

Александр
ДЮМА

УЧ мушкетёр

Александр
Дюма

Уч мушкетёр

ТОШКЕНТ "ЯНГИ АСР АВЛОДИ" 2012

УДК:821.512.133-3

ББК:84 (4Фран)

Д-95

Дюма Александр. Уч мушкетёр/Роман. Русчадан Б.Бойқобилов, С.Тўрахонова тарж. –Т.: Янги аср авлоди. 2012. – 848 б.

ISBN 978-9943-08-894-8

“Уч мушкетёр” романни муаллифнинг бошқа асарлари сингари жаҳон адабиётидаги энг сара асарлар рўйхатидан ўрин олган.

XVII аср Франция ҳаётидаги воқеалардан ҳикоя қиливчи ушбу асарда улуғвор ғоялар, ўлмас тўйғулар, инсонийлик, шахс эркинлиги, орзулар сари интилишга қаратилган турли хил йўллар талқини ўз аҳамиятини сақлаган ҳолда ўқувчининг қалбига кириб боради. Асадаги қаҳрамонлар, хусусан, гасконлик ёш дворян Шарль д’Артаньян ҳамда унинг уч мушкетёр дўсти – Атос, Портос ва Арамисларнинг матонатли кураши, ақл-заковати ва уддабуронликларининг талқини ўқувчини мутолаага ундаиди.

Бу дурдона асар икки қисмдан иборат бўлиб, воқеаларнинг ҳар қандай уйдирмалардан ҳоли тарзда, ҳаққоний ифодалаганлиги унинг бугунги кунгача қадрини йўқотмаганлигига сабаб бўлган.

Қатиятлилик ва ишонч, нафс йўлида қилинган иғволар, қасос олишга мойиллик ва ечимини топиши чигал бўлган вазиятлар асосида қурилган ушбу саргузашт асарни сиз, азиз китобхонлар эътиборига ҳавола этамиз.

УДК:821.512.133-3

ББК:84 (4Фран)

*Русчадан
Барот БОЙҚОБИЛОВ
Сурайё ТУРАХОНОВА
таржимаси*

ISBN 978-9943-08-894-8

© Александр Дюма, «Уч мушкетёр». «Янги аср авлоди», 2012 йил.

Барикад КИСМ

МУАЛЛИФ СЎЗБОШИСИ

Бунда, биз китобхонларга ҳикоя қилишга мушарраф қисса қаҳрамонларида, гарчи уларнинг номлари «ОС» ва «ИС» билан тугаллансанда афсонавий ҳеч нима йўқлиги аниқланади.

Тахминан бир йил муқаддам Қирол кутубхонасида Людовик XIII тарихига доир қидиувлар билан машғул пайтимда мен иттифоқ ҳақиқатни айтишга интилган, кейин узоқ ёки қисқа муддатга Бастилияга rawona бўлишга майли бўлмаган муаллифларнинг аксар асарлари сингари Амстердамда, Пер Ружникида нашр этилган «Жаноб д'Артаньян» хотираларига йўлиқиб қолдим. Мени сарлавҳа қизиқтириб қўйди: мен мемуарларни уйга, албатта кутубхона қўриқловчиси ижозати билан олиб кетдим-у, харислик билан уларга ёпишдим.

Мен бу ерда шу аломат асарни муфассал таҳлил қилмоқчи эмасман, фақат китобхонларимнинг ўтмиш лавҳаларини қадрлай биладиганларига улар билан танишиб чиқиши маслаҳат бермоқчиман. Улар бу мемуарларда моҳир қўл билан қоралангандар портретларни топадилар, гарчи бу енгил-елпи лавҳалар аксар ҳолларда казарма эшиклари ва қовоқхона деворларида солинган бўлса-да, барибир китобхонлар улардан Людовик XIII, Анна Австрийская¹, Ришелье, Мазарини ва ўша давр саройи аҳлидан талай кишиларнинг тасвирларини, худди жаноб Анкетил тарихидаги² сингари тўғри тасвирларни таниб олади.

¹ Анна Австрийская – Франция қироличаси, Людовик XIII нинг ратиқаси ва Австрия қиролининг синглиси.

² Аббат Анкетил (1723-1806) – Франция кўп жилдли тарихининг муаллифи.

Бироқ, маълум бўлганидек, ёзувчининг нозик идрокини гоҳида кенг китобхонлар оммаси илғамаган нарсалар тўлқинлантириб юборади. Қойил қолишлари шубҳасиз бошқалар сингари мемуарларнинг бу ерда таъкидлаб ўтилган фазилатларидан завқланиб, биз ҳарҳонда, бизгача афтидан ҳеч кимса заррача парво қилмаган бир жиҳатдан ҳайратда қолдик.

Д'Артанъян ҳикоя қиласиди, у қирол мушкетёрлари капитани ҳузурига дастлаб ташриф буюрганда унинг қабулхонасида ўзи қабул этилиш шарафига эришмоқчи бўлиб юрган шавкатли полқда хизмат қилгувчи, номлари – Атос, Портос ва Арамис бўлган учйигитни учратган.

Эътироф этамиз, қулоқларимизга бегона номлар бизни таажжублантириди ва дафъатан буларнинг ҳаммаси замирида: фақат бу лақабларнинг эгалари тантилиқдан, аламдан ёхуд қашшоқлиқидан оддий мушкетёрлик ридосини кийган кун танлаб олмаган тақдирда, д'Артанъян эҳтимол машҳур номларни яширган, деган гап кўнглимизга келди.

Ўша пайтга эътиборан бизнинг қизғин синчковлигимизни қўзғатган бу гаройиб номларнинг бирор изини топишга уриниб, ором билмадик.

Шу ниятда биз мутолаа қилган китоблар рўйхатининг ўзи бутун бошли бир бобни ташкил қилган бўлурди, бу нарса балки ибратли бўлармиди, лекин китобхонларимиз учун мароқли бўлиши амри маҳол. Шу сабабдан биз фақат узоқ ва натижасиз уринишлардан ҳафсаламиз пир бўлиб, қидирувларимизни ташлашга қарор қилиб турган пайтда, биз ниҳоят машҳур ва донишманд дўстимиз Полен Париснинг насиҳатларига амал қилиб №4772 ва №4773 деб қайд этилган, аниги хотирамизда йўқ, ва: «Қирол Людовик XIII подшоҳлигининг пироварди ва Қирол Людовик XIV подшоҳлигининг бошларида Францияда кечган баъзи воқеалар тўғрисида граф де Ла Фернинг хотиралари» деб номланган қўлёzmани топиб олганимизни айтиб ўтамиз, холос.

Бу қўлёzmани, ўзимизнинг сўнгги илинжимизни ва-рақлаб туриб, йигирманчи саҳифада Атоснинг, йигирма еттинчида – Портоснинг, ўттиз биринчисида эса – Арамиснинг номларини топиб олганда қувончимиз нақадар кучли бўлганини тасаввур этмоқ мумкин.

Тарих фани тараққиёти шу қадар юқори даражага етган бир даврда мутлақо номаълум қўлёzmанинг то-пилиб қолиши бизга мўъжизадек туюлди. Биз бир кун келиб ўзгалар хазинаси билан, мабодо ўзимизники билан – бу жуда эҳтимол нарса – Франция Академиясига қабул қилинолмасак, Ёзувчилар ва Нафис Адабиёт Академиясига учраш ниятида уни нашр этиш учун рухсат сўрашга ошиқдик.

Бундай ижозат бизга берилдики, бу нарсани шу ерда қайд этиб ўтамиш, токи, биз, яшаб турган даврда ҳокимият адилларга нисбатан унча хайриҳоҳ эмас, деб таъкидлаб юрган қора кўнгил кишиларнинг ёлғончилиги фош бўлсин.

Биз ҳозир китобхонларимизга бу бебаҳо қўлёzmанинг биринчи қисмини ўзига муносиб сарлавҳани тиклаган ҳолда ҳавола этмоқдамиз ва бу биринчи қисми ўзи арзийдиган, бизнинг имконимиз комил муваффақиятни қозонган тақдирда, иккинчисини ҳам ошиғич эълон қилишни зиммасига оламиз.

Ҳозирча эса қабул этгувчи иккинчи ота бўлиши сабабли китобхонни ўз завқлари ёки зиқлиги манбай деб гарф де Ла Ферни эмас, бизни билишга таклиф этамиз.

Шуни аниқлаб олгач, ҳикоямизга ўтамиш.

I

Ота-д'Артанъян жанобларининг уч армуғони

1625 йил апрелининг биринчи душанба куни бир замонлар «Атиргул ҳақида роман»³ нинг муаллифи таваллуд топган Менг шаҳарчасининг аҳолиси, гүё гугенотлар⁴ уни иккинчи Парошелга⁵ айлантиришга шайлангандаи бесаранжом кўринарди. Асосий кўча томон чопиб бораётган аёлларни кўрган ва уйлар бўсағасидан келаётган болаларнинг қий-чувини эшигдан шаҳарликларнинг баъзилари шоша-пиша кийинишар, яроғ-аслаҳаларини олишар, ўзларига диловарроқ тус бермоқ учун ким пилта, ким биротар милтиқ билан қуролланганча қаршисида шовқинли оломон тўпладиб, дақиқа сайин кўпайиб бораётган «Озод тегирмончи» меҳмонхонаси томон физиллардилар.

У замонлар бундай тўполонлар одатий ҳол бўлиб, камдан-кам қунлардагина у ёки бу шаҳар ўз солномасига шу хил ҳодисаларни қайд этолмай қоларди. Аслзода жаноблар бир-бировлари билан тортишардилар, қирол кардинал билан урушарди; испанлар қиролга қарши жанг олиб борардилар. Аммо гоҳ босик, гоҳ очиқ, гоҳ пинҳоний, гоҳ ошкор бу қурашдан бўлак яна гадойлар, гугенотлар, дайди ва хизматкорлар бор эдик, улар ҳамма билан олишардилар. Шаҳарликлар ўғри-

³ «Атиргул ҳақида роман» – машҳур ўрта аср француз поэмаси (XIII). Поэмани Гилём де Лоррис бошлаган, иккинчи қисми Жон Клопинел (Менгский) томонидан яратилган.

⁴ Гугенотлар – Францияда калвинист (протестан) динининг тарафдорлари. XVI асрнинг иккинчи ярми – XVII асрнинг бошида асосан қирол ҳокимияти ўтказган марказлаштириш сиёсатидан норози дворянлар ва феодал аъёнларининг бир қисми гугенот бўлган.

⁵ Парошел – Атлантик океани соҳилидаги шаҳар. Гугенотларнинг таянчи, 1628 йили кардинал Ришелье томонидан узоқ қамалдан кейин эгаллаб олинган.

парга, дайдиларга, хизматкорларга қарши қуролла-нишларди-ю, бироқ, кардинал ёки испанларга қарши ҳаргиз қўл кўтаришмасди. Мана шу сингиб кетган одатга кўра юқорида зикр этилган 1625 йил апрелининг биринчи душанбаси куни шаҳарликлар шовқин-суронни эшитган ҳолда герсог Ришелье⁶ мулозимларининг уқали либосларини, сариқ, қизил белгиларини кўрмасдан «Озод тегирмончи» меҳмонхонаси томон югуриб қолдилар.

Фақат ўша ердагина тўс-тўполоннинг сабаби аён бўлди.

Ёш йигит... Унинг хомаки тасвирини чизиб беришга ҳаракат қиласлийк: ўн саккиз ёшдаги дон Кихотни, совут ва яроғ-аслаҳасиз, кўк ранги қизфиш ва мовийлар ўртасидаги бир тусга кирган камзуллик дон Кихотни кўз опдингизга келтиринг. Чўзинчоқ бугдойранг юз, тутиб чиқсан ёноқлар – муғомбирлик нишонаси; жағ мушакларининг ҳаддан ортиқ чайирлиги, ҳатто, берети бўлмагандан ҳам гасконлик⁷ эканини дарров билдириб қўювчи яққол белги, ёш йигит эса пат мисол нарса билан безатилган берет кийиб олган эди: нигоҳи самимий ва оқил. Бурни қирғий, аммо нозик қуийилган, бўйи ўспирин учун ортиқ даражада баланд, балоғат ёшидаги эркак киши учун кам. Мабодо яёв юрса эгасининг оёқларига уриладиган, отга минса ёлини тўзғитадиган қайишга осиглиқ узун қиличи бўлмагандан тажрибасиз одам уни сафарга чиқсан ферма эгасининг ўғли, деб ўйлаши мумкин эди.

⁶ Ришелье Арман Жандю Плесси — нуфузли герсог, машҳур француз давлат арбоби. 1622 йилда қиролнинг илтимоси билан Рим папасидан кардинал (католик черковининг энг катта амаддори) унвонини олган ва 1624 йилда қудратли министр бўлган. Ришельевинг асосий вазифаси қирол ҳокимиётини кучайтириш, мамлакатнинг феодал тарқоқлигини ва қадимий феодаллик имтиёзларини йўқотишдан иборат эди.

⁷ Гаскон — Франциянинг жанубидаги облости (вилоят). Гаскон зодагонлари одатда қирол гвардиясида хизмат қилишган.

Зеро, йигитчамизнинг оти бўлиб, яна шунақанги аломат хилидан эдики, у ҳамманинг назарига тушди-кўйди. Бу ўн икки, ҳатто, ўн тўрт ёшлар чамасидаги бақайлари шишиб кетган, думи туллаган, сарғиш малла тусдаги беарн⁸ ахта оти эди. Бу от бошини тиззаларидан ҳам қўйироққа солинтириб, шу билан эгасини сувлуқ тортиш ташвишидан қутқариб йўртса-да, ҳарҳолда, қунига саккиз ле⁹ масофани босиб ўтишга қодир эди. Бахтга қарши, отнинг бу хусусиятлари унинг бесўнақай қўриниши-ю фаройиб ранги билан тўсилиб қолган, ҳамма синчи бўлган ўша йилларда юқорида зикр қилинган отнинг чорак соат илгари Божанси дарвазасидан кириб, Менг шаҳрида зоҳир бўлиши шу қадар ноxуш таассурот қолдирдики, ҳатто, суворийнинг ўзига ҳам доф тушириб қўйди.

Буни ҳис қилиш ёш д'Артанъянга (янги Россинантда ўтирган янги дон Кихотнинг номи шундай эди) у ўзи қанча яхши суворий бўлмасин, бундай отда у нечоғлик қулгили қўринишга мажбурлигини ўз-ўзидан яшириб ҳам ўтирмаганлиги учун янада қучлироқ алам қиласарди. Бу армуғонни ота-д'Артанъяндан қабул қиласар чоғида у ўзини тиёлмай оғир энтикиб қўйгани бежиз эмас эди. Бундай отнинг баҳоси кўп деганда йигирма ливр бўлишини у биларди. Бироқ, армуғонга илова қилинган сўзларнинг бебаҳолигини инкор этиб бўлмас.

– Ўғлим! – Генрих IV¹⁰ сўнгги қунларигача унуполмаган ўша соф беарн талаффузида сўзлаганди гаскон

⁸ Беарн – Франциянинг жанубидаги, Пиреней тоғлари этагидаги область (вилоят).

⁹ Ле – узунлик ўлчови.

¹⁰ Генрих IV Бурбон – француз қироли (1589-1610). Тахтга ўтиришидан илгари гугенотлар йўлбошчиси бўлган. Кейинчалик сиёсий мулоҳазалар билан католизмга оғиб кетган. 1598 йилда у Нонт эдикт (фармон) нашр қилган, унга биноан гугенотларга эътиқод эрки билан бирмунча сиёсий мустақиллик берилган.

дворяни. – Ўғлым, бу от ўн уч йил муқаддам отангиз-нинг уйида ёруғ дунёни кўрди ва шу йиллар давомида садоқат билан хизмат қилиб келдики, бу сизни унга нисбатан риояли қилиши керак. Уни ҳеч бир шароитда сота кўрманг, унга иззат-ҳурматда бўлинг ва қариликда тинчгина ўлишига имкон беринг. Борди-ю унда сафарга отлангудай бўлсангиз, кекса хизматкорни аягандай унга шафқат қилинг. Саройда, – давом этди ота-д'Артанъян, – мабодо у ерда қабул этилганингиз тақдирда, дарвоҷе, бу ҳуқуқни сизга насабингизнинг қадимийлиги беради, ўзингиз ва яқин кишиларингиз ҳақи, ота-боболарингиз беш юз йиллар давомида шараф билан аталиб келган дворян номингизнинг номусини сақланг. Яқин кишиларингиз, деб мен сизнинг қариндош-уругларингиз ва дўстларингизни на зарда тутяпман. Қирол ва кардиналдан бўлак ҳеч кимсага итоат этманг. Фақат жасорат билан – эшитяпсизми, ёлғиз жасорат билан бизнинг кунда дворян ўзига йўл солиши мумкин. Кимда-ким бир зумгина бўшашиб қолса, толеи айни шу дақиқада инъом этган фурсатни бой бериб қўйиши мумкин. Сиз ёшсиз ҳамда икки сабабга қўра жасур бўлишга мажбуrsиз: аввалимбор, сиз гасконлик, иккиламчи менинг ўғлимсиз. Тасодифлардан чўчиманг, саргузашт овлайверинг. Мен қилич тутишни ўрганишингизга имкон яратиб бердим. Сизнинг болдиrlарингиз метиндек, чанталингиз пўлатдек. Бўлар-бўлмас баҳона билан жангга кираверинг, мубораза¹¹ қилинг, устига-устак муборазалар ҳозир тақиқланган ва бинобарин, мубораза қилиш учун икки баробар мардроқ бўлиш зарур. Мен сизга бор-йўғи ўн беш эқю пул, от ва ҳозиргина ўзингиз эшитган насиҳатларни бериб юборишим мумкин, ўғлим. Онангиз буларга лўлидан олган қандайдир малҳамнинг қўлланмасини қўшади, бу малҳам мўъжиза-

¹¹ Мубораза – яккама-якка олишув.

кор кучга эга ва қўнгил дардларидан бўлак ҳар қанақа жароҳатни тузатади. Шу нарсаларнинг ҳаммасидан баҳра олиб, узоқ ва баҳтли умр кўринг... Энди яна бир нарсани қўшимча қилишим: яъни, сизга тимсол кўрсатишм қолди – ўзимнимас, зеро, мен сира саройда бўлмаганман, эътиқод учун бўлган урушлардагина кўнгилли бўлиб иштирок этганман. Мен бир вақтлар қўшним бўлган жаноб де Тревилни назарда тутяпман. Болалигида у қиролимиз Людовик Ўн Учинчи¹² билан – илоё уни худо асрасин – ўйнаш шарафига ноил бўлган. Ўйинлар жанжалга айланган пайтлар бўлган, бу урушларда эса ҳар доим ҳам қирол устун келавермаган. Ўзи еган муштлар қиролда жаноб де Тревилга нисбатан дўстона туйгулар ва катта ҳурмат уйғотган. Кейинчалик, Парижга қилган сафари пайти жаноб де Тревиль бошқа шахслар билан беш марта, раҳматлик қирол вафотидан кейин ёш қирол балофатга етгунча – етти марта, ўша балофат ёшидан ҳанузгача эса, урушюришларни ҳисобламаганда, юз мартача уришган!

Ҳозир эса унинг олий фармон, буйруқ ва қарорларни юз-хотир қилмасдан мушкетёрлар¹³га, яъни кардинал ҳайиқадиган ҳамда қирол жуда қадрлайдиган сезар легионига капитанлиги бежиз эмас. У анча-мунча нарсадан қўрқмайди, бу ҳаммага маълум. Бундан ташқари, у йилига ўн минг экю маош олади. Бинобарин, у жуда катта амалдор. У худди сиздек бошлаган. Унинг ҳузурига мана шу мактуб билан боринг, ундан ибрат олинг, худди унингдек ҳаракат қилинг.

Шу сўзлардан кейин ота-д'Артанъян жаноблари ўзининг шахсий қиличини ўғлига топширди, унинг иккала юзидан меҳрибонлик билан ўпди-да, оқ фотиҳа берди.

¹² Людовик XIII – француз қироли (1610-1643). У ўзининг биринчи министри кардинал Ришельенинг батамом таъсирида бўлган.

¹³ Мушкетёрлар – Франция гвардиясининг энг имтиёзли отрядларидан бири.

Отасининг хонасидан чиқа туриб, йигит юқорида келтирилган насиҳатларга кўра, келгусида тез-тез ишлатиш эҳтимоли бўлган гаройиб малҳам қўлланмаси билан ўзига мунтазир турган онасини кўрди. Бу ерда видолашув юмшоқроқ бўлиб, анча чўзилди, негаки, жаноб д'Артанъян эркак киши эди, ўзининг яккаю ягона фарзанди бўлмиш ўғлини ёмон кўрмаса ҳамки, эркак киши учун ўз ҳисларига эрк беришни макруҳ ҳисоблаган бўлур эди, ҳолбуки, д'Артанъян хоним аёл ва она эди. У зор-зор йиглади ва кичик – жаноб д'Артанъяннинг шаънига, тан олиш керакки, у ўзини бўлфуси мушкетёрга муносиб тарзда тутишга нечоғлик уринмасин, ҳис-туйғупари устун кепди-ю, қўп кўз-ёши тўқди, ҳали булар ҳам зўр мashaққат билан ярмини яширишга муваффақ бўлгани эди.

Ўша куниёқ йигит биз айтиб ўтган ўн беш экю пул, от ва жаноб де Тревилга мактубдан иборат учала ота армуғонлари билан йўлга отланди. Насиҳатлар ҳисоб эмас, албатта.

Шу зайл хайр-маъзур қилгач, унинг тасвирини қоралаб беришни ҳикоячилик бурчи биздан талаб этганда, жуда ўринли қиёс қилганимиздек, д'Артанъян ҳам маънавий, ҳам жисмоний жиҳатдан Сервантес қаҳрамонига айнан ўхшаб қолган эди. Дон Кихотга шамол тегирмонлари улкан паҳлавонлар, қўйлар суреви эса бутун бошли армия бўлиб туюлган эди. Д'Артанъян ҳар табассумни таҳқир, ҳар нигоҳни эса беодоблик деб қабул қиласарди. Шунинг учун Тарбдан Менггача у муштумини очмасдан кунига кам деганда ўн марта қиличининг сопига ёпишди. Ҳар қалай, унинг мушти ҳеч кимнинг чакагини ёрмади, қилич эса қинини тарқ этмади. Рост, бадбаҳт йўрғанинг кўриниши бир неча марта йўловчиларнинг мийифида кулиб қўйишларига сабаб бўлди, бироқ, отнинг биқинига анча салобатли қилич урилиб тургани, юқорироқда эса ориятдан кўра қўпроқ fazабдан порлаган кўзлар чақнаб тургани учун йўловчилар кулгиларини босар, борди-ю хушчақчақ-

лик эҳтиёткорлиқдан зўр келса, қадимий ниқоблар сингари юзларининг ярми билангина илжайишга ҳаракат қилишарди. Д'Артанъян шу тарзда қоматининг маҳобати ва бор жizzакилигини сақлаган ҳолда машъум Менг шаҳрига етиб олди.

Аммо, у ерда, «Озод тегирмончи» дарвозасининг нақ тагида мусоғир узангисидан тутиб тургувчи хўжайнин, хизматкор ёки отбоқарларнинг ёрдамисиз отдан туша туриб, иккинчи қаватдаги очик деразага – новча ва басавлат дворянга д'Артанъяннинг кўзи тушиб қолди. Ноҳуш ва такаббур чеҳрали бу дворян ўзини илтифот билан тинглаётган ҳамроҳларига алланималар деяётгандай кўринди.

Д'Артанъян одатига кўра шу замон гапни ўзи тўғрисида деб гумон қилди-да, қулоғига зўр берди. Бу гап у янглишмаган ёки фақат қисман хато қилган эди: гап унинг тўғрисида эмас, оти ҳақида бораарди. Афтидан, нотаниш киши унинг ҳамма фазилатларини бир-бир санар, юқорида зикр этганимиздек, тингловчилари унга жуда илтифотли муносабатда бўлғанлари сабабли унинг ҳар бир сўзидан шарақлаб кулишарди. Ҳатто, енгил табассум ҳам қаҳрамонимизнинг жаҳтини чиқариш учун кифоя қилиниши назарга олиб, шўхликнинг бундай қизғин ифодаси унга қандай ботганини тасаввур қилиш осон.

Д'Артанъян аввало уни хўрлашнираво кўрган сурбетнинг башарасини тузукроқ қўриб қўйишини ихтиёр этди. У мағрур нигоҳини нотаниш кишига қадаб, ўтқир қора кўзли рангпар юзли, бурни йирик, қора мўйловлари жуда ҳафсала билан текисланган қирқ ёшлардаги одамни кўрди. Эгнидаги сафар камзул иштоннинг боғичлари ҳам шу рангда, орасидан кўйлаги қўриниб турган, одатдагича ўйилган тешиклардан бўлак безаги йўқ. Иштон ҳам, камзул ҳам яп-янги, пекин сандиқда кўп туриб қолган нарсалар сингари жуда аҳволга келиб қолган. буларнинг ҳаммасини д'Артанъян, эҳтимол, яна бу киши ҳаётида анча-мунча роль

ўйнашини унга шипшиб турган туйғуга бўйсуниб, ўткир кузатувчининг назари билан бир зумда илғаб олди.

Шундай қилиб, худди д'Артанъян сафсар камзуллик кишига тикилган пайтда у беарн тойчасининг шаънига ўзининг энг нозик, маъноли фикрларидан бирини қотди. Унинг тингловчилари хаҳолаб кулиб юборишиди, сўзлаётган кишининг юзига ҳам ошкора ярашмай нурсиз табассумга ўхшаш нарса маълум бўлди. Бу дафъя шубҳага ўрин қолмаган: д'Артанъян чинакамига ҳақорат этилган эди.

Буни тўла-тўкис тушунгач, у беретини бостириброқ кийди ҳамда Гасконда аслзода сайёҳларида кўрган сарой қилиқларига тақлид қилишга уриниб, бир қўли билан қиличининг сопини тутди, бошқасини белига тираб, олдинга чиқди. Бахтга қарши лаҳза сайин унинг ғазаби ошар ва пировардида ўзи, мағрур ва кибрли ибораларга чулғамоқ ниятида бўлган даъво ўрнига, у жон-жаҳди билан имо-ишора қилиб, бир-икки оғиз дағал сўз айта олди, холос.

– Ҳой, тақсир! – қичқирди у. – Сиз! Ҳа, ўша дарчанинг орқасига беркинаётган сиз! Илтифот қилиб, ни мадан кулаётганингизни айтсангиз, бирга кулишардик!

Аслзода мусофир шошмасдан нигоҳини отдан суворийга кўчирди. Бундай фаройиб таъналар ўзига қарата айтилганини у дафъатан тушунмаган кўринарди. Гумонларга ўрин қолмагандан кейин, унинг қошлиари хиёл чимирилди ҳамда анча давомли сукутдан сўнг у истехゾ ва такаббурликка тўлиб-тошган бир оҳангда жавоб берди:

– Мен сиз билан гаплашаётганим йўқ, муҳтарам афандим.

– Аммо, мен сиз билан гаплашаётирман! – хитоб қилди бетамизлик ва назокат, илтифот ва нафратнинг бу омухтасидан ғазаби қайнаган йигит.

Нотаниш киши яна бир неча лаҳза қўзини узмай д'Артанъянга тикилиб турди, кейин эса деразадан

узоқлашиб, мөхмөнхонанинг эшигидан аста-секин чиқиб келди-да, йигитдан икки одим нарида, унинг оти рўпарасида тўхтади. Унинг хотиржамлиги ва юзидағи истеҳзоли ифода ҳамон дераза олдида турган сұхбат-дошларининг хурсандчилигини янаям ошириб юборди.

У яқинлашиб келаётган вақтда д'Артанъян қиличини филофидан роса бир футга чиқариб қўйди.

– Бу отнинг ранги ростданам сап-сариқми ёки бир вақтлар шунақа бўлганми, – гасконлик йигитнинг ўзи билан улфатлари ўртасида турганига қарамасдан, дегазва ортида қолган тингловчиларига юзланган ҳолда, гўё д'Артанъяннинг тажанглигини пайқамагандай давом этди нотаниш киши. – Ўсимликлар оламида фоят кенг тарқалган бу ранг ҳалига довур отларда кам қайд этилган.

– Эгасидан кулишга журъат этолмаган одам отидан кулади! – қаҳру ғазаб билан хитоб қилди де Тревиллининг тақлидчиси.

– Мен кам куламан, тақсир, – деди нотаниш киши.

– Сиз буни юзимнинг ифодасидан кўришингиз мумкин эди. Бироқ, мен хоҳлаганимда кулиш ҳуқуқини ўзимда қолдиришга умидворман.

– Мен бўлсам, – хитоб қилди д'Артанъян, – ўзим хоҳламаганда кулишингизга йўл қўймайман!

– Ростдан-а, тақсир? – янаям хотиржам оҳангда қайта сўради нотаниш киши. – Хўш, нима қипти, жуда тўғри.

У пошналарида орқасига бурилиб, д'Артанъян кўриб улгурган эгарлоғлиқ от турган мөхмөнхона дарвозасига қараб юриб кетди.

Бироқ, д'Артанъян ўзини таҳқирлашга журъат этган одамни қўйиб юборадиган хилидан эмас эди. У қиличини қинидан бутунлай суфуриб олди-да:

– Ўгирилинг, ўгирилсангиз-чи, тақсир, сизни орқангиздан уриб қўймай тағин, – деда қичқириб, дипозорининг орқасидан отилди.

– Мени уриб? – пошналарида кескин ўгирилиб ва йигитга таажжуб ҳамда худди шундай нафрат билан тикилиб хитоб қилди нотаниш киши. – Сизга нима бўлди, сизга нима бўлди, азизим, сиз ақлдан озган бўлсангиз керак!

Шу заҳоти у паст товушда ўз-ўзи билан сўзлашаёт-гандай қўшиб қўйди:

– Аттанг! Мушкетёрлар сафини тўлдираман, деб жа-сур кишиларни қидирмаган жойи қолмаган ҳазрат олийлари учун қандай топилма-я...

У ҳали гапини тугатмасидан д'Артанъян шундай шиддатли ҳамла қилдики, нотаниш киши дарров сакраб чап бермаганда бу ҳазил ҳаётида энг сўнггиси бўлиб қолармиди. Нотаниш киши ҳангома жиддий тусга кираётганини фаҳмлаб, қиличини чиқарди ва рақибиға таъзим қилиб, чинакамига ҳимояга шайланди. Худди шу пайтда унинг иккала шериги саройбон билан биргалиқда таёқ, белқурак, оташкураклар билан қуролланган ҳолда д'Артанъянга ташланишди. Бу ногаҳон ҳужум олишувнинг оқимини кескин ўзгартириб юборди-ю, д'Артанъян ёғилаётган калтаклар ёмғирига кўксини қалқон қилиш учун тескари ўгирилганда унинг рақиби аввалгидек бамайлихотир қиличини филофига қайтариб солиб қўйди. Боягина ўзи иштирокчи бўлиб қолаёзган жанжалда у энди томошабинга айланди ва бу ролни ҳам ўзига хос вазминлик билан уddaлади.

– Бу гасконликлар қуриб кетсин! – ҳархолда тўнфиллаб қўйди у. – Уни шу жийрон отига ўтқизиб қўйинглар, даф бўлсин.

– Сени жонингни олганимдан кейин, номард! – учала рақибиға қараган кўйи ҳамон дўлдек ёғилаётган зарбаларни қўлидан келганча қайтара туриб, қичқирди д'Артанъян.

– Гасконча чираниш! – тўнфиллади нотаниш киши. – Виждон ҳақи онт ичаманки, бу гасконликларни тузатишнинг иложи йўқ. Қани, ўзи хоҳлаган-

дан кейин боплаб таъзирини беринг. Жонидан ўтса, ўзи айтар.

Бироқ, нотаниш киши қандай қайсарга йўлиққанини ҳали билмасди. Д’Артаньян раҳм-шафқат сўрайди-гандардан эмасди. Шунинг учун олишув яна бир неча зум давом этди. Аммо, ниҳоят гасконлик йигит ҳолдан тойиб, таёқ зарбидан иккига бўлинган қиличини қўлидан чиқариб юборди. Навбатдаги зарба унинг манглайини ёрди-да, у қонга беланиб, ҳушидан кетай-ке-тай деб қулаб тушди.

Худди шу пайтда можаро жойига халойиқ чопиб келганди. Хўжайин ортиқча гап-сўзлардан чўчиб, хизматкорлари қўмагида ярадорни ошхонага олиб кетгандан кейин ўша ерда унга ёрдам қўрсатган бўлишиди.

Бу орада нотаниш киши дераза ёнидаги жойига қайтиб ўзининг иштироки билан, афтидан, ғоят ғашига тегаётган оломонга ошкора нохушлик билан қараб-қараб қўярди.

– Хўш, у телбанинг аҳволи қалай? – очилган эшикнинг товушига оъгирилиб, ўзидан хабар олгани келган ҳаробот¹⁴ эгасига юзланиб сўради у.

– Жаноб олийлари соғ-саломатми, зиён-заҳмат етмадими? – сўради саройбон.

– Соппа-соғман, қимматли хўжайин. Бироқ, мен йигитчамизning аҳволини билмоқчи эдим.

– Аҳволи тузук, – жавоб берди соҳиб. – У тамом ҳушидан кетди.

– Ростданми? – такрор сўради нотаниш киши.

– Аммо, унгача у бор кучини йифиб, сизни чақирди, сўқинди, рози қилишингизни талаб қилди.

– Бу шайтоннинг ўзи-ку! – хитоб қилди нотаниш киши.

– Йўғ-э, жаноб олийлари, – лабларини нафратомуз ишшайтириб эътиroz қилди соҳиб. – Биз беҳушлиги-

¹⁴ Ҳаробот – қовоқхона, майхона.

да уни тинтиб чиқдик. Унинг бўғчасида атиги битта кўйлаги-у, ҳамёнида – ўн бир экю пул бор экан, холос. Аммо, шунга қарамай, ҳушидан кета туриб, нуқул бу ҳодиса Парижда бўлганда борми, сиз турган жойингизда пушаймон бўлишингизни, энди эса кейинроқ афсус қилишингизни ҳадеб такрорлайверди.

– Унда уст-бошини ўзгартирган қароқчи бўлса керак-да, – совуққина деди нотаниш киши.

– Мен ҳазир бўлинг, сизни огоҳлантириб қўйишни лозим топдим, жаноб олийлари, – гап қистирди хўжайин.

– Жаҳл устида у ҳеч кимнинг номини айтиб қўймадими?

– Бўлмасам-чи, айтди-да! У чўнтакларига уриб-уриб: «Кўрамиз, шафелигидаги одамни хўрлашганидан ҳабар топса, жаноб де Тревиль нима деркин», деб такрорлади.

– Жаноб де Тревиль? – хушёр тортиб сўзлади нотаниш киши. – Чўнтакларига уриб-уриб, жаноб де Тревилнинг номини тилга олди денг?.. Хўш, қалай, муҳтaram хўжайин? Йигитчамиз беҳуш ётганда ўша чўнтакчани ҳам кўриб қўйиш хотирангиздан кўтарилимагандир. Унда нима бор экан?

– Мушкетёrlар капитани жаноб де Тревилнинг номига ёзилган мактуб.

– Шундай денг?

– Худди мен жаноб олийларини боҳабар қилганимдек.

Унчалик зийрак бўлмаган хўжайин шу сўзлардан кейин нотаниш кишининг юзида пайдо бўлган ифодани пайқамади. Шу пайтга қадар кесакисига суюниб турган деразадан нарига кетиб, ташвишланиб қовоғини солди у.

– Шайтон! – деди у ижирғаниб. – Наҳот Тревиль бу гасконлик йигитни ёнимга юборган бўлса? У ахир жуда ёш-ку! Аммо, ёши нечада бўлмасин, қасд қилган кишининг қилич зарбаси – бу қилич зарбаси-да. Бола

эса менга унча хавф солаётгани йўқ. Пайти келганда арзимаган ишқал улуғ мақсадга етишга ғов бўлиши мумкин.

Нотаниш киши бир неча дақиқа ўйга чўмиб қолди.

– Қулоқ солинг, соҳиб! – охири деди у. – Шу телбадан мени халос қилишни бўйнингизга олопмайсизми? Уни ўлдиришга вижданом қўймаяпти, аслида эса...

– унинг юзида қаҳрли совуқ ифода пайдо бўлди, – аслида у менга халал беряпти. У қаерда ҳозир?

– Хотинимнинг хонасида, иккинчи қаватда. Унинг ярасини боғлашяпти.

– Анжомлари ва ён халтаси ўзи биланми? Камзулини ечгани йўқми?

– Камзулиям, ён халтасиям пастда, ошхонада қолди. Энди бу ёш девона сизга халал бераётган экан...

– Халал беряпти, албатта меҳмонхонангизда дуруст одамларнинг тинчини бузиб, тўполон қиласяпти... Боринг-да, менга ҳисобни тайёрлаб, хизматкоримни огоҳлантириб қўйинг.

– Ие? Жаноб олийлари бизни ташлаб кетяптиларми ҳали?

– Бу сизга аввал ҳам маълум эди. Мен отимни эгарлаб қўйишни буюриб эдим-ку. Буйруғим бажарилмадими ҳали?

– Бажарилди. Жаноб олийларининг ўзлари кўриб, ишонч ҳосил қилишлари мумкин – от эгарланган, дарвозанинг ёнида турибди.

– Яхши, ундей бўлса, айтгандаримни қилинг.

«Ана холос! – ўйлади хўжайин, – У боладан қўрқсан бўлмасин тағин?»

Бироқ, нотаниш кишининг нуфузли нигоҳи унинг фикр оқимини таққа тўхтатди. У ятоқланиб таъзим қилди-да, чиқиб кетди.

«Бу муттаҳам миледини кўриб қолмаса бўлгани, – хаёл сурарди нотаниш киши. – У тез орада ўтиб кетиши керак. У ҳаяллаб ҳам қолди. Яхшиси, мен отда унинг истиқболига юрақолай... Қани энди де Тревил-

га ёзилган ўша мактубда нималар ёзилганини билолсам!..»

Нотаниш киши ўзича алланималарни шивирлаб, ошхонага йўл олди.

Бу орада харобот эгаси ёш йигитнинг шу ердалиги нотаниш кишини мусофирихонани тарк этишга мажбур қилгани хусусида ҳеч гумон қилмасдан хотинининг хонасига чиқди. Д'Артаньян ўзини анча ўнглаб олган эди. Кибор мансабдор билан – нотаниш кишининг киборлигига харобот эгаси шубҳаланмасди – жанжал қўзғагани учун полиция аралашуви мумкинлигини шама қилиб, хўжайин д'Артаньянни, дармонсизлиги-га қарамай, ўрнидан туриб, йўлга отланишга унданоқчи бўларди. Д'Артаньян ҳалиям ярим гангиган, камзулсиз бошига сочиқ боғланган ҳолда қўзғалди ва хўжайин томонидан аста-аста туртилиб, зинапоядан туша бошлади. Аммо, ошхона бўзағасидан ҳатлаб ўтгач, деразага ногоҳ қарагандага қўзига чалинган биринчи киши катта-катта қўш норманд отлари қўшилган ёпиқ фаетоннинг зинасида туриб, аллаким билан bemalop сўзлашаётган ўзининг дилозори бўлди.

Унинг файтондеразаси ромидан боши кўриниб турган суҳбатдоши йигирма-йигирма икки ёшлардаги ёш жувон эди. Биз д'Артаньяннинг инсон юзи хусусиятларини қандай тез кўра билишини зикр этиб ўтгандик. У хонимнинг ёшлиги ва соҳибжамоллигини кўрди. Бу ҳусн д'Артаньян шу маҳалгача ўзи яшаб келган жанубий Франция учун мутлақо хос бўлмагани билан уни кўпроқ таажжублантириди. У узун зулфлари елкасигача тушган, дудоқлари қирмизи, қўллари бўрдай оппоқ, сарғиши сочли, мовий хумор кўзли рангпар аёл эди. У алланималар ҳақида нотаниш киши билан жонланиб суҳбатлашарди.

– Хуллас, падари бузрукворнинг менга амр қилгани пари... – деярди хоним.

– ... дарҳол Англияга қайтасиз ва, башарти, герсог Лондонни тарк этса, у ердан ошиғич хабар юборасиз.

- Қолған фармойишлар-чи?
- Уларни Ламаншнинг нариги томонида, мана бу қутичани очиб, ичидан топасиз.
- Жуда соз. Хўш, сиз-чи, нима қилмоқчисиз?
- Мен Парижга қайтиб кетяпман.
- Бу қўрс боланинг адабини бермасдан-а?
- Нотаниш киши жавоб бермоқчи бўлиб оғиз жуфтлаған эди ҳамки, бутун суҳбатни эшишиб олган д'Артанъян бўсағада пайдо бўлди.
- Ўша қўрс боланинг ўзи кимни бўлса адабини бериб қўяди! – хитоб қилди у. – Умид қиласманки, у адабини бермоқчи бўлган кимса, бу гал ундан беркинмайди.
- Бекинмайди? – қошларини чимириб, қайта сўради нотаниш киши.
- Хотинимнинг кўз ўнгига қочишга юрагингиз бетламас, деб ўйлайман?
- Хотирга олинг, – нотаниш киши қилич сопига ёпишганини қўриб, қичқирди миледи, – сал пайсалга солсангиз, ҳаммаси барбод бўлиш мумкинлигини хотирга олинг!
- Сиз ҳақсиз, – шошиб гапирди нотаниш киши. – Ўз йўлингиздан боринг. Мен ўзимнидан кетаман.
- Хонимга таъзим қилиб, у сакраб эгарга минди, файтоннинг қучери эса отларнинг устига кетма-кет қамчи босди. Нотаниш киши ва унинг суҳбатдоши қарама-қарши томонларга елдек учиб кетдилар.
- Ҳисоб-чи, ҳисобни ким қиласди? – Унинг ҳисобкитоб қилмасдан узоқлашаётганини кўрган заҳоти меҳмонга илтифоти чуқур нафратга айланиб, бўкириб юборди хўжайин.
- Тўлаб қўй, ялқов! – деб суворий отини тўхтатмасдан хизматкорига қичқирди, униси ҳаробот эгасининг оёқлари остига бир-иккита кумуш танга улоқтириди-да, соҳибининг кетидан от қўйди.
- Номард! Аблаҳ! Қаллоб дворян! – ўз навбатида хизматкор кетидан қувиб қичқирди д'Артанъян.

Бироқ, йигит бундай ҳаяжонга дош бериш учун ҳали жуда заиф эди. У ўн қадам ҳам чопиб ўтмасидан қулоқлари шанғиллаб, боши айланиб кетди, кўзларини қонли булут қоплади, ҳамон:

– Номард! Номард! Номард! – дея қичқирганича кўчанинг ўртасига гуп этиб йикилди.

– Ростданам хасис номард экан! – д'Артанъянга яқинлашиб ҳамда масалда қарқара шиллиқ қуртга панд берганидек, хушомад билан бояқишининг қўнглини овлаб, уни алдашга ҳаракат қилиб гапга тушди хўжайин.

– Ҳа, манфур номард, – шивирлади д'Артанъян. – Аммо униси қандай гўзал-а!

– Ким униси? – сўради харобот эгаси.

– Миледи, – шивирлади д'Артанъян ва иккинчи бор ҳушидан кетди.

– На чора, – деди хўжайин. – Иккитасини бой бериб қўйдим. Аммо, буниси бир-икки кун шу ерда қолиб кетади, деб ишонсам бўлади. Ишқилиб, ўн бир экю ишлаб қоламан-ку.

Бизнинг хабаримиз бор – д'Артанъяннинг ҳамёнида қолган бор бисоти ўн бир экю эди.

Харобот эгаси меҳмонини кунига бир экюдан тўлаб, ўн бир кун бетоб ётади, деб мўлжаллаганди, бироқ, у ўз меҳмонини билмас экан. Эртасига д'Артанъян тонг саҳарда туриб, ўзи ошхонага тушди ва тўла рўйхати бизгача этиб келмаган баъзи бир дориворлар, яна бундан ташқари, вино, мой, розмарин топиб беришларини сўради ҳамда онаси берган қўлланмани қўлида ушлаб туриб, малҳам тайёрлади-да, ёнига бирор табибни йўлатмасдан уни беҳисоб жароҳатларига суриб, қайта боғлаб олди. Д'Артанъяннинг ўша куниёқ кечқурун оёққа тургани ва келгуси куни аллақачон буткуп соғайиб кетгани малҳамнинг шифобахш хусусиятларидан ёки, эҳтимол, табибининг араплашмаганидан бўлса, ажаб эмас.

Аммо, саман тойчанинг нафси бўйига яраша мўлжалдан, хўжайнинг даъвосича, уч ҳисса ёмон

чиққан бўлса-да, ўзи ўта қатъий парҳез сақлаб, шу куни тановул қилган бирдан-бир нарсалар – розмарин, мой ва вино учун ҳисоб-китоб қилар пайтида йигит чўнта-гидан ичидаги ўн бир экюси билан ишқаланиб кетган баҳмал ҳамёнини топди, холос. Жаноб де Тревилга ёзилган мактуб йўқолган эди.

Мактубни йигит дастлаб жуда синчиклаб, астойдил излади. Иштон ва камзулининг чўнтакларини йигирма мартача ағдариб, ён халтасини қайта-қайта пайпаслаб кўрди. Аммо мактубнинг йўқолганига тамом ишонч ҳосил қилгач, унинг чунон жаҳли чиқдики, сал бўлмаса, вино-ю, хушбўй мойга яна эҳтиёж туфиладе-ди, зеро, ёш меҳмоннинг мактубини топиб беришмаса, дўконни остин-устун қилиб ташлайман деб таҳдид солиб, тувақиб кетганини кўриб, хўжайин – тўқмоқ, хотини – супурги, қароллар эса икки кун муқаддам ишга соглан таёқларининг худди ўзи билан қуролла-ниб опдилар.

– Мактуб, тавсиянома билан мактуб? – қичқираади д'Артанъян. – Мактубимни топиб беринглар, минг лаънат! Ёки ҳаммангизни каклиқдай сихга саншиб қўяман!

Бахтга қарши пўписасини амалга оширишда йигитга бир нарса монелик қиларди. Биз баён қилганимиздек, унинг қиличи биринчи олишувда иккига бўлинниб кетган, буни у мутлақ унуга ёзган эди. Шу важдан у қиличини суғуриб кўрганда харобот эгаси учидан шпиглайдиган нина¹⁵ ясаш ниятида уни ўзига қолди-риб, филофга яхшилаб тиқиб қўйган бир-икки дюйм узунлиқдаги чўлтоқ нарса билан қуролланиб қолди.

Башарти хўжайнинг ўзи меҳмоннинг талаби тўғри, деган хulosага келмагандан бу ҳол жўшқин йи-гитимизни тўхтатолмасди, эҳтимол.

– Ростдан ҳам, – деди у тўқмоини тушириб, – мактуб қаёққа йўқолди экан?

¹⁵ Шпиглайдиган нина – гўштнинг ора-орасига чўчқа ёғи ти-киш учун ишлатиладиган нина.

– Ҳа, мактуб қани ахир? – қичқирди д'Артанъян. – Аввало, сизни огоҳлантириб қўйяй: мактуб жаноб де Тревилга ёзилган, у топилиши шарт. Мабодо топипмаса, жаноб де Тревиль уни топишга мажбур этади, гапимга ишонинг.

Бу пўписа хўжайинни бутунлай чўчитиб юборди. Қирол ва жаноб кардиналдан сўнг жаноб де Тревилнинг номини нафақат ҳарбийлар, балки шаҳарликлар ҳам энг қўп тилга олишган, дейиш мумкин. Тўғри, яна «Жозеф ота»¹⁶ бор эди, аммо унинг номи шивирлашдан ўзгача тилга олинмасди: кардинал Ришелъенинг дўсти «бўз маҳлуқ» опидаги даҳшат шу қадар кучли эди.

Тўқмоқни четга улоқтириб ва хотинига супургини, хизматкорига эса таёқларни ташлашни ишора билан буюриб, ҳаробот эгасининг ўзи яхши ибрат кўрсатди ҳамда мактубни қидириш билан машғул бўлди.

– Бу мактубга бирор қимматбаҳо нарса солингандими? – беҳуда изланишлардан кейин сўради у.

– Бўлмаса-чи! – хитоб қилди саройга ўзи учун шу мактуб йўл очишига ишонган йигит. – Менинг бор мулким ўшанда эди.

– Испан бонларими? – хавотирланиб суриштириди хўжайин.

– Ҳазрат олийларининг шахсий хазинасидан пул олиб берадиган бонлар, – деб д'Артанъян мактуб ёрдами билан қирол хизматига киришни ният қилгани учун ёлғон-яшиқсиз бу анча қалтис жавобни беришга ўзини ҳақли деб билди.

– Жин урсин! – тамом каловланиб хитоб қилди ҳаробот эгаси.

¹⁶ Жозеф ота – Жозеф дю Трамбле (1577 йилда туғилган). «Жозеф ота» ёки «бўз кардинал» номи билан танилган. Энг маҳфий ишлари бўйича кардинал Ришелъенинг ишончли кишиси бўлган. Шуҳратпаст, уддабурон, жоҳип Жозеф ота ҳеч қандай расмий мансаби бўлмагани ҳолда катта обрў ва ҳокимиятга эга бўлган.

– Аммо, муҳими бу эмас, – гасконликларга хос лоф билан давом этди д'Артанъян, – муҳими бу эмас, пул арзимас нарса. Мактубнинг ўзи – алоҳида аҳамиятга эга нарса. Мактубдан маҳрум бўлгандан кўра, минг пистолни йўқотишни афзал кўрадим.

Худди шу таэрда у «йигирма минг» ҳам деб юбориши мумкин эди, аммо йигитлик ҳаёси тийиб қолди.

Тўсатдан ҳамма хоналарни беҳуда тинтиб юрган хўжайиннинг миясида ялт этиб нур чақнагандай бўлди.

– Мактуб асло йўқолмаган! – деди у.

– Нима? – қичқириб юборди д'Артанъян.

– Йўқ. У сиздан ўғирланган.

– Аммо, ким ўғирлаган?

– Кечаги нотаниш дворян. У ошхонага, сизнинг камзулингиз турган ерга тушиб эди. У ерда ёлғиз қолиб эди. Гаров бойлашаман, бу ўшанинг қилмиши.

– Шунаقا денг! – иккиланиб гапирди д'Артанъян.

Ахир мактубнинг фақат ўзи учун аҳамияти борлиги унга бошқалардан кўра яхшироқ маълум бўлиб, бирор кимсанинг унга кўзи ўтиши мумкинлиги хаёлига ҳам келмасди. Мусоғирхонадаги қўноқларнинг ҳеч бири, хизматкорларнинг ҳеч бири ундан наф кўра олмаслиги шак-шубҳасиз эди.

– Демак, сиз ўша сурбет дворяндан гумон қиляпман, дедингизми, – яна сўради д'Артанъян.

– Бунга ишончим комил деялман-ку, сизга, – тасдиқлади хўжайин. – Мен унга, муҳтарам афандимга жаноб де Тревиль шафе эканлар, ҳатто, унда шавкатли аслзодага мактуб ҳам бор деганимда, у очиқдан-очиқ безовта бўлиб, ўша мактуб қаердалигини сўради ва шу заҳоти ошхонага тушиб кетди, камзулингиз ўша ерда ётгани унга маълум эди.

– Унда ўғри – ўша! – хитоб қилди д'Артанъян. – Мен жаноб де Тревилга арз қиласман, жаноб де Тревиль эса қиролга айтиб қўяди!

Сўнгра салобат билан чўнтағидан икки эқю чиқариб, уни дарвозагача қалпоғини ечиб кузатиб чиққан

хўжайинга узатди. Шу жойда йигит ўзининг сариқ-малла отига сакраб минди-ю, Париж шаҳрининг Сент Антуан дарвазасигача бесаргузашт етиб олди. У ерда д'Артанъян отини уч экюга – саёҳатнинг ниҳоясигача эгаси роса ҳолдан кеткизганини ҳисобга олганда, анча дуруст нархга сотиб юборди. Шу важдан д'Артанъян олибсотарга отни юқорида қўрсатилган пулга бой берганида, у бу қулоқ эшитмаган нархга фақат отнинг фаройиб тусиға учиб, кўнганини ёш йигитга шама қилиб қолди.

Шу зайл д'Артанъян бўғчасини қўлтиқлаб, Парижга яёв қадам қўйди ва ўзининг озроқ маблағига яраша хонани ижарага олиш насиб қилмагунча қўча-кўйларда тентираб юрди.

Бўнагини тўлаб, д'Артанъян дарҳол ўз хонасига кўчиб кирди ва кун қайтгунча иш билан машғул бўлди: онаси ота-д'Артанъян жанобларининг ҳали яп-янги камзулидан сўтиб, яширинча ўғлига берган уқаларни иштон ва камзулларига қадади. Сўнгра Темир Лом соҳилига бориб, қиличини янги тиф қилиш учун бериб келди. Шундан кейин у Лувргача¹⁷ юриб борди-да, биринчи дуч келган мушкетёрдан жаноб де Тревилнинг уйи қаердалигини суриштириб, билиб олди. Бу уй Эски Каптархона кўчасида, д'Артанъян томонидан муваффақиятнинг нишонаси деб таъбир қилинган жиҳати, у кўнган жойнинг яқингинасида экан.

Сўнгра у ўзининг Менгдаги хатти-ҳаракатидан мамнун ҳолда ўтмишдан ўқинмасдан, ҳозирги кунидан кўнгли тўқ, бўлиб, келажагидан умидларга тўлиб-тошиб, қаттиқ уйқуга кетди.

Асл вилоят кишиси сифатида у эрталаб соат тўққизгача ухлади, кейин ўрнидан туриб, ота-д'Артанъян жанобларининг наздида, қиролликда учинчи шахс бўлмиш шавкатли жаноб де Тревилнинг ҳузурига йўл олди.

¹⁷ Лувр – Париждаги қироп саройи.

II

Жаноб де Тревилнинг қабулхонаси

Гаскондаги уруғ-авмоқлари ҳанузгача аталиб кела-ётган ном – жаноб де Труавил ёки у Парижга бориб ўзини пировардида атай бошлаганидек – де Тревиль ўз йўлини ҳақиқатан ҳам худди д'Артанъяндек, яъни чўнтағида бирор су пулсиз, аммо зийраклик, ҳозиржавоблик, шижаотнинг ўша энг камбағал гаскон дворянчасининг ҳам кўпинча ота орзуларининг энг дадилларини рўёбга чиқаришга, мерос имкониятларга таянган энг бадавлат перигор ва берри дворянларидан кўпроқ нарсаларга эришиб келишига имкон бергувчи хазинаси билан бошлаган. Унинг қўрс мардлиги, янада қўрс омадлилиги қилич зарбалари дўлдай ёғила-ётган бир пайтда уни сарой мартабаси деб аталмиш, ўзи уч поғона оша ҳатлаган зинапояннинг энг юқори чўққисига чиқариб қўйди.

У ўз отаси Генрих IV нинг хотирасини чуқур хурматлаши ҳаммага маълум бўлган қиролнинг дўсти эди. Жаноб де Тревилнинг отаси Лигага қарши урушларда унга бирам садоқат билан хизмат қилган эдикি, нақд пулнинг камлигидан – қарзларини ўзида сероб бўлган бирдан-бир нарса – ҳазил-мутойибалар билан узиб юрган у беарнлик киши умр бўйи нақд пулга зориқиб ўтган – айтиб ўтганимиздек, нақд пулнинг камчилигидан Париж олингандан сўнг унга ўз гербига топпон устига осилган шер билан фиделис ит фортис¹⁸ деган девизини қўшиб олишга қирол ижозат берган. Бу катта шараф, лекин кам даромад эди. Ажал соати етгач, улуғ Генрихнинг шонли сафдоши ўғлига мерос қилиб, қиличи билан девизини қолдирди, холос. Шу мерос ҳамда доғ тушмаган номи туфайли жаноб де Тревиль ёш шаҳзода саройида қабул қилиниб, у ерда ўз қили-

¹⁸ Содиқ ва кучли (*лот.*).

чи билан шу қадар мардона хизмат қилдики, азалий девизига шунчалик содиқ қолдики, қиролликнинг энг яхши қиличбозларидан бўлмиш Людовик XIII, одатда, борди-ю, дўстларимдан битта-яримтаси мубораза қилмоқчи бўлиб қолса, ҳакамликка дастлаб ўзимни, кеъин – де Тревилни мукаллаф этишни, ҳатто, эҳтимол, уни аъло кўришни маслаҳат берардим, дерди.

Людовик XIII де Тревилга чинакам меҳр қўйган, рост, бу қиролча, худбин меҳр бўлса-да, ҳарҳолда, меҳр эди. Гап шундаки, бу мушкул вақтларда юқори мартабали кишилар ўзларини, умуман, де Тревиль тахлит кишилар билан ўраб олишга уринардилар. Де Тревиллар гербидағи ёзувнинг иккинчи қисми – «кучли» сўзини ўз девизи деб ҳисоблай оладиганлар кўплаб топилиши мумкин эди-ю, аммо дворянлардан камдан-ками бу ёзувнинг биринчи қисмини ташкил этган «содиқ» ташбехига даъво қила оларди. Тревиль бу ҳукуққа эга бўлган. У зеҳни ўткир, чангали маҳкам, ўша содиқ итлардай бемулоҳаза, кўр-кўронга итоат қиласидиган ноёб кишиларнинг бири эди. Қўзлари – қирол бирор кимсадан жаҳли чиққан-чиқмаганини пайқаб олмоқ, қўллари эса гуноҳкорни – бирор Бема ёки Мореверними, Полтроними, де Мере ёки Витриними жазосини бермоқ учун унга хизмат қиласди. Шу дамгача ўзини кўрсатиш учун фақат баҳона бўлмаган, аммо кези келганда, ўша баҳонанинг гирибонидан дарҳол тутиш учун у пайт пойлаб юарди. Генрих III нинг ординар соқчилари, Людовик XI нинг шотланд гвардияси қандай роль ўйнаган бўлса, худди шундай аҳамиятга молик ўз мушкетёрларига Людовик XIII капитан қилиб, де Тревилни бежиз тайинламаган эди.

Кардинал бу жиҳатдан қиролга ён бермасди. Людовик XIII ўзини мумтоз кишиларнинг қандай ҳайбатли сафи билан ўраб олганини кўриб, Франциянинг бу иккинчи ёки, тўғрироғи, биринчи ҳукмдори ҳам ўз гвардиясига эга бўлишни ихтиёр қилиб қолди. Шунинг учун Людовик XIII нинг ўз мушкетёрлари бўлганидек,

у ҳам ўзиникига эга бўлган ва бу икки рақиб-ҳукмдорларнинг барча Франция вилоятларидан, ҳатто, чет эл давлатларидан ўзининг жанговар қаҳрамонликлари билан донг чиқарган кишиларни териб олишларини қузатиш мумкин бўлган. Кўпинча оқшомлари Ришелье ва Людовик XIII шахмат партияси устида ўз жангчиларининг фазилатлари борасида баҳсласиб ҳам қолардилар. Уларнинг ҳар бири ўзиникининг хушқадлиги, ботирлигидан керилар ва оғзида тўқнашув ва муборазаларни қоралаб, зимдан ўз шахсий соқчиларини тўқнашувларга ундарди. Мушкетёрларининг ғалабаси ёки мағлубияти уларга чексиз қувонч баҳш этар ёки чинакам қайғуга соларди. Шу ғалабаларнинг кўпига ва баъзи мағлубиятларга иштирокчи бўлган киши ўз ме-муарларида лоақал шундай тасвирлаган.

Тревиль ўз ҳукмдорининг бўш жойини билиб олди ва бунинг учун дўстликда субутсизлиги билан донг чиқарган қиролнинг узлусиз илтифотидан миннатдор бўлмоғи лозим эди. Кардинал Арман дю Плесси Ришелъенинг олдидан мушкетёрларини парад марши билан ўтказган кезларда унинг такаббур сиёҳи бузрукворнинг оппоқ мўйловларини диккайтириб юборарди. Ё душманлари ҳисобига, ё ватандошлари ҳисобига кун қўришга тўғри келган ўша замон уруш санъатини у ипидан игнасигача биларди; унинг аскарлари ёлғиз ўзига итоат қиласидиган бебош зўравонларнинг легионини ташкил этганди.

Қиролнинг ёки, тўғрироғи, жаноб де Тревилнинг сармасст, тирналган, пала-партиш кийинган мушкетёрлари қовоқхоналарда, қўнгилочар жойларда мўйловларини бураб, қиличларини пеша қилиб, бақириб-чақириб юришарди, йўлларида дуч келган кардинал шахсий соқчиларининг жигига тегиб ҳузур қилишарди. Кейин минг қайта пичинглар билан қиличлар қинидан чиқариларди. Уларни ўлдиришган ва улар мотам тутиб, ўзлари учун қасос олишларига комил ишонч билан ийқилган ҳоллар ҳам бўлган, кўпинча эса

қамоқхонада чириб кетишга йўл қўймасликларидан кўнгиллари тўқ ҳолда уларнинг ўзлари ўлдиришарди: жаноб де Тревиль уларни ҳалос қиласи-да. Бу кишилар ўзлари жон-лили билан севган жаноб де Тревилини ҳар кўйга солиб, кўкларга қўтаришарди, ҳаммаси жуда довюрак бўлса-да, унинг ҳузурида талабалар устози олдида тургандек безиллаб туришарди, унинг биринчи каломига бўйсунишар ва заррача дашномини ўзларидан соқит қилиш учун жон беришга тайёр эдилар.

Жаноб де Тревиль бу қудратли воситадан, даставал, қирол ва унинг тарафдорлари манфаати учун, сўнгроқ, ўзи ва дўсту биродарлари манфаати учун фойдаланди. Дарвоқе душманлари ҳам – улар эса қалам соҳиблари сингари қилич соҳиблари орасида ҳам талайгина бўлган – ҳатто, душманлари ҳам бу ўқтам кишини содиқ аскарлари кўрсатган ёрдам эвазига бирор ришва олган, деб айبلاغани ўша даврнинг ҳеч бир мемуаридан аён эмас. Фитна қилиш қобилияти пихини ёрган фитначилардан кам бўлмагани ҳолда у ҳалол кишилигича қолганди. Яна силла қуритадиган сафарлардан, ҳарбий ҳаётнинг ҳамма машаққатларидан қатъи назар, у қизиқ саргузаштларнинг ўта кетган ишқибози, ўрни келганда, олифтагарчилик қилиб, латиф мадригал¹⁹ ҳам айта биладиган ғоят назокатли аёллар жазмани бўлган. Йигирма йил илгари Бассомпер²⁰ нинг кўнгил ишлари тўғрисида қанча бўлса, унинг аёлларни мағлуб қилгани ҳақида ҳам худди шунча миш-мишлар юрадики – бунинг анча-мунча маъноси бўлган. Мушкетёрлар капитани одамларни мафтун қилар, уларнинг кўркув ва муҳаббатини қўзғатар-

¹⁹ Мадригал – мақтов тарзида ёзилган мўъжаз лирик шеър.

²⁰ Бассомпер Француа (1579-1646) – Франция маршали ва дипломати. Ришелъега қарши саров фитнасида қатнашган ва муваффақиятсизликка учрагандан кейин қудратли кардинал буйруғи билан 12 йил қамоқда бўлган.

ди – бошқача қилиб айтганда, баҳт ва омаднинг чўққи-
сига етган эди.

Людовик XIV ўз саройининг барча майда-чуйда
буржларини оламтоб кўрки билан тўсиб, ютиб юбор-
ди, ваҳоланки, отаси плурибус импар²¹ қуёш арзан-
даларининг ҳар бирига, муқаррибларининг ҳар бирига
ўз-ўзича порлашга имкон берган. Қирол ва карди-
налнинг эрталабки қабулидан ташқари яна алоҳида
диққатга сазовор икки юздан зиёд «эрталабки қабул»-
лар бўлиб турган. Шулар қаторида де Тревилнинг эр-
талабки қабули томошабинларнинг энг кўп сонини
жалб қилиб келарди.

Эски Каптархона кўчасида жойлашган унинг дан-
ғиллами иморатининг ҳовлиси саҳарданоқ – ёзда соат
олтидан, қишда саккиздан – қароргоҳга ўхшаб қолар-
ди. Эллик ёки олтмиш чоғли мушкетёр, одам сонини
бирдай ваҳимали сақлаш учун, аҳён-аҳёнда алмаши-
ниб бўлса керак, ҳамиша тиш-тироғигача қуроллан-
ган, ҳар нарсага шай ҳолда ҳовлида юргани-юрган эди.
Ўрнида замонавий қурувчи бемалол бутун бошли уй
курса-қургудай кенг зинапоядан бирор марҳаматдан
умидвор толиблар, мушкетёрликка қабул қилинишни
ҳавас қилиб, вилоятлардан келган дворянлар, ўз
хўжайнларидан номалар келтирган ранг-баранг зар-
боф либос кийган мулозимлар чиқиб, тушиб турарди-
лар. Қабулхонадаги деворлар бўйлаб қўйилган узун-
узун курсиларда мумтоз яъни, соҳиб томонидан му-
каллаф бўлган кишилар ўтирадилар. Эртадан то кеч-
гача қабулхонада шовқин-сурон тинмасди, бу орада
де Тревиль қўшни хонадаги кабинетида меҳмон қабул
қилар, арзлар тинглар, фармойишлар берар ва дер-
зага яқинлашиб, қирол Луврдаги ровонида тургандек,
ўз кишилари ва қурол-аслаҳасига қўрик ўтказарди.

Д’Артаньян бу ерга дастлаб келган куни тўпланган-
лар давраси, хусусан, вилоят кишиси қўзига ғоят са-

²¹ Кўпларнинг тенги бўлмаган (*лот*).

лобатли кўринди. Рост, бу вилоят кишиси юртдошли-
ри у маҳаллар бирор нимадан хижолат қилиш муш-
кул одамлар сифатида донг чиқарган гаскондан эди.
Келганлар узун-узун мурабба қолпоқли михлар қоқил-
ган каттакон дарвозадан ўтгандан кейин қуролланган
кишилар тўпига қўшилиб кетардилар. Бу одамлар
ҳали ўйин, ҳали жанжал бошлаб, бир-бирларини ча-
қиришиб, ҳовлида айланиб юардилар. Бу мавж ура-
ётган тирик пўртанани ичидан ёриб ўтиш учун ё офи-
цер, ё мансабдор ёки хушрўйгина аёл бўлиш лозим
эди.

Йигитимиз юраги ҳаприқиб, меъёрдан узун қили-
чини ориқ оёқларига босган, кенг соябонли шляпа-
сининг четларидан қўлини узмаган ҳолда вилоят ки-
шисининг ўз хижолатини босиш ҳаракатидаги ғариф-
бона табассуми билан илжайиб, бу тиқилинч тўполон-
да йўл солиб бораарди. У ёки бу гуруҳдан ўтиб олгач, у
хийла енгил тортиб нафас олар, аммо ҳозир бўлган-
лар унинг кетидан ўгирилиб қараётганларини яққол
ҳис қиласарди ва ўз шахси тўғрисида анча дуруст фикр-
да юрган д'Артанъян умрида биринчи бор ўз-ўзига бе-
сунқай ва кулгили кўринарди.

Зинапоянинг олдигинасида вазият яна оғирлашди.
Пастки поғоналарда тўрт нафар мушкетёр шўх ўйин
эрмак қилишмоқда, бу орада уларнинг ҳовли саҳнида
тўдаланишиб турган ўн ё йигирма чоғли улфатлари
ўйинда иштирок этиш учун ўз навбатларини кутмоқ-
да эдилар. Тўртовидан бири бошқалардан бир поғо-
на юқорида туриб, қиличини яланғочлаганча учала-
сини зинадан чиқишига қўймас ёки қўймасликка ҳара-
кат қиласарди. Бу учовлари қиличларини моҳирлик би-
лан ўйнатиб, унга ҳамла қилишарди.

Д'Артанъян дастлаб бу қиличларни учлари ниқоб-
ланган машқ рапиралари деб ўлади. Лекин, ҳадемай,
ўйин иштирокчилари юзларининг баъзи жойлари ти-
линганидан, тифлари жуда ҳафсала билан қайралиб,
ўткирланганини тушунди. Ҳар гал янги тирналганда

томушабинлар тугул жабрланганларнинг ўзлари ҳам қаҳ-қаҳ отиб, кулиб юборишарди.

Бу дақиқада юқори погонани эгаллаб турған мушкетёр қойил қилиб, ўз рақибларини даф этарди. Уларнинг атрофида бир талай одам йифилиб қолди. Ўйин шартлари шундан иборат эдикки, биринчи гал тирналгандаёқ ярадор ўйиндан чиқиб, унинг навбати ғолибга ўтар эди. Ҳаш-паш дегунча беш дақиқа ўтар-ўтмас, бирининг қўли, иккинчисининг ияги, учинчисининг қулоғи тирналиб, уч киши шикастланди-ю, лекин зина мудофаачисига бирон марта тиф тегмади. Шартларга кўра, бундай чаққонлик уч навбат сурилиш билан тақдирланарди.

Ёш сайёҳимизни ҳайрон қилиш ёки, тўғрироғи, уни ўзини таажжубланганга солишга мажбур этиш нечоғлик мушкул бўлса-да, ўйин уни ҳайратда қолдирган эди. Унинг ватанида, бўлар-бўлмасга қон мияга урадиган ўша диёрда, муборазага чақириш учун қандай бўлмасин, ҳар қалай, бирор важ талаб этиларди. Тўрт ўйинчининг томошаси унга, ҳатто, Гасконнинг ўзида ҳам қачондир ўзи эшитган-билгандарининг энг ғаройиби бўлиб туюлди. Унга ўзи Гулливер бориб қолиб, қанча ваҳшатларни бошидан кечирган улкан паҳлавонларнинг ғалати мамлакатига тушиб қолгандай кўриниб кетди. Аслида эса мақсад олис: ҳали зина супаси билан қабулхона турарди.

Супада энди уришишмас – у ерда аёллар тўғрисида, қабулхонада эса – қирол саройи тўғрисида фийбат қилишарди. Майдончада д'Артанъян қизариб кетди, қабулхонада титрай бошлади. Гасконда ёшгина оқсоч қизлар, гоҳида эса уларнинг ёш бекалари учун ҳам хавфли қилгувчи унинг жонли, дадил тасаввuri ҳеч қачон, ҳатто, иситмадан аланглаб ётганда ҳам ҳозир бу ерда суҳбатга мавзу бўлаётган ва бир-бир санаб ўтилаётган сирли тафсилотлар-у, машҳур номлардан алоҳида кескинлик қасб этаётган ишқий нашидаларнинг ярмини, севги йўлидаги қаҳрамонликларнинг,

ҳатто, чорагини ҳам тасвир этолмасди. Бироқ, майдончада унинг иффатига нуқс теккан бўлса, қабулхонада кардиналга бўлган ҳурмати зил кетди. Бу ерда д'Артанъян бутун Европани ларзага келтираётган сиёsatни танқид қилишаётганини ўта таажжуб билан эшитди; кардиналнинг шахсий ҳаёти ҳам унга суқилишга заррача уриниш учун, д'Артанъяннинг билишича, қанчадан-қанча қудратли кибор мансабдорлар жабр кўрган бўлса-да, бу ерда маломатга қолаётган эди. Ота-д'Артанъян жаноблари роса чуқур ҳурмат қилган шу улуғ киши бу ерда жаноб де Тревилнинг мушкетёrlарига калака бўлмоқда эди. Бир хиллари унинг маймоқ оёғлари билан букир елкаларини мазах қилишарди; баъзан бирорлари унинг маъшуқаси мадам д'Егилён билан унинг жияни де Комбале хоним ҳақида қўшиқлар кўйлашарди; бошқалари эса шу ернинг ўзида кардиналнинг ғуломлари ва шахсий соқчиларини қулги қилишга келишиб олардилар – д'Артанъянга буларнинг ҳаммаси ақл бовар қилмас ёввойи нарсалар бўлиб туюларди.

Лекин, кардиналга аталган бу аччиқ, ҳажвияларга ногаҳон қиролнинг номи ўралашиб қолса, гўё аллакимнинг қўринмас қўли бу заҳарханда лабларни бир зумга юмиб қўярди. Суҳбатлашаётгандар товушлари девордан ўтиб, жаноб де Тревилнинг кабинетига етишидан чўчиётгандай хижолатли алангашарди. Аммо, деярли шу заҳоти, гап орасида ташланган ишора сұхбатни яна падари-бузрукворга ўтказар, товушлар яна баланд янграп ҳамда улуғ кардиналнинг бирор қилифи сояда қолиб кетмасди.

«Бу кишиларнинг ҳаммасини муқаррар Бастилияга қамаб, осиб ташлашади, – даҳшат ичиди ўйларди д'Артанъян. – Мени ҳам уларга қўшиб олиб кетишади: уларнинг гапларига қулоқ соганимдан, эшитганимдан кейин мени уларга шерик деб ҳисоблашади. Кардинални ҳурмат қилишни тинмай уқтириб келган отам-чи,

бунақа шаккокларнинг даврасида турганимдан хабар топса, нималар деяркин!»

Тушуниш қийин эмаски, д'Артанъян шу важдан сұхбатга арапашишга ботинолмай турарди. Лекин, у ўзининг бешала сезгисига зўр бериб, кўзларини бақрайтириб қарар, бирор гапни қочирмаслик ғамида иштиёқ билан тингларди. Ота насиҳатларига ҳурматидан қатын назар, у ўз майли ва таъбига эргашиб, атрофида юз берәётган нарсаларни қоралашдан кўра, маъқуллашга мойилроқ эди.

Бироқ, де Тревиль мухлисларининг бу тўдасида у мутлақо бегона эканини эътиборга олиб, ташриф мақсадини билиш учун унинг ёнига келдилар. Д'Артанъян камтаринлик билан номини айтди ва ўзининг жаноб де Тревиль юртдоши эканини баҳона қилиб, савол билан ёнига келган мулозимга бир-икки дақиқа вақтини дариф тутмаслигини жаноб де Тревилдан илтимос қилишни топширди. Мулозим илтимосни ўз вақтида етказишга нуфузли оҳангда ваъда берди.

Дастлабки хижолатдан бир оз ўнгланиб олган д'Артанъян энди бекорчиликда атрофдагиларнинг устбошларини ва юзларини дурустроқ кўздан кечириши мумкин эди.

Энг гавжум гуруҳлардан бири ўртасида ғаройиб либоси умумий диққатни жалб этәётган такаббур юзли, бўйчан мушкетёр турарди. Унинг эгнида у пайтлар – камроқ эрк-у кўпроқ мустақиллик пайтлари – кийилиши шарт ҳисобланмаган формали уст-бош эмас, балки анча ўнгиб, эскириб қолган камзул бўлиб, унинг устидаги кўркам зар тасма пешинги қуёш шуъларининг сув сатҳидаги жилвасидай ялтиради. Каттакон қилич осиғлиқ кўз қамаштирувчи тасмани фақат олд томонидан кўришга имкон бериб турган алвон баҳмалдан тикилган узун ридо унинг елкаларидан нафис қўйилиб тушган эди. Бу мушкетёр боягина қоровулликдан бўшаган, тумовдан нолиб, жўрттага йўталиб-йўталиб қўярди. Бошқалар ва ҳаммадан кўпроқ д'Ар-

танъян шовқин солиб, зар тасмани мақташаётганда у мўйловларини бураб-бураб, шу сабабдан ҳам ридо ташлаб олишга тўғри келганини бепарво тушунтиарди.

– На чора, – деярди мушкетёр, – бу расмга айланапти. Бу исрофгарчилик, ўзим ҳам биламан, аммо расм бўлиб қолди. Дарвоқе ота-онанинг пупини бирор нарсага ишлатиш керак-да.

– Оҳ, Портос, – хитоб қилди шу ердагилардан бири, – бу тасма ота саховатидан, деб бизни ишонтиришга уринма! Уни якшанба қуни Сент-ОНоре дарвозаси олдида сен билан учратганим, ҳижоб²² ёпингган хоним сенга тортиқ қилган бўлмасин тағин?

– Йўқ, виждоним ҳақи қасам ичаман ва дворянник сўзи билан айтаманки, мен уни ўз шахсий пулларимга харид қилдим, – жавоб берди Портос деб аталмиш киши.

– Ҳа, – сўз қотди мушкетёрларнинг бири, – мен мана бу янги ҳамёнимни қандай харид қилган бўлсанм худди шундай олгансан-да: ўша маъшуқам эскисига солиб қўйгандан пулларнинг ўзгинасига.

– Йўқ, рост ахир, – эътиroz билдириди Портос, – мен унга ўн икки пистол тўлаганимни тасдиқлаб беришим мумкин.

Мақтов хитоблари қучайиб кетди-ю, лекин гумон тарқамади.

– Тўғримасми, Арамис? – бошқа мушкетёрга юзланиб сўради Портос.

Бу мушкетёр унга Арамис деб мурожаат қилган кишининг тамоман акси эди. Бу соддадил ва чучмал чехрали, куз шафтолосисидай майин тук билан қопланган қирмизи юзли, кўзлари қоп-қора, йигирма икки ёки йигирма уч ёшлардаги йигит эди. Ингичка мўйловлар бежирим тўғри чизик каби ўтиб, устки лабини яққол кўрсатарди. Томирлари бўртиб чиқишидан ҳадикси-

²² Ҳ и ж о б – нафис тўр.

раб, құлларини туширишдан ўзини тияётгандай туюларди. Нафис ранги ва тиниқлигини сақлаб қолиш учун у қулоқ солинчакларини гоҳ-гоҳ чимчилаб құярди. У салмоқлаб, кам гапирап, тез-тез таъзим қиласы, ўзининг бошидан оёғигача оро берганидай, афтидан, ҳафсала билан парвариш қылгувчи чиройли тишлигини құрсашиб, товушсыз куларди. У ўз дүстининг саволини маъқуллаб, бошини иргаш билан жағындағы қылди.

Бу таъкидлаш тасма борасидаги ҳамма гумонларга барҳам берди, шекилли, уни томоша қилавердилар, лекин у ҳақидағи гап-сүзлар тұхтатилди ва суҳбат күтилмаган руҳий жиҳатларга бўйсуниб, бошқа мавзуга ўтиб кетди.

– Жаноб де Шаленинг отбоқари ҳикоя қилаётган нарсалар тўғрисида сизлар қандай фикрдасиз? – алоҳида, ҳеч кимсага, лекин шу ердагиларнинг барчасига бир йўла мурожаат қилиб сўради бошқа бир мушкетёр.

– Хўш, у нималарни ҳикоя қиляпти? – салобат билан сўрарди Портос.

– У Брюсселда Рошфор билан, бу кардиналнинг энг содиқ хизматкори билан учрашиб қолганини ҳикоя қиляпти. Рошфор капутсин либосида эди ва шундай ниқобдан фойдаланиб, бу лаънати Рошфор жаноб де Легани бориб турган лавангдек лақиплатиб кетган.

– Бориб турган лавангдек, – такрорлади Портос. – Бироқ бу рост гапмикан?

– Мен бу ҳақда Арамисдан эшитдим, – маълум қилди мушкетёр.

– Чиндан-а?

– Ахир сизга бу жуда яхши маълум-ку, Портос, – деди Арамис. – Мен бу ҳақда сизга кеча ҳикоя қилғандым. Бунга қайтиб ўтиришнинг ҳожати йўқ.

– «Қайтиб ўтиришнинг ҳожати йўқ!» – хитоб қилди Портос. – Сиз шундай ўйлайсизми? «Қайтиб ўтиришнинг ҳожати йўқ!» Азбаройи шифо, сиз қандай тез ҳал

қиласиз-а!.. Қандай! Кардинал дворян кишини пойлайди, у сотқин, қароқчи, осилиши лозим одам ёрдамида унинг мактубларини ўғирлайди ва ҳамон ўша жосусдан фойдаланиб, шу мактублар асосида, гўё Шале қиролни ўлдириб, герсог Орлеанскийни қироличага уйлантирмоқчи бўлган, деган бемаъни баҳона билан Шалени қатл қилишга эришади! Ҳеч ким бу жумбоқнинг калитини тополмаётган эди. Сиз, ҳаммани мамнун қилиб, буни бизга кеча маълум қиласиз-да, биз ҳали, ҳатто, ҳушимизга келмасимиздан бугун: «Бунга қайтиб ўтиришнинг ҳожати йўқ!» деб эълон қиласиз.

– Хўш, шунчалик хоҳласангиз, қайта қолайлик, – тоқат билан рози бўлди Арамис.

– Мен жаноб де Шаленинг отбоқари бўлганимда борми, – хитоб қилди Портос. – Бу Рошфорнинг адабини бериб қўярдим.

– «Қизил герсог» эса сизнинг адабингизни бериб қўярди, – деб қўйди Арамис хотиржамгина.

– «Қизил герсог...» жуда соз, жуда соз! «Қизил герсог!...» – чапак чалиб маъқуллаб, бошини сарак-сарак қилиб, қичқириб юборди Портос. – «Қизил герсог» – бу жуда зўр. Мен бу аскияни тарқатишга ҳаракат қиламан, хотиржам бўлинг. Зап аскиячи-да, бу Арамис!.. Ўз истеъодингизга эргашолмаганингиз роса ачинарли-да, азизим! Сиздан қандай дилбар аббат²³ чиқкан бўларди-я!

– О, бу вақтинча хаёл, холос. – деб қўйди Арамис. – Бир қунмас бир кун мен, барибир, аббат бўламан. Шунга кўзим етиб, ақоидни ўрганишни давом эттираётганимни сиз биласиз-ку, ахир, Портос.

– У ниятига етади, – деди Портос. – Эртами-кечми, лекин, етади.

– Эрта денг, – жавоб берди Арамис.

– У фақат бир нарсани – жовонида мушкетёрлик либосининг орқасида осиглиқ турган жуббани яна

²³ Аббат – руҳоний.

кийишини кутаяпти! – хитоб қипди мушкетёрларнинг бири.

– У нимани кутаяпти ўзи? – сўради бошқаси.

– Қиролича мамлакатга меросхўр ато қилишини.

– Жаноблар, бу хусусда ҳазил қилишнинг кераги йўқ, – деб қўйди Портос. – Қиролича, худога шукур, ҳали шундай ёшдаки, бу имкон хорижида эмас.

– Лорд Бэкингем²⁴ Францияда дейишади! – бу гўё бегараз сўзларга фалати икки тус бергувчи қув кулги билан хитоб қипди Арамис.

– Арамис, дўстим, бу гал сиз ноҳақсиз, – унинг сўзи ни бўлди Портос, – асқияга майлингиз сизни маълум меъёрдан ошишга мажбур этяпти. Жаноб де Тревиль эшитиб қолгудай бўлса, бу хил сўзлар учун сизга яхши бўлмас.

– Менга ўргатмоқчимасмисиз, Портос? – юввош нигоҳида ногаҳон ўт чақнаб сўради Арамис.

– Дўстим, – жавоб берди Портос, – мушкетёр ё аббат бўлинг, лекин бир вақтнинг ўзида униси ҳам, буниси ҳам эмас. Эслаб кўринг, қуни кечча Атос сизга: ҳамма ёғлиқ жойлардан тотиниб юрасиз, деб эди... Йўқ, йўқ, илтимос қиласман, жанжаллашмайлик. Бунинг ҳожати йўқ. Сиз, Атос ва менинг қилган аҳдимиз сизга яхши маълум-ку. Сиз ахир д'Егилён хонимницида бўлиб турасиз, унинг кўнглини овлайсиз, сиз де Шеврез хонимнинг холавачаси де Буа Траси хонимницида ҳам бўласиз ва айтишларича, бу хонимнинг қўпдан-қўп илтифотидан баҳрамандсиз. О тангirim, баҳтингизга иқрор бўлишингизнинг кераги йўқ, ҳеч ким сиздан тавба-тазарру қилишингизни талаб этаётгани йўқ – сизнинг сиполигингизни ким билмайди, дейсиз! Лекин, азбаройи шифо, модомики, жим юриш қобилиятига эга экансиз, гап ҳазрат олиялари ҳақида бораёт-

²⁴ Бэкингем Джордж Виллерс, лорд (1592-1628) – инглиз сиёсий арбоби, қироллардан Яков I ва Карл I арзандаси.

ганда, буни унутманг. Ким бўлса ҳам қирол ва кардинал хусусида нимани хоҳласа, вайсайверсин, лекин қиролича муқаддасдир, модомики, у тўғрисида гап очилган экан, фақат яхши сўзларни айтсинлар.

– Портос, сиз Нарсиссдай ўзбилармонсиз, буни билб қўйинг, – деди Арамис. – Сизга маълум-ку, ахир, мен насиҳатларга тоқат қилолмайман, уларни ёлғиз Атосдан эшитишга тайёрман. Сизга келганда эса, азизим, сизнинг ўта дабдабали тасмангиз олижаноб туйғуларингизга нисбатан унчалик ишонч қўзғатмайди. Мабодо позим топсам, аббат бўламан, ҳозирча мен мушкетёрман ва шу сифатда қўнглимга нимаики келса айтавераман. Ҳозир жонимга текканингизни айтгим келди.

– Арамис!
– Портос!
– Жаноблар! Жаноблар! – эшитилди ҳар томондан.
– Жаноб де Тревиль жаноб д'Артанъянга мунтазир!
– кабинет эшигини ланг очиб, уларнинг гапини бўлди мулозим.

Бу сўзлар айтилаётган пайти кабинет эшиги очиқ қолган ва ҳамма бирдан жимиб кетган эди. Бу сукунат ўртасида ёш гасконлик йигит қабулхонани кесиб ўтди ва бу фаройиб жанжалнинг хотимасига араплашиб қолишдан вақтида қутулганидан ич-ичидан қувониб, мушкетёрлар капитани ҳузурига кирди.

III **Қабул**

Жаноб де Тревиль энг нохуш кайфиятда эди. Ҳар қалай, сал бўлмаса ергача эгилиб, қуюқ таъзим қилган ёш йигитни у тавозе билан қарши олди ва унинг сўзларини табассум билан тинглади. Йигитнинг беарнча талаффузи ёшлигини, туғилган диёрини – ҳар қандай ёшда ҳам инсонни қувонтира оладиган хотира-ларни унинг ёдига солди. Лекин, шу заҳоти қабулхона

эшигига яқинлашиб, аввал бошқаларни бир ёқли қилиб, кейин эса у билан сұхбат бошлашга д'Артанъяндан рухсат сұрагандай маңнода құлині күтариб, уч марта товушини гал сайин кучайтириб, шундай қич-қирдики, унда оҳангларнинг буйруқдан ғазабгача бўлган бутун қатори янграб кетди:

– Атос! Партос! Арамис!

Биз танишиб улгурмаган охирги икки исмлар соҳиби бўлмиш мушкетёрлар дарҳол дўстларидан ажрапиб, бўсағадан ўтиши билан уларнинг ортидан каби нетнинг эшиги ёпилди. Буткул хотиржам бўлмасаларда, уларнинг бир вақтнинг ўзида ҳам викор, ҳам итоат билан туриб, ўзларини бемалол тутишлари бу кишиларни ярим худолар-у уларнинг сардорини гумбирлатиб чақмоқ чақишига шай даҳшатли Юпитер деб билаётган д'Артанъяннинг ҳавасини келтирди.

Иккала мушкетёр ичкари кириб, ортидан эшик ёпилгандан кейин, мушкетёрларнинг чақирилиши янги хўрак бўлган гап-сўзларнинг ғовур-ғувури яна кучайиб кетгандан сўнг, ниҳоят, жаноб де Тревиль қовоғини солиб, кўриқда сингари қаддини ростлаб, унсиз турган Портос ва Арамисларнинг ёнидан ўтиб, каби нетни уч ёки тўрт марта жимгина айланиб чиқди, сўнг қўйқисдан уларнинг қаршисида тўхтади-да, мушкетёрларнинг бошидан оёғигача қаҳрли назар ташлаб, деди:

– Узоги билан кеча кечқурун менга қирол нима дегани сизларга маълумми, жаноблар? Сизларга бу маълумми?

– Йўқ, – қисқа сукутдан сўнг жавоб қилдилар иккала мушкетёр. – Йўқ, тақсир, бизга ҳеч нарса маълум эмас.

– Лекин, бизларга илтифот кўрсатиб, маълум қиларсиз, деган умиддамиз, ғоят даражада тавозе билан иловава қилди Арамис ва назокатли таъзим бажо келтирди.

– У менга мушкетёрларни келгусида жаноб кардинал гвардиячилардан танлаб олишини айтди.

– Жаноб кардиналнинг гвардиячиларидан? Бу қана-
қаси бўлди? – қичқириб юборди Портос.

– У, ўзининг нордон виносига яхши вино қўшиш
эҳтиёжи туғилди, деган хулосага келди.

Иккала мушкетёр қупоқларигача қизариб кетишиди.
Д’Артаньян ўзини қаёққа уришни билмас, ер ёрилса
кириб кетгудай ҳолатда эди.

– Ҳа, ҳа, тобора қизишиб давом этди жаноб де Тревиль, – Ҳазрат олийлари тамоман ҳақлар, зеро, виждо-
ним ҳақи онт ичаманки, жаноб мушкетёрлар саройда
хунук роль ўйнаётирлар! Кеча кечқурун жаноб карди-
нал шахмат ўйини устида менинг ғашимга тегадиган
ҳамдард оҳангда, – бу лаънати мушкетёрлар, бу калла-
кесарлар, – деб ҳикоя қилишга тутинди, бу сўзларни у
менга янайм кам манзур бўлган бошқача заҳарханды-
лик билан талаффуз этди, – бу қассоблар, – менга ўзи-
нинг ёввойи мушукникига ўхшаган кўзлари билан
қараб-қараб, қўшиб қўйди, – Феру қўчасидаги майхонада
руҳсат этилган соатдан кейин ҳам қолишибди.
Унинг гвардиячилари, – у юзимга қараб, кулиб юбора-
дигандай туюларди, – тун осоийшталиги бузгунчилари-
ни ушлашга мажбур бўлишган. Минг лаънат! Сизлар
биласизми, бу нима деган гап! Мушкетёрларни ҳисбга
олиш! Сизлар шу даврада бўлгансиз... ҳа, сизлар, тон-
май қўя қолинг, сизларни таниб қолишган, кардинал
номларингизни ҳам айтди. Гуноҳ мен-да, гуноҳ менинг
ўзим-да, ахир одамларни ўзим танлаб оламан-да. Лоа-
қал сизни олайлик, Арамис: сизга шунчалик жубба яра-
шаркан-у, нега мендан мушкетёрлик камзулини сўраб
опдингиз? Хўш, сиз-чи, Портос... сизга бундай ажойиб
олтин тасма похол қилич осиш учун керақдир. Атос
бўлса... Мен Атосни кўрмаяпман. Қани у?

– Тақсир, – маъюс гапирди Арамис, – у бетоб, жуда
бетоб.

– Бетоб? Жуда бетоб дедингизми? Унга нима бўлти?

– Чечакми, деб қўрқишияпти, тақсир, – ўзининг ҳам
сўзини қистиришга интилиб деди Портос. – Фоят қай-

гули воқеа: бу дард унинг юзини расво қилиши мумкин.

– Чечак?.. Ана, холос. Сиз ажабтовор ҳикоя айтапсиз-ку, Портос! Унинг шу ёшида чечак чиқса! Йўқ, йўқ!.. У яраланган бўлса керак... ёки ўлдирилган... Оҳ, кошки мен билолсам эди!.. Минг лаънат! Жаноб мушкетёrlар, одамларимнинг шубҳали жойларда санқиб юришларини, кўча-кўйларда жанжал чиқаришларини, қоронғи бурчакларда қилични ишга солишларини мен хоҳламайман! Хуллас, одамларимни жаноб кардиналнинг гвардиячиларига калака бўлишларини истамайман. Бу гвардиячилар тинч болалар, чаққон, одамшавандা. Улар ҳибсга олишга муносиб эмас, бундан ташқари, улар ўзларини қамоққа олдириб ўтирмасдилар. Бунга ишончим комил! Бирон қадам чекингандан кўра улар ўлимнираво кўрган бўлардилар. Жонини қутқариш, қочиш, жуфтакни ростлаш – булар қирол мушкетёrlарининг қўлидан келади, холос!

Портос ва Арамис ғазаби қайнаб, титраб-қақшаб туришарди. Кўнглининг тубида фақат ўзларига нисбатан оташин муҳаббатгина уни шу йўсинда гапиришга мажбур этаётганини англаб етмаганларида жаноб де Тревилни улар бўғиб қўйишлари турган гап эди. Улар пошналарини гиламга уриб-уриб қўйишар, лабларини қонагунча тишлилар ва жон-жаҳдлари билан қилич сопларини қисишаради.

Қабулхонада Атос, Портос ва Арамиснинг чақирилганини эшитишган ва жаноб де Тревилнинг товушидан унинг қаттиқ жаҳли чиққанини пайқашган эди. Синчковлик азобида қолган ўnlаб бошлар бирорта ҳам сўзни қочирмаслик ниятида эшикка ёпишган, тирқишига босилган қулоқлар бирор товушни оқизмайтомизмай эшитаётган бир пайтда юзлар қаҳру ғазабдан бўзарар, оғизлар эса капитаннинг ҳақоратли сўзларини шу ердагиларнинг ҳаммасига бирма-биретказиб турарди. Бир зумда бутун уй, кабинет эшиги-

дан то дарвозахонагача, қайнаётган қозонга айланиб кетди.

– Шундай денг! Қирол мушкетёрлари кардинал гвардиячиларига үзларини ҳисбсга олдириб ўтирса! – юрагининг тўрида ғазаби аскарлариникидай тошган жаноб де Тревиль сўзларни чертиб ва гўё қилич зарбидай тингловчиларининг қўксига санчиб-санчиб давом этарди. – Шунақами ҳали! Кардиналнинг олти мушкетёрини ҳисбсга олса! Минг лаънат! Мен бир қарорга келдим. Шу ерданоқ Луврга жўнайман-да, бўшайман, қирол мушкетёрлари капитани унвонидан кечиб, кардинал гвардиячиларига лейтенант қилиб қўйишларини илтимос қиласман. Борди-ю, рад этишса, минг лаънат, аббат бўлиб оламан!

Шу сўзлардан сўнг девор ортидаги шовқин тўполонга айланиб кетди. Ҳар томондан лаънатлар ва сўкинишлар ёғила бошлиди. «Минг лаънат!», «Худо-ю бор фаришталар!», «Ажал ва дўзах!» сингари хитоблар ҳавода муаллақ туриб қолди. Д'Артаньян қўзлари билан ўзи яширинса бўладиган бирор дарпарда қидирап ва енгиб бўлмас даражада столнинг остига кириб кетгиси келарди.

– Бўлмаса гап бундай, жаноб капитан! – ўзини тутолмай хитоб қилди Портос. – Биз ростдан ҳам олти кишига қарши олтида эдик, аммо бизга туйқусдан ҳужум қилишди, биз қиличларимизни яланғочлаб улгурмасдан иккитамиз шарт ўлдирилди. Атос эса чунон оғир яраландики, ўликлардан кам фарқ қиласади; у икки марта туришга уриниб, иккала сафар ҳам ерга қулаб тушаверди. Барибир, бўш келмадик. Йўқ! Бизни зўрпик билан судраб кетишди. Йўлда биз яшириниб қолдик. Атосга келганда, уни ўлик ҳисоблаб, овора бўлишга арзимайди, деб жанг майдонида тинч қолдириб кетишибди. Мана, иш қандай бўлган. Азбаройи шифо, капитан! Ҳар қандай жангда ҳам ютиб бўлавермайди. Улуғ Помпей Фарсал жангини, эшитишим-

ча, унча-мунча донғи чиққан қирол Францик Биринчи эса Павиядаги жангни ютқазған.

– Мен ҳам маълум қилишга мушаррафманки, – деди Арамис, – ҳужум қилаётгандарнинг бирини мен унинг ўз қиличи билан чопиб ташладим, чунки менинг қиличим биринчи ҳамладаёқ синиб кетди. Ўлдиридимми ёки чопиб ташладимми – сизга қай бири маъқул бўлса, шуниси, тақсир.

– Мен буни билмабман, – бир оз юмшаб гапирди жаноб де Тревиль, – назаримда, жаноб кардинал унча-мунча оширган кўринади.

– Лекин, илтижо қиласман, тақсир, – де Тревилнинг юмшаганини кўргач, энди унга илтимос билан мурожаат этишга журъат қилиб давом этди Арамис, – илтижо қиласман, тақсир, ҳеч кимсага Атоснинг жаро-ҳатланганини айтмасангиз. Бундан қирол хабар топгудай бўлса, унинг кўнгли хира бўлади. Лекин, жаро-ҳат оғир бўлгани важҳидан тиф кифтни тешиб, кўксига етган – қўрқиши мумкинми...

Шу дақиқа дарпарданинг чети кўтарилди ва бўсағада ўқтам ва гўзал, лекин ҳаддан ташқари рангпар юзли мушкетёр кўринди.

– Атос! – қичқириб юбориши иккала мушкетёр...

– Атос! – уларнинг кетидан тақрорлади де Тревиль.

– Сиз мени чақирибсиз, жаноб капитан, – жаноб де Тревилга юзланиб деди Атос. Унинг овози заиф, лекин, мутлақо хотиржам эшитиларди. – Дўстларимнинг маълум қилишларича, мени чақирибсиз, хузурингизга шошдим. Амрингизга мунтазирман, тақсир!

Шу сўзларни айтиб, уст-боши бежирим ва ҳамишагидай қадди расо мушкетёр шаҳдам одимлар билан кабинетга кирди. Жасоратнинг бундай намунасидан дил-дилидан таъсирланган де Тревиль унга отилди.

– Мен боягина бу жанобларга мушкетёрларимнинг жонини эҳтиёжсиз хавф остида қолдиришларини тақиқлайман, деб эдим, – деди де Тревиль. – Мард киши-

лар қиролга азиздир, мушкетёрларнинг эса ер юзида-
ги энг жасур кишилар экани қиролга маълум. Қўлин-
гизни беринг, Атос!

Киргувчининг дўстона туйғуларнинг бу туғёнига
жавоб қилишини кутиб ўтирасдан де Тревиль Атос-
нинг ўнг қўлини тутди-да, ўзининг бор матонатига қара-
май унинг оғриқдан сесканиб кетгани ва гарчанд, бу
имкон хорижида туюлса-да, ранги янам оқариб кет-
ганини пайқамай, уни кучининг борича қисди.

Эшик қия очилганича қолган эди. Бу ишлар атро-
фидаги махфиятдан қатъи назар, жароҳати кўпчилик-
ка ошкор бўлган Атоснинг пайдо бўлиши ҳаммани ҳай-
рон қолдирди. Капитаннинг сўнгги сўзлари мамнуни-
ят шовқини билан қарши олинган ва икки-уч қалла
завқи жўшиб, дарпарда орасидан суқилган эди. Де Тре-
виль, эҳтимол, одоб қоидасининг бундай бузилиши-
ни аччиқ танбеҳ билан жазолашни унугмасди, лекин
қўйқисдан Атоснинг қўли унинг қўлида талвасада қал-
тираб кетганини сезиб қолди ва нигоҳини мушкетёр-
га кўчириб, унинг ҳушидан кетай-кетай деб тургани-
ни кўрди. Айни шу дам оғриқни босиш учун бор кучи-
ни йиғиб, барибир, енгилган Атос полга жонсиздай
қулаб тушди.

– Табиб! – қичқириб юборди де Тревиль. – Меники-
ми ё қиролникими – энг яхисини! Табиб, ёки, минг
лаънат, менинг мард Атосим ўлиб қолади!

Де Тревилнинг овозига у ёпиб қўйишни хаёлига ҳам
келтирмаган эшиқдан қабулхонада тўпланганларнинг
ҳаммаси кабинетга ёпирилиб кирди. Ярадорга ҳамма
парвона бўлиш билан овора. Лекин, табиб уйнинг ўзи-
дан чиқиб қолмаган тақдирда барча уринишлар беху-
да кетарди. Оломонни итариб йўл очиб, у ҳамон бе-
ҳуш ётган Атосга яқинлашди ҳамда шовқин ва тўпо-
лон унга халал берәётгани сабабли bemорни қўшни
хонага ўтказишларини қатъий талаб этди. Жаноб де
Тревиль шошиб эшикни очди-да, дўстларини қўлла-
рида қўтариб бораётган Портос ва Арамисга йўл

күрсатгани күйи ўзи олдинда юрди. Унинг кетидан табиб эргашди, табибдан кейин эшик ёпилди.

Шунда келувчиларни ҳамиша ҳаяжонга солиб келган жаноб де Тревилнинг кабинети қабулхона бўлимига айланиб қолди. Тўпланганлар маҳмадоналик қилишар, товушларини пасайтирмай вайсашар ва қўпол иборалардан ҳам тап тортмай кардинал билан унинг гвардиячиларини жинлар маконига жўнатар эдилар.

Хийла вақт ўтгач, Портос ва Арамис қайтиб чиқишиди. Ярадорнинг олдида де Тревиль билан табиб қолишиди, холос.

Ниҳоят, жаноб де Тревиль ҳам қайтди. Унинг сўзларига қараганда ярадор ҳушига келган эди. Табиб беморнинг аҳволи дўстларини хавотирга солмаслиги керак, чунки дармонсизликка кўп қон йўқотиш сабаб бўлган деб ҳисобларди.

Сўнгра жаноб де Тревилнинг қўл имоси билан, гасконликка хос бир сўзлик ила ўзига қабул тайинланганлигини унумтмай жойида қолган д'Артанъяндан бўлак ҳамма чиқиб кетди.

Эшик ёпилгач, де Тревиль ўгирилди-да, ёш йигит билан юзма-юз тўқнашди. Рўй берган воқеалар унинг хаёллар риштасини узиди қўйган эди. У саботли зиёратчининг истаги нималигини суриштирди. Д'Артанъян де Тревилнинг хаёлида ҳам ўтмишни, ҳам ҳозирги кунларни бир йўла уйғотиб, ўзини танитди.

– Узр, муҳтарам юртдошим, – деди у табассум билан, – мен сизни мутлақ унугиб қўйибман. Иложим қанча: капитан – бу оила бошлигининг худди ўзи, факат оддий отадан кўра қўпроқ нарсаларга жавобгар. Аскарлар – бу ёши катта гўдаклар, лекин мен қиропнинг ва хусусан жаноб кардиналнинг фармойиширини бажарилишини талаб этганим сабабли...

Д'Артанъян табассумини яширолмади. Бу табассум жаноб де Тревилга қаршисидаги йигит ҳаргиз фаросатсиз эмаслигини кўрсатди-ю, у дарҳол ишга кўча қолди.

– Мен отангизни жуда севардим, – деди у. – Үфлига қандай нафим тегаркин? Тезроқ гапириңг, вақтим туғай деб қолди.

– Тақсир, – деди д'Артанъян, – Тарбдан Парижга жұнаётганимда сиз унұтмаган ўша дүстлик ҳурмати сиздан мушкетёрлик ридосини сүраб олишни умид қилған эдим. Лекин, шу иккі соат мобайнида күрган нарсаларимдан кейин бу марҳамат қандай улқанлигини идрок этиб, унга арзимайманми, деб құрқяпман.

– Ҳа, йигитча, бу ҳақиқатан ҳам марҳамат, – жавоб берди жаноб де Тревиль. – Лекин, сиз учун үйлаганинг гиздек ёки үйлаганга solaётганингиздек құл етмас бўлмаса керак. Дарвоқе, ҳазрат олийларининг бир фармойиши бундай ҳолни назарда тутади ва таассуфки, сизга маълум қилишим лозимки, у ҳеч кимсани бир неча жангларда синалмагунча, бирор ёрқин қаҳрамонликлар кўрсатмагунча ёки бизницидан жўнроқ полқда икки йил хизмат ўтамагунча мушкетёрликка қабул қилмайди.

Д'Артанъян индамай таъзим қилди. Ниятига етиш нечоғлик мушқуллигини билганидан бери у мушкетёрлик либосини яна ҳам кучли қўмсай бошлади.

– Лекин, – ўз юртдошига, гўё унинг юрагига қўл солиб кўрмоқчидай, унга ўткир нигоҳини қадаб давом этди де Тревиль, – лекин, отангизга, сизга айтганимдек эски дўстимга бўлган ҳурматим туфайли сиз учун бирор нарса қиларман, йигитча. Бизнинг беарнлик йигитларимиз камдан-кам бадавлат бўлишади, мен қадрдан ўлкани ташлаб кетганимдан бери аҳвол кўп ўзгармагандир, деб үйлайман. Олиб келган пулларингиз кун кечиришга етиши маҳолдир.

Д'Артанъян бутун қиёфаси билан ҳеч кимдан садақа сўрамаётганини кўрсатиб, мағрур қад ростлади.

– Бас, бас, йигитча, – давом этди де Тревиль, – менга бу қиликлар таниш. Мен Парижга чўнтағимда тўрт экю пул билан келганман ва менга Луврни сотиб олишга қурби етмайди, дейишга журъят этолган ҳар кимсани муборазага чақиришим турган гап эди.

Д'Артаньян бошини баландроқ күттарди. Отни со-тиш шарофати билан у ўз мартабасини дастлабки пайтлар де Тревил эга бўлганидан тўрт экю кўпроқ пул билан бошламоқда эди.

– Демак, – давом этди капитан, – қелтирган маб-лағингизни, у қанчалик кўп бўлмасин, сақлаб қўйи-шингиз лозим. Лекин, яна қурол тутиш санъатини такомиллаштиришингиз лозим – бу дворян кишига зарур. Мен бугун Қирол академиясининг бошлиғига мактуб ёзиб бераман ва эртадан бошлаб у сизни ҳеч бир ҳақ талаб этмасдан қабул қиласди. Бундан бош тортманг. Бизнинг ёш дворянларимиз, ҳатто, энг аслзода ва бадавлатлари ҳам кўпинча у ерга киришга беҳуда уриниб юрадилар. Сиз от миниш, қилич-бозлик ва рақслар ўрганасиз. Фойдали таниш-би-лишлар орттирасиз, менинг ҳузуримга эса ора-сира келиб турасиз, ишларингиз қандай бораётгани, сизга қандай ёрдам қилишим тўғрисида менга ахборот бериб турасиз.

Сарой ҳийлалари д'Артаньян учун нечоғлик бего-на бўлмасин, барибир, у бу қабулнинг совуқлигини ҳис қилди.

– Эвоҳ! – хитоб қилди у. – Отам берган тавсиянома билан мактубнинг ҳозир ўрни қандай билинаётганини кўриб турибман.

– Дарҳақиқат, – жавоб берди де Тревил, – биз беарниларга шу қадар зарур, ўша ягона сеҳрли ка-литсиз бунча олис сафарга отланганингиздан тааж-жуబдаман.

– Мактубим бор эди, тақсир, худога шукур, туппа-тузук ҳам ёзилган эди! – хитоб қилди д'Артаньян. – Лекин, уни мендан ҳийла билан ўғирлаб кетищди!

Шундан кейин у Менгда юз берган воқеаларнинг ҳаммасини ҳикоя қилиб, нотаниш дворянни барча тафсилотлари билан тасвирлаб берди. Унинг жўшқин нутқидан уфуриб турган самимият де Тревилга ман-зур бўлди.

– Галати воқеа... – ўйчан гапирди мушкетёрлар капитани. – Сиз, демак, баланд овоз билан менинг номимни тилга олдингизми?

– Ҳа, албаттa. Мен эҳтиётсизлик қилиб қўйдим. Лекин, иложим қанча, сизники сингари ном йўлда менга қалқон бўлиб хизмат қилиши керак эди-да. Уни қанча кўп дастак қилганимни ўзингиз ўйлаб кўринг.

Хушомад у маҳаллар расм бўлган эди, де Тревиль ҳам ҳар қандай қирол ёки кардинал сингари мақтовдан таъсирланарди. Шу сабабдан у мамнун бўлганини ифода этгувчи табассумни тиёлмади, лекин, табассум бирпасда сўнди.

– Айтинг-чи, – Менгдаги воқеага қайтиб, ўзи гап бошлади у, – айтинг-чи, ўша дворяннинг чаккасида енгил чандиқ йўқмиди?

– Ҳа, ўқ тешиб ўтгандай.

– У келишган кишиимиди?

– Ҳа.

– Барвастамиди?

– Ҳа.

– Рангпар, соchlари қорами?

– Ҳа, ҳа, худди шундай. Сиз қаердан у кишини танийсиз, тақсир? Оҳ, зора мен уни бирор кун қидириб топсам – онт ичаманки, мен уни дўзаҳдан бўлсаям қидириб топаман...

– У аёл кишини кутармиди? – унинг сўзини бўлди де Тревиль.

– Ҳарҳолда, ўша аёл билан бир-икки оғиз гаплашиб олгандан кейингина жўнаб кетди-ку.

– Улар нималарни гаплашганини сиз билмайсизми?

– У аёлга қутича бериб, ундан фармойишларни тоҳажагини айтди ва қутичани фақат Лондонда очиши ни таклиф этди.

– Ўша аёл инглизимиди?

– У, миледи деб гапирди.

– Бу ўша! – шивирлади де Тревиль. – Бу ўша! Мен бўлсам уни ҳалиям Брюсселда деб ўйлаб юрибман.

– О, тақсир, – хитоб қилди д'Артанъян, – унинг ким ва қаерданлигини менга айтиб беринг, мен сиздан бундан бўлак ҳеч нарсани, ҳатто, мушкетёрликка қабул қилишингизни ҳам сўрамай қўя қоламан! Негаки, мен аввало у билан ҳисоб-китоб қилишим керак.

– Сизни худо арасин бундан, йигитча! – хитоб қилди де Тревиль. – Уни кўчада учратиб қолгудай бўлсангиз – дарҳол бошқа томонга ўтиб олишга шошилинг. Бу қояга йўлиқманг – шишадай синиб кетасиз.

– Барибир, – деб қўйди д'Артанъян, – агар уни учратиб қолсам...

– Ҳарҳолда, ҳозирча уни қидиришингизни маслаҳат бермайман, – деди де Тревиль.

Тўсатдан кўнглига ғалати шубҳа келиб, де Тревиль жимиб қолди. Отасининг мактубини гўё ўғирлаган кишига нисбатан йигит билдираётган жўшқин нафрат... Ким билсин, бу нафрат остида маккор режа яширганми? Бу йигитни падари бузруквор юборган бўлса-чи? У де Тревилни қўлга тушириш ниятида келган бўлса-чи? Ўзини д'Артанъян деб танитаётган бу одам, бошқаларнинг бошига тушгандек, унинг ҳам пинжига кириб, кейин ҳалок қилмоқчи бўлган жосус эмас-микан? У д'Артанъянга аввалгидан ҳам синчиклаброқ разм солди. Ақл, муғамбирлик ва сохта сиполикни ифодалаб турган бу серҳаракат чеҳра унинг кўнглига унчалик таскин бермади.

«Рост, мен унинг гаскондан эканини биламан, – хаёлидан ўтказди де Тревиль. – Лекин, у ўз қобилиятини худди менга қабилида кардинал учун ҳам ишга солиши мумкин-ку. Уни бир синаб кўрайлик...»

– Дўстим, – шошмасдан гапирди у, – ўзимнинг эски дўстимнинг ўғли олдида – зеро, мактуб воқеасининг ҳаммасини инобатга олаяпман – дарров рўйхуш бермаганимни ювиш учун сиёсатимизнинг сирларини сизга очиб бермоқчиман. Қирол билан кардинал – энг яхши дўстдирлар. Улар орасидаги ёлғондакам келиш-

мовчиликлар фаросатсиз одамларни алдаш учунгина хизмат қиласи. Омад учун яратилган гўзал, келишган йигит, менинг юртдошим бу найрангларга учиб, панд еб қолишини унга раво қўрмайман. Шуни эслаб қўйингки, мен бу икки қудратли жанобларга содикман ва ҳар қадамим қиролга ва Франция қачонлардир яратган энг улуғ донишмандларнинг бири бўлмиш жаноб кардиналга хизмат қилишни кўзда тутади. Ҳозирдан эътиборан буни маълумотингизга олинг ва мабодо кўнгил қўйига кирибми, оилавий ёки дўстона алоқалар орқасиданми, кардиналга нисбатан бир хил дворянлар сингари кек сақлаб юрган бўлсангиз, сиз билан хайр-маъзур қиласиз. Мен ҳар қандай шароитда сизга мадад бераман, лекин ўзимга яқинлаштиромайман. Ҳар қалай, очиқ сўзлигим сизни менга хайриҳоҳ қиласи, деган умиддаман, зеро, сиз шу маҳалгача мен шу зайл гаплашган бирдан-бир йигитсиз.

«Мабодо бу тулкини ёнимга кардинал юборган бўлса, – ўйларди де Тревиль, – ундан қанчалар нафратланишимни билиб, ишончимни қозониш учун у тўғрисида оғизга келганни жавраш энг яхши усул деб уқтиргани аниқ. Бу маккор таъкидлашларимга қарамай, падари бузруквордан ҳазар қиласман, деб мени ишонтириши турган гап».

Аммо, ҳаммаси де Тревиль кутгандай эмас – тамом бошқача бўлди.

– Тақсир, – оддийгина қилиб деди у, – мен Парижга худди шу ниятлар билан келганман. Отам Франциянинг биринчи кишилари деб ҳисоблагувчи қирол, жаноб кардинал ва сиздан бўлак ҳеч кимга бўйсунмасликни менга насиҳат қиласан эди.

Д'Артаньян де Тревилнинг номини аввалги икки номга қўшимча қилиб гапирганини пайқаш мумкин. Лекин, бу қўшимча, унинг наздида, ишни пачава қилолмасди.

– Шунинг учун, – давом этди у, – мен жаноб кардинални чуқур иззат қиласман, унинг ҳаракатларига тан

бераман... Сиз менга айтганингиздек, тұла самимият билан гапирған бўлсангиз, мен учун тағин яхши. Демак, сиз фикрларимизнинг ўҳшашлигини пайқаб, менга илтифот кўрсатгансиз. Лекин, мабодо сиз менга ишонқирамай муомала қилган бўлсангиз – бу эса жуда табиий гап – унда бу сўзлар билан ўзимни, сизнинг назарингизда, бебурд қиласяпман. Лекин, барибир, сиз менинг ростгўйлигимнинг қадрига етасиз, ўзим учун эса оламда мен тўғримдаги сизнинг дуруст фикрин-гиздан қимматлироқ нарса йўқ.

Де Тревиль ҳангуманг бўлиб қолди. Бундай зако, бундай самимият уни қойил қолдирап, лекин шубҳаларини буткул тарқатолмас эди. Бу йигитнинг бошқа ёшларга нисбатан афзалиги қанчалик аён бўлса, башарти, де Тревиль ундан адашган тақдирда, эҳтиёт бўлиш учун омиллар шунча кўпаярди.

– Сиз соғдил кишиси, – деди д’Артаньяннинг қўлини қисиб, – лекин ҳозир сиз учун фақат таклиф этган нарсаларимни қилоламан. Уйимнинг эшиги сиз учун ҳамиша очиқ бўлади. Ҳузуримга истаган маҳал келиб туриш ва бинобарин, қулай фурсатни топиш имконига эга бўлиб, ният қилган нарсангизга кейинроқ етсангиз, ажаб эмас.

– Бошқача қилиб айтганда, – деди д’Артаньян, – сиз мени шу марҳаматга муносиб бўлишимни кутяпсиз, тақсир. Хўп, майли, – гасконлик кишига хос бамайлихотир қўшиб қўйди у: – Сиз узоқ кутиб қолмайсиз.

Энди қолган нарсалар ёлғиз ўзига тааллуқли бўлиб қолгандай у кетишга чоғланиб, таъзим қипди.

– Сабр қилсангиз-чи, – уни тўхтатиб деди де Тревиль. – Мен Қирол академияси бошлиғига мактуб вавда қилгандим сизга. Ёки уни мендан олишга ориятингиз келяптими, йигитча?

– Йўқ, тақсир, – эътиroz билдири д’Артаньян. – Мен унинг қисмати отамнинг мактуби сингари бўлмайди, деб сизга кафолат бераман. Уни бирам

авайлаб сақлайманки, қасам ичаман, у тайинлаган жойга етади ва уни мендан ўғирламоқчи бўлганнинг ҳолигавой!

Бу мақтаниш де Тревилнинг лабларига табассум қўндириди. Ёш йигитни улар ҳозиргина суҳбатлашган дераза олдида қолдириб, у ваъда қилинган мактубни ёзиш учун столга ўтирди. Бу орада бўш қолган д'Артанъян уйни бирин-сирин тарқ этаётган мушкетёрларни кўча муюлишигача нигоҳи билан кузатган ҳолда ойнада қай бир маршни чертарди.

Жаноб де Тревиль мактубни ёзиб бўлиб, уни елимлади, конвертни йигитга топшириш учун ўрнидан туриб, унга қараб юрди. Лекин д'Артанъян мактубга айни қўл чўзган пайти де Тревиль таажжуб билан йигитнинг бирдан сесканиб кетганини ва ғазабдан бўғилиб, жонжаҳди билан:

– Йўқ, минг лаънат! Бу гал мендан қутулиб бўпсан! – дея қичқирганича кабинетдан отилиб чиқиб кетганини кўрди.

– Ким? Ким? – сўраб қолди де Тревиль.

– Ўша, ўфри! – йўл-йўлакай жавоб берди д'Артанъян. – Оҳ, лаънати! – Шу сўзлар билан у эшик ортида фойиб бўлди.

– Телба! – тўнғиллади де Тревиль. – Агар фақат... – секин қўшиб қўйди у, бу ҳунари ўтмаганига ақли етиб, жуфтакни ростлаш учун топган ҳийласи бўлмаса.

IV

Атоснинг кифти, Портоснинг тасмаси ва Арамиснинг рўмолчаси

Д'Артанъян қутургандай уч ҳатлаб, қабулхонадан учиб ўтди ва ундан сакраб тушмоқчи бўлиб, энди зина майдончасига чиққанда жаноб де Тревиль ҳузуридан, ён эшиқдан чиқаётган мушкетёрга зарб билан урилиб кетди. Мушкетёр оғриқдан бақириб ёки тўғрироғи, бўкириб юборди.

– Мени авф этинг, – йўлида давом этиш ниятида деди д'Артанъян, – мени авф этинг, шошиб турибман.

У кейинги зинаага тушунча бўлмай, метиндек қўл уни тасмасидан тутиб, таққа тўхтади.

– Сиз шошиб турибсиз, – хитоб қилди ранги мурданикидай ўчган мушкетёр, – ва шуни баҳона қилиб, менга ташланасиз-да, «авф этинг» дейсиз-у, шу билан иш битди, деб ўйлайсизми? Бундай эмас, йигитча. Жаноб де Тревиль бугун бизга кескин гапирган бўлса, буларни менсимай муомала қиссан бўлаверади, деб хаёл қилдингизми? Хато қиласиз, йигитча. Сиз жаноб де Тревиль эмассиз.

– Гапимга ишонинг, – яраси боғлангандан сўнг қайтаётган Атосни таниб жавоб берди д'Артанъян, – гапимга ишонинг, буни билмасдан қилдим, билмасдан қилиб қўйиб, сизга «Мени авф этинг» дедим. Менимча, шу кифоя. Ҳозир эса такрор айтаяпман – бу, эҳтимол, ортиқча ҳамдир – мен шошиб турибман, жуда шошяпман. Шунинг учун сиздан илтимос қиласман: мени қўйворинг, мени тўсманг.

– Тақсир, – тасмани қўйиб юбориб деди Атос, – сиз беодобсиз. Олисдан келганингиз дарров билиниб туриби.

Д'Артанъян уч зинадан тушиб улгурган эди, лекин Атоснинг сўзлари уни таққа тўхтатиб қўйди.

– Минг лаънат, тақсир! – деди у. – Олисдан келган бўлсан ҳам мени яхши қилиқларга ўргатадиган киши сиз эмассиз, сизни огоҳлантириб қўяй.

– Ким билади дейсиз! – деди Атос.

– Оҳ, кошки мен шунчалик шошмасам эди, – хитоб қилди д'Артанъян, – кошки бир кишини қувмасам эди...

– Гап бундай, жаноб шошқалоқ, мени қувламасдан топасиз, эшитяпсизми?

– Хўш қаерда, айтолмайсизми?

– Дешо монастри олдида.

– Қай соатда?

– Ўн иккиларда.

- Ўн иккилардами? Яхши, жойида бўламан.
- Мени кутдирмасликка ҳаракат қилинг. Ўн иккидан чорак ўтганда, бирпасда қулоқларингизни қирқиб қўяман.
- Яхши, – қичқирди д’Артанъян, – ўнта кам ўн иккида ҳозир бўламан!

Шошмасдан кетаётгани учун унча узоқлашмагандир деб ҳамон нотаниш кишини қувиб етишга умидвор бўлиб, у савдои сингари физиллаб чопиб кетди.

Бироқ, дарвоза ёнида у қоровул билан суҳбатлашиб турган Портосни кўриб қолди. Иккала ҳамсуҳбат орасида бир киши сирғалиб ўтгудек бўш жой бор эди. Д’Артанъянга бу жой етарлидай туюлди-ю, улар орасидан ўқдай учиб ўтиб кетишни мўлжаллаб, ўзини тиккасига урди. Лекин, д’Артанъян шамолни ҳисобга олмаган эди. У ҳамсуҳбатлар орасидан лип этиб ўтиб кетмоқчи бўлиб турган пайти шамол Портоснинг узун ридосини ёйиб юборди, д’Артанъян унинг қатлари орасида ўралашиб қолди. Либосининг бу қисмидан ажралмаслик учун Портоснинг жиддий сабаблари бор эди, шекилли, у ушлаб турган барини қўйиб юбориш ўрнига уни ўзига қаратиб тортди, натижада, д’Артанъян ўжар Портоснинг айби билан қандайдир айланма ҳаракат қилиб, ридо баҳмалига бутунлай ўралди-қолди.

Ўзининг шаънига мушкетёр ёғдираётган лаънатларни эшишиб, у ридонинг остидан чиқиб кетишга уринар, унинг бурмаларини кўрга ўхшаб пайпасларди. Ҳаммадан кўра у биз ҳикоя қилиб ўтган кўркам тасмага бирор зиён етказиб қўйишдан қўрқарди. Аммо, у қўрқа-писа кўзларини хиёл очиб, бурни Портоснинг орқасига, худди кураклари ўртасига, бошқача қилиб айтганда, нақ тасманинг ўзига тирагиб қолганини кўрди.

Ҳайҳот, бу оламдаги усти ялтироқ кўп нарсалар сингари Портос тасмасининг одд томонидаги зар каштлари ял-ял ёнарди, холос, орқаси эса оддий қўтос тे-

рисидан эди. Портос зар тасмани харид қилолмай асл мақтанчоқ сифатида поақал олдига зар тикилганини олган эди. Уйдирма тумов ҳам, ридонинг зарурлиги ҳам шу важдан эди.

– Шайтон! – орқасида тимирскиланаётган д'Артанъяндан қутулиш учун ақлга сифмайдиган ҳаракатлар қилиб, бўкириб юборди Портос. – Сиз ақлдан озганимисизки, одамларга ташланасиз?

– Авф этинг, – паҳлавоннинг тирсаги остидан мўралаб деди д'Артанъян, – лекин мен жуда шошиб турибман, бир кишини қувиб кетяпман...

– Бирорни қубаётганда қўзларингизни уйда қолдирасизми, нима бало? – деб бақирди Портос.

– Йўқ, – ранжиб гапирди д'Артанъян, – йўқ, менинг қўзларим бошқаларнинг қўзи ўтмайдиган нарсаларни ҳам кўришга имкон беради.

Портос тушундими ёки тушунмадими, лекин ўз ғазабига тўла эрк берди.

– Тақсир, – деб тўнғиллади у, – сизни огоҳлантириб қўяй: мушкетёрларга тегажоқлик қипсангиз, охири адабингизни еб қоласиз.

– Адабимни-я? – қайта сўради д'Артанъян. – Зўр гап бўлдими?

– Душманининг юзига тик қарашга одатланган одамнинг гапи бўлди.

– Бўлмачам-чи! Орқангизни ҳеч кимга кўрсатмаслигингиз менга яхши маълум.

Ўзининг шўх ҳазилидан завқи жўшган йигит овозини барапла қўйиб, хаҳолаганча нари кетди.

Қаҳри келган Портос дилозорига ташланмоқчи бўлиб, талпинди.

– Кейин, кейин! – қичқирди унга д'Артанъян. – Эгнингизда ридонингз бўлмаганда.

– Демак, соат бирда, Люксембург саройининг орқасида.

– Жуда соз, соат бирда! – муюлишга бурила туриб жавоб берди д'Артанъян.

Лекин, на ўзи югуриб ўтган күчада, на нигоҳи қамрай оладиган бу күчада бирор қора кўринмасди. Но таниш киши нечоғлик секин юрмасин, барибир, кўздан фойиб бўлишга ёки бирор уйга кириб кетишга улгурган эди. Д'Артанъян дуч келган кишиларнинг ҳаммасидан уни суриштириб кўрди, сув бўйига тушди, Сена кўchasига қайтиб келди, Қизил Крест кўчасини кезиб чиқди. Ҳеч гап йўқ, мутлақо йўқ! Ҳар қалай, бу таъқибнинг унга нафи тегди: манглайидан тер чиқкан сайин, юраги бўшайверди.

У рўй берган воқеалар тўғрисида хаёл суриб, ўйга ботди. Бу воқеалар кўп, лекин ҳаммаси ҳам ноxуш эди. Ҳали энди эрталабки соат ўн бир эди-ю, бу эрта аллақачон де Тревилнинг фазабига дучор бўлишга улгурди, чунки д'Артанъяннинг кутилмагандага кетиб қолишини у одобсизлик ифодаси, деб ўйламай қолмасди.

Бундан ташқари, ҳар бири учта д'Артанъянни ўлдиришга қодир кишилар билан, хуллас, икки мушкетёр билан, яъни ўзи чуқур эҳтиром билан қараб, кўнглида барча кишилардан юқори қўйиб юрган зотлар билан икки муборазага чалинди.

Аҳвол кўнгилсиз эди. Атос томонидан ўлдирилишига ишонган ҳолда, Портос билан муборазадан унча хавотирланмагани турган гап. Ҳар қалай, модомики, умид инсон қалбида сўнгувчи энг охирги нарса экан, у, даҳшатли жароҳатлар опсан ҳам, ҳарҳолда, тирик қоламан, деб умидвор бўла бошлади ва эҳтиёт шарт, келгуси ҳаётини режаларкан, хатолари учун ўзини койиди:

«Мен қандай фаросатсиз, қўполман-а! Бу бечора, мард Атос мен молга ўхшаб бошим билан туртиб юборган кифтидан яралаган эди. Ўша жойнинг ўзида мени ўлдириб қўя қолмаганига ҳайрон қоласан, киши – бунга унинг ҳақи бор эди: мен унга қаттиқ азоб бердим, шекилли. Портосга келганда эса... о, Портосга келганда – худо ҳақи, иш қизиқроқ!...»

Үзининг хомуш хаёлларига қарамай, бу бесабаб кулги бирортасини ранжитиб қўймасмикин деб ҳарҳолда, атрофга аланглаб олиб, у ўзини қулгидан тиёлмай қолди.

«Портосга келганда иш қизиқроқ. Лекин, мен ҳам аҳмоқман. Одамларга шундай ташланиб бўларканми – буни қаранг-а! Яна йўқ нарсани қўриш учун ридосининг остига кириб чиққанимни айтмайсизми? Бу лаънати тасмани пеша қилиб унга ёпишиб олмаганимда у мени кечирарди, албатта. Рост, мен шама қилдим, холос, лекин, қандай боплаб шама қилдим-а! Эй, мен шайтон гасконлиг-эй, лўзахнинг қозонида ҳам асқия қилганим бўлсин... Дўстим д'Артаньян, – ўзига жуда тушунарли меҳрибонлик билан мурожаат қилиб давом этди у, мабодо омон қолсанг, бу маҳол гапку-я, бундан кейин ибрат бўлгудай илтифотли бўлиш керак. Ҳозирдан эътиборан ҳамма сени ҳавас қилиши ва сени ўrnak қилиб кўrsatiши керак. Одобли ва эътиборли бўлиш қўрқоқлик деган гап эмас. Арамисга бир қара! Арамис мулойимликнинг ўзгинаси, нафосатнинг муҗассами, Арамисни қўрқоқ дейиш бирор кимсанинг хаёлига келадими, ахир? Албатта, йўқ! Ҳозирдан эътиборан мен ҳамма нарсадан ўrnak оламан. Э-э, ана унинг ўзи!»

Д'Артаньян ҳамон ўзига-ўзи гапирганча д'Егилён иморати қаршисига келиб қолди ҳамда бу ерда, уй олдигинасида тўхтаб, қиролнинг икки гвардиячиси билан суҳбатлашаётган Арамисни кўрди. Арамиснинг кўзи ҳам д'Артаньянга тушди. Бугун эрталаб шу йигит иштирокида де Тревилнинг аччиғи чиққанини у унумаган эди. Мушкетёрларга ёғдирилган таъналарни эшитиб қолган киши Арамисга хуш ёқмасди, шу учун у ўзини д'Артаньянни қўрмаяётганга солиб қўя қолди. Бу орада ўзининг илтифот ва одоб намунаси бўлиш тўғрисидаги режалари билан банд д'Артаньян йигитларга яқинлашди-да, энг илтифотли табассумини қўшиб, фоят назокатли таъзим бажо келтирди. Арамис

хиёл әгилди-ю, жилмаймади. Учалови ҳам субҳатни узид қўйишди.

Д'Артанъян ўзининг ортиқча бўлиб турганини сезмайдиган фаросатсиз эмасди. Лекин, чала таниш одамларнинг ёнига бориб, ўзига даҳлсиз суҳбатга аралашиб қолган кишининг ноқулай аҳволдан қутулиб кетиш учун у ҳали олий табақа одатларининг ҳадисини етарли дараҷада олмаган эди. У ўз ҳамиятига путур етказмасдан бу ердан жўнаб қолишга чора тополмай турган пайти қўйқис Арамис рўмолчасини тушириб юборганини ва паришонлиқдан бўлса керак, уни оёғи билан босиб олганини кўриб қолди. Хижолатдан чиқиши учун баҳона топгандай туюлди д'Артанъянга. Эгилиб, энг дилкаш бир қиёфада мушкетёрнинг оёғи остидан, у зўр бериб босишига қарамай, рўмолчани суғуриб олди.

– Мана рўмолчангиз, тақсир, – фоят тавозе билан деди у, – уни йўқотиш сизга алам қилас, эҳтимол.

Рўмолчага чиндан ҳам серҳашам кашта туширилган бўлиб, бир бурчида тож билан герб ажралиб кўринарди. Арамис қип-қизариб кетди-ю, рўмолчани гасконлик йигитнинг қўлидан нақ юлқиб олди.

– Ана холос, – хитоб қилди гвардиячилардан бири, – бу дилбар хоним шунчалар илтифот кўрсатиб, рўмолчасини бериб тургандан кейин писмиқ Арамисимиз де Буа-Траси хоним билан орамиз бузук, деб бизни ишонтирмайди энди.

Арамис д'Артанъянга ашаддий душман орттирганини равшан англатгувчи бир қараш қилди-да, шу заҳоти ўзининг одатий чучмал оҳангига ўтиб олди.

– Сизлар янглишяпсиз, жаноблар, – деди у. – Бу рўмолча асти меники эмас, билмайман, нега сизларнинг бирортангизга эмас, айнан менга узатиш бу жанобнинг хаёлига келдийкин? Менинг рўмолчам чўнтағимдалиги сўзларимнинг энг яхши далили бўлиши мумкин.

Шу сўзлар билан у чўнтағидан энг юпқа батистдан қилинганд – батист эса ўша йилларда жуда қиммат ту-

рарди – буниси ҳам жуда нафис, лекин, ҳеч қандай кашта ва гербсиз, атиги эгасининг монограммаси²⁵ белгиланган ўз шахсий рўмолчасини чиқарди.

Бу дафъа д'Артанъян индамади: у ўз хатосини тушунган эди. Лекин, Арамиснинг улфатлари унинг барча исботларига қарамай бўш келишмади. Уларнинг бири ясама жиддият билан мушкетёрга юзланди.

– Мабодо, гап сен айтаётгандай бўлса, азизим Арамис, – деди у, – мен сендан бу рўмолчани талаб қилишга мажбурман. Сенга маълумки, Буа-Траси менинг яқин дўстим бўлади, бирор киши унинг рафиқасига тегишли нарсани пеш қилиб юришини истамайман.

– Илтимос қилишни сен эплаёлмадинг, – жавоб берди Арамис. – Сенинг талабинг тўғрилигини тан олганим ҳолда унга берилган шакл учун рад қиласман.

– Дарвоқе, – журъатсизгина илова қилди д'Артанъян, – рўмолча жаноб Арамиснинг чўнтағидан тушганини мен кўрганим йўқ. Жаноб Арамис уни босиб олди, шу учун рўмолча уникимикан, деб ўйладим.

– Ҳам янгишдингиз, – д'Артанъяннинг ўз гуноҳини ювиш истагини гўё пайқамай совуқ гапирди Арамис.

– Айтгандек, – Буа-Траси билан дўстлигини баҳона қилган гвардиячига юзланиб давом этди Арамис, – менинг Буа-Траси билан меҳру оқибатларим сенинидан, унинг қалин дўстиникидан кам эмаслиги эсимга тушиб кетди, шунга кўра... рўмолча худди меники сингари сенинг чўнтағингдан тушган бўлиши мумкин.

– Йўқ, виждоним ҳақи қасам ичаман! – хитоб қилди ҳазрат олийларининг гвардиячиси.

– Сен виждонинг ҳақи онт ичасан, мен эса – чин сўзимни кафилга қўяман, лекин, иккимиздан биримиз ёлғон гапираётганимиз, шубҳасиз, Биласанми нима, Монтаран? Кел, яхшиси, уни бўлишиб олайлик.

²⁵ Монограмма – номларнинг бош ҳарфлари чатиб тузилган гулдор ёзув.

– Рўмолнчаними?

– Ҳа.

– Офарин! – қичқириб юборишди гвардиячи улфатлар. – Соломон суди! Арамис, чиндан ҳам мужассам ақлсан!

Йигитлар қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборишди, бутун гап шу билан барҳам топгани ҳар кимсага аён эди. Бир неча дақиқадан сўнг суҳбат узилди ва ҳамсуҳбатлар бир-бирларининг қўлларини самимият билан қисиб, хўшлашдилар. Гвардиячилар бир тарафга, Арамис – бошқа томонга юриб кетишиди.

«Мана, бу олижаноб киши билан ярашиб оладиган қулай фурсат», – ўйлади суҳбат давомида четга чиқиб турган д’Артанъян.

У хайрли туйғуга бўйсуниб, унга ортиқ парво қилмай кетаётган мушкетёрги қувиб етишга шошилди.

– Тақсир, – мушкетёрга етай-етай деб қолганда гапирди д’Артанъян, – мени авф этасиз, деб умид қиламан...

– Мұхтарам жаноб, – унинг сўзини бўлди Арамис, – бу масалада сиз ўзингизни олижаноб кишига ярашмаган тарзда тутганингизни айтиб ўтишга ижозат бергайсиз.

– Ие, мұхтарам жаноб! – хитоб қилди д’Артанъян. – Сиз ҳали ўйлайсизки...

– Мен ўйлайманки, тақсир, сиз аҳмоқ эмассиз ва Гаскондан келган бўлсангиз ҳам рўмолнчага сабабсиз оёқ қўйилмаслиги сизга маълум бўлса керак. Париж батис рўмолнчалар билан қопланганмас, азбаройи шифо!

– Тақсир, мени камситишига бекор уринаяпсиз, – жizzаки феъли тинч ниятларидан устун кела бошлаб деди д’Артанъян. – Мен ҳақиқатан ҳам Гаскондан келганман ва, модомики, бу сизга маълум экан, гасконликлар унчалик тўзимли бўлмайди, деб эслатиб ўтиришимнинг ҳожати йўқ. Гарчи, номаъқулчилик қилган тақдирда ҳам улар бир қур узр сўраб, керагидан икки ҳисса ошириб юбордик, деб ишониб юришади.

– Тақсир, мен буни ҳаргиз сиз билан жанжаллашиш истагида айтмадим. Мен, худога шукур, аллақандай уришқоқ әмасман, мушкетёрлигим ҳам омонат, холос. Мен фақат ноилож қолғанда уришаман, ҳамиша күнглим тортмай туради. Лекин, бу гал иш ҳазипакам әмас, бунда гап сиз обрүсини түккан хоним ҳақида кетаяпти.

– Биз обрүсини түккан! – хитоб қипди д'Артанъян.

– Менга рўмолчани узатганингиз нимаси?

– Рўмолчани туширганингиз нимаси?

– Мен сизга бир айтдим ва тақрор айтаман, бу рўмолча менинг чўнтағимдан тушгани йўқ.

– Демак, сиз икки марта ёлғон гапирдингиз, тақсир, зеро уни худди сизнинг чўнтағингиздан тушганини ўзим кўрдим.

– Аҳ, ҳали шунаقا гаплашаман денг, жаноб гасконник! Мен сизга муомалани ўргатиб қўяман!

– Мен бўлсан, сизни ибодат қиласидиган жойингизга қайтариб юбораман, жаноб аббат! Марҳамат қилиб, қиличингизни чиқаринг, қани, бўлинг!

– Йўқ, йўқ, азизим, бу ердамас, ишқилиб. Сиз кўрмаяпсизми ахир, биз кардинал ҳамтовоқларига тўлибтошган д'Егилёнлар уйининг қаршисида турибмиз. Бошимни келтиришни сизга падари бузруквор буюрмаган, деб ким кафил бўлади? Биласизми, мен қулгили равишда ўз бошимни қадирлайман. У елкаларимда жуда ярашиб тургандай кўринади менга. Шунинг учун мен сизни ўлдиришга розиман, хотиржам бўлинг, лекин, ажалингизни сиз ҳеч кимга кўз-кўз қилолмайдиган овлоқроқ жойда шов-шувсиз ўлдираман.

– Хўп, майли. Фақат кўп ўзбилармонлик қилмай, рўмолчангизни ола келинг: у сизга тегишлими ёки йўқми, лекин асқотиб қолиши мумкин.

– Сиз гасконликмисиз, тақсир? – истеҳзо билан сўради Арамис.

– Ҳа. Гасконликлар одати эҳтиёткорлик қилиб муборазани кечиктиришмайди.

– Эҳтиёткорлик мушкетёр учун ортиқча фазилат, буни биламан. Лекин, рухонийга у зарур. Мен фақат вақтингча мушкетёр бўлганим важҳидан эҳтиёткорликни афзал биламан. Соат иккита жаноб де Тревилнинг уйида сиз билан учрашиш шарафига мушарраф бўламан. У ерда муборазага қулай жойни сизга кўрсатаман.

Йигитлар таъзим қилишгач, Арамис Люксембург саройи томон кетган йўлдан йироқлашди, д'Артаньян эса вақт хийла кеч бўлганини қўриб, Дешо монастири сари юрди.

«На чора, – ўзича мулоҳаза қиларди у, – ҳеч нарсанни тузатиб бўлмайди. Биргина юпанч: агар ўлиб кетсан, мени мушкетёр ўлдирган бўлади-ку».

V

Қирол мушкетёrlари ва жаноб кардинал гвардиячилари

Д'Артаньяннинг Парижда бирор таниши йўқ эди. Шунинг учун у Атос билан олишувга рақибининг ҳакамлари билан қаноатланишга қарор қилиб, ўзи жўнади. Айтганча, у мард мушкетёрдан албатта бўшанглик қилмасдан, қўлидан келганча узр сўрашга жазм қилди. У ёш, бақувват йигитнинг яраланган, дармонсиз киши билан бу хил муборазасининг оғир оқибатларидан ҳадиксираб, шу қарорга келди. Агар у мағлуб бўлса, рақиб икки ҳисса қўпроқ тантана қиласди, борди-юғолиб чиқса, уни айёрлиқда айблайдилар, муваффақиятга осонгина эришган дейдилар.

Дарвоқе, биз саргузаштабаб йигитимизнинг феълаторини тузук тасвирлаёлмадик, ёки д'Артаньяннинг сал бошқачароқ одам бўлганини китобхон пайқashi лозим эди. У ҳалокатининг муқаррарлигини ўз-ўзига таъкидласа ҳамки, бу ўлим олдида итоат билан бош эголмасди, унинг ўрнида шижоати кам, ваҳимачироқ одам бўлганда шундай қилган бўларди.

У ўзи уришадиган кишилар табиатидаги тафовутларни синчиклаб хаёлидан ўтказарди. Жиддий чехраси ва улуғсифат қомати билан унда ғоят яхши таассурот қолдирган Атосдан у узр сўраб, унинг дўстона муносабатига ноил бўламан, деб умид қиларди. Ўлмай қолган тақдирда ҳаммага тарқатиши мумкин бўлган тасма воқеаси билан Портосни қўрқитаман, деб у ўзини юпартдики, ўз ўрнида маълум қилинган бу ҳикоя Портосни дўсту биродарларига кулгили қўрсатмай қололмасди. Ҳийлагар Арамисга келганда, д'Артанъян ундан айтарли чўчимасди. Унгача навбат етади, деб фараз қилинган чоғда ҳам, д'Артанъян уни бир ёқли қилиб қўя қолишга ёки Цезар Помпей аскарлари хусусида берган маслаҳатига амал қилиб у ҳам рақибининг ошкор бино қўйиб юрган ҳуснига путур етказишга қасд қилди.

Бундан ташқари, д'Артанъянда асл маъноси «Қирол, кардинал ва жаноб де Тревилдан бўлак ҳеч кимга бўйсунмаслик» деган гапдан иборат ота насиҳатларига асосланган мустаҳкам журъат яшарди. Шу учун ҳам у Дешо монастири томон юрмасди, балки, учиб борарди. Бу ойналари пачоқ, хувиллаган бино худди Пре-о-Клерк сингари эҳтиёжларга хизмат қилувчи унумсиз дашт билан ўралган эди: одатда у ерда вақти тифиз кишилар уришиб турардилар.

Д'Артанъян монастир яқинидаги қирга етганда тушликка занг урилди. Атос уни бор-йўғи беш дақиқа кутган эди – бинобарин, мубораза қонунларининг энг қаттиққўл ҳаками ҳам унга таъзир беришга баҳона топмасди.

Гарчи, де Тревилнинг табиби янгидан боғлаб қўйган бўлса-да, яраси ҳали анча азоб бераётган Атос харсангда ўтирап ва ҳар вақтдагидай виқор билан, хотиржам ҳолда рақибини қутарди. Д'Артанъянга қўзи тушиб, у ўрнидан қўзғалди ва одоб билан унинг истиқболига бир-икки қадам босди. Д'Артанъян ўз навбатида шляпасини патлари ерда судралгудай қўлда тутиб, рақибига яқинлашди.

– Тақсир, – деди Атос, – мен икки дўстимни чақиртирган эдим, шулар менинг ҳакамларим бўлишади. Лекин, бу дўстлар ҳали келишмади. Уларнинг ҳаялланганига ҳайронман: уларнинг бундай одати йўқ эди.

– Менинг ҳакамларим йўқ, – деди д'Артанъян. – Парижга кечагина келдим, бу ерда жаноб де Тревилдан бўлак бирор танишим йўқ, мени у кишига бир вақтлар дўсти бўлишга мушарраф бўлган отам тавсия қилиган.

Атос бир зум ўйланиб қолди.

– Сиз фақат жаноб де Тревиль билан танишмисиз?

– Ҳа, тақсир, мен фақат у киши билан танишман.

– Роза қизиқ бўлди-ку! – ҳамсуҳбатига қандай бўлса, ўзига ҳам худди шундай мурожаат билан гапирди Атос! – Роза қизиқ бўлди-ку! Бироқ, мен сизни ўлдириб қўйсам, ёш болага зомин бўлган, деб номим чиқади-ку.

– Унчаликмас, тақсир, – ориятдан холи бўлмаган таъзим билан эътиroz билдириди д'Артанъян. – Сизни шубҳасиз безовта қилаётган ярангизни аямасдан мени ўзингиз билан уришишга мушарраф қилганингиздан кейин, унчаликмас.

– Жуда безовта қилаяпти, чин сўзим. Эътироф қилишга мажбурман, сиз мени жуда ёмон туртиб юбордингиз. Лекин, мен қилични чап қўлимда тутаман, бундай пайтларда ҳамиша шундай қиласман. Бундан аҳволингизни енгиллашди, деб ўйламанг, мен иккала қўлим билан ҳам бирдай эркин ҳаракат қиласман. Бу сизга бир оз ноқулайлик ҳам туғдиради. Бунга ҳозирланмаган рақибни чапақай анча қисиб қўяди. Бу ҳолни сизга аввалроқ маълум қилиб қўймаганимдан афсусдаман.

– Сиз бениҳоя илтифот қилаяпсиз, тақсир, – деди д'Артанъян, – мен жуда миннатдорман.

– Рости, мен сизнинг сўзларингиздан ҳижолат чекаяпман, – назокатли илтифот билан деди Атос. – Агар қаршилигингиз бўлмаса, яхиси, бошқа нарсалар

ҳақида гаплашсак... Уҳ, шайтон сиз қандай оғритдин-гиз-а! Елкам шундай ёняпти!

– Агар ижозат берганингизда эди, – қўрқа-писағулдиради д'Артанъян.

– Нима эди, тақсир?

– Менда жароҳатларни даволаш учун мўъжизакор малҳам бор. Бу малҳамни менга волидам берган, мен уни ўзимда синааб қўрганман.

– Хўш, нима бўпти?

– Гап шундаки, уч кунга бормай – бунга ишончим комил – соғайиб кетасиз, бу уч кун ўтгач, сиз тузалганингиздан кейин эса, тақсир, сиз билан қиличлашиши улуғ марҳамат деб билгайман.

Д'Артанъян бу сўзларни ўз одобига ярашиқ, айни замонда мардлигига шак-шубҳа қолдирмайдиган бир соддадиллик билан айтди.

– Худо ҳақи, тақсир, – жавоб берди Атос, – бу таклиф менга манзур. Бунга розиман дейман-у, лекин бутун бир мил нарида ҳам дворяннинг олижаноблиги мана мен деб турибди. Улуғ Карл замонининг жангчилари шу зайл сўзлаб, ҳаракат қилишган, ҳар бир кавалер уларга таассуб қилиши лозим. Лекин, таассуфки, биз улуғ император замонида яшамаймиз. Биз муҳтарам жаноб кардинал даврида яшаяпмиз ва уч кун ичида сиримизни нечоғлик пухта асрмайлик, ошкор бўлиб, ниятимизни амалга оширишга халал беришадими, дейман. Ҳа, бу ялқовларни дом-дараги йўққа ўхшайди!

– Агар шошиб турган бўлсангиз, тақсир, – бир дақиқа бурун Атосга муборазани уч кунга кечиктиришни таклиф этган ўша кўнгилчанлиги билан сўзлади д'Артанъян, – агар шошиб турган бўлсангиз ва мени дарҳол тугатиб қўйгингиз бўлса, илтимос қиласман – тортиниб ўтируманг.

– Бу сўзлар ҳам менга манзур, – деди Атос д'Артанъянга очиқ юз билан бош иргаб. – Бу ақлли ва шубҳасиз, олижаноб кишининг сўзлари. Тақсир, мен сизга

үхшаш одамларни жуда ёқтираман, башарты, бир-биримизни ўлдирмасак, кейинчалик сиз билан улфатчилик қилишдан ғоят мамнун бўлишимни кўриб турибман. Дўстларимни кутайлик, илтимос қиласман, менинг шошадиган жойим йўқ, шундай қиласак, дурустроқ бўлади. Ие, ана улардан бири келяпти, шекилли!

Дарҳақиқат, шу он Вожирап қўчасининг охирида Портоснинг баҳайбат қомати қўринди.

– Ие? – хитоб қилди д'Артанъян. – Сизнинг биринчи ҳакамингиз жаноб Портосми?

– Ҳа. Сизга бу малол келяптими?

– Йўқ, йўқ!

– Иккинчиси ҳам ана.

Д'Артанъян Атос қўрсатган томонга ўгирилиб, Арамисни таниди.

– Ие? – биринчи галгидан ҳам ортиқроқ таажжубни ифодаловчи оҳангда хитоб қилди д'Артанъян. – Сизнинг иккинчи ҳакамингиз – жаноб Арамисми?

– Албатта. Бизни ҳаргиз бир-биримизсиз қўрмасликларидан, мушкетёрлар сингари гвардиячилар орасида ҳам, сарой ва шаҳарда ҳам бизларни Атос, Портос ва Арамис ёки уч ажralmaslar деб аташларидан сизнинг хабарингиз йўқми ҳали. Дарвоҷе, сиз эндиGINA Дақсадан ёки По...

– Тарбдан, – тузатди д'Артанъян.

– ... келганингиз учун бу тафсилотларни билмаслигингиз, узрли.

– Чин сўзим, – деди д'Артанъян, – лақабларингиз боп экан, муҳтарам афандилар. Менинг воқеам, у овоза бўлган тақдирда, сизларнинг дўстлигингизга табиатларингизнинг тафовути эмас, балки үхшашлиги асос солганининг исботи бўлиб хизмат қилади.

Шу пайт Портос яқинроқ келиб, Атосга қўл силкитиб салом берди, сўнг ўгирилиб, д'Артанъянни таниган заҳоти таажжубдан анқайиб қолди.

Бу орада Портос ридосини ташлаб, тасмасини алмаштириб олганини ҳарна эслатиб қўяйлик.

- Хў-ўш, – чўзиб деди у. – Бу қандай гап?
 - Мен шу жаноб билан уришаяпман, – қўли билан д'Артанъянни кўрсатиб ҳамда шу ҳаракатнинг ўзи билан уни қутлагандай қилиб деди Атос.
 - Лекин, мен ҳам худди шу киши билан уришаман,
 - маълум қилди Портос.
 - Фақат, кундуз соат бирда, – тинчлантирувчи оҳангда деб қўйди д'Артанъян.
 - Лекин, мен ҳам шу жаноб билан уришаман, – уларга яқинлашаркан ўз навбатида эълон қилди Арамис.
 - Фақат, соат иккида, – ҳамон ўша вазминлик билан деди д'Артанъян.
 - Сен нима важдан уришаяпсан, Атос? – сўради Арамис.
 - Тўғриси, жавоб беришга қийналаман, – деди Атос. – У елкамга ёмон тутиб юборди. Сен-чи, Портос?
 - Мен бўлсам, шунчаки уришаётганим учун уришяпман, – қип-қизариб жавоб берди Портос.
 - Ҳеч нарса назаридан қочмайдиган Атос гасконлик йигитнинг лабларидан сирпаниб ўтган хиёл табассумни пайқади.
 - Биз либос масаласида тортишиб қолдик, – деди ёш йигит.
 - Сен-чи, Арамис?
 - Мен ақоиднинг бир масаласида келишолмай уришаяпман, – муборазанинг асл сабабини яширишини д'Артанъянга имо қилиб, деди Арамис.
 - Атос гасконлик йигитнинг лабларига яна табассум қўнганини пайқади.
 - Наинки? – қайта сўради Атос.
 - Ҳа, дарвешона Августиннинг бир жойида фикр-паримиз мос келинади.
- «У шубҳасиз ақлли», кўнглидан ўтказди Атос.
- Энди эса, муҳтарам афандилар, ҳаммаларингиз тўплангандан кейин, – деди д'Артанъян, – сизлардан узр сўрашга ижозат бергайсиз.

«Узр» сўзини эшитиб, Атоснинг юзи хиралашди, Портос истиғно билан мийифида кулиб қўйди, Арамис эса бошини салбий чайқади.

– Сизлар мени тушунмадингиз, жаноблар, – деди бошини қўтариб д'Артанъян. Шу маҳал унинг бошига қуёш ёғдуси тушиб, латиф ва жасур чеҳрасини яққол кўрсатди. – Мен учалангизни ҳам рози қилолмасам, деб узр сўрадим. Ахир, жаноб Атоснинг мени биринчи бўлиб ўлдиришга ҳақи бор; бу сизга нисбатан инсофизлик бўлади, жаноб Портос; сизга берган мажбуриятим эса, жаноб Арамис, қарийб йўққа чиқади. Энди эса, муҳтарам афандилар, яна бир тақрорлайман: мени маъзур тутинг, шу учун халос... Бошласак бўлар?

Шу сўзлар билан ёш гасконлик йигит қиличини дадил чиқарди.

Унинг боши қизиб кетди. Шу лаҳзада у қиличини ҳозир Атос, Портос ва Арамисга қарши яланғочлагандай қиролликнинг барча мушкетёрларига қарши яланғочлашга тайёр эди.

Соат ўн иккidan чоракта ўтган. Қуёш қиёмида турар ва дуэл учун танланган жой унинг жазирама нурларига қўмилган эди.

– Иссик, – ўз набатида қиличини яланғочлаб деди Атос. – Аслида эса камзулимни ечиб ташлашнинг иложи йўқ. Мен жароҳатим қонаётганини сезиб турибман, лекин, рақибимга ўзи чиқармаган қонни кўрсатиб, уни хижолат қилишдан қўрқаман.

– Ҳа, тақсир, – жавоб берди д'Артанъян. – Бу қонни мен чиқарганманми, ўзга кишиими, лекин бунча мард дворяннинг қонини кўриш мен учун ҳамиша оғир. Мен сиз сингари камзулимни ечмай уришаман.

– Буларнинг ҳаммаси жуда дуруст! – хитоб қилди Портос. – Аммо, ширинсуханлик етар! Биз ҳам навбат кутаётганимизни унутманглар.

– Бундай бемаъни гапларни айтиётганда ўзингизномингиздан гапиринг, Портос, – унинг сўзини бўлди Арамис. – Менга келганда, бу икки жанобнинг ҳамма

гаплари, менинг назаримда, жуда соз ва икки олижаноб дворянга бутунлай муносиб.

– Баш устига, тақсир, – дея жойига бориб турди Атос.

– Мен сүзингизни күтдим, холос, – у билан қиличи ни чалиштириб жавоб берди д'Артаньян,

Бирок, тиғлар бир-бирига тегиб жаранглагунча бўлмай, монастир муюлишида жаноб де Жюссак командаси остида кардинал гвардиячиларининг отряди кўринди.

– Кардинал гвардиячилари! – бир овоздан қичқиришди Портос билан Арамис. – Қиличларни қинига солинг, жаноблар! Қиличларни қинига солинг!

Аммо вақт ўтганди. Ниятлари борасида шак-шубҳа қолдирмайдиган бир тарзда гвардиячилар рақибларнинг устидан чиқиб қолдилар.

– Ҳой! – улар томонга қадам ташлаб ҳамда қўл остидаги кишиларга эргашибни ишора қилиб, қичқириди де Жюссак. – Ҳой мушкетёрлар! Сизлар шу ерда уришмоқчимисиз? Фармонлар нима бўлади?

– Сизлар ўта илтифот қиляпсизлар, жаноблар, – алам билан деди Атос, чунки де Жюссак икки кун муқаддам содир бўлган ҳужумнинг иштирокчиси бўлганди. – Агар сизлар уришаётганингиз устидан чиқиб қолганимизда, сизларни ишонтиришим мумкинки, биз халал бериб ўтирумасдик. Бизни ўз ҳолимизга қўйинг, шунда заҳмат чекмасдан, маза қиласиз.

– Мұхтарам жаноблар, – деди де Жюссак, – минг афуски, бунинг иложи йўқ, деб сизларга маълум қилишга мажбурман. Биз учун бурч – ҳаммасидан афзал. Қиличларни қинига солиб, орқамиздан юринг.

– Мұхтарам жаноб, – де Жюссакни мазах қилиб, деди Арамис, – бу бизга боғлиқ бўлганда илтифотли таклифингизга жон-жон деб кўнардик. Лекин, баҳтга қарши, бунинг иложи йўқ: жаноб де Тревил буни тақиқлаб қўйган. Қани, йўлингиздан қолманг – бундан тузук чорангиз йўқ.

Масхарадан де Жюссакнинг жони чиқиб кетди.

– Агар итоат қилмасангиз, – хитоб қилди у, – биз сизга ҳужум қиласиз!

– Улар беш киши, – нимтовуш билан гапирди Атос, – биз уч кишимиз, холос. Биз яна мағлубиятга дучор бўламиз ёки турган жойимизда ўлишимизга тўғри келади, зеро, сизларга маълум қиласманки, мағлуб бўлиб, мен капитаннинг қўзига кўринмайман.

Атос, Портос ва Арамис шу заҳоти бир-бирларига яқинроқ сурилиб олишди, де Жюссак эса аскарлари-ни сафга тизишга шошилди.

Шудакиқа д'Артанъян учун кифоя қилди: у бир қарорга келди. Инсон тақдирини ҳал қипувчи воқеалардан бири содир бўлди. У қирол ёки кардинални танлаши, танлаб олгач эса, шунга риоя қилиши лозим эди.

Жангга кирмоқ – қонунга бўйсинмаслик демак эди, бошини тикиш демак эди, қиролнинг ўзидан кўра қудратлироқ министрнинг душмани бўлиш демак эди. Буларнинг ҳаммасини ёш йигит бирпасда тушуниб олди. Унинг шаънига шуни айтишимиз зарурки: у бир паҳза ҳам иккиланмади.

– Жаноблар, – Атос ва унинг дўстларига юзланиб деди у, – сизни тузатишга ижозат берсангиз. Сиз уч кишимиз, дедингиз, лекин, менимча, биз тўрт кишимиз.

– Сиз мушкетёр эмассиз-да, – эътиroz билдириди Портос.

– Бу ҳақ гап, – маъқуллади д'Артанъян, – эгнимда мушкетёрлик либоси йўқ, лекин, дилимда мушкетёрман. Менинг қалбим – мушкетёрнинг қалби. Мен худди мушкетёр сингари ҳис қилиб, ҳаракат қиляпман.

– Йигитча, нари туриңг! – д'Артанъяннинг имо-ишораси ва авзоидан унинг ниятини пайқаб бўлса керак, қичқирди де Жюссак. – Сиз кетаверишингиз мумкин, қаршилигимиз йўқ. Жонингизни қутқариб қолинг! Тезроқ қимиранг!

Д'Артанъян турган жойидан силжимади.

– Сиз чиндан ҳам ажойиб йигит экансиз, – унинг қўлини қиса туриб деди Атос.

– Тезроқ, тезроқ ҳал қилинг! – қичқирди де Жюссак.

– Тезроқ, – деб гапира бошлишди Портос билан Арамис, – бирор нарса қилиш керак.

– Бу йигит тантлилк қиласыпти, – деб қўйди Атос.

Лекин, учовини ҳам д'Артанъяннинг ёшлиги ва тажрибасизлиги хавотирга соларди.

– Биз уч киши бўламиз, бундан бири ярадор, бунинг устига ёш йигит деярли гўдак-у, тўрт киши эди, дейишади.

– Ҳа, лекин, чекиниш!.. – хитоб қилди Портос.

– Бунинг иложи йўқ, – деди Атос.

Д'Артанъян уларнинг иккиланиш сабабини тушунди.

– Муҳтарам афандилар, – деди у, – мени синааб кўринг, виждоним ҳаққи қасам ичаманки, мағлуб бўлсак бу ердан кетмайман.

– Исмингиз нима, мард йигит? – сўради Атос.

– Д'Артанъян, тақсир.

– Демак, Атос, Портос, Арамис, д'Артанъян! Олға! – қичқирди Атос.

– Хўш, қалай, афандиларим, – суриштириди де Жюссак, – ҳал қиласизларми-йўқми, ахир?

– Ҳаммаси ҳал, тақсир, – жавоб берди Атос.

– Қарор қандай бўлди? – сўради де Жюссак.

– Биз сизларга ҳужум қилишга мушарраф бўламиз, – бир қўли билан шляпасини қўтариб, иккинчиси билан қиличини яланғочлаб деди Арамис.

– Шундайми ҳали сиз қаршилик қиласыпсиз! – хитоб қилди де Жюссак.

– Минг лаънат! Бунга ажабланаяпсизми?

Тўққиз киши, албатта, ҳаракатларининг маълум мўлжалини истисно қилмаган фазаб билан бир-бирига ташланишди.

Атос кардиналнинг арзандаси – аллақандай Каюзак билан уришарди. Портосга Бикара тушди, Арамис бўлса, икки рақибга юзма-юз келиб қолди.

Д'Артанъянга келганда де Жюссакнинг ўзи унга рақиб бўлди.

Ёш гасконлик йигитнинг юраги шундай ҳаприаридики, қўксини ёриб ташлагудай эди. Худо шоҳид, қўрқувдан эмас – у заррача қўрқувни ҳис қилмасди – ҳаяжондан. У рақибининг атрофида қутурган йўлбарсдай гир айланиб, турган жойини ва услубини йигирма бор алмаштиришиб олишарди. Де Жюссак, ўша маҳал ибораси бўйича «тиф устаси» бўлиб, яна пихини ёрганлардан эди. Лекин, барибир, у дақиқа сайин умумий қоидаларни тан олмай, бир вақтнинг ўзида ҳамма томондан ҳужум қилиб, ҳамда зарбаларни терисини жуда авайлайтган одам сингари қайтараётган қайишқоқ ва эпчил рақибидан ўзини жуда қийналиб мудофана қиласади.

Ахийри бу кураш де Жюссакнинг тоқатини тоқилди. Ўзи фур деб ҳисоблаган рақибни уддалаёлмаётганидан фазаби қайнаб, у хато кетидан хатога йўл қўя бошлади. Кўп тажриба орттирумаган, лекин, наزارия ёдида турган д'Артанъян ҳаракат тезлигини икки марта оширди. Жюссак рақибга даҳшатли зарб билан уни тугатиб қўя қолишга интилиб, бирдан ҳамла қиласди. Лекин, д'Артанъян уни боплаб қайтарди ва Жюссак қаддини тиклаётган онда гасконлик йигит унинг қўли остидан илондай сирғаниб чиқиб, қиличини унга паррон санчди. Жюссак шилқ этиб ийқилди.

Рақибидан қутулиб олган д'Артанъяндан дарҳол жанг майдонига ташвишли назар ташлади.

Арамис рақибларининг бирини тугатиб ултурган эди, лекин иккинчиси уни анча сиқиб, чекинтирганди. Ҳар қалай, Арамиснинг ахволи дуруст, у ҳали ўзини ҳимоя қилиши мумкин эди.

Портос билан Бикара қиличларини моҳирлик билан ўйнатмоқда эдилар. Портос аллақачон билагидан, Бикара сонидан яраланган эдилар. На у яра, на буниси ҳаётни таҳникага солмас, ҳар иккаласи ҳам янада

шиддат билан қиличбозлик санъатида устомонлик қилишарди.

Каюзак томонидан иккинчи марта яраланган Атоснинг дақиқа сайин ранги учиб борарди-ю, лекин у бир қадам ҳам чекинмасди. У фақат қиличини бошқа кўлига олиб, энди чап қўли билан уришарди.

Д'Артаньян ўша вақтлар қабул қилинган мубораза қонунларига биноан уришгувчиларнинг бирига мадад бериши мумкин эди. Унинг кўмаги кимга кўпроқ даркорлигини билмай, тараддуланиб турганда у тўсатдан Атоснинг нигоҳини пайқади. Бу нигоҳнинг уқубатли маъноси равшан эди. Атос ёрдамга чақирғандан кўра ўлиб қўя қоларди. Лекин, қараши ва нигоҳи билан мадад сўраши мумкин эди. Д'Артаньян тушунди-ю, олфа ташланиб, Каюзакка ён томонидан ҳужум қилди:

– Жаноб гвардиячи, менга қаранг! Сизни мен ўлдираман!

Каюзак ўғирилиб қаради. Мадад вақтида келган эди. Фақат мислсиз матонати тутиб турган Атос чўккалаб қолди.

– Даънат! – қичқирди у. – Уни ўлдириб қўйманг, йигит. Тузалиб, соғ бўлганимда у билан қиладиган ҳисобкитобим бор. Уни қуролсизлантиринг, қиличини чиқариб ташланг... Ана шундай... Жуда яхши! Жуда яхши!

Каюзакнинг қиличи йигирма қадамча нарига учиб кетгандан кейин Атоснинг оғзидан шу хитоб чиқиб кетди. Д'Артаньян билан Каюзак бир вақтда унга ташланишди: бири ўзига қайтариш, иккинчиси эгаллаб олиш учун. Эпчилроқ д'Артаньян аввал чопиб бориб қиличга оёғини қўйди.

Каюзак сакраб Арамис ўлдирган гвардиячининг қиличини олди ва д'Артаньяннинг олдига қайтишга шайлангани ҳамон шу қисқа муддатда нафасини ростлашга улгурган Атосга дуч келди, д'Артаньян душманини ўлдириб қўйишидан қўрқиб, у жангни қайтадан бошлишни истарди.

Унга халап берса, Атосни ранжитиб қўйишини д'Артанъян тушунди. Дарҳақиқат, зум ўтмай, Каюзак ийқилди. Атоснинг қиличи унинг бўғзига санчилган эди.

Худди шу маҳал Арамис қиличини рақибининг кўксига тақаб, мағлуб бўлганини тан олишга мажбур этди.

Портос ва Бикара қолган эди. Портос, унинг фикрича, соат неча бўлганини сўраб, Наварр полкида акаси олган рота билан уни табриклаб, қизиқчилик қиласарди. Аммо бу масҳаралар ҳеч натижага бермади. Бикара жони чиққандагина йиқиладиган метин тоифа кишилардан бири эди.

Шу асно ишни тугатиш пайти бўлиб қолганди. Соқчиликар келиб қолиши ва дуэлнинг барча иштирокчиларини – омон қолганлару ярадорларни, қиролчилару кардиналчиларни ҳибсга олиши мумкин эди. Атос, Арамис ва д'Артанъян таслим бўлишни таклиф этиб, Бикарани ўраб олишди. Ҳаммага қарши ёлғиз ўзи қолган, сонидан яраланган Бикара, барибир, бош тортиди. Лекин, Жюссак тирсагига таяниб, таслим бўлавер, деб қичқирди. Бикара д'Артанъян сингари гасконлик эди. У парво қилмай купди, холос. Уришишда давом этиб, у икки ҳамла орасида қиличининг учи билан ерда бир нуқта кўрсатди.

– Шу ерда, – Тавротнинг²⁶ сўзларини ҳажв қилиб деди у, – Бикара, ўзи билан бўлмиш ҳаммадан бири, шу ерда қазо қиласди.

– Лекин, ёлғиз сенга қарши улар тўрт киши-ку. Таслим бўл, буюраман сенга!

– Агар буюрсанг, бу бошқа гап, – деди Бикара. – Менинг бошлиғимсан, сенга итоат қилишим керак!

У бирдан орқага сакраб, қиличини душманга бермаслик учун иккига бўлди. Синиқларини монастир деворидан ошириб ташлаб, аллақандай кардиналча қўшиқни хиргойи қилганча қўлларини қовуштирди.

²⁶ Таврот – диний китоб.

Жасорат, ҳатто, бу душманнинг жасорати бўлган тақдирда ҳам ҳамиша ҳурмат қўзғатади. Мушкетёрлар қиличлари билан жасур гвардиячига салют бериб, уларни қинига солиб қўйдилар. Д'Артанъян уларга таъсиб қилди, сўнгра тик қолган ягона гвардиячи ёрдамида монастир пешайвонига Жюссак, Каюзакни ва Арамиснинг фақат яраланган рақибини элтиб қўйди. Тўртинчи гвардиячи айтганимиздек ўлдирилган эди. Сўнгра кираверишдаги қўнғироқларни чалиб қўйиб ва беш қиличдан тўрттасини ўзлари билан олиб, шодликдан маст ҳолда, жаноб де Тревилнинг уйига йўл олдилар.

Улар кўчанинг бор энини эгаллаб, қўл ушлашиб, дуч келган ҳамма мушкетёрларга гап қотиб боришардики, пировардида бу тантанали юришга ўхшаб қолди. Д'Артанъян сархуш эди. У Атос билан Портослар орасида, уларни меҳр билан қучиб бораради.

– Мен ҳали мушкетёр бўлмасам ҳам, – де Тревиль уйининг бўсафасида янги дўстларига юзланиб гапирди у, – ҳарҳолда, шогирд бўлдим, деб ҳисоблашим мумкин, тўғрими?

VI

Қирол Людовик XIII ҳазрат олийлари

Бу воқеа кўп шов-шувга сабаб бўлди. Жаноб де Тревиль ўз мушкетёрларини оғзида сўкар, зимдан эса табрикларди. Бироқ, вақт ғанимат: зудлик билан қиролни огоҳлантириб қўйиш лозим. Жаноб де Тревиль ҳам Луврга ошиқди. Лекин фурсат ўтган: қирол кардинал билан эшикни ичидан беркитиб ўтиради. Де Тревилга қирол ҳозир жуда банд, ҳеч кимни қабул қилолмайди, деб айтилди. Де Тревиль кечқурун соат бирда, қирол карта ўйнаётган пайти ташриф буюрди. Қирол ютмоқда эди ва бошқалардан фарқли ўлароқ ҳазрат олийлари ўта хасис бўлгани учун шу муносабат билан жуда димоги чоғ эди.

– Қани, бу ёққа келинг жаноб капитан! – анча йироқдан капитанга құзи тушиб қичқирди у. – Яқинроқ келинг, мен сизни яхшилаб койиб қүйй. Мушкетёрларингиздан арз қилиб, ҳузуримга падари бузруквор келгани ва азбаройи ҳаяжонланганидан суҳбатдан кейин, ҳатто, ётиб қолғани сизга маълумми? Бу қандай гап: мушкетёрларингиз каллакесар, шайтон-пайтонми ўзи?

– Йўқ, ҳазрат олийлари, – бир луқмадан кейиноқ гап қаёққа айланишини фаҳмлаб, жавоб берди де Тревиль. – Йўқ, худди акси: булар энг кўнгилчан, энг беозор, кафилманки, ёлғиз бир нарсани, қиличлар филофи ҳазрат олийларининг хизмати учунгина тарқ этишини ният қилган одамлар. Лекин, на чора: жаноб кардиналнинг гвардиячилари ҳар ерда уларнинг жигига теккани-теккан, йигит бечоралар лоақал полкининг шарафи учун ўзларини ҳимоя қилишга мажбур бўлиб қолишаپти.

– Қулоқ солинг, жаноб де Тревиль! – хитоб қилди қирол. – Қулоқ солинг! Гап роҳибалар жамоаси хусусида деб ўйлаш мумкин. Дарҳақиқат, азиз капитаним, сизни капитанлик унвонидан маҳрум этиб, монастир нозири қиласман, деб вайда берганим мадмуазел де Шамрога тортиқ қилиб юбориш истаги туғилляпти менда. Лекин, сўзларимга ишонади деб хаёл қилманг. Мени-чи, жаноб де Тревиль, Одил Людовик дейишиади, қани, ҳозир кўрамиз...

– Айни шу адоплатдан кўнглим тўқ бўлгани учун, қарорингизни сабр-қаноат ва тўла хотиржамлик билан кутаман, ҳазрат олийлари.

– Кутинг, кутаверинг, – деди қирол, – мен сизни кўп куттириб қўймайман.

Бу орада ўйиндаги омад қиролдан юз ўгира бошлиди: у ютқаза бошлаб, бундай иборамизни кечирсинглар-у, фирромлик қилишдан ҳам тоймасди. Бир-икки дақиқадан сўнг қирол ўрнидан қўзғалди ва олдиаги столда турган, ўзи қарийб ютган ҳамма пулларни чўнтагига яшира туриб, деди:

– Ле Вевил, ўрнимни эгалланг. Мен жаноб де Тревиль билан муҳим масала юзасидан гаплашиб олишим зарур. Ҳа-я, бу ерда саксон луи турган эди – худди шунча тикинг, токи ютқазғанлар зиён құрмасынлар. Адопат – ҳамма нарсадан афзал.

Сүнгра у де Тревилга үгерилди.

– Шундай қилиб, тақсир, – деразаларнинг бирига томон юра туриб, деди у, – мушкетёрларингиз билан жанжални падари бузруквор гвардиячиларнинг үзлери құзиган, деб таъкидләяпсизми?

– Ҳа, ҳазрат олийлари, ҳар доимгидай-да.

– Бу қандай содир бўпти? Сўзлаб беринг. Ахир ҳакам ҳар иккала томонни ҳам эшитиши зарурлигидан сиз воқиф бўлсангиз керак.

– Худоё тавба! Бундан жүн нарса бўлмайди. Менинг энг яхши уч нафар аскарим – уларнинг номлари сизга яхши таниш, ҳазрат олийлари йигитларнинг садоқатига кўп тан берганлар, улар бутун қалби билан ўз хизматига содиқ деб сиз ҳазрат олийларини ишонтириш имумкин – демак, уч нафар аскарим Атос, Портос ва Арамислар эътиборига мен бугунгина ҳавола қилиган бир ёш гасконлик йигит билан сайрга отланишган. Улар, янгишмасам, Сен Жерменга бормоқчи бўлиб, учрашув жойи қилиб Дешо монастири олдидағи ялангликни тайин қилишган. Тўсатдан жаноб Каюзак, жаноб Бикара, яна икки гвардиячи ҳамроҳлигига жаноб де Жюссак пайдо бўлган. Бу жаноблар кўпчилик бўлиб, фармонни бузиш ниятидан холи бўлишмаган чоғи.

– Хўш, хўш, мен энди тушундим, – деди қирол. – Уларнинг үzlари шу ерда уришмоқчимикан?

– Мен уларни айбламайман, ҳазрат олийлари, лекин ҳазрат олийлари, ўзингиз бир ўйлаб кўринг: беш нафар қиролланган киши роҳиблар монастрининг атрофидай хилват жойга нима мақсадда боришлари мумкин?

– Сиз ҳақсиз, де Тревиль сиз ҳақсиз!

– Лекин, мушкетёрларимни кўриб қолиб, уларнинг нияти бузилган ва шахсий хусумат полклар орасидаги адоватга ўрин берган. Ҳазрат олийларига маълумку, ахир: қиролга ва ёлғиз қиролга содик мушкетёrlар жаноб кардиналга содик гвардиячиларнинг азалий душманлари!

– Ҳа, Тревиль, ҳа, – фамгин гапирди қирол. – Францияни икки қароргоҳга бўлинниб кетганини қўриш жуда қайгули. Қиролликнинг боши иккиталиги жуда қайгули ҳол. Лекин, ҳаммаси барҳам топади, Тревиль барҳам топади. Демак, гвардиячилар мушкетёrlар билан жанжал чиқаришган дедингизми?

– Мен иш худди шундай бўлди, шекилли, деяпман. Лекин, кафил бўполмайман. Ҳақиқатни аниқлаш нечоғлик мушқуллигини сиз биласиз. Бунинг учун ўша Людовик XIII Одил Людовик деб ном чиқаришига сабаб бўлган ажойиб фаросатга молик бўлмоқ лозим.

– Сиз ҳақсиз, Тревиль. Лекин, мушкетёрларингиз ёлғиз эмас эди. Улар билан бир ёш йигит, қарийб ёш бола бўлган.

– Ҳа, ҳазрат олийлари, яна бири ярадор эди, шунга кўра, бири ярадор, орасида ёш бола бўлган уч қирол мушкетёrlари жаноб кардиналнинг энг машҳур беш гвардиячисига бас келганлар, ҳаттоқи, уларнинг тўрттасини узала туширганлар.

– Ахир бу ғалаба-ку! – юзлари ёришиб хитоб қилди қирол. – Тўла-тўкис ғалаба!

– Ҳа, ҳазрат олийлари, худди Седаги сингари тўлатўкис...

– Тўрт киши, улардан бири ярадор, яна бири қарийб ёш бола дедингизми?

– Уни йигит дейишга ҳам тилинг бормайди. Тўқнавшув пайти у ўзини бирам зўр тутганки, уни сиз ҳазрат олийларига тавсия этишга журъат қиласман.

– Унинг исми нима?

– Д'Артаньян, ҳазрат олийлари. Бу менинг энг эски дўстларимдан бирининг ўғли. Сиз ҳазрат олийлари-

нинг оталари билан урушда қўнгилли бўлиб қатнашган кишининг ўғли.

– Шу йигит ўзини яхши тутган денг? Буни менга ба-тафсироқ сўзлаб беринг, Тревиль: мен уруш ва жанглар мавзусидаги ҳикояларни яхши қўришимни била-сиз-ку, ахир.

Шундан кейин қирол Людовик XIII виқор билан орқага суюниб, мўйловини бураб қўйди.

– Ҳазрат олийлари, – давом этди де Тревиль, – сизга айтганимдек, жаноб д'Артанъян – ҳали деярли ўспирин, мушкетёр бўлиш шарафига ноил бўлмагани важ-ҳидан шаҳарлик кишидай кийинган эди. Жаноб кардиналнинг гвардиячилари унинг ҳаддан ташқари ёшлигини ва хусусан полкка дахлсиз бўлганини на-зар-эътибор қилиб, улар ҳужум бошламасидан кетишини таклиф қилишган...

– Кўряпсизми, Тревиль, – унинг сўзини бўлди қирол, – биринчи улар ҳужум қилишган.

– Мутлақо тўғри, ҳазрат олийлари, бунга шубҳа йўқ. Демак, улар кетишни таклиф қилганлар, у эса қалбида мушкетёрги, сиз ҳазрат олийларига тамомила со-диқлиги ва бинобарин, мушкетёр жаноблар билан қолажагини айтиб, жавоб қилган.

– Ажойиб йигит! – шивирлади қирол.

– У ҳақиқатда бирга қолган, ҳазрат олийлари ажо-йиб жангчига эга бўлдилар, зеро, жаноб кардинални қутуртираётган ўша даҳшатли қилич зарбини де Жюс-сакка ўша берган.

– Жюссакни ўша яralаганми ҳали? – хитоб қилди қирол. – Ўша-я! Бола-я? Бу мумкин эмас, Тревиль!

– Ҳаммаси худди мен сизга маълум қилишга мушар-раф бўлгандек рўй берган.

– Жюссак – бутун Франциянинг энг яхши қиличбоз-ларидан бири-ку!

– Нима бўпти, ҳазрат олийлари, у ўзидан кучли ра-кибга дуч келипти-да.

– Мен у йигитни бир кўрай, Тревиль уни бир кўрай, агар унинг учун бирор нарса қилишнинг иложи бўлса, биз бу билан шуғулланамиз.

– Ҳазрат олийлари уни қачон қабул қилишни мақбул қўрадилар?

– Эртага пешинда, Тревиль.

– Ёлғиз ўзини бошлаб келайми?

– Йўқ, тўртовини бирга келтириңг. Мен уларга бир вақтда миннатдорлик изҳор қилмоқчиман. Содиқ кишилар ҳадеб учрайвермайди, Тревиль, садоқат мукофотга арзийди.

– Пешинда Луврда бўламиз, ҳазрат олийлари.

– Кичик дарвозадан, Тревиль, кичик дарвозадан. Кардинал ғофил қола қолсин.

– Эшитаман, жаноб олийлари.

– Сиз тушунасиз, Тревиль: фармон бу, барибир, фармон. Ахир ҳарҳолда уришиш тақиқланганлиги бор-да.

– Бироқ, бу тўқнашув оддий мубораза доирасидан мутлақо чиқиб кетган. Бу жанг, энг яхши далил эса шуки – менинг уч мушкетёrim билан жаноб д'Артанъянга қарши кардинал гвардиячилари беш нафар эдилар.

– Тўғри, – деди қирол. – Лекин, барибир, кичик дарвозадан келинг, Тревиль.

Тревиль жилмайди. У боланинг устозига қарши бош кўтаришга эришган, бу эса катта гап эди. У қирол қаршисида илтифот билан эгилиб, чиқиб кетишга ижозат сўради. Ўша оқшомдаёқ учала мушкетёр ҳам ўзларига кўрсатилажак марҳаматдан огоҳ қилинди. Қиролни анчадан бери билгандари сабабли улар кўп ҳаяжонланмадилар. Лекин, д'Артанъян ўзининг гасконча тасаввури билан бу воқеада келгуси муваффақиятларнинг нишонасини қўрди ва тун бўйи ёрқин лавҳаларни чизиб чиқди. Эрталаб соат саккизда у аллақачон Атосникида эди.

Д'Артанъян мушкетёрининг кийиниб чиқишига чоғланниб тургани устидан чиқди. Қиролнинг қабули пешин-

га тайинлангани учун Атос Люксембург ошхоналари ёнидаги майхонага бориб, у ерда бир оз коптоқ ўйнаш тўғрисида Портос ва Арамис билан ваъдалашган эди. У д'Артаньянга ўзи билан бирга кетишни таклиф қилди. Гарчи, ўйинни билмаса-да, у рози бўлди. Вақт энди тўққиз бўлиб, йигит ўн иккига қадар нима қилалини билмай турган эди.

Портос билан Арамис аллақачон келган ва эрмак учун бир-бирларига коптоқ иргитишишмоқда эдилар. Ҳамма жисмоний машқларда жуда чаққонлик қўрса-тадиган Атос д'Артаньян билан майдончанинг қарши томонида туриб, уларга суришишни таклиф қилди. Лекин, гарчи, чап қўли билан ўйнаса-да, бу хил машқ учун жароҳати ҳали жуда янгилигини тушунди. Шу зайл д'Артаньян ёлғиз қолди, ҳамма қоидалар бўйича ўйнамоқ учун ҳали ўта тажрибасизлигини огоҳлантириб қўйгани учун мушкетёрлар ҳамон очко ҳисобламай, коптоқ иргитардилар. Портоснинг забардаст қўлидан чиқ-қан бир коптоқ учиб ўтиб кетмай, унинг юзига теккан тақдирда, эҳтимол қабулнинг иложи бўлмаслиги йигитнинг хаёлидан ўтди, чунки унинг бора олиши даргумон бўлиб қолади. Ахир гасконча тасаввурнида намоён бўлишича, унинг бутун истиқболи шу қабулга боғлиқ эди-да. У илтифот ила Портос билан Арамисга таъзим қилди-да, улар билан беллашибашга қурби етганда ўйинни давом эттиражагини айтди. Шу сўзлар билан у арқоннинг нарёғига ўтиб, томошабинлар орасидан ўрин олди.

Д'Артаньяннинг баҳтига қарши падари бузруквор гвардиясиларидан бири томошабинлар орасида эди. Биродарлари кеча учраган мағлубиятдан куйиниб, бу гвардиячи қасос олишга ўз-ўзига сўз берган эди.

– Мана бу йигит коптоқдан қўрқса, ажаб эмас, – қўшнисига мурожаат қилиб деди у. – Бу – мушкетёрларнинг шогирди бўлса керак.

Д'Артаньян илон чақиб олғандай ялт этиб ўгирилди-да, бу құрс сүзларни айтган гвардиячига тикилиб қаради.

– Нима ғап? – мүйловини масхараомуз бураб, давом этди гвардиячи. – Менга хоҳлаганингизча қарайверинг, азизим, айтдым-қўйдим-да.

– Бироқ, айтгандарингиз ниҳоятда равшан бўлиб, изоҳ талаб этмагани важҳидан, – жавоб берди д'Артаньян, – мен орқамдан юришингизни сўрайман.

– Қачон экан? – ҳамон ўша масхарали оҳангда сўради гвардиячи.

– Шу заҳоти, қани, марҳамат қилинг.

– Сизга менинг кимлигим маълумдир, деган умиддаман.

– Бу менга сира маълум эмас, бунинг устига фарқи ҳам йўқ.

– Аттанд! Номимни билгач, бу қадар шошмай қолар-мидингиз.

– Хўш, номингиз нима экан?

– Бернажу, хизматингизга тайёр.

– Демак, жаноб Бернажу, – хотиржам жавоб берди д'Артаньян, – мен сизни чиқаверишда қутаман.

– Бораверинг, тақсир. Орқангиздан кетяпман.

– Ортиқча шошма-шошарлик қилманг, тақсир, токи бирга чиққанимизни ҳеч ким пайқаб қолмасин. Биз шуғулланажак ишга ортиқча гувоҳларнинг кераги йўқ.

– Яхши, – номи лозим таассурот қолдирмаганидан ҳафсаласи пир бўлиб, рози бўлди гвардиячи.

Бернажунинг номи ҳақиқатан ҳам ҳаммага маълум эди, ёлғиз д'Артаньянгина бундан истисно бўлса, эҳтимол. Зеро, бу қирол ва кардиналнинг фармонларини юз-хотир қилмасдан ҳар кун содир бўлиб турган тўқнашув ва олишувларнинг деярли ҳаммаси иштирокчи-сининг номи эди.

Портос билан Арамис ўйин билан шу қадар андармон, Атос бўлса уларни шу қадар берилиб кузатмоқда эдики, гвардиячига ваъда қилганидек, чиқиб бўсағада

тўхтаган ёш йигитнинг кетганини уларнинг ҳеч бири сезмади. Бир-икки дақиқадан кейин гвардиячи унинг изидан чиқди. Д'Артанъян пешинга тайинланган қирол қабулига кечикишдан қўрқиб, интиқарди. Атрофга аланглаб, у кўчанинг бўум-бўшлигини кўрди.

– Худо ҳаққи, – рақибиға мурожаат қилиб гапирди у, – ўзингизни Бернажу десангиз ҳам омадингиз бор экан! Сиз фақат шогирд-мушкетёрга йўлиқибсиз. Дарвоқе, ташвиш тортманг: мен қўлимдан келганини аямайман. Ҳимоя қилинг ўзингизни!

– Назаримда, – деди д'Артанъян чорлаган гвардиячи, – назаримда, жой нобопроқ танланган. Сен-Жерменнинг орқасида, ёки, Пре-о-Клерқда учрашсак, бемалопроқ бўлармиди.

– Сўзларингиз жуда ўринли, – деди д'Артанъян. – Афуски, вақтим зиқ. Роппа-роса соат ўн иккода мулокотим бор. Шунинг учун ўзингизни ҳимоя қилинг, тақсир, ҳимоя қилинг!

Бернажу бу хил таклифни тақрорлатиб ўтирадиганлардан эмасди. Шу заҳотиёқ у қўлда қиличини ярақлатиб, ёшлигини юз-хотир қилиб, фақат бир қўрқитиб қўймоқчи бўлган рақибиға ташланди.

Лекин, д'Артанъян қуни-кеча яхши сабоқ олган эди. Галаба иштиёқидан бутун вужудини титроқ босиб, кутилажак марҳаматдан фахрланиб, у бирор қадам чекинмасликка қатъий қасд қилган эди. Қиличлар жаранглаб чалишди. Д'Артанъян дадил турди, рақиб эса бир қадам чекинишга мажбур бўлиб қолди. Бу ҳаракат пайти Бернажунинг қиличи сал оғишганидан фойдаланиб, д'Артанъян қиличини бўшатиб олди-да олға ташланиб, тифни рақибнинг кифтига тегизди. Д'Артанъян шу замон орқага чекиниб, қиличини кўтарди. Лекин, Бернажу, бу ҳеч гап эмас, деб қичқирди-да, дадил олға чиқиб, д'Артанъяннинг қиличига ўзи бориб урилди. Лекин, барибир, у йиқилмас, ўзини мағлуб деб ҳам тан олмас, фақат ўзини бир қариндоши хизматда бўлган де Ла Тремул иморати сари чекинарди, холос,

ўзи рақибига берган сўнгги жароҳатнинг нақадар оғирлиги тасаввурида ҳам йўқ д'Артанъян шиддат билан уни қисиб борар, эҳтимол, ўлдириб ҳам қўярди. Бироқ, кўчадаги шовқинни копток ўйналаётган хонада эшитиб қолишиди. Гвардиячининг дўстларидан уни д'Артанъян билан бир-икки оғиз сўз ташлашиб, кейин унинг орқасидан чиқиб кетганига қўзи тушган икки нафари қиличларини суғуриб, хонадан чопиб чиқиб, фолибга ёпишдилар. Аммо, айни шу онда Атос, Портос ва Арамислар ҳам ўз навбатида бўсағада пайдо бўлдилар ва ёш дўстларига ҳужум қилаётган икки гвардиячига ёпирилиб, уларни ўзлари томон ўгирилишга мажбур қилдилар. Шу пайт Бернажу йиқилиб тушди, тўрт кишиига қарши иккаловигина қолган гвардиячилар шовқин кўтаришиди:

– Де Ла Тремулнинг одамлари, ёрдамга!

Бу нидога де Ла Тремулнинг уйида бор одамлар ёғилиб чиқди-ю, тўрт мушкетёрга ташпанишиди.

Лекин, мушкетёrlар ҳам ўз навбатида жанговар наъра тортдилар:

– Мушкетёrlар, ёрдамга!

Бу ҳайқириққа ҳамиша лаббай дейиларди. Мушкетёrlар падари бузрукворнинг душмани эканини ҳамма билар, кардиналга бўлган бу адовати учун улар манзур эдилар. Шунинг учун Арамис айтгувчи Қизил Герсогга хизмат қилмаган бўлак полкларнинг гвардиячилари шу хил тўқнашувларда қирол мушкетёrlарининг ёнини олардилар. Айни шу пайтда жаноб Дезессара полкидан уч гвардиячи ўтиб кетмоқда эди, улардан икки киши тўрт биродарларига ёрдамга отилди, бу орада учинчиси эса:

– Мушкетёrlар, ёрдамга! Ёрдамга! – дея бақирганича де Тревиль уйига қараб, елдек учиб кетди.

Ҳар доимгида жаноб де Тревилнинг ҳовлиси ўз полкидаги аскарлар билан гавжум бўлиб, улар биродарларининг ёнини олгани югуришди. Умумий ур-ийқит келиб чиқди, лекин, устунлик жаноб де Тревиль одам-

ларида эди. Кардиналнинг гвардиячилари билан жаноб де Ла Тремулнинг одамлари рақибаларининг ҳам ўзлари билан киришига тўсқинлик қилиш учун дарвозани беркитишга аранг улгурниб, ҳовлининг ичкарисига чекинишиди. Ярадор Бернажу бундан илгарироқ жуда оғир аҳволда уйга олиб кетилган эди.

Мушкетёрлар билан уларнинг шериклари ҳаяжони авжига чиқиб кетди, энди де Ла Тремул одамлари қирол мушкетёрларига ҳужум қилишга ботингани қасдига уйга ўт қўйиб юбориш керакмикин, деган фикр туфила бошлади. Кимдир ўртага ташлаган бу таклиф завқ билан қабул қилинди. Аммо, хайриятки, соат ўн бирга занг уриб қолди. Д'Артанъян билан унинг дўстлари қабулни эслаб қолишиди. Шундай қойилмақом ҳазил уларнинг иштирокисиз ижро этилишидан қўрқиб, бу бебош каллаларни совутишга ҳаракат қилишиди. Ҳар қалай бир-иккита тош учиб бориб, дарвозага тегди. Лекин, дарвоза мустаҳкам экан. Бу оломоннинг шаштини қайтарди. Бундан ташқари, сарбонлар оломондан ажралиб чиқиб кетишган ва аллақачон ҳамма гапдан хабар топган де Тревилнинг уйига томон кетмоқда эдилар.

– Дарров Луврга! – деди у. – Луврга, бирор дақиқа зое кетмасин, қирол билан, уни кардинал огоҳлантири масдан илгари учрашиб кўрайлик. Биз бу ишни кечагининг давоми қилиб кўрсатамиз, иккаласи бир кета қолади.

Жаноб де Тревиль тўрт оғайнини ҳамроҳлигида Луврга шошилди. Лекин, у ерда мушкетёрлар капитанини пол қолдириб, қиролнинг Сен-Жермен ўрмонига буғу овлагани жўнаб кетганини хабар қилдилар. Жаноб де Тревиль бу янгиликни икки марта такрорлашга мажбур қилиб, гал сайин кўпроқ қовоини соларди.

– Овга чиқишига ҳазрат олийлари кеча қарор қилдиларми? – сўради у.

– Йўқ, жаноб олийлари, – жавоб берди маҳрам, – тунда буғу қуршаб олинганини бош мерган бугун эр-

тапаб уларга хабар қилди. Қирол аввал бормайман деди, кейин бундай эрмакдан воз кечгани күнгли бўлмай – барибир кетди.

– Қирол кетиш олдидан кардинал билан кўришганми? – сўради жаноб де Тревиль.

– Шундай бўлса, эҳтимол, – жавоб берди маҳрам. – Падари бузрукворнинг қўшилган извошини бугун эрталаб дарвозаҳонада қўриб эдим. У қаёққа бормоқчи, десам, менга Сен-Жерменга деб жавоб қилишди.

– Биздан ўзиб кетишипти, – деди де Тревиль. – Бугун кечқурун мен қиролни кўраман, жаноблар. Сизларга келгандা эса, қиролга рўбарў бўлишни маслаҳат бермайман.

Маслаҳат жуда тўғри, энг муҳими, қиролни тўкис билган кишидан чиққан эдики, тўрт оғайни у киши билан баҳслашиб ҳам ўтиргадилар. Жаноб де Тревиль уй-уйига тарқаб, кейинги маълумотларни кутишни таклиф этди.

Уйга қайтгач, де Тревиль шошилинч, биринчи бўлиб арз қилиш керак, деб кўнглидан кечирди. У мупозимларининг бирини жаноб де Ла Тремул ҳузурига мактуб билан юборди, унда кардинал хизматида бўлган гвардиячини ўз уйидан ҳайдаб чиқаришини ва мушкетёрларга ҳужум қилишга журъат этганлари учун ўз одамларига танбеҳ беришни ўtingган эди. Бернажуга рақобати бўлган ўз отбоқари томонидан аллақачон огоҳ қилинган жаноб де Ла Тремул жаноб де Тревильнинг ҳам, мушкетёрларнинг ҳам арз қилишлари ярашмаган қилиқ, чунки, аксинча, мен ўзим шикоят қиласам бўлади, зеро, мушкетёрлар хизматкорларимга ҳужум қилишган, ҳатто, уйимга ўт қўймоқчи ҳам бўлишган деб жавоб қилди. Бу икки мансабдорнинг жанжали анча узоқ чўзилиши мумкин эди, уларнинг ҳар бири ҳам ўз сўзида туриб олиши аён эди, лекин, де Тревиль бир чора ўйлаб топдики, у ҳаммасини равшанлаштириши зарур эди. У шахсан ўзи жаноб де Ла Тремулнига боришга аҳд қилди.

Жаноб де Ла Тремулнинг уйига етиб, у ўзи тұғрисида ахборот беришни буюрди.

Мансабдорлар илтифот билан таъзим қилдилар. Гарчи, дүстлик ришталари билан боғланмаган бўлсалар-да, улар бир-бирларини иззат қилишарди. Протестант ўлароқ де Ла Тремул саройда кам бўлар ва шунинг учун ҳеч бир партияга кирмагани сабабли, у, одатда, ўзининг кишилар билан муносабатларига эгри фикр арапаштирмасди. Бу дафъа де Тревиль тавозе билан бўлса-да, ҳар вақтдагидан совуқроқ манзират қилинди.

– Тақсир, – деди мушкетёрлар капитани, – иккимиз ҳам ўзимизни озор топган, деб ҳисобламоқдамиз, мен сиз билан биргалиқда бу ишнинг ҳамма жиҳатларини аниқлаш учун ҳузурингизга ташриф буюрдим.

– Жоним билан, – жавоб берди де Ла Тремул, – лекин, огоҳлантириб қўяй, менинг жуда яхши хабарим бор, ҳамма гуноҳ сизнинг мушкетёрларингизда.

– Сиз ўта мулоҳазали ва ҳаққоний кишисиз, тақсир, мен айтмоқчи бўлиб, ҳузурингизга келган таклифни рад қилмассиз.

– Марҳамат, тақсир, қулоғим сизда.

– Отбоқарингизнинг қариндоши жаноб Бернажу ўзини қандай ҳис қипляпти?

– Аҳволи оғир, тақсир. Ҳеч қандай хавф туғдирмайдиган билакдаги ярадан ташқари, ўпкасига иккинчи зарба ҳам берилган. Табиб унинг соғайиб кетишига деярли умид қилмаяпти.

– Ярадор ҳушидами?

– Ҳа, ҳуши жойида.

– У гапира оладими?

– Зўрга-ю, лекин, гапиряпти.

– Гап бундай, тақсир, унинг ёнига борайлик, тез ора унинг жонини олиб кетиши, эҳтимол, худони ўртага солиб ҳақиқатни айтишини илтижо қиласайлик. Майли, ўз шахсий ишида унинг ўзи ҳакам бўлсин, мен ҳам у нимаики деса, ҳаммасига ишонаман.

Жаноб де Ла Тремул бир зум ўйланиб қолди, лекин бундан тұғрироқ таклиф қилиш мушкул, деган қарорға келиб, дархол рози бўлди.

Улар иккаласи ярадор ётган хонага тушдилар. Ўзидан хабар олгани келган бу мартабали жанобларни кўриб, бемор каравотида қўзғалишга ҳаракат қилди, лекин у шу қадар заиф эдики, қилган ҳаракатидан мадори қуриб, деярли ҳушидан кетиб, орқасига афдарилиб тушди.

Жаноб де Тревиль унинг ёнига бориб, юзига тутган шишадаги дори уни ўзига келтирди. Шунда жаноб де Тревиль беморга таъсирини ўтказган, деб маломат қилишларини истамай, де Ла Тремулнинг ўзи тергашини таклиф этди.

Ҳаммаси худди жаноб де Тревиль ўйлагандай бўлиб чиқди. Ҳаёт-мамот ўртасида тураркан, Бернажу ҳақиқатни яширолмади. У бор гапни асли қандай рўй берган бўлса, худди шундай сўзлаб берди.

Де Тревилнинг айни муддаоси шу эди. У Бернажуга тезроқ соғайишини типаб, де Ла Тремул билан хайрмазур қилди-да, уйига қайтиб, тўрт оғайнини пешинникка кутажагини айттириб, зудлик билан одам юборди.

Жаноб де Тревилникида энг яхши давра – хонаси келганда шуни айтиш керакки, ёппасига кардинал душманлари йигилгувчи эди. Шунинг учун бутун овқат давомида сухбат падари бузрукворнинг гвардиячилари учраган қўш мағлубият атрофида айлангани тушунарли. Иккала жангнинг ҳам қаҳрамони д'Артаньян бўлгани сабабли ҳамма олқишлиар худди ўшангага ёғилди. Атос, Портос ва Арамислар эса фақат қўнгилчан дўстларгина эмас, балки, кўп мадҳ этилавериб қўнглигига урган, бу гал ўз насибасидан бош тортиши мумкин кишилар сифатида унга бажонудил ён берган эдилар.

Соат олтига етганда де Тревиль Луврга жўнаш пайти келди, деб эълон қилди. Лекин, аудиэнсия учун таинланган вақт ўтиб кетгани сабабли у энди кичик дар-

возадан киришга ижозат сўрамади, балки, ўзининг тўрт ҳамроҳи билан қабулхонадан ўрин олди. Қирол ҳали овдан қайтганича йўқ эди.

Ёш дўстларимиз ярим соатча кутганларидан кейин бирдан ҳамма эшиклар ланг очилиб, ҳазрат олийларининг етиб келгани тантанали маълум қилинди. Д’Артаньян қалтирай бошлади. Кейинги дақиқалар, афтидан, унинг бутун келгуси тақдирини ҳал қилиб берishi лозим эди. Нафаси ичига тушиб, у нигоҳини қирол кирадиган эшикка қадади.

Бўсағада Людовик XIII қўринди. У ҳамроҳларидан илгари келарди. Қирол роса чангга ботган ов либосида эди. Қўлларида қамчи. Д’Артаньян бир қараашдаёқ унинг қаҳр-ғазаб сочишини фаҳмлади.

Қиролнинг авзойи ёмонлиги нечоғлик равшан бўлмасин, барибир, сарой аҳли унинг йўлида сафга тизилиб турди: қирол қабулхоналарида ғазабли назарга тушишни, умуман, кўзга илинмасликдан афзал кўрадилар. Шунинг учун учала мушкетёр ҳам сира иккиланмасдан бир қадам олдинга чиқдилар, д’Артаньян эса аксинча, уларнинг орқасида пана бўлишга ҳаракат қилди. Де Тревилга келганда, қиролнинг нигоҳи унга қадалганда, у бу нигоҳга шунча қатъият билан дош бердики, қирол беихтиёр кўзларини олиб қочди. Бундан кейин ҳазрат олийлари аллақандай мубҳам товушлар чиқариб, ҳашаматли хонасига ўтиб кетди.

– Ишлар пачава, – табассум билан деди Атос. – Бизга орден инъом қилиниши ҳали пешанамиизда йўқ экан.

– Шу ерда ўн дақиқа кута туринг, – деди жаноб де Тревиль. – Бу орада қайтмасам, меникига жўнайверинг: ортиқ кутишнинг фойдаси йўқ.

Тўртала дўстлар ўн дақиқа кутишди, чорак соат, йиғирма дақиқа. Де Тревилнинг дараги йўқлигини кўриб, улар жуда безовта бўлиб, йироқлашдилар.

Жаноб де Тревиль бу орада қирол кабинетига далип кириб борди ва қиролнинг энг нохуш кайфияти устидан чиқди. Қирол қамчи сопини ботфорларига

уриб-уриб, креслода ўтиради. Де Тревиль хижолат чекмасдан, пинагини бузмай унинг сиҳатини сурishi тирди.

– Ёмон, тақсир, ўзимни ёмон ҳис қиласпман, – жавоб берди қирол. – Зерикаяпман.

Дарҳақиқат, бу Людовик XIII нинг энг оғир дардларидан бири эди. У муқаррибларидан бирортасини дебраза ёнига етаклаб, унга: «Зерикиб кетяпман, тақсир, келинг, бирга зерикайлик» – деган ҳоллар ҳам бўлиб туради.

– Қандай? – хитоб қилди де Тревиль. – Ҳазрат олийлари ширкордан роҳат қилмадиларми ҳали?

– Роса роҳат бўлти-да! – тұнғиллади қирол. – Ҳамма нарса айниятти, азбаройи худо! Билмайман, энди парранда из қолдирмай қўйдими, итлар сезгирилгини йўқотишдими. Биз каттакон буғунинг пайига тушиб, опти соат таъқиб қиласпмиз денг, уни Сен-Симонга қамай-қамай деганда ғалабани овоза қиласплик, деб энди мугузни лабимизга тутишимизни биламиз, гала тўсатдан сапчиб, аллақандай бир яшарига ёпишса бўладими. Мана, қўрасиз, почин ови сингари буни ҳам йиғишириб қўйишимга тўғри келади. Э, жаноб де Тревиль, мен баҳти қаро қиролман! Битта шунқорим қолган эди, у ҳам тунов куни ҳаром ўлди.

– Ростданам, ҳазрат олийлари, бу катта баҳтсизлик, дилгирлигингизни тушунаман. Лекин, назаримда, почин, қирғий ва бўлак овчи қушларингиз ҳали анча-мунчча қолгандир?

– Уларни ўргатиш қўлидан келадиган ҳеч ким йўқ. Қўшбегиларнинг уруғи қуриб кетаётир. Ёлғиз мен ҳали почин ови санъатига эгаман. Мендан кейин ҳаммаси тамом бўлади. Қопқон, тузоқ қўйиб ов қилишади. Кошки эди, шогирд тайёрлашга улгурсам... Лекин, қаерда, жаноб кардинал бир зум тинч қўймайди, ҳадеб, Испанияни гапиради, Австрияни гапиради, Англияни гапиради! Ҳа, дарвоҷе, кардинал хусусида: жаноб де Тревиль, мен сиздан норозиман.

Де Тревиль шуни кутарди, холос. Қиролни у қўпдан бери биларди, унинг ҳамма ҳасрат-надоматлари борйғи бир дебоча, унга журъат баҳшида қиласиган қўзғатувчи воситага монанд нарсалигини тушунди. Ўзи айтмоқчи бўлган нарсаларни у мана энди гапиради.

– Ҳазрат олийлари олдида мен нима гуноҳ қилибман? – юзида ғоят зўр таажжуб ифодалаб сўради де Тревиль.

– Сиз бурчингизни шундай бажаряпсизми ҳали, тақсир? – дангал жавобдан қочиб, давом этди қирол. – Измингиздаги кишилар одамларни ўлдирсин, бутун бошлиқ даҳани бошига кўтарсан, сал бўлмаса бутун Парижга ўт қўйсин, деб мен сизни мушкетёrlар капитани қилиб тайнлабманми? Сиз бу хусусда пом-мим демайсиз-а? Айтгандек, – давом этди қирол, – мен сиздан бекорга нолиятганга ўхшайман. Эҳтимол, улар аллақачон қамалиб, жазосини тортгандир, уларнинг суд қилинганини менга маълум қилгани келгандирсиз.

– Йўқ, ҳазрат олийлари, – хотиржам жавоб берди де Тревиль, – мен сиздан суд бўлишини илтимос қилиб келган эдим.

– Кимлар устидан ахир? – хитоб қилди қирол.

– Туҳмат қилганлар устидан, – деди де Тревиль.

– Зап янгилик-ку, бу! – хитоб қилди қирол. – Уч лаънати мушкетёrlингиз, бу Атос, Портос билан Арамисингиз ўша беарнлик муттаҳам билан бирга шўрлик Бернажуга қутургандай ёпирилганини ҳали сиз инкор этарсиз, уни шу қадар дўппослашганки, эҳтимол у ҳозир ажал тўшагида ётгандир? Бунинг кетидан де Ла Тремулнинг уйини қуршаб, унга ўт қўймоқчи бўлганларини ҳам инкор этарсиз – уруш пайти бўлса, майли эди, унча ёмон бўлмасди, зеро ўша уй гугенотларнинг ростмана уяси, лекин, тинч вақтда бу кўнгилсиз воқеа ибрат бўлиши мумкин. Қани энди айтинг: шу гапларнинг ҳаммасини инкор қилмоқчимисиз?

– Ҳазрат олийларига бу эртакни ким айтиб берди ўзи? – ҳамон ўша босиқлик билан гапиради де Тревиль.

– Ким айтиб берди дейсизми, тақсир? Ким бўларди, уша мен ухлаганда бедор юрган, мен яйраётганда, мамлакат ичкариси ва ташқарисидаги – Франция ва Европадаги ишларини бошқараётган кишининг ўзи-да?

– Ҳазрат олийлари, олло таолонинг ўзини назарда тутаётган бўлсалар керак, – деди де Тревиль, – зоро, менинг назаримда, ёлғиз худо ҳазрат олийларидан шу қадар юқори туриши мумкин.

– Йўқ, тақсир, мен қиропликнинг истисноси, менинг ягона чокарим, ягона дўстим – жаноб кардинални айт-япман.

– Жаноб кардинал ҳали авлиё эмас.

– Нима демоқчисиз, тақсир?

– Ёлғиз папагина беиллатдир, бу беиллатлик кардиналларга дахлсиз.

– Сиз у алдаяпти, хоинлик қиласяпти демоқчимисиз? Бинобарин, сиз уни айблайпсиз-да? Қани, тўғрисини айтинг, уни айблайётганингизга иқрор бўлинг.

– Йўқ, ҳазрат олийлари. Лекин, мен унинг ўзи алданган деяпман. Мен ҳазрат олийларининг мушкетёрларига адолатсизлик қилиб, уларни айглашда у шошма-шошарлик қилган, маълумотларни ёмон манбалардан тўплаган демоқчиман.

– Айблайётган жаноб де Ла Тремул герсогнинг ўзи.

– Мен герсогнинг холислигига ишониб бўлмас, не-гаки, у бу ишни кўнглигига жуда яқин оляпти деб жавоб қилишим мумкин эди, ҳазрат олийлари. Лекин, мен бундан йироқман, ҳазрат олийлари. Мен герсогни олижаноб, виждонли киши сифатида биламан, унинг ўзига ишонишга тайёрман, фақат бир шарт билан...

– Қандай шарт билан?

– Истардимки, ҳазрат олийлари у кишини чақиртириб, сўроқ қилсалар, лекин, гувоҳларсиз, ёлғиз сўроқ қилсалар, кейин ҳазрат олийлари герсог кетган заҳоти мени қабул этсалар.

– Шундай денг? – деди қирол. – Жаноб де Ла Тремул нинг ҳамма гапларига тамомила ишонасизми?

- Ҳа, ҳазрат олийлари.
 - Сиз унинг ҳукмига итоат қиласизми?
 - Ҳа.
 - Неки талаб этса, рози бўласизми?
 - Ҳа, ҳазрат олийлари.
 - Ла Шене! – қичқирди қирол. – Ла Шене!
- Людовик XIII нинг ҳамиша эшик пойлагувчи ишончли маҳрами хонага кириб келди.
- Ла Шене, – деди қирол, – дарҳол жаноб де Ла Тремулга жўнасинлар. Бугуноқ кечқурун у киши билан гаплашиб олишим зарур.
 - Де Ла Тремул билан менинг орамда ҳеч кимни қабул қилмайман деб, ҳазрат олийлари сўз берадиларми? – сўради де Тревиль.
 - Ҳеч кимни, – жавоб берди қирол.
 - Унда эртагача, ҳазрат олийлари.
 - Эртагача, тақсир.
 - Ҳазрат олийлари қай вақтни буюрадилар?
 - Сиз истаган вақтни.
 - Лекин, мен жуда эрта келиб қўйиб, ҳазрат олийларини уйғотиб қўйишдан қўрқаман.
 - Мени уйғотиб юборишдан? Мен ухлармишманми? Мен ортиқ ухламай қўйдим, тақсир. Гоҳида мизгийман, холос. Истаганингизча эрта келаверинг, соат еттида бўлсаям, майли. Лекин айб мушкетёрларингизда бўлса, эҳтиёт бўлинг!
 - Айб мушкетёрларимда бўлса, айбдорлар ҳазрат олийларининг қўлларига топширилади, лозим кўрган чорангизни қўллайсиз. Ҳазрат олийларининг яна бошқа истаклари борми? Қулоғим сизда, Итоат қилишга тайёрман.
 - Йўқ, тақсир. Йўқ. Мени бекорга Одил Людовик дейишмайди. Эртагача, тақсир, эртагача.
 - Ҳазрати олийларини худо паноҳида асрасин!
- Бу тун қирол нечоғлик ёмон ухласа-да, жаноб де Тревиль ундан ҳам бадтарроқ ухлади. У оқшомдаёқ уч мушкетёр ва уларнинг дўстига саҳарда роппа-роса олти

яримда ўзиникида бўлишини айттириб қўйди. Ҳеч қандай ваъда бермай, ҳеч нарсага кафил бўлмай, уларни ўзи билан саройга олиб кетди, уларнинг тақдирни худди ўзиники сингари қил устида турганини ҳам яширмади.

Кичик дарвозадан киргач, у қутишни буюрди. Қирол жаҳлидан ҳануз тушмаган бўлса, улар билдирилмай жўнаб қоладилар. Борди-ю, қирол қабул қилишга ро-зилик берса, уларни чақирадилар.

Қиролнинг шахсий қабулхонасида жаноб де Тревиль Ла Шенени қўриб қолди, у кеча кечқурун герсог де Ла Тремулни уйидан топиш иложи бўлмагани, уйига қайтганда алпамаҳал бўлиб, саройга келолмагани ва герсог боягина ташриф буюриб, шу дақиқада қирол ҳузуридалигини маълум қилди.

Сўнгги вазият жаноб де Тревилга жуда маъқул эди. Энди у де Ла Тремулнинг кетиши билан шахсан ўзининг қирол ҳузурида бўлиши оралиғида ҳеч қандай бегона таъсир ўтиб улгурмаслигига ишонса бўларди.

Дарҳақиқат, ўн дақиқа ўтар-ўтмас эшиклар очилди ҳамда де Тревиль кабинетдан чиқиб келаётган де Ла Тремулни кўрди. Герсог тўппа-тўғри унга қараб юрди.

– Жаноб де Тревиль, – деди у, – ҳазрат олийлари уйимнинг олдида содир бўлган воқеанинг ҳамма тафсилотларини билиш учун мени чақирибишлилар. Мен у кишига тўғрисини айтдим, яъни айб менинг одамларимда бўлганини, сиздан узр сўрашга тайёрлигимни тан олдим. Сиз билан учрашиб қолган эканман, бу нарсани ҳозир бажо келтиришга ижозат бергайсиз, мени ҳамиша ўз дўстларингиз қаторида санашингизни илтимос қиласман.

– Жаноб герсог, – гапирди де Тревил, – мен сизнинг ортиқ даражада ҳалоллигингизга шу қадар ишонган эдимки, қирол олдида сиздан бўлак шафени кўнглим истамади. Мен хато қилмаганимни қўриб турибман, шаънига ҳозирги гапларимни янглишмай бўладиган эркакларнинг Францияда ҳали уруғи қуримагани учун сизга ташаккур.

– Жуда соз, жуда соз! – хитоб қилди әшиқда турган ҳолда бу суҳбатни эшитган қирол. – Ўзини сизнинг дўстингиз деяётгандан кейин унга фақат айтиб қўйинг, Тревиль, мен ҳам у кишининг дўстлари қаторида бўлишни истардим, лекин у менга парво қилмайди. У кишини кўрмаганимга, мана яқинда уч йил тўлади, фақат чақирирганимдан кейин кўрдим. Менингномидан шуни айтиб қўйинг, зеро, булар қирол ўзи айттолмайдиган нарсалардир.

– Ташаккур, ҳазрат олийлари, ташаккур. Лекин, мен ҳазрат олийларини ишонтириб қўйишни истардимки – бунинг де Тревилга алоқаси йўқ, албатта – мен ҳазрат олийларини ишонтириб қўйишни истардимки, энг садоқатли кишилар ҳазрат олийлари истаган маҳал кўриниб юрганлар эмас.

– Демак, сиз гапимни эшитибсиз-да герсог? Яна яхши, яна яхши! – дея бир қадам олға юриб гапирди қирол. – Ҳа, сизмидингиз, Тревиль? Мушкетёrlарингиз қани ўзи? Мен тунов куни уларни олиб келинг, деб илтимос қилган эдим-ку. Нега буни қилмадингиз?

– Улар пастда, ҳазрат олийлари, рухсатингиз билан Ла Шене уларни чақириб келади.

– Ҳа, ҳа, дарҳол ҳузуримга келсинлар. Ҳали замон саккиз бўлади, тўққизда эса мен баъзи бировларни кутяпман... Кетишингиз мумкин, герсог, албатта, саройда бўлиб туринг... Кираверинг, Тревиль.

Герсог таъзим қилиб, чиқиши томон юрди. У әшиқни очаётган пайти зинанинг юқори супасида уч мушкетёр билан д'Артанян кўриниб қолищди. Уларни Ла Шене етаклаб келган эди.

– Яқинроқ келинг, ботирлар, яқинроқ келинг, – деди қирол. – Сизларни бир койиб қўяй.

Мушкетёrlар таъзим билан яқинроқ бордилар. Д'Артаньян орқароқда юрди.

– Шайтонлар-эй! Қандай қилиб бу тўрт киши икки кунда кардиналнинг етти гвардиясини ишдан чиқариб қўйдиларинг? – давом этди Людовик XIII. – Бу кўп, қуюш-

қондан ташқари кўп. Иш шу қабилида борса, уч ҳафтадан кейин падари бузруквор ротасини янгилашига тўғри келиб қолади. Мен бўлсам, фармонларни жуда қаттиққўллик билан тадбиқ этишга мажбур бўлиб қоламан. Биттаси ҳам майли, энди эътиroz қилмайман. Лекин, икки кун ичида етти кишини – такрор айтаман, бу кўп, қуюшқондан ташқари кўп.

– Худди шунинг учун, ҳазрат олийлари, кўриб турганларидек, улар хижолатда, жуда пушаймонда, ҳам узр сўраяптилар,

– Хижолатда? Жуда пушаймонми? Ҳм... – ишонқирамай гапирди қирол. – Мен уларнинг муғомбир башираларига ишонмайман. Айниқса, ҳув анави гасконча келбатлисига. Қани, яқинроқ келинг-чи, афандим!

Бу сўзлар ўзига даҳлдорлигини тушуниб, жуда ўсал бир қиёфада яқинроқ борди д'Артанъян.

– Шунақами ҳали? Нега энди сиз аллақандай йигит тўғрисида гапириб ўтирибсиз? Ахир бу гўдак-ку, норасида гўдак! Шундай даҳшатли зарбани Жюссакка шу бола урди денг ҳали?

– Бернажуга ҳам икки қилич зарбасини.

– Ростдан-а?

– Шуниси ҳисоб хорижидаки, – сўз қистирди Атос, – агар у мени Каюзакнинг қўлидан халос қилмаганида шу дақиқа ўзимнинг хокисор эҳтиромимни ҳазрат олийларига билдиришга мушарраф бўлолмасдим.

– Демак, чинакам шайтон экан-да, бу ёш беарнлигингиз, раҳматлик отам айтгувчи, шайтонлар-эй! Бу турища озмунча қилич синиб, камзул йиртиладими? Гасконликлар эса аввалгидек камбағал, тўғрими?

– Тан олишим керак, ҳазрат олийлари, – деди де Тревиль, – олтин хазиналар уларнинг тоғларида ҳали-бери топилганича йўқ, гарчанд, раҳматлик отангизнинг тахт учун курашида қўллаб-қувватлаганлари учун худойим шундай мўъжиза яратса бўларди.

– Бундан чиқди, отамнинг ўғли бўлганимдан кейин мени ҳам гасконликлар қирол қилиб қўйибдилар-да,

түғрими, Тревиль? Хүш, бош устига, бу менга маңқул...
Ла Шене, бориб менинг ҳамма чүнтакларимни кавлаштириб күринг – қирқ пистол топилармиカン, агар то-пилса, бу ёқقا келтириңг. Үнгача эса ҳаммаси қандай содир бўлганини қўлингизни қўксингизга қўйиб, сўзлаб беринг, йигитча.

Д'Артанъян кечаги ҳодисани майдада-чуйда тафсилот-ларигача: ҳазрат олийларини кўраман деб азбаройи қувонганидан уйқуси қочиб, ўз дўстларининг ёнига қабулдан уч соат илгари ташриф буюргани, улар бир-галашиб майхонага жўнаганлари ва Бернажу уни юзи-га копток тегиб кетишидан ҳадиксираётганини пай-қаб, мазах қила бошлагани ва бу масхаралари касри-га ҳаётини бой бераёзгани, бунга мутлақо алоқаси йўқ де Ла Тремул эса товонига уйидан Болупар бўлишига сал қолганларини ҳикоя қилди.

– Шундай! Ҳаммаси худди менга герсог сўзлаб бер-гандай!.. Шўрлик кардинал! Икки қунда етти киши-я, яна энг кўнглига яқинлари!... Лекин, энди бас, жаноб-лар, эшитаяпсизми? Бас! Сизлар Феру кўчасининг қусу-рини, ҳатто, ортифи билан чиқардиларинг. Кўнглин-гиз тўлса бўлади.

– Ҳазрат олийларининг кўнгиллари тўлган бўлса, бизники ҳам тўлди, – деди де Тревиль.

– Ҳа, кўнглим тўлди, – деди қирол ва Ла Шененинг қўлларидан бир ҳовуч олтин тангаларни олиб, уларни д'Артанъяннинг ҳовучига солиб қўйди. – мана, – қўшиб қўйди у, – кўнглим тўлганининг исботи.

У замонларда бизнинг кунларда тарқалган фурур тўғрисидаги тушунчалар ҳали расм бўлмаган эди. Дворян қирол қўлларидан пул олар экан, сира орияти келмасди. Шунинг учун д'Артанъян олган қирқ пистолни тортина масдан чўнтағига солиб қўйиб, ҳатто, қуюқ миннатдорчилик ҳам билдириди.

– Хўш, жуда соз, – девор соатига кўз югуртириб деди қирол. – Жуда соз. Ҳозир саккиз ярим бўлиб қолибди. Тўққизда баъзи бирорларни кутяпман, деб айтиб эдим-

ку. Садоқатингиз учун ташаккур, жаноблар. Мен унга келгусида ҳам ишонсам бўлади, тўғрими?

– Ҳазрат олийлари, – бир овоз билан хитоб қилди тўрт улфат, – қиролимиз учун ўзимизни тилка-тилка қилдирардик.

– Яхши, яхши! Лекин, тилка-тилка бўлмаганингиз маъқул. Шунда мен учун яхшироқ ҳам нафи кўпроқ бўлади... Тревиль, – ёш йигитлар чиқаётган пайтда нимтовушда қўшиб қўйди қирол, – полкингизда бўш ўрин бўлмагани важҳидан, бунинг устига полкка синовсиз қабул қилмасликка қарор ҳам қилиб қўйдик, бу йигитни куёвингиз жаноб Дезессаранинг гвардия ротасига жойлаштириб қўйинг... Эҳ, азбаройи шифо, кардиналнинг афти буришишига ҳозирдан қувоняпман! Унинг жони чиқиб кетади, лекин менга барибир. Мен адоплат юзасидан иш тутдим.

Қиролнинг илтифотли ишораси билан жавоб олган де Тревиль мушкетёрларининг олдига жўнади. У д'Артанъян олган қирқ пистолни улар бўлишаётганларининг устидан чиқди.

Қирол ўйлагандай кардиналнинг чиндан ҳам аччиғи чиқди, у бутун ҳафта мобайнида кечқурунлари шахмат ўйнагани келмай юрди. Бу қиролнинг дуч келганда уни дилбар табассум билан қаршилаб, ғоят мулодийм товуш билан:

– Хўш, жаноб кардинал, сизнинг содиқ соқчиларингиз – бу бояқиши Бернажу билан Жюссакнинг аҳволи қалай? – деб ҳол сўрашига монелик қилмасди.

VII

Мушкетёрлар ўз уйида

Луврни тарқ этгач, д'Артанъян қирқ пистолнинг ўз улушкини қай йўсинда тузукроқ ишлатишни ўз дўстларидан сўраганида Атос «Қарағай бужури»да яхши зиёфат буюртиришни, Портос хизматкор ёплашни, Арамис эса муносиб маъшуқа тутишни маслаҳат бердилар.

Зиёфат ўша қуниёқ берилди, янги хизматкор ҳам дастурхонга қарашиб турди. Зиёфат Атос томонидан буютирилган, хизматкорни эса Портос тавсия қилған эди. Бу шавкатли мушкетёр худди ўша куни, шу зиёфат муносабати билан ёллаган киши пикардиялик эди; у Планшени – хизматкорнинг номи шундай эди – сувга туфлаб ёйилаётган доираларни томоша қилиб турган пайти Ла Турнел кўпригида кўриб қолған эди. Портос бундай машгулот мушоҳадага мояйиллик ва тадбиркорликдан далолат беради, деб таъкидлаб, ортиқ суриштирмасдан уни эргаштириб кетди. Планшенинг тахмини, у хизматга кираётган дворяннинг салобатли қўриниши уни ром қилиб қўйди, лекин, ўрин Мушкетон исмли бир шериги томонидан аллақачон банд бўлиб қолганини кўриб, хийла ихлоси қайтиб кетди. Портос рўзгори мўл-кўл бўлгани ҳолда бир хизматкорга муҳтоҷлиги ва Планшенинг д'Артаньянга хизматга киришига тўғри келишини уқтириди. Бироқ, хўжайнини бераётган базмда хизмат қила туриб ва ҳисоблашиш пайти унинг чўнтағидан бир қисм олтин танга чиқарганини кўриб Планше баҳтга ёлчишим, деган қарорга келди-да, шундай бойга йўлиққани учун фалакка қулпуқ қилди. Зиёфат ниҳоясига етиб, унинг сарқитлари билан узоқ парҳез учун ўзини сийлагунича у шу кўнгил тўқлигида юрди. Лекин, кечқурун хўжайнинг ўрин тўшаётганда унинг ёрқин орзулари тарқади-кетди. Даҳлиз ва ётоқхонадан иборат бутун хонадонда биттагина каравот бор эди. Планше д'Артаньяннинг каравотидан олинган, шу дамдан эътиборан соҳиби қуруқ қолган кўрпага ўралиб, даҳлизда ётди.

Атоснинг ҳам ўзига хос тарзда тарбияланган хизматкори бор эди. Унинг исми Гримо эди. Бу мўътабар жаноб – биз, албатта, Атосни назарда тутяпмиз – жуда камсухан эди. Мана, беш ёки олти йилдирки, улар Портос ва Арамис билан ораларидан қил ўтмасдан кун кецираардилар. Шу орада дўстлари унинг юзида табас-

сүмни бир неча бор кўришган, лекин ҳеч қачон қулгисини эшитмаган эдилар. Унинг сўзлари қисқа ва фасиҳ бўйарди, у ҳамиша айтмоқчи бўлган гапини айтарди, холос, ортиқ ҳеч нарса: ҳеч қандай муболага, ҳашам, гўзаллик қўшмасди. У тафсилотларга тўхтапмасдан фақат моҳиятини гапиради.

Атоснинг ёши ўттиздан ошмаган, бўй-басти ҳам, дили ҳам гўзал бўлса-да, ҳеч ким унинг маъшуқаси борлигини эшитмаганди. У ҳеч қачон аёллар ҳақида гапирмас, лекин, гарчи, ўзи ахён-ахёнда аччиқ сўз ёки ҳазин фикр қўшгувчи бу хил суҳбат унинг учун ўта кўнгилсизлигини пайқаш осон бўлса-да, ўзгаларнинг бу мавзуда гапиришига халал бермасди. Сиполиги, одамови, камсуханлиги уни деярли чол қилиб қўярди. Шунинг учун ўзининг одатларини ўзгартиришни лозим ҳисобламай, талабларини ўрнига қўйишга Гrimони ўргатиб олган: у оддий ишора ёки лабларининг хиёл қимирлашига итоат қиласди. Атос у билан энг файри оддий ҳоллардагина сўзлашарди.

Гарчанд, хўжайинига қаттиқ меҳри тушиб, ақлига сажда қилса-да, ундан оловдан қўрқандай ҳайиқадиган Grimo истагини уқдим, деб ошиқиб, Атос ихтиёр қилган нарсанинг айни аксини бажарган дамлар ҳам бўйарди. Шунда Атос елқаларини қисиб қўяр ва заррача жаҳлсиз Гrimони дўпосларди. Бундай кунларда у хийла гапирадиган бўлиб қоларди.

Портос, биз аллақачон билиб оғанимиздек, Атоснинг тўла тескариси эди: у кўп гапирибгина қолмай, қаттиқ-қаттиқ ҳам сўзларди. Дарвоқе, унга тан бериш керак: ўзига қулоқ соляптиларми-йўқми унинг учун сира фарқи йўқ эди. У ўз кўнглини очиш учун – ўзини-ўзи эшитиб, ҳузур қилиш учун гапиради. Ўзининг сўзлашича, олимлар унда болалик кезларидан чуқур нафрат қўзғатишларини баҳона қилиб, у фанлардан мустасно, мутлақо ҳамма нарса тўғрисида гап юритарди. Унинг кўриниши Атосникидай улуғвор эмас, Атоснинг устунлигини ҳис қилиш улар танишлигининг

дастлабки пайтлари Портоснинг қўп жиғига тегиб юрди. Шунинг учун поақал либосининг ҳашамати билан ундан ўтиб кетишга уриниб, у хўп овора бўларди. Лекин, Атос оддий мушкетёрлик ридосида бошлари ни орқага ташлаб, бир қадам қўйди дегунча, у дарҳол ясанган-тусанган Портосни орқага суреб, ўзига муносиб ўринни эгалларди.

Портос бунинг юпанчи учун жаноб Тревиль қабул-хонасини ва Лувнинг қоровулхонасини баланд овоз билан аёллар устидан эришган муваффақиятлари тўғрисидаги ҳикояларга тўлғазарди. Атос зинҳор бундай қилмасди. Энг сўнгги пайтлар таниқли ҳакамларнинг рафиқаларидан машҳур ҳарбийларнинг рафиқаларига, мансабдор хонимлардан барон хонимларга ўтиб, Портос ўзига ишқибоз бўлган аллақандай чет эл маликасига очиқ шаъма қиласди.

Эски мақолда: эшагига яраша тушови дейди. Шунинг учун Атоснинг хизматкоридан Портоснинг хизматкорига, Гримодан Мушкетонга ўта қолайлик.

Мушкетон нормандиялик эди, хўжайини унинг Бонифаций деган беозор исмини анча жарангдорроқ – Мушкетонга алмаштириб қўйганди. У ўзини беками-қўст боқиб кийинтиришларини шарт қилиб, Портосга хизматга кирган эди. Бундан ташқари, у, бошқа эҳтиёжларини қоплаши позим бўлган ҳунари билан машғул бўлиш учун ҳар куни икки соат бўш вақт ажратилишини илтимос қилди. Портос бу шартларга кўнди: булар унга роса маъқул келган эди. У Мушкетонга камзуллар буюртирас, улар Портоснинг эски либослари, ортиқча ридоларидан бичилар эди. Ўзи эски-тускиларни ағдариб, қайта тикадиган, рафиқаси эса Портоснинг кибор қилиқларидан рўй-рост айнитиш ниятида юрган бу тикувчининг уддабуронлиги туфайли соҳибига ҳамроҳ бўлган кезлар Мушкетоннинг сиёҳи жуда салобатли бўларди.

Табиатининг, гарчи ривожини худди дўстлариники сингари кейинчалик мушоҳада қилсак-да, биз бирмун-

ча дуруст таърифлаган Арамисга келганда – унинг хизматкорининг исми Базен эди.

Хўжайини бир кун келиб, диний мартабага эришмоқ умидида бўлгани сабабли у руҳоний кишининг хизматкорига хос нуқул қора кийиб юрарди. Бу ўттиз беш-қирқ ёшлардаги ювош, хотиржам, тўлагина беррийлик киши эди. Соҳиби берган бўш вақтларни у диний китоблар мутолаа қилишга бағишлиарди, зарурат туғилганда, бир-икки хил бўлса ҳамки, жуда соз таомлардан иборат туппа-тузук зиёфат тайёрлаш унинг қўлидан келарди. Қолган масалаларда у кўр ва кар, унинг садоқати ҳар қандай синовга дош бериши мумкин эди.

Энди юзаки бўлса-да, жаноблар ҳамда уларнинг хизматкорлари билан танишиб олгач, ҳар бирининг уйжойига ўтамиз. Атос Люксембургдан икки қадамлик Феру қўчасида истиқомат қиласарди. Ҳали унча қаримаган, жуда гўзал, унга беҳуда термилиб юрувчи уй бекаси ижарага қўйган иккита кичикроқ, шинам жиҳозланган хоналарни эгаллаганди у. Ўтмишдаги зийнатларнинг қолган-қутганлари бу жўнгина масканнинг деворларида, унда-мунда қўзга ташланарди, масалан: серҳашам, шубҳасиз, Франсиск I даврига мансуб қилич, унинг асл тошлар билан безатилган сопининг ўзи икки юз пистолдан кам турмаса керак. Бироқ, Атос, ҳатто, энг мушкул дамларда ҳам уни гаровга қўйиш ёки сотишга бирор гап розилик бермаган. Бу қилич кўп вақт Портосга армон бўлиб юрди. Унга эга бўлиш учун у умрининг ўн йилини беришга тайёр эди.

Кунлардан бир кун у аллақандай герсог хоним билан учрашувга ҳозирлик кўра туриб, уни Атосдан вақтинча олиб туришга уриниб кўрди. Атос лом-мим демай, бор чўнтакларини афдарди, ўзидаги жамики арзигулик нарсаларни йиғишириб, уларни Портосга таклиф қиласди. Қиличга келсак, у деворга қоқилган, деди у, эгаси шу маконни тарқ этгандагина ундан узилади. Қиличдан ташқари, яна, Генрих III замонининг

фоят нафис кийинган, кўксига илоҳий Руҳ ордени тақ-қан кибор аъёнининг портрети диққатни тортарди. Бу портретнинг Атос билан маълум ўхшашлиги, бу кибор аъён, қирол орденларининг кавалери унга аждод бўлишини кўрсатувчи истарасининг ўхшашлиги бор эди.

Пировардида булар – ажойиб заргарлик меҳнати сингган қилич ва портретдаги герб билан безатилган қути ўзининг латиф нафосати билан теваракдаги ҳамма нарсалардан кескин ажралиб, камин супасида кўз-кўз бўлиб турарди. Бу қутининг қалитини Атос ҳамиша ўзи билан олиб юрарди. Лекин, бир гал уни Портоснинг олдида очиб қолди, шунда Портос унинг ичида фақат мактуб ва қофозлар – ишқий мактублар ва оила архиви борлигини билиб олди.

Портос Эски Каптархона кўчасида катта, қўринишидан ҳашаматли уйни эгаллаган. Улфатларидан бирортаси билан ҳамиша Мушкетон тантанали лиbos кийиб турадиган хона деразалари ёнидан ўтган маҳаллар Портос ҳар гал бошини кўтарар ва қўли билан юқорини кўрсатиб: «Мана, менинг масканим» – деб қўярди. Лекин, ҳеч ким уни уйидан топа олмас ва ҳеч кимса бу дабдабали сирт орқасида қандай ҳақиқий қўр-кут яширингани тўғрисида тасаввур ҳосил қилолмасди.

Арамисга келсак, у меҳмонхона, ошхона ва ётоқхонадан иборат мўъжаз уйчада истиқомат қиласарди. Биринчи қаватдаги бўлак ҳамма хоналар сингари ётоқхона деразаси қуюқ ўсимликлари синчков назардан уни пана қилгувчи чоққина серсоя ва салқин боғчага қараб турарди.

Д'Артаньяннинг қандай ўрнашгани бизга маълум, унинг хизматкори Планше билан ҳам танишиб улгурдик.

Д'Артаньян табиатан синчков, дарвоҷе, у фитна қилиш қобилиятига эга аскар кишилар сингари эди. У Атос, Портос, Арамисларнинг аслида кимлигини би-

лиш учун бор уқувини зўр бериб ишга соларди. Зеро, бу лақаблар замираидаги уларнинг ҳаммаси ўз дворянлик номларини яширадилар, хусусан Атос, унинг кибор кишилигини бир чақирим наридан ҳам пайқаб олиш мумкин эди. У Атос ва Арамис тўғрисида маълумот олиш мақсадида Портосга, Портоснинг кимлигиги ни билиш учун эса Арамисга мурожаат қилди.

Таассуфки, Портос ўзининг индамас дўсти тўғрисида миш-мишлардан маълум нарсаларнигина биларди, холос. У оғир мусибат чеккан, бунга муҳаббат сабаб бўлган ва кимнингдир разил бевафолиги бу мўътабар кишининг ҳаётини заҳарлаган дейишарди. Лекин, бу бевафоликнинг тафсилотлари хусусида ҳеч ким ҳеч нарса билмасди.

Портосга келганда, худди иккала дўстларининг исмлари сингари ёлғиз жаноб де Тревилгагина маълум ҳақиқий исмидан мустасно, унинг ҳаёти тўғрисида ҳамма нарсаларни билиб олиш қийин эмас эди. У шуҳратпараст ва сергап бўлиб, ичу таши биллурдай кўриниб турарди. Фақат ўзи тўғрисида ўзи айтаётган мақтov гапларнинг ҳаммасига ишониб, унинг хусусида хотога йўл қўйиш мумкин эди.

Аммо, Арамис, гарчи, унинг ҳеч қандай сир-асори йўқдай туюлса-да, борлиги билан махфиятга чулған-ган эди. Ўзгаларга алоқадор саволларга зўрға жавоб бериб, унинг ўзига тааллуқли ҳамма нарсага у пухталик билан чап берарди. Қунлардан бир кун, узоқ суриштиришлардан сўнг, д'Артанъян Арамисдан, гўё уларнинг умумий дўсти Портос, аллақандай герсог хонимни таслим қилибди, деган миш-мишларни билиб олиб, ўз ҳамсуҳбатининг ишқий саргузашлари сирини очишга уриниб кўрди.

– Сиз-чи, муҳтарам дўстим, деди у, – сиз ўзгаларнинг барон, граф ва герсог хонимлар билан алоқаларини бирам боплаб ҳикоя қиласиз, хўш, сизнинг ўзингиз-чи?

– Кечирасиз, – унинг сўзини бўлди Арамис. – Мен бу нарсалар ҳақида Портоснинг ўзи вайсаб юргани ва

менинг олдимда шовқин солиб, бу дилқушо ҳангомаларни айтиб бергани учун гапираётибман. Лекин, менга ишонинг, муҳтарам жаноб д'Артанъян, мабодо улар менга бошқа манбадан маълум бўлган ёки уларни махфий гап сифатида айтган тақдирда мендан андишли сирдош топилмасди.

– Мен бунга шубҳа қилмайман, – деди д'Артанъян, – лекин, ҳар тугил менга, баъзи бир герблар сизга ҳам хийла яхши танишдай туюлади, биз шарофати билан танишиб қолган бир каштали рўмолча шундан далолат беради.

Арамис бу гал аччиқланмади, балки, энг беодоб бир қиёфага кириб, юмшоқ жавоб қилди:

– Хотирангиздан чиқарманг, дўстим, мен черковга кетмоқчиман ва шунинг учун қибор эрмаклардан ўзимни тортиб юраман. Сиз кўрган рўмолча менга тортиқ қилинмаган эди, уни дўстларимдан бири меникida унутиб қолдирганди, холос. Мен уларнинг – унинг ва у севадиган хонимнинг обрўси тўкилмасин, деб уни яшириб қўйишга мажбур бўлиб қолдим... Менга келганда эса, маъшуқам йўқ, бу жиҳатдан Атоснинг оқил тимсолига эргашиб, ошиқ бўлишни ҳам истамаганман, унинг ҳам мен сингари ёри йўқ.

– Лекин, сиз мушкетёр бўлганингиздан кейин руҳоний эмассиз-ку, азбаройи шифо!

– Фақат вақтинча мушкетёр, азизим, кардинал айтигандай – ихтиёрга хилоф мушкетёр. Лекин, кўнглимда мен черков чокариман, гапимга ишонинг. Атос билан Портос мени бирор нарса билан машғул бўлсин, деб бу ишга аралаштириб қўйишди. Худди рутба бериш пайтида сал дипсиёҳлик ўтиб, бир... Дарвоқе, сиз бунга қизиқмаслигингиз керак, сизнинг қимматли вақтингизни оляпман.

– Зинҳор йўқ, мен бу нарсаларнинг ҳаммасига жуда қизиқаман! – хитоб қилди д'Артанъян. – Ҳозир ҳеч қанақа ишим ҳам йўқ.

– Ҳа, лекин, менинг ибодат қиласиган вақтим бўлди,
– деди Арамис, – сўнгра д'Егилён хоним илтимос қиласиган шеърларни битишим керак. Ундан кейин Сент-Оноре кўчасига бориб, де Шеврез хонимга упа-элик харид қилишим керак. Кўриб турибсизки, азизим, сиз шошмасангиз ҳам, лекин мен жуда шошилиб турибман.

Арамис ёш дўстига илтифот билан қўл узатиб, у билан хайр-маъзур қилди.

Д'Артаньян нечоғлик уринмасин, у ўзининг уч янги дўсти ҳақида ортиқ ҳеч нарса билолмади. Келажак ба-тафсипроқ ва аниқроқ маълумотлар қўшади, деган умидда у ҳозирча улар ҳақида ҳикоя қилинаётган нарсаларга ишона туришга қарор қилди. Ҳозирча Атос унга – Ахилл, Портос – Аякс, Арамис эса – Иосиф бўлиб кўринарди.

Умуман, йигитлар шод-хуррам кун кечирардилар. Атос қимор ўйнар ва ҳамиша омади келмасди. Лекин, гарчи, ҳамёни улар учун ҳамиша очиқ бўлса-да, у дўстларидан ҳаргиз бирор су қарз сўрамасди. Борди-ю, насияга ўйнаган тақдирда ҳам у келгуси куниёқ қарзи бор кишини тегишли пулни топшириш учун тонг-саҳарда уйғотарди.

Портос аҳён-аҳёнда ўйнаб қоларди. Бундай кунлари, агар ютган бўлса, у димоғдор ва қўрс бўлиб кетарди. Борди-ю, ютқазиб қўйса, бир-икки кунга дом-дарақсиз ғойиб бўларди, кейин юзлари сўлишган, синиққан ҳолатда, лекин чўнтағида пул билан қайтиб келарди.

Арамис ҳеч қачон ўйнамасди. У энг бемаъни мушкетёр дастурхон устида эса энг зерикарли меҳмон эди. Ҳамиша унинг машғулотга бориши зарур бўлиб қоларди. Базм авжида сухбат қизиб, майдан кайфлари ошиб, ҳамма дастурхон устида яна икки, ҳатто уч соат ўтиришни чамалаб туришганда, Арамис соатига кўз ташлаб қўзғалар ва лабларида назокатли табассум билан, ўзининг айтишича, унга мулоқот тайинлаган ақоидшу-

нос олим билан қўришишга шошиб хайр-маъзур қиларди. Бошқа дафъа у диссертация устида бир оз бош қотириш учун ошиқар ҳамда уни алаҳситмасликни дўстларидан илтимос қиларди.

Бундай пайтларда Атос ўқтам юзига бирам ярашиқ фусункор табассуми билан жилмайиб қўяр, Портос эса ичиб, Арамисдан жуда борганда қишлоқ руҳонийси чиқади, деб онт ичарди.

Д'Артаньяннинг хизматкори Планше фойибдан келган омадни тақводорлик билан қабул қилди. У кунига ўттиз су ҳақ олиб, бир ой мобайнида уйига қушдай енгил, хушнуд бўлиб қайтиб, хўжайнинга ҳам меҳрэътибор билан муомала қилиб юрди. Гўрковлар кўча-сидаги уй устида қора буултлар йифила бошлагач, бошқача қилиб айтганда, қирол Людовик XIII нинг қирқ пистоли ном-нишонсиз тарқаб бўлгандан кейин Планше арз-ҳолини бошладики, буни Атос беҳузур қилгувчи, Портос беодоб, Арамис эса асти қулгили деб ҳисоблардилар. Атос д'Артанянга бу муттаҳамни бўшатиб юборишни маслаҳат берди; Портос хамир учидан уни бир савалаш керак, деб таклиф қиларди; Арамис эса соҳиб ўзининг шаънига мадҳиядан ўзгача гап эшитмаслиги шарт деб қўйди.

– Сизларнинг ҳаммангизга айтиш осон, – деди д'Артанян, – сизга, Атос, Гrimога гапиришни тақиқлаб, чурқ этмасдан кун ўтказиб, ўзингиз тўғрингизда минбаъд нохуш гап эшитмасангиз, сизга, Портос, ҳашаматли ҳаёт кечирсангиз ва Мушкетонингизга худо бўлиб туюлсангиз; ниҳоят, сизга Арамис, мудом диний машғулотларга ғарқ бўлиб, шунинг ўзи биланоқ хизматкорингиз Базенда, ювош-мўмин кишида, чуқур эҳтиром уйфота билсангиз. Лекин, менга-чи, на таянчиз, на маблағсиз, на мушкетёр бўлмай, на, ҳатто, гвардиячи бўлмай, менга нисбатан меҳр, қўрқув ёки эҳтиромни Планшенида қандай қўзғатай?

– Муҳим масала, – дейишиди уч дўст. – Бу ички уй иши. Хизматкорларни аёллар сингари қай ўринда кўрмоқ-

чи бўлсанг бир йўла ўша ерга қўйишни эплаш позим,
Буни муроҳаза қилиб қўринг.

Д'Артанъян муроҳаза қилиб қўриб, ҳар эҳтимолга
қарши Планшени калтаклашга қарор қилиб, буни ҳам
қилган ҳамма ишлари сингари астойдип бажарди. Уни
боплаб дўпослаб уй ва хизматни ташлаб кетишини
Планшега ман қилиб қўйди.

– Билиб қўй, – деб қўшимча қилди д'Артанъян, – ис-
тиқболинг сенга панд бермайди. Дурустроқ замонлар
келади, агар мен билан қолсанг, иқболинг очилади.
Мен бўлсам, тақдирингга зомин бўлишингга йўл қўйиш
учун ортиқ даражада раҳмдил хўжайнман, илтижо
қилаётганингдек, сенга жавоб беролмайман,

Бу ҳаракат услуби мушкетёрларда д'Артанъяннинг
дипломатик лаёқатига нисбатан чуқур ҳурмат уйғот-
ди. Планшенинг ўзи ҳам қойил қолиб, кетиш тўғриси-
да ортиқ фиринг деб оғиз очмади.

Ёш йигитлар аста-секин муштарак ҳаёт кечира бош-
ладилар. Одатлардан холи д'Артанъян вилоятдан даст-
лаб келгани ва унинг учун тамомила янги ҳаётга шўнфи-
гани сабабли ўз дўстларининг одатларини ўзлашти-
риб олди.

Қишида соат саккизда, ёзда соат оптида ўриндан ту-
ришар, паромдан хабар олгани ва ҳавода нима янги
гаплар кезиб юрганини илғаб олишга уриниб қўрга-
ни жаноб де Тревилникига борардилар. Д'Артанъян
мушкетёр бўлмаса-да, сел қилгувчи сидқидиллик би-
лан хизмат қиласарди. У муттасил қоровуллик қиласарди,
чунки, доим ўз дўстларининг посбонлик хизмати ўта-
ётганига ҳамроҳ бўларди. Уни мушкетёрлар казарма-
сида танишар, ҳамма уни хушфеъл ўртоқ деб ҳисоб-
ларди. Бир қараашда унга тан берган ва унга самимий
хайриҳоҳ бўлган жаноб де Тревиль уни нуқул қиролга
мақтагани-мақтаган эди.

Учала мушкетёрлар ҳам ўзларининг ёш дўстини ба-
ғоят севардилар. Бу тўрт одамни боғлаб турган дўстлик
ва ҳар куни бир-икки маротаба – гоҳ бирор олишув

баҳонасида, гоҳ иш юзасидан, гоҳ бирор майшат туфайли бир-бирини қўришга бўлган доимий эҳтиёж уларни кун бўйи бир-бирини қувиб юришга мажбур этарди. Люксембургдан Сен-Сюлпис майдонига ёки Эски Каптархона қўчасидан Люксембурггача бир-бирини қидириб қатнаётган бу ажралмасларни ҳар вақт учратиб қолиш мумкин эди.

Де Тревиль берган ваъдалар шу аснода тадрижан амалга ошиб бормоқда эди. Бир кун келиб, қирол ка-валер Дезессараға ўз гвардия ротасида д'Артанъянни кадет қилиб олишни буюрди. Д'Артанъян хўрсиниб, гвардия сарпосини кийди: мушкетёрлик ридосига мавоза қилиш учун у умрининг ўн иилидан кечган бўлурди. Лекин, жаноб де Тревиль икки йиллик синовдан илгари бу марҳаматни дариф тутажагини айтган эди – дарвоқе, фалакнинг гардиши билан д'Артанъян қиролга хизмат қўрсатолса ёки бошқача йўсинда ўзини алоҳида қўрсатолса, бу муддат қисқарилиши мумкин эди. Бу ваъдани олгач, д'Артанъян йироқлашди ва келгуси куниёқ ўз хизматини ўташга киришди.

Энди у посбонлиқда турган чоғда д'Артанъян билан биргалиқда соқчиликка бориш навбати Атос, Портос ва Арамисларга келди. Шу зайл жаноб Дезессара ротаси унга д'Артанъян қўшилган куни бир эмас, тўрт кишини ўз сафларига қабул қипди.

VIII

Сарой фитнаси

Бу орада ёруғ дунёдаги ибтидога молик жамики нарсалар сингари қирол Людовик XIII нинг қирқ пистолининг куни битди. Шу пайтдан эътиборан тўрт ўртоқ учун мушқул кунлар бошланди. Дастлаб бутун тўпни ўз маблағига Атос боқиб юрди. Сўнгра навбат Портосга ўтди ва ҳамма кўникиб қолган бедарак кетишларининг бири туфайли у яна икки ҳафтача уларнинг ризқ-рўзини таъминлай олди. Ниҳоят, ўзининг айтишича,

диний китобларини сотиб, бир-икки пистол жамғарган Арамиснинг ҳам гали келди.

Сўнгра ҳар доимгилик ўзларига тегишли маошдан озроқ бўнак берган жаноб де Тревилнинг ёрдамига таянишга тўғри келди. Лекин, тўланмаган қарзлари анча йифилиб қолган уч мушкетёр билан ҳали буткуп қарзи йўқ бир гвардиячи бу пулларга узоқ тирикчилик қилолмасдилар.

Ахийри тез орада энг зарур нарсаларга риёзат чекилиши аён бўлгач, улар қоқиб-суқиб зўрға саккиз ёки ўн пистол тўпладилар-да, Портос қимор ўйнагани жўнади. Лекин, унинг бу кун омади келмади: у бор пулни бой бериб, насияга яна йигирма беш пистол ҳам ютқазиб қўиди.

Шунда танг аҳвол чинакам муҳтожликка айланди. Бирор дўсти меҳмон қилиб қолишидан умидвор бўлиб, хизматкорларини эргаштириб, кўча-кўйларда изғиб юрган, очиқан мушкетёрларни учратиш мумкин эди. Зеро, Арамиснинг гапларига қараганда, мусибат кунлари аҳён-аҳёнда бўлса ҳамки, натижасидан баҳра олиш учун равнақ қунлари зиёфатларни ўнгу сўлга сочиш лозим эди.

Атос тўрт марта муқаллаф бўлиб, ҳар сафар ҳам ўз дўстларини хизматкорлари билан бирга олиб борди. Портос олти марта таклиф этилиб, ўз дўстларини улардан баҳраманд қилди. Арамис саккиз марта чорланди. Пайқаш мумкинки, бу киши шовқинни кам қилиб, ишни дўндириб қўярди.

Д'Артанъянга келсак, унинг пойттахтда сира танишибилиши йўқ бўлиб, унга фақат таги гасконлик руҳонийникида шоколад билан нонушта қилиш – гвардия корнетниги бир марта зиёфатга муқаллаф бўлиш насиб қилди. Улар фамланган икки ойлик озуқасини пақкос тушириб қўйишган руҳонийникига ҳам, мислсиз хотамтойлик қилган корнетниги ҳам у ўзининг бутун армиясини бошлаб борди. Лекин Планше айтгандек, қанча емагин, барибир, бир марта ейсан, холос-да.

Д'Артаньян фақат бир яримта зиёфат ундира олганнидан хижолатда эди. Атос, Портос ва Арамислар сийлаган базмлар шукронасига руҳонийникидаги нонушта ўтса, фақат ярим зиёфатнинг ўрнига ўтарди. Ўспиринларча соддадиллик қилиб у бутун тўпни бир ой мобайнида боққанини унутиб, бошқаларга дардисар бўляпман, деб ҳисобларди. Унинг жонсарак ақли фаол ишлаб кетди. У тўрт нафар ёш, жасур, топқир ва қатъий ижодкор кишилар иттиҳоди ўз олдиларига сармаст алфозда сайр қилишлар, қиличбозлик машғулотлари-ю, бир нав ўткир ҳазиллардан бўлак мақсад қўйиши позим эди, деган хуласага келди.

Дарҳақиқат, упар сингари тўрт киши, бир-бири учун ҳамёнидан тортиб, жонигача фидо қилишга тайёр, бир-бирини ҳамиша қўплаб-қувватлагувчи, ҳеч қачон чекинмасдан ҳамжиҳат чиқарилган ҳар қандай қарорни бирга ёки тарқоқ амалга оширгувчи тўрт киши, ҳар қандай душманга бирга ёки тарқоқ таҳдид қилувчи тўрт муштум ошкор ёки пинҳонми, тик ёки эгри йўл биланми, ҳийла ёки қуч биланми, мўлжалланган ният сари у нечоғлик олис бўлмасин, у нечоғлик устувор қўриқланмасин, муқаррар йўл очиши позим эди. Д'Артаньянни фақат бу нарса аллақачонлар дўстларининг ақлига келмагани таажжубуга соларди.

У Архимед ричагига таянгандай дунёни остин-устун қилиш мумкин бўлган восита бўлмиш – бунга у шубҳа қилмасди – бу гаройиб, тўрт карра зўрайган қуч қай йўлга солиниши зарурлиги устида бош қотириб, бу ҳақда, ҳатто жуда астойдил мулоҳаза қилиб турган эди, қўққис эшик журъатсиз тақиллаётгани эшитилиб қолди. Д'Артаньян Планшени уйғотиб, эшикни очишни буюрди.

Китобхон бу – «Планшени уйғотиб» – деган сўзлардан тун бўлибди-ю, ҳали тонг отмабди, деб хуласа чиқармасин тағин. Бўлмағур гап. Соат эндингина тўртга занг урган. Икки соат илгари соҳибининг ҳузурига ов-

қат беришини илтимос қилиб келганды унга «Ухлаганнинг – овқат еганинг» деб мақол билан жавоб қилган эди. Планше ҳам овқатнинг ўрнини уйқу билан босған эди.

Планше хонага қўримсиз кийинган, афтидан, шаҳарлик кишини олиб кирди.

Планшенинг десерт ўрнида гап нима устида кетишини жуда билгиси келарди, лекин, меҳмон сир сақлашни талаб этадиган мұхим масала юзасидан гаплашиб олиши зарурлигини маълум қилди.

Д'Артанъян Планшени чиқариб юборди-да, меҳмонни ўтиришга таклиф этди. Ўртага сукут чўқди. Мезбон ва меҳмон гўё бир-бири ҳақида олдиндан тасаввур ҳосил қўлмоқчидай бир-бирига тикилишарди. Ниҳоят, д'Артанъян эшитишга тайёрлигини билдириб, таъзим қилди.

– Менга жаноб д'Артанъян ҳақида мард йигит сифатида гапиришган эди, – деди меҳмон. – У муносиб равишда қозонган бу шуҳрат мени унга ўз сиримни ишонишга ундаdi.

– Гапиринг, тақсир, гапиринг, – ишдан аллақандай фойдаларнинг дараги келаётганини илғаб, деди д'Артанъян.

Меҳмон яна бир зум жим қолди-ю, сўнгра давом этди:

– Рафиқам қироличада кийим-кечаклар бошқарувчиси бўлиб хизмат қиласди. У гўзал ва оқила аёл. Мени унга уйлантириб қўйганларига мана уч йилча бўляпти. Гарчи, сепи катта бўлмаса ҳам, қироличанинг маҳрами жаноб де Ла Порт унинг чўқинтирган отаси бўлади, ҳам унга валинеъматлик қиласди.

– У ёғи-чи, тақсир, у ёғи нима? – шоширди д'Артанъян.

– У ёғи эса... – деди меҳмон, – у ёғи шуки, рафиқами кеча эрталаб кийим-кечак омборидан чиқаётган пайтда ўғирлаб кетишибди.

– Рафиқангизни ким ўғирлабди?

- Мен, турган гап, даъво қилолмайман, лекин бир кишидан шубҳам бор.
- Кимдан экан у шубҳангиз?
- Анчадан бери унинг пайида юрган кишидан.
- Азбаройи шифо!
- Лекин, тақсир, назаримда, бу ишга муҳаббатдан кўра сиёsat аралашганга ўхшаб қолди...
- Муҳаббатдан кўра сиёsat... – ўйчан такрорлади д'Артанъян. – Хўш, нима тахмин қилаяпсиз?
- Қайдам, нима тахмин қилаётганимни сизга айта олармикинман...
- Тақсир, эътиборга олингки, мен сиздан ҳеч нарсани сўраганим йўқ. Сиз ўзингиз меникига ташриф буюрдингиз. Сиз ўзингиз ишониб, сизга маҳфий гап айтмоқчиман, дедингиз. Қўнглингиз нима тусаса, шуни қилаверинг. Сиз ҳали менга ҳеч нимани ошкор этмасдан жўнаб қолишингиз ҳам мумкин.
- Йўқ, тақсир, йўқ! Сиз менга виждонли йигит бўлиб қўринасиз, сизга ишонаман. Назаримда, бунга сабаб – рафиқамнинг шахсий қўнгил ишларимас-у, ундан мартабаси кўп улуғ бир хонимнинг қўнгил ишлари бўлса керак.
- Шундоқ! Де Буа-Траси хонимнинг қўнгил ишлари бўлмасин тағин? – меҳмонига ўзини сарой ҳётидан яхши воқиф қилиб кўрсатгиси келиб, хитоб қилди д'Артанъян.
- Улуғроқ, тақсир, кўп улуғроқ.
- Д'Егилён хонимнингми?
- Яна улуғроқ.
- Де Шеврез хонимнингми?
- Улуғроқ, кўп улуғроқ.
- Ахир бу...
- Ҳа, тақсир, худди шундай, – даҳшат ичида зўрға эшилтириб шивирлади меҳмон.
- Ким билан?
- Ким билан бўларди, герсог билан-да...
- Герсог билан?..

– Ҳа, тақсир, – янайм мужмал қилиб ғўлдиради меҳмон.

– Лекин, буларнинг ҳаммаси сизга қайдан маълум?

– Ҳаҳ... қайдан маълум-а!

– Ҳа, қайдан? Тўла ишонч, ёки... ўзингиз тушунасиз...

– Мен буларни рафиқамдан биламан, тақсир, ўзимнинг рафиқамдан.

– Унинг ўзи-чи, қайдан билади?

– Жаноб де Ла Портдан. Ахир қироличанинг ишончили кишиси бўлмиш жаноб де Ла Портнинг у чўқинтирган қизи бўлади, деб айтмабмидим сизга. Хўш, шўрлик қироличамизнинг, қирол тарк этган, кардинал таъқиб этиётган, ҳамма хиёнат қилган бу бечоранинг ёнида ўзи ишона оладиган бирор кимса бўлиши учун жаноб де Ла Порт рафиқамни ҳазрат олияларининг олдига жойлаштириб қўйган.

– Хўш, хўш, аҳвол равшанлашяптими?

– Рафиқам тўрт кун бурун меникига келган эди, тақсир – ҳафтада икки марта мендан хабар олишга рухсат унинг хизмати шартларидан бири эди. Сизга уқтиришга мушарраф бўлганимдек, рафиқам мени жуда севади, шундай қилиб, у меникига келиб, қироличанинг ҳозир жуда ташвишда юрганини зимдан айтиб берди.

– Ростдан-а?

– Ҳа. Рафиқамнинг сўзларига қараганда жаноб кардинал қироличани ҳар қачонгидан қўпроқ таъқиб этиб, зулм ўтказаётганмиш. У сарабанда воқеаси учун уни кечиролмай юрибди. Сарабанда воқеасидан хабарингиз борми ўзи?

– Бўлмасам-чи! Менинг хабарим бўлмасмишми? – жавоб қилди ҳеч нарсадан хабарсиз, лекин ўзини ҳамма гапдан боҳабардай қўрсатмоқчи бўлган д'Артаньян.

– Шундай қилиб, ҳозир бу адоват эмас – қасос!

– Ажабо?

– Қиролича ҳам гумон қилмоқдаки...

- Қиролича нима гумон қилмоқда?
- У герсог Бэкингемга ўзининг номидан мактуб юборилмаганмикан деб гумон қилмоқда.
- Қироличанинг номиданми?
- Ҳа, уни Парижга чақириб олиб, келгандан сўнг эса бирор тузоққа илинтириш пайдида.
- Азбаройи шифо!.. Лекин, рафиқангиз-чи, тақсирим, буларнинг ҳаммасига сизнинг рафиқангизнинг нима алоқаси бор?
- Унинг қироличага садоқати ҳаммага маълум. Уни ё бекачидан нари қилишмоқчи, ё қўрқитиб, ҳазрат олияларининг сир-асрорини билиб олишмоқчи, ёинки, уни пулга қизиқтириб, жосус қилиб олишмоқчи.
- Эҳтимол, – деди д'Артанъян. – Лекин уни ўғирланган киши сизга танишми?
- Сизга ҳали айтдим-ку, уни танисам керак деб.
- Унинг номи?
- Номини билмайман. Менга у, кардиналнинг итдай содиқ арзандаси экани маълум.
- Лекин, бирор пайт уни кўришингизга тўғри келганими?
- Ҳа, бир кун рафиқам уни менга қўрсатган эди.
- Унинг таниса бўладиган ҳеч қандай нишоналари йўқмиди?
- О, албатта! Бу басавлат, буғдойранг, қора соч, нигоҳи ўткир ва тишлари оппоқ жаноб. Чаккасида чандиғи ҳам бор.
- Чаккасида чандиғи! – хитоб қилди д'Артанъян. – Яна бунинг устига тишлари оппоқ, нигоҳи ўткир, ўзи буғдойранг, қорасоч, басавлат. Бу ўша, Менгдаги хотаниш киши!
- Менгдаги хотаниш киши дедингизми?
- Ҳа, ҳа! Лекин, бунинг ишга алоқаси йўқ. Яъни, мен адашиб кетдим: бу уни жуда осонлаштиради. Сизнинг душманингиз бир йўла меники ҳам эканми, мен иккапамиз учун ҳам ўч оламан, вассалом. Лекин, бу одамни қайдан топаман?

- Бунисини билмайман.
- Унинг яшаш жойи борасида ҳеч маълумотингиз йўқми?
- Мутлақо. Бир куни рафиқамни Луврга қайтариб, кузатиб қўяётганимда, худди рафиқам кираётган дамда у ичкаридан чиқиб қолиб, рафиқам уни кўрсатиб қўйган эди.
- Иблис! иблис! – тўнғиллади д’Артанъян. – Буларнинг ҳаммаси жуда мубҳам. Рафиқангизнинг ўғирланнишини сизга ким хабар қилди?
- Жаноб де Ла Порт.
- У бирон бир тафсилотларини ҳам сизга маълум қилдими?
- Булар унга маълум эмасди.
- Сиз бошқа манбалардан ҳам ҳеч нима билолмадингизми?
- Баъзи нарсаларни билиб олдим. Мен олган...
- Нимани олгансиз?
- Қайдам... Эҳтимол, бу мен томондан роса эҳтиётсизлик бўлар...
- Сиз яна ўша гапга қайтяпсиз. Лекин, қайд қилиб ўтишим шартки, энди орқага ташлашга фурсат ўтди.
- Мен орқага ташлаётганим ҳам йўқ, минг паънат! – қарғишлар воситаси билан журъатини тиклашга уриниб, хитоб қипди меҳмон. – Бонасе шаънига онт ичаман...
- Исли шарифингиз Бонасеми?
- Ҳа, бу менинг фамилиям.
- Демак, сиз «Бонасе шаънига онт ичаман»... дедингиз. Гапингизни бўлганим учун, узр. Лекин, мен аллақаерда исмингизни эшитгандай бўлдим.
- Бўлса бордир, тақсир. Мен шу уйнинг эгаси бўламан.
- Ие, шундай денг! – сал қўзғалиб таъзим қилган кўйи деди д’Артанъян. – Сиз шу уйнинг эгасимисиз?
- Ҳа, тақсир, ҳа. Ундан кейин сиз менинг уйимда мана уч ой истиқомат қипляпсиз ва муҳим ишларингиз

қўплигидан бўлса керак, ижара ҳақини тўлаб қўйишни унугаётисиз, мен бўлсам сизни бирон марта бе-зовта қимлаганим важҳидан илтифотимни инобатга оларсиз, деб ўйладим...

– Бўлмасам-чи, албатта, жаноб Бонасе! – деди д'Артанъян. – Гапимга ишонинг, бунақа манзират учун мен хўп миннатдорман, башарти бирор нарса билан на-фим тегса, ўз бурчим деб билгайман...

– Мен сизга ишонаман, ишонаман, тақсир! Сизга худди шундай демоқчи эдим. Бонасе шаънига онт ича-манки, мен сизга тўла ишонаман.

– Бу ҳолда давом этинг-да, ҳамма гапни охиригача сўзлаб беринг.

Мехмон чўнтагидан бир варақ қофоз олиб, уни д'Артанъяnga узатди.

– Мактуб! – хитоб қипди ёш йигит.

– Бугун эрталаб олинган.

Д'Артанъян уни очди-да, қош қорая бошлагани са-бабли деразага яқинлашди, Мехмон унга эргашди.

«Рафиқанлизни қидирманг, – деб ўқиди д'Артанъян.

– ҳожати қолмагандан кейин уни сизга қайтарадилар. Қидиришга заррача уринган ҳолда ҳароб бўласиз».

– Лоақал шуниси равшан бўлди, – деди д'Артанъян.

– лекин, бу пўписа, холос-ку, ахир.

– Ҳа, лекин, бу пўписа мени даҳшатга солмоқда. Мен ахир ҳарбий одам эмасман, тақсир, ҳам Бастилиядан қўрқаман.

– Ҳим... Мен ҳам Бастилияни сиздан ортиқ ёқтири-майман. Гап қилични ишга солиш ҳақида борганда – бошқа гап эди.

– Мен бўлсам бу ишда сизга роса ишониб ўтириб-ман!

– Наинки?

– Сизни доим шундай шукуҳли мушкетёрлар давра-сида кўриб, улар жаноб де Тревилнинг мушкетёрла-ри, бинобарин, жаноб кардиналнинг душманлари бўлишини билганим ҳолда, мен сиз билан дўстларин-

гиз шүрлик қироличамизнинг ёнини олади, шу билан бузрукворга қалтис ҳазил қилиб, кайфи чоғ бўлади, деб ўйлабман.

– Албатта.

– Сўнгра мен ўйладимки, модомики, сиз уч ойлик ижара ҳақига қарздор бўлсангиз мен ҳам сизга буни миннат қилмаган эканман...

– Ҳа, ҳа, сиз бу баҳонани кўрсатиб бўлдингиз, мен уни асосли топдим.

– Бундан ташқари, марҳамат қилиб, уйимда қанча истиқомат қипсангиз-да, келгусида ҳам ижара ҳақи тўғрисида оғиз очмасликни қўзлаб...

– Жуда яхши.

– Мен бундан ташқари, эҳтимолга хилоф равишда, андак камхарж бўлсангиз, сизга бирон эллик пистол тақдим этиш ниятидаман...

– Жуда соз! Демак, сиз бадавлат экансиз-да, жаноб Бонасе?

– Мен ўзимга тўқ одамман, десам ҳақиқатга яқинроқ. Атторлик моллари билан савдо қилиб, йилига бир-икки минг экю даромад бергудек сармоя жамгардим. Бундан ташқари, машҳур денгиз сайёхи Жан Мокенинг сўнгги сафарига бир мунча пул қўшдим. Хуллас, ўзингиздан қолар гап йўқ, тақсир... Лекин, бу нима гап? – ногоҳ қичқириб юборди жаноб Бонасе.

– Нима? – сўради д'Артанъян.

– У ёқда, у ёқда...

– Қаёқда?

– Кўчада, деразангиз қаршисида, кираверишда! Ридога бурканган киши.

– Бу ўша! – ҳар бири ўз душманини таниб, д'Артанъян билан Бонасе иккиси баб-баравар қичқириб юборишиди.

– А, бу дафъа, – хитоб қилди д'Артанъян, – бу дафъа мендан қутулиб бўпти!

Кейин у қиличини суфуриб, хонадан югуриб чиқиб кетди.

Зинада у ўзиникига келаётган Атос ва Портос билан түқнашиб кетди. Улар ўзларини четга олиб, йўл бергач, д’Артанъян уларнинг орасидан ўқ мисол ўтиб кетди.

– Қаёққа чопиб кетяпсан? – деб изидан қичқириб қолди иккала мушкетёр.

– Менгдаги нотаниш киши! – қичқирди жавобан д’Артанъян ва фойиб бўлди.

Д’Артанъян ўз дўстларига нотаниш киши билан учрашуви ҳамда ўша киши бир муҳим номани ишониб топширишга журъат этган соҳибжамол сайёҳ хонимнинг намоён бўлиши ҳақида кўп ҳикоя қилган эди.

Атос ота мактубини д’Артанъян тўс-тўполонда йўқотиб қўйган, деб ҳисобларди. Унинг наздида дворян, д’Артанъяннинг тавсифи бўйича эса, у нотаниш киши, шубҳасиз, дворян деган хулоса чиқарган эди – дворян мактуб ўғирлашдай пасткашликка боролмасди.

Портос бу воқеанинг ҳаммасида хоним маҳбубига ёки маҳбуби хонимга тайинланган шунчаки ишқий мулоқот, д’Артанъян билан унинг малла оти тўғаноқ бўлишган мулоқот деб йўйишга мойил эди.

Арамис эса, бу воқеа аллақандай сирга ўралган, яхшиси бунақа нарсаларни ечишга уринмаслик керак, деб айтди.

Шунинг учун дафъатан д’Артанъяннинг оғзидан чиққан сўзлардан улар гап ким ҳақидалигини фаҳмлаб олдилар. Д’Артанъян нотаниш кишига етиб ёки уни на зардан қочириб, ахийри уйга қайтади, деб ҳисоблаб зинада чиқищда давом этдилар.

Улар кириб келган пайтда д’Артанъяннинг хонаси бўм-бўш эди: уй эгаси ижорадори билан нотаниш киши ўртасида содир бўлажак тўқнашувнинг оқибатларидан чўчиб ҳамда д’Артанъяннинг ўзи зикр этган фазилатларига асосланиб, жуфтакни ростлаганим дуруст, деб қарор қилган эди.

IX

Д'Артаньяннинг табиати равшанлашмоқда

Ярим соат ўтгач, худди Атос билан Портос ўйлаганларидек, д'Артаньян уйига қайтиб келди. Бу дафъя ҳам у гүё сеҳр билан ғойиб бўлган нотаниш кишини яна қўлдан чиқариб юборган эди. Д'Артаньян қўлда қиличи билан яқин-орадаги ҳамма кўчаларни кезиб чиқди, лекин у қидираётган кишини эслатувчи ҳеч кимга дуч келмади. Пировардида, у эҳтимол бошда қилиниши зарур нарсагача етди: у нотаниш киши суюниб турган эшикни қоқди. Лекин, у болға билан эшикни сидрасига ўн-ўн икки марта бехуда урган эди – ҳеч ким садо бермади. Шовқинга қизиқиб, уйларининг бўсағаларида кўринган ёки деразалардан мўралаган қўни-қўшнилар эшиклари зич беркитилган бу бино мана олти ойдирки, кимсасиз ҳувиллаб ётибди, деб уни ишонтирилар.

Д'Артаньян эшикларни қоқиб, кўчама-кўча чопиб юрган пайтда Арамис келиб, иккала ўртоғига қўшилишга улгурди, шунинг учун д'Артаньян қайтиб келгач, бутун тўп жам бўлганининг устидан чиқди.

– Хўш, нима гап? – деб жиққа терга ботиб, афти ғазабдан буришиб кирган д'Артаньянга кўз ташлаб, бир овоздан сўрашди учала мушкетёр.

– Нима гап бўларди! – шляпасини каравотга улоқтириб хитоб қилди йигит. – Бу одам иблиснинг ўзи бўлса керак. У соядай, шарпадай, арвоҳдай ғойиб бўлди.

– Сиз арвоҳларга ишонасизми? – деб Атос Портосдан сўради.

– Мен фақат кўрган нарсаларимга ишонаман, лекин арвоҳларни, модомики кўрмаган эканман, уларга ишонмайман, – жавоб берди Портос.

– Библия, – дея гапирди Арамис, – уларга ишонишни тақозо қиласди: Самуилнинг сояси Саулга намоён

бўлган, бу эътиқод ақидаси, ундан шубҳага боришнинг иложи йўқ, деб ҳисоблайман.

– Нима бўлганда ҳам инсонми ёки иблисми, жисмоний мавжудот ёки соями, хомхаёлми ёки ҳақиқатми, лекин бу одам менинг бошимни ейиш учун яратилган. Унинг қочиб кетиши мени юз пистол ҳатто, ундан ҳам қўпроқ пул топиб берадиган ишни бой беришга мажбур қилиб қўйди.

– Қандай қилиб? – бир овоздан хитоб қилишди Портос билан Арамис.

– Атос ҳар қачонгидай ортиқча сўзлардан қочиб, д'Артанъянга савол назарини ташлади, холос.

– Планше, – эшикни қия очганича узуқ-юлуқ бўлсада, сұхбат маъносига етиш учун бошини суқиб турган хизматкорига юзланиб деди д'Артанъян, – пастга, шу уйнинг эгаси жаноб Бонасенинг олдига тушинг ҳамда бизга олти шиша Божанси шаробидан чиқариб юбориши сўранг. Мен буни бўлак ҳаммасидан афзал кўраман.

– Ана холос! – хитоб қилди Портос. – Хўжайинингизда чексиз ҳаддингиз борга ўхшайдими?

– Ҳа, – жавоб берди д'Артанъян. – Бугунги кундан эътиборан. Кўнглингиз тўқ бўлсин: шароб тузук чиқмаса, бошқасига юборамиз.

– Истеъмол қилиш керак, сунистеъмол эмас, – насиҳатомуз оҳангда илова қилди Арамис.

– Мен ҳамиша тўртовимизнинг орамизда энг доноси д'Артанъян деб юардим, – деди Атос ва д'Артанъян таъзим билан жавоб қилган бу сўзларни айтиб, ўзининг одатий скунатига фарқ бўлди.

– Лекин, ҳарҳолда, ўзи нима бўлди? – сўради Портос.

– Ҳа, бу сирдан бизни воқиф этинг, азиз дўстим, – гапни илиб кетди Арамис. – Фақат бу воқеага аёл кишининг номуси аралашмаган бўлса: башарти шундай бўлса, сирингизни ўзингизда қолдирганингиз маъқул.

– Хотиржам бўлинг, – деди д'Артанъян, – мен маълум қилишим зарур гапдан ҳеч кимнинг номусига пултур етмайди.

Сўнгра у ўзининг уй эгаси билан бўлган сухбатини, бу ҳурматли шаҳарлик киши рафиқасининг ўғриси ўзи «Озод тегирмончи» меҳмонхонасида тўқнашиб қолган кишининг худди ўзи бўлиб чиққанининг ҳаммасини муфассал гапириб берди.

– Иш чакки эмас, – шинаванда алфозда шаробдан ҳўплаб қўриб ва бош иргаш билан унинг яхшилигини маъқуллаб деди Атос. – Бу соддадил кишидан эллик-оптмиш пистол ундиrsa бўлади. Олтмиш пистолни деб тўрт бошни тикса арзийдими-йўқми, шуни муроҳаза қилиб олиш қолди, холос.

– Хотирингиздан чиқмасин, – хитоб қилди д'Артанъян, – бу ерда гап аёл киши ҳақида, ўғирланган, дўкпўписа, эҳтимол, азоб-уқубатларга дучор қилиниши шаксиз аёл киши ҳақида бораётир, яна буларнинг ҳаммаси фақат азбаройи соҳибасига садоқати учун-а!

– Секинроқ д'Артанъян, секинроқ! – деди Арамис. – Менимча, сиз Бонасе хонимнинг тақдирини қўнглингизга жуда яқин олиб юборяпсиз. Аёл киши бошимизни балога гирифтор қилиш учун яратилган, ҳамма фалокатларимизнинг уяси ҳам ўша.

Атос Арамиснинг бу сўзларидан лабини тишлаб, қовоғини солиб олди.

– Мен Бонасе хоним тўғрисида жон куйдираётганим йўқ, – хитоб қилди д'Артанъян, – балки, қирол тарк этган, кардинал таъқиб қилаётган, мухлислари ҳаммасининг бошлари бирин-сирин қулашини кўриб турган қиролича ҳақида!

– Нега у биз кимни энг ёмон кўрсак, ўшаларни – испан ё инглизларни севади?

– Испания унинг ватани, – жавоб берди д'Артанъян, – она тупроғининг фарзандларини севиши жуда табиий ҳол. Иккинчи таънангизга келсак, менга айтишларича, у инглизларни эмас, бир инглизни севади.

– Эътироф қилишим керакки, – илова қилди Атос, – ўша инглиз муҳаббатга шоёндир. Сиймоси ундан ўқтамроқ кишини умрим бино бўлиб учратмаганман.

– Унинг беқиёс кийинишини айтмайсизми, – гап қўшди Портос. – У дурларини сочганда мен Луврда эдим ва худо ҳаққи, икки марваридни териб олиб, ке-йин донасини ўн пистолдан сотдим. Сен-чи, Арамис, уни танийсанми?

– Худди сизлар сингари яхши танийман, жаноблар. Мен уни амен боғида тутганларнинг бири бўлганман, мени у ерга қироличанинг отбоқари жаноб Пютанж олиб кирган эди. Бу воқеа, назаримда, қиролни ранжитган.

– Барibir-да, – деди д'Артанъян, – башарти герсог Бэкингемнинг қаердалигини билганимда эди, ақалли кардиналнинг жонига тегиш учун унинг қўлларидан ушлаб, қироличанинг ҳузурига элтиб қўйган бўлурдим. Ахир бизнинг энг ашаддий душманимиз – кардиналку, башарти, унга бирор қалтис ҳазил қилишга баҳона топилганда эди, мен ҳатто, бошимни тикишга тайёр бўлардим.

– Аттор ҳам, – сўради Атос, – Бэкингемни бу ёққа соxта мактуб билан чақирганлар, деб қиролича чўчиётганини рамз қилдими сизга, д'Артанъян.

– У шундан қўрқаётир.

– Сабр қилинг, – деди Арамис.

– Нима гап? – сўради Портос.

– Ҳеч нима, давом этаверинг. Мен баъзи жиҳатларини эслашга уриняпман.

– Ҳозир эса ишончим комилки, – деб давом этди д'Артанъян, – ишончим комилки, бу аёлнинг ўfirла-ниши биз гапирган воқеалар билан, эҳтимол, герсог Бэкингемнинг Парижга келиши билан ҳам вобаста.

– Бу гасконликнинг зеҳни фоят ўткир-да! – қойил бўлиб хитоб қилди Портос.

– Мен уни тинглашни жуда севаман, – деди Атос. – Унинг талаффузи қўнглимни очади.

– Қулоқ солинг, муҳтарам жаноблар! – дея гап бошлади Арамис.

– Арамисни эшитайлик! – хитоб қилишди дўстлар.

– Кеча мен овлоқ даҳада бир ақоидшунос олимникида эдим, иммий ишларим талаб этганда у билан маслаҳатлашиб тураман...

Атос жилмайиб қўйди.

– Машғулотлар йўсини ва ўз ҳавасларига мувофиқ, – давом этди Арамис, – у йироқ даҳада истиқомат қилади. Шундай қилиб, мен униқидан чиқиб кетаётган пайтда...

Шу ерда Арамиснинг нафаси ичига тушиб кетди.

– Хўш, нима бўлди? Сиз униқидан чиқиб кетаётган пайтда...

Арамис ёлғон гапира-гапира ногоҳ тўсиққа қоқилиб кетган киши сингари тараддуланиб қолди. Лекин, тингловчиларнинг қўzlари унга қадалган, ҳамма зориқиб, ҳикоянинг давомини кутар ҳамда чекиниш учун фурсат ўтган эди.

– Ўша ақоидшуноснинг жияни бор... – давом этди Арамис.

– Шундай денг! Унинг жияни бор денг! – деб унинг сўзини бўлди Портос.

– Жуда ҳурматли хоним, – изоҳ берди Арамис.

Учала дўст кулиб юборди.

– Агар сўзларимдан шубҳа қилиб кулаётган бўлсангиз, – деди Арамис, – ортиқча ҳеч нарса билмайсиз.

– Биз мусулмонлар каби мўминмиз ва катафалк²⁷ каби гунгмиз, – деди Атос.

– Демак, мен давом этяпман, – яна сўз бошлади Арамис. – Ўша жиян аҳён-аҳёнда тоғасидан хабар олиб туради. Кеча иттифоқо у мен билан бир вақтда бориб қолиб, уни извошгача кузатиб қўйишимга тўғри келди...

²⁷ Катафалк – мурдан мозорга олиб борадиган темир арава.

– Э, шунақа денг ҳали! Извош бор эканми, ўша ақоидшуноснинг жиянида? – деб асосий қусури типни тишлаб тура билмаслиқдан иборат бўлган Портос яна унинг сўзини бўлди. – Ажойиб танишлик, дўстим.

– Портос, – деди Арамис, – етарли даражада камтар эмассиз, бу аёллар назарида сизни камситади, деб сизга бир қур айтиб ўтган эдим.

– Жаноблар, жаноблар, – бутун воқеанинг тагидағи гапга фаҳми етиб, хитоб қилди д'Артанъян, – иш жиддий! Иложи бўлса ҳазиплашмасликка ҳаракат қилисак. Давом этинг, Арамис, давом этинг!

– Туйқусдан баланд бўйли, қорасоч, қилиқлари дворянга хос, сизнинг нотаниш кишингизни эслатгувчи бир киши, д'Артанъян.

– Эҳтимол, ўшанинг ўзири, – луқма ташлади д'Артанъян.

– ...Ўн одим орқароқда келаётган беш ё олти чоғлиқ кишининг ҳамроҳлигида ёнимга келиб, деди: «Жаноб герсог», сўнгра эса энди қўлимга суяниб турган хонимга юзланиб давом этди: «Сиз ҳам хоним»...

– Ақоидшуноснинг жиянигами?

– Жим бўлсангиз-чи, ахир, Портос! – уни жеркиб ташлади Атос. – Ҳеч тутуруфингиз йўқ.

– «Илтифот қилиб извошга ўтиринг ва қаршилик кўрсатишга ёки заррача шовқин чиқаришга уринманг», – ўша киши шундай деди.

– У сизни Бэкингем деб ўйлапти! – хитоб қилди д'Артанъян.

– Шундай гумон қиласпман, – жавоб берди Арамис.

– Хонимни-чи? – сўради Портос.

– Уни қиролича деб ўйлаган! – деди д'Артанъян.

– Мутлақо тўғри, – тасдиқлади Арамис.

– Бу гасконлик шайтоннинг нақ ўзи! – хитоб қилди Атос. – Ундан ҳеч нарса қочиб қутулмайди.

– Дарҳақиқат, деди Портос, бўй-басти ва рафтори билан Арамис гўзал герсогни эслатади. Лекин, назаримда, мушкетёрлик либоси...

- Эгнимда узун ридо эди, – деди Арамис.
- Июль ойида-я! – хитоб қилди Портос. – Наҳотки, олиминг танилиб қолишингдан чўчиса?
- Жосусга қадди-қомати панд берган бўлишига бо-вар қиласман, лекин, юзи...
- Мен кенг соябонли шляпада эдим, – тушунтирди Арамис...
- Ё алҳазар! – хитоб қилди Портос, – ақоидни ўрганиш учун қанча эҳтиёт чоралар!
- Жаноблар, жаноблар! – уларнинг сўзини бўлди д’Артанъян. – Ҳазип-ҳузулга вақтни йўқотмайлик. Ҳар тарафга тарқаб, атторнинг рафиқасини қидиришга киришайлик – бутун фитнанинг калити шунда.
- Насаби шунча паст аёлда-я! Наҳотки сиз шундай деб ўйласангиз, д’Артанъян? – истиғно билан пастки лабини чўччайтириб сўради Портос.
- У қироличанинг ишончли маҳрами де Ла Портнинг чўқинтирган қизи бўлади. Мен бу гапни сизларга айтмабмидим, жаноблар? Бундан ташқари, шунча пастдан мадад излаш бу дафъа ҳазрат олияларининг айни мўлжали бўлса, ажаб эмас. Улуғ кишиларнинг бошлири йироқдан назарга тушади, кардиналнинг эса кўзлари иттиқ.
- Хўш, майли, – деди Портос, – аттор билан гапни бир жойга қўяверинг, фақат баҳоси дуруст бўлсин.
- Бунинг ҳожати йўқ, – деди д’Артанъян. – Назаримда, ҳақини у бермаган тақдирда бошқалар яхшилаб тўлаб қўядилар.
- Шу чоқ зинада шошилинч қадамлар эшитилди, эшик тарақлаб очилиб, оғайнилар кенгашаётган хонага шўрпешана аттор отилиб кирди.
- Жаноблар, – дея фарёд қилди у. – Авлиёлар ҳақи мени қутқаринг! Пастда тўрт соқчи турибди, улар мени қамоқقا олгани келишган. Мени қутқаринглар! Қутқаринглар!
- Портос билан Арамис ўрнидан туриб кетишиди.

– Бир зумгина сабр қилинг! – уларга ярим яланғоч қиличларни қинига қайта солиб қўйишни ишора қилиб, хитоб қилди д'Артанъян. – Бу ерда жасорат эмас, эҳтиёткорлик даркор.

– Ахир йўл қўйишимиз... – эътиroz билдириди Портос.

– Д'Артанъянни ўз ихтиёрига қўйинг, – деди Атос. – Сизларга такрор айтаман: у ҳаммамидан ақлли. Мен, зўр келса, унга итоат қилажагимни маълум қиласман. Билганингни қил, д'Артанъян.

Шу дақиқа даҳлиз эшигида тўрт аскар пайдо бўлди. Лекин, қиличларини тақсан тўрт мушкетёрни кўриб, ундан нари юришга юраклари дов бермай, тўхтаб қолдилар.

– Кираверинг, жаноблар, кираверинг! – қичқирди уларга д'Артанъян. – Бу ерда сизлар меникидасиз, биз ҳаммамиз эса қироп ва жаноб кардиналнинг содик чо-карларимиз.

– Ундай бўлса, олган буйруқларни адо этишимизга тўсқинлик қилмассизлар, муҳтарам жаноблар? – сўра-ди улардан бири, афтидан отряд саркори бўлса ке-рак.

– Аксинча, жаноблар, агар зарурати чиқиб қолса, сизларга ҳатто, қарашибашга тайёрмиз.

– Нималар деяпти бу ўзи? – тўнғиллади Портос.

– Сен овсарсан, – шивирлади Атос, – жим бўл!

– Лекин, сиз менга ваъда бериб эдингиз ахир... – товуши зўрга чиқиб, минғирлади бечора аттор.

– Биз сизни фақат эркинлиқда қолиб, халос қишли-шимиз мумкин, – деб шивирлади унга д'Артанъян, – мабодо сизга ён босишга уринсак, ҳаммамизни сизга қўшиб қамоққа олиб кетишади.

– Лекин, назаримда...

– Марҳамат, жаноблар, марҳамат, – баланд овоз билан гапирди д'Артанъян. – Бу кишини ҳимоя қилишга ҳеч қандай асосларим йўқ. Мен уни бугун биринчи бор кўрдим, яна қанақанги шароитда денг, сизларга ўзи

айтиб беради: у мендан ижара ҳақини қистагани келибди! Гапим түғрими, жаноб Бонасе! Жавоб беринг.

– Түппа-түғри, – ғұлдиради аттор. – Лекин, жаноб мушкетёр айтмадиларки...

– На мен ҳақимда, на дүстларим ҳақида, на хусусан қиролича ҳақида оғиз очманг, йүқса, ҳаммани хароб қиласиз! – деб шивирлади д'Артанъян. – Ҳаракат қилинг, жаноблар, ҳаракат қилинг! Бу кишини олиб кетинг.

Шундан кейин д'Артанъян тамом гангиб қолган атторни итариб, соқчиларнинг құлларига солиб қыйди.

– Сиз беодоб экансиз, азизим. Пул қистагани келасиз... мендан-а, мушкетёрдан! Қамоққа! Сизларга так-рор айтаман, жаноблар, уни қамоққа олиб кетинг-да, қамоқда мумкин қадар күпроқ құлфлаб туринг, токи, мен түловга пул түплагани улгурай.

Миршаблар ташаккур сүзларини қуюқ айтиб, қурбонни олиб кетишиди.

Д'Артанъян саркорнинг елкасига қўққис шап этиб урганда, улар аллақачон зинадан туша бошлаган эдилар.

– Мен сизнинг саломатлигингиз учун, сиз эса менинг соғлиғим учун бир ичсақмикин? – икки қадаҳни жаноб Бонаседан олинган Божанси шароби билан тўла-та туриб, таклиф қилди у.

– Менга ортиқча марҳамат бўлиб кетади, – тўнғиллади миршабларнинг саркори. – Жуда миннатдорман.

– Демак, саломатлигингиз учун, жаноб... исму шарифингиз нима?

– Буаренар.

– Жаноб Буаренар!

– Сизники учун, муҳтарам афанди! Ҳурматли номингиз нима, сўрашга ижозат бергайсиз энди?

– Д'Артанъян.

– Саломатлигингиз учун, жаноб д'Артанъян!

– Энг асосийси эса – мана, кимнинг саломатлиги учун! – гўё завқи жўшиб қичқирди д'Артанъян. – Қирол ва кардинал саломатлиги учун!

Шароб ёмон бўлганда миршаблар саркори эҳтимол, д'Артанъяннинг самимийлигидан шубҳа қилган бўларди, лекин, шароб яхши эди, у ҳам ишона қолди.

– Қандай қабоҳат қилдингиз бу ерда? – миршабларнинг саркори қўй остидаги кишиларнинг изидан йироқлашиб, тўрт оғайнини ёлғиз қолишгандан сўнг деди Портос. – Уялмайсизми! Тўрт бошлиқ мушкетёр улардан мадад сўраган бечорани қамоққа олинишига йўл қўйиб ўтирас! Дворян изқувар билан ичса!

– Портос, – деди Арамис, – Атос сенга овсарсан деб айтди, менинг ҳам шунга қўшилишимга тўғри келяпти... Д'Артанъян, сен улуғ инсонсан, жаноб де Тревилнинг ўрнини олганингда мен сендан валинеъматлик қилишингни ва монастирга нозир бўлишимга ёрдам беришингни тавалло қиласман.

– Ҳеч нарсага ақлим етмай қолди! – хитоб қиласми Портос. – Сизлар д'Артанъяннинг қилифини маъқуллайп-сизларми?

– Бўлмасам-чи, азбаройи шифо! – деди Арамис. – У қилган нарсани нафақат маъқуллайман, балки табриклиман ҳам.

– Энди эса жаноблар, – ўз хулқини Портосга изоҳлаб беришга ҳаракат ҳам қилмасдан сўзлади д'Артанъян, – бир киши ҳамма учун ва ҳамма бир киши учун – шу дамдан эътиборан бу бизнинг шиоримиз, тўғрими?

– Лекин... – сўзламоқчи бўлди Портос.

– Қўлингни чўз-да, қасамёд қип! – бир овоздан хитоб қилишди Арамис билан Атос.

Уларнинг ҳаракатидан эси оғиб, лекин, ҳарҳолда, ўзича алланималарни минфиirlab, Портос қўлинини чўзди ва тўртовлон жўр бўлиб, д'Артанъян айтган сўзларни айтишди.

– Ҳамма бир киши учун, бир киши ҳамма учун!

– Жуда яхши. Энди ҳар биримиз ўз уйимизга жўнасак, – гўё умр бўйи буйруқ бериб юргандай деди д'Артанъян. – Ба эҳтиёт бўлинглар, зеро, шу дақиқадан биз кардинал билан кураш бошладик.

X

Үн еттинчи асрдаги қопқон

Қопқон асло бизнинг қунлар ихтироси эмас. Жамият миршабларни кашф этган бўлса, миршаблар қопқонни ўйлаб топишган.

Китобхонларимиз Париж миршабларининг маҳсус тилига ҳали қўникмагани ва ўн беш йилдан ортиқ ёзувчилик ишимиз асносида бу иборани шу нарсага татбиқан биринчи бор қўллаётганимизни эътиборга олиб, гап нима хусусида кетаётганини изоҳлаб беришга уриниб қўрамиз.

Бирор уйда, қай биридалигининг фарқи йўқ, жиноятда шубҳа қилинган одам қамоқقا олинса, унинг қамалгани сир тутилади. Уйнинг биринчи хонасида тўрт ёки беш миршабдан иборат пистирма қўйилади, эшикни кимки тақиплатса, очишади-да, кетидан ёпиб, келган кишини ҳибсга олишади. Шу йўсинда икки-уч кун ичидা ўша уйнинг доимий меҳмонлари қамалиб қолишади.

Мана қопқон нима.

Жаноб Бонасенинг уйида айнан шундай қопқон қўйилди, у ерга кимки ораласа, ўшани кардиналнинг одамлари тутиб тергайвердилар. Иккинчи қаватдаги д'Артаньян эгаллаган бўлманинг маҳсус йўли бўлгани сабабли унинг меҳмонлари ҳеч қандай дилсиёҳликка йўлиқмасдилар.

Дарвоқе уникига уч дўсти келарди, холос. Улар учаласи ҳам ҳар қайси ўз ҳолича қидирув ишлари билан андармон юрар, лекин ҳали ҳеч нима топмаган, ҳеч ниманинг дарагини билмаган эди. Атос, ҳатто, жаноб де Тревилга бир-иккита савол беришга қарор қилди, машҳур мушкетёрнинг камсухан феълини назарга олганда бу нарса капитанни ўта ҳайратга солди. Лекин ўзи ўша кардинални, қирол ва қироличани сўнгги дафъа учратган куни кардинал бесарамжон, қирол алланарсадан қўнгли ғаш, қиролича эса ё тунни бе-

дор ўтказган, ё йиғлаган каби күзлари қизарыб юрганидан бўлак ҳеч нарсадан хабари йўқ эди. Сўнгги ҳол уни ҳайрон қолдирмаган: қироличага турмуш қургандан берни тез-тез тунқотиб чиқар ва кўп кўзёши тўкар эди.

Жаноб де Тревиль ҳар эҳтимолга қарши Атосга унинг қиролга, хусусан, қироличага садоқат билан хизмат қилмоғи зарурлигини тайинлаган бўлди ва бу истакни дўстларига ҳам етказишни илтимос қилди.

Д'Артаньянга келсак, у уйда ўтириб қолди. Ўз хонасини у кузатув нуқтасига айлантирди. Кимки келиб қопқонга тушса, у ҳаммасини деразадан кўриб турарди. Сўнгра паркетни кўчириб, тергов ўтаётган қуйи хонани фақатгина шип ажратган ҳолда, у изқувар ва маъюб²⁸ ўртасидаги ҳамма гапни эшиши имконига эга бўларди. Тутқинларни олдин синчиклаб тинтиб чиқилгач, сўроқлар нуқул деярли қўйидаги гапларга бориб тақаларди:

– Бонасе хоним эрига ёки бўлак шахсга бирор нарса элтиб беришни топширганмиди?

– Жаноб, Бонасе рафиқаси ёки бўлак шахсга бирор нарса элтиб беришни топширганмиди?

– Сизга улар бирор маҳфий гапни оғзаки равища да айтишганмиди?

«Мабодо уларга бирор гап маълум бўлганда, – кўнглидан ўтказди д'Артаньян, – улар бу хил нарсаларни суриштириб ўтиришмасди. Энди савол. Улар ўзи ниманинг тагига етмоқчи? Турган гап. Бэкингем Парижда турибдими, йўқми, у қироличанинг висолига етдими ёки энди етадими?»

Д'Артаньян эҳтимолдан холи бўлмаган шу тахминда тўхталди.

Қопқон эса ҳозирча муттасип ҳаракат қилар, д'Артаняннинг диққати ҳам сусаймасди.

Шўрлик Бонасе ҳибсга олингач, келаси куни кечқурун, жаноб де Тревилнинг ҳузурига равона бўлган Атос

²⁸ Маъюб – айбланувчи.

чиқиб кетгандан кейин, соат энди түккизга занг уриб, ҳали ўрин тұшамаган Планше шу ишга киришмоққа тарааддудланиб турғанда аллаким күча әшигини қоқди. Әшик дархол очилди-ю, сұнгра ёпилиб қолди: кимдир қопқонға тушди.

Д'Артанъян пол күчирілгап жойға ташланиб, узала тушиб ётди-да, бор диққатини түплаб, қулоқ солди.

Тез орада дод-фарёд, сұнгра, афтидан, бўғишига уринилган нолалар эшитилди. Сўроқдан ном-нишон ҳам йўқ эди.

«Иблис! – ўйлади д'Артанъян. – Назаримда, бу аёл киши: уни тинтишяпти, у қаршилик қилияпти... Улар зўравонлик қилишяпти... Аблаҳлар!»

Пастда кечаетган ҳодисаларга араплашиб қолмаслик учун д'Артанъяннинг бор иродасини қўлга олишига тўғри келди.

– Жаноблар, мен бу уйнинг бекасиман, деяпман-ку сизларга, мен Бонасе хонимман, қироличага хизмат қиласман, деяпман-ку сизларга! – қирқиради шўрлик аёл.

– Бонасе хоним! – шивирлади д'Артанъян. – Наҳотки омадим келиб, ҳамма қидираётган нарсани топган бўлсам!

– Биз худди сизни кутиб турған эдик! – деб жавоб бердилар унга.

Товуш тобора бўғилиб борарди. Аллақандай тўстўполон кўтарилди.

Аёл киши тўрт нафар эркак кишига қандай қаршилик кўрсата олса, аёл шундай қаршилик қилимоқда эди.

– Қўйиб юборинг мени, қўйиб... – эшитилди яна аёлнинг товуши. Бу сўнгги аниқ товушлар эди.

– Улар оғзига сўлиқ тиқишияпти, уни ҳозир олиб кетишиади! – пружинада ўтирган сингари сапчиб туриб, хитоб қилди д'Артанъян. – Қилични!.. Ҳа, ўзимда экан... Планше!

– Лаббай?

– Атос, Портос ва Арамисларга чоп. Учаласидан бирини топишинг аниқ, эҳтимол, учови ҳам аллақачон

үйига қайтгандир. Қуролини ҳам ола келишсин, шошилишсин, бу ёққа чопишин... Ух, эсим қурсин. Атос де Тревилницида-ку.

– Лекин, ўзингиз қаёққа, ўзингиз қаёққа ахир, тақсир?

– Мен деразадан пастга тушаман! – қичқирди д'Артаньян. – Шунда тезроқ бўлади. Сен бўлсанг паркетдаги тешикни тўғрила, полни супуриб қўй, эшиқдан чиқиб, мен буюрган жойга чоп.

– О, тақсир, тақсир, йиқилиб майиб бўласиз! – қичқириб юборди Планше.

– Жим бўл, эшак! – деб ҳайқирди д'Артаньян.

Шундан кейин у қўллари билан дераза токчасини маҳкам тутиб, баҳтига унча баланд бўлмаган иккинчи қаватдан сақраб тушди, ҳатто, лат ҳам емади.

Шу заҳоти у кўча эшигига яқинлашди-ю, эшикни аста қоқиб, шивирлади:

– Ҳозир қопқонга илинаман, шундай сичқонга тешшига журъат қиласидиган мушуклар ҳолигавой!

Болғача эшикка урилмасданоқ, ичкаридаги тўстўполон тинди. Қадамлар товуши эшитилди, эшик очилди-да, д'Артаньян қиличини яланғочлаганича жаноб Бонасенинг уйига бостириб кирди, афтидан, пружина қўндирилган эшик унинг ортидан ўзи ёпилиб қолди.

Шунда бу машъум уйдаги бошқа кишилар ҳамда яқин-орадаги қўуни-қўшнилар дод-фарёдлари, дупур-дупур товушлари, қиличларнинг жарангиги-ю сурилаётган уй анжомларининг тақир-туқурини эшитишди. Ҳаял ўтгач, тўстўполондан безовта бўлган ва нима гаплигини билмоқ учун деразадан бошини чиқарганларнинг ҳаммаси эшик яна очилиб, ундан қора лиbos кийган тўрт киши ҳуркитилган қарғаларга монанд қанотларидан юлинган патлари, бошқача қилиб айтганда – устбошининг қийқимлари билан ридоларининг парчаларини пол ва бурчак-бурчакда қолдириб, чопиб эмас, отилиб чиққанларини кўришлари мумкин бўлди.

Шуни айтиш лозимки, д'Артанъянга ғалаба бир мунча осон насиб бўлди, чунки, изқуварлардан фақат биттаси қуролланган экан, у ҳам бўлса, ўзини хўжакўр-синга мудофаа қилиб турди. Рост, қолганлари ёш ийгитга стул, курси, ҳатто, тувакларни иргитиб гангитишга уриндилар. Лекин, гасконлик йигит қиличини бир-икки сирпаши уларнинг қутини учирив юборди. Уларга узил-кесил зарба бериб, жанг майдонининг ҳокими бўлиш учун д'Артанъянга ўн дақиқа кифоя қилди.

Ўша муттасил қўзғолон ва қуролли тўқнашувлар замонига мансуб, парижликларга хос совуққонлик билан деразаларини очган қўни-қўшнилар қора либосли тўрт киши қочиб кетгани ҳамон уларни яна ёпиб олдилар. Ҳозирча ҳамма нарса барҳам топганига уларнинг фаҳми етган эди.

Бундан ташқари, вақт хуфтонга бориб қолган ўша маҳалларда, худди ҳозирги сингари, Люксембург саройига туташ даҳада эрта ётиларди.

Д'Артанъян Бонасе хоним билан ёлғиз қолгач, унга ўғирилди. Шўрлик аёл деярли беҳуш ҳолатда креслопда ётарди. Д'Артанъян унга тез разм солиб чиқди.

Бу йигирма беш ёки йигирма опти ёшлар чамасидаги сумбул соч, мовийкўз, бурни сал-пал пучук, тишлари инжудай дилбар жувон эди. Унинг симбар бадани опал мисоли пушти товланиб турарди. Бироқ, уни кибор доирага мансуб аёл деган хаёлга элтувчи фазилатлари шу билан тугарди. Қўллари оппоқ бўлса-да, бичими дағалроқ эди. Оёқлари ҳам олий насабдан дарак бермасди. Яхшиямки, бу хил икир-чикирлар д'Артанъянни ўсал қилишга ҳали ожиз эди.

Бонасе хонимни қўздан кечирган кўйи, айтиб ўтганимиздек, назарини оёқчаларида тўхтатгач, ётган батист рўмолчага қўзи тушиб, уни ердан олди. Рўмолчанинг бурчида сал бўлмаса Арамис билан бир-бирини бўғизлаб қўйишига сабаб бўлаёзган рўмолчада у бир қур кўрган герб яққол ажралиб турарди. Ўша пайтдан бери герблик рўмолларга д'Артанъяннинг қўнгли чоп-

масди Шунинг учун у индамай олган рўмолчани Бонасе хонимнинг чўнтағига қайтариб солиб қўйди. Шу пайт жувон ҳушига келди. Кўзларини очиб ва қўрқаписа теварагига аланглаб, у хонанинг бўм-бўшлиги ва ҳалоскори билан ўзи ёлғиз эканини кўрди. У дафъатан жилмайиб унга қўлларини узатди. Бонасе хонимнинг табассумидан жозиба ёғиларди.

– Вой, тақсир, – дея сўзлади у, – сиз мени ҳалос этдингиз. Сизга ташаккур айтишга рухсат этинг.

– Хоним, – жавоб берди д'Артанъян, – менинг ўрнимда бўлса, ҳар қандай дворян ҳам шундай қилган бўларди. Шунинг учун мендан ҳеч қандай ташаккур қарзингиз йўқ.

– Оҳ, йўқ, йўқ, оқибатли бўлиш қўлимдан келишини сизга исботлайман, деб умид қиласман. Бироқ, мен дастлаб қароқчилар деб гумон қилган бу одамларга нима даркор эди, кейин нега бу ерда жаноб Бонасе йўқ?

– Бу одамлар қароқчилардан бешбаттар хавфлироқ, хоним. Булар жаноб кардиналнинг одамлари. Сизнинг эрингиз жаноб Бонасега келсак, у шу сабабдан бу ерда йўқки, уни кеча ҳибсга олиб, Бастилияга етаклаб кетишиди.

– Эрим Бастилиядами? – хитоб қилди Бонасе хоним.

– У нима қилиб қўйдийкин-а? Ахир у покомонликнинг ўзи-ку!

Жувоннинг ҳамон қўрқув чангалидаги юзига табасумга ўхшаш бир нарса қўниб ўтди.

– Нима қилди дейсизми? – деди д'Артанъян. – Назаримда, унинг бирдан-бир жинояти шундан иборатки, у сизнинг эрингиз бўлишдек баҳтга, ҳам баҳтсизлика бир йўла моликдир.

– Лекин, демак, сизнинг хабарингиз бор эканда, тақсир...

– Сизнинг ўғирланганингиздан хабарим бор.

– Лекин, ким, ким томонидан? Буниси сизга маълумми? О, агар билсангиз, менга айтинг?

- Қирқ-қирқ беш ёшлардаги қорасоч, буғдоранг, чап чаккасида чандиғи бор киши...
- Тұғри, тұғри! Унинг исмичи?
- Ислами?.. Ана шунисини билмайман да.
- Эрим-чи, мени олиб қочищганини билармиди?
- У буни үгрининг үзи ёзған мактубдан билди.
- Бу үғриликнинг сабабини-чи, – хижолат чекиб сүради Бонасе хоним, – у пайқадимикин?
- Назаримда, у бунга сиёsat арапашган, деб гумон қилаётган эди.
- Бошда мен шубҳаланған әдим, лекин ҳозир мен ҳам шу фикрдаман. Демак, бу соддадил жаноб Бонасе мендан бир нафас ҳам гумон қилмапти да.
- О, бир нафас ҳам! Сизнинг фаросатингиз ва сизнинг муҳаббатингиздан унинг боши осмонда әди.
- Табассум бу күхликкина жувоннинг ҳақиқ лабларига, пушти дудоқларига яна бир бор билинар-билиннисирпаниб үтди.
- Лекин, үзингиз-чи, қочишни қандай әпләдингиз?
- үсмоқчипашда давом этарди д'Артанъян.
- Мен ёлғиз қолған пайтимдан фойдаланиб қолдим, үғирланишим сабablари менга бугун әрталаб аён бўлгани учун мен рўйжолар ёрдамида деразадан тушдим. Эрим уйда деб ўйлаб, шу ерга чопиб келдим.
- Ундан паноҳ қидирибми?
- Вой, йўғ-э! Менинг қимматли бояқиши эрим! Мени ҳимоя қилиш унинг қўлидан келмаслигини билардим. Лекин, мен уни огоҳлантириб қўймоқчи бўлдим, чунки бизга унинг бошқа йўсинда нафи тегиши мумкин эди.
- Нима тўғрисида?
- Йўқ, бу энди менинг сирим! Уни сизга очолмайман.
- Айтгандек, – деди д'Артанъян, – авф этасиз, хоним, мен, гарчи гвардиячи бўлсан ҳам сизни эҳтиёт бўлишга ноилож даъват этаман: назаримда, сир-асрор айтишга бу жой нобопроқ. Мен қувган изқуварлар

мадад құшиб, қайтиб келишади. Агар устимизга келиб қолишка, ҳалок бүламиз. Рост, мен уч оғайнимга хабар бериш учун одам юбордим, лекин, упарни уйидан топишдими-йүқми, ким билади дейсиз.

– Ҳа, ҳа, сиз ҳақсиз! – құрқиб хитоб қилди Бонасе хоним. – Қочайлік, тезроқ пана бўлайлик бу ердан!

Шу сўзлар билан у д'Артанъянни қўлтиқлаб, эшик сари судради.

– Лекин, қаёққа қочамиз? – Беихтиёр сўради д'Артанъян. – Қаёққа пана бўламиз!

– Аввало шу уйдан нарироққа! Кейин қўрамиз.

Ҳатто, эшикни ҳам ёпиб қўймасдан уйдан чиқиб, улар Гўрковлар кўчасидан югуриб кетишиди. Қирол Ўрига бурилиб, фақат Сен-Сюлпис майдони чеккасида тўхтадилар.

– Энди нима қиламиз? – сўради д'Артанъян. – Сизни қаёққа кузатиб қўяй?

– Рости, нима жавоб беришимга ҳайронман, – деди Бонасе хоним. – Мен эрим орқали жаноб де Ла Портни чақиртиromoқчи ва ундан сўнгги уч кунда нималар кечди, у эрда кўринишим хавфлими-йўқми, билиб олмоқчи эдим.

– Лекин, мен боришим ва жаноб де Ла Портни чақириб беришим мумкин-ку, ахир, – деди д'Артанъян.

– Албатта. Лекин, бало шундаки, жаноб Бонасени Луврда танишарди, уни ўтказиб юборган бўлардилар, сизни эса танишмайди, эшиклар сиз учун берк бўла-ди.

– Бу ҳеч гап эмас! – эътиroz қилди д'Артанъян. – Лувр дарвозаларининг бирортасида сизга содик дарбон борлиги аниқ, у паролни эшитиб...

Бонасе хоним ёш йигитга синчиклаб разм солди.

– Мабодо ўша паролни сизга айтсан, – шивирлади у. – Истифода қилиб бўлган заҳоти уни унутиб юборасизми?

– Чин сўзим, дворян сўзим! – шак-шубҳа қолдирмай-диган бир тарзда деди д'Артанъян.

– Яхши. Мен сизга ишонаман. Сиз жуда яхши йигит күринасиз. Иқболингиз садоқатингизга боғлиқ бўлса, ажаб эмас.

– Мен ваъдалар талаб қилаётганим йўқ, қиролга хизмат қилиш, қироличага манзур бўлиш учун қурбим етган ҳамма ишни ҳалол адо этаман, – деди д'Артанъян.

– Мени бир дўст билиб, ихтиеримни олаверинг.

– Лекин, бу орада мени қаерга яширасиз?

– Бирор одамингиз йўқми, жаноб де Ла Порт сизни йўқлаб, ўша кишига учраса.

– Йўқ, бу ишни ҳеч кимга билдиргим йўқ.

– Менга қаранг, – деди д'Артанъян. – Биз Атоснинг уйи ёнидамиз... Ҳа, тўғри.

– Атос деганингиз ким?

– Дўстларимдан бири.

– У уйида бўлса-ю, мени қўриб қолса-чи?

– У уйида йўқ, сизни уйга киргизиб, қалитни ўзим билан олиб кетаман.

– Қайтиб келиб қолса-чи?

– Қайтиб келмайди. Зўр келса, менинг бир аёлни бошлаб келганинми, ўша аёл уйидагилигини унга айтишар.

– Лекин, бу нарса менинг обрўимни тўкиши мумкин, шунга ақлинингиз етадими ўзи?

– Сизнинг нима ишинингиз бор? У ерда сизни ҳеч ким танимайди. Бунинг устига биз шундай аҳволдамизки, одоб-подоб деб ўтирмасак бўлади.

– Яхши, дўстингизни кига юра қолинг. У қаерда туради?

– Феру кўчасида, шу ердан икки қадам нарида.

– Кетдик.

Улар шу томонга югуриб кетишли. Худди д'Артанъян ўйлаганидек, Атос уйида йўқ эди. Д'Артанъян Атоснинг дўсти сифатида ўзига эътироозсиз берилгувчи қалитни олиб, зинадан чиқди-да, Бонасе хонимни биз юқорида тавсиф этган шинам уйга киргизди.

– Ўз уйингиздай бемалол ўтириңг, – деди у. – Тұхтанг: эшикни ичидан қулфлаб олинг ва уч марта тақиплатмагунча ҳеч кимга очманг... Мана бундай. – У икки марта сирасига хийла қаттиқ, учинчи марта паузадан кейин сустроқ қилиб, уч марта тақиплатди.

– Яхши, – деди Бонасе хоним, – энди йўл-йўриқ бериш навбати менини.

– Қулоғим сизда.

– Луврга боринг ва Эшел қўчасига қараган дарвозани тақиплатинг. Жерменни сўранг.

– Яхши, Кейин-чи?

– У нима ишингиз бор, деб сўрайди, сиз жавоб ўринга: Тур ва Брюссел деган икки сўзни айтинг. Ўшанда у амрингизни бажо келтиради.

– Мен унга нимани буюраман?

– Қироличанинг маҳрами жаноб де Ла Портни чақириб беришини.

– У чақириб берса ва жаноб де Ла Порт чиқса-чи?

– Сиз уни ҳузуримга юборасиз.

– Жуда соз. Лекин, сизни яна қачон ва қаерда кўраман?

– Мен билан жуда учрашгингиз борми?

– Албатта!

– Унда бу тўғрида ғам ейишни менга қўйиб беринг-у, хотирингиз жам бўлсин.

– Сўзингизга ишонаман.

– Кўнглингиз тўқ бўлсин.

Д'Артаньян Бонасе хонимга унинг кичкина жуссасини қамраб олишга қодир энг шайдойи назар ташлаб, таъзим қилди ва зинадан туша туриб, орқасидан эшик ёпилгани ва қалит қулфда икки марта айланганини эшилди. Зум ўтмай, у Луврга етди. Дарвозага Эшел қўчаси томондан яқинлашган пайти соат ўнга занг ургани қулоғига чалинди. Биз ҳозиргина тавсиф этган воқеаларнинг ҳаммаси атиги ярим соат ичида ялт этиб ўтиб кетди.

Ҳаммаси худди Бонасе хоним айтгандай содир бўлди. Паролни эшитгач, Жермен таъзим қилди. Ўн дақиқа ўтар-ўтмас Ла Порт дарбон хонасида ҳозир бўлди. Д'Артанъян ҳаммасини икки оғиз қилиб сўзлаб берди ва Бонасе хонимнинг қаердалигини маълум қилди. Ла Порт адресни икки марта такрорлаб, йўлак томонга шошилди. Лекин, икки қадам ҳам босмасдан у қўйқис изига қайтди.

– Йигитча, – деди у д'Артанъянга юзланиб, – бир маслаҳат беришга рухсат этинг.

– Хўш, қандай?

– Юз берган нарсалар сизни ташвишга солиб қўйиши мумкин.

– Шундай денг?

– Ҳа. Соати орқада қолиб юрадиган дўстингиз йўқми?

– Хўш, у ёғи нима?

– Кейинчалик сизни соат тўққиз яримда меникида эди, деб гувоҳлик бера олсин учун ундан бир хабар олинг. Юристлар буни алиби дейишади.

Д'Артанъян маслаҳатни мулоҳазали деб топиб жаноб де Тревилникига физиллаб кетди. Лекин, ҳамиша гавжум меҳмонхонага кириб ўтирумасдан у кабинетга ўтишга рухсат сўради. Д'Артанъян бу ерда тез-тез келиб тургувчи эди, шунинг учун унинг илтимосини дарҳол қондирдилар, мулозим ёш ҳамюрти аллақандай муҳим нарсани маълум қилиш истагида қабул этилишини ўтиниб сўраганини жавоб де Тревилга етказиш учун кетди. Беш дақиқадан сўнг жаноб де Тревиль кабинетга ўтиб бўлган эди. У д'Артанъяндан ўзининг унга нима нафи тегиши ҳамда унинг бунча бемаҳал ташрифининг боисини сўради.

– Авф этгайсиз, тақсир! – деди ёлғиз қолган дақиқалардан фойдаланиб, соатни чорак соат орқага суриб қўйган д'Артанъян. – Мен соат тўққиздан йигирма беш дақиқа ўтганда сизниги қадам ранжида қилиш учун ҳали бемаҳал эмас, деб ўйлабман.

– Тўққиздан йигирма беш дақиқа ўтди денг? – де-
вор соатга ўгирилиб, хитоб қилди жаноб де Тревиль.
– Йўғ-э, бўлиши мумкин эмас!

– Ўзингиз бир қараб қўринг, – деди д'Артанъян, –
амин бўласиз.

– Ҳа, тўғри, – деди де Тревиль. – Мен кечроқ деб ишо-
ниб эдим. Лекин, менда нима ишингиз бор?

Шунда д'Артанъян қиролича хусусида тарқоқ ҳикоя
қилишга тутинди. Унинг аҳволи борасидаги ташвиш-
ларини баҳам кўрди, кардиналнинг Бэкингемга қарши
қаратилган режаларига оид эшитган гапларини маъ-
лум қилди. Унинг нутқи шунча ишонч, шунча хотир-
жамлик билан суборилган эдики, де Тревилнинг унга
ишонмасдан иложи йўқ эди, устига-устак унинг ўзи ҳам
кардинал, қирол ва қироличаларнинг муносабатлари-
да, айтиб ўтганимиздек, аллақандай янги бир нарса-
ни пайқаган эди.

Соат ўнга занг урганда д'Артанъян етказган маълу-
мотлари учун унга миннатдорчилик билдирган ҳамда
қирол билан қироличага ҳамиша жон-дили билан хиз-
мат қилаверишини насиҳат қилиб, меҳмонхонага қай-
тиб кирган жаноб де Тревиль билан хўшлашди.

Зинадан тушиб бўлиб, д'Артанъян бирдан асони
унутиб қолдирганини эслади. Шунинг учун у жадал
изига қайтиб, кабинетга кирди-ю, шу заҳоти соатнинг
милини – унинг орқада қолаётганини келаси тонг ҳеч
ким сезиб қолмаслиги учун бирпастда жойига сурис
қўйди. Энди унинг алибисини аниқлаб бергувчи гу-
воҳи борлигига комил ишонч билан у пастга тушиб,
кўчага чиқди.

XI

Фитна бошланмоқда

Жаноб де Тревилнинг ҳузуридан чиқиб, д'Артанъ-
ян хаёлга чўмганча уйига қайтиш учун энг олис йўлни
тандади.

Үз йўлидан шунчалар оғиб, юлдузларга термилиб ва дам жилмайиб, дам хўрсиниб, гасконлик йигит ни-маларни ўйлади экан?

У Бонасе хонимни ўйларди. Шогирд – мушкетёрга бу жувон сал бўлмаса маъшуқалик омоли бўлиб кўринарди. Кўхликиниа, турган-битгани сирдан иборат бўлгани, қарийб ҳамма сарой фитналаридан воқифлиги дилбар чеҳрасига алоҳида ташвиш сояси ташлаб турганни ҳолда у унчалик димоғдор кўринмасди, бу нарса ғур ошиқ назарида аёл кишига мислсиз жозиба бахш этарди. Бундан ташқари, д'Артанъян уни тинтишга ва эҳтимол қийноққа солишга шайланиб турган азроиллар чангалидан юлиб опди, бу унүтилмас яхшилиги унда нозикроқ бир нарсага айланиши осон бўлган миннатдорчилик туйғусини уйфотди.

Д'Артанъяннинг тасаввурида аллақачон – орзуларнинг хаёл қанотида учишини қаранг – ёш жувон юборган одам унга яқинлашиб, кутилажак висолдан дарак берувчи номани топширар, сийловига эса олтин занжир ёки олмос қўзли узук ҳадя қиласарди. У замоннинг йигитлари ўз қиролидан тортинацасдан ҳадялар олишини биз айтиб ўтган эдик. Ахлоқ талаблари паст ўша маҳаллар улар маъшуқалари билан ҳам орият талашиб ўтирмасдилар. Уларнинг хонимлари деярли ҳамма вақт гўё беқарор туйғуларини ўз тортиқларининг собит пухталиги билан боғлаб қўймоқчидай, эсадалик учун қимматбаҳо ва ноёб совғалар қолдиришарди.

У замонлар аёл кишининг ёрдами билан ўзларига йўл очишдан ор қилмасдилар. Фақатгина гўзал бўлганлар ўз ҳуснларини тортиқ қиласардилар, «енг соҳибжамол қиз ўзида борини бера олади, холос» деган мақол шундан тарқалган бўлса, ажаб эмас. Бадавлатлари эса пулларининг бир қисмини бериб юборишаради. Ўша серсаргузашт замон қаҳрамонларининг эгарларига маъшуқалари боғлаб қўйган сила ёки лиқ тўла ҳамёнлари бўлмаган тақдирда на мансабларга, на жанг май-

донидаги ғалабаларга эришиши даргумон бир талай номларни айтиб ўтиш мумкин.

Д'Артанъян фақир эди. Уч мушкетёр дўстлари унга сингдирган хийла бадаҳлоқ насиҳатлар қуюни унинг қишлоқча журъатсизлигини – бу нозик гул, бу шафтоли тукини – бирпасда асар ҳам қолдирмай учирив кетди. Ўз замонининг гаройиб таомилларига бўйин эгиб, д'Артанъян ўзини Парижда қарийб Фландрияда юрган сингари, истило қилинган шаҳарда сингари ҳис қиласди: у ёқда – испанлар, бу ёқда – аёллар. Унда ҳам, бунда ҳам курашиш позим. Душман мавжуд, тўланиши позим хирож бор эди.

Ҳарҳопда, ҳозир д'Артанъянни анча юксак ва беминнатроқ туйғу идора қилаётганини айтмоғимиз зарур. Рост, аттор унга бадавлат эканини айтганди. Жаноб Бонасе сингари гўл эрнинг ҳамёнини рафиқаси бошқариши жуда эҳтимоллигига д'Артанъяннинг фахми етиши қийин эмасди. Лекин, буларнинг ҳаммаси Бонасе хонимни кўрган замон лов этиб алангага олган ҳиссиётларига таъсир этмади, қалбида қуртак ёзган муҳаббат қарийб мутлақ таъмадан холи эди. Биз қарийб деяпмиз, негаки, гўзал, дилкаш, бурро ёш жувон, бунинг устига бадавлат ҳам бўлса, бу хусусидаги хаёл эҳтиросга халал бермайди, ҳатто, аксинча – уни кучайтиради.

Давлатмандлик бир талай кибор икир-чикирлар билан вобастаки, улар ҳуснга, узукка кўз солғандай мос тушади. Нафис, оппоқ рангидан кўз қамаштиргувчи пайпок, тўр ёқа, бежирим кавушча, сочга тақилган чиройли тасма бадбашара аёлни хушрўй қилолмайди, лекин, хушрўйининг жамолини очиб юборади, қўллар ҳақида гапириб ўтирмаса ҳам бўлади, чунки улар бу нарсаларнинг ҳаммасидан фойда қиласди. Аёл қўллари гўзаллигини йўқотмаслиги учун бекорчи бўлиши позим.

Бундан ташқари, д'Артанъян – унинг маблағлари ҳолатини китобхондан яширмадик – д'Артанъян лак

минг пулга эга эмасди. Тўғри, у бир кун келиб, шундай бўлишини орзу қиласарди. Лекин, бу хуштабаддул учун унинг ўзи тайин қилган муддат анча йироқ эди. Ҳозирча эса, севгили аёлнинг, бу заифа мавжудотларнинг бор қувончини ташкип қилгувчи минг-минглаб майдачўйда нарсаларга зорлигини кўриб туриб, унга шу сон минг майда-чуйдаларни тақдим этиш имконига эга бўлмаслик – не даҳшат! Агар аёл бадавлат-у, ошиги фақир бўлса, у тақдим қилолмаган нарсаларни поақал аёлнинг ўзи харид қилиши мумкин. Гарчанд, бу арзимас нарсаларни у одатда эрининг пулига харид қилса-да, жуда нодир ҳолларда унинг қадрига етилади.

Д'Артанъян назокатли маҳбуб бўлишга ҳозирланар экан, фоят садоқатли дўстлигича қолганди. Латофатли Бонасе хонимга буткул мафтун бўлгани ҳолда у дўстларини хотиридан чиқармасди. У аёл Атос, Портос ва Арамисларни эргаштириб, Сен-Дени чимзорида ёки Сен-Жермен ярмаркасида бирга сайр қилишга яратшиқли эди, д'Артанъяннинг уларнинг олдида ўз ғалабаси билан бир мақтаниб қўйгиси ҳам бор эди. Узоқ сайрдан кейин иштаҳа очилади. Яқин орадан бери д'Артанъян шунинг фаҳмига ета.бошлади. Ора-сира қўл дўстнинг қўлига, оёқлар эса маъшуқаннинг оёқчасига тегиб тургувчи ўша сўлим зиёфатлардан бирининг эвини қилиш мумкин бўлади. Ниҳоят, алоҳида мушкул дақиқаларда д'Артанъян оғайниларининг жонига оро кириш имконига эга бўлади.

Хўш, д'Артанъян баракка товуш билан баҳридан ўтиб, шивирлаб, нажот ва мадад ваъда этиб, изқуварларнинг қўлига топшириб юборган жаноб Бонасечи? Китобхонларимиз олдида шуни эътироф этишга мажбурмизки, д'Артанъян уни эсига ҳам олмасди, мабодо хотирга олганда ҳам, у қаерда бўлмасин маконида қолаверишига хаёлан тилакдош бўлиш учунгина эсларди. Эҳтироснинг барча турлари ичida муҳаббат – энг худбинидир.

Бироқ, китобхонларимиз хавотир олмасынлар: қайга жүнатганларидан ғофил қолганини баҳона қилиб, д'Артанъян уни унуган ёки ўзини унуганга солаётган бўлса ҳам биз уни эсимиздан чиқарганимиз йўқ-ку, унинг турган макони бизга маълум-ку. Лекин, ошиқ гасконлик йигитдан вақтингча намуна олиб, муҳтарам атторга кейинроқ қайтайлик.

Ишқий хаёлларга фарқ бўлиб, тунги само билан суҳбат қуриб, юлдузларга табассум қилиб, д'Артанъян Шерш Миди ёки ўша йиллари уни атаганларидек, Шасс-Миди кўчасининг бошига томон юриб бормоқда эди. Арамис истиқомат қилгувчи уйнинг яқинига бориб қолгач, у дўстиникига кириб, не важдан зудлик билан, «қопқонга» келишини илтимос қилиб, Планшени юборганини изоҳлаб беришга қарор қилди.

Планше боргандা Арамис уйида бўлган тақдирда, у шубҳасиз, Гўрковлар кўчасига ошиққан, унда ўзининг икки дўстидан бўлак ҳеч кимни тополмай, буларнинг ҳаммасининг маъносига тушунолмаган. Д'Артанъян дўстини нега чорлаганини шарҳлаб бериши зарур эди. Д'Артанъян барапла товуш билан ўз-ўзига мана нималарни сўзламоқда эди.

Кўнглининг тўрида у, қалбини бўлмаса ҳамки, хаёлларини тамом асир этган дилбар Бонасе хоним тўғрисида гурунглашиш учун буни қулай баҳона деб билмоқда эди. Сир сақлаш лаёқатини илк ошиқдан талаб этиш маҳол гап. Биринчи муҳаббатга шунчалар жўшқин қувонч ҳамроҳ бўладики, уни баҳам кўриш зарур, акс ҳолда у ошиқни бўғиб қўяди.

Икки соатки, Париж зулматга чўмган, кўчалар ҳам ҳувиллаб қолган. Сен-Жермен теварагидаги ҳамма соатлар ўн бирга занг урди. Ҳаво илиқ, сокин. Д'Артанъян ҳозирги Асса кўчаси кесиб ўтган жойда мавжуд бўлган тор кўчада бормоқда эди. Вожирав қўчасидан, кечки шабнам ва тун рутубатидан тирилган боғлардан шабада уфураётган муаттар бўйлар ҳавони босиб кетган. Олислардан, гарчи, зич ёпиқ дарчалар ичидан

бўлса-да, қай бир хароботда вақтихушлик қилгувчи санқиларнинг қўшиқлари келарди. Тор кўчанинг сўнгига етгач, д'Артанъян чапга бурилди. Арамис истиқомат қилгувчи уй Кассет кўчаси билан Сервандони кўчаларининг орасида жойлашган эди.

Д'Артанъян Кассет кўчасидан ўтиб олди, заранг шаббалари фовлаб ўсган, ёввойи узум билан ўралашиб, тепасида зич яшил бостирма ҳосип қилган дўстининг уйи эшигига йироқданоқ кўзи тушди. Туйқусдан алла-қандай шарпа Сервандони кўчасидан ўтгандай туюлди д'Артанъянга. Бу шарпа ридога бурканган бўлиб, д'Артанъянга дастлаб у эркак кишига ўхшаб қўринди. Лекин, паст бўйи, рафтори ва ҳаракатларининг журъатсизлиги қаршисида аёл киши турганига уни бирпасда ишонтириди. Гўё ўзи ахтарган уйнинг шу эканлигига гумон қилгандай, аёл ўзи турган жойни тузукроқ аниқлаш учун бошини кўтарар, тўхтаб қолар, ортига бир-икки одим ташлаб, яна илгари юрарди. Д'Артанъян қизиқиб қолди.

«Унга хизматимни таклиф қилсаммикин, – хаёлидан ўтказди у. – Рафторига қараганда, у ёш, эҳтимол, хушрўйдир. Албатта! Лекин, бундай бемаҳалда кўчаларда изғиб юрган аёл фақат маҳбуби билан дийдор кўришмоққа чиққан бўлиши керак. Азбаройи шифо! Мулоқотга халал бериш – таниш орттириш учун макруҳ баҳона».

Жувон бу орада уй ва деразаларни саноқдан ўтказиб, илгари силжиб бормоқда эди. Дарвоҷе, бу на алоҳида уринишни, на вақт талаб этарди. Кўчанинг бу бўлагида фақат уч иморат бўлиб, бор-йўғи икки дераза шу кўчага қараган эди. Улардан бири Арамис банд қилган уйга мувозий тушган ёндош бостиrmанинг деразаси, иккинчиси эса Арамиснинг деразаси эди.

«Худо ҳаққи!» – деб ўйлади бирдан ақоидшуноснинг жияни ёдига тушган д'Артанъян. – Худо ҳаққи, бу каптарча бемаҳалда дўстимизнинг уйини ахтариб юрган бўлса, зап қизиқ иш бўларди-да. Лекин, ўлай агар, шун-

га ўхшаб қолди. Хўш, азизим Арамис, бу дафъа ҳақиқатга етганим бўлсин».

Д’Артанъян камроқ жой олишга ҳаракат қилиб, энг қоронги кунжакда, аллақандай кавакнинг тўрида турган тош тахтанинг олдида яширинди.

Жувон ҳамон яқинлашиб келарди. Унинг ёшлиги борасида шак-шубҳага ўрин қолмаган эди: уни дафъатан фош этган рафторидан ташқари товуши ҳам уни ошкор қилмоқда эди: у хиёл йўталиб қўйди, бу йўталдан д’Артанъян унинг товуши соғлом ва жарангдор эканини аниқлаб олди. Шу заҳоти бу йўтал – шартли сигналмикан, деб кўнглидан ўтказди.

Бу сигналга худди шу сингари сигнал билан жавоб қилиндими ёки ахири у ўзга ёрдамсиз ҳам мақсадига етганини аниқладими, аммо бирдан у Арамиснинг дेразаси томон дадил йўналди ва дарчани гажак қилинган бармоғи билан уч карра бир маромда тақиллатди.

– Ҳа, албатта, у Арамисникини тақиллатяпти! – шивирлади д’Артанъян. – Ана холос, жаноб риёкор! Ақоидни қандай ўрганишингизни энди билиб олдим!

Аёл тақиллатиб ҳам бўлмасдан ички ром очилди ва дарчаларнинг тирқишидан лип этиб, ёруғ қўринди.

– Аҳа, – деди эшиқдан қўра деразага яқинроқ жойда қулоқ солиб турган йигит, – аҳа, келган хонимга кўз тутишган экан-да! Ҳозир дарча очилади-да, хоним деразадан кириб кетади. Жуда соз!

Лекин д’Артанъянни фоятда таажжублантириб, дарча берклигича турарди. Бир зум йилт этган шуъла йўқолди-ю борлиқ қайта зулматга чўмди. Д’Артанъян бу узоққа бормас, деб қарор қилди-да, бутун вужуди билан кўз ва қулоққа айланди.

У ҳақ экан. Бир неча лаҳзадан сўнг дарча ичкаридан икки марта тақиллади.

Кўчада турган жувон унга жавобан бир марта тақиллатгач, дарча очилди.

Д’Артанъян нечоғлик харислик билан тикилганини, тинглаганини тасаввур этмоқ мумкин.

Бахтга қарши ёруғлик манбайи бошқа хонага ўтка-зилган эди. Лекин, йигитнинг кўзлари қоронгиликка ўрганиб қолди. Бундан ташқари, таъкидлашларича, гасконликларнинг кўзлари худди мушукларниңг кўзла-ри сингари қоронғида ҳам қўравериш қобилиятига эга эмиш.

Ёш жувон чўнтағидан аллақандай оқ жимит бўғча чиқариб, уни шоша-пиша ёзганини д'Артанъян кўрди. Бу рўмолча эди. Рўмолчани ёзиб, сұхбатдошига унинг бурчини кўрсатди.

Ўзи Бонасе хонимнинг оёқлари остидан топиб ол-ган, Арамис тушириб юборганини эсига солган рўмол-ча д'Артанъяннинг кўз ўнгидаги аниқ намоён бўлди.

– Бу рўмолчанинг аҳамияти нима экан ўзи, азбаройи шифо?

Ўзи турган жойдан гасконлик йигит Арамисни кўролмас эди – дераза тагида турган хоним билан Ара-мис сўзлашашётганига унда бир зум ҳам шубҳа туғил-мади. Синчковлик эҳтиёткорлиқдан устун келди-ю, бу манзаранинг иккала иштирокчиси диққатини батамом рўмолча жалб қилганидан фойдаланиб, у яшин тезли-гида бирон шарпа чиқармай юрганича, кўчани ке-сиб ўтди ва деворнинг Арамис хонаси ичкарисига кўзи ўтадиган жойига ёпишди.

Деразага назар ташлаб, д'Артанъян сал бўлмаса қич-қириб юбораёзди: тунги меҳмон билан Арамис эмас, аёл киши сўзлашмоқда эди. Таассуфки, д'Артанъян, гарчи, унинг қоматини қоронғида фарқласа-да, юзи-ни кўра олмасди.

Шу дам хонада турган аёл чўнтағидан бошқа рўмол-ча чиқариб, ўзига узатилганини ўша билан алмашти-риб қўйди. Шундан сўнг икки аёл бир-икки оғиз сўзлашдилар. Ниҳоят, дарча ёпилди. Кўчада турган аёл ўгирилиб, ридосининг ёпинчисини юзига тушириб, д'Артанъяндан бир-икки қадам наридан ўтиб кетди. Лекин, бу эҳтиёт чораси ҳаяллаган, д'Артанъян Бона-се хонимни таниб қолган эди.

Бонасе хоним! Бу, ўша деган гумон у чўнтағидан рўмолча чиқарган ҳамон бир чақнаб ўтган эди. Лекин, ўзини Луврга қузатиб қўйиши учун жаноб де Ла Портни чақирирган Бонасе хонимнинг яна ўғирланиш хавфи остида тунги соат ўн бир яримда қўчама-қўча изғиб юриши эҳтимолдан нақадар йироқ эди!

Демак, бу жуда муҳим бир иш юзасидан қилинмоқда. Хўш, йигирма беш яшар жувон учун муҳим иш муҳаббат бўлмай нима?

Лекин, у жон ҳовучлаб, ўзининг манфаати учун юрибдими ёки бирор учинчи шахс манфаати учунми? Д'Артанъян ўз-ўзига берган савол мана шу эди. Рашк азоби гўё у тан олинган ошиқ бўлгани каби қалбини тилкаламоқда эди.

Дарвоқе, Бонасе хонимнинг қайга интиқаётганини тасдиқлаб олишнинг одми воситаси мавжуд эди. Бу восита шу қадар жўн эдикси, д'Артанъян ўйлаб-нетиб ўтирасдан унга мурожаат қилди.

Лекин, тахмондан чиққан ҳайқал сингари девордан ажралган йигитни кўрган, унинг оёқ шарпаларини эшигтан заҳоти Бонасе хоним қичқириб юборди-да, қочиб қолди.

Д'Артанъян уни қувиб кетди. Ридосининг бурмала-рига ўралашиб кетгувчи аёлга етиб олмоқ д'Артанъян учун ҳеч гап эмасди. У аёл ўзи бурилган кўчанинг учдан бир бўлагини чопиб ўтмасдан унга етиб олди. Чар-чоқдан кўра қўрқувдан унинг сира дармони қолмаган, д'Артанъян қўпини унинг елкасига қўйганда, у бир тиззаси билан чўккалаб тушди ва бўғиқ товуш билан қичқириб юборди:

– Истасангиз, мени ўлдиринг! Баривир, мен ҳеч нима айтмайман!

Д'Артанъян уни қучиб, ўрнидан турғизди. Лекин, қўлларида зип-замбип бўлиб осилиб қолганини сезиб, ҳушдан кетишига сал қолганини тушуниб, ўзининг садоқатини таъкидлаганича, уни юпатишга киришди. Бу таъкидларнинг Бонасе хоним учун аҳамияти йўқ: ёмон

ниятда ҳам шундай ваъдалар ёғдириш мумкин. Лекин, ҳамма гап уларни талаффуз этган овозда эди. Жувон бу овозни таниётгандай бўлди. У қўзларини очиб, ўзини хўп қаттиқ қўрқитган кишига қаради-ю, д'Артанъянни таниб, қувончи ичига сифмай, қийқириб юборди:

– Оҳ, бу сизмисиз! – деб такрорларди у. – Худойим, сенга шукур.

– Ҳа, бу менман, – деди д'Артанъян. – Худо сизни қўриқлаш учун юборган мен бўламан.

– Фақат шу сабабдан мени кузатибсиз-да? – истеҳзоли феъли устунлик қилиб қув табассум билан сўради жувон. Душман деб ўйлаган одами, ўз дўстилигини билган замон унинг қўркуви босилди.

– Йўқ, – жавоб берди д'Артанъян, – йўқ, эътироф қиласман сизга. Тасодиф мени йўлингизга солиб қўйди. Дўстларимдан бирининг деразасини аёл киши тақиплатаётганини қўриб қолдим...

– Дўстларингиздан бирини? – унинг сўзини бўлди Бонасе хоним.

– Албатта, Арамис менинг энг қалин ошналаримдан бири.

– Арамис? У ким?

– Қўйсангиз-чи? Наҳотки, Арамисни танимайман, деб мени ишонтирангиз?

– Мен бу номни биринчи марта эшитиб турибман.

– Демак, бу уйга биринчи марта келишингизми?

– Албатта.

– Бу ерда ёш йигит истиқомат қилишидан хабарингиз йўқмиди?

– Йўқ.

– Мушкетёр-а?

– Йўқ, ахир, йўқ!

– Бинобарин, сиз уни қидирмагансиз?

– Албатта, йўқ. Ўзингиз ҳам кўргандирсиз, мен сўзлашган киши – аёл эди.

– Бу рост. Лекин, бу аёл – Арамиснинг танишими?

- Қайдам.
- Уникида истиқомат қиласа-я?
- Бунинг менга даҳли йўқ.
- Лекин, у ўзи ким?
- О, бу сир – меники эмас.
- Азиз Бонасе хоним, сиз дилбар, лекин, шу билан бирга бафоят сирли аёлсиз...
- Нима, бу ярашмаяптими?
- Йўқ, аксинча, сиз жуда зебосиз.
- Бундай экан, қўлингизни беринг, суюниб олай.
- Жоним билан. Энди-чи?
- Энди мени кузатиб қўйинг.
- Қаёққа.
- Мен кетадиган ёққа.
- Лекин, сиз қаёққа кетяпсиз?
- Эшикнинг тагигача обориб қўйганингиздан кейин кўрасиз-да.
- Сизни кутиш керак бўладими?
- Йўқ, буниси беҳуда.
- Демак, сиз ёлғиз қайтмас экансиз-да?
- Эҳтимол – ҳа, эҳтимол – йўқ.
- Лекин, сизни кузатажак шахс-чи, у эркак киши бўладими, ёки аёл.
- Буни ҳали билмайман.
- Бўлмаса мен билиб оламан!
- Қай тарзда?
- Мен пойлаб тураман-у, сизнинг ким билан чиқишингизни қўриб оламан.
- Бу ҳолда – алвидо!
- Бу қанақаси бўлди.
- Сизнинг менга ортиқ заруратингиз йўқ.
- Лекин, ўзингиз илтимос қилиб эдингиз...
- Дворяннинг ёрдамини, жосуснинг азмойишини эмас.
- Бу ўта шафқатсиз сўз.
- Одамни ихтиёрга хилоф равишда пойлаб юрган кишини нима деб атайдилар?

- Андишасиз деб.
- Бу сўз ўта юмшоқ.
- Иложим қанча, хоним. Кўриб турибман, истакларингизни адо этишдан ўзга чора йўқ.
- Нега бу истакни дарҳол бажариш хизматидан бўйин товладингиз?
- Тавба қилиш хизмат эмасми?
- Сиз чиндан тавба қиляпсизми?
- Ўзим ҳам билмай қолдим. Бир нарсани биламан: агар ўзингиз кетаётган жойгача кузатиб қўйишга ижозат берсангиз, сиз нимаики истасангиз, ҳаммасини бажо келтираман.
- Кейиннчи, мени холи қолдирасизми?
- Ҳа.
- Мени пойламайсиз ҳамми?
- Йўқ.
- Чин сўзми?
- Дворян сўзим!
- Унда қўлингизни беринг – кетдик!

Д'Артанъян қўлини берди. Чеҳраси хандон, лекин, ҳамон зириллаб турган жувон унинг қўлига суюнди. Улар шу зайл Лагарп қўчасига етиб олдилар. Бу ерда жувон илгари Вожирар қўчасида иккилангандай тараддулданиб қолди, лекин, кейин баъзи нишонларидан бўлса керак, зарур эшикни таниди.

– Энди бўлса, – ўша эшикка яқинлашиб деди у, – мен шу ерга киришим зарур. Олижаноб ёрдамингиз учун минг бор ташаккур. Ёлғиз бўлганим тақдирда эҳтимол дучор бўлишим мумкин хавф-хатарлардан мени сақлаб қолдингиз. Лекин, ваъдангизга вафо қиласидан вақт келди. Мен керакли жойга келиб бўлдим.

– Орқага қайтишда-чи, сиз хавфсирайдиган ҳеч нарса бўлмайдими?

- Бўлса, ўғрилар, бўлади-да.
- Бу ҳеч нарса бўлмаганими ҳали?
- Улар мендан нимани олишарди, ёнимда бир мири йўқ.

– Сиз герб тикилган күркам рўмолчани хотирингиздан чиқараётибсиз...

– Қайси рўмолчани?

– Оёфингиз остидан топиб, чўнталингизга солиб қўйганимни-да!

– Жим бўлинг, жим бўлинг, бадбаҳт! – хитоб қилди жувон. – Ёки мени хароб қилмоқчимисиз?

– Ўзингиз кўриб турибсиз, сизни шундай безиллатиш учун бир сўз кифоя қилгандан кейин сизга ҳали хатар таҳдид солар экан, бу сўз бирор кимсанинг қулогига етгудай бўлса, хароб бўлишингизни ўзингиз ҳам тан оляпсиз. Қулоқ солинг, хоним, – қўлини ушлаб, унга оташин нигоҳини қадаган ҳонда хитоб қилди д'Артанъян. – Қулоқ солинг, дадилроқ бўлинг, менга ишонинг! Наҳот кўзларимдан қалбим сизга нисбатан хайриҳоҳлик ва садоқатга лиммо-лимлигини уқиб олмаган бўлсангиз.

– Мен буни сезиб турибман. Шунинг учун бир сирасоримни суриштирангиз, майли, лекин ўзгаларнинг сирлари – бу бошқа нарса.

– Яхши, – деди д'Артанъян, – лекин, мен уларни тағига етаман. Башарти, ўша сирлар тақдирингизга таъсир этоларканми, улар менини ҳам бўлиши шарт.

– Сизни бундан худо асрасин! – хитоб қилди жувон, унинг товушида эса шунча хавотир эшитилдики, д'Артанъян бехос сесканиб тушди. – Илтижо қиласман, менга даҳлдор ҳеч нарсага аралашманг, зиммамга юкланган нарсани бажаришимда менга ёрдам беришга уринманг. Менга нисбатан ҳис қилаётган туйғуларингиз ҳақи, менга қилган, умрим бўйи ёдимдан чиқармайдиган яхшилигингиз ҳақи илтижо қиласман. Сўзларимга ишонинг. Мени ортиқ ўйласманг, мен энди сиз учун мавжуд эмасман, гўёки сиз мени ҳеч қачон танимагансиз.

– Арамис ўзини худди мен сингари тутиши керакми? – унинг сўзлари оғир ботиб, сўради д'Артанъян.

– Бу номни, мана, уч-тўрт марта тилга олдингиз, таъсир. Ваҳоланки, менга у таниш эмас, деб сизга айтган эдим.

– Сиз деразасини чертган одамни танимайсизми? Қўйсангиз-чи, хоним! Сиз мени жуда лақма деб биляп-сииз.

– Фақат мени очиқ гапиришга унданмоқ ниятида шу воқеанинг ҳаммасини тўқиб, ўша Арамисни ўйлаб чи-қарганингизни бўйнингизга олинг.

– Мен ҳеч нимани тўқиганим йўқ, хоним, ҳеч нима-ни ўйлаб чиқарганим йўқ. Бор ҳақиқатни айтаяпман.

– Сиз ошналаримдан бири шу уйда истиқомат қила-ди деяпсизми?

– Мен шундай деяпман ва учинчи марта такрорлай-ман: бу дўстим истиқомат қиладиган уй, ўша дўстим эса – Арамис.

– Мавриди билан ҳаммаси ойдинлашади, – шивир-лади жувон, – ҳозирча эса оғиз очманг, тақсир!

– Башарти, сизга шайдо қалбимни ўқиёлганингиз-да эди, – деди д’Артанъян, – сиз унда шунчалар синч-ковлик кўрардингизки, менга раҳмингиз келарди, шун-чалар муҳаббат кўрардингизки, ўша синчковликни дарҳол қондирган бўлурдингиз. Сизни севадиганлар-дан ҳадиксираш ярамайди.

– Сиз муҳаббат тўғрисида жуда тез гап очдингиз, – бошини чайқаб деди жувон.

– Муҳаббат менда илк бор ва тез уйғонди. Ахир мен йигирма ёшга ҳам тўлганим йўқ-да.

Бонасе хоним унга зимдан қараб қўйди.

– Қулоқ солинг, мен учини топдим, – деди д’Артанъян. – Уч ой муқаддам мен Арамис билан худди сиз унинг уйидаги аёлга кўрсатганингиздек рўмолча важидан, айнан шундай герблик рўмолча важидан мубораза қилишишимга сал қолган.

– Қасам ичаманки, тақсир, – деди жувон, – сиз шу тергашларингиз билан менинг тинкамни қуритяпсиз.

– Лекин, сиз-чи, хоним, бирам эҳтиёткор ўзингиз-чи, мабодо ҳибсга олиш пайти шу хил рўмолчани сиздан топиб олишганда бу обрўйингизни тўкмас-миди?

– Нега? Ахир ҳарфлар меники эмасми? «К. Б.». Констанция Бонасе.

– Ёки Камипла де Буа-Траси.

– Жим бўлинг, тақсир! Жим бўлинг! Агар менинг бoshimdag'i хавф-хатар сизни тұхтатолмаса ўзингизга таҳдид солгувчى хатарларни ўйлаб кўринг.

– Менгами?

– Ҳа, сизга. Мен билан танишлигингиз қасрига қамоққа тушиб қолишингиз, ҳаётингизни қурбон қилишингиз мумкин.

– Унда энди ёнингиздан қимирламайман!

– Тақсир, – тавалло қилиб қўлларини қайирган қўйи деди жувон, – тақсир, мен ҳарбий кишининг вижданига, дворяннинг инсофига даъват қиласман – кетинг! Эшитяпсизми, соат ярим кечага занг уряпти, менга бу соатда мунтазирлар.

– Хоним, – таъзим билан деди д'Артанъян, – мен бунча ўтинган кишига рад қилишга журъат этолмайман. Тинчланинг, кетяпман.

– Сиз ортимдан бормайсизми, мени пойламайсими?

– Мен бу тобда уйимга қайтиб кетаман.

– Оҳ, мен билганман, сиз соғдил йигитсиз! – бир қўлини унга узатиб, бошқаси билан тош деворга ўрнатилган чоққина эшикнинг болғачасини ушлаб, хитоб қилди Бонасе хоним.

Д'Артанъян ўзига узатилган қўлни ушлаб олиб, эҳтирос билан унга лабларини босди.

– Сизни сира учратмаганим яхшироқмиди! – деб хаёллар қаърига назар солмоқ имконини бергувчи ва ҳислар идроқдан устун келаётганини исбот қиласувчи, қўпинча аёллар нозик такаллуфдан аъло кўргувчи ўша қўпоплик билан хитоб қилди д'Артанъян.

– Йўқ, – ҳалиям қўйиб юбормаган д'Артанъяннинг қўлини қиса туриб, қарийб мулойим гапирди Бонасе хоним, – йўқ, шундай деб айтотмайман: бугун иложи йўқ нарса, эҳтимол, келгусида рўёбга чиқар. Ким бил-

син, бир кун келиб, озод бўлсам, ўшанда синчковли-гингизга малҳам бўлмасмикинман...

– Мұхаббатим-чи, у ҳам шундай рижо қипса бўладими? – завқ түфёни ичида хитоб қилди йигит.

– О, бу масалада ўзимни боғламоқчи эмасман. Кўнглимни топа билишингизга боғлиқ бўлади.

– Демак, хоним, ҳозирча...

– Ҳозирча мен фақат миннатдорлик ҳис қиласман, тақсир.

– Сиз бениҳоят дилкашсиз, – маъюс гапирди д'Артанъян, – мұхаббатимни суистеъмол қиласпиз.

– Йўқ, мен ўқтамлигингиздан баҳра оляпман, холос, тақсир. Лекин, ишонинг, ваъдаларини фаромуш қиласлик қўлидан келгувчи одамлар бор.

– О, сиз мени энг баҳтли бандага айлантириб қўймоқдасиз! Бу оқшомни унутманг, шу ваъдани унутманг.

– Хотиржам бўлинг. Пайти келганда мен ҳаммасини ёд этаман. Ҳозир эса кетинг, барча авлиёлар ҳаққи, кетинг! Роппа-роса ўн иккода менга кўз тиккан эдилар, кечикиб қоляпман.

– Беш дақиқагина.

– Маълум шароитда беш дақиқа бу беш аср.

– Севганингда.

– Гап ошиқ хусусида эмас, деб сизга ким айтди?

– Сизни эркак киши кутмоқда! – қичқириб юборди д'Артанъян. – Эркак киши!

– Ана холос, мунозарамиз янгитдан бошланяпти, – билинар-билинмас бетоқатлик аралаш хиёл табассум билан деди Бонасе хоним.

– Йўқ, йўқ! Мен кетяпман, кетяпман. Мен сизга ишонаман, мен садоқатимдан, гарчи, бу садоқат тентакликка яқин турса-да, кўнглингиз тўқ бўлишини истайман. Яхши қолинг, хоним, яхши қолинг!

Шундан кейин унинг қўлини, гўё шартта ажрапицдан ўзгача йўсинда қўйиб юборишга қурби етмагандай, у қўйқис четга отилди. Бонасе хоним бу

орада қўлига болғачани олиб, худди аввал деразани чертганидай, бир маромда уч марта суст зарб билан тақиллатди. Муюлишгача югуриб бориб, д'Артанъян ўгирилиб қаради. Эшик очилиб ва ёпилиб бўлган эди. Атторнинг хушрўй рафиқаси энди кўринмасди.

Д'Артанъян йўлида давом этарди. У Бонасе хоними пойламасликка сўз берди ва ҳатто, ҳаёт-мамоти унинг қай томонга кетгани ёки уни ким кузатишига боғлиқ бўлган тақдирда ҳам сўз бергандан кейин, ба-рибир, уйига кетган бўларди. Беш дақиқа ўтар-ўтмас у Гўрковлар қўчасида ҳозир бўлди.

«Бечора Атос! – ўларди у. – У буларнинг ҳаммаси маъносига тушунмайди. У мени кута-кута ухлаб қолгандир ёки уйига кетгандир, у ерда эса, ўзиникида аёл киши ўтирганидан хабар топгандир. Атоснинг уйида аёл киши! Дарвоқе, Арамисникида аёл бор эди-ку. Буларнинг ҳаммаси жуда ғалати, бу нарсаларнинг оқибати нима бўлишини жуда билгим бор».

– Чатоқ, тақсир, чатоқ! – деган товуш эшитилиб д'Артанъян унинг Планше овозилигини таниди.

Гап шундаки, бирор нарсадан қаттиқ безовта бўлган кишиларда учраб турганидек, у ўз-ўзи билан барапла сўзлаганича, ичкарисида юқорига элтгувчи зинаси бор уйнинг дарвозахонасига ўзи билмай келиб қолганди.

– Нима чатоқ? Бу билан нима демоқчисан, аҳмоқ? – сўради д'Артанъян. – Нималар содир бўлди бу ерда?

– Ҳар қанақа фалокатлар.

– Қандай?

– Аввалимбор, жаноб Атосни ҳибсга олдилар.

– Ҳибсга олдилар? Атос қамалдими? Нима учун?

– Уни бизникида кўриб қолишиди. Уни сиз деб ўйлашди.

– Уни ким қамоқقا олди?

– Соқчилар. Уларни ўша сиз қувган қора кийимли кишилар чақиришиди.

– Лекин, нега у ўзини танитмади, нега бу ишга сира алоқаси йўқлигини уқтирумади?

– У зинҳор бундай қилмасди, тақсир. Бунинг ўрнига у менга яқин келиб шивирладики: «Ҳозир сенинг соҳибинг фориғ бўлиши зарур, мен эмас. Унга ҳамма нарса маълум, менга эса ҳеч нарса. Майли, уни қамоқда, деб ўйлайверсинлар, бу вақт унга ғанимат. Уч кунлардан кейин ўзимнинг кимлигимни уларга айтаман, уларнинг мени қўйиб юборишига тўғри келади».

– Офарин, Атос! Олижаноб қалб! – шивирлади д'Артаньян. – Уни қилиғидан таниб турибман. Хўш, соқчи-лар нима қилишди?

– Тўрттаси уни олиб кетди, билмадим қаёққа – Бастилиягами ёки Фор-Левекками. Ҳаммаёқни тинтиб, ҳамма қоғозларни олиб кетган қора кийимлилар билан иккитаси қолди. Бошқа иккитаси бу орада эшикни пойлаб турди. Сўнгра, ишини тугатгач, уйни остинустун қилиб, эшикларни ланг очиқ қолдириб, улар ҳаммаси кетишиди.

– Портос билан Арамис-чи?

– Уларни тополмадим, келганларича йўқ.

– Ҳали замон келиб қолишлари мумкин. Уларни пойлаб ўтирганимни айтиб қўйишларини илтимос қилдингми, ахир.

– Ҳа, тақсир.

– Яхши. Унда жойингда қол. Агар улар келиб қолишса, рўй берган ҳодисани сўзлаб бер. Мени «Қарағай бужури» хароботида кутсинлар. Бу ерда қолиш бехатар эмас. Уйни қузатишаётган бўлса, эҳтимол. Мен жаноб де Тревилнинг ҳузурига уни воқиф қилиб қўйиш учун шошилинч кетяпман, уларнинг олдига – хароботга бораман.

– Бош устига, тақсир, – деди Планше.

– Лекин, сен шу ерда бўласанми? Қўрқмайсанми? – орқасига қайтиб ва хизматкорининг кўнглини кўта-ришга уриниб сўради д'Артаньян.

– Хотиржам бўлинг, тақсир, – жавоб берди Планше. – Сиз ҳали мени билмайсиз. Мен қунт қилсам, мард бўлишни биламан, гапимга ишонинг. Бутун гап қунт қилишда. Бундан ташқари, мен Пикардияданман.

– Демак, келишдик, – деди д'Артанъян, – жонингдан кечсанг-кечасанки, посбонлигинги тарқ этмайсан-а?

– Ҳа, тақсир. Ҳўжайинимга садоқатимни исботлаш учун мен эплаёлмайдиган нарса йўқ.

«Жуда соз! – кўнглидан кечирди д'Артанъян. – Бу йигитга қўллаган чорам жўяли чиқди, шекипли. Кези келганда ундан фойдаланиб турмоқ лозим».

Шундан кейин унинг шу куннинг югур-югуридан ҳийла ҳориган оёқлари бор тезлиқда жадаллаб, у Эски Каптархона кўчасига йўлланди.

Жаноб де Тревиль уйида йўқ эди. Унинг ротаси Луврда посбонлик қилмоқда эди. У ўша ерда ўз ротаси билан бирга эди.

Жаноб де Тревилнинг ҳузурига етиш зарур эди. Уни рўй берган воқеадан огоҳ этиш лозим эди.

Д'Артанъян Луврга киришга бир уриниб кўрмоқча жазм қилди. Жаноб Дезессара гвардия ротасининг уст-боши унинг учун рухсатнома вазифасини ўтамоги керак эди.

У янги кўприқдан ўтишни мўлжаллаб, Пти-Огюстен кўчасидан сўнг соҳилдан юриб кетди. Паромдан фойдаланиш фикри хаёлига бир келди-ю, лекин дарё ёқасига тушиб бўлгач, қўлини беихтиёр чўнтағига солиб кўриб, тўлов учун ҳеч нимаси йўқлигига ишонч ҳосил қилди.

Генего кўчасига етганда қўқис Дофин кўчаси муюлишидан чиқиб келгувчи одамларга кўзи тушди. Улар икки киши – эркак билан аёл эди. Уларнинг қиёфасида недир д'Артанъянни таажжууга солди.

Аёл қомати билан Бонасе хонимни эслатар, эркак киши эса танг қолдирадиган даражада Арамисга ўхшарди.

Бунинг устига аёл, д'Артаньян Вожирап кўчасида-ги дераза ва Лагарп кўчасидаги эшик фонида қандай кўрган бўлса, худди шу тахлит хотирида маҳкам ўрнашиб қолган қора ёпинчиқга бурканиб олганди. Эркак киши эса мушкетёр либосида эди.

Ёпинчиқнинг бош қисми юзларигача туширилган, эркак киши эса юзини дастрўмолча билан пана қилиб бораради. Бу эҳтиёт чораси иккаласининг ҳам танилиб қолмасликка уринаётганидан далолат берарди.

Улар кўприқдан юриб кетдилар. Д'Артаньяннинг йўли ҳам, у Луврга отлангани сабабли, кўприкка тушарди. Д'Артаньян уларга эргашди.

У ўн қадам юрмасдан аёл – Бонасе хоним-у, эркак – Арамислигига қатъий амин бўлди.

Шунда дафъатан рашқ түғдирган ҳамма шубҳаларни унинг кўнглида яна бош кўтарди.

У панд еган, ўз дўистидан панд еган, аллақачон ўз ёридай севиб қолган аёлдан панд еган эди. Бонасе хоним жамики худоларни ўртага солиб, Арамисни танимайман деб қасам ичди, чорак соат ўтар-ўтмас уни Арамис билан қўлтиқлашган ҳолда учратиб ўтирибди.

Д'Артаньян хушрўй аттор хоним билан атиги уч соатча илгари танишиб қолгани, ўзини олиб қочмоқча шайланиб турган изқуварлар қўлидан халос этгани учун миннатдорлик туйғуси демаса, унинг ўзи билан бўлак иши йўқлигини, ўзига ҳеч қандай ваъда бермаганини, ҳатто, хаёлига ҳам келтирмади. У ўзини таҳқир этилган, алданган, шармисор қилинган маҳбуб деб ҳис қилмоқда эди. Унинг вужудини ғазаб қамраб, юзлари бўғриқиб кетди.

Жувон билан унинг ҳамроҳи ўзларини таъқиб қилишаётганини пайқаб, қадамларини тезлатдилар. Д'Артаньян қарийб югурганича улардан ўзиб кетди, сўнgra изига қайтди. Кўприкнинг бутун шу бўлагига ёғду сочгувчи фонус ёритиб турган Самарит аёли ҳайкали ёнидан ўтаётган онда улар тўқнаш келишди.

Д'Артаньян уларнинг қаршисида тўхтади, улар ҳам тўхташга мажбур бўлдилар.

– Сизга нима керак, тақсир? – бир қадам орқага тисланиб сўради мушкетёр, унинг хорижий талаффузи, д'Артаньянни, шубҳаларининг бир қисмида, ҳарҳолда, хатога йўл кўйганини тушунишга мажбур этди.

– Бу Арамис эмас! – қичқирди у.

– Йўқ, тақсир, бу Арамис эмас. Ундовингизга қаранданда сиз мени бошқа киши деб ўйлагансиз, шунинг учун сизни авф этдим.

– Сиз мени авф этдингиз? – хитоб қилди д'Артаньян.

– Ҳа, – деди номаълум киши. – менда ҳеч қандай ишингиз йўқ экан, ўтишга ижозат беринг.

– Сиз ҳақсиз, тақсир, – деди д'Артаньян, – сизда ҳеч қандай ишим йўқ. Лекин хонимингизда менинг ишим бор.

– Хонимимда? Сиз уни танимайсиз! – таажжуб билан деди номаълум киши.

– Сиз янгилияпсиз, тақсир, мен уни танийман.

– Уҳ, – ўпкалаҳ хитоб қилди Бонасе хоним, – сиз менга дворяннинг, ҳарбий кишининг сўзини бердингиз, мен сизнинг лафзингизга ишонса бўлади, деб ўтирибман!

– Сиз-чи, хоним, сиз... – ўсал бўлиб ғўлдиради д'Артаньян, – сиз менга ваъда бергансиз...

– Қўлимга суюнинг, хоним, – деди ажнабий, – юраверинг.

Д'Артаньян гангид, довдираб, Бонасе хоним билан унинг ҳамроҳи қаршисида қўлларини қовуштирганича тураверди.

Мушкетёр олға қадам ташлаб, қўли билан д'Артаньянни четга суриб қўйди.

Д'Артаньян орқага сапчиб тушиб, қиличини суфурди. Ажнабий ҳам яшин тезлигида ўзиникини олди.

– Авлиёлар ҳаққи, милорд! – уларнинг ўртасига ташланиб, қўллари билан қиличларга осилиб, қичқириб юборди Бонасе хоним.

– Милорд! – Бирдан хаёлига ярқ этиб бир фикр келиб, қичқирди д'Артанъян. – Милорд!.. Узр, тақсир... Лекин, наҳот сиз...

– Милорд – герсог Бэкингем, – нимтовушда гапирди Бонасе хоним. – энди сиз ҳаммамизни ҳалок қилишингиз мумкин.

– Милорд, сиз ҳам хоним, тавалло қиласман, кечи-ринглар, мени кечириңглар! Лекин, мен уни севардимда, ахир милорд, ҳам рашк қиласадим. Мұхаббат нималигини сиз биласиз-ку, ахир, милорд. Мени кечириңг, айтинг, путфи карамингиз учун жонимни фидо қилол-майманми?

– Сиз вијждонли йигитсиз, – дея герсог узатган құлинин д'Артанъян эхтиром билан қисди, – сиз хизматларингизни таклиф қиляпсиз – мен уларни қабул этдім. Бизни Лувргача кузатиб қўйинг ва битта-яримтаси бизни пойлаётганини мабодо пайқаб қолсангиз, ўша кишини ўлдириңг.

Д'Артанъян қўлида яланғоч қиличини тутган қўйи Бонасе хоним билан герсогни йигирма одимча олдинга ўтказиб юборди ва Карл I нинг ўқтам ва назокатли министрининг амрини аниқ бажо қилишга шай ҳопда уларга эргаши.

Бироқ, яхшиямки, бу кеч ўз садоқатини амалда исбот қилиш учун ёш қаҳрамонга баҳона ўнг келмади ва жувон виқорли мушкетёр билан бирга безовта бўлмай, Луврга етиб, Эшел қўчаси қаршисидаги дарвозадан кириб кетди. Д'Артанъянга келганда, у Портос билан Арамис кўз тутиб ўтиришган «Қарағай Бужури» хароботига ошиқди.

Нима важдан уларни безовта қилганини изоҳлаб ўтирмасдан фақат уларнинг ёрдами зарурдай туюлган ишни ўзи удалаганини уларга маълум қилди.

Энди эса ҳикоямизга берилиб, уч дўстнинг ҳар бирининг ўз уйига қайтишига имкон бериб, Луврнинг иланг-биланг йўлларидан герсог Бэкингем билан унинг ҳамроҳи кетидан юрайлик.

XII

Жорж Виллерс, Герсог Бэкингемский

Бонасе хоним билан герсог ортиқча мушкултосиз Луврга кириб олдилар. Бонасе хонимни қироличанинг штатига мансуб аёл сифатида танишар, герсог эса ўша оқшом, биз зикр қилгандек, саройда посбонлик қилгувчи жаноб де Тревилнинг мушкетёрлари либосида эди. Дарвоқе, Жермен қироличага қўр-қўронга содик бўлиб, бирор гап кечган тақдирда ҳам Луврга ўз хуторини олиб киргани учун Бонасе хонимни айبلاغан бўлардилар, холос. Ҳаммасига шу билан хотима бериларди. Айбни у ўз бўйнига олган бўларди, гарчи, унинг пок номи булғанса-да, лекин, жаҳон зўравонлари учун аллақандай ғариб аттор аёлининг пок номи нима бўпти!

Ҳовлига киргач, герсог билан Бонасе хоним йигирма қадамча тош девор бўйлаб юрдилар. Сўнгра, Бонасе хоним қундузлари очиқ, лекин тунлари одатда беркилгувчи чоққина хизмат эшигининг дастагини босди. Эшик сурилди. Улар ичкарига кирдилар. Атроф қопкоронги, лекин Луврнинг сарой хизматчилари учун ажратилган бу қисмидаги ҳамма йўлкалар Бонасе хонимга яхши таниш эди. Эшикни ортидан беркитиб, у герсогнинг қўлидан ушлади, оҳиста бир-икки қадам ташлади, панжарани тутиб, оёғини зинага тегизди-да, тепага чиқа бошлади. Герсог унга эргашиб бормоқда эди. Улар учинчи қаватга етиб олдилар. Шу ерда Бонасе хоним ўнгга бурилди, ҳамроҳини узун йўлакдан ўтказиб, қўйи қаватга тушди, яна бир-икки қадам юргач, капитни қулфга солиб, эшикни очди ва герсогни тунги чироқ билан ёритилган хонага киритиб қўйди.

– Шу ерда тура туриңг, милорд, – шивирлади у. – Ҳозир келадилар.

Шу гапни айтиб, у ўша эшикнинг ўзидан қайтиб чиқди, уни қулфлаб, герсогни шу сўзнинг том маъноси билан асир қилиб қўйди.

Ўзи батамом танҳо қолганига қарамай, герсог Бэкингемнинг ваҳимага тушмаганини қайд этмаслик мумкин эмас. Унинг табиатидаги энг ажойиб жиҳатларидан бири саргузаштларга ташналиқ, бутун романтик нарсаларга ишқибозлик эди. Жасур, мард бўлгани ҳолда шу хил шароитда унинг биринчя дафъа ҳаётини хавф остида қолдириши эмасди. Парижга учиб келишга унданған Анна Австрийскаянинг номаси сохталиги уни алдаб қўлга тушириши кераклиги унга аллақачон маълум бўлган эди. Лекин, Лондонга қайтиш ўрнига у воқе бўлган нарсалардан фойдаланиб, қиролича билан дийдор кўришмасдан кетмаслигини, буни унга етказишларини илтимос қилди. Қиролича аввалига қатъиян рад этди, сўнгра ўзининг рад жавобидан дилабгор бўлиб, герсог бирор ножӯя иш қилиб қўйишидан ҳадиксираб, жўнаб кетишга кўндириш ниятида уни қабул қилишга қарор қилди. Лекин, у худди шу қарорга келган оқшом герсогни Луврга олиб кириш топширилган Бонасе хонимни олиб қочишиди. Икки кун ҳеч ким унинг дарагини топмади, ҳамма иш тўхтаб қолди. Бироқ, Бонасе хоним қутулиб чиқиб, де Ла Порт билан кўришган ҳамоно ҳаммаси яна ҳаракатга келди-ю, у ўзи олиб қочилмаган тақдирда уч кун илгарироқ амалга ошгувчи қалтис ташаббусни ниҳоясига етказди.

Ёлғиз қолиб, герсог кўзгуга яқинлашди. Мушкетёрлик либоси унга жуда ярашган эди.

У ўттиз беш ёшда бўлиб, бутун Франция сингари Англияда ҳам унинг энг гўзал кибор киши ва энг бејирим жазман деб донг чиқаргани бежиз эмасди.

Ўзи мислсиз ҳокимиятни истифода қилган мамлакатни фақат ўз таъбига бўйин эгиб, ҳали титратиб, ҳали тинчтишиб турган, икки қиролнинг арзандаси, талай миллионларнинг эгаси Жорж Виллерс, герсог Бэкингемский, ҳатто, асрлар ўтгач ҳам авлодларни лоп қолдиришга қодир афсонавий ҳаёт кечиради.

Үзига бино қўйиб, бошқа кишиларни идора қилгувчи қонунларнинг үзига дахлдор эмаслигига ишониб, ўз қудратига эътиқод қилиб, у олдига қўйган мақсади сари тик бормоқда эди, гарчанд ўша мақсад шу қадар ёрқин ва улуғ эдики, ўзга ҳар кишига уни хаёл қипишининг ўзи телбалик бўлиб туюлган бўларди. Шулардан ҳаммаси жамланиб, гўзал, қўл етмас Австрийскаянинг висолига этиш, мафтун этиб, унда муҳаббат уйғотиш учун журъат берди.

Шундай қилиб, Жорж Виллерс, айтганимиздек, кўзгу олдида тўхтади. Ўзининг мушкетёр шляпаси бир оз тўзғитган олтинсимон сочларини тузатиб, мўйловларини бураб қўйиб, қувончи ичига сифмай, ўзи зоринтизор бўлган дамнинг яқинлигидан маъсуд ва мағрур бўлиб, у ўзининг кўзгудаги аксига умид ва ифтихор барқ уриб турган табассум билан жилмайиб қўйди.

Худди шу нафас девор сирмасига яширилган эшик очилди ва хонага аёл кириб келди. Герсог уни қўзгудан кўриб, қичқириб юборди – бу қиролича эди.

Ўша маҳаллар Анна Австрийская йигирма олти ёки йигирма етти ёшда бўлиб, у ўзининг ҳусни жамолининг авжи очилган палласида эди.

У фаришталардек хиром этарди. Мовий товлангувчи кўзлари ҳуснининг фазлу камолидай туюлар, улар латофат, шу билан бирга малоҳатга тўлиқ эди.

Кичкина паъли даҳанини, ҳатто, Австриянинг бутун қирол наслига хос сал чўччайган пастки дудофи ҳам бузмасди, жилмайганда у дилрабо қўринар, лекин, чукур истиғно ҳам ифодалай оларди.

Унинг эти ўзининг нафис баҳмалсимон майнлиги билан машҳур бўлиб, қўл ва елкаларининг гўзал шакли ҳайратда қолдирав, даврнинг жамики шоирлари ўз шеърларида уларни тараннум этгандилар. Ниҳоят, энг жиддий мұнаққид бор-йўғи камроқ таровату энг талабчан ҳайкалтарош эса бурун бичимининг бежирипроқ бўлишини тилай оладиган рухсорини ёшли-

гида сарғиш бўлиб, бора-бора қўнғир тусга кирган сочлари фусун бериб ўраб турарди.

Герсог Бэкингем қўзлари қамашиб, бир зум қотиб қолди: зиёфат, тўй-томуша, қўнгилочар базмларда унга Анна Австрийская ўзининг испан оқсочлари орасида қирол рашки ва кардинал Ришелье найрангларининг қурбони бўлмаган ёлғиз киши – доня Эстефания ҳамроҳлигида оддий оқ шоҳи қўйлақда хонага кириб келган ҳозирги сингари гўзал қўринмаганди.

Анна Австрийская герсогга пешвоз бир қадам юрди. Бэкингем унинг пойига йиқилиб, қиролича унга халал беришга улгурмай қўйлагининг баридан тутиб, лабларига тегизди.

– Герсог, ўша мактубни мен ёздирмаганимни сиз энди биласиз.

– Ҳа, албатта, хоним, ҳа, ҳазрат олиялари! – хитоб қилди герсог. – Мармарга жон кириши, қор иссиқ чиқариши мумкин деб ишониб, мен аҳмоқ, телба бўлиб юрганимни биламан. Бироқ, иложим қанча: ошиқ бўлгандан кейин маъшуқанинг муҳаббатига ишониб кетиш бирам осон. Кейин эса дийдорингизни кўриш, ҳар қалай насиб қилган экан, мен бу саёҳатга бежиз чиқмабман.

– Ҳа, – жавоб берди Анна Австрийская, – лекин, сиз билан кўришишга нега қўнганим сизга маълум. Менинг барча азиятларимга раҳмингиз келмай, сиз бу шаҳарни тарқ этишдан ўжарлик билан бош тортаётисиз, гарчи, бу ерда қолиш билан ҳаётингизни хавф остида қолдираётисиз, мени ҳам номусимни таҳликага солишга мажбур этаётисиз. Денгиз тублари, қиролликларимиз орасидаги нифоқ, ичилган қасамларнинг муқаддаслиги – ҳаммаси бизни ажратиб турганини сизга айтиб қўйиш учун сиз билан кўришишга рози бўлдим. Буларнинг ҳаммасига қарши курашиш – шаккоклик бўлурди, милорд! Ниҳоят, биз ортиқ учрашмаслигимиз керак, деб айтиб қўйиш учун сиз билан кўришишга рози бўлдим.

– Давом этинг, хоним, давом этаверинг, қиролича!
– сүзлади Бэкингем. – Товушингиз нафосати сүзларингиз қаҳрини юмшатаётир... Сиз шаккоклик хусусида сүзлаётирсиз. Бироқ, тангри бир-бири учун яратган қалбларни жудо қилиш – шаккоклиқдир.

– Милорд, – хитоб қылди қиролича, – сиз хотириңгиздан чиқараётирсиз: мен ҳеч қачон сизни севаман деган эмасман!

– Бироқ, сиз ҳеч қачон мени севмаслигингизни ҳам айтмагансиз-да. Аслида, бундай сүзларни айтиш – сиз ҳазрат олиялари томонидан ўта шафқатсизлик бўлурди. Зоро, менга айтинг-чи, менини сингари муҳаббатни – на ҳижрон, на вақт, на руҳий тушқунлик сўндиришга ожизлик қилган муҳаббатни қайдан топасиз? Тушиб қолган тасма, ўйчан нигоҳ, нохос айтилган калом билан таскин топишга рози муҳаббатни? Мен сизни илк бор кўрганимга уч йип бўлди, хоним, мана уч йилдирки, мен сизни шунчалар севаман. Ихтиёр қиласизми, дастлаб кўрганимда қандай либосда бўлганингизни сўзлаб бераман? Ихтиёр қиласизми, кўйлагингизнинг ҳар бир безагини муфассал таърифлаб бераман?.. Мен сизни худди ҳозир кўраётгандайман. Сиз болишларда испан таомили бўйича ўтирган эдингиз. Эгнингизда симу зар тикилган яшил атлас қўйлак, унинг чиройли қўлларингизни, мана шу ажиб қўлларни очиқ қолдириб тирсаккача шимарилган сербар енгларига олмослар қадалган. Бошингизда худди қўйлак рангидағи мўъжаз қалпоқча, қалпоқчада эса – қарқара пати... О, ҳа, ҳа, кўзларимни юмаманда – ўша дамда қандай бўлсангиз сизни шу тахлитда кўраман, очганимда эса, сизни ҳозиргидек, яъни юз карра гўзлроқ қиёфада кўраман.

– Қандай телбалик! – унинг сиймосини ўз қалбида шу қадар ардоқлаб асрагани учун герсогга жаҳл қилмоққа бардоши етмай шивирлади Анна Австрийская.

– Бу хил хотирапар билан беҳуда эҳтиросни қўзғаб юриш қандай телбалик!

– Қандай қун кечирай бўлмаса? Ахир менинг хоти-
ралардан бўлак ҳеч нимам йўқ! Улар менинг саода-
тим, менинг ганжинам, менинг армоним. Сиз билан
бўлган ҳар мулоқот – бу қалб ганжинамга яшириб юр-
ган олмосдир. Бугунги мулоқот сиз тушириб қўйган-у
мен териб олган тўртингчи гавҳардир. Ахир уч йилда
мен сизни атиги уч дафъа кўрдим, хоним: биринчи му-
лоқот хусусида сизга боягина гапирдим, иккинчи
дафъа, мен сизни де Шеврез хонимницида қўрган эдим,
учинчи дафъа амен боғларида...

– Герсог, – қизариб кетиб, шивирлади қиролича, –
ӯша оқшомни эсламанг!

– Йўғ-э, аксинча: уни бир ёд этайлик, хоним! У
ҳаётимдаги энг масъуд, энг қувончли оқшомдир.
Оқшом қандай эди, ёдингиздами? Ҳаво майин, муат-
тар бўйга тўйинган эди. Нилий осмонда юлдузлар жи-
мирларди. О, ӯша дафъа сиз билан қисқа муддатга
холи қолиш менга насиб қилди. Ўшанда бор гапни –
ёлғизлигингиз, қалбингиз изтироблари ҳақида менга
сўзлаб беришга майлингиз бор эди. Сиз менинг қўлим-
га таянардингиз... худди мана шу қўлнинг ўзига. Эги-
лаётганда сеҳрли сочларингиз юзимга тегиб тургани-
ни сезардим-у, бошимдан оёғимгача титроқ босарди.
Қиролича, о, қироличам! Бундай онда қандай илоҳий
баҳт, қандай жаннатий лаззат жо қилинганидан сиз
бехабарсиз. Бор мулкимни, давлатимни, шуҳратимни,
умримнинг боқий кунларининг ҳаммасини шундай он
учун, шундай оқшом учун беришга тайёрман. Зоро,
ӯша оқшом, хоним, онт ичаман сизга, ӯша оқшом, сиз
мени севгансиз!..

– Милорд, эҳтимол... ҳа, жойнинг таровати, ӯша
ғаройиб оқшомнинг сўлимлиги, нигоҳингизнинг таъ-
сири, гоҳи маҳаллар аёл кишини ҳароб қилиш учун
жам бўлгувчи саноқсиз жиҳатлар ӯша машъум оқшом-
да менга қарши тип бириктирилар. Лекин, сиз кўрдин-
гиз, милорд, бўшашиб бораётган аёлга қиролича ма-
дад берди: оғиз очишга журъят этганингиз, жавобим-

ни тақозо әтгувчи ҳаракат қилганингиз маҳал мен чүрини чақирдим.

– Ҳа, албатта, бу рост. Меникидан бўлак ҳар қандай муҳаббат бундай синовга дош беролмасди. Лекин, менинг муҳаббатим уни енгиб, бадтарроқ алангаланди, қалбимни бир умрга асир этиб қўйди. Сиз Парижга қайтиб келгач, мендан қутулдим, деб ўйладингиз, сиз мени сultonни қўриқлаш учун топширган хазинани ташлаб келишга ҳадди сифмайди, деб ўйладингиз. Лекин, менинг бутун ер юзидағи барча хазиналар, жамики қироллар билан нима ишим бор! Бир ҳафта ҳам ўтмасдан мен қайтиб келдим, хоним. Бу дафъа сиз мендан ҳеч важдан гина қиполмасдингиз. Лоақал бир зум дийдорингизни қўриш учун мен қиролимнинг лутфи-карамини тикдим, ҳаётимни таҳлика остида қолдирдим, мен, ҳатто, қўлингизни ҳам ушламадим ҳамда сиз менинг тавба қилганимни, бўйин эгиб турганимни қўриб, мени кечирдингиз.

– Ҳа, бироқ, бу телбаликларнинг ҳаммасидан фийбат истифода қипди, менинг буларда гуноҳим йўқ эди. Буни сиз ўзингиз биласиз, милорд. Жаноб кардиналнинг иғволарига учган қирол ёмон қаҳрланди. Де Верне хоним четплатилди. Пютанж Франциядан бадарға қилинди, де Шеврез хоним ғазабга дучор бўлди. Сиз элчи сифатида Францияга қайтишни тилаганингизда қирол шахсан ўзи – буни хотирга олинг, милорд – қирол шахсан ўзи қарши чиқди.

– Ҳа, қиролининг рад жавоби учун Франция ҳам уруш билан товоң тўлайди. Мен сизни қўриш имконидан маҳрумман, хоним – начора, менинг тўғримда ҳар кун эшитиб туришингизни орзу қиласман. Биласизми, Ре оролига қилингган экспедициянинг ва мен кўнглимга туғиб юрган Ларошел протестантлари билан тузилажак итифоқнинг мақсади нима? Сизни қўриш иштиёқи. Мен қўлда қирол билан Парижни босиб олишни хаёл қила олмайман, буни биламан. Лекин, бу уруш кетидан сулҳ тузилади, сулҳ эса, музокараларни талаб этади, музо-

карапарни олиб бориш менга топширилади. Үнда энди мени қабул этмасликка журъат этолмайдилар, мен сизни тоақал бир нафас күраман, баҳтиёр бўламан. Рост, минглаб кишилар бу баҳт учун ҳаётини қурбон қила-дилар. Лекин, менинг бу билан сира ишим бўлмайди, сизни кўрсам бўлгани! Буларнинг ҳаммаси телба-тескари гаплардир, лекин, айтингиз-чи, қай бир аёлнинг бундан эҳтирослироқ шайдоси бўлган? Қай қиролича-нинг бундан фидойироқ хизматчиси бўлган?

– Милорд, милорд, ўзингизни оқлаш учун сиз иснодга қолдиргувчи баҳоналар қилаётисиз. Сиз айтаёт-ган севги далиллари – ахир улар деярли жиноят-ку, милорд.

– Сиз мени севмаслигингиз боисидан шундай, холос, хоним. Борди-ю, менда кўнглингиз бўлганда эди, буларнинг ҳаммаси сизга ўзгача кўринган бўларди. Лекин, мени севганингизда борми... мени севганингизда борми, баҳтимни ҳазм қиполмасдим, мен ақлдан озган бўлурдим. Ҳа, де Шеврез хоним, сиз боя тилга олган де Шеврез хоним шафқатлироқ эди: Голланд уни севган, у ҳам кўнгил берган.

– Де Шеврез хоним қиролича эмасди, – бундай тे-ран туйғулар ифодаси қаршисида ўзини эплашга қурби етмай шивирлади Анна Австрийская.

– Демак, қиролича бўлмаган тақдирда мени севар-кансида, хоним? Айтинг, севаркансида? Ёлғиз ман-сабгина сизни шу қадар қатъий қиляпти, деб ишонишга журъат этсан бўладими? Сиз де Шеврез хоним бўлганингизда шўрлик Бэкингем рижо қилиши мум-кин эди, деб ишонсан бўладими?.. Шу ширин сўзла-рингиз учун ташаккур, соҳибжамол қироличам, минг бор ташаккур!

– Милорд, милорд, сиз мени тўғри тушунмадингиз, сўзларимни тўғри шарҳламадингиз. Мен айтмоқчи эмас эдим...

– Қўйинг, гапирманг! – деди герсог. – Менга хато баҳт ато этган бўлса, уни тузатиб, шафқатсизлик қип-

манг. Ўзингиз айтдингиз: мени алдаб, тузоққа туширганлар. Бу нарса менинг бошимни емасайди... Бирам қизиқ: сўнгги маҳаллар ажал яқинлигини кўнглим се-зиз турибди... – герсог мийифида кулиб қўйди.

– Ё раббий! – хитоб қилди Анна Австрийская, унинг товушида янграган даҳшат, герогга бўлган ҳисларининг ўзи билдиришни хоҳлаганидан нечоғлиқ кучлилигини ҳар қандай сўзлардан равшанроқ фош этиб турарди.

– Мен бу гапни асти сизни қўрқитиш ниятида айтганим йўқ, хоним. Йўғ-э! Мен айтган нарса, шунчаки кулгили, ишонинг, тасаввурнинг бундай ўйини менга қилча малол келмайди. Бироқ, ҳозиргина оғзингиздан чиққан сўзлар, менга берилган умид учқуни ҳалитдан ҳаммасини, ҳатто, менинг ҳалокатимни ҳам оқлаб юборди.

– Энди мен ҳам иқрор бўлай, герсог, – гапирди Анна.

– Менинг ҳам кўнглим ғаш, тушлар ором бермайди. Тушимда сизни қўрибман: сиз ерда қонга беланиб, жароҳатланиб ётганмишсиз.

– Чап биқинимга ханжар билан яраланиб-а? – унинг сўзини бўлди герсог.

– Ҳа, худди шундай, милорд: чап биқинга ханжар билан. Менинг бундай туш кўрганимни сизга ким айтдийкин? Мен уларни ёлғиз худога ибодат пайти ошкор қилганман, холос.

– Шуниси кифоя, хоним. Сиз мени севасиз, вассалом.

– Мен сизни севаманми? Мен-а?

– Ҳа, сиз. Ахир мени севмаганингизда худойим сизга ҳам менини сингари тушларни юборармиди? Ахир қалбларимиз ҳаётимизни боғлаб турмаса, бизни бир хил вассаса босармиди? Сиз мени севасиз, менинг қироличам. Менга аза тутасизми?

– Ё раббий, ё раббий? – нидо қилди Анна Австрийская. – Буниси менинг бардошимдан ортиқ. Герсог, яли наман сизга, авлиёлар ҳаққи, мени ҳоли қолдиринг,

кетинг! Мен сизни севаманми ёки йўқми, билмайман, лекин ўз қасамларимни бузмаслигимни аниқ биламан. Менга раҳм қилинг, жўнаб кетинг! Агар сизни Францияда жароҳатласалар, агар сиз Францияда жон берсангиз, агар менга бўлган муҳаббат ҳалокатингизга сабаб бўлди, деган фикр ақалли хаёлимга келса, мен бунга чидаёлмайман, мен ақлдан озаман. Жўнаб кетсангиз-чи, ахир, жўнаб кетинг, илтижо қиласман!

– О, сиз нақадар гўзалсиз-а, ҳозир! Мен сизни нақадар севаман! – деди Бэкингем.

– Жўнаб кетинг! Жўнаб кетинг! Ялинаман сизга! Кейинроқ қайтасиз. Бу ерга элчи сифатида, министр сифатида қайтиб келинг, сизни ҳимоя қилишга шай соқчилар, сизни қўриқлашга мажбур мулозимлар ҳамроҳлигига қайтиб келинг. Ўшанда ҳаётингиз учун титраб-қақшаб турмайман, сизни кўришдан баҳтиёр бўламан.

– Ажабо, сиз айтаётган гаплар ростми?

– Ҳа...

– Унда... Унда авф этганингиз белгиси ўрнида бирор нарсангизни, шуларнинг ҳаммаси тушим эмаслигини исбот этгувчи ўзингизга қарашли бирор арзимаган нарсангизни беринг. Ўзингиз тақиб юрган, мен ҳам тақсам бўлгудай бирор нарса... узукми, занжирми...

– Агар илтимосингизни бажо келтирсам, сиз кетасизми, жўнаб кетасизми?

– Ҳа.

– Шу тобда-я?

– Ҳа.

– Сиз Францияни тарқ этасизми? Англияга қайтасизми?

– Ҳа, қасам ичаман.

– Унда сабр қилинг, сабр қилинг.

Анна Австрийская ўз хонасига кириб кетди ва қарийб шу паҳзада қайтиб, қўлида монограммаси нусхасида олтин нақш солинган, қизғиши ёғочдан ясалган қутича кўтариб келди.

– Шуни олинг, милорд, – деди у, – олинг-да, мендан эсдалик учун асраб юринг.

Герсог Бэкингем қутичани опди-ю, яна унинг пойига йиқилди.

– Сиз кетишни ваъда қилиб эдингиз.

– Лафзим устидан чиқаман ҳам. Қўлингизни беринг, хоним, қўлингизни беринг, кейин кетаман.

Қиролича Анна қўзларини юмган ва бир қўли билан Эстефанияга суюнган қўйи бошқа қўлини унга узатди, негаки, дармони қуриётганини ўзи сезиб турарди.

Бэкингем бу гўзал қўлга эҳтирос билан лабларини босди.

– Яrim йип ўтмасдан, – ўрнидан тураркан деди у, – гарчи, бунинг учун еру осмонни остин-устун қилишимга тўғри келса ҳам, мен сизни қўраман, хоним.

Кейин у лафзида туриб, хонадан чопиб чиқиб кетди.

Даҳлизда у Бонасе хонимни топди, у илгариги эҳтиёт чоралари ва ўша мувваффақият билан уни Луврдан ташқарига чиқариб қўйди.

XIII

Жаноб Бонасе

Китобхон пайқаган бўлса керак, бу воқеанинг ҳам-масида бир киши бор эдики, мушкул аҳволига қара-масдан, у билан ҳеч кимнинг иши бўлмади. Бу киши рицарлик қаҳрамонликларга ва айни замонда ишқий саргузаштларга бой ўша даврда чамбарчас боғланиб кетган сиёсий ва ишқий фитналарнинг муҳтарам қурбони жаноб Бонасе эди.

Хайриятки, китобхон уни эсласа-эсламаса ҳам, биз уни назардан қочирмасликни ваъда қилган эдик.

Ҳибсга олган изқуварлар уни тўппа-тўғри Бастилияга жўнатишиди ва у ерда мушкетларини ўқлаб турган бир взвод аскарлар ёнидан уни зириллатиб етаклаб ўтдилар.

Сўнгра ним ертўла узун даҳлизга тушиб қолиб, у ўз кузатувчиларининг шафқатсиз муомаласига йўлиқди, шаънига энг қўйпоп сўкишлар ёғилди. Изқуварлар паст насабли кишиига ишлари тушганини кўриб, у билан энг хароб гадой сингари муносабатда бўлдилар.

Ярим соат ўтгач, мирза келди, уни тергов хонасига олиб боришга фармойиш бериб, тутқуннинг хавотирларига эмас-у, азобларига барҳам берди. Одатда ҳисбага олингандар үз камераларида тергов қилинарди, бироқ, жаноб Бонасе билан муомалада тортиниб ўтиришни лозим ҳисобламасдилар. Икки соқчи шўрпешиона атторни ушлаб олиб, ҳовлидан ўтишга мажбур этдилар, уч посбон турган даҳлизга олиб кириб, аллақандай эшикни очдилар-да, уни гумбазсимон шифтли, фақат стол, стули бор комиссар ўтирган хонага туртиб киргизиб қўйдилар. Комиссар стулда ўтириб, стол устида алланималарни ёзмоқда эди.

Соқчилар маҳбусни стол ёнига келтирдилар ва комиссарнинг ишораси билан унинг овози етмайдиганроқ жойга бориб турдилар.

Шу пайтгача қофозлари устида бошини эгиб ўтирган комиссар, қаршисида ким турганини текшириб кўргиси келгандай тўсатдан киприкларини қўтариб, қаради. Комиссарнинг чеҳраси тунд эди – учли бурун, туртиб чиққан заъфарон ёноқлар, кўзлар кичкина, лекин тийран ва ўткир. Унинг юзида ҳам сувсарнинг, ҳам тулкининг истараси бор эди. Совети остидан чўзилиб чиққан тошбақанинг калласига монанд боши қора ҳакамлик ридонинг ичидан чиқиб турган узун, ҳарачатчан гарданида чайқалиб турарди.

Комиссар, аввало, жаноб Бонасенинг исму шарифи, касби кори, туаржойини суриштириди.

Сўроқ бергувчи, номим Жак-Мишел Бонасе, ёшим эллик бирда, ҳозирда савдо-сотиқ ишларини ташлаган, атторлик дўконининг собиқ эгаси бўламан. Гўрковлар қўчасидаги ўн биринчи уйда истиқомат қиласман, деб жавоб берди.

Шундан сүнг сўроқни давом этиш ўрнига комиссар сиёсатга суқилишга журъат этган кичкина одам бошидаги хавф-хатар хусусида узоқ ваъз ўқиди. Бундан ташқари, у, жаноб кардиналнинг ҳокимияти ва хатти-ҳаракатларига жазосини тортмасдан тўсқинлик қилиш ҳеч кимсанинг қўлидан келмайдиган жаноб кардиналнинг, бу тенги йўқ министрнинг, бўлажак министрлар учун ёрқин тимсол бўлган бу собиқ министрлар фотиҳининг куч-қудрати борасида эзмаланиб ҳикоя бошлади.

Нутқининг бу қисми ниҳоясига етгач, комиссар шўрпик Бонасега ёв қараш қилиб, ўз аҳволи ҳақида бош қотириб кўришни маслаҳат берди.

Атторнинг муроҳазалари мураккаб эмасди: жаноб де Ла Порт уни ўзининг чўқинтирган қизига уйлантиришни хаёл қилган кун ва соатга, хусусан, ўша чўқинтирган қиз қироличанинг кийимхонасига олинган соатга у лаънат ўқирди.

Ўта кетган номардлик аралаш ўлгудек зиқналиги билан муштарак чуқур худбинлиги жаноб Бонасе табиатининг негизи эди. Ёш рафиқасига бўлган муҳаббати қўшимча туйғу бўлиб, ҳозиргина зикр этилган туфма хусусиятлар билан беллашолмасди.

Бонасе ўзига айтилган гапни жиiddий ўйлаб қўрди.

– Лекин, жаноб комиссар, – дея пинагини бузмай сўз бошлади у, – ишонинг, лутф айлаб, бизни бошқариб турган падари бузрукворнинг ҳамма фазилатларини ҳар кимдан ортиқ биламан ва қадрлайман.

– Ажабо? – ишонқирамай сўради комиссар. – Агар гап ростдан шундай бўлса, унда сиз қандай қилиб Бастилияга тушиб қолдингиз?

– Қандай қилиб, ёки, тўғрироғи, нима сабабдан мен шу ердаман – мана шунисини сизга ҳеч айтиб беролмайман, зеро, бу нарса ўзимга ҳам маълум эмас. Жаноб кардиналнинг таъбига ёқмаган бирор қилиқ учун бўлса керак-да.

– Лекин, сизни давлат хоини деб айблаётганларидан кейин, бирор жиноят қилған бўлишингиз керак.

– Давлат хоини деб? – даҳшат ичидаги қичқириб юборди Бонасе. – Давлат хоини деб? Ахир испанларни ёмон кўрадиган, гугенотларни кўрага кўзи йўқ бир бечора аттор қандай қилиб давлат хоини деб айбланиши мумкин? Ўзингиз ўйлаб кўринг, жаноб комиссар. Ахир бу, мутлақо ақлга сифмайдиган гап-ку!

– Жаноб Бонасе, – гўё юрак қаъридагини ўқиш лаёкатига эга бит кўзларини айбланувчига тикиб сўради комиссар. – Жаноб Бонасе, рафиқангиз борми?

– Ҳа, тақсир, – чигал энди бошланишини сезиб, титраб жавоб берди аттор. – Менинг... менинг рафиқам бўлган.

– Бўлган деганингиз нимаси? Бўлган бўлса уни қаёққа йўқотдингиз?

– Уни ўғирлаб кетгандар, тақсир.

– Ўғирлаб кетгандар? – қайта сўради комиссар. – Шундай денг!

Ана шу «шундай денг»дан Бонасе иш бадтар чалкашаётганини тушунди.

– Демак, уни ўғирлаб кетгандар, – давом этди комиссар. – Ҳўш, айнан ким ўғирлаган, биласизми?

– Назаримда, биламан.

– Ким экан у?

– Мен ҳеч нимани таъкидлаётганим йўқ, жаноб комиссар, шунисига эътибор қилсангиз. Фақат шубҳа қиляпман.

– Кимдан шубҳа қиляпсиз? Ҳўш, очиини айтинг.

Жаноб Бонасе довдираб қолди: унинг ҳаммасидан тониши керакми ёки бор гапни тўкиб солсинми? Мабодо ҳаммасини инкор этаверса, у ҳаддан қўп нарсанни билади-ю, иқрор бўлишга ботинмаяпти, деб ўйлашлари мумкин. Тан олган ҳолда у ўзининг ҳалол ниятини исбот этган бўлади. Шу боисдан у ҳаммасини айтиб беришга қарор қилди.

– Мен кибор мансабдорга ўхшаш салобатли, қора соч, қорамағиз кишидан шубҳа қиляпман. Бир-икки марта мен Лувр олдида рафиқамни кутиб олиб, уни уйга олиб кетаётганимда ўша киши кетимиздан эргаш-гандек туюлганди менга.

Комиссар хиёл бесаранжом бўлиб қолди.

– Исми нима эди? – сўради у.

– Унинг исмими билмайман. Лекин, у билан учрашиб қолиш насиб қилгудай бўлса, бошқа кишиларнинг мингтаси ичидан ҳам таниб олар эдим, бунга ка-филман.

Комиссар қовоғини солди.

– Бошқа кишиларнинг мингтаси ичидан ҳам уни та-ниб олар эдим, дедингизми? – такрор сўради у.

– Мен айтмоқчи эдимки... – ноўрин жавоб қилганини пайқаб, тўнгиллади Бонасе. – Мен айтмоқчи эдим-ки...

– Сиз уни танир эдим, дедингиз, – деди комиссар, – яхши. Бугунга етар. Ушбу сұхбатимизни давом этишдан илгари рафиқангизнинг ўғриси сизга танишлиги-дан баъзи бирорларни огоҳ этиб қўйиш зарур.

– Лекин, сизга уни танийман деганим йўқ-ку ахир! – алам билан хитоб қилди Бонасе. – Мен сизга аксини айтиб эдим...

– Маҳбусни олиб кетинг! – икки соқчига юзланиб буюрди комиссар.

– Қаерга элтиб қўйишни буюрасиз? – сўради ми-за.

– Камерага.

– Қайси бирига.

– Оббо, қайсига бўлса, майли. Маҳкамроқ қулфлан-са бўлди, – шўрлик Бонасенинг жон-понини чиқариб юборган лоқайд товуш билан деди комиссар.

«Э, парвардигор! – хаёл сурарди у. – Бошимга қул-фат тушди. Хотиним бирор ёмон жиноят қилган бўлса керак. Мени шериги деб ҳисоблаб, унга қўшиб жазо-лашса керак. У ҳамма гапдан мени хабардор қилиб

юрганини айтган, айбини бўйнига олган бўлса керак. Аёллар заифа маҳлуқлар-да, ахир! Камерага, дуч келганига! Ҳа, албатта! Тун қисқа... Эртага бўлса – чархпалак, дор... Э, парвардигор! Менга раҳм-шафқат қил!»

Жаноб Бонасенинг ҳасрату нопаларига, улар бу хил ҳасратларга кўнишиб ҳам қолиши лозим эди, заррача парво қилмай, соқчилар икки ёндан қўлтиқлаб, маҳбусни камерага олиб кетдилар. Комиссар аллақандай ошигич мактуб ёзишга тутинди. Мирза маҳтал бўлиб, унинг ёнида турарди.

Бу кечада Бонасе мижжак қоқмади – камерасининг фоят ноқулайлиги эмас, балки даҳшатли ваҳима уйқу бермади. Тиқ этган товушдан сесканиб, у тун бўйи курсида ўтириб чиқди. Куннинг дастлабки шуълалари дераза панжараси орасидан мўралаганда эса унга қуёшнинг ўзи ҳам мотам тусига киргандай кўриниб кетди.

Тўсатдан у эшик тамбаси сурилаётганини эшишиб қолди-ю, қўрқувдан, ҳатто, сапчиб тушди. У мени дор остига элтиш учун келишди, деб хаёл қилди. Шунинг учун эшиқда жаллод ўрнига кечаги комиссар билан мирза кўринганида уларнинг бўйнига осилиб олишига сал қолди.

– Кечаги кундан бери сизнинг ишингиз жуда чалкашиб кетди, азизим, – деди комиссар, – мен сизга ҳақиқатни айтишни маслаҳат бераман. Фақат самимий тавба-тазарруингиз кардиналнинг қаҳрини юмшатиши мумкин.

– Мен ҳаммасини айтиб беришга тайёрман! – хитоб қилди Бонасе. – Лоақал ўзим билғанларимнинг ҳаммасини. Илтимос қиласман, сўрайверинг.

– Энг аввало: рафиқангиз қаерда?

– Мен сизга айтдим-ку, у ўғирланган.

– Ҳа, лекин, кечада кундузи соат бешдан кейин у сизнинг шарофатингиз билан қочган.

– Менинг рафиқам қочдими? – нидо қилди Бонасе.

– Шўринг қурғур! Лекин, у қочган бўлса, менинг айбим билан эмас, тақсир, қасам ичаман!

– Сиз кундузи ўзингиз алланималар ҳақида узоқ кенгашган жаноб д'Артанъяннинг олдига нима учун кирган эдингиз?

– Ҳа, бу рост гап, жаноб комиссар, бунга иқрорман, бунинг хатолигини тан оламан. Чиндан ҳам д'Артанъянницида бўлдим.

– Уникига нима мақсадда кирган эдингиз?

– Рафиқамни қидириб, топиб беришини илтимос қилиш мақсадида. Уни қайтариб беришни талаб қилишга ҳаққим бор, деб ўйлабман. Хато қилибман, шекилли, мени авф этишингизни ўтиниб сўрайман.

– Жаноб д'Артанъян сизга нима жавоб қилди ўзи?

– Жаноб д'Артанъян менга ёрдам қилишни ваъда берди. Лекин, кўп ўтмай, мени лақиплатганига ишонч ҳосил қилдим.

– Сиз судни чалғитишга уриняпсиз! Д'Артанъян сиз билан тил бириктирган, шунга кўра рафиқангизни ҳибсга олган миршабларни ҳайдаб юборган, уни таъқибдан яширган.

– Жаноб д'Артанъян рафиқамни ўғирлабдими? Сиз менга нималар деяпсиз ўзи?

– Хайриятки, жаноб д'Артанъян қўлимизда, сизларни қамти қиласиз.

– Жуда яхши, рости, мен бундан хурсандман! – хитоб қилди жаноб Бонасе. – Бирор таниш чеҳрани кўргим бор.

– Жаноб д'Артанъянни олиб киринг! – соқчиларга мурожаат қилиб, буюрди комиссар.

Соқчилар Атосни олиб кирдилар.

– Жаноб д'Артанъян. – Атосга юзланиб гапирди комиссар, – сиз билан мана бу жаноб ўртасида нима гап ўтди, сўзлаб беринг.

– Бироқ, бу киши асло жаноб д'Артанъян эмас! – бақириб юборди Бонасе.

– Қанақасига жаноб д'Артанъян эмас? – ўз навбатида қичқирди комиссар.

– Албатта, у эмас-да! – деди Бонасе.

- Бўлмаса бу жанобнинг исми нима? – сўради комиссар.
- Айтолмайман, мен у кишини танимайман.
- Сиз у билан танишмасмисиз?
- Йўқ.
- Сиз уни ҳеч қачон кўрмаганмисиз?
- Кўрганман, лекин, исмини билмайман.
- Исмингиз нима?
- Атос.
- Бироқ, бу инсон исми эмас-ку, ахир, бу бирорта тоғнинг номи! – сўради гангий бошлаган комиссар.
- Менинг исмим шу, – хотиржам деди Атос.
- Бироқ, сиз исмим д’Артанъян дегансиз.
- Бу гапни мен айтганмидим?
- Ҳа, сиз.
- Рухсат этинг! Мендан: «Сиз жаноб д’Артанъянмисиз?», деб сўрадилар, бунга мен «Сиз шу фикрдамисиз?» – деб сўрадим. Миршаблар бунга ишончимиз комил, деб бақирдилар. Мен улар билан тортишиб ўтирамадим. Бундан ташқари, янглишган бўлишим мумкин, ахир.
- Тақсир, сиз суднинг обрўсини тўкяпсиз.
- Асло, – хотиржам деди Атос.
- Сиз жаноб д’Артанъянсиз!
- Кўрдингизми, сиз яна шу гапни таъкидлаётирсиз.
- Лекин, жаноб комиссар, – бақирди Бонасе, – сизни ишонтириб айтаман, бунда шак-шубҳага ўрин йўқ! Жаноб д’Артанъян – менинг ижарадорим ва, бинобарин, у ижара ҳақини тўламаса ҳам ёки, худди шу сабабдан мен уни танишим шарт-ку, ахир. Жаноб д’Артанъян ўн тўқиз-йигирма ёшлардаги йигит, бу жаноб эса кам деганда ўттиз ёшда. Жаноб д’Артанъян жаноб Дезессаранинг гвардия ротасидан, бу жаноб эса жаноб де Тревил ротасининг мушкетёри. Унинг усти-бошига бир қаранг, жаноб комиссар, усти-бошига қаранг!
- Тўғри! – тўнғиллади комиссар. – Буниси тўғри, азбаройи шифо!

Шу дақиқа әшик панг очилди ва Бастилия нозирларидан бири бошлаб кирган чопар комиссарга бир мактуб узатди.

– Ох, ярамас-эй! – хитоб қилди комиссар.

– Нима? Нима дедингиз? Кимни айтапсиз? Ишқилиб, менинг рафиқамнимасми?

– Йўқ, худди ўшани. Ишларингиз жойида, нима ҳам дердик!

– Бу нима қўргулик ўзи? – ичидан зил кетиб, хитоб қилди аттор. – Малол келмаса тушунтириб берсангиз, жаноб комиссар, мен қамоқда ўтирган бир пайтда рафиқам қилиб юрган ишлардан қандай қилиб менинг ишим чатоқлашади.

– Чунки, рафиқангиз бажараётган ишлар – биргалиқда тузилган режанинг давоми, холос! Қабиҳ режанинг!

– Қасам ичаманки, сиз жуда хато фикрдасиз, жаноб комиссар, рафиқам амалга оширмоқчи ишлар тасаввуримда ҳам йўқ, у қилган ишларга заррача алоқам йўқ, агар у номаъқул ишлар қилган бўлса, мен унинг баҳридан ўтаман, ундан юз ўгираман, унга лаънат ўқийман!

– Гап бундай, жаноб комиссар, – деди бирдан Атос.

– Ортиқ заруратим бўлмаса, мени бирор жойга элтиб қўйишни буюрсангиз. Анча жонимга тегди бу жаноб Бонасенгиз.

– Маҳбусларни камераларга элтиб қўйинг, – бир ҳаракат билан Атос ҳамда Бонасени қўрсатиб деди комиссар, – уларни мумкин қадар қаттиқ қўриқласинлар.

– Агар жаноб д'Артанъянга даъвонгиз бўлса, – одатдаги хотиржамлик билан гапирди Атос, – мен қай дарражада унинг ўрнини босишимга унчалик ақлим етмай турибди.

– Буюрилган нарсани қилинг! – қичқириб юборди комиссар. – Ташқи дунё билан алоқа-палоқаси ҳам йўқ! Эшитдингизми?

Атос елкаларини қисиб, соқчиларга эргашди. Бонасе эса йўл бўйи шу қадар кўз ёши тўкиб, оҳ-воҳ че-киб бордики, йўлбарснинг раҳмини келтириши мумкин эди.

Атторни ўзи тунаган камерага элтиб, қун бўйи ўша ерда қолдиридилар. Қун бўйи Бонасе чинакам аттор сингари йиғлаб ўтирди: ахир ўзининг сўзларига қараганда унда ҳарбий руҳ деган гапдан соя ҳам йўқ эдида.

Кечки соат тўққизларда у ухламоқчи бўлиб турганда йўлақдан оёқ шарпаларини эшитиб қолди. Шарпалар унинг эшиги томон яқинлашди-ю, эшик очилиб, соқчи аскарлар кириб келдилар.

– Ортимиздан юринг, – деди аскарлар билан бирга кирган миршабхона мутасаддиси.

– Ортингиздан юрай? – хитоб қилди Бонасе. – Шундай бемаҳалда ортингиздан юрайми? Қаерга экан, худо паноҳингда асрар!

– Сизни қаерга элтиш амр қилинган бўлса, ўша ерга.

– Бу жавоб эмас-да, энди!

– Биз сизга айта оладиган бирдан-бир гап шу.

– Э, парвардигор, парвардигор! – шивирлади шўрпешана аттор. – Бу гал ҳароб бўлдим!

У кўнгли тамом вайрон бўлиб, қаршилик қилиб ўтирасдан соқчиларга эргашди.

Уни ўзи илгари ўтган ҳовлидан етакладилар, сўнгра улар бир ҳовлини кесиб, бошқа бинонинг ичидан юриб ўтдилар ва ниҳоят, тўрт суворий қуршовидаги извош турган бош ҳовли дарвозасига етиб оддилар. Бонасени извошга ўтқазишиб, миршабхона мутасаддиси унинг ёнига ўрнашиб ўтирди, эшиклар калит билан қулфланиб, икковлон кўчма қамоқча тушиб қолгандай бўлдилар.

Извош мотам маҳобаси сингари оҳиста илгари юриб кетди. Деразани тўсиб турган панжарадан маҳбус фақат иморатлар-у, тош йўлни кўра оларди. Лекин, туб парижлик киши сифатида Бонасе ҳар бир

күчани устун, ёзув лавҳалар ва фонуслардан таниб оларди. Бастилия тутқунлари қатл этилгувчи авлиё Павел ибодатхонасига яқинлашиб қолганда ҳушидан кетай-кетай, деб икки марта чўқиниб олди. У извош шу ерда тўхтайди деб ўйлаган эди. Лекин, извош ўтиб кетди. Бирпасдан кейин, у яна беҳудуд даҳшатни бошидан кечирди. Улар давлат жиноятчилари дафн этилгувчи авлиё Яков қабристони ёқалаб бормоқда эдилар. Ёлғиз бир нарса сал унинг жонига ора кирди: дафн этишдан аввал уларнинг боши олинарди, унинг боши эса ҳали елкасида турибди. Бироқ, извош Грэв майдонига бурилаётганини кўргандан, шаҳар ратушасининг найзадор томига кўзи тушгандан ва извош пештоқлар остига кириб боргандан кейин у куним битди, деган қарорга келди-ю, миршабхона мутасаддисига тавба-тазарруларини айтишга уриниб кўрди. Мутасадди уни тинглашни рад этганидан кейин у бирар мунгли фарёд кўтардик, агар овозини ўчирмаса, оғзига сўлиқ тиқиб қўйишини айтиб, мутасадди пўписа қилиб қўйди.

Бу пўписа Бонасега анча таскин берди. Грэв майдонида қатл этишга қасд қилинганд ҳолда унинг оғзини ёпишга ҳожат қолмасди: улар қатл жойига деярли етиб қолишган эди-да. Дарҳақиқат, извош машъум майдондан тўхтамасдан ўтиб кетди. Энди Мотам Крестидан ҳадиксираш қолди. Извош эса худди ўша ерга бурилди.

Бу дафъя шубҳага ўрин қолмаган эди: Мотам Крест майдонида паст табақадан бўлган маҳкумлар қатл қилинар эди. Бонасе ўзини авлиё Павел ёки Грэв майдонларига муносиб кўриб, ўзини беҳуда овутган эди. Унинг сафари ва умри Мотам Крести остида тугайди. У ҳали машъум крестни кўрмасди, лекин, бу крест унга пешвоз сурилиб келишини ҳис қиласди. Мудҳиш жойдан йигирма қадамча берида у қўйқисдан опомоннинг шовқин-суронини эшитиб қолди, извош ҳам таққа тўхтади. Кечирган ҳаяжонларидан жигар-бағри хун

бўлган шўрлик Бонасенинг бунга бардош беришга мадори етмасди. Ажали етган кишининг сўнгги сасига ўхшаш заиф нола билан у ҳушидан кетди.

XIV

Менглик номаълум киши

Майдондаги халойиқ осилиши лозим кишига илҳақ бўлиб эмас, осилган кишини қўриш учун йиғилиб қолган эди.

Шу боисдан извош бир зум ҳаяллаб, нари қўзғалди, оломонни оралаб ўтиб, Сент-ОНоре қўчасидан кетди, Беозор Гўдаклар қўчасига бурилиб, пастак дарвоза олдида тўхтади.

Эшиклар ланг очилиб, миршаблар суюб турган Бонасени икки гвардиячи қўлтиқлаб олди. Уни турта-турта катта даҳлизга киргизиб, аллақандай зинадан юқорига олиб чиқдилар-да, кираверишдаги бир хонада қолдирдилар. Ўзидан талаб этилган ҳамма ҳаракатларни у беҳушларча ижро этарди.

У уйқуда сингари юрар, теварак-атрофни гўё туман ичидаги кўрарди. Сезгилари аллақандай товушларни илфарди-ю, лекин, маъносига етмасди. Шу дақиқаларда уни қатл этишган тақдирда ўзини ҳимоя қилиш учун у бирор ҳаракат қилмаган, гуноҳидан ўтишларини сўраб, бирор садо чиқармаган бўларди.

У соқчилар ўтқазиб қўйган жойнинг ўзида қўлларини туширган ва деворга суянган ҳолича ўтираверди.

Лекин, аста-секин атрофга аланглаб, ҳаётига хавф солгувчи ҳеч қандай нарсага, таҳлика туғдиргувчи ҳеч нимага кўзи тушмагач, деворлар юмшоқ саҳтиён чарм билан қопланганини, оғир алвон шоҳи дарпардалар оптин боғичлар билан боғланганини, ўзи ўтирган курси анча юмшоқ ва қулайлигини қўриб, хавотирлари беҳудалигига унинг ақли етди ва бошини дам ўнгга-ю сўлга буриб, дам кўтариб, тушира бошлади. Ҳеч ким халал бермаган бу ҳаракатлар уни бир қадар дадил-

лантирди ва юрак бетлаб, дастлаб бир оёгини, сүнгра бошқасини букиб кўрди. Пировардида, у қўлларини суюнчиққа тираб, хиёл қўзғалди-ю, оёққа турди.

Шу пайт салобатли бир офицер қўшни хонада аллаким билан сўзлашишда давом этган қўйи дарпарданни кўтарди. Сўнгра маҳбусга ўгирилди.

– Бонасе сизмисиз? – сўради у.

– Ҳа, жаноб офицер, – қўрқувдан қути ўчиб минфирлади аттор, – мен бўламан, хизматингизга тайёрман.

– Киринг, – деди офицер.

Маҳбусга йўл бериб, у четланиб турди. Бонасе сўзсиз итоат қилиб, афтидан, ўзига қўз тутилмоқда бўлган хонага кирди.

Бу – деворларига ҳар турли яроқ-аслача осиғлик кенг кабинет эди; ташқаридан бирор товуш бу ерга келмасди. Гарчи ҳали сентябрнинг охири бўлса-да, каминда олов ёнарди. Хонанинг бутун ўртасини банд этган мурабба шаклли столда қофоз ва китоблар устидан Ларошел шаҳрининг каттакон харитасини ёзиб ташланган эди.

Камин ёнида мағрур, такаббур, нигоҳи тийрак, манглайи кенг, ўрта бўйли киши турарди. Унинг қотма юзини шоп мўйловлар остидаги учли соқол янада чўзинчоқ қўрсатарди. Бу кишининг ёши ўттиз олти-ўттиз еттидан ошгани даргумон, лекин, соч ва соқолларига оқ оралаб қолган эди. Ёнида қиличи бўлмаса ҳам, ҳарҳонда, у ҳарбий кишига ўхшарди, этикларининг гарди эса бугун унинг от минганидан далолат берарди.

Бу киши Арман Жан дю Плесси, Кардинал де Ришелье, бизда тавсиф этиш расм бўлганидек, яъни оғир дардан азоб чекгувчи бўшашган, товуши хиралашган, бевақт қабр сингари чуқур креслога ботган, ёлғиз ақлу фаросатининг қудрати билан яшаб, биргина зakovatinning зўри билан Европа билан курашни тутиб турган нуроний мўйсафид эмас, у кезлар аслида қандай бўлса шундай: ўша пайти ҳам жисмонан заиф-у,

иродасининг уни ўз замонасдининг энг атоқли кишиларининг бири қилиб қўйган беқиёс тафти билан тетик юрган эпчил ва назокатли йигит эди. Герсог Неверскийни унинг мантуан мулкларида қўллаб-қувватлаб, Ним, Кастр ва Юзесни истило қилиб, инглизларни Рө оролидан қувиб чиқаришга, Ларошелни қамал қилишга ҳозирлик кўрмоқда эди.

Шу зайл унинг кардиналлигини бир қарашда ҳеч нима фош этмасди, уни юзидан танимаган киши учун қаршисида ким турганини пайқаб олиш мушкул эди.

Шўрпешана аттор остоңада тўхтаб қолди, биз ҳозиргина таърифини келтирган кишининг нигоҳи гўё ўтмиши тагига етмоқчи бўлиб, унга қадалди.

– Бу ўша Бонасеми? – бир оз сукутдан сўнг сўради у.
– Ҳа, зоти олийлари, – жавоб берди офицер.
– Яхши. Менга унинг қофозларини олиб беринг-да, бизни холи қолдиринг.

Офицер талаб этилган қофозларни столдан олиб узатди ва чуқур таъзим қилиб, чиқиб кетди.

Бонасе бу қофозлар ўзининг Бастилиядаги сўроқлари протоколлари эканини пайқади. Камин ёнидаги киши аҳён-аҳёнда кўзларини қофозлардан узиб, маҳбусга тикиларди, шунда бояқишига икки ништар бориб, қоқ юрагига санчилаётгандай туюларди.

Ўн дақиқа мутолаа ва ўн сония мушоҳададан сўнг кардиналга ҳаммаси равshan бўлганди.

– Бу маҳлук фитнада ҳеч қачон иштирок этмаган, – шивирлади у. – ҳар қалай, кўрамиз.
– Сиз давлатга хиёнатда айбланасиз, – оҳиста сўзлади кардинал.

– Менга буни етказишиди, зоти олийлари! – ҳамсуҳ батини бояги офицер сингари унвон билан атаб, хитоб қилди Бонасе. – Лекин, онт ичаман, менинг ҳеч гапдан хабарим йўқ.

Кардинал мийифида кулиб қўйди.
– Сиз рафиқангиз, де Шеврез хоним ва герсог Бэкингемлар билан тип бириктиргансиз.

– Рост, зоти олийлари, – деди Бонасе, – рафиқам менинг ҳузуримда бу номларни тилга олган эди.

– Нима важхидан?

– У кардинал де Ришелье герсог Бэкингемни, унга қўшиб қироличани ҳам ҳалок қилиш учун уни Парижга алдаб чақирган деб эди.

– У шундай дедими ҳали? – қаҳр билан қичқирди кардинал.

– Ҳа, зоти олийлари, лекин мен унга уқтирган эдим, бунақа гапларни айтиб юриш ярамайди, падари бузруквор қўлларидан...

– Жим бўлсангиз-чи, овсар! – деди кардинал.

– Рафиқам ҳам худди шу гапни айтиб эди, зоти олийлари.

– Рафиқангизни ким олиб қочгани сизга маълумми?

– Йўқ, зоти олийлари.

– Бироқ, сизнинг аллакимдан шубҳангиз бор эди?

– Ҳа, зоти олийлари. Лекин ўша шубҳалар жаноб комиссарнинг кайфини бузгандай бўлди, мен улардан воз кечдим.

– Сизнинг рафиқангиз қочган. Бундан хабарингиз бўлганми?

– Йўқ, зоти олийлари. Мен буни жаноб комиссар орқали билиб олдим. У киши жуда сулукатли одам эканлар.

Кардинал иккинчи дафъа мийифида кулиб қўйди.

– Демак, рафиқангиз қаёққа ғойиб бўлгани сизга маълум эмас экан-да?

– Мутлақо, зоти олийлари. Пуврга қайтган бўлса керак-да.

– Соат бирда у ерда йўқ эди.

– Худоёх худовандо! Унга нима бўлди экан-а?

– Бу маълум бўлади, хавотирланманг. Кардиналдан ҳеч гап қочиб қутулмайди. Кардинал ҳамма нарсани билади.

– Ундай бўлса сиз нима дейсиз, зоти олийлари, рафиқам қаёққа ғойиб бўлганини менга билдиришга кардинал рози бўлмасмиканлар?

– Бўлиши мумкин. Лекин, аввал сиз рафиқангиз билан де Шеврез хоним ўртасидаги муносабатлар ҳақида билганларингизни сўзлаб беришингиз лозим.

– Лекин, зоти олийлари, мен тамом ҳеч нима билмайман. Мен ҳеч қачон бу хонимни кўрмаганман.

– Рафиқангизни олиб кетиш учун Луврга борганингизда у тўғри уйга қайтармиди?

– Йўқ ҳисоб. Унинг аллақандай баззозларда иши бўларди, уни ўша ерга кузатиб қўярдим.

– Ўша баззозлар неча киши эди.

– Икки киши, зоти олийлари.

– Улар қаерда истиқомат қилишарди.

– Биттаси Вожирар кўчасида, иккинчиси Лагарп кўчасида.

– Сиз ҳам у билан бирга киравмидингиз?

– Ҳеч қачон. Мен уни ташқарида кутиб турардим.

– Ўзининг ёлғиз кириш истагини у қандай изоҳлар эди?

– Ҳеч қандай изоҳлаб ўтирмасди. Кутиб туриңг, дерди – мен кутиб тураверардим.

– Сиз жуда ҳам ройиш эр экансиз, муҳтарам жаноб Бонасе! – деди кардинал.

«У мени «муҳтарам жаноб Бонасе» деб атаяпти, қўнглидан ўтказди аттор, ишлар чаккимас, азбаройи шифо!»

– У кириб юрган эшикларни таний олармидингиз?

– Ҳа.

– Рақами хотирингиздами?

– Ҳа.

– Айтиб беринг.

– Вожирар кўчасида йигирма бешинчи сон, Лагарп кўчасида етмиш бешинчи.

– Яхши, – деди кардинал. Кейин столдан кумуш қўнгироқчани олиб, чалди.

Яна бояги офицер кирди.

– Рошфорни айтиб келинг, – ним товушда буюрди Ришеле, – қайтган бўлса, дарҳол етиб келсин.

– Граф шу ерда, – деди офицер. – Падари бузрук-вордан қабул қилишни ўтиниб илтимос қиласпти.

– Майли, кирсинг! – хитоб қилди кардинал. – Кира-версин.

Офицер кардиналнинг амрини ўринлатишга интилгувчи жамики мупозимларига хос зудлик билан югуриб чиқиб кетди.

– Оҳ, «Падари буриквор»! – даҳшатдан кўзлари ола-кула бўлиб, шивирлади Бонасе.

Офицер чиқиб кетгач, беш дақиқа ўтар-ўтмас эшик очилди-ю, янги киши кириб келди.

– Бу ўша! – бақириб юборди Бонасе.

– Ўшаси ким? – сўради кардинал.

– Рафиқамнинг ўғриси!

Кардинал яна қўнғироқ қилди. Офицер кириб келди.

– Бу одамни олиб бориб, уни келтирган аскарларга топширинг. Мен қайта чақиришимга қадар кутиб турсин.

– Йўқ, зоти олийлари: йўқ, бу ўша эмас! – бўкира бошлиди Бонасе. – Мен янглишдим! Уни олиб қочган бўлак одам, бу кишига сира ўхшамайди! Бу жаноб – ҳалол одам!

– Бу овсарни олиб кетинг! – деди кардинал.

Офицер уни тирсагидан тутиб, соқчилар кутиб турган даҳлизига чиқариб қўйди.

Кардинал ҳузурига эндиғина кириб келган киши Бонасени бетоқат назар билан кузатди-да, унинг кетидан эшик ёпилган замон шаҳдам юриб, Ришельега яқинлашди.

– Улар кўришдилар, – деди у.

– Кимлар? – сўради кардинал.

– Хоним билан у.

– Қиролича билан герсогми? – хитоб қилди Ришелье.

– Ҳа.

– Ҳўш, қаерда?

– Луврда.

- Аминмисиз?
- Мутлақо аминман.
- Сизга ким айтди?
- Де Ланнуа хоним, у кишининг падари бузрукворга астойдил ихлоси ўзингизга маълум.
- Нега буни эртароқ маълум қилмабди?
- Тасодифанми, гумонсирабми, де Сюржи хонимга қиролича ўзининг ётоқхонасида тунаб қолишни буярган, кейин ҳам кун бўйи жавоб бермаган.
- Хўш... Биз мағлубиятга учрадик. Ўч қайтаришга уриниб қўрамиз.
- Зоти олийларига мадад бериш учун бор қучимни ишга соламан. Бундан кўнглингиз тўқ бўлсин.
- Бу қачон содир бўлган?
- Тун ярмидан оғандা қиролича сарой хонимлари даврасида ўтирган эди...
- Баайни қаерда?
- Ўз ётоқхонасида.
- Хўш.
- Тўсатдан унга кийим-кечаклар бекаси юборган рўмолчани бериб қолишган...
- Ундан кейин!
- Қиролича қаттиқ ҳаяжонга тушиб, упа-элигига қарамай, хийла ранги ўчган...
- Ундан кейин! Ундан кейин!
- Қўзгалиб, ўзгарган товуш билан: «Мени ўн дақиқа кутинглар, бирпастда қайтаман» деган-у, эшикни очиб, чиқиб кетган.
- Нега де Ланнуа хоним ҳамма гапни бизга дарров маълум қилмабди?
- Унинг ҳали тўла ишончи бўлмаган. Бунинг устига қиролича «Мени кутиб туинглар» деган-да, ахир. Ўзбoshimchaliq қилишга журъат этолмаган.
- Қироличанинг қанча вақт дараги бўлмаган?
- Чорак кам бир соат.
- Сарой хонимларидан ҳеч ким уни кузатиб бормаганми?

- Ѕөнгөн доня Эстефания, холос.
- Кейин қиролича қайтганми?
- Ҳа, лекин фақат ўзининг монограммаси билан нақшланган қизғиши ёғочдан қилинган қутичани олиш учунгина. Уни олгач, чиқиб кетган.
- Қайтган пайтида-чи, қутича ўзида бўлганми?
- Йўқ.
- Қутичада нима бўлганидан де Ланнуа хонимнинг хабари борми?
- Ҳа. Ҳазрат олийлари қироличага тортиқ қилган олмос тақинчоқлар.
- У ўша қутичасиз қайтиб келдими?
- Ҳа.
- Бинобарин, де Ланнуа хоним қиролича қутичани герсог Бэкингемга бериб юборган, деб гумон қиласпами?
- Бунга унинг ишончи комил.
- Нега?
- Кундузи қироличанинг камер-фрейлинаси де Ланнуа хоним қутичани қидирмаган жойи қолмаган, ўзини унинг йўқолганидан хавотирланганга солган, охири, қаерга йўқолганини билмайсизми, деб қироличадан сўраган.
- Ҳўш, қиролича-чи?..
- Қиролича қип-қизариб, арафада тақинчоқларнинг бирини синдириб қўйиб, заргарга созлатгани юборганини айтган.
- Қирол заргари ҳузурига кириб, бу гап ростми-йўқми, билиш керак.
- Мен у ерда бўлдим.
- Ҳўш, нима гап? Заргар нима деди?
- Заргарнинг ҳеч гапдан хабари йўқ.
- Жуда соз! Жуда соз, Рошфор! Ҳали ҳаммаси қўлдан кетмабди, яна ким билсин, ким билсин... қайтага ҳаммаси яхшироқ бўлаётгандир.
- Мен заррача шубҳа қилмайман, падари бузруквонимнинг даҳолари...

– ...Ўз жосусининг хатоларини тузатишига, шундай эмасми?

– Падари бузрукворим гапимни тугатишга ижозат берганларида мен худди шу гапни айтмоқчи бўлиб тургандим.

– Энди... герсогиня де Шеврез билан герсог Бэкингем қаерга яширганидан воқифмисиз?

– Ўйқ, зоти олийлари. Жосусларим бу борада ҳеч қандай аниқ маълумот беролмадилар.

– Мен бўлсан биламан.

– Зоти олийлари, сиз-а?

– Ҳа, Ҳар қалай, кўнглим сезяпти.

– Падари бузрукворим икқаласини ҳибсга олишга фармойиш беришимни истайдиларми?

– Фурсат ўтди. Улар жўнаб кетгандир.

– Мумкин. Ҳарҳолда, ишонч ҳосил қилиш мумкин...

– Ўзингиз билан ўн нафар гвардиячимни олинг-да, иккала уйда тафтиш ўтказинг.

– Бош устига, падари бузрукворим.

Рошфор шошиб чиқиб кетди.

Ёлғиз қолган кардинал бир зумлик мулоҳазадан сўнг учинчи дафъа қўнфироқ қилди.

Эшиқда яна ўша офицер пайдо бўлди.

– Маҳбусни олиб киринг! – деди кардинал.

Жаноб Бонасені яна кабинетга олиб кирдилар. Офицер кардиналнинг ишораси билан чиқиб кетди.

– Сиз менга панд берибсиз, – жиддий гапирди кардинал.

– Мен-а? – қичқириб юборди Бонасе. – Мен падари бузрукворимга панд берсан-а!..

– Рафиқангиз Вожирар кўчасига ва Лагарп кўчасига борганда асло баззозлар ҳузурига кирмаган.

– Кимникига кирибди экан, тавба?

– У герсогиня де Шеврез билан герсог Бэкингемнинг олдига кирган.

– Ҳа, – хотираларга ғарқ бўлиб сўзлади Бонасе, – ҳа, тўғри, падари бузрукворим ҳақлар. Рафиқамга бир-

икки бор айтиб эдим, бazzозлар шундай иморатларда – ёзув лавҳаларисиз уйларда яшашы қизиқ деб. Ҳар сафар рафиқам қотиб-қотиб купа бошларди. Ох, зоти олийлари, – падари бузрукворнинг поийига йиқилиб, давом этди Бонасе, – сиз ростдан ҳам кардиналсиз, улуғ кардиналсиз, ҳамма топингувчи даҳосиз!

Бонасе сингари аянч маҳлуқ устидан қилингандан тантана нечоғлиқ ғарип бўлмасин, кардинал, барибир, бир нафас роҳатланди.

Сўнгра гўё хаёлига поп этиб бир фикр келди-ю, лабларига қўнган хиёл табассум билан атторга қўлини чўзди.

– Ўрнингиздан туриңг, дўстим, – деди у, – сиз ҳалол одамсиз.

– Кардинал қўлимни ушлади, мен улуғ инсоннинг қўлини ушладим! – қичқириб юборди Бонасе. – Улуғ инсон мени дўстим деди!..

– Ҳа, дўстим, ҳа! – оталарча оҳанг билан, Ришелъени тузук билмаган кишиларнигина фафлатда қолдириши мумкин оҳанг билан деди кардинал. – Сизни бехуда айблашибди, шунинг учун сизни рози қилиш лозим. Мана бу кармонни олинг, ичида юз пистол бор ва мени авфу этинг.

– Мен сизни авфу этсан, зоти олийлари! – афтидан, буларнинг ҳаммаси ҳазил деган ҳадик билан пул тўла қопчиқقا қўл тегизишга ботинолмай деди Бонасе. – Мени ҳибсга олиш, қийноққа солиш, дорга осиш сизнинг ихтиёригизда эди, сиз бизнинг ҳукмдоримизсиз, мен бўлсан миқ этолмасдим. Сизни авфу этсан-а, зоти олийлари! Қандай даҳшат!

– Ох, муҳтарам жаноб Бонасе, сиз ажаб валимат одам экансиз! Кўриб турибман ва ташаккўр билдираман. Демак, сиз бу кармонни олиб, унча ранжимай кетасиз-а.

– Мен роса қойил бўлиб кетяпман.

– Демак, хайр. Ёки – яхшиси – кўришгунча, зеро, мен яна қўришармиз, деган умиддаман.

– Падари бузрукворимнинг кўнгли истаган пайти!
Мен падари бузрукворимнинг хизматларига тайёрман.

– Биз бот-бот кўришиб турмиз, хотиржам бўлинг.
Сиз билан сұхбат менга бағоят манзур бўлди.

– О, падари бузрукворим!..

– Кўришгунча, жаноб Бонасе, кўришгунча!

Кардинал қўли билан ишора қилди, бунга жавобан Бонасе чуқур таъзим бажо келтирди. Сўнгра, орқасиғат тисарилганича у хонадан чиқиб кетди, кардинал даҳлизда унинг жони борича: «Яшасин зоти олийлари!
Яшасин падари бузруквор! Яшасин улуғ кардинал!»
дека бўкирганини эшилди.

Кардинал метр Бонасенинг жўшқин туйғуларининг
бу суронли ифодасига жилмайиб, бир оз қулоқ солди.

– Мана шу топдан эътиборан мени деб жонини ҳам
берадиган одам, – Бонасенинг бақириқ-чақириқлари
олисда сўнгандан кейин, деди у.

Шундан кейин кардинал, айтиб ўтганимиздек, стоили устида ёзиғлик Ларошел харитаси устига зўр диққат билан энгашиб, унга бир ярим йил ўтгач, қамалда қолган шаҳар кўрфазига йўлни тўсиб қўйган машхур кўтарманинг чизигини қалам билан тортишга киришди. У ўзининг стратегик режаларига боши билан шўнғиб ўтирганда тўсатдан эшик яна очилиб, Рошфор кириб келди.

– Хўш, қалай? – дарров сўради кардинал, унинг ўрнидан туришдаги чаққонлиги эса ўзи графга берган топшириққа нақадар катта аҳамият берганини қўрсатиб турарди.

– Вазият бундай экан, – жавоб берди граф. – Падари бузрукворим қўрсатган уйларда ҳақиқатан ҳам йигирма олти-йигирма саккиз ёшлардаги жувон билан ўттиз беш-қирқ ёшлардаги эркак киши истиқомат қилишган. Эркак киши у ерда тўрт кун турган, аёл – беш кун. Аёл бугун тунда, эркак эса – саҳарда жўнаб кетишган.

– Ўшалар! – хитоб қилди кардинал ва девор соатига бир кўз югуртиб қўшиб қўйди: – Ҳозир улар кетидан қувишга фурсат ўтди – герсогиня Турга, герсог Бэкингем эса Булонга етиб бўлишди. Уни Лондонгача қувиб боришга тўғри келади.

– Падари бузрукворимнинг қандай фармойишлари бор?

– Содир бўлган воқеа ҳақида лом-мим демайсиз. Қиролича ҳеч нарсани пайқамай турсин, сирларининг тагига етганимиздан ғоғил қолсин. Бизларни аллақандай фитнани очиш билан машғул деб ўйлайверсин... Ҳузуримга канцлер Сегени чақириб юборинг.

– Падари бузрукворим ҳалиги одамни нима қилдилар?

– Қайси одамни? – сўради кардинал.

– Ўша Бонасени-да?

– Уни нимаики қилиш мумкин бўлса, шуни қилдим. Мен уни жосус қилиб қўйдим, у ўз-ўзини, рафиқасини қузатиб юради.

Граф Рошфор ўз ҳукмдорининг қўл етмас даражада юксаклигига тан берган киши қиёфасида таъзим қилиб, чиқиб кетди.

Ёлғиз қолган кардинал креслога чўқди, бир мактубни қоралаб, уни ўзининг шахсий тамфаси билан сурғичлагач, қўнфироқ қилди. Яна ўша офицернинг ўзи кирди.

– Ҳузуримга Витрени чақириб юборинг, – деди кардинал, – унга олис сафарга чиқишга шай туражагини айтинг.

Бир-икки дақиқадан сўнг йўқлаган кишиси қўнжи баланд шпорли ботфорт кийиб, сафарга чиқишга таҳт ҳолда унинг ҳузурида турарди.

– Витре, – деди Ришелье, – сиз зудлик билан Лондонга учасиз. Йўлнинг ҳеч қаерида бир нафас ҳам тўхтамайсиз. Сиз шу мактубни миледининг қўлига топширасиз. Мана, икки юз пистол учун буйруқ. Хазиначимнинг ҳузурига боринг, у сизга нақд топширади.

Борди-ю, топшириғимни яхши бажариб, олти күн ичидә қайтсангиз, яна шунча оласиз.

Бирор сүз демасдан чопар таъзим қилди, мактубни ва икки юз пистолга чекни олиб чиқиб кетди.

Мактубда мана нималар ёзилган эди:

«*Миледи! Бэкингем құрнадиган бириңчи базмдаең, ҳозир бўлинг. Унинг камзулида ўн иккита олмос тақинчоқларни кўрасиз; унга яқинлашиб, иккитасини қирқиб олинг.*

Тақинчоқлар қўлингизга тушган заҳоти менга хабар қилинг».

XV

Ҳарбийлар ва ҳакамлар

Шу воқеалар кечгандан сўнг келаси куни д'Артанъян билан Портос Атоснинг дараги йўқлигини қўриб, унинг ғойиб бўлганини жаноб де Тревилга хабар қилдилар.

Арамисга келсак, у одамларнинг гапларига кўра, беш кунлик ҳордиққа ижозат олиб, оипавий юмушлар билан Руанга кетиб қолган эди.

Жаноб де Тревиль ўз аскарларининг падари эди. Мушкетёрлик сарпосини кияр-киймас уларнинг энг кўримсиз ва бетайини ҳам ўз оғасига ишонгандек, капитаннинг нусратидан кўнгли түқ бўлиши мумкин эди.

Шу боисдан де Тревиль дафъатан жиноий ишлар бўйича бош ҳакам ҳузурига йўл олди. Қизил Крест тагидаги посбонлар саркорини чақиришди ва олинган маълумотларни таққослаб қўриб, Атоснинг Фор-Левекка жойлаштирилганини бир амаллаб аниқлашди.

Гувоҳ бўлганимиздек, Бонасе йўлиқкан барча синовларни Атос ҳам бошидан кечирди.

Иккала ҳибсга олинганлар юзлаштирилганидан хабаримиз бор. Д'Артанъянни безовта қилиб уни зарур ҳаракат эркидан маҳрум этишларидан чўчиб, шу дам-

гача индамай келган Атос энди менинг номим д'Артаньян эмас, Атос деб таъкидламоқда эди.

Бундан ташқари у, на жаноб Бонасе, на хонимни танимаслигини маълум қилди. Кечқурун соат ўнлар чамаси у ўз дўсти жаноб д'Артаньяндан хабар олгани кирган, лекин ўша соатгача жаноб де Тревиль ҳузурида тамадди қилган. Бу жиҳатни кам деганда йигирма киши тасдиқлаб бериши мумкин. Кейин у талай казо-казоларнинг номларини, шулар қаторида герсог де Ла Тремулнинг номини ҳам санаб берди.

Иккинчи комиссар худди биринчиси сингари бу мушкетёрнинг содда ва аниқ қўрсатмаларидан хижолат чекса-да, аслида, ҳакам мутасаддилари ҳарбий кишилар билан курашда ҳамиша ҳавас қилганларидек устун келишга ташна эди. Лекин, жаноб де Тревил ва герсог де Ла Тремулнинг номлари уни мулзам қилиб қўйди.

Атосни ҳам кардинал ҳузурига олиб бордилар, лекин, баҳтга қарши, кардинал Луврда, қирол ҳузурида экан.

Бу айни жаноб де Тревиль жиной ишлар бўйича бош ҳакам ва Фор-Левек нозири одидан Атосни қўролмай чиқиб, қирол ҳузурига етиб келган пайт эди.

Қиролнинг қироличадан шубҳалари: фитналар бобида эркак кишилардан кўра аёллардан кўпроқ ҳадиксирагувчи кардинал моҳирлик билан авжига миндириб келаётган шубҳалари нақадар қучлилиги ни биз биламиз. Унинг Анна Австрийскаяга қарши адоватининг асосий сабабларидан бири қиролича-нинг де Шеврез хоним билан қалинлиги эди. Бу икки аёл уни Испания билан урушлар, Англия билан муросасизлик ва маблағларнинг чигал аҳволидан кўра кўпроқ хавотирга солмоқда эди. Унинг чуқур эътиқоди ва фикрича, де Шеврез хоним қироличага нафақат сиёсий фитналар – уни янада бадтарроқ чўчи-таётган нарса – ишқий фитналарда ҳам ёрдам берарди.

Турга бадарға этилган ва ўша ерда деб гумон қилинаётган де Шеврез хоним махфий суратда Парижга келгани ҳамда беш кун туриб, миршабларни чалфитиб кетгани хусусидаги кардиналнинг дастлабки сўзлариданоқ қирол тутақиб кетди. Инжиқ ва беқарор бўлгани ҳолда у ўзини Одил Людовик ва Маъсум Людовик деб аташларини истарди. Саноқсиз омиллар келтириб, лекин мулоҳазалардан қочиб тарих изоҳлаб беришга ҳаракат қилаётган бу феъл-атворнинг тагига авлодлар машаққат билан етишар.

Кардинал де Шеврез хоним Парижга ёлғиз ўзи келмаганини, балки қиролича у билан алоқани ўша маҳаллар каббалиотик деб аталмиш шифр ёрдамида тиклаганини илова қилганда у, кардинал, бу фитнанинг ғоят нозик ришталари учини топай-топай деб, бор далилу исботлар билан қуролланган ҳолда қувфинди билан қиролича ўртасидаги воситачи аёлни жиноят устида ҳибсга олай деб турган бир пайтда аллақандай бир мушкетёр терговни узиб қўйишига журъат этган ва ҳаммасини қиролга етказиш учун зиммасига бу ишни холисона текшириш юклangan ҳалол мутасаддиларга қипич яланғочлаб ҳужум қилган, деб таъкидлай бошлаганда Людовик XIII ўзини сира идора қилолмай қолди. Тошиб кетган кезлар бу ҳокимни ўта шафқатсиз ишлар қилишига ундаувчи унсиз қаҳр алангасида ранги ўчиди, у қироличанинг кўшки томон бир қадам ташлади. Кардинал эса бу орада Бэкингемнинг номини ҳали тилга олиб улгурмаган эди.

Айни шу дақиқада бошдан-оёқ вазмин, одобли, беками кўст де Тревиль пайдо бўлган эди. Бу ерда кардинални кўриб, қиролнинг буришган чехрасига кўз қирини ташлаб, де Тревиль нима гап ўтганини фаҳмлади-ю, ўзини филистимлар қошида турган Самсон сингари дадил ҳис этди.

Людовик XIII эшик тутқичидан тутиб бўлган эди. Де Тревилнинг қадам товушлари уни ўгирилишга мажбур этди.

– Сиз ўз вақтида ташриф буюрдингиз, – деди ҳиспалига эрк берганда ичида гап сақлаш лаёқатини йўқотиб қўядиган қирол. – Мушкетёрларингиз ҳақида менга зап нарсаларни ҳикоя қилияптилар!

– Менда эса, – совуққина жавоб берди де Тревиль, – уларнинг ҳакамлари ҳақида ҳазрат олийларига сўзлаудек анча-мунча дуруст гаплар топилади.

– Гапингизга тушунмадим, – такаббур оҳангда гапирди қирол.

– Ҳазрат олийларига маълум қилишга мушаррафманки, – аввалгидек хотиржам давом этди де Тревиль, – бир тўп мутасадди, комиссар ва миршаблар, фоят эътиборли, лекин, афтидан ҳарбий кишиларга нисбатан ўта адоватли кишилар мушкетёрларимдан ёки, тўғрироғи, сизнинг мушкетёрларингиздан бирини, феъли-хулқи бенуқсон, довруги достон бўлган, қолаверса, ҳазрат олийларига энг яхши жиҳатдан таниш кишини – жаноб Атосни бир уйда ҳибсга олиб, қўчалардан рўй-рост олиб ўтишни ва Фор-Левекка қамаб қўйишни ўзларига эп кўрганлар, ҳазрат олийлари – бунинг ҳаммасига менга кўрсатишга розилик беришмаган буйруқ баҳона.

– Атосни-я? – беихтиёр такрорлади қирол. – Ҳа, менга бу исм танишга ўхшайди...

– Малол келмаса, ҳазрат олийлари бир эслаб кўрсинлар, – деди де Тревиль, – жаноб Атос – бу сизга маълум муборазада жаноб де Каюзакни оғир жароҳатлаб қўйиган мушкетёрнинг ўзгинаси бўлади... Ҳа, дарвоқе, падари бузруквор, – кардиналга юзланиб деди де Тревиль, – жаноб де Каюзак соғайиб қолгандир, тўғрими?

– Ҳа, ташаккур, – ғазабдан лабини тишлаб гапирди кардинал.

– Шундай қилиб, жаноб Атос ҳазрат олийларининг кадет гвардияси Дезессара ротасидаги ўз дўсти беарнлик йигитдан хабар олгани кирган. Ёш йигит уйида бўлмаган. Жаноб Атос дўстини кутиш ниятида стулга

ўтириб, қўлига китоб олгунча бўлмай, бир тўда изқувар ва аскарлар аралаш-қуралаш бўлиб, бинони қуршаб олган, бир неча эшикларни синдирган...

Кардинал қиролга имо билан изоҳ берди: «Бу ўша мен айтган иш юзасидан...».

– Буларнинг ҳаммасидан хабаримиз бор, – деди қирол. – Негаки, ҳаммаси бизнинг манфаатимиз йўлида қилинган.

– Демак, – гапида давом этди де Тревиль, – сизнинг манфаатингиз учун мушкетёrlаримдан бирини, бегуноҳ кишини ушлаганлар, сизнинг манфаатингиз учун у икки аскарнинг соқчилигида ҳазрат олийлари йўлида ўнлаб марта қонини тўккан ва ҳар дақиқа яна тўкишга тайёр бу ўқтам киши шаънига ҳақоратлар ёғдиргувчи оломон орасидан, қўча-қўйлардан олиб ўтилган.

– Шундай денг! – иккиланиб деди қирол... – Наинки воқеа шундай кечган бўлса?

– Жаноб де Тревиль, – пинагини бузмай гапирди кардинал, – ўша бегуноҳ мушкетёр, ўша ўқтам киши қўлга олинишидан бир соат илгари мен фавқулодда аҳамиятга эга бир ишни текшириш учун юборган тўрт нафар комиссарга қилич яланғочлаб, ҳамла қилганини сизга айтмади.

– Падари бузруквор буни исботлаб берсинлар! – фирт гасконча самимият ва фирт ҳарбийча қўпполлик билан хитоб қилди де Тревиль. – Гап шундаки, ундан бир соат илгари жаноб Атос, сиз ҳазрат олийларига маълум қилишга журъат этсам, бағоят нажиб насабли киши уйимда тамадди қилиш шарафига мени ноил этиб, меҳмонхонамда герсог де Ла Тремул ва граф де Шали билан суҳбатлашиб ўтирган.

Қирол кардиналга қараб қўйди.

– Мен неки деган бўлсан, – қиролнинг унсиз саволига жавобан деди кардинал, – жабр қўрганлар тузган қарорда баён этилган. Уни ҳазрат олийларига топширишга мушаррафман.

– Ҳарбий кишининг лафзи ҳакамларнинг протоколига арзимайдими ҳали? – мағрур сўради де Тревиль.

– Бас, бас, Тревиль, – деди қирол, – жим бўлинг.

– Мабодо падари бузрукворнинг мушкетёрларимнинг бирортасидан шубҳаси бўлса, – жавоб берди де Тревиль, – мен ўзим тергов қилишни илтимос қиламан, жаноб кардиналнинг адолати ҳаммага барибир маълум-ку ахир.

– Тафтиш ўтказилган уйда, – ҳамон сир бой бермай давом этди кардинал, – ўша мушкетёрнинг дўсти, янглишмасам, аллақандай беарнлик йигит истиқомат қиласди, а?

– Падари бузруквор д'Артаньянни назарда тутяптиларми?

– Мен сиз валинеъматлик қилиб келаётган ёш йигитни назарда тутяпман.

– Ҳа, падари бузруквор мутлақо ҳақлар.

– Сизнингча, эҳтимолга яқин эмасми, ўша ёш йигит ёмон таъсир қилаётган...

– ...жаноб Атосга, ўзидан ёши икки ҳисса улуғ одамгами? – гапни бўлди де Тревиль. – Йўқ, зоти олийлари, эҳтимолга яқин эмас. Бундан ташқари, жаноб д'Артаньян ҳам оқшомни менинг уйимда ўтказган.

– Ана холос! – хитоб қилди кардинал. – Оқшомни ёппасига ҳамма сизницида ўтказганми дейман!

– Падари бузруквор сўзларимдан шубҳа қилмаяптиларми? – чеҳраси fazab оташида ёниб сўради де Тревиль.

– Йўғ-эй, худо сақласин! – деди кардинал. – Лекин, д'Артаньян қай маҳалда сизницида бўлди?

– О, буни падари бузрукворга мутлақо аниқ маълум қилишим мумкин: у кириб келганда соат тўқиз яримни кўрсатаётганига қўзим тушган эди, гарчанд, менга анча кечроқ туюлган эди.

– Уйингиздан қай соатда чиқиб кетди?

– Ўн яримда. Шу воқеалардан бир соат кейин.

– Лекин, пировардида, – деди де Тревиль сўзларининг чинлигига бир зум ҳам шубҳаланмай, ғалаба қўлдан чиқиб кетаётганига фаҳми етиб турган кардинал, – пировардида, Атосни Гўрковлар кўчасидаги ўша уйнинг ўзида қўлга олишган-ку ахир.

– Ёр-биродарларнинг бир-бирларини йўқлаб туриши, менинг ротам мушкетёрларининг жаноб Дезес-сара ротасининг гвардиячиси билан қардошларча дўст тутиниши тақиқ этилганми ҳали?

– Агар у дўсти билан мулокот қилаётган уй шубҳали бўлса, ҳа.

– Ахир гап ўша уйнинг шубҳалилигида-да, Тревиль, – луқма ташлади қирол. – сизнинг бундан хабарингиз бўлмагандир.

– Ҳа, ҳазрат олийлари, дарҳақиқат, бундан хабарим йўқ эди. Лекин, бу нарсанинг жаноб д'Артанъян эгаллаб турган бўлагига алоқаси йўқлигига аминман, зоро, сизни ишонтириб айтишим мумкинки, сиз ҳазрат олийларининг ундан фидойироқ қароли ва жаноб кардиналининг ундан ўткирроқ муҳлиси йўқдир.

– Монастир ёнидаги машъум олишувда де Жюссакни худди шу д'Артанъян жароҳатлаганмиди? – аламидан қизариб кетган кардиналга кўз ташлаб сўради қирол.

– Келаси қуни эса Бернажуни шикастлаган эди, – илова қилишга шошли де Тревиль. – Ҳа, ҳазрат олийлари, худди ўзи; ҳазрат олийларининг хотиралари аъло экан.

– Хўш, нима қарорга келдик ўзи? – сўради қирол.

– Бу мендан кўра қўпроқ сизнинг ишинингиз, сиз ҳазрат олийларининг иши, – деди кардинал, – мен ўша Атос гуноҳкор деган гапимда тураман.

– Мен эсам буни инкор этаман! – хитоб қилди де Тревиль. – Лекин, ҳазрат олийларининг ҳакамлари бор-ку, бу ишни ўшалар ҳал қиласидилар.

– Тўппа-тўғри, – деди қирол. – бу ишнинг ҳаммасини ҳакамларга қўйиб берайлик. Ҳукм чиқармоқ уларнинг иши, ўшалар бир ёқли қиласидилар.

– Ҳар қалай, ачинасан киши, – яна сўз бошлади де Тревиль, – бизники сингари аросат замонда энг бегубор ҳаёт, энг шаксиз тийнат одамни иснод ва таъқиблардан сақлаёлмайди. Армия ҳам миршабларнинг аллақандай ғалвалари важхидан шафқатсиз таъқиблар нишонига айланадиганидан унчалик мамнун бўлмаса керак, деб сизни ишонтиришга журъат этаман.

Сўзлар қалтис эди. Лекин, Тревиль уларнинг қадрини билиб айтган эди. У портлаш қўзғамоқчи эди, портлаш эса бутун теварак-атрофни равшан қилгувчи алангани эргаштириб келади.

– Миршабларнинг ғалвалари! – де Тревилнинг сўзларига ёпишиб қичқирди қирол. – Миршабларнинг ғалвалари! Буларнинг ҳаммаси тўғрисида ўзи нима тушунчангиз бор, тақсир? Мушкетёрларингиз билан шуғулланинг, мени бошимни қотирманг! Гапларингизни эшитган одам битта мушкетёр ҳибсга олинса борми, Франция хавф остида қолади, деб ўйлаши мумкин. Мен уларнинг ўнтасини ҳибсга олишни амр қиласман, азбаройи шифо! Юзтасини! Бутун ротасини! Ҳамда ҳеч кимсаннинг миқ этишига йўл қўймайман!

– Башарти ҳазрат олийларининг мушкетёрлардан кўнгли тўқ эмас экан, демак, улар гуноҳкордирлар, – деди де Тревиль. – Шу боисдан мен сизга қиличимни топширишга тайёрман, ҳазрат олийлари. Зоро, жаноб кардинал аскарларимни айблар экан, бориб-бориб менга қарши ҳам айб тақашига шубҳа қиласман. Шунинг учун бу нарса аллақачон бошига тушган жаноб Атос ва яқин орада бошига тушиши эҳтимол жаноб д'Артаньян билан ўзимни ҳибсга олинган, деб тан олсам дурустроқ бўлади.

– Гасконлик ўжар, жим бўлсангиз-чи, ниҳоят! – деди қирол.

– Ҳазрат олийлари, – овозини сира пасайтирмасдан жавоб берди де Тревиль, – мушкетёrimни қайтариб беришсин ёки уни суд қилишсин.

– Уни суд қиласадилар, – деди кардинал.

– Унда – яна яхши. У ҳолда ҳазрат олийларидан уни ҳимоя қилишга ижозат беришларини сўрайман.

Қирол ўт чиқишидан қўрқди.

– Мабодо падари бузрукворнинг, – деди у, – шахсий сифатдаги сабаблари бўлмагандан эди...

Кардинал қирол гапни қаёққа бураётганини пайқаб, унинг олдини олди.

– Узр сўрайман, – сўзлади у, – агар ҳазрат олийлари мени ғарази бор деб ўйласалар, судда иштирок этишдан бош тортаман.

– Гап бундай, – деди қирол, – шу воқеалар кечган пайтда Атос сизникида бўлганига ва бу ишда қатнашмаганига отам номи билан қасамёд қилинг.

– Сизнинг шавкатли отангиз ва мен учун оламда ҳаммадан ортиқ табаррук ҳамда севимли бўлмиш сизнинг номингиз билан қасамёд қиласман.

– Бир ўйлаб қўринг, ҳазрат олийлари, – деди кардинал, – агар маҳбусни озод қилиб юборсак, унда ҳеч қаочон ҳақиқатни билолмаймиз.

– Жаноб Атос ҳамиша жойида қолади ва ҳакам жаноблар уни сўроқ қилишни лозим кўрган замон у жавоб беришга ҳозир бўлади, – деди де Тревиль. – У ҳеч қаерга ғойиб бўлмайди, жаноб кардинал, хотиржам бўлинг. Унинг учун масъулиятни мен бўйнимга оламан.

– Зотан, у қочиб кетмайди, – рози бўлди қирол. – Жаноб де Тревиль айтганидек, уни ҳар вақт топса бўлади. Бундан ташқари, – товушини пасайтириб ва кардиналга илтижоли назар ташлаб қўшиб қўйди у, – уларда хавотир ўйфотмайлик, бу энг яхши сиёsat.

Людовик XIII нинг бу сиёsatи кардинални қулимсираб қўйишга мажбур қилди:

– Амр қилинг, ҳазрат олийлари. Сиз гуноҳидан ўтиш ҳукуқига моликсиз.

– Фақат айбдор кишининг гуноҳидан ўтиш мумкин, – сўнгги сўз ўзида қолишини истаб, деди де Тревиль. – Менинг мушкетёрим эса бегуноҳдир. Шу сабабдан унга шафқат эмас, адолат қилинг.

- У Фор-Левекдами? – сўради қирол.
- Ҳа, ҳазрат олийлари, ташки мұхит билан алоқа қилиш ҳуқуқисиз, ашаддий жиноятчи сингари, якка камерада.
- Азбаройи шифо! Энди нима қилиш лозим?
- Уни озод қилиш түғрисидаги буйруққа имзо чекиши билан ора очиқ бўлади-қолади, – деди кардинал.
- мен ҳам ҳазрат олийлари сингари фикрдаман, жаноб де Тревилнинг кафолати етиб ортади, деб ҳисоблайман.

Тревил салгина хавотир қўшилган қувончи ичига сифмай таъзим қилди. Унинг учун кардиналнинг бу ногаҳон кўнгилчанлигидан кўра қаттиқ қаршилиги афзапроқ эди.

Қирол озод қилиш түғрисидаги буйруққа имзо чекди-ю, де Тревиль уни ўзи билан олиб кетишга шошиб қолди.

У эшиқдан чиқиб кетаётган дақиқада кардинал унга мулойим жилмайиб қўйиб, қиролга юзланди:

– Мушкетёрларингиз сардори билан аскарлари хўп ҳамжиҳат-да, ҳазрат олийлари! Бу хизмат учун ҳам бисёр манфаатли, бутун рота шаънига ҳам яхши гап.

«У яқин орада менга бирор ножӯя ҳазип қилишига шубҳа қилмаса бўлади, – хаёлидан ўтказди де Тревиль, – ичида нима гап ётганини сира билиб бўлмайди. Бироқ, шошилмоқ керак. Қирол ҳар дақиқа қароридан айниб қолиши мумкин, кейин Бастилияга у ердан ҳозиргина бўшатилган одамни қайта ташлаш у ерда ўтирган бандини қамоққа олиб қолищдан кўра мушқулпроқ».

Жаноб де Тревиль Фор-Левекка дабдаба билан кириб борди ва вазмин поқайдлигини тарқ этмаган Атосни халос қилди.

Де Тревиль д'Артаньян билан биринчи мулоқотдаёқ деди:

– Бу гап омадингиз келибди. Сиз билан де Жюссак учун ҳисоб-китоб қилишди. Ҳали Бернажунинг мағлубияти узилмай турибди. Ҳушёр бўлинг.

Де Тревиль кардиналга ишонмай ҳамда ишни чала ҳисоблаб, ҳақ эди. Мушкетёрларнинг капитани эшикни ёпиб улгурмай падари бузруквор қиролга ўгирилди.

– Энди ёлғиз қолганимизда, – деди у, – ҳазрат олийлари мақбул кўрсалар, муҳим нарсалар хусусида сўз юритсак. Ҳазрат олийлари! Герсог Бэкингем Парижда беш кун туриб, фақат бугун саҳарда жўнаб кетди.

XVI

Канцлер Сегенинг ўз одатича чалгани қўнғироқ тополмай қолгани ҳақида

Бу сўзларнинг Людовик XIII га қандай ботгани ҳатто тасаввурга сифиши қийин. У лов этиб қизарди-ю, лекин шу заҳоти рангидан қони қочди. Кардинал қўлдан кетган имкониятларни бир забт билан тортиб олганини дарров тушунди.

– Герсог Бэкингем Парижда! – нидо қилди қирол. – Бу ерга у нима мақсадда келибди?

– Душманларингиз – испанлар ва гугенотлар билан фитнага қўшилиш мақсадида деб тахмин қилмоқ керак.

– Йўқ! Онт ичаманки, йўқ! Де Шеврез хоним, де Лонгвил хоним ва Конделарнинг барчаси билан бирга бўлиб, менинг ор-номусимга тажовуз қилмоқ учун!

– Ҳазрат олийлари, бундай гапга қандай тилингиз борди! Қиролича бирам андишли, энг асосийси эса ҳазрат олийларини бирам севади.

– Аёл киши заиф нарса, жаноб кардинал. Улкан муҳаббатга келсак, бу борада менинг ўз фикрим бор.

– Шунга қарамасдан, – деди кардинал, – мен герсог Парижга чин сиёсий мақсадлар билан келган деб тъкидлайман.

– Мен эса тамоман бошқа ниятлар билан келганига аминман. Лекин қироличанинг гуноҳи бўлса, унинг ҳолигавой!

– Дарҳақиқат, – деди кардинал, – бундай эҳтимолни ҳатто гумон қилишим нечоғлик оғир бўлса-да... Ҳазрат олийлари бир нарсани ёдимга солдилар: сиз, ҳазрат олийларининг амрингизга биноан мен бир-икки маротаба сўроқ қилган де Ланнуа хоним бугун эрталаб менга маълум қилдики, тунов кечаки қиролича жуда кеч ётган, бугун эрталаб қўп йиғлаган ва қун бўйи ёзиб ўтирган.

– Ҳаммаси равшан! – хитоб қилди қирол. – Ўшанга ёзган, албатта! Кардинал, менга қироличанинг ҳамма қофозларини топиб келинг.

– Қандай топиб бўлади ахир, ҳазрат олийлари? Назаримда на мен, на сиз ҳазрат олийлари бу нарсани зиммамизга ололмаймиз.

– Маршал д'Анкрнинг рафиқасини нима қилганлар?
– беҳудуд ғазаб тутқаноғида хитоб қилди қирол. – Унинг жононларини, пировардида, ўзини ҳам тинтиб чиққанлар.

– Маршал д'Анкрнинг рафиқаси – бор-йўғи маршал д'Анкрнинг рафиқаси, Флоренциядан келган бир саргузашт ишқибозидир, сиз ҳазрат олийларининг хумоюн рафиқалари эса – Анна Австрийская, Франциянинг қироличаси, яъни жаҳондаги энг улуғ мулкдор зотларнинг бири бўладилар.

– Унинг гуноҳи шунинг учун даҳшатлироқ-да, герсог! У маснадининг юксаклигини нақадар осон унуган бўлса, шармисорлиги шу қадар тубан. Бундан ташқари мен аллақачонлар бу фитналарнинг ҳаммасига – сиёсийга ҳам ишқийсига ҳам барҳам беришга қарор қилганман... Янглишмасам, унинг қошида Ла Порт деган кимса бор.

– Иқрор бўлишим керак, мен ўшани бу ишнинг асосий мурвати деб ҳисоблайман.

– Демак, сиз ҳам мен сингари, у алдаб юрибди деб ўйлайсизми?

– Мен қиролича қирол ҳокимииятига қарши фитна қиласпти, деб ўйлайман ва такрорлайман, лекин, мен унинг номусига қарши деганим йўқ.

– Мен бўлсам сизга, унисига ҳам, бунисига ҳам қарши фитна-да, деяпман. Мен сизга қиролича мени севмайди, у бошқа кишини севади, деяпман. Мен сизга у ўша номард Бэкингемни севади деяпман. Парижда юрганда нега сиз уни ҳибсга олмадингиз?

– Герсогни ҳибсга олиш? Қирол Карл Бирнинг биринчи министрини ҳибсга олиш? Нималар деяпсиз ўзи, ҳазрат олийлари! Мабодо – бунга аввалгидек ишонмайман-у – мабодо ҳазрат олийларининг шубҳалари заррача тасдиқ бўлган тақдирда қандай даҳшатли овоза, қандай қулоқ эшитмаган шармандалик!

– Бироқ, бирор дайди ёки ўғри сингари ўзини-ўзи хавф остида қолдириб юргандан кейин, позим эди...

– Позим эдими?..

– Ҳечқиси йўқ, – деди қирол, – ҳечқиси йўқ... Бироқ, Парижда бўлган вақт асносида уни назардан қочирмагандирсиз?

– Йўқ, ҳазрат олийлари.

– У қаерда истиқомат қилди?

– Лагарп кўчасида, етмиш бешинчи уйда.

– Бу қаерда?

– Люксембург саройи яқинида.

– Сиз ҳам у қиролича билан кўришмаганига аминмисиз?

– Мен қироличани ўз бурчига ҳаддан ортиқ содиқ деб ҳисоблайман.

– Бироқ, уларнинг муҳобараси бор. Кун бўйи қиролича ўшангэ ёзган. Герсог, ўша мактубларни мен қўлга олишим керак.

– Ҳазрат олийлари, ахир...

– Герсог! Нима бўлса бўлсин, мен ўша мактубларни қўлга олишни истайман.

– Бироқ, мен ҳазрат олийларига айтишим зарур...

– Наҳотки сиз ҳам менга хиёнат қиласангиз, жаноб кардинал? Сиз нуқул истакларимга қаршилик қилаёттирсиз. Наҳотки сизнинг ҳам испан ва инглиз, де Шеврез хоним ва қироличалар билан тилингиз бир бўлса?

- Ҳазрат олийлари, – хўрсиниб гапирди кардинал,
– мен ўзимни бундай шубҳалардан панада, деб ўйлар-
дим.
- Жаноб кардинал гапимни эшитдингиз: мен ўша
мактубларга эга бўлишни истайман.
- Фақат бир йўли бор...
- Қандай?
- Бу ваколатни канцлер, жаноб Сегега топшириш.
Бу иш бус-бутунича унинг соҳаси.
- Унга зудлик билан одам юборилсан!
- У меникода бўлса керак. Айни Луврга жўнаш ол-
дидан уни чақиртириб, келса мени қута турсин, деб
фармойиш берган эдим.
- Унга зудлик билан одам юборилсан.
- Ҳазрат олийларининг амрлари бажо келтирила-
ди, лекин...
- «Лекин»ингиз нимаси?
- Бироқ, эҳтимол, қиролича итоат қилишдан бош
тортар.
- Менинг амримга итоат қилишданми?
- Ҳа, мабодо амр қиролдан чиққанига унинг ишон-
чи комил бўлмаса.
- Хўп, майли, у шубҳаланмаслиги учун уни ўзим огоҳ-
лантириб қўяман.
- Ҳазрат олийлари, нифоқнинг олдини олиш учун
бор иложни қилганимни хотирдан чиқармассиз, де-
ган умиддаман.
- Ҳа, герсог, қироличага нисбатан ўта мурувват
қилишингизни биламан... Ҳатто, эҳтимол, қуюшқон-
дан ташқари мурувват қилиб юборасиз. Бунга ҳали яна
қайтамиз, сизни огоҳ этиб қўяй.
- Ҳазрат олийлари мақбул кўрган маҳал. Бироқ, сиз
билан Франция қироличасининг тинч-тотувлиги ҳақи,
ўзимни қурбон қилишдан ҳамиша мағрур ва масъуд
бўламан.
- Жуда соз, кардинал, жуда соз. Ҳозирча жаноб канц-
лерга одам юборинг. Мен қиролича ҳузурига ўтаман.

Шундан кейин Людовик XIII эшикни очиб, ўз бўлмаси билан Анна Австрийскаянинг кўшкини туташтириб турувчи йўлакка чиқди.

Қиролича ўзининг сарой хонимлари – де Гито хоним, де Сабле хоним, де Монбазон хоним ва де Гемене хонимлар даврасида ўтирган эди. Қиролича билан Мадриддан бирга келган чўри доня Эстефания ҳам кунжакда ўрнашиб олган эди.

Де Гемене хоним овоз чиқарип, қироат қиласар, бу қироатни фақат ўзини тинглаганга солиб, хаёлларга берилиш имкониятига эга бўлиш учун ўйлаб чиқарган қироличадан мустасно ҳамма диққат билан тинглаб ўтиради.

Бу хаёллар, гарчи, муҳаббатнинг сўнгги шуъалари билан чўчитилган бўлса-да, ҳархолда, фуссага тўлиқ эди. Ўз умрдошининг ишончидан маҳрум бўлган, нозик туйғулари рад қилинганини кечиролмай юрган, кардиналнинг таъқиби остида қолган Анна Австрийскаянинг кўз ўнгида ўша ғазаб умр бўйи азоблаган она-қироличанинг тимсоли турарди, гарчанд, ўша замон мемуарларига қараганда, Мария Медичи²⁹ ўша Анна Австрийская дариф тутган баҳтни дастлаб кардиналга ато этган ҳам эди. Анна Австрийская ўзининг энг содиқ мупозимлари, энг ишончли дўстлари, қалбига энг яқин арзандалари қулаётганини кўриб турарди. Офат келтириш лаёқатига эга ўша пешанаси шўрлар сингари у нимагаки қўл урса, ҳаммасига баҳтсизлик келтиради. Унинг дўстлиги машъум бўлиб, таъқибларни эргаштириб келарди. Де Шеврез хоним билан де Варне хоним бадарфа қилинди, ҳатто, Ла Порт ҳам ҳар дақиқа ҳибсга олинишни кутаётганини соҳибасидан яширмасди.

Ногоҳ эшик очилиб, хонага қирол кириб келган пайтда қиролича шу хомуш мупоҳазаларга боши билан ғарқ бўлиб ўтиради.

²⁹ Мария Медичи – француз қироли Генрих IV нинг хотини ва Людовик XIII нинг онаси.

Мутолаа дарров тиниб, ҳамма хонимлар ўрнидан қўзғалдилар-у, ўртага ўлик сукунат чўқди.

Саломлашишнираво қўрмай, қирол бир-икки қадам ташлади-ю, қиролича рўпарасида тўхтади.

–Хоним, – ўзгарган товуш билан гапирди у, – ҳозир ҳузурингизга жаноб канцлер киради. Мен сизни воқиф этиб қўйишни топширган бир гапни у сизга маълум қиласди.

Қўйди-чиқди, бадарға ва ҳатто судни пеш қилиб, мудом таҳдид этилаётган шўрлик қироличанинг тетикилигига қарамасдан ранги ўчиб кетди.

–Бироқ, бу ташрифнинг сабаби нима, ҳазрат олийлари? – ўзини босишига қурби етмай сўради у. – Жаноб канцлер ўзингизнинг тилингиз бормайдиган нима гапни айтади?

Қирол жавоб бермасдан пошналарида кескин бурилди ва деярли шу дақиқа навбатчи гвардиячи капитан Гито канцлернинг келганини хабар қиласди.

Канцлер кириб келганда қирол хонада йўқ: у бошқа эшиқдан чиқиб кетишга улгурган эди.

Канцлер хижолатдан қизариб, лекин лабларида табассум билан кириб кепди. Ҳикоямиз давомида ҳали учрашиб қолиш эҳтимоли борлиги сабабли китобхонларимиз у билан ҳозирдан танишиб қўйишса зарар қилас.

Канцлер хийла қизиқ шахс бўлган. Бир вақтлар кардиналнинг маҳрами – Париж ибодатхонасининг канониги де Рош Ле Мал жаноб Сегени падари бузрукворга буткул садоқатли одам сифатида тавсия қиласган. Кардинал бу тавсияномага ишониб, кейин афсусланмаган.

Жаноб Сеге ҳақида жуда хилма-хил миш-мишлар юради. Шу жумладан, қуидаги воқеани ҳикоя қиласдилар.

Жўшқин ўтган ёшлиқдан сўнг у ёшлиқ бебошликларини бирон муддат ичида ювмоқ учун монастирга улоққан.

Аммо бу табаррук даргоҳга қадам қўя туриб, бечора гуноҳкор банда эшикни етарлича тез ёпишга, ўзи қочган эҳтиросларнинг кетидан қувиб киришига тўсқинлик қилишга улгуролмади. У муттасил васвасага тушгани-тушган эди, ўз дардини нозирга очганда эса у васваса қилгувчи шайтонни қувиш учун бундай дақиқаларда қўнғироқнинг арқонига ёпишиб, уни жони борича чалишни маслаҳат берди. Бу садоларни эшитиб, роҳиблар оғаларидан бирини шаҳват ўз домига тортаётганини тушунадилар-да, бутун ихват дуога қўл очади.

Бўлажак канцлерга бу маслаҳат манзур бўлди. У ёвуз жинларни бошқа роҳиблар ўқиётган дуолар силсиласи ёрдамида афсун қипадиган бўлди. Лекин, шайтон осонликча жон беравермайди. Афсунлар кучайган сайин шайтон шаҳватни авжига миндирар, оқибатда қўнғироқ тавба қилгувчининг таркиодат қилишга муштоқлигидан дарак бериб, кечаю кундуз жаранглаб қулоқларни қоматга келтиради.

Роҳибларнинг тин олишига бирон дақиқа қолмасди. Кундузлари улар бутхона зинасидан дам чиқиб, дам тушиб, юргани-юрган эдилар; тунлари кундалик тоат-ибодатларидан ташқари, кам деганда йигирма марта ўринларидан сапчиб туриб, ўз ҳужралари полига мук тушардилар.

Шайтон чекиндими ёки бу ҳунар роҳибларнинг жонига тегдими, лекин уч ой ўтгач, учига чиққан ашаддий телба деб донғи кетган тавба қилгувчи яна оламда намоён бўлди.

Монастирдан чиққач, у ҳакамлик унвонини қабул қилди, парламентда президент бўлиб, ўз тоғасининг ўрнини эгаллади – унинг ноёб заковатининг исботи – кардинал томонга ўтди, канцлер қилиб тайинланди, падари бузруквор қўлида унинг она-қироличага бўлган нафратининг, Анна Австрийскаяга қарши найрангларининг ишончли қуроли бўлиб хизмат қилди; Шаленинг бутун иши давомида ҳакамларни гиж-гижлаб турди, улуғ иқтисодчи Лафемнинг ҳамма ташабbusлари-

да уни қўллаб-қувватлади ва пировардида, кардиналнинг ишончини қозонгач, у зиммасига ғайриоддий топшириқ олиб, уни адо этиш учун ҳозир қироличанинг ҳузурига ташриф буюрди.

У кириб келганда қиролича ҳамон тик туарди, лекин унга кўзи тушгач, имо билан хонимларга болиш ва юмшоқ ўриндиқлардаги жойларни эгаллашни буюриб, креслога ўтириди. Сўнгра унга мағрур ўгирилди.

– Нима ишингиз бор, тақсир? – сўради Анна Австрийская. – Нима мақсад билан бу ерга қадам ранжида қилдингиз?

– Сиз ҳазрат олияларини чуқур ҳурмат қилишга мушаррафлигимни юз-хотир қилмасдан қиролнинг топшириғи билан мен қофозларингизни синчиклаб тинтуб қилишга мажбурман.

– Қандай, тақсир? – хитоб қилди қиролича. – Менинида тинтуб?.. Менинида-я?.. Қандай мислсиз разолат!

– Мени афв этишингизни илтимос қиласман, ҳазрат олиялари, бироқ, мен шу тобда қирол қўлидаги қуролман, холос. Ахир, ҳазрат олийлари боягина шу ерда бўлмадиларми, сизнинг бу ташрифга ҳозир бўлишингизни сўрамадиларми?

– Майли, қидираверинг, тақсир. Мен жиноятчи бўлдим чоғи... Эстафания, ҳамма стол ва бюроларимнинг калитини олиб беринг.

Гарчанд, эрталаб ёзилган мактубни қиролича у ерда сақламаслигига ишончи комил бўлса-да, канцлер расмият учун ғаладонларни титкилаган бўлди.

Бюроларнинг ғаладонларини йигирма карра чиқариб, яна суриб қўйгандан кейин, ўзининг бир мунча журъатсизлигини енгиб, канцлернинг бу ишда сўнгги қадам босишига, яъни қироличани тинтишига тўғри келди.

Канцлер Анна Австрийскаяга ўгирилди.

– Ҳозир, – хижолат ва саросима сезилиб турган товуш билан гапирди у, – тинтубнинг асосий қисмига киришиш қолди.

– Қай қисмiga? – сўради канцлернинг ниятини тушуммаган ёки тушунишни истамаётган қиролича.

– Бугун эрталаб қироличанинг мактуб ёзганидан ҳазрат олийларининг хабарлари бор. Ўша мактуб тайин жойга ҳали жўнатилмаганидан ҳазрат олийлари воқифлар. Ўша мактуб на бюородан, на столингиздан чиқди. Аслида эса у бирон жойга яширилган.

– Сизнинг ўз қироличангизга қўл тегизишга ҳаддингиз сифадими? – қаддини ростлаб ва нигоҳида ғазаб чақнаб гапирди Анна Австрийская.

– Мен қирол измидаги чокарман, ҳазрат олийлари неки амр қиссалар, ҳаммасини адо қиласман.

– На илож, бу тўғри! – деди Анна Австрийская. – Жаноб кардиналнинг жосуслари унга зап яхшилик қилибдилар. Мен ҳақиқатан ҳам бугун мактуб ёзганиман, мактуб ҳали жўнатилмаган. Мактуб мана бу ерда.

Кейин қиролича ўзининг гўзал қўлини сийнасига босди.

– У ҳолда ўша мактубни менга беринг, ҳазрат олиялари, – деди канцлер.

– Мен уни ёлғиз қиролга бераман, тақсир, – жавоб қилди Анна.

– Мактубни ҳазрат олияларидан қирол шахсан олишни ихтиёр қилган тақдирда, у кишининг ўзи сиздан сўраган бўлурди. Бироқ, мен такрор айтаман: мактубни сиздан талаб қилишни у киши менга топшириди, башарти, сиз бош тортсангиз...

– Давом этинг!

– ...Уни сиздан олишни ҳам менга топшириди.

– Нима? Сиз нима демоқчисиз?

– Менинг ваколатларим ҳаддан ошиқ, ўша қофозларни топиш учун, ҳатто, ҳазрат олияларининг шахсан ўзларини тинтув қилишга изн берилган.

– Қандай даҳшат! – қичқириб юборди қиролича.

– Шунинг учун таранг қилмаслигингизни илтимос қиласман, хоним.

– Сизнинг қилифингиз мислсиз даражада қўпол, бунга фаросатингиз етадими ўзи, тақсир?

– Қирол амр қиласпти, ҳазрат олиялари. Мени афв этишингизни сўрайман.

– Мен бунга тоқат қилолмайман. Йўқ, йўқ бундан ўлганим яхши! – томирларида Испания ва Австрия сultonларининг мағрур қони қайнаб қичқирди қиролича.

Канцлер чуқур таъзим қилди, сўнгра айнан асоратдаги жаллод сингари зиммасига тушган вазифа ижросида бир қадам ҳам чекинмасликка ошкора қасд қилиб, шу замон кўзларидан алам ёшлари сачраб кетган Анна Австрийскаяга яқинлашди.

Қиролича, айтганимиздек, жуда келишган эди. Шу сабабдан бу хил топшириқни бирор кимсага бериш хатарли эди, лекин қирол борлиғи билан герсог Бэкингемга бўлган рашки домида ўртаниб, энди ортиқ ҳеч кимсага кунчиламай қўйган эди.

Шу дақиқада канцлер Сеге машҳур қўнфироқнинг боғини кўзлари билан қидирган бўлса бордир, бироқ, уни тополмай, қироличанинг шахсий эътирофича, мактуб яширилган жойга қўйини чўзди.

Анна Австрийская гўё ажали етгандай ранги чунон оқариб кетдики, беихтиёр бир қадам тисарилди. Қулаб тушмаслик учун у чап қўли билан орқасида турган столга таяниб, ўнг қўли билан корсажи остидан мактубни чиқариб, уни канцлерга узатди.

– Олинг, тақсир, ўша мактубни! – ҳаяжондан тутила-тутила хитоб қилди қиролича. – Уни олинг-да, жирканч пойқадамингиздан мени халос этинг.

Канцлер жуда тушунарли ҳаяжондан титраб-қақшаган ҳолда мактубни олди-ю, чуқур таъзим қилиб чиқиб кетди.

Унинг орқасидан эшик ёпилиб ҳам улгурмасдан қиролича ҳушидан кетай-кетай деб хонимларнинг қўлларига йиқипди.

Канцлер мактубга назар солмасдан қиролга элтиб берди. Қиролнинг мактубга узатилган қўли қалтирас-

ди У бўлмаган адресни қидира бошлади, ранги бўздай оқариб, мактубни шошмасдан ёйди-да, бошдаги сўзла-риданоқ унинг испан қиролига қаратада ёзилганини кўриб, охиригача тез-тез кўз югуртириб чиқди.

Бу кардиналга ҳужум қилишнинг тўкис режаси эди Қиролича Австрия қирол саройининг обрўсини туширишга мудом уриниб келган Ришельевинг сиёсатидан нафси койиб юрган ўз акаси ва Австрия қиролига уруш эълон қилиш билан Францияга пўписа қилиб, тинчликни сақлаш учун кардиналнинг бўшатилишини писандада қилишни таклиф этган эди. Муҳаббат ҳақида бу мактубда бир сўз ҳам йўқ эди.

Қиролнинг дарров кўнгли кўтарилиб, кардинал саройдами, йўқми, ундан хабар олгани одам юборди. Унга падари бузруквор кабинетда ва ҳазрат олийларининг фармойишларига мунтазирлар деб жавоб қилидилар.

Қирол дафъатан унинг ҳузурига йўл олди.

– Буни қаранг-а, герсог, – деди қирол, – мен эмас-у сиз ҳақ бўлиб чиқдингиз. Бутун фитна ҳақиқатан ҳам сиёсий тусда экан, севги ҳақида бу мактубда гап ҳам йўқ. Аммо-лекин, унда сиз тўғрингизда кўп сўз юритилган.

Кардинал мактубни олди ва уни зўр диққат билан ўқиб чиқди. Ниҳоясига етгач, яна қайта ўқиди.

– На чора, ҳазрат олийлари, – деди у, – сиз ўзингиз кўриб турибсиз, душманларим не куйга тушяпти: мабодо мени даф қилмассангиз, сизга иккита уруш билан сиёsat қиляптилар. Рост, сизнинг ўрнингизда мен бу қадар муқтадир қистовларга ён берардим, ҳазрат олийлари. Менга қолса юмушлардан фориғ бўлсан беҳад бахтиёр бўлардим.

– Нималар деяпсиз, герсог!

– Мен бу ўта кескин кураш ва тинимсиз заҳматлардан саломатлигим нураб бормоқда деяпман ҳазрат олийлари. Мен Ларошелени қамал қилиш ташвишларига дош беришга қурбим етмаса керак, у ерда

майли йўқ нарсалар билан машғул бўлишга мажбур этилиб, ўзини истеъдодга бағишлишга йўл қўйилмаётган ибодатхона чокари – мени эмас, уруш олиб бориш тўғридан-тўғри иш бўлмиш жаноб Кондени қўйсангиз мақбулроқ бўлурди, деяпман. Бу оиласий ҳайтингиздаги бахтингизни таъмин этади ва ишончим комилки, хориждаги шон-шуҳратингизни ҳам мустаҳкамлайди.

– Кўнглингиз тўқ бўлсин, герсог, – жавоб берди қирол, – мен ҳаммасини

тушуниб турибман. Бу мактубда номи зикр этилган барча шахслар тегишли жазосини тортаjak.

– Уҳ, нималар деяпсиз, ҳазрат олийлари! Мени деб қироличанинг заррача заҳмат чекишидан худо асрасин! Қиролича ҳамиша мени душман деб ҳисоблаб келди, гарчанд, ҳатто, сизнинг олдингизда ҳам, унга мудом қизғин шафелик қилиб келишимни сиз ҳазрат олийларининг ўзлари ҳам тасдиқлаб беришингиз мумкин. О, мабодо у хиёнат билан ҳазрат олийларининг номусларини таҳқир этганда, унда бошқа гап эди, мен биринчи бўлиб: «Гуноҳкорга шафқат йўқ» – деган бўлардим. Хайриятки, бу тўғрида сўз ҳам йўқ, ҳазрат олийлари яна бир карра бунга амин бўлишлари мумкин эди.

– Бу рост, жаноб кардинал, – деди қирол. – Сиз ҳар доимгида ҳақсиз.

Бироқ қиролича, барибир, фазабимга йўлиқди.

– Унинг олдида сиз ўзингиз гуноҳкорсиз, ҳазрат олийлари. Унинг сиздан жаҳли чиққан ҳолда ҳам жуда узрли бўлурди. Сиз, ҳазрат олийлари унга қуюшқондан ташқари қаттиқ муомала қилдилар.

– Ўзимнинг, шунингдек, сизнинг ҳам фанимларингизга, улар нечоғлиқ юксак ўрин тутмасин, бундай қатъийлик қилиб, ўзимни қандай хатарга солмайин, айни шундай муомалада бўламан.

– Қиролича менга душман, сизга эмас ҳазрат олийлари. Аксинча, у вафодор рафиқа, итоаткор ва бека-

ми-күст Сиз, ҳазрат олийлари олдида уни ёқлашга ижозат берасиз-да энди.

– Хўп, у ўзи ён берсин, алоқани ўзи бошласин.

– Аксинча, ҳазрат олийлари, сиз хайрли тимсол кўрсатинг. Ахир, қироличадан шубҳага бориб, ўзингиз гуноҳга ботдингиз.

– Алоқани мен бошлайми! – хитоб қилди қирол. – Ҳаргиз!

– Ҳазрат олийлари, ўтинаман!

– Ҳа, бундан ташқари, жўяли баҳона қандай топипади?

– Унга манзур бўлгудек бирор нарса қилиб.

– Хўш, нима?

– Катта базм беринг. Қиролича рақсларни қандай севишини биласиз. Унинг fazаби эътиборнинг бу ифодаси қаршисида дош беролмаслигига кафилман.

– Жаноб кардинал, кибор ишратларга ҳушим йўқлигидан хабарингиз бор-ку.

– Модомики сизнинг бу хил эрмаклардан жирканингизни билар эканми, у яна қайта миннатдор бўлади. Ундан ташқари, яқинда сиз мавлуд кунига тухфа қилган, у ҳали ҳеч қаерга тақиб чиқишига ултурмаган ажойиб олмос шокилаларни тўғнашга қулай баҳона бўлади.

– Кўрамиз, жаноб кардинал, кўрамиз, – ўзи қам ғам еган жиноятда қиролича гуноҳкор, ўзи энг чўчиб турган нарсада бегуноҳ чиққанидан ҳузур қилиб ва шу боисдан у билан ярашишга рози бўлиб гапирди қирол, – кўрамиз. Бироқ, номусим билан онт ичаманки, ўта мурувват қиляпсиз.

– Ҳазрат олийлари, – жавоб берди кардинал, – қаттиқўлликни министрларга қўйиб беринг. Мурувват – қиролларнинг эзгу фазилатидир, унга таяниб кўринг, нафи тегишини ўзингиз кўрасиз.

Шу гапдан кейин соат ўн бирга занг урганини эшишиб, кардинал кетишга рухсат сўради-ю, қиролга қиролича билан ярашиб олишга илтижо қилиб, у билан хўшлашди.

Мактубни тортиб олганларидан сүнг таъналар кутган Анна Австрийская эртаси куни қирол ярашишга уринаётганини кўриб, ғоят таажжубда қолди. Дастрлабки дақиқаларда у рад этар аҳволда эди: аёл кишининг фурури, қироличанинг орияти шунчалик қаттиқ лат еган эдикки, у аламини бирдан унуполмасди. Лекин, сарой хонимлари қистовларига кўниб у хуллас, ўзини рўй берган воқеани унутаётганга солишга ҳаракат қила бошлади. Қирол бу табаддулдан фойдаланиб, унга энг яқин орада катта базм бериш нияти борлиги ни маълум қилди.

Базм шўрпик Анна Австрийская учун бир турфа нарса эдикки, бу муждадан, худди кардинал тахмин қилгандек, ранжнинг сўнгги излари унинг қалбидан бўлмаса ҳамки, чеҳрасидан тарқалди. У сайилнинг қай кунга тайин этилганини сўради, лекин қирол ҳали бу хусусда кардинал билан келишиб олмоқ даркор, деб жавоб қилди.

Дарҳақиқат, қирол ҳар кун кардиналдан бу сайил қачон уюштирилди, деб суриштирап ва ҳар кун кардинал бирор баҳона билан аниқ кунни айтишдан бўйин товларди.

Орадан бир ҳафта ўтди.

Биз тавсиф этган воқеаларнинг саккизинчи куни кардинал Лондондан юборилган ва қуийдаги сатрлар битилган мактубни олди:

«Мен уларни олдим. Лондондан жўнаб кетолмаяпман, чунки пулим етмайди. Менга беш юз пистол юборинг, уларни олгач, мен тўрт ё беш кун ичида Парижда бўламан».

Кардинал бу мактубни олган куни қирол ўзининг одатий саволи билан унга мурожаат қилди:

Ришеље бармоқларида санаб кўриб, ўз-ўзига деди:

«У пулни олгандан кейин тўрт ё беш кунда келаман, деб ёзибди. Пул Лондонга боргунча беш кунлар ўтиб кетади, у бу ерга етгунча – беш кун. Жами, демак, ўн кун. Тескари шамол, ҳар хил кўнгилсиз тасодифу хас-

таликларни ҳисобга олмоқ зарур. Айтайлик, ўн икки кун....».

– Хўш, қалай, герсог, ҳисоблаб чиқдингизми? – сўради қирол.

– Ҳа, ҳазрат олийлари. Бугун йигирманчи сентябрь. Шаҳар ҳокимлари учинчι октябрь куни зиёфат беришмоқчи. Ҳаммаси жуда соз амаллаяпти. Ҳеч ким сизни қироличага бўй беряпти деб ўйламайди.

Жим қолиб, кардинал илова қилди:

– Дарвоқе, байрам арафасида олмос шокилалар қандай ярашганини кўрмоқчилигингизни қироличага айтишини унутманг.

XVII

Эр-хотин Бонаселар

Кардинал қирол билан сұхбатда олмос шокилаларни иккинчи дафъа тилга олмоқда эди. Людовик XIII ни бундай сурлик таажжублантириди-ю, у бу маслаҳат тағида сир бор деган қарорга келди.

У ўзини бир марта аламзада ҳис қилаётгани йўқ эди, боиси, гарчи, давримизнинг такомилига етмасада, аъло мишибларга эга бўлган кардинал қиролнинг оиласвий ишлари хусусида қиролнинг ўзидан яхшироқ воқиф бўлиб чиқарди. Бу гал қирол Анна Австрийская билан сұхбат ўзи учун аллақандай мубҳам жиҳатни ойдинлаштириши шарт деган қарорга келди. Сўнгра кардиналга маълум ёки номаълум сирларнинг тагига етиб, у падари бузруквор ҳузурига қайтиш умидида эди. Унисида ҳам, бунисида ҳам бу нарса министр назарида қиролнинг обрўсини қўтармопи лозим эди.

Людовик XIII қиролича ёнига бориб, гапни ўз одатича, унинг муқаррибларига оид дағдағалардан бошлади. Анна Австрийская бошини қўйи солиб, ниҳояси бордир-ку, деган умидда шаҳдини қайтармасди. Лекин қиролнинг истаги бу эмасди. Қирол жанжални

қўймасарди, унинг авжидаги бирор ёруғлик тушиши шарт – қандайлигининг аҳамияти йўқ эди. Кардиналнинг аллақандай пинҳона ўйи борлигига, ўзи тенги йўқ устаси бўлмиш даҳшатли фалокатларидан бирини ҳозирлаб юрганига у шак-шубҳа қилмасди. Унинг қатъий таъналари истаган тилагига етказди.

– Ҳазрат олийлари, – деб хитоб қилди унинг хира шаъмларидан тоқати тоқ бўлган Анна Австрийская, – нега кўнглингиздаги гапингизни очиқ айтиб қўя қолмайсиз? Мен нима қилдим? Нима жиноят қилдим? Сиз, ҳазрат олийларининг бу тўполонни азбаройи мен акамга ёзган мактуб учун кўтараётганингизга ақл бовар қилмайди.

Қирол дабдурустдан берилган бундай саволга дарров жавоб тополмай, шошиб қолди. У байрам арафасида айтилиши зарур ўша сўзларнинг ҳозир айни фурсати деб хаёлидан ўтказди.

– Хоним, – гердайиб гапирди у, – яқин қунларда рашуда базм берилади. Мен шавкатли пешволаримизга ҳурмат юзасидан сиз бу базмда байрам либосида ва мен таваллуд кунингизга тұхфа қилган олмос шокилалар билан зоҳир бўлишингизни зарур деб ҳисоблайман. Мана менинг жавобим.

Бу жавоб даҳшатли эди. Анна Австрийская ҳамма гап қиролга маълум-у, фақат кардиналнинг қистови билан у шу ҳафта ичида сир бой бермай юрган деб ўйлади. Аммо бу хил писмиқлик қиролнинг табиатига хос эди. Қиролича ранги қув учиб, ҳозир мисоли мумдан ясалган қўхлик қўли билан мўъжаз столчага таяниб олди. Қиролича даҳшат тўла кўзлари билан қиролга термилганича лом-мим демади.

– Эшитяпсизми, хоним, – гарчи, сабабини фаҳмласа-да, унинг саросимасидан ҳузур қилиб сўради қирол. – Эшитяпсизми?

– Эшитяпман, тақсир, – фўлдиради қиролича.

– Сиз бу базмда бўласизми?

– Ҳа.

– Олмос шокилаларингиз ҳам эгнингизда бўла-
дими?

– Ҳа.

Қиролича баттарроқ оқариб кетди. Қирол буни пай-
қади-ю, унинг даҳшатидан мириқиб, ўз табиатининг
энг ноҳуш жиҳатларидан бирини ташкил этган совуқ
бағритошлиқ билан сўзлади:

– Демак, ҳал бўлди! Сизга айтмоқчи бўлган бор га-
пим шу.

– Бироқ, базм қай кунга тайин этилган? – сўради
Анна Австрийская.

Людовик XIII бу саволга жавоб бермаслиги керак-
лигини сезди: қироличанинг товуши жон бераётган
кишиникига ўхшарди.

– Тез кунда, хоним, – жавоб берди қирол, – аммо
куни аниқ эсимда йўқ, кардиналдан сўраб кўришга
тўғри келади.

– Бундан чиқди, базм беришни сизга падари буз-
руквор маслаҳат берган экан-да? – хитоб қилди қиро-
лича.

– Ҳа, хоним. Бироқ бу саволнинг боиси нима? – ҳай-
рон бўлиб сўради қирол.

– Олмос шокилаларни менга эслатишни ҳам ўша-
нинг ўзи маслаҳат берган-а?

– Нима десам экан-а...

– Бу ўша, ҳазрат олийлари, ўша!

– Бунинг нима фарқи бор – уми, менми? Бу илти-
мосни сиз жиноий деб ҳисоблаётган бўлманг тағин?

– Йўқ, тақсир.

– Демак, сиз бўласиз-а?

– Ҳа.

– Жуда соз, – эшик сари юриб, деди қирол, – ваъ-
дангиз устидан чиқасиз, деган умиддаман.

Қиролича одоб қоидаларига риоя қилишдан қўра
бўғинлари бўшашиб кетаётгани сабабли тиз букиб,
таъзим қилди.

Қирол жуда мамнун бўлиб, чиқиб кетди.

– Мен ҳалок бўлдим! – шивирлади қиролича. – Мен ҳалок бўлдим! Кардинал ҳаммасини билади. Қиролни менга ўчакишираётган ўша экан, унинг ҳали-бери ҳеч нимадан хабари йўқ; лекин ҳадемай хабар топади. Мен ҳалок бўлдим! Ё раббий! Ё раббий!..

У тиз чўқди ва юзини титроқ қўллари билан бер-китганича тоат-ибодатга фарқ бўлди.

Вазият чиндан ҳам мудҳиш эди. Герсог Бэкингем Лондонга қайтиб бўлган, де Шеврез хоним Турда эди. Ўзини ҳар қачонгидан қаттиқроқ кузатишаётганини сезгани ҳолда қиролича сарой хонимларидан бири сотқинлик қилаётганини сал-пал фаҳмларди-ю, қайсилигини билмасди. Ла Портнинг Луврдан ташқарига чиқиш имкони йўқ эди; у жаҳонда ҳеч кимсага дардни очолмасди.

Ўзига таҳдид қилаётган мусибатнинг нақадар зўрлиги ва унинг аҳволини яққол тасаввур этиб олгач, қиролича ўзини тутолмай ўкириб йиғлаб юборди.

– Ҳазрат олияларига бирор ёрдамим тегмасмикан?
– дея қўққис сўзлади майнин, дардкаш овоз.

Қиролича шартта ўгирилди; бу овозни эшитгач, адамиш мумкин эмасди: фақат ҳамроз киши шундай гапира оларди.

Дарҳақиқат, қироличанинг хонасига кириладиган эшикларнинг бирида хушрўй Бонасе хоним турарди. У қўшни хонада қироличанинг кийим-кечакларини сарышта қилиш билан андармон бўлиб, қирол кириб келганда чиқиб кетишга улгурмаган эди. Шу зайл у ҳамма гапни эшитган эди.

Қиролича ўзи ёлғиз эмаслигини кўриб, қаттиқ қич-қириб юборди. Фаромушхотирлигидан Ла Порт жойлаштириб қўйган ёш жувонни у бирдан таниёлмади.

– Оҳ, чўчиманг, ҳазрат олиялари! – ўз соҳибасининг ҳасратини кўргач, қўлларини букиб йиғлаб хитоб қилди ёш жувон. – Мен сиз ҳазрат олияларига жону таним билан содиқман, мен сиздан нечоғлик йироқ

бўлмайин, амалим нечоғлик ғариб бўлмасин, ҳазрат олияларига нажот бериш йўлини топганга ўхшайман.

– Сиз! О, фалак! Сиз-а! – қичқириб юборди қиролича. – Бироқ кўзларимга боқинг. Мени сотқинлар қуршаб олганлар. Сизга ишонсам бўлармикан?

– Ҳазрат олиялари, – хитоб қилди жувон, тиз чўкиб, – вижданан қасам ичаманки, мен сиз, ҳазрат олиялари учун жонимни беришга тайёрман!

Бу нидо унинг юраги қаъридан отилиб чиқиб, ўзининг самимийлиги борасида шак-шубҳага ўрин қолдирмасди.

– Ҳа, – давом этди Бонасе хоним, – ҳа, бу ерда сотқинлар бор. Муқаддас маъбуда ҳаққи қасам ичаманки, ҳазрат олияларига мендан садоқатлироқ киши йўқ. Ўша қирол сўраган шокилалар... сиз уларни герсог Бэкингемга бериб юборгансиз, тўғрими? Ўша шокилалар у киши олиб кетган қизғиши ёғоч қутичада турарди, а? Ёки мен янгишдимми, ёки ножӯя гапиряпманми?

– Ё раббий, ё раббий! – шивирлади қўрқувдан тишлари такирлаётган қиролича.

– Хўш, – деб давом этди Бонасе хоним, – ўша шокилаларни қайтариш лозим.

– Ҳа, албатта, лозим. Бироқ, қандай, қандай қилиб?

– нола қилди қиролича.

– Бирор кишини герсогнинг ҳузурига юбормоқ зарур.

– Бироқ кимни? Кимни? Кимга ишониб бўларди?

– Менга қўйиб беринг, ҳазрат олиялари. Мени шу шарафга ноил қилинг, қироличам, мен чопарни топаман.

– Бироқ ёзиб беришга тўғри келади-да?

– Бу зарур. Ҳазрат олиялари қоралангандо лоақал икки калима сўз ва сизнинг шахсий муҳрингиз.

– Бироқ бу икки калима сўз – менинг ҳукмим, талоқ хатим, сургуним.

– Башарти, муттаҳам одамнинг қўлига тушиб қолгудай бўлса, ҳа. Аммо мен у калом тайин жойга етади, деб кафолат бераман.

– Э, парвардигор! Ҳаётимни, номусимни, пок номимни сизнинг қўлингизга топширишимга тўғри келяпти!

– Ҳа, хоним, тўғри келади. Мен ҳам сизни қутқараман.

– Бироқ қандай? Ақалли тушунтириб беринг менга.

– Менинг эримни икки-уч кун муқаддам озод қилдилар. Мен ҳали у билан қўришганимча йўқ. Бу нафратга ҳам, муҳаббатга ҳам бирдай бегона, содда, кўнгилчан киши. Мен неки истасам, у бажо келтиради. У нима олиб кетаётганидан бехабар сафарга чиқади, ҳазрат олияларининг мактубини, ҳазрат олиялариникилигидан бехабарлигича уни манзил бўйича етказади.

Қиролича ёш жувоннинг қалбида пинҳон ётган ҳамма нарсани уқиб олмоқчиладай, қўзларига тикилганича унинг иккала қўлини қисиб қўйди. Лекин жоду қўзларида фақат самимиятни кўргач, уни ўпиб қўйди.

– Шундай қил, – хитоб қилди у, – шунда сен менинг ҳаётимни сақлаб қоласан, номусимни сақлаб қоласан!

– О, мен мушарраф бўлиб сизга қилаётган хизматимни муболага қилманг! Мен қутқазадиган ҳеч нима йўқ: ахир ҳазрат олиялари қабиҳ найрангларнинг қурбонидирлар, холос.

– Бу гап тўғри, бўтам, – дея гапирди қиролича. – Сен ҳам янглишмаяпсан.

– Энди мактубни беринг, ҳазрат олиялари. Вақт фанимат.

Қиролича сиёҳ, қофоз ва патлар турган мўъжаз столча ёнига чопиб бориб, икки энлик мактубни қоралади, ўз муҳрини босиб, уни Бонасе хонимга узатди.

– Ҳа, – деди қиролича, – бироқ жуда муҳим бир нарсани хаёлдан қочирибмиз.

– Нимани?

– Пулни.

Бонасе хоним қизариб кетди.

– Ҳа, рост, – дея гапирди у, – мен ҳам тан олишим керакки, эрим...

– Эрингнинг пули йўқми? Сен шуни айтмоқчи эдингми?

– Йўқ, унинг пули бор. У жуда хасис – бу унинг энг ёмон иллати. Аммо, ҳазрат олиялари безовта бўлмасинлар, бирор йўлини топамиз...

– Гап шундаки, менда ҳам пул йўқ, – сўзлади қиролича (Де Моттвил хонимнинг мемуарларини ўқиган кишини бу хил жавоб ҳайрон қолдирмайди.) – Бироқ, сабр қил...

Анна Австрийская ўз сандиқчаси ёнига борди.

– Шу узукни ол, – деди у, – жуда қиммат туради де-йишиади. Уни менга ўз акам, испан қироли туҳфа қилиган. У шахсан ўзимга тегишли, мен уни истифода қилишим мумкин. Узукни ол, уни пуллагинда, эринг жўнаб кетаверсин.

– Бир соатдан сўнг истагингиз бажо келтирилади.

– Манзилни қўряпсанми, – деди қиролича шундай се-кин шивирладики, сўзларини аранг ажратиб бўлар-ди: – «Милорд герсог Бэкингемга, Лондон».

– Мактуб унинг қўлига топширилади.

– Танти гўдак! – хитоб қилди қиролича.

Бонасе хоним қироличанинг қўлинин ўпиб, мактубни корсажига яшириб қўйди-да, қушдай енгил физиллаб кетди.

Ўн дақиқа ўтгач, у аллақачон уйига етган эди. Зотан у, қироличага айтганидек, эрини озод бўлгандан сўнг ҳали кўрмаган эди. Унинг кардиналга бўлган муносабатида юз берган ўзгаришдан ҳам, хусусан Бонасенинг қалин дўсти бўлиб олган граф Рошфорнинг бир-икки ташрифи таъсири қилган табаддулдан ҳам хабари йўқ эди.

Граф унинг рафиқаси ёмон ниятда ўғирланилгани, фақат сиёсий эҳтиёт чораси бўлганини ишонишга уни осонгина мажбур этди.

У жаноб Бонасени ёлғиз топди: бояқиш уйни зўрга тартибга келтирмоқда эди. Жиҳозларнинг қарийб ҳам-масининг абжафи чиққан, жавонлар деярли бўшаб қол-

ган экан:adolat афтидан Соломон подшо ном-нишон қолдирмай кетади деган ўша уч нарсага мансуб бўлмаса керак. Оқсоғга келсак, у хўжайнини ҳибсга олинганд замон жуфтакни ростлаган эди. Шўрлик қиз чунон қўрқиб кетган эдики, Париждан то ўз юрти Бургундия-гача тин олмай юриб борди.

Мұхтарам аттор уйга келгач, дарҳол рафиқасига омон-эсон қайтганини хабар қилди, рафиқаси ҳам табрик билан жавоб йўллаб, ёстиқдоши билан дийдор кўришиш учун хизматидан соқит бўлган дастлабки дақиқадан фойдаланажагини маълум қилди.

Ўша дастлабки дақиқани роса беш кун кутишга тўғри келди, бўлак шароитда бу нарса жаноб Бонасега ўта узоқ муддат бўлиб туюлган бўларди. Лекин кардинал билан сұҳбат ва граф Рошфорнинг ташрифлари унга мулоҳазалар учун мўл озиқа бўлган, вақтни ҳеч нима мулоҳазалар сингари қисқартиролмаслиги маълум.

Бунинг устига Бонасенинг мулоҳазалари энг нурафшон тусда эди. Рошфор уни дўстим деб, ўзимнинг мұхтарам Бонасейм деб атар ва кардинал унинг ҳақида энг дуруст фикрдалигини таъкидлашдан тинмас эди. Аттор аллақачон ўзини бойлик ва шарафлар йўлида кўрмоқда эди.

Бонасе хоним ҳам кўп фикр юритган, лекин, тан олмоқ керакки, унинг хаёллари иззат-нафсга бегона эди. Унинг ўйлари ғайрихтиёрий равишда нуқул гўзал ва жасур, афтидан, ўзига хўп ошиқи беқарор бўлган йигитга қайтаверар эди. Жаноб Бонасега ўн саккиз ёшида турмушга чиққач, ўзининг мавқеидаги аёлдан лозим бўлгандан анча нозикроқ қалбли ёш жувонда бирор туйғу қўзғатишга ноқобил эрининг улфатлари даврасида кун кечириб, Бонасе хоним арzon-гаров ҳавасларга учмас эди. Лекин у кезлар дворянлик унвони оддий шаҳарликларда ҳар қачонгидан кучлироқ таассурот қолдирар, д’Артанъян эса дворян эди. Бундан ташқари, у мушкетёрлик либосидан кейин хоним-

лар томонидан ҳамма нарсадан ортиқ қадрланадиган гвардиячи либосида юрар эди. Такрор айтамизки, у гүзап, ёш ва уддабуррон эди, у севги хусусида ошиқ бўлган ва муҳаббат қозонишга ташна одам сингари сўзлар эди. Буларнинг ҳаммаси йигирма уч яшар бошчани айлантириб қўйиш учун кифоя қиларди, Бонасе хоним эса ҳаётининг шу қутлуғ айёмига қадам қўйган эди.

Эр хотин иккаласи шунинг учун, гарчи бутун бир ҳафта қўришмаган бўлсалар-да – бу ҳафта ичida эса улар анча-мунча воқеаларни бошдан кечирдилар – ҳар бири ўз хаёллари билан овора бўлиб дийдор қўришдилар. Ҳар қалай, жаноб Бонасе самимий қувонч намоён этди ва қучоқ очиб, рафиқасининг истиқболига юрди.

Бонасе хоним бўса учун унга пешанасини тутди.

– Биз гаплашиб олишимиз керак, – деди у.
– Нима тўғрисида? – ҳайрон бўлиб сўради Бонасе.
– Мен сизга жуда муҳим бир гапни айтишим керак,
– сўз бошлади Бонасе хоним.

– Ҳа, дарвоҷе, мен ҳам сизга бир-иккита жиддий саволлар беришим зарур, – деб унинг сўзини бўлди Бонасе. – Марҳамат қилиб менга изоҳлаб беринг, сизни нега олиб қочишиди?

– Ҳозир гап бу ҳақда эмас, – жавоб берди Бонасе хоним.

– Нима ҳақда бўлмаса? Менинг қамалганим ҳақида ми?

– Мен буни ўша куниёқ эшитдим. Бироқ орқангизда ҳеч қандай жиноятингиз йўқ эди, сиз ҳеч бир фитнада арапашмаган эдингиз, ниҳоят сиз ёки бўлак бир кимсанинг шаънига тегадиган ҳеч нимадан хабарингиз йўқ эди, – мен ҳам бу воқеага ўзи арзийдиган аҳамиятни бериб қўя қолдим.

– Сизга айтиш осон, хоним! – рафиқаси ифода этган эътиборнинг камлигидан ранжиб гапирди Бонасе. – Лекин мен бир кеча-ю бир кундузни Бастилиядада ўтказганимдан хабарингиз борми ўзи?

– Бир кеча-кундуз ҳаш-паш дегунча ўтиб кетади. Сизнинг қамалганингиз ҳақида гапириб ўтирмайлик, мени бу ерга келтирган нарсага қайтайлик.

– Мени бу ерга келтирган нарса деганингиз нимаси? Ҳали сизни бу ерга бутун бир ҳафта жудо бўлган эрингиз билан дийдор кўришиш истаги келтирмаганиди? – нафси койиб сўради аттор.

– Аввало шу, албатта. Бироқ бундан ташқари, бошқа нарса ҳам.

– Гапиринг.

– Бу – фавқулодда аҳамиятга эга бир иш, бизнинг бутун келажак тақдиримиз шунга боғлиқ бўлса, ажаб эмас.

– Сизни қўрмаганимдан бери бизнинг аҳволимиз жуда ўзгариб кетган, Бонасе хоним, бир-икки ойдан кейин у жуда кўп кишиларнинг ҳасадини келтирса, мен ҳайрон бўлмайман.

– Ҳа, хусусан, агар мен сизга қўрсатадиган нарсаларни аниқ бажо қилсангиз.

– Менга-я?

– Ҳа, сизга. Хайрли, савоб бир ишни ижро этиш керак, шу билан бирга кўп пул ишлаб олиш имкони бўлади.

Бонасе хоним пулни тилга олиш билан эрининг бўш жойига тегишини биларди.

Лекин ҳар қандай киши, гарчи, у аттор бўлса ҳам, кардинал Ришелье билан ўн дақиқа суҳбатлашгач, тубдан бошқача бўлиб кетарди.

– Кўп пулми? – пастки лабини чўччайтириб, қайта сўради Бонасе.

– Ҳа, кўп.

– Қанча чамаси.

– Минг пистол ҳам бўлиши мумкин.

– Бундан чиқди, сиз мендан илтимос қилмоқчи бўлган нарса жуда муҳим экан-да.

– Ҳа.

– Ҳўш, нима қилиш керак бўлади?

– Сиз тезда сафарга жүнайсиз. Мен сизга бир мактуб бераман, сиз уни күз қорачиғингиздай сақтайсиз ва таинланган кишининг шахсан ўз қўлига топширасиз.

– Мен ўзи қаёққа жүнайман?

– Лондонга.

– Мен-а? Лондонга-я? Сиз ҳазил қиласиз! Менинг Лондонда сира ишим йўқ.

– Бироқ бошқалар учун сизнинг Лондонга жўнашингиз керак.

– Бошқалар деганингиз ким? Сизни огоҳлантириб қўяй, мен ортиқ кўр-кўрона ҳеч нима қилмайман, мен нафақат қандай хатарга қолаётганимни, балки кимлар учун хавф остида қолаётганимни ҳам билишни истайман.

– Кибор хоним сизни жўнатяпти ҳамда кибор хоним сизга кўз тутяпти. Мукофоти сизнинг ҳамма истакларингиздан аъло бўлади – мен сизга ваъда қила оладиган бор нарса шу.

– Яна фитна! Умр бўйи фитналар! Ташаккур! Энди мени лақиплатиб бўпсан: кардинал менга у-бу нарсаларни ундириб қўйди.

– Кардинал! – қичқириб юборди Бонасе хоним. – Сиз кардинал билан кўришдингизми?

– Ҳа, у киши мени чақиртирган эди, – керилиб маълум қилди аттор.

– Сиз ҳам шу таклифга лаққа тушдингизми, эҳтиётсиз одам?

– Иқрор бўлишим керакки, мен борайми ёки бормайми, деб танлаб ўтирадиган аҳволда эмас эдим: мени икки соқчи етаклаб борди. Яна иқрор бўлишим керакки, у пайтда ҳали мен падари бузрукворни билмаганим сабабли ўша зиёратга чап бериш иложини қилолганимда хурсанд бўлардим.

– У сизга қўйпол муомала қилдими, пўписа қилдими?

– У киши менга қўлинни бериб, дўстим, дўстим деб атади! Эшиятapsizmi, хоним? Мен – улуғ кардиналнинг дўсти бўламан!

– Улуф кардиналнинг?
– У кишининг бу унвонига қарши чиқмоқчи бўлманг тағин?

– Мен ҳеч нарсага қарши чиқаётганим йўқ, бироқ мен сизга министрнинг марҳамати омонат нарса, фақат ақлдан озган кишигина ўз тақдирини министр билан боғлади, деяпман. Унинг қудратидан юқори турадиган ҳокимият – одамнинг нозлари ёки бирор ҳодисанинг яқунлари замирида турмаган ҳокимият бор. Шундай ҳокимиятга хизмат қилмоқ керак.

– Мен жуда афсусдаман, хоним, лекин мен учун ўзим хизматида бўлишга мушарраф бўлган улуф кишининг ҳокимиятидан ташқари бўлак ҳокимият йўқ.

– Сиз кардиналга хизмат қилияпсизми?

– Ҳа, хоним. У кишининг хизматкори сифатида сизнинг давлат хавфсизлигига қарши фитналарга арапашувингизга, франциялик бўлмагани ўлароқ қалбан Испанияга молик аёлнинг фитналарини қувватлашингизга йўл қўймайман. Хайриятки, бизда улуф кардинал бор; унинг бедор дийдаси ҳамма нарсани қузатиб туради, қалблар қаърига ҳам ўтади.

Бонасе граф Рошфордан эшитган жумлани сўзма-сўз такрорлади. Уни хотирида сақлаб, кези келганда қистириб ўтишга пайт пойлаганди, холос. Лекин, эрига ишонгани ва шу илинжда унинг учун қироличага кафолат бериб қўйган шўрлик жувон ҳам ўз бошига солишига сал қолган күлфатдан, ҳам ўзининг ночорлигини тушунганидан парзага келди. Ҳар қалай, эрининг заиф томонларини, хусусан эса, унинг очофатлигини билгани ҳолда у ўз измини ўтказишдан умидини узмаган эди.

– Ҳо, демак, кардиналистман денг, тақсир! – хитоб қилди у. – Ҳо, рафиқангизни қийнайдиган, қироличангизни таҳқирлайдиган кишиларга хизмат қиласман денг!

– Бир кишининг манфаати умум баҳт-саодати олдига ҳеч гап эмас. Мен давлатни қутқараётгандар тарафида ман! – тумтароқли гапирди Бонасе.

Бу ҳам граф Рошфорнинг жумласи бўлиб, Бонасе уни эслаб қолиб, қистиришга пайт топган эди.

– Гапираётган давлатингиз нималиги тўғрисида сизнинг тушунчангиз борми ўзи? – елкасини қисиб, сўради Бонасе хоним. – Яхшиси, ҳар хил ҳийла-найрангларсиз, оддий мешчанлигингизча қолинг-да, ким энг кўп фойда ваъда қиласа, ўша томонга ўting-қўйинг.

– Кўрамиз-да... – ёнида ётган лиқ тўла халтани уриб уриб қўйиб, кумуш жарангини чиқариб, чайналиб гапирди Бонасе. – Бунга нима дейсиз, муҳтарам наси-ҳатгўй?

– Бу пуллар қайдан келди?
– Пайқамаяпсизми?
– Кардиналданми?
– У кишидан ва менинг дўстим граф Рошфордан.
– Граф Рошфордан? Бироқ, ахир ўша-ку мени олиб қочган!

– Жуда ҳам бўлиши мумкин.
– Сиз ҳам ўша кишининг қўлидан пул олиб ўтирибсизми?
– Ўзингиз айтмабмидингиз, бу олиб қочиш соф сиёсий сабабга эга деб?

– Бироқ, бу олиб қочишнинг мақсади – соҳибамга мени сотқинлик қилишга мажбур этиш, қийноқлар остида ҳумоюн соҳибамнинг номусига, эҳтимолки, ҳаётига ҳам таҳдид солгувчи эътирофларни мендан юлиб олиш эди!

– Хоним, – деди Бонасе, – сизнинг ҳумоюн соҳибангиз – дофули испан аёли, кардинал неки қиласа, ҳаммаси ҳақли равишда қилинади.

– Тақсир, – қичқириб юборди ёш жувон, – мен сизнинг қўрқоқ, очкўз ва овсарлигингизни билардим, лекин номардлигингиздан бехабар эдим!

– Хоним, – сўзлади рафиқасининг бундай қаҳрини илк бор кўриб, оилавий муноқашадан чўчиб кетган Бонасе, – хоним, нималар деяпсиз?

– Мен сизни ярамас одам деяпман! – ўз эрига яна таъсирини ўтказа бошлаганини пайқаб, давом этди Бонасе хоним. – Демак, сиёсат билан шуғуллана бошладим, яна, бунинг устига, кардиналнинг тарафдори бўлиб олдим денг? Демак, жону таним билан шайтонга сотилдим, яна пулга денг?

– Шайтонга эмас, кардиналга.

– Бунинг фарқи йўқ! – хитоб қилди ёш жувон. – Кимики «Ришелье» дер экан, бу «иблис» дегани.

– Жим бўлинг, хоним, жим бўлинг! Сизни эшитиб қолишлари мумкин!

– Ҳа, сиз ҳақсиз, мен ҳам сизнинг қўрқоқлигингииздан номусларга қоламан.

– Бироқ, сиз ўзи мендан нимани талаб қиласиз?

– Мен сизга айтиб бўлдим: мен сизнинг ҳозироқ сафарга жўнашингиизни ва мен мушарраф этган топшириқни ҳалол бажаришингиизни талаб қиласман. Шу шартлар билан мен ҳамма гапни унтишга ва сизни кечиришга тайёрман. Бунинг устига, – у қўлини узатди: – мен дўстона муносабатимни қайтараман.

Бонасе қўрқоқ ва очкўз эди, лекин ўз рафиқасини севарди: у ийиб кетди. Эллик ёшлик эрнинг йигирма уч яшар рафиқадан узоқ аразлаши мушқул гап. Бонасе хоним унинг иккиланиб қолганини кўрди.

– Хўш, қалай? Сиз қарор қилдингиизми?

– Бироқ, азизим, ўзингиз бир ўйлаб қаранг: мендан нималарни талаб қиласиз? Лондон олис, Париждан жуда йироқ бўлса, яна сизнинг топширифингиз хавфхатарлар билан боғлиқ бўлиши мумкин.

– Барibir эмасми, сиз уларга чап берасиз-да!

– Биласизми нима, Бонасе хоним? – деди аттор. – Биласизми нима: мен қатъян бош тортаман. Фитналар мени қўрқитади. Мен Бастилияни кўрдим-да, ахир! Вой-бўй! Даҳшатнинг ўзи бу Бастилияси! Эсимга тушса бўлди – бутун этим жимиirlаб кетади. Қийноққа соламиз, деб менга пўписа қилдилар. Биласизми, ўзи қийноқ нима? Ёғоч поналарни оёқ панжалари ораси-

га сүяк қарсиллаб ёрилмагунча қоқишишаверади... Йўқ, қатъиян йўқ! Мен бормайман. Менга қаранг, ўзингиз жўнасангиз, қандоқ бўларкин, азбаройи шифо? Умуман, менга сиз хусусингизда ўзим ҳанузгача фафлатда қолиб келганга ўхшаб қўрина бошлади: назаримда сиз эркаксиз, яна энг тап тортмас хилидан.

– Сиз бўлсангиз... сиз – аёлсиз, нотавон аёлсиз, овсар ва ландавур! Аҳ-а! Сиз қўрқяпсизми? Яхши. У ҳонда мен шу заҳоти қироличанинг номи билан сизни ҳибсга оддираман, ўша сиз шунчалар қўрқадиган Бастилиянинг ўзгинасига ўтқазиб қўйишади.

Бонасе чуқур ўйга ботиб қолди. У ўз миясида қай томондан – кардинал ёки қиролича томондан кўпроқ хавф таҳдид солинаётганини чамалаб чиқди. Кардинал фазабининг ўлса ўлиги ортиқ эди.

– Қироличанинг номи билан мени ҳибсга олишни буюрасизми? – сўради у ниҳоят. – Мен бўлсам, падари бузрукворни дастак қиласман.

Шундагина Бонасе хоним ишни қуюшқондан ошириб юборганини тушунди-ю, ваҳимага тушди. Қўрқаписа у ҳаддидан ошиб кетган аҳмоқнинг устувор қатъияти ифодаланиб турган анқов башарасига тикиларди.

– Яхши, – деди у, – хуллас, сиз ҳақ бўлсангиз бордир. Эркак киши сиёсатнинг маъносига тузукроқ етади, айниқса сиз, жаноб Бонасе, модомики, кардинал билан суҳбат қилиш сизга насиб қилган экан. Лекин, барибир, – илова қилиб қўйди у, – менинг эрим, назаримда, муҳаббатидан қўнглим тўқ бўлса бўлгудай киши, менинг бир арзимаган ҳавасимга бажо келтиришни истамагани жудаям алам қиласди.

– Ҳавасларингиз меъёридан ортиб кетиши мумкин, – нуфузли оҳангда сўзлади Бонасе. – Мен улардан ҳайиқаман.

– Ниятимдан воз кечишга тўғри келади, – хўрсиниб гапирди ёш жувон. – Хўп, майли. Бу ҳақда ортиқ гапирмайлик.

– Лондонда нима қилишим зарурлигини ётиғи билан тушунтириб берганингизда ҳам бир нав эди, – деб сал жим қолгач, гап бошлади рафиқасининг сирларини ўғирлашини Рошфор буюрганини бир оз ҳаяллаб эслаган Бонасе.

– Буни билиб ўтиришнинг кераги йўқ, – энди уни ишончсизлик тийиб жавоб берди жувон, – гап гоҳи маҳаллар аёл кишининг кўнгли тусаб қоладиган арзимаган бир нарса, бир безак тўғрисида, анча пул ишлаб қолиш мумкин бир харид тўғрисида эди.

Лекин, ёш жувон ўз хаёлларини қаттиқ туриб яширишга уринган сари, айтишдан бош тортаётган сирнинг муҳим аҳамиятга моликлигига Бонасенинг ишончи орта борарди. Шу сабабдан у зудлик билан граф Рошфорнинг ҳузурига чопишга ва қироличанинг Лондонга юбориш учун чопар қидираётганидан уни огоҳ этиб қўйишга қарор қилди.

– Афв этасиз, азизим, мен сизни ташлаб кетишим зарур, – деди у, – сизни бугун келиб қолишингизни билмасдан, мен бир ошнамга муроқот тайинлаб қўйибман. Мен кўп тутилиб қолмайман, агар сиз мени бир нафас қута турсангиз, мен ошнам билан гаплашиб бўлиб, дарҳол ёнингизга қайтаман ва қош қорая бошлагани сабабли сизни Луврга қузатиб қўяман.

– Сизга ташаккүр билдираман, тақсир, – жавоб берди Бонасе хоним, – менга бирор ёрдам кўрсатиш учун сиз етарли даражада мард эмассиз. Мен Луврга ёлғиз ўзим қайта оламан.

– Ихтиёрингиз, Бонасе хоним, – деди собиқ аттор, – сизни яқин орада яна қўраманми?

– Балки, келаси ҳафта хизматимдан бир оз бўшашга имкон топарман, шундан нарсаларимизни тартибга келтириш учун фойдаланаарман, уларга анча зиён етган кўринади.

– Яхши, мен сизга кўз тутаман. Мендан жаҳлингиз чиқмаяптими?

– Меними? Сира ҳам.

– Демак, тез кунда дийдор қўришгунча, а?

– Тез кунда дийдор қўришгунча.

Бонасе рафиқасининг қўлини ўпиб қўйди-да, шоша-пиша йироқлашди.

– Ҳа, – эрининг ортидан қўча эшиги ёпилиб, ўзи ёлғиз қолгач деди Бонасе хоним, – бу овсарнинг кардиналчи бўлиши кам эди, холос. Мен бўлсам, қироличага кафолат бериб ўтирибман, мен бўлсам, баҳти қаро соҳибамга вайда бериб ўтирибман... Ё тавба, тавба! У мени сарой гиж-гиж тўлиб ётган, унинг кетидан жосуслик қилиш учун жойлаштирилган ўша разил маҳлуқларнинг бири деб ўйлади... Оҳ, жаноб Бонасе! Мен ҳеч қачон сизни унчалик хуш кўрмаган эдим, энди эса иш янайм пачава: мен сиздан нафратланаман ва сиз билан ора-ни очиқ қиласман, деб сўз бераман.

Бу сўзларни у айтиб улгурмасдан шифт тақиллаб қолди-ю, уни бош қўтаришга мажбур этди.

– Қадрли Бонасе хоним, – эшитипди шифт орқасидан аллакимнинг товуши, – зинага чиқиладиган дарчани очинг, мен ёнингизга тушаман!

XVIII

Хуштор ва эр

– Ҳа, хоним, – жувон очган эшиқдан кира туриб деди д'Артанъян, – айтсан кўнглингизга олманг-у, бенаво эрингиз бор экан.

– Демак, бизнинг гапларимизни эшитибсиз-да? – д'Артанъянга хавотир билан термилиб, сўради Бонасе хоним.

– Бошдан-оёқ,

– Бироқ, қандай қилиб,вой шўрим?

– Кардинал айғоқчилари билан сиз ўртангиздаги жонлироқ суҳбатни қандай эшитган бўлсам худди шундай.

– Хўш, гапларимиздан нималарни уқтингиз? – Минг-минг ҳар хил нарсаларни? Аввало эрингиз-

нинг, яхшиямки, бефаросат ва аҳмоқлигини; сўнгра, сиз мушкул аҳволда экансиз, модомики, бу менга сизга ёрдам қилиш имконини берар экан, бундан беҳад хурсандман, худо шоҳид, сизни деб ўзимни ўтга отишга ҳам тайёрман: ва, ниҳоят, қироличага у кишининг топшириғи билан Лондонга боришга шай жасур, уддабуррон ва садоқатли киши зарур. Мен талаб этилган хислатларнинг поақал баъзиларига эгаман, мана, фармойишларингизга мунтазирман.

Бонасе хоним бирдан жавоб бермади, лекин унинг юраги қувончдан гупиллаб ура бошлади, кўзлари эса умиддан порлаб кетди.

– Башарти бу вазифани ишониб, сизга топширишга журъат этсам, – сўради у, – менга нима кафолат бўлади?

– Сизга бўлган муҳаббатим кафолат хизматини ўтасин. Қани, гапиринг ахир, буюринг! Мен нима қилишим керак?

– Э парвардигор, – шивирлади жувон, – шундай сирни сизга ишониб айтсам бўлармикан! Ахир сиз ҳали гўдак ҳисоб!

– Кўриб турибман, мен учун сизга кимдир кафил бўлиши керак экан.

– Тан оламан, бу нарса мени жуда тинчитган бўлурди.

– Сиз Атосни танийсизми?

– Йўқ.

– Портосни-чи?

– Йўқ.

– Арамисни-чи?

– Йўқ. Бу жанобларнинг ҳаммаси кимлар?

– Ҳазрат олийларининг мушкетёrlари. Уларнинг капитани жаноб де Тревилни танийсизми?

– О, албатта! У кишини мен танийман, шахсан эмас, орқаворатдан: қиролича у кишини тийнатли ва виж-донли дворян сифатида кўп тилга оладилар.

– Умид қиласанки, кардиналнинг қўнглини овлаб, у кишининг хиёнат қилиши мумкинлигини имкон хорижида ҳисобламайсиз?

– Ҳа, албатта.

– Шундай экан, сирингизни у кишига очинг, ўша сир нечоғлик муҳим, қимматли ва даҳшатли бўлмасин, менга ишониш мумкинми, йўқми, сўраб қўринг.

– Бироқ, сир меники эмас ахир, уни очишга ҳаққим йўқ!

– Ахир уни жаноб Бонасега ишониб айтмоқчи бўлдингиз-ку! – ранжиб гапирди д'Артанъян.

– Мактубни дарахтнинг ковагига, капитарнинг қанотига, итнинг бўйинбоғига ишонгандай.

– Аммо, сизни қандай севишимни кўриб турибсиз-ку, ахир.

– Ҳа, сиз шундай деяпсиз.

– Мен виждонли одамман.

– Шундай деб ўйлайман.

– Мен жасурман.

– О, бунга ишончим комил.

– Унда мени синаб қўринг.

Бонасе хоним сўнгги ўйлари билан олишиб, ёш йигитга қаради. Лекин, унинг қўзлари оташ бўлиб ёнар, овози бирам ишонч билан янграр эдики, у ўзида унга ишонишга майл борлигини ҳис қипди. Бундан ташқари, ўзга чора ҳам йўқ эди. Таваккал қилишга тўғри келарди. Ўта эҳтиёткорлик, худди ўта лақмалик каби, қиролича учун бирдай хавфли эди. Сўнгра – биз буни эътироф этишга мажбурмиз – шу йигитга нисбатан ўзи ҳис қилаётган файришурий туйғу ҳам уни тилга киргизди.

– Менга қаранг, – деди у, – мен қистовларингизга ён бераб, сизга суюнаман. Бироқ, бизни эшитиб турган худо қаршисида қасам ичиб айтаманки, мабодо менга хиёнат қиссангиз, гарчи, душманларим менга шафқат қилган тақдирда ҳам, сизни ўз ҳалокатимда айблаб, ўзимни ўлдираман.

– Мен бўлсам, – деда гапирди д'Артанъян, – худо олдида қасам ичиб айтаманки, агар топшириғингизни адо этишда қўлга тушсан, бирор кимсанинг шаънига доғ туширгудай бирон сўз айтгандан, бирон ҳаракат қилгандан кўра ўлганим яхши.

Шунда Самарит аёли ҳайкали қаршисидаги қўприкда тасодиф унга сал-пал очиб қўйган сирдан жувон уни огоҳ этди.

Бу уларнинг изҳори дили эди.

Д'Артанъян баҳт ва ифтихордан яйраб кетганди. Ўзи молик бўлган бу сир, ўзи севган бу аёл унга улкан қудрат баҳш этарди.

– Мен жўнайман, – деди у. – Шу нафас жўнайман!

– Мен жўнайман деганингиз нимаси? – хитоб қилди Бонасе хоним. – Полк-чи, сардор-чи?

– Чин қалбимдан қасам ичаманки, сиз мени ҳаммасини унтишга мажбур этиб қўйдингиз, азизим Констанция! Сиз ҳақсиз, менга рухсат даркор.

– Яна тўғаноқ! – эзилиб шивирлади Бонасе хоним.

– О, бу тўғаноқнинг, – бир зумлик муроҳазадан сўнг сўзлади д'Артанъян, – эви осон, хавотирланманг.

– Қандай?

– Мен шу бугуноқ кечқурун жаноб де Тревилнинг ҳузурига йўл оламан ва у кишидан ўз қайниси жаноб Дезессарадан шу марҳаматни сўраб беришини ўти наман.

– Бироқ, бу ҳали ҳаммаси эмас...

– Хўш, сизни яна нима хижолат қиляпти? – Бонасе хоним сўзини давом этишга ботинолмай турганини кўриб, сўради д'Артанъян.

– Сизнинг, эҳтимол, пулингиз йўқдир?

– «Эҳтимол-пеҳтимоли» бу ерда ортиқча, – жилмайиб жавоб берди д'Артанъян.

– Ундан бўлса, – жувонни очиб, бундан ярим соат илгари умрдоши меҳр билан силаб-сийпаган халтани олган қўйи деди Бонасе хоним, – мана бу халтани олинг.

– Кардиналнинг халтаси! – қаҳ-қаҳ уриб кулиб, деди д'Артанъян. Бизнинг эса хотиримиздаки, полни кўчириш туфайли у эр-хотинларнинг гапларини сўзма-сўз эшитиб олган эди.

– Ҳа, кардиналнинг халтаси, – тасдиқлади Бонасе хоним, – кўриб турибсизки, унинг кўриниши хийла салобатли.

– Минг лаънат! – хитоб қилди д'Артанъян. – Бу икки карра қизиқроқ бўлади-ку: қиролича падари бузрукворнинг пуллари ёрдамида халос этилса.

– Сиз дилкаш ва хушфеъл йигитсиз, – деди Бонасе хоним, – сўзимга ишонинг, ҳазрат олиялари қарздор бўлиб қолмайди.

– О, мен аллақачон тўлиқ мукофотланиб бўлдим! – хитоб қилди д'Артанъян. – Мен сизни севаман, сиз бу тўғрида гапиришимга изн беряпсиз. Мен шундай баҳтни орзу қила опармидим!

– Секинроқ! – бирдан қалтироқ босиб, шивирлади Бонасе хоним.

– Нима гап?

– Кўчада гаплашяптилар...

– Овози?..

– Менинг эримники. Ҳа, мен уни танияпман!

Д'Артанъян югуриб бориб, эшикни тамбалаб қўйди.

– Мен чиқиб кетмагунча у кирмайди. Мен чиқиб кетгандан кейин эса сиз унга очасиз.

– Бироқ менинг ҳам кетишим лозим бўлади-ку. Тағин шу ерда қолсам, пул йўқолганини қандай ҳам изоҳлаб бўларди?

– Сиз ҳақсиз, бу ердан чиқиб олмоқ керак.

– Чиқиб олмоқ? Бироқ, қандай қилиб? Агар чиқсак, улар бизни кўриб қолишади.

– Унда меникига чиқмоқ керак.

– Оҳ! – қичқириб юборди Бонасе хоним. – Сиз шундай товуш билан гапиряпсизки, мен қўрқиб кетяпман.

Шу сўзларни айттаётганда Бонасе хонимнинг нигоҳида бир қатра ёш ялтираб кетди. Ўша қатрага д'Ар-

танъяннинг кўзи тушди-ю, кўнгли бузилиб, изза бўлиб, унинг пойига ийқилди.

– Меникида, – деди у, – худди қасрда сингари хатарлардан холи бўласиз, чин дворянлик сўзим.

– Кетдик, – деди у, – ўзимни қўлингизга топширдим, дўстим.

Д'Артаньян тамбани оҳиста суриб қўйди, кейин иккаласи худди соялардай шарпасиз лип этиб, супачага ўтиб олдилар, товуш чиқармай зинадан юриб, д'Артанъяннинг хонасига кирдилар.

Ўз хонасига ўтиб, йигит ўта хавфсизлик учун эшикни тўсиб қўйди. Сўнгра улар дераза ёнига бориб, ридога бурканган нотаниш киши билан сўзлашиб турган жаноб Бонасени кўриб қолдилар.

Ридолик кишига кўзи тушгач, д'Артанъян сесканиб кетди ва қиличини ним ялангочлаб, эшик томонга отилди.

Бу Менгдаги нотаниш киши эди.

– Сиз нима қилмоқчи бўляпсиз? – қичқириб юборди Бонасе хоним. – Сиз бизни ҳалок қиласиз!

– Аммо, мен бу одамни ўлдираман, деб қасам ичганман! – хитоб қилди д'Артанъян.

– Сизнинг ҳаётингиз ҳозирги вазифангизга бағишланган, у ўзингизга тегишли эмас. Қиролича номи билан сизга ўзингизни сафардагилардан бўлак бирор хавф-хатар остида қолдиришингизни ман эта-ман.

– Ўзингиз номингиздан-чи, менга ҳеч нима буюрмайсизми?

– Менинг номимданми... – қаттиқ ҳаяжонда гапирди Бонасе хоним, – Менинг номимдан худди ўша нарсани илтижо қиласман. Бироқ, қулоқ солайлик – назаримда, менинг тўғримда гапиряптилар.

Д'Артанъян дераза ёнига қайтиб, қулоқ солди.

Бонасе аллақачон уйининг эшигини очган ва унинг бўшлигини кўргач, ўзи бир нафас ёлғиз қолдирган ридолик киши ёнига қайтган эди.

– У кетипти, – деди Бонасе. – Луврга қайтган бўлса керак.

– Нега қайтганингизни у пайқамаганлигига аминмисиз, – сўради ридолик киши.

– Йўқ, – ҳаволаниб жавоб берди Бонасе. – Бунинг учун у ҳаддан ташқари енгилтак аёл.

– Ёш гвардиячи уйидами?

– Бўлмаса керак. Кўриб турибсиз, дарчалари берк, ёриқларидан ёруғликнинг бирор шуъласи тушмаяпти.

– Барибир, бир текшириб кўрилса, зарар қилмайди.

– Қандай қилиб?

– Эшигини тақиплатиб кўриш керак.

– Мен хизматкоридан суриштириб кўраман.

– Боринг.

Бонасе дарвозахонага кириб, ғойиб бўлди, ҳозиргина қочоқлар билинтирмай ўтган эшиқдан кирди, д'Артанъяннинг саҳнигача чиқиб, эшикни қоқди.

Ҳеч ким садо бермади: Портос киройи ҳашам учун шу оқшомга Планшени беришни илтимос қилган, д'Артанъянга келсак, у ҳаёт нишонаси беришни хаёлига ҳам келтирмасди.

Бонасе эшикни тарақлатиб ура бошлаганда ёшлар юраклари гупиллаб кетганини ҳис қилдилар.

– У ерда ҳеч ким йўқ, – деди Бонасе.

– Барибир, яхшиси, сизникига кира қолайлик. У ер кўчадан тинчроқ бўлади.

– Вой! – хитоб қидди Бонасе хоним. – Энди ҳеч нарсани эшитмай қоламиз.

– Аксинча, – дея уни тинчлантириди д'Артанъян, – энди биз қайтага яхшироқ эшитамиз.

Д'Артанъян бир-икки мурабба паркетни кўчириб, хонасининг полини Дионисий қулоги мисол бир нарсага айлантириб, унга гилам ёйди, ўзи чўккалаб ўтириб, имо билан Бонасе хонимга ўзидан ибрат олишини ва тешикка энгashiшни таклиф этди.

- Уйда ҳеч ким йўқлигига сиз аминмисиз? – сўради нотаниш киши.
- Бунга кафилман, – жавоб берди Бонасе.
- Сиз ўйлайсизки, рафиқангиз...
- Саройга қайтиб кетган.
- Ҳеч ким билан гаплашиб олмасдан-а?
- Бунга ишончим комил.
- Буни аниқ билиш жуда зарур, тушунасизми?
- Демак, мен хабар қилган маълумотларни қимматли деб ҳисоблаш мумкинми?
- Жуда қимматли, сиздан яшириб ўтирмайман, азим Бонасе.
- Кардинал мендан мамнун бўлади денг?
- Шубҳа қилмайман.
- Улуғ кардинал!
- Рафиқангиз сиз билан сұхбатда ҳеч қандай номларни тилга олмаганини яхши эслайсизми?
- Йўқ, шекилли.
- У де Шеврез хонимними, ёки Герсог Бэкингемни, ёки де Варне хонимними тилга олмадими?
- Йўқ, жуда олий наасабли бир шахсга хизмат қилиш учун мени Лондонга юбормоқчилигини айтди, холос.
- Сотқин! – шивирлади Бонасе хоним.
- Секинроқ, – дея уни қўлидан ушлаб гапирди д’Артаньян, хаёлга ботиб, у қўлинини тортиб олмади.
- Барибирда, – гапида давом этарди ридолик киши,
- сиз ўзингизни кўнганга солмасдан аҳмоқлик қилгансиз. Мактуб ҳозир қўлингизда бўларди, хавф солинаётган давлат қутқарилган бўларди, сиз бўлсангиз...
- Мен бўлсам?..
- Сиз бўлсангиз, дворянлик унвони билан сийланган бўлардингиз.
- У киши сизга айтибмиди...
- Ҳа, менинг хабарим бор, у киши бехосдан айтиб, сизни хурсанд қилмоқчи эди.
- Хотирингизни жам қилинг, – деди Бонасе, – рафиқам мени жуда севади, ҳали фурSAT ўтгани йўқ.

– Аҳмоқ! – шивирлади Бонасе хоним.
– Секинроқ! – унинг қўлини қаттиқ қисиб, эшитилар-эшитилмас гапирди д'Артанъян.

– «Фурсат ўтгани йўқ» деганингиз нимаси? – сўради ридолик киши.

– Мен Луврга жўнайман, Бонасе хонимни чақиртириб, фикримдан қайтдим, мен ҳаммасини бажараман, дейман, мактубни олиб, кардинал ҳузурига чопаман.

– Яхши. Шошилинг. Мен сиз ниманинг уддасидан чиққанингизни билиш учун бирпасда изимга қайтаман.

Нотаниш киши чиқиб кетди.

– Номард! – бу танбеҳ билан умрдошини сийлаб деди Бонасе хоним.

– Секинроқ! – унинг қўлини қаттиқроқ қисиб такрорлади д'Артанъян.

Лекин шу онда ёввойиларча фарёд д'Артанъян билан Бонасе хонимнинг фикрларини бўлиб қўйди. Пул тўла халтанинг йўқолганини пайқаган унинг эри најжот сўраб, додламоқда эди.

– Эй, парвардигор, парвардигор! – хитоб қилди Бонасе хоним. – У бутун даҳани оёққа турғизади!

Бонасе узоқ бақирди. Лекин, Гўрковлар кўчасида тез-тез эшитилиб тургувчи бу хил дод-войлар ҳеч кимни кўчага мўралашга мажбур этолмасди, устига-устак, атторнинг хонадони яқин орадан бери ёмон отлиқ бўлганди. Бонасе ҳеч кимнинг дараги йўқлигини кўргач, бақириб-чақирганча югуриб уйдан чиқди. Унинг Дюбак кўчаси томон йироқлашаётган фифонлари яна алламаҳалгача эшитилиб турди.

– Энди эса, – деди Бонасе хоним, – у гумдон бўлгандан кейин навбат сизники – кетинг. Мард, хусусан, эҳтиёткор бўлинг. Сиз қироличанинг измида эканлигингизни хотирингизда сақланг.

– У кишининг ва сизнинг! – хитоб қилди д'Артанъян. – Кўнглингиз тўқ бўлсин, дилбар Констанция. Мен унинг миннатдорлигига сазовор бўлиб, қайтаман,

аммо сизнинг муҳаббатингизга ҳам мұяссар бўларми-
канман?

Жувоннинг юзларига ёйилган қирмизи ранг жавоб
бўлди. Бир-икки дақиқа ўтгач, бир чеккасини узун
қиличнинг қини жанговар қутариб турган ридога бур-
каниб, д'Артанъян ўз навбатида кўчага чиқди.

Бонасе хоним аёл ўзида муҳаббат уйфотолган ки-
шини кузатгувчи ўша узоқ ва меҳрибон назар билан
унинг орқасидан қараб қолди.

Лекин, у кўча муюлишида ғойиб бўлгандан кейин
тиз чўқди.

– О, худойим! – қўлларини букиб шивирлади у. –
Қироличадан нусратингни дариф тутма, мендан дариф
тутма!

XIX

Ширкат режаси

Д'Артанъян аввало жаноб де Тревиль ҳузурига ра-
вона бўлди. Бир-икки дақиқа ўтмай, кардинал, шубҳа-
сиз ўзининг ишончли одами бўлган паънати, нотаниш
киши орқали ҳамма гапдан огоҳ бўлишини у билар-
ди. Шу учун у жуда асосли равишда, ҳар дақиқани фани-
мат деб ҳисобларди.

Ёш йигитнинг қалби қувончларга лиммо-лим тўлган
эди. Унга ҳам шуҳрат, ҳам пул берадиган тасодиф дуч
келган, энг аломат жиҳати эса, бу тасодиф уни ўзи маф-
тун бўлган аёл билан ҳам яқинлаштирган эди.

Қисмат бир зарб билан унга ўзи қачон бўлса-да,
орзу қилишга ботингандан зиёдроқ нарсаларни ато
этაётган эди.

Жаноб де Тревиль ўз меҳмонхонасида кибор
дўстларининг одатий даврасида ўтирган эди. Бутун
уй ичи таниган д'Артанъян тўппа-тўғри кабинетга
ўтди-да, капитан билан бир мұхим иш юзасидан гап-
лашиб олиш истагини етказиши мулозимдан илти-
мос қилди.

Мунтазирликнинг беш дақиқаси ўтар-ўтмас жаноб де Тревиль кириб келди. Ёш йигитнинг қувонч балқиб турган чеҳрасига бир кўз ташлаш кифоя қилди – муҳтарам капитан бир янги гап рўй берганини фаҳмлади.

Бутун йўл давомида д’Артанъян ўз-ўзига савол бериб келганди: жавоб де Тревилга бор гапни очсинми ёки фақат бир муҳим ишга ҳаракат эркинлигини сўраб олсинми? Лекин, жаноб де Тревил унга нисбатан бирам олий ҳиммат муносабатда бўлиб келган, қирол билан қироличага бўлган ихлоси шунчалар теран, кардиналга нафрати эса шунча самимий эдики, йигит ҳам масини баён этишга қарор қилди.

– Сиз қабул қилишимни ўтишибиз, ёш дўстим, – деди де Тревиль.

– Ҳа, тақсир, – жавоб берди д’Артанъян, – гап қандай муҳим иш ҳақида бораётганидан воқиф бўлганингиздан кейин мени авф этасиз.

– Гапиринг бўлмаса. Қулоғим сизда.

– Гап, – товушини пасайтириб деди д’Артанъян, – бори-йўғи қироличанинг обрўси, балки, эҳтимол, ҳаёти ҳақида ҳам бораёттир.

– Нималар деяпсиз! – ҳеч ким эшитмаётганига ишонч ҳосип қилиш учун атрофга аланглаб олиб, хитоб қилди де Тревиль ва сўроқ назарини яна суҳбатдошининг юзида тўхтатди.

– Мен айтаяпманки, тақсир, – жавоб берди д’Артанъян, – тасодиф мени бир сирга арапаштириб қўйди...

– Уни сиз жонингизни қурбон қилган тақдирда ҳам ошкор этмайсиз, йигитча.

– Ҳа, аммо, мен сизни ундан воқиф этишим позим, тақсир, зеро ҳазрат олиялари зиммамга юклаган вазифани адо этишда менга мадад бериш ёлғиз сизнинг қўлингиздан келади.

– Ўша сир – сизникими?

– Йўқ, тақсир. Бу сир ҳазрат олиялариники.

– Ўша сирни менга очишга ҳазрат олиялари изн берганми?

– Йүк, тақсир, ҳатто, аксинча: менга уни қаттиқ қүриқлаш буюрилган.

– Нега энди уни менга ошкор қилмоқчи бўляпсиз?

– Чунки, айтганимдек, сизнинг ёрдамингизсиз ҳеч нима қилолмайман, агар нима сабабдан илтимос қилаётганимни билмасангиз, сўрамоқчи бўлган марҳаматни мендан дариф тутасизми деб қўрқаман.

– Сизга ишонилган сирни сақлаб қолинг, қани айтингчи, сиз нима истайсиз?

– Мен жаноб Дезессарарадан икки ҳафталик жавоб олиб беришингизни истардим.

– Қачон?

– Шу бугунги тундан.

– Сиз Парижни тарқ этяпсизми?

– Мен топшириқни адо этиш учун жўнаб кетяпман.

– Қаерга жўнаб кетаётганингизни маълум қилишингиз мумкинми?

– Лондонга.

– Манзилингизга етмаслигингиздан бирор кимса манфаатдорми?

– Назаримда, кардинал менга ҳалал бериш учун жамики қучини сарфлайди.

– Тағин сиз ёлғиз жўнаяпсизми?

– Мен ёлғиз жўнаяпман.

– У ҳолда сиз Бондидан нарига ўтолмайсиз, Тревиль сўзи билан кафил бўламан.

– Нега?

– Ёнингизга қотил юборишади.

– Мен бурчимни адо этишда жон бераман.

– Бироқ, топшириғингиз бажарилмай қолаверади.

– Бу рост... – деди д'Артаньян.

– Гапимга ишонинг, – сўзида давом этди де Тревиль – бу хил иқдомга манзилга биттаси етиб бориши учун тўрт кишилашиб чиқмоқ лозим.

– Ҳа, сиз ҳақсиз, тақсир, – деди д'Артаньян, – аммо, сиз Атос, Портос ва Арамисларни танийсиз ва улар-

нинг ихтиёrimда бўлиши мумкинлигидан ҳам хабарингиз бор.

– Мен билишни истамаган сирни уларга очмасданми?

– Биз бир-биrimizga кўр-кўrona ишонишга ва бир-birimizga садоқатимизни мудом сақлашга узил-кесил қасам ичганмиз. Бундан ташқари, менга батамом ишонишингизни айтишингиз мумкин, улар ҳам худди сиз сингари мендан кўнгли тўқ бўлади.

– Мен уларнинг ҳар бирига икки ҳаftалик жавоб беришim мумкин: ҳалиям жароҳати безовта қилаётган Атосга – форж сувларига жўнаши учун; Портос ва Арамисга – ўз дўстларини оғир аҳволда ёлғиз ташлаб қўймай, ҳамроҳ бўлиб боришлари учун. Рухсат гувоҳномалари сафар менинг розилигим билан ўtkазилаётганининг исботи бўлиб хизмат қиласди.

– Ташаккур сизга, тақсир. Умрингиздан барака то-пинг.

– Дарҳол уларнинг ёнига боринг. Бугун тундаёқ йўлга чиқиш шарт... Ҳа, бироқ, сиз ҳозир жаноб Дезессаранинг номига илтимоснома ёзинг. Сизни аллақачон жосус изма-из таъқиб этаётгандир, у ҳолда, сизнинг ташрифингиз кардиналнинг қулоғига етган чоғда ҳам узрли бўлади.

Д'Артанъян илтимоснома ёзди, уни гасконлик йигитнинг қўлидан қабул қила туриб, де Тревиль кам деганда икки соат ўтгач, тўртала рухсат гувоҳнома ҳам сафар иштирокчиларнинг ҳар бири уйида бўлажагиги-унга маълум қилди.

– Малол келмаса, менинг гувоҳномамни Атоснинг уйига жўнатсангиз, – илтимос қилди д'Артанъян, – уйга қайтгач, бирор ноxуш тасодифга йўлиқмасам, деб кўрқаман.

– Хавотирланманг. Хайр ва оқ йўл... Ҳа, сабр қилинг! – д'Артанъянни тўхтатиб, қичқирди де Тревиль.

Д'Артанъян қайтиб келди.

– Пулингиз борми?

Д'Артаньян чүнтагида турган танга тўла картмонни бармоғи билан чертиб қўйди.

– Етадими? – сўради де Тревиль.

Уч юз пистол.

– Жуда соз. Бу пул билан дунёнинг нариги бурчига етса бўлади.

Д'Артаньян ўзига қўлини узатган жаноб де Тревилга таъзим қилди. Гасконлик йигит бу қўлни эҳтиром ва миннатдорлик билан қисди. Ўзи Парижга келган кундан эътиборан ҳамиша ўқтам, ҳалол ва валимат бу ажойиб инсонни у мақтаб тўймасди.

Д'Артаньян дастлаб уйига бориб, учраган кишиси Арамис бўлди. Бонасе хонимни пойлаган ўша унтилласи оқшомдан бери у дўстиникига келмаган эди. Устияга-устак, у сўнгги маҳаллар ёш мушкетёр билан ҳатто, кам учрашадиган бўлиб қолган, уни кўрган кезлар ҳам дўстининг юзида аллақандай чуқур дард изларини кўргандай бўларди.

Бу оқшом Арамис ҳам ҳали ётмаган, тунд ва ўйчан ўтиради. Д'Артаньян унинг фуссаси сабабларини суриштиришга уриниб кўрди. Арамис келаси ҳафтага ўзи потин типида ёзиши зарур, гўё, ўзини анча уринтирган Авлиё Августиннинг ўн саккизинчи бобига шарҳни баҳона қилиб қўя қолди.

Икки дўстнинг суҳбати бир-икки дақиқа давом этган эдики, тўсатдан де Тревиль мулозимларидан бири пайдо бўлиб, Арамисга муҳрланган номани узатди.

– Бу нима? – сўради мушкетёр.

– Сиз илтимос қилган рухсатнома, – жавоб берди мулозим.

– Бироқ, мен ҳеч рухсат сўраган эмасман! – хитоб қилди Арамис.

– Индамай олаверинг, – шипшиди унга д'Артаньян, – мана сизга, меҳнатингиз эвазига, ярим пистол, дўстим, – мулозимга юзланиб қўшиб қўйди у. – Жаноб де Тревилга жаноб Арамис у кишига самимий ташаккур айттаётганини етказинг.

- Қуюқ таъзим қилиб, мулозим чиқиб кетди.
- Бу нима гап? – сўради Арамис.
- Сизга икки ҳафталик сафар учун зарур бўлиши мумкин ҳамма нарсангизни йифиштиринг-у, орқамдан юринг.
- Бироқ, мен ҳозир Париждан кетолмайман, хабар топмасдан туриб...
- Арамис жимиб қолди.
- ...унга нима бўлганидан, тўғрими? – унинг гапини давом этди д'Артанъян.
- Кимга? – сўради Арамис.
- Шу ерга келган аёлга. Кашталик рўмолчаси бор аёлга.
- Бу ерга аёл киши келган деб сизга ким айтди? – ранги қув учиб, хитоб қилди Арамис.
- Мен уни кўрган эдим.
- Кимлигини ҳам биласизми?
- Фаҳмим етиб турибди, ҳар қалай.
- Қулоқ солинг, – деди Арамис. – Модомики, сиз шунча қўп ҳар хил нарсаларни биларкансиз, ўша аёлга нима бўлганидан хабарингиз бордир?
- У Турга қайтган деб ўйлайман.
- Тургами?.. Ҳа, эҳтимол. Сиз уни танийсиз. Бироқ, у менга лом-мим демай Турга қандай қилиб қайтдийкин?
- У ҳибсга олинишдан чўчиган.
- Нега менга ёзмаган?
- Бошингизга қулфат солишдан қўрқсан.
- Д'Артанъян! Сиз менга жон киргизаётисиз! – хитоб қилди Арамис. – Мендан нафратланишади, мени лақиплатишяпти, деб ўйлаб юрибман. Унинг мени деб ўз эркини тикаётганини тасаввур қиломасдим, бироқ, гапнинг бошқа томони қандай сабаб уни Парижга қайтиб келишга мажбур қилдийкин?
- Ўша биз Лондонга кетаётган сабабнинг худди ўзи.
- У қандай сабаб экан? – сўради Арамис.

– Бир қуни келиб у сизга аён бўлар, Арамис. Аммо, мен ақоидшуноснинг жиянини хотирга олиб, ҳозирча ортиқча гапдан ўзимни тияман.

Арамис ўзи бир вақтлар дўстларига айтиб берган чўпчакни эслаб, жилмайиб қўйди.

– На чора, у Париждан кетган бўлса, бунга ишончиниз комил бўлса, энди мени бу ерда ҳеч нима тутмайди, сиз билан жўнаб кетишга тайёрман. Сиз айтдингизки, биз...

– Аввало, Атосникига борамиз, агарда мен билан кетиш ниятингиз бўлса, шошилишни маслаҳат бераман, чунки, биз кўп вақтни бой бериб қўйдик. Ҳа, дарвоқе, Базенни огоҳлантириб қўйинг.

– Базен биз билан борадими?

– Эҳтимол. Ҳарҳолда у ҳам Атосникига келса, дуруст бўлади.

Арамис Базенни чақирди-да, унга ўзларининг кетидан Атосникига боришни буюрди.

– Шундай қилиб, кетдик, – ридо, қилични олиб ва камарига учта пистолетни қистириб қўйиб, деди Арамис. Тасодифан беркиниб қолган бирор тангани қидириб, у бир-иккита ғаладонни чиқариб, яна қайта суриб қўйди. Қидирувларнинг беҳудалигига ишонч ҳосил қилгач, ёш гвардиячи меҳмондўстлигидан баҳраманд бўлган аёлнинг кимлигини қаердан билиши мумкин ва ўша аёл қайга ғойиб бўлганидан қандай қилиб яхшироқ хабардор бўлиши мумкин деган савонни ўзўзига хаёлан берганича у д'Артанъяннинг изидан эшик томон йўналди.

Бўсафага етиб қолганда Арамис д'Артанъяннинг кифтига қўлини қўйди.

– Ўша аёл ҳақида ҳеч кимга гапирганингиз йўқми? – сўради у.

– Зинҳор ҳеч кимга.

– Атос билан Портос ҳам истисно эмас-а?

– Лом-мим деганим йўқ.

– Худога шукур.

Бу борада құнгли тинчиб, Арамис д'Артанъян билан берға йўлида давом этди. Ҳадемай, улар Атос истиқомат қилгувчи уйга етиб қолдилар.

Улар кириб борганда, Атос бир қўлида рухсатномани, бошқасида – жаноб де Тревилнинг мактубини ушлаб турган эди.

– Бу рухсатнома ва мактубнинг маъноси нималигини изоҳлаб беролмайсизми? – таажжубланиб сўради у.

«Азизим Атос, модомики, соғлиғингиз учун жуда зарур экан, мен сизга икки ҳафталик жавоб беришга розиман. Форж сувларигами ёки бошқаларигами, ўз азму ихтиёриңгизга кўра жўнаб кетаверишингиз мумкин. Тезроқ соғайинг.

*Сизга илтифот билан
Тревиль».*

– Бу мактуб ва бу рухсатноманинг маъноси шуки, сиз мен билан юришингиз лозим, Атос.

– Форж сувларигами?

– У ерга ёки бўлак жойга.

– Қирол хизмати биланми?

– Қирол ва қиролича. Биз ҳазрат олийларининг хизматкорлари эмасмизки, ахир?

Айни шу нафас Портос пайдо бўлди.

– Минг лаънат! – кириб кела туриб хитоб қилди у. – Қачондан бери мушкетёрларга ўзлари сўрамаган жавоб берила бошлади?

– Буни улар учун сўраб қўядиган дўстлари пайдо бўлгандан бери.

– Аҳ-а... – чўзиб гапирди Портос. – Бу ерда аллақандай янгиликлар борга ўхшайди.

– Ҳа, биз жўнаб кетяпмиз, – жавоб берди Арамис.

– Қай ўлкаларга, – сўради Портос.

– Рости, тузук-қуруқ билмайман, – жавоб берди Атос.

– Д'Артанъяндан сўраб кўр.

– Биз Лондонга жўнаяпмиз, жаноблар, – деди д'Артанъян.

– Лондонга! – хитоб қилди Портос. – Лондонда биз нима қиласыз үзи?

– Мана шунисини сизларга айтишга ҳаққым йўқ, жаноблар. Менга ишонишларингга тўғри келади.

– Бироқ, Лондонга саёҳат қилиш учун пул керак, – илова қилди Портос, – менда эса йўқ.

– Менда ҳам.

– Менда ҳам.

– Менда бор, – ўз хазинасини чўнтағидан чиқариб ҳамда уни столга ташлаб, деди д'Артанъян. – Бу халтада уч юз пистол бор. Ҳар қайсизмиз ундан етмиш беш пистолдан олайлик – Лондонга бориб, қайтиш учун шу кифоя. Айтганча, хотирингиз жам бўлсин: Лондонгача биз ҳаммамиз етмаймиз.

– Нега энди?

– Чунки, биздан баъзиларимиз йўлда қолиб кетишмиз эҳтимолдан холи эмас.

– Бу нима деган гап үзи – биз юриш бошлайпмизми?

– Ҳаттоки, жудаям қалтисини, сизларни огоҳлантириб қўймоғим шарт.

– Азбаройи шифо! – хитоб қилди Портос. – Лекин, agar ҳалок бўлишимиз хавфи бўлса, мен поақал билинши истардим, нима ҳаққи.

– Бундан таскин топармидинг? – сўради Атос.

– Эътироф қилишим керакки, – деди Арамис, – мен Портоснинг фикрига қўшиламан.

– Ахир қиролнинг бизга ҳисоб бериш одати борими? Йўқ. У шунчаки айтади: жаноблар Гасконда ёки Фландрияда уришмоқдалар – боринг, уришинг. Сиз ҳам кетаверасиз. Нима ҳаққи? Бу тўғрисида сиз бош қотириб ҳам ўтирумайсиз.

– Д'Артанъян ҳақ, – деди Атос, – мана, жаноб де Тревиль юборган учта рухсат гувоҳномамиз, мана, ким берганининг тайини йўқ уч юз пистол. Жўнатган жойга ўлгани кетаверамиз-да. Ҳаёт шунча кўп суринтиришга арзирмиди! Д'Артанъян, мен орқангдан юришга тайёрман.

- Мен ҳам! – деди Портос.
- Мен ҳам! – деди Арамис. – Дарвоқе, мен ҳозир Па-риждан жон деб кетаман. Мен бир оз ёзилишим по-зим.
- Мириқиб яйрайсизлар, жаноблар, хотиржам бү-линг, – илова қилди д'Артанъян.
- Жуда соз. Қачон жүнаймиз? – сүради Атос.
- Ҳозироқ, – жавоб берди д'Артанъян, – ҳар дақиқа ғанимат.
- Ҳой, Гримо, Планше, Мушкетон, Базен! – дея ҳар түрталасти үз қаролларини чақырдилар. – Ботфорту-римизни мойлаб, отларимизни келтириңг.

У ийллар худди казармада сингари ҳар мушкетёр-нинг үз оти ва қаролининг отини асосий уйида тути-ши расм бўлган эди. Планше, Гримо, Мушкетон ва Ба-зен елиб-югуриб, соҳибларининг фармойишларини бажаришга отилдилар.

- Энди эса, – деди Портос, – ширкат режасини ту-зib олайлик. Дастваб, биз қай томонга йўл оламиз?
- Кале, – деди д'Артанъян. – Бу Лондонга энг қисқа йўл.
- У ҳолда, мана менинг фикрим... – сўз бошлади Пор-тос.
- Гапир.

– Бирон ёққа бирга кетаётган тўрт киши шубҳа туғ-дириши мумкин. Д'Артанъян ҳар биримизга зарур дас-турларни беради. Мен йўлни текшириш учун илгари-роқ Булондан чиқаман. Атос икки соат ҳаял билан Амендан жўнайди. Арамис орқамиздан Нуаёнга қараб юради. Д'Артанъянга келсак, у истаган йўлдан кети-ши мумкин, бироқ, Планшенинг либоси, Планше эса гвардиячи усти-бошида д'Артанъянни эслатиб, орти-миздан боради.

– Жаноблар, – деди Атос, – мен бундай ишда хизмат-корларни сирдош қилмаслик керак, деб ҳисоблайман. Дворян киши тасодифан сирни очиб қўйиши мумкин, лекин, қарол қарийб ҳар вақт уни сотиб юборади.

– Портоснинг режаси менга нобоп бўлиб туюляпти, – деди д'Артанъян, – аввало, сизларга қандай дастурлар беришим зарурлигини мен ўзим ҳам билмайман. Мен бир мактубни олиб кетяпман. Бор гап шу. Мен бу мактубдан уч нусха қўчиролмайман, зеро, у муҳрланган. Шу сабабдан, назаримда, биргаликда силжишишимиз лозим. Мактуб мана бу ерда, шу чўнтақда турибди. Мабодо мен ҳалок бўлсам, сизлардан бирингиз мактубни оласиз-да, йўлингизда давом этасиз. Мабодо, уни ўлдиришса, учинчи кишининг навбати етади ва ҳоказо. Бир киши етса, бас. Шуниси кифоя қилади.

– Баракалло, д'Артанъян! Мен ҳам худди сенек фикрдаман, – деди Атос. – Бунинг устига субутли бўлмоқ керак. Мен сувга кетяпман, сизлар менга ҳамроҳсиз. Форж сувларининг ўрнига мен денгизга жўна-япман – ахир ихтиёр ўзимда-ку. Бизни тўхтатмоқчи бўлишади. Мен жаноб де Тревилнинг мактубини кўрсатаман. Сизлар эса – гувоҳномаларингизни. Бизга ҳужум қилишади. Биз ўзимизни мудофаа қиласиз. Бизни суд қилишади, бор қатъият билан денгизга биринки шўнғимоқчи эдик, холос, деб таъкидлайверамиз. Якка-якка саёҳат қилаётган тўрт кишини уддалаш ҳеч гап эмас, ваҳоланки, ҳамжиҳат тўрт киши – бир отряддир. Биз тўртала хизматкорларимизни пистолет ва мушкетлар билан қуроллантириб қўямиз. Агар бизга қарши армия юборишса, биз жангни қабул қиласиз, – кимки, омон қолса, д'Артанъян айтмоқчи, мактубни элтиб топширади.

– Жуда соз, – деди Арамис, – сен Атос кам гапирансан-у, аммо лекин, тилга кирганингдан кейин Иоанн Златоусдан қолишмайсан. Мен Атоснинг режасини қабул қилдим. Сен-чи, Портос?

– Мен ҳам, – деди Портос, – агар д'Артанъян уни маъқулласа. Табиийки, мактубга мутасадди қилинган д'Артанъян иқдом сардори бўлади. У ҳал қиссин, биз унинг фармойишларини бажараверамиз.

– Гап бундай, – деди д'Артаньян, – мен қарор қипдим: биз Атоснинг режасини қабул қилиб, ярим соатдан кейин жўнаймиз.

– Маъқул! – уч мушкетёрнинг ҳаммаси жўр бўлиб гапирдилар.

Сўнгра уларнинг ҳар бири халтага қўл узатиб, етмиш беш пистолни олди-да, ярим соатдан кейин сафарга шай туриш учун тадорик кўра бошлади.

XX

Саёҳат

Тунги соат иккида тўрт саргузашт ишқибози Париждан Сен-Дени дарвозаси орқали чиқиб кетдилар. Чор-атроф зулматга чўмган, улар жимгина борардилар; файри ихтиёрий равишда қоронфилик уларга тъсир қиласар – ҳар ёқда пистирмалар қўйилгандай туяларди.

Қўёшнинг илк тифлари уларни тилга киргизди, қуёш билан эса уларнинг одатий қувноқлиги ҳам қайтиб келди. Жанг арафасида сингари уларнинг қалблари қаттиқроқ урар, кўзлари кулимсирарди. Видолашишлари эҳтимол ҳаётнинг жуда ҳам дуруст нарсалиги алла-нечук сезилиб туради.

Дарвоқе, колоннанинг кўриниши ғоят салобатли эди: мушкетёрларнинг қора отлари, эскадронда одат қилиб олинган ва бу ўқтам ўртоқларни бир маромда юришга мажбур этгувчи уларнинг қатъий рафтори – бу нарсаларнинг ҳаммаси ўз-ўзидан ҳам энг маҳфий яширин ниятни фош этиб қўйиши мумкин эди.

Тўрт оғайниларнинг орқасида тиш-тироғигача қуролланган хизматкорлар борардилар.

Дўстлар эрталабки соат саккизда Шантилияга етиб олгунча тинч бордилар. Нонушта қилиб олиш керак эди. Ёзув тахтасига гадойга ёрти ридосини бериб турган авлиё Мартин тасвирланган хароботнинг ёнида улар отларидан сакраб тушдилар. Сафарни ошиғич

давом этиш ниятида хизматкорларга отларнинг эгар-парини ечмай, шай туриш буюрилди.

Оғайнилар умумий хонага кириб, столга ўтирдилар.

Боягина Даммартен йўлидан келган бир дворян ўша столнинг ўзида ўтириб, нонушта қилмоқда эди. У об-ҳаво мавзусида гап очди. Сайёҳларимиз жавоб бердилар. У буларнинг саломатлиги учун қадаҳ кўтарди. Булар унинг учун ичиб юбордилар.

Лекин Мушкетон отлар тайёр деб маълумот билан кириб, ёронлар столдан қўзғалганида нотаниш киши Портосга кардинал саломатлиги учун қадаҳ кўта-ришни таклиф этиб қолди. Портос агар нотаниш киши ўз навбатида қирол саломатлиги учун қадаҳ кўтарса, ўзи ҳам шундай қилишга тайёрлигини айтиб, жавоб қилди. Нотаниш киши падари бузруквордан ўзга қиролни танимайман, деб ҳайқирди. Портос уни бад-маст деб атади. Нотаниш киши қиличига ёпищди.

– Сиз хатога йўл қўйдингиз, – деди Атос. – Бироқ, иложимиз йўқ: энди чекиниб бўлмайди. Бу кишини ўлдиринг-да, мумкин қадар тезроқ бизга етиб олинг.

Кейин уч ошна отларига сакраб миниб, елдай учиб кетдилар, Портос бу орада рақибини қиличбозлик санъатида бор усуллар билан илма-тешик қилиб таш-лашга унга қасамнамо ваъдалар бериб қолаверди.

– Шундай қилиб, бу биринчиси, – беш юз қадамча нарига етганларидан сўнг илова қилди Атос.

– Бироқ, нима сабабдан бу одам бизларнинг бошқа бироримизга эмас-у, айни Портосга ёпишиб олди? – сўради Арамис.

– Шу сабабданки, Портос ҳаммамиздан қаттиқроқ гаплашди, бу одам уни бошлиқ деб ўйлади.

– Мен ҳамиша бу гасконлик йигит ақл-фаросатнинг кони деб юрганман, – фўлдираб қўйди Атос.

Сайёҳлар яна йўлга равона бўлдилар.

Бовада улар отларни тин олдириш ва қисман Портосни кутиш мақсадида икки соат тўхтадилар. Икки соат ўтиб кетгач, Портосдан дарак бўлмагани, ундан

ном-нишон йўқлигини кўриб, улар жўнаб кетавердилар.

Бовадан бир чақирим нарида, йўл икки адирнинг орасида қисилган жойда, йўлнинг бу бўлаги фарш қилинмаганидан фойдаланиб, уни хўжа қўрсинга тузатувчи саккиз ёки ўн чоғлик киши уларга йўлиқди. Аслида, улар хандақлар кавлар ва чакса лой изларни ҳафсала билан ўймоқда эдилар.

Бу сунъий балчиқда ботфорларини булғашдан қўрқиб, Арамис уларга қўпол гапириб юборди. Атос уни тўхтатишга уринди-ю, лекин фурсат ўтган эди. Ишчилар сайёҳларни масхара қила бошладилар, уларнинг сурлиги, ҳатто, вазмин Атосни ҳам ўзини унутиб, уларнинг бирига қаратиб, тиккасига от солишишга мажбур этди.

Шунда, бу одамларнинг ҳаммаси зовур томонга чекиниб, у ерда яширилган мушкетлар билан қуроллануб олдилар. Бизнинг етти саёҳатчимиз том маъноси билан саф орасидан ўтишга мажбур бўлиб қолдилар. Арамис ўқ билан кифтидан яраланди, Мушкетоннинг эса белидан пастроқда, сергўшт жойида ўқ ўтириб қолди. Лекин, ёлғиз Мушкетон отдан тушиб қолди, холос: жароҳатини кўриш имкони бўлмаганидан уни аслидан оғирроқ деб ҳисоблади, шекилли.

– Бу пистирма, – деди д’Артаньян. – Ўқ отиб қаршилик қилмаймиз! Олға!

Арамис, гарчи, жароҳатланган бўлса-да, отининг ёлига ёпишганича бошқалар кетидан физиллаб кетди. Мушкетоннинг оти уларга етиб олди ва суворийсиз ўзининг сафдаги ўрнида турди.

– Бизнинг қўшимча отимиз бўлади, – деди Атос.

– Менга шляпа маъқупроқ эди, – жавоб берди д’Артаньян, – меникини ўқ учирив кетди. Хайриятки, олиб кетаётган мактубим унга яширилмаган экан!

– Ҳаммаси шундай, – илова қилди Арамис, – бироқ, улар бечора Портосни ёнларидан ўтаётганида ўлдирив қўйишади.

– Портос оёқда турганда аллақачон бизга етиб олишга ултурган бўларди, – деди Атос. – Позицияга тургандан кейин майхўр ўзига келган деб ўйлайман.

Улар яна икки соат чамаси от қўйиб бордилар, гарчанд, отлари шундай қийналиб кетган эдикни, ҳадемай улар ишдан чиқиб қолмаса, деб ҳадиксирашга тўғри келарди.

Сайёҳлар тўқнашувларга чап бериш осонроқ бўлади, деган умидда, сўқмоққа бурилдилар. Лекин, Крекверда Арамис ортиқ қимирлаёлмаслигини айтди. Дарҳақиқат, шу ергача келиш учун у ташқи назокат ва олифтагарчилиги замирида яшириб юрган бор матонати талаб этилган эди. Дақиқа сайин унинг ранги бадтарроқ оқарап, уни эгарда суяб боришга тўғри келарди. Уни бир хароботнинг кираверишида отдан тушириб, қуролли тўқнашувларда мадад тутуп тушов бўлиб юрган Базенни ёнида қолдирдилар. Сўнгра Аменда тунаш ниятида яна жўнаб кетдилар.

– Шайтон! – гапирди Атос энди фақат икки соҳибу икки хизматкор – Гримо ва Планшедан иборат отряд яна йўлда елиб бораётганда. – Энди мен уларнинг қаромогига илиниб бўлибман. Шу ердан то Калегача улар оғзимни ҳам очишолмайди. Қасам ичаман...

– Қасам ичманг, – унинг сўзини бўлди д’Артанъян, – ундан кўра, отларимиз чидаса, тезроқ юрайлик.

Шундан кейин саёҳатчилар ўз отларининг буюрларига шпорларини санчдилар, бу уларга янги куч ва янги файрат қўшгандай бўлди.

Улар Аменгача етиб олиб, ярим кечада «Олтин Нилюфар» мусофирихонасининг олдида отдан тушдилар.

Мезбон оламдаги энг сермулозамат киши бўлиб туюларди. У мусофириларни бир қўлида шамдон, бошқасида тунги қалпоғини тутган ҳолда қарши олди. У икки меҳмоннинг ҳар бирига айрим, биттадан ажойиб хона ажратиш ниятини билдириди. Таассуфки, бу хоналар меҳмонхонанинг қарама-қарши чеккаларида экан. Д’Артанъян билан Атос рад этдилар. Хўжайин

ўзида уларнинг путфи-карамига арзигулик бўлак бошпана йўқлигини айтиб, жавоб қилди. Лекин, сайёҳлар тунни умумий хонада, ерга ёзиш мумкин тўшакларда ўтказамиз деб жавоб бердилар. Хўжайин гапида туриб олишга уриниб кўрди – сайёҳлар бўш келмадилар. Уларнинг истакларига бўйсунишга тўғри келди.

Улар кўрпаларини тўшаб, эшикни беркитиб ҳам улгурмай ҳовли томондан дарча тақиллаб қолди. Улар бу ким деб сўраб, хизматкорларининг овозларини танидилар-да, деразани очдилар.

Бу ҳақиқатан ҳам Планше билан Гримо эди.

– Отпарни қўриқлаш учун ёлғиз Гримо етиб ортади, – деди Планше, – агар жаноблар ижозат берсалар, мен шу ерда эшикни тўсиб ётаман. Шу зайл жаноблар ёнларига ҳеч ким ўтолмаслигига амин бўлишлари мумкин.

– Нимада ётасан ўзи? – сўради д’Артанъян.

– Мана менинг кўрпа-тўшагим, – бир қучоқ похолни кўрсатиб жавоб берди Планше.

– Гапинг тўғри, бу ёққа кел, – деди д’Артанъян. – Хўжайиннинг башараси менга ҳам хуш келмай турибди: жудаям чучмал.

– Менга ҳам манзур эмас, – қўшиб қўйди Атос.

Планше деразадан ошибб, эшикни тўсиб ётиб олди. Гримо эртанги саҳар соат бешда тўртала от ҳам шай турајагини ваъда қилиб, ухлагани отхонага жўнади.

Тун анча тинч ўтди. Рост, соат икки атрофида аллаким эшикни очишга уриниб кўрди, лекин, Планше уйғониб кетиб: «Ким келяпти» – деб бақириб берди. Унга эшикни чалқаштириб юборибмиз, деб жавоб бердилар.

Саҳар соат тўртда отхонадан тўс-тўполон эшитилиб қолди. Маълум бўлишибча, Гримо отбоқарларни уйғотмоқчи бўлганда отбоқарлар унга ёпирилиб, дўппослабдилар. Деразани очиб, дўстлар ҳовлида шўрлик Гримонинг беҳуш ётганини кўрдилар. Унинг боши паншаха дастаси билан ёрилган эди.

Планше отларни эгарлаш мақсадида ҳовлига тушди. Лекин отларнинг оёқлари шикастланган эди. Ёлғиз Мушкетоннинг беш ё олти соат суворийсиз чопган отигина йўлни давом эттиrsa бўларди, лекин, гўё чақиртирилган ўтарчи мубҳам янглишга қўра хўжайин отларидан бирининг ўрнига Мушкетоннинг отидан қон олган эди.

Вазият хавотир уйфота бошлаган: пешма-пеш келаётган бу фалокатларнинг ҳаммаси тасодиф бўлиши мумкин, бироқ, худди шундай эҳтимол фитна натижаси ҳам бўлиши мумкин эди. Атос билан д'Артанъян кўчага чиқдилар, Планше эса шу атрофдан уч от харид қилишнинг иложи бор-йўқлигини суриштириб кўргани кетди. Харобот эшиги олдида эгарланган ва жиловланган тетик, бақувват от турар эди. Бу ҳожатдаги нарсанинг худди ўзи эди. Планше отларнинг эгаларини суриштируди. Унга эгалари шу ерда, меҳмонхонада тунаган ва ҳозир харобот эгаси билан ҳисобкитоб қилмоқда, деган жавобни қолдилар.

Атос бошпана ҳақини тўлагани пастга тушди, д'Артанъян ва Планше эса кираверишда қолдилар.

Харобот эгаси уйнинг ичкарисида жойлашган паст шифтлик хонада эди. Атосни ўша ерга ўтишини таклиф этдилар.

Кўнглида ҳеч гап йўқ, хонага кириб борар экан, Атос икки пистол чиқариб, уларни хўжайнинг узатди. Харобот эгаси фаладонларидан бири чиқариб қўйилган баланд ёзув столининг олдида ўтиради. У тангаларни олди, қўлларида айлантириб туриб, бирдан тангалар сохта-ю, дарҳол Атос билан унинг шерикларини қалбаки пул ясовчилар сифатида ҳибсга олишни буюражагини айтиб, бақира бошлади.

– Аблаҳ! – унга тажовуз қилиб, ҳайқирди Атос. – Мен сенинг қулоғингни қирқиб оламан!

Худди шу нафас тиш-тирноғигача қуропланган тўрт эркак ён эшиқдан бостириб кириб, Атосга ташландилар.

– Мен қопқондаман! – жони борича қичқирди Атос.
– Отингни чоптири, д’Артанъян! Шифа! – кейин у писто-
летидан икки карра ўқ узди.

Д’Артанъян билан Планше ўзларини қистатиб ўтири-
мадилар. Кираверишда тайёр турган отларни ечиб,
уларга сакраб миндилар-да, шпорларини санчиб,
йўлдан тарақлатиб елиб кетдилар.

– Атосга нима бўлганини кўрмадингми? – сўради
д’Артанъян Планшедан.

– Оҳ, тақсир, – деди Планше, – ҳужум қилгувчилар-
нинг иккитасини икки ўқ билан узала туширганини
кўриб қолдим, эшик ойналаридан қолганлари билан
чопишаётгандай кўринди менга.

– Қандингни ур, Атос! – шивирлади д’Артанъян. –
Уни ташлаб кетишга тўғри келганини қаранг-а! Дар-
воқе, бизни ҳам бир неча қадам нарида худди шундай
қисмат кутаётгандир, эҳтимол. Олға, Планше, олға! Сен
дуруст йигитсан.

– Мен айтдим-ку сизга, тақсир, – жавоб берди План-
ше, – пикардиялик кишини фақат бора-бора билса
бўлади. Бунинг устига бу ерлар туғилган жойларим,
бу менга далда беряпти.

Шундан кейин икковлон, отларига бадтарроқ ши-
ғов бериб, тин олмай, Сент-Омерагача от қўйиб бор-
дилар. Сент-Омерада улар отларига дам бердилар-у,
янги тасодифлардан чўчиб, отнинг тизгинини бўшат-
мадилар ва шу ернинг ўзида, кўчада наридан бери та-
мадди қилиб олгач, нарига елиб кетдилар.

Кале дарвозасидан юз қадам берида д’Артанъян-
нинг оти гуппа йиқилди, уни туришга мажбур этиш-
нинг иложи йўқ эди! Унинг бурун катаклари-ю, кўзла-
ридан тирқираб қон оқмоқда эди. Энди Планшенинг
оти қолган бўлиб, уни ҳам ўрнидан қўзғаб бўлмасди.

Хайриятки, айтганимиздек, улар шаҳардан атиги юз
қадам берида турардилар, холос. Отларни қатнов
йўлда қолдириб, улар югуриб кўрфаз тарафга кетди-
лар. Планше д’Артанъяннинг диққатини афтидан хиз-

маткори билан ҳозиргина етиб келган ва бор-йўғи эллиқ қадамгагина ўзиб, худди ўша тарафга кетаётган аллақандай дворянга жалб қилди.

Улар қўринишидан қайгадир интиқиб кетаётган ўша одамга етиб олишга ошиқдилар. Унинг ботфорлари роса чангга ботган, у ҳам ошиғич, Англияга ўтиш иложи бор-йўқлигини суриштириб юради.

– Бундан осон нарса йўқ, – деб жавоб берди сузига кетишга шай кемалардан бирининг эгаси, – бироқ, бугун эрталаб кардиналнинг маҳсус рухсатномасиз ҳеч кимни чиқармаслик тўғрисида фармойиш келган.

– Менда бундай рухсатнома бор, – чўнтагидан қоғоз чиқара туриб, деди дворян. – Мана у.

– Унга порт бошлиғи белги қўйиб берсин, – деди кема эгаси, – кейин меникидан бўлак шхунани қидириб юрманг.

– Бошлиқни қаердан топаман?

– У ўзининг шаҳар хорижидаги уйида.

– У уй қаерда?..

– Ораси шаҳардан чорак чақирим келади. У мана шу ердан қўриниб турибди, ҳув анави адирнинг этагида.

– Яхши, – деди мусофир.

Кейин у қаролини эргаштириб, порт бошлиғининг уйи томон йўналди.

Беш юз қадам олдинга ўтказиб юбориб, д'Артанъян билан Планше уларнинг кетидан юрдилар.

Шаҳар чизигидан чиқиб олиб, д'Артанъян қадамини жадаллатди ва кичик бир чакалакнинг чеккасида мусофир-дворянга етиб олди.

– Тақсир, – сўз бошлади д'Артанъян, – сиз жуда шошилаётган қўринасиз.

– Жуда шошапман, тақсир.

– Мен бағоят таассуф қиласман, – гапини давом этирди д'Артанъян, – аммо, мен ҳам жуда шошиб турганим важҳидан бир яхшилик қилишингизни ўтишмоқчи эдим.

- Хўш, қандай?
- Мени олдинга ўтказиб юборишингизни илтимос қилмоқчи эдим.
- Иложи йўқ, тақсир, – дея жавоб берди дворян, – мен олтмиш чақирим йўлни қирқ тўрт соатда босиб ўтдим ва эртага пешинда Лондонда бўлмоғим зарур.
- Мен худди ўша масофани қирқ соатда босиб ўтдим ва эрталаб соат ўнда Лондонда бўлмоғим зарур.
- Бисёр ачинаман, тақсир, бироқ, мен биринчи келдим, иккинчи бўлиб ўтмайман.
- Бисёр ачинаман, тақсир, аммо мен иккинчи келдим, биринчي бўлиб ўтаман.
- Қиролнинг амри билан! – қичқирди дворян.
- Ўз ихтиёrim билан! – деди д'Артанъян.
- Сиз жанжал чиқармоқчисиз, шекилли?
- Бўлмасам-чи?
- Сиз нима истайсиз?
- Билмоқчимисиз?
- Албатта.
- Гап бундай: менга ўта зарур бўлган ўзимда йўғу сизда бор фармон керак.
- Ҳазиплашяпсизми дейман?
- Мен сира ҳазиплашмайман.
- Мени ўтказиб юборинг!
- Сиз ўтмайсиз!
- Жасур йигитчам, бошингизни пачақлаб ташлайман. Любен, пистопетларни бер!
- Планше, – деди д'Артанъян, – хизматкорнинг таъзирини бериб қўй, мен соҳибини бир ёқли қиласман.
- Дастлабки жасоратларидан кейин анча юрагини тутиб олган Планше Любенга ташланди ҳамда ўзининг кучи ва чақонлиги туфайли уни чалқанча йиқитиб, тиззаларини кўксига тиради.
- Ишингизни қиласверинг, тақсир, – бақиридан Планше, – мен ўзимнигини тугатдим!
- Буни кўриб, дворян қиличини суғурди-да, д'Артанъянга отилди. Лекин у қучли рақибга йўлиққан эди.

Уч сония ичида ҳар зарб берганда:

– Мана буниси Атос учун! Мана буниси Портос учун!

Мана буниси Арамис учун! – деда жовраганича д'Артанъян уни уч марта жароҳатлаб қўйди.

Учинчи зарбдан кейин мусофири гуп этиб қулади.

Уни ўлган ёки поақал беҳуш деб хаёл қилиб д'Артанъян фармонни олмоқ ниятида унга яқинлашди. Лекин, тинтиб кўрмоқ учун қўл чўзганида қиличи ни қўлдан чиқармаган ярадор учини унинг қўксига санчиб олди.

– Мана буниси шахсан ўзингизга! – деди у.

– Буниси эса мен учун! Сўнггиси газагига! – қоринга урилган тўртингчи зарб билан уни ерга парчин қилиб, қутуриб бўкирди д'Артанъян.

Бу гал дворян қўзларини юмди-ю, ҳушидан кетди.

Жўнаш рухсатномасини мусофири яшириб қўйган чўнтакни пайпаслаб қўриб, д'Артанъян уни олди. Рухсатнома граф де Вард номига ёзилган эди.

Ўзи бу ерда беҳуш, эҳтимолки, жонсиз бир аҳволда ташлаб кетаётган, ёши йигирма бешлардан ошгани даргумон гўзал йигитга сўнгги бор кўз ташлаб, д'Артанъян ўзларига мутлақо бегона, уларнинг мавжудлиги ҳақида кўпинча, ҳатто тасавурга ҳам эга бўлмаган учинчи шахслар манфаати ҳақи одамларнинг бир-бirlарини нобуд қилишини тақозо этгувчи тақдирнинг ғалати ўйини ҳақидаги андишадан хўрсиниб қўйди.

Лекин, ҳаял ўтмай, нажот сўраб, жонининг борича додлаётган Любен уни бу фикрларидан чалғитиб юборди.

Планше уни бўғзидан тутиб, қучининг борича эзди.

– Тақсир, – деди у, – мана шундай ушлаб тураверсам, у индамайди. Аммо, қўйиб юборсам, бас, у яна додлайди. Мен уни нормандлик эканини билдим, нормандликлар ўзи шунақа саркаш бўлишади.

Зотан, Планше нечоғлик қаттиқ бўғмасин, Любен ҳалиям аллақандай товушлар чиқаришга уринарди.

– Сабр қил, – деди д'Артанъян.

Кейин у рўмопчасини чиқариб, саркашнинг оғзига тиқиб қўйди.

– Энди бўлса, – таклиф этди Планше, – уни дарахтга боғлаб қўяйлик.

Улар буни ғоятда ҳафсала билан бажардилар. Сўнгра граф де Вардни хизматкори ёнига яқинроқ суриб қўйдилар.

Қош қорая бошлаган эди. Ярадор билан унинг қўлп оёфи чирмаб ташланган хизматкори йўлдан четда, ча-калақда бўлиб, уларнинг саҳаргача шу ерда қолиб ке-тишлари равшан эди.

– Энди бўлса, – деди д'Артанъян, – порт бошлиги ҳузурига.

– Аммо, сиз жароҳатланибсиз, шекилли, – илова қилди Планше.

– Ҳечқиси йўқ! Энг қисталанг нарса билан андар-мон бўлайлик, жароҳатимга кейин қайтармиз: айтган-ча, у менимча хавфли эмас.

Шундан кейин улар муҳтарам амалдор уйи сари жа-дал юриб кетдилар.

Унга граф де Вардинг келганини хабар қилдилар.

Д'Артанъянни кабинетга олиб кирдилар.

– Кардинал имзо чеккан рухсатномагиз борми? – сўради бошлиқ.

– Ҳа, тақсир, – жавоб берди д'Артанъян, – мана у.

– Хўш, у жойида. Ҳатто, сизга кўмаклашиш хусуси-да фармойиш бор.

– Жуда табиий, – деди д'Артанъян, – мен падари буз-рукворнинг муқаррибларидан бириман.

– Падари бузруквор айтидан аллакимнинг Англия-га ўтишига тўсқинлик қилмоқчи.

– Ҳа, Лондонга ўтмоқчи бўлиб, Париждан уч ошна-сини ҳамроҳ қилиб жўнаган бир д'Артанъян деган бе-арнлик дворянга.

– Уни танийсизми?

– Кимни?

– Ўша д'Артанъянни.

- Жуда яхши танийман.
 - Унинг ҳамма нишоналарини айтиб беринг.
 - Бундан осон нарса йўқ.
- Д'Артанъян граф де Варднинг тасвирини майдада-чуй-дасигача қоралаб берди.
- Унга ким ҳамроҳ?
 - Любен исмли қарол.
 - Уларни пойлаб топамиз, борди-ю, қўлга туширсак, падари бузрукворнинг кўнгли тўқ бўлиши мумкин: уни тегишли соқчилар билан Парижга жўнатиб юбордамиз.
 - Ҳамда бу билан, – деди д'Артанъян, – сиз кардиналнинг илтифотига муяссар бўласиз.
 - Қайтганингиздан кейин сиз у кишини кўрасизми, граф?
 - Шак-шубҳасиз.
 - Марҳамат қилиб, у кишига айтиб қўйсангиз, мен унинг содиқ хизматкори бўламан.
 - Албатта айтиб қўяман.
- Бу ваъдадан хурсанд бўлиб, порт бошлиғи белги қўйиб, рухсатномасини д'Артанъянга қайтариб берди.
- Д'Артанъян ортиқча мулозаматга вақтни исроф қилиб ўтирмади. Порт бошлиғига таъзим қилиб ва ташаккур айтиб, у йироқлашди.
- Йўлга чиқиб олгач, у ҳам, Планше ҳам қадамини тезлатдилар ва ўрмон теварагидаги йўлдан айланиб ўтиб, шаҳарга бошқа дарвозадан кириб бордилар.
- Шхуна аввалгидек, сузиб кетишга шай ҳолда турарди. Эгаси соҳилда кутмоқда эди.
- Ишлар қалай? – д'Артанъянга кўзи тушиб, сўради у.
 - Мана менинг ҳужжатим, порт бошлиғи имзо чеккан.
 - Бошқа жаноб-чи?
 - У бугун кетмайди, – маълум қилди д'Артанъян. – Аммо, хавотирланманг, мен йўл кирасини иккимиз учун ҳам тўлайман.

– Үнда – жүнадик! – деди хұжайин.

– Жүнадик! – тақрорлади д'Артанъян.

У билан Планше сакраб қайиққа чиқиб олдилар. Беш дақиқадан кейин улар кемада ҳозир бўлдилар.

Айни мавриди эди. Д'Артанъяннинг соҳилдаги портлашга кўзи тушиб, сўнгра эса, гумбирлаган залп товуш ҳам келганда, улар соҳилдан яrim чақирим нарида эдилар.

Бу портнинг ёпилганидан дарак бергувчи тўп садоси эди.

Энди жароҳат билан машғул бўлиш пайти келган эди. Бахтига, худди д'Артанъян гумон қилганидек, уunchалик хавфли эмас эди. Қиличнинг уни қабурғага тегиб, сяқдан бир сирпаниб ўтган эди. Кўйлак ўша замон жароҳатга ёпишиб қолиб, жами бир-икки қатра қон тўкилган эди, холос.

Д'Артанъян дармони қуриб, супайиб қолган эди. Унга палубага қалин тўшак солиб бердилар, у ўзини ўринга ташлади-ю, уйқуга кетди.

Эртаси куни тонгда улар аллақачон Англия соҳилларидан уч ёки тўрт чақирим берида эдилар. Тун бўйи суст шамол эсган, кема жуда имиллаб ҳаракат қилган эди.

Соат ўнда кема Лувр портида лангар ташлади.

Соат ўн яримда д'Артанъян Англия тупроғига оёқ қўйди-ю, қичқириб юборди:

– Ахири мақсадимга етдим-а!

Лекин, бу ҳали кам: ҳали Лондонга етмоқ позим эди.

Англияда почта жуда яхши йўлга қўйилганди. Д'Артанъян билан Планшенинг ҳар қайисиси ўзига биттадан от олди. Почтачи олдинда от қўйиб борди. Тўрт соатда улар пойтахт дарвозасига етдилар.

Д'Артанъян Лондонни билмас, бирор инглизча сўздан хабари йўқ эди, лекин, у бир парча қофозга герсог Бэкингемнинг номини ёзиб берган замон унга дарров герсог саройини кўрсатиб бердилар.

Герсог қирол билан бирга шикорда, Виндзорда эди.

Д'Артаньян барча саёхатларда соҳибига ҳамроҳ бўлиб юргувчи ва французчани аъло билгувчи герсогнинг ишончли маҳрамини чақиритирди. Гасконлик йигит ҳозиргина ғоят муҳим иш юзасидан Париждан етиб келгани ва герсог билан сўзлашиши зарурлиги ни унга уқтириди.

Д'Артаньян гапларидағи ишонч Патрикни – министр мулозимининг номи шундай эди – қаноатлантириди. У икки отни эгарлашни буюрди ва ёш гвардиячини кузатишга ўзи бел боғлади. Планшега келсак, отдан туширишганда у карахт бўлиб қолган ва чарчоқдан чалажон кўринарди. Д'Артаньян метин мавжудот эди гўё.

Виндзор қасрига етиб келгач, улар герсогни йўқладилар. Қирол билан герсог Бэкингем шу ердан иккичун чакирим нарида қайсиdir бир ботқоқлиқда почин ови билан машғул эдилар.

Йигирма дақиқа деганда д'Артаньян билан ҳамроҳи от чоптириб, кўрсатилган жойга етдилар. Ҳаял ўтмай, Патрик починини чақираётган герсогнинг овозини эшилди.

– Милорд, герсогга ким тўғрисида хабар қилишни буюрасиз? – сўради Патрик.

– Айтингизки, Самарит аёл ҳайкали қаршисида, Янги кўприқда у киши билан жанжал қўзиган йигит.

– Галати тавсиянома.

– Унинг ҳар қандай бошқасидан афзаллигини кўрасиз.

Патрик отини чоптириб кетди, герсогга етиб, биз зикр этган ибораларда уни чопар кутаётганини хабар қилди.

Герсог бирдан гап д'Артаньян ҳақида бораётганини тушунди-ю, Францияда, эҳтимол, ўзига хабар қилишни лозим кўришган бир гап содир бўлганини фаҳмлаб, янги ахборотларни келтирган киши қани, деб сўради, холос. Гвардия усти-бошини йироқдан

таниб, у отини чоптириб, тиккасига д'Артанъян томонга елди.

– Қироличанинг бошига кулфат тушмадими? – хитоб қилди герсог. Бу нидосидан унинг бутун меҳру муҳаббати аён бўлди.

– Йўқ, деб ўйлайман, аммо жуда катта хатар унга таҳдид солмоқда, ёлғиз сизнинг лутфи-карамингиз унинг жонига аро кириши мумкин.

– Мени-я? – хитоб қилди герсог. – Ажабо, менинг бирор нафим тегиш баҳтига муюссар бўламанми? Гапиринг! Тезроқ гапиринг!

– Мана мактуб, – деди д'Артанъян.

– Мактуб? Кимдан?

– Ҳазрат олияларидан бўлса керак.

– Ҳазрат олиялариданми? – герсог чунон ранги ўчиб сўрадики, д'Артанъян унинг кўнгли беҳузур бўлди деган хаёлга борди.

Герсог конвертни очди.

– Бу нима? – мактубдаги паррон тешикни кўрсатиб сўради у д'Артанъяндан.

– Уҳ, – деди д'Артанъян, – мен пайқамабман ҳам. Граф де Варднинг қиличи қўксимга санчилганда тешиб қўйган бўлса керак.

– Сиз шикастландингизми? – мактубни оча туриб сўради герсог.

– Ҳечқиси йўқ, – деди д'Артанъян, – тирналиб кетди.

– О, фалак! Нималарни билляпман! – нидо қилди герсог. – Патрик, шу ерда қолинг... йўқ, ундан кўра қиролга, у қаерда бўлмасин етгин ва мени авф этишларини эҳтиром билан ўтинишимни ҳазрат олийларига етказ, мени фоят муҳим бир иш Лондонга чорлаётир. Кетдик, тақсир, кетдик!

Кейин иккаласи пойттахт сари елиб кетдилар.

XXI

Графиня Винтер

Йўл-йўлакай герсог д'Артаньянни гапга солиб, рўй берган нарсаларнинг ҳаммасини бўлмаса-да, ҳар қалай д'Артаньян воқиф бўлгандарини билиб олди. Йигитдан эшитганларини ўзининг хотиралари билан қиёслаб қўриб, вазиятнинг жиддийлиги борасида герсог унча-мунча аниқ тасаввур ҳосил қилиши мумкин, дарвоқе буни жуда ихчам ва мужмаллиги ҳолда қироличанинг мактуби ҳам кўрсатиб турарди. Лекин, бу йигитнинг инглиз соҳилига қадам қўймаслиги ўзи учун ниҳоятда аҳамиятли бўлган кардиналнинг барibir унинг йўлини тўсолмагани герсогни айниқса пол қолдирди. Герсогнинг таажжубига жавобан, д'Артаньян ўзи кўрган эҳтиёт чоралари ва ярапанганд, қонга беланганд ҳолда йўлларда ташлаб кетишга мажбур ғулган уч дўстининг фидокорлиги туфайли ўзи қироличанинг мактубини йиртган қилич зарби билан, эвазига граф де Вард боплаб таъзирини еган зарб билан, қутулиб кетганларини сўзлаб берди. Бу гапларнинг ҳаммасини фоят камтаринлик билан сўзлаб берган д'Артаньянни тингларкан, герсог ёши йигирмага етгани даргумон бир ўспириннинг қиёфасида шу қадар тадбиркорлик, шу қадар жасорат ва фидойилик мужассамланиши мумкинлигига гўё иштибоҳ қилгандай аҳён-аҳёнда йигитга қўз қирини ташлаб қўярди.

Отлар қуюнданай учиб борарди, улар бир неча дақиқада Лондон дарвозасига етиб қолдилар. Д'Артаньян шаҳарга киргандан кейин герсогнинг шахти пасаяди деб ўйлаган эди, лекин, у аввалгидай шиддатли тарақатуруқ билан, ўзи қулатаётган ҳардамхаёл йўловчиларга кам парво қилиб елиб кетаверди. Ички шаҳардан ўтишда бир неча марта шундай ҳол рўй берди, лекин ўзи уриб йиқитганларнинг аҳволига Бэкингем, ҳатто қиё боқиб қўймади. Д'Артаньян орқада қолмай борар-

ди, гарчи, теварак-атрофдан жуда ҳам қарғиши гүшаш фарёдлар ёғилмоқда эди.

Үз дарборига кириб боргач, герсог сақраб отдан тушди ва ортиқ у тұғрида қайғурмай, тизгинни ташлаб, шоша-пиша пешайвонга югуриб чиқди. Д'Артанъян фазилатларига тан беріб улгурған асп ҳайвонлар учун ҳарна хавотирланған ҳолда унга әргашди. Ҳайриятки, ошхона ва таблалардан чопиб чиқиб, отларға ташланған ва уларни етаклаб кетген уч ё түрт өзілек қаролларға құзи тушиб қолди.

Герсог шу қадар тез юрардиди, д'Артанъян унга аранг етиб бораради. У Франциянинг эңг кибор, манман деган аслзодалари хаёл ҳам қилопмайдыган зийнат билан жиҳозланған бир-иккита меҳмонхоналардан ўтиб, дид ва давлатнинг дурдонаси бўлмиш ётоқхонага кирди. Тўрда девор сирмаси билан нимпана эшик қўзга ташланарди. Герсог уни бўйнида олтин занжирда осиб юргувчи олтин калит билан очди.

Д'Артанъян ийманиб, нарироқда қолди, лекин, табаррук хонанинг бўсағасида герсог ёш гвардиячига ўгирилиб қараб, унинг тарафдуланиб қолганини пайқади-да, деди:

– Юринг, башарти ҳазрат олиялари ҳузурида бўлиш баҳти сизга насиб қипса, кўрганларингизнинг ҳаммасини сўзлаб берурсиз.

Бу таклифдан дадилланиб, д'Артанъян герсогнинг изидан юрди, уларнинг ортидан эшик ёпилди.

Улар зар тикилган эрон шоҳиси билан сирилган, саноқсиз шамлардан чароғон мўъжаз хонақоҳга кириб қолдилар.

Оқ ва алвон патлар билан ясоғлик мовий баҳмал соябон остида аллақандай меҳроб мисол нарса устиди Анна Австрийскаянинг бор бўйи билан тушган портрети турган бўлиб, у аслига бирам яқин эдикি, д'Артанъян бехос қичқириб юбораётди: қиролича гапириб юборадигандай туюларди.

Меҳробда, портретнинг остинасида олмос шокилалар сақлангувчи қутича турарди.

Герсог меҳробга яқинлашди-да, Исонинг ҳочи қаршисида турган руҳоний сингари тиз чўқди. Сўнгра қутичани очди.

– Олинг, – олмослари ёниб турган ҳаво ранг бантни қўлга олиб деди у. – Мана улар – ўша бебаҳо шокилалар. Мен шулар билан қабрга кираман деб қасам ичиб қўйган эдим. Уларни менга қиролича берган эди – уларни ўзи қайтариб олаётир. Илоё умрбод ҳамма нарсада, худди олло таолло сингари изму ихтиёр ўшанда бўлсин.

Шундай дея у ўзининг қўлидан ўтаётган шокилаларни бирин-сирин ўпа бошлади.

Тўсатдан қўрқинчли нола унинг қўксидан отилиб чиқди.

– Нима бўлди? – хавотирланиб сўради д’Артанъян.
– Сизга нима бўлди, милорд?

– Ҳаммаси барбод бўлди! – ранги қув ўчиб, нидо қилди герсог. – Шокилаларнинг икки донаси камайиб қолипти. Ўнта қолипти.

– Милорд уларни йўқотиб қўйдиларми ёки ўғирланган, деб гумон қиласпиларми?

– Мендан уларни ўғирлаганлар, бу ўғирлик – кардиналнинг найранги. Қаранг – уларни тутиб турган ленталар қайчи билан қирқилган.

– Бу ўғирликни ким қилганини милорд тахмин қилолганларида эди... Эҳтимол, шокилалар ҳали ўша шахснинг қўлидадир.

– Шошманг! Шошманг! – хитоб қилди герсог. – Мен уларни бор-йўғи бир марта тақсанман, бунга бир ҳафта бўлди, қирол базмида, Винձзорда. Унгача мен билан аразлашиб юрган графиня Винтер ошкора қўнглимни овлаб қолган эди. Бу яраш кунчи аёлнинг ўчи эди, холос. Ўша кундан бери у ортиқ қўзимга чалинмади. Бу аёл – кардиналнинг жосуси.

– Наҳотки, бу жосуслар бутун дунёга сочилиган бўлса? – сўради д’Артанъян.

– Э, ҳа, ҳа! – ғазабдан тишларини қисиб гапирди герсог. – Ҳа, бу даҳшатли рақиб. Бироқ, базм қай кунга тайин этилган.

– Келаси душанбага.

– Келаси душанбага! Яна беш кун, вақт етиб ортади... Патрик! – дея хонақоҳнинг эшигини қия очиб, қичқирди герсог.

Бўсағада герсогнинг маҳрами пайдо бўлди.

– Заргарим билан котибимни чақиринг!

Маҳрам оғиз очмай шундай тез чиқиб кетдики, бу унинг кўр-кўронада ва сўзсиз итоатини фош қилиб қўйган эди.

Бироқ, гарчи, дастлаб заргар айтилган бўлса-да, котиб илгарироқ етиб келишга улгурди. Бу жуда табиий ҳол эди. Чунки, у шу уйнинг ўзида истиқомат қилгувчи эди. У Бэкингемнинг ётоқхонада, стол ёнида ўтиргани устига келди: герсог қўз қўли билан аллақандай фармойишларни битмоқда эди.

– Жаноб Джексон, – кириб келган кишига мурожаат этди герсог, – сиз шу тобда лорд-канцлер ҳузурига жўнайисиз ҳамда бу фармойишлар ижросини шахсан у кишига юклаганимни айтасиз. Мен уларнинг ошиғич эълон қилинишини истайман.

– Бироқ, зоти олийлари, – ёзилган нарсаларга тез қўз югуртиб чиқиб, илова қилди котиб, – лорд-канцлер бундай фавқулодда чораларнинг боиси нима деб сўраб қолса, қандай жавоб қиласин.

– Менинг истагим шундай, ҳаракатларим борасида ҳеч кимга ҳисоб бериш шарт эмаслигини жавоб қиласиз.

– Мабодо ҳазрат олийлари ҳозирдан эътиборан кемалар Великобритания портларини тарқ этолмаслигининг боисини билишни тасодифан ихтиёр қилиб қолсалар лорд-канцлер шу жавобни айтиши керакми? – жилмайиб сўради котиб.

– Сиз ҳақсиз, тақсир, – жавоб берди Бэкингем. – Лорд-канцлер қиролга айтсинки, мен Францияга уруш

эълон қилишга қарор қилдим ва бу тадбир – менинг Францияга қарши биринчи душманлик ҳаракатим.

Котиб таъзим қилиб, чиқиб кетди.

– Бу жиҳатдан кўнглимини тўқ қилишимиз мумкин, – д’Артанъянга ўғирилиб деди герсог, – башарти, шо-килалар ҳали Францияга жўнатилмаган бўлса, улар фақат сиз қайтиб борганингиздан кейин у ерга етади.

– Қандай қилиб?

– Мен боягина ҳазрат олийларининг портларида ҳозир турган кемаларнинг денгизга чиқишини қата-ғон қилдим, маҳсус рухсатномасиз улардан бирорта-си пангарини бўшатишга журъат этолмайди.

Д’Артанъян қирол ишончи ато этган чексиз ҳоки-миятни ўз муҳаббатига хизмат қилдираётган бу одам-га эси оғиб қараб турарди. Гасконлик йигитнинг чеҳ-расидаги ифодадан герсог унинг кўнглидаги гаплар-ни англади-да, жилмайиб қўйди.

– Ҳа, – деди у, – рост! Анна Австрийская – менинг ҳақиқий қироличам; битта сўз айтса бас – мен ўз ватанинга хиёнат қилишга ўз қиролимга хиёнат қилишга, худога хиёнат қилишга тайёрман. У Ларошел протес-тантларига мен ваъда этган ёрдамни кўрсатмаслигим-ни илтимос қилди – итоат қилдим. Ўзим берган сўзим-нинг устидан чиқолмадим – лекин барибир эмасми – мен унинг истагини бажо келтирдим. Мана энди ўзин-гиз ўйлаб кўринг, бу итоатим учун ортиғи билан тақ-дирланмадимми? Ахир унинг портрети учун шу итоат-дан миннатдор бўлмоғим лозим!

Д’Артанъяннинг оғзи очилиб қолди – баъзи ҳоллар-да ҳалқнинг тақдери, кўп кишиларнинг ҳаёти қандай билинар-билинмас, фоят нозик ришталарда илиниб ту-ради!

У шу хаёлларга фарқ бўлиб турганида заргар келиб қолди. Бу ўз ҳунарининг фоят омилкор устаси бўлмиш ирландиялик киши эди, герсог Бэкингемнинг буюрт-маларидан йилига юз минг фунтдан даромад қилиши-ни унинг ўзи эътироф этарди.

– Жаноб Ў'Рейли, – уни хонақохга олиб кириб, деди герсог, – мана бу олмос шокилаларга бир қаранг-да, уларнинг ҳар донасининг баҳосини менга айтиб беринг.

Заргар бир назар билан гардишларининг нафислигини баҳолади-да, олмосларнинг қимматини ҳисоблаб чиқиб, иккиланмасдан жавоб берди:

– Ҳар донаси бир ярим минг пистолдан, милорд.

– Икки дона шундай шокилани тайёрлаш учун неча кун кетади? Бу ерда икки донаси камлигини кўриб турибсиз.

– Бир ҳафта, милорд.

– Мен ҳар донасига уч мингдан тўлайман – менга улар индинга зарур.

– Милорд уларга эга бўладилар.

– Сиз бебаҳо одамсиз, жаноб Ў'Рейли! Бироқ, бу билан гапим тугагани йўқ; бу шокилалар бирор кимсага ишониб топширилиши мумкин эмас – уларни шу ерда, саройда ясамоқ лозим.

– Иложи йўқ, милорд. Ишни эскиси билан янгиси-нинг фарқи мутлақо сезилмайдиган қилиб, ёлғиз мен бажароламан.

– Гап бундай, жаноб Ў'Рейли: сиз менинг тутқунимсиз. Борди-ю, саройимдан ташқарига чиқишини истаганингизда ҳам қўлингиздан келмаган бўлурди. Бино-барин, бунга кўника қолинг. Ўзингизга керак бўлиши мумкин шогирдларингиз номларини айтинг, улар қандай асбобларни олиб келиши лозимлигини билдиринг.

Заргар герсогни яхши биларди ва шу сабабдан гап қайтариб ўтиришнинг ҳожати йўқлигини тушунарди. У муқаррар нарсага дарров бўйин эгиб қўя қолди.

– Рафиқамга хабар қилишга рухсат бериладими? – сўради у.

– О, сизга, ҳатто, у билан қўришишга ҳам рухсат берилади, азизим, жаноб Ў'Рейли. Сизнинг қамоғингиз унча қаттиқ бўлмайди, ташвишланманг. Бироқ, ҳар қандай бесаранжомлик тақдирлашни тақозо этади.

Безовта қилинганингиз сизга малол келмаслиги учун мана сизга, олмосларга белгиланган пулнинг устига яна минг пистолга чек.

Д'Артаньян инсон ва миллионларни бемалол бош-қараётган бу министрга лол қолиб, ўнгланолмай турарди.

Заргар бу орада минг пистолга чекни қўшиб ва ўрнига ўз шогирдларининг энг ўткирини, аниқ вазни ва сифатларини ўзи кўрсатган олмосларни, шунингдек, зарур ускуналарни юборишни илтимос қилиб, рафиқасига мактуб ёзид берди.

Бэкингем заргарнинг ўзига ажратилиб, ярим соат ичидага устахонага айлантирилган хонага уни кузатиб қўйди. Сўнгра хонага герсог маҳрами Патриқдан истисно ҳеч кимни қўймаслик хусусидаги қатъий буйруқ билан ҳар эшикка соқчи қўйишни амр қилди. Заргар Ў'Рейли ва унинг шогирдига ҳар қандай баҳона билан хонадан чиқиш ман этилганлигини айтиб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Ҳамма топшириқларни бериб бўлиб, герсог д'Артаньяннинг ёнига қайтди.

– Энди ёш дўстим, – деди у, – Англия иккаламизники бўлиб қолди. Сизга нима керак, қандай истакларингиз бор?

– Кўрпа-тўшак, – жавоб берди д'Артаньян, – бу ҳозир менга ҳамма нарсадан кўра зарурроқлигини тан олишим керак.

Герсог ўзининг ётоқхонаси ёнидан д'Артанянга хона ажратилишини буюрди. У ёш йигитнинг доим ўз ёнида бўлишини истади – унга ишонмагани важҳидан эмас, азбаройи қиролича хусусида узлуксиз гаплашиши мумкин суҳбатдош бўлиши учун.

Бир соат ўтгач, Лондонда Францияга аталган юки бор кемаларнинг денгизга чиқишини қатафон қилувчи фармон эълон қилинди. Ҳатто, почта пакетботи ҳам мустасно этилмади. Ҳамманинг фикрича, бу икки давлат ўртасида уруш эълон қилинди, деган гап эди.

Учинчى куни эрталаб соат ўн бирда шокилалар тай-ер бўлиб, шу қадар ўхшатиб, қойилмақом қилиб ясалган эдики, герсогнинг ўзи ҳам эскилари билан янгиларининг фарқига боролмай қолди, бу хил ишларда энг шинаванда кишилар ҳам худди унингдек ожизлик қилган бўлурдилар.

Герсог шу замон д'Артанъянни чақиртирди.

– Мана, – деди герсог, – сиз олгани келган олмос шокилалар, инсон қурби етадиган ҳамма нарсани қилганимга сиз шоҳид бўлинг.

– Хотирингиз жам бўлсин, милорд, мен қўрганларимнинг ҳаммасини сўзлаб бераман. Аммо, зоти олийлари, шокилаларни қутисиз беряптилар-ку.

– Қутича сизга йўлда халап беради. Кейин эса – бу қутича энди қуруқ ўзи қолаётгани билан мен учун яна-да азизроқ бўлиб қолди. Уни менда қолганини айтарсиз.

– Мен топшириғингизни оқизмай-томизмай етказаман, милорд.

– Энди эса, – йигитга тикилиб гапирди герсог, – қачон бўлса ҳам сиздан қарзимни қандай узсам экан?

Д'Артанъян лов этиб қизариб кетди. Уни бирор тухфа олишга мажбур этиш учун герсог баҳона қидираётганини тушунди-ю, ўзининг ва дўстларининг қони учун инглиз олтинлари тўланиши тўғрисидаги хаёл унда чуқур нафрат ҳиссини уйғотди.

– Очиқасига гаплашиб олайлик, милорд, – жавоб берди д'Артанъян, – бир мулоҳаза қилиб қўрайлик, ўртада англашилмовчилик қолмасин. Мен Франция қироли билан қироличага хизмат қиласман, жаноб Дезессаранинг гвардия ротасиданман, у кишининг ҳам худди қайноғаси жаноб де Тревиль сингари ҳазрат олийларига ихлоси айниқса баланд. Бу ҳам кам: эҳтимол, сиз зоти олийлари учун қиролича азиз бўлгани каби мен учун ҳам азиз бир хоним бўлмаганида буларни бажармасмидим.

– Ҳа, – жилмайиб деди герсог, – мен ҳам ўша хоними танисам керак. Унинг номи...

– Милорд, мен унинг номини айтганим йўқ! – шошиб гапни бўлди ёш гвардиячи.

– Тўғри, – деди герсог. – Бинобарин, сизнинг фидорлигингиз учун мен ўша хонимдан миннатдор бўлишим керак экан-да.

– Ана шундай зоти олийлари. Зеро, ҳозир уруш бошланай деб турган пайтда мен сизга инглиз, демакки, ўзим Винзор боби ёки Лувр йўлакларидан кўра жанг майдонида учрашишни афзалроқ кўрадиган душман сифатида қараётганимни тан олишим лозим. Аммо, бу нарса топширифингизни аниқ ижро этишимга, зарур келиб қолса, жонимни ҳам беришимга қилча ҳам монелик қилмайди, у адo этилса, бас. Аммо такрор айтаман: худди биринчи мулоқотимизда қилганларим сингари иккинчи мулоқотимиздаги ишларим учун ҳам зоти олийларининг қарзлари кам.

– Биз «шотланд сингари мафрур» деймиз, – ним товушда деди герсог.

– Биз эса «гасконлик сингари мафрур» деймиз, – жавоб берди д'Артанъян, – гасконликлар – бу Франция шотландлари.

Д'Артанъян герсогга таъзим қилиб, кетишга чоқланди.

– Қандай? Сиз кетмоқчи бўляпсизми? Бироқ, қай йўл билан кетмоқчисиз? Англиядан қандай қилиб чиқиб оласиз?

– Ҳа, рост...

– Ўлай агар! Бу французлар ҳеч нарсадан тап тортмайдилар-а!

– Англия орол-у, сиз унинг хоқонилигингиз хаёлимдан кўтарилиди.

– Портга боринг, «Зунд» деган бригни сўранг, капитанига шу хатни беринг. У сизни бир кичик француз кўрфазига элтиб қўяди, одатда, у ерга балиқ овловчи кемалардан бўлак ҳеч ким йўламайди.

- Күрфазнинг номи нима?
 - Сен-Валери. Бироқ, сабр қилинг. У ерга етгач, денигизчиларнинг ҳақиқий ётар қўноғи бўлмиш номсиз, ёзув тахтасиз кўримсиз бир хароботга кирасиз. Хато қилингиз мумкин эмас, у ерда бунақаси фақат битта.
 - Кейин?..
 - Эгасини сўрайсиз-да унга: «Forward» – дейсиз.
 - Бунинг маъноси...
 - ...«олфа». Бу парол. Шунда эгаси сизнинг ихтиёрингизга эгарланган от топширади, сиз кетадиган йўлни кўрсатиб қўяди. Йўлингизда сизни тўртта алмаш от кутади. Агар истасангиз, ҳар бекатда ўзингизнинг Париждаги адресингизни қолдиришингиз мумкин, тўрт отнинг ҳаммаси изингиздан жўнатилади. Улардан иккиси сизга таниш, сиз синчи сифатида уларнинг қадрига етган ҳам бўлсангиз керак – улар сиз билан Виндзордан чоптириб келгандаримизнинг ўзгинаси. Қолгандари ҳам улардан қолишмайди, гапимга ишонаверинг. Бу отлар сафарга мос шайланган. Ориятингиз қаттиқлиги ҳолда улардан бирини ўзингизга олишдан ва дўстларингиздан ҳам биттадан олишни илтимос қилишдан бош тортмайсиз. Дарвоҷе, улар бизга қарши урушда асқотиб қолишлари мумкин. Мақсад воситаини босиб кетади, сизларда шундай дейишади-ку.
 - Яхши, милорд, мен розиман, – деди д'Артанъян. – Худо хоҳласа, тортиғингиздан фойдаланиш уддасидан чиқамиз.
 - Энди эса – қўлингизни беринг, йигитча. Ҳадемай, сиз билан жанг майдонида учрашиб қолсак, ажаб эмас. Бироқ, ҳозирча, яхшигина дўстлар сифатида ажраляпмиз, деб ўйлайман.
 - Ҳа, милорд, аммо, тез орада душманларга айланиш умиди билан.
 - Хотиржам бўлинг, сизга буни ваъда қиласман.
 - Сўзингизга ишонаман, милорд.
- Д'Артанъян герсогга таъзим қилди-да, жадал одимлар билан портга йўл олди.

Лондон минораси қаршисида айтилган кемани ахтариб топди ва мактубни унинг капитанига топшириди, капитан уни порт бошлиғига белгилатиб олиб, дарҳол елканларини кўтарди.

Сузиб кетишга шай эллик кема маҳтал бўлиб турарди.

«Зунд» бриги уларнинг бири ёнидан қарийб суркалиб ўтиб кетди, шунда д'Артанъянга ўша нотаниш киши «миледи» деб атаган ва д'Артанъяннинг кўзига бирам гўзал кўриниб кетган Менгдаги аёл рўпарасидан лип этиб ўтгандай туюлди. Лекин, кучли оқим ва шамол бригни шу қадар тез суриб кетдики, лангарда турган кемалар қарийб дарров кўздан йўқолдилар.

Келаси саҳар, соат тўққизларда Сен-Валерида лангар ташладилар.

Д'Артанъян зудлик билан тайинланган хароботга равона бўлиб, келаётган шовқин-сурондан у ерни таниб опди. Англия билан Франция ўртасидаги уруш ҳақида муқаррар ва яқин нарса сифатида гап кетар, денгизчилар шовқин солиб, улфатчилик қилмоқда эдилар.

Д'Артанъян тиқинни ёриб ўтиб, эгасининг ёнига борди-да, «Forward» деган сўзни айтди. Харобот эгаси дарров ўзига эргашишни имо қилиб, ҳовли эшигидан чиқиб, йигитни отхонага олиб борди, у ерда эгарланган от уни кутиб турарди, яна нима керак, деб сўради ў.

– Қай йўлдан жўнашни билиб олишим керак, – деди д'Артанъян.

– Шу ердан Бланжега боринг, Бланжедан эса Нефшателга. Нефшателда «Олтин ўроқ» хароботига киринг, эгасига паролни айтинг, шу ердаги сингари от оласиз.

– Сизга қанча тўлашим керак? – сўради д'Артанъян.

– Ҳаммасига ҳақ тўланган, – деди мезбон, – ҳатто ҳиммати билан тўланган. Бораверинг, сизни худо паноҳида асрасин.

– Омин! – отини шифаб, жавоб берди йигит.
Түрт соатдан кейин у Нефшателга етиб борди.
Олган йўл-йўриқларини жуда пухта бажарди.
Нефшателда ҳам худди Сен-Валери сингари уни
эгарланган от кутиб турарди. У пистолетларини аввали-
ги эгардан олиб, янгисига солмоқчи бўлганда ундан
ҳам худди шундай пистолетлар чиқди.

– Париждаги адресингиз нима?
– Гвардиячиларнинг уйи, Дезессара ротаси.
– Яхши, – деди хўжайн.
– Қайси йўлдан кетай?
– Руан йўлидан. Бироқ, сиз шаҳарни чап томондан
айланиб ўтасиз. Сиз Экуи деган кичкина қишлоқнинг
этагида тўхтайсиз. У ерда бор-йўғи битта харобот бор
– «Франция қалқони». Уни сиртига қараб баҳо берманг.
Отхонасида бунисидан қолишмайдиган от топилади.
– Парол ўшами?
– Худди ўша.
– Алвидо, соҳиб!
– Алвидо, жаноб гвардиячи! Сизга ҳеч нима керак
эмасми?

Д’Артаньян бошини йўқ маъносида чайқаб қўйиб
отини елдай учирив кетди.

Экуида ўша нарсалар такрорланди: жонқуяр мез-
бон, дамини олган, бардам от. Олдинги бекатлар каби
ўз адресини қолдириб, у ўша юришда Понтуазга от
солди. Понтуазда сўнгги дафъа от алмаштириб олди-
да, соат тўққизда жаноб де Тревиль уйининг ҳовлиси-
га отини чоптириб кириб борди.

Ўн икки соат ичида у олтмиш чақиримдан зиёдроқ
йўл босиб ўтган эди.

Жаноб де Тревиль уни гўё эрталаб кўргандай қарши
олди. Фақат унинг қўлини одатдагидан қаттиқроқ
қисиб, ёш гвардиячига жаноб Дезессаранинг ротаси
Луврда соқчилик қилаётгани, ўз постига боравериши
мумкинлигини маълум қилди.

XXII

Мерлезон балети

Эртаси куни шаҳар ҳокимлари қирол билан қиро-личанинг шарафига беражак базм, қиролнинг севимли бўлмиш Мерлезон балетига ҳазрат олийлари рақс тушажаги ҳақида бутун Париж дув-дув гап қиласарди.

Дарҳақиқат, бир ҳафта илгари бу тантанали кечага турли тадориклар бошланиб кетган эди. Шаҳар дурдгори мукаллаф бўлган хонимлар ўтириши позим чорпоялар ясади; шаҳар баққоли зални икки юзта оппоқ шам билан безади, бу нарса ўша маҳаллар қулоқ эшитмаган исрофгарчилик бўларди; ниҳоят, йигирмата скрипкачи таклиф этилган, уларга одатдагидан кўра икки ҳисса зиёд ҳақ ваъда этилган, зеро, ҳисоботда баён этилишича, улар тун бўйи чалишлари позим эди.

Эрталаб қирол гвардиясининг лейтенанти жаноб де Ла Кост икки миршаб офицер ва бир-икки ўқчилар ҳамроҳлигида шаҳар котиби Клеман ҳузурига келиб, ундан ратушанинг жамики дарвоза, хона ва хизмат жойларининг калитларини талаб қилди. Калитлар шу замон унинг қўлига топширилди; ҳар биридаги патта туфайли уларни калитлардан фарқлаб олиш мумкин бўлиб, шу дақиқадан эътиборан ратушага элтгувчи барча дарвоза ва йўлакларни қўриқлаш жаноб де Ла Костнинг зиммасига тушди.

Соат ўн бирда гвардия капитани жаноб Дюале эллиқ ўқчи билан ҳозир бўлиб, улар ҳар бири дарров ўзига ажратилган эшик ёнига қўйилиб ратушада тарқатилди.

Соат учда бири француз, иккинчиси швецар – иккита гвардия ротаси етиб келди. Француз гвардиячилари ротасининг ярми жаноб Дюаленинг аскарларидан, ярми жаноб Дезессаранинг аскарларидан ташкил топган эди.

Кеч соат олтида мукаллаф бўлган кишилар ташриф буюра бошладилар. Уларнинг келганини келганда катта залга, ўзларига атаб ҳозирланган чорпояларга жойлаштирадилар.

Соат тўққизда коннетаблнинг рафиқаси ташриф бујорди. У қироличадан кейинги энг юқори мартабали хоним бўлгани сабабли жаноб шаҳар ҳокимлари унинг истиқболига чиқиб, қироличага ажратилган ложанинг рўпарасига қузатиб қўйдилар.

Соат ўнда авлиё Иоанн ибодатхонасига қараган кичик залда кумуш идиш-товоқлар солинган, тўрт нафар ўқчи томонидан қўриқлангувчи жовон ёнида қирол учун енгил тамадди ҳозирланди.

Ярим кечада баланд хитоблар ва олқишилар янгради – қирол Луврдан ратушага элтгувчи, рангли фонуслар билан нурафшон кўчалардан ўтиб бормоқда эди.

Шунда мовут ридоларга чўлғанган шаҳар ҳокимлари машъял тутган олти сержант билан қиролни қарши олгани зинапояга чиқдилар, савдо тармоғининг ҳокими эса, табрик нутқи сўздади: ҳазрат олийлари ҳаяллаб қолгани учун узр сўраб, ўзини оқлаш учун давлат ишлари мавзусидаги сұхбати билан уни тутиб қолган жаноб кардинални баҳона қилди.

Қирол байрам либосида эди; унга ҳамроҳ бўлиб, герсог Орлеанский қирол ҳазратлари, граф де Суассон, улуғ приор, герсог де Лонгевил, герсог д'Елбеф, граф д'Аркур, граф де Ла Рош-Гюён, жаноб де Лианкур, жаноб де Барада, граф де Крамайл ва кавалер де Сурелар келгандилар.

Ҳамма қиролнинг маъюслигини ва алланарсадан кўнгли ғашлигини пайқади.

Бир хона қирол учун, бошқаси – унинг укаси герсог Орлеанский учун ҳозирлаб қўйилган эди. Уларнинг ҳар бирида маскарад либослари ётарди. Айни шу тараддулар қиролича билан коннетаблнинг рафиқаси учун ҳам кўрилган эди. Ҳазрат олийлари маиятидан бўлган кавалер ва хонимлар шу мақсадда ажратилган

хоналарда икки-иккитадан бўлиб, кийинишлари по-зим эди.

Хонага киришдан аввал қирол кардинал келиши билан ўзига ошиғич хабар қилишларини фармойиш берди.

Қирол зоҳир бўлгандан ярим соат кейин янги олқишилар янгради; улар қироличанинг ташриф буюрганидан дарак берарди. Ҳокимлар худди боягидек ҳаракат қилдилар: олдинда сержантлар билан улар олий меҳмон истиқболига ошиқдилар.

Қиролича залга кириб келди. Ҳамма унинг ҳам қирол сингари чеҳраси ғамгин, энг муҳими, ҳорғинлигини пайқади.

У кириб келаётган нафасда кичик ложанинг шу зумгача ёпиқ турган сарпардаси хиёл очилиб, ҳосил бўлган тешикда испан гранди бўлиб кийинган кардиналнинг заъфарон юзи кўринди. Унинг кўзлари қироличанинг кўзларига қадилди-ю, лабларидан иблисона табассум сирпаниб ўтди: қироличада олмос шокипалар йўқ эди.

Қиролича шаҳар ҳокимлари табрикларини қабул этиб ва хонимлар таъзимларига жавоб қилиб, бир муддат туриб қолди.

Тўсатдан зал эшиклиридан бири олдида кардинал билан бирга қирол пайдо бўлди. Кардинал унга астагина алланима дерди; қиролнинг ранги бир аҳволда эди.

Қирол камзуланинг боғичлари пала-партиш боғланган, ниқобсиз ҳолда оломонни ёриб ўтиб, қироличага яқинлашди.

– Хоним, – ҳаяжондан ўзгарган товуш билан деди у, – сўрашга ижозат этгайсиз, нега энди олмос шокипаларни тақмадингиз?

Қиролича ўғирилиб, орқада заҳарханда илжайиб турган кардинални кўриб қолди.

– Ҳазрат олийлари, – тўлқинланиб жавоб берди қиролича, – бу тиқинда уларга бирор нарса бўладими, деб кўркқан эдим.

– Хато қилгансиз. Мен сизга безакни тақиб юриш учун туҳфа қилғанман. Такрор айтаман, хоним, сиз хато қилгансиз.

Қиролнинг овози фазабдан қалтиради; ҳамма нималар бўлаётганига ақли етмай, қулоқ солиб қараб турарди.

– Султоним, – деди қиролича, – шокилалар Луврда эди, мен уларга одам юборишим мумкин, шунда ҳазрат олийларининг истаклари бажо келтирилади.

– Юборинг, хоним, юборинг, мумкин қадар тезроқ, ахир ярим соатдан кейин балет бошланади.

Қиролича итоатини билдириб, бошини қуий солди ва ўзи учун ажратилган хонага кузатиши лозим хонимлар кетидан юрди.

Қирол ҳам ўз хонасига ўтиб кетди.

Залда бир дақиқа саросима ва бесаранжомлик ҳукм сурib қолди.

Қирол билан қироличанинг ўртасига совуқчилик тушганини пайқаш қийин эмасди, лекин ҳамма ҳурмат юзасидан бир-икки қадам чекинган бўлди, улар эса шунчалик секин гапирган эдиларки, ҳеч ким бирон сўзни илғамади. Скрипкачилар зўр бериб чалар, лекин ҳеч ким уларга қулоқ солмас эди.

Қирол залга кириб келди; у фоят бежирим ов либосида эди. Герсог Орлеанский аъло ҳазратлари ва бўлак акобир зотлар худди унингдек кийинган эдилар. Бу либос қиролга бафоят ярашган, бу уст-бошида у чинакамига ўз қироллигининг энг кибор дворяни бўлиб кўринарди.

Кардинал қиролга яқинлашиб, унга бир қутичани узатди. Қирол уни очди-ю, икки дона олмос шокила ни кўрди.

– Бу қандай гап? – сўради у кардиналдан.

– Ҳеч гап эмас, – жавоб берди у, – бироқ, қиролича шокилаларни тақиб келса, бунга ишонмайман-у, уларни санаб кўринг, султоним, агар ўнта чиқса, мана бу икки донасини ким ўғирлаши мумкин эди, деб сўранг.

Қирол кардиналга савол назарини ташлади, лекин унга савол билан мурожаат этишга улгуролмади: бир оғиздан опқишилар янгради. Агар қирол ўз қироллигигининг энг кибор дворянларидан кўринса, қиролича ҳам, шубҳасиз, Франциянинг энг соҳибжамоп аёлларидан эди.

Ростдан ҳам ов либоси унга бирам ярашган: эгнида ҳаво ранг патли фетр шляпа, тумалари олмосдан қилинган инжу ранг баҳмал нимча ва бошдан-оёқ сим тикилган ҳаво ранг атлас қўйлак. Чап кифтида пат ва қўйлак рангидағи лента билан боғланган олмос шокилалар ёниб турарди.

Қирол қувончдан, кардинал бўлса – ғазабдан парзага келдилар; бироқ шокилаларни санаб қўрмоқ учун улар қироличадан анча йироқда эдилар; қиролича уларни таққан, лекин улар нечта – ўнтами ёки ўн иккитами?

Шу пайт скрипкачилик базмнинг бошланганини тантанавор эълон қилдилар. Қирол ўзи бирга рақс тушиши лозим бўлган коннетаблнинг рафиқаси ёнига, герсог Орлеанский аъло ҳазратлари эса қиролича хузурига бордилар. Ҳамма ўрнидан туриб, балет бошланди.

Қирол қиролича қаршисида рақс тушарди ва ҳар гал унинг ёнидан ўтганда ўзи санаб саноғига етолмаётган тақинчоқларга еб қўйгудай тикиларди. Кардиналнинг манглайи совуқ тер билан қопланган эди.

Балет бир соат давом этди: у ўн олти қисмдан иборат эди.

У ниҳоясига етгач, ҳар бир кавалер бутун залнинг қарсаклари остида хонимларини жой-жойига элтиб қўйди, лекин қирол ўз имтиёзидан фойдаланиб, хонимни қолдирди-да, шоша-пиша қиролича томон юрди.

– Истакларимга эътибор қилганингиз учун сизга ташаккур, хоним, – деди у, – бироқ, назаримда, икки дона шокилангиз кам, мана мен уларни сизга қайтариб бераман.

– Нима, тақсир! – ясама таажжуб билан қийқириб юборди ёш қиролича. – Сиз менга яна иккита тұхфа қиляпсизми? Аммо, унда менда ўн түрттә бўлиб кетади-ку!

Қирол санаб қўрди: чиндан ҳам ўн икки шокиланнинг ҳаммаси ҳазрат олияларининг елкасида экан.

Қирол кардинални чақирди.

– Хў-ў-ш, жаноб кардинал, бу қандай гап? – қовоғини солиб сўради қирол.

– Бу шундай гапки, султоним, – жавоб берди кардинал, – мен шу икки дона шокилани ҳазрат олияларига тұхфа қилмоқчи эдим, аммо ўзим таклиф этишга истихола қилиб шу йўлни тутдим.

– Падари бузруквордан хўп миннатдорман, – кардиналнинг топқир илтифоти ўзини ҳаргиз лақиплата олмаганини билдириб турган табассум билан жавоб берди қиролича, – ҳазрат олийларига ўн иккитасининг ҳаммаси қанчага тушган бўлса сизга бу икки дона тақинчоқ шунчага тушган бўлса керак.

Сўнгра қирол билан кардиналга таъзим қилиб, қиролича ўзи либосини кийган ва уст-бошини алмаштириш лозим хонага қараб юриб кетди.

Шу бобнинг бошида ўзимиз тасвирини берган мўътабар зотларга қаратишга мажбур бўлиб қолган диққат-эътибор бизни д'Артанъяндан хийла чалғитиб қўйди. Анна Австрийская ўзи кардинал устидан қозонганд мислсиз ғалабаси учун миннатдор бўлиши лозим кимса энди ҳеч кимга номаълум саросимага тушган ҳолда оломонга аралашиб, фақат тўрт киши: қирол, қиролича, кардинал ҳамда ўзига тушунарли кўринишини кузатиб турарди.

Қиролича ўз хонасига кирди.

Д'Артанъян энди кетмоққа шайланиб турганда, кимдир елкасига оҳиста суйканганини сезди; у орқасига ўғирилиб, имо-ишора билан изидан юришни таклиф этаётган ёш жувонни кўрди. Жувоннинг рухсори қора баҳмал – ёрти ниқоб билан тўсилган, лекин, бу кўпроқ

ўзгалар учун кўрилган эҳтиёт чора бўлиб, шунга қара-
масдан, у дарров ўзининг мунтазам йўл бошловчиси –
тийрак ва бийрон Бонасе хонимни таниди.

Арафада д'Артанъян уни чақиртирган дарвозабон
Жерменникида улар бирровгина дийдор қўришган
эдилар. Ёш жувон чопари эсон-омон қайтиб келгани
ҳақидаги муждани қироличага етказишга шунча ин-
тиққан эдики, ошиқ-маъшуқлар бир-икки оғиз гап таш-
лашга аранг ултурган эдилар. Шу сабабдан д'Артанъян
Бонасе хонимга икки туйфуга – муҳаббат ва синч-
ковликка бўйсуниб эргашган эди. Кета туриб, йўлак-
лар ҳувиллаб боргани сайин д'Артанъян жувонни
тўхтатишга, унинг қўлидан ушлашга, поақал бир зум-
гина уни томоша қилишга уринарди, лекин ҳар гап у
қушчадай осонгина қўлидан чиқиб кетар, гапирмоққа
оғиз жуфтлаганда эса нуфузли, камоли фусунли бир
ишора билан лабларига босган бармоқчаси тепаси-
да ўзи кўр-кўrona итоат этмоғи шарт, заррача арзи-
ҳолни ман этгувчи салтанат ҳукмронлигини эслатиб
турарди. Оқибат, саноқсиз йўлка ва йўлакларни орт-
да қолдириб, Бонасе хоним аллақандай эшикни очди-
да, йигитни тимқоронғи бир хонага олиб кирди. Сўнgra
у оғиз очмасликни қайтадан уқтирувчи бир ишора
қилиб дарпарда ортида яширинган, орқасидан бир
олам ёп-ёруғ нур ёғилиб кирган бошқа эшикни очиб,
фойиб бўлди.

Д'Артанъян қаердаман, дея ўзидан ўзи сўраганича
бир зум қимир этмай турди, лекин хиёл ўтмай, қўшни
хонадан тушиб турган ёруғлик, у ердан келаётган илиқ
хушбўй ҳаво, эҳтиром ва айни замонда фасоҳат би-
лан сўзлаётган бир-икки аёлнинг гаплари, бир-икки
марта такрорланган «ҳазрат олиялари» деган мурожа-
ат – буларнинг ҳаммаси ўзи қироличанинг хонасига
туташ кабинетда турганини бехато аниқлаб берди.

Ёш йигит ўзини сояга урди-ю, кута бошлади.

Қиролича шод ва масъуд кўринарди, бу ҳол, афти-
дан, уни деярли мудом ғамгин, бесаранжом кўришга

одатланган атрофидаги хонимларни жуда таажжубга солған эди. Қиролича ўз қувончини сайил күрки – балетдан олган баҳраси билан изоҳларди, қиролича хоҳ йиғласин, хоҳ күлсін унга сұз қайтариш жоиз бўлмагани сабабли Париж шаҳрининг ҳоким жаноблари илтифотларини ҳамма кўкларга кўтариб мақтарди.

Д'Артанъян қироличани танимасди, лекин, ҳадемай унинг овозини бошқалардан дастлаб билинар-билинмас чет эл талаффузидан, сўнгра эса, олий мартаба зотларнинг ҳар сўзида беихтиёр сезилиб турадиган нуфузли оҳангдан ажратиб олди.

У қироличанинг очиқ турган эшик олдига ҳали яқин келиб, ҳали нари кетаётган шарпасини эшишиб туарар, бир-икки марта, ҳатто, ёруғликни түсиб қўйган аллақандай қорани ҳам кўрди.

Нохос кимнингдир ажаб шаклдаги оппоқ қўли дарпарда орасидан чўзилди. Д'Артанъян бу ўзининг мукофоти эканини тушунди; у тиз чўкиб, бу қўлни тутдида, эҳтиром билан унга лабларини тегизди. Кейин қўл унинг кафтида бир нарсани қолдириб, фойиб бўлди, бу узук эди.

Эшик дарҳол ёпилиб, д'Артанъян яна тамом зулматда қопди.

Д'Артанъян узукни қўлига тақиб, яна кута бошлади; бу ҳали хотима эмаслигига унинг ақли етарди. Садоқат учун мукофотдан кейин муҳаббат мукофоти келмоғи лозим эди.

Бунинг устига, гарчи, балет тугаган бўлса-да, кечада эндиғина бошланмоқда эди; кечки овқат соат учга тайин этилган, авлиё Иоанн минорасидаги соат боягинча чорак кам учга занг урган эди.

Дарҳақиқат, қўшни хонадаги ғала-ғовур аста-секин босилиб, йироқлашди, сўнгра д'Артанъян турган кабинетнинг эшиги яна очилди-ю, ундан югуриб Бонасе хоним кирди.

– Сиз-а! Хайрият-эй! – қичқириб юборди д'Артанъян.

– Жим бўлинг, – унинг оғзини қўли билан беркитиб гапирди жувон. – Келган йўлингиздан индамай қайтиб кетинг.

– Аммо, сизни қачон ва қаерда кўраман? – қичқириди д'Артанъян.

– Буни ўз уйингиздан топажак номадан биласиз. Борсангиз-чи, боринг!

Шу сўзларни айтиб, у йўлак эшигини очди-да, д'Артанъянни кабинетдан чиқариб юборди.

Д'Артанъян қаршиликсиз, бирон оғиз эътиrozсиз, худди бола сингари итоат қилди, бу унинг чинакам ошиқ бўлганини исботлаб турарди.

XXIII Висол

Д'Артанъян уйига югуриб қайтиб келди ва саҳар – соат учдан ҳам ошиб кетганига қарамасдан, у эса Парижнинг энг хавфли даҳаларидан ўтган эди, у бирорта ҳам кўнгилсиз тўқнашувга йўлиқмади. Ширақайф ва ошиқ кишиларни фариштаси қўриқлаб юриши ҳаммага маълум.

Кўча эшиги қия очиқ турарди; у зинапоядан чиқиб, фақат ўзи ва хизматкорига маълум шартли зарблар билан оҳиста тақиллатди. Уйда кутиб ўтиришини тайинлаб, икки соат илгари ўзи ратушадан жўнатиб юборган Планше унга эшикни очди.

– Менга мактуб олиб келишмадими? – дарров сўради д'Артанъян.

– Йўқ, тақсир, ҳеч ким олиб келмади, – дея жавоб берди Планше, – лекин ўзи келган мактуб бор.

– Бу нима деганинг, овсар?

– Бу деганимки, уйга келгач, ётоқхонангизнинг столи устидан бир мактуб топиб олдим, гарчи, уйнинг калити чўнтагимда, ундан бир зум ҳам ажралмаган эдим.

– Қани ўша мактуб?

– Мен уни қаерда турган бўлса ўша ерда қолдирдим, тақсир. Гапни қаранг-а, мактублар одамларникига шу зайл тушиб турса! Борди-ю, дераза очиқ ёки лоақал қия тургандা ҳам майли эди – ҳеч нима деб ўтирумасдим, лекин йўқ-да, ахир у зич берк эди. Ҳазир бўлинг, тақсир, бу ерда жинларсиз иш битмаган.

Унинг гапини охиригача эшитмай йигит хонага интилди-ю, мактубни очди; у Бонасе хонимдан бўлиб, тубандаги сатрларни қамраган эди:

«Сизга ўз номидан ҳамда бошқа кишининг номидан қизғин миннатдорлик билдиromoқчилар. Бугун кечқурун соат тўққизда Сен-Клуда жаноб д'Естренинг уйинга тулашган шийлоннинг қаршисида бўлсангиз.

К. Б.

Бу мактубни ўқиркан, д'Артанъян ошиқларни ҳам тилкалаб, ҳам эркалагувчи ширин титроқдан юрагигоҳ қисилиб, гоҳ кўксига сифмай кетаётганини ҳис қиласарди.

Бу – у олган илк нома, унга тайинланган илк висол эди. Унинг севинчдан ошифта қалби муҳаббат атамиш замин жаннатининг остонасида тўхтаб қоладигандай эди.

– Хўш, қалай, тақсир! – соҳибининг дам қизариб, дам бўзараётганини кўриб, деди Планше. – Нима? Мен топдим-у, бу бир чатоқ воқеа шекилли, а?

– Хато қилияпсан, Планше, – жавоб берди д'Артанъян, – исботига эса мана сенга экю, менинг саломатлигим учун ичарсан.

– Экю учун ташаккур, тақсир, топшириғингизни аниқ бажаришга ваъда бераман, лекин, барибир, шуниси ҳам тўғрики, берк уйларга шу йўсин тушадиган мактублар...

– Осмондан тушади, дўстим, осмондан тушади.
– Демак, сиз мамнунсиз, тақсир? – сўради Планше.
– Бандаларнинг энг баҳтлisisман, азизим Планше!
– Мен сизнинг баҳтингиздан ётиб бир мизғиб олиш учун фойдалансам ҳам бўладими?

- Ҳа, ҳа, ётавер.
– Илоё барака топинг, тақсир, лекин, шуниси ҳам түғрики, бу мактуб...

Планше д'Артанъяннинг саховатлари унинг гумонларини батамом тарқатолмаганини билдирувчи бир алфозда бошларини сарак-сарак қилганча чиқиб кетди.

Ёлғиз қолгач, д'Артанъян номани яна ва яна қайта ўқиб, гўзал маъшуқасининг қўли билан битилган сатрларни йигирма карра ўпид чиқди. Ниҳоят, у ўрнига ётиб, уйқуга кетди-ю, олтин хаёлларга фарқ бўлди.

Эрталаб соат еттида туриб, у иккинчи овоз беришда эшикни очган, лекин кечаги ташвишларнинг излари чеҳрасидан аримаган Планшени чақирди.

– Планше, – деди унга д'Артанъян, – мен кетяпман, қун бўйи бўлса керак. Хуллас, кеч соат еттигача сен бўшсан, аммо соат еттида икки от билан тахт тургин.

– Шунаقا денг! – деди Планше. – Биз яна этимизни илма-тешик қилгани кетаяпмиз, шекилли.

– Мушкет билан пистолетларни қўшиб ол.

– Ана, айтмадимми? – қичқирди Планше. – Мен билганман лаънати мактуб!

– Ҳовлиқмасанг-чи, каллаварам, гап шунчаки сайр тўғрисида кетяпти.

– Бўлмасам-чи, ҳалиги ўқлардан ёмғир ёғиб, ердан қопқонлар униб чиққан кўнгилочар сафар қабилида.

– Дарвоқе жаноб Планше, – сўзида давом этди д'Артанъян, – агар қўрқаётган бўлсангиз, мен сизсиз кетаман. Қўрқиб, титраб қақшаётган ҳамроҳ олгандан кўра ёлғиз кетган маъқулроқ.

– Сиз мени хафа қиласиз, тақсир, – эътиroz қилди Планше. – Мени ишда кўрдингиз, шекилли.

– Ҳа, лекин, чамамда, бор мардлигингни бир марта-да сарфлаб қўйибсан.

– Пайти қелганда менда ҳали унча-бунчаси қолганига ишонч ҳосил қиласиз, лекин, агар ўша мардликдан кўпроқ қолсин десангиз, ҳаддан ортиқ исроф қилаверманг.

– Хўш, назарингда қандай, шу бугунги оқшомга етадими?

– Умид қиласман.

– Жуда соз! Унда сенга ишонаман.

– Мен тайин вақтда таҳт турман. Лекин, мен гвардия табласида фақат битта отингиз бор деб юрардим, тақсир?

– Эҳтимол, шу тобда фақат биттадир, лекин кечгача тўртта бўлади.

– Бундан чиқди, биз отлар харид қилгани борибмизда?

– Худди шундай, – жавоб берди д’Артанъян.

Кетиш опдидан Планшега бармоқ ўқталиб, у уйдан чиқди.

Бўсағада жаноб Бонасе турарди. Д’Артанъян мухтарам атторнинг ёнидан гаплашмасдан ўтиб кетиш нијатида эди, лекин у бирам мулойим ва ялхак таъзим қилдики, ижарадорнинг таъзимига жавоб қилиши туғул суҳбат бошлишга ҳам тўғри келди.

Рафиқаси худди шу оқшомга Сен-Клуда жаноб д’Естренинг шийпони қархисида мулоқот тайинлаган бўлса-ю эрга нисбатан сал риоя қилмай бўлармиди! Д’Артанъян қўлидан келган энг хуш бир қиёфада унинг ёнига борди.

Табиийки, бечоранинг қамоқда бўлишидан гап очилди. Менгдаги нотаниш киши билан ўзи ўртасидағи суҳбатни д’Артанъян эшишиб қолганидан бехабар жаноб Бонасе ўз баёни давомида нуқул кардиналнинг жаллоди деб тилга олган ўша рўдапо Лафемнинг золимлиги ҳақида ёш ижарадорига ҳикоя қилиб, унга Бастилияни, тамбаларни, қамоқнинг дарчаларини, туйнукларини, панжара ва қийноқ асбобларини эзмаланиб тасвирлаб берди.

Д’Артанъян уни киройи эътибор билан тингларди.

– Айтинг-чи, ўшандা Бонасе хонимни ким ўғирлаганини билдингизми? – у гапини тутатгандан кейин ахирни сўради д’Артанъян. – Негаки сиз билан танишиш

бахти ўша қайғули ҳодиса туфайли менга насиб қилгани ҳали-ҳали эсимда.

– Ох, – хўрсиниб қўйди жаноб Бонасе, – турган гап, буни улар менга айтмадилар, рафиқам ҳам билмайман, деб тантанавор қасам ичди. Хўш, сизчи, – энг соддадил бир оҳангда сўзини давом этди жаноб Бонасе, – сўнгги бир-икки кунлар қаерга бедарак бўлиб кетдингиз? Мен на сизни, на ошналарингизни кўрмадим, кечча Планше тозалатган этигингизнинг гардлари Париж тош кўчаларидан йифилмаган бўлса керак.

– Сиз ҳақсиз, азизим, жаноб Бонасе, биз оғайнілар билан кичкина саёҳат қипдик.

– Олисгами?

– Йўғ-эй, қирқ леча нарига. Биз жаноб Атосни Фарж сувларига қузатиб қўйдик, дўстларим ўша ерда қолишди.

– Хўш, сиз-чи, сиз, албатта, қайтдингиз, – башара-сига энг қув ифодани юргутиб, сўзини давом этди жаноб Бонасе, – сиздай барно йигитларга маъшуқалари узоқ жавоб беришмайди, Парижда сизни интизор бўлиб кутишгандир, шундайми?

– Рост, азизим, жаноб Бонасе, – кулиб жавоб берди йигит, – буни сизга эътироф қилишим керак, сиздан ҳеч нарса қочиб қутилмайдиганга ўхшаб қолди. Ҳа, мени қутишган, жуда интизор бўлишган деб сизни ишонтирсам бўлади.

Бонасенинг манглайига билинар-билинмас соя тушгандай бўлди-ю, д'Артанъян буни пайқамай қолди.

– Шошқалоқлигимиз учун тақдирланамиз денг? – бу ҳурматли кишининг манглайини хиралаштирган оний булутчани пайқамаган каби д'Артанъян яна сезмаган ўзгарган товуш билан гапида давом этди аттор.

– О, ишқилиб, айтганингиз келсин! – кула-кула деди д'Артанъян.

– Мен бу гапларнинг ҳаммасини, – жавоб берди аттор, – сиз кеч қайтасизми, йўқми, билиш учун айтаяпман, холос.

– Бу саволнинг маъноси нима, азиз хўжайин? – сўради д’Артанъян. – Мени кутмоқчи бўлманг тағин?

– Йўқ, аммо, ўзим ҳибс қилиниб, уйимга ўғри тушгандан бери ҳар гал эшик очилганда, айниқса, тунлари қўрқаман. На чора, мен ахир аскар эмасман-да.

– Майли, башарти кечаси соат бирда, иккода ёки учда қайтсан, қўрқманг. Башарти бутунлай қайтмасам, ҳатто у ҳолда ҳам қўрқманг.

Бу дафъа Бонасе шундай қаттиқ бўзариб кетди, д’Артанъяннинг буни пайқамай қолиши мумкин эмасди, у нима бўлди, деб сўради.

– Ҳеч нарса, – жавоб берди Бонасе, – ҳеч нарса. Бошимга кулфатлар тушгандан бери қўқис тутиб қоладиган фалати беҳузурлик дардига гирифтор бўлиб қолдим, мана шу тобда бутун баданим жунжикиб кетаётганини ҳис қилдим. Менга эътибор берманг, сизнинг ахир бўлак машғулотингиз – баҳтингиз нашидасини суришингиз бор-ку.

– У ҳолда бандман, чунки, чиндан ҳам баҳтиёрман.

– Ҳали-бери эмас, сабр қилинг – ахир сиз бу нарса кечқурун бўлади, дедингиз-ку.

– Нима бўпти, худога шукурки, бу оқшом келажак! Эҳтимол, сиз ҳам уни худди мен каби сабрсизлик билан кутаётгандирсиз. Эҳтимол, бугун кечқурун Бонасе хоним эри даргоҳига қадам ранжида қилар.

– Бугун кечқурун Бонасе хоним банд бўлади, – гердайиб эътироz билдириди эр, – мажбуриятлари уни Луврда тутиб қолади.

– Сизга увол бўлипти-да, муҳтарам хўжайин, сизга увол бўлипти. Масъуд пайтларим бутун атрофда ҳамма баҳтили бўлишини истайман, аммо бунинг иложи йўқ кўринади.

Кейин ёш йигит назарида ёлғиз ўзи учунгина тушунарли бўлган ҳазилига овозини барапла қўйиб, хохолаганича кетди.

– Кайфу сафо қилишингизни тилайман! – ўлимтик товуш билан жавоб берди Бонасе.

Бироқ д'Артанъян бу сўзларни эшитолмади. У ўта опислаб қолган эди, борди-ю, эшитган ҳолда ҳам ўзининг ҳозирги кайфиятида уларга парво қилмаган бўларди.

У жаноб де Тревилнинг ўйига равона бўлди; унинг кечаги ташрифи хотирлашимизча, ғоят қисқа бўлган, у ҳеч нимани тузук-қуруқ сўзлаб беришга улгуролмаган эди.

Жаноб де Тревилни унинг қувончлари тўлиб-тошиб ётган бир вазиятда топди. Қирол билан қиролича базмда у билан сермулозамат бўлган эдилар. Аммо, кардинал ўта совуқ муомала қилди.

Кечаси соат бирда хасталигини баҳона қилиб, у кетиб қолган эди. Ҳазрат олийларига келсак, улар Луврга фақат эрталаб соат олтида қайтган эдилар.

– Энди эса, – товушини пасайтириб ва ўзларининг танҳолигига амин бўлмоқчидай, хонанинг бор кунжакларини синчиклаб кўздан кечиргач, гапирди жаноб де Тревиль, – энди, ёш дўстим, сиз тўғрингизда сўзлашайлик, зеро, сизнинг қутлуғ қайтишингиз қиролнинг қувончи, қироличанинг тантанаси ва падари бузрукворнинг назардан қолиши билан аллақандай вобасталиги мутлақо равшан. Энди сиз ҳушёр бўлмоғингиз зарур.

– Ҳазрат олийларининг путфи-карамини истифода қилиш баҳтига ноил бўлгунимча нимадан ҳадиксирам шумкин? – сўради д'Артанъян.

– Ҳамма нарсадан, гапимга ишонинг. Кардинал ҳазилкаш билан ҳисоб-китобни тўғриламай туриб қалтис ҳазилни унугдиганлардан эмас, менинг эса, ўша ҳазилкаш – менга таниш бир гасконлик деган қаттиқ шубҳам бор.

– Ҳали кардинал худди ўзингиз сингари яхши боҳбар-у, Лондонга айни менинг борганимни билади деб ўйладайпизми?

– Азбаройи шифо! Сиз Лондонда бўлибсиз-да? Қўлингизда ёнаётган ажойиб олмосни Лондондан

олиб келган бўлманг тағин? Эҳтиёт бўлинг, қадрли д'Артанъян, ёвнинг тортифи – хунук нарса. Бу хусусда бир потинча шеър бор... Тўхтанг-а.

– Ҳа, ҳа албатта, – жавоб берди потинчанинг ҳатто ибтидосини ҳам сира миясига киргизолмай муаллимларни жонига ташна қилиб келган д'Артанъян, – ҳа-ҳа, албатта, бир шеър бўлиши керак...

– Албатта у мавжуд, – деди адабиётга тамойиллиги бўлган жаноб де Тревиль, – яқинда жаноб де Бенсерад уни менга ўқиб берган эди... Тўхтанг... Аҳа, эсладим!

Timeo Danaos et dona ferentes³⁰.

Бунинг маъноси: эҳсон қилгувчи ёвдан эҳтиёт бўлинглар.

– Бу олмосни менга ёў тортиқ қилгани йўқ, тақсир, – жавоб берди д'Артанъян, – уни менга қиролича ҳадя қилди.

– Қиролича! Войбўй! – деди де Тревиль. – Ҳа, бу чиндан ҳам шоҳона тухфа. Бу узук кам деганда минг пистол туради. Қиролича буни сизга ким орқали топширди?

– Буни менга ўзи берди.

– Қаерда?

– У уст-бошини алмаштирадиган хонага туташ кабинетда.

– Қай йўсинда?

– Бўса учун қўлини узатиб.

– Сиз қироличанинг қўлини ўпдингизми? – д'Артанъянга ҳайрон тикилиб, қичқирди жаноб де Тревиль.

– Ҳазрат олиялари мени бу шарафга ноил қиддилар.

– Бу нарса гувоҳлар олдида содир бўлдими? О, эҳтиётсиз, уч карра эҳтиётсиз-эй!

– Йўқ, тақсир, хотиржам бўлинг, буни ҳеч ким кўргани йўқ, – жавоб берди д'Артанъян.

³⁰ Ҳатто, эҳсон қилгувчи данайликлардан қўрқаман (лот.).

Кейин у ҳаммаси қандай содир бўлганини жаноб де Тревилга сўзлаб берди.

– О, аёллар, аёллар! – ҳайқирди кекса аскар. – Уларни романтик тасаввуридан таниб турибман. Неки сир тарапса, уларни жазб этади... Демак, сиз қўлини кўрдингиз бор гап шу. Сиз қироличани учратасиз-у – ўзини танимайсиз, сизни қиролича учратади-ю – кимлигингииздан бехабар қолаверади.

– Ҳа, аммо бу олмосдан... – эътиroz билдириди йигит.

– Қулоқ солинг, – деди жаноб де Тревиль, – сизга маслаҳат берайми, яхши маслаҳат, дўстнинг маслаҳатини?

– Менга илтифот қилган бўласиз, тақсир, – жавоб берди д'Артанъян.

– Гап бундай, ҳозир биринчи дуч келган заршуноснинг олдига жўнанг, унга бу олмосни ўзи таклиф этган ҳар қандай нарҳда сотиб юборинг. У нақадар тирриқ бўлмасин, сиз барибир, эвазига саккиз юз пистолдан кам пул олмайсиз. Пистолларни номи бўлмайди, йигитча, бу узукнинг эса номи бор, даҳшатли номи, уни тақиб юрган кимсани у жувонмарг қилиши мумкин.

– Бу узукни сотиш! Маликам тортиқ қилган узукни-я! Ҳеч қачон! – қичқирди д'Артанъян.

– Унда кўзини ичига қаратиб олинг, шўрлик мажнун, чунки, фақир гаскон дворяни онасининг сандигидан бу хил зийнатларни тополмаслигини ҳамма билади.

– Мени аллақандай хавф остида қолади, деб ўйлајпизми? – сўради д'Артанъян.

– Пилтасига ўт туташган минада ухлагувчи одам сизга нисбатан ўзини камоли хатарсиз деб ҳисоблаши мумкин, деяпман, йигитча.

– Азбаройи шифо! – де Тревилнинг дадил оҳанги юрагига ғулғула сола бошлаб, деди д'Артанъян. – Азбаройи шифо, нима қипсам экан-а?

– Ҳар қаерда ва ҳар вақт ҳушёр бўлиш. Кардиналнинг хотираси ўткир, қўли узун. Гапимга ишонинг, у ҳали сизга бирор ҳунар ишлатади.

– Қандай ахир?

– Бе! Мен буни билармишманми ? Ахир шайтоннинг барча мақомлари унинг қўлида эмасми? Энг камида сизни ҳибсга олишлари мумкин.

– Қандай! Ажабо, ҳазрат олийларининг хизматидаги аскарни ҳибсга олишга кимнинг ҳадди сифаркин?

– Азбаройи шифо! Ахир улар Атосни ҳибсга олишга андиша қилишдими? Хуллас, ёш дўстим, сарой қошида ўттиз йил бўлган кишининг гапларига ишонинг: қуюшқондан ташқари тинчиб кетманг, йўқса нобуд бўласиз. Аксинча – буни сизга мен айтаяпман – сиз ҳамма жойда душманларни кўришингиз шарт. Башарти, бирор кимса сиз билан жанжал қўзиса сабабчи, гарчанд, ўн яшар гўдак бўлган тақдирда ҳам чап беришга ҳаракат қилинг. Агар, сизга ҳужум қипсалар, кечасими, қундузими – чекининг-да бундан орят қилманг. Борди-ю, қўприқдан ўтсангиз – тахталарини яхшилаб пайпаслаб кўринг, негаки, уларнинг бири оёғингиз остида узилиб тушиши мумкин. Башарти, қурилаётган иморатнинг ёнидан ўтишингизга тўғри келиб қолса – тепага қаранг, чунки, бошингизга тош қулаши мумкин. Агар, уйингизга бемаҳал қайтар бўлсангиз – хизматкорингиз изингиздан эргашиб юрсин ва хизматкорингиз тиш-тирногигача қуролланган бўлсин, албатта, ундан батамом қўнглингиз тўқ бўлган тақдирда. Ҳаммадан эҳтиёт бўлинг: дўстдан, акугадан, маъшуқадан... хусусан маъшуқадан.

Д’Артаньян қизариб кетди.

– Маъшуқаданми?.. – беихтиёр тақрорлади у. – Нега энди маъшуқадан бошқа бирор кимсадан кўра кўпроқ эҳтиёт бўлишим керак?

– Шу сабабданки, маъшуқа – кардиналнинг, айниқса, тез таъсир қиласидиган энг севимли қуролларидан бири: аёл сизни ўн пистолга сотиб юбориши мумкин.

Далилани эслаб кўринг. Сиз муқаддас китобни биласизми?

Д’Артаньян Бонасе хоним худди шу бугунги оқшомга тайинланган муроқотни эслади, лекин унинг шаънига шуни айтишимиз керакки, жаноб де Тревиллинг аёллар хусусидаги ёмон фикри хушрӯй бекаси борасида унда заррача гумон уйғотмади.

– Айтгандек, – сўзида давом этди жаноб де Тревиль, – уч ҳамроҳингиз қаерда қолди?..

– Мен худди шуни сиздан сўрамоқчи бўлиб турган эдим, уларнинг дарагини топмадингизми?

– Ҳеч қандай.

– Мен уларни йўлда қолдириб кетган эдим: Портосни Шантилияда пешанасида мубораза билан, Арамисни Кревкерда кифтида ўқ билан ва Атосни – Аменда бошида қалбаки пул тўлади деган даъво билан.

– Шундай дeng! – деди жаноб де Тревиль. – Хўш, ўзингизчи, қандай ўтиб олдингиз?

– Мўъжиза билан деб иқрор бўлишим керак, тақсир, мўъжиза билан. Кўксимга бир қилич зарбини еб ва граф де Вардни худди капалакни гул қофозга қадағандай Кале йўлига парчин қилиб.

– Шуниси кам эди! Кардиналнинг муҳлиси, Рошфорнинг қариндоши де Вардни-я! Қулоқ солинг, жон дўстим, миямга бир фикр келиб қолди.

– Нима фикр, тақсир?

– Сизнинг ўрнингизда мен бир иш қилган бўлардим.

– Хўш-хўш?

– Падари бузруквор мени Парижда қидиргунча ҳеч кимга овоза қилмай, ими-жимида яна Ликардияга жўнаб қолардим-да, уч оғайнимнинг аҳволи нима кечганини суриштириб, билардим. Рост-да, улар шу кичкина эътибор рамзига арзирли иш қилдилар.

– Маслаҳат дуруст, тақсир, мен эртагаёқ жўнайман.

– Эртага! Нима сабабдан шу бугун кечқурун эмас?

– Бугун мени Парижда қисталанг иш тутиб қолади.

– Оббо, йигити тушмагур-эй! Бирор ўткинчи ҳавас-дир-да? Сизга такрор айтаман, эҳтиёт бўлинг: аёл ҳам-мамизни ўтмишда хароб қилиб келган, келгусида ҳам хароб қилади. Гапимга қулоқ солинг, бугуноқ кечқурун жўнаб кетинг.

– Тақсир, бунинг иложи йўқ.

– Бундан чиқди, сиз сўз бериб қўйибсиз-да?

– Ҳа, тақсир.

– Бу энди бошқа гап. Бироқ, агар бугун тунда сизни ўлдириб кетишимаса, эртага жўнаб кетишингизга ваъ-да беринг.

– Ваъда бераман.

– Сизга пул керак эмасми?

– Менда яна эллик пистол бор. Кифоя қилса керак, деб ўйлайман.

– Ҳамроҳларингизда-чи?

– Уларнинг пули бўлса керак. Биз Париждан жўна-ганда ҳар биримизнинг чўнтағимизда етмиш беш пис-толдан бор эди.

– Жўнашингизга қадар сизни кўраманми?

– Кўрмасангиз керак, деб ўйлайман, тақсир, башар-ти бирон янги гап чиқиб қолмаса.

– Унданай бўлса оқ йўл.

– Сизга ташаккур, тақсир.

Д'Артаньян жаноб де Тревиль билан унинг мушке-тёрлар ҳақидаги оталарча ғамхўрлигидан ҳар қачон-гидан кўпроқ кўнгли бузилиб хўглаши.

– У Атос, Портос ва Арамисларнинг ўларидан бир-ма-бир хабар олди. Аммо, уларнинг биттаси ҳам қайтмаган эди. Уларнинг хизматкорлари ҳам қайтмаган, на улардан, на булардан ҳеч қандай дарак бўлмаган эди.

Д'Артаньян йигитлар хусусида уларнинг маъшуқа-ларини йўқлаб хабар топган бўларди, лекин у на Портоснинг маъшуқасини, на Арамиснинг машъуқасини танимасди. Атосга келганда эса, унинг маъшуқаси йўқ эди.

Гвардия казармалари ёнидан ўтаётган пайтда у табапаларга бош суқиб кўрди: тўрт отнинг учтаси келтириб қўйилган эди. Оғзи очилиб қолган Планше уларни тозаламоқда, иккитаси аллақачон таҳт.

– Оҳ, тақсир, – д’Артанъянга кўзи тушиб, деди Планшे, – сизни кўрганимдан бирам хурсандман!

– Ўзи нима гап, Планше? – сўради йигит.

– Сиз хўжайинимиз жаноб Бонасега ишонасизми?

– Менми? Қилча ҳам-да.

– Мана шуниси яхши, тақсир.

– Аммо, сен нега буни суриштириб қолдинг?

– Шунинг учунки, сиз у билан сўзлашаётганингизда мен, гарчи, сўзларингизни эшитмасам ҳам, сизларни кузатиб турган эдим, биласизми нима, тақсир: унинг уч ёки тўрт марта юзи ўзгариб кетди.

– Йўғ-э?

– Сиз буни пайқамадингиз, чунки, мактуб тўғрисидаги хаёлларингиз билан овора эдингиз. Мен бўлсам, бу мактуб уйимизга тушиб қолган ғаройиб йўлдан безовта эдим ва унинг башарасидан бир зум ҳам кўзими ни узмадим.

– Хўш, у сенга қандай бўлиб кўринди?

– Муртаднинг башараси бўлиб.

– Наҳотки?

– Бунинг устига, тақсир, сиз билан хайр-маъзур қилиб, муюлишда ғойиб бўлишингиз билан Бонасе шляпасини олиб, эшигини қулфлади-да, кўчадан қарши томонга югуриб кетди.

– Дарҳақиқат гапинг тўғри, Планше, бу нарсаларнинг ҳаммаси бисёр шубҳали қўринади, аммо сен хотиржам бўл, ҳаммаси энг қатый суратда аниқланмагунча биз унга ижара ҳақини тўламаймиз.

– Сиз ҳазиллашганингиз-ҳазиллашган, тақсир, бироқ, сабр қилинг – ўзингиз қўрасиз ҳам.

– На чора, Планше, майли, таваккал.

– Кечки сайрни қолдирмайман денг, тақсир?

– Аксинча, Планше, Бонаседан қанча күп аччиғлан-
сан сени безовта қилаётган мактубда тайинланган му-
лоқотга шунча ҳафсала билан бораман.

– Майли, тақсир, агар қарорингиз...

– Қатый, дўстим. Хуллас, соат тўққизда шу ерда,
казармада шай тур. Мен олдингга кираман.

Хўжайнини қўзланган иқдомдан айнитишга сира
умид қолмаганини кўриб, Планше чуқур хўрсиниб
қўйди-да, учинчи отни тозалашга киришди.

Аслини олганда, фоят ҳушёр йигит бўлмиш д'Артанъ-
янга келсак, у уйига қайтиш ўрнига тўрт оғайни учун
мушкул дамда уларни шоколад нонушта билан сийла-
ган ўша гасконлик руҳонийникига тамадди қилгани
жўнади.

XXIV

Шийпон

Соат тўққизда д'Артанъян казарманинг олдида
ҳозир бўлиб, Планшени тамом тап-тайёр ҳолда топ-
ди. Тўртинчи от етиб келган эди.

Планше мушкет ва пистолетлар билан қуролланган-
ди.

Д'Артанъяннинг ёнида қилич билан камарига қис-
тирилган икки пистолет бор эди. Улар отларига миниб,
товуш чиқармай жўнаб кетдилар. Қоп-қоронғи бўлга-
ни учун уларнинг кетаётгани сезилмай қолди. Планше
орқада, соҳибидан ўн қадамча берида бораради.

Д'Артанъян соҳил қўчаларидан ўтиб, Конферанс
дарвозасидан чиқди-да, у маҳаллар ҳозиргидан хийла
гўзалроқ бўлган Сен-Клуга элтувчи йўлдан равона
бўлди.

Улар шаҳар ичидалигида Планше ўзи белгилаб ол-
ган оралиққа риоя қилиб юрди, лекин йўл хилватлаш-
гани, қоронғилашгани сайин у нуқул ўз соҳиби сари
сурила борди ва Булон ўрмонининг этагида у табиий
равишда йигитнинг ёнида пайдо бўлди. Баланд-баланд

даражтларнинг чайқалиши ва зулмат чўккан чангальзордаги ой яллифи Планшенинг жонсарак юрагига ғулгула солишини биз гапириб ўтирмаймиз. Д'Артанъян хизматкорининг ҳоли чатоқлигини пайқади.

– Х-ў-уш, жаноб Планше, сизга нима бўлди? – сўради у.

– Ўрмон ибодатхонага ўхшайди, деб ҳисобламайсизми, тақсир?

– Хўш, нимаси билан, Планше?

– Шуниси биланки, бу ерда ҳам, у ерда ҳам қаттиқ қаттиқ гапиришга ботинолмайсан киши.

– Нима сабабдан қаттиқ гапиришга ботинолмайсан, Планше? Қўрққанинг учунми?

– Ҳа, бизни битта-яримтаси эшитиб қолади, деб қўрқаман, тақсир.

– Бизни битта-яримтаси эшитиб қолади деб! Аммо, бизнинг гапларимизда ахлоқсиз ҳеч нима йўқ-ку, азизим Планше, ҳеч ким ундан макруҳлик тополмаган бўларди.

– Оҳ, тақсир! – ўзининг асосий фикрига қайтиб, гапини давом эттирди Планше. – Биласизми, шу Бонасенинг қошларида алпақандай маккор нарса бор, кеин у лабларини бирам хунук қимирлатадики!

– Қандай жин чалиб, сен ҳозир Бонасени эслаб қолдинг?

– Тақсир, одам эплаган нарсасини эслайди, хоҳлаганини эмас.

– Сен қўрқоқ бўлганинг учун шундай, Планше.

– Эҳтиёткорликни қўрқоқлик билан арапаштириш ярамайди тақсир. Эҳтиёткорлик – эзгу хосият.

– Сен ҳам хосиятлисан-а, – шундайми, Планше?

– Тақсир, ҳў, у ерда нима йилтиллаяпти? Мушкетнинг оғзига ўхшайди. Ҳар эҳтимолга қарши бошимизни эгсакмикан?

– Дарҳақиқат, – тўнғиллади де Тревилнинг насиҳатлари ёдига тушган д'Артанъян, – дарҳақиқат, бориб-бориб бу ҳайвон мени ҳам ваҳимага солади.

У отини йўртиб кетди.

Планше соҳибининг ҳаракатларини, гўё ўзи унинг шарпаси каби айнан тақорлаб, шу заҳоти унинг ёнида пайдо бўлди.

– Нима, тақсир тун бўйи юраверамизми? – сўради у.

– Йўқ, Планше, чунки, сен етиб келдинг.

– Етиб келдинг деганингиз нимаси? Сиз-чи, тақсир?

– Мен эсам яна бир-икки қадам юраман.

– Мени бу ерда ёлғиз ташлаб кетасизми?

– Кўрқаяпсанми, Планше?

– Йўқ, тақсир, лекин фақат айтмоқчи эдимки, тун жуда салқин бўлади, совуқ бодга йўлиқтиради, бод дардига чалинган хизматкор, хусусан, сиздек абжир соҳиб учун ёмон дастёр бўлади.

– Хўп, яхши, Планше, агар совуқ есанг, ҳў кўриниб турган майхоналарнинг бирига кирақол, эртага сахар соат олтида мени эшик тагида кут.

– Тақсир, сиз эрталаб берган экюни ҳурмат тариқасида еб-ичиб бўлдим, хуллас, совқотиб қолган тақдирда чўнтағимда ҳемири ҳам йўқ.

– Мана сенга ярим пистол. Хўп, эртагача.

Д’Артанъян отдан тушиб, тизгинни Планшега ташлади-да, ридога бурканиб, бирпасда узоқлашиб кетди.

– Ё раббий, бирам совқотяпманки! – хўжайини кўздан фойиб бўлгани ҳамон бақириб юборди Планше. У исинишга интиқиб, дарров шаҳар чеккаси қовоқхонасига хос ҳамма ташқи нишонлар билан безатилган бир уйнинг эшигини қоқди.

Бу орада камбар сўқмоққа бурилган д’Артанъян йўлида давом этиб, Сен-Клуга бориб қолди; бироқ, бу ерда у бош кўчадан юрмади, балки, қасрни айланиб ўтиб, кичик хилват тор кўчага этиб олди-да ҳаял ўтмай мактубда кўрсатилган шийпоннинг қаршисида ҳозир бўлди. Шийпон жуда овлоқ жойда турарди. Тор кўчанинг бир томонида баланд девор қаққайиб, шийпон унинг ёнбошида жойлашган, бошқа томонида ичка-

рисида фарыб күлба қўзга чалиниб турган кичик чор-
боғни четан девор йўловчилардан муҳофаза қиласади.

Д'Артаньян мулокот жойига ташриф буюрди ва ўзи-
нинг шу ердалигини бирор белги билан хабар қилиш
ўзига айтилмагани сабабли кута бошлади.

Камоли сукунат ҳукм сурар, пойтахтдан юз ле на-
ридаман деган хаёлга бориш мумкин эди. Чор-атроф-
ни кўздан кечиргач, д'Артаньян четан деворга суюн-
ди. Шу четан девор, чорбоғ, шу күлба орқасида бир-
иккита ёруғ нуқта, бу дўзахнинг тиниқ юлдузлари ми-
тиллаб турган тубсиз ўпқон – Париж, бўм-бўш Париж,
ҳувуллаб уйқуда ётган сўнгсиз фазо қуюқ туман қатла-
ри орасига кўмилган эди.

Лекин, д'Артаньян учун у кўрганки нарса жозибали
шаклга чулғана, унинг бутун фикру хаёллари табас-
сум қиласар, ҳар қандай зулмат шаффоғ кўринар: ви-
сол онлари яқин қолган эди.

Дарҳақиҷат, бир неча паҳзадан кейин Сен-Клу ми-
норасининг қўнғироғи ўзининг ланг очиқ ғувиллаган
даҳанидан ўнта суст зарбни чиқарди.

Тун ичида бўғиқ нола қилаётган бу бронзасимон то-
вушда мудҳиш ваҳима бор эди.

Лекин, бу зарбларнинг ҳар биттаси йигитнинг қал-
бига ҳамоҳанг уриларди, ахир – уларнинг ҳар бири
интизор соатнинг бир зарраси эди-да.

Унинг кўзлари иккинчи қаватдаги биттадан бўлак
ҳамма деразалар дарчалари билан берк кичкина ший-
понга қадалган эди.

Бу деразадан четан девор ташқарисида сада бўлиб
ғовлаб кетган бир-икки туп арғувон дараҳтининг тит-
роқ шаббаларига симобий тус бериб, майин нур та-
ралмоқда эди. Шунча файз билан ёришиб турган бу
деразанинг орқасида хушрўй Бонасе хонимнинг унга
кўз тутиб ўтиргани аён эди.

Бу ширин хаёллардан сархуш бўлиб, д'Артаньян
файзли мўъжаз масканга нигоҳини тикканича, сира
тоқатсизланмай яна ярим соат кутди; зарҳал берил-

ган пирамонли шифтнинг бир парчаси ташқаридан кўриниб қолган жиҳозларнинг бежиримлигидан да-
лопат берарди.

Сен-Клу минорасидаги қўнфироқ ўн яримга занг
урди.

Бу дафъа д'Артанъян ўзи ҳам изоҳлашга ожиз ғала-
ти титроқ томирларини жимирилатиб ўтганини ҳис қил-
ди. Эҳтимол, у жунжика бошлагандир ва соф жисмо-
ний ҳиссиётини маънавий деб ўйлагандир.

Кейин қўнглига номани ўқиганда ўзи хато қилган-у,
мулоқот атиги соат ўн бирга тайинланган деган фикр
келди.

У деразага яқин йўлаб, нур оқимига турди-да, чўнта-
гидан мактубни чиқариб, уни қайта ўқиб чиқди; йўқ у
янглишмаган: мулоқот чиндан ҳам соат тўққизга та-
йинланган эди.

У аввалги жойига қайтиб борди; сукунат ва танҳо-
лик унда бир мунча ваҳима қўзғата бошлаган эди.

Соат ўн бирга занг урди.

Д'Артанъян энди ҳадиксирай бошлади: рости би-
лан Бонасе хонимга бирор кор-ҳол бўлганмикан-а.

У ошиқ-маъшуқлар учун расм бўлган белгини қилиб,
уч марта чапак чалди: бироқ ҳеч нарса, поақал акс-
садо ҳам унга жавоб қилмади.

У деворга яқинлашиб, унга тирмасиб чиқишига ури-
ниб кўрди, лекин девор янги шувоқдан чиққан бўлиб,
д'Артанъяннинг тирноқларини синдириб олгани
қолди, холос.

Шу нафас у аввалгидек, шаббаларига нур симобий
тус бериб турган дараҳтларга диққатини қаратди-ю,
улардан бири йўл узра осилиб тургани сабабли ўша
шохга чиқсан шийпон ичкарисига қарашнинг иложи
бўлади, деб қарор қилди.

Дараҳтга чиқиш мушкул иш эмасди. Бунинг устига
д'Артанъян атиги йигирма ёшда бўлиб, бинобарин,
ўзининг болалик машқларини ҳали унуганича йўқ
эди. Бир зумда у шохлар орасида пайдо бўлди ва тиник

ойналар орқали унинг назари хона ичкарисига тушди.

Д'Артаньяннинг кўз ўнгида мудҳиш манзара намоён бўлди-ю, унинг бадани жимиirlаб кетди. Бу майнин нур, бу шинам чироқ даҳшатли қирғин манзарани ёритиб турган эди: дераза ойналаридан бири чил-парчин қилинган, эшик синдирилиб, табақалари илмоғида осилиб қолган; афтидан, устига танқис таомлар ҳозирланган стол тўнтарилиб, полда ётарди; шиша синиклари, эзилган мева-чевалар паркетда сочилиб ётарди; бу хонадаги жамики нарса аёвсиз ва мардона курашдан далолат бериб турарди; ҳатто, д'Артаньян бу гайриоддий тартибсизлик орасида кийимларнинг парчаларини, дастурхон ва дарпардалардаги талай қонли доғларни кўргандай бўлиб кетди.

Юраги ҳаприқиб урган ҳолда у ерга тушишга шошибди; у зўровонликнинг яна бирор нишоналари кўча-да бор-йўқлигини кўрмоқчи эди.

Хира зиё тун суқунатида ҳамон милтиллаб турарди. Шунда ҳозиргача астойдил текширувга ўзини ҳеч нима ундумагани сабабли ўзи дарров илғамаган алла нарсаларга д'Артаньяннинг кўзи тушди: бир жойи тепаланган, бошқа жойи титкиланган ерда одам ва от туёқларининг излари мавжуд эди. Бундан ташқари, афтидан, Париждан келган извошнинг фидираклари юмшоқ тупроқда шийпонгача келиб, яна Париж таравфа бурилиб кетган чуқур изларни қолдирган эди.

Тадқиқотларини давом эттираётган д'Артаньян пировардида девор тагида йиртилган аёл қўлқопини топиб олди. Бу қўлпоқнинг лой чапланмаган жойлари беғубор покизалиги билан ажралиб турарди. Бу ўша жазманлар ажиб қўлчадан жон деб юлқиб олгувчи, атири сепилган қўлқоплардан бири эди.

Мушоҳадаларини давом эттиргани сайин унинг манглайи жиққа терга ботар, юраги ёмон хавотирдан қисилар, нафаси тезлашар эди; бироқ эҳтимол, бу шийпоннинг Бонасе хонимга сира алоқаси йўқдир,

жувон мулокотни шийпон ичкарисида эмас, балки, ёнида тайинлагандир, уни Парижда юмушлари, балки, эҳтимол, эрининг рашки ҳам тутиб қолган бўлиши мумкин деб ўзига ўзи тасалли берарди.

Лекин, унинг барча далилларини баъзан бизнинг бутун вужудимизни қамраб олиб, дод согувчи, ёмон фалокат рўй берди, дея қаттиқ чинқирувчи ички изтироб туйфуси парчалаб ташлар, якson этар, остин-устун қилиб юборарди.

Д'Артаньяннинг гўё эс-хуши оғиб қолди; у катта йўлга отилди, шу ерга келган йўлидан юриб кетди, парамонгача югуриб бориб, киракашни гапга солди.

Шом соат еттиларда киракаш қора ёпинчиққа бурканган, афтидан, танилиб қолишни ҳаргиз истамаган аёлни дарёдан ўтказиб қўйган эди; бироқ, айни шу эҳтиёт тадбирлари киракашни унга эътибор қилишга унади-ю, у, аёлнинг ёш ва гўзаллигини пайқади.

У маҳаллар худди ҳозирги каби аксар ёш ва соҳибжамол аёллар Сен-Клуга танилиб қолмасликни истаган ҳолда оралаб турардилар, лекин, барибир, киракаш айни Бонасе хонимни кўрганига д'Артаньян бир зум ҳам гумон қилмади.

Киракашнинг хужрасида ёниб турган чироқ нурида йигит Бонасе хонимнинг номасини яна бир карра ўқиб чиқиб, ўзининг хато қилмагани, мулокот бўлак жойдамас, Сен-Клуда, бўлак кўчада эмас, жаноб д'Естременинг шийпони ёнида тайинланганлигига қаноат ҳосил қилди.

Кўнгли панд бермагани, катта фалокат содир бўлганини д'Артаньянга исбот этмоқ учун ҳамма нарса тил бириктирган эди.

У орқасига қайтиб югорди; назарида, у йўқ пайти шийпонда бирор янги гап ўтган-у уни аллақандай маълумотлар кутаётгандай туюларди.

Тор кўча аввалгидек ҳувиллаб ётар ва ўша-ўша осойишта майин нур ҳамон деразадан тарагиб турарди.

Қўққис д'Артанъяннинг эсига бир нима қўргани, шубҳасиз, эҳтимол, лаб-даҳани ҳам бўлган ўша басир ва гунг ҳужра тушди.

Дарча берк эди, лекин у четан девордан ошиб ўтдида, занжирбанд итнинг ҳуришига парво қилмай, кулбага яқинлашди.

У тақиплатди. Дастваб ҳеч ким жавоб қилмади. Кулбада худди шийпондаги сингари ўлик суқунат ҳукм сурарди; бироқ қулба унинг сўнгги илинжи бўлиб, тақиллатишда давом этарди.

Ҳадемай, ичкаридан енгил шарпа, ҳуркак сас эшитилди.

Шунда д'Артанъян тарақлатишдан тўхтаб, ёлвора бошлиди, унинг товушида шунча хавотир ва ваъда, шунча қўрқув ва илтижо бор эдики, бу товуш энг юраксиз одамни ҳам тинчтишига қодир эди. Ахийри, ярим чириган кўхна дарча очилди ёки, тўғрироғи, қия бўлди-ю, кунжақда ёниб турган кичкина чироқнинг хира нури д'Артанъяннинг тасмаси, қилич дастаси ва пистолетларининг сопларига шуъла ташлаши ҳамон яна дарров қарсилаб ёпиди. Бироқ, бу нарсаларнинг ҳаммаси нечоғлик оний бўлмасин, д'Артанъян мўйса-фиднинг бошини илғаб қолишга улгурди.

– Худо ҳаққи, менга қулоқ беринг! – деди у. – Мен бир кишига кўз тутган эдим, аммо у йўқ. Хавотирланганимдан ўлар ҳолатга келдим. Айтинг, шу яқин орада бирор бахтсизлик содир бўлмадими?

Дераза аста-секин очилиб, унда аввалги чеҳра тағин кўринди, фақат у ҳозир илгаригидан ҳам бўзарган эди.

Д'Артанъян бор гапни, фақат номларини тилга олмай, самимий сўзлаб берди: шу шийпон ёнида унга бир ёш жувон билан мулоқот тайнлангани, унинг дараги бўлмагач, арвуғонга чиққани ва чироқ нурида у ерда ҳукм суриб ётган қиёматни қўрганларини сўзлаб берди.

Чол бошини сарак-сарак қилиб, таъкидлаганича, уни диққат билан тинглади: кейин д'Артанъян гапини

тутатганда у яхшилик чиқмайдиган бир алфозда бошини чайқаб қўйди.

– Сиз нима демоқчисиз? – бақириб юборди д'Артанъян. – Худо ҳаққи, тушунтириб беринг, бу нима деган гап?!

– Оҳ, тақсир, – жавоб берди чоп, – мендан ҳеч нимани сўраманг, чунки, кўрганларимни сизга айтиб қўйсам бошим балога қолиши аниқ.

– Демак, алланима кўрибсиз-да? – сўради д'Артанъян. – Ундаи бўлса, – унга бир пистол ташлаб, сўзида давом этди у, – кўрганларингизни сўзлаб беринг, худо ҳаққи сўзлаб беринг, ҳар сўзингизни сир тутаман, деб чин дворянлик сўзимни бераман.

Чол д'Артанъяннинг юзида шунча самимият ва шунча уқубат ўқидики, унга тинглашни ишора қилиб, аста ҳикоясини бошлади:

– Соат тўққизда кўчадан аллақандай шовқинни эшишиб қолдим. Нима гаплигини билиш истагида эшикка яқинлашиб, бирдан-бир кимсанинг боғимга кирмоқчи бўлаётганига кўзим тушди. Мен қашшоқман, ўзими ни ўфри уришидан қўрқмайман, шунинг учун эшикни очдим ва бир-икки қадам нарида уч кишини кўрдим. Қоронфиликда от қўшилган извощ ва салт отлар турарди. Отлар, афтидан, дворянлар сингари кийинган шу эркак кишиларга қарашли эди.

«Мендан нима истайсиз, яхши жаноблар?» – сўрадим мен.

«Сенда нарвон бўлиши керак», – деди ўша менга сардор бўлиб кўринган киши.

«Ха, тақсир, ха, унда мева тераман».

«Уни бизга бериб, уйингга жўна. Мана сенга, безовта қилганимиз учун экю. Фақат ёдингда бўлсин: кўрган-эшитганларинг тўғрисида поақал бир сўз оғзингдан чиқиб кетса – ахир сенга қанча пўписа қилма, баригириб қараб, эшитиб тураверишингга ишончим комил – тамом бўласан!»

Шу сўзларни айтиб, у менга, ерга экю ташлаб, нарвонни опди.

Унинг орқасидан дарчани беркитиб, ўзимни уйга кетаётганга солдим, аслида эса, шу заҳоти орқа эшикдан чиқдим-у, қоронғида пусиб, ҳув анави каракатнинг бутасигача бордим, у ердан кўзга чалинмасдан ҳамма нарсани кўришим мумкин эди.

Уч эркак извошни шовқин чиқармасдан яқинроқ келтиришди-да, ундан бақалоқ, пакана, соchlари моштурууч, эгнидаги қора уст-боши эски бир одамчани туширишди. У ҳадик билан атрофга аланглаб олгач, нарвонга чиқди, эҳтиёткорлик билан хонага мўралаб, астагина пастга тушди-да, шивирлади:

«Бу ўша».

Мен билан гаплашган киши дарров шийпон эшиги олдига бориб, чўнтағидан олган қалити билан уни очди-да, орқасидан эшикни ёпиб ғойиб бўлди; бу орада қолган иккитаси нарвонга чиқишиди. Чол извош эшиккаси ёнида қолди, извошчи қўшилган отларни, хизматкор эса салт отларни ушлаб туришарди.

Бирдан шийпондан қаттиқ фарёдлар эшитилиб, аллақандай аёл югуриб, деразанинг олдига келди-да, гўё ўзини пастга ташламоқчидай, уни очиб юборди. Бироқ, икки эркакка кўзи тушгач, у сапчиб орқага чекинди, эркаклар эса бир сакраб, хонага кириб кетишиди.

Мен ортиқ ҳеч нима кўрмадим, аммо синдирилаётган жиҳозларнинг қасир-кусурини эшитиб қолдим. Аёл додлар ва ёрдамга чақираарди, лекин кўп ўтмай, унинг фарёдлари сўнди. Уч эркак деразанинг олдига келишиди. Уларнинг иккиси аёлни кўтарган кўйи нарвондан тушиб, уни извошга ўтқиздилар; бақалоқ чол унинг орқасидан извошга кирди. Шийпонда қолган киши деразани ёпиб, бир дақиқа ўтгач, ҳовлидан чиқди. Икки ҳамроҳи эса аллақачон отларга миниб, уни кутишмоқда эди. Аёлнинг извошдалигига ишонч ҳосил қилгач, у ҳам сапчиб эгарга минди, хизматкор извошчининг ёнидан жой олди, извош уч суворий соқчилигига жўнаб кетди, шу билан ҳаммасига хотима ясалди.

Бу даҳшатли хабардан эсанкираб д'Артанъян қарахт бўлиб унсиз тураверди: қаҳру ғазаб ва рашкнинг жамики жинлари унинг қалбида туфён кўтарарди.

– Жаноб, – афтидан, бу унсиз алам ҳар қандай нопа ва кўз ёшларидан кўпроқ таъсир этиб деди чол, – рост гап, кўп қайғураверманг. Ахир улар дилбарингизни ўлдиришгани йўқ-ку, энг муҳими шу.

– Бу мудҳиш хуружни қандай одам бошқарганини лоақал тусмолдан биласизми? – сўради д'Артанъян.

– Йўқ, мен уни танимайман.

– Аммо, у билан гаплашгандан кейин, демак, уни кўра олгансиз.

– Э, сиз унинг нишоналарини сўрайapsизми?

– Ҳа.

– Новча, қотма, қорамағиздан келган, қора мўйлов, қора кўз, афти-ангоридан – дворян.

– Ана холос, – қичқирди д'Артанъян, – бу ўша! Бу яна ўша! Бу менинг ёвуз арвоҳим бўлса керак! Бошқаси-чи?

– Қайси?

– Бақалоги.

– О, униси кибор одаммас, бунга кафилман. Унинг ёнида қиличи йўқ эди, бошқалар ҳам унга эҳтиромсиз мумомала қилишарди.

– Бирор малай, – фўлдиради д'Артанъян, –вой, шўрлик, шўрлик! Уни не куйга солишипти-я?

– Сиз мени фош қилмайман деб ваъда бериб эдингиз, – деди чол.

– Ўз ваъдамни сизга такрорлайман. Кўнглингиз тўқ бўлсин, мен дворянман. Дворяннинг лафзи битта бўлади, мен ваъдамни бериб қўйдим.

Юраги эзилиб д'Артанъян яна паромга йўл олди. Гоҳи дақиқалар у чол ҳикоя қилган аёл Бонасе хонимлигига ишонмай қолар, ҳамда эртагаёқ уни Луврда кўришга умид боғлар эди; гоҳи дақиқалар эҳтимол, бўлак бирор кимса билан унинг алоқаси бўлган-у, кунчи маъшуқ уни тутиб олиб, қочган, деган фикр мияси-

га келиб қоларди. Хаёллардан боши қотиб, у азоб чекар, ғамга ботарди.

– О, кошкийди дўстларим мен билан бўлса! – нидо қилди у. – Менда жуда бўлмагандан уни топишга поақал бирор умид бўларди. Аммо, ким билади, уларнинг ҳоли нима кечди экан!

Вақт ярим кеча эди; энди Планшени ахтариб топмоқ лозим эди. Д'Артанъян ақалли хира шуъласи қўзга чалинганки, бор ҳароботларнинг эшигини қоқиб чиқди. – Планше уларнинг бирортасида йўқ эди.

Ҳароботларнинг олтинчи саноғида д'Артанъян қидиришларим қарийб пуч деган мулоҳазага бориб қолди. У хизматкорига фақат эрталаб соат олтида ўзини кутишни буюрган бўлиб, у ҳозир қаерда бўлмасин, бунга тамоман ҳақди эди.

Бунинг устига йигит синоат жойининг яқинида қолгач, бу сирпи ҳодиса хусусида бирор маълумотни тезроқ топаман, деб ўйлаб қолди. Хуллас, биз айтиб ўтганимиздек, олтинчи қовоқҳонада д'Артанъян ҳаяллаб қолди-ю, дурустроқ шаробдан бир шиша сўраб, энг қоронғи кунжакка ўрнашиб олди-да, шу ерда тонг отишни кутишга қарор қилди; бироқ, бу дафъа ҳам унинг умидлари чиппакка чиқди, у гарчи, фоят диққат билан тинглаган бўлса-да, ўзи ўтирган жойнинг муҳтарам даврасини ташкил этгувчи мастеровой, малай ва аравакашлар ўртасидаги ўзаро қарғанишлар, ҳазил-мутойиба ва сўкинишлардан у шўрлик ўғирланган аёлнинг изига солишга яроқли ҳеч нима эшитолмади. Хуллас, бекорчиликдан ва шубҳа туғилишини истамаганидан шишасини тугатиб, у ўз кунжагида қулайроқ ўтириб, бир амаллаб уйқуга кетишга мажбур бўлди. Хотирлашимизча, д'Артанъян йигирма ёшда эди, бу ёшда уйқу муқаррар ҳуқуқларга молик бўлади, уларни ҳатто, энг аламзада қалбларга ҳам ўтказади.

Эрталаб соат олтиларда д'Артанъян тутуриқсиз ўтган тундан кейин, кун бошида йўлдош бўладиган ноxуш кайфият билан уйғонди. Унинг тарафдудлари

күп чўзилмади; уйқу орасида ҳеч ким қоқлаб кетмаганига ишонч ҳосил қилиш учун у ўзини пайпаслаб кўрди ва узугини қўлда, ҳамёнини чўнтақда ва пистолетларини ёнда топиб, ўрнидан қўзғалди, шароб ҳақини тўлаб, хизматкорни эрталаб қидириш тундагидан ўнгроқ деган умид билан ташқарига чиқди. Чиндан ҳам, рутубатли кулранг туман орасидан у дастлаб разм солгани арафада д'Артанъян ҳатто, мавжудлигини ҳам пайқамай ёнидан ўтиб кетган қўримсиз, фариб харобот эшиги тагида икки отнинг тизгинини ушлаган ҳолда уни кутаётган ҳалол Планше бўлди.

XXV

Портос

Тўғри ўзиникига бориш ўрнига д'Артанъян жаноб де Тревиль эшиги тагида отидан тушиб, шошганича зинапоядан югуриб чиқди. Бу дафъа у содир бўлган нарсаларнинг ҳаммасини унга сўзлаб беришга қарор қилди. Бу воқеа борасида жаноб де Тревилнинг жўяли маслаҳат бера олиши шубҳасиз эди; бундан ташқари, жаноб де Тревиль қиролича билан кунда юз кўришиб турар ва ўз соҳибасига садоқати учун таъзирини еяётгани шак-шубҳасиз шўрлик аёлнинг бирор дарагини ҳазрат олияларидан сўраб билиш унинг қўлидан келса, ажаб эмас эди.

Жаноб де Тревиль йигитнинг ҳикоясини бу саргузаштда ишқий фитнадан ортиқроқ нарса кўраётганини билдиргувчи жиҳдият билан тинглади.

– Ҳм... – деди у д'Артанъян гапини тугатгандан сўнг.
– Бу нарса падари бузрукворсиз битмагани мутлақо аён.

– Аммо, нима қилмоқ керак? – сўради д'Артанъян.
– Ҳеч нима, ҳозирча мутлақо ҳеч нима, мумкин қадар тез Париждан жўнаб кетишдан ўзга чора йўқ. Мен буни сизга аллақачон айтганман. Мен қироличага учрайман, у кишига бечора аёлнинг йўқолиш таф-

силотларини сўзлаб бераман – унинг бундан хабари йўқ, албатта.

Жаноб де Тревилнинг, гарчи, у гасконлик бўлса-да, ваъда бериш одати йўқлигини д’Артанъян биларди, лекин ваъда қилишига тўғри келган тақдирда ҳам у ваъдасини ўзи айтганидан зиёда қилиб, дўндириб кўярди. Шундай қилиб, йигит унга ўтмиш ва келажак учун миннатдорликка тўлиқ таъзим қилди, бу диловор, азмкор йигитга ўз навбатида астойдил жонкуярлик қилиб келаётган муҳтарам капитан эса унинг қўлини дўстона қисиб, оқ йўл типади.

Жаноб де Тревилнинг насиҳатларини зудлик билан амалга ошириш қасдида д’Артанъян чамадонлар тахланишини назорат қилмоқ учун Гўрковлар кўчасига жўнади. Уйга етганда у халат кийиб, эшик бўсафасида турган жаноб Бонасени кўрди. Хўжайнинларининг маккор хусусиятлари борасида зийрак Планше айтган ҳамма гаплар ҳозир д’Артанъяннинг ёдига тушди-ю, ҳар қачонгидан кўпроқ диққат билан унга синчиклаб қаради. Дарҳақиқат, сафрони тарқаганидан дарак берувчи, эҳтимол, тасодифий сабабга ҳам молик рангининг заъфарон заҳиплигидан ташқари, д’Артанъян унинг юзидағи ажинлар тузилишида алланечук маккор ва муғомбирлик пайқади. Фирибгар ҳалол одамдай кулмайди; риёкорнинг кўз ёшлари самимий одамницидан фарқ қиласди. Ҳар қандай сохтагарчилик – бу ниқобдир ҳамда бу ниқоб нечоқлик моҳирона ясалган бўлмасин, диққат билан разм солинса, уни ҳамиша чинакам қиёфадан фарқлаб олмоқ мумкин.

Д’Артанъянга ҳам Бонасе ниқоб тутиб юргандай, тутганда ҳам жуда бачканасидан тутиб юргандай кўринди.

Ўзи бу одамдан ҳазар қилиши таъсирида, Д’Артанъян унинг ёнидан сўз қотмай ўтиб кетмоқчи бўлган эди, жаноб Бонасенинг ўзи уни чақириб қолди.

– Оббо, йигитча-эй, – деди у, – тунларни дурустгина ўтказяпсиз, шекилли? Эрталаб соат етти бўлиб қолди,

азбаройи шифо! Расм-русумга андак ўзгартыш киритган күринасиз, бошқалар энди уйдан чиқаётган маҳал сиз уйга қайтяпсиз.

– Мана, сизга, бу хил таъна қилиб бўлмайди, метр Бонасе, – жавоб берди йигит, – сиз сипоҳликнинг на-мунасисиз. Тўғри, ёш ва гўзал рафиқанг бўлгандан ке-йин баҳт кетидан қувиб юришга ҳожат қолмайди: баҳт ўз оёғи билан уйга кириб келади. Шундаймасми, жа-ноб Бонасе?

Бонасе ранги бўздай оқариб, тиржайиб қўйди.

– Ҳа ҳа, сиз жуда ҳазилкаш экансиз, – деди у, – бироқ, ёш дўстим, бугун кечаси қаерпарда санқиб юрдингиз, азбаройи шифо? Сўқмоқ йўплар сайр учун унчалик боп эмас, шекилли.

Д'Артаньян тепасигача балчиқقا ботган ўз этиклариға қаради, лекин шунда унинг нигоҳи иттифоқо атторнинг кавуш ва пайпоқларига тушди, улар худди бир ҳалқобга кириб чиққандай туюларди: уларнинг ҳам, буларнинг ҳам шалтоғи мутлақо бир хил эди.

Шунда қўққис Д'Артаньяннинг кўнглига поп этиб бир фикр келди. Бу бақалоқ одамча, пакана, соchlари мош-гуруч, извошга ҳамроҳ қуролли суворийлар мен-симай муомала қилишган бу малаймисол қора усти-бошлиқ чол Бонасенинг ўзи эди. Эр рафиқанинг олиб қочилишига бош-қош бўлган

Д'Артаньяннинг уни гирибонидан тутиб, жуда бўғиб қўйгиси келди-ю, лекин айтиб ўтганимиздек, у фоят эҳтиёткор йигит бўлиб, ўз шахтини қайтарди. Бироқ, унинг юзи шунча яққол ўзгариб кетдики, Бонасе чўчиб, орқага тисарилди, лекин у эшикнинг айни ёпиқ турган табақаси олдида турарди ҳамда бу ғов уни жойидан қимирламасликка мажбур эди.

– Ҳазил қиласптиларми, азизим, – деди д'Артанян. – Лекин, назаримда, агар менинг этикларим тозалашга муҳтож бўлса унда сизнинг пайпоқ ва кавушларингиз ҳам чўтка талаб бўлиб турибди. Наҳот сиз ҳам саргузашт овлаб, бирор ерда изғиб юрган бўлсангиз, метр

Бонасе? Қўйинг-э, биласизми, сизнинг ёшиңгиздаги, бунинг устига ёш ва соҳибжамол рафиқаси бор одамга бу ярашмаган қилик.

– Йўғ-э, худо асрасин, – жавоб қилди Бонасе, – мен кеча бир оқсочни суриштириб боқиш учун Сен-Манденга бориб эдим – у менга мутлақо зарур, йўллари ёмонлигидан мен шу балчиқни илаштириб келдим, ҳали тозалаганимча йўқ.

Бонасе ўз сафарининг мақсади қилиб кўрсатган жой д’Артанъяннинг шубҳаларини тасдиқловчи қўшимча далил эди. Бонасе Сен-Мандени кўрсатишининг сабаби, Сен-Манде билан Сен-Клу тамоман қара-ма-қарши томонларда эди.

Бу тахмин д’Артанъян учун дастлабки юпанч бўлди. Башарти Бонасе рафиқасининг қаердалигини билган тақдирда, демак, баъзи бир воситаларни ишга солиб, атторни тилга киргизиш ва сирини ошкор этишга мажбур қилиш мумкин бўларди. Гап шу тахминни ишончга айлантиришда қолган эди, холос.

– Бир оз бетакаллупфлик қилсан, мени авф этгайсиз, жаноб Бонасе, – деди д’Артанъян, – аммо биласизми, ҳеч нарса одамни бедор тунлари сингари ташна қилмайди, мен ҳам чўллаб кетяпман. Сизникида бир стакан сув ичиб олишга ижозат бергайсиз. Шундай арзимаган нарсани қўшнидан дариф тутиш ярамайди ахир.

Хўжайнининг ижозатини кутиб ўтирмасдан д’Артанъян лип этиб уйга ўтиб кетди-ю, ўрин-тўшакка кўз юргутирди. Ўрин эзилмаган эди. Бонасе ётмаганди. Демак, у уйига шу яқин орада, бир ёки икки соат муқаддам қайтган; демак, у рафиқасини олиб кетган жойгача ёки поақал биринчи почта бекатигача қузатиб борган.

– Сизга ташаккур, метр Бонасе, – стаканни бўшатиб деди йигит, – менга сиздан фақат шу нарса даркор эди. Энди мен ўзимникуига бораман-да, Планшега этигимни тозалашни буюраман, у тугатгандан кейин

эса, агар хоҳишингиз бўлса сизнинг кавушларингизни тозалаб бериши учун ёнингизга юбораман.

У атторни бу гаройиб хайр-маъзурдан тамом гангиган ва ўз бўхтонларимга ўзим ўралашган бўлмай тағин, дея ўз-ўзидан сўраган ҳолда ташлаб кетди.

Зинапоянинг юқори супасида д'Артанъян қути ўчган Планшега дуч келди.

– Оҳ, тақсир! – соҳибини кўргани ҳамон қичқирди у. – Яна янгилик! Сизни кутавериб, кўзларим тўрт бўлди.

– Ўзи нима гап? – сўради д'Артанъян.

– Гаров боғлашга тайёрман, сиз йўғингизда бизнисига ким келганини тополмайсиз.

– Қачон?

– Ярим соат илгари, сиз жаноб де Тревилникидагингизда.

– Ким келди ўзи? Тезроқ гапирсанг-чи.

– Жаноб де Кавуа.

– Жаноб де Кавуами?

– Шахсан ўзлари.

– Падари бузрукворнинг гвардия капитани-я?

– Худди ўзи.

– У мени ҳибсга олмоқ учун келдими?

– Унинг чучук қиёфасига қарамасдан менга шундай туюлди.

– Унинг кўриниши чучукмиди?

– Энди, биласизми, нақ асал дейсиз.

– Ажабо?

– Падари бузруквор сизга яхшилик ранжида қилишингизни илтимос қилаётганини айтди.

– Хўш, сен унга нима жавоб бердинг?

– Бунинг иложи йўқ, чунки, уйда йўқлар деб. Бунга у ишонч ҳосил қилиши мумкин эди.

– У-чи, бунга нима деди?

– Кун мобайнida, албатта, унинг ҳузурига киаркан-сиз. Сўнгра у шивирлаб, қўшиб қўйди: «Соҳибингга

айтгинки, падари бузруквор унга хайрихоҳлар, ва эҳтимол, унинг тақдирини шу мулоқот ҳал қиласр». – Кардинал учун бу қопқон анча нўноқ, – мийифида кулиб деди йигит.

– Шунинг учун мен буни пайқаб қолдим-да ва Сизни қайтганда жуда таассуф қиласди, деб жавоб бердим. «У қаёққа кетган? – деб сўради жаноб де Кавуа, «Труага, Шампанга» – деб жавоб бердим мен. «Қачон?» – «Кеча шомда»...

– Планше, дўстим, – дея унинг гапини бўлди д'Артанъян, – рости гап, сен бебаҳо одамсан!

– Биласизми, тақсир, агар сиз жаноб де Кавуани кўрмоқчи бўлсангиз, гапларимни инкор этишга ҳеч қаерга кетмаган эдим дейишга ҳар қачон улгураверасиз, деб қарор қилдим. Бу ҳолда мен ёлғон гапирган бўлиб чиқардим, лекин мен дворянмасман ахир, мен-га ёлғон гапириш ярашаверади.

– Хотиржам бўл, Планше, сенинг софдил кишилик обрўйингга путур етмайди: чорак соатдан кейин биз жўнаб кетяпмиз.

– Мен боягина сизга шу маслаҳатни бермоқчи бўлиб тургандим. Аммо, агар сир бўлмаса, қаёққа жўнаб кетяпмиз?

– Албатта сен жаноб де Кавуага қўрсатган тарафнинг қарама-қаршисига-да дарвоҷе, мен Атос, Портос ва Арамисларнинг ҳоли не кечганини билишга ошиққаним сингари сен ҳам Гримо, Мушкетон ва Базенларнинг бирор дарагини топишга шошилаётгандирсан.

– Албатта, тақсир, – деди Планше, – мен ҳозир десангиз ҳам жўнашга тайёрман. Чамамда, вилоятнинг ҳавоси бизга шу тобда Парижникидан фойдалироқ, шу сабабдан...

– Шу... шу сабабдан эса тараддудингни қўравер Планше, жўнаймиз. Мен ҳеч бир шубҳа уйғотмаслик учун опдинда қўлларим қуруқ ҳолда, яёв кетаман. Биз сен билан гвардия казармасида учрашамиз. Айтган-

ча, Планше, хўжайинимиз хусусида гапларинг тўғрига ўхшаб қолди – ростданам у ёмон доғули экан.

– Ана! Мен битта-яримтаси тўғрисида гапирганимда ишонаверинг, тақсир; мен одамни юзидан билиб оламан.

Худди келишилгандек, д’Артанъян пастга биринчи тушди. Сўнгра ўз-ўзидан ҳеч қандай гина қолмаслиги учун уч ошнасининг уйларига сўнгги дафъа учради: улардан ҳеч қандай дарак йўқ эди, фақат Арамиснинг номига атире сепилган келишган реза ҳусниҳат билан битилган мактуб келган эди. Д’Артанъян уни тайин жойига элтишга бел боғлади. Ўн дақиқа ўтгач, унинг ёнига, гвардия казармалари табласига Планше келди. Вақтни зое кетказмаслик учун д’Артанъян отини ўзи эгарлаб қўйган эди.

– Балли, – деди у Планше чамадонни боғлаб бўлгандан кейин, – энди қолган уч отни эгарлагин-да – жўна-дик.

– Ҳар биримизда иккитадан от бўлса, тезроқ кетамиз, деб ўйлајпизми? – қув алфозда сўради Планше.

– Йўқ, жаноб ҳазилкаш, – эътиroz билдириди д’Артанъян, – бироқ, тўрт от билан биз уч ошнамизни, агар уларни ҳаёт топсак, олиб қайтишимиз мумкин.

– Жуда катта омад бўларди-да, – жавоб берди Планше. – Аммо, худонинг марҳаматига сира шак келтирмаслик керак.

– Омин! – отига миниб деди д’Артанъян.

Гвардия казармаларини тарқ этиб, улар бошқа-бошқа тарафларга жўнаб кетдилар: Сен-Денида қўшилиш мақсадида бири Лавилет дарвозасидан, бошқаси эса, Монмартр дарвозасидан чиқиб кетиши лозим эди. Бу стратегик ҳийла иккаласи томонидан бирдай аниқлик билан адо этилиб, муваффақият билан якунланди: д’Артанъян билан Планше Перфитга бирга етиб келдилар.

Шуни айтиш керакки, кундузи Планше тундагидан ботирроқ бўларди.

Бироқ, туғма эҳтиёткорлик уни бир зум ҳам тарк эт-масди; у биринчи сафарнинг бирор фалокатини унұт-маган ва барча мүқобил кишиларни душман деб қабул қыларди. Бунинг натижасида у ҳадеб шляпасини ечар, бу нарса азбаройи одоби мұллигидан Планшени бирор жүн кишининг хизматкори деб қабул қилинишидан чүчиган д'Артанъяннинг жиддий танбеҳларига дучор қылар эди.

Лекин, ҳамма йўловчилар чиндан ҳам Планшенинг назокатидан таъсирланган эдими ёки бу дафъа ҳеч кимса д'Артанъяннинг йўлини тўсмоқ ниятида уларни пойламасмиди, улар ҳеч қандай саргузаштисиз Шантилияга етиб, биринчи саёҳат пайти тўхтаган Гран-Сен-Мартен мусофирхонасининг олдига бордилар.

Мезбон орқасидан иккита қўшимча от билан хизматкори эргашиб келаётган йигитни қўриб, уни бўсағада иззат-хурмат билан қарши олди. Ўн бир пе йўлни босиб қўйган д'Артанъян Портоснинг мусофирхонада туриш-турмаслигидан қатъи назар, шу ерда қўнишини мавридли деб топди. Бундан ташқари, дарров мушкетёрнинг дарагини суриштириш, балки эҳтиёсизлик бўлармиди. Бу мулоҳазаларининг яқунида д'Артанъян ҳеч кимни йўқламай отдан тушди, отларни хизматкорнинг оталигига топшириб, умумий залда ўтиришни эп кўрмаган меҳмонларга аталган чоққина хонага кирди-да, хўжайндан бир шиша энг яхши шароб, илож борича, дуруст нонушта талаб қилди, бу нарса харобот эгасининг ўз меҳмонига нисбатан бир қарашда ўзи ҳис қилган ҳурматини янада мустаҳкамлади.

Хуллас, д'Артанъяннинг фармойишлари фавқулодда тезлик билан ўталди.

Гвардия полки энг кўзга қўринган дворянлардан терилгувчи эди ва хизматкор ҳамроҳлигига тўрт шоҳона от билан саёҳат қилиб юрган д'Артанъян уст-бошининг соддалигига қарамай, бу ерда кучли таассу-

рот қолдириши керак эди. Соҳиб шахсан ўзи унга қарашишни ихтиёр қилди; буни қўргач, д'Артанъян икки стакан келтиришни буюрди-да, гап очди.

– Хў-ўш, муҳтарам хўжайин, – иккала стаканга қуийб гап бошлади у, – мен сиздан энг соз шароб сўрадим, борди-ю менга панд берган бўлсангиз, бу билан ўзингизни жазолаган бўласиз, чин сўзим. Негаки, ёлғиз ичишга менинг тоқатим йўқ, сиз ҳам мен билан бирга ичасиз. Шундай қилиб стаканни олинг-да, ичайлик. Нима учун ичсак экан, токи ҳеч кимнинг кўнгли қолмаса?! Келинг, муассасангизнинг равнақи учун ичамиз.

– Обрўйим ошиб кетади, зоти олийлари, – деди хўжайин, – хайрли истагингиз учун хокисор ташаккуримни билдираман.

– Бироқ, бу борада панд еб қолманг яна, – эътиroz қилди д'Артанъян, – менинг қадаҳимда сиз ўйлагандан кўра кўпроқ худбинлик яширилган. Фақат омад бўлган мусофирихоналарда яхши манзират қилишади; нураётганларида эса сайёҳ хўжайнинг риёзатлари қурбони бўлиб қолади. Мен бўлса, кўп саёҳатда юраман ва асосан шу йўлдан, шу сабабдан барча хароботларнинг муваффақиятларига типакдошман.

– Ўзим ҳам айтдим-а, тақсир, сизни қўриш шарафига биринчи марта ноил бўлмаяпман деб, – деди хўжайин.

– Бўлмасам-чи! Мен Шантилиядан фаҳмимча ўн мартача ўтганман, шу ўн мартадан кам деганда уч ёки тўрт дафъа сизникида қўнганман. Тўхтанг... ҳа, мен бу ерда атиги ўн ёки ўн икки кун илгари бўлганман. Мен ўз мушкетёр ошналаримни кузатмоқда эдим, истасангиз уларнинг бири аллақандай нотаниш киши билан, аввал ўзи хиралик қилган одам билан фижиллашиб қолганини сизга эслатишим мумкин.

– Ҳа, ҳа, бу рост! – деди хўжайин. – Бу воқеа жуда яхши эсимда. Зоти олийлари жаноб Портосни айтяптилар, шундайми?

– Ҳа, ҳамроҳимнинг номи худди шундай. Худоё тавба! Унга бирор фалокат бўлмаганми ишқилиб, муҳтарам соҳиб?

– Бироқ, сиз ўзингиз ҳам унинг йўлини давом эттиrolmasligini кўришингиз керак эди, зоти олийлари.

– Бу тўғри, етиб оламан деб ваъда бериб эди, аммо биз уни шу-шу кўрмадик.

– У шу ерда қолиш шарафига ноил этди бизни.

– Нима! Шу ерда қолиш?

– Ҳа, тақсир, шу мусофирихонада. Ундан кейин икки ўртада биз жуда ташвишда қолдик.

– Нимадан?

– Унинг баъзи чиқимларидан.

– Бунинг нимаси ташвиш! У орттирган қарзларининг ҳаммасини узади.

– О, тақсир, сиз чинакамига менинг дардларимга малҳам бўляпсиз! Биз унга кўп насия қилдик, яна бугун эрталаб табиб, агар жаноб Портос унга ҳақини тўла маса, мендан ундириб олишини маълум қилди, негаки, уни мен чақиртирган эдим.

– Нима, Портос жароҳатланганми ҳали?

– Бунисини айтолмайман, тақсир.

– Айтолмаслигингиз нимаси! Ахир сиз у ҳақида ҳар кимдан дурустроқ воқиф бўлмоғингиз позим.

– Бу тўғрику-я, лекин, шу аҳволимизда биз билгани паримизни айтмаймиз, айниқса, тилимиз учун қулоқ паримиздан қуруқ қолишимизни огоҳлантириб қўйишгандан кейин.

– Хўш, мен Портосни кўриш имумкинми?

– Албатта, тақсир. Зинапоядан иккинчи қаватга чиқиб, биринчи сон эшикни тақиллатинг. Фақат бу менман деб огоҳлантириб қўйинг.

– Бу менман деб огоҳлантириб қўяйми?

– Ҳа, ҳа, акс ҳолда бирор балога қолишингиз мумкин.

– Хўш, сизнингча, менга нима бало бўлиши мумкин?

– Жаноб Портос сизни менинг уй-ичимдагиларнинг битта-яримтаси деб қабул қилиб, зардаси қайнаб, сизни қилич билан чавақлаб қўйиши ёки бошингизни тифи паррон қилиши мумкин.

– Унга ўзи нима қилдингиз?

– Биз ундан пул сўраган эдик.

– Уҳ, азбаройи шифо, энди тушундим! Бу шундай илтимоски, уни Портос қўпол қарши олади, хусусан камхарж пайтлари, аммо, билишимча, унинг пули бор.

– Биз ҳам шундай деб ўйлаган эдик-да, тақсир. Муассасамиз жуда батартиб сақланганни сабабли ҳар ҳафта биз якунларини чиқариб турамиз, биз унга ҳам ҳафта охирида ҳисоб-китобни берган эдик, бироқ но-мувофиқ пайтга тўғри келибмиз, шекилли, чунки биз пул тўғрисида ҳали оғиз очмасимиздан бизни жинлар маконига равона қилди. Рост, у арафада қимор ўйнаган эди.

– Э-э, у қимор ўйнаганмиди?! Хўш, ким билан?

– Э, тавба, ким билади дейсиз! Ўзи бир давра ландскнеҳт таклиф этган бир йўловчи жаноб билан.

– Ҳамма гап шунда. Бечора ютқазиб қўйган бўлса керак-да.

– Нақ отигача, тақсир, чунки, нотаниш киши жўнашга отланаётган пайти унинг хизматкори жаноб Портоснинг отини эгарлаётганига қўзимиз тушиб қолди. Биз унга шу гапни айтдик, аммо у, бирорвнинг ишига бош суқяпсизлар, от ўзимизники деб жавоб берди. Биз шу заҳоти жаноб Портосни огоҳлантирдик, аммо у, бизга дворяннинг лафзига шак келтиргандан кейин пасткаш одамсанлар, у от менини деп-тими, демак, худди шундай, деб айтди...

– Портосни танияпман! – тўнғиллади д’Артанъян.

– Шунда, – дея сўзида давом этди хўжайин, – мен унга, афтидан, ижара ҳақи борасида тип топишимииз насиб бўлмаслиги сабабли унинг илтифот қилиб поақал менинг ҳамкасабам «Олти Бургут»нинг эгасиникига ўтишига умидворлигимни айтдим. Бироқ, жаноб

Портос менинг мусофирихонамнинг ундан яхшироқлигини маълум қилди. Бу жавоб мен учун ўта манзур бўлиб, ортиқ қистаб ўтирмадим. Шу сабабдан мен мусофирихонадаги энг яхши бўлмиш ўзи банд этган хонани бўшатиб, тўртинчи қаватдаги шинам ҳужра билан қаноатланишини илтимос қилиш билан чекланиб қўя қолдим. Аммо, жаноб Портос бунга ўзининг маъшуқаси, юқори мартабали сарой хонимларидан бирига ҳар дақиқа кўз тутаётганини ва, бинобарин, ҳатто, у ўзи мушарраф этиб истиқомат қилаётган хона ҳам бундай зот учун ҳаддан ташқари ғариблигини тушиунишингиз позим деб жавоб берди. Бироқ, унинг сўзлари тўғрилигини тўқис тан олганим ҳолда мен ўзимни гапимда туриб олишга мажбур деб ҳисобладим; шу ерда, ҳатто, мен билан ғиди-биди қилиш ҳам малол келиб, у пистолетини чиқариб, уни тунги столчага қўйди-да, қаерга бўлмасин – бўлак хонагами ёки бўлак меҳмонхонагами – кўчиш тўғрисида оғиз очилган ҳамон эҳтиётсизлик қилиб, ўзининг ишига аралашган ҳар кимнинг бошини пачақлашини маълум қилди. Шу сабабдан ўшандан бери уникига ўзининг хизматкоридан бўлак ҳеч ким кирмайди.

– Мушкетон шу ердами ҳали?

– Ҳа, тақсир, жўнаб кетганидан кейин беш кун ўтгач, у ҳам ҳафсаласи пир бўлиб қайтиб келди. Унинг ҳам йўлида кўнгилсизликлар бўлганга ўхшайди. Бахтга қарши, у ўз соҳибидан эпчилпроқ, уни деб ҳаммаёқни остин-устун қиласди: бирор илтимос қиссан, рад этишлари мумкин деб қарор қилиб, у ҳамма нарсани бесўроқ олаверади.

– Ҳа, – садо берди д'Артаньян, – Мушкетонда ноёб садоқат билан ноёб уқув борлигини мен ҳар доим пайқардим.

– Жуда эҳтимол, тақсир, бироқ, мен бундай садоқату уқув билан ақалли йилига тўрт марта тўқнашсам борми – кулим қўкка соврилади.

– Йўқ, бундай эмас, чунки, Портос сизга тўлайди.

- Ҳим... – ишонқирамай гапирди ҳаробот эгаси.
- У путфи карамидан истифода қиласынан бир киборт хоним ўша сизга қарз бўлган арзимас нарса учун уни танг ахволда ташлаб қўймайди.
- Қани энди қўнглимдаги гапни сизга айтишга ботинсам...
- Кўнглингиздаги гапними?
- Очиқроқ айтсан – мен биладиган гапни...
- Сиз биладиган гапними?
- Бундан ҳам аниғи – мен амин бўлган гапни...
- Хўш, сиз нимага аминсиз? Сўзлаб беринг.
- Мен сизга ўша кибор хоним кимлигини биламан деган бўлардим.
- Сиз-а?
- Ҳа, мен.
- Хўш, сиз буни қай йўсинда билиб олдингиз?
- О, тақсир, кошки эди камтарлигингиздан қўнглим тўқ бўлса...
- Гапираверинг, чин двораянлик сўзи бераман, менга ишонганингиздан пушаймон қилмайсиз.
- Гап бундай, тақсир, ўзингиздан қолар гап йўқ, хавотир кўп ишларни қилишга мажбур этиб қўяди.
- Хўш, сиз нима қилдингиз?
- О, қарз берган кишининг ҳуқуқларидан ташқари ҳеч нима.
- Хуллас?
- Жаноб Портос герсогиня учун бир мактубча бериб, почтадан йўллашни буюрди. Ўша маҳалда унинг хизматкори ҳали қелмаган эди. Ўзининг хонадан чиқолмаслигини назарга олиб, бу топшириқни ноилож бизга беришига тўғри келди...
- Кейин.
- Мактубни почтадан йўллаш ўрнига, бу ҳеч қачон тўла ишончли бўлмайди, мен одамларимизнинг бири Парижга жўнаши зарурлигидан фойдаландим ва унга мактубни шахсан ўша герсогиняга топширишни буюрдим. Ахир бу мактуб тўғрисида қаттиқ хавотирла-

наётган жаноб Портоснинг истагини бажо келтириш деган гап эди-да, шундайми?

– Шундай дейилса бўлади.

– Шундай қилиб тақсир, ўша кибор хонимнинг кимлиги сизга маълумми?

– Йўқ, мен у тўғрисида Портосдан эшитганман, бор гап шу.

– Ўша хаёлий герсогиняниң кимлиги сизга маълумми?

– Сизга такрор айтаман, мен уни танимайман.

– Бу Шатледаги кекса прокурор хоним, кам деганда элликка борган, яна олифтагарчилик қилиб қунчилаб ҳам турадиган Кокнар хоним экан, тақсир. Ҳатто, менга ҳам ғалати туюлган эди-я: кибор хоним Айик кўча-сида истиқомат қилса!

– Буларнинг ҳаммасини қаёқдан биласиз?

– Шу ёқданки, жаноб Портос – енгилтак одам, ўша қилич зарбини битта-яримта аёл учун егандир, деб унинг аччиғи чиқкан.

– У қилич зарбини еганмиди ҳали?

– Э тавба, мен нима деб қўйдим-а?

– Сиз Портос қилич зарбини еган, деб қўйдингиз.

– Шундайку-я, бироқ, бу ҳақда гапириб юришни у менга қатъиян ман этган-да!

– Нега энди?

– Нега! Шунгаки, тақсир, сизлар келаётган пайти у ўша ўзи ғижиллашиб қолган нотаниш кишини паррон тешиб қўяман деб мақтанган эди, акси бўлиб чиқди – чиранишига қарамай, нотаниш киши уни узала қилиб қўйди. Мана энди, саргузашт дафтари билан раҳмини келтирмоқчи бўлган ўша герсогинядан ташқари ҳаммага керилгувчи жаноб Портос қилич зарбини еганига иқрор бўлгиси келмаяпти.

– Бундан чиқди, ўша қилич зарби уни ўриндан туризмаяпти экан-да?

– Ҳа, ўзиям зарбамисан-зарба, сизни ишонтиришим мумкин. Ошнангизни жони сабил бўлса керак.

– Сиз ҳам шунда бормидингиз?

– Мен қизиқсаниб уларнинг ортидан бордим ва уришашаётганларнинг кўзига чалинмасдан муборазани кўрдим.

– Хўш, қандай содир бўлди?

– О, кўп чўзилмади, сизни ишонтиришим мумкин. Улар позицияга турдилар. Нотаниш киши шундай тез ҳамла қилдики, жаноб Портос уни қайтармоқчи бўлганда уч дюйм темир унинг кўксига қадалиб бўлган эди. У чалқанчасига йиқилди. Нотаниш киши шу заҳоти қиличининг учини унинг кўксига тиради, жаноб Портос ҳам ўзини буткул рақибнинг ҳукмида кўриб, мағлуб бўлганини тан олди. Шундай кейин нотаниш киши унинг исмини сўради, номи д'Артанъян эмас, Портослигини билгач, ўзининг қўлига суюниб олишни таклиф этди-да, мусофирихонагача олиб бориб, сакраб отга минди-ю, фойиб бўлди.

– Демак, бу нотаниш киши д'Артанъян билан жанжаллашмоқчи экан-да?

– Шундай, шекилли.

– Унга кейин нима бўлганини билмайсизми?

– Йўқ. Мен уни на бундан илгари, на кейин, сира кўрмадим.

– Жуда соз. Менга зарур ҳамма нарсани билиб олдим. Шундай қилиб, Портоснинг хонаси иккинчи қаватда биринчи эшик деяпсизми?

– Ҳа, тақсир, мусофирихонадаги энг яхши хона. Мен уни аллақачон ўн мартача ўтказган бўлардим.

– Қўйинг, тинчланинг, – деди д'Артанъян кулиб, – Портос герсогиня Кокнарнинг пуллари билан тўлайди.

– О, тақсир, у ким бўлса-бўлсин – прокурор хоними ёки герсогинями – ишқилиб, ҳамёнини ечса, бас. Йўқ, у жаноб Портоснинг талаблари ва хиёнатлари жонига текканини ва бирон су ҳам жўнатмаслигини маълум қилган.

– Сиз ҳам бу жавобни меҳмонимизга етказдингизми?

– Йўғ-эй, биз бундан ўзимизни тийдик: унга биз топшириқни қай йўсинда бажарганимизни у пайқаб қоларди-да.

– Демак, у ҳалиям пулни кутяпти денг?

– Бутун гап шунда-да, кутяпти! Кечагина у иккинчи марта ёзди, фақат бу гал мактубни почтадан хизматкори йўллади.

– Сиз прокурор хоним қари ва хунук деяпсизми?

– Кам деганда эллик ёшда, тақсир. Партонинг сўзла-рига қараганда, унча чиройли эмас.

– У ҳолда кўнглингизни тўқ қилинг, ахийри у юмшайди. Бунинг устига Портос сиздан у қадар кўп қарз бўлмагандир.

– Бўлмагандир деганингиз нимаси? Табибни ҳисобга олмаганда йигирма пистолча. Э-ҳе! У ўзини ҳеч ни-мадан камситмайди, мўл-кўл яшашга одатлангани дар-ров кўриниб турибди.

– Ҳа, агар уни маъшуқаси тарк этса, дўстлари топи-лади, бунга кафил бўлишим мумкин. Хуллас, муҳтарам хўжайин, ташвишланманг ва унинг мавқеи талаб этган эътибор билан муомала қиласкеринг.

– Тақсир, сиз прокурор хонимни тилга олмасликни ва жароҳат хусусида оғиз очмасликни ваъда бердин-гиз.

– Менга буни эслатишингизнинг ҳожати йўқ, сизга сўз бердим.

– Агар билиб қолса, мени ўлдириб қўяди-я!

– Қўрқманг, у амалда ўзи кўрингандай қўрқинчли эмас.

Шу сўзлар билан хўжайинни, афтидан у жуда қадрлаган икки нарса – ҳамёни ва жони хусусида бир оз хотиржам қолдириб, д’Артанъян зинапоядан чиқа бошли-лади.

Юқорида, бутун даҳлизда энг кўзга кўринган эшиқда қора сиёҳ билан баҳайбат 1 рақами чизилган эди; д’Артанъян тақиллатди ва ичкаридан эшитилган йўлингдан қолма, деган таклифга жавобан хонага кирди.

Портос ўринда ётар ва қўлини ўрганиш учун Мушкетон билан ландскнехт ўйнарди, бу орада каклик қўндирилган сих ўчоқ бошида гир айланар, катта каминнинг ҳар иккала бурчидаги икки манқалда вақирилаб ётган икки қозондан эса қуён қовурма билан қайласига вино қўшилган балиқнинг омухта ҳиди анқиб, димогни ёқимли қитиқларди. Бутун стол ва жовончанинг мармар тахтаси бўш шишалар билан тўлиб кетган эди.

Дўстини кўриб, Портос севинганидан қийқириб юборди, Мушкетон эса ҳурмат билан қўзғалиб, ўрнини д'Артанъянга бўшатди-да, афтидан, ўзининг маҳсус назорати остида бўлган қозонлардан хабар олгани кетди.

– Оҳ, бу сизмисиз азбаройи шифо, – деди Портос д'Артанъянга, – қадамларингизга ҳасанот? Турмаётганим учун узр сўрайман. Дарвоқе, – хиёл хавотир билан д'Артанъянга қўз ташлаб қўшиб қўйди у, – менга нима бўлгани сизга маълумми?

– Йўқ.

– Хўжайнин сизга ҳеч нима демадими?

– Мен ундан сизнинг қаердалигинги зни сўрадим-у, шу замон юқорига чиқдим.

Портос анча енгил тортди, чоғи.

– Хўш, сизга ўзи нима бўлди, муҳтарам Портос? – сўради д'Артанъян.

– Шуки, ўзим уч қилич зарби билан сийлаган рақибимни тўртинчиси билан бир ёқли қилишга чоғланиб, унга ҳамла қилган пайтда тошга қоқилиб, тиззамни чиқариб олдим.

– Нималар деяпсиз?

– Вижданан онт ичаман! Бу ландовурнинг хати бор экан, бўлмаса, жойида тугатиб қўя қолардим, бунга кафилман.

– У қаёққа гумдон бўлди?

– Тўғриси, билмайман. У боплаб ҳиссасини олди ва қайтимини сўрамасдан жўнаб қолди. Хўш, сизчи, жон д'Артанъян, ўзингизга нималар бўлди?

– Демак, бу оёфингиз экан-да, – гапини давом этди д'Артаньян, – сизни күрпадан турғизмаётган?

– Нимасини айтасиз, шундай арзимас нарса! Айтганча, бир-икки кундан кейин оёққа тураман.

– Аммо нима сабабдан ўзингизни Парижга қўчиришни буюрмадингиз? Ахир сиз бу ерда роса зерикаётгандирсиз?

– Мен ҳам айни шундай қилмоқчи бўлиб турғандим, бироқ, сизга баъзи бир эътирофлар қилмоғим зарур, муҳтарам дўстим.

– Хўш нималарни?

– Мана нималарни. Худди ўзингиз айтгандек, бу ерда роса зерикканим ва чўнтағимда сиздан олинган етмиш беш пистол бўлгани сабабли мен бир кўнгил очиш нијатида шу ерда йўл-йўлакай қўнган бир дворянни юқорига чиқишини илтимос қилиб, бир давра ошиқ ўйнашни таклиф этдим. У рози бўлди, мана шунда етмиш беш пистолим менинг чўнтағимдан уникига ўтиб қолди, у сийловига олиб кетган отни гапириб ўтирма-са ҳам бўлади. Хўш, ўзингиз қалайсиз, муҳтарам д'Артаньян.

– На чора, муҳтарам Портос, ҳамма иш ўнгида бўлмайди, – деди д'Артаньян. – Бир мақолни биласизми: «Кимники ўйинда омади қелмаса, муҳаббатда унга омад ёр бўлади». Сиз муҳаббатда ўта ёлчигансиз, наинки ўйин бунинг қасдини олмаса. Бироқ, тақдирнинг бевафолиги сизга нима эди! Ахир, баҳти чопган йигити тушкур, сизнинг ҳаяплатмай ёрдамга келиши шубҳасиз герсогинянгиз йўқми?

– Айни ўзим омадсиз ўйинчи бўлганим сабабли, – пинагини бузмай жавоб берди Портос, – мен унга ёзиб юбордим, бирор эллик луидор жўнатсин, улар ҳозирги аҳволимда менга мутлақо зарур.

– Хўш, қалай?

– Қалай бўларди! У ўзининг бирор мулкида бўлса керакми – жавобини олмадим.

– Нималар деяпсиз?

– Ҳа, жавоби йўқ. Кеча эса унга аввалгисидан ҳам қатъий қилиб, иккинчи номани йўлладим. бироқ, сиз шу ердасиз, жон дўстим, сиз тўғрингизда гаплаша қолайлик. Эътироф қиласманки, тақдирингиз учун сал-пал хавотирга туша бошлаган эдим.

– Бироқ, бундай қараганда, хўжайнининг сизга манзирати дуруст, муҳтарам Портос, – беморга тўла қозон ва бўш шишаларни кўрсатиб, деди д’Артанъян.

– Йўғ-эй! – жавоб берди Портос. – Уч ёки тўрт кун муқаддам бу сурбет менга ҳисоб-китобни кўтариб келиди, мен ҳам уни ҳисоб-китобига қўшиб, эшиқдан ташқарига чиқариб қўйдим. Шунинг учун ҳозир бу ерда худди фотиҳ, ўзига хос истилочи сингари ўтирибман, шу сабабдан, ҳужумдан хавфсираб, тиш-тирногимгача қуролланиб олганман.

– Аммо, сизлар гоҳида хуруж қилиб турибсизлар, шекилли, – кулги билан эътиroz билдириди д’Артанъян ҳамда бармоғи билан шиша ва қозонларни кўрсатди.

– Бахтга қарши, мен эмас! – жавоб берди Портос. – Лъяннати оёқ мени ўриндан турғизмаяпти. Атроф жойларни кўздан кечириб, озиқ-овқат топиб келаётган – Мушкетон... Мушкетон, дўстим, – гапини давом этди Портос, – кўриб турибсизки, қўпайишиб қолдик, қўшимча озиқ-овқат ғамлашимизга тўғри келади.

– Мушкетон, – деди д’Артанъян, – сиз менга бир яхшилик қилишингиз лозим.

– Қандай, тақсир?

– Ўз услубингизни Планшега ўргатсангиз. Мен ҳам қамал ҳолатига тушиб қолишим мумкин, у менга худди сиз соҳибингизга инъом қилаётган қулайликларни яратолса, ҳаргиз зарар қилмасди.

– Э тавба, – камтаринлик билан деди Мушкетон, – бундан осон нарса йўқ, тақсир! Чаққон бўлиш керак – вассалом. Мен қишлоқда улғайганман, отам бўш пайтлари хуфиёна ов билан сал-пал шуғулланиб турарди.

– Бошқа пайтлари-чи, у нима иш қиласарди?

– Менинг назаримда, доим анча сердаромад ҳисобланиб келган ҳунар билан машғул бўларди.

– Қандай ҳунар билан.

– Бу католиклар билан гугенотлар ўртасидаги уруш пайти бўлган. Католиклар гугенотларнинг қиронини келтираётганини, гугенотлар эса, католикларни қираётганини, яна буларнинг ҳаммаси эътиқод учун бўлаётганини кўргач, отам ўзи учун дам католик, дам гугенот бўлиб юришга имкон берадиган омухта эътиқод ихтиро қилди. Ана шундан кейин у елкасига милтиқни осиб олиб, йўлларни иҳота қилиб турган чавралар орқасида айланиб юрар ва ёлғиз судралиб келаётган католикка кўзи тушганда, қалбида дарров протестант эътиқод устун кела қоларди. У милтигини йўловчига ўқталарди, кейин эса ўн қадамча яқинлашганда у билан суҳбат бошларди, бунинг натижасида қарийб ҳар вақт йўловчи жонини қутқариш учун ҳамёнини чиқариб берарди. Ўз-ўзидан маълумки, отам гугенотга дуч келганда, шу замон уни католик ибодатхонасига нисбатан шундай муҳаббат қамраб олардики, чорак соат илгари ўзимизнинг муқаддас динимизнинг аълолиги борасида қандай қилиб ўзида шубҳа туғилиши мумкин бўлганига унинг асти ақли етмай қоларди. Сизга шуни айтиш керакки, мен католикман, негаки, отам ўзининг маслагига вафо қилиб, акамни гугенот қилган.

– Аммо, ўша ҳурматли киши умрини қай тарзда тутатди? – сўради д’Артанъян.

– О, тақсир, энг ҳароб тарзда. Кунлардан бир кун у ўзининг иши тушиб юрган гугенот ва католиклар орасидаги тор сўқмоққа кириб қолган-у улар буни таниб қолишган. Шунда улар уюшиб, уни дарахтга осиб қўйишган. Шундан сўнг улар ўзларининг шонли қаҳрамонликларини мақташ учун дуч келган биринчи майхонага келишган, худди ўша ерда биз акам билан ичишиб ўтирган эдик...

– Хўш, сизлар нима қилдиларинг? – сўради д’Артанъян.

– Биз уларни тингладик, – жавоб берди Мушкетон, – кейин эса улар майхонадан чиқиб, ҳар тарафга тарқалгач акам католик йўлини, мен эса гугенот йўлини пойлаб ўтиридан. Икки соат ўтгач, ҳаммаси барҳам топди: эҳтиёткорлиқдан бизни ҳар хил маслақда тарбиялаган шўрлик отамизнинг тадбирлигига қойил қолган ҳолда ҳар биримиз ўз ишимизни бажариб қўйдик.

– Рост, Мушкетон, отангизнинг зеҳни ўткир бўлганлиги кўриниб турибди. Шундай қилиб, бу инсофли одам бўш пайтлари хуфиёна ов билан шуғуланиб турарди, дедингизми?

– Ҳа, тақсир, қопқон қўйиш ва қармоқ ташлашларни менга ўшанинг ўзи ўргатган. Шунинг учун ярамас хўжайинимиз бизни бирор давангирга тўғри келадиган-у, бизники сингари нозик ошқозонларга тўғри келмайдиган, мўл, лекин дағал таом билан боқа бошлангандан кейин мен астагина эски ҳунаримга қайтдим. Шаҳзоданинг ўрмонларида айланиб юрганда мен буғуларнинг йўлларига қопқонлар қўярдим, аъло ҳазратларининг ҳовузлари бўйида ётиб, қармоқ ташлардим, энди эса худога шукур, каклигу қуён дейсизми зогорабалиғу илонбалиқ дейсизми, бу бемор кишиларга мос енгил ва фойдали таомларнинг ҳаммасидан камчилигимиз йўқ.

– Хўш, шаробчи? – сўради д’Артанъян. – Сизларни шароб билан ким таъминлаяпти? Хўжайними?

– Нима десак экан? Ҳам, ҳа, ҳам йўқ.

– «Ҳам ҳа, ҳам йўқ» деганингиз нимаси?

– Рост, у бизни таъминлаб турибди, бироқ бундай мушаррафлигидан ўзининг ҳам хабари йўқ.

– Аниқроқ тушунтиурсангиз, Мушкетон, сиз билан суҳбат бағоят ибратли бўляпти.

– Марҳамат, тақсир. Ўз саёҳатларим пайтлари мен иттифоқо қўп мамлакатларни, жумладан, Янги Дунёни ҳам кўрган бир испан билан танишиб қолдим.

– Янги Дунёнинг ёзув столи ва жовончада турган шишаларга қандай алоқаси бор?

– Сабр-қаноат, тақсир, ҳар нарсанинг вақти-соати бор.

– Тўғри, Мушкетон, гапингга кириб, тинглайпман.

– Ўша испаннинг Мексика саёҳатида унга ҳамроҳ бўлиб борган хизматкори бор эди. Ўша хизматкор менинг юртдошим бўлиб, биз у билан тезда иноқлашиб кетдик, устига-устак табиатимиз билан ҳам бир-бири мизга жуда ўхшардик. Биз иккаламиз бутун оламда ҳаммадан ҳам овни севардик ва пампасларга туб аҳоли йўлбарс ва ёввойи ҳўқизларни – бу даҳшатли жониворлар бўйнига ташланадиган оддий бўфма ҳалқа ёрдами билан қандай ов қилишини у менга ҳикоя қиларди. Аввал бошда арқонни йигирма-ўттиз қадам нарига ташлаб, исталган жойга тушириш даражасига чаққонликни етказиш мумкинлигига ишонгим келмасди, лекин қўп ўтмай, бунинг ҳақиқатлигини тан олишимга тўғри келди. Ошнам ўттиз қадам нарига шишани қўярди-да, ҳар гал оғзини бўфма ҳалқа билан илиб оларди. Мен зўр бериб машқ қила бошладим ва табиат менга унча-мунча уқув бергани сабабли ҳозир камандни ҳар қандай мексикалиқдан қолишимасдан отаман. Мана, тушуняпсизми? Ҳўжайнинимизнинг ертўлада бой шароб омбори бор, лекин у ҳеч қачон калитдан ажралмайди. Бироқ, ертўланинг туйнуги бор. Мен худди шу туйнуқдан каманд ташлайман. Энди ёғли жой қаердалигини биламан ва озиқ-овқатни ўша ердан олиб, жамғараман. Мана, тақсир, Янги Дунёнинг ёзув столи ва жовончада турган шишаларга қандай алоқаси бор. Энди эса шаробимиздан тотиб қўриб, у ҳақида нималар ўйлаётганингизни беғараз айтишни истамайсизми?

– Ташаккур, дўстим, ташаккур, таассуфки, мен боягина нонушта қилган эдим.

– На чора, Мушкетон, – деди Портос, – дастурхонни ёзгин-да нонушта қилгунимизга қадар д'Артанъян биз кўришмаган ўн кун ичида нималарни бошидан кечирганини бизларга сўзлаб беради.

– Бажонидил, – жавоб берди д'Артаньян.

Портос билан Мушкетон дармонга кираётган одамларнинг иштаҳаси ва мусибатда одамларни яқинлаштирувчи самимият билан нонушта қилгунларигача д'Артаньян Арамис жароҳатлангани ўлароқ Кревкерда қолишга мажбур бўлгани, қалбаки пул ўтказища айبلاغан кишиларнинг ҳаммасини қайтарган кўйи Атос Аменда қолган ва ўзи, д'Артаньян Англияга етиб олмоқ учун граф де Варднинг қорнини чавақлашга мажбур бўлганларини уларга сўзлаб берди.

Бироқ, д'Артаньяннинг ростгўйлиги шу билан узилди; у фақат Улуғ Британиядан бири ўзига, қолганлари дўстларига тўртта жуда чиройли от олиб келганини ҳикоя қилди ва унга аталган от аллақачон мусофирихона табласида турганини Портосга маълум қилди.

Шу нафас Планше кириб келиб, ўз соҳибига отлар дамини олди, Клермонда тунаса бўлади, деб маълум қилди.

Д'Артаньян энди Портосдан хотиржам бўлгани ва қолган икки ўртоғининг ҳоли нима кечганини тезроқ билишга ошиқаётгани сабабли bemornining қўлини қисиб, қидиувларни давом этишга жўнаб кетаётганини айтди. Дарвоқе, у шу йўлнинг ўзидан қайтмоқчи ва бирор ҳафтадан кейин, агар ўша вақтга бориб, мушкетёр Гран-Сен Мартен мусофирихонасини ҳали тарк этмаган чиқса, уни ўзи билан ола кетмоқ ниятида эди.

Портос унга, эҳтимол, чиққан оёқ вақтлироқ жўнаш имконини бермаса керак, деб жавоб қилди. Бунинг устига у ўз герсогинясининг жавоби келгунча Шантипядаги қолиши лозим эди.

Д'Артаньян унинг тез ва манзур жавоб олажагини типаб, сўнгра эса, Портосга ғамхўрлик қилишни Мушкетонга яна бир карра тайинлаб, хўжайнининг ҳақини тўлаб, салт отларнинг биридан қутулиб олган Планше билан бирга сафарга равона бўлди.

XXVI

Арамиснинг диссертацияси

Д'Артаньян Портосга на унинг жароҳати, на прокурор хоним хусусида лом-мим демади. Ўзининг ёшлигига қарамасдан, бизнинг гасконлик бафоят зийрак йигит эди. У ўзини гўё мақтанчоқ мушкетёрнинг ҳамма гапларига ишонганга солди, чунки ҳар қандай дўстлик сир-асрорнинг, хусусан, ўша сир-асрор одамнинг иззат-нафсига қаттиқ ботадиган бўлса, фош этилишга дош беролмаслигига унинг ишончи комил эди; бунинг устига, бизга ҳаёти кафтимиизда тургандай аён кишилардан ҳамиша маълум маънавий устунлигимиз бор. Шу сабабдан келгуси фитналар режасини тузиб ҳамда Атос, Портос ва Арамисларни ўз шахсий муваффақиятининг қуроли қилишга жазм этиб, у олдиндан ўзи уч дўсти воситасида бошқаришни мўлжаллаган кўринмас ришталарни қўлга олиб қўйишга сира қаршимас эди.

Бироқ, бутун йўл бўйи қучли фусса унинг юрагини исканжага олиб борди; садоқати учун уни тақдирлашга тарааддулланган ёш ва гўзал Бонасе хоним тўғрисида хаёл сурди; дарвоqe, пайсалга солмай шуни айтиб қўяйликки, йигитнинг бу фуссаси қўлдан кетган бахтига ачинишдан кўра шўрлик аёлга бирор фалокат бўлмадими, деган ҳадикдан келиб чиқсан эди. Унинг кардинал қасосининг қурбони бўлганига д'Артаньянда шубҳа қолмаган, маълумки, унинг қасоси жуда даҳшатли бўларди. Қай йўсинда унинг ўзи министрнинг илтифотини қозонди, буни д'Артанян билмасди ва эҳтимол, гвардия капитани жаноб де Кавуа уни топган тақдирда буни очган бўларди.

Ҳеч нима шиддатли, борлиқни ютиб кетгувчи хаёл сингари вақтни ўtkаза олмайди, йўлни қисқартирмайди. Инсоннинг юзаки мавжудлиги унда мудроғу фикр эса гўёки, тушга ўхшаб қолади. Унинг таъсирида вақт саноғидан адашади, масофа эса – узоқлигидан. Сиз

бир жойдан чиқасиз ва бошқа жойға келасиз – вассалом. Босиб үтилған йўл бўлагидан ичида минглаб фира-шира тасвирлар – дараҳтлар, тоғ ва водийлар парвоз қилиб юрган хира тумандан бўлак хотирангизда ҳеч нима қолмайди. Ўша Шантилияни Кревкердан ажратиб турган опти ёки етти лени д’Артанъян ана шундай васвасалар ҳукмида, юриш измини отига қўйиб бериб, босиб ўтди ва бу қишлоққа кириб келгач, йўлда учратган ҳамма нарсаларни шу замон унутиб қўйди.

Фақат шу ердагина у ҳушига келди, бошини бир силкитиб, Арамисни қолдириб кетган майхонани қўрди-ю, отини йўрттириб бориб, эшик тагида тўхтади.

Будафъа уни хўжайн эмас, бека қарши олди. Д’Артанъян қиёфалар шарҳчиси эди; у саройбон хотининг тўла, мамнун чеҳрасига кўз югуртириб, у билан муғомбирлик қилишнинг ҳожати йўқлигини тушунди: бундай соддадил сиёқли аёлдан ҳеч қандай хунук нарса кутиб бўлмасди.

– Азиз бекажон, – деди д’Артанъян, – ўн кун муқаддам шу ерда ошналаримдан бирини қолдириб кетишига тўғри келган эди, унинг қаердалигини айтиб берол-майсизми?

– Йигирма уч-йигирма тўрт ёшлардаги келишган йигитми, ювош, хушмуомала, сарвқомат?

– Ҳа, бундан ташқари, кифтидан жароҳатланган.

– Ҳа, ҳа.

– Демак?..

– У ҳалиям шу ерда-ку, тақсир!

– Наҳотки! – отидан тушиб ва тизгинни Планшега ташлаб, қичқирди д’Артанъян. – Бекажон, сиз менга жон киргиздингиз! Қани ахир у, менинг азиз Арамисим? Мен уни бир қучай. Сизга эътироф қиласай, уни кўришга муштоқман.

– Мени авф этгайсиз, тақсир, лекин, шу тобда у сизни қабул қила олишига ишончим йўқ.

– Нега? Уникида аёл киши борми ҳали?

– Худоё тавба, нималар деяпсиз ўзи? Бечора йигит! Йўқ, тақсир, униқидаги киши аёл эмас.

– Бўлмаса ким?

– Мондиделик руҳоний ва Амен иезуитлар монастирининг нозири.

– Ё, алҳазар! – қичқириб юборди д'Артанъян. – Шўрликнинг аҳволи оғирлашдими ҳали?

– Йўқ, тақсир, аксинча. Аммо, хасталикдан сўнг у таважжӯх қилиб, диний рутба қабул қилишга қарор қилди.

– Ҳа-я, – деди д'Артанъян, – унинг муваққат мушкетёр бўлиб юриши хотиримдан ҳам кўтарилибди.

– Шундай қилиб, уни, албатта, кўрмоқчимисиз, тақсир?

– Ҳар қачонгидан ортиқ.

– Унда ҳовлининг ўнг тарафидаги зинадан чиқинг, учинчи қават, бешинчи хона.

Д'Артанъян кўрсатилган томонга отилиб, зинапояни – ўша эски ошхоналарда ҳали-ҳали баъзан учраб турадиган ташқи зинапояларнинг бирини топди. Бироқ, бўлғуси аббатнинг ёнига кириш унчалик осон бўлмади. Арамис хонасининг остоналари Армида боғидан кам қўриқланмасди. Йўлақда Базен по-сбонлиқда турган бўлиб, кўп йиплик синовлардан сўнг бечоранинг оқибат орзу қилган муродига етиши яқин қолгани сабабли янада дадил бўлиб унинг йўлини тўсади.

Дарҳақиқат, Базен ҳамиша руҳоний хизматкори бўлиш орзусини ардоқлаб келган ва мудом тасаввуррида намоён бўлган – ахийри Арамис ридосини ташлаб, жубба киядиган дамни тоқати-тоқ бўлиб кутмоқда эди. Фақат йигитнинг ўша дақиқа яқин деб кун саин ваъдалар бериб келиши уни мушкетёрнинг хизматида, Базеннинг таъбирича муқаррар охиратини куйдирадиган хизматда ушлаб турарди.

Хуллас, Базен ҳозир роҳат-фароғатнинг чўққисида эди. Афтидан, бу гал соҳиби сўзидан қайтиши мумкин

эмасди. Жисмоний ва маънавий азобнинг бирикмаси орзиқиб кутилган таъсирини ўтказди; бир вақтда ҳам қалби, ҳам тани билан изтироб чеккан Арамис бошига тушган қўш фалокат – маъшуқасининг тўсатдан ғойиб бўлиши ва кифтидаги жароҳатини таолонинг огоҳи деб ҳисоблаб, динга таважжух қилди.

Кайфиятнинг бу ҳолатида соҳибини шунча узоқ муддат жазб этиб келган мажозий ҳаваслар гирдобига тортиши эҳтимол д'Артанъяннинг пайдо бўлишидан кўнгилсизроқ нарса бўлиши мумкин эмасди. У эшикни мардонавор мудофаа қилишга аҳд қилди ва бека фош этиб қўйгани, Арамисни ўзи уйда йўқ деб айтолмаслиги сабабли у янги меҳмонга, соҳибининг эрталаб бошланган ва Базенning гапига қарагандан шомдан илгари тугаши маҳол мушкул-кушод мажлиси пайти унга халал бермоқ – бориб турган одобсизлик бўлади, деб ётиғи билан уқтиришга уриниб кўрди.

Бироқ, д'Артанъян метр Базенning фасоҳатли вавъзига заррача эътибор бермади ва ўз дўстининг хизматкори билан тортишиб ўтиришни эп кўрмай, у бир қўли билан уни суриб қўйиб, бошқаси билан эса «№ 5» деган ёзувли эшикнинг дастасини айлантирди.

Эшик очилиб, д'Артанъян хонага кирди.

Арамис сербар қора либос, юмалоқ тайпоқ тақяда, устида қофоз ўрамлари ва баҳайбат китоблар қалаштириб ташланган узунчоқ стол ёнида ўтиради; унинг ўнг томонида иезуит монастирининг нозири, чап ёфида эса – мондиделик руҳоний ўтиради. Ним туширилган дарпардалар тавфиқли мулоҳазалар учун қулай сирли нур ўтказарди. Ёш йигитнинг хонасида, хусусан, ўша йигит мушкетёр бўлган ҳолда, қўзга ташланишига қодир ҳамма мажозий нарсалар гўё сеҳр билан гумдон бўлганди: бу хил нарсаларнинг кўриниши соҳибини бу дунё хаёлларига қайтариб қўйишидан қўрқиб бўлса керак, Базен қилич, пистолетлар, қушпарлик шляпа, кашта ва тўрларининг барча нав ва барча турларини қўздан нарироққа яширган эди.

Бунинг ўрнига кунжакда д'Артанъяннинг қўзига жисмни азобловчи қамчи сифат бўлиб туюлган аллақандай нарса михга осиғлик турарди.

Эшик очилганда Арамис товушга бошини қўтариб, дўстини таниди, лекин, д'Артанъянни ўта танг қолдирб, афтидан, унинг ташрифи мушкетёрга айтарлик таъсир этмади, унинг ўй-хаёллари жамики мажозий нарсалардан шу қадар описда эди.

– Хайрли кун, муҳтарам д'Артанъян, – деди Арамис, – гапимга ишонинг, сизни кўриб турганимдан мен жуда курсандман.

– Мен ҳам, – деди д'Артанъян, – гарчанд, ҳали қаршимда менинг Арамисим турганига тўла ишонганимча йўқ.

– Ўшанинг ўзи, дўстим, ўшанинг ўзи! Бироқ, бу хил иштибоҳларингизнинг боиси нима бўлиши мумкин-а?

– Мен хонани чалкаштириб юбордим, деб қўрқиб кетдим ва бирор руҳоний шахснинг ҳужрасига кириб қолдимми деб ҳам ўйладим, кейин эса сизни бу жаноблар даврасида кўргач, бошқа гумонга ботдим: сиз менга оғир хастадек кўриндингиз.

Иккала қора киши д'Артанъяннинг шамасини фаҳмлаб, унга сиёsat билан қўз ташлаб қўйдилар, лекин, д'Артанъян хижолат бўлмади.

– Эҳтимол, мен сизга халал беряётгандирман, азизим Арамис? – гапини давом эттирди д'Артанъян. – Сиз бу жанобларга тавба-тазарру қилияпсиз, чофи.

Арамис хиёл қизариб кетди.

– Менга халал беряпсиз? Э, йўқ, аксинча, муҳтарам дўстим, онт ичаман. Сўзларимнинг исботига сизни омон-эсон қўриб турганимдан шодлигимни ифода қилишга ижозат бергайсиз.

«Ахийри фаросати етди-я! – кўнглидан кечирди д'Артанъян. – На чора – бундан ҳам бадтар бўлиши мумкин эди».

– Зоро, менинг дўстим, яқиндагина улуғ хавф-хатардан қутулиб қолди, – икки руҳоний зотга д'Артанъян-

ни күрсатган ҳолда меҳри товланиб давом этди Арамис.

– Худога қуллуғ қилинг, тақсир, – д'Артаньянга құша таъзим қилған күйи жавоб бердилар улар.

– Мен буни пайсалга солмадим, мұкаррам падарлар, – таъзимларини қайтариб жавоб берди ёш йигит.

– Сиз айни мавридида келиб қолдингиз мұхтарам д'Артаньян, – деди Арамис, – агар бизнинг мубоҳасамизда иштирок қылсангиз, сиз ўз билимларингиз билан бизга ёрдам берасиз. Амен монастирининг жаноб нозири, жаноб мондиделик кюре ва мен – биз анчадан буён диққатимизни жалб қилиб келаётган баъзи ақоид масалаларини ҳал қилмоқдамиз – мен ҳам сизнинг фикрингизни билишдан жуда баҳтиёр бўлардим.

– Ҳарбий кишининг фикри ҳеч бир салмоққа молик эмас, – суҳбат кираётган тусдан сал хавотирга тушиб деди д'Артаньян, – сиз бу жанобларнинг илмига бемалол суюнаверишингиз мумкин, гапимга ишонинг.

Иккала қора одам яна таъзим бажо келтирдилар.

– Аксинча, – эътиroz билдириди Арамис, – сизнинг фикрингиз биз учун жуда қимматли бўлади. Гап мана нима хусусида бормоқда: жаноб нозир менинг диссертациямни ақидавий, насиҳатомуз руҳда бўлиши лозим деган фикрда.

– Сизнинг диссертациянгиз! Сиз диссертация ёзяпизми ҳали?

– Албатта, – жавоб берди иезуит. – Диний рутбадан опдин синов тариқасида диссертация бўлмоғи шарт.

– Диний рутбадан! – дея қичқирди аввал қовоқхона эгасининг, кейин эса Базеннинг ҳам гапларига ишонмаган д'Артаньян. – Диний рутба³¹ дан!

У ҳайратдан ҳангу манг бўлиб, қаршисида ўтирган одамларга кўз югуртириб чиқди.

³¹ Рутба – мартаба, унвон.

– Хуллас, – гүё кибор хонимнинг эрталабки қабулида ўтиргандек, креслога назокат билан ўрнашиб олиб ва қонини қочириш учун юқорига бир кўтариб олган аёлники сингари оппоқ ва лўппи қўлини томоша қилиб, давом этди Арамис, – хуллас, д'Артанъян, эшиганингиздек жаноб нозир диссертациямнинг ақидавий бўлишига тарафдор, мен бўлсан унинг далил-исботли бўлишини истайман. Мана шу сабабдан жаноб нозир менга бир мавзуни таклиф этдики, унга ҳали ҳеч ким қўл урмаган ва – мен буни тўла тан оламан – талқинлар учун кенг масоҳа беради: «*Utradue manus in benedicendo clericis inferorbus necessari est*»...

Донишмандлиги бизга маълум д'Артанъян туҳфалар хусусида улар Бэкингемдан қабул қилинган деган хаёлда жаноб де Тревиль келтирган парчани қандай бўлса буни ҳам худди ўшандай бепарво тинглади.

– ... бунинг маъноси, – дея унинг вазифасини енгиллатиш истагида давом этди Арамис: «Қўйи рутбадаги дин чокарларига дуо учун икки қўл даркор».

– Жуда зўр мавзу! – қичқирди иезуит.

– Жуда зўр ва ақидавий! – таъкидлади потинчада укуви тахминан д'Артанъяннини сингари бўлиб, изидан бориш ва акс-садодай уни тақрорлаш имконига эга бўлмоқ учун иезуитни диққат билан кузатиб турган руҳоний.

Д'Артанъянга келсак, қора кийган икки кишининг завқу шавқлари уни мутлақо бепарво қолдирди.

– Ҳа, жуда зўр, *prorsus admirabile*³² – сўзида давом этди Арамис, – бироқ, ибодатхона падарларини ва муқаддас китобларни чуқур ўрганишни тақозо этади. Аслида – буни мен ибодатхонанинг фузало чокарлари олдида ҳокисорона тан оламан – тунги посбонлик ва

³² Бирам соз (*лот.*).

қирол хизмати мени машғулотларни бир оз сусайтиришга мажбур этди. Худди шу сабабдан метафизика ва фалсафа учун ахлоқ қандай бўлса, ақоиднинг бу мушқул муаммолар учун айни шундай бўлиб қолажак мавзуни ўзим танлаб олсам, менга *facilius natans*³³ осонроқ бўлади.

Д'Артанъян бағоят зерикарли, кюре ҳам.

– Буни қаранг-а, қандай муқаддима! – қичқирди иезуит.

– Муқаддима, – бирор нима дейиш учун такрорлади кюре.

– *Quemadmodum inter coelorum immensitaten*³⁴.

Арамис д'Артанъян томонга кўз ташлаб, дўстининг чакагини чиқариб олиш хавфи остида эснаётганини кўрди.

– Келинглар, французча сўлашайлик, падарим, – деди у иезуитга, – шунда жаноб д'Артанъян суҳбатимиз қадрига дурустроқ ета билади.

– Ҳа, – тасдиқлади д'Артанъян, – мен йўлдан ҳориб келдим, бу потинчанинг ҳаммаси идрокимга тутқич бермаяпти.

– Яхши, – бир оз фикридан чалғиб деди иезуит, бу орада кюре эса қувончи ичига сифмай д'Артанъяnga миннатдорлик билан қараб қўйди. – Демак, бу талқиндан нима маъно чиқариш мумкинлигини кўрайлик. Моисей, худонинг чокари... у атиги чокар, холос, буни идрок этинг... Моисей иккала қўли билан дуо қиласади. Яхудийлар ўз фанимларини енгандан ўзининг иккала қўлини тутиб туришни амр этади – бинобарин, у икки қўли билан дуо қиласади. Бунинг устига инжилда ҳам «*imponite manus*» дейилган, «*manum*» эмас – «*қўлларни қўйинг, қўлни*» эмас.

– Қўлларни қўйинг, – тегишли ишорани қилиб, такрорлади кюре.

³³ Сўзлаётганга осон (*лот.*).

³⁴ Фалакнинг бепоёнлигига монанд (*лот.*).

– Папалар аннинг ноиби бўлмиш авлиё Пётрга эса, – давом этди иезуит, – аксинча, «porridge digitos» – «дастларингни узатгил» дейилган. Энди тушундингизми?

– Албатта, – сухбатдан ҳузур қилиб деди Арамис, – аммо, бу фоят нозик.

– Дастьларни! – такрорлади иезуит. – Авлиё Пётр дастьлари билан дуо қилади. Бинобарин, папа ҳам дастьлари билан дуо қилади. Хўш, у нечта дасти билан дуо қиласди? Учта билан: ота, ўғил ва муқаддас руҳ ҳаққи.

Ҳамма чўқиниб олди; д'Артанъян умумдан ибрат олишни лозим топди.

– Авлё Пётрнинг ноиби – папа, у учта илоҳий қобиляйтни тажассум этади; қолганлари, диний иерархия «ordines inferiorec»³⁵ си архангел ва фаришиналар номи билан дуо этади, энг қўйи черков чокарлари эса, масалан, бизнинг ёрдамчи руҳоний ва мутаваллияримиз кабилар дуо қилгувчи дастьларининг саноқсиз ҳисобини тасвирлагувчи пуркагичлар билан дуо қилишади. Соддалашган тусда мавзу шундай. Argumentum omni ddenudatum ornamento³⁶ Мен ундан мана шунга ўхшаш жилд китоб қилган бўлардим, – илова қилиб қўйди иезуит.

Кейин у илҳомининг авжида вазнидан стол эгилиб турган каттакон авлиё Иоанн Златоуст китобига кафтини уриб-уриб қўйди.

Д'Артанъян парзага келди.

– Албатта, – гап бошлади Арамис, – мен бу мавзунинг гўзалликларига тан бераман, бироқ, шу билан бирга уни уddaлаб бўлмайдиган, деб ҳисоблашимни ҳам эътироф қиласман. Мен бўлак қўлпёзмани танладим. Айтингчи, азизим д'Артанъян, у сизга манзурми: «Non inutile est desiderium in oblatione» яъни: «Таолога назр қилган бандага андак ўкинч жоиздир».

³⁵ ?Уйин рутбалар (*лот.*).

³⁶ Ҳар қандай жимжимадан ҳоли исбот (*лот.*).

– Мушоҳада қилинг! – қичқирди иезуит. – Мушоҳада қилинг, бу қўлёзма бидъатга тарқалади! Қариб айни шундай фикр эртами, кечми, жаллод қўли билан ёқиб ташлагувчи эресиарх Янсенийнинг китоби «Augustinus»да ҳам мавжуд. Ҳушёр бўлинг, ёш дўстим, сиз сохта таълимотга яқин турибсиз! Сиз ўзингизни жувонмарг қиласиз, ёш дўстим!

– Сиз ўзингизни жувонмарг қиласиз, – бошини мотамсаро чайқаб такрорлади кюре.

– Сиз шайтон вассасаси бўлмиш ўша ихтиёр эрки тўғрисидаги ёмон отлиқ бўлган масалани қўзғадингиз. Сиз пелагиан билан чалапелагианларнинг бидъатига жиддий яқинлашиб қолдингиз.

– Бироқ, мукаррам падар... – бошига дўлдек ёғилаётган далиллар остида хиёл эсанкираб, гап бошлаган бўлди Арамис.

– Ўзингни таолога қурбон қилаётганда, – унинг гапини бўлди иезуит, – фано олами ҳақида ўкиниш жоизлигини сиз қандай исбот этасиз? Бундай дилеммани эшитинг: худо худодир, олам эса шайтондир. Фано оламига ўкинмоқ – шайтонга ўкинмоқ демакдир: менинг хulosам шундай.

– Меники ҳам, – деди кюре.

– Шафқат қилинг! – яна сўз бошлади Арамис.

– Desideras diabolum⁵⁷ шўрпешона! – қичқирди иезуит.

– У шайтонга ўкинармиш! О, ёш дўстим, шайтонга ўкинманг, шуни тавалло қиласман! – нопа қилди кюре.

Д'Артаньян мияси айниётганини ҳис қиласарди; унга ўзи ақлдан озганлар уйига тушиб қолган-у шу тобда қаршисида ўтирганлар жинни бўлгандай унинг ўзи ҳам ақлдан озадигандай туяларди. Бироқ, у жим туришга мажбур, негаки, гап нима хусусида бораётганини мутлақо англамасди.

⁵⁷ Шайтонга ўкиняпсан (*лот.*).

– Бироқ, ғапимга қулоқ солсангиз-чи, – назокат билан, лекин энди салгина ғаши келиб деди Арамис. – Мен ўкинаман, деяётганим йўқ. Йўқ, йўқ, мен зинҳор бундай сўзларни айтмайман, зеро, улар чин эътиқод руҳига ётдир...

Иезуит қўлларини самога чўзди, кюре ҳам шундай қилди.

– Бироқ, ақалли ўзингизнинг тамом жонингизга теккан нарсани таолога қурбон қилиш макруҳлигига рози бўлинг. Айтинг, д'Артанъян, мен ҳақ эмасманми, ахир?

– Албатта, ҳақсиз-да, азбаройи шифо! – бақирди д'Артанъян.

Кюре билан иезуит курсиларидан сапчиб тушдилар.

– Мана, мана шу менинг нуқтам – бу sillogizm:³⁸ олам жозибадан ҳоли эмас; мен оламни тарқ этяпман – бинобарин, ўзимни қурбон қиласпман! Ахир китобда аниқ айтилган: «Таолога қурбон қилинг».

– Бу тўғри, – дедилар мухолифлар.

– Кейин яна, – илгари оқартириш учун қўлини қўтариб-кўтариб қўйганидек, энди қизартириш учун қулоқ солинчоқларини чимчилаб давом этди Арамис, – кейин эса мен шу мавзуга rondo³⁹ ёздим. Мен уни ўтган йили жаноб Буатюрга қўрсатдим, бу улуф инсон менга бир талай таҳсинлар ўқиди.

– Rondo! – истиғно билан деди иезуит.

– Rondo! – беихтиёр тақрорлади кюре.

– Ўқиб беринг, уни бизларга ўқиб беринг! – қичқирди д'Артанъян. – Бу бизни бир оз овутади.

– Йўқ, у диний мавзуда-да, – жавоб берди Арамис, – бу шеърий ақоид.

– Бу қандай бемазагарчилик! – деди д'Артанъян.

– Мана у, – гоят камтарин, бироқ, хиёл риёкорлик аралаш алфозда деди Арамис:

³⁸ Sillogizm – чиқарилган хulosा.

³⁹ Рондо – француз услубидаги кичик шеър.

*Нега қайғурасан, аза тутиб хаёлларингга,
Ба толесиз тақдирингга нега қулсан бу қадар.
Чек қўйилгай сенинг барча қайғу-аламларингга,
Халлоққа кўз ёшларингни бериб юборсанг агар,
Сен, нега қайғурасан.*

Д'Артаньян билан кюре хўп қойил қолган эдилар. Иезуит ўз фикрида қаттиқ туриб олди:

– Ақоид каломида руҳи мажозийдан эҳтиёт бўлинг. Авлиё Августин нима дейди? *Severus sit clericorum Sermo*⁴⁰.

– Ҳа, тоинки ваъз тушунарли бўлсин! – деди кюре.

– Демак, – шериги адашиб кетганини кўриб, арапалишишга шошилди иезуит, – демак, сизнинг диссертациянгиз аёлларга манзур бўлади – вассалом. У худди жаноб Патріонинг бирор ҳимоя нутқи сингари муваффақият қозонади.

– Худо берсайди! – иштиёқ билан деди Арамис.

– Мана, кўрдингизми! – хитоб қилди иезуит. – Фано олами ҳали сизнинг ичингизда ўзидан барадла дарак бераёттир, *altissima voce*⁴¹ деяёттир. Сиз ҳали бу дунё одамисиз, ёш дўстим, мени титроқ тутмоқда: таважжух сизга кор қилмаслиги мумкин.

– Хотиржам бўлинг, мукаррам падар, мен бунинг учун жавоб бераман.

– Бу дунёнинг манманлиги.

– Мен ўзимни биламан, падарим, менинг қарорим қатъий.

– Демак, ўжарлик билан сиз шу мавзу устида иш олиб бориш фикрингизда турибсизми?

– Мен ўзимда айни шу мавзуга ҳавас борлигини ҳис қилияпман, зинҳор бошқасига эмас. Шу сабабдан мен ишимни давом эттиравераман ва сизларнинг йўлйўриқларингизга биноан киритадиган тузатишларим-

⁴⁰ Клирикларнинг сўзи, илоҳи кескин бўлгай (*лот.*).

⁴¹ Энг баланд товуш билан (*лот.*).

дан эртага қаноат ҳосип қилгайсизлар, деган умиддаман.

– Шошилмасдан ишланг, – деди кюре, – биз сизни қулинг ўргилсин кайфиятда қолдириб кетяпмиз.

– Ҳа, – деди иезуит, – дон сочилиган уругларнинг бир қисми тошга тўкилди ёхуд йўлларга сочилиб кетди, қолган қисмини самовий қушлар чўқилаб кетади, *aves coeli comedenter illam*, деб ҳадиксирашимизга ҳожат йўқ.

«Лотинчангни қўшиб, сенга тезроқ ўлат тексайди!»

– тамом ҳолдан тояётганини сезиб, кўнглидан кечириди д'Артанъян.

– Хайр, ўғлим, – деди кюре, – эртага кўришгунча.

– Эртага кўришгунча, диловар йигит, – деди иезуит. – сизнинг черков машъалларидан бири бўлиб қоладиган афтингиз бор. Илоё фалак бу машъалнинг борлиқни ютиб кетгувчи алангага айланишинираво кўрмасин!

Тоқати тоқ бўлиб, роса бир соатдан бери тирноқларини тишкаётган д'Артанъян энди бармоқларини фажишга тушди.

Иккала қора жуббали киши ўрнидан туриб, Арамис ва д'Артанъянга таъзим қилдилар-да, эшикка йўналдилар. Тавфиқли бу илмий мунозарани мароқ билан шу ерда тинглаб турган Базен уларнинг истиқболига отилди, руҳонийнинг дуолар китобини ва иезуитнинг диний тўпламини қўлдан олди-да уларга йўл солиб, эҳтиром билан олдинда юрди.

Арамис уларни кузатиб, зинапоядан бирга тушди-ю, лекин шу заҳоти ҳамон аллақандай алаҳсиб ўтирган д'Артанъяннинг ёнига қайтди.

Ёлғиз қолгач, дўстлар бир муддат ноқулай сукут сақладилар; бироқ, кимдир уни бузиши позим эди, д'Артанъян бу шарафни Арамисга қўйиб беришга қарор қилди, шекилли, у биринчи гап очди.

– Кўриб турибсиз, – деди у, – мен ўз эзгу фикрларимга қайтдим.

– Ҳа, боягина ўша жаноб айтганидай, таважжу сизга кор қилибди.

– О, тарки дунё қилиш нияти менда туғилганига жуда күп бўлиб кетди, сиз ҳам буни мендан кўп эшитгансиз, шундайми, дўстим?

– Албатта, бироқ, ростини айтсам, мен ҳамиша сизни ҳазиллашаяпти, деб ўйлаганман.

– Бундай нарсалар билан ҳазиллашиб бўладими! Нималар деяпсиз, д'Артанъян!

– Азбаройи шифо! Ўлим билан ҳазиллашяпмиз-ку.

– Бекор гап, д'Артанъян, зеро, ўлим – бу ҳалокат ёки омонникка элтгувчи дарвозадир.

– Қўшиламан, аммо, худо ҳаққи, ақсоид мунозаралари қилиб ўтирумайлик, Арамис. Ҳозирги олган сабоқ сизга бугунликка етиб ортади, деб ўйлайман. Менга келсак, потинчанинг ўша оз-мози қарийб хотиримдан чиқиб кетган, дарвоқе, мен ҳеч қачон уни билган ҳам эмасман ва бундан ташқари, сизга очиқ айтиб қўя қолай, эрталабки соат ўндан бери туз тотган эмасман ва ўлгудек очман.

– Ҳозир тамадди қиласиз, муҳтарам дўстим; фақат бугун жумалиги хотирингиздан чиқмасин, бу кунларда эса мен гўштни нафақат тановул қилмайман, балки, унга қарашга ҳам юрагим бетламайди. Агар менинг пешинлигим билан қаноатланишга рози бўлсангиз, у пиширилган тетрагон билан мевадан иборат бўлади.

– Тетрагон деб нимани айтяпсиз? – ташвишланиб сўради д'Артанъян.

– Мен исмалоқни назарда тутяпман, – жавоб берди Арамис, – лекин, сизга таомга тухум кўшиб бераман, бу қоидаларни хийла бузиш ҳисобланади, зеро, тухум жўжани вужудга келтиради ва бинобарин, гўшт бўлади.

– Зиёфат унчалик қуюқ эмас, аммо сизни деб бунга қўнаман.

– Бу фидокорлигингиз учун сиздан миннатдорман, – деди Арамис, – агар у танингизга фойда қилса, шубҳасиз, руҳингизга ҳам фойда келтиради.

– Демак, сиз диний рутбани қатъи қабул қиляпсизми, Арамис? Оғайниларимиз нима дейишади, жанобде Тревиль нима дейди? Улар сизни қочоқ деб ҳисоблашади, бу ҳақда сизни огоҳлантириб қўяй.

– Мен диний рутбани қабул қилаётганим йўқ, унга қайтяпман. Мабодо қочоқ бўлганимда ҳам худди ўзим бу дунёни деб тарқ қилган черковга нисбатанман. Ахир биласиз-ку, мушкетёрлик ридосини кийганимда мен ўзимга-ўзим зўравонлик қилганман.

– Йўқ, мен бу ҳақда ҳеч нима билмайман.

– Мен қандай қилиб семинарияни ташлаб кетиб қолганимдан хабарингиз йўқми?

– Мутлақо хабарим йўқ.

– Мана менинг тарихим. Ҳатто, муқаддас китобда ҳам айтилганку: «бир-бирингизга тавба-тазарру қилинг» деб, мана, мен ҳам сизга тавба-тазарру қилмоқдаман, д'Артанъян.

– Мен бўлсам, ҳалитдан сизнинг гуноҳларингиздан ўтиб қўяман. Кўрдингизми, қандай кўнглим юмшоқ!

– Муқаддас нарсалар билан ҳазиллашманг, дўстим.

– Қани, қани, гапиринг, қулоғим сизда.

– Тўққиз ёшимдан семинарияда тарбияландим. Уч кундан кейин йигирма ёшга тўлиб, руҳоний бўлардим-у, ҳаммаси бости-бости бўлиб кетарди. Шундай қилиб, кунлардан бир кун, одатимча, ўзим бажонидил вақт ўтказадиган бир хонадонда эдим – иложим қанча, мен ёш, заиф томонлардан холи эмас эдим! – уй бекасига авлиёларнинг қўрган-кечиргандарини ўқиб беришимни файирлик билан кузатиб юргувчи бир офицер хонага кутилмаганда сўроқсиз кириб қолди. Худди шу оқшом мен Юдиф⁴² тарихини таржима қилиб, уни хонимимга ўқиб тургандим, у ҳам таҳсинларни кам қилмай бошини елкамга суюб, шу шеърларни мен би-

⁴² Юдиф – библия қаҳрамони. У яхудийларнинг душмани Олофернинг қароргоҳига кириб, қамал этилган Иерусалимни ҳалокатдан қутқариш учун уни ўлдирган.

лан бирга қайта ўқиб ўтирган эди. Очиғини айтсам, бир мунча бемалопроқ бу ҳолат офицерга хуш келмади. У лом-мим демади, аммо, мен құзғалганимдан кейин ортимдан чиқди.

«Жаноб аббат, – менга етиб олиб деди у, – сиз калтак ейишни ёқтирасизми?»

«Бу саволингизга жавоб беролмайман, тақсир, – эътиroz билдиридим мен, – негаки, ҳалига довур ҳеч ким ҳеч қачон мени уришга жүръят қилмаган».

«Гап бундай жаноб аббат: агар яна бир марта мен бугун сиз билан учрашган даргоҳга келсангиз, мен бу нарсани қилишга жүръят этаман».

Мен құрқиб кетдим, шекилли. Рангим қув ўчиб оёқларим бўшашаётганини сездим, жавоб ахтарардим, аммо, тополмасдан индамай қўя қолдим.

Офицер жавобни кутмоқда, менинг индамаётганимни қўргач, қаҳ-қаҳ уриб, кулиб юборди-да уйга кириб кетди. Мен семинарияга қайтиб келдим.

Мен асл дворянман, қоним тез, сиз буни пайқаган бўлсангиз керак, азизим, д’Артаньян: ҳақорат даҳшатли эди, ундан ҳеч кимнинг хабари йўқлигига қарамасдан унинг дилимда ўрнашиб, ўртаётганини ҳис қиласдим. Табаррук падарларга рутбани қабул қилмоқ учун мен ўзимни етарли даражада тайёр ҳис қилмаяпман, деб маълум қилдим ва илтимосим билан рутба бериш маросими бир йил кечиктирилди.

Мен Парижнинг энг зўр қиличбозлик устозининг ҳузурига равона бўлдим, ундан ҳар кун сабоқ олиб туришни у билан шартлашдим ва бир йил мобайнида канда қилмай қатнадим. Сўнгра, ҳақорат қилинган кунимнинг йилида жуббамни қозиққа осдим, дворянга хос кийиндим ва бир таниш хоним бераётган, рақибим ҳам бўлиши тайин зиёфатга жўнадим. Бу форс қамоқхонасининг яқинида, Фран-Буржуа кўчасида эди.

Офицер чиндан ҳам ўша ерда эди. У бир хонимга меҳр билан термилиб, унга ишқий қўшиқ хиргойи

қилаётган пайти ёнига яқынлашиб, ашуласини иккинчи бандининг ўртасида бўлиб қўйдим.

«Тақсир, – дедим унга, – айтинг, агар Пайен кўчасидаги сизга маълум уйга борсам, ҳали ҳам эътиroz қилализми? Агар гапингизни икки қилсан, ҳали ҳам мени калтак билан сийлаш ниятидамисиз?»

Офицер менга таажжуб билан тикилиб деди:

«Мендан нима керак сизга, тақсир? Мен сизни танимайман».

«Мен авлиёларнинг кўрган-кечиргандарини ўқийдиган ва «Юдифни шеър билан таржима қиладиган ўшашгина аббатман».– жавоб бердим мен.

«Э, ҳа! Эслаяпман, – истеҳзо билан илжайиб деди офицер. – Хўш, нима истайсиз?»

«Истайманки, мен билан айланиб келишга фурсат топсангиз».

«Агар сиз шуни қатъий истасангиз, эртага эрталаб, бунинг устига жони дилим билан».

«Йўқ, эртага эрталаб эмас, шу тобда».

«Агар сиз қатъий талаб этсангиз...»

«Ҳа, талаб қиламан».

«У ҳолда юринг... Хонимлар, – дея хонимларга юзланди у, – хавотирланманг: мен фақат шу жанобни ўлдираман-у, қайтиб келиб, сўнгги бандини қўйлаб бераман».

Биз чиқдик. Мен уни Пайен кўчасига роса бир йип муқаддам, ҳудди шу соатда, мен сизга айтган илтифотли сўзларни айтган жойнинг ҳудди ўзига олиб келдим. Ажойиб ойдин тун эди. Биз қиличларимизни яланғочладик ва дастлабки ҳамладаёқ мен уни жойидан қимирлатмай ўлдиридим...

– Азбарой шифо! – деди д’Артаньян.

– Хонимлар қўшиқчисига кўз тута-тута унга етишолмагани сабабли, – гапида давом этди Арамис, – ва у Пайен кўчасида қилич билан паррон қилинган ҳолда топилганлиги сабабли бу менинг ишимлигини ҳамма тушунди, бу машмаша қўп шов-шувларга сабаб бўлди.

Шу туфайли мен бирмунча вақтга жуббадан воз кечиши га мажбур бўлдим. Мен ўша маҳаллар танишиб қолган Атос билан қиличбозлик сабоқларимга қўшимча равишда баъзи бир соз усулларни ўргатиб қўйган Портос мушкетёрлик ридосини илтимос қилиб, мурожаат қилишга мени қўндиришди. Қирол Аррасни қамал қилишда ҳалок бўлган отамни жуда севарди, менга мушкетёрлик ридоси инъом қилинди. Ўзингиз тушунасиз, ҳозир черков бағрига қайтишимнинг айни мавриди келди.

– Нега энди айни ҳозир, илгарироқ ҳам, кейинроқ ҳам эмас? Сизга нима бўлди, нима сизни бундай хунук фикрларга соляпти?

– Бу жароҳат, азизим д'Артаньян, мен учун таолонинг огоҳи бўлди.

– Бу жароҳатми? Қандай бемаънилик! У қарийб битиб кетган, мен аминманки, сиз ҳозир қўпроқ бу жароҳатдан изтироб чекмаяпсиз.

– Бўлмаса қайсидан? – қизариб сўради Арамис.

– Сизнинг қўнгил жароҳатингиз бор, Арамис, аёл киши етказган анча азоблироқ, лахта қон жароҳат.

Арамиснинг нигоҳи беихтиёр порлаб кетди.

– Бас, – ҳаяжонини парвосизлик ниқоби остида яшириб, деди у, – садқайи гап бу нарсаларга! Мен ишқий дилсиёҳликлардан азоб чекиб ўтирармишманми? *Vanitas vanitatum*⁴³. Нима, сизнингча мен ақлдан озиманми? Яна кимларни деб? Гарнizonдалигимда кетидан судралиб юрган бирор чўри ёки оқсоchnи дебми... Қандай разолат?

– Авф этинг, азизим, Арамис, лекин назаримда, сизнинг мўлжаллингиз юқорироқ эди.

– Юқорироқ эмиш! Мен ўзи ким бўлибманки, бундай иззат-талаблик қилсан? Бечора мушкетёр, фақир ва ғариб, тобеликни қўтарга қўзи йўқ, киборларнинг ичида қовушмай турадиган одам!

⁴³ Ана машмаша (*лот.*).

– Арамис, Арамис! – дўстига шубҳаланиб қараб, қич-қирди д'Артанъян.

– Хокман, хоклигимга қайтаяпман. Ҳаёт хўрлик ва қайғу-аламларга тўлиб-тошиб ётибди, – тундланиб давом этди Арамис, – уни бахтга боғлаб турган барча ришталар инсон қўлида бирин-кетин узилаверади ва аввало, олтин ришталар. О, азизим д'Артанъян, – товушида хиёл алам билан деди Арамис, – гапимга қулоқ солинг, ўзингизда ҳам бўлиб қолса жароҳатларингизни пинҳон туting. Сукут – бу бахти қароларнинг сўнгги қувончиdir: ҳеч кимсага ўз дардингизни ошкор этманг. Синчковлар бизнинг кўз ёшларимизни яраланган охунинг қонини пашшалар ичгандай симиришади.

– Эвоҳ, азизим Арамис, – деди д'Артанъян ўз навбатида чуқур оҳ тортиб, – сиз менга ўз-ўзимнинг тарихимни ҳикоя қиляпсиз.

– Қандай!

– Ҳа! Яқиндагина мен севган, жон-дилим билан қўнгил қўйган аёлни ўғирлаб кетишли. Мен унинг қаердалигини, уни қаёққа олиб кетишганини билмайман: эҳтимол – у қамоқдадир, эҳтимол – у ўлгандир.

– Бироқ, поақал у ўз ихтиёрига хилоф равища сизни тарқ этгани ўзингизни юпатади, мабодо ундан хатхабар келмаса, бунга сабаб сиз билан робитада бўлиш тақиқланганлигини сиз биласиз, ваҳоланки...

– Ваҳоланки?

– Йўқ, ҳеч нима, – деди Арамис, – ҳеч нима.

– Демак, сиз бу дунёдан қатъий ва узил-кесил юз ўгирияпсизми?

– Умрбод. Бугун ҳали сиз менинг дўстимсиз, эртага фақат бир шарпага айланасиз ёки мен учун мавжудлигингизни тамом йўқотасиз, дунё дегани – бу даҳма, ортиқ ҳеч нимамас.

– Азбаройи шифо! Гапларингизнинг ҳаммаси қандай ҳазин!

– На чора! Ҳавасларим мени тортмоқда, мени меъроj қилдирмоқда.

Д'Артанъян жилмайиб қўйди-ю ҳеч нима демади.

– Шунга қарамасдан, – сўзида давом этди Арамис, – мен ҳали ерда эканман, сиз билан ўзингиз ва дўстларимиз ҳақида суҳбатлашгим бор.

– Менинг эса, – жавоб берди д'Артанъян, – сизнинг ўзингиз ҳақда сўзлашгим бор, аммо сиз аллақачон бу нарсалардан кўп йироқдасиз. Муҳаббат сизда истиғно қўзғатади, дўстларингиз сиз учун шарпа, дунё – даҳма.

– Ҳайҳот! Сиз бу нарсаларга ўзингиз ишонч ҳосил қиласиз, – хўрсиниб гапирди Арамис.

– Хуллас, бу суҳбатни тугатайлик-да, келинг, сизнинг каниз ёки чўрингизнинг, эҳтимол янги хиёнатини хабар қилгувчи мактубини кўйдириб ташлайлик.

– Қандай мактубни? – дарров сўради Арамис.

– Сизнинг йўғингизда келган, менга бериб юборишган мактубни.

– У кимдан экан?

– Билмайман. Битта-яримта йиглаб, хун бўлган оқсоқдан ёки қуйиб кул бўлган каниздандир, эҳтимол, де Шеврез хонимнинг чўрисидандир, соҳибаси билан Турга қайтишига тўғри келиб, у ўта ҳашам учун атир сепилган қофозни олиб, уни герсог тожи билан муҳрлабди.

– Нималар деяпсиз ўзи?

– Буни қаранг-а! Мен уни йўқотиб қўйибман, шекили, – ўзини мактуб қидираётганга солиб, қувлик билан деди йигит. – Ҳалиям, хайриятки, – дунё – даҳма, одамлар, бинобарин, аёллар ҳам шарпалар, муҳаббат – сиз «Қандай қабоҳат!» дейдиган туйфу.

– Оҳ, д'Артанъян, д'Артанъян, – бақирди Арамис, – мени жонимни суғуряпсан.

– Хайрият-э, мана у! – деди д'Артанъян.

У чўнтағидан мактубни чиқарди.

Арамис сапчиб туриб, мактубни юлқиб олди-да, ўқиди ёки, тўғрироғи, ютиб юборди; унинг юзидан нур ёғиларди.

– Афтидан, оқсочнинг каломи ширин шекилли, – бепарво сўз қотди вакил.

– Миннатдорман, д'Артанъян! – тамом жазаваси тутиб қичқирди Арамис. – Унинг Турга қайтиши лозим бўлиб қолибди. У хиёнат қилмабди, у мени аввалгидек севади. Бу ёққа кел, дўстим, бу ёққа кел, кел бир кучай, мен баҳтимдан бўғилиб кетяпман!

Кейин икки дўст муҳтарам Иоанн Златоуст теваригида, полда сочилиб ётган диссертация варақларини дадил дўппослаб, ўйинга тушиб кетдилар.

Шу дақиқада исмалоқ билан қовурилган тухум кўтарган Базен кириб келди.

– Югур, шўрлик! – тақясини унинг юзига улоқтириб, қичқирди Арамис. – Қаёқдан келган бўлсанг, ўша ерга жўна, бу жирканч сабзавотлар билан бадхўр тухумингни олиб кет! Шпигланган қуён, семиз хўroz, саримсоқ қўшилган қўй гўшти қовурмаси ва тўрт шиша эски бургунд шаробидан сўра.

Соҳибига қараб, бу табаддулдан ҳеч нарсани тушумай турган Базен, азбаройи хафа бўлганидан қовурилган тухумни исмалоққа, исмалоқни эса паркетга тушириб юборди.

– Мана, ҳаётингизни подшоларнинг подшосига баҳшида қиласиган фурсат, – деди д'Артанъян, – агар унга манзур иш қилишни истасангиз: «*Non inutile desiderium in oblatio*».

– Сизни потинчангиз билан жин урсин! Келинг, ичайлик, жон д'Артанъян, келинг, ичайлик, қуриб кетсин, келинг, кўп-кўп ичайлик, у ёқда нималар бўлаётганини ҳаммасини менга сўзлаб беринг.

XXVII

Атоснинг рафиқаси

– Энди Атоснинг аҳволини билиш қолди, холос, – деди д'Артанъян сарафроз бўлган Арамисни ўзлари жўнагандан сўнг пойтахтда кечган янгиликлардан во-

қиғ этгач ва бирининг диссертациясини, бошқаси-нинг эса чарчоғини хаёлдан күттарган жуда соз туш-лик қылгач.

– Наинки сиз унга бирор кор-ҳол бўлган деб ўйла-сангиз? – сўради Арамис. – Атос бирам совуққон, би-рам жасур, қилич тутишга бирам моҳир.

– Ҳа, шубҳасиз, мен ҳам Атоснинг мардлиги ва чақ-қонлигига ҳар кимдан ортиқроқ тан берганман, аммо, менга қолса қилични таёқдан кўра найзага чалиштири-ган маъқулпроқ, мен бўлсам, Атосни малайлар калтак-ламадимикан, деб қўрқаман: бу тоифа уришганда қаттиқ ёпишади, уришни тезда тўхтатмайди. Мана шу сабабдан, эътироф қипсам, мумкин қадар тезроқ са-фарга чиқиши истар эдим.

– Сиз билан жўнашга уриниб кўраман, – деди Ара-мис, – гарчи, отга минишга мадорим етмаслигини се-зиз турган бўлсам ҳам. Кеча сиз деворда кўрган қам-чини ишга солиб кўрдим, бироқ, оғриқ бу тавфиқли машқларимни давом эттиришимга монелик қилди.

– Бунинг сабаби шуки, жон дўстим, ҳали ҳеч ким ўқ жароҳатини қамчи билан даволашга уринган эмас, аммо сиз хаста бўлгансиз, хатсалик эса, ақлий қоби-лиятларни пасайтиради, шунинг учун мен сизни авф этаман.

– Хўш, сиз қачон жўнайсиз?

– Эртага тонгда. Тунда мириқиб ухлашга ҳаракат қилинг, эртага эса, агар уддаласангиз, бирга кета-миз.

– У ҳолда эртагача, – деди Арамис, – ҳатто сиз ме-тиндан бўлганингизда ҳам ўйқуга эҳтиёж сезишингиз керакми, йўқми ахир.

Эрталаб д’Артанъян Арамиснинг хонасига кирган-да у хона деразаси ёнида турарди.

– У ерда нимани қўздан кечиряпсиз? – сўради д’Ар-танъян.

– Э-э, мана бу отбоқарлар тизгинидан ушлаб тур-ган ажойиб тулпорларни томоша қиляпман. Бундай

отларни миниб юриш роҳати фақат шаҳзодаларга насиб қўлса керак.

– Ундай бўлса, азизим Арамис, шу роҳатга етишасиз, негаки, отларнинг бири сизники.

– Қўйсангиз-чи! Қайси бири?

– Сизга қайси кўпроқ ёқиб қолса, ўшаниси. Мен қай бирини бўлса ҳам олавераман.

– Устидаги ҳашаматли эгар ҳам меникими?

– Ҳа.

– Сиз мени қалака қиляпсиз д'Артанъян.

– Сиз французыча гапира бошлаганингиздан бери мен ортиқ кулмай қўйдим.

– Бу зарҳал берилган филоф баҳмал ёпқич, симу зарлар тикилган эгар – буларнинг ҳаммаси меникими?

– Сизники. Ҳув аваби туёғини тепаётган от меники, гижинглаб тургани эса Атосники.

– Азбаройи шифо, ҳар учаласи ҳам жуда кетворган-ку!

– Улар дидингизга ўтирганидан бошим осмонга етди.

– Сизга бундай тортиқни қирол қилган бўлса керак?

– Ҳар қалай, кардинал эмас. Айтганча, бу отлар қаердан келиб қолганинг ташвишини қилиб ўтиргманг, фақат уларнинг бири сизники эканини хотирингизда туting.

– Мен ўша малла хизматкор тутиб турганини оламан.

– Жуда яхши.

– Худо ҳаққи, – қичқирди Арамис, – бутун оғриқ шундан таққа босилганга ўхшаяпти! Бундай отга танимда ўттиз ўқ билан ҳам минган бўлардим. О, узангиларининг ажойиблигини!.. Ҳой, Базен, бу ёқقا келинг, тезроқ қимирланг!

Базен бўсағада уйқусираган, хомуш ҳолда пайдо бўлди.

– Қиличимга жило беринг, шляпамни тартибга келтиринг, ридомни тозалаб пистолетларни ўқлаб қўйинг, – деди Арамис.

– Сүнгги буйруқ ортиқча, – унинг гапини бўлди д'Артанъян: – филофларингизда ўқланган пистолетлар бор.

Базен хўрсиниб қўйди.

– Қўйинг, метр Базен – ўзингизни босинг, – деди д'Артанъян, – жаннатдаги жойга ҳар унвонда ҳам етишса бўлади.

– Соҳибим бирам яхши ақоидшунос бўлиб қолганди! – йифламоқдан бери бўлиб деди Базен, – у епископ бўлиши мумкин эди, эҳтимол, кардинал ҳам бўлиб кетармиди.

– Қулоқ сол, азизим Базен, яхшилаб фикр юритиб қўриб, ўзинг айтгин: руҳоний бўлишнинг нима кераги бор. Ахир бу нарса уришиш заруратидан халос этмайди-ку. Мана қўрасан, кардинал бошида шлем, қўлида протазан билан дастлабки юришдаёқ иштирок этади. Жаноб Ногаре де Лавалет-чи? У ҳам кардинал, мала-йидан сўраб қўр-чи, унинг корпиясини⁴⁴ неча марта титган экан.

– Ҳа... – хўрсиниб қўйди Базен. – Биламан, тақсир, дунёдаги ҳамма нарса остин-устун бўлиб кетди.

– Узангимни ушлаб тур, Базен, – деди Арамис.

Кейин у ўзига хос назокат ва енгиллик билан сакраб, отга минди. Бироқ, асл жониворнинг бир неча волт ва курбет⁴⁵ ларидан кейин чавандоз шу қадар қучли оғриқ ҳис қилдики, ранги оқариб, эгарда чайқалиб кетди. Шунга ақли етиб, кўз узмай ўтирган д'Артанъян у томон отилиб, уни кўтариб туширди-да, хонага элтиб қўйди.

– Мана бундай, муҳтарам Арамис, – деди у, – сиз шифо ола туринг, мен Атосни қидиришга ёлғиз жўнайман.

– Сиз гўё бронзадан қўйилгансиз! – жавоб берди Арамис.

⁴⁴ К о р п и я – илгарилари пахта ўрнида ишлатиладиган титилган иплар.

⁴⁵ Волт ва курбет – чавандозлик машқларининг турлари.

– Йўқ, менга омад ёр, вассалом! Бироқ, айтинг, мениз бу ерда қандай кун кечирасиз? Дасть-у дуолар хусисида ҳеч қандай мупоҳазасиз, а?

Арамис жилмайиб қўйди.

– Мен шеърлар ёзаман, – деди у.

– Ҳа, ҳа, худди де Шеврез хоним оқсочининг номаларидағи атир сепилган шеърлардай. Базенга шеъриятнинг қоидаларини ўргатиб қўйинг, бу нарса уни овутади. Отга келсак, уни ҳар кун оз-оздан миниб туринг, бу сизни қайта эгарга ўргатади.

– О, бу хусусда ташвишланманг, – деди Арамис, – қайтишингизга сизга ҳамроҳ бўлишга шай турман.

Улар хайр-маъзур қипдилар, ўн дақиқа ўтгач эса у аввал Арамисни Базен билан беканинг меҳрибонлигига ҳавола қилгач, аллақачон Амен йўлида йўртиб борарди.

У Атосни қай аҳволда топади, умуман, ўзи уни топадими, йўқми?

Д’Артаньян уни ташлаб кетганда вазият жуда танг эди; Атос ҳалок бўлган чиқиши жуда эҳтимол. Бу хаёл д’Артаньянни қайфуга солди; у бир-икки марта хўрсишиб, ўз-ўзига қасос оламан деб қасам ичди.

Д’Артаняннинг барча дўстлари орасида Атоснинг ёши каттароқ бўлиб, у ўзининг дид ва ҳаваслари бўйича унга бошқаларидан яқин бўлиши мумкин эмасди. Шунга қарамасдан, д’Артаньян қолганларига нисбатан уни ошкора афзал кўради. Атоснинг ўкта, бежирим сумбати, ўзини тортиб юрган сояни гоҳи маҳаллар ёришириб юборадиган маънавий удувворлик ёлқинлари, ўзини бутун оламдаги энг дилкаш улфат қилгувчи, муттасип бир маромда сақланадиган кайфияти, унинг заҳарханда вақтичоғлиги, агар гўё, ноёб вазминлигининг оқибати бўлмаган тақдирда кўр-кўронада деб аталиши мумкин жасорати – бу хислатларнинг бариси д’Артанянда ҳурматдан кўра ортиқроқ, дўстона илтифотдан кўра кўпроқ нарсани уйғотар, улар д’Артанянни қойил қолдиради эди.

Дархақиқат, ҳатто, назокатли ва тийнатли сарой кишиси бўлмиш жаноб де Тревилнинг ёнида ҳам руҳи тетик кезлар бу қиёсга у муваффақият билан дош бериши мумкин эди; у ўрта бўйли, лекин, бирам сарвқомат, бирам қадди-басти келишган эдики, бир неча марта Портос билан курашда жисмоний кучи аллақачон мушкетёрлар ўртасида мақолга айланиб кетган бу паҳлавонни енгган эди; унинг ўткир нигоҳли, адил бурунли, Брутники сингари иякли чеҳраси нуфуз ва самимиятнинг билинар-билинмас изларини сақлаб турарди, ўзи сира эътибор қилмайдиган қўллари эса бир талай бодом совуни-ю хушбўй мойлар ёрдамида ўзиникини муттасил парваришлаб юргувчи Арамисни куйдиради; унинг овоз оҳангি теран, шу билан бирга ширали эди. Лекин, ҳамиша кўзга ташланмасдан камтарин юришга ҳаракат қиладиган Атосдаги мутлақо ақл бовар қилмас туюлган нарса – унинг кибор донрани, энг ёрқин жамиятнинг расм-русумларини билиши, унинг ҳар қилиғида файришуурый равишида сезилиб турган ўша яхши тарбиянинг излари эди.

Хоҳ гап зиёфат хусусида кетаётган бўлсин, Атос ҳар меҳмонни аждодлари ёки ўзи яратган мавқеига мос тарзда, ўзига муносиб жойга ўтқазиб, уни ҳар қандай кибордан ошириб уюштиради. Хоҳ гап гералдика⁴⁶ хусусида бўлсин, Атос қиролликнинг жамиики дворян номларини, уларнинг қаробатларини, уларнинг гербларини, гербларининг келиб чиқиш тарихларини биларди. Одоб-ахлоқнинг бирор икирчикири йўқ эдики, у Атосга таниш бўлмаса; у йирик ер мулқдорлари қандай ҳуқуқлардан истифода қилишларини биларди, у ит ва лочин овларида ўта билимдан бўлиб, бир кун, ҳатто, бу борада шинаванда сифатида машхур қирол Людовик XIII нинг ўзини ҳам ажаблантирган эди.

⁴⁶ Гералдика – герблар ва уларнинг тарихи ҳақидаги фан.

Замоннинг ҳамма киборлари сингари у моҳирона қиличбозлик қилар, чавандоз эди. Булар етмагандай ҳатто у маҳаллар дворянлар кам шуғулланадиган қуруқ илмлар соҳасида ҳам унинг маълумоти шу қадар серқирра эдик, Арамис олифтагарчилик қилиб қистириб турадиган ва Портос гўё маъносига етадиган потин ибораларини эшитганда, у мийифида кулиб қўярди, холос; икки ёки уч дафъа Арамис бирор грамматик хатога йўл қўйганда, ҳатто у дўстларни фоят лол қолдириб, феълни керакли замонга, отни эса зарур келишикка қўйган ҳоллар бўлган. Ниҳоят, унинг вижданни бенуқсон эди, яна бу – ўша ҳарбийлар эътиқод ва имон билан, маҳбублар – бизнинг замонамизга хос тақводорлик билан; фақирлар эса – таолонинг еттинчи васияти билан осонгина тил топиб кетаверадиган асрда. Хуллас, Атос фоят ажойиб киши эди.

Аслида эса бу нозик мижоз, бу гўзал зот, бу нодир зако, кексалар аста-секин жисмоний ва маънавий ожизликка чўка бошлагани каби, тадрижан жўнлик ҳукмида қола борарди. Атоснинг нохуш соатларида – бундай соатлар эса кўп бўлиб турарди – ундаги бор нурафшон нарсалар сўнар ва унинг ёрқин хислатлари гўё чуқур зулматга чўлғангандай йўқоларди.

Ярим худо ғойиб бўлиб, инсон қоларди. Бошини ҳам қилиб, айрим жумлаларни зўрга талаффуз этиб, узун соатлар давомида сўниқ нигоҳини ҳали шиша билан стаканга, ҳали ўзининг ҳар ишорасига итоат қилишга одатланган, соҳибининг зарра истагини унинг руҳсиз қарашидан уқиб, дарров бажо келтирадиган Гrimogа тикиб қоларди. Агар тўрт оғайнин йифини шундай дамларнинг бирида содир бўлса, Атоснинг умумий суҳбатдаги ҳиссаси базўр айтилган бир-икки камондан иборат бўларди. Аммо, у ёлғиз тўрт киши учун ичар, лекин бу қилча ҳам акс этмасди – фақат қошлирини чимиради-ю одатдагидан ҳам фамгинроқ бўлиб кетарди.

Синчков ва ўткир идроки яхши маълум бўлган д'Артаньян ўз қизиқишлиарини қондириш, чуқур ҳафсаласизликнинг бирор сабабини топиш, ёки унга эш жиҳатларни илғаб олиш истагига қарамай бунинг удда-сидан чиқолмаётганди. Атос ҳеч қачон мактуб олмас эди, ҳеч қачон дўстларининг ҳаммасига маълум бўлмаган бирор иш қилмасди.

Бу хазинликни шароб туғдиради деб бўлмасди, зеро у фақат шу фуссани енгиш учун ичарди, гарчи, бу дори, биз айтиб ўтганимиздек, уни янада чуқурлаштириб юборарди. Бу ҳасрат тутқаноқларини қиморга ҳам йўйиб бўлмасди, зеро, тақдирнинг бевафолигини қўшиқ ёки сўкишлар билан кузатадиган Портосдан фарқли ўлароқ, Атос ютган пайтлари ютқизганда қандай бўлса, худди шундай поқайд қолаверарди. Кунлардан бир кун у мушкетёрларнинг даврасида ўтириб, бир оқшомнинг ўзида минг пистол ютиб олди, уларни зарбоф байрам тасмасига қўшиб, ютқазиб қўйди, буларнинг ҳаммасини яна юз луидор қўшиб қайта ютиб олди – лекин, унинг қора қошлиари бирон марта қилт этиб қўймади, қўллари ўзининг садаф тусини тарқ этмади, ўша оқшом файзли бўлган гурунг ўзининг дилкуш осойишталигини канда қилимади.

Шунингдек, унинг юзидағи кўланка ҳамсояларимиз инглизларда бўлгани каби ёғингарчилик билан ҳам изоҳланмасди, зеро, бу фусса одатда йилнинг энг яхши фаслларида яна ҳам кучаярди; июнь билан июль Атос учун энг машаққатли ойлар бўларди.

Ҳозирги пайтда унинг дардлари йўқ эди, у билан исhtiқбол хусусида гап очилган кезлар у елкасини қисиб қўя қоларди; бинобарин, д'Артаньяннинг қулоғига етган мубҳам миш-мишларга қараганда бу фуссанинг сабаблари ўтмишга яширилган эди.

Атосни чулғаб турган сир-асорор асорати, ҳатто, кайфи тарақ дақиқаларда ҳам берилган саволларнинг бутун нозиклигига қармасдан уни на қўзлари, на тили

бирор гал ошкор этиб қўймаган бу кишини фоят жозабали қилиб қўярди.

– Эсиз! – овозини чиқариб, хаёл сурарди д'Артанъян. – Эҳтимол, ҳозир бечора Атос жонсиздир, бунга мен гуноҳкор бўламан. Ахир, ёлғиз мени деб у бу воқеага на бошини, на учини билмаган ҳолда, поақал зарра манфаат чиқариш илинжисиз аралашиб қолди.

– Шуни айтинг, тақсир, – илова қилди Планше, – кўриниб турибдики, биз омон қолганимиз учун Атосдан миннатдор бўлишимиз лозим. Унинг «Олға, д'Артанъян! Мен қопқондаман!» деб қичқиргани эсингиздами. Кейин эса иккала пистолети ўқини бўшатиб, қиличини қандай ваҳимали жаранглатиб кетди-я! Бамисоли йигирма киши, ёки йигирмата қутурган девдай деган мャқупроқ!

Бу сўзлар д'Артанъяннинг аламини икки қилди-ю у шусиз ҳам елиб кетаётган отини ниқтади.

Эрталабки соат ўн бирлар чамасида сайёҳларнинг кўзи Аменга тушди, соат ўн бир яримда эса улар лаънати хароботга етдилар.

Д'Артанъян маккор ҳўжайинга атаб, бирор кетворган қасос йўлини, опдиндан тасалли берадиган қасос йўлини кўнглига туғиб борган эди. Хуллас, у хароботга шляпасини пешанасига бостириб, чап қўлини қиличининг сопига қўйиб, ўнг қўлида тутиб турган хивични силтаб-силтаб кириб борди.

– Мени танияпсизми? – сўради у таъзим билан пешвоз чиққан ҳўжайиндан.

– Мушарраф эмасман, зоти олийлари, – д'Артанъяннинг шукуҳли яроқ-аслаҳаларидан кўзлари қамашиб, жавоб берди у.

– Ҳаҳ, мени танимаяпсизми!

– Йўқ, зоти олийлари!

– Оббо, унда бир-икки оғизгина қилиб, эслатиб қўяман. Икки ҳафтача муқаддам қалбаки пул ўтказди, деб сиз даъво қилган дворянни нима қилдингиз?

Харобот эгасининг ранги оқариб кетди, зеро, д'Артаньян энг дағдағали қиёфага кирган, Планше эса уни қүйиб құйғандек тақрорлаган эди.

– Ох, зоти олийлари, бу ҳақда оғиз очманг! – энг аяңч бир оҳанғда қичқирди харобот эгаси. – Э парвардигор, бу хатоим менга қандай қимматта тушди-я! Шүрим қурсин-эй!

– Мен сиздан сўраяпман: ўша дворяннинг ҳоли нима кечди?

– Лутф айлаб қулоқ беринг, зоти олийлари, шафқат қилинг. Қани, ўтириңг, марҳаматингизни дариф тутманг.

Ғазаб ва хавотирдан уни чиқмай д'Артаньян ҳакам янглиғ ваҳшат билан ўтириди. Планше виқор билан кресло суюнчиғининг орқасида туриб олди.

– Иш бундай бўлғанди, зоти олийлари... – қўрқувдан дағ-дағ қалтираб, гапини давом эттириди харобот эгаси. – Энди сизни танидим. Ахир ўша дворян билан сиз айтган машъум жанжал бошланганда жўнаб кетган киши сизмисиз?

– Ҳа, мен. Агар бор ҳақиқатни айтмасангиз, шафқат кутишнинг ҳожати йўқлигини жуда яхши қўриб турибсиз.

– Гап бундай, илтифот қилиб тингласангиз, мен ҳам масини оқизмай-томизмай айтиб бераман.

– Қулогим сизда.

– Бошлиқлар хароботимда машҳур қалбаки пул ясовчи бир-иккита ўртоқлари билан қўнишини, аммо уларнинг ҳаммаси гвардиячи ёки мушкетёрлар усти бошида бўлишади, деб менга хабар қилишди. Сизнинг отларингиз, хизматкорларингиз, сиз зоти олийларнинг ташқи қўринишлари – ҳаммаси менга аниқ тасвирланган эди...

– Кейин, кейин! – бу аниқ нишоналар қаердан чиққанини дарров фахмлаб деди д'Артаньян.

– Шу важдан мадад учун олти киши юборган бошлиқларнинг буйруғига амал қилиб, қалбаки пул ясов-

чилаарни тутиш учун ўзим лозим топган ҳамма чораларни күриб қўйдим...

– Яна! – деди «қалбаки пул ясовчилар» деган сўзлар қулоғига ўқдай санчилаетган д'Артанъян.

– Бундай нарсаларни гапираётганим учун узр сўрайман, зоти олийлари, аммо мени оқладиган дадиллар шулардан иборат. Бошлиқлар менга пўписа қилишиди, ўзингиз биласиз-ку, харобот эгаси ўз бошлиқлари билан муросада яшаши зарур.

– Мен яна бир марта сўраяпман: ўша дворян қани? Унга нима бўлди? Қазо қилдими ёки ҳаётми?

– Сабр-тоқат, зоти олийлари, ҳозир бунга ҳам етамиз. Демак, ўзингизга маълум ишлар содир бўлди... сизнинг ошиғич жўнаб қолганингизни улар оқлаётгандай эди, – д'Артанъян назаридан қочмаган муғомбирлик билан илова қилди хўжайин. – Ўша дворян, сизнинг дўстингиз ўзини жон-жаҳди билан мудофаа қилди. Фалокат босиб, отбоқар кийимида юборилган, аскарлар билан тўполон қўтарган унинг хизматкори...

– Ҳаҳ, сен ярамас! – қичқирди д'Артанъян. – Ҳаммангни тилинг бир экан-да, ўзим ҳам билмайман ҳаммангни қириб ташлашимга нима тўсқинлик қиласпти!

– Йўқ, зоти олийлари, ҳаммамизни ҳам тилимиз бир эмас эди, бунга ҳозир ўзингиз ишонч ҳосип қиласиз. Сизнинг ошнангиз – ўз исму шарифлари билан атамаётганим учун авф этгайсиз, аммо ўша исм бизга но маълум, – демак, сизнинг ошнангиз икки аскарни икки пистолет ўқи билан узала тушириб, ўзини қилич билан мудофаа қилган кўйи одамларимдан бирини маъиб қилиб, мени эса ўша қиличининг яssi томони билан уриб гангитиб, чекинди...

– Гапинг тугайдими сени, йўқми, жаллод? – бақирди д'Артанъян, – Атос қани? Атосга нима бўлди?

– Чекина туриб – мен сизга айтиб ўтганимдек, зоти олийлари – у ертўлага кириладиган зинага бориб қолди ва эшик очиқ турганлиги сабабдан у калитни суфуриб, ичкаридан қулфлаб олди. У ердан кетолмас-

лилига ҳамманинг ишончи комил эди, шу сабабдан ҳеч ким унинг бу ишига тўсқинлик қилмади...

– Албатта-да, – деди д’Артанъян, – сиз уни ўлдирмоқчи эмасдингиз, уни фақат қамаб қўйишингиз керак эди!

– Қамаб қўйиш, тавба-эй! Сизга қасам ичиб айтаман, зоти олийлари, у ўзини ўзи қамаб қўйди. Айтганча, у бундан олдин озмунча иш қилмади: бир аскар дарров ўлди, иккитаси эса оғир жароҳатланди. Ҳалок бўлган билан икки ярадорни ўртоқлари олиб кетишиди, на улар, на булар тўғрисида ортиқ хабар топмадим. Менга келсак, ҳушимга келгач, жаноб губернатор ҳузурига равона бўлдим, унга содир бўлган нарсаларнинг ҳаммасини сўзлаб бердим, бандини нима қиласай деб сўрадим. Губернатор гўё осмондан тушгандай эди: у гап нима хусусида бораётганини мутлақо тушунмаслиги, менга келган буйруқлар ундан чиқмагани, агар шўрим қуриб, бирор кимсага бу чатоқ иқдомга губернаторнинг қандайдир алоқаси бор деб қўйган бўлсан, мени осишга амр қилажагини айтди. Афтидан адашган эканман, тақсир, бир шахснинг ўрнига бошқасини тутибман-у, тутиш лозим бўлгани фойиб бўлиби.

– Бироқ, Атос қани? – бақирди ҳокимият тепасида-гилари бу ишга қай муносабатда бўлганликларини билгач, янайм тутоқиб кетган д’Артанъян. – Атосга нима бўлди?

– Мен бандининг олдида ўз гуноҳимни ювишга кўзим тўрт эди, – гапини давом эттирди ҳаробот эгаси, – уни чиқариб юбориш ниятида ертўлага яқинлашдим. Оҳ, тақсир, бу иблиснинг ўзгинаси эди. Озодлик таклифига жавобан у бу қопқону шартлар қўймасдан туриб, у ердан чиқмаслигини эълон қилди. Мен унга камтаринлик билан жавоб бердим – ахир, ҳазрат олийларининг мушкетёрига қўл кўтариб, ўзимни не қўйга солиб қўйганимга ақлим етиб турарди-да – хуллас, мен унга шартларини қабул қилишга тайёрлигимни жавоб

қилдим. «Аввало, – деди у, – мен хизматкоримни беками-күст, қуролланган ҳолда қайтаришни талаб этаман». Бу буйруқ шошилинч бажо келтирилди: ўзингиздан қолар гап йўқ, тақсир, биз дўстингиз нимаики истаса ҳаммасини қилишга хайриҳоҳ эдик. Демак, жаноб Гримо – буниси, гарчи, жуда камсухан бўлса-да, номини маълум қилди – жаноб Гримо жароҳатига қарамасдан ертўлага туширилди. Соҳиби уни қабул қилиб, эшикни тўсиб олди, бизга эса жойимизда қолаверишимиznи буюрди.

– Бироқ, қани у оқибат? – бақирди д’Артанъян. – Атос қани?

– Ертўлада, тақсир.

– Бу қанақаси, ярамас, сен ҳали ҳам уни ертўлада ушлаб турибсанми?

– Худо сақласин! Йўқ, тақсир. Биз уни ертўлада ушлаб турадик-а! Кошки эди сиз унинг ўша ерда, ўша ертўлада нималар қилаётганини билсангиз! Оҳ, тақсир, агар у ердан чиқишига уни мажбур қилиш қўлингиздан келса, умримнинг то охиригача сиздан миннатдор бўлардим, сизга нажот фариштаси сингари сифи нардим.

– У ўша ерда дегин? Мен уни ўша ердан топаманми?

– Албатта, тақсир. У қайсалик қилиб туриб олди ва чиқишини истамаяпти. Биз ҳар кун туйнуқдан паншахада нон, у талаб қилган пайтларда эса гўшт ҳам узатиб турамиз,ammo – эвоҳ! – унинг асосий емиши на нон, на гўштдан иборат. Бир кун мен икки шоввоз билан пастга тушишига ҳаракат қилган эдим, унинг чунон ғазаби қайнаб кетдики, мен ўзи пистолетларини, хизматкори эса мушкети тепкисини қўтараётганини эшитиб қолдим. Биз нима қилмоқчисизлар, деб сўраганимизда эса, ошнангиз ўттизта ўқимиз бор, бирор тангизни ертўлаге туширишдан илгари ҳаммасини битта қолдирмай бўшатамиз, деб жавоб берди. Шунда, тақсир, мен губернаторнинг ҳузурига арзга бор-

дим, бироқ, у қилмишингга яраша бўлибди, бу хароботингга қўнгувчи најиб жанобларни ҳақорат қилиш қандай бўлишини сенга ўргатиб қўяди, деб жавоб берди.

– Шундай қилиб, ҳудди ўша пайтдан бери... – харобот эгасининг забун башарасини кўриб, ўзини кулгидан тиёлмай гап бошлади д'Артанъян.

– Ҳудди ўша пайтдан бери, – давом этди буниси, – аҳволимиз танг, тақсир, негаки, бор жамғарган озуқаларимиз ертўлада сақланади. Шишаларда шароблар, бочкаларда шароблар, май, ўсимлик мойи ва зирраворлар, чўчқа ёғи ва хасиплар – ҳаммаси ўша ерда. Пастга тушиш тақиқланганлиги сабабли бизнигига қўнгувчи ҳамма сайёҳларга таом ва ичимликларни йўқ дейишга тўғри келяпти ва бизнинг карvonсаройимиз кун сайин таназзулга юз тутмоқда. Агар дўстингиз ертўлада яна бир ҳафта ўтиrsa, биз тамоман хонавайрон бўламиз.

– Бадтар бўл, қаллоб! Ахир, афти-ангоримиздан бизнинг қалбаки пул ясовчилар эмас, дуруст одамлар эканимизни фаҳмлаб бўлмасмиди?

– Ҳа, тақсир, ҳа, сиз ҳақсиз, – жавоб берди хўжайнин, – бироқ, қулоқ солинг-а, у яна тўс-тўполон кўтариپти.

– Уни безовта қилишган бўлса керак, – қичқирди д'Артанъян.

– Иложимиз қанча, ахир? – эътиroz қипди хўжайин.

– Ахир бизнигига иккита кибор инглиз келиб тушган.

– Хўш, нима бўлти?

– Нима бўлти деганингиз нимаси? Ўзингиз биласиз, тақсир, инглизлар яхши шаробни ёқтиришади, булар эса энг яхшисини сўрашди. Хотиним бу жанобларга зарур нарсаларни бериш учун жаноб Атосдан киришга ижозат сўраган, у эса ўз одатича, рад этган бўлса керак... Худоё бокарам, яна шовқин-сурон бошланди.

Дарҳақиқат, ертўла томондан қаттиқ шовқин эшитилди. Д'Артанъян ўрнидан турди ва олдинда умидсиз-

ланиб, қўлларини букиб бораётган хўжайин, орқада мушкетини шайлаган Планшени эргаштириб, ҳаракат жойига яқинлашди.

Инглизларнинг зардаси қайнаган: улар олис йўлдан келиб, очлик ва ташналиқдан ҳол-жони қолмаган эди.

– Ахир бу зўравонлик-ку! – соф француз тилида, лекин хорижий талаффуз билан қичқираварди улар. – Бу савдоий туппа-тузук одамларнинг ўз шахсий шаробини ишлатишига изн бермаяпти. Биз эшикни синдирамиз, агарда у тамом ақлдан озган бўлса – илож қанча, унда ўлдирамиз-қўямиз.

– Секинроқ, жаноблар! – камари орқасидан пистолетларини чиқара туриб деди д'Артанъян. – Авф этишингизни сўрайман, лекин сизлар ҳеч кимни ўлдирамайсиз.

– Ҳечқиси йўқ, ҳечқиси йўқ, – эшик орқасидан Атоснинг хотиржам товуши эшитилди, – қани, бу мақтандоқларни киритиб юборинг, шунда қўрамиз.

Инглизлар, афтидан, анча мард кишилар, ҳар қалай, журъатсизлик билан кўз уриштириб олдилар. Ертўлада аллақандай оч одамхўр, аллақандай афсонавий алп қаҳрамон пусиб олган-у ҳеч ким жазосини тортмасдан бу форга киролмайдиган туюларди.

Бир нафас ҳамма жимиб кетди, лекин провардида, инглизлар чекинишга истиҳола қилиб қолдилар-у уларнинг қўпроқ аччиқлангани погоналари беш ёки олтига бўлган зинапоядан тушиб, эшикни чунонам қаттиқ тепдики, тош деворни тешадигандай қўринарди.

– Планше, – деди д'Артанъян пистолетларининг тепкиларини кўтарган кўйи, – мен анави тепасидагисини ўзимга оламан, сен бўлсанг, пастандагиси билан овора бўл... Шундай қилиб уришишни истайсизларми, жаноблар! Жуда яхши, келинглар, уришайлик!

– Худоё тавба! – пастандан Атоснинг бўғиқ товуши эшитилди. – Назаримда, д'Артанъяннинг овозини эшиятяпман.

– Сен янгишмадинг, дўстим, – қаттиқроқ гапиришга уриниб, жавоб берди д’Артанъян, – бу мен, шахсан ўзимман, дўстим.

– Жуда соз! – деди Атос. – Ундаи бўлса, биз бу ботирларни роса адабини берамиз.

Инглизлар қиличларига ёпишдилар, лекин улар икки ўт орасида қолган эди. Яна бир зум улар тарафдудланиб қолдилар, бироқ, биринчи галдаги орият устун келди-ю иккинчи зарбда эшик бор бўйига ёрилиб кетди.

– Четлан, д’Артанъян, четлан! – қичқирди Атос. – Мен ҳозир отаман.

– Жаноблар! – деди ҳеч қачон фикр юритиш қобилиягини йўқотмайдиган д’Артанъян. – Ўз аҳволингизни бир ўйлаб кўринг. Бир дақиқа қаноат, Атос... Жаноблар, сизлар хунук воқеага арапашяпсиз, ўқлардан илма-тешик бўлиб кетасиз. Мен билан хизматкорим сизларни учта ўқ билан сийлаймиз, ертўладан ҳам худди шунча оласиз. Бундан ташқари, бизда қиличлар бор, уларни биз – мен билан дўстим – жуда дуруст ишлатамиз, сизларни ишонтиришим мумкин. Менга ҳалақит берманг, сизларнинг ишларингизни ҳам, ўзимникини ҳам амаллайман. Ҳозир сизларга ичимлик беришади, сўз бераман.

– Ҳали шароб қолган бўлса, – Атоснинг истеҳзоли товуши эшитилди.

Харобот эгаси орқасидан совуқ тер чиқиб кетганини сезди.

– Яъни, қандай – «ҳали шароб қолган бўлса?» – шивирлади у.

– Қолади, азбаройи шифо! – деди д’Артанъян. – Ўпкангизни босинг, бутун ертўлани ичиб қўйишолмагандир-ку. Жаноблар, қиличларни қинига солинг.

– Яхши! Бироқ, сиз ҳам пистолетларингизни камарингизга қистиринг.

– Бажонидил.

Д'Артаньян тимсол күрсатди. Сүнгра, Планшега ўгирлиб, имо билан мушкетининг ўқини бўшатишни буорди.

Бу жиҳатдан ишонч ҳосил қилиб, инглизлар тўнғиллаб опдилар-у, лекин қиличларини қинига солиб қўйдилар. Д'Артаньян уларга Атоснинг қамалиш тарихини ҳикоя қилиб берди ва улар ҳақиқий жентелмен бўлганлари сабабли ҳамма ишда харобот эгасини айбладилар.

– Энди эса жаноблар, – деди д'Артаньян, – хона парингизга чиқинглар ва ўн дақиқадан кейин кўнглингиз тусаган ҳамма нарсани муҳайё қилишиади деб кафолат бераман.

Инглизлар таъзим қилиб, кетдилар.

– Энди мен якка ўзимман, жон Атос, – деди д'Артаньян. – Илтимос қиласман, эшикни очинг.

– Шу заҳоти, – жавоб берди Атос.

Қулаётган шох-шабба боғларининг товуши, фўларнинг ғичирлаши эшитилди: булар қамалдаги Атоснинг ўзи яксон қилаётган ғов ва истеҳкомлари эди.

Бир сониядан сўнг эшик сурилиб, тирқишида Атоснинг рангпар рухсори қўринди; у атроф-жойни енгилеппи кўздан кечириб чиқди.

Д'Артаньян ўзини дўстига отиб, уни меҳрибонлик билан қучди; сўнгра уни етаклаб, бу зах бошпанадан нари олиб кета бошлади-ю, фақат шундагина унинг тебраниб кетаётганини пайқади.

– Сиз жароҳатландингизми? – сўради у.

– Менми? Ҳеч-да. Мен ўлгудек мастман, вассалом. Бунга эришмоқ учун мен ҳали ҳеч қачон бу қадар зўр бериб тер тўкмаганман. Худо ҳаққи, хўжайин, танимга бир юз эллик шишадан кам тушмагандир.

– Шафқат қилинг! – бақириб юборди хўжайин. – Агар хизматкор ҳам соҳиби ичганнинг лоақал ярмини ичган бўлса, мен хонавайрон бўлдим.

– Гримо интизомга қаттиқ ўргатилган, мен ичган шаробдан ичишга у ўзига эп кўрмаган бўларди. У фа-

қат бочкадан ичди. Айтганча, у тиқинини беркитиб қўйишни унтибди, шекилли. Эшиятпизми, бир нарса оқяпти?

Д'Артанъян хохолаб кулиб юборди, жунжикиб турган хўжайиннинг бундан алангаси чиқиб кетди.

Шу пайт Атоснинг орқасида елкасига мушкет илган Гrimo пайдо бўлди; худди Рубенснинг маст сатирлари сингари унинг боши силкинарди. Унинг олди-ю орқасига аллақандай мойли суюқлик тўкилган бўлиб, хўжайин уни ўзининг энг яхши зайдун мойи деб топди.

Улар катта залдан ўтиб, д'Артанъян мусофирихонанинг ўзбошимчалик билан банд қилган энг яхши хонасига кўчиб кирди.

Бу орада хўжайин ва рафиқаси чироқлар билан ўзларини киришлари шунча узоқ тақиқ этилиб келган ертўлага урдилар; у ерда уларни даҳшатли манзара кутарди.

Чиқар пайти Атос йўл очган шох-шабба боғлари, тахталар ва бўш бочкалардан стратегик санъатнинг барча қоидаларига риоя қилиниб тикланган истеҳкомларнинг орқасида, унда-бунда мой ва шаробларнинг халқобларида сузиб юрган сон гўштпарининг сүяклири кўзга ташланарди, ертўланинг бутун чап қунжагида эса синиқ шишалар уюми қалашиб ётарди; жўмраги очиқ қолган бочка қонининг сўнгти қатраларини оқизиб ётарди. Қадим шоирнинг таъбири билан ифода қилинганда, бу ерда майдони ҳарб сингари ўлим ва вайроналик ҳукм сурарди.

Шифт тўсинларига осиғлик эллик ҳасипдан ортиғи билан ўнта қолган эди.

Хўжайин билан беканинг нолон фарёдлари ертўла тоқисидан ўтиб, ҳатто, д'Артанъяннинг ҳам кўнглини бузди. Атос эса, ҳатто, бошини ўгириб ҳам қўймади.

Бироқ, ҳадемай, фурбат ғазабга айланди. Жизғанак бўлиб, ўзини унуган хўжайин сих билан қуролланиб, икки дўст ҳоли ўтирган хонага отилиб кирди.

- Шароб! – уни күриб деди Атос.
- Шароб-а! – бақирди оғзи очилиб қолган хұжайин.
- Шароб-а! Ахир сиз юз пистолдан ҳам ортиққа ичиб бўпсиз-ку. Ахир мен хонавайрон бўлдим-ку, хароб бўлдим-ку, йўқ бўлдим-ку!
- Бас! – деди Атос. – Биз, ҳатто, чанқофимизни тузук-қуруқ босолганимиз ҳам йўқ.
- Агар сизлар фақат ичганингизда ҳам бир нав эди, лекин бор шишаларни синдириб ташлагансиз!
- Сиз мени ўша уомга туртиб юбордингиз, у қулаб тушди. Айб ўзингизда.
- Менинг бор мойим нобуд бўлган!
- Мой – жароҳатлар учун ажойиб малҳам. Ўзингиздан ортирган яраларни бечора Гримо тузатиши керакмиди-йўқмиди?
- Менинг ҳамма ҳасипларим кемириб ташланган!
- Бу ертўлада каламушлар тўлиб ётибди.
- Сиз ҳаммасининг товонини тўлайсиз! – бақирди тоқати тоқ бўлган хўжайин.
- Уч карра ярамас! – жавоб берди Атос ўрнидан қўзғалган кўйи, лекин шу замон у курсига қайта қулади: унинг дармони қолмаган эди.
- Д’Артанъян унга ёрдамга келиб, хивичини дўлайди.
- Хўжайин орқага тисарилиб қўзига ёш олди.
- Бу сизга, – деди д’Артанъян, – худо юборган мусо- фирмаларга дуруст манзират қилишни ўргатиб қўяди.
- Худомиш! Ундан кўра иблис денг!
- Гап бундай, азизим, – унга пўписа қилди д’Артанъян, – агар қулоғимизни қоматга келтиришингни бас қилмасанг, ертўлангга тўрт кишилашиб қамалиб оламиз-да, зиён чиндан сен айтаётгандай каттами, йўқми, кўриб қўямиз.
- Розиман, жаноблар, розиман, – қўрқиб кетди хўжайин, – тан оламан, айб ўзимда, бирор гуноҳ йўқки, уни кечириб бўлмаса. Сизлар аслзода жанобсизлар, мен бўлсан бир нотавон харобот эгасиман, менга раҳмингиз келиши керак-да.

– Ҳа, мана буниси бошқа гап, – деди Атос, – бунақада күнглимини сел қилиб юборасан, шекилли, күзларимдан бочканғдаги шароб сингари ёшларим ҳам оқиб кетади. Биз сен үйлаганча құрқинчли әмасмиз. Яқинроқ кел, гаплашиб құрамиз.

Хұжайин құрқа-пуса яқинроқ йўлади.

– Сенга айтаяпман, келавер, құрқма, – давом этди Атос. – Мен сенга ҳақ тұламоқчи бўлган пайтда столга ҳамён қўйганман.

– Тўппа-тўғри, зоти олийлари.

– Ўша ҳамёнда олтмиш пистол бор эди. У қани?

– Суд маҳкамасига топшириб юборилган, зоти олийлари: ахир менга уни қалбаки пул дейишган-да.

– Гап бундай, ҳамённи қайтариб олиб, ўша олтмиш пистолни ўзингга қолдир.

– Бироқ, сизга жуда яхши маълум, зоти олийлари, суд мутасаддилари қўлига тушган нарсани қайтаришмайди. Улар қалбаки танга бўлганда ҳам майли эди, умид қилса бўларди, аммо баҳтга қарши пуллар ҳақиқий эди.

– Суд билан билганингча келишавер, бунинг менга алоқаси йўқ, бунинг устига, менда бирор ливр қолмади.

– Гап бундай, – арапашди д’Артанъян, – Атоснинг оти ҳозир қаерда?

– Таблада.

– У қанчага арзийди.

– Олтмиш пистолга, бундан ошмайди.

– Уни саксон пистол туради ҳам дейлик. Уни олгин-у бу ишга барҳам берайлик.

– Нима! Сен менинг отимни сотяпсанми? Менинг Баязетимни-я? – таажжубланди Атос. – Менчи, сафарга нимани миниб чиқаман, Гримоними?

– Мен бошқасини олиб келдим, жавоб берди д’Артанъян.

– Бошқасини?

– Яна бирам зўрини! – қичқирди хўжайин.

– Майли, дурустроқ ва ёшроқ бошқаси бўлса, ўзинга қарисини олда, шароб келтири.

– Қандайидан? – тамом кўнгли тинчиб, сўради хўжайин.

– Ертўланинг тўрида, панжаранинг олдида турганидан. У ерда йигирма шиша қолди, қолганлари мен йи-қилганда синиб кетди. Олтига келтири.

– Ахир бу одам эмас, тубсиз бочканинг ўзи-ку! – тўнфилади хўжайин. – Агар бу ерда у икки ҳафта қолиб ичганларининг ҳаммасига тўласа, мен ишларимни ўнглаб оламан.

– Ўша шаробнинг ўзидан инглизларга ҳам тўрт шиша элтишни унутма, – илова қилди д'Артанъян.

– Энди эса, – гапини давом эттириди Атос, – шаробга кўз тутгунимизча бошқаларнинг ҳоли нима кечганини менга сўзлаб беринг, д'Артанъян.

Д'Артанъян унга Портосни оёғи чиққан ҳолда тўшакда, Арамисни эса икки ақоидшунос даврасида стол ёнида топганларини ҳикоя қилди. У ҳикоясини тугатганда буютирилган шишалар ва хайриятки ертўла хорижида қолган сон гўшт қўтариб, хўжайин кириб келди.

– Жуда яхши, – ўзи ва д'Артанъяннинг қадаҳига қуя туриб деди Атос, – бу Портос ва Арамислар хусусида. Хўш, сизчи, дўстим, ишларингиз қалай, ўзингизга нима қилди? Чамамда, кўринишишингиз жуда тўниқ.

– Таассуфки, шундай, – жавоб берди д'Артанъян, – бунинг боиси – мен ҳаммамизнинг ичимиизда энг бахти қаролигим.

– Сенинг баҳтинг қароми, д'Артанъян! – қичқириб юборди Атос. – Нима бўлди? Менга сўзлаб бер.

– Кейинроқ, – жавоб берди д'Артанъян.

– Кейинроқ! Нега энди ҳозир эмас? Мени маст деб ўйлајпсанми? Яхшилаб дилингга тугиб қўй, дўстим: менинг бошим ҳеч қачон шароб ичгандаги сингари равшан бўлмайди. Гапирсанг-чи, мен борлиғим билан қулоққа айландим.

Д'Артаньян унга Бонасе хоним билан содир бўлган воқеани сўзлаб берди.

Атос уни хотиржам ўтириб танглади.

– Бунинг ҳаммаси арзимаган нарса, – деди у д'Артаньян ҳикоясини тугатгандан сўнг, – арзимаган нарса, холос.

«Арзимаган нарса» – Атоснинг севимли ибораси эди.

– Сиз ҳамма нарсани арзимаган дейсиз, муҳтарам Атос, – эътиroz қилди д'Артаньян, – бу севгини сира бошидан кечирмаган киши учун унча асосли кўринмайди.

Атоснинг сўниқ нигоҳи дарров ёришиб кетди, лекин бу фақат бир дақиқалик ёлқин бўлиб, унинг кўзлари яна аввалги хира ва мужмал аслига қайтди.

– Бу рост, – хотиржам тасдиқлади у, – мен сира севмаганман.

– У ҳолда биз хассос қалбли кишиларни айبلاغанда сиз ноҳақлигингизни ўзингиз кўриб турибсиз, бағритош.

– Ҳассос қалб – абгор қалб, – деди Атос.

– Бу билан нима демоқчисиз?

– Мен айтмоқчиманки, муҳаббат – поторея, унда ютган кишига ўлим насиб қиласди! Гапимга ишонинг, муҳтарам д'Артаньян, омадингиз келиб, ютқазибсиз. Ҳамиша ютқазаверинг, менинг маслаҳатим шу.

– Доим у мени бирам севадиган туюларди.

– Сизга шундай туюлган, холос.

– Йўғ-э, у мени ҳақиқатан севарди.

– Гўдак! Шундай эркак йўқки, сизга ўхшаб маъшуқаси ўзини севишига ишонмаса, шундай ҳам эркак йўқки, ўз маъшуқасидан панд емаган бўлса.

– Сиздан истисно, Атос: ахир сизнинг ҳеч қачон маъшуқангиз бўлмаган-ку.

– Бу рост, – бир зумлик сукутдан сўнг деди Атос. – Менинг ҳеч қачон маъшуқам бўлмаган. Ичайлик!

– Ундей бўлса, менга ўргатинг файласуф, менга таскин беринг – мен маслаҳат ва тасалли излайпман.

- Тасалли? Нимага?
- Ўз бахтсизлигимга.
- Сизнинг бахтсизлигингиз шунчаки қулгили, – ел-каларини қисиб деди Атос. – Мен сизга бир ишқ дафтарины очсан, нима дер экансиз – билгим келади.
- Ўзингизни киними?
- Ёки, дўстларимдан бириники, барибир эмасми?
- Сўзлаб беринг, Атос, сўзлаб беринг.
- Ичайлик, шунда яхшироқ бўлади.
- Ичиб гапираверинг.
- Бу ҳақиқатан ҳам тўла эш бўлгудек нарсалар, – стаканини бўшатиб, унга яна қуйиб деди Атос.
- Қупоғим сизда, – деди д'Артанъян.

Атос ўйланиб қолди ва хаёллари чуқурлашгани саинин д'Артанъяннинг кўз ўнгидага унинг ранги оқара борди. Атос кайфнинг расмона масти киши йиқилиб, учеб қоладиган босқичида эди. У гўё ўнгидага алаҳлар эди. Кайфнинг бу сомнамбулизмидаги аллақандай ваҳшатли нарса бор эди.

- Сиз шуни албатта истайсизми? – сўради у.
- Сиздан ўтинаман, – жавоб берди д'Артанъян.
- Яхши, майли, сизнингча бўлсин... Менинг дўстларимдан бири... дўстларимдан бири, мен эмас, буни яхшилаб дилингизга тушиб қўйинг, – ғамгин табассум билан деди Атос, – таги мен туғилган вилоятдан, яъни, Беррилик, Дандоло ёки Монморанси сингари бадавлат бир граф йигирма беш ёшида муҳаббатнинг ўзидаи дипбар ўн олти яшар қизни севиб қолди. Унинг ёшига хос соддалик орасидан жўшқин ақл, аёл ақли эмас, шоирона ақл сизиб кўринарди. У шунчаки ёқмасди – у ошифта қиларди. У кичкина жойда руҳоний акаси билан истиқомат қиларди. Иккаласи ҳам бу ўлкаларда келгинди эди; уларнинг қаердан келиб қолганини ҳеч ким билмас, аммо унинг ҳусни, акасининг тавфиқлиги шарофати билан бу нарсаларни суриштириш ҳеч кимнинг хаёлига келмасди. Дарвоқе, миш-мишларга қараганда, улар тузуккина наслабдан

эдилар. Менинг дўстим – ўша жойларнинг эгаси уни осонгина йўлдан уриши ёки зўрлик билан олиши мумкин эди – тўла-тўкис хўжайин эди, ундан ташқари, бегона, ҳеч кимга нотаниш одамларга ким ҳам ён босарди дейсиз! Бахтга қарши, у вижданли киши бўлиб, унга уйланиб қўйди. Эси паст каллаварам, эшак!

– Бироқ, нега энди, агар уни севган бўлса? – сўради д’Артанъян.

– Сабр қилинг, – деди Атос. – У қизни ўз саройига олиб кетди, уни вилоятнинг биринчи хоними қилиб қўйди. Унга тан бериш ҳам керак, у ўзининг ролини жуда яхши уддаларди...

– Хўш, нима бўпти? – сўради д’Артанъян.

– Нима бўларди! Кунлардан бир кун графиня эри билан бирга бўлган шикор маҳали, – овозини пасайтириб, лекин, жуда тез давом этарди Атос, – у отдан йиқилиб, хушидан кетди. Граф унга ташланиб, қисиб тургани сабабли қўйлагини ханжари билан тилиб, иттифоқо кифтини очиб қўйди. Топинг-чи, д’Артанъян, унинг кифтида нима бор эди! – бирдан қаттиқ кулиб деди Атос.

– Буни мен қаердан билай? – эътиroz қилди д’Артанъян.

– Нилуфар гули, – деди Атос. – У тамғаланган эди.

Атос қўлида ушлаб турган бир стакан шаробни нафас олмасдан ичиб юборди.

– Қандай даҳшат! – бақирди д’Артанъян. – Бўлиши мумкин эмас.

– Бу тўғри, азизим. Фаришта шайтон чиқди. Маъсум қиз ўғри эди.

– Хўш, граф нима қилди?

– Граф ўз мулкида тўлақонли ҳукмдор эди, фуқароларини қатп этиш ёки уларга шафқат қилиш ҳуқуқига молик эди. У графиняning кўйлагини буткул йиртиб ташлади-да қўлини орқасига боғлаб, уни дарахтга осиб қўйди.

– Ё раббий, Атос! Бу қотиллик-ку ахир! – бақирди д'Артаньян.

– Ҳа, атиги қотиллик, холос... – ранги мурдадай ўчиб деди Атос. – Бироқ, нима бу? Менинг шаробим тугабди шекилли.

Кейин Атос сўнгги шишага ёпишиб, унинг бўғзини лабларига босди-да гўё у оддий стакан бўлганидек бир кўтаришда ичиб юборди. Сўнгра бошини қўйи солди. Д'Артаньян даҳшат ичида унинг қаршисида турарди.

– Бу мени бир умрга гўзап, шоирона, маъшуқа аёллардан кўнглимни қолдирди, – қаддини ростлаб, афтидан граф ҳақидаги масалини тугатмоққа чоғланмай деди Атос, – сизга ҳам шуни типайман. Ичайлик!

– У ўлганми? – фўлдиради д'Артаньян.

– Бўлмасам-чи! – деди Атос. – Стаканингизни берсангиз-чи... Чўчқа гўшти, ялқов! – бақирди у. – Биз яна ичишга қурбимиз етмайди!

– Унинг акаси-чи? – юраги бетламасдан сўради д'Артаньян.

– Акасими? – қайтарди Атос.

– Ҳа, руҳоний.

– Хаҳ, руҳоний! Мен уни осишларини амр қилмоқчи эдим, лекин у олдини олиб, қавмини ташлаб қочишга улгuriбди.

– Шундай қилиб, у ярамаснинг кимлигини кейин билмадингизми?

– Жононнинг биринчи ёри ва шериги бўлса керак, афтидан, фақат маъшуқасини турмушга чиқариш учун, унинг насибасини бут қилиш учун ўзини руҳонийга соглан шоён одам.

– Ё раббий, раббий! – даҳшатли ҳикоядан ҳангуманг бўлиб гапирди д'Артаньян.

– Нимага чўчқа гўшидан емаяпсиз, д'Артаньян? У жуда хушхўр! – бир типим кесиб, йигитнинг ликобчасига қўйган қўйи деди Атос. – Аттанг-а, ертўлада поақал тўртта шундай сон гўшти бўлмайдими? Мен эллик шишадан ошиқроқ ичган бўлардим.

Д'Артаньяннинг бу суҳбатни давом эттиришга тоқати қолмаган эди: у мияси айниётганини ҳис қиласарди. У бошини қўллариға ташлади-да ўзини ухлаганга солди.

– Ёшлар ичишдан қолишидди, – унга таассуф билан боқиб деди Атос, – яна буниси энг дурустларидан-а!

XXVIII

Қайтиш

Д'Артаньян Атоснинг даҳшатли ҳикоясидан ҳангуманг бўлиб қолган, лекин бу ёрти иқорорда унга ҳали кўп нарса мавҳум эди. Аввало, у мутлақо масти киши томонидан, чаламаст одамга айтилган эди; шундай бўлса-да бир-икки шиша бургунд шаробидан сўнг, бошда сузиб юргувчи туманга қарамасдан, д'Артаньян эртасига саҳарда уйғонгандан кечаги изҳори дипнинг ҳар сўзи хотирасида шу қадар аниқ турардики, гўё ўша сўзлар бирин-сирин унинг миясига ўрнашиб қолгандай. Мавхумлик унинг тўлиқ ишонч ҳосил қилиш истагини янада ўт олдирди-ю, у кечаги суҳбатни янгилашга қаттий жазм қилиб, дўстининг ҳузурига равона бўлди, лекин, Атос ўзини тамом ўнглаб олган, яъни оламдаги энг зийрак ва энг вазмин одам бўлиб қолганди. Айтгандек, у билан қўл қисишгач, мушкетёрнинг ўзи унинг фикрларининг опдини олди.

– Мен кеча ўлгудек масти эдим, азиз дўстим, – гап бошлади у, – буни мен бугун эрталаб тилим айланмаётганини ва томир уришим ҳамон тезлигини сезгач, англадим. Гаров бойлашга тайёрман, мен сизга сон минг ақлга сифмайдиган нарсаларни алжиган бўлсан керак.

Шу гапни айтгач, у ошнасига чунон қаттиқ тикилдики, униси хижолат чекиб қолди.

– Асло йўқ, – эътиroz қилди д'Артаньян, – менинг хотибрашимча, сиз айтарлик ҳеч нима деганингиз йўқ.

– Шундайми? Бу қизиқ. Менга эса гўё ўзим бир мунгли ҳодисани ҳикоя қилгандай туолганди.

Кейинн у юрагига қўл солиб кўрмоқчидай йигитга қараб қўйди.

– Рост, – деди д’Артанъян, – мен сиздан ҳам баттар маст бўлсам керак: ҳеч нима эсимда йўқ.

Бироқ, бу сўзлар Атосни қилча ҳам қаноатлантири-мади-ю, у гапида давом этди:

– Сиз пайқагансиз, албатта, муҳтарам дўстим, ҳар кимса ўз ҳолича кайф қипади: бир хиллари фамга бо-тишади, бошқа хиллари шўхлик қилишади. Масалан, мен ичган пайтларимда фамгин бўлиб кетаман ва бир маҳаллар эси паст энагам миямга қўйган қўрқинчли воқеаларни ҳикоя қилишни яхши қўраман. Бу менинг нуқсоним, эътироф қиласман, муҳим нуқсоним, аммо уни истисно қилганда, ичишни биламан.

Атос шу қадар табиий гапирадики, д’Артанъяннинг ишончи дарз кетди.

– Ҳа-я, дарҳақиқат, – сирғалиб чиқиб кетаётган ҳақиқатни қайта тутиб қолишга уриниб деди йигит. – Гўё иккаламиз осилганлар ҳақида гаплашганимиз элас-элас эсимга келаётгани шунинг учун экан-да!

– Ана! Кўрдингизми! – ранги оқариб кетса ҳам ил-жайишга ҳаракат қилиб деди Атос. – Билганимдан: осилганлар менинг доимий оғатим.

– Ҳа, ҳа, – давом этди д’Артанъян, – энди эслай бошладим... ҳа, гап... бир нафас хотирга олинг... гап аёл хусусида борган эди.

– Айтмадимми, – энди рангида қони қолмай жавоб берди Атос, – бу менинг оқ-сариқдан келган аёл ҳақидаги севимли ҳикоям, мабодо уни ҳикоя қилсан, демак, фирт мастман.

– Тўғри, – тасдиқлади д’Артанъян, – оқ-сариқдан келган, ўрта бўйли, мовий қўзли соҳибжамол жувон ҳақида.

– Ҳа, бунинг устига осилган...

– ... ўзининг эри, сизнинг танишларингиздан бўлмиш бир кибор жаноб томонидан, – Атосга синчиклаб ти-килиб, илова қиласми д’Артанъян.

– Мана, күрдингизми, нима деяётганингни ўзинг ҳам билмасанг, одамга дөф тегизиб қўйиш қандай осон, – елкаларини қисиб ва гўё ўз-ўзидан ўкингандай бўлиб гапирди Атос. – Ҳал бўлди, д’Артанъян: энди кўп ичмайман, бу ўта хунук одат.

Д’Артанъян ҳеч нима деб жавоб бермади.

– Ҳа, айтгандек, – тўсатдан суҳбат мавзусини ўзгартириб деди Атос, – сиз менга олиб келган от учун ташаккур билдираман.

– У сизга манзур бўлдими? – сўради д’Артанъян.

– Ҳа, аммо, у қадар чидами эмас.

– Янглишяпсиз. Мен унда ўн лени бир яrim соатдан кам вақтда босдим-у, кўриниши худди Сен-Сюлпик майдонини бир айланниб чиққан қаби эди.

– Шунақа денг! У ҳолда мен пушаймон бўламан, шекилли.

– Пушаймон?

– Ҳа. Мен уни қўлдан чиқариб юбордим.

– Қай йўсинда?

– Иш бундай бўлди. Мен бугун тонг соат олтида уйғондим, сиз қотиб ухлаб ётардингиз, мен бўлсан нима билан машғул бўлишимга ҳайрон эдим: кечаги базмдан кейин ҳали ўзимга келмагандим. Хуллас, мен запга тушиб, жаллоб билан отни савдолашиб турган инглизларимизнинг бирини кўриб қолдим: негаки, унинг оти кеча ҳаром ўлган экан. Мен унга яқин йўлаб, қора тўриқ ахта учун юз пистол таклиф қилаётганини эшитиб қолдим. «Биласизми, нима, тақсир, – дедим унга, – менда ҳам сотиладиган от бор», «Агар у кеча ошнангиз хизматкори тизгинидан тутиб тургани бўлса, – жавоб берди, у, – жуда ажойиб от», – «Чамангизда қалай, у юз пистолга арзийдими?» – «Арзийди. Нима, сиз менга шу нархга бермоқчимисиз?» – «Йўқ, аммо, у қимор ўйинимизда гаров бўлади» – «Қимор ўйинимизда?» – «Ошиқ ўйинимизда». Гап бир жойга қўйилди-ю, мен отимни ютқазиб қўйдим. Лекин, кейин эгарини қайтариб ютиб олдим.

Д'Артаньян норози бўлиб, афтини буриштирди.

– Бу сизнинг кўнглингизни оғритяптими? – сўради Атос.

– Очигини айтсам, ҳа, – жавоб берди д'Артаньян, – бу отлардан бизни жанг қуни таниб олишлари лозим эди. Бу тухфа, эътибор рамзи эди. Сиз бекор бундай қилибсиз, Атос.

– Қўйинг, муҳтарам дўстим! Ўзингизни менинг ўрнимга қўйиб кўринг, – эътиroz билдири мушкетёр, – мен ўлгудек зориқаётган эдим, кейин эса, гапнинг рости, мен инглиз отларини хушламайман. Агар бутун гап бизни кимдир таниб олиши лозимлигида бўлса, эгарнинг ўзи ҳам етиб ортади, у хийла кўзга яқин. Отга келсак, унинг йўқолишига баҳона бўлгудек гап топармиз. Отлар оддий жонзод-ку, ниҳоят! Меники манқадан ёки харишдан ҳаром ўлди деб фарааз қилайлик.

Д'Артаньян қовоғини уйганча турарди.

– Аттанг! – давом этди Атос, – афтидан, сиз бу жонворларни жуда қадрлар экансиз, мен бўлсам, ҳали ҳикоямни тугатганим ҳам йўқ.

– Хўш, сиз яна нималар қилдингиз?

– Мен ўз отимни ютқазиб қўйгач – ўн-у тўққиз ҳисобида, қалай, а? – хаёлимга сизнинг отингизга ўйнаб кўриш фикри келиб қолди.

– Бироқ, мен бу ниятингизни амалга оширмагансиз, деб умид қиласман?

– Аксинча, мен уни дарҳол бажо келтирдим.

– Хўш, нима бўлди? – қичқириб юборди хавотирга тушган д'Артаньян.

– Мен ўйнаб, уни ютқазиб қўйдим.

– Менинг отимни-я?

– Сизнинг отингизни. Саккиз-у етти ҳисобида – бир очкони деб... Мақолни биласизми?

– Атос, сиз ақлдан озибсиз, онт ичаман!

– Жон д'Артаньян, биласизми, буни менга кеча бемаъни воқеаларни ҳикоя қилган пайтимда айтиш керак эди, асло бугун эмас. Мен уни ақлга сифадиганки

жабдуқларининг ҳаммаси билан бирга ютқазиб қўйдим.

– Бу даҳшат-ку ахир!

– Сабр қилинг, сиз ҳали ҳамма гапни билмайсиз. Мен агар меъёридан ошириб юбормасам, бинойидай қиморбоз бўлишим мумкин, аммо ичган пайтларим қандай бўлса худди шундай муккамдан кетаман, мана энди...

– Бироқ, сиз яна нимани тикишингиз мумкин эди? Сизда ортиқ ҳеч нима қолмаганди-ку?

– Нотўғри, дўстим, нотўғри, бизда яна шу кеча қўзим тушган қўлингизда чарақлаб турган олмос қолган эди.

– Бу олмос! – шоша-пиша узукни пайпаслаб қичқирди д'Артанъян.

– Ҳамда бир маҳаллар менинг ўзимда олмослар бўлгани ва мен уларнинг фарқига боришим сабабли мен уни минг пистолга баҳоладим.

– Умид қиласманки, – қовоғидан қор ёғилиб деди қўрқувдан жони ҳалқумига қелган д'Артанъян, – сиз лом-мим деб, олмосимга тип тегизмагандирсиз?

– Аксинча, муҳтарам дўстим. Тушунинг, бу олмос бизнинг бирдан-бир илинжимиз бўлиб қолди, уни тикиб, мен жабдуқларимизни, отларимизни қайтариб олишим ва бунинг устига йўл харажатларига пул ютиб олишим мумкин эди...

– Атос, мен ларзага келаяпман! – бақириб юборди д'Артанъян.

– Хуллас, шеригимга сизнинг олмосингизни айтдим. У ҳам унга эътибор қилган экан. Дарҳақиқат, азизим, бу қандай гап! Қўлингизда осмондаги юлдузни тақиб юрибсиз-у яна уни ҳеч ким кўрмаслигини истайсиз! Бунинг иложи йўқ!

– Тугатинг, жон дўстим, тугатинг, – деди д'Артанъян. – Сизнинг совуққонлигингиз жонимни оляпти, чин сўзим.

– Хуллас, биз олмосни ўн довга, ҳар бирида юз пистолдан қилиб бўлдик.

– Хаҳ, гап бу ёқда денг, ҳазил қилиб, мени синааб күриш керакми сизга? – деди «Илиада»даги Ахил син-гари аллақачон ғазаб чангалига тушган д'Артанъян.

– Йўқ, мен ҳазил қилмаяпман, азбаройи шифо! Менниг ўрнимда сиз бўлганингизда нима қиласардингиз, билсам эди! Икки ҳафта инсон юзини кўрмадим, шишалар билан улфатчилик қиласавериб, тамом ёввойи-лашиб кетдим.

– Бу ҳали менинг олмосимни тикиш учун сабаб эмас, – талвасада қўлини қисиб, эътиroz билдириди д'Артанъян.

– Охирини эшитсангиз-чи. Ҳар бирида юз пистолдан ўн юришга ўн дов, қайтариб ютиш ҳуқуқисиз. Ўн учинчи юришда мен ҳаммасини бой бердим. Ўн учинчи юришда – ўн уч рақами ҳамиша мен учун машъум бўлиб келган. Худди ўн учинчи июлда...

– Оббо! – бақирди д'Артанъян стол ёнидан туриб. Бугунги воқеа уни кечасини унутишга мажбур қилган эди.

– Сабр-қаноат, – деди Атос, – менинг ўз режам бор эди. Инглиз – аломат киши экан. Эрталаб унинг Гримо билан сўзлашиб турганини кўрган эдим, Гримо инглиз ўзига хизматга киришини унга таклиф этганини менга маълум қилганди. Шундай қилиб, у билан Гримони, ўн довга бўлинган унсиз Гримони тикиб ўйнаяпман.

– Ана холос! – беихтиёр шарақлаб кулиб деди д'Артанъян.

– Гримога, Гримонинг ўзига, эшитяпсизми? Шундай қилиб, ўзи бутун боши билан бир мирига арзимайдиган Гримонинг ўн дови шарофати билан мен олмосни қайтариб ютиб олдим. Шундан кейин ўжарлик фазилат эмас деб қўринг!

– Вижданан онт ичаман, ажабтовур гаплар! – кулгидан биқинларини чангллаганча енгил тортиб қичқирди д'Артанъян.

– Мен қизишиб, дарров яна олмосни тикиб ўйнай бошлаганимни сиз, албатта тушунасиз.

– Э, шундай денг! – юзи яна қоронfilaшиб деди д'Артанъян.

– Мен сизнинг эгарингизни, кейин эса отингизни, кейин ўзимнинг эгаримни, кейин ўзимнинг отимни ютиб олиб, кейин яна ютқазиб қўйдим. Қисқаси, мен яна сизнинг эгарингизни, кейин ўзимнигини тутиб қолдим. Мана иш қандай содир бўлди. Бу жуда зўр юриш эди, мен унда тўхтаб қўя қолдим.

Д'Артанъян гўё елкасидан бутун харобот ағдарилиган каби хўрсиниб қўйди.

– Демак, олмос менинг ихтиёrimda қоларкан-да? – юраги дов бермайгина сўради у.

– Так-таслим ихтиёringизда, муҳтарам дўстим, қўшимчасига Бетсефалларимизнинг эгарлари ҳам.

– Қуруқ эгарларни бошимизга урармилик?

– Бу борада менинг бир ўйим бор.

– Атос, сиз мени қўрқитяпсиз.

– Қулоқ солинг, сизнинг ўйнамаганингизга анча бўлди шекилли, д'Артанъян.

– Ўйнашга заррача рағбатим йўқ.

– Қасам ичманг. Хуллас, мен ўйнамаганингизга анча бўлиб қолди, деяпман, бинобарин, омадингиз келиши керак.

– Фараз қилайлик! У ёфи нима?

– У ёфими? Инглиз у ҳамроҳлари билан ҳали шу ерда. Мен унинг эгарларга жуда кўзи ўйнаётганини пайқадим. Сиз бўлсангиз, афтидан, ўз отингизни жуда қадрлайсиз. Сизнинг ўрнингизда мен отга эгарни тиккан бўлардим.

– Бироқ, у бир эгарга ўйнашга рози бўлмайди.

– Иккаласини тикинг, азбаройи шифо! Мен сизга ўхшаган худбин эмасман.

– Сиз шунга рози бўлармидингиз? – файриихтиёрий равишда унинг ишончи таъсирига берилиб, дудмал гапирди д'Артанъян.

– Вижданан онт ичаман, биттаю битта юришга.

– Бироқ, билсангиз, отларни бой бергач, поақал эгарларни сақлаб қолиш мен учун ниҳоятда муҳим.

- У ҳолда олмосингизни тикинг.
- О, бу бошқа гап. Минбаъд, ҳеч қачон!
- Азбаройи шифо! – деди Атос! – Мен сизга Планшени тикишни таклиф этардим, аммо шунга ўхшаш ҳол бўлгани сабабли инглиз кўнмайдими дейман.
- Биласизми нима, муҳтарам Атос? – деди д'Артаньян, – Мен бирор нарсани таваккал қилишдан қатъиян бош тортаман.
- Афсус, – совуққина деди Атос, – инглизда пистоллар битиб ётибди. Ё тавба, ахир бир юришга журъат қилсангиз-чи! Бир юриш – бу бир нафаслик иш.
- Мен ютқазиб қўйсам-чи?
- Сиз ютасиз.
- Хўш, ютқазиб қўйсам-чи?
- На чора, эгарларни бериб юборасиз.
- Майли, таваккал бир юриш бўла қолсин! – деди д'Артаньян.

Атос инглизни излаб кетиб, уни табладан топди: у ҳавас билан эгарларни кўздан кечирмоқда эди. Фурсат қулай эди. Атос ўз шартларини таклиф этди: бир от ёки юз пистолга қарши икки эгар ихтиёрига қараб. Инглиз ҳисоблаб кўрди: икки эгар бирга уч юз пистол туради. У жон деб рози бўлди.

Д'Артаньян титраб ошиқларни ташлади – уч очко тушди; унинг рангпарлиги Атосни қўрқитиб юборди-ю у фақат:

– Тузук юриш бўлмади, ошна. Сиз, тақсир, отларни тўқис жабдуғи билан оладиган бўлдингиз, – дейиш билан чекланди.

Шодмон инглиз ҳатто, ошиқларни аралаштириб овора ҳам бўлмади: унинг ғалабадан шу қадар кўнгли тўқ эдик, уларни столга қарамасдан отди. Д'Артаньян аламини яшириш учун тескари қараб олди.

– Ана юриш-у мана юриш, – ҳар доимгидай хотиржам гапирди Атос. Ажаб юриш бўлдими! Мен умрим бино бўлиб бунақасини атиги тўрт марта кўрганман: икки очко!

Инглиз ўгрилди-ю ҳайратдан қотиб қолди: д'Артанъян ўгирилди-ю қувончдан пол қолди.

– Ҳа, – давом этди Атос, – атиги тўрт марта: бир гал жаноб де Крекиникида, бошқа сафар менинг саройим... хуллас, саройим бўлган маҳаллар; учинчи гал жаноб де Тревилникида, у бизнинг ҳаммамизни таажжуб қолдирганда; ва, ниҳоят, тўртинчи гал қовоқхонада ўзим отиб, юз луидор-у бир зиёфатга тушганимда.

– Хуллас, жаноб д'Артанъян, сиз отни қайтариб оласизми? – сўради инглиз.

– Албатта, – жавоб берди д'Артанъян.

– Демак, қайтариб ютишнинг иложи йўқми?

– Биз қайта ўйнамасликка келишган эдик, хотирга олинг.

– Бу тўғри, от хизматкорингизга топширилади.

– Бир нафас, – деди Атос. – Ижозатингиз билан мен ошнамга бир-икки оғиз гап айтмоқчиман.

– Марҳамат.

Атос д'Артанъянни четга олиб чиқди.

– Хўш, йўлдан оздирувчи, – деди д'Артанъян, – яна нима истайсан? Ўйинни давом эттиришимни, шундайми?

– Йўқ, мен бир ўйлаб кўришингизни истайман.

– Нимани?

– Сиз отни қайтариб олмоқчисиз, шундай, а?

– Албатта.

– Хато қиласиз. Мен юз пистолни олган бўлардим. Эгарларни отга ёки юз пистолга қарши ихтиёрга қараб тикканингиз сизга маълум-ку?

– Ҳа.

– Мен юз пистолни олган бўлардим.

– Майли, мен бўлсам отни опаман.

– Такрор айтаман: сиз хато қиласиз. Бир отни икки кишига олиб нима қиласиз? Мен сизнинг орқангиздан мингашиб ололмайман-ку, унда биз Эймоннинг оғаларини йўқотган икки ўғлига ўхшаб қолган бўлардик. Менинг ёнимда ажойиб жанговар отни гижинг-

латиб, мени ўкситишни ҳам истамайсиз. Мен иккилан-масдан юз пистолни олган бўлардим. Парижга етиб олмоқ учун бизга пул зарур.

– Мен бу отни қадрлайман, Атос.

– Бекор қиласиз: от қоқилиб кетиб, оёғини чиқа-риб олиши мумкин, у манқа от теккан охурдан еб қўйса, тиззалари қўтириб бўлиб қолиши мумкин, шу билан унинг қуни битди, унга қўшилиб, юз пистол ҳам тамом. Хўжайнинг деган отни боқиши керак, юз пистол эса аксинча, ўзи хўжайнин боқади.

– Бироқ, уйга нимани миниб кетамиз?

– Қаролларимизнинг отларини-да, азбаройи шифо! Бизнинг афт-ангоримиздан оддий одаммаслигимизни ҳар ким шундай ҳам тушуниб олаверади.

– Тулпорларини миниб савлат тўккан Арамис билан Портосларнинг ёнида бу қирчангиларда кўринишимишиз зап аломат бўлади-да!

– Арамис билан Портосларми! – қичқирди Атос ва хоҳолаб қулиб юборди.

– Нима гап? – сўради дўстининг шодлигини тушунмай турган д'Артанъян.

– Йўқ, ҳеч нима, суҳбатимизни давом эттирайлик, – деди Атос.

– Бундан чиқди, сизнингча...

– Юз пистолни олмоқ керак, д'Артанъян. – Юз пистолга биз ойнинг охиригача кайфу сафо қиламиз. Ҳаммамиз жуда чарчадик, ҳордиқ чиқарсак, чакки бўлмайди.

– Ҳордиқ чиқарсак?.. Йўғ-эй Атос, Парижга қайтган замон мен ошиғич ўша шўрлик аёлни ахтаришга киришаман.

– Яна яхши. Наинки сиз бунда от жарақ-жарақ олтин тангалар сингари дармон бўлади, деб ўйласангиз? Юз пистолни олаверинг, дўстим, юз пистолни олаверинг.

Д'Артанъянга фақат бир баҳона камлик қилиб турган эди. Сўнгиси унга жуда асосли кўринди. Бунинг

устига, тирабиб туриб олиб, у, Атоснинг назарида, худбин қўриниб қолишдан қўрқарди. Хуллас, у ён бериб, юз пистолни олишга қарор қилди-ю, инглиз шу ернинг ўзида унга пулни санаб берди.

Энди дўстларимизни жўнаш тўғрисидаги хаёллардан ҳеч нима чалғитмасди. Ҳўжайин билан яраш уларга Атоснинг эски отидан ташқари, яна олти пистолга тушди. Д'Артанъян билан Атос Планше билан Гримоларнинг отларига миндилар, хизматкорлар эса эгарларни бошларига қўйиб, яёв жўнадилар.

Отлар нечоғлик расво бўлмасин, ҳар қалай, соҳиблар ҳаш-паш дегунча қаролларидан ўзиб кетиб, Кревкерга биринчи бўлиб етиб бордилар. Анча йироқданоқ улар дераза ёнида «Анна эгачи» сингари уфқни қоплаган паға-паға чангга ғамгин термилиб ўтирган Арамисни кўрдилар.

– Ҳой, Арамис! Нима бало, бу ерда қаққайиб, турибиз? – дея қичқирди иккала дўст.

– Оҳ, бу сизмисиз, д'Артанъян, бу сизмисиз Атос, – деди йигит, – мен бу дунёнинг нашидаларининг ўткинчилиги ҳақида мулоҳаза қилиб ўтирган эдим, боягина чанг қуюнида кўздан йўқолган менинг инглиз отим ҳам менга фоний нарсалар омонатлигининг жонли тимсоли бўлиб қўринди. Бизнинг бутун ҳаётимиз учтагина сўз билан ифодаланмоғи мумкин: erat, est, fuit⁴⁷.

– Бошқача қилиб айтганда-чи? – сўради аллақачон гапнинг тагига етган д'Артанъян.

– Бошқача қилиб айтганда, мени лақиплатиб кетишиди. Юришига қараганда, йўртишда соатига беш ле босадиган отга олтмиш луидор-а!

Д'Артанъян билан Атос ичаклари узилгудай кулдилар.

– Илтимос қиласман, мендан жаҳлингиз чиқмасин, жон д'Артанъян, – деди Арамис. – Риёзат қонун-қоида-

⁴⁷ Бўлган, бор, бўлади (лот.).

ларни билмайди. Бунинг устига мен ҳаммадан ортиқ зиён күрдим, негаки, виждонсиз жаллоб, мендан кам деганда эллик луидорни ўмарыб кетди. Мана сизлар режали хўжайинсизлар! Ўзларингиз қаролларнинг отларига миниб қеляпсизлар-да, тулпорларингизни эса аста-секин уринтирмай, етаклаб келишни буюргансизлар.

Шу дақиқа бундан бир-икки сония илгари Амен йўлида пайдо бўлган аллақандай соябон арава харобот ёнига келиб тўхтади-ю ундан эгарларни бошларига қўйган Планше билан Гримо тушишди. Арава Парижга бўш қайтаётган бўлиб, қароллар кира пули эвазига аравақашни йўл бўйи ичимлик билан таъминлаб боришини бўйнига олган эдилар.

– Бу нимаси? – уларни кўриб ҳайрон бўлди Арамис.
– Эгарларнинг ўзими?

– Энди тушуняпсизми? – сўради Атос.

– Дўстларим, сизлар ҳам худди мендай йўл тутиб-сизлар. Мен ҳам эгарни сақлаб қолдим, сабабини ўзим ҳам билмайман... Ҳой, Базен! Менинг янги эгаримни олинг-да, бу жанобларнинг эгарлари ёнига қўйинг.

– Хўш, руҳонийларингиздан қандай қутулдингиз? – сўради д'Артанъян.

– Эртаси куни мен уларни зиёфатга таклиф этдимда, – айтгандек, бу ерда жуда зўр шароб бор – уларга шундай ичирдимки, кюре ҳарбий усти-бошдан ажралишни менга ман этди, иезуит бўлса, уни мушкетёрликка қабул қилишларига кўмаклашиб юборишимни илтимос қилиб қолди.

– Аммо, фақат бедиссертация! – бақирди д'Артанъян. – Бедиссертация! Мен диссертацияни бекор қилинишини талаб этаман!

– Шундан бери, – гапида давом этди Арамис, – ҳаётим хушнудлик билан ўтяпти. Мен бир ҳижолик шеър билан достон ёзмоқдаман. Бу жуда мураккаб, бироқ, ҳар қандай нарсанинг асосий фазилати айни мураккаблигида. Мавзууси ишқий. Мен сизларга биринчи қўши-

фини ўқиб бераман, унда түрт юзта шеър бўлиб, бир дақиқада ўқилади.

– Биласизми, нима, жон Арамис? – деди шеърларни худди потинча сингари қаттиқ ёмон қўрадиган д’Артанъян. – Мураккаблик фазилатига яна муҳтасарлик фазилатини қўшиб қўйинг, шунда достонингиз молик бўлган фазилатлар иккитадан сира кам эмаслигига кўнглингизни тўқ қилсангиз бўлаверади.

– Бундан ташқари, – гапини давом этди Арамис, – у олижаноб эҳтиросларни уфуриб туради, бунга ўзларингиз ишонч ҳосил қиласиз. Хуллас, дўстларим, бундан чиқди, биз Парижга қайтарканмиз-да? Офарин! Мен тайёр! Биз яна ёқимтой Портосимизни қўрамиз. Мен хурсандман. Менга бу кўнгилчан паҳлавоннинг қандай ўрни билинганини сиз тасаввур ҳам қилолмайсиз! Мана у, гарчи, унга бутун бошлиқ подшоликни таклиф этишган тақдирда ҳам отини сотиб ўтирумайди. У ўз тулпорида, яна янги эгарда қандай савлат тўкишини тезроқ қўргим бор. У Улуғ Мўгулга ўхшаб қолади, бунга аминман.

Оғайнилар отларга дам бериш учун бир соат тўхтадилар. Арамис хўжайин билан ҳисоб-китоб қилиб Базенни соябон аравага, ўртоқларининг ёнига ўтқазди-да ҳаммалари йўлга, Портоснинг ёнига равона бўлдилар.

Портос соғайиб кетган, д’Артанъян йўқлаган пайтдагидан ранги-рўйи ҳам тузукроқ бўлиб, гарчи, ўзи ёлғиз бўлса-да тўрт кишига мўлжаллаб дастурхон ёзилган стол ёнида ўтиради! Зиёфат аъло даражада тайёрланган гўшт таомлар, тансиқ шароблар, ажойиб мева-чевалардан иборат эди.

– Қадамларингизга ҳасанот, жаноблар! – деди Портос ўрнидан қўзғалиб. – Сизлар айни мавридида етиб келдингиз, мен ҳозиргина столга ўтирган эдим, сизлар мен билан тамадди қиласиз.

– Оҳо! – деди д’Артанъян. – Бу шишалар Мушкетон каманд билан илиб тортганлардан эмас, шекипли. Мана бузоқ гўшти, мана биқин гўшт...

– Мен қувватга киряпман, – деди Портос, – қўриб турибсиз, қувватга киряпман. Ҳеч нима одамнинг тинка-мадорини бу лаънати чиқиқдай қуритмайди. Сизнинг бирон вақт оёғингиз чиққанми, Атос?

– Йўқ, аммо, Феру кўчасидаги тўқнашувда қилич билан яраланганимда, жароҳатнинг икки-икки яrim ҳафтасида ўзимни худди сиздай ҳис қилганим эсимда.

– Бироқ, бу зиёфат ёлғиз ўзингиз учун мўлжалланмаган, шекилли, муҳтарам Портос? – сўради Арамис.

– Йўқ, – деди Портос, – мен шу атрофда истиқомат қилувчи бир-иккита дворянга кўз тутган эдим, аммо улар келмасликларини айттириб юборишибди. Сизлар уларнинг ўрнини босасизлар, мен бу ўзгаришдан сира зарар кўрмайман... Ҳой, Мушкетон! Стуллар келтир, шишаларни кўпайтири.

– Нимани тановул қилаётганимизни биласизларми?

– бир неча дақиқа ўтгач, сўради Атос.

– Бўлмасам-чи! – деди д'Артанъян. – Менга қолса, мен артишок⁴⁸ ва иликлик бузоқ гўштини тановул қиласиз.

– Мен эса – қўй биқинини, – деди Портос.

– Мен эса – товуқ тўшини, – деди Арамис.

– Ҳаммангиз янгишмоқдасиз, жаноблар, – жиҳдий эътироҳ қилди Атос, – сизлар от гўштини тановул қиласиз.

– Қўйинг-э! – деди д'Артанъян.

– От гўшти! – ижирғаниб тақрорлади Арамис.

Ёлғиз Портосгина ҳеч нима демади.

– Ҳа, от гўштини. Тўғрими, Портос, биз от гўштини тановул қиласиз-ку? Эҳтимол, ҳатто, эгар-пегари биландир?

– Йўқ жаноблар, мен жабдуқларни сақлаб қўйдим, – деди Портос.

⁴⁸ Артишок – сабзавотнинг бир тури.

– Рости, ҳаммамиз ҳам дурустмиз! – деди Арамис. –
Худди келишиб олгандаймиз.

– Илож қанча? – деди Портос. – Бу от меҳмонларим-
ни ноқулай аҳволга солаётганди, мен уларни камсит-
гим келмасди.

– Бунинг устига герсогинянгиз ҳали ҳам сувларда-
дир, шундайми? – сўради д'Артанъян.

– Ҳали ҳам, – жавоб берди Портос. – Кейин эса би-
ласизми, менинг отим вилоятнинг губернаторига – бу
мен бугун зиёфатга кутган жаноблардан бири – би-
рам ёқиб қолдики, мен уни бериб юбордим.

– Бериб юбордим! – бақирди д'Артанъян.

– Э тавба! Ҳа-да, бериб юбордим, – деди Портос, –
сабаби у, шубҳасиз, бир юз эллик луидор турарди,
аммо у қурумсоқ саксондан зиёд тўлашга кўнмади.

– Эгарсизми? – сўради Арамис.

– Ҳа, эгарсиз.

– Эътибор қилинг, жаноблар, – деди Атос. – Портос
доимгида ишни бизларнинг ҳаммамиздан пухтароқ
уддалаган.

Бояқиш Портосни тамом изза қилиб, қаттиқ қаҳқаҳа
янгради, лекин унга шўхликнинг сабабларини изоҳ-
лаб берганларидан кейин доимгида шовқин билан у
ҳам қўшилди.

– Шундай қилиб, ҳаммамизнинг ёнимизда пул бор-
ми? – сўради д'Артанъян.

– Фақат менда эмас, – эътиroz қилди Атос. – Менга
Арамиснинг испан шароби шу қадар ёқиб тушдики,
ундан олтмиш шишасини хизматкорларимизнинг ара-
васига юклашни буориб эдим, бу нарса ҳамёнимни
бўшатиб қўйди.

– Мен бўлсам, – деди Арамис, – бир тасаввурга кел-
тиринг, ҳаммасини сўнгги суигача Мондиде черкови
билан Амен монастирига бердим ва баъзи қисталанг
қарзларни узгандан ташқари, мушқулкүшодлар та-
йинладим, улар мен ва сиз жанобларнинг мушқулла-
римизни осон қиласди, ҳаммамизга нафи тегади.

– Менинг оёғим-чи? – деди Портос. – Сизлар уни ҳеч чиқимга туширмади деб үйляяпсизми? Кунига икки марта табибни таклиф этишга мени мажбур қилиб қўйган Мушкетоннинг жароҳатини сонга қўшмаса ҳам бўлади, яна ўқ бу овсар Мушкетоннинг одатда фақат табибларга кўрсатиладиган жойига теккани баҳонасида мендан у қўша ҳақ шилиб олди. Мен унга танбеҳ бериб қўйдим, токи, келажақда бу хил жароҳатлардан ўзини эҳтиёт қиласин.

– На чора, – д’Артанъян ва Арамис билан қўз уриштириб олиб деди Атос, – қўриб турибман, шўринг қурғурга ҳотамтойлик қилибсиз; бу иш яхши соҳибга муносиб.

– Хулласи калом, – давом этди Портос, – ҳамма чиқимларни тўлаганимдан кейин менда яна ўттиз экю чамаси қолади.

– Менда эса ўн пистоллар қолар, – деди Арамис.

– Афтидан, сизларга қиёслагандан биз бой эканмиз, – деди Атос, – юз пистолингиздан сизда қанча қолди д’Артанъян?

– Юз пистолданми? Авваламбор, улардан эллигини сизга бердим.

– Ростданми?

– Азбаройи шифо!

– Э, ҳа эсимга тушди! Мутлақо тўғри.

– Қандай ҳайвон экан ўша ҳаробот эгаси! Нега унга олти пистол бердингиз?

– Ўшанда беришимни ўзингиз айтдингиз-ку ахир.

– Гапингиз тўғри, мен ўта кўнгилчанман. Хуллас – қолдиги?

– Йигирма беш пистол, – деди д’Артанъян.

– Менда бўлса, – чўнтағидан майдада чақаларни чиқариб деди Атос, – менда бўлса...

– Сизда – ҳеч нима...

– Зотан, шундай озки, ҳатто умумий ҳисобга қўшишга ҳам арзимайди.

– Энди келинглар, жамини ҳисоблаб чиқайлик. Портос?

- Йигирма экю.
- Арамис?
- Ўн пистол.
- Сизда-чи, д'Артаньян?
- Йигирма беш.
- Жами қанча бўлади? – сўради Атос.
- Тўрт юз етмиш беш ливр! – деди худди Архимед сингари ҳисоблайдиган д'Артаньян.
- Парижга қайтганда бизда яна роса тўрт юз ливр қолади, – деди Портос, – эгарларни ҳисобга олмагандан.
- Эскадрон отларини қандоқ қиласиз? – сўради Арамис.

– Қандоқ қилардик! Хизматкорларнинг тўрт отини соҳибларининг икки отига айлантирамиз-да, қимор ўйнаймиз. Кимки яёв қолса, тўрт юз ливр ўшанинг ёрти отига кетади, сўнгра ҳамма чўнтакларни ағдариб, қолган пулни д'Артаньянга берамиз: унинг қўли енгил, у биринчи дуч келган қимор уйига бориб, ўйнайди. Вас-салом.

– Қани, овқатга қаранглар, – деди Портос, – ҳаммаси совиб қолди.

Шу зайл истиқбол хусусида қўнгиллари тинчиб, тўрт улфат сарқитлари Мушкетон, Базен, Планше ва Гри-моларга насиб қилган дастурхонга қарадилар.

Парижда д'Артаньянни илтимоси қондирилгани, қирол путф айлаб, унинг мушкетёрлар сафига киришига ижозат берганини хабар қилгувчи жаноб де Тревилдан келган мактуб кутарди.

Бу нарса албатта, Бонасе хонимни топиш истаги демаганда д'Артаньяннинг барча орзу-умидлари ушалиши бўлгани сабабли, у қувончи ичига сифмай, ўзи атиги ярим соатгина илгари ёнларидан қайтган дўстлари ҳузурига физиллаб борди-да уларни ғоят хафа ва ташвишли бир алфозда топди. Улар Атоснига маслаҳатга йиғилган бўлиб, бу нарса ҳамиша аҳволнинг маълум жиоддиятидан дарак бергувчи эди.

Жаноб де Тревиль эндигина уларга ҳазрат олийлари биринчи май куни ҳарбий ҳаракатни бошлашга қатый жазм қилгани важхидан уларнинг зарур анжомлар билан ошиғич шайланиши позимлигини хабар қилган эди.

Тўрт файласуф тамом саросимада бир-бирига термилиб ўтирадилар: жаноб де Тревиль гап тартибинтизомга тақалганда ҳазилни ёмон кўрарди.

– Ўша анжомларни қанчага баҳолайсизлар? – сўради д'Артанъян.

– Э, иш пачава! – деди Арамис. – Биз ҳозиргина ҳисоблаб чиқдик, яна спартанлар каби камсуқумлик қилдик, лекин, барибир, ҳар биримиз энг камида бир ярим минг ливрга эга бўлмоғимиз зарур.

– Бир ярим мингни тўртга кўпайтирилса, олти минг, – деди Атос.

– Назаримда, – деди д'Артанъян, – агар ҳар биримизга минг ливрдан бўлса... рост, мен спартан сингари эмас, бир мирза сингари ҳисоблайман...

«Мирза» сўзидан Портосга хийла жон кирди.

– Гап шу, менда бир режа бор! – деди у.

– Шу ҳам ҳарна. Лекин, менда режанинг сояси ҳам йўқ, – совуққина қилиб деди Атос, – д'Артанъян келсақ, жаноблар, бизнинг сафимиизга қўшилиш баҳти унинг ақл-ҳушини олиб қўйибди. Минг ливр эмиш! Сизларни ишонтираманки, ёлғиз менга икки минг зарур.

– Тўрт карра икки – саккиз, – садо берди Арамис, – демак, анжомларимиз учун бизга саккиз минг талаб қилинади. Рост, ҳали бизнинг эгарларимиз бор...

– Бунинг устига, – жаноб де Тревилга ташаккур изҳор қилиш учун кетган д'Артанъян орқасидан эшикни ёпгунча кутиб тургач, деди Атос, – бунинг устига, дўстимизнинг қўлида ял-ял ёнаётган гўзал олмос. Бўлмаган гап! Д'Артанъян ҳаддан ташқари яхши дўст, наинки қўлида шундай хазинани тақиб юриб, оғайниларини мушкул аҳволда қолдириб ўтиrsa!

XXIX

Аслача-анжомлар излаш

Ўз-ўзидан маълумки, тўрт биродар орасида д’Артанъян ҳаммадан кўпроқ ташвишга тушган эди, гарчи, унинг гвардиячи сифатида шайланиши кибор насабли кишилар бўлмиш жаноб мушкетёрлардан хийла осон эди; китобхон пайқаган бўлса керак, эҳтиёткорлиги ва қарийб хасислиги билан ажралиб турган гасконлик йигитимиз, шу билан бирга (бу хил зиддиятни қандай изоҳламоқ керак?), сал бўлмаса, Портосдан қолишмайдиган иззатпараст ҳам эди. Рост, ўзининг иззатталаблигини қондириш ташвишларидан ташқари, у шу пайтнинг ўзида бўлак, худбин жиҳати камроқ изтиробларни ҳам бошидан кечирмоқда эди. Унинг Бонасе хоним тўғрисидаги барча суриштиришларига қарамай, у ҳеч ниманинг дарагини билолмади. Жаноб де Тревиль у ҳақда қироличага сўзлаб берди, атторнинг ёш рафиқаси қаердалигидан хабари йўқ қиролича қидирув бошлишга ваъда берган бироқ, бу ваъда ниҳоятда мужмал бўлиб, д’Артанъяннинг кўнглини сира тинчитмасди.

Атос ўз хонасидан чиқмасди; у аслача-анжомларни топиш учун бир қадам ҳам босмасликка қарор қилиган эди.

– Икки ҳафта вақтимиз қоляпти, – дерди у дўстларига. – На чора, мабодо шу икки ҳафтанинг пировардида, ҳеч нима тополмасам, ёки, тўғрироғи мени ҳеч нима топиб келмаса, унда ўз манглайига ўқ узишни истамаган мўмин католик сифатида падари бузрукворнинг тўрт гвардиячиси ёки саккиз инглиз билан жанжал чиқараман-да, уларнинг сонини эътиборга олганда, бу мутлақо муқаррар гап. Шунда одамлар мени қирол учун жон берди деб айтишади ва бинобарин, аслача-анжомга муҳтоҗлигим тушмасданоқ бурчими ни ўтаб қўяман.

Портос қўлларини орқасига қилиб юришини канда қилмас ва такрорларди:

– Мен режамни амалга ошираман.

Сочи пала-партиш жингала қилинган, тунд Арамис индамасди.

Бу мудҳиш нишоналар дўсту ёронлар даврасида камоли тушкунлик ҳукм суроётганини яққол англатиб турарди.

Хизматкорлар ўз томонларида Ипполитнинг жанговар отлари янглиғ ўз соҳибларининг маҳзун тақдирини баҳам кўрардилар. Мушкетон қоқ нон тайёларди; мудом художўйликка ҳаваси билан ажралиб юрган Базен черковдан чиқмасди; Планше пашшаларни санаарди; ҳатто, умумий фурбат ҳам соҳиби дастур қилиб берган сукутини буздиришга ожиз Гримо эса шундай сўлиш олардики, ҳатто, тошларнинг юрагини эзib юборгудай эди.

Уч дўстлар – зеро, биз юқорида айтиб ўтганимиздек, Атос аслаҳа-анжом учун бирор қадам босмайман, деб қасам ичиб қўйган эди, – демак, уч дўст тонг саҳарда уйдан чиқиб кетиб, хуфтонда қайтардилар. Улар кўча-кўйларда изғиб юрар ва гүё йўловчилардан битта-яримтаси ҳамёнини тушириб қўймадимикан дегандай, тош кўчанинг ҳар бир харсангини қўздан кечирадилар. Улар бирорвни пойлаётгандай туюларди – кўзларига неки чалинса, ҳаммасига шу қадар диққат қилиб разм солардилар. Учрашганда эса «Ҳўш? Сен ҳеч нима топмадингми?» деган маънони ифодаловчи зам тўла нигоҳларини уриштириб олардилар.

Бироқ биринчи бўлиб, аллақандай режани топган ва тўзим билан у тўғрида бош қотириб юрган Портос уни биринчи бўлиб ижро эта бошлади. У, бизнинг ҳурматли Портосимиз, жуда сергайрат одам эди. Бир кун Портоснинг Сен-Ле черкови томон равона бўлганига қўзи тушиб қолган д'Артаньян гўё хаёлига бир гап келди-ю унинг изидан кетди. Муқаддас даргоҳга киришдан олдин у мўйлабларини бураб-бураб, чўққи соқо-

лини силаб қўйди, бу мудом унинг энг жанговар ниятларидан дарак берарди. Д'Артанъян кўзига чалинмасликка ҳаракат қилиб, унинг кетидан ичкарига кирди. Портос устунга суюниб олди, ҳамон унинг назарига тушмаган д'Артанъян ҳам худди ўша устунга, лекин қарши томонидан суюнди.

Руҳоний ваъз ўқиётган бўлиб, черковда тумонат одам эди. Бундан фойдаланиб, Портос кўз қири билан аёлларни кузата бошлади. Мушкетоннинг ҳафсаласи туфайли мушкетёрнинг уст-боши кўнглида ҳукм суроётган ҳасратини сира ошкор этмасди: рост, унинг шляпаси хиёл ишқаланган, пати сал ўнгиган, каштапар бир оз хиралашган, тўрлар хийла сузилиб қолган, лекин нимқоронғилиқда бу икир-чикирлар билинмай кетган-у Портос ўша-ўша келишган Портос эди.

Д'Артанъян билан Портос суюнган устунга яқинроқ турган курсида Д'Артанъян бир бошига қора тутган, сал-пал заҳил, сал қотма, лекин, қаддини димоғ-фироғ билан тик тутган ёши ўтганроқ нозанинни қўриб қолди. Портоснинг нигоҳи хуфиёна шу хонимда тўхтарди-ю, кейин нарига, черков ичкарисига интиларди.

Ўз навбатида, ҳадеб қизариб-бўзариб ўтирган хоним ҳам ҳавои Портосга барқ назарини ташлаб қўяр, бунисининг кўзлари шу заҳоти жон-жаҳди билан черковда жаланглаб қоларди. Бу қора либослик аёлнинг хийла жонини чиқараётгани равшан эди; у лабларини қонагунча тишлар, бурнининг учини қашиб-қашиб қўяр, курсида зўр бериб гимирларди.

Буни пайқаб, Портос яна мўйлабларини бураб, яна бир гал чўқи соқолини силаб қўйди-да крисло яқинида ўтирган гўзал хонимга имо-ишоралар қила бошлади, хоним, афтидан, нафақат чиройли, балки, кибор ҳам эди, зеро, унинг орқасида тиз чўкиш учун болиш келтирган ҳабаш бола билан хоним ўқиётган дуолар китобига филоф бўлмиш герб нақши тикилган халтacha тутган чўри турарди.

Қора кийган хоним Портоснинг кўз ташлашини кузатиб турди-да бу нигоҳлар мудом баҳмал болишча, ҳабаш бола ва чўриси бор хонимда тўхтаётганини кўрди.

Бу орада Портос моҳир ўйин олиб бормоқда эди: у кўз қисар, бармоқларини лабларига босар, рад этилган нозанинни чиндан ҳам яксон қилаётган, жон олгувчи табассумлар йўлларди.

Оқибат гўё «*mea cubra*»⁴⁹ дегандай ўз қўксига бир уриб, у шундай қаттиқ «ҳм!» деб товуш чиқардики, ҳамма, ҳатто, қизил болишчаси бор хоним ҳам у томон ўгирилиб қарадилар.

Қизил болишчаси бор хоним ҳақиқатан жуда келишган бўлиб, унинг чинакамига хавфли рақибалигини кўрган қора либосли хонимга, уни қора либосли хонимдан анча гўзапроқ деб топган Портосга ва д'Артанъянга кучли таъсир қилди. Д'Артанъян уни ўзи Менгда, Калада ва Луврда кўрган, ўзининг таъқибчиси – чандиқли киши миледи деб атайдиган хонимлигини таниди.

Д'Артанъян қизил болишчаси бор хонимни назардан қочирмаган ҳолда ўзида жуда нашъя қилаётган Портоснинг қилиқларини кузатишда давом этарди; у қора кийган хонимни Айик қўчасидаги прокурор хонимнинг ўзгинаси деган қарорга келди, устига-устак Сен-Ле черкови у ердан айтарлик олисда эмас эди.

Кейинги хulosаларини чиқариб, у, бундан ташқари, Портоснинг прокурор хонимга ўз ҳамёни борасида тихирлик қилиб туриб олгани учун, ўзининг Шантилиядаги мағлубияти учун ўч олишга уринаётганини фаҳмлади.

Бироқ, д'Артанъян яна шуни ҳам пайқадики, ҳеч ким, мутлақо ҳеч ким Портоснинг назокатларига жавоб қилмасди. Буларнинг ҳаммаси хом ва пуч хаёллар

⁴⁹ Менинг гуноҳим (*лот.*).

эди, холос, лекин чин мұхаббат, аспа рашқ учун хом ва пуч хаёллардан ташқари ўзга ҳақиқат мавжудмиди!

Ваъз тугади. Прокурор хоним табаррук сув қўйилган косага қараб юрди; Портос ундан илгари ўтди-да, бармоғини солиш ўрнига бутун қўлини косага ботириб олди. Прокурор хоним Портосни ўзи учун ҳалок бўляпти деб хаёл қилиб, жилмайиб қўйди, лекин уни ногаҳон ва шафқатсиз қўнгилхонлик қутмоқда эди; орада уч қадамча қолганда у тескари ўгирилиб олдида, нигоҳини ўрнидан қўзғалиб, ҳабаш бола ва оқсоҳ ҳамроҳлигига энди яқинлашиб келаётган қизил болишчаси бор хонимга қадади.

Қизил болишчаси бор хоним Портоснинг ёнида пайдо бўлганда у табаррук сувда ҳўлланган қўлини косадан олди: соҳибжамол зиёратчи нозик қўлини Портоснинг баҳайбат қўлига тегизди-да, жилмайиб, чўқиниб, черковдан чиқиб кетди.

Буниси қуюшқондан ортиб кетганди; бу хоним билан Портос ўртасида ишқий робита мавжудлигига у ортиқ шубҳа қилмасди. У кибор хоним бўлган тақдирда ҳушидан кетган бўлурди, лекин, бор-йўғи прокурор хоним эди, холос ва мушкетёрга нисбатан фазабини босиб, қуйидаги гапни айтиш билан чекланиб қўяқолди:

– Ҳаҳ, ҳали шунақами, жаноб Портос! Демак, сиз энди менга табаррук сувни таклиф этмай қолибсизда?

Унинг овоз жарангидан Портос гўё юз йиллик уйқудан уйғонган одам сингари сесканиб кетди.

– Ҳо... хоним! – қичқирди у. – Бу сизмисиз-а? Умрдошингизнинг, азиз жаноб Кокнарнинг аҳволлари қалай? У нима – ҳали ҳам аввалгидай қурумсоқми? Кўзларим қаерда экан-а? Қандай қилиб, ўша ваъз чўзилган икки соат асносида сизни кўрмай қолибман-а?

– Мен сиздан икки қадам берида ўтирган эдим, тақсир, – жавоб берди прокурор хоним, – лекин сиз мени

пайқамадингиз, чунки сиз боягина табаррук сув тут-
ган гўзал хонимдан кўзингизни узганингиз йўқ.

Портос ўзини хижолат бўлганга солди.

– Э, шундай денг... – деди у. – Сиз кўрибсиз...

– Сўқир бўлмоқ керак буни кўрмаслик учун.

– Ҳа, – бепарво гапирди Портос, – бу бир герсогиня,
менинг дўстим. Эрининг рашки дастидан бизнинг уч-
рашувимиз жуда мушкул, хуллас, у бугун шу ғарив чер-
ковга, шу хилват жойга фақат мени қўриш ниятида
келишини билдириди.

– Жаноб Портос, – деди прокурор хотини, – илти-
фот қилиб қўлингизни менга беш дақиқага таклиф
этолмайсизми? Менинг сиз билан гаплашиб олгим бор
эди.

– Жоним билан, хоним, – худди зўр юриш олдидан
кулиб қўйган қиморбоз сингари, билдирамасдан ўзига-
ўзи кўз қисиб жавоб берди Портос.

Шу нафас улар ёнидан миледининг кетидан эрга-
шиб кетаётган д'Артанъян ўтиб қолди; у Портосга
ўгирилиб қараб, унинг тантанали нигоҳини пайқа-
ди.

«Оҳо! – ўша беандиша даврнинг енгил-элпи расм-
русумларига тўла мос хulosага келиб, кўнглидан ке-
чирди д'Артанъян. – Бошқаларни билмайман-у, лекин
Портос белгиланган муддатга, шубҳасиз, аслаҳа-ан-
жомларини таҳт қиласди!»

Қайиқ рулга сингари прокурор хоним қўлининг ен-
гил турткисига бўйсуниб, Портос Сен-Маглуар монас-
тири, иккала томони айланма ғовлар билан ихота
қилинган овлоқ жойгача юриб борди. Кундуз куни
ерда фақат алланималарни кавшаётган гадойлар-
ни-ю ўйнаётган болакайларни қўриш мумкин эди.

– Оҳ, жаноб Портос! – бу гўшанинг доимий зиёрат-
чилиридан бўлак ҳеч ким уларни қўриб эшитолмасли-
гига ишонч ҳосил қилгач, қичқирди прокурор хоним.

– Оҳ, жаноб Портос, сиз ўтакетган офатижон бўлсан-
гиз керак!

– Менми, хоним? – күкрагини кериб сўради Портос.
– Нима сабабдан шу хаёлга бордингиз?

– Сиз боягина қилган имо-ишоралар-чи, табаррук сув-чи? Ўша ҳабаш бола билан чўри етаклаган хонимнинг ўзи ким? Кам деганда малика!

– Янглишяпсиз, – жавоб берди Портос. – У атиги герсогиня, холос.

– Чиқаверишда унга қўз тутиб турган югурдак-чи, извошчиси уқалик, тантанали либос кийиб ўтирган, унга мунтазир файтон-чи?

Портос на қаролни, на файтонни пайқамай қолган, лекин Кокнар хоним кунчи аёл назари билан ҳаммасига разм солган эди.

Портос қизил болишчаси бор хонимни дарров малика қилиб қўя қолмаганига афсус еб қолди.

– Оҳ, жаноб Портос, – хўрсиниб гапини давом этди прокурор хоним, – сиз гўзап аёлларнинг арзандаси экансиз.

– Ўзингиз тушунасиз, – жавоб берди Портос, – худойим ато этган менинг сумбатим билан ишқий саргузаштларга камчилигим йўқ.

– Э тавба! Эркаклар қандай фаромушхотир бўлишади-я!

– Ҳар қалай аёлларчалик фаромушхотир эмас, – жавоб берди Портос, – мана мен... жароҳатланган, жон берәётган бир аҳволда мени табиблар ташлаб кетганда, кибор насабнинг сизнинг дўстлигингизга лақقا тушган бир авлоди бўлмиш мен Шантилиядаги фариб мусофирихонада аввал жароҳатдан, кейин очлиқдан ажал ёқасига бориб қолганимда сизнинг қурбонингиз бўлганман, деб дадил айтишим мумкин, хоним, сиз бу орада сизга ёзган оташин мактубларимнинг бирор тасига жавобни раво кўрмадингиз...

– Қулоқ солинг, жаноб Портос... – ўша маҳаллар кибор хонимларнинг хатти-ҳаракатлари билан таққослаганда ўзининг чиндан ҳам гуноҳи борлигини сезиб, ғўлдиради прокурор хоним.

– Мен сизни деб баҳридан ўтган баронесса де...
– Мен буни биламан.
– ... графиня де...
– О, жаноб Портос, шафқат қилинг!
– ... герсогиня де!..
– Жаноб Портос, муруват қилинг!
– Яхши, хоним, мен жим бўламан.
– Бироқ, менинг эрим қарз тўғрисида эшитишни ҳам истамаяпти-да.

– Кокнар хоним, – деди Портос, – сиз менга ёзган ва хотирамга умрбод ўрнашиб қолган биринчи мактубингизни эсга олинг.

Прокурор хоним чуқур хўрсиниб қўйди.

– Гап шундаки, сиз қарзга сўраган пул ростданам ҳаддан ташқари кўп эди.

– Кокнар хоним, мен сизни афзал кўрдим. Мен бир энлик ёzsам, бас эди, герсогиня де... унинг номини айтмайман, чунки, ҳамиша аёл обрўсининг фамини еб юраман. Хуллас, бир энлик ёzsам, кифоя эди, у менга дароров бир ярим мингни жўнатиб юборарди.

Прокурор хоним кўз ёши қилди.

– Жаноб Портос, – деди у, – сизга қасам ичаман, мен қаттиқ жазомни тортдим ва агар келгувсида шу аҳволга тушиб қолгудай бўлсангиз, менга мурожаат қилсангиз бўлди.

– Уялмайсизми хоним! – ясама зарда билан деди Портос. – Сиздан илтимос қиласман, пул хусусида гап очмайлик, бу хўрлик.

– Шундай қилиб, сиз мени энди севмайсиз... – кўнгли эзилиб, секин гапирди прокурор хоним.

Портос маҳобатли сукут сақлаганча турарди.

– Эссиз, бу сизнинг жавобингиз, мен уни тушуман.

– Менг таҳқир қилганингизни хотирга олинг, хоним. У мана бу ерга кўмилган, – қўлини куч билан кўксига, қалбига босиб, деди Портос.

– Ишонинг, мен уни ювиб ташлайман, жоним Портос!

– Мен сиздан нима сўрабман денг? – энг соддадил бир алфозда елкаларини қисиб қўйиб, давом этди Портос. – Қарз, атиги қарз, холос. Ахийри оқибат мен ахир бефаросат эмасман, – сизнинг бадавлат эмаслигиниз ва эрингиз шўрлик даъвогарларнинг сиқиб сувини ичишини биламан. Сиз, графиня, маркиза ёки герсогиня бўлганингизда бошқа гап эди – о, унда сизнинг қилмишингиз асло маъзур саналмас эди.

Прокурор хоним ранжиб қолди.

– Билиб қўйинг, жаноб Портос, – эътиroz қилди у, – менинг пул сандигим, фақат прокурор хонимнинг сандиги бўлса ҳам, сизнинг ўша хонавайрон бўлган таннозларингизнинг сандифидан ўлса, ўлиги ортиқ бўлса ажаб эмас.

– У ҳолда Кокнар хоним, сиз мени икки ҳисса ортиқ таҳқирлагансиз, – қўлинни прокурор хоним қўлидан бўшатиб олиб, деди Портос, – зеро, agar сиз бадавлат бўлсангиз, унда рад жавобингизга ҳеч қандай узр йўқ.

– Мен «бадавлатман» деганимда сўзларимни айнан тушунмаслик керак, – қўнгил ҳовирига берилиб, ҳадидидан ошириб юборганини пайқаб, гап эплай бошлади прокурор хоним. – мен бадавлатман демайман-у, аммо, маблағларим бор.

– Гап шу, хоним, – деди Портос, – бу гапларни тугатайлик, илтимос қиламан. Сиз мендан воз кечдингиз! Орамиздаги ҳар қандай дўстлик тамом.

– Нонқўр!

– Ҳо, ҳали сиз норози ҳам бўляпсизми? – деди Портос.

– Гўзал герсогинянгизнинг ёнига жўнанг! Мен сизни ортиқ ушламайман.

– Нима дердик, у чамамда жуда дуруст!

– Қулоқ беринг, жаноб Портос, охирги марта: сиз мени ҳалиям севасизми?

– Эвоҳ, хоним, – қўлидан келган энг ҳазин оҳангла гапирди Портос, – қўнглимга келаётган ёмон гапларга ишонилса, ҳалок бўлажак сафарга чиқсан...

– О, бундай нарсаларни оғзингизга олманг! – ўкириб йиғи бошлаб, нола қилди прокурор хоним.

– Бир нима күнглимга шуни соляпти, – тобора ҳасрати ошиб давом этди Портос.

– Уңдан күра, янги ишқий саргузаштим бор, деб қўя қолинг.

– Йўқ, йўқ, мен самими гапиряпман. Ҳеч қандай янги нарса мени қизиқтирмайди, бунинг устига, мана бу ерда, қалбим тўрида ҳалиям сизга кўнглим борлигини сезиб турибман. Бироқ, сизга маълум ёки эҳтиимол номаълум бўлганидек, икки ҳафтадан сўнг биз шу маъшум сафарга чиқяпмиз ҳамда мен ўзимнинг аслаҳа анжомларим билан ниҳоятда банд бўламан. Бретаннинг ичкарисига, қариндошларникига зарур пулни топиш учун бориб келишга тўғри келади...

Портос муҳаббат билан баҳиллик ўртасидаги сўнгти муборазани пайқади.

– Сиз боя черковда кўрган герсогинянинг ер-мулкпари, – давом этди у, – Менгикига туташ бўлгани сабабли биз бирга жўнаймиз. Ўзингиздан қолар гап йўқ, икки кишилашиб саёҳат қилганда йўл ҳамиша ҳарна қисқароқдай туюлади.

– Демак, Парижда сизнинг дўстларингиз йўқ эканда, жаноб Портос? – сўради прокурор хоним.

– Мен бор деб юргандим, – яна фамгин қиёфага кириб, жавоб берди Портос, – аммо, энди хато кетганимни тушундим.

– Сизнинг дўстларингиз бор, жаноб Портос! – ўзининг шахтига ўзи ҳам ҳайрон бўлиб қичқирди прокурор хоним. – Эртага бизнинг уйимизга келинг. Сиз холамнинг ўғли ва бинобарин, менинг холаваччам бўласиз. Сиз Пикардиядан, Нуаёндан келгансиз. Сизнинг бир-иккита даъволашадиган ишларингиз бор-у, аммо иш бошқарувчининг йўқ. Буларни эслаб қоласизми?

– Жуда яхши эслаб қоламан, хоним.

– Пешинликка келинг.

- Жуда соз.
- Яна оғзингиздан гуллаб қўйманг, эрим етмиш олти ёшда бўлишига қарамай жуда зийрак.
- Етмиш олти! Азбаройи шифо, жуда зўр ёш! – деди Портос.
- Сиз «кеекса ёш» демоқчисиз. Ҳа, жаноб Портос, шўрлик эрим бир лаҳзада мени бева қолдириб, кетиб қолиши мумкин, – Портосга маънодор карашма қилиб, давом этди прокурор хоним. – Хайриятки, никоҳ шартномасига қўра, бор бисот ҳаёт қолган эр ёки хотинга қолади.
- Так-таслима? – сўради Портос.
- Так-таслим.
- Сиз жуда узоқни кўзлайдиган аёл кўринасиз, азиз Кокнар хоним, – прокурор хонимнинг қўлларини мулојим қисиб деди Портос.
- Энди ярашиб олдиг-а, жоним жаноб Портос? – та-манно билан сўради у.
- Бир умрга! – худди ўша оҳангда жавоб берди Портос.
- Демак, хайр менинг хиёнатчим!
- Хайр менинг енгилтагим!
- Эртагача, фариштам.
- Эртагача, ҳаётимнинг чироги.

XXX

Миледи

Д'Артаньян билдиrmай Миледининг кетидан эргашди; унинг извошга ўтирганини кўрди ва извошчига Сен-Жерменга жўнашни буюрганини эшитди.

Қўш бақувват отлар учириб кетаётган извошни яёв таъқиб қилишга уриниш беҳуда гап эди. Шу сабабдан д'Артаньян Феру кўчасига равона бўлди.

Сена кўчасида у Планшега йўлиқди; у қандолатхона кўргазмаси ёнида туриб, кўриниши энг хушхўр, ширин кулчани ҳавас билан томоша қиларди.

Д'Артаньян унга жаноб де Тревилнинг табласидан икки отни: бирини унга, д'Артаньяна, бошқасини Планшенинг ўзига эгарлаб, унинг ёнига, Атосникига учрашни буюрди. Жаноб де Тревиль ўз таблаларини бутунлай д'Артаньяннинг ихтиёрига қўйиб берган эди.

Планше Эски каптархона кўчасига, д'Артаньян эса Феру кўчасига йўналдилар. Атос уйда ўтирас ва ўзи билан Пикардиядан олиб келган аъло испан шаробидан бир шишиасини ҳўплаб, тугатадиган эди. У имо билан Громога д'Артаньян учун қадаҳ келтиришни буюрди. Громо одатдагидай, оғиз очмай бўйсунди.

Д'Артаньян черковда Портос билан прокурор хоним ўртасида ўтган гапларнинг ҳаммасини Атосга сўзлаб бериб, ўртоқлари аллақачон аслача-анжом харид қилиш йўлида деган тахминини ҳам айтди.

– Менга қолса, – деди бунга Атос, – менинг тамоман кўнглим тўқ: ишқилиб, менинг аслача-анжомларим харжатларини аёллар кўтартмайди-ку.

– Аслида эса, муҳтарам Атос, сизнинг ҳуснингиз, сизнинг сулукатингиз, кибор насабингиз, ҳар қандай ма-лика ёки қироличанинг қалбини ишқ дардига мубта-по қилиши мумкин эди.

– Ҳали жуда фўрда бу д'Артаньян! – елкаларини қисиб деди Атос. Кейин у имо билан Громога яна бир шиша келтиришни буюрди.

Шу пайт қия эшиқдан камтарона бошини суққан Планше соҳибига отлар тахтлигини хабар қилди.

– Қандай отлар? – сўради Атос.

– Жаноб де Тревилнинг иккита омонат оти, улардан Сен-Жерменга бориб келмоқчиман.

– Сен-Жерменда нима қиласиз? – яна сўради Атос.

Шу ерда д'Артаньян унга черковдаги учрашувни ҳамда чеккасида чандиги бор қора ридолик киши сингари мудом хаёлини банд этиб келган аёлни яна то-пиб олганини сўзлаб берди.

– Бошқача қилиб айтганда, сиз илгари Бонасе хонимни севгандай, бу аёлга ҳам ошиқ бўлгансиз, – деди

Атос ва инсон заифлигидан афсуслангандај истиғно билан елкаларини қисиб қўйди.

– Мен-а? Сира ҳам-да! – қичқирди д'Артанъян. – Мен шунчаки, у билан боғлиқ сирни очишга қизиқяпман. Сабабини билмадим-у, аммо, назаримда, худди мен унга таниш бўлмаганимдан, менга ҳам мутлақо нотаниш бу аёлнинг ҳаётимга аллақандай таъсири бор.

– Аслини олганда, сиз ҳақсиз, – деди Атос. – Мен фойиб бўлгандан сўнг кетидан қидириб юришга арзидиган аёлни билмайман. Бонасе хоним йўқолдими – бадтар бўлсин, майли, у топилсин.

– Йўқ, Атос, сиз хато қиляпсиз, – эътиroz қилди д'Артанъян. – Мен шўрлик Констанциямни ҳар қачонгидан ортиқроқ севаман, зора мен унинг қаердалигини билсам, бу дунёning нариги бурчида бўлган тақдирда ҳам бориб, ганимлар қўлидан уни ҳалос қилардим, аммо мен буни билмайман – ахир бутун қидиришларим зое кетди-ку. Иложим қанча, кўнгил очишга тўғри келяпти!

– Қани-қани, миледи билан кўнгил очаверинг, азизим д'Артанъян, агар шу нарса сизни юпатса, буни сизга чин қалбимдан типайман.

– Қулоқ солинг Атос, – таклиф этди д'Артанъян, – худди ҳибсга олингандек, уйда қамалиб ўтиргунча отга минсангизчи, келинг, Сен-Жермен тарафни айланиб келамиз.

– Азизим, – эътиroz билдириди Атос, – мен отларни ўзимда бўлган пайтлари миниб юраман, улар менда йўқ бўлса, яёв юраман.

– Оббо, мен бўлсам, – бошқа ҳар кимсада ўзини ранжитиш шубҳасиз, Атоснинг субутига кулимсираб жавоб берди д'Артанъян, – мен сизчалик мағрур эмасман, нима тўғри келса, миниб кетавераман. Кўришгунча, муҳтарам Атос.

– Кўришгунча, – келтирган шишасини Гримога очишга имо қилиб, деди мушкетёр.

Д'Артанъян билан Планше отларга миниб, Сен-Жерменга юз тутдилар.

Йўл бўйи Атоснинг Бонасе хоним хусусидаги сўзла-ри д'Артаньяннинг хаёлида турди. Ёш йигит алоҳида туйғунилиги билан фарқ қиласди, лекин атторнинг ёшгина рафиқаси унинг қалбида чуқур из қолдириб кетган эди: уни қидириб топмоқ учун у чиндан ҳам дунёнинг нариги бурчига ҳам жўнашга тайёр эди, лекин, ер – курра, унда ўлкалар саноқсиз, у қай тарафга бо-ришни билмас эди.

Ҳозирча эса у ўша миледининг кимлигини билишга уриниб кўрмоқчи эди. Миледи қора ридолик киши билан сўзлашган, бинобарин, унинг кимлигини билади. Ҳолбуки, Бонасе хонимни биринчи гал ўғирлагандек иккинчи дафъа ҳам айнан қора ридолик кишининг ўзи олиб қочганига д'Артаньянда ишонч ҳосил бўлган эди. Хуллас, ўзига-ўзи миледини ахтариш, бу айни вақтда, Констанцияни излаш деганда д'Артанян ярим-ёрти ёлғон гапираварди, бу эса энди ёлғон эмасди.

Шу нарсаларнинг ҳаммаси ҳақида хаёл суреб ва аҳён-аҳёнда отига шифов бериб, зарур масофани бо-сиб қўйгани ва Сен-Жерменга бориб қолганини д'Артаньян билмай қолди. Ўн йип кечроқ, Людовик XIV га таваллуд топиш насиб қиласажак шийпонни айланиб ўтиб, у кимсасиз кўчадан соҳибжамол инглиз хонимдан бирор нишона топиш илинжида ўнгу сўлга аланглаб кетаётган эди, тўсатдан ўша замоннинг расми бўйича кўча тарафда бирор деразаси йўқ, кўркам уйнинг биринчи қаватига ёндош, гуллар билан безати-лан равонда ўёқ-бу ёққа айланиб юрган одамни кўриб қолди. Уни дастлаб Планше таниди.

– Тақсир, – деди у, – сиз анави болани танийсизми?
Мана бу, бизга оғзини очиб, бақрайиб турганни?

– Йўқ, – деди д'Артанян, – бироқ, аминманки, бу башарани биринчи марта кўраётганим эмас.

– Бўлмасам-чи! – деди Планше. – Ахир бу бояқиши Любен-ку, ўша сиз бир ой илгари Каледа, порт бошлиғи уйининг йўлида боплаб адабини берган граф де Варднинг қароли-ку.

– Э ҳа, – деди д'Артанъян, – энди мен ҳам уни танидим. Сенинг фикринг қандай, сени у танийдими?

– Рости, тақсир, у бирам қути ўчиб кетган эдики, мени яққол эслаб олгани даргумон.

– Ундаи бўлса, боргин-да, у билан гурунглашиб қўр, – деди д'Артанъян, – унинг соҳиби ўлдими, йўқми, сухбатда билиб ол.

Планше сакраб отдан тушди-да тўппа-тўғри Любен-нинг олдига борди, у ҳақиқатан ҳам буни танимади-ю икки қарол уринишлар нуқталарини жуда тез топиб, сўзлаша кетдилар. Д'Артанъян бу орада отпарни тор кўчага буриб, уйни айланиб ўтди-да сухбатдан қолмаслик ниятида ёнгоқ шаббаларининг орқасига яширинди.

У бир-икки дақиқа кузатиб тургандан кейин фидирек товушларини эшитиб қолди-ю, унинг рўбарўсида миледига қарашли файтон тўхтади. Шак-шубҳа йўқ, файтонда миледининг ўзи ўтиради. Д'Артанъян ўзи кўзга чалинмаган ҳолда ҳамма нарсани кўра олиш учун отининг бўйнига эгилиб олди.

Миледининг оқ-сариқдан келган кўркам бошчаси файтон деразасидан мўралаб ёш жувон чўрига аллақандай фармойиш берди.

Чўри йигирма-йигирма икки ёшлардаги чаққон, серҳаракат, кўҳлик қиз, кибор хонимнинг асл канизи, ўша замон таомили бўйича, ўзи ўтирган зинадан сакраб тушди-ю д'Артанъян Любенни кўриб қолган равонга қараб юрди.

Д'Артанъян кўзлари билан канизни кузатиб туриб, унинг равонга кетаётганини кўрди. Лекин, шундай бўлдики, бундан бир дақиқа илгари кимдир ичкаридан Любенни чақирди-ю равонда хўжайинининг қаёққа йўқолганини англашга уриниб, чор-атрофга кўз ташлаб турган Планше ёлғиз қолди. Чўри Планшенинг ёнига борди-да уни Любен деб қабул қилиб, унга нома узатди.

– Сизнинг соҳибинингизга, – деди у.

– Менинг соҳибимгами? – таажжуб билан қайта сўра-ди Планше.

– Ҳа, жуда қисталанг иш юзасидан. Тезроқ олсан-гиз-чи.

Шу созлар билан у орқага бурилишга улгурган файтоннинг ёнига чопиб бориб, зинага сакраб чиқ-ди-ю файтон кетиб қолди.

Планше номани қўлида айлантириб турди-да кейин ўзининг бемулоҳаза итоат қилиш одатига вафо қилиб, равондан сакраб тушди, тор кўчага бурилиб, ўн қадам-ча юрганда ҳаммасини кўрган ва энди ўзига пешвоз келаётган д'Артанъянга тўқнашиб кетди.

– Сизга, тақсир, – номани йигитга узатиб деди План-ше.

– Менгами? – сўради д'Артанъян. – Аминмисан?

– Азбаройи шифо, аминманми-я! Оқсоч «Сенинг соҳибинга» деди. Менинг сиздан бўлак соҳибим йўқ, де-мак... Зап кетворган қиз эканда ўша оқсоч!

Д'Артанъян мактубни очиб, қуйидаги сўзларни ўқиди:

«Сизга ифода эта олганидан ортиқ ишқивоз бўлган хоним, қай вақт ўрмонга сайр қилар аҳволда бўлишин-гизни билишни истарди. Эртага «Олтин дала» меҳмон-хонасида қора-қизил либос кийган мулозим сизнинг жавобингизга кўз тутади».

«Ана холос! – кўнглидан кечирди д'Артанъян. – Қандай ўхашалик! Назаримда, мен ҳам, миледи ҳам бир шахснинг саломатлигига қизиқиб қолибмиз».

– Ҳой Планше, жаноб де Вард қалай экан? Афти-дан, у ҳали қазо қилмаяптими?

– Йўқ, тақсир тўрт жароҳати билан илож борича ўзини яхши ҳис қипляпти экан. Ахир сиз, кўнглингизга оғир ботмасин-у, бу йигит тушгурни тўрт қилич зарби билан сийладингиз, у ҳали жуда заиф, негаки, ўзининг қариyb бор қонини йўқотган. Худди ўзим ўйлагандек, Любен мени танимади ҳамда менга ўзимизнинг саргу-заштимизни бошдан оёқ сўзлаб берди.

– Жуда яхши Планше, сен қаролларнинг сultonисан. Энди эса отга мин, кел, файтонни қувиб етайлик.

Бу қўп вақт олмади. Беш дақиқадан сўнг улар йўлнинг чеккасида тўхтаб турган файтонни кўрдилар; башанг кийингган чавандоз эшикчанинг ёнида отини ўйнатиб туради.

Миледи билан суворий шу қадар гапга берилиб кетган эдиларки, д’Артанъян келиб, файтоннинг бошқа томонида тўхтаганида унинг шу ердалигини хушрўй каниздан бўлак ҳеч ким пайқамади.

Суҳбат д’Артанъян билмайдиган инглиз тилида борарди, лекин унинг оҳангидан инглиз санамнинг қаттиқ жаҳли чиққанини йигит фаҳмлади; унинг хотима ишораси суҳбат мавзуси борасида шак-шубҳага ўрин қолдирмасди: у елпифичини жон-жаҳли билан чунон эздики, бу майда аёл безаги чил-чил бўлиб, сочилиб кетди.

Суворий қаҳ-қаҳ уриб, қулиб юборди, бу, афтидан, миледининг бадтарроқ ғазабини келтирди.

Д’Артанъян араплашиш мавриди келди, деб қарор қилди; у бошқа эшикчага яқин йўлаб, эҳтиром билан шляпасини ечди.

– Хоним, – деди у, – хизматларимни таклиф этишга ижозат бергайсиз. Назаримда, бу чавандоз қаҳрингизни келтирди. Бир оғиз гапингиз кифоя, мен илтифоти камлиги учун унинг адабини бериб қўйишни зиммамга оламан.

Д’Артанъяннинг дастлабки сўзлариданоқ миледи ажабланиб, бу томонга ўгирилди.

– Тақсир, – соф француз тилида жавоб берди у, йигит гапини тугатгандан кейин, – уни бажонидил сизнинг шафелигингизга топширган бўлардим, мабодо мен билан тортишаётган киши акам бўлмаганда.

– О, у ҳолда мени авф этинг, – деди д’Артанъян. – Тушуниб турибсиз, хоним, бундан хабарим йўқ эди.

– Нега энди бу енгилтак бирорвнинг ишига араплашади? – эшикка эгилиб, миледи қариндошим деб ата-

ган суворий. – Нима сабабдан ўз йўлидан кетавермайди?

– Сизнинг ўзингиз енгилтак! – ўз навбатига отининг бўйнига энгашиб ва ўзи ёнида турган эшикчадан жавоб берди д’Артанъян. – Мен шу сабабдан ўз йўлимдан кетмаяпманки, шу ерда тўхташни лозим топдим.

Суворий синглисига бир-иккита инглизча сўз айтди

– Мен сизга француз тилида гапиряпман, – деди д’Артанъян, – марҳамат қилиб, шу тилда жавоб қилисангиз. Сиз бу хонимнинг акаси экансиз жуда яхши, майли, шундай бўлсин, аммо хайриятки менга ака эмассиз.

Миледи ўзининг жинсига хос ҳуркаклик билан бошланиб келаётган жанжалнинг олдини олиш ва уни авж олишига имкон бермаслик учун араплашади, деб кутиш мумкин эди, лекин у аксинча ўзини файтоннинг тўрига олдида извошчига пинагини бузмай деди:

– Уйга.

Хушрўй канизак афтидан, чиройли афти-ангари ўзига манзур бўлган д’Артанъянга ташвишли нигоҳ ташлаб кетди.

Файтон фириплаб кетиб қолди-ю, эркакларни бир-бирининг қаршисида қолдирди: ҳеч қандай моддий нарса энди уларни ажратмас эди.

Суворий файтонга эргашмоқ учун ҳаракат қилган бўлди-ю, лекин нотаниш киши ўша Аменда ўзининг Отини ютиб олган ва сал бўлмаса, Атосдан олмосни ютиб олаёзган инглизлигини таниғандан кейин ғазаби янги куч билан алнга олган д’Артанъян уни тизгинидан тортиб тўхтатиб қўйди

– Ҳой, тақсир, деди у, сиз мендан ҳам ўта енгилтак-сиз шекилли: орамизда андак жанжал чиққанини фаромуш олмадингизми, ишқилиб.

– Оҳ, бу сизмисиз, тақсир, деди инглиз. Сиз ҳамиша ўйнаганингиз ўйнаган шекилли, бири бўлмаса иккинчисини?

– Ҳа. Сиз ҳам мен ҳали қарзимни узишим кераклигини эсимга солиб қўйдингиз, оғайни. Кўрамиз, сиз қилич тутишда ҳам ошиқ ўйинида сингари моҳирмикансиз.

– Сиз ёнимда қиличим йўқлигини жуда яхши қўриб турибсиз. Ёки қуролсиз кишининг қаршисида мардлигингизни пеша қилишни эп қўрасизми?

– Уйингизда қиличингиз бордир, деб умид қиламан, – эътиroz қилди д'Артанъян. – Ҳарҳолда, менда иккита бор, истасангиз, биттасини сизга ютқазиб қўйишим мумкин.

– Буниси ортиқча, – деди инглиз, – менда бу хил нарсалар тўлиб-тошиб ётиби.

– Жуда соз, мўътабар кавалер! – жавоб берди д'Артанъян. – Энг узунини танлаб олинг-да, бугун кечкурун менга кўрсатинг.

– Қаерда қўришни позим қўрадилар?

– Люксембург саройининг орқасида. Бу шу хил сайрлар учун боп жой.

– Яхши, мен ўша ерда бўламан.

– Қачон?

– Соат олтида.

– Дарвоқе, сизнинг бир ёки икки дўстингиз топилмайдими?

– Менда улар учта, ҳаммаси ҳам мен билан келишни шараф деб билгайлар.

– Учтами? Ажабо! Қандай ўхшашлик! – деди д'Артанъян. – Менда ҳам роппа-роса шунча бор.

– Энди менга айтинг, сиз кимсиз? – сўради инглиз.

– Мен д'Артанъянман, гасконлик, дворян, жаноб Дезессара ротасининг гвардиячиси. Сиз-чи?

– Мен лорд Винтер, барон Шеффилдман.

– Жуда яхши! Каминангизман жаноб барон, – деди д'Артанъян, – гарчанд номингиз жуда қийин бўлса ҳам.

Сўнгра шифов бериб, отини йўртиб солди-да Парижга қайтиб кетди.

Шундай аҳволда ҳамишагидай у тўппа-тўғри Атосникига кирди.

Атос юмшоқ курсида ётар ва агар унинг ўз иборасини истифода қилинса – аслаҳа-анжомларнинг ўзи келишини кутарди.

Д'Артаньян фақат де Вардга ёзилган мактубни тушириб қолдириб, содир бўлган ишларнинг ҳаммасини Атосга сўзлаб берди.

Атос хусусан инглиз билан уришмоини билгандан завқда. Унинг мудом шуни орзу қилиб юрганини биз эслашган эдик.

Дўстлар шу замон хизматкорларни Портос билан Арамисга жўнатиб, уларни содир бўлган воқеадан воқиф этдилар.

Портос қиличини қинидан чиқариб, ҳар замон орқага сапчиб, раққос сингари муқом қилган кўйи деворга зарбалар тушира бошлади. Ҳамон достони устидага заҳмат чекаётган Арамис Атоснинг кабинетини ичидан қулфлаб олди-да, мубораза соатигача уни безовта қилмасликни илтимос қилди.

Атос имо билан Гrimodan шишани талаб қилди.

Д'Артаньянга келсак, у амалга ошишини биз кепажақда кўрадиган ва унинг лабларига қўниб, ўйчан чехрасини ёришириб юбораётган табассумига қарагандага, афтидан аллақандай қўнгилли саргузашт ваъда қилгувчи кичик режани ўзича пухталаб ўтиради.

Биринчи қисм тугади.

Лекции

КИСМ

I

Инглизлар ва французлар

Тайинланган пайтда оғайнилар түрт хизматкори билан биргаликда Люксембург саройи орқасидаги эчкилар ўтлаб юрган, тевараги түсиқ харобазорга етиб келдилар. Атос бир оз чойчақа бергач, чўпон жўнаб қолди. Хизматкорларга посбонлиқда туриш топширилди.

Ҳадемай худди ўша харобазорга бир тўп камсухан одамлар келиб, ичкари киришди-да, мушкетёрларга қўшиб кетишди. Сўнгра, инглиз удумига кўра, ўзаро танишишди.

Энг кибор насабли инглизлар ўз рақибларининг фаройиб номларини эшигандан сўнг таажжубланиш тугул ҳатто хавотирга ҳам тушиб қолишди.

– Бу бизга ҳеч нимадан далолат бермайди, – уч биродар ўзини танитгандан сўнг, деди лорд Винтер. – Сизларнинг кимлигингизни биз барибир билмай турибмиз, бу хил номлар билан аталиб юрган одамлар билан урушиб ўтирмаймиз. Бу аллақандай чўпонларнинг номлари-ку.

– Булар уйдирма номлар, ўзингизнинг ҳам фаҳмингиз етиб тургандир, милорд, – деди Атос.

– Бу эса ҳақиқийсини билишга бизни баттарроқ орзуманд этади, – жавоб берди инглиз.

– Бироқ қиморни номларимизни билмаган ҳолда ўйнагансиз, – деб қўйди Атос, – ва ҳатто, биздан икки от ҳам ютиб олгансиз.

– Сиз ҳақсиз, лекин унда биз пулларимизни тикканмиз, холос. Бу гал эса ҳаётимизни тикмоқдамиз: қимор ҳар ким билан ўйналаверади, урушни – тенг-тенги билан қиласди.

– Ҳақ гап, – деди Атос ва тўрт инглизнинг ичидан ўзи урушмоғи позим бўлганини четга чақириб, унга астагина ўз номини айтади.

Портос билан Арамис ҳам худди шундай қилдилар.

– Кўнглингиз тўлдими? – сўради Атос ўз рақибидан, – Мени ўзингиз билан қиличлашиш шарафига ноил этмоққа етарли даражада кибор деб ҳисоблайсизми?

– Ҳа, тақсир, – таъзим билан жавоб берди инглиз.

– Яхши! Энди эса сизга бир нарсани айтиб қўйяй, – гапини совуққина давом эттириди Атос.

– Нимани? – ҳайрон бўлди инглиз.

– Мендан номимни ошкор этишимни талаб қилмаганингиз мақбулроқ бўларди.

– Нега энди?

– Нега десангиз, мени оламдан ўтган деб ҳисоблайдилар; нега десангиз, мени барҳаётлигимдан ҳеч кимса хабар топмаслигини истамоқ учун важ-карсоним бор; нега десангиз, сирим оламга овоза бўлмаслиги учун энди сизни ўлдиришга мажбур бўлиб қоламан.

Инглиз, ҳазиллашаяпти деб Атосга қараб қўйди, аммо ҳазиллашиш унинг хаёлида ҳам йўқ эди.

– Тайёрмисиз, жаноблар? – бери йўлаб, ҳам ўртоқларига, ҳам рақибларга мурожаат этиб сўради Атос.

– Ҳа, – бир овоздан жавоб беришди инглиз ва французлар.

– Ундай бўлса, бошлайлик!

Айни шу чоғ ботаётган қўёш ёғдусида саккиз қилич ялтираб кетди; мубораза икки карра душман бўлмиш кишилар учун тамоман табиий шиддат билан бошланди.

Атос шу қадар хотиржам ва шу қадар моҳирона уришмоқда эдики, гўё у қиличбозлик машқида эди.

Афтидан, Шантилиядаги саргузашт ортиқча манманлигига кор қилган Портос ўз партиясини фоят усталик ва ҳушёрлик билан ўйнарди.

Достоннинг учинчи қўшиғини тугаллаши зарур бўлган Арамис вақти жуда тифиз одам сингари шошибар эди.

Биринчى бўлиб рақибини Атос ўлдириди; у биргина зарба берди, холос, лекин ўзи огоҳлантирганидай бу зарб ажал келтирди: қилич юракка паррон санчилигдан эди.

Ундан сўнг Портос ўз рақибининг сонини ташиб, қўкатга ағанатди. Инглиз ортиқ қаршилик қилишга уринмасдан қиличини топшириди, Портос эса уни извошга элтиб қўйди.

Арамис ўз рақибини чунонам қисиб қўйган эдикি, провардида у эллик қадамча чекиниб туриб, оёғини қўлига олиб қочиб қолди ва қаролларнинг ҳай-хўйлари остида фойиб бўлди.

Д'Артанъянга келганда у қойилмақом ва жўнгина мудофаа ўйинини олиб бормоқда эди; рақибининг тинкасини қуритгач, кучли бир зарб билан унинг қўлидан қиличини уриб тушириди. Ўзини қуролсизланган ҳолда кўриб, барон бир-икки одим тисарилди, аммо сирғалиб кетиб, чалқанчасига йиқилиб тушди.

Д'Артанъян бир сапчиб рақибининг ёнида пайдо бўлди-да, қиличини унинг бўғзига тақади.

– Жонингизни опсам бўларди, тақсир, – деди у инглизга, – сиз қўлимдасиз, аммо мен азбаройи синглингиз учун сизга ҳаёт ато қиласман.

Д'Артанъяннинг қувончи ичига сиғмасди: у илгаридан кўнглига туғиб қўйган, бир неча соат муқаддам чехрасида қувноқ табассумлар балқитган режани амалга оширган эди.

Шундай ройиш одамга йўлиқҳанидан завқи жўшган инглиз д'Артанъянни бағрига босди, уч мушкетёрга хушомад гаплар айтди. Портоснинг рақиби извошга ўтқазилгани, Арамиснинг рақиби жуфтакни ростлага ни сабабли улар ўлдирилган рақиб билан андармон бўлишди.

Жароҳат ўлдирап даражада эмасдир, деган умидда Портос билан Арамис уни ечинтира бошладилар; шу

пайт унинг камари остидан лиқ тўла ҳамён тушиб кетди. Д'Артанъян уни олиб, порд Винтерга узатди.

– Уни бошимга уармидим, азбаройи шифо? – сўради инглиз.

– Марҳумнинг оиласига қайтарасиз, – дея жавоб берди Д'Артанъян.

– Унинг оиласига шундай арзимас нарса жуда зарур бўлти-да! У меросга ўн беш минг луидор рента⁵⁰ олади. Бу ҳамённи хизматкорларингизга олиб қолинг.

Д'Артанъян ҳамённи чўнтағига солиб қўйди.

– Энди эса ёш дўстим, зеро, сизни дўстим деб атасам раъйимни қайтармассиз, деган умиддаман, – деди порд Винтер, – мақбул кўрсангиз мен сизни шу бугуноқ кечқурун ўз синглим Леди Кларикка танишира-ман. У ҳам сиздан ўз лутф-карамини дариф тутмаслигини истайман ҳамда сарой қошида дурустгина қабул қилингандилиги сабабли келгусида унинг бир оғиз сўзи сизнинг манфаатингизга хизмат қилса ажаб эмас.

Д'Артанъян хушнудликдан қип-қизариб кетиб, розилик маъносида таъзим қилди.

Шу дам Д'Артанъяннинг ёнига Атос келди.

– Бу ҳамённи нима қилмоқчисиз? – шивирлаб сўради у ёш йигитдан.

– Мен уни сизга бермоқчи бўлиб тургандим, муҳтарам Атос.

– Менгами? Нега энди?

– Унинг эгасини сиз ўлдиридингиз, шунга-да. Бу ғолибининг ўлжаси.

– Мен душманнинг мероссхўри бўлсам-а! Сиз ўзи мени ким деб ўйлаяпсиз?

– Ҳарбий удум шундай, – деди д'Артанъян. – Муборазада ҳам худди шундай одат бўлса нима қипти?

– Мен ҳатто жанг майдонида ҳам бундай йўл тутмаганман, – эътироуз қилди Атос.

⁵⁰ Рента – ишлатиш учун бериб қўйилган пул, мулкдан кела-диган даромад.

Портос елкасини қисиб қўйди. Арамис маъқуллаб жилмайди.

– Ундай бўлса, – деди д’Артаньян, – лорд Винтер таклиф қилганидек, бу пулларни қаролларга бериб юборамиз.

– Яхши, – рози бўлди Атос, – фақат уни бизларни кига эмас, уларнинг қаролларига берамиз. Уни инглизларнинг қаролларига берамиз.

Атос ҳамённи олди-да, уни извошчига ташлади:

– Ўзингиз ва ошналарингизга!

Сира маблағи бўлмаган бир кишидан чиққан бу мардлик ҳатто Портосни ҳам қойил қолдирди ва лорд Винтер билан унинг дўсти кейинчалик оғиздан туширмай ҳикоя қилиб юришган французча ҳотамтойлик, Гримо, Мушкетон, Планше ва Базенларни ҳисобга қўшмаганда мутлақо ҳаммани завқлантириб юборди.

Д’Артаньян хўшлаша туриб лорд Винтер унга ўз синглесининг турар жойини маълум қилди: у Қирол майдонида, ўша маҳаллар учун машҳур даҳада, 6-йда истиқомат қиласиди. Дарвоҷе, у ёш йигитни ўзи таништириши учун унга учраб ўтишни таклиф қилди. Д’Артаньян унга соат саккизда Атоснинг уйида мулоқот тайинлади.

Миледининг ҳузурига бўлажак ташриф гасконлигимизнинг ақлу ҳушини қаттиқ ҳаяжонга солмоқда эди. У ўз тақдиррида бу аёлнинг ҳанузгача қандай ғалати роль ўйнаб келганини эсларди. Миледининг кардинал агентларидан бўлишига унинг ишончи комил эди, пекин барибир унга нисбатан ўша ўзинг ҳам тагига етолмайдиган туйғуларнинг бирига, аллақандай енгиб бўлмас мойиллик ҳис этарди. У Миледи ўзининг Менг ва Луврдаги одамлигини таниб қолмасайди, деб ёлғиз шу нарсадан чўчирди холос. У ҳолда унинг жаноб де Тревилнинг дўстлигиги ва, бинобарин, жон тани билан қиролга содиқлигини у фаҳмлаб қолган бўларди-ю, бу нарса миледи назарида уни айрим имтиёзлардан маҳрум этарди, ҳолбуки ҳозир миледи уни у

ўзини билганидан ортиқ билмасди, уларнинг ўйин-даги имкониятлари баравар эди. Миледининг граф де Вард билан бошланиб келаётган ишқий фитнаси-га келганда, бу ўзбилармон йигитни айтарли хаво-тирлантирилмасди, гарчанд граф ёш, гўзал, бадавлат бўлиб кардиналнинг улкан иноятидан баҳраманд эди. Йигирма ёш, йигирма ёш-да, хусусан, Тарбда туғил-ган бўлсангиз.

Даставвал д'Артанъян уйига йўл олди ва ўта ҳафса-ла билан ўзига оро бериш-ла машғул бўлди; сўнгра Атосникига қайтиб борди-да, одатича унга бор гапни айтиб берди. Атос унинг режаларини тинглаб, боши-ни чайқаб қўйди ва қўйиниб, унга хушёр бўлишни мас-лаҳат берди.

– Ана, холос! – деди у. – Сиз, сўзларингизга қара-ганда раҳмдил, дилбар, бекаму кўст бўлган аёлдан эн-дигина жудо бўлгансиз, мана энди сиз аллақачон бош-қасининг пайида юрибсиз!

Д'Артанъян таънада жон борлигини сезди.

– Бонасе хонимни мен қалбим билан севганман, – эътиroz билдириди у, – миледини эса, идроким билан севаман. Мен асосан унинг сарой қошида роли қан-дайлигининг тагига етмоқ учунгина унинг хонадонига киришга уринмоқдаман.

– Роли қандай эмиш! Ахир менга айтган гапларин-гизга қараганда буни пайқаб олиш мушкул иш эмас-ку. У – кардиналнинг маҳфий агенти, сизни алдаб қўлга тушириб, бошингизни ейдиган аёл, вассалом.

– Ҳим... Рости гап, сиз нарсаларни ўта мудҳиш тус-да кўрасиз-да, азизим Атос.

– Илож қанча дўстим, аёлларга ишончим йўқ, бунга менинг ўз важларим бор, айниқса, оқ-сариқдан кел-ган аёлларга ишонмайман. Сиз менга миледи оқ-са-риқдан келган деб эдингиз, шекилли?

– Мен қўрган-билганки сарғиши сочларнинг энг гўза-ли уники!

– Шўрлик д'Артанъян! – хўрсиниб гапирди Атос.

– Менга қаранг, мен гап нимадалигини аниқламоқ-чиман. Сүнгра, үзимга зарур ҳамма нарсани билиб ол-ганимдан кейин мен кетаман.

– Аниқлайверинг, – поқайдлик билан деди Атос.

Лорд Винтер тайинланган соатда ташриф буюрди, бирок илгарироқ огох этилган Атос бўлак хонага ўтиб турди. Хуллас, инглиз д'Артанъянни ёлғиз топди-ю, дарҳол олиб кетди, чунки вақт аллақачон саккизга бо-риб қолган эди.

Пастда бир жуфт кетворган отлар қўшилган серҳашам извош кутарди, у йигитларни бир зумда Қирол майдонига элтиб қўйди.

Леди Кларик д'Артанъянни сиполик билан қабул қилди. Унинг иморати дабдабаси билан ажралиб ту-рарди; уруш туфайли келиб қолган аксар инглизлар Франциядан жўнаётган ёки жўнаш арафасида турган-лигидан қатъи назар, миледи иморатнинг пардозига жуда катта харажат қилди, бу эса инглизларни чиқа-риб юбориш хусусидаги умумий фармойиш унга дахл-дор эмаслигини исбот этарди.

– Қаршингизда, – д'Артанъянни синглисига таниши-тиаркан деди лорд Винтер, – жонимни қўлида уш-лаб турган, лекин бу имтиёздан фойдаланишни ис-тамаган ёш дворян турибди, гарчанд биз икки карра душманмиз, негаки, мен уни биринчи ҳақорат қил-дим, ҳам негаки мен инглизман. Менга нисбатан қилча меҳру оқибатингиз бўлса, унга ташаккур айтинг, хо-ним.

Миледи хиёл қовоғини солди, манглайи билин-билинмас хира тортди, дудоқларида эса шундай ғала-ти табассум пайдо бўлдики, унинг чеҳрасининг бу чи-гал ўйинидан д'Артанъян беихтиёр сесканиб тушди.

Оғаси ҳеч нимани пайқамади: у камзулига осилган миледининг севимли маймунини эркалатмоқ учун ўги-рилган эди.

– Хуш келибсиз, тақсир, – товуши боягина д'Артанъян илғаган ноҳуш кайфият нишоналарига зид ғалати

мұлойим овоз билан гапирди милемди, – бу күн сиз бир умрлик миннат ҳуқуқларига молик бўлдингиз.

Шу ерда инглиз яна улар томон ўгирилди-да, зарра тафсилотини қочирмасдан мубораза хусусида ҳикоя бошлади. Милемди уни зўр диққат билан тингларди ва ўз ҳисларини пинҳон сақлашга нечоғлик уринмасин, бу ҳикоя унга малол келаётгани шундоққина билиниб турарди. У дам қизарар, дам бўзарар ва бетоқат бўлиб жажжи оёқчасини ҳар замонда полга уриб-уриб қўярди.

Лорд Винтер ҳеч нимани пайқамасди. Ҳикоясини тугатиб у устида патнисда бир шиша испан шароби ва стаканлар турган стол ёнига борди. У икки стакани тўлатди-да, имо билан д'Артанъянни ичишга таклиф этди.

Инглиз саломатлиги учун ичишдан бош тортиш унинг дилини қаттиқ оғритиш демаклигини д'Артанъян биларди. Шу учун у стол ёнига бориб иккинчи стаканни олди. Бироқ у милемдини қузатишда давом эта-верди ва қўзгуда унинг чеҳраси ўзгариб кетганини кўрди. Энди, у ўзига ортиқ ҳеч ким қарамаяпти деб ўйлаган чоғда аллақандай ваҳшиёна ифода афтини бужмайтириб ташлади. У жон-жаҳди билан рўмолчани тишламоқда эди.

Шу пайт хонага д'Артанъян илгари ҳам қўрган ёшгин ва хушрўйгина каниз кириб келди, у лорд Винтерга инглизчалаб бир гап айтди, у киши қисталанг бир юмушни баҳона қилиб ва ўзи учун яна бир қур узр сўрашни синглисига ҳавола этиб, д'Артанъяндан уни тарк этишга ижозат сўради.

Д'Артанъян у билан қўл қисишиб қолди-ю, яна ми-ледининг ёнига борди. Унинг рухсори лол қоларли зудлик билан ўзининг аввалги хуш қиёфасига кирди, аммо рўмолчада қолган бир неча қизил доғчалар у тишлайтишлай лабларини қонатиб олганидан далолат бериб турарди.

Унинг дудоқлари латиф ҳақиқдай қип-қизил эди.

Суҳбат қизиб кетди. Сиёқидан, миледи ўзини тамоман ўнглаб олган эди. У д'Артанъянга порд Винтернинг ўз акаси эмас, бор-йўғи эрининг акаси бўлишини сўзлаб берди: у оиланинг кенжа ўғли хасмида бўлган ва қўлида бола билан бева қолган ҳамда шу бола мабодо порд Винтер уйланмаган тақдирда, ягона меросхўридир. Бу гапларнинг ҳаммаси д'Артанъянга, орқасида аллақандай сир-асрор, пинҳон бир парда мавжудлигини айтиб турарди, бироқ бу пардан очиш унинг ҳали қўлидан келмасди.

Ярим соатлик суҳбатдан сўнг д'Артанъян миледини ўзининг ватандошлигига ишонч ҳосип қилди: у французчалаб бирам тўғри, бирам фасоҳат билан сўзлардики, бу борада шак-шубҳага ўрин қолмасди.

Д'Артанъян суҳбатдошига садоқатини таъкидлага-нича бир талай илтифотли, манзур гапларни дўндириб ташлади. Гасконлигимиз сотаётган бу сафсатани тинглаган кўйи миледи илтифот билан қулимсиради. Ниҳоят чиқиб кетар пайт келди. Д'Артанъян хайрмазур қилди-ю, меҳмонхонадан бандаларнинг энг баҳтлиси бўлиб чиқиб кетди.

Зинада унга пешвоз хушрўйгина каниз учради. Ўтиб кета туриб, у д'Артанъянга сал тегиб кетди-да, қулоқларигача қизариб, бирам майин овоз билан узр сўрадики, у шу заҳоти авф этиб юборилди.

Эргаси куни д'Артанъян тагин ташриф буюрди ва уни арафадагидан ҳам дурустроқ манзират қилдилар. Порд Винтер бу гал йўқ эди, оқшом бўйи меҳмонни ёлғиз миледи банд этди. Афтидан, у ёш йигитга жуда қизиқарди: унинг таги қаердан, дўсту биродарлари кимлар, кардиналга хизматга кириш нияти бўлган-бўлмаганини суриштирди. Йигирма ёшида фоят зийраклиги маълум д'Артанъян ўзининг миледига олд шубҳаларини эслади; у падари бузрукворни жуда мақтаб гапирди ва де Кавуани ҳам жаноб де Тревилни билгандай яхши таниган тақдирда қирол гвардиясига эмас, кардинал гвардиясига киришдан тоймаган бўлардим, деди.

Миледи жуда табиий равишда суҳбатни буриб юборди ва фоят бепарво оҳангда д'Артанъяннинг Англияда бўлган-бўлмаганини сўради.

Д'Артанъян у ерга жаноб де Тревиллинг топшириғига биноан отлар хариди хусусидаги музокаралар учун борганини ва ҳатто отларнинг тўрттасини намуна га олиб келганини айтиб берди.

Бу суҳбат асносида миледи бир ёки икки марта тилини тишлаб қолди: бу гасконлик пухта ўйин олиб бормоқда эди.

Худди арафадаги соатда д'Артанъян йироқлашди. Йўлакда унга яна хушрўйгина Кетти дуч келди – канизнинг номи шундай эди. У унга шундай бир қараш қилидик, унинг маънисига етмасликнинг иложи йўқ эди, аммо д'Артанъян буткул соҳиба билан овора бўлиб унга алоқадор нарсаларнинг фарқига борарди, холос.

Д'Артанъян миледи ёнига эртаси куни ҳам, учинчи куни ҳам қатнади, ҳар оқшом миледи унга тобора очибироқ манзират қиласверди.

Ҳар оқшом – гоҳ йўлакда, гоҳ даҳлизда, гоҳ зинада унга пешвоз хушрўй каниз йўлиқиб турарди.

Бироқ, айтиб ўтганимиздек, боёқиши Кеттининг бу саботига д'Артанъян сира парво қиласади.

II

Прокурорникида зиёфат

Бу орада ўзи шу қадар ёрқин роль ўйнаган мубораза прокурор хонимнинг уйидаги зиёфатни Портоснинг хаёлидан ҳаргиз кўтаролмади. Келаси куни соат ўн иккidan кейин Мушкетон унинг либосига чўткани сўнгги бор урди-ю, Портос ҳар жиҳатдан омади келган кишининг сиёқи билан Айиқ кўчасига равона бўлди.

Унинг юраги гупиллаб урар, бироқ бетоқат севги билан ёнган д'Артанъяннинг ёш қалби сингари эмасди. Йўқ, унинг қонини бўлак, анча фаразлироқ ташвишлар қизитмоқда эди: оқибат ҳозир у шу сирли бўсаға-

дан ҳатлаб ўтадиган, метр Кокнарнинг сийқаси чиққан экюолари бирин-кетин чиқиб турган ўша нотаниш зинадан кўтариладиган бўлди.

Прокурор хонимнинг бирмунча қуруқшаброқ қолган, лекин маълум нафосатини ҳали тарқ этмаган қўлчалари унинг кўзларини ўйнатиб очиб беражак узун ва чуқур осма қулф билан берк, занглаб полга қапишиб кетган, ўзи хўп таърифини эшитган сандиқни, ўз орзу-хаёлларида, йигирма бор тасаввурида гавдалантирган ўша армон сандиқни у ўнгида кўрадиган бўлди.

Бундан ташқари у, бошпанасиз бир мусофири, на оиласи, на бисоти бор сўққабош киши, карвонсарой ва хароботларга, қовоқхонаю майхоналарга одатланниб кетган аскар, яхши еб-ичишга ўч, аксар ҳолларда дуч келган луқмага қаноат қилишга мажбур хўра бир одам – ниҳоят қўлбола зиёфатларнинг мазасини тоғадиган, оилавий файздан баҳра оладиган ва кекса қиличбозлар айтмоқчи, тирикчилик оғирлашгани сайнин нашъаси ортгувчи беканинг ўша майдა-чуйда фамхўрликларига ўзини ҳавола қипадиган бўлди.

Бўла сифатида ташриф буюриб туриш ва кунда тўкин дастурхон атрофига ўтириш, кекса прокурорнинг захил манглайидаги ажинларни ёзиш, ёш мирзапаларга бассет галбиқ ва ландскнехтларнинг энг ноzik усусларини ўргатган ва улар бутун ой мобайнида жамғарган нарсаларни бир соатлик сабоқ бадалига гонорар сифатида ютган кўйи уларнинг сал-пал патини териш – буларнинг ҳаммаси Портосга манзур эди.

Рост, ўша маҳаллардаёқ прокурорлар ҳақида кезиб юрган, улардан кўра умри узоқ бўлиб чиққан хунук овозаларни – уларнинг хасислиги, қурумсоқлиги, назари пастлиги ҳақидаги миш-мишларни мушкетёр хотирларди. Бироқ Портос мудом ўта ноўрин деб ҳисоблаб келган ўз прокурор хонимининг бальзи тежамкорлик тутқаноқларини истисно этганда, у одатда анчагина сахий эди – турган гап прокурор хоним учун – ҳамда Портос унинг рўзгори бадастур деган умидда эди.

Бироқ эшик тагида уни бир қадар шубҳалар қамраб олди. Уйнинг дарвозахонаси анча кўримсиз эди: ифлос қўланса даҳлиз, қўшни ҳовлидан хира ёруғ ўтказгувчи панжараадор деразалик нимқоронги зина-поя; иккинчи қаватда катта темир михлар шода-шода қилиб қоқиб ташланган кичкина эшик Гран-Шатли қамоқхонаси катта дарвозасининг худди ўзи.

Портос тақиллатди. Ҳурпайған паҳмоқ соchlари юзларига тушиб турган дароз, рангпар мирза эшикни очди – қудратини ошкор этгувчи алпқомат, жамиятдаги маълум мавқеини қўрсатувчи ҳарбий уст-бош-у, тўқ турмушдан дарак бергувчи навқирон келбатни ҳурмат қилиш одатини яққол англатиб турган бир алфозда таъзим берди.

Биринчисининг орқасида бўйи сал пастроқ иккичи мирза кўринди: иккинчисининг орқасидан – сал ба-ландроқ учинчиси, учинчисининг орқасидан ўн икки ёшлардаги ўсмири кириб келди.

Учала мирза у замонлар бўйича идорада кўп сонли муштариyllар мавжудлигидан далолат бергувчи эди.

Гарчанд мушкетёр кундуз соат бирда келиши керак бўлса-да, прокурор хоним ўз маҳбубини қалби, балким, ошқозони ҳам тайин муддатдан илгарироқ етаклаб келар деган илинжда нақ пешинданоқ уни пойлаб ўтиради.

Хуллас, Кокнар хоним уйдан зина супасига меҳмони худди эшик тагига етганда чиқиб қолди-ю, муҳтарам беканинг зоҳир бўлиши уни ғоят танг аҳвондан халос этди. Мирзапар унга қизиқсиниб қараб туришган ва бу юқорилагувчи ва пастлагувчи товуш қаторга нима дейишни тузук-қуруқ билмасдан у тилини тишилаганча турган эди.

– Бу менинг бўлам-ку! – қийқириб юборди прокурор хоним. – Киринг, кираверинг, жаноб Портос.

Портоснинг номи одатдагидек таъсир қилди-ю, ҳамма кулиб юборди, лекин Портос орқасига ўгири-

либ қўйган эди, ҳамма юзлар қайтадан жиддий тусга кириди.

Прокурорнинг кабинетига кириш учун ҳозир мирзапар турган даҳлиздан улар кейин туражак идора – қоғозлар қалаштириб ташланган тунд хона орқали ўтиларди. Идорадан чиққач ва ошхонани ўнгда қолдиргач, меҳмон билан бека қабулхонага кириб қолишиди.

Бир-бири билан туташ бу хоналарнинг ҳаммаси Портосни ҳаргиз хуш хаёлларга солмасди. Ланг очиқ эшиклардан талаффуз этилган ҳар каломни эшитиш мумкин эди, бундан ташқари йўл-йўлакай ошхонага синчков кўз қирини ташлаб, прокурор хонимнинг хижолати-ю, ўзининг зўр таассуфига у қаноат ҳосил қилдики, дуруст зиёфат олдидан бу юхолик кошонасида ҳукм суриши шарт ўша ёрқин аланга, ўша тараддулар, ўша гавжумлиқдан дарак йўқ эди. Прокурор чамаси ташрифдан огоҳ этилганди, зеро, тап тортмай яқин келиб, тавозе билан таъзим қилган Портос пайдо бўлганида унда ҳеч қандай таажжуб аломати қўринмади.

– Қариндош эканмиз, шекилли, жаноб Портос? – деб сўради прокурор ва ўз қамиш креслосининг суюнчиғига тирагланган кўйи сал қўзғалиб қўйди.

У заиф жуссасини тамоман беркитиб қўйган кенг қора камзулга чулғанган, қотиб кетган, мункиллаган чол эди; унинг кичкина кулранг кўзлари икки ҳуснбузар сингари йилтириб туар, шу кўзлар-у, буришиб турган оғизгина унинг юзининг ҳали жон илиб турган бирдан-бир бўлакларидаи туюларди. Бахтга қарши оёқлар бу бир халта устихонга хизмат қилишдан энди бош торта бошлаган ва беш ёки олти ой муқаддам аҳволи оғирлашиб қолгандан бери муҳтарам прокурор, очиғини айтганда, ўз рафиқасининг қули бўлиб қолганди.

Бўла мутелик билан қабул қилинди, атиги шу. Оёқларида дадил турган тақдирда метр Кокнар жаноб Пор-

тоснинг ўзи билан ҳар қандай қариндошлиқ давола-
рини рад этган бўлурди.

– Ҳа, тақсир, қариндошмиз, – хижолат чекмасдан
жавоб берди Портос, дарвоқе, у ҳеч қачон эр рўйхуш
беради, деб ўйламаган ҳам эди.

– Яна аёл томондан, шекилли? – кесатиб сўради пор-
курор.

Портос истеҳзонинг маъносига етмади ва буни
гўлликка йўйиб, қуюқ мўйловлари остидан кулимси-
раб қўйди. Лақма прокурор нодир ҳодисалигини бил-
ган Кокнар хоним хиёл жилмайди-ю, қип-қизариди кет-
ди.

Портос кириб келди дегунча метр Кокнар ўзининг
баланд эман столи қаршисида турган каттакон жавон-
га жонсарак нигоҳ ташлай бошлаган эди. Бу жавон
шаклан фарқ қиласа-да, Портос ўз ширин хаёлларида
қўмсаган сандиқлигини фаҳмлади-ю, ҳақиқат орзудан
олти фут ортиқроқ чиққани билан мамнун бўлиб
қўйди.

Метр Кокнар ўзининг шажара тадқиқотларини чу-
курлаштириб ўтирмади ва бесаранжом нигоҳини жа-
вондан Портосга кўчириб:

– Сафар олдидан бўламиз путф айлаб биз билан по-
ақал бир марта тамадди қиласар деб умид қиласман. Шун-
дай эмасми, Кокнар хоним? – деб қўйди.

Бу гал гап нақ ошқозонга тегди, Портос ҳам буни
азобланиб ҳис қилди; афтидан Кокнар хоним ҳам буни
пайқадими, зеро у деди:

– Агар қабулимиз манзур бўлмаса, бўлам бизниги-
га ортиқ келмайди. Лекин бундай ҳол рўй бермаса,
жўнагунча ихтиёрида бўлган қарийб ҳамма бўш дақи-
қаларини бизга бағишлишини ундан илтимос қиласми:
ахир у Парижда шунчалар оз муддат турадики ва биз-
никига жуда кам ташриф буюра олади.

– О оёқларим, менинг шўрлик оёқларим, қаерда-
сиз? – ғўлдираб қўйди Кокнар ва илжайишга уриниб
кўрди.

Ўзининг озиқ-овқат борасидаги ниятларига жиддий хавф таҳдид солаётган онда етиб келган бу мададдан мушкетёрнинг прокурор хонимга меҳри товланиб кетди.

Ҳадемай тамадди вақти ҳам бўлиб қолди. Ҳамма емакхонага, ошхона қархисида жойлашган залга ўтди.

Афтидан, хонадондаги одатдан ташқари исларни илғаб қолган мирзалар ҳарбий пухталик билан айни вақтида етиб келишди ва курсиларини қўлларида тутган ҳолда шай туришарди. Уларнинг лунжлари ҳалитдан ҳаракатга келиб таҳдид солмоқда эди.

«Ана холос! – уч оч башарага қўз ташлаб, қўнглидан кечирди Портос, зеро ўспирин, турган гап, умумий дастурхонга йўлатилмади. – Ана холос! Бўламнинг ўрнида бўлганимда бундай мечкайларни ушлаб турмасдим. Уларни ҳалокатга учраган-у, роса олти ҳафта егулик кўрмаган кишилар деб ўилаш мумкин».

Метр Кокнар пайдо бўлди; уни ғилдиракли креслода Кокнар хоним олиб келарди. Портос ҳам эрини стол ёнига ғилдиратиб қўйишида унга кўмак бермоқча шошилди.

Прокурор емакхонада пайдо бўлган замон унинг лунж ва бурун катаклари ҳам айни мирзаларники сингари қимирлай кетди.

– Вой-бў – деди у. – Шўрвадан бирам хушхўр ис кепяптики!

«Улар бу шўрвада нима бало топа олишди экан, азбаройи шифо?» – Мўл-у, лекин бир қатра ҳам жири йўқ, аммо архипелаг ороллари каби ўлда-жўлда, биринки пуқма хамир сузиб юрган нимтатир шўрвани кўргач, ўйлади Портос.

Кокнар хоним жилмайиб қўйди-ю, унинг ишораси билан ҳамма жой-жойига ўтирди.

Дастлаб метр Кокнарга, кейин Портосга сузиб бердилар, сўнгра Кокнар хоним ўз никобига қўйди ва хамирни сувисиз бетоқат бўлиб кутиб ўтирган мирзаларга бўлишиб берди.

Шу пайт емакхона эшиги ғичирлаб очилди-да, қия табақалар орасидан Портос кичик мирзани кўриб қолди; базмда иштирок этиш имконидан маҳрум бўлган ҳолда, у ўз нонини ошхона иси-ю, емакхона исидан ҳузур қилиб емоқда эди.

Шўрвадан кейин оқсоч қайнатилган товуқ келтириб қўйдики, бу тансиқ таомни кўриб ўтирганларнинг ҳамасининг кўзлари чаноғидан чиқиб кетаёзди.

– Қариндошларингизни яхши кўришингиз дарров кўриниб турибди, Кокнар хоним, – аянчли табассум билан деди прокурор. – Шубҳасиз, буларнинг ҳаммаси ёлғиз бўлангиз шарофатидан.

Шўрлик товуқ ориқ бўлиб, бор уринишларга қарамай, ҳеч қандай устухон тешиб ўтолмайдиган ўша қип босган қалин тери билан қопланган эди; кексаликдан осойишта жон бермоқ учун писиб олган қўноқдан провардида топгунча уни узоқ ахтарган бўлсалар ажаб эмас.

«Азбаройи шифо! – қўнглидан кечирди Портос. – Нақадар қайгули ҳол! Мен кексаликни ҳурмат қиласман, лекин қайнатилган ҳам, қовурилган ҳам хилида эмас».

Ўзининг фикрига ҳамма шерикми-йўқми қаноат ҳосил қилиш учун у атрофга кўз ташлади. Қаёқда дейсиз – у бу кетворган товуқни, у шунчалар истифно билан қараган ўша товуқни ҳалитдан еб ташламоқчи бўлиб очлиқдан ёниб турган кўзларни кўрди.

Кокнар хоним таомни олдига суриб олди-да, иккита катта қора оёқни қоидасини келиштириб ажратиб, эрининг ликобига қўйди, бўйнини кесиб, уни бош билан бирга четга ўзи учун олиб қўйди, қанотини Портосга қўйди-да, товуқни қарийб қўл тегмаган ҳолда оқсоғга бериб юборди, хуллас, ҳафсаласи пир бўлган кишилар юзида уларнинг таъби ва мижозига қараб ифода этилгувчи хилма-хил ўзгаришларни мушкетёр илғаб улгурмасдан илгари таом ғойиб бўлди. Товуқнинг ўрнига катта лаганда ичида бир қарашда сергўшт

күрингувчи бир-иккита қўй суяги кўзга ташланиб турган ловия пайдо бўлди. Бироқ мирзалар бу алдовга учмадилар ҳамда уларнинг авзойидаги тундлик тақдирга тан бериш ифодаси билан алмашинди. Кокнар хоним бу таомни яхши бекага хос расамад билан бўлиштириб берди. Шаробга ҳам навбат етди. Метр Кокнар жуда кичкина чинни идишдан йигитларнинг ҳар бирига учдан бир стакандан қўйиб берди, ўзига ҳам қарийб шунча қўйди-да, шишани шу заҳоти Портос билан Кокнар хоним томонга ўтказди.

Йигитлар стаканларни сув билан тўлдириб олишиди, сўнгра яrim стакандан ичишгач, яна сув тўлдиридилар, шу тариқа бориб-бориб тамадди ниҳоясида улар ютаётган ичимлик ёқут ранг ўрнига кул ранг топазни эслата бошлади.

Портос кўнгли тортмайгина ўзига тегишли товуқ қанотини еди-ю, стол остида тиззасига прокурор хонимнинг тиззаси суйкалганини сезиб сесканиб тушди. У ҳам бу ерда шунчалар қадрлангувчи ушбу шаробдан яrim стакан ичиб қўрди-ю, таъби нозик кишиларнинг жон-понини чиқаргувчи бадхўр монрейл ичимлигини таниди.

Метр Кокнар унинг бу суюлтирилмаган шаробни отишига қараб хўрсиниб қўйди.

– Ловияга қаранг, Портос бўла, – деб Кокнар хоним шундай бир оҳангда гапирдики, унинг: «Гапимга ишонинг, емай қўя қолинг», – деган маъноси равshan эди.

– Астағфурулло, қўл ҳам тегизмасман ўша ловияга!
– аста тўнфиплаб қўйди Портос.

Ҳамда баралла илова қилди:

– Ташаккур сизга, бўла, тўйиб қолдим.

Ўртага суқут чўқди. Портос бу ёғига нима қиларини билмас эди. Прокурор бир неча бор такрорлади:

– Оҳ, Кокнар хоним, ташаккур сизга, сиз бизга чинакам зиёфат бердингиз. Ё тавба, бирам тўйиб кетдимки!

Бутун тамадди асносида метр Koknar бир коса шүрва, иккита қора товуқ оёғи-ю оз-моз гүшти мавжуд бирдан-бир қўй устихонини тановул қанди.

Портос буни масхара деб ўйлаб, энди мўйловлари ни бураб, қовоқларини уя бошлаган эди ҳамки, бироқ Koknar хонимнинг тиззаси унга астагина сабр-қаноат қилишни маслаҳат берди.

Портос учун мутлақо мавҳум бу сукут-у, тамадди орасидаги танаффуснинг мирзалар учун аксинча ёмон маъноси бор эди: улар прокурорнинг Koknar хоним табасуми билан чўчитилган нигоҳига бўйсуниб, шошмасдан столдан қўзғалдилар, янайм имиллаб дастмолларини тахладилар-да, таъзим қилиб эшик сари юрдилар.

– Боринглар, йигитлар, ишлагани боринглар, иш овқатнинг ҳазм бўлишига фойдаси бор, – дея уларга салобат билан гапирди прокурор.

Мирзалар кетган замон Koknar хоним турди-да, жондан бир парча пишлоқ, беҳи мураббоси ва шахсан ўз қўли билан тайёрлаган асаллик бодом пирогни олди.

Бунча ноз-неъматни қўриб метр Koknar беихтиёр тумтайди, бу ноз-неъматни қўриб Портос тушликсиз қолганини фаҳмлаб, тилини тишлаб қолди.

У ловия ҳали столда турибдими-йўқми, деб қараб қўйди, лекин ловия лагани билан ғойиб бўлганди.

– Ахир, бу чинданам зиёфат-ку! – креслосида ғимирлаб қичқирди метр Koknar. – Зиёфатнинг ўзи, эпупае эпупарум. Лукулл Лукуллникида зиёфат-да.

Портос бир амаллаб шароб, нон ва пишлоқ билан овқатланиб оларман, деган умидда ёнида турган шишага қўз ташлади, аммо шароб жойида йўқ – шиша бўш эди. Жаноб Koknar билан хоним ўзларини буни пайқамаганга солиб ўтиравердилар.

«Жуда соз, – қўнглидан кечирди Портос, – лоақал огоҳ этилдим...»

У мураббодан бир қошиқча оғзига солди ва Koknar хонимнинг ёпишқоқ хамирига тишларини ботириб олди.

«Қурбон берилди, – деди у ўз-ўзига. – О, кошки эди Кокнар хоним билан унинг эрининг жавонини бир кўриш илинжим бўлмаса!»

Жаноб Кокнар ўзи майшат деб атаган шоҳона зиёфатдан ҳузур қилиб, истироҳатга эҳтиёж сезиб қолди. Портос бу истироҳат дарҳол ва шу ернинг ўзида юз беради деб умид қилган эди, лекин лаънати прокурор бу ҳақда эшишишни ҳам истамасди; уни кабинетига элтиб қўйишга тўғри келди ҳамда ўз жовонининг ёнида зоҳир бўлиб, ўта хотиржамлик учун то унинг чеккасига оёғини қўйиб олмагунча бақираверди.

Прокурор хоним Портосни қўшни хонага бошлаб кетди ва бу ерда яраш учун замин ҳозирлаш ҳаракатлари бошланди.

– Сиз ҳафтада уч марта овқатлангани келишингиз мумкин, – деди Кокнар хоним.

– Қуллуқ, – жавоб қилди Портос, – лекин мен бирор нарсани сунистеъмол қилишни ёқтирумайман. Бунинг устига мен аслаҳа-анжом ҳусусида бош қотиришим лозим.

– Ҳа-я, – инграб юборди прокурор хоним, – ўша лаънати аслаҳа-анжом ҳусусида.

– Таассуфки, гап шунаقا, – таъкидлади Портос, – аслаҳа-анжом ҳусусида.

– Хўш, полкингизда аслаҳа-анжом нималардан иборат бўлади, жаноб Портос?

– О, кўп нарсалардан, – деди Портос. – Маълумин-гиздек, мушкетёрлар сара пашкарлардир, бинобарин уларга на гвардиячилар ва на швейцарияликларга дардор бўлмаган талай нарсалар талаб этилади.

– Қандай нарсалар, ахир? Менга уларни санаб беринг.

– Хўш, буни пулга чаққанда... – гап бошлади таркибий қисмлардан кўра яхлит ҳаммаси ҳақида тортишишни афзал кўрган Портос.

Прокурор хоним титраб-қақшаб давомини кутарди.

– Қанча пулга? – сўради у. – Умид қипаманки пули...

У тұхтаб қолди, унинг дами чиқмай қолған эди.

– Йүғ-эй, – деди Портос, – пули икки ярим минг ливрдан ошмайды. Ҳаттоки, бирмунча иқтисод қилиб, икки минг ливрни әлпарман деб үйлайман.

– Вой, шүрим! – қичқириб юборди у. – Ахир, бу бутун бошли бисот-ку!

Портос афтини маңнодор қилиб буриштируди, Кокнар хоним ҳам буни фаҳмлади.

– Мен аслаха-анжомларингиз нималардан иборат-лигини шу важдан суриштиряпманки, – изоҳ берди у, – менинг савдо оламида қариндошлару мижозларим күп, сизга зарур нарсаларни сизнинг ўзингиздан икки баравар арzon қўлга киритишим мумкинлигига ишончим бор.

– Э, гап бу ёқда денг! – деди Портос. – Бу бошқа гап.

– Бўлмасам-чи, азизим жаноб Портос! Демак, биринчи галда сизга от талаб этилади, шундай эмасми?

– Ҳа, от.

– Жуда соз! Менда худди қўнглингиздаги нарсанинг ўзи бор.

– Шундай денг! – гул-гул очилиб деди Портос. – Демак, от масаласи бир ёқли бўлди. Сўнгра менга яна тўла жабдуқ даркор, лекин у шундай нарсалардан иборатки, уларни фақат мушкетёрнинг ўзи харид қилиши мумкин. Дарвоҷе, булар уч юз ливрдан қимматга тушмайди.

– Уч юз ливрдан-а! Илож қанча, майли уч юз ливр бўлса бўла қолсин, хўрсишиб гапирди прокурор хоним.

Портос қулимсираб қўйди. Китобхоннинг ёдидақи, унда герсог Бэкингем томонидан тортиқ этилган эгар бор эди, хуллас, у қўнглида бу уч юз ливрни шунчаки чўнтағига солиб қўя қолишни чўтламоқда эди.

– Бундан кейин, – гапини давом эттируди у, – хизматкорим учун от, мен учун эса – чамадон кетади. Қуролярға келганда, сиз бу ҳақда хавотирланмасангиз ҳам бўлаверади, у менда бор.

– Хизматкорга отми? – иккиланиб тақрорлади прокурор хоним. – Биласизми, дўстим, буниси ортиқча даҳмаза.

– Шундайми, ҳали хоним! – кеккайиб гапирди Портос. – Мени бирор гадой деб ўйлаётган бўлманг тағин?

– Йўғ-эй! Мен фақат айтмоқчи эдимки, гоҳи маҳаллар келишган хачир отдан қолишмайди, назаримда, мушкетёрга чиройли бирор хачирнинг эвини қипсак...

– Бўлди, чиройли хачир бўла қолсин, – деди Портос, – гапингиз тўғри, бутун майяти хачир миниб юрган жуда кибор испан аслзодаларини мен ўзим кўрганман. Лекин унда ўзингизни ҳам ақлингиз етади, Кокнар хоним, бу хачир жиға ва шақилдоқлар билан ясатилмоғи шарт.

– Кўнглингиз тўқ бўлсин, – деди прокурор хоним.

– Энди чамадон масаласи қолди, – гапини давом этди Портос.

– О, бу ҳам сизни ташвишга солмаслиги керак! – деди баланд овоз билан Кокнар хоним. – Эримнинг беш ё олтига чамадони бор, энг яхшисини танлаб ола-веринг. Саёҳат қилгандага у биттасини олиб юришини айниқса яхши кўради: у шундай каттаки, унга оламдаги ҳамма нарса бемалол сиғади.

– Бундан чиқди, ўша чамадон бўш экан-да? – соддадиллик билан сўради Портос.

– Албатта, бўш-да, – худди шундай гўллик билан жавоб берди прокурор хоним.

– Азизам, ахир менга чамадон бутун ичидаги нарсалари билан керак-да! – қичқирди Портос.

Кокнар хоним яна оҳ-воҳларини бошлади. У пайтлар Молер ўз «Хасис»ини ҳали ёзганича йўқ эди. Шу йўсин Кокнар хоним Гарпагоннинг ўтмишдоши бўлиб қолди.

Хулласи калом, аслаҳа-анжомнинг қолган қисми худди шундай муҳокамадан ўтди ва кенгаш натижасида прокурор хоним пул билан саккиз юз ливр тўлашти.

ни ҳамда шон-шараф йўлида Портос билан мушкетонларни олиб юриш шарафига ноил бўлажак от билан хачирни таъминлашни ўз зиммасига олди.

Шу шартларни ишлаб чиққач, Портос Кокнар хоним билан хайр-маъзур қилди. Рост, буниси унга нозу карашмалар қилиб, олиб қолишга уриниб кўрди, пекин Портос хизмат юмушларини баҳона қилди-ю, прокурор хоним ноилож унинг қиролга ён беришига тўғри келди.

Мушкетёр уйга оч ва таъби хира бўлиб қайтди.

III

Каниз ва соҳиба

Бу орада биз юқорида айтиб ўтганимиздек, д'Артанъян виждан азоби-ю, Атоснинг оқилона маслаҳатларини юз-хотир қилмасдан соат сайин миледига тобора кўпроқ ошигу беқарор бўлиб борди. Шу боисдан уникига ҳар кун қатнар экан, мард гасконлик йигит эртами-кечми рўйхуш беришига комил ишонч билан унинг қўнглини овлайверди.

Қунлардан бир кун ҳар нарсага қодир кишининг сиёқида жуда аъло кайфиятда ташриф буюриб, у дарвожаҳонада каниз билан тўқнашиб қолди; бироқ бу дафъа хушрўйгина Кетти йўл-йўлакай унга суркалиб ўтиш билан чекланиб қолмади, у меҳр билан йигитнинг қўлидан ушлади.

«Жуда яхши! – хаёлидан кечирди д'Артанъян. – У соҳибасининг бирор топширигини менга етказмоқчи бўлса керак... Ҳозир у миледи ўзининг тили бормаган мулоқотга мени мукаллаф этади».

Ҳамда у гўзал қизга ғолибона бир алфозда қараб қўйди.

– Тақсир, сизга бир гапни айтиб қўймоқчи эдим... – фўлдиради каниз.

– Гапир, бўтам, гапир, – деди д'Артанъян. – қулогим сенда.

– Йўқ, фақат бу ердамас: сизга айтмоқчи бўлган гапим ҳаддан ташқари узун, асосийси эса ҳаддан ташқари маҳфий.

– Нима қиламиз бўлмаса?

– Агарда жаноб кавалер мен билан юришга рози бўлсайди... – деб қўрқа-писа гапирди Кетти.

– Қаёққа десалар майли, гўзал қиз.

– Ундей бўлса, юринг.

Д'Артанъяннинг қўлини қўймай, Кетти уни қоронги айланма зинадан бошлаб кетди, сўнгра ўн беш чоғли пиллапоядан чиқиб, у аллақандай эшикни очди.

– Киринг, тақсир, – деди у, – бу ер холи, гаплашиб олсанк бўлади.

– Бу хона кимники ўзи, паризод? – сўради д'Артанъян.

– Меники, тақсир. Мана бу эшик орқали соҳибамнинг ётоги билан туташ, лекин миледи бизни эшита олмайди, хотиржам бўлинг, у киши тун ярмидан оғмагунча ҳеч ётмайди.

Д'Артанъян атрофга разм солди. Чоққина, шинам хона дид билан безатилган, ниҳоятда озода, лекин у файриихтиёрий равишда, Кеттининг сўзларича, миледи ётогига олиб киргувчи эшиқдан кўз узолмай қолди.

Кетти йигитнинг қўнглида кечаётган гапларни сезди-ю, хўрсиниб қўйди.

– Бекамни жудаям севар экансиз-да, а, тақсир? – сўради у.

– Нимасини айтасиз, Кетти, буни ифода қилишга тилим ожиз, мажнунман!

Кетти яна хўрсиниб қўйди.

– Буниси жуда чакки бўлипти, тақсир! – деди у.

– Не учун буниси шу қадар чатоқ бўларкан, азбаройи шифо? – сўради у.

– Шу учунки, тақсир, – жавоб берди Кетти, – бекам сизни қилча ҳам севмайди.

– Ҳимм... – деди д'Артанъян. – Сен бу гапни унинг топшириғи билан айтяпсанми менга?

– Йўғ-э, тақсир, йўқ! Мен ўзим сизга раҳмим келганидан бу гапни айтиб қўйишга жазм қилдим.

– Сенга ташаккур, қимматли Кетти, лекин хайрли ниятинг учун, холос, негаки маълумотинг у қадар ёқимли эмас, ўзинг жуда яхши тушунсанг керак.

– Бошқача қилиб айтганда, гапларимга ишонмаяпсиз, шундай эмасми?

– Ақалли ориятдан бундай нарсаларга ишониш мушкул гап, гўзалим.

– Демак, гапимга ишонмаяпсизми?

– Иқрорман, лутф алаб сўзларингнинг бирор далинин кўрсатмасанг...

– Хўш бунга нима дейсиз?

Кетти корсажи остидан кичкина мактубчани олди.

– Менгами бу?

– Йўқ, ўзга кишига.

– Ўзга кишига?

– Ҳа.

– Унинг номи, номи? – бақириб юборди д'Артанъян.

– Адресига бир қаранг.

– Граф де Вардга.

Ўзбипармон йигитнинг хаёлидан шу замон лип этиб Сен-Жермендаги можаро хотираси кечди. Яшиндай тез ҳаракат билан у қилмоқчи бўлаётган, ёки, тўғрироғи қилиб қўйган ишини кўриб, Кетти фарёд қилганига парво қилмасдан, д'Артанъян мактубни очди.

– Вой шўрим, нима қилганингиз бу, тақсир! – хитоб қилди у.

– Ҳеч нима! – деб жавоб берди д'Артанъян ва мактубни ўқиб чиқди:

«Сиз менинг биринчи хатимга жавоб қилмадингиз. Сизга нима бўлди – тобингиз йўқми ёки де Гиз хонимнинг базмида менга қандай тикилганларингизни фаромуш этдингизми? Мана сизга ғанимат фурсат! Гафлатда қолманг».

Д'Артаньяннинг ранги ўчиб кетди. Унинг иззат-нафси таҳқирланган эди; у муҳаббат ҳақорат этилган деб қарор қилди.

– Бечора, азизим жаноб д'Артаньян! – камоли дардкаш овоз билан йигитнинг қўлини яна қисган қўйи гапирди Кетти.

– Менга раҳминг келяптими, шафқатли гўдак? – сўради д'Артаньян.

– Ҳа, албатта, жону дилим билан! Мен-ку севги нималигини биламан-а!

– Севги нималигини биласанми? – унга илк бор озмоз эътибор билан қўз ташлаб сўради д'Артаньян.

– Ҳа, пешонамнинг шўрига!

– У ҳолда менга раҳм қилиш ўрнига бекангдан қасос олиш учун менга қўмаклашиб юборсанг дурустроқ бўларди.

– Ундан қандай қилиб қасос олмоқчи эдингиз?

– Мен ўзимнинг зўрлигимни исботлаб, рақибимнинг ўрнини эгалламоқни истардим.

– Йўқ, тақсир, мен бунга зинҳор қўмаклашмасман!

– жон кириб эътиroz билдириди Кетти.

– Не сабабдан?

– Икки сабабдан.

– Чунончий?

– Биринчидан, шу сабабданки, бекам сизни сира севмайди...

– Сен буни қаёқдан билардинг?

– Сиз у кишини ўлгудек ёмон ранжитгансиз.

– Мен-а? Танишган дақиқадан тортиб унинг оёқлари остида бир мўмин қул сингари кун кечираётган бўлсам-у, мен уни қандай ранжитишим мумкин? Қани айт-чи менга, сендан ўтинаман.

– Мен буни ёлғиз бир кишига... қўнглимга қўл солиб қўрган кишига ошкор этаман.

Д'Артаньян Кеттига яна бир карра қўз ташлади. Қиз бирам тароватли, бирам кўхлик эдики, ман-ман деган

герсогинялар шу ҳусн-у шу күрк эвазига ўз тожлари-дан кечган бўлардилар.

– Кетти, – деди у, – қачон десанг майли, қўнглингга қўл солиб кўравераман, бу нарса қочиб кетмайди, та-саддуқ.

Сўнг йигит уни ўпиб олган эди, бундан қиз анорадай қип-қизариб кетди.

– Йўқ! – қичқирди Кетти. – Сиз мени севмайсиз! Сиз бекамни севасиз, менга боягина шу гапни айтиб эдин-гиз.

– Иккинчи сабабни ошкор этишингга ҳали шу гап ҳалал беряптими?

– Иккинчи сабаб, тақсир... – бўсадан сўнг ўзини ту-тиб олиб ҳамда йигитнинг қўзлари маъносидан дадил-ланиб гапирди Кетти, – иккинчи сабаб шуки, муҳаб-бат борасида ҳар ким ўзи учун жон кўйдиради.

Ана шундагина, даҳлиз, зина, йўлақдаги тўқнашув-лар, ҳар гал Кеттига дуч келганда унинг қўлини суйка-лиши, унинг хумор боқишлари, пинҳона оҳу зорлари д’Артанъяннинг ёдига тушди. Кибор хоним қўнглини овлаш орзуси билан бўлиб, у канизни назарига илма-ган эди: бургутни қўзлаган киши чумчуқа парво қилар-миди.

Бироқ бу дафъя у шунча гўллик ёки худди шунча беҳаёлик билан билдириб қўйган Кеттининг муҳабба-тидан ўзи нима манфаат чиқариши мумкинлигига д’Ар-танъяннинг дарров фаҳми етди: граф де Вардга йўлланган мактубларни қўлга олиш, миледини кузатиш, истаган маҳал бека ётоғи билан туташ Кетти хо-насига кириш имконияти. Қўриб турибмизки, бу нар-са хоҳ ихтиёрий равищда бўлсин, хоҳ зўрлик билан бўлсин милединнинг висолига етмоқ учун инсофсиз йигит ўз хаёлида шўрлик қизни аллақачон қурбон қилди.

– Шундай қилиб, азизим Кетти, – деди у қизга, – ме-нинг муҳаббатимдан гумондасан-у, уни исботлаб бе-ришимни истайсан-а?

- Қайси муҳаббатни айтяпсиз?
- Ўша мен сенга қўймоққа тайёр муҳаббатни-да.
- Хўш, уни қандай қилиб исботлаб берасиз?
- Истайсанми – одатда беканг билан ўтказадиган соатларимни мен бугун сен билан ўтказаман?
- О, албатта, жуда истайман, – деб чапак чалиб юборди Кетти.

– Ундай экан бу ёққа келгин-а, тасаддуқ, – креслога ўрнашиб ўтириб олиб деди д'Артанъян. – Сенга ўзим кўрган-билган чўриларнинг ичида энг сулуви эканлингнги айтиб бераман, – ва бу ҳақда у бирам маъноли қилиб илҳомланиб гапирдики, унга ишонишга жуда ташна қиз лаққа тушди-қолди. Дарвоқе, д'Артанъянни танг қолдириб хушрўйгина Кетти аввал бир қадар қатъий турди ва ҳеч бўш келишни истамади.

Ҳужум ва мудофаада вақт билинмай ўтиб кетади.

Ярим кечага занг урилди ва деярли бир пайтда ми-ледининг хонасида ҳам қўнғироқ чалинди.

– Вой ўлмасам! – қичқириб юборди Кетти. – Мени бекам чорлаётир.

– Жўна! Тезроқ жўна!

Д'Артанъян гўё итоаткорона жойидан қўзғалиб, шляпасини олди, лекин зина эшикка йўналиш ўрнига шартта катта жовон эшигини очди-ю, миледининг кўйлак ва тунги лиbosлари орасига беркиниб олди.

– Бу нима қилганингиз? – қичқирди Кетти.

Калитни олишга улгурган д'Артанъян ичидан қулфлаб олди-да, ҳеч қандай жавоб қилмади.

– Хўш! – чинқироқ товуш билан бақирди миледи. – Ухлаб қолдингизми нима бало? Нимага қўнғироқ қилганимда чиқмайсиз?

Д'Артанъян миледи хонасининг эшиги очилганини эшилтиди.

– Кетяпман, миледи, кетяпман! – бекасининг истиқ болига отиларкан қичқирди Кетти.

Улар биргалашиб ётоқхонага кирдилар ва эшик очиқ қолгани сабабли д'Артанъян миледининг ўз чўри-

сини койишда давом этаётганини эшитди; ниҳоят у тинчиidi-ю, Кетти унга қарашиб бўлгунча у хусусида – д'Артанъян хусусида гап очилди.

– Негадир бугун оқшом гасконлигимиз кўзимга ча-линмади, – деди миледи.

– Вой, хоним, – таажжубланди Кетти, – наҳотки келмаган бўлса? Ҳали иши юришмасдан туриб ҳовлиқиб кетиши ақлга сифмайди-ку!

– Йўғ-эй! Уни жаноб де Тревилми, ёки жаноб Дезес-карми ушлаб қолган чофи. Мен ўз иқтидоримни биламан: буниси мендан қочиб қутулиб бўпти.

– Уни ўзи нима қилмоқчисиз, хоним?

– Нима қиласман?.. Хотиржам бўл, Кетти, мен билан бу одамнинг ўртасида шундай бир нарса борми, бундан унинг ўзи ҳам бехабар. Ўшанинг касофатига мен падари бузрукворнинг ишончини йўқотиб қўйишимга сал қолди. О, мен ундан қасос оламан!

– Мен бўлсам уни севасиз, деб ўйлаб юрибман.

– Уни севаман?.. Уни қўярарга қўзим йўғ-у! Лорд Винтернинг жонини қўлига олиб туриб, уни ўлдирмаган-а, овсар, ўшани деб мен уч минг ливр рентадан қуруқ қолдим.

– Рост-а, – деди Кетти, – ўғлингиз ўз амакисининг бирдан-бир меросхўри-ку, у балоғат ёшига етгунча унинг бисоти ихтиёриңгизда бўларди.

Бу фариштадек нарса ўзининг дўстона илтифот нишоналари билан қўмиб юборувчи одамни ўлдирмаганидан унга айб тақаётганини эшишиб ва одатда кибор суҳбатда усталик билан юмшатилгувчи бу чинқироқ товушдан д'Артанъян типирчилаб қолди.

– Кардинал уни аяшни менга амр қилмаганда борми, бунинг сабабини ўзим ҳам билмайман, – гапида давом этди миледи, – мен ундан аллақачон ўчимни олган бўлардим...

– Ҳа! Бироқ у ошиқ бўлган атторнинг ёшгина хоти-нига шафқат қилмадингиз-ку, хоним.

– Ҳа, ҳалиги Гүрковлар күчасидаги аттор аёлни-да. Бироқ гап аёлнинг бор-йўқлиги аллақачон унинг хаёлидан чиқиб кетди-ку. Рости гап, ажабтовур қасос бўлди бу!

Д’Артанъяннинг манглайи жиққа терга ботиб кетди: чинанам антиқа эди бу аёл.

У тинглашда давом этарди, лекин баҳтга қарши пародз тугаб қолди.

– Энди, – деди миледи, – ўз бўлмангизга жўнанг-да, эртага сизга берган мактубимга, ниҳоят, жавоб олишга ҳаракат қилинг.

– Жаноб де Варданми? – сўради Кетти.

– Бўлмасам-чи, жаноб де Вардан-да.

– Мана, уни шўрлик жаноб д’Артанъянга аспо ўхшамайдиган киши деса бўлади, – деди Кетти.

– Киришинг, азизим, – қувватлади миледи, – мен ортиқча мулоҳазаларни ёмон қўраман.

Д’Артанъян эшикни қарсилаб ёпилгани, икки илгак шарақлаганини эшилди – ичкаридан миледи ёпиб олган эди; Кетти ҳам иложи борича камроқ шовқин чиқаришга тиришиб эшикни калит билан қулфлади; д’Артанъян шундагина жовоннинг эшигини очди.

– Вой ўлай! – шивирлади Кетти. – Сизга нима бўлди? Бирам оқариб кетибсизки!

– Пасткаш маҳлуқ! – тўнғиллади д’Артанъян.

– Секинроқ, секинроқ! Кетинг! – деди Кетти. – Менинг хонам миледининг ётоғидан юпқа тўсиқ билан ажратилган, холос, ҳар бир сўз у ерда эшитилиб туради!

– Мана шунинг учун ҳам кетмайман-да, – деди д’Артанъян.

– Яъни бу нима деганингиз? – қизариб сўради Кетти.

– Ёки кетаман, лекин... кейинроқ.

У Кеттини оғушига тортди. Қаршилик қилишнинг иложи йўқ эди, олишганда тўс-тўполон кўтарилиши турган гап. Кетти ён беришга мажбур бўлди.

Бу миледига қарши қаратилған интиқом жазаваси эди. Қасоснинг лаззати бўлади дейишади, д'Артанъян ҳам бунга ишонч ҳосил қилди. Борди-ю, унда ҳақиқий ҳис-туйғудан ақалли оз-моз бўлганда эди, у бу янги ғалаба билан қаноатланиб қўя қоларди, лекин уни фақат орияту иззатталаблик идора қилмоқда эди.

Бироқ буни д'Артанъяннинг шаънига айтиб ўтмоқ позим – ўзининг Кеттига таъсирини у даставвал Бонасе хонимнинг ҳоли не кечганини суриштириб билмоқ учун ишлатди. Шўрлик қиз хочни ўртага солиб бу хусусда ҳеч нима билмайман, деб қасам ичди. Ҳақиқатда ҳам бекаси унга ўз сир-асрорининг учини чиқарарди, холос; лекин у Бонасе хонимни ҳаёт деб қатъий ишонч билдириди.

Шунингдек, Кетти не сабабдан миледи кардиналнинг ишончидан маҳрум бўлиб қолаёзганидан ҳам хабари йўқ эди, лекин бу борада д'Артанъян ундан кўра дурустроқ воқиф эди: ўзи Англияни тарк этаётган дақиқада тўхтатилған кемаларнинг бирида унинг миледига кўзи тушган бўлиб, гап олмос шокилалар хусусида бораётганига у шубҳа қилмаганди.

Аммо ҳамма нарсадан ҳам шуниси равшан эдики, миледининг унга д'Артанъянга нисбатан томир отган ҳақиқий чуқур нафрати унинг лорд Винтерни ўлдирмаганидан келиб чиққан эди.

Келаси куни д'Артанъян яна миледи ҳузурига ташриф буюрди. Миледи бағоят бузуқ кайфиятда эди, д'Артанъян бунинг боиси жаноб де Вард жавобининг ҳамон дараги йўқлигидан деб билди. Кетти кириб келди, лекин миледи унга жуда қўпол муомалада бўлди. Кеттининг д'Артанъянга ташлаган нигоҳи: «Мана кўрдингизми, сизни деб мен нималарга дош беряпман!» – деб туарди.

Бироқ оқшом пировардида арслонфеъл соҳибжамол юмшади: у д'Артанъяннинг назокатли изҳори-диларини табассум билан тинглаб ўтирди ва ҳатто қўлидан бўса олишга изн берди.

Д'Артаньян унинг ҳузуридан нима ўйларини билмасдан чиқди, лекин бу йигит салга бошини йўқотиб қўядиганлар хилидан эмасди ва миледи кўнглини овлаб юрган қўйи у хаёлида бир кичик режа чизиб қўйди.

Эшик тагида у Кеттига дуч келди ва худди кечаги кундаги сингари унинг бўлмасига кўтарилди. У миледининг Кеттини қаттиқ койигани ва тепса-тебранмаслиги учун унга дакки берганидан хабар топди. Миледи граф де Вард сукутининг тагига етолмасдан қизга эрталаб соат саккизда учинчи мактубни олгани ҳузурига киришни буюрди.

Д'Артаньян Кеттидан ўша мактубни индинига ўзига келтириб бериш учун сўз олди, бояқиш хуштори неки талаб этган бўлса, ҳаммасига рози бўлди: унинг тамоман боши айланниб қолган эди.

Бари худди кечагидаги сингари кечди: д'Артаньян жовоонда яшириниб олди, миледи Кеттини чақирди, пардоз-андоз қилиб бўлиб, Кеттини чиқариб юбордида, эшикни қулфлаб олди. Д'Артаньян уйига ўтган сафардаги сингари саҳар соат бешда қайтиб келди.

Соат ўн бирда унинг уйига Кетти келди; қўлида миледининг янги хати. Бу дафъа бояқиш пом-лим демасдан уни д'Артаньянга топширди. Ва нима қисса-қиссин деб уни ўз ҳолига қўйди: энди у жон-тани билан ром этган хушсурат аскари ҳукмида эди.

Д'Артаньян мактубни очиб, қуйидаги сатрларни ўқиб чиқди:

«Шу билан сизни севаман деб учинчи дафъа ёзishim. Эҳтиёт бўлинг, тўртингчи дафъа сизни ёмон кўраман деб ёзиб қўймай тағин.

Агар хатти-ҳаракатингиздан пушаймонда бўлсангиз, сизга тарбия кўрган одам қай тарзда гуноҳини ювиши мумкинлигини шу мактубни топширажак қизайтиб қўяди».

Д'Артаньян бу мактубни ўқир экан, дам қизариб, дам бўзарар эди.

– О, сиз ҳалиям уни севасиз! – қичқиб юборди бир зум ҳам йигитдан кўзини узмаган Кетти.

– Йўқ, Кетти, сен янгишяпсан, мен уни ортиқ севмайман, лекин мени менсимагани учун ундан қасос олмоқчиман.

– Ҳа, биламан, қасосингиз қандай бўлишини, буни менга айтган эдингиз.

– Сенга барибир эмасми, Кетти! Ёлғиз сени севишмни ўзинг биласан-ку, ахир.

– Бу нарсани билиб бўлармишми?

– Унга қандай муомала қилишимни қўрганингдан кейин билиб оласан.

Кетти хўрсиниб қўйди.

Д'Артанъян пат қаламни олди-да, ёзиб берди:

«Хоним, шу тобгача сизнинг дастлабки икки мактубингиз ҳақиқатан менга аталганига шубҳам бор эди, негаки, ўзимни бу тариқа шарафга мутлақо номуносиб деб ҳисоблардим; бунинг устига бирар бетоб эдимки, сизга жавоб ёзишга барибир жазм қилолмасдим.

Бироқ бугун сизнинг лутфи карамингизга ишонишга мажбурман, негаки, мактубингиз тугул чўрингиз ҳам севилиш баҳтига ноиллигимни таъкидлаб турибди.

Тарбия қўрган киши қай тарзда ўз гуноҳини ювиши мумкинлигини унинг менга ўргатишига ҳожат йўқ. Хуллас, шу бугун соат ўн бирда мен ўзим гуноҳимдан ўтишингизни тавалло қилгани бораман. Таширифни лоақал бир кун пайсалга солиш – энди наздимда сизнинг шаъннингизга янги ҳақорат бўларди.

Бандаларнинг энг баҳтиёри

Граф де Вард».

Бу мактуб аввало сохта эди, сўнгра у қўпол эди, бизнинг замонамиз юриш-туришлар нуқтайи назаридан эса, шунчаки, таҳқирпи эди, лекин у даврда одамлар ҳозиргидан анча кам такаллуф қилардилар. Бунинг устига д'Артанъян миледининг шахсий эътирофларидан анча муҳимроқ ишларда унинг хоинликка қодир-

лигини билар ва унга бўлган ҳурмати фоят юзаки эди. Лекин шунга қарамасдан аллақандай телбаларча бир эҳтирос – ошуфта қилгувчи нафрат билан омухта бир иштиёқ, лекин барибир эҳтирос ёки истасангиз унинг васлига ташналиқ уни шу аёл сари суриб бораарди.

Д’Артанъяннинг режаси жўн эди: Кеттининг бўлмасидан унинг бекаси хонасига кириш ва дастлабки таажжуб, андиша ва саросима дақиқасидан ғалаба қозониш учун фойдаланиб қолиш. Унинг омади келмаслиги ҳам мумкин эди, лекин... жондан кечмасанг, жонона қайда. Бир ҳафтадан сўнг юриш бошланиши керак, жўнаб кетиш зарур эди – хуллас, ишқий можорони чўзиб ўтиришга д’Артанъяннинг вақти йўқ эди.

– Ол, – елимланган мактубни Кеттига узатаркан деди д’Артанъян, – бу мактубни миледига бериб қўй: бу жаноб де Варднинг жавоби.

Шўрлик Кеттининг ранги қув ўчиб кетди: номадаги гапларга унинг ақли етиб турарди.

– Қулоқ сол, жоним, – деди унга д’Артанъян, – ўзингдан қолар гап йўқ, шу тарздами ёки ўзгачами – бу ишнинг ҳаммаси барҳам топиши керак. Биринчи мактубни граф де Варднинг хизматкорига эмас, менинг хизматкоримга бериб юборганингдан, миледи жаноб де Вард очиши позим бошқа мактубларни мен очганимдан хабар топиб қолиши мумкин. Унда миледи сени ҳайдаб юборади, уни ўзинг биласан-ку, ахир, – у қасосини шу билан чеклайдиган аёл эмас.

– Аттанг! – жавоб берди Кетти. – Кимни деб буларнинг ҳаммасига рози бўлдим?

– Мени деб, буни жуда яхши биламан, гўзалим, – жавоб қилди йигит, – амин бўлки, мен сендан жуда миннатдорман.

– Мактубингизда ўзи нималар ёзилган?

– Буни сенга миледи айтиб беради.

– О, сиз мени севмайсиз! – қичқириб юборди Кетти. – Нақадар бадбаҳтман-а!

Бу таънага шундай бир жавоб борки, бу ҳамиша аёлларга панд бериб келади. Д'Артанъян ҳам шу тахлит жавоб қилдики, Кетти ҳақиқатан жуда йироқлашиб кетди.

Рост, мактубни миледига беришга қарор қилгунча у узоқ йифи-сифи қилди, лекин оқибат бир қарорға келиб күнди. Д'Артанъян талаб этган бор нарса ҳам шу эди, холос.

Шундан сўнг, д'Артанъян беканинг ҳузуридан эрта кетишга, бека ҳузуридан қайта туриб эса, қизнинг олидига келишига ваъда қилди.

Бу ваъда эса бечора Кеттига тамоман тасалли берди.

IV

Бунда Арамис ва Портоснинг аслаҳа-анжоми хусусида сўз юритилади

Тўрт оғайнини аслаҳа-анжом қидириш ҳаракатига тушган пайтдан бери мунтазам йифилиб туришларини канда қилиб қўйган эдилар. Уларнинг ҳар бири ўз ҳолича дуч келган жойда ёки тўғрироғи қулай келган жойда тамадди қиласардилар. Хизмат юмушлари ҳам тутқич бермай ўтиб кетаётган фанимат фурсатларнинг бир қисмини банд қилиб қўярди. Бироқ ҳафтада бир марта соат бирларда Атоснинг хонақонидага учрашиб туриш шартлашилган эди, негаки у ўз қасамига вафо қилиб уйдан чиқмасди.

Ўша, Кетти д'Артанъяннига келган кун айни оғайнилар йифини куни эди.

Кетти кетган замон д'Артанъян Феру кўчасига йўл олди.

У Атос билан Арамиснинг файласуфона сұхбати устидан чиқиб қолди. Арамис яна жуббани кийишни ўйлаб қолган эди. Атос одатicha уни айнитмас, лекин рағбатлантирмас ҳам эди. У ҳар кимсанинг ҳаракат эрки ўзида, деган фикрда турарди. У ўз маслаҳатлари-

ни фақат илтимос қилишган пайтларда ва яна ҳолжонига қўймаганларида гина берарди.

– Одатда, одамлар маслаҳат сўраб, – деб юради Атос, – фақат унга амал қиласлик учун мурожаат этишади, борди-ю, битта-яримтаси маслаҳатга риоя қилгани тақдирда ҳам кейинчалик таъна қилгудек бўлсин учун шундай қилишади.

Д'Артанъян кетидан Портос келди. Шундай қилиб, тўрт оғайнин жам бўлди.

Тўрт чехра тўрт хил турли ҳис-туйфуни: Портоснинг юзи хотиржамликни, д'Артанъяннинг юзи – умидворликни, Арамиснинг юзи – хавотирни, Атоснинг юзи бегамликни ифодалаб туради.

Бу пайт Портос фалон юқори мартабали хоним уни мушкул аҳволдан қутқаришни ихтиёр этиб қолганини шаъма қилиб улгурган бир дақиқалик суҳбатдан сўнг Мушкетон кириб келди.

У Портосни уйга чорлаб келганди, унинг аянч қиёфада маълум қилишича, у ерда соҳибининг ҳозир бўлиши ошиғич зарур эди.

– Бу менинг яроғ-аслаҳам важҳидами? – сўради Портос.

– Ҳаям, йўғам, – жавоб берди Мушкетон.

– Ахир, айта қолсанг бўлмайдими?

– Юринг, тақсир юра қолинг.

Портос ўрнидан турди, дўстлари билан хушлашиб, Мушкетонга эргашди. Орадан бир дақиқа ўтгач, бўсағада Базен пайдо бўлди.

– Тақсир уйда сизга бир одам кўз тутиб ўтирибди.

– Сизга нима керак, дўстим? – ҳар сафар хаёл черковга қайта таважжӯҳ қилганда пайдо бўлгувчи ўша мулойим товуш билан сўради Арамис.

– Тақсир, уйда сизга бир киши мунтазир, – жавоб берди Базен.

– Бир киши?.. Қандай киши?

– Қандайдир гадой.

– Унга садақа қилинг, Базен ва айтингки, бечора гунохкор банда ҳақига дуо ўқиб қўйисин.

– Бу ғадой сиз билан албатта гаплашмоқчи, мени кўрса хурсанд бўлади, деб ишонтироқда.

– Менга бирор гапни айтиб қўйишни сўрамадими?

– Ҳа, «Мабодо жаноб Арамис мен билан қўришгани келишни хоҳламаса, – деди, – у кишига менинг Турдан келганимни маълум қилинг».

– Турдан! – қичқириб юборди Арамис. – Минг бор узр жаноблар, аммо, афтидан, бу киши мен кутган хабарларни келтирган қўринади.

У ступдан дик этиб туриб, шоша-пиша хонадан чиқиб кетди.

Атос билан д'Артанъян икковлон қолдилар.

– Бу шоввозлар ишларини бир ёқли қилдилар, шекилли. Нима дейсиз, д'Артанъян? – сўради Атос.

– Портоснинг ҳамма ишлари соз кетаётгани менга маълум, – деди д'Артанъян, – Арамисга келганда эса, ростини айтсан, мен ҳеч қачон у хусусида чинакамига хавотирланган эмасман. Аммохи сиз, азизим Атос... инглизнинг пистолларини саховат билан улашиб юбордингиз, у сизнинг ҳаққингиз эди, хўш энди нима қиласиз?

– Дўстим, мен ўша такасалтангни ўлдирганимдан мамнунман, негаки, инглизни ўлдирмоқ – савоб иш, лекин унинг пистолларини чўнтағимга урганим-да борми, минбаъд кечирмасдим ўзимни.

– Қўйинг-э, муҳтарам Атос! Гапнинг очиғи, тушунчаларингиз алланечук, ақлга тўғри келмайдиган.

– Майли, бас бу хусусда!.. Кеча путф айлаб мени йўқлаган жаноб де Тревиль сизни кардинал шафеълик қилгувчи аллақандай инглизларникоша бот-бот бўлиб турари деб айтди. Шу гап ростми?

– Ростлиги шундан иборатки, мен бир инглиз аёлникида бўламан, у хусусида мен сизга аллақачонлар гапириб берганман.

– Ҳа-я, сарғищдан келган аёлникида, унинг борасида мен сизга қатор маслаҳатлар берувдим ва, албатта, бекор қилдим, негаки уларга амал қилишни сиз хаёлингизга ҳам келтириб қўймадингиз.

– Мен сизга ўз дастакларимни айтдим.

– Ҳа, ҳа. Бу нарса аслаҳа-анжом харид қилишингизда сизга ёрдам беришини айтгандингиз, шекилли.

– Бўлмаган гап! Мен бу аёл Бонасе хонимни ўғирлашда иштирок этганини тасдиқлаб олдим.

– Тушунаман. Бир аёлни излаб топиш учун сиз бошқа бирига ишқибозлик қиласиз: бу йўл энг узуни-ю, лекин шу билан бирга энг кўнгиллиси ҳам.

Д’Артаньяннинг Атосга бор гапни тўкиб солишига сал қолди, аммо бир жиҳат уни жиловлади: Атос орият масалаларида инжиқ эди, бизнинг ошиқ чўтлаган ва миледига қарши қаратилган кичик режада эса шундай икир-чикирлар мавжуд эдики, улар бу порсо томонидан рад этилган бўлурди, д’Артаньяннинг илгаридан бунга ишончи комил эди; мана шу сабабдан у индамай қўя қолишини афзал кўрди. Атос эса оламда энг бефарқ одам бўлгани учун д’Артаньяннинг ростгўйлиги бундан нарига ўтмади.

Хуллас, бир-бирига айтгудек унчалик муҳим ҳеч гапи бўлмаган икки дўстни биз тарқ этайлик-да, Арамис кетидан эргашайлик.

Ўзи билан сўзлашмоқчи бўлган киши Турдан келганини эшитгач, йигит қандай шошқалоқлик билан Базенning кетидан отилганини ёки тўғрироғи унинг олдига тушиб олганини биз кўрдик; бир ҳатлашда у Феру кўчасидан Вожирар кўчасига ошиб ўтди.

Уйга киргач, у чиндан ҳам нигоҳлари маъноли, устбоши эса чуваринди, дуварақ кишини топди.

– Мени сўраган сизмисиз? – деди мушкетёр.

– Мен жаноб Арамисни сўраган эдим. Ўша киши сизмисиз?

– Ўзгинасиман. Сиз менга бирор нарса топширишингиз зарурми?

– Ҳа, аввало сиз менга бир қашталик рўмолнчани кўрсатсангиз.

– Мана у, – ички чўнтағидан қалит олиб ва садаф нақшли қора ёғочдан ясалган қутичани очиб гапирди Арамис. – Мана у, қаранг.

– Яҳши, – деди гадой, – хизматкорингизни чиқариб юборинг.

Дарҳақиқат, бу гадойнинг ўз соҳибида нима иши борлигини билишга ошиқсан Базен Арамис изидан шошиб, у билан қарийб бир вақтда уйга келган эди, лекин бу зудликнинг унга нафи бўлмади: гадой таклифига биноан соҳиби унга имо билан чиқиб туришни буюрди. Базен ҳам итоат қилишга мажбур бўлиб қолди.

У чиқиб кетгани ҳамон гадой ҳеч ким қўрмаётгани ва эшитмаётганига қаноат ҳосил қилиш истагида атрофга тез кўз югуртириб чиқди-да, чарм фўта билан пала-партиш боғланганчувриндиларини очди ва камзулининг юқори қисмини озгина сўкиб мактуб олди.

Муҳрни кўргач, Арамис севиниб қичқириб юборди, ёзувни ўпид қўйди ва эҳтиром туйғусидан титроқ босиб, ичида қуидаги сатрлар баён этилган мактубни очди:

«Биродар, яна бирмунча муддат айрилиқда юриш тақдирда бор экан, лекин фараҳли ёшлик қунлари узил-кесил қўлдан кетгани йўқ. Ўз бурчингизни қароргоҳда ўтайверинг, мен эса бўлак жойда ўтаб турибман. Ушбу мактубни топширгувчи киши беражак нарсани қабул этинг, олижаноб ва довюрак дворянга шоён тарзда жанг қилинг ва мени ёдингизда сақланг. Сизнинг қора кўзларингизни меҳр билан ўпид қоламан.

Алвидо, ёки, тўғрироғи дийдор кўришгунча!»

Бу орада гадой камзулини сўкишда давом этмоқда эди; у имиллаб, ўзининг чиркин увадалари ичидан бир юз элликта иккитали испан пистолини чиқарди-да, уларни стол устига тўқди, эшикни очиб, таъзим қилди-

да, карахт турган Арамис унга ақалли бир оғиз сўз билан мурожаат этишга улгурмасдан фойиб бўлди.

Шунда йигит мактубни қайта ўқиб чиқиб, унда илова борлигига кўзи тушди:

«Р. С. мактубни топширгувчига муносиб манзират қилинг – бу киши граф ва испан гранди бўлади».

– О, олтин орзулар! – бақирди Арамис. – Ҳа, ҳаёт ширин! Ҳа, ўн гулимиздан бир гулимиз ҳали очилгани йўқ! Ҳа, биз учун ҳали масъуд кунлар келажак! Менинг муҳаббатим, менинг жону жаҳоним, ҳаммаси, ҳаммаси сенга, соҳибжамол маъшуқам – сенга, ёлғиз сенга!

У стол устида ялтираб ётган олтинга қиё ҳам боқ-масдан мактубни эҳтирос билан ўпа кетди.

Базен қўрқа-писа эшикни тақиплатди; уни хона ташқарисида тутиб туришга Арамиснинг ортиқ баҳонаси йўқ эди, унинг киришига ижозат берди.

Олтинни қўриб, Базен таажжубдан анқайиб қолди. Атосникидан кета туриб, ўша гадой дегани қандай одам экан деб билишга қизиқсиниб, йўл-йўлакай Арамисникуга учраган д'Артанъяннинг ташрифини хабар қилгани киргани ҳам паққос хаёлидан чиқиб кетди.

Бироқ д'Артанъян хусусида Базен хабар қилишни унутиб қўйганини қўриб, Арамис билан ортиқча мулозамат қилиб ўтирмасдан у ўзи ҳақида ўзи ахборот бериб қўя қолди.

– Ўҳ-ҳў! Азбаройи шифо! – деди д'Артанъян – Мабодо сизга бу олхўрилар Турдан юборилган бўлса, сиздан илтимос, азизим Арамис, уларни етиштирган соҳибкорга менинг таҳсинларимни айтиб қўйинг.

– Сиз янгишяпсиз, дўстим, – эътиroz қилди ҳар вақтдагидай писмиқ Арамис, – ҳув саёҳатимиз пайти бошлаб қўйган бир ҳижоли достоним учун ноширим юборган гонорар бу.

– Э, гап бу ёқда денг! – деди д'Артанъян. – Нима ҳам дердим, ноширингиз жуда валламат экан, азизим Арамис. Мен сизга айта оладиган бор гапим шу.

– Нима, тақсир, – қичқириб юборди Базен, – ёпирай, достон учун шунча пул тўлашадими? Бўлиши мумкин эмас! О, тақсир, бундан чиқди хоҳлаган нарсангизни уддасидан чиқар экансиз. Сиз худди жаноб де Вуатюр ёки жаноб де Бенсераб сингари машҳур бўлиб кетишингиз ҳам мумкин экан. Буниси ҳам менга маъкул. Шоир дегани бу руҳонийдан сал-пал ёмон, холос. Эҳ, жаноб Арамис, сиздан ўтинаман, шоир бўлиб қўяқолинг!

– Базен, – деди Арамис, – назаримда, суҳбатга ара-лашяпсиз, дўстим.

Базен айбини тушунди; у бошини ҳам қилиб хонадан чиқиб кетди.

– Балли, балли, – табассум билан гапирди д'Артаньян. – Сиз ижод маҳсулингизни олтин баҳосига сотасиз – жуда омадлисиз, дўстим. Фақат эҳтиёт бўлинг, чўнтагингииздан чиқиб турган мактубни йўқотиб қўйманг. У ҳам ноширингиздан бўлса керак.

Арамис қип-қизариб кетди, мактубни ичкарироқ ти-киб қўйди-да, камзуланинг тугмаларини қадаб олди.

– Азизим д'Артаньян, – деди у, – келинг дўстларимиз ҳузурига борайлик. Энди мен бойман, бойиш гали сизга келгунча биз ўзимизнинг умумий зиёфатлари-мизни қайта бошлаймиз.

– Бажонидил! – жавоб берди д'Артаньян. – Кўпдан бери тузук-қуруқ дастурхон юзини кўрмадик. Устига-устак бугун кечқурун анча қалтис ҳуружим бор, очиғини айтсам, бир-икки шиша эски бургунд шароби билан ўзимни андак қизитиб олсан чакки бўлмайди.

– Эски бургунд шароби ҳам бўлаверади. Мен ҳам унга қарши эмасман, – деди Арамис. Олтинни кўриши билан унинг бу дунёни тарк этиш борасидаги барча хаёллари асар қолдирмай учиб кетганди.

У тириклик ҳожатларга уч ёки тўртта иккиталик пистолни чўнтакка солиб, қолганларини тилсим хизматини ўтагувчи машҳур дастрўмолча ётган садаф нақшли тўқ ранг қутичага қулфлаб қўйди.

Оғайнилар иштиёқ билан Атосникига равона бўлди-
лар. Ичган қасамига содиқ қолиб Атос зиёфат таом-
ларини ўйига келтириб бериладиган қилиб ўюнти-
ришга бел боғлади; д'Артанъян билан Арамис унинг
пазандачилик икир-чикирларига улкан шинавандали-
гини билгандари ҳолда, бу муҳим иш ташвишларини
бажонидил унинг ўзига қўйиб бердилар.

Улар Портосникига йўл олишди, туйқусдан Бак кўча-
си муюлишида тарвузи қўлтиғидан тушиб, хачир би-
лан отни олдига солиб кетаётган Мушкетонни учра-
тиб қолдилар.

– Бу менинг саман тойчогим-ку! – бир нав қувонч
аралаш таажжуб билан қичқирди д'Артанъян. – Ара-
мис, мана бу отга бир қаранг-а!

– О, нақадар расво қирчанғи! – деди Арамис.

– Биласизми, азизим, – гапида давом этди д'Артанъ-
ян, – сизга маълум қилишим мумкинки, бу мен Париж-
га миниб келган отнинг ўзгинаси.

– Ие, тақсир, сиз бу отни танийсизми? – ҳайрон
қолди Мушкетон.

– Унинг тузи жуда ғалати экан, – гап қистирди Ара-
мис, – умрим бино бўлиб бунақасини биринчи кўри-
шим.

– Бўлмасам-чи! – севиниб кетди д'Артанъян. – Агар
мен уни уч экюга сотган бўлсам, худди тузи учун-да,
негаки қолган-қутгани учун менга ўн саккиз ливр ҳам
тўламаган бўлардилар. Бироқ, Мушкетон, қандай қилиб
бу от сенинг қўлингга тушиб қолди?

– Оҳ, сўраб нима қиласиз, тақсир, герсогинямизнинг
эри бизга шу хунук ҳазилни қилиб ўтирибди!

– Қандай қилиб ахир, Мушкетон?

– Биласизми, бизга бир кибор хоним хайриҳоҳ, гер-
согиня де... Айтганча, афу этгайсиз, соҳибим номини
айтишни менга тақиқлаб қўйган. У арзимаган бир сов-
фа – қўлинг ўргилсин испан йўрғаси билан қараб кўз
тўймайдиган андалуз хачирини қабул этишга бизни
мажбур этди. Бундан эри хабар топиб қолиб, бизга

олиб келаётгандарыда иккала ажойиб жониворни тортиб олиб, йўлда мана шу жирканч ҳайвонлар билан алмаштириб қўйипти.

– Шуларни қайтариб ҳайдаб кетяпман дегин? – сўради д’Артанъян.

– Барака топинг, – жавоб берди Мушкетон, – танангизга ўйлаб қаранг, ваъда этилганларнинг ўрнига биз буларни қабул этолмаймиз-да, ахир.

– Йўқ, албатта, азбарои шифо, гарчанд Портосни менинг саман айғиримни минганд ҳолда жуда кўргим бор эди; бу, Парижга келган пайти мен ўзим кимга ўхшаганим хусусида ўзимга бир мунча тасаввур берган бўлурди. Бироқ биз сени тутиб ўтирумаймиз, Мушкетон. Бор, соҳибингнинг фармойишини бажаравер. У уйдами?

– Уйда, тақсир, – жавоб берди Мушкетон, – лекин жуда дарғазаб, ўзингиздан қолар гап йўқ.

У Улуғ Августинлар соҳили томон юриб кетди, оғайнилар эса ношуд Портоснинг остонасида қўнфироқ қилдилар. Лекин Портос уларнинг ҳовлини кесиб ўтганларини кўриб турган бўлсаям, эшикни очишни хоҳламади. Уларнинг уриниши натижасиз қолди.

Бу орада Мушкетон иккала қирчангини олдига солиб йўлида кетаверди ҳамда Янги кўприқдан ўтгач, Айик кўчасига етди. Бу ерда соҳибиниг фармойишлирига амал қилиб, у от билан хачирни прокурор уйининг эшик болғачасига боғлаб кўйди-да, уларнинг эндиғи қисмати тўғрисида бош қотирмасдан Портос ҳузурига қайтиб, унга топшириқ адо этилганини маълум қилди.

Орадан бирмунча вақт ўтгач, нақ саҳардан бери қантарилган шўрлик ҳайвонлар эшик болғачасини тортиб, бирам шовқин сола бошладиларки, прокурор кичик мирзага кўчага чиқишини ва қўни-қўшнилардан бу от билан хачир кимга қарашли эканлигини суриштиришни топширди.

Кокнар хоним ўз тортигини таниди-ю, дастлаб уларнинг қайтарилишининг маъносига етмади, лекин ҳадемай Портоснинг ташрифи унга ҳаммасини изоҳлаб берди. Йигит ўзини қўлга олишни ҳар қанча истаса-да, қўзларида ғазаб чақнаб, таъсирчан маҳбубасининг қутини ўчириб юборди. Гап шундаки, Мушкетон ўз соҳибидан д'Артаньян ва Арамис билан учрашганини яширгаган ҳамда д'Артаньян малла отни ўзи Парижга миниб келган ва уч экюга сотиб юборган беарн айғирлигини таниб қолганини унга сўзлаб берган эди.

Прокурор хонимга Сен-Маглуар монастири ёнида мулоқот тайинлаб, Портос хайр-маъзур қилди. Унинг кетаётганини кўриб, прокурор уни тушликка таклиф этди, лекин мушкетёр энг маҳобатли бир алфозда бу таклифни рад қилди.

Кокнар хоним Сен-Маглуар монастири ёнига юраги дов бермай ташриф буюрди. Ўзини у ерда таъналар қутажагини у олдиндан билиб турарди, лекин Портоснинг кибор қилиқлари унга жуда кучли таъсир қилди.

Орияти келган эркак киши аёл бошига неки паънату таъналарни ёғдириши мумкин бўлса, ҳаммасини Портос прокурор хонимнинг эгик бошига тўкиб солди.

– Тавба-ей! – деди прокурор хоним. – Қўлимдан нима келса, мен ҳаммасини қилдим. Мижозларимиздан бири от олиб сотади. Унинг идорамиздан пул қарзи бор эди-ю, тўлашни истамасди. Мен бу хачир билан отни ўша қарз эвазига олувдим. У менга нақ қиролга муносиб отларни вайда қилиб эди.

– Билиб қўйингки, хоним, – деди Портос, – башарти ўша қаллобнинг сиздан беш экюдан зиёд қарзи бор экан, у ўғрининг ўзи.

– Арzonроқ нарсани қидириш ҳеч кимга тақиқланмаган-ку, ахир, жаноб Портос, – ўзини оқлашга уриниб эътиroz билдириди прокурор хоним.

– Бу гап рост, хоним, лекин кимки арzon-гаров нарсанинг пайига тушган экан, у бошқа бирорларнинг ҳам саховатли дўстлар қидиришига изн бериши керак.

Портос кетишга чоғланиб тескари ўгирилиб олди.

– Жаноб Портос! Жаноб Портос! – қичқирди прокурор хоним. Мен гуноҳкорман, буни тан оламан Сиз сингари келишган йигитнинг аслача-анжоми ҳақида гап кетгандан кейин мен савдолашиб ўтирмаслигим позим эди!

Бир оғиз гапирмасдан Портос яна бир қадам йироқлашди.

Прокурор хонимнинг қўзига у аллақандай ялтироқ буулутга ўраб чулғангандай, герсогиняю маликаларнинг бутун бир тўпи унинг оёқлари остига қоп-қоп олинларни ташлаётгандай кўриниб кетди.

– Тўхтанг, жаноб Портос, – қичқириб юборди у. – Худо ҳаққи, тўхтанг, гаплашиб олишимиз керак!

– Сиз билан сұхбат мени баҳтсизликка дучор қилади, – деди Портос.

– Бироқ менга айтсангиз-чи, талабингиз нима?

– Ҳеч нима, чунки сиздан бир нима талаб қилишу қилмаслик – барибир.

Прокурор хоним Портоснинг қўлига осилиб олдида, дард билан хитоб қилди:

– О, жаноб Портос, мен бу нарсаларнинг фаҳмига етмайман! Мен от нималигини билармидим? Жабдуқ нималигини мен билармидим?

– Бу ишни менга – бунинг фарқига борадиган одамга қўйиб бериш керак эди, хоним. Лекин сиз арзимаган тийинларни тежаб қолмоқчи бўлдингиз.

– Бу менинг хатойим бўлди, жаноб Портос, лекин мен уни тузатаман, ўрай агар, тузатаман.

– Хўш, қандай қилиб? – сўради мушкетёр.

– Менга қаранг. Шу бугун кечқурун жаноб Кокнар бир маслаҳат учун уйига чақиртирган, герсог де Шонникига боради. У ердан у икки соатсиз қайтмайди. Ке-

линг, биз ёлғиз бўламиз ва ўзимизга зарур ҳамма нарсани ҳисоблаб чиқамиз.

– Бош устига, азизам! Мана буниси бошқа гап!

– Шундай қилиб, мени кечирасизми?

– Кўрамиз, – салобат билан деди Портос.

Улар бир-бирига «оқшомгача», дея хайрлашиб ажралдилар. «Азбаройи шифо! – кўнглидан кечирди Портос кета туриб. – Бу гал, ниҳоят метр Кокнарнинг сандигига етишадиганга ўхшайман!»

V

Тунда мушукларнинг туси бир хил бўлади

Портос билан д'Артанъян тоқати тоқ, бўлиб кутган оқшом ҳам кирди.

Д'Артанъян милединикига ҳамишагидек соат тўққизларда ташриф буюрди. Йигит уни жуда хуш кайфиятда учратди; у ҳеч вақт унга бу қадар мулоийм манзират қилмаганди, Гасконлигимиз ўзининг номачаси топширилганлиги ҳамда ўз таъсирини ўтказганлигини дарров тушунди.

Кетти кирди ва шарбат узатди. Бека эса унга меҳрла кўз ташлаб, ўзининг энг дилбар табассуми билан жилмайиб қўйди, лекин шўрлик қиз қаттиқ ғамга чўкканидан, миледининг илтифотини пайқамади ҳам.

Д'Артанъян бу икки аёлга галма-гал боқиб, табиат уларни яратганда хатога йўл қўйганлигини кўнглида тан олишга мажбур бўлди: кибор хонимга у сотқин ва тубан қалбни, канизга эса герсогиня қалбини ато этган эди.

Соат ўнда миледида бесаранжомлик аломатлари зоҳир бўла бошлади. Д'Артанъян ҳам бунинг маъносини уқди. У соатига қараб-қараб қўяр, ўрнидан турар, яна ўтирас ва д'Артанъянга: «Сиз албатта жуда ёқимтойсиз, аммо кетсангиз тобора маҳлиё этган бўлардингиз!» – деб турган бир алфозда жилмайиб қўярди.

Д'Артаньян ўрнидан туриб шляпасини олди. Миледи унга бўса учун қўлини узатди; йигит қўлини қисиб қўйилганини сезди ва бу нарса таманнодан эмас, балки унинг чиқиб кетаётганидан миннатдорлик юзасидан қилинаётганини фаҳмлади.

– Уни телбаларча севади, – шивирлади у ва чиқиб кетди.

Бу дафъа Кетти уни кутиб олмади, у на даҳлизда, на йўлакда, на дарвозахонада йўқ эди. Д'Артаньяннинг зинани ва мўъжаз бўлмани ўзи қидириб топишига тўғри келди.

Кетти юзини қўллари билан беркитиб олиб юм-юм йифлаб ўтиради.

У д'Артаньяннинг кириб келганини пайқади, лекин бошини кўтартмади. Йигит унинг ёнига бориб, қўлларини кафтларига олди; шунда у ҳўнграб юборди.

Худди д'Артаньян тахмин қилганидек миледи мактубни олгач, қувончи ичига сифмай, ҳамма гапни хизматкорига айтиб берганди; сўнгра бу сафар Кетти топшириқни ўринлатиб адо этгани шукронасига унга ҳамён тухфа қилганди. Ўз хонасига киргач Кетти ҳамённи қунжакка улоқтириб ташлади, ўша ерда у очиқ ташланганича қолди; уч-тўртта олтин танга гиламга сочилиб ётарди.

Йигитнинг оҳиста силаганига жавобан қиз шўрлик бошини кўтарди. Унинг важоҳати д'Артаньянни қўрқитиб юборди; у илтижо билан унга томон қўлларини узатди-ю, лекин оғзини очишга ботинмади.

Д'Артаньяннинг қалбида раҳму шафқат нақадар кам бўлмасин, бу унсиз изтиробдан унинг юраги эзилиб кетди; бироқ ўзи илгаридан чизиб олган ҳаракат тартибининг лоақал бир жойини бузмоқ учун у ўзининг режаларига, хусусан эса сўнгги режасига ҳаддан ташқари ортиқ ёпишиб олган эди. Шу сабабдан у Кеттини ўз фикридан қайтариш қўлидан келишига сира умид боғламади, балки ўз қилигини шунчаки бир қасос йўли деб тасвирлаб берди.

Дарвоқе, бу қасоснинг унинг учун шу жиҳатдан анчагина енгиллиги бор эди, миледи хушторидан ўз ранги-рўйини яшириш истагида бўлса керак, хонадондаги ва ҳатто ўз ётоғидаги жамики чироқларни ўчиришни буюриб қўйган эди. Жаноб де Вард тонг отмасдан туриб, қуюқ зулмат пайти чиқиб кетиши лозим эди.

Бир дақиқадан сўнг улар миледининг ўз ётоғхонасига кирганини сездилар. Д'Артанъян дарров жовонга отилди. У, яширинишга аранг улгурган эди ҳамки, қўнғироқ товуши келди.

Кетти бекаси ҳузурига кириб, ортидан эшикни ёпиб қўйди, лекин тўсиқ шу қадар юпқа бўлганидан, икки аёл ўзаро гапларининг қарийб ҳаммаси эшитилиб турарди.

Сиёқидан миледининг қувончи чексиз эди; у ҳадеб Кеттими де Вард билан канизнинг сохта мuloқоти тафсилотларини майдачуидасигача такрорлашга қистар, у мактубни қандай олгани, жавобни қандай ёзгани, авзойи қандай бўлгани, чинакам ошиқча ўхшаган-ўхшамаганларини суриштирар, хотиржам кўринишига мажбур шўрпик Кетти ҳам бу саволларнинг ҳаммасига тутила-тутила жавоб берар эди, товушининг ҳазин оҳангি эса бекасининг сезги доирасидан тамоман четда қолаверди – худбинона баҳт эди бу.

Бироқ графнинг ташриф соати сурилиб келмоқда эди, миледи Кеттига де Вардни келгани ҳамон ҳузурига олиб киришни буюриб, уни ётоғидаги чироқни ўчиришга мажбур этди.

Кеттинг кўп кўз тутишига тўғри келмади. Д'Артанъян жовоннинг қалит тирқишидан бутун уйнинг зулматга чўкканни кўриши биланоқ, ундан сакраб чиқди; бу айни Кетти хонасининг миледи ётоғи томондаги эшигини ёпаётган дақиқада рўй берди.

– Нима шовқин? – сўради миледи.

– Бу мен, – нимтовушда жавоб берди д'Артанъян, – мен, граф де Вардман.

— Ѕ раббий, — деда ғудурлади Кетти, — у ҳатто ўзи тайин қилган соатгача ҳам тоқат қиполмади-я!

— Хўш? — овози қалтираб сўради миледи. — У нега кирмаяпти? Граф, граф, — илова қилди у. — Сизга ниго-ронлигимни биласиз-ку, ахир.

Бу даъватни эшишиб д'Артанъян Кеттини оҳиста нари суреб қўйди-да, дарҳол ётоқча йўналди.

Ўзини ўзга бир киши деб танитиб, баҳтли рақиби-га қаратса айтилган кўнгил дардларини қабул қилаёт-ган хуштор қалбини типкалагувчи алам-ситамдан уқубатлироқ қайфу-алам бўлмас.

Д'Артанъян ўзи назарда тутмаган ўша оғир аҳволга тушиб қолди: рашк ўти унинг бағрини қон қиласар, у ҳам шу тобда қўшни хонада бўзлаб ётган Кеттичалик азоб чекарди.

— Ҳа, граф, — унинг қўлларини ўз қўлларида сиқсан кўйи мөхри товланиб дерди миледи, — ҳа, сиз билан учрашган кезлар ҳар сафар нигоҳларингиз, сўзларингиз фош этиб турадиган муҳаббатингиздан баҳтиёрман. Мен ҳам сизни севаман. Оҳ, эртага, эртага сиздан мени ўйлаб юришингизнинг бирорта далилини олишни истайман, мени фаромуш этмаслигингиз учун эса — манг, буни олиб қўйинг.

У қўлидан узугини ечиб, уни д'Артанъянга узатди.

Д'Артанъян бу узукни миледининг қўлида илгари кўрганини эслади: бу гардиши олмосдан иборат ажойиб ёқут эди.

Д'Артанъяннинг дастлаб хаёлига келган нарса, узукни қайтариб бериш бўлди, лекин миледи уни олмади.

— Йўқ, йўқ, — деди у, — менга муҳаббатингиз нишонаси сифатида уни олиб қолинг... Бунинг устига уни қабул қилиш билан, — ҳаяжонли овозда қўшимча қилди у, — сиз, ўзингиз билмаган ҳопда, менга қўп яхшилик қиляпсиз.

«Бу аёлнинг турган-битгани сир-асрор», — хаёлидан ўтказди д'Артанъян.

Шу дақиқа у ўзида бор ҳақиқатни миледига айтиш хуруши туғилганини ҳис этди. У кимлиги-ю ва қандай интиқомли ниятлар билан бу ерга ташриф буюрганига иқрор бўлмоқ учун оғиз жуфтлаган ҳам эдики, шу дақиқада миледи гапида давом этиб қолди:

– Бечора дўстим, бу рўдапо гасконлик сизни ўлдириб қўяёзди-я.

Рўдапо дегани, у – д'Артанъян эди.

– Жароҳатларингиз сизга ҳалиям азоб беряптими? – сўради миледи.

– Ҳа, ёмон азоб беряпти, – тузукроқ жавоб бериши билмасдан деди д'Артанъян.

– Хотирингиз жам бўлсин, – шивирлади миледи, – мен сиз учун қасос оламан, қасосим ҳам аёвсиз бўлади!

«Йўқ! – кўнглидан ўтказди д'Артанъян – Орани очиқ қилишга ҳали эрта».

Д'Артанъян бу қисқа савол-жавобдан сўнг ўзини бирдан ўнглаёлмади, лекин унинг ўзи билан келган қасос хусусидаги ниятлари асар қолдирмай тарқалди-кетди. Бу аёлнинг д'Артанъян устидан ажиб бир ҳукмронлиги бор эди, бундан у нафратланар ва айни пайтида унга сажда ҳам қиласади; шу тариқа зид икки ҳиссиётнинг бир қалбдан жой олиши ва омихта бўлиб, аллақандай ғалати, иблисона мұхаббатга айланиши мумкинлигини илгарилари у сира хаёлига келтирмаганди.

Бу ўртада соат занг уриб қолди, ажралиш пайти бўлиб қолганди.

Миледининг ҳузуридан чиқиб кетишда д'Артанъян-нинг уни тарқ этаётганига афсусланаётганлигидан бўлак ҳисси йўқ эди ва улар бир-бирига путф этган бўсалар орасида келаси ҳафтага янги висол тайин этилди. Шўрлик Кетти хонасидан д'Артанъян ўтар чоғида унга ақалли бир-икки оғиз гап айтиб қолишнинг эви бўлар деб умид қилган эди, аммо миледи уни қоронғида ўзи кузатиб чиқди-да, у билан зинада туриб хайрмазур қилди.

Эрта билан д'Артанъян Атосникига физиллаб қолди. У шундай ғаройиб бир воқеага гирифтор бўлгандинки, Атоснинг маслаҳатига муҳтож эди. У ҳамма гапни сўзлаб берди: унинг ҳикояси асносида Атос бир неча бор қошларини чимириб қўйди.

– Миледингиз, – деди у, – менга жирканч нарса бўлиб туюляпти, лекин барибир уни алдаб, сиз хатога йўл қўйгансиз: ишқилиб, ёвуз душман орттириб олгансиз.

Бу гапни айтар экан, Атос д'Артанъяннинг бармоғидаги, эндиликда қутичада авайлаб сақлангувчи, қиролича узугининг ўрнини олган олмос гардишли ёқут узукка разм соларди.

– Бу узукка қарайпсизми? – оғайнилари олдида бундай шоҳона тухфани кўз-кўз қилиш имконидан боши қўкка етиб сўради гасконлик йигит.

– Ҳа, – деди Атос, – у менга бир васият зийнатни эслатяпти.

– Ажойиб узуг-а, шундай эмасми? – сўради д'Артанъян.

– Жуда зўр! – жавоб берди Атос. – Мен шу даражада тиниқ ёқут оламда иккита деб ўйламаган эдим. Ҳойна-ҳой, уни олмосингизга алмаштирган бўлсангиз керак?

– Йўқ, – деди д'Артанъян, – бу соҳибжамол инглиз хонимнинг тухфаси ёки аникрофи француз хоними ни, зеро гарчи ундан буни суриштириб кўрмаган бўлсам-да, унинг Францияда таваллуд топганига ишончим комил.

– Сиз бу узукни миледининг қўлидан олдингизми? – қичқириб юборди Атос, овозида эса қаттиқ таҳлика бор эди.

– Топдингиз. Буни менга бугун тунда инъом қилди.

– Менга шу узукни бир кўрсатинг-а, – деди Атос.

– Мана кўринг, – деди д'Артанъян узукни бармоғидан ечаркан.

Атос уни синчиклаб қўздан кечирди-ю, ранги ўчиб кетди; сўнгра чап қўлининг кичик бармоғига тақиб кўрди; узук худди шу бармоққа атаб буюртма қилин-

гандай лоппа-лойиқ келди. Атоснинг одатдаги ниҳоятда осойишта чеҳрасини ғазаб ва интиқом ифодаси тундлаштириб юборди.

– Бу ўша узукни ўзи бўлиши мумкин эмас, – деди у, – у қандай қилиб леди Кларикнинг қўлига тушиб қолиши мумкин? Шу билан бирга икки узук шунчалик ўхшаш бўлиши тасаввурга сифмайди.

– Сизга бу узук танишми? – сўради д'Артанъян.

– Мен уни таниганга ўхшаб кетдим, – жавоб берди Атос, – лекин янгишган бўлишим керак.

Узукни, ундан кўзини узмай д'Артанъянга қайтариб берди.

– Гап бундай, д'Артанъян, – деди у бир зум ўтгач, – бу узукни қўлингиздан ечиб қўйинг ёки тошини ичкарига қаратиб олинг: у менга шу қадар изтиробли хотиротларни қўзгатяптики, йўқса мен сиз билан бемалол гаплашолмайман... Сиз бир нарса хусусида мен билан маслаҳатлашмоқчи эдингиз, шекилли, қандай йўл тутишни билмайман деб эдингиз... тўхтанг... менга шу узукни яна бир марта кўрсатинг. Мен айтган узун қиррапарининг бири тирналган эди, бир воқеа сабабли...

Д'Артанъян узукни бармоғидан қайта ечиб, уни Атосга узатди.

Атос сесканиб тушди.

– Бир қаранг, – деди у, – хўш, қизиқ эмасми бу?

У ҳозиргина ёдига тушган тирналган жойни д'Артанъянга кўрсатди.

– Бу ёқут сизга кимдан қолган, Атос?

– Волидамдан, у эса онасидан ёдгорликка олган. Мен сизга айтиб ўтганимдек, бу қадимий оила бисоти эди... Бу узук ҳеч қачон оиласиз доирасидан чиқиб кетмаслиги шарт эди.

– Сиз бўлсангиз... сиз уни сотиб юбордингизми? – иккиланиб сўради д'Артанъян.

– Йўқ, – ғалати кулимсираб жавоб берди Атос, – мен уни худди сизга бугун тортиқ қилганларидек, муҳаббат тунида туҳфа қилган эдим.

Д'Артаньян ўйга толиб қолди; миледининг қалби унга аллақандай тубсиз ва мудҳиш ўпқон бўлиб туюлб кетди.

У узукни тақмади, балки чўнтағига солиб қўйди.

– Менга қаранг, – унинг қўлидан тутиб деди Атос, – сизни яхши қўришимни ўзингиз биласиз д'Артаньян. Ўғлим бўлса, уни сиздан ортиқ қўрмасдим. Гапимга ишонинг, бу аёлнинг баҳридан ўтинг. Мен уни танимайман, лекин алланечук ички садо менга унинг жувонмарг бўлган мавжудотлигини, унинг бир касофати борлигини менга айтиб турипти.

– Сиз ҳақсиз, – жавоб берди д'Артаньян. – Мен ундан ажраламан. Сизга очиғини айтсан, бу аёл менинг ўзимни ҳам чўчитмоқда.

– Азму саботингиз етармикан? – сўради Атос.

– Етади, – жавоб берди д'Артаньян, – мен буни пайсалга ҳам солиб ўтирумайман.

– Яхши, ўғлим. Сиз тўғри йўл тутган бўласиз, – деярли оталарча меҳр билан гасконлик йигитнинг қўлини қисиб деди Атос. – Парвардигор, ҳаётингизга эндиғина раҳна солган бу аёл унда даҳшатли асар қолдириб кетишини илоё раво қўрмасин.

Сўнг Атос д'Артанъянга ўз ўй-хаёллари билан танҳо қолиш истагида эканлигини билдириб ишора қилди.

Уйида д'Артанъян ўзига маҳтал Кеттини топди. Роса бир ойлик безгақдан сўнг ҳам у шу бугунги бедор ва машаққатли тундан кейинги сингари рангини олдирмаган бўларди.

Бекаси уни сохта де Вардинг ҳузурига жўнатган эди. Миледи ишқдан девона, баҳтдан мастона бўлиб қолганди: у хуштори қачон иккинчи тунни ато этишини билмоқчи эди.

Бояқиши Кетти ҳам безиллаб, ранги ўчиб д'Артанъяннинг жавобига илҳақ турарди.

Атоснинг йигитга нуфузи зўр бўлиб, энди нафсонияти ва қасос иштиёқи қониққандан кейин, дўстнинг насиҳати ўз қалби садосига қўшилиб кетиб, миледи-

дан воз кечишга жазм қилиш борасида д'Артанъянга күч бахш этди. У патни олиб қуидагиларни ёзиб берди:

«Хоним, яқин бир-икки күн ичида менинг васлим умидини қилманг; тузалганимдан бери баъзи ишларим бирам кўпайиб кетдики, уларга бир мунча тартиб киритишимга тўғри келиб қолди. Галингиз келганда сизга буни хабар қилиш шарафига ноил бўламан.

Кўлчаларингизни ўпиб қоламан.

Граф де Вард».

Ёкут тўғрисида бир сўз ҳам дейилмади. Гасконлик йигит қўлида миледига қарши қурол сақлаб қолмоқчи эдими ёки бўлмасам – очишини айтиб қўя қолайлик – у бу ёкутни аслача-анжом харид қилиш учун сўнгги восита сифатида ёнда қолдирдими экан?

Дарвоқе, бир даврнинг юриш-туришлари борасида бошқаси нуқтайи назаридан ҳукм чиқариш нотўғри бўлурди. Ҳар бир номусли киши бизнинг кунларда ўзи учун ор деб санаши мумкин нарса у маҳаллар жуда жўн ва жуда табиий бўлиб қўринарди ҳамда энг дуруст оиласардан чиқсан йигитлар, одатда, ўз маъшуқаларига қарам бўлардилар.

Д'Артанъян Кеттига мактубни елимламай берди; уни ўқиб чиқиб дастлаб, у ҳеч балони тушунмади, лекин кейин қайта ўқиб чиққач, қувончдан эси оғиб қолаёзди.

У бундай бахтга ишона олмасди; д'Артанъян оғзаки равища мактубда айтилган гапларни уқтиришга мажбур бўлиб қолди, мактубни топшириш пайти бечора қизгинага таҳдид солгувчи миледининг жizzаки феълинни юз-хотир қилмасдан Кетти Қирол майдонига оёқларини қўлга олиб чопиб кетди. Аёллар сарасининг қалби рақибасининг азиятларига шафқат қилмайди.

Мактубни Кетти қай тариқа келтирган бўлса, миледи худди шундай шошқалоқлик билан очди. Бироқ дастлабки ўқиган жумлаларданоқ унинг ранги қув ўчиб

кетди, кейин қофозни ғижимлаб ташлади. Кеттига ўгирлиб қаради, унинг қўзларидан ўт чақнарди.

- Бу қандай мактуб? – сўради у.
- Бу жавоб, хоним, – қалтираб жавоб берди Кетти.
- Бўлиши мумкин эмас! – бақириб юборди миледи.
- Бўлиши мумкин эмас! Аёл кишига бундай мактуб ёзишга дворяннинг қўли бормайди.

Бирдан у сесканиб тушди.

- Ё раббий, – шивирлади у, – наинки билиб қолган бўлса?

Ва у тақقا тўхтади.

У тишларини ғижирлата бошлади, ранги бўздай оқариб кетди. Тоза ҳаводан ютиниш учун у дераза ёнига бормоқчи бўлди-ю, лекин фақат қўлларини узата опди, холос, оёқлари қалтираб, креслога йиқилди.

Кетти, миледи ҳушидан кетди деб қарор қилиб, унинг корсажини ечмоқ учун югуриб борди, лекин миледи тезда ўрнидан турди.

- Сизга нима даркор? – сўради у. – Менга қўл тегизишга қандай журъат қилдингиз!

– Мен сизни ҳушдан кетди деб ўйлаб, ёрдам бермоқчи бўлдим, – миледининг юзида пайдо бўлган қўрқинчли ифодадан кути учиб жавоб берди оқсоч.

– Ҳушимдан кетдим? Мен? Мен-а? Сиз мени бирорта асаби бўш жинни деб ўйлаётган бўлманг, тағин? Мени ҳўрлаганларида мен ҳушимдан кетмайман – мен ўч оламан, эшитяпсизми?

У имо қилиб, Кеттига чиқиб кетишни буюрди.

VI

Қасос иштиёқи

Кечқурун миледи д'Артаньянни у келган замон ҳузурига олиб киришни буюрди. Аммо унинг дараги бўлмади.

Эрта билан Кетти яна д'Артаньяннинг ҳузурига келди-да, кечаги кун нелар кечган бўлса, ҳаммасини

сўзлаб берди. Д'Артанъян мийигида кулиб қўйди: ми-ледининг рашкли нафрати – унинг қасосдан муддао-си ҳам шу эди.

Кечқурун миледи кечагидан ҳам баттар ғаш бўлиб, гасконлик йигитга оид фармойишини қайта та-рорлади, лекин худди кечагидаги сингари унга беҳуда кўз тутгани қолди.

Келаси куни қиз д'Артанъяннинг ҳузурига ташриф буюрди, лекин у энди аввалги икки қунги сингари қувноқ ва дилкаш эмас, балки, аксинча, ўлгудек фам-гин эди. Д'Артанъян шўрлик қиздан унга нима бўл-ганини сўради. Жавоб ўрнига у чўнтағидан мактуб чиқарди-да, унга узатди.

Бу мактуб миледининг қўли билан битилган, аммо бу дафъа граф де Вардга эмас, балки д'Артанъяннинг ўзига йўлланган эди.

У мактубни очиб, ўқиб чиқди:

«Мұхтарам жаноб д'Артанъян, дўст-биродарларни, хусусан, олдинда узоқ ҳижрон турган пайтда фаро-муш этиш яхши эмас. Лорд Винтер билан мен кеча ва тунов куни сизни кута-кута кўзларимиз тўрт бўлди. Наинки бугун ҳам шу аҳвол такрорланса?»

Сиздан миннатдор Леди Кларик.

– Ҳаммаси бутунлай равшан, – деди д'Артанъян, – мен ҳам шу мактубни кутган эдим. Граф де Варднинг қадри тушган сайин, меники ортиб боряпти.

– Бораман денг ҳали? – сўради Кетти.

– Менга қара, азизам, – Атосга берган сўзидан қай-тиш ниятини ўз назаридаги оқлашга уриниб деди д'Ар-танъян, – шундай тайин таклифга ташриф буюрмас-лик инсофдан бўлмаслигини тушунгинг. Мен бормасам ташрифларимни узиб қўйганим сабабларини миледи тушунмайди, бирор гапни фаҳмлаб ҳам қолиши мум-кин, ким билади дейсан, бу тоифа аёлнинг қасоси нималар қилмайди.

– О, худойимей! – хўрсиниб қўйди Кетти. – Сиз ҳамма нарсани шундай тусда кўрсата биласизки, ўзин-

гиз мудом ҳақ бўлиб чиқасиз, аммо, ҳойнаҳой, сиз яна ишқибозлик қипляпсиз, мабодо бу сафар сиз унга ўз ҳақиқий номингиз билан ёқиб қолсангиз, унга сизнинг ҳақиқий қиёфангиз манзур бўлса, бу нарса биринчи галгидан беш бадтар ёмон бўлади-ку!

Бундан кейин нималар рўй беришини шўрлик қизнинг кўнгли қисман сезиб турарди.

Д'Артанъян қўлидан келганча қизни юпатиб, миледининг фусунларига учмасликка ваъда берди.

У Леди Кларикка путфкорлиги учун ўзининг ниҳоятда миннатдорлиги ҳамда ўзини унинг изму ихтиёрига ҳавола этажагини айтиб қўйишни Кеттига топширди. Бироқ ўз ҳуснихатини миледининг зийрак кўзлари таниб қолмас даражада ўзгартиришни эплаёлмаслигидан чўчиб, унга ёзиб беришга журъат қилимади.

Роппа-роса соат тўққизда д'Артанъян Қирол майдонида ҳозир бўлди. Даҳлиздаги мунтазир хизматкорлар огоҳлантирилганмиди, зеро, д'Артанъян уйга кирган заҳоти уларнинг бири у ҳақда миледига зудлик билан ахборот бергани чопқиллаб кетди, гарчанд мушкетёр ҳали унинг қабул қилиш-қилмаслигини ҳатто сўраб улгурмаган эди.

– Таклиф этинг, – дея лўнда қилиб бирам овози чин-ғиллаб гапирдики миледи, д'Артанъян уни даҳлиздаёқ эшилтиди.

Қарол уни меҳмонхонага кузатиб қўйди.

– Мени сўраганларга уйда йўқман, – деди миледи, – эшиятисизми, ҳеч ким учун.

Қарол чиқиб кетди.

Д'Артанъян қизиқиб миледига кўз ташлади: унинг ранглари синиқсан, кўзлари эса – кўз ёшларданми, бедор тунларданми – ҳорғин кўринарди. Ҳона одатдаги ча ёруғ эмасди, лекин бу атайин фир-ширага қарамасдан сўнгги икки кун мобайнида кемиргувчи безгаксимон ҳаяжон изларини яшириш жувоннинг қўлидан келмади.

Д'Артанъян худди одатдагидек назокатли алфозда миледининг ёнига йўлади. У ўзига-ўзи ақлга сифмайдиган зўрлик қилиб, очиқ юз билан жилмайиб қўйди, лекин бу табассум унинг ҳаяжондан буришиб кетган чехраси билан кам қовушарди.

Д'Артанъян миледидан ҳол-аҳволини суриштирган бўлди.

– Чатоқ, – жавоб берди у, – жуда чатоқ.

– Ундаи бўлса, – деди д'Артанъян, – мен ҳалал бердим. Сиз, албатта, оромга муҳтоҗсиз, мен дарҳол кетаман.

– Йўғ-эй! – деди миледи. – Аксинча, қолинг, жаноб д'Артанъян, сиздек улфат йигит билан ўтириш мени овутади.

«Ўҳ-хў! – хаёлидан ўтказди д'Артанъян. – У мен билан ҳеч бундай хушмуомалада бўлмаган, шай турмоқ керак».

Миледи ўзининг уқуви етган даражада дўстона оҳангга ўтди-да, сухбатга ажиб файз беришга уринди. Уни бир зумгинага тарқ этган ҳаяжон яна қайтди-ю, кўзлари тағин чақнаб кетди, ёноқларига ранг кирди, дудоқлари қизаринқиради. Д'Артанъянни ўз фусунлари билан аллақачонлар мафтун этган Сирсекя яна унинг қошида эди, ўзи сўнган деб ҳисоблаб юрган муҳаббат фақат мудроқда бўлиб, мана энди унинг қалбида қайтадан куртак ёзди. Миледи жилмаярди, д'Артанъян эса шу табассум учун ўз жонини жувонмарг қилишга тайёрлигини ҳис қилиб турарди.

Бу орада миледи сўзамолроқ бўла борди. У д'Артанъяндан унинг маъшуқаси бор-йўқлигини сўради.

– Оҳ! – қўлидан келган энг назокатли тарзда гапирди д'Артанъян. – Менга бу хил саволларни бериб, на-мунча бағритошлиқ қўлмасангиз? Ахир, сизни кўрган дамдан бери ёлғиз сиз билан нафас олиб, биргина сизнинг кўйингизда ўртнанаман-ку!

Миледи ғалати бир табассум қипди.

- Мени севаракансиз-да, а? – сўради у.
- Наинки буни гапириб ўтиришим шарт бўлса, наинки буни ўзингиз пайқамаган бўлсангиз?
- Ҳа, деяйлик, лекин ўзингиз биласиз, қалбдаги фурур қанчалик қучли бўлса, уни таслим қилиш шунчалик мушкул.
- О, машаққатлар мени чўчитмайди, – деди д'Артанъян, – мени иложи йўқ нарсалар даҳшатга солади, холос.
- Чин муҳаббат учун ҳеч иложи йўқ нарса бўлмайди, – эътиroz қилди миледи.
- Ҳеч-а, хоним?
- Ҳеч, – такрорлади миледи.
- «АЗбаройи шифо! – ўз-ўзича ўйлади д'Артанъян. – Муомаласи тубдан ўзгарди. Борди-ю, бу инжиқ аёлнинг менга ишқи тушиб қолган бўлса-ю, менга, менинг ўзимга – ўша граф де Вардга тортиқ қилган узук қабилидаги бир узук туҳфа қилмоқчи бўлса-я».
- Д'Артанъян шоша-пиша курсисини миледининг креслосига яқинроқ сурди.
- Менга қаранг, – деди у, – айтиётган муҳаббатингизни исбот этмоқ учун нималар қилган бўлардиниз?
- Мендан нимаки талаб этсангиз – ҳаммасини. Амр қилинг – мен тайёрман.
- Ҳаммасиними?
- Ҳаммасини! – қичқирди д'Артанъян, бу хил мажбуриятни зиммага оларкан, бунга ўзи кўп нарса тикмаётганини олдиндан билиб турган ҳодда.
- Яхши! Унда гаплашиб олайлик, – ўз навбатида креслосини д'Артанъяннинг курсисига яқинроқ суриб деди миледи.
- Қулоғим сизда, хоним, – жавоб берди у.
- Миледи ўйга толиб ва гўё тараддуллангандай бўлиб бир дақиқача жим қолди; сўнгра, афтидан, бир қарорга келди.
- Менинг душманим бор, – деди у.

– Сизнинг-а, хоним? – ўзини ҳайрон бўлганга солиб деди д'Артанъян. – Ё раббий, сиз бирам гўзал, бирам кўнгилчансиз, ахир шундай бўлиши мумкинми?

– Ашаддий душман.

– Ростданми?

– Мени шундай инсофисизларча ҳақорат қилган душманки, у билан менинг ўртамиизда энди ҳаёт-мамот жангги туғилди. Шерик сифатида сизга ишонсан бўладими?

Бу қасоскор мавжудот ўзидан нима исташини д'Артанъян дарров фаҳмлади.

– Бўлади, хоним, – тумтароқли қилиб гапирди у, – менинг қиличим ва жоним муҳаббатим-ла биргаликда сизнинг ихтиёргингизда.

– Ундей бўлса, – деди миледи, – агар ошиқлигингирига яраша мард ҳам бўлсангиз...

У индамай қолди.

– Хўш, унда нима? – сўради д'Артанъян.

– Унда, – бир дақиқалик сукутдан сўнг гапида давом этди миледи, – унда сиз шу бугундан эътиборан иложи йўқ нарсадан қўрқмасангиз бўлаверади.

– Йўқ, мен бундай баҳтга бардош беролмайман! – ўзини миледининг пойига ташлаб ва унинг қўлларини бўсалар билан кўмиб деди, энтикиб д'Артанъян.

«Сен ўша номард де Вардан мен учун қасос ол – тишларини қисиб ўйларди миледи, – кейин эса сендан қутулиб олиш қўлимдан келади, эй ўзига ишонган тентак, эй менинг интиқомимнинг кўр-кўрона қуроли».

«Ўз ихтиёринг билан оғушимга кел, риёкор ва шум аёл, – ўйларди д'Артанъян, – ёнимга кел! Шунда илгариги мени хўрлаганларинг учун, ўша сен менинг қўлим билан ўлдирмоқчи бўлаётган кишинг билан бирга устингдан бир купай».

Д'Артанъян бошини қўтарди.

– Мен тайёрман, – деди у.

– Бундан чиқди, мени тушунибсиз-да, жоним д'Артанъян? – сўради миледи.

– Мен истагингизни бир қиё боқишингизданоқ ўқиб олган бўлардим.

– Демак, қилинчингизни – аллақачон шунчалар донг чиқарган қилинчингизни мен учун яланғочлашга розимисиз?

– Истаган дақиқангизда.

– Аммо бундай яхшилигингизни мен қандай узарканман? – деди миледи. – Мен ошиқ аҳлини биламан: бу одамлар текинга ҳеч нима қилишмайди.

– Мен қандай мукофотни орзу қилишимни биласиз,

– жавоб берди д'Артанъян, – сиз билан менга муносиб ягона мукофотни!

У миледини оҳиста ўзига тортди.

– Таъмагир! – табассум билан деди миледи.

– Оҳ! – дея бу аёл унинг қалбида ўт олдириш уқувига молик шаҳват домига чинакамига илиниб, қичқириб юборди д'Артанъян. – Бахтим менга хомхаёл бўлиб туюлмоқда, у туш каби учеб кетмасайди деб мен мудом қўрқувда юрибман, мана, нима важдан уни ҳақиқатга айлантироққа ошиқмоқдаман.

– Ўша хаёлий бахтга етишинг-да, бўлмаса.

– Мен сизнинг ихтиёрингиздаман, – деди д'Артанъян.

– Гапингиз ростми? – шубҳанинг сўнгги қўлкасини қувиб сўзлади миледи.

– Мана шу жоду кўзларни ёшлатишга ботинган ўша муттаҳамнинг номини айтинг.

– Мени йифлаган деб сизга ким айтди?

– Менга шундай...

– Мен сингари аёллар йифламайдилар, – деди миледи.

– Яна яхши! Хуллас, менга унинг номини айта қолинг.

– Лекин ўйлаб кўринг, менинг сир-асоримнинг бариси унинг номидан иборат ахир!

– Бироқ бу номни мен билишим шарт-да.

– Ҳа, шарт. Мана кўрдингизми, мен сизга нақадар ишонаман!

– Мен бахтиёрман. Унинг номи?
– Сиз у одамни танийсиз.
– Танийманми?
– Ҳа.
– У менинг дўстларимдан битта-яримтасимасми иш-қилиб? – миледини ўзининг ҳеч нимадан хабари йўқли-гига ишонтиromoқ учун иккиланган бўлиб сўради д’Артанъян.

– Бундан чиқди, борди-ю, у дўстларингиздан бири бўлганда, сиз иккиланар экансиз-да? – қичқирди миледи ва қўзларидан таҳдид согувчи ўт чақнаб кетди.

– Йўқ, менга деса туғишган акам бўлмайдими! – гўё ҳаяжонини босолмай қичқирди д’Артанъян.

Гасконлик йигитимиз таваккалчиллик қилмаётганди, у ишга дангал киришган эди.

– Садоқатингиз менга манзур, – деди миледи.

– Эвоҳ! Наҳотки, мендаги сизга манзур бўлган бор нарса шугина бўлса? – сўради д’Артанъян.

– Йўқ, мен ўзингизни ҳам севаман, ўзингизни! – унинг қўлидан тутиб деди миледи.

Д’Артанъян қўлинни миледи қисганини сезди-ю, бундан гўё ундаги тафтли қалтироқ ўзига ҳам юққандай аъзойи бадани зирқираб кетди.

– Демак, мени севасиз! – ҳаприқиб деди у. – Оҳ, на-заримда телба бўлиб қолаётганга ўхшайман.

Йигит миледини бағрига олди. Миледи унинг бўса-сига чап беришга уринмади, лекин унга жавоб эҳти-рос ҳам қилмади.

Унинг лаблари муздек эди: д’Артанъянга худди ҳай-калини ўпгандай туюлиб кетди.

Барибир у ўзида йўқ шод – ишқ ўтида ёнарди; у миледининг нозик ҳисларига ишонишига, унинг де Варднинг жиноятига ишонишига сал қолди. Башарти де Вард шу тобда, шу ерда унинг ёнида бўлганида борми, уни ўлдириб қўйиши ҳеч гап эмас эди.

Миледи шу фурсатдан фойдаланди.

– Унинг номи... – оғиз очди у.

– Де Вард, мен биламан! – қичқириб юборди д'Артаньян.

– Бундан қандай хабар топдингиз? – йигит құлига ёпишган күйи унинг дил қаърига күз ташлашга уриниб сүради миледи.

Д'Артаньян қизишиб кетиб, хатога йўл қўйганини тушунди.

– Гапириңг, гапириңг! Гапирсангиз-чи, ахир! – дея тақрорларди миледи. – Бундан қандай хабар топдингиз?

– Қандай хабар топдимми? – қайта сўради д'Артаньян.

– Ҳа, қандай?

– Кеча мен бир хонадонда де Вард билан учрашиб қолган эдим, у менга, гапларига қараганда, унга сиз тұхфа қылған узукни күрсатди.

– Номард! – қичқириб юборди миледи.

Бу сўз жуда тушунарли сабабга кўра, унинг қоқ юрагига тегди.

– Хуллас? – савол оҳангида деди миледи.

– Хуллас, мен ўша номарддан сиз учун қасос оламан, – камоли жанговар алфозда жавоб берди д'Артаньян.

– Ташаккур, менинг жасур дўстим! – қичқирди миледи. – Ҳўш, қасосим қачон олинади?

– Эртага, шу тобда, қачон истасангиз.

Миледи: «Шу тобда!» деб юбораёзди, лекин у бу хил шошқалоқлик д'Артаньянга нисбатан унча илтифотли бўлмайди, деган андишага борди.

Устига-устак унинг минг-минг эҳтиёт чораларини кўриб қўймоги ва ўз шафесига ҳакамлар ҳузурида графга изоҳ беришдан қай йўсин бўйин товлашга оид минг-минг маслаҳатлар бермоғи зарур эди. Д'Артаньян унинг барча гумонларига бир оғиз гап билан барҳам берди.

– Эртага қасосингиз олинади, – деди у, – ёки мен ўламан.

– Йўқ! – жавоб берди у. – Сиз мен учун қасос оласиз, лекин ўлмайсиз. У қўрқоқ.

– Аёллар билан бўлса бордир, лекин эркаклар билан эмас. Бошқа бирорлар билмаса ҳам, у хусусидаги у-бу гапдан хабарим бор-ку.

– Бироқ, янгишмасам, у билан тўқнашганда тақдирдан нолишингизга ўрин қолмаган.

– Тақдир дегани – суюқоёқ хотиндай гап, бугун у сенга ёр бўлади, эрта эса терс қараб кетаверади.

– Бошқача қилиб айтганда, сиз иккиланиб қолдингиз.

– Йўқ, худо сақласин, мен иккиланаётганим йўқ, аммо менга атиги умид-у, ундан ортиқ ҳеч нимани инъом қилмасдан, мени тўппа-тўғри ажалга йўплаш инсофдан бўлармикан?

Миледи: «Вой, ҳамма гап шунда-да, дадилроқ бўлинг!», – деб турган нигоҳ билан жавоб қилди.

У ўз нигоҳини мулойим гап билан изоҳлаб берди:

– Сиз ҳақсиз.

– О, сиз фариштасиз! – қичқириб юборди д'Артаньян.

– Демак, биз гапни бир жойга қўйдик-а? – сўради у.

– Мен сиздан ўтинаётган нарса истисно, азизам.

– Агар хўп десам, муҳаббатимга шунда амин бўласизми?

– Менинг эртанги қуним йўқ, кутишга имконим ҳам йўқ.

– Секинроқ! Мен акамнинг оёқ шарпасини эшитяпман. У сизни бу ерда кўрмаслиги керак.

У қўнфироқ қилди. Кетти пайдо бўлди.

– Мана бу эшиқдан чиқинг, – кичкина яширин эшикни очиб деди миледи, – ва соат ўн бирда қайтиб келинг. Бу суҳбатни тугатамиз. Кетти сизни ҳузуримга ўтказиб қўяди.

Бу сўзлардан қиз бояқишининг ҳушидан кетишига сал қолди.

– Хўш, хоним! Нега энди ҳайкал сингари жойингизда қаққайиб қолдингиз? Эшиитдингизми? Соат ўн бирда жаноб д'Артанъянни ҳузуримга олиб кирасиз.

«Унинг ҳамма мулоқотлари соат ўн бирга тайинланса керак, – қўнглидан ўтказди д'Артанъян. – Бу одат тусига кириб қолибди».

У миледининг узатилган қўлини назоқат билан ўпиб қўйди.

«Бироқ, – кета туриб Кеттининг таъналарига жавоб берган кўйи ўйларди у, – бироқ мот бўлиб қолмай тағин! Бу аёлнинг ҳар қандай жиноятга қодирлигига шак-шубҳа йўқ. Эҳтиёт бўлайлик».

VII

Миледининг сир-асорори

Д'Артанъян уйдан чиқди-ю қизнинг ялиниб қисташларига қарамасдан Кеттиникига кирмади; у икки сабабга кўра: таъна, даъво ва ўтинчларга чап бермоқ, шунингдек, ўз ўй-фикрлари ва имкон даражасида бу аёлнинг ҳам ўй-фикрларининг учини топмоқ ва тагига етмоқ учун шундай қилди.

Бу можаронинг ҳаммасидаги бирдан-бир равшан нарса д'Артанъяннинг миледига мажнунларча ошиқлиги-ю, унинг йигитни сира севмаслиги эди. Бир зумгина, д'Артанъян уйга қайтиш, миледига узун мактуб ёзиш ва ўзи билан де Варднинг ҳануз бир шахснинг ўзи бўлиб келгани ва, бинобарин, де Вардни ўлдириш ўз-ўзини ўлдириш деган гап бўлишини эътироф қилиш энг яхши чора, деган қарорга борди. Бироқ уни ҳам қаҳрли қасос иштиёқи куйдирмоқда эди; у яна бир марта, энди ўз номи билан бу аёлнинг васлидан баҳраманд бўлгиси келарди, тўғрироғи, бу қасос унинг назарида маълум лаззатга моликлиги важҳидан ундан воз кечишга қурби етмас эди.

Миледи хоналарининг чий пардалар орасидан тараплувчи чироқ ёруғига бир назар солмоқ учун ҳар ўн

одимда бир ўгирилган кўйи у Қирол майдонини беш ёки олти карра айланиб чиқди; ётоқقا ўтишга миледи бугун биринчи галдагидек шошмасди, буниси аён эди.

Ниҳоят, чироқ ўчди.

Чироқ билан биргага д'Артанъян қўнглидаги сўнгги тарафдуд излари ҳам тарқалди; биринчи тун тафсилотлари унинг хотирига келди-ю, юраги орзиқиб, юзлари повуллаб, уйга кириб борди-да, Кеттининг хонасига отилди.

Бутун вужуди билан қалтираётган, ранги докадек оқариб кетган Кетти хушторининг йўлини тўсишга уриниб кўрди, лекин диққат билан қулоқ солиб ўтирган миледи д'Артанъяннинг кирганини пайқаб қолиб, эшикни очди.

– Киринг, – деди у.

Буларнинг ҳаммаси шундай ақлга сифлас бир беҳаёлик, шундай мислсиз безбетлик билан суфорилган эдики, д'Артанъян ўзи кўраётган ва эшитаётган нарсаларга ишона олмай турарди. У фақат тушга кирадиган ўша хаёлий саргузаштларнинг иштирокчисига айланиб қолгандай сезар эди ўзини.

Шунга қарамасдан унга оҳанрабо темирни тортгандай таъсирини ўтказгувчи тортиш кучга ён бериб, у шиҳдат билан миледининг истиқболига отилди.

Унинг ортидан эшик ёпилди.

Кетти ўзини эшик томон отди.

Рашқ, алам, хўрланган фурур, хуштор аёлнинг қалбida туғён қилгувчи жамики эҳтирослар уни фош этишга ундар, лекин бу хил фитнада иштирок этганини тан олган тақдирда у нобуд бўларди, бу етмагандай, унинг учун д'Артанъян умрбод қўлдан кетган бўларди. Севги тақозо этган бу сўнгги андиша уни яна шу сўнгги қурбонни ҳам беришга кўндириди.

Д'Артанъянга келсак, у ўз орзу-армонларининг интиҳосига етган эди: миледи шу тобда унинг рақибини эмас, унинг ўзини сўймоқда ёки ўзини сўйганга солмоқда эди. Рост, хуфия ички садо ёш йигитга унинг

атиги қасос қуролилиги, уни бор-йўғи қотилликни амалга оширсин деб эркаланаётганларини унга шипшиб турарди, аммо фуур, орият, телбаларча ҳавас бу садонинг uninи ўчирап, бу фулуни бўғарди. Устига-устак, гасконлик йигитимизнинг ўз-ўзига биноси камчил эмасди, у ўзини де Вард билан ҳаёлан қиёслаб кўрар ва ўзини д'Артанъянни д'Артанъянилиги учун севиб бўлмасликнинг боисига жавоб ахтарарди.

Хуллас, у ҳозирги лаҳза ҳиссиётларига боши билан фарқ бўлди. Энди миледи унга ўша бир нафас уни даҳшатга солган ниятлари шум аёл бўлиб кўринмасди; бу ҳозир сиртдан қарагандা ўзи ҳам кайфини сураётган, муҳаббатга буткул шўнғиган оташин маъшуқа эди.

Шу асно икки соатлар ўтиб кетди. Ошиқ-маъшуқларнинг завқу шавқлари бора-бора сўнди, фафлат учун д'Артанъяндаги мавжуд сабаблар ўзида бўлмаган миледи биринчи бўлиб ҳақиқатга қайтди-да, йигитдан келаси қуни граф де Вардни муборазага чақиргудек бирор баҳона топган-топмаганини сўради.

Бироқ д'Артанъяннинг ҳаёллари энди мутлақо бошқа оқимга кириб, у бир тентак сингари ўзини унутиб қўйди ва ҳазил-ҳазил билан қиличбозлик муборазаси учун ҳозир вақт ўта бемаҳал деб эътиroz билдириди.

Ўзини банд этган бирдан-бир нарсага бу поқайдлик миледини қўрқитиб юборди-ю, унинг саволлари қатъийроқ тусга кирди.

Шунда, ҳеч қачон бу бўлмағур мубораза хусусида астойдил фикрламаган д'Артанъян сухбатни бошқа мавзуга кўчиришга ҳаракат қилди, лекин энди у бунинг уддасидан чиқолмасди.

Миледининг расо ақли ва метин иродаси йигитнинг ўзи илгаридан белгилаб қўйган ҳадлардан чиқиб кетишига изн бермади.

Д'Артанъян миледига де Вардинг гуноҳидан ўтишни ва ўзининг ёвуз ниятларидан қайтишни насиҳат қилишдан бошқа гап топа олмади.

Бироқ унинг дастлабки сўзлариданоқ ёш жувон сес-
каниб тушди-ю, ундан ўзини олиб қочди.

– Қўрқаётган бўлманг тағин, муҳтарам д'Артанъян?
– қоронғида ғалати чинқиллаб чиққан овоз билан ке-
сатиб сўради у.

– Топган гапингизни қаранг, азизам! – жавоб бер-
ди д'Артанъян. – Хўш, борди-ю, ўша шўрлик граф де
Варднинг гуноҳи сиз ўйлагандан камроқ бўлса-чи?

– Ҳар қалай, – бағритошлиқ билан гапирди миледи,
– у менга панд берди. Модомики, шундай экан – у ўлимга
маҳкум.

– Уни сиз ҳукм этган бўлсангиз, майли у ўлсин! –
деб қатъий гапирди д'Артанъян, овози миледига чек-
сиз ихлосга тўлиб-тошгандай эшитилиб кетди, миле-
ди яна унинг пинжига суқилиб олди.

Миледи учун тун кўп чўзиљдими-йўқми, биз буни айта
олмаймиз, аммо ҳадемай бутун ётоқни ўзининг оқиши
нурларига кўмиб, чий парда орасидан тонг ёришган-
да д'Артанъянга у билан ўтган тун ҳали-бери икки соат
ҳам бўлмагандай эди.

Шунда д'Артанъяннинг ўзини тарқ этишга чоғланан-
ётганини қўрган миледи унга ўзи учун де Вардан
қасос олиш хусусидаги ваъдасини эслатди.

– Мен тайёрман, – деди д'Артанъян, – лекин аввало
бир нарсага ишонч ҳосил қилиб олишни истардим.

– Хўш, нимага? – сўради миледи.

– Мени севишингизга.

– Назаримда, сизга буни исботлаб бўлдим.

– Ҳа, мен ҳам жону таним билан сизникиман.

– Ташаккур сизга, менинг жасур маъшуғим! Лекин,
ахир, сиз ҳам ўз муҳаббатингизни, мен ўзимникини
исботлаб берганим сингари исбот қиласиз, шундай
эмасми?

– Албатта, – тасдиқлади д'Артанъян. – Лекин, ўзин-
гиз айтаётгандай, мабодо мени севсангиз, наинки мен
учун ақалли озгина қўрқмасангиз?

– Нимадан қўрқардим?

– Нимадан деганингиз нимаси? Мен оғир шикастланишим, ҳатто ҳалок бўлишим мумкин.

– Бундай бўлиши мумкин эмас, – деди миледи, – сиз жуда довюраксиз. Қиличлашишнинг роса ҳадисини олгансиз.

– Айтинг-чи, бошқа бир восита бўлса-ю, у қасдингизни худди шу зайл олиб берса, муборазага ҳам ҳожат қолдирмаса, сизга шу афзал эмасмиди, ахир?

Миледи индамасдан хушторига қараб қўйди: оқишнамо тонг яллифи унинг оч тусдаги қўзларига ғалати, мудҳиш ифода бериб турарди.

– Рост-а, – деди у, – назаримда иккиланиб қолдингиз.

– Йўқ, иккиланганим йўқ, лекин бечора графдан кўнглингиз қолгандан бери, гапнинг очиғи, унга раҳмим келяпти ҳамда менингча, эркак зоти учун сизнинг муҳаббатингиздан маҳрум бўлишнинг ўзи шундай даҳшатли жазоки, унга ўзга бирор йўсинда жазо беришга энди ҳожат ҳам йўқ.

– Уни севишимни сизга ким айтди? – сўради миледи.

– Ҳар қалай, ўзимга ортиқча бино қўймаган ҳолда, шу тобда бўлак кишини севасиз деб ўйлашга журъат қиласман, – мулойимлик билан гапирди йигит, – ҳамда сизга такрор айтаманки, мен графга ҳамдардман.

– Сиз-а?

– Ҳа, мен.

– Лекин нега энди айнан сиз?

– Чунки ёлғиз мен воқифманки...

– Нима?

– ... Унинг айби бу эмас ёки аниқроғи, сиз ўйлаган гуноҳни қиласмаган эди.

– Изоҳлаб беринг, – ташвишли овозда деди миледи, – изоҳлаб беринг, негаки, сиз бу билан нима де-моқчи бўлаётганингизни тушунмаётибман.

У ўзини оғушида олиб ўтирган д'Артанъянга қараб қўйди-ю, қўзларида ўт пайдо бўлди.

– Мен ор-номусли одамман, – деди бу гапларга бар-хам беришга қарор қилган д'Артанъян, – ҳамда муҳаббатингизга восип бўлган чоғдан бери, унга амин бўлган чоғдан бери... муҳаббатингиздан кўнглим тўқ бўлиши мумкин-ку ахир, шундай эмасми?

– Ҳа, ҳа, албатта... У ёғи!

– Хўш, мен ўзимда йўқ шодман ва кўнглимдаги бир гап мени хижолат қилиб турибди.

– Бир гап?

– Мабодо севгингиздан шубҳада бўлганимда эди, мен буни айтиб ўтирмасдим, лекин сиз мени севасиз-ку, соҳибжамол маҳбубам? Шундай эмасми, сиз, сиз мени севасиз-а?

– Албатта, севаман.

– У ҳолда айтинг-чи: ҳаддан ортиқ муҳаббат мени сизга олдин бирор гуноҳ иш қилиб қўйишга мажбур этган тақдирда, сиз мени авф этармидингиз?

– Балким.

Д'Артанъян лабларини миледининг дудоқларига яқинлаштироқчи бўлди, лекин миледи уни итариб ташлади.

– Бир гап... – ранги ўчиб деди у. – Бир гапингиз нимаси?

– Сиз шу пайшанба куни худди мана шу хонада де Вард билан кўришгансиз, шундай эмасми?

– Менми? Йўқ, бўлмаган гап, – деб у бирам қатъий оҳангда пинагини бузмай гапирдики, д'Артанъяннинг комил ишончи бўлмаган тақдирда унинг шубҳага бориб қолиши ҳеч гап эмасди.

– Ёлғон гапирманг, дилбар малагим, – табассум билан эътиroz қилди у, – бунинг фойдаси йўқ.

– Буларнинг ҳаммаси нима деган гап? Гапирсангиз-чи? Сиз менинг жонимни суфуриб оляпсиз.

– О, ўзингизни босинг, менга нисбатан сиздан ҳеч бир гуноҳ ўтгани йўқ, мен сизни аллақачонлар афв этганман.

– Хўш, у ёғи нима, у ёғи?

– Де Варднинг ҳеч мақтанаңдиган жойи йўқ.
– Боиси нима? Ахир, ўзингиз айтиб эдингиз, бу узук...
– Жонгинам бу узук менда. Ҳузурингизда пайшанба куни бўлган граф де Вард-у, шу бугунги д'Артанъян – бу бир кишининг ўзгинаси.

Эҳтиётсиз йигит иболи таажжубни қўз ёшлар билан яқунлангувчи енгил-еъли тўполонни қутганди, лекин у ёмон панд еб қолди, унинг бу фафлати қўп чўзилмади ҳам.

Миледи рангида ранг қолмай қўрқинчли бир алфоз-да ўрнидан қўзғалди ва шиддатли зарб билан д'Артанъянни қўкрагидан итариб ташлаб, тўшақдан сапчиб турди.

Афв этишини тавалло қилиш истагида д'Артанъян уни юпқа батист пенюаридан тортди, лекин у йигитнинг қўлидан юлқиниб чиқиб кетишга уринди. Бу кучли, кескин ҳаракатдан батист йиртилиб кетди-ю, унинг очилиб қолган момикдай оппоқ бир гўзал кифтида д'Артанъян мислсиз даҳшат билан нилуфар гулини – жаллоднинг шармисор қилгувчи қўли билан босилган ўчмас тамғани кўриб қолди.

– Астағфурулло! – пенюарни қўлдан чиқариб, бақириб юборди у.

У дами ичига тушиб, караҳт бўлиб, эти музлаб, тўшакда турганича қотиб қолди.

Бироқ, д'Артанъяннинг даҳшати миледига ўзининг фош этилганини билдириб қўйди; шак-шубҳа йўқ, у ҳаммасини қўрган. Энди ёш йигит унинг сирини, ҳеч кимга маълум бўлмаган даҳшатли сирини билиб олди.

Энди у йигит томон қутурган аёл сингари эмас, ярапанган қоплон каби ўгирилди.

– Лашнати! – деди у. – Менга разилона хиёнат қилганинг каммидики, сиримни ҳам билиб олдинг! Сен ўласан!

У пардоз жойида турган кичикроқ қадалма нақшли кутича ёнига югуриб бориб, бамисоли безгақдан қалтираётган қўли билан уни очди-да, кичкина олтин соп-

ли ўткир ва юпқа тиғли ханжарни олиб, орқага, ярим яланғоч д'Артанъян томонга отилди.

Маълумки, ёш йигит довюрак эди, лекин бу буришган башара, бу ола-куласи чиқиб кетган ваҳимали қорачиқлар, бу рангпар ёноқлар-у қип-қизил лаблар унинг ҳам қутини учирив юборди; у гүё опдига ўрмалаб келаётган илонни қўриб қолгандек девор сари сурилиб олди; унинг тердан нам қўли пайпаслаб бориб, иттифоқо қиличга тегиб кетди-ю, уни қинидан суфуриб олди.

Бироқ қиличга парво қилмасдан унга ханжар ургани миледи каравотга чиқишга уринарди ва қилич учи ўз кўксига тиralганини сезгандагина тўхтаб қолди.

Шунда у бу қилични қўллари билан ушлаб олишга тириша бошлади, лекин д'Артанъян унинг бундай қилишига халал бериб ва ҳадеб қилични дам унинг кўзларига, дам кўксига тутиб, Кетти хонасининг эшиги томон чекиниш пайида ерга сирфалиб тушди.

Бу ўртада миледи алланечук ҳайвонсимон пишқириб, жон-жаҳди билан унга ташланишда давом этарди.

Бу энди ҳақиқий мубораза тусига кира бошлаган бўлиб, д'Артанъян аста-секин ўзини ўнглаб опди.

– Жуда соз, гўзалим! Жуда соз! – такрорларди у. – Бироқ, азбаройи худо, ўзингизни босинг, йўқса, мен сизнинг гулдай юзчаларингизга иккинчи нилуфарнинг суратини чизиб қўяман.

– Номард! Номард! – бўкирарди миледи.

Д'Артанъян ҳамон эшик сари чекинган қўйи мудофаа ҳолатида турди.

Миледи унга етиб олмоқ учун курсиларни ағдариб у – ўзини ҳимоя қилмоқ учун уларнинг орқасига пана бўлиб қўтарган тақири-туқурга Кетти эшикни очиб қолди. Эшикка яқинлашмоқ учун усталик билан ҳаракат қилаётган д'Артанъян шу паҳзада ундан уч қадамларча берида эди. Бир сакраш билан у ўзини миледининг хонасидан оқсоchnинг хонасига урди-ю, эшикни яшин тезлигида қарслеплатиб ёпиб ва Кетти уни там-

балаб бўлгунча гавдасининг бор вазни билан итариб турди.

Шунда миледи аёлларга хос бўлмаган файритабиий куч намойиш этиб, ўз ётоғини оқсочнинг хонасидан ажратиб тургувчи тўсиқни синдириб ташлашга уриниб кўрди; сўнгра бунинг иложи йўқлигига қаноат ҳосил қилгач, эшикка ханжар санча бошладики, унинг зарбларидан баъзилари ёғочни паррон тешиб ўтди. Ҳар зарб даҳшатли қарғишлар остида бериларди.

– Бўл, бўл, Кетти, – эшик танбаланиб бўлгандан кеинин нимтовушда деди д'Артанъян, – уйдан чиқиб кетишимга қарашиб юбор. Агар унинг ўзини босиб олишга фурсат берсак, у хизматкорларига мени ўлдиришни буюради.

– Бироқ шу туришда кетолмайсиз-ку, ахир! – деди Кетти. – Сиз деярли ялангочсиз.

– Ҳа, ҳа, бу тўғри, – деди фақат эндиғина ўз уст-бошига қўзи тушган д'Артанъян, – мени бир амаллаб кийинтиргин, фақат тезроқ. Тушунгин, бу ҳаёт-мамот ма-саласи.

Кетти буни жуда яхши тушуниб турарди; у бир пасда унга қандайдир гулдор аёл кўйлагини, кенг тумоқ ва ёпинчини илиб қўйди, сўнгра қўлонтоёқ туфли кийгизиб, уни зинадан пастга судраб кетди. Бу айни – миледи қўнфироқ чалиб бутун уйни бошига қўтариб бўлган маврид эди. Миледи ҳам ярим ялангоч ҳолда деразадан бошини чиқариб:

– Чиқарманг! – деб қичқирган дақиқада дарвозабон эшикни очиб турган эди.

VIII

Атоснинг сира овора бўлмасдан ўз аслаҳа-анжомини топиб олгани

Ёш йигит қочиб кетди, у эса иложсиз дўқлар билан ҳамон таҳдид қиласарди. У кўздан ғойиб бўлган дамда миледи хушидан кетиб йиқилди.

Д'Артаньян шу қадар гангиб қолган эдики, Кеттининг келгуси қисмати ҳақида бош қотириб ўтирмай, Париж ярмини чопиб ўтди ва Атоснинг эшиги тагига келиб тұхтади. Маънавий изтироб, таъқиб этаётган даҳшат, онда-сонда унинг изидан тушган патрулларнинг ҳай-қириқлари, каллайи-саҳарга қарамасдан ўз юмушлари билан кетаётган илк йўловчиларнинг ҳой-хуйлари – буларнинг ҳаммаси уни жадаллаштиради, холос.

У ҳовлидан ўтиб олди, учинчи қаватга чиқди-да, жон-жаҳди билан Атоснинг эшигини қоқа бошлади.

Унга эшикни уйқудан күзлари салқиган Гримо очди. Д'Артаньян хонага шундай шиддат билан отилиб кирдик, сал бўлмаса уни уриб йиқитаёзди.

Ўзининг одатий гунглигига хилоф равишда бу гал бояқишил тилга кирди.

– Ҳой, сен! – бақирди у. – Сенга нима керак, уятсиз? Қаёққа суқилиб кепяпсан, ҳароми?

Д'Артаньян тумоғини четга суріб қўйди-да, қўлинни ёпинчи остидан чиқариб олди. Мўйлов ва яланғоч қиличга қўз тушиб, шўрлик Гримо қаршисида эркак киши турганини фаҳмлаб қолди. Шунда у буни қотил деб қарор қилди.

– Ёрдамга! Халос этинг! Ёрдамга! – бақирди у.

– Жим бўл, тентак! – деди йигит. – Мен д'Артаньянман. Наинки мени танимаган бўлсанг? Хўжайининг қани?

– Сиз – жаноб д'Артаньянмисиз? Бўлмаган гап! – қич-қирди Гримо.

– Гримо, – ўз ётоғидан эгнида чопон билан чиқаркан деди Атос, – сиз тилга киришни эп кўрдингиз, шекилли.

– Тақсир гап шундаки...

– Жим бўлинг!

Гримо индамай қолди-ю, фақат ўз соҳибига д'Артанянни ишора қилди.

Атос ўртогини таниди ва ўзининг бутун сполигига қарамасдан хаҳолаб қулиб юбордики, унинг бу қаҳ-

қаҳасини кўз ўнгида намоён бўлган ғаройиб маскарад уст-боши тўла оқларди, чаккага қўндирилган тумоқ, ергача судралиб тушган юбка шимарилган енглар-у, ҳаяжонли юзда диккайиб турган мўйловлар.

– Кулманг, дўстим, – деди д'Артанъян, – худо хайнингизни берсин, кулманг, чин сўзимни бераманки, аҳвол қуладиган эмас!

Бу сўзларни у шундай жиддий бир тарзда ва шундай чинакам бир даҳшат билан айтдики, Атоснинг кулгиси узилиб қолди.

– Бирам рангингиз ўчиб кетибдики, дўстим – д'Артанъяннинг қўлларидан ушлаб туриб деди у. – Ярадор-масмисиз ишқилиб?

– Йўқ, лекин боягина жуда ёмон ҳодиса содир бўлди. Ёлғизмисиз, Атос?

– Азбаройи шифо, шу маҳалда меникида ким ҳам бўларди!

– Буниси яхши!

Д'Артанъян шоша-пиша Атоснинг ётоғига ўтди.

– Қани, сўзлайверинг! – ортидан эшикни беркитиб ҳамда ўзларига ҳеч ким халал бермаслиги учун унинг илгагини суриб деди у. – Қирол қазо қилмадими ишқилиб? Кардинални ўлдириб кетмадиларми? Юзингизга қараб бўлмайди? Тезроқ гапирсангиз-чи, ахир, хавотирдан менинг ҳол-жоним қолмади.

– Атос, – деди д'Артанъян эгнидаги аёл либосини ечиб ташлагач, қўйлакчан қолгач, – ақлга сифмайдиган, қулоқ эшитмаган воқеани эшитишга ҳозирланинг.

– Аввал мана бу чопонни кийиб олинг, – таклиф этди мушкетёр.

Д'Артанъян чопонни кийди, лекин енгларини дарров топа олмади – унинг ҳаяжони шу даражада зўр эди.

– Шундай қилиб? – сўради Атос.

– Шундай қилиб, – Атоснинг қулоғига энгашиб ва овозини пасайтириб гапирди д'Артанъян, – хуллас, ми-леди кифтидан нилуфар гули билан тамғаланган.

– Оҳ! – гўё юрагига ўқ қадалгандай қичқириб юборди мушкетёр.

– Менга қаранг, – деди д'Артанъян, – ўша аёлнинг ҳақиқатан ўлганига ишончингиз комилми?

– Ўша аёлними? – деб Атос бирам бўғиқ товуш билан қайта сўрадики, д'Артанъян унинг гапини аранг илғаб олди.

– Ҳа, ўша сиз менга бир қун Амёнда ҳикоя қилиб берганингиз.

Атос инграб бошини чангллади.

– Буниси йигирма олти-йирма етти ёшларда, – гапида давом этди д'Артанъян.

– Сочлари сарғиштобми? – сўради Атос.

– Ҳа.

– Қошлари қора, қора киприкли, кўзларининг ранги оч, ажабтовур оч мовийми?

– Ҳа.

– Барваста, қадди-қомати келишганми? Чап томонда – озиги ёнидаги бир тиши йўқми?

– Ҳа.

– Нилуфар тамғаси кичикроқ сарғимтири тусда ва турпли дорилар ёрдамида чала ўчирилгандайми?

– Ҳа.

– Бироқ сиз уни инглиз деб эдингиз-ку?

– Уни ҳамма миледи деб атайди, лекин унинг француз бўлиши жуда эҳтимол. Ахир, лорд Винтер – борйуғи унинг эрининг акаси-да.

– Д'Артанъян, мен уни кўришни истайман.

– Эҳтиёт бўлинг, Атос, эҳтиёт бўлинг: сиз уни ўлдиришга урингансиз. Бу шундай аёлки, у қаримта қайтаришдан, қайтарганда ҳам бехато қайтаришдан тоймайди.

– У бирор гапни айтиб беришга журъат қилмайди, бу унинг ўзининг чувини чиқариб қўяди.

– Унинг қўлидан ҳар нарса келади! Уни ҳеч қутурган важоҳатда кўрганмисиз?

– Йўқ.

– Бу йўлбарс, қоплон! Жон Атос, иккимизнинг бoshimizga даҳшатли қасос фалокатини солиб қўйдим-ми деб жуда қўрқаман.

Д’Артанъян миледининг телбаларча ғазаби ва унинг ўлдираман, деб қилган дағдағаларининг ҳаммасини Атосга сўзлаб берди.

– Сиз ҳақсиз, ўлай агар, мен ҳозир ҳаётим учун бир мири ҳам бермаган бўлардим, – деди Атос. – хайриятки, биз индинга Парижни тарқ этамиз, бизни Ларошелга жўнатсалар керак, биз жўнаб кетгандан кейин эса...

– У сизни таниб қолса борми, кетингиздан дунёning нариги бурчига етиб боради. Ундан кўра, унинг қаҳру ғазаби ёлғиз менинг бошимга туша қолсин.

– Э, дўстим-эй, садқайисар, ўлдиrsa-ўлдиравермайдими! – деди Атос. – Мени ўз ҳаётини қадрлайди, деб ўйлаётган бўлманг тафин?

– Бу нарсаларнинг ҳаммасининг тагида мудҳиш бир сир бор. Биласизми, Атос бу аёл – кардиналнинг жосуси, мен бунга аминман.

– У ҳолда эҳтиёт бўлинг. Башарти, кардинал Лондон воқеаси учун сизга тан бермаган бўлса, унда у сизни ёмон кўриб қолган. Бироқ ошкора тақайдиган айб йўқ, ўша адоват муқаррар тошиб чиқиши шартлиги, хусусан, бу кардиналнинг адоваткашлиги важҳидан эса эҳтиёт бўлинг! Уйдан чиқкан кезлари ёлғиз чиқманг, тамадди қилган кезлари эҳтиёт бўлинг, қисқаси – ҳеч кимга, ҳатто ўз соянгизга ҳам ишонманг.

– Хайриятки, – деди д’Артанъян, – индин оқшомигача етиб олсан бўлгани, негаки, армияда душман аскарларидан ташқари ҳадиксирайдиган ҳеч ким бўлмайди, деб умид қиласман.

– Ҳозирча эса ўзимнинг таркидунё ниятларимдан кечаман-да, ҳамма ерда сизга ҳамроҳ бўлиб юраман. Сиз Гўрковлар кўчасига қайтмоғингиз лозим, мен сиз билан бирга бораман.

– Бироқ бу нечоғпи яқын бўлмасин, – эътиroz қилди д'Артанъян, – мен у ерга бу туришда бора олмайман.

– Ҳақ гап, – тасдиқлади Атос ва қўнғироқни чалди. Гримо кириб келди.

Атос имо-ишора билан унга д'Артанъянниги бошиб, у ердан уст-бош келтиришни буюрди. Гримо, худди шу тарзда ишора билан, ҳаммасини жуда яхши тушунганини жавоб қилди-да, чиқиб кетди.

– Шунақа гаплар, жон дўстим, – деди Атос, – бироқ бу воқеанинг ҳаммаси аслаҳа-анжом ишида бизга ҳаргиз дармон бўлмайди, зеро янглишмасам, сизнинг бутун лаш-пушларингиз милединикида қолган, унинг кийимларингизни қайтараман деб овора бўлиши даргумон. Хайриятки, ёқутингиз бор.

– Ёқут сизники, жон Атос! Ахир, бу оила зийнати деб ўзингиз айтдингиз-ку.

– Ҳа, отам уни икки минг экюга сотиб олган – бир вақтлар у менга шундай деб юрарди. У отамнинг онамга қилган тўёналарининг бир қисмини ташкил қилган, ўзи ҳам ниҳоятда нодир эди. Онам уни менга тухфа қилди, мен эса паст бўлсам, бу узукни табаррук қилиб асраб юриш ўрнига, уни шу ярамас аёлга тортиқ қилиб юбордим.

– У ҳолда, бу узукни ола қолинг, азизим, уни сиз нечоғпи қадрлашингиз позимлигига ақлим етади.

– Бу узукни жинояткор қўлларга тушиб чиққандан сўнг олайми! Минбаъд! Бу узук ҳаром бўлган, д'Артанъян.

– Ундей бўлса, уни сотиб юборинг.

– Волидам қўлидан олган ёқут узукни сотайми? Эътироф этаман, мен буни шаккоклик деб санаган бўлурдим.

– Унда уни гаровга қўйинг, шунда сиз, шак-шубҳасиз, қарийб минг экюча пул оласиз. Бу пул сизнинг эҳтиёжларингизга етиб ортади, кейин эса қўлингизга тушган дастлабки пулларга уни қайтариб сотиб ола-

сиз, у илгариғи доғларидан тозаланиб қайтиб келади, негаки, судхўрларнинг қўлларидан ўтган бўлади.

Атос қулимсираб қўйди.

– Сиз ажойиб дўстсиз, жон д'Артанъян, – деди у. – Ўзингизнинг муттасил вақти чоғлигингиз билан сиз ўша тушкунликка тушиб қолган бадбаҳтларнинг кўнглини кўтариб юрасиз. Майли! Келинг, бу узукни гаровга қўямиз, лекин бир шарт билан.

– Қанақа?

– Беш юз экюсини сиз оласиз, беш юзини – мен.

– Қўйсангиз-чи, Атос! Менга бу пулнинг чораги ҳам даркор эмас – мен гвардиядаман-ку. Эгарни сотсан, қўлимга худди талаб этилганча пул тушади. Менга нима зарур эди? Планшега от, атиги шу. Бунинг устига мен-да ҳам узук борлигини хаёлдан чиқаряпсиз.

– Сиз, афтидан, мен ўзимникини қадрлагандан ҳам ортиқ қўрадиган узук; ҳар қалай менга шундай туюлди.

– Ҳа, қисталанг эҳтиёж туғилган тақдирда, у бизни нафақат мушқул аҳволдан қутқаради, балки жиддий хавф-хатардан ҳам халос этади. Бу нафақат қиммат-баҳо олмос, бу сеҳрли тилсимдир.

– Нималар деяётганингизни мен тушунмаяпман, лекин сизга ишонаман. Хуллас, менинг узугимга ёки тўғрироғи сизникига қайтайлик. Сиз унга тўланадиган пулнинг ярмини оласиз, ёки мен уни Сенага улоқтириб юбораман, битта-яримта балиқ Поликратга⁵¹ келтириб бергандай, илтифоти мўллигидан уни бизга олиб келиб беради, деган ишонч эса менда йўқ.

– Ҳўп, майли, мен розиман! – деди д'Артанъян.

Шу пайт Гримо, у билан бирга Планше ҳам келиб қолишидди: соҳиби учун хавотирланиб, ҳам унга нима бўлганини билишга қизиқиб, у фурсатдан фойдаланган ва уст-бошни ўзи келтирган эди.

⁵¹ Поликрат – Самос оролининг золими.

Д'Артаньян кийинди. Атос ҳам шундай қипди. Сүнгра иккала дўст тап-тайёр бўлгач, Атос Гrimoga нишонга олиш ишорасини кўрсатди. Гrimо шу замон девордан мушкетни олди-да, ўз соҳибига эргашишга ҳозир бўлиб турди.

Улар Гўрковлар кўчасига бехатар етиб олдилар. Дарвозахонада Бонасе турарди. У д'Артанъянга истеҳзоли қараб қўйди.

– Тезроқ бўлинг, муҳтарам ижарадор, – деди у, – сизга бир гўзал қиз маҳтал, аёллар эса, ўзингиз биласизки, интизорликни ёмон кўрадилар.

– Бу Кетти! – қичқириб юборди д'Артанъян ва юқорига отиди.

Дарҳақиқат, ўз хонаси олдидаги супада у Кеттини кўрди: шўрлик қиз эшикка суюнганича дағ-дағ титраб турарди.

– Сиз менга ҳимоя қипаман, деб ваъда бергансиз, – деди у, – сиз менга унинг ғазабидан қутқариб қоламан, деб ваъда бергансиз. Хотирга олинг, мени хароб қилган сиз, ахир!

– Албатта, албатта, – деди д'Артанъян, – хавотирланма, Кетти. Бироқ мен кетганимдан кейин нима гаплар содир бўлди?

– Ўзим ҳам билмайман, – жавоб берди Кетти. – Унинг дод-фарёдларига хизматкорлар йифиди, ёмон қаҳри келган эди. Сизнинг орқангиздан у айтмаган қарғиш қолмади. Шунда мен унинг хонасига менинидан ўтиб қолганингиз эсига тушиб қолмасайди, мени сизнинг шеригингиз, деб гумон қилиб қолмасайди, деб қўрқиб кетдим. Мен ўз пулларимни, нарсаларимдан энг арзийдиганларини олдим-у, қочдим.

– Бечора қиз! Бироқ мен сени нима қипсам экан-а? Мен индинга жўнаб кетяпман.

– Нима қипсангиз қилинг, жаноб д'Артанъян! Менинг Париждан чиқиб кетишимга, Франциядан жўнаб кетишимга қўмаклашинг.

– Бироқ мен сени ўзим билан Ларошелнинг қамалига олиб кетолмайман-ку, ахир! – эътиroz қилди д'Артаньян.

– Албатта йўқ, лекин сиз мени бирор вилоятга, мисол учун ватанингиздаги битта-яримта таниш хонимникига жойлаштириб қўйсангиз бўлади.

– Жоним Кетти, менинг ватанинда хонимлар оқсоч тутмайдилар. Дарвоқе, сабр қил, нима қилишимизни мен биламан. Планше, бориб Арамисни айтиб кел. Дарров бу ерга келсин. Биз у билан гаплашиб олмоғимиз лозим.

– Тушунаман, – деди Атос, – лекин нега энди Портос билан эмас! Назаримда, унинг маркизаси...

– Портоснинг маркизаси эрининг мирзалари ёрдамида кийинади, – кула-кула деди д'Артаньян, – устига-устак Кетти Айиқ қўчасида истиқомат қилишни хоҳламайди. Тўғрими, Кетти.

– Мен қаерда бўлса яшайвераман, – жавоб берди Кетти, – мени яхшилаб яшириб қўйсалар-у, қаердалигимни ҳеч ким билмаса бўлгани.

– Энди, Кетти, биз сен билан видолашаётган ва, демак, сен мени ортиқ рашк қилмайдиган пайтда...

– Жаноб д'Артаньян, – деди Кетти, – мен қаерда бўлмайин – узоқдами ёки яқиндами – сизни ҳамиша севаман.

– Азбаройи шифо, мана садоқат қаерда бошпана топибди! – фўлдираб қўйди Атос.

– Мен ҳам, – деди д'Артаньян, – мен ҳам сени ҳамиша севаман, хотирингни жам қил. Лекин бир гап бор, бир саволга жавоб бер, мен учун бунинг аҳамияти жуда катта: бир вақт тунда олиб қочилган ёш жувон хусусида сен ҳеч гап эшишмаганмисан?

– Тўхтанг -а... Ё раббий, наҳотки сиз яна бу аёлни ҳам севсангиз?

– Йўқ, уни дўстларимдан биттаси севади. Ҳа-я, мана у, шунинг ўзи, Атос.

– Мен?! – деди Атос бирам даҳшат билан қичқириб юбордикى, гүё илонни босиб олаёзгандай.

– Ҳа, албатта сен-да! – Атоснинг қўлини сиқиб деди д’Артанъян. – Ўша бояқишининг – Бонасе хонимнинг тақдирига биз ҳаммамиз нақадар ҳамдардлигимизни сен жуда яхши биласан. Айтмоқчи, Кетти ҳеч кимга айтмайди. Шундай эмасми, Кетти? Биласанми, тасаддуқ, – гапида давом этди д’Артанъян, – бу ўша рўдапонинг хотини, меникига киришда эшик тагида унга кўзинг тушган бўлса керак.

– Вой шўрим! – қичқириб юборди Кетти. – Яхши эсимга солдингиз! Бирам қўрқиб кетяпманки! Ишқи-либ мени таниб қолмаса бўлгани!

– Таниб қолмаса деганинг нимаси! Бундан чиқди, сен бу одамни илгари кўрган экансан-да?

– У икки марта милемди ҳузурига келган.

– Ана холос! Бу қачон бўлган?

– Икки-икки ярим ҳафта бурун.

– Ҳа, ҳа худди шундай.

– Кеча кечқурун ҳам у яна келди.

– Кеча кечқурунми?

– Ҳа, сиздан бир дақиқа илгари.

– Азизим Атос, биз жосус тўрлари қуршовидамиз!

Хўш, Кетти, у сени таниб қолди деб ўйлайсанми?

– Унга кўзим тушгач, тумоғимни бостириб кийиб опдим, лекин кеч бўлганмиди дейман.

– Пастга бир тушиңг-чи, Атос, унинг менга қараганда сиздан шубҳаси камроқ, бир қаранг-чи, у ҳалиям эшикнинг тагида турганмикан?

Атос пастга тушиб кетди-да, ҳадемай қайтиб чиқди.

– У йўқ, – деди у, – уй ҳам қулф.

– У ҳамма кантарлар уяда жамлигини хабар қилгани кетган.

– Ундей бўлса, келинглар учиб кетамиз, – деди Атос, – ҳамда бу ерда Планшенинг якка ўзини қолдириб кетамиз, у бизга кейинги гапларни хабар қиллади.

– Бир нафас! Арамисни нима қиласыз? Унга одам юборғанмиз-ку?

– Ҳақ гап, Арамисни қутасыз.

Худди шу пайт Арамис кириб келди. Унга бутун во-қеани баён этиб, унинг юқори мартабали танишлари-дан битта-яримтасиникида Кеттига жой топиш нақа-дар зарурлигини изоҳлаб бердилар.

Арамис бир зум ўйланиб қолди, сўнгра қизариб сўради:

– Бу билан сизга чинданам яхшилик қилган бўла-манми, д'Артанъян?

– Мен ўла-ўлгунимча бу яхшилигингизни унутмай-ман!

– Гап бундай, де Буа-Траси хоним ўз дугоналари-дан бирига ишончли оқсоч топиб беришни илтимос қилиб эди, у аллақаерда вилоятда истиқомат қиласи, шекиппли, мабодо сиз, д'Артанъян, кафил бўлолсан-гиз...

– О, тақсир! – деди Кетти. – Сизни ишонтириб айти-манки, менга Париждан жўнаб кетиш имконини бе-ражак ўша хонимга мен чексиз содиқ бўламан.

– Ундей бўлса, – деди Арамис, – ҳаммаси эпланиб кетади.

У стол ёнига ўтириб, мактубча ёзди, уни узуги би-лан муҳрлаб елимлади-да, Кеттига берди.

– Энди эса, тасаддуқ, – деди д'Артанъян, – ўзингдан қолар гап йўқ, бу ерда қолиш на биз учун, на сен учун бехатар эмас, шу сабабдан биз ажralмоғимиз позим. Биз сен билан дурустроқ замонларда учрашамиз.

– Билиб қўйинг, биз қаерда ва қачон учрашмайлик, – деди Кетти, – мен сизни ҳамиша худди ҳозиргидаи севаман.

– Қиморбознинг қасами, – деб қўйди Атос д'Артанъян Кеттини кузатиб, зинага чиқиб кетган орада.

Бир зум ўтгач, йигитлар соат тўртда Атосникида уч-рашишни келишиб олишгач ва уйни қўриқлашни Планшега топширишгач, ажрапищдилар.

Арамис уйига кетди, Атос билан д'Артаньянлар эса ёкүт узукни гаровга қўйгани йўл олдилар.

Худди гасконлигимизнинг кўзи етиб тургандек, улар узукнинг гаровига ҳеч бир мушкупотсиз уч юз пистол пул олдилар. Устига-устак судхўр маълум қипдики, агар улар узукни таг-туги билан сотишни маъқул кўрсалар, у бадалига беш юз пистолга етказиб тўлашга тайёр, чунки ўзида бор зиракларга бу узук қўйиб қўйгандек мос эди.

Чапдаст аскар ва ўз ишининг билимдонлари бўлмиш Атос билан д'Артаньян мушкетёрга зарур аслача-анжомни харид қилгани ортифи билан уч соатча вақт сарфладилар. Бунинг устига Атос ниҳоятда феъли кенг ройиш одам эди. Агар унга бир нарса мақбул келса, у ҳар гал талаб этилган пулни ҳатто камайтиришга ҳам уринмасдан тўларди. Д'Артаньян бу борада унга танбех беришга уриниб кўрган эди, лекин Атос қўлинин унинг елкасига қўйиб жилмайиб қўйди, д'Артаньян ҳам қашшоқ гаскон дворянни бўлмиш – ўзига савдолашмоқ эп бўлса, бу нарса ўзини қирол наасабли одам сифатида тутган кишига ҳаргиз ярашмаслигини фаҳмлади.

Мушкетёр бурун катакларидан ҳовури уриб турган, бежирим оёқлари ингичка, опти яшар тим қора кетвorgan андалуз отини ахтариб топди. У уни бошдан-оёқ кўздан кечириб чиқиб, бирор нуқсонини тополмади. Унга минг ливр сўрадилар. Уни арzonроқ харид қилишнинг иложи бўлса ажаб эмас эди, лекин д'Артаньян олибсotар билан нарх талашгунча, Атос аллақачон столга минг пистолни санаб қўйди.

Гrimo учун уч юз ливрга бақувват ва чайир пикардия оти сотиб олинди.

Бироқ Атос бу отга эгар билан Гrimo учун қурол сотиб олганда унинг юз эллик пистолидан ном-нишон қолмади. Д'Артаньян ошнасига кейинчалик бир пайти келганда бу қарзни узиш шарти билан ўз упушидан бир қисм пулни насия қилиб туришни таклиф этди, лекин Атос елкасини қисиб қўя қолди.

– Судхўр ёқут узукни ўзида қолдириш учун қанча пул таклиф этган эди? – сўради у.

– Беш юз пистол.

– Яъни икки юз пистол зиёд. Юз пистоли сизга, юз пистоли менга. Дўстим, ахир бу бутун бошли бисотку! Боринг судхўрнинг олдига!

– Нима! Сиз истайсизки...

– Гапнинг очифи, д'Артанъян, бу узук ўта кўнгилсиз нарсаларни эсимга солиб турган бўларди. Бунинг устига ҳеч қачон қўлимизга уч юз пистол пул тушмайди, токи уни қайтариб олсан ҳамда биз бу ишда бекордан-бекорга икки минг ливрни бой берамиз. Унга айта қолинг, узук – уники ҳамда икки юз пистол билан изингизга қайтинг.

– Яхшилаб ўйлаб кўринг, Атос.

– Бизнинг замонда нақд пуллар азиз, қурбон беришни ҳам уddyаламоқ керак. Боринг, д'Артанъян, боринг. Гримо ўз мушкети билан сизни қузатиб қўяди.

Ярим соат ўтгач йўлида саргузашт-паргузаштга йўлиқмасдан д'Артанъян ёнида икки минг ливр пул билан қайтиб келди.

Мана, қай тарзда Атос ўз рўзгоридан ўзи асло қўзда тутмаган пул маблағини топиб олди.

IX

Шарпа

Демак, соат тўртда тўрт дўст Атосницида жам бўлишиди. Аслаҳа-анжом ташвишлари барҳам еган, энди уларнинг ҳар қайсиси чеҳрасида фақат шахсий пинҳоний ташвишлари акс этмоқда, зоро ҳар бир қутлуғ дақиқа замирада истиқболдаги хавотирлар ётади.

Туйқусдан д'Артанъян номига йўлланган икки мактуб билан Планше кириб қолди.

Бири муҳрига тумшуғида кўм-кўк новдани илиб кетгувчи капитарнинг босма тасвири туширилган, кичкина, узунчоқ, нафис эди.

Иккинчиси квадрат шаклли каттакон бўлиб, унда падари бузруквор герсог-кардиналнинг совуқ герби кўз-кўз бўлиб турарди.

Жимит мактубчани қўриши билан д'Артанъяннинг юраги қувончдан орзиқиб кетди: у ҳуснихатни танигандай бўлди.

Рост, у бу ҳуснихатни атиги бир қур кўрган эди, холос. Лекин бу унинг хотираси қалбида чуқур жой олган эди.

Демак, у кичик мактубни олди-ю, уни апил-тапил очди.

«Яқин чоршанба куни, – дейилган эди мактубда, – шом соат олти ва етти ўрталарида Шаё йўлида сайд қилиб туринг ва қатнаб турган извошларга диққат билан разм солинг, лекин башарти ўзингизнинг ҳаётингизни ва сизни севгувчилар ҳаётини қадрласангиз лом-мим деманг, ақалли бир нафас дийдорингизни кўрай деб ўзини ғоят улкан хатарга дучор қилгувчи хонимни таниганингизни фош этгудек бирор ҳаракат қилманг».

Имзо йўқ эди.

– Бу тузоқ, д'Артанъян, – деди Атос, – у ерга борманг.

– Лекин мен ҳуснихатни таниётгандайман, – эътироуз қилди д'Артанъян.

– Ҳуснихат қалбаки бўлиши мумкин, – гапида давом этди Атос, – йилнинг бу палласида кеч соат олти-еттиларда Шаё йўли тамомила хилват бўлади. Бу Бонди ўрмонига сайдга бориш деган гап.

– Борди-ю, у ерга ҳаммамиз бирга борсакчи? – таклиф этди д'Артанъян. – Сабил қолсин! Улар бир йўла тўрталамизни, яна тўрт бирдай, хизматкор, отлару қуролларни қўшиб ютиб юборишмас-ку!

– Устига-устак бу аслача-анжомларимизни қўрсашибга қулай баҳона бўлади, – илова қилди Портос. – Аммо аёл киши ёзган бўлса, – эътироуз билдириди Арамис, – ҳамда мабодо аёл ўзини қўриб қолишишларини

истамаса, сиз унинг обрўсини тўкиб қўясиз, д'Артанъян, бу хусусда ўйлаб боқинг. Дворян кишиига номунобиб қилиқ бўлади бу.

– Биз орқада қоламиз, – таклиф қилди Портос. – д'Артанъян эса извош ёнига ёлғиз боради.

– Шундайликка шундайку-я, лекин елдек учиб бораётган извошда туриб, пистолетдан ўқ узиш ҳеч гап эмас.

– Бе! – деди д'Артанъян. – Ўқ тегмай ўтиб кетади. Биз бўлсак извошга қувиб етамиз-да, унинг ичидан кимки чиқса, ҳаммасини қириб ташлаймиз. Ҳар қалай, бир нечта душман кам бўлади-ку!

– У ҳақ, – маъқуллади Портос, – мен муштлашишга тарафдорман. Қуролларимизни синааб кўриш ҳам керак-ку, ахир!

– Майли, шу роҳатдан ўзимизни бир баҳраманд қиласпик, – ўзининг одатдаги енгилтак ва бепарво тарзидаги гапирди Арамис.

– Нима десангиз шу, – деди Атос.

– Жаноблар, – деди д'Артанъян, – соат аллақачон тўрт ярим бўлди, Шаё йўлига соат олтигача базур етиб оламиз.

– Ҳам яна ҳаддан ортиқ кеч чиқсан, – илова қилди Портос, – бизни ҳеч ким қўролмайди, буниси эса жуда алам қиласди-да. Демак, йўлга ҳозирлик қўргани кетдик, жаноблар.

– Бироқ, сиз иккинчи мактубни фаромуш қиласдингиз, – деди Атос. – Ҳолбуки, у муҳрига қараганда, чамамда, очишга арзиди. Сизга эътироф қиласман, муҳтарам д'Артанъян, у мени ўша меҳрингиз товланиб, қўйнингизга яшириб қўйган ёзувингиздан кўра кўпроқ безовта қиласмоқда.

Д'Артанъян қизариб кетди.

– Яхши, – деди йигит, – келинглар, жаноблар, падари бузруквор мендан нима исташини қўрайлик.

Д'Артанъян мактубни очди-да, ўқиб берди:

«Ж-б д'Артанъян, қирол гвардияси Дезессара ротасидан бугун кеч соат саккизга кардинал саройига таклиф этилади.

Ла Удинир, гвардия капитани».

– Азбаройи шифо! – деб қўйди Атос. – Мана бу мулоқот ўша, наригисидан хатарлироқ бўлади.

– Мен иккинчисига биринчисига бориб келгандан сўнг бораман, – деди д'Артанъян, – бири соат еттига тайинланган, иккинчиси эса саккизга. Иккаласига ҳам вақт бемалол етади.

– Ҳм... Мен бормаган бўлардим, – луқма ташлади Арамис. – Одобли кавалернинг хоним тайин қилган мулоқотдан бўйин товлашининг иложи йўқ, лекин мулоҳазали дворян киши падари бузруквор ҳузурига ташриф буюрмасдан ўзини оқлагудек баҳона топиши мумкин, хусусан, ҳаргиз илтифот юзасидан таклиф этишмаган деган тахмин учун сабаблари мавжуд тақдирда.

– Мен Арамиснинг фикрига қўшиламан, – деди Портос.

– Жаноблар, – жавоб берди д'Артанъян, – мен жаноб де Кавуа орқали падари бузруквордан бу хил таклифномани бир қур олганман. Мен уни писанд қилмадим, келаси қуни эса катта фалокат рўй берди: Констанция ғойиб бўлди. Таваккал, лекин мен бораман.

– Агар қарорингиз қатъий бўлса – боринг, – деди Атос.

– Бастилия-чи? – сўради Арамис.

– Ана холос! Мени у ердан чиқариб оласизларда, – деди д'Артанъян.

– Бўлмасам-чи, – дея Арамис билан Портос ўзларига хос киройи ишонч билан бир овоздан шундай бир тарзда жавоб бердиларки, гўё бундан жўн иш йўқдай, – бўлмасамчи, биз сизни у ердан чиқариб оламиз, лекин индинга жўнаб кетишимииз позимлиги важҳидан, ҳали ҳозирча ўша Бастилияга тиқилмай турганингиз мақбупроқ эди.

– Келинглар, бундай қиламиз, – деди Атос, – уни бу-
гун оқшом бўйи ёлғиз қолдирмаймиз, у кардинал са-
ройига кетган пайти эса ҳар биримиз орқамизда уч
мушкетёр билан дарвазаларнинг бирини пойлаб ту-
рамиз. Мабодо, биз у ердан чиқиб келгувчи лоақал
салгина шубҳали тусдаги бирор ёпиқ извошни кўриб
қолсак, биз унга ҳужум қиламиз. Анча вақтлардан
бери биз қирол гвардиячилари билан тўқнашганимиз
йўқ, жаноб де Тревиль ҳам бизларни мурдаларга
қўшиб юрган бўлса ажаб эмас.

– Рости гап, Атос, сиз лашкарбоши бўлмоқ учун
яралгансиз, – деди Арамис. – Бу режа борасида сиз-
лар нима дейсизлар, жаноблар?

– Жуда соз режа! – ҳаммаси жўр бўлиб такрорлади
йигитлар.

– Демак, – деди Портос, – мен казармаларга физил-
лайман-да, ўртоқларимизни соат саккизга шай туринг-
лар, деб огоҳ этиб қўяман. Учрашиш жойини карди-
нал саройи қошидаги майдонда деб тайинлаймиз.
Сизлар эса хизматкорларга отларни эгарлашни бую-
ринглар.

– Лекин менда от йўқ, – эътиroz қилди д'Артанъян.
– Рост, мен от учун жаноб де Тревиль ҳузурига одам
юборишим мумкин.

– Ҳожати йўқ, – деди Арамис, – меникилардан би-
рини ола қолинг.

– Сизда улар нечта ўзи? – сўради д'Артанъян.

– Учта, – жилмайиб жавоб берди Арамис.

– Азизим, – деди Атос, – ишончим комилки, сиз от-
лар билан Франция ва Наварранинг жамики шоирла-
ридан тузукроқ таъминлангансиз.

– Қулоқ солинг, жон Арамис, уч отни нима қилишни
билимай, ўзингиз ҳам довдираб қолсангиз керак. Нега
бир йўла учтасини харид қилганингизни сира англа-
ёлмаяпман.

– Гап шундаки, учинчи отни худди шу бугун саҳар-
да аллақандай уқасиз либос кийган қарол келтириб

берди, у кимнинг қўлида хизмат қилишини айтишни истамади ҳамда маълум қилдики, соҳибидан эмиш...

– Ёки ўз хонимидан, – унинг гапини бўлди д'Артанъян.

– Бунинг аҳамияти йўқ, – деди Арамис қизариб, – ҳамда маълум қилдики, ўз соҳибидан отни менинг табламга келтириб қўйиш, лекин ким томонидан юборилганини айтмасликка фармойиш олган.

– Йўқ, бу хил гаплар фақат шоирларда бўлади! – жиддий туриб луқма ташлади Атос.

– Ундай бўлса, бошқача йўл тутамиз, – деди д'Артанъян. – Сиз ўзингиз қайси отни миниб кетасиз? Харид қилганингизними ёки тухфа қилинганиними?

– Турган гап, ўша, менга тухфа қилинганини-да. Ўзингиздан қолар гап йўқ, д'Артанъян, мен ахир ранжитолмайман...

– ... Тухфа номаълум соҳибини, – гапни давом эттириди д'Артанъян.

– Ёинки сирли тухфа соҳибасини, – унинг гапига тузатиш киритди Атос.

– Бинобарин, харид қилган отингизнинг энди сизга кераги йўғ-а?

– Шундай деса бўлади.

– Уни ўзингиз танлаганмисиз?

Танлаганда ҳам синчиклаб. Ўзингизга маълум, суворийнинг омонлиги ҳамиша унинг отига боғлиқ!

– Уни ўзингиз тўлаган нарҳда менга бериб қўя қолинг, бўлмаса.

– Мен ўзим ҳам арзимас пулини истаган пайтингиз қайтарарсиз деб, уни сизга таклиф этмоқчи бўлиб тургандим, муҳтарам д'Артанъян.

– У сизга қанчага тушди?

– Саккиз юз ливрга.

– Мана қирқта иккиталик пистол, азиз дўстим. Достонларингизга худди шундай танга билан ҳақ тўлашларини мен биламан.

– Сиз шунча боймисиз? – ҳайрон бўлди Арамис.

– Бойман, Крез сингари бойман, азизим!
Д'Артаньян чўнтағидаги пистолларнинг қолган-кутганинни жиринглатиб қўйди.

– Эгарингизни мушкетёр казармаларига жўнатиб юборинг, отингизни сизга бошқалари билан бирга келтириб беришади.

– Жуда соз. Бироқ соат беш бўлай деб қолди, шошилишимиз лозим.

Чорак соатдан сўнг Феру кўчасининг пировардида гўзал испан тойини минган Портос кўринди. Унинг орқасида кичкина, лекин буниси ҳам жуда чиройли оверн тойида Мушкетон келарди. Портос қувончу ифтихор тимсоли мужассам кишидай кўринар эди.

У билан айни пайтда кўчанинг бошқа чеккасида жуда ажойиб инглиз тулпорини минган Арамис кўринди. Унинг орқасида забардаст мекленбург отини тизгинидан етаклаб Базен келарди: у д'Артаньяннинг оти эди.

Иккала мушкетёр ҳам дарвоза тагига келиб қолишиди; Атос билан д'Артаньян уларга деразадан қараб туришган эди.

– Азбаройи шифо! – деди Арамис. – Отингиз ажоиб экан, муҳтарам Портос.

– Ҳа, – жавоб берди Портос. – Менга аввал бошда жўнатишлари зарури шу эди. Эрнинг аҳмоқона ҳазилини деб уни бошқасига алмаштириб қўйганлар, лекин кейин эр таъзирини еди-ю, ҳаммаси худди менинг қўнглимдагидек якунланди.

Тез орада Планше, у билан эса соҳибининг отини етаклаган кўйи Гримо пайдо бўлди. Д'Артаньян билан Атос уйдан чиқишиди-да, Атос рафиқасидан, Арамис – маъшуқасидан, Портос – прокурор хонимдан, д'Артаньян эса барча маъшуқалардан соз – омадидан қарздор отларга миниб, тўрт ўртоқ йўлга равона бўлди.

Хизматкорлар уларнинг ортидан боришарди.

Худди Портос башорат қилганидек, суворийлар тўдаси қучли таассурот қолдиарди, мабодо Кокнар

хоним ўз хушторининг гўзал испан айғирида қандай савлат тўкиб ўтиришини кўрганда борми, эрининг пул сандифидан қон чиқарганига афсус емаган бўларди.

Лувр яқинида тўарт оғайни Сен-Жермендан қайтиб келгувчи жаноб де Тревилни учратиб қолдилар; у киши шукуҳли аслаҳа-анжомларни томоша қилмоқ учун уларни тўхтатди-ю, ҳаш-паш дегунча бир тўп бекорчилар уларни ўраб олди.

Д'Артанъян бундан фойдаланиб, каттакон қизил муҳрли герсог гербли мактубни жаноб де Тревилга айтиб берди; унинг иккинчи мактуб хусусида оғиз очмагани ўз-ўзидан маълум.

Жаноб де Тревиль дўстлар қабул қилган қарорни маъқул деб топди ва, борди-ю, келаси куни д'Артанъян унинг ҳузурига қадам ранжида қилмаса, қаердан бўлмасин уни ахтариб топиш воситаларини топажагини айтиб, уларни ишонтириди.

Шу дақиқада Самарит аёли устидаги соат олтига занг урди. Оғайнилар қисталанг мuloқotни баҳона қилиб, узрини айтдилар-у, жаноб де Тревиль билан хайр-маъзур қилишди. Отларини елдек елдириб, улар Шаё йўлига чиқиб олдилар. Қош қорая бошлаган бўлиб, извошлар у ёқ-бу ёқ-қа қатнаб турмоқда эди. Д'Артанъян бир-икки одим нарида турган биродарлари муҳофазасида извошларнинг ичкарисига тикилар, лекин бирорта таниш чеҳрага кўзи тушмасди.

Ниҳоят ўн беш дақиқалик мунтазирликдан сўнг қуюқ фира-ширада Севр тарафдан тез елиб келгувчи извош пайдо бўлди. Ўзига мuloқot тайин этган хоним худди шу извошда ўтирганини д'Артанъяннинг кўнгли олдиндан сезди ва юраги ҳаприқиб ура бошлаганини ҳис қилиб, унинг ўзи ҳам ҳайрон қолди. Қарийб шу нафас извош деразасидан бир аёл мўралади: унинг дудоқларга босилган икки бармоғи гўё сукутга даъват этар ёхуд бўса йўлларди. Д'Артанъян севиниб аста нидо қилди: бу аёл ёки, тўғрироги, бу шарпа – зеро, извош барқ суръати билан учиб ўтиб кетди – Бонасе хоним эди.

Огоҳ этилганига қарамасдан д'Артанъян файриихтиёрий ҳаракат билан отини елдириб кетди-да, биринки сония ичида извошга етиб олди, лекин унинг дезазалари парда билан аллақачон зич тўсилганди. Шарпа ғойиб бўлган эди.

Фақат шу ерда ўзининг огоҳ этилгани д'Артанъяннинг ёдига тушди: «... башарти ўзингизнинг ҳаётингизни ва сизни севгувчилар ҳаётини қадрласангиз, бирор ҳаракат қилманг ҳамда ўзингизни ҳеч нима кўрмаганга солинг».

У ўзига эмас, шўрпешона аёлга жони ачиб тўхтаб қолди: унга бу мулокотни тайинлаш билан у ўзини улкан хавф-хатар остида қолдираётгани аён эди.

Извош ўша-ўша тезлиқда олға қараб елиб кетмоқда эди; сўнгра у Парижга учиб кирди-ю, кўздан йўқолди.

Д'Артанъян саросимада нима ўйларини билмасдан турган жойида қотиб қолди. Борди-ю, бу Бонасе хоним бўлиб, агар у Парижга қайтиб кетаётган бўлса, унда бу оний висол, бу наридан бери кўз уриширишлар, бу хуфиёна бўса нечун? Агар бу ўша аёл бўлмаса – бу ҳам жуда эҳтимол гап, зеро фира-ширада янглишиб кетиш осон – унда бу ишларнинг ҳаммаси унга қарши қузатилган фитнанинг боши эмасмикан, унинг душманлари, севишини у ҳеч кимдан сир тутмаган аёлдан хўрак сифатида истифода қилган эмасмикан?

Д'Артанъян ёнига ҳамроҳлари келишди. Уларнинг учаласи ҳам извошдан мўралаган аёл бошгинасини яққол кўрган, лекин Атосни истисно этганда, улардан ҳеч бири Бонасе хонимнинг юзини танимасди. Атоснинг фикрича, бу ўшанинг ўзи эди, у бу хушрўй рухсорга д'Артанъян сингари тикилиб қарамаган, шу сабабдан эса извош тўғрисидаги иккинчи бош – эркак бошини ҳам кўриб қолган эди.

– Ундей бўлса, – деди д'Артанъян, – унда, уни бир қамоқдан бошқасига ўтказишаётган бўлсалар керак. Аммо бу бояқишини улар нима қилмоқчи экан? У би-

лан қачон бўлса-да учрашиш менга насиб қиларми-кан?

– Биродар, – жиҳдий сўз бошлиди Атос, – хотирин-гизда бўлсин, шу ерда, ер юзида мурдалар билан учрашиб бўлмайди, холос. Биз сиз билан бу борада у-бу нарсани биламиз, шундай эмасми? Хўш, агар маъшу-қангиз қазо қилмаган бўлса, бугун биз худди ўшанинг ўзини кўрган бўлсак, уни эртами-кечми ахтараб топа-сиз. Ҳам ажаб эмаски, – ўзига хос тунд тарзда илова қилиб қўйди у, – ажаб эмаски, бу нарса ҳатто ўзингиз истагандан ҳам вақтироқ рўёбга чиқса.

Соат етти яримга занг урди, извош номачада кўрса-тилган муддатдан йигирма дақиқа кечроқ ўтган эди. Оғайнилар д'Артанъянга олдида яна бир ташриф тур-ганини эслатдилар ҳамда ундан воз кечишга ҳали ҳам фурсат борлигини ҳам илова қилилар.

Аммо д'Артанъян бир йўла ҳам ўжар, ҳам синчков эди. У кардинал саройига бораман ва ўзига падари бузруквор айтмоқчи бўлган гапларни биламан, деб ми-ясига қўйиб олган эди. Уни бу қароридан ҳеч нима қайтара олмасди.

Улар Сентя-Оноре қўчасига етиб келдилар ва кар-динал саройи майдонида ўртоқлари йўлинни пойлаб турган – улар чорлаган ўн икки нафар мушкетёрни топ-дилар. Фақат шундагина уларга нима гаплигини изоҳ-лаб бердилар.

Д'Артанъян қирол мушкетёрларининг шавкатли ро-тасида кенг танилган эди; унинг мавриди билан ўз ўрнини эгаллашини ҳамма билар ва ҳалитдан уни бир дўстдек кўрадилар. Шу важдан уларнинг ҳар бири ўзи муқаллаф этилган ишга бош қўшмоқча жон деб рози-лик берди; устига-устак, гап кардинал ва унинг одам-ларининг жигига тегиши имконияти хусусида борар, бу нажиб дворянларнинг эса шу қабилидаги иқдом-ларга суюги йўқ эди.

Атос уларни уч отрядга бўлди, улардан бирининг сардорлигини ўз зиммасига олди, иккинчисига – Ара-

мисни, учинчисига – Портосни мутасадди қилди, сүнгра ҳар отряд дарвазаларнинг бири қаршисида сарой яқинида ўрнашиб олди. Д'Артанъянга келсак, у бош дарвозадан мардона кириб борди.

Ёш йигит ортида кучли мадад борлигини ҳис қилиб турса-да, кенг пиллапоя зиналаридан чиқа туриб бут-куп хотиржам эмасди. Унинг миледига қилган қилифи жуда хоинликка ўхшаб кетарди, аслида эса бу аёлни кардинал билан боғлаб тургувчи сиёсий йўриғдаги аллақандай робиталар мавжудлигига унинг ақли етиб турарди; ундан ташқари у шафқатсизларча таъзирини берган де Вард падари бузруквор муҳлисларидан бири эди, д'Артанъян эса яхши билардик, падари бузруквор фаним учун қўрқинчли бўлса ҳам, ўз дўст-биродарларига нисбатан меҳр-оқибати зўр эди.

«Мабодо де Вард тўқнашувимизни кардиналга ҳикоя қилиб берган бўлса, бунга шак-шубҳа йўқ ҳамда мабодо у менинг кимлигимдан хабар топган бўлса, бу жуда эҳтимол гап, унда ҳукмим чиқди ҳисоб, – бошини чайқаб хаёл сурарди д'Артанъян. – лекин не сабабдан кардинал шу кунгача тоқат қилиб келди экан-а? Не сабабдан бўларди, миледи ўзига бирам ярашиқ ўша риёкор маъюс алфозда устимдан унга арз қилган, бу сўнгги жиноят унинг сабр косасини тўлдириб юборган.

Хайриятки, – хаёлан қўшимча қилиб қўйди д'Артанъян, – менинг меҳрибон дўстларим пастда туришипти ҳамда мени тортиб олишга уриниб қўрмасдан туриб, олиб кетишларига йўл қўймайдилар. Бироқ бутун Франция пашкарларини истифода қилгувчи – қаршисида қиролича ожиз, қирол эса иродасиз бўлган кардинал билан жаноб де Тревиль мушкетёрлари ротаси ёлғиз ўзи жанг қиполмайди. Д'Артанъян дўстим, сен мардсан, сенинг жуда аъло сифатларинг бор, лекин аёллар сенинг бошингни ейди!»

Даҳлизга кириб чокарга мактубни узатган пайтда унинг чиқарган ҳазин хулосаси шу бўлди. У уни қабул

залигача кузатиб қўйди-да, сарой ичкарисида ғойиб бўлди.

Қабул запида беш ёки олти чоғли кардинал гвардиячилари ҳозир эди; ўзларининг эшитишича, Жюссакни шикастлаган д'Артанъянни қўриб, улар алланечук ғалати илжайиб, унга кўз ташлаб қўйдилар.

Бу табассум д'Артанъянга хунук аломат бўлиб туялди; бироқ гасконлигимизни чўчитмоқ у қадар осон эмас ёки, тўғрироғи, ўз вилояти аҳлига хос улкан орияти туфайли у қўнглидаги гапларни, ўша ке чаётган гаплар қўрқувни эслатган тақдирда одамларга қўрсатишни хуш қўрмасди; у такаббур алфозда жаноб гвардиячилар ёнидан ўтди-да, виқордан холи бўлмаган мунтазир ҳолатда қўлларини белига тираб тўхтади.

Чокар қайтиб келди ва имо билан д'Артанъянга эргашишни таклиф этди. Ёш йигитга орқасида гвардиячилар шивир-шивир сўзлашиб қолгандай туялди.

У даҳлизни ортда қолдириб, катта зални кесиб ўтгач, кутубхонага кирди-ю, ёзув столида ёзиб ўтирган бир киши қаршисида зоҳир бўлди.

Чокар уни киритиб қўйди-да, чурқ этмасдан йироқлашди. Д'Артанъян тик турар ҳамда бу одамни қўздан кечирарди.

Дастлаб унга қаршисида аллақандай ишни ўрганиб, ҳакам ўтиргандай бўлиб қўринди, лекин ҳадемай у стол ёнида ўтирган одам ёзаётганини ёки тўғриси ҳижколарини бармоқда санаб, узун-қисқа сатрларни тузатганини пайқади. У қаршисида шоир ўтирганини фаҳмлади. Бир дақиқа кечгач, шоир муқовасида «Мирам, беш пардали фожна» деган ёзувли қўлёзмасини ёпди-да, бошини кўтарди.

Д'Артанъян кардинални таниди.

Х

Ҳайбатли қўланка

Кардинал тирсагини қўлёзмага суяб, юзларини эса қўлига тираб, йигитга бир нафас тикилиб қолди. Ҳеч бир кишининг назари кардинал Ришельеники сингари ўткир синовчан эмас эди, д'Артанъян ҳам аъзойи бадани безгак тутгандай увишиб кетганини ҳис қилди. Бироқ у сир бой бермади ва шляпасини қўлида тутганича ортиқча кибрсиз, лекин ортиқча мутавозелик-сиз ҳам падари бузруквор унга сўз қотишни лозим кўргунча кутиб турарди.

– Тақсир, – деди унга кардинал, – Бернлик д'Артанъян сиз бўласизми?

– Ҳа, зоти олийлари, – дея жавоб берди йигит.

– Тарб билан унинг атрофларида д'Артанъянлар ша-жарасининг бир неча авлоди мавжуд, – деди кардинал. – уларнинг қай бирига мансубсиз?

– Мен ўша қирол ҳазрат олийларининг отаси улуғ қирол Генрих билан бирга эътиқод учун урушларда иштирок этган д'Артанъяннинг ўғли бўламан.

– Балли. Демак, етти ёки саккиз ой илгари ватанни тарк этган ва баҳт излаб пойтахтга жўнаган сиз экан-сиз-да?

– Ҳа, зоти олийлари.

– Сиз Менгдан ўтгансиз, у ерда аллақандай можарога чалингансиз... айнан ёдимда йўқ, хуллас – аллақандай можаро.

– Зоти олийлари, – деди д'Артанъян, – мен чалинган...

– Ҳожати йўқ, ҳожати йўқ, – бу можарони ҳозир ҳикоя қилмоққа чоғланган кишидан кам билмайман деб турган табассум билан унинг гапини бўлди кардинал. – Қўлингизда жаноб де Тревилга тавсиянома бор эди, шундай эмасми?

– Ҳа, зоти олийлари, лекин худди шу Менгдаги машъум фалокат пайти...

– … мактуб йўқолди, – гапни давом этди кардинал, – ха, бундан хабарим бор. Бироқ жаноб де Тревиль бир қараашда одамларни билиб оладиган афт-башараларнинг моҳир шарҳчиси ҳамда у киши мавриди билан мушкетёрлар сафига киришга умидвор қилиб сизни ўз куёви Дезессаранинг ротасига жойлаштириб қўйди.

– Сиз жудаям яхши воқиф экансиз, зоти олийлари, – деди д’Артанъян.

– Ўша маҳалдан бери ҳар хил саргузаштларингиз мўл бўлди. Сиз картезиан монастири орқасида шундай кунда сайр қилиб юргансизки, у пайти бўлак жойда бўлганингиз дурустроқ эди. Сўнгра оғайниларингиз билан форж сувларига саёҳат қилишга бел боғлангансиз. Улар йўлда ҳаяллаб қолган, сизга келганда эса сиз нарига жўнаб кетгансиз. Бу жуда тушунарли – сизнинг Англияда юмушларингиз бўлган.

– Зоти олийлари, – гап бошлаган бўлди довдираб қолган д’Артанъян, – мен жўнаб эдим...

– Винձорга шикорга ёки бирор бўлак жойга, – бунинг билан ҳеч кимнинг иши йўқ. Мабодо мен бу гаплардан хабардор бўлсам, менинг мавқеим ҳамма нарсани билишни тақозо этгани сабабли хабардорман, холос. У ердан қайтгач, сиз бир ҳумоюн хоним томонидан қабул этилгансиз, унинг туҳфасини сақлаб юрганингизни кўриб турганимдан мамнунман...

Д’Артанъян қиролича тортиқ қилган узукка ёпишида-да, апил-тапил унинг тошини ичига қаратиб олди, лекин фурсат ўтган эди.

– Бу воқеадан кейин келаси куни сизни жаноб Ка-вуя йўқлади, – сўзида давом этди кардинал, – ҳамда саройга ташриф буюришингизни сўради. Сиз пойқадамингизни ундан дариф тутдингиз ҳамда чакки иш қилдингиз.

– Зоти олийлари, мен сиз падари бузрукворнинг ғазабингизга дучор бўлдимми, деб қўрқкан эдим.

– Нима учун, тақсир? Ўрнингизда бўлак одам қила олгандан кўра ортиқроқ санъат ва ортиқроқ жасорат

билан бошлиқларингиз амрини бажо келтирганингиз учунми? Сиз ғазабдан құрқибсиз, аслида эса фақат таҳсинларга сазовор бүлгансиз! Кимки итоат этмаса - мен ўшаларни жазолайман, ҳаргиз сизга ўхшаб жон-жаҳди билан итоат этадиганларни әмас... Исботи учун – ўша мен сизга одам юборган күнни эсга олинг ҳамда ўша оқшом кечган ҳодисани хотирлангизда тикланг...

Айни ўша оқшом Бонасе хонимни ўғирлаш содир бўлган эди.

Д'Артанъян сесканиб тушди; у худди ўша шўрлик аёлни гумдон бўлишга мажбур этган куч ярим соат муқаддам уни судраб олиб ўтиб кетганини хотирлади.

– Мана энди, – сўзида давом этди кардинал, – бир-мунча вақт асносида сиз хусусингизда ҳеч дарақ йўқлиги сабабли сиз нималар қилиб юрганингизни билгим келди. Дарвоқе, сизга андак миннат қилсан арзийди: ҳар қандай вазиятда сизга риоя қилгандарини ўзингиз ҳам пайқаган бўлсангиз керак.

Д'Артанъян эҳтиром билан таъзим қилди.

– Боиси нафақат табиий адопат туйфуси, – сўзида давом этди кардинал, - балки сиз борангизда мен бавзи бир режа тузиб қўйганим ҳам бўлди...

Д'Артанъяннинг таажжуби тобора ортиб бормоқда эди.

– Мен бу режани сизга ўша биринчи таклифномани олган кунингиз баён этмоқчи эдим, лекин сиз ташриф буормадингиз. Хайриятки, бу ҳаяллаш ҳеч нимага монелик қилмади ҳамда сиз уни бугун эшиласиз. Шу ерда, менинг рўбарўмда ўтиринг жаноб д'Артанъян! Сиз ўта олижаноб кишисиз, токи мени тик туриб тингласангиз.

Кардинал ёш йигитга курси кўрсатди. Бироқ д'Артанъян рўй берадиган нарсалардан шу қадар ҳайратда эдики, унинг суҳбатдошига ўз таклифини қайта тақрорлашига тўғри келди.

– Сиз мардсиз, жаноб д'Артанъян, – сўзида давом этди кардинал, – сизнинг ақлу фаросатингиз жойида-

ки, буниси янада мұхимроқ. Мен ақп-хушли, юрагида ўти бор кишиларни ёқтираман. Чүчиманг, – табассум билан илова қилди у, – юрагида ўти бор кишилар деб мен довюрак одамларни назарда тутяпман. Бироқ ёшлыгингиздан, ҳаётингизни эндигина бошлаганингиздан қатын назар, қудратли душманларингиз бор, агар эхтиёт бўлмасангиз, улар сизни нобуд қилиб қўядилар!

– Ҳа, зоти олийлари, – жавоб берди ёш йигит, – таассуфки, уларнинг бу ишни қилиши жуда осон бўлади, улар кучли ҳамда қудратли мададга моликдир, айни пайтда мен мутлақо ёлғизман.

– Бу рост, лекин нечоғли ёлғиз бўлманг, сиз анчамунча ишларни дўндириб қўйишга улгурдингиз, бундан қўпини ҳам қилишга қодирсиз, бунга ишончим комил. Бироқ менинг наздимда ўзингиз танлаб олган ўша тасодифларга тўла йўлда сизга бирор киши раҳбарлик қилишига мұхтожсиз, зеро, агар янгишмасам сиз Парижга мартабага миниш илинжида иззатталаб ниятлар билан келгансиз.

– Менинг ёшим – телба орзу-ҳаваслар ёши, зоти олийлари, – деди д'Артанъян.

– Телба орзу-ҳаваслар тентаклар учун мавжуд, тақсир, сиз эса оқил кишисиз. Менга қаранг, менинг гвардиямда лейтенантлик павозимиға ҳамда уруш ҳаракатларидан сўнг рота сардорлигига нима дейсиз?

– О, зоти олийлари!

– Сиз қабул этасиз, шундай эмасми?

– Зоти олийлари... – хижолат чекиб гап бошлади д'Артанъян.

– Нима, сиз рад этяпсизми? – ҳайрат ичида хитоб қилди кардинал.

– Мен ҳазрати олийларининг гвардиясидаман, зоти олийлари ҳамда ундан норози бўлишга менда ҳеч важкарсон йўқ.

– Лекин назаримда, – эътиroz қилди кардинал, – менинг гвардиячиларим – айни пайтда ҳазрат олий-

ларининг ҳам гвардиячилари дирлар ҳамда хизматни француз армиясининг қай бир қисмида ўтаманг, сиз қиролга бирдай хизмат қилган бўласиз.

– Сўзларимни нотўғри тушундингиз, зоти олийлари.

– Сизга баҳона даркор, шундай эмасми? Тушунаман. Майли, бу баҳона сизда бор. Кўтарилиш, бошлануб келаётган уруш ҳаракати, мен сизга таклиф этган ғанимат фурсат, бу гаплар ўзгаларнинг ҳаммаси учун, сиз учун эса – мустаҳкам ҳимояга эга бўлиш зарурати, зеро, менга устингиздан жиддий арзлар тушганини билдириб қўйсангиз фойдадан холи бўлмайди, жаноб д’Артанъян: сиз қирол хизматига барча кун ва тунпалингизни бафишламайсиз.

Д’Артанъян қизариб кетди.

– Мана бу ерда, – қўлини даста-даста қофозга қўйиб гапида давом этди кардинал, – сизга оид ҳажмдор иш ётибди, лекин уни ўқиб чиқищдан илгари мен сиз билан бир суҳбатлашмоқчи бўлдим. Мен биламан, сиз жасур кишиносиз, мувофиқ йўриғда олиб борилган тақдирда, хизмат ҳам зиён ўрнига сизга жуда катта фойда келтириши мумкин бўлурди. Демак, мулоҳаза қилиб кўринг-да, бир қарорга келинг.

– Сизнинг мурувватингиз мени хижолат қилиб қўяяпти, зоти олийлари, – жавоб берди д’Артанъян, – ҳамда сиз падари бузрукворнинг маънавий нуфузингиз қаршисида мен ўзимни аянч бир чувалчанг ҳис қилмоқдаман, лекин зоти олийлари, сиз ўзингиз билан очиқчасига сўзлашишга изн берганингизда эди...

Д’Артанъян тўхтаб қолди.

– Гапиринг.

– Яхши! У ҳолда сиз падари бузрукворга айтиб қўяйки, менинг барча дўстларим мушкетёрлару қирол гвардиячилари орасидалар, душманларим эса аллақандай мубҳам, шум тасодиф билан сиз падари бузрукворимиз хизматидалар, хуллас, мабодо сизнинг таклифингизни қабул қилганимда эди, мени бу ерда

ёмон қабул қилған, у ерда ҳам менга ёмон күз билан қараган бўлардилар, зоти олийлари.

– Сиз, шу қадар манмансираб кетганимисизки, мени ўзингиз арзигандан кам нарса таклиф этяпти, деб хаёл қилмоқдасиз? – нафратомуз илжайиб сўради кардинал.

– Зоти олийлари, сиз менга ўзим арзигандан юз карпа раҳмдилсиз ҳамда мен аксинча қилған ишларим ҳали кам деб ҳисоблайман, токи сизнинг лутфи қарамларингизга муносиб бўлсан. Ҳадемай Ларошел қамали бошланади, зоти олийлари. Мен сиз падари бузрукворнинг күз ўнгингизда хизмат ўтайман ҳамда мабодо шу қамал пайти ўз юриш-туришим билан сизнинг эътиборингизни тортиш баҳтига ноил бўлсан, унда... унда гарданимда сизнинг шафоатингизни оқлагудек, менга уни раво кўрганингиз тақдирда, поақал бирорта қаҳрамонлик бўлади. Ҳамма нарсанинг вақтсоати бор, зоти олийлари. Ажаб эмаски, келгусида ўзимни сизга холисонилло топшириш ҳуқуқига молик бўлсан, ҳозирда эса бу худди мен сизга сотилгандек тахлитда бўлади.

– Бошқача қилиб айтганда, сиз менга хизмат қилишдан бош тортяпсиз, тақсир, – алам билан, бироқ гапида ҳурматга монанд алланарса зоҳир этиб деди кардинал, – яхши, эркин қолаверинг ҳамда сизнинг хайриҳоҳлигингизу ноҳайриҳоҳлигингиз ўзингизга насиб қилсин.

– Зоти олийлари...

– Бас, бас, – деди кардинал. – Мени сиздан жаҳлим чиққани йўқ, лекин ўзингиздан қолар гап йўқ, агар биз ўз дўстларимизни ҳимоя қилсак, уларни тақдирласак, душманларимиздан қарз-парзимиз йўқ. Лекин бари-бир мен сизга бир маслаҳат бераман: эҳтиёт бўлинг, жаноб д'Артанъян, зеро ўша менинг шафоатимдан маҳрум бўлган дақиқадан эътиборан сизнинг ҳаётингиз учун ҳеч ким сариқ чақа ҳам бермайди.

– Ҳаракат қиласман, зоти олийлари, – олижаноб ишонч билан жавоб берди д'Артанъян.

– Кейинчалик пайти келиб бошингизга фалокат тушса, – маънодор қилиб деди Ришелье, – менинг ўзим сизга одам юборганимни ҳамда фалокатнинг олдини олиш учун қўлимдан келган ҳамма нарсани қилганимни хотирга олинг.

– Келажақда нима фалокат бўлмасин, падари бузруквор, – қўлини қўксига босган ва таъзим қилган қўйи жавоб берди д'Артанъян, – мен шу тобда қилаётган ишларингиз учун сизга абадий миннатдорлик туйғусини сақлаб қоламан.

– Демак, жаноб д'Артанъян, сиз ўзингиз ҳам айтганингиздек, сиз билан кампаниядан сўнг қўришамиз. Мен сизни қузатиб бораман... Негаки мен ҳам ўша ерда бўламан, – д'Артанъянга ўзи тақажак қўркам яроғ-аслаҳаларни қўрсатган қўйи қўшиб қўйди кардинал, – қайтиб келганимизда эса унда... ана унда орани очиқ қиламиш-да!

– О, зоти олийлари, – қичқириб юборди д'Артанъян, – мендан ўз фазабингиз жабрини соқит этинг! Мен ўзимни виждонли кишига муносиб тарзда тутаётганимга ишонч ҳосил қилсангиз беғараз бўлинг, зоти олийлари.

– Йигитча, – сўзлади Ришелье, – борди-ю, бугун айтган гапларимни сизга яна бир бор айтиш имконияти юзага келса, мен уни айтишга ваъда бераман.

Ришелъенинг охирги сўзлари ёмон гумонни ифодалаб турарди; улар уни рўй-рост пўписадан ҳам кўра кўпроқ даҳшатга солиб қўйди, зеро бу огоҳлантириш эди. Демак, кардинал уни боши узра турган аллақандай фалокатдан халос этмоқчи экан-да. Д'Артанъян жавоб учун оғиз жуфтлаган эди ҳамки, лекин кардиналнинг такаббур имоси аудиенсиянинг тугаганини унга уқтирди.

Д'Артанъян чиқиб кетди, лекин бўсағадан ҳатлаб ўтган чоғда матонати уни тарқ этишига сал қолди; оз бўлмаса у изига қайтган бўларди. Бироқ Атоснинг жиддий ва қаҳрли чеҳраси ногаҳон унинг хаёлий назари-

да намоён бўлди; агар у кардинал билан иттифоқча розилик берганда Атос унга қўл бермаган бўлурди.

Ёш йигитни шу ҳадик тутиб қолди, холос – чинакам олижаноб тийнатнинг ўз теварагидаги борлиқ нарса-га таъсири шу қадар улуғдир.

Д'Артаньян худди ўзи келган зинадан тушди; чи-қаверишда унинг келишига маҳтал, безовта ҳам бўла бошлаган Атос билан тўрт нафар мушкетёр-ни кўрди.

Д'Артаньян уларни тинчтишга шошди, Планше эса ортидан пойлашнинг ҳожати йўқлиги, зеро соҳиби кардинал саройидан омон-эсон чиққанидан қолган постларни огоҳ этгани чопқиллаб кетди.

Жўралар Атоснинг хонадонига қайтиб келгач, Арамис билан Портос бу фаройиб мuloқотнинг сабабла-рини суриштириб қолдилар, лекин д'Артаньян уларга Ришельевнинг уни лейтинантлик унвонида ўз гвардия-сига таклиф қилганини, ўзи эса буни рад этганини айтди, холос.

– Тўғри қилибсиз-да! – бир овоздан қичқирдилар Портос билан Арамис.

Атос чуқур ўйга толиб қолди-ю, ҳеч нима демади. Бироқ иккаласи холи қолгандা у дўстига деди:

– Сиз ўзингиздан лозим бўлган ишни қилибсиз, д'Артаньян, лекин хато қилган бўлсангиз керак.

Д'Артаньян хўрсиниб қўйди, зеро бу товуш уни катта фалокатлар кутажагини унга шипшиб турган қал-бидаги сирли садога жавоб берарди.

Келаси кун жўнаш тадорикларида ўтди; д'Артаньян жаноб де Тревиль билан хайр-маъзур қилгани кетди. У маҳалда ҳамма гвардиячилар билан мушкетёр-ларнинг жудолиги жуда қисқа бўлади, деган фикрда эди, негаки бу куни қирол парламентда кенгашаётган бўлиб, келаси саҳарда жўнаб кетишни чамалаб турган эди. Шу боисдан жаноб де Тревиль д'Артаньяндан ўзининг кўмагига унинг муҳтож ё йўқлигини сўраш билан чекланиб қўя қолди, лекин д'Артаньян

мағрур туриб зарур ҳамма нарса ўзида борлигини айтди.

Тунда Дезессара гвардия ротасининг лашкарлари ўзлари дўст тутиниб улгурган жаноб де Тревилнинг мушкетёрлар ротаси лашкарлари билан қўшилиб кетдилар. Улар худо хоҳлаган пайти ва худо ярлақаган тақдирда қайта юз кўришиш илинжида видолашмоқда эдилар. Шу важдан тун иложи борича жўшқин ўтгани тушунарли, зеро шу қабилидаги ҳолларда ўта ташвишмандликни фақатгина ўта беғамлик билан енгиш мумкин.

Эрталаб карнайларнинг илк садолари остида биродарлар ажрапдилар. Мушкетёрлар жаноб де Тревиль казармалари томон, гвардиячилар эса жаноб Дезессара казармалари томон югуриб кетдилар ҳамда иккала капитан ўз роталарини қирол ўз лашкарларига кўрик ўтказмоқда бўлган Лувр сари етаклаб кетдилар.

Қирол жуда фамгин ҳам хаста кўринарди, бу нарса унинг чехрасининг такаббур ифодасини сал-пал юмшатиб кўрсатарди. Дарҳақиқат, кечаги кун парламент кенгashi пайтида уни безгак тутиб қолган эди. Шунга қарамасдан у шу оқшомдаёқ жўнаб кетиш қароридан қайтмади, уни ҳарчанд раъйидан қайтарсалар ҳам ўзига теккан дардни иродасининг тафти билан енгиш умидида у ўз қўшинларига кўрик ўтказишни ихтиёр этди.

Кўриқдан сўнг гвардиячилар ёлғиз ўзлари сафарга юз тутдилар, негаки мушкетёрлар фақат қирол билан биргалиқда йўлга чиқишлиари зарур эди, бу эса Портосга ўзининг шоҳона яроқ-аслаҳаларида Айик кўчасида кўриниб келиш имкониятини берди.

Прокурор хоним уни янги саруполар кийиб ўз дезразалари ёнидан гўзап отда ўтиб кетаётган пайтда кўриб қолди. У Портосни ҳаддан ортиқ севарди, тики унга видолашмасдан жавоб бериб юборса, у имо-ишора билан отдан тушишни ва уйига киришни илтимос

қилди. Портос жуда шукуҳли эди; унинг шпорлари жаранглар, совути ял-ял ёнар, қиличи оёқларига аёвсиз уриларди.

Бу дафъа унинг келбати бирам пурвиқор эдики, кулиш мирзоларнинг хаёлига ҳам келмади.

Мушкетёрни жаноб Кокнарнинг кабинетига олиб кирдилар ҳамда прокурорнинг кичик кулранг кўзлари оҳори тўкилмаган уст-бошларда очилиб кетган бўла-га тушиб ғазабнок чақнаб кетди. Дарвоҷе, бир мулоҳаза жаноб Кокнарга оз-моз таскин берди: ҳамма бу сафарни хатарли бўлади дерди, у ҳам Портосни ўлиб кетар деган умидда эди.

Портос метр Кокнарга бир-иккита мупозаматли гаплар айтган бўлди-ю, у билан хўшлашди; метр Кокнар унга турли омадлар тилаб қолди. Кокнар хонимга келганда у кўз ёшларини тиёлмади, лекин унинг ҳасрати ёмонга йўйилмади, зеро унинг қариндошларига жуда меҳрибонлиги, шу важдан ҳамиша эри билан қаттиқ жанжаллар қилиб юришини ҳамма биларди.

Бироқ чинакам хайр-маъзур Кокнар хонимнинг ётотида рўй бериб, ҳақиқатан юракни тилка-пора қила-диган бўлди.

Прокурор хоним то маҳбубини нигоҳи билан қузата олгунча иложи борича деразадан гўё ўзини ташламоқчидай суфурилиб, рўмолчасини силкитиб турди. Портос бу муҳаббат изҳорларини шу тариқа кўринишларга қўникиб кетган кишининг алфозида қабул қиласди, фақат муюлишга бурилаётган пайти шляпасини бир кўтариб, уни видо маъносида силтаб қўйди.

Арамисга келганда, у узун нома ёзмоқда эди. Кимга? Буни ҳеч ким билмасди. Шу оқшом Турга жўнаб кетиши лозим Кетти туташ хонада мунтазир эди.

Атос майдо-майдо ютумлар билан испан шаробининг охирги шишасини симириб тугатмоқда эди.

Шу асно д'Артаньян ўз ротаси билан аллақачон сафарга чиқиб бўлган эди.

Сент-Антуан канорасига етиб олгач, у орқасига ўгирилди-да, Бастилияга шўхчан назар ташлади, лекин унинг кўзлари фақат Бастилияга қадалгани сабабли мапла отда ўтириб, аллақандай афт-ангори бетайин икки кишига бармоқ ўқталиб, уни кўрсатаётган миледини илғамади; унга дурустроқ разм солгани улар шу заҳоти сафларга яқинроқ бордиларда, миледига савол назарларини ташладилар; у ишора билан худди ўзи деб жавоб қилди ва ўз фармоийишларининг ижросида хато-пато бўлиши мумкин эмаслигига қаноат ҳосил қилгач, отига шифов берди-ю, кўздан йўқолди.

Икки номаълум киши роталар изидан юриб кетди ҳамда Сент-Антуан заставаси опдида уқасиз уст-бошли хизматкор уларга маҳтал ҳонда жиловидан ушлаб турган икки эгарланган отга миндилар.

XI

Ларошел қамали

Ларошел қамали Людовик XIII подшоҳлик даврида йирик сиёсий воқеа ҳамда кардиналнинг йирик ҳарбий ташаббуси бўлиб чиқди. Шу боисдан бу хусусда бир оғиз гапириб ўтмоқ қизиқарли, ҳатто зарур ҳам, устига-устак бу қамалнинг айрим жиҳатлари биз баён этаётган воқеа билан чамбарчас боғланиб кетган бўлиб, биз уларни четлаб, сукут сақлаб ўтиб кета олмаймиз.

Бу қамални бошлаганда кардинал кўзлаган сиёсий мақсадлар бир талай эди. Биз даставвал уларнинг тафсифини келтирамиз-да, сўнгра эса падари бузрукворга қилган таъсири жиҳатидан балким сиёсий мақсадлардан кам бўлмаган шахсий ниятларга ўтамиз.

Генрих IV томонидан гугенотларга истеҳком жойлар сифатида бериб юборилган барча катта шаҳарлардан энди уларнинг қўлида Ларошел қолган эди, холос. Бинобарин, калвинизмнинг бу сўнгги таянчи-

ни, халқ ғалаёни ва ташқи урушлар уруғини сепгувчи хатарли заминни йўқ қилиб ташламоқ зарур эди.

Норози испанлар, инглизлар, итальянлар, барча миллат фирибгарлари, хизматдан соқит бўлган турли мазҳабларга мансуб ҳарбийлар илк даъват биланоқ тармоқлари бемалол ғовлаб бутун Европани қамраб олган битта кенг уюшма ташкил қилиб, протестантлар байроби остига йиғилиб олардилар.

Демак, калвинистларга қарашли қолган ҳамма шаҳарлар тор-мор бўлгач, алоҳида аҳамият касб этган Ларошел низолар-у, ориятли ниятларнинг ўчоги эди. Бу камлик қилгандай, Ларошел порти инглизлар учун француз қироллигига йўл очиб бергувчи сўнгги порт эди ҳамда уни Франциянинг азалий душмани бўлмиш Англия учун ёпиш билан кардинал Жанна д'Арк ва герсог де Гизларнинг ишига якун ясаган бўларди.

Шу боисдан бир вақтда ҳам католик, ҳам протестант, эътиқод бўйича протестант ҳамда илоҳий Рух ордени қўмондони сифатида католик бўлмиш, қони немис, қалби француз Бассомпер, хуллас, худди ўша Ларошел қамалида айрим отрядга сардорлик қилган Бассомпер ўзи сингари протестантларнинг бошларига ўқ узган кўйи деярди:

– Мана қўрасизлар, жаноблар, биз жазавага тушамизки, Ларошелни босиб оламиз.

Бассомпер ҳақ бўлиб чиқди: Ре оролининг ўққа тутилиши унга Севен драгонадаларини каромат қилди, Ларошелнинг босиб олиниши эса Нант фармонининг бекор қилинишига муқаддима бўлди.

Лекин, айтиб ўтганимиздек, ҳамма нарсани бир қолипга солишга ва ҳамма нарсани соддалаштиришига интилган министрнинг бу режалари, тарихга оид режалар билан бир қаторда солномачи, шунингдек, ошиқ эркакнинг ва ғайир рақибнинг майда-чуйда ниятлари ҳам мавжудлигини тан олишга мажбур.

Ҳаммага маълумки, Ришелье қироличага ошиқ бўлган; бу муҳаббат унинг учун шунчаки сиёсий хом-

чүтмиди ёки Анна Австрийская ўзининг ён-веридаги-ларда құзғатувчи ўша чинакам теран эҳтиросмиди, биз уни билмаймиз, лекин қандай бўлмасин биз ушбу ба-ённинг юқоридаги мушкүпотларидан кўрдикки, Бэкингем уч ёки тўрт ҳолда кардиналдан устун келди, айниқса, шокилалар воқеасида эса уч мушкетёрнинг жонкуярлиги ва д'Артанъяннинг жасорати туфайли уни шафқатсиз хўрлашнинг ҳам уддасидан чиқди.

Шу зайл Ришелье учун гап нафақат Францияни душманлардан халос этиш, балки рақибидан интиқом олишда ҳам қолган эди; устига-устак бу интиқом салмоқли ва ёрқин бўлишни бу муборазада бутун бошли қиролликнинг ҳарбий кучларини истифода қилган кишига бутқул муносиб бўлишни ваъда этмоқда эди.

Англияни енггач, шунинг ўзи билан у Бэкингемдан голиб келишини, Англия устидан тантана қилгач, у Бэкингем устидан ғалаба қилишини ва ниҳоят, Европа назарида Англияни беобрў қилгач, у қиролича назарида Бэкингемни бебурд қилишини Ришелье биларди.

Ўз навбатида Бэкингем ҳам, гарчи у Англияниң обройини ҳамма нарсадан устун қўйса-да, худди кардинални идора қилгувчи ниятлар таъсирида иш кўрмоқда эди: Бэкингем ҳам ўз шахсий қасос туйғусини қондиришга интиларди. У Францияга вакил сифатида боришига зинҳор розилик бермаган бўларди – у ерга фотиҳ сифатида кириб бормоқ ниятида эди.

Бундан аён бўлиб турибдики, икки ошиқнинг майли билан икки қудратли қироллик ўртасида ўйналгувчи бу қиморда Анна Австрийскаянинг бир путфан боқиши чин дов хизматини ўтамоқда эди.

Илк ғалаба герсог Бэкингемга насиб қилди: тўқсон кема ва йигирма минг чоғли лашкар билан Ре оролига туйқусдан яқинлашиб бориб, у оролда қирол номидан қўмондонлик қилиб турган граф де Туарак устига тўсатдан бостириб борди ва қонли жангдан сўнг оролга тушди.

Кези келганды шу жангда барон де Шанталнинг ҳалок бўлганини айтиб қўяйлик; у ўзидан кейин бир сафирни, ўша маҳалда бир ярим ёшда бўлмиш қизчани қолдириб кетди.

Бу қизалоқ кейинчалик де Севине хоним бўлиб қолди.

Граф де Туарак гарнizonи билан Сен-Мартен қўргонига чекинди, Ла Пре форти деб ном олган кичик фортда эса юзта одам қолдириб кетди.

Бу воқеа кардинални тезроқ ҳаракат қилмоққа ундандаи ҳамда аллақачонлар ҳал бўлган Ларошел қамалига бошчилик қилмоқ учун қирол билан ўзи ҳам йўлга чиқа олганидан илгари дастлабки жанглар бошида турмоқ учун герсог Орманскийни олға юборди ва ўз ихтиёридаги жамики лашкарларни ҳарбий ҳаракатлар майдонига суриб келишга амр қилди.

Бизнинг дўстимиз д'Артанъян худди мана шу илфор отрядга мансуб эди.

Айтиб ўтганимиздек, қирол у ерга парламент кенгashi ўтиши билан ошиғич жўнаб кетмоқ ниятида эди, лекин ўша кенгашдан сўнг 23 июнь куни у ўзини безгак тутаётганини сезиб қолди; барибир у жўнаб кетаверишга жазм қилди; лекин йўлда унинг аҳволи оғирлашди-ю, Виллеруада қўнишга мажбур бўлиб қолди.

Бироқ қирол қаерда тўхтаса, ўша ерда мушкетёрлар ҳам тўхтаб туришарди, шунинг оқибатида борйўғи гвардияда хизмат қилгувчи д'Артанъян поақал вақтинча ўз меҳрибон дўстлари – Атос, Портос ва Арамислардан жудо бўлиб қолди. Борди-ю, ўзини қуршаб олган номаълум хавф-хатарларни у олдиндан пайқай олганида эди, шак-шубҳа йўқки, унга фақат қўнгилсизгина туолган бу жудолик унинг учун жиддий хавотирлар манбаига айланган бўлурди.

Шунга қарамасдан, у 1627 йил 10 сентябрда Ларошел остонасида жойлашган қароргоҳга эсон-омон етиб келди.

Вазият ўша-ўша: герсог Бэкингем ҳамда Рэ ороли-нинг эгалари бўлмиш унинг инглизлари гарчи муваффақиятсиз бўлса-да, Сен-Мартен қўргони билан Ла Префорти қамалини давом эттироқда эдилар; Ларошел билан ҳарбий ҳаракатлар икки-уч кун бурун бошланган, бунга герсог Англумский томонидан эндиғина бунёд қилинган янги форт баҳона бўлган эди.

Дезессара бошчилигидаги гвардиячилар Франциск монастирида жойлашдилар.

Бироқ билишимизча, ўзининг мушкетёр бўлиш орзуларига маҳлиё д'Артанъян ўз ўртоқларига кам арапашарди: шу важдан у яккаланиб қолди-ю, ўз-ўзининг мулоҳазалари билан андармон бўлиб юрди.

Бу мулоҳазалар қувончлилардан эмасди. Парижга келган пайтидан бери ўтган икки йип мобайнида у сиёсий фитналарга қайта-қайта арапашиб юрди; унинг хусусий ишлари эса севги бобидаги каби, мартабалар бобида ҳам опдинга кам сурилган эди.

Севги хусусида сўз юритилса, у севган ягона аёл Бонасе хоним эди, лекин Бонасе хоним зиму ғойиб бўлди, д'Артанъян эса унга нима бўлганидан ҳануз дарак тополмай юрибди.

Мартабалар хусусида сўз юритилганда эса у ўзининг бутун хокисорлигидан қатъи назар кардиналдек, яъни қаршисида қиролнинг ўзидан тортиб қиролликдаги энг олий зотлар зир қақшаб тургувчи кишидек душман орттиришнинг уддасидан чиқди.

Бу одам уни янчиб ташласа бўларди, лекин негадир бундай қилмади. Д'Артанъяннинг ўткир ақли учун бу хил риоя бир тирқиш эди-ю, унинг орасидан у дурустроқ истиқболни кўрмоқда эди.

Бундан ташқари, у хавфли жиҳати камроқ, ишқи-либ у шу фикрда эди, яна бир душман орттириди, аммо ҳар қалай уни писанд қилмаслик ярамасди – буни кўнгли сезиб туради.

Буларнинг ҳаммаси эвазига у қироличанинг вали-неъматлиги билан илтифотига эга бўлди, аммо қиро-

личанинг илтифоти ўша маҳаллар бўйича таъқиблар учун ортиқча баҳона эди, холос, унинг валинеъматлиги эса жуда ёмон шафоат эди: Шале билан Бонасе хоним бунинг исботи бўлиб хизмат қилардилар.

Демак, бутун шу вақт асносида у қўлга киритган ягона арзигулик нарса д'Артанъян бармоғига тақиб юрган беш ё опти минг ливр қимматдаги олмос эди. Лекин яна қайта бир кун келиб зарурат туғилиб қолса, қиролича назарида фарқ нишони бўлиб хизмат қипсин деб, ўз ориятли ниятпарига бўйсуниб, д'Артанъян сақлаб қолмоқчи бўлиб юрган ўша олмос – ўша қимматбаҳо тош ҳали-бери у тепалаб кетаётган майда тошлардан ортиқ қимматга эга эмасди, негаки, у ундан сираям ажрала олмасди.

Бизнинг унинг оёғи остидаги майда тошларни типга олишимиз боиси шуки, бу нарсаларнинг ҳаммаси ҳақида бош қотирган кўйи д'Артанъян қароргоҳдан Апгутен қишлоғига қараб кетган қўркам сўқмоқдан ёлғиз судралиб бормоқда эди. Ўз мулоҳазалари билан бўлиб, у ўзи ўйлагандан нарироққа бориб қолди, ботиб бораётган қуёшнинг сўнгги тифларида иҳота орқасидан қўққис мушкетнинг оғзи йилтирагандай туяулганда кеч кира бошлаган эди.

Д'Артанъяннинг қўзлари ўткир, ақли закий эди; у фаҳмладики, мушкет бу ерга ўз-ўзидан келиб қолмаган ҳамда уни қўлида тутиб турган кимса иҳота орқасида ҳаргиз дўстона ниятлар билан писиб ётган эмас. Хуллас, у зимдан қочмоққа қарор қилган ҳам эдикি, шунда тўсатдан йўлнинг қарама-қарши чеккасида ётган катта харсанг орқасидаги иккинчи мушкет оғзига кўзи тушди.

Афтидан, бу пистирма эди.

Ёш йигит биринчи мушкетга қўз ташлади-ю ҳамда хавотир аралаш унинг ўзига қараб тушиб келаётганини пайқаб қолди. Мушкетнинг оғзи тўхтаган замон у ўзини муккасига ерга ташлади. Айни шу дам ўқ узил-

ди-ю, у боши устидан учиб ўтиб кетган ўқнинг чийилаган товушини эшилди.

Шошилмоқ керак эди. Д'Артаньян сапчиб дарров оёққа турди-да, худди ўша сония иккинчи мушкетдан отилган ўқ йўлнинг айни у ҳозиргина юзтубан ётган жойидаги майда тошларни тўзғитиб юборди.

Д'Артаньян бемаъни ажал пайида юргувчи ўша бемулоҳаза жасур кишилардан эмас эди, фақат ўшалар хусусида уни чекинди деб айтиш мумкин бўларди. Устига-устак бу ерда жасорат ҳақида гапириб ўтириш жоиз ҳам эмас эди: д'Артаньян шунчаки тузоққа тушиб қолган эди.

«Агар учинчи ўқ ҳам узилса, – хаёлидан кечирди у, – мен нобуд бўлдим!»

У чаққонлиги билан донг чиқарган ўз ватандошлирига хос бўлган тезкорликда қароргоҳ томон физиллаб кетди. Бироқ унинг едек югуриб кетишига қарамасдан отгувчиларнинг биринчиси милтигини қайта ўқлаб олишга улгурди-ю, иккинчи марта отди, бунинг устига нишонни бирам аниқ олдики, ўқ д'Артаньяннинг фетр шляпасини тешиб, уни ўн қадамча нарига учириб юборди.

Д'Артаньяннинг бошқа шляпаси йўқ эди; шу сабабдан у юргурган кўйи уни ердан олди-да, ҳарсиллаб, ранги қув ўчиб уйига югуриб келди ҳамда ҳеч кимга лом-мим демай, мулоҳазаларга гарқ бўлди.

Бу ҳодиса уч изоҳга молик бўлиши мумкин эди.

Биринчи ва энг табиийси – бу ҳазрат олийларининг бир гвардиячисини ўлдиришдан ҳаргиз тоймайдиган парошелчиларнинг пистирмаси бўлиши мумкин эди: биринчидан, бир душман кам бўлсин учун; иккинчидан эса бу душманнинг чўнтағидан лиқ тўла ҳамён чиқиб қолиши эҳтимол эди.

Д'Артаньян шляпасини олиб, ўқ тешган жойини кўздан кечирди-да, бошини чайқаб қўйди. Ўқ мушкетдан узилмаган эди – у нусхаси эскириб қолган милтиқдан узилганди. Ўқнинг мерганлик билан отилиши уни

аввал бошданоқ у расмана қуролдан узилмаган, деган фикрга солган эди; ўқ калибрли эмас ва, бинобарин, бунинг ҳарбий пистирма бўлиши мумкин эмас эди.

Бу жаноб кардиналнинг илтифотли йўқлови бўлиши мумкин эди. Китобхоннинг хотиридаки, айни қўёшнинг хайрли тифлари шарофати билан милтиқ оғзига қўзи тушган дақиқада у падари бузрукворнинг сабр-қаноатига ҳайрон қолиб турган эди.

Аммо шу ерда д'Артанъян яна бошини чайқаб қўйди. Бир бармоқ ишораси билан йўқ қилиши мумкин кишилар билан иш қўрганда у бу хил воситаларга кам мурожаат этарди.

Бу миледининг интиқоми бўлиши мумкин эди.

Мана шуниси эҳтимолга энг яқин туюларди.

Д'Артанъян қотилларнинг афт-башараси ёки уст-бошини эслашга беҳуда уринмоқда эди; уларнинг олдидан у чунонам тез қочиб кетган эдики, бирор нимани илғаб қолишга улгурмаганди.

– Қайлардасиз, менинг жонажон дўстларим? – шивирлади д'Артанъян. – Менга нақадар қадрингиз ўтяпти-я!

Тунни д'Артанъян босинқираб ўтказди. Уч ёки тўрт дафъа у қўққис уйғониб кетди: унинг тўшагига бир одам яқинлашаётгандай, уни ханжар билан чопиб ташламоқчидай туюлаверди. Бироқ зулмат ҳеч қандай синоат олиб келмади-ю, тонг отди.

Шунга қарамасдан, бугун рўй бермаган нарса эрта амалга ошиши мумкин, д'Артанъян буни жуда яхши биларди.

У кун бўйи ҳаво айнигани баҳонасида уйда ўтириб чиқди: бу баҳона унга ўзини-ўзи олдида оқламоқ учун даркор эди.

Синоатдан сўнг учинчи куни, эрталаб соат тўққизда йиғилишга чорлаб сигнал чалинди. Герсог Орлеанский постларни айланиб ўтмоқда эди. Гвардиячилар милтиқлари томон отилдилар-да, саф тортиб турди-

лар, д'Артаньян ўртоқлари орасидан ўз ўрнини эгаллади.

Аъло ҳазратлари лашкарлар фронти олдидан ўтиб кетди, сүнгра уни қутламоқ учун бош офицерлар, улар қатори – гвардия капитани Дезессара ҳам унинг ёнига қутлагани борди.

Дақиқа ўтгач, д'Артаньянга гүё жаноб Дезессара уни ёнига имлаб чақираётгандай туюлиб кетди. Янгишиб кетишдан ҳадиксираб, у ўз сардорининг иккинчи ишорасини кутиб турди; у ўз имо-ишорасини такрорла-гач, д'Артаньян сафдан чиқиб фармойиш олгани борди.

– Ҳозир аъло ҳазратлари адо этган одамга шарафлар келтиргувчи бир хавфли топшириққа кўнгиллилар қидиради, мен сизни шай туринг, деб чақирдим.

– Ташаккур сизга, жаноб капитан! – герсогга ўзини кўрсатиш имконидан қувониб жавоб берди д'Артаньян.

Тунда қамалдагилар хуруж қилиб, икки қун муқаддам қирол армияси босиб олган истеҳкомни тортиб олган эдилар; истеҳкомнинг қандай қўриқланишини билиб келмоқ учун у ерга жуда хатарли рекогноси-ровкага одамлар юбориш мўлжалланмоқда эди.

Дарҳақиқат, бир неча дақиқадан сўнг герсог Орлеанский баланд овоз билан деди:

– Менга ишончли одам бошчилигида уч ёки тўрт нафар талабгор керак.

– Ишончли одамга келсак, бунақаси менда бор, аъло ҳазратлари, – д'Артанянни ишора қилиб деди Дезес-сара, – талабгорларга келганда эса бир оғиз айтсан-гиз бас, одамлар топилиб қолади.

– Мен билан ўлимга боришга талабгор тўрт киши бу ерда топиладими? – қиличини кўтариб деди д'Артаньян.

Унинг гвардиячи ўртоқларидан иккитаси дарҳол олдинга чиқди, уларга яна икки нафар аскар қўшилди-да, барча талабгор жам бўлди, д'Артанян биринчи

бўлиб чиққанларни ранжитгиси келмай, қолган ҳам-
масини рад этди.

Ишфол этгандан сўнг ларошелликлар истеҳкомни бўшатиб қўйишганми ёки бўлмасам у ерда гарнizon қўйиб кетишганми номаълум эди; буни билмоқ учун кўрсатилган жойни анча яқин оралиқдан кўздан ке-
чириш талаб этиларди.

Д’Артанъян тўрт дастёри билан йўлга равона бўлди-
да, зовур ёқалаб юриб кетди; иккала гвардиячи у билан
ёнма-ён одимлар, аскарлар эса орқада борардилар.

Зовурнинг тош қопламаси панасида улар тез-тез ил-
гари силжиб борардилар ҳамда бастионга юз қадам-
ча қолгандагина тўхтадилар. Шу ерда д’Артанъян ўги-
рилиб қаради-ю, иккала аскар фойиб бўлганини кўрди.

У улар қўрқиб орқада қолиб кетган деб қарор қили-
ди, ўзи эса олға сурилаверди.

Зовурнинг муюлишида д’Артанъян билан икки гвар-
диячи истеҳкомдан олтмиш қадамлар беридан чиқиб
қолдилар. Истеҳкомда бирор қора кўринмас, у тарк
етилгандай эди.

Уч довюрак у ёғига боришга ҳожат борми-йўқми
деб ўзаро кенгашиб турганда тўсатдат тош палахса-
ни ҳалқа-ҳалқа тутун ўраб олди-ю, ўнлаб ўқ д’Артанъ-
ян билан унинг ҳамроҳлари теварагидан чийиллаб
учиб ўтди.

Улар билмоқчи бўлган нарсаларининг тагига етди-
лар: истеҳком қўриқланмоқда эди. Бинобарин, бу хав-
фли жойда ортиқ қолиш бехуда эҳтиётсизлик бўлурди.
Д’Артанъян ва иккала гвардиячи орқага бурилдилар-у
ва қочиш қабилидаги чекиниш бошладилар.

Уларни ларошелчилардан пана қилиши мумкин зо-
вур кунжаги яқинига бориб қолишганда гвардиячи-
лардан бири йиқилди – ўқ унинг кўксини тешиб ўтган
эди. Омон қолганлари эса қароргоҳга қараб югуриб
кетмоқда эди.

Д’Артанъяннинг ўз ўртоғини ташлаб кетгиси келма-
ди; уни қўтариб турғизди-да, ўзлариникига етиб оли-

шига құмаклашмоқ учун әгилди, лекин шу дақиқада икки ўқ садо берди: бир ўқ жароҳатланиб бўлган гвардиячининг бошини типка-пора қилиб ташлади, бошқаси эса д'Артанъяндан икки дюйм нарида учиб ўтиб, қояга тегиб чил-парчин бўлиб кетди.

Ёш йигит дарров ўгирилиб қаради, негаки бу отишмалар зовур кунжаги билан тўсилиб турган истеҳкомдан чиқиши мумкин эмасди. Унинг кўнглига икки фойиб бўлган аскар хусусида бир фикр келди-ю, уч кун илгари унинг жонига қасд қилган икки кишини бирдан эсига солди. У бу дафъя нима гаплигини аниқлашга қасд қилди-ю, ўзини ўлганга солиб, ўртоғининг жасадига ташлади.

Бу ердан ўттиз одимлар наридаги қаровсиз қўтарма орқасидан дарҳол икки калла қўринди – булар орқада қолиб кетган икки аскарнинг каллалари эди. Д'Артанъян янглишмаган: улар йигитнинг ажали ёв ҳисобига ўтказилишига умид боғлаб, фақат уни ўлдирмоқ учун эргашган эдилар. Аммо у фақат шикастланган бўлиб чиқиши ва кейинчалик уларнинг жинояти ҳақида арз қилиши мумкинлиги сабабли уни тамом қилиш учун яқинроқ ўйладилар; хайриятки, д'Артанъяннинг ҳийласидан алданиб, улар милтиқларини қайта ўқлаш ғамини еб ўтирамадилар.

Орада ўн қадамлар қолганда йиқилаётib қиличини кўлдан чиқармасликка ҳаракат қилган д'Артанъян тўсатдан сапчиб оёқча турди-да, бир сакраб уларнинг ёнида ҳозир бўлди.

Қотиллар агар уни ўлдирмасдан қароргоҳ томон қочсалар, улар устидан д'Артанъяннинг хабар берини фаҳмладилар; шу боисдан уларнинг миясига келган дастлабки фикр – ёв томон югуриб ўтиб кетиш бўлди. Уларнинг бири милтиқни учидан ушлаб олди, д'Артанъян сапчиб ўзини четга олмаган тақдирда уни гурзидаётib, даҳшатли зарб билан унга туширган бўларди; бироқ бу ҳаракат билан д'Артанъян босқинчига йўл бўшатиб қўйди-ю, у физиллаганича истеҳ-

ком сари югуриб кетди. Бу одамнинг нима ниятда ўзлари тарафга йўл олганидан бехабар истеҳкомни қўриқлагувчи ларошелликлар ўт очдилар ва сотқин ўқдан киғти дабдала бўлиб йиқилди.

Бу орада д'Артанъян қиличини ишга солиб иккинчи аскарига ташланди. Олишув узоқ чўзилмади; мудофаа учун муттаҳамнинг қўлида фақат ўқи бўшаган милтиқ бор эди, холос; гвардиячининг қиличи энди таҳдид солгудай ҳеч хавфли томони қолмаган милтиқнинг танасидан сирғалиб кетди ва қотилнинг сонига қадалди; у қулаб тушди. Д'Артанъян шу замон қиличининг учини унинг бўғзига тақади.

– О, ўлдирманг мени! – қичқириб юборди газанда. – Шафқат қилинг, менга шафқат қилинг, жаноби офицер, мен бор гапни сизга айтиб бераман!

– Сенинг ўша сирларинг гуноҳингдан ўтишимга арзирмиди? – қўлини тийиброқ сўради йигит.

– Агар жонингиздан умидингиз бўлса, арзийди! Ахир, йигирма икки ёшдасиз, гўзалсиз, довюраксиз ва ўзингиз истаган ҳамма нарсаларга етиша оласиз.

– Гапирсанг-чи, абраҳ, мени ўлдиришни сенга ким топширди? – деди д'Артанъян.

– Бир аёл, мен уни билмайман, лекин уни ҳамма милемди деб атайди.

– Лекин у аёлни билмасанг, унинг номи сенга қаердан маълум?

– У билан таниш ўртоғим уни шундай деб атарди. У ўша миледи билан тил бириктирган. Унинг чўнтагида ҳатто ўша хонимнинг мактуби ҳам бор, қулоғимга чалинган гапларга қараганда бу мактуб сиз учун жуда катта аҳамиятга эга.

– Аммо қай йўсун сен бу ёвузликнинг иштирокчиси бўлиб қолдинг?

– Ўртоғим сизни ўлдиришига қўмаклашишимни илтимос қилди, мен ҳам рози бўлдим.

– Хўш, у сизларга бу «савоб» иш эвазига қанча ҳақ тўлади?

– Юз пую.

– Ана холос! – қулғи билан гапирди йигит. – Афтидан, у менинг жонимни жуда юқори баҳоларкан. Юз пую-я! Ахир, бу сенлар сингари икки аблақ учун бутун бошли бисот-ку. Сен нега рози бўлганингни мен энди тушундим ҳамда мен сенга мурувват қилишга тайёрман, лекин бир шарт билан.

– Қандай? – ҳали ҳаммаси барҳам емаганини кўргач, ташвишга тушиб сўради аскар.

– Сен менга ошнанг чўнтағидаги мактубни олиб беришинг керак.

– Бу мени ўлдиришнинг бўлак усули холос-ку, ахир! – қичқириб юборди каллакесар. – Мен истеҳкомнинг ўти остида бу мактубни қандай қилиб олишим мумкин?

– Лекин барibir бунга журъат қилишинг керак ёки онт ичаманки, сен менинг қўлимда ўласан.

– Шафқат қилинг! Менга раҳмингиз келсин, тақсир! Азбаройи, ўша сиз севадиган ёш хоним ҳаққи! Сиз уни ўлган деб ўйлаб юрибсиз, лекин у ҳаёт! – тиз чўқар экан қонга қўшиб қучини ҳам йўқотаётгани сабабли қўлларига тиралиб қичқирди қаттол.

– Мен севадиган ва мен ўлган деб ҳисоблаб юрган ёш жувон борлигини сен қаердан биласан, а? – сўради д'Артанъян.

– Ўртоғимнинг чўнтағидаги ўша мактубдан.

– Энди ўзинг ҳам кўриб турибсанки, мен бу мактубни қўлга киритишим зарур, – деди д'Артанъян, – қани, қимирла, иккиланишни бас қил ёки сен каби ярамаснинг қонига қиличимни булғаш нақадар жирканч бўлмасин, мен ҳалол кишининг сўзи билан онт ичаманки...

Бу сўзлар бирам дағдағали ишора билан айтилдики, ярадор қўзғалди.

– Сабр қилинг! Сабр қилинг! – қўрқувдан дадипроқ бўлиб деди у. – Мен бораман... бораман!

Д'Артанъян аскардан милтиқни тортиб олди, уни олдинга ўтказиб юборди-да, қиличининг учи билан уни шериги томон туртиб қўйди.

Бу шўрликнинг яқин ажал ваҳмидан бўзариб, кетидан узун қонли из солиб қўзга чалинмаган ҳолда ўзидан йигирма одим нарида ер бағирлаб ётган шеригининг жасади олдига эмаклаб боришга уринишларига қараб туриш оғир эди.

Унинг совуқ тер қоплаган юзида даҳшат бирам яқол билинар эдики, д'Артанъяннинг унга раҳми келиб кетди.

– Яхши, – деди у аскарга нафрат билан қараб, – мен сенга мард одам билан сен сингари номарднинг фарқини кўрсатиб қўяман. Қолавер, мен ўзим бораман.

Шаҳдам одимлаб, теварак-атрофга ҳушёр назар солиб, рақибнинг ҳар бир ҳаракатини кузатиб, тупроқнинг ўнқир-чўнқирларига мослашиб д'Артанъян иккинчи аскар олдига етиб олди.

Мақсадга етишнинг икки иложи мавжуд эди: ярадорни шу ернинг ўзида тинтиб чиқиш ёки унинг танасини пана қилиб, уни кўтариб олиб кетиш ва зовурда тинтиб қўриш.

Д'Артанъян иккинчи усулни танлаб олди ва айни душман ўт очган дақиқада қотилни елкаларига ортмоқлаб олди.

Енгил туртки, танани тешиб ўтган уч ўқнинг бўғиқ товуши, ажал талвасаси – буларнинг ҳаммаси д'Артанъянга боя уни ўлдиromoқчи бўлган кимса энди ҳаётини сақлаб қолганидан дарак берди.

Д'Артанъян зовурга қайтиб келди-да, жасадни ранги мурдадек оқариб кетган ярадорнинг ёнига ташлади. У ошиғич тинтув бошлади: қоғоздан ичида босқинчи олган пулларнинг, чамаси, ярми ётган ҳамён, суюк соққаларнинг стаканчаси ва соққаларнинг ўзи – ўлдирилган кишидан қолган мерос шу эди.

Д'Артанъян стаканча билан соққаларни улар қаерга тушган бўлса, ўша ерда қолдирди, ҳамённи ярадорга ташлади-да, харислик билан қоғозданни очди.

Бир-иккита кераксиз қоғозлар орасида у қўйидаги мактубни, касрига ўз ҳаётини таҳлика остида қолдирган мактубнинг ўзгинасини топиб олди:

«Сиз бу аёлнинг изини йўқотдингиз, энди у камоли хавфсизликда монастирда турибди, уни минбаъд у ерга қўймаслигингиз шарт эди. Поақал эркакни қўлдан чиқармасликка ҳаракат қилинг. Менинг қўлимнинг узунлиги сизга маълум, акс ҳолда ўша мендан олган юз луи пул сизга қимматга тушади».

Имзо йўқ, лекин мактуб миледининг қўли билан битилган эди – д'Артанъян бунга шак-шубҳа қиласди. Шу важдан у далип сифатида уни яшириб қўйди-да, ярадорни сўроққа тута бошлади. Буниси ўз ўртофи – боягина ўлдирилган шериги билан бирга Парижнинг Лавипет дарвозасидан чиқиб жўнаб кетиши лозим бир ёш жувонни олиб қочишга бел боғлагани, лекин қовоқхонада ўтириб қолиб, улар ўн дақиқа кечикканликлари ҳамда извошни қўлдан чиқариб юборганларига иқрор бўлди.

– Хўш, у аёлни сизлар нима қилишингиз керак эди?
– хавотир билан сўради д'Артанъян.

– Биз уни Қирол майдонидаги иморатга элтиб беришимиз керак эди, – деди ярадор.

– Ҳа, ҳа! – шивирлади д'Артанъян. – Бу худди шундай, миледининг ўзиникига.

Бу аёлнинг унинг ўзини ва уни севган барча кишиларни ҳалок қилиш ниятларига нақадар даҳшатли интиқом дарди туртки бўлаётганини тушуниб, у ҳамма гапнинг тагига етгандан кейин унинг сарой ишларидан воқиғлиги нақадар улканлигини тушуниб, йигит қалтираб кетди. Афтидан, ўз маълумотларини у кардиналдан йиғарди.

Бироқ бу қайгули мулоҳазалар ичida ялт этиб бир фикр келди-ю, унинг кўнглини қувончларга тўлдириб юборди: у қироличанинг оқибат, Бонасе хоним ўз садоқати учун таъзир еб ётган қамоқни ахтариб топганини ва уни ўша қамоқдан озод этганини англади.

Энди Бонасе хонимдан олган мактуб, у бир шарпа мисол лип этиб ўтиб кетган Шаё йўлидаги мулоқот ҳам – ҳаммаси унга равшан бўлди.

Демак, шу тобдан эътиборан худди Атос каромат қилганидек ёш жувонни ахтариб топиш имкони вужудга келди, зеро шундай монастир йўқ эдикни, унга йўл топишнинг иложи бўлмаса.

Бу фикр д'Артанъянга батамом тасалли берди. У ўз авзойининг ҳар ўзгаришини ҳадик билан кузатгувчи ярадорга ўгирилди-да, унга қўлини узатди.

– Юр, – деди у, – сени бу ерда ташлаб кетгим йўқ. Менга суюниб ол, қароргоҳга қайтайлик.

– Юринг, – бундай тантлилкка ишона олмай, жавоб берди ярадор. – Мени дор остига юбориш учун ўзингиз билан олиб кетаётган бўлманг яна?

– Мен сенга сўз бериб қўйдим, – деди д'Артанъян, – энди эса сенга иккинчи марта ҳаёт ато қиласман.

Ярадор тиз чўқди-да, ўз халоскорининг оёқларини ўпа кетди, лекин ёвга шу қадар яқин жойда ортиқ қолишининг мутлақо ҳожати қолмаган д'Артанъян миннатдорликнинг бўлиб қўйди.

Истеҳкомдан отилган дастлабки ўқлардан кейин қароргоҳга қайтиб келган гвардиячи ўзининг тўрт ҳамроҳининг ўлими ҳақида эълон қилди. Шу боисдан д'Артанъянни соғ-саломат қўриб полқдагиларнинг ҳаммаси жуда ҳайрон ва жуда хурсанд бўлди.

Ёш йигит ўз ҳамроҳидаги ўзи етказган жароҳатни шу ернинг ўзида тўқиб ташлаган душман хуружи билан изоҳлаб бўлгач, у иккинчи лашкарнинг вафоти ҳамда ўзлари йўлиқкан хавф-хатарларни ҳикоя қилиб берди.

Бу ҳикоя унга чинакам шон-шараф келтирди. Бутун қўшин кун бўйи бу зафар ҳақида гапириб юрди ва герсог Орлеанскийнинг ўзи д'Артанъянга ташаккур айтиб қўйишни топширди.

Ҳар қандай савоб иш мукофотга сазовор этади, д'Артанъяннинг ҳайрли иши ҳам йўқотилган осойиш-

таликтин унга қайтариб берди. Дарҳақиқат, душманларнинг бири ўлдирилган эди, иккинчиси эса унга чексиз содиқ бўлгандан кейин камоли хотиржам бўлиш мумкин деб ҳисобларди д'Артанъян.

Бу беғамлик ёлғиз бир нарсани – д'Артанъян милемдини билмаслигини исбот қиласарди, холос.

XII

Анжуй шароби

Бетоб қиролнинг тузалиб кетишига қарийб умид йўқлиги ҳақидаги хабарлардан сўнг қароргоҳда унинг шифо топаётгани тўғрисидаги миш-мishлар тарқала бошлади ва қиролнинг қамалда шахсан иштирок этмоққа ошиқаётгани сабабли ҳамманинг оғзида, у от минишга дармони етган замон йўлга чиқади, деган гап эди.

Бу ўртада ўзини армия қўмондонлиги лавозимидан бугун-эрта бўшатишларини ва ўз ўрнига бу лавозими бир-бирлари билан талашиб ётган герсог Ангулемскийними, Бассомерними, Шомбергними қўйишларини билган герсог Орлеанский фақат рақибнинг кучларини ўсмоқчилиб суст ҳаракат қиласар, вақтни зое кеткизар ва французлар ўз навбатида Парошелни қамал қилаётган бир пайтда ҳамон Сен-Шартен қўрғони-ю, Ла Пре портига бостириб бораётган инглизларни Ре оролидан қувиб чиқаргудай ҳеч бир иирик операцияга қунт қилмасди.

Д'Артанъянга келганда, биз айтиб ўтганимиздек, у сал беғамроқ бўлиб қолди, хавф ўтиб кетгач, уни номавжуд деб ҳисоблай бошлаганимизда ўзи ҳамиша шундай бўлади; унинг бир ғами қолган эди холос – у ўз дўстларидан ҳеч қандай хат-хабар олмаётган эди.

Бироқ ноябрнинг бошларида бир кун эрталаб Вилперуадан олинган тубандаги мактуб шарофати билан ҳаммаси ойдин бўлди-қолди:

«Жаноб д'Артанъян!

Атос, Портос ва Арамис жаноблар менинида ўтириш уюштириб, бир боплаб кайф-чоғлик қилдилар, лекин шунда бирам түс-түполон күттардиларки, қаттиққүл киши бўлмиш комендантуларни бир-икки кунга қамоққа солиб қўйди. Шунга қарамасдан, мен улар томонидан берилган фармойишни бажо келтириб, уларга ғоят манзур бўлган ажойиб анжуй шаробимдан сизларга ўн икки шиша жўнатмоқдаман.

Сизнинг каминайи муҳкетармангизман, тақсир.

Годо, жаноб мушкетёрларнинг саройбони».

– Ахийри-я! – хитоб қипди д'Артанъян. – Демак, мен уларни ҳасрат соатларимда ёд этганим каби улар ҳам кайф сафо соатларида мени хотирлар экан-да! Мен уларнинг саломатлиги учун албатта ичаман, жон деб ичаман, лекин ёлғиз ўзим эмас.

Д'Артанъян бошқаларидан кўра кўпроқ иноқлашиб қолган икки гвардиячи ҳузурига уларни Виллеруадан юборилган ажойиб анжуй шаробини ўзи билан ичгани таклиф этмоқ учун чопиб кетди. Бироқ гвардиячиларнинг бири шу оқшомга, бошқаси эса янаги оқшомга аллаким томонидан таклиф этилган экан-у, шу боисдан ўтиришни индинга тайин қилдилар.

Уйга келгач, д'Артанъян авайлаб сақлашни буориб, ўн икки шиша шаробнинг ҳаммасини гвардиянинг сафар буфетига жўнатиб юборди, тантана куни эса зиёфат тайин этилган соат ўн иккига ҳамма нарсани тахт қилиб турсин учун у ерга Планшени ҳам эрталаб соат тўққизда жўнатди.

Ўзининг янги фаҳрли кайвонилик унвонидан боши қўкка етиб Планше хижолатда қолмасликка жазм қилди, шу боисдан эса у таклиф этилганлардан бирининг Фурро исмли хизматкорини ҳамда ҳалиги д'Артанъянни ўлдирмоқчи бўлган ва ҳеч бир қисмга мансуб бўлмагани ўлароқ, д'Артанъянга ёки гапнинг тўғриси Планшега хизматга кирган сохта аскарни ўзига кўмакчи қилиб олди.

Базм соати бўлгач, иккала меҳмон ташриф буюрди: улар жой-жойига ўтиргач, столга бир қатор таомлар тизиб ташланди. Планше қўлига дастрўмол ташлаб олиб хизмат қилди. Фурро шишаларни очди, Бризмон эса – касалдан тузалаётган кишинингноми шундай эди – шаробни шиша графинларга қайта қуярди, ўнқир-чўнқир йўл кор қилган бўлса керак, унда алпақандай қуйқум бор эди. Бу шаробнинг биринчи шишасининг таги лойқа чиқди. Бризмон унинг қуйқасини стаканга қуйди, д'Артанъян эса уни ичишга ижозат берди, чунки шўрлик ҳали жуда дармонсиз эди.

Меҳмонлар шўрвани ичиб бўлиб, биринчи стаканларни энди лабларига тегизган ҳам эдиларки, тўсатдан Людовик форти билан Янги форт тарафдан тўп садолари янгради. Ё қамалдагилар томондан, ё инглизлар томондан бирор ногаҳон ҳужум содир бўлган деган хаёлда гвардиячилар дарров қиличларига ёпишидилар; д'Артанъян чаққонлиқда улардан қолишмасдан худди шундай йўл тутди-да, ҳар учаласи ўз постлари томон югуриб кетдилар.

Бироқ тамаддихонадан отилиб чиқар-чиқмас улар шовқин-сурон сабабларини бирпасда тушуниб олдилар. «Яшасин қирол! Яшасин кардинал!» – деб қичқирадилар ҳар ёқдан, ҳаммаёқни нофора садолари тутиб кетган эди.

Дарҳақиқат, биз айтиб ўтганимиздек, тоқати тоқ бўлган қирол тин олмасдан икки манзилни босиб ўтиб, боягина ўз майяти ва ўн минг лашкардан иборат ёрдамчи куч билан етиб келган эди, унинг олди-ю орқасида мушкетёrlар келардилар.

Икки чеккада саф тортиб тургувчи ўз ротасида бўлмиш д'Артанъян ўзидан кўзларини узмай турган оғайнилари ва унга дарров кўзи тушган жаноб де Тревилни маънодор ишора билан қутлади.

Кириш маросими ниҳоясига етгач, оғайнилар қизгин қуchoқлашдилар.

– Азбаройи шифо, – деди д'Артанъян, – сизлар ажаб мавридида етиб келдингиз! Чамамда биронта ҳам таом ҳали совуганича йўқ! Шундай эмасми, жаноблар? – икки гвардиячига юзланган ва уларни ўз дўстларига таништирган қўйи илова қилиб қўйди йигит.

– Ўҳ-хў! Базм қипляпсиз, шекилли! – севиниб кетди Портос.

– Зиёфатингизда хонимлар бўлмас деган умиддаман! – деди Арамис.

– Бу тупканинг тагида тузук-қуруқ шароб борми ўзи? – сўради Атос.

– Яъни бу нима деганингиз, азбаройи шифо! Ахир менда сизнинг шаробингиз бор-ку, муҳтарам дўстим, – жавоб берди д'Артанъян.

– Бизнинг шаробимиз-а? – таажжуб билан сўради Атос.

– Ҳа-да, ўша сиз менга жўнатиб юборган-чи.

– Биз сизга шароб юбордикми?

– Эсингииздан чиқардингизми, ахир? Биласизми, анжуй узумзорларидан чиққан бўшгина шароб.

– Ҳа, қайси шаробни назарда туваётганингизни тушуниб турибман.

– Сиз қолган ҳаммасидан аъло кўрадиган шароб.

– Турган гап, қўлимда на шампан, на шамбертен бўлмаганда.

– Илож қанча! Шампан билан шамбертен бўлмагандан кейин анжуйи билан қаноатланингизга тўғри келади.

– Бундан чиқди сиз анжуй шаробини топдирибсизда? Ўзиям хўп ширинтомоқсиз-да, д'Артанъян! – деди Портос.

– Йўқ, ахир! Бу менга сизларнинг номингиздан юборилган шароб.

– Бизнинг номимизданми? – жўр бўлиб хитоб қилишди мушкетёрлар.

– Айтинг-чи, Арамис, сизми шаробни юборган? – сўради Атос.

- Йўқ. Сиз-чи, Портос?
- Йўқ. Сиз-чи, Атос?
- Йўқ.
- Агар юборган сизлар бўлмасангиз, – деди д'Артанъян, – унда саройбонингиз.
- Бизнинг саройбонимизни?
- Ҳа-да! Сизнинг саройбонингиз Годо, мушкетёрлар саройбони.
- Оқибат натижада бу шаробнинг қаердан келиб қолгани билан нима ишимиз бор! – деди Портос. – Тотиб кўрайлик, агар дуруст бўлса, ичайлик.
- Аксинча, – эътиroz қилди Атос, – қайдан келганинг тайини йўқ шаробни ичмаймиз.
- Сиз ҳақсиз, Атос, – маъқуллади д'Артанъян, – демак, бундан чиқди ҳеч кимингиз саройбон Годога менга шароб юборишни топширмаганмисиз?
- Йўқ. Лекин у барибир бизнинг номимиздан шароб юборган-а?
- Мана мактуб! – деди д'Артанъян.
- У ўртоғига хатни узатди.
- Бу унинг қўли эмас! – деди Атос. – Мен унинг қўлини танийман, баайни жўнаш олдидан бутун даврамиз учун ҳисоб-китоб қилганман.
- Мактуб қалбаки, – деди Портос, – бизни ҳеч ким ҳибсга олган эмас.
- Д'Артанъян, – гинахонлик қилиб деди Арамис. – Наинки бизни тўполон қилди деб ишонган бўлсангиз?
- Д'Артанъяннинг ранги ўчиб, аъзойи бадани титроқдан жимиirlаб кетди.
- Сен мени қўрқитяпсан, – деди фақат фавқулодда ҳоллардагина уни сенсираб гапиргувчи Атос. – Нима бўлди?
- Қочайлик, қочайлик, дўстларим! – қичқириб юборди д'Артанъян. – Менда даҳшатли шубҳа туғилди! Наинки бу яна ўша аёлнинг қасоси бўлса?
- Энди Атоснинг ҳам ранги оқариб кетди.

Д'Артаньян тамаддихона сари ғизиллаб кетди, уч мушкетёр билан икки гвардиячи унга эргашдилар.

Ошхонага кириб боргач, д'Артаньяннинг дастлаб кўргани ерда чангак бўлиб буралиб ётган Бризмон бўлди.

Рангида ранг қолмаган Планше билан Фурро унинг азоб-уқубатларини енгиллатишга ҳаракат қилишмоқда, лекин ёрдам-пордамнинг кор қилмаслиги равшан: ўлаётганнинг афти ажал талвасасидан бужмайиб кетган эди.

– Ҳа, бу сизмисиз! – д'Артаньянни кўриб қолиб деди у. – Сиз ўзингизни менга ҳаёт ато этганга солдингиз, аммо мени ўзингиз заҳарладингиз! О, бу даҳшат!

– Мен-а! – бақириб юборди д'Артаньян. – Бадбаҳт, нималар деб валдираяпсан?

– Ҳа, ҳа, бу шаробни менга сиз бердингиз, уни ичиб юборишни менга сиз буюрдингиз, мендан қасдингизни олмоқчи бўлдингиз, бу даҳшат-ку!

– Сиз янгишмоқдасиз, Бризмон, – деди д'Артаньян, – сиз янгишмоқдасиз. Сизни ишонтириб айтаманки... сизга онт ичаманки...

– Лекин худо бор, у сизни жазойингизни беради! Худоё худовандо, мен ҳозир тортаётган азобларни унга ҳам юбор!

– Инжил билан қасам ичаман, – ўлаётганга ташланиб деди д'Артаньян, – шаробнинг заҳарланганидан менинг хабарим йўқ эди, уни ўзим ҳам ичмоқчи бўлиб тургандим!

– Мен сизга ишонмайман, – деди аскар.

Даҳшатли азоблар ичида у жон берди.

– Даҳшат, даҳшат!.. – шивирлади Атос, бу орада Портос шишаларни синдириди, Арамис эса сал фурсати ўтган бўлса-да, руҳонийни айтиб келишга фармойиш берди.

– О, дўстларим, – деди д'Артаньян, – сиз яна бир қур менинг ҳаётимни, нафақат менинг, мана бу жанобларнинг ҳам ҳаётини сақлаб қолдингиз. Жаноблар, – гвардиячиларга юзланиб сўзида давом этди у, –

мен кўрган нарсаларингиз хусусида сукут сақлашин-гизни илтимос қиласадим. Фоят нажиб зотлар бу воқеага аралашган чиқса ажаб эмас, унда бутун оқибатлари бизнинг бошимизга бало бўлиб қолади.

– Оҳ, тақсир, – ғўлдиради қўрқувдан ўлар ҳолатга тушган Планше, – оҳ, тақсир, бундан чиқди мен осон кутулибман-да!

– Нима, ялқов, демак, сен шаробимдан ичмоқчи экансан-да? – қичқирди д'Артанъян.

– Қирол саломатлиги учун, тақсир. Мен қирол саломатлиги учун қиттаккина энди ичмоқчи бўлиб турганимда, Фурро мени чақиришаётганини айтиб қолди.

– Рост, – тавба қилди қўрқувдан тишларини тақирлатиб Фурро, – мен бемалол ичай деб уни жўнатиб юбормоқчи бўлган эдим.

– Жаноблар, – гвардиячиларга мурожаат қилиб гапирди д'Артанъян, – ўзингиздан қолар гап йўқ, бўлиб ўтган гаплардан кейин бизнинг базмимиз жуда ўринсиздир. Шу сабабдан мени маъзур тутинг-у, келинглар уни бошқа сафарга қолдирайлик.

Иккала гвардиячи д'Артанъяннинг узрларини тавозе билан қабул қилдилар ҳамда тўрт оғайнининг холи қолгиси борлигини тушунган ҳолда йироқлашдилар.

Шоҳидларсиз қолгач, ёш гвардиячи билан тўрт мушкетёр шундай, бир алфозда кўз уриштириб олдиларки, бу уларнинг ҳар бири вазиятнинг бутун жиддиятини англаб етганидан яққол дарак берарди.

– Энг аввало, – дея таклиф этди Атос, – келинглар, бу хонадан кетайлик. Зўрлик ажал билан нобуд қилинган кишининг жасади хунук ҳамхона.

– Планше, – деди д'Артанъян, – бу бечоранинг жасадини сенга топшираман. Уни муқаддас тупроқча кўмсинлар. Рост, у жиноят қилган, лекин қилмишига кейин пушаймон бўлди.

Тўрт дўст Бризмоннинг кўмиш ташвишларини Планше билан Фуррога ҳавола қилиб хонадан чиқиб кетдилар.

Соҳиб уларга бўлак хона ажратиб берди ҳамда чала пишган тухум билан Атос ўзи қудуқдан олган сувни келтириб қўйди. Портос ва Арамисга ишнинг моҳиятини икки оғизгина қилиб айтиб беришди.

– Кўриб турибсизки, азиз дўстим, – деди д'Артанъян Атосга, – бу ҳаёт-мамот уруши.

Атос бошини чайқаб қўйди.

– Ҳа, ҳа, – жавоб берди у, – мен буни қўриб турибман. Лекин, сиз бу аёл ўша деб ўйлаяпсизми?

– Мен бунга аминман.

– Мен бўлсан иқрор бўлишим керакки, ҳамон иккиланиб турибман.

– Бироқ кифтидаги бу нилуфар-чи?

– Бу Францияда бирор жиноят қилиб, шу туфайли тамғаланган инглиз аёл.

– Атос, Атос, сизни ишонтириб айтаманки, бу сизнинг рафиқангиз! – дея такрорлади д'Артанъян. – Наники ҳамма нишоналар қандай мос келганини фаромуш қилган бўлсангиз?

– Барибир-да, ўша бошқаси ўлган деб ўйлайман, мен уни жуда яхшилаб осган эдим.

Бу гал энди д'Артанъяннинг бош чайқашига тўғри келди.

– Бироқ нима қилмоқ керак? – сўради у.

– Доимо дамокл қиличи остида яшаб бўлмайди, – деди Атос, – бу аҳволдан најжот топмоқ керак.

– Қандай ахир?

– У билан кўришиб, гаплашишга ҳаракат қилинг.

Унга шундай денг: «Уруш ё тинчлик! Мен чин дворянлик сўзимни бераманки, сиз тўғрингизда минбаъд оғиз очмайман, сизга қарши ҳеч нарса қўзғамайман. Ўз томонингиздан сиз ҳам менга зиён етказмасликка тантанавор қасам ичмогингиз лозим. Акс ҳолда, мен канцлергача бораман, қиролгача бораман, жаллод топаман, мен саройни сизга қарши қилиб қўяман, сизнинг тамғангиз борлигини фош қиласман, мен сизни ҳакамлар қўлига топшираман ва, борди-ю, сизни оқлаб юбо-

ришса... хўш, унда чин дворянлик сўзимни бераманки, сизни бирор девор тагида бир кучуқдек ўлдириб ташлайман!»

– Бу услугга қарши эътиrozим йўқ, – деди д’Артаньян, – лекин қандай қилиб у билан кўришса бўлади?

– Вақт, жон дўстим, ғанимат фурсатни икки қўллаб вақт тутқизади, фурсат эса одамга қўша имкониятларни беради: қанча қўп таваккал қипсангиз, ютуқларингиз ҳам шунча катта бўлади. Кута билсангиз, бас.

– Шундайликка шундайку-я, лекин қотиллар-у, заҳарловчилик билан қуршалганингдан кейин...

– Ҳечқиси йўқ! – деди Атос. – Худо бизни ҳанузгача паноҳида сақлаб келган, бизни келгусида ҳам ўзи асрайди.

– Ҳа, бизни! Биз эркаклармиз, албатта ва, сирасини айтганда, жонни таҳлика остида қолдириш бизлар учун жуда табийй гап, лекин у-чи!.. – товушини пасайтириб илова қилди у.

– У деганингиз ким? – сўради Атос.

– Констанция.

– Бонасе хоним! Ҳа-я, ростдан ҳам, сизнинг ошиқлигингиз мутлақо хаёлимдан кўтарилибди, бечора дўстим!

– Лекин ўша ўлдирилган аплаҳнинг мактубидан сиз унинг монастирдалигини билиб олгансиз-ку, – деди Арамис, – монастирлар у қадар ёмон эмас, мен ҳам ваъда бераманки, Парошел қамали тугаган замон, мен шахсан...

– Ҳа, ҳа, муҳтарам Арамис, – унинг гапини бўлди Атос, – сизнинг ўй-ниятларингиз динга қаратилганлигини биламиз.

– Мен мушкетёрлиқда омонатман, – мўминлик билан деди Арамис.

– Кўпдан бери маъшуқасидан хабар йўқ, шекиллик, – деб шивирлади Атос. – Парво қилманг, буниси бизга таниш ҳол.

- Мана нима! – деди Портос. – Менимча, бу ерда оддий бир чора бор.
- Қандай экан? – сўради д'Артанъян.
- Сиз уни монастирда деяпсизми?
- Ҳа.
- Бўлмаса гап нимада? Қамал тугаши билан биз уни монастирдан олиб қочамиз, вассалом.
- Лекин аввал унинг қайси монастирда турганини билмоқ керак, ахир.
- Тўғри гап, – рози бўлди Портос.
- Бироқ монастирни унга қироличанинг ўзи танлаган деб айтмабмидингиз, азизим д'Артанъян? – сўради Атос.
- Ҳа, ҳар қалай, шундайдир деб турибман.
- Жуда соз! Унда Портос бизга бу ишда ёрдамлашиб юборади.
- Қандай қилиб экан, сўрасак бўладими?
- Сизнинг маркизангиз, герсогинянгиз, маликангиз орқали-да. Унинг таниш-билишлари қўп бўлиши керак.
- Тсс! – бармоғини лабларига босиб шивирлади Портос. – Мен уни кардиналчи деб ўйлайман, у ҳеч нимани билмаслиги лозим.
- Ундан бўлса Бонасе хоним хусусида дараклашни мен зиммамга оламан, – деди Арамис.
- Сизми, Арамис? – жўр бўлиб қичқирди уч дўст. – Хўш, қай йўл билан?
- Қироличанинг руҳонийси орқали, мен у билан жуда иноқман, – қизариб жавоб берди Арамис.

Ўзларининг жўнгина тушлигини қилиб бўлишган тўрт оғайни шу кечнинг ўзида қайта учрашмоққа келишиб олгач, шу ваъда билан ажралдилар. Д'Артанъян Франциск монастирига қайтиб кетди, уч мушкетёр эса ҳали бошпана ғамини ейишлари лозим, улар қирол ўрдасига равона бўлдилар.

XIII

«Қызыл қаптархона» майхонаси

Бу орада душман билан тезроқ бақамти келишга шунчалар интилевчи ва кардиналнинг Бэкингемга бўлган нафратига, бунга сўнгисидан кўра кўпроқ асосларга молик ҳолда шерик бўлган қирол энг аввалио инглизларни Ре оролидан қувиб чиқариш, сўнгра эса Ларошел қамалини тезлатиш учун барча фармийишларни ошиғич бериб юборишни истарди. Бироқ бир томондан – де Бассомпер ва Шомберг, иккинчи томондан – герсог Ангулемский ўртасида вужудга келган низолар уни ушлаб қолди.

Бассомпер ва Шомберг жаноблар Франциянинг маршаллари эдилар ҳамда қиролнинг бевосита бошлилигидағи армияга қўмондонликка ўз ҳуқуқларини даъво қиласидилар; кўнглида гугенот бўлмиш Бассомпердан, эътиқод бўйича унинг оғалари саналган инглизлар ва парошелликларга қарши бўш ҳаракат қиласидикан, деган ҳадикда бўлган кардинал, бу лавозимга қирол бош қўмондон ўринбосари қилиб тайин этгани герсог Ангулемскийни унинг ўз қистови билан таклиф қиласиди эди. Натижада, Бассомпер ва Шомбергларнинг армияни тарқ этишларининг олдини олмоқ учун уларнинг ҳар бирига мустақил отряднинг қўмондонлигини топширишга тўғри келди: Бассомпер ўзига Лаледан Ломпергача – шимолий, герсог Ангулемский Домпердан Перинегача – ғарбий, Шомберг эса Перинедан Ангутангача – жанубий қисмни олдилар.

Герсог Орлеанскийнинг ўрдаси Домперда эди.

Қиролнинг ўрдаси дам Этре, дам Лажжарида бўларди.

Ва ниҳоят кардиналнинг ўрдаси Тош қўприк тагида ҳеч қандай истеҳкомлари билан муҳофаза қилинмаган расмона уйда эди.

Шу зайл герсог Орлеанский Бассомперни, қирол – герсог Ангулемскийни, кардинал эса – Шомбергни назорат қиласидилар.

Сўнгра кучларни жойлаштириш ниҳоясига етгандан сўнг, қўмондонлик инглизларни оролдан қувиб чиқариш чораларини кўра бошлади.

Шароит бунга қўл келган: инглизлар дуруст егулик бўлганда яхши лашкарлардир, аслида эса эндилиқда уларнинг куни фақат тузланган нарсалар-у, бўлмагур қотган-кутган нонларга қолган, шу туфайли қароргоҳда кўплаб беморлар пайдо бўлган эди. Устига-устак бутун океан бўйида йилнинг бу фаслида довулли бўлмиш денгиз ҳар куни бирор кичикроқ кемани вайрон қилиб кетар ҳамда Эгилон бурунидан тортиб нақ зовургача ҳар гал тўлқин келиб урганда соҳилни қайиқлар, фелиюгалар ва бошқа кемаларнинг парчалиари, синиқ-пиниқлари босиб кетарди. Буларнинг ҳаммаси ҳатто қирол лашкарлари ўз қароргоҳида қолаверган тақдирда ҳам оролда фақат ўжарлигидан ўтириб олган Бэкингемнинг бугун-эрта қамални олиб ташлашга мажбур бўлиб қолажагини очиқ-ойдин билдириб турарди.

Бироқ жаноб де Туарак душман қароргоҳида янги ҳамлага тадориклар бораётганини маълум қилгач, қирол бунга чек қўйиш керак, деб қарор қилди-ю, ҳал қилгувчи жанг хусусида фармон берди.

Қамални батафсил тавсия этиш ниятида эмаслигимиз ҳамда биз ҳикоя қилаётган воқеага бевосита алоқаси бўлган ҳодисаларнигина тилга олганимиз ҳолда қисқача қилиб қиролни зўр таажжубда қолдириб ҳамда кардиналнинг довругини чиқариб, бу иқдом бароридан келганини айтиб ўтамиз. Қадам-бақадам қисиб борилган, ҳар тўқнашувда мағлубиятга учраётган ва Луа оролидан ўтишда узил-кесил тор-мор этилган инглизлар жанг майдонида икки минг кишини ва шулар жумласидан: беш полковник, уч подполковник, икки юз эллик капитан билан йигирма нафар кибор дворянни, бундан ташқари, тўрт тўп билан Клод де Сен-Симон томонидан Парижга келтирилиб Париж ибодатхонаси пештоқларига тантанавор осиб қўйил-

ган олтмиш байроқни қолдириб, ўз кемаларига қайтадан минишга мажбур бўлиб қолдилар.

Аввал қароргоҳда, кейин эса бутун Франция бўйлаб доуонхонлик бўлди.

Хуллас, энди кардинал, ҳеч бўлмагандан, вақтинча инглизлар томонидан ҳеч нимадан хавфсирамасдан қамални бемалол давом эттириш имкониятига эга бўлди.

Лекин, боя айтганимиздек, бу осойишталик отонат бўлиб чиқди.

Герсог Бэкингемнинг чопарларидан бир Монтею исмлиси асирга олдинди-ю, у орқали Австрия, Испания, Англия ва Лотарингия ўртасида иттифоқ мавжудлиги маълум бўлиб қолди.

Бу иттифоқ Францияга қарши қаратилган эди.

Бу ҳам кам, Бэкингемнинг ўзи тахмин қилгандан шошилиброқ тарқ этишига тўғри келган ўрдасида шундай иттифоқнинг мавжудлигини яна бир карра тасдиқловчи ҳужжатлар топилган эди ва бу қоғозлар кардиналнинг ўз «Мемуарлар»ида таъкидлашича де Шеврез хоним ва, бинобарин, қиролича шаънига доф туширди.

Бутун масъулият кардинал гарданига тушди, зеро зиммага масъулият олмаган ҳолда тўлақонли ҳоким бўлмоқ мушкул гап. Шу боисдан ўз заковатининг бор кучларига зўр бериб у кунни кун, тунни тун демай Европа улуф давлатларидан бирортасида кечмиш зарра ўзгаришларни кузатарди.

Бэкингемнинг файрати, энг асосийси унинг кучли нафрати кардиналга маълум эди. Францияга таҳдид солаётган иттифоқ ғалаба қозонган тақдирда кардиналнинг бутун нуфузи йўққа чиқарди; ҳозирча, атиги тарафдорлари бўлган лувр кабинетида, унда испания ва австрия сиёсати ўзининг доимий вакилларига эга бўларди ҳамда у, Ришелье, Франция министри, асос эътибори билан миллий бўлмиш министр барбод бўларди Унга гўдак боладай итоат этгувчи

ҳамда бола ўз муаллимини ёмон кўргани каби уни кўрарга кўзи йўқ қирол шахсий интиқом пайида юрган ўз оғаси билан қиролича қўлларига уни топшириб юборган бўларди, хуллас, у ҳалок бўлар ва, ажаб эмаски, Франция ҳам у билан бирга ҳалокатга учарди Бу нарсаларнинг ҳаммасини олдини олмоқ зарур эди.

Шу боисдан кардинал ўзи резиденция қилиб танланган Тош кўприк ёнидаги кичик уйда кечаю қундуз чо-парлар алмашиниб турар ҳам уларнинг сони кун саин тобора ортиб борарди.

Булар – жуббаларини бирам эпизизлик билан ки-йилганидан уларнинг черковга мансублигини, лекин жанговар черковга мансублигини дарров пайқаб олмоқ мумкинро ҳосиллар, ғуломлик уст-боши бирмунча қисиб-қимтиб қўйган ҳамда дуркун сағрилари ҳатто кенг шалворлар остидан ҳам кўзга ташланиб турган аёллар ва, ниҳоят, қўллари чиркин-у қадди-басти келишган дехқонлар, бир чақирим наридан ҳам кибор насабли кишиларлигини таниб олса бўладиган дехқонлар эдилар.

Бошқа манзур жиҳати камроқ ташрифлар ҳам бўлиб турарди, зеро, икки ёки уч дафъа кардинал ҳаётига суюқасд этилди, деб миш-мишлар тарқалган эди.

Рост, падари бузрукворнинг душманлари гўё эҳтиёж туғилган ҳолларда ўз навбатида зўравонлик чора-ларини қўллаш имконига эга бўлмоқ учун бу нўноқ қотилларни унинг ўзи ёллаган деб гапириб юришарди, лекин на министрларнинг гапларига, на уларнинг душманларининг гапларига ишонмаслик позим.

Бироқ, буларнинг ҳаммаси кардиналнинг ҳатто энг ашаддий фийбатчилари томонидан ҳам шахсий жасорати ҳеч қачон инкор этилмаган кишининг герсог Ангuleмскийга аллақандай муҳим фармойишлар бериш, қирол билан алланарсалар хусусида маслаҳатлашиб олиш ёки унинг уйига келиши бирор сабабга кўра но-мақбул элчилар билан музокарапалар учун учрашиш мақ-

садида тунги сайдарлар қилиб туришига халап бермасди.

Мушкетёрларга келганды, қамал пайтлари айтарлы банд бўлмаганлари ўлароқ улар у қадар қаттиқ сақланмасдилар ҳамда шод-хуррам кун кечирардилар. Уларга, хусусан эса уч улфатимизга бунинг эви шу билан осонлашардики, жанобде Тревиль билан дўстона муносабатда бўлганлари ҳолда улар у кишидан қароргоҳга кечикиш ҳамда у ерга чироқлар ўчирилгандан сўнг кириб боришга тез-тез маҳсус рухсатнома олиб турардилар.

Нима бўлди-ю, бир кун кечқурун зовурда қоровуллик хизматини ўташи сабабли д'Артанъян уларга ҳамроҳ бўла олмаган пайтда Атос, Портос ва Арамис сафар ридоларига бурканган ҳамда пистолетларини шай туттган ҳолда бундан икки кун муқаддам Лажжарри йўлида Атос фош этган «Қизил капитархона» номли қовоқхонадан учовлон ўз жанговар отпарида қайтиб келмоқда эдилар. Хуллас, улар ҳар дақиқа бирор пистирмага дуч келишга шай бўлиб бораётганларидан, тўсатдан Буанар қишлоғидан тахминан чорак ле берида от дукур-дукуни эшитилгандай бўлди. Ҳар учаласи шу заҳоти йўлнинг қоқ ўртасида зич ҳалқа ҳосил қилиб тўхтаб қолдилар. Дақиқа ўтгач, булут ортидан сузиб чиққан ой шуъласида муюлишда уларга пешвоз келгувчиларга кўзи тушгач, тўхтаб, афтидан йўлда давом этавериш маъқулми ёки орқага қайтишми деб орқага бир оз шубҳали тикилди-ю, Атос бир-икки одим оддинга чиқиб, ўзининг нуфузли овози билан деди:

– Келаётган ким?

– Ўзингиз кимсиз? – ўз навбатида сўради суворийлардан бири.

– Бу жавоб эмас! – эътиroz қилди Атос. – Келаётган ким? Жавоб беринг, йўқса отамиз.

– Маслаҳат бермайман, жаноблар! – деди ширали, афтидан буйруқ бериб одатланган овоз.

– Бу тунги текширувга чиққан бирорта катта офицер, – деди астагина Атос, – нима қиласиз, жаноблар?

– Кимсиз? – сүради ўша амирона товуш. – Жавоб беринг, йўқса фармонбардор эмаслигингизга пушаймон еб қоласиз.

– Қирол мушкетёрлари, – деди Атос саволларни бергувчи одамнинг бунга ҳаққи борлигига тобора ишончи ортиб.

– Қай ротадан?

– Де Тревиль ротасидан.

– Белгиланган жойга яқинлашинг-да, бемаҳалда бу ерларда нима қилиб юрганингизни менга маълум қилинг.

Уч ўртоқ шаштидан қайтиброқ яқин йўладилар, зеро, ҳар учаласи ҳам ўзларидан кучлироқ одам билан муомала қилаётганига энди ишонч ҳосил қилган эди; музокараларни Атос олиб бормоғи позим эди.

Икки суворийдан бири, ўша иккинчи бўлиб сўз бошлагани, ўз ҳамроҳидан ўн одимлар олдинда турарди. Атос ҳам Портос ва Арамисга орқада қолишни имо билан таклиф этди-да, ёлғиз ўзи яқин борди.

– Афв этгайсиз, жаноб офицер, – деди Атос, – лекин кўриб турибсизки, биз ким билан муомала қилаётганимизни билмасдан ҳушёр турган эдик.

– Номингиз? – деди юзи ридо билан ним тўсиқ офицер.

– Ҳар қалай, тақсир, – дея жавоб берди бу сўроқ фашига тега бошлаган Атос, – менга саволлар бермоқча ҳаққингиз борлигига далил келтиришингизни сўрайман.

– Номингиз? – ёпинчисини қўтарган ва шу тариқа юзини очган кўйи яна бир бор такрорлади суворий.

– Жаноб кардинал! – ҳанг-манг бўлиб деди мушкетёр.

– Номингиз? – учинчи бор такрорлади кардинал.

– Атос, – деди мушкетёр.

Кардинал шошиб яқын келган ҳамроҳини имлаб чақирди.

– Бу уч мушкетёр бизга ҳамроҳ бўлиб борадилар, – нимтовушда гапирди у, – қароргоҳда у ердан кетганимдан хабар топишларини истамайман, агарда булар биз билан борсалар, уларнинг сукут сақлашидан кўнглимизни тўқ қилсак бўлади.

– Биз дворянмиз, зоти олийлари, – деди Атос, – сўзимизни олинг-да, ҳеч нима хусусида хавотирланманг. Худога шукурки, сир сақлашга уқувимиз бор.

Кардинал ўзининг зол назарини мард ҳамсуҳбатига қадади.

– Қулоғингиз ўткир экан, жаноб Атос, – деди кардинал, – лекин энди гапларимга қулоқ солинг. Мен ҳамроҳ бўлишларингизни сўрашимнинг боиси сизларга ишонмаслигим эмас, мен азбаройи ўзимнинг хавфсизлигим учун буни илтимос қипляпман. Ҳамроҳларингиз, ҳойнаҳой, жаноб Портос ва жаноб Арамислардир?

– Ҳа, падари бузруквор, – жавоб берди Атос.

Бу борада шу тобгача орқароқда турган иккала мушкетёр қўлларида шляпалари билан яқинроқ келдилар.

– Мен сизларни танийман, жаноблар, – деди кардинал, – мен сизларни танийман. Менинг ёр-биродарларим жумласида сизлар йўқлигингиз менга маълум, бу мени жуда ранжитади. Лекин мен хабардорманки, сизлар мард ва соғдил дворянларсиз ва сизларга ишонса бўлади. Хуллас, ўзингизнинг икки ҳамроҳингиз билан кузатиш шарафига мени ноил этинг, жаноб Атос, ана шунда менинг муҳофазам ҳатто ҳазрат олийларининг ҳам мабодо у кишини учратиб қолсак, ҳаваси келса келгудек бўлади.

Мушкетёrlар бошларини нақ отларининг ёлигача эгиб турдилар.

– Номусим билан онт ичаманки, падари бузруквор, – деди Атос, – бизни ўзингиз билан бирга олиб яхши

иш қилмоқдасиз: биз йўлда бир нечта хавфли шахсларга дуч келдик, улардан тўрттаси билан «Қизил капитархона»да фижиллашиб ҳам қолдик.

– Фижиллашибми? Ҳўш нима тўғрисида, жаноблар?
– сўради кардинал. – Биласизми, мен жанжалларни ёмон кўраман.

– Худди шу боисдан журъат қилиб сиз падари бузрукворни содир бўлган нарсалар хусусида огоҳ этиб қўймоқдаман-да. Акс ҳолда, сиз буни ўзга шахслардан эшитишингиз ҳамда воқеаларнинг нотўғри ёритилиши туфайли бизни айбдор санаган бўлардингиз.

– Аммо бу жанжал оқибатлари қандай бўлди? – қовоғини уйиб сўради кардинал.

– Мана шу қаршингизда турган дўстим Арамис қўлини қиличга тегизиб, сал шикастлаб олди, мабодо сиз падари бузруквор ҳужумга фармон берсангиз, бу нарса унинг эртагаёқ bemalol ҳамла қилишига халал бермайди, бунга ўзингиз ҳам ишонч ҳосил қилишингиз мумкин бўлади, падари бузруквор.

– Аммо-лекин сизлар жазосини бермасдан ўзингизга қилич урдириб ўтирадиган одамлардан эмассизлар, – эътироz қилди кардинал. – Менга қаранг, жаноблар, очиғини айтиб қўя қолинглар – калтакларнинг баъзиларини қайтарган бўлсангиз керак? Менга тавба-тазарру қилиб қўя қолинглар ахир, хабарингиз бор, мен истиғфор бериш ҳуқуқига моликман.

– Мен, зоти олийлари, – деди Атос, – қиличга қўлимни тегизиб ҳам қўйганим йўқ, мен шундоқ рақибимни даст кўтардим-у, деразадан улоқтириб ташладим. Йи-қилишда, – сал иккиланиб гапида давом этди Атос, – у оёғини синдириб олди, шекилли.

– Аҳа! – деди кардинал. – Сиз-чи, жаноб Портос?

– Мен муборазалар тақиқланганлигини биламан, зоти олийлари, шу учун мен узун курсини олдим-да, зарб билан ўша қароқчиларнинг биттасини солдим, шунда унинг елкаси мажағланган бўлса, эҳтимол.

– Хўш... – деди кардинал. – Сиз-чи, жаноб Арамис?

– Менинг энг беозор феълим бор, зоти олийла-ри, ҳам бунинг устига мен ўзимни роҳибликка ба-фишлаш ниятим бор, бундан сиз падари бузруквор бехабар бўлсангиз керак. Шу сабабдан мен ҳар йўл билан ўртоқларимни тийиб туриб эдим, тўсатдан бу аплаҳларнинг бири даб-дурустдан қиличи билан қўлимга урса бўладими. Шу ерда сабр косам тўлиб кетди-ю, мен қиличимни суғуриб олдим ва у менга яна ташланганда қиличим учига бор бўйи билан сан-чилиб қолгандай туюлди. Шундайми-йўқми, аниқ билмайман, лекин унинг қулаб тушгани жуда яхши эсимда, уни бошқа иккитаси билан олиб кетишиди чоғи.

– Азбаройи шифо, – деди кардинал, – бир харобот жанжали касофатига уч киши сафдан чиқиб турибди!.. Ҳа, жаноблар, сизлар ҳазил-ҳузулни ёмон кўра-сизлар. Хўш, жанжал ўзи нимадан чиқди?

– Бу аплаҳлар маст эдилар, – деди Атос. – Улар кеч-қурун меҳмонхонага бир аёл келиб тушганининг да-рагини билиб қолибдилар-да, унинг ёнига бостириб кирмоқчи бўлибдилар.

– Ёнига бостириб кирмоқчи? – такрорлади кар-динал. – Нима мақсадда, ахир?

– Зўрлаш ниятида бўлса керак-да, албатта, – жавоб берди Атос, – сиз падари бузрукворга ўша аплаҳларнинг маст бўлганлигини маълум қилиш шарафига ноил бўлдим-ку.

– Ўша аёл ёш ва гўзалмиди? – бирмунча хавотир билан сўради кардинал.

– Биз уни қўрганимиз йўқ, зоти олийлари, – жавоб берди Атос.

– Ие, уни қўрганингиз йўқми? Майли, жуда соз! – жонланиб гапирди кардинал. – Аёл кишининг ному-сини ёқлаб, яхши иш қилибсизлар, ўзим ҳозир «Қизил каптархона»га кетаётганим сабабли менга айтган гап-ларингизнинг рост-ёлғонлигини билиб оламан.

– Зоти олийлари, – мағрур туриб деди Атос, – биз дворянлармиз ва азбаройи жонимизни қутқармоқ учун ҳам ёлғон гапирмаган бўлурдик.

– Мен сўзларингизнинг чинлигидан гумонсираганим ҳам йўқ, жаноб Атос, қилча гумонсираётганим йўқ... Бироқ айтинг-чи, – сухбатни буриш учун илова қипди у, – нима, ўша хоним ёлғизмиди?

– Хонада хоним билан бирга эркак киши бор эди, – деди Атос, – лекин шовқин-тўполонга қарамасдан чиқмади у, демак, қўрқоқ деб ўйламоқ керак.

– «Енгил-елпи ҳукм чиқарманг», – дейилган инжилда, – эътиroz билдириди кардинал.

Атос таъзим қипди.

– Энди бўлди, жаноблар, – гапида давом этди кардинал.

– Мен билмоқчи бўлган ҳамма гапни билиб олдим. Ортимдан юринглар.

Уч мушкетёр кардинални олдинга ўтказиб юборди; у юзини яна ёпинчиқ билан беркитиб олиб, отини никтади-да, ўзининг тўрт бирдай ҳамроҳидан тўққиз, ўн одим олдинда йўлга тушди.

Ҳадемай отряд бўм-бўш ва жимжитдай туюлган тамаддихонага етиб борди: чамаси, соҳиб ўзиникига қандай таниқли меҳмон қелишидан огоҳ эди, у ўзининг хира хўрандаларини барвақт гумдан қипганди.

Эшиқдан ўн қадамлар берида кардинал ўз ҳамроҳи билан уч мушкетёрга тўхташни ишора қипди. Кимнингдир эгарланган оти дарчага боғлиқ турарди; кардинал шартли тарзда уч марта тақиллатди.

Уйдан дарров аллақандай ридога бурканган киши чиқиб келди, кардинал билан бир-икки оғиз гап ташлашибди-ю, отига миниб Сюржер тарафга кетган Парижга ҳам элтгувчи йўлдан елиб кетди.

– Яқинроқ келинглар, – деди кардинал, – сиз менга рост гапирган экансиз, жаноб мушкетёrlар, – дея му-рожаат қипди у уч ошнага, – модомики, бу ёфи менга

боғлиқ экан, бугунги муроқотимизнинг сизларга нафи тегади. Ҳозирча эса ортимдан юринглар.

Кардинал отдан тушди, мушкетёрлар ҳам худди шундай қилдилар; кардинал тизгинни ҳамроҳига ташлади, уч мушкетёр ўз отларини дарчаларга боғлаб қўйдилар.

Саройбон бўсағада турарди – унинг учун кардинал шунчаки хоним билан дийдор қўришгани келган бир офицер эди.

– Пастда бирор хонангиз йўқми, бу жаноблар камин ёнида исиниб мени кута турсалар? – сўради кардинал.

Саройбон яқин орада илгариги бўлмағур печкача ўрнига катта қўркам камин ўрнатилган кенг хонанинг эшигини очди.

– Мана шу, – деди у.

– Яхши, – деди кардинал. – Шу ерга киринглар, жаноблар ҳамда малол олмай мени кутинглар – мен сизларни ярим соатдан ортиқ ушламайман.

Уч мушкетёр пастки қаватдаги хонага киришгунча кардинал бўлак ҳеч қандай савол бермасдан жадал юриб зинадан чиқа бошлади. Афтидан, у йўлни жуда яхши биларди.

XIV

Печ мўриларининг фойдаси хусусида

Кўнгилларида ҳеч гап йўқ уч дўстимиз фақат рицарлик туйғулари ва жасорати етаклаган қўйи, кардинал ўзининг олий шарофатига ноил қилган аллақандай хонимга яхшилик қилиб қўйганлари равшан эди.

Бироқ у хоним ўзи ким? Мушкетёрлар энг аввало ўзларига бераётган савол мана шу эди. Сўнгра ўзлари минг тахмин қилмасин, улардан бирортаси ҳам қониқарли чиқмаслигини кўргач, Портос соҳибни чақирди-да, ўйин соққаларини келтиришни буюрди.

Портос билан Арамис стол ёнига ўтириб олдиларда, ўйинга киришиб кетдилар. Атос ўланиб, оҳиста хонада юрарди.

Хаёлчан айланиб юриб, Атос ярим бузилган печка мўриси ёнидан у ён-бу ёнга ўтмоқчи эди; бу мўрининг нариги учи юқори қаватдаги бир хонага чиқарилган эди. Ҳар гал ёнидан ўтаётганда кимларнингдир босиқ товушлари ниҳоят унинг диққатини жалб қилиди. Атос яқинроқ йўлади-ю, диққатини жалб этган бир-иккита сўз унга шу қадар қизиқарли туюлдики, у ўртоқларига жим бўлишни имо қилиб, ўзи эса эгилган ва қулоғини мўрининг пастки тешигига текизган қўйи жойида қотиб қолди.

– Қулоқ солинг, миледи, – деярди кардинал, – бу муҳим иш. Мана бу ерга ўтиринг, келинг, бир суҳбатлашиб олайлик.

– Миледи! – шивирлади Атос.

– Мен фоят зўр диққат билан тингламоқдаман, падари бузруквор, – дея жавоб берган аёл овозидан мушкетёр сесканиб тушди.

– Капитани менга содиқ, командаси инглизлардан иборат бир кичикроқ кема Шаранта этагида, Ла Пуант форти ёнида сизга мунтазир турипти. У эртага саҳарда лангтар кўтаради.

– Бундан чиқди мен у ерга шу бугун оқшомда жўнаб кетишм лозим экан-да.

– Шу тобда, яъни менинг дастурларимни олиб бўлганингиз он. Шу ердан чиқишда эшик тагида икки кишини кўрасиз, сизни улар қўриқлаб боради. Биринчи мен чиқаман. Ярим соат кутиб тургач, сўнгра сиз ҳам чиқасиз.

– Яхши, зоти олийлари. Лекин менга беришни ихтиёр этган топшириғингизга қайтайлик. Мен келгусида ҳам сиз падари бузрукворнинг ишончингизга муносиб қолишни истайман, шу важдан эса путф айлаб менга шу топшириқни аниқ ва равshan қилиб баён этсангиз, токи бирор ножӯя иш қилиб қўймасам.

Бир зумга икки ҳамсуҳбат ўртасида чуқур сукунат чўқди; кардиналнинг ўз ибораларини олдиндан салмоқлаб тургани, миледининг эса у айтажак гапларни англаб олиш ва хотирасида сақлаб қолиш учун хаёлини бир жойга тўплашга уринаётгани аён эди.

Шу дақиқадан фойдаланиб, Атос ўз ўртоқларидан эшикни ичкаридан беркитиб қўйишни илтимос қилди ва уларни имлаб чақириб олди-да, ўзи билан бирга қулоқ солишга таклиф этди.

Қулайликни ёқтиргувчи иккала мушкетёр ўзларига биттадан курси ҳамда Атосга ҳам бир курси келтириб қўйишди. Учовлон бошларини бир қилиб, қулоқларини динг қилиб ўтириб олдилар.

– Сиз Лондонга жўнайсиз, – гапида давом этарди кардинал. – Лондонда Бэкингемни зиёрат қиласиз...

– Сиз падари бузрукворга айтиб қўяй, – гап қистириди миледи, – герсог бир гапида туриб олиб, мени шерик деб ҳисоблаб юрган олмос шокилалар воҳеасидан сўнг зоти олийларининг мендан кўнгли қолган.

– Аммо бу гал, – эътиroz қилди кардинал, – гап асло унинг кўнглини топишингиз ҳақида эмас, балки унинг ҳузурига соғ виждан билан очиқ-оидин кириб боришингиз хусусида бораётир.

– Соғ виждан билан очиқ-оидин... – билинар-билинмас киноя аралаш такрорлади миледи.

– Ҳа, соғ виждан билан очиқ-оидин, – худди шу оҳангда тасдиқлади кардинал. – Бу музокараларнинг ҳаммаси очиқчасига олиб борилмоғи лозим.

– Мен кўрсатмаларингизни аниқ ижро этаман, уларни шай бўлиб қутмоқдаман.

– Сиз Бэкингем ҳузурига менинг номимдан ташриф буюрасиз ҳамда унинг барча тадорикларидан менинг хабардорлигим, лекин улардан кам хавотирланәётганимни унга айтасиз: у биринчи қадамга журъат қилгани замон мен қироличани нобуд қиласман.

– Сиз, падари бузруквор, ўз пўписангизни амалга оширишга қодирлигингизга у ишонармикан?

– Ҳа, зеро қўлимда далил-исботлар бор.

– Мен унга ўша далил-исботларни кўрсатсан ҳамда у уларнинг қадр-қимматига муносиб баҳо бера олса бўларди.

– Албатта. Унга айтиб қўйингки, мен Руа-Робер ва маркиз де Ботрюнинг ўша коннетаблнинг рафиқаси маскарад-базм берган оқшом герсог билан қироличанинг коннетаблнинг рафиқасиникида бўлиб ўтган мулоқоти ҳақидаги хабарни эълон қиласман. Унда шакшубҳа қолмаслиги учун эса айтасизки, герсог у ерга кавалер де Гиз киймоқчи бўлган ҳамда ўзи де Гиздан уч минг пистолга сотиб олган Улуғ Мўфул либосида келган...

– Яхши, зоти олийлари.

– Ўзи итальян фолбини уст-бошида тушган саройга унинг қандай киргани ва тунда қандай чиқиб кетгани менга майдачуйда тафсилотларигача маълум. Маълумотларимнинг инобатлигига тўла ишонч ҳосил қилсин учун унга айтингки, унинг эгнидаги ридоси остидан ялтироқ қора безаклар, бош суюги-ю, чалишган суюклар нусхаси билан қопланган кенг оқ кўйлак кийилган эди, негаки бир кор-ҳол бўлган тақдирда у ўзини бирор муҳим воқеа олдидан Луврда ҳамиша намоён бўлиб туриши ҳаммага маълум Оқ Хоним арвоҳи қилиб кўрсатмоқчи эди...

– Бори шуми, зоти олийлари?

– Унга айтингки, мен унинг Амен саргузаштининг барча икир-чикирларини биламан, уларни боғ манзараси ва бу тунги саҳнанинг бош иштирокчилари суратлари билан бирга бир кичикроқ мароқли роман тарзида баён этишни буораман.

– Мен бу гапларни унга айтаман.

– Унга яна айтиб қўйингки, Монтеғю менинг қўлимда, Монтеғю Бастилияда, рост, гарчи ундан бирор мактубни қўлга туширомаган бўлсак-да, лекин қийноқ уни ўзи билган гапларни ва.. ҳатто ўзи билмаган гапларни ҳам айтишга мажбур этиб қўйиши мумкин.

– Жуда соз.

– Ба ниҳоят, шуни ҳам қўшиб қўйингки, герсог Репоролидан кетишга шошилиб, ўз хонадонида де Шеврез хонимнинг бир мактубини унутиб қолдирган, у қироличани ёмон иснодга дучор қилади, зеро, у ҳазрат олияларининг қирол душманларини севиши мумкинлиги тугул Франция душманлари билан тили ҳам бирлигини исбот этади. Менинг ҳамма гапларимни дилингизга яхшилаб тугиб олдингиз, шундай эмасми?

– Ўзингиз ҳукм чиқаринг, падари бузруквор: коннебабл рафиқасиникидаги базм, Луврдаги тун, Амендаги оқшом, Монтеғюнинг ҳисобга олингани, де Шеврез хонимнинг мактуби.

– Тўғри, тўппа-тўғри. Хотирангиз ажойиб-да, миледи.

– Лекин борди-ю, бу баҳоналарнинг ҳаммасига қарамасдан, – эътиroz билдириди кардиналнинг бу хушомад гапига даҳлдор кимса, – герсог ён бермасдан, аввалгидек Францияга таҳдид солаверса-чи?

– Герсог бир мажнун сингари ёки, тўғрироғи бир тентак сингари ошиқ бўлиб қолган, – аччиқ алам билан жавоб берди Ришелье, – эски замон паладинлари мисол, бу урушни у ёлғизига сазовор бўлмоқ учун қўзғаган. Агар у урушнинг, унинг таъбири билан айтганда, орзу-армонлари соҳибасининг обрўсини тўкишини, балки, эҳтимол, эркига ҳам зомин бўлишини билса, сизга кафолат бераманки, бу урушни яна давом эттиришдан илгари ўйланиб қолади.

– Бироқ, – дея ўз зиммасига юкланаётган топшириқни охиригача аниқлаб олиш истагини исбот этгувчи субут билан гапида давом этди миледи, – мабодо, у барибир қаттиқ туриб олса-чи?

– Мабодо, қаттиқ туриб олсами? – такрорлади кардинал. – Бу эҳтимол йироқ.

– Бу эҳтимол.

– Мабодо, у қаттиқ туриб олса... – кардинал сукут сақлаб, сўнгра яна тилга кирди. – Мабодо, у қаттиқ туриб олса, унда мен ўша давлат юзини ўзгартириб юборадиган воқеалардан бирига умид боғлайман.

– Агарда малол кепмаса, сиз падари бузруквор, шу хил воқеаларнинг тарихий мисолларини келтирганингизда эди, – деди миледи, – мен балким сизнинг ишон-чингизга шерик бўлармидим.

– Ҳа, мана сизга мисол, – жавоб берди Ришелье. – 1610 йилда раҳматли қирол Генрих Тўртинчи герсогни ҳаракатга келтиргувчи ниятларга амал қилиб, Австрияга бирдан икки томондан зарба бермоқ учун Франция ва Италияга бир йўла бостириб киришга шайланниб турган пайтда, Австрияни кутқариб қолган воқеа содир бўлмабмиди? Нега энди худди император сингари Франция қиролининг ҳам омади келмасин?

– Падари бузрукворим Мисгарлар кўчасида урилган ханжар хусусида гапиряптиларми?

– Тўппа-тўғри.

– Равалякнинг⁵² қатли унга эргашишни поақал бир зум хаёл қилгандарни қўрқитиб турганидан падари бузрукворим хавфсирамайдиларми?

– Барча замонларда жамики давлатларда, хусусан, ўша давлатларни диний хусумат типкалаётган тақдирда жафокаш бўлишдан ўзга армони йўқ мутаассиблар топилиб туради. Биласизми, пуританларнинг герсогдан ниҳоятда аламзода экани, уларнинг воизлари эса уни антихрист деб атаб юришлари эсимга тушиб кетди.

– Хўш, нима қипти? – сўради миледи.

– Гап шуки, – бепарво овоз билан гапида давом этди кардинал, – масалан, эндиликда ўзи учун герсогдан, ёш, гўзал ва уддабурон герсогдан қасдини олишни ис-

⁵² Раваляк (1578-1610) – католицизмнинг мутаассиб муҳлиси. 1610 йилда Француз қироли Генрих IV ни ўлдиришни амалга оширган.

тагувчи бир жувонни топиш кифоя қиларди. Бундай аёлнинг топилиши ҳеч гап эмас: аёллар ичида герсогнинг обрўси катта, агар у мангу вафодорлик қасамларила кўп қалбларни муҳаббат дардига мубтало қилган бўлса, ўзининг доимий бевафоликлари билан ўзига нисбатан кўп нафрат ҳам қўзғатган.

– Албатта, – совуққина қилиб тасдиқлади миледи, – бундай аёл топилиб қолса ажаб эмас.

– Шундай бўлгач, шу тахлит аёл бирор мутаассибнинг қўлига Жак Клемен ёки Равалякнинг ханжарини бериб, Францияни халос этган бўлурди.

– Ҳа, лекин у қотилнинг шериги бўлиб қоларди.

– Раваляк ёки Жак Клемен шерикларининг номлари ошкор бўлганмиди, ахир?

– Йўқ. Эҳтимол бунинг боиси шуки, кишиларнинг мансаби фоят юксак бўлган, кошки уларни фош этишга журъат қиласалар. Ҳар ким учун ҳам ҳакамлар палатасини ёқиб юборишавермайди-да, ахир, зоти олийлари.

– Сиз ҳакамлар палатасининг ёнгини тасодиф эмас деб ўйларкансиз-да? – дея Ришелье шундай бир оҳангда суриштирган бўлдики, гўё у сира аҳамияти йўқ савол бергандай эди.

– Шахсан мен ҳеч нима деб ўйлаётганим йўқ, зоти олийлари, – деди миледи, – ўтган бир гапни айтдим-қўйдим-да. Борди-ю, мен мадмуазел Монпансе ёки қиролича Мария Медичи бўлганимда эди, шунчаки леди Кларик бўлиб кўраётгандаримдан камроқ эҳтиёт чораларини кўрган бўлардим деяпман, холос.

– Сиз ҳақсиз, – маъқуллади Ришелье, – хўш, сиз ўзи нимани истардингиз?

– Мен Франция баҳт-саодати учун не қилишни поzym топсам, ҳаммасини ҳалитдан тасдиқлаб бергувчи фармон олишни истардим.

– Лекин аввал мен айтгандек герсогдан қасдини олишни истаган аёлни топмоқ лозим.

– У топилди.

- Сүнгра эса илоҳий адолат қуроли бўлиб хизмат қиласжак ўша манфур мутаассибни топмоқ лозим.
- У топилади.
- Ана ўшанда сиз боя ўтинган фармонни олиш фурсати келади.
- Сиз ҳақсиз, падари бузрукворим, – сўзлади миледи, – мен ҳам мени арзитган топширифингиз унинг асл маъноси билан чекланмайди, деб ўйлаб янгишишибман. Хуллас, мен зоти олийлари ахборига етказишим керакки, сизга коннетаблнинг рафиқаси базмда уюштирган ниқоб воситасида қироличани ёнига йўлаш насиб қилган, ўша либос алмаштиришга оид барча тафсилотлар маълум; қўлингизда Луврда содир бўлган, аслида Бэкингемнинг ўзгинаси бўлмиш итальян астрологи билан қиролича мулоқотининг барча далил исботлари бор; сиз Амендаги саргузашт мавзусида у бўлган боғ манзараси ва иштирокчиларининг суратлари билан кичикроқ мароқли роман ёзишни буюргансиз; Монтеџюнинг Бастилияда тортган қийноқлари унинг хотирасида турган ва ҳаттоки хотиридан чиқиб кетган нарсаларни балким айтишга мажбур қилиб қўйиши мумкин ва, ниҳоят, зоти олийларининг хонадонидан топилган, уни ёзган тугул номидан ёзилган хонимни ҳам иснодга қолдиргувчи де Шеврез хонимнинг мактуби қўлингизга тушиб қолган. Сўнгра, агар герсог шуларнинг ҳаммасини юз-хотир қилмасдан аввалгидек ўжарлик қипаверса, модомики, топширифим ўзим зикр этган нарсалар билан чекланар экан, менинг Францияни холос этадиган бирор мўъжиза яратишмни худодан типашим қолади, холос. Ҳаммаси шундай-а, падари бузруквор, менинг ортиқ қила-диган ишим йўқми?

- Ҳа, шундай, – совуқ тасдиқлади кардинал.
- Энди эса, – дея гўё кардинал ўзи билан бошқача йўсинда гаплаша бошлаганини пайқамагандай гапида давом этди миледи, – энди падари бузрукворнинг ўз душманларига оид дастурларини олиб бўлганимдан

сүнг, меникилар хусусида сизга икки оғиз гапиришга ижозат бермайсизми?

– Сизнинг душманларингиз борми ҳали?

– Ҳа, зоти олийлари. Уларга қарши сиз мени ҳар йўл билан қўллаб-қувватламоғингиз шарт, негаки мен уларни сиз падари бузруквор хизматингизда орттирганман.

– Улар ким?

– Авваламбор, Бонасе деган бир арзимаган фитначи аёл.

– У Мант қамоқхонасида.

– Тўғриси, у ўша ерда эди, – эътиroz билдириди ми-педи, – лекин қиролича қиролдан фармон олиб, унинг ёрдами билан Бонасени монастирга ўtkазиб қўйган.

– Монастиргами?

– Ҳа, монастирга.

– Қайсисига?

– Қайдам, буниси қаттиқ сир тутилади.

– Мен бу сирни билиб оламан!

– У аёлнинг қай монастирдалигини менга ҳам айтасизми, падари бузрукворим?

– Чамамда, бунинг иложсиз жойи йўқ.

– Яхши... Лекин менинг бу ярамас Бонаседан анча хавфлироқ бошқа душманим бор.

– Ким?

– Унинг хуштори.

– Унинг исми нима?

– О, падари бузрукворим уни яхши танийдилар! – ғазаби қайнаб қичқириб юборди миледи. – Бу сиз билан иккимизнинг бошимизга битган бало: худди шу одам касофатига қирол мушкетёрларининг сиз падари бузрукворим гвардиячилари билан тўқнашувида устун келганлар, элчингиз де Вардга уч марта қилич уриб, олмос шокилалар ишини чалкаштириб юборган одам худди шу; ниҳоят, бу ўша менинг Бонасе хонимни ўғирлаб кетганим дарагини билиб, мени ўлдиришга қасам ичган одам.

– Ҳа-а... – чўзди кардинал. – Кимни айтаётганингиз-ни билиб турибман.

– Мен ўша лаънати д’Артанъянни айтаяпман.

– У мард одам.

– Худди ана шу сабабдан ҳам ундан хавфсирамоқ лозим.

– Унинг Бэкингем билан махфий алоқаларининг исботи қўлда бўлганда эди.

– Исботи! – қичқирди миледи. – Мен исботидан ўнтасини топиб бераман.

– Хўп, у ҳолда бундан жўн иш йўқ: менга шу исботларни келтириб берсангиз, мен уни шу замон Бастилияга ўтқизиб қўяман.

– Яхши, зоти олийлари, кейин-чи?

– Бастилияга тушганлар учун «кейин-пейини» бўлмайди, – бўғиқ товуш билан жавоб берди кардинал. – Оҳ, азбаройи шифо, – давом этди у, – кошки эди менинг душманимдан қутулишим худди сизни сизни-килардан ҳалос қилишдек осон бўлса, кошки эди шу қабилидаги одамларга қарши мендан ҳаракат эркини сўраб турган бўлсангиз!

– Зоти олийлари, – таклиф этди миледи, – келинг, айирбош қиласиз – жонга жон, одамга одам: менга бунисини беринг, мен сизга ўша наригисини бераман.

– Билмадим, нима демоқчисиз, – жавоб берди кардинал, – буни билишни истайман ҳам, лекин мен сизга бир илтифот қилмоқчиман, зотан, нечун арзимас бир жонзотга оид илтимосингизни бажармай, устига-устак ўша д’Артанъян сиз таъкидлаганингиздек ахлоқсиз, уришқоқ ва хоин бўлар экан гар.

– Номард одам, зоти олийлари, номард!

– Менга қофоз, пат ва сиёҳ олиб беринг.

– Мана. Ҳаммаси, зоти олийлари.

Ўртага чўккан бир зумлик сукунат кардиналнинг ўзи битмоқ тараффудида турган ёки аллақачон уни ёзмоқда бўлган номага хаёлан жумлалар танлаётганидан далолат берарди.

Бутун сұхбатни оқизмай-томизмай әшитган Атос үз ўртоқларининг құлларидан ушлаб, хонанинг бошқа томонига судраб әлтиб қўйди.

– Хўш, сенга ўзи нима керак, нега охирини әшитгани қўймайсан? – аччиқланди Портос.

– Секинроқ! – шивирлади Атос. – Биз ўзимизга зарур бўлган ҳамма нарсани билиб олдик. Дарвоқе, сұхбатни ниҳоясигача әшитишингизга мен ҳалап берагетганим йўқ, лекин менинг кетишим зарур.

– Кетишинг зарурми? – тақрорлади Портос. – Борди-ю, кардинал сени сўраб қолса-чи, унга нима деб жавоб берамиз?

– Унинг мени сўраб қолишини қутиб ўтируманлар, унга ўзингиз менинг дозорга жўнаб қетганимни айтинг, чунки соҳибимизнинг баъзи бир гаплари мени йўл унчалик бехатар эмас деган шубҳага солиб қўйди. Бунинг устига ўзим ҳам кардиналнинг яроғбардорига бу ҳақда гап ташлаб қўяман. Энди қолгандари эса менинг ишим, сен бу ҳақда ташвиш тортма.

– Эҳтиёт бўлинг, Атос! – деди Арамис.

– Хотирингиз жам бўлсин, – жавоб берди Атос, – сизларга маълумки, мен ўзимни тута биламан.

Портос билан Арамис яна мўри олдига ўтириб олдилар.

Атосга келганда, у ҳамманинг кўз ўнгида чиқди, дўстларининг отлари ёнида дарча лўқидонига боғлиқ турган отини ечди, гапни кўп чўзмай, кардиналнинг яроғбардорига ўзининг дозорга бориши зарурлигини ишонтириди, сўнгра эса ясама диққат билан пистолетини кўздан кечириб, қиличини ташлаб олди-да, қалтис музаммони ўз ихтиёри билан ҳал қилаётган аскар сингари қароргоҳ тарафга кетган йўлдан жўнади.

ХV

Эр-хотин можароси

Атос гумон қилганидек, кардинал пайсалга солмай пастга тушди; у мушкетёрлар кириб қетган хонанинг эшигини очди-да, Портос билан Арамиснинг бағоят берилиб соққа ўйнаётганини кўрди. Бутун хонага наридан-бери кўз югуртириб чиқиб, у ўз соқчиларининг бири камлигига ишонч ҳосил қилди.

- Жаноб Атос қаёққа йўқолди? – сўради у.
- Зоти олийлари, – жавоб қилди Портос, – у дозор бўлиб илгарироқ кетди. Соҳибимизнинг баъзи бир гаплари унинг кўнглига йўл унчалик бехатар эмас деган шубҳа солиб қўйди.
- Сиз-чи, нима қилиб ўтирдингиз жаноб Портос?
- Мен Арамисдан беш пистол ютиб олдим.
- Хўп майли, энди мен билан изингизга қайтаверинглар.
- Бош устига, падари бузруквор.
- Қани отларга, жаноблар, вақт алламаҳал бўлиб қолди.

Яроғбардор кардиналнинг отини тизгинидан ушлаган ҳолда эшик тагида мунтазир эди. Сал нарироқда қоронфида икки киши билан уч от қўзга ташланарди; булар ўша миледини Ла Пуант фортигача кузатиб бориб, уни у ерда кемага ўтқазиб қўйишлари лозим одамлар эдилар.

Яроғбардор кардиналга икки мушкетёрнинг Атос борасидаги ҳамма гапини тасдиқлаб берди. Кардинал маъқуллаб бош ирғади-да, худди харобатга келишдаги каби этҳиёт чораларини кўриб қайтиб кетди.

Яроғбардор ва икки мушкетёр қоровуллиги остида қароргоҳга боришни унинг ўзига ҳавола қилиб, Атосга қайтайлик.

Атос ҳамон ўша маромда шошмасдан юз қадамча юриб борди, лекин ўзига ҳеч кимнинг кўзи тушмаётганилигига ишонч ҳосил қилган замон ўнгга бурилди,

айланма йўл билан отини чоптириб орқага қайтди, йўлдан йигирма қадамча четдаги тўқайдга писиб, йўловчиларнинг ўтиб кетишини кута бошлади. Ўз дўстларининг кенг соябонли шляпалари ҳамда кардинал ридосининг зарбоф шокилаларини қўргач, у суворийлар йўл муюлишида фойиб бўлгунча кутиб турди ҳамда отини ўйнатиб, ўзини бехархаша киргизишган хароботга қайтди.

Соҳиб уни таниди.

– Менинг сардорим, – деди Атос, – иккинчи қаватда истиқомат қилгувчи аёлга бир муҳим нарсани маълум қилишни хаёлдан чиқарибди. Ўз хатосини тузатгани у киши мени юборди.

– Юқорига чиқинг, – таклиф қилди соҳиб, – у ҳалим ўз хонасида.

Атос ижозатдан фойдаланди ва зинага, иложи борича, оҳиста оёқ қўйиб супага чиқди. Қия очик эшик тирқишидан у миледининг ўз шляпаси ленталарини боғлаётганини кўрди.

У хонага кириб борди-да, ортидан эшикни қулфлади.

Сурилаётган лўқидоннинг тарақлаганини эшитиб, миледи ўгирилиб қаради.

Атос ридога бурканиб шляпасини қўзларига бостириб эшик тагида турарди. Бу қотиб турган унсиз қоматни кўриб миледи чўчиб тушди.

– Кимсиз? Сизга нима керак? – деди у ҳадиксираб.

«Ҳа, айтдим-а, бу ўша!» – деди ўзича Атос.

Ридосини очиб ташлаб ва шляпасини пешонасидан суриб қўйиб, у миледининг ёнига борди.

– Мени танияпсизми, хоним? – сўради у.

Миледи олға талпинди-ю, бирдан гўё илонни кўриб қолгандай орқага ташланди.

– Хўп, яхши... – деди Атос. – Мени таниганингизни кўриб турибман.

– Граф де Ла Фер! – Деворга тақалгунча – нуқул чекинган қўйи ранги ўчиб шивирлади миледи.

– Ҳа, миледи, – жавоб берди Атос, – граф де Ла Фернинг шахсан ўзи сизни бир кўриб ҳузур қилмоқ учун атайлаб нариги дунёдан ташриф буюрди. Қани, ўтирайлик ва кардинал айтмоқчи, бир суҳбатлашайлик.

Таърифга сифмас даҳшат оғушида миледи чурқ эт-масдан ўтирди.

– Сиз ерга юборилган азроилсиз! – гап бошлади Атос. – Биламан, қўлингиз баланд, лекин худо ёрлақаб қўпинча ҳатто энг ваҳимали азроилларни ҳам енгигб келгансиз. Сиз бир қур менинг йўлимда пайдо бўлдингиз. Мен сизни ер юзидан ўчириб ташладим деб ўйлаб юрган эдим, хоним, лекин мен янглишибман ёки дўзах сизни тирилтирибди...

Ўзи даҳшатли хотиротларни қўзғатган бу сўзлардан миледи бошини қўйи солиб, бўғиқ нола қилиб қўйди.

– Ҳа, сизни дўзах тирилтирибди, – сўзида давом этди Атос, – дўзах сизга бойлик ато этибди, дўзах сизга бошқа ном берибди, дўзах юзингизни қарийб таниб бўлмас даражада ўзгартириб юборибди, лекин у қўнглингизнинг қораси-ю, баданингизнинг тамфасига қўл урмабди.

Миледи нақ пружина отиб ташлагандай сапчиб тушди, унинг қўзлари чақнаб кетди. Атос ўтирганича ўтиради.

– Сиз мени оламдан ўтди деб ўйлаб юргансиз шундай эмасми? Мен ҳам сизни ўлиб кетди, деб ўйлаганман. Атос номи эса миледи Кларик номи Анна де Бейлини яширгани каби граф де Ла Фер номини яширган! Муҳтарам оғангиз бизни никоҳлаб қўйганда номингиз шундай эмасмиди?.. Рост иккимизнинг ҳам аҳволимиз ғалати, – кулимсираб давом этди Атос, – иккимиз ҳам шу тобгача фақат бир-биrimизни ўлиб кетган деб ҳисоблаганимиз сабабли яшаб келганимиз: хотиротлар гоҳо қалбга азоб бергани билан тирик жондай ғаш қилмайди, ахир!

– Сизни ўзи ҳузуримга нима келтирди? – овози бўғиllib гапирди миледи. – Мендан нима истайсиз?

– Мен сизга айтиб қўймоқчиманки, сабот билан сиздан панада юрсам-да, сизни назардан қочирганим йўқ!

– Нималар қилганим сизга маълумми?

– Ўша кардинал хизматига кирган пайтингиздан тортиб то шу бугунги оқшомгача нималар қилганингизни мен кунма-кун санаб беришим мумкин.

Миледининг бўзарган лаблари ишонқирамай, кулимсираб қўйди.

– Қулоқ солинг: сиз икки олмос шокилани герсог Бэкингем кифтидан кесиб олдингиз; сиз Бонасе хонимни ўғирлаб қочдингиз; сиз граф де Вардни севиб қолиб ҳамда у билан тун айшини суришни орзу қилиб ёнингизга жаноб д'Артанъянни киргизиб қўйдингиз; де Вард панд бериб кетди деган хаёлда сиз де Варднинг рақибини уни ўлдиришга мажбур қилмоқчи бўлдингиз; ўша рақиб қалтис сирингизни фош қилиб қўйганда, сиз унинг изига икки ёлланма қотилни солиб, уларга уни отиб ташлашни топширгансиз; ўқлар мўлжалга тегмаганидан хабар топгач, сиз унга заҳарланган шаробни: «бу шароб дўстларнинг совфаси», – деб ишонтириш истагида сохта мактуб қўшиб, унга юборгансиз ва, ниҳоят, сиз шу ерда, шу хонада, мен ҳозир ўтирган курсининг худди ўзида боягина кардинал Ришелье олдида герсог Бэкингем ёнига қотил юбориш тўғрисида мажбурият олдингиз, бунинг эвазига у сизга д'Артанъянни ўлдирмоққа изн беришин ваъда қилди.

Миледининг ранги бўздай оқариб кетди.

– Сиз шайтоннинг ўзисиз! – шивирлади у.

– Бўлса бордир, лекин ҳар қалай, бир нарсани дилингизга тугиб олинг: герсог Бэкингемни ўлдирасизми ёки ўлдиришни битта-яримтасига топширасизми – бу билан менинг ишим йўқ: мен уни танимайман, бунинг устига у инглиз, лекин менинг севикли ва ардоқли содиқ дўстим д'Артанъяннинг бошидаги тукига ҳам қўл тегиза кўрманг ёки отам хотираси билан қасам ичаманки, сиз қиладиган бу жиноят ҳаётингиздаги сўнггиси бўлади.

– Д'Артаньян мени ёмон ҳақорат қилди, – бўғиқ товуш билан деди миледи, – д'Артаньян ўлади.

– Зотан, сизни ҳақорат қилишнинг иложи борми экан, хоним? – мийигида кулиб қўйди Атос. – У сизни ҳақорат қилибди-ю, ўладими?

– У ўлади, – гапини қайтарди миледи, – аввал у аёл, кейин унинг ўзи.

Атоснинг кўзлари тиниб кетди. Аёлга хос зарра хислати бўлмаган бу маҳлуқнинг турқи унда дилини ўтрагувчи хотираларни тирилтирди. У ҳозиргидан анча бехатарроқ шароитда бир бор миледини ўзининг ориятига қурбон қилмоқчи бўлганини эслади; Атосда уни ўлдириш истаги яна бош қўтарди-ю, енгиб бўлмас дарражада қамраб олди. У ўрнидан туриб, ёнидан пистолетини юлқиб олиб, тепкисини қўтарди.

Рангида ранг қолмаган миледи додламоқчи бўлди-ю, лекин тили калимага келмади, караҳта даҳанидан эса инсон тилига сира ўхшамаган, кўпроқ ёввойи ҳайвоннинг ириллашини эслатгувчи хирилдоқ товуш чиқди, холос; соchlари ёйилиб кетган ҳолда деворга қапишиб, у даҳшатнинг тажассуми бўлиб кўринарди.

Атос шошмасдан пистолетни кўтариб қўлини шундай узатдики, унинг оғзи миледининг манглайига қарийб тегиб қолди ва овози хотиржамлиқдан ва устувор қатъиятдан янада ваҳимали янграб деди:

– Хоним, сиз кардинал имзо чеккан қофозни дарҳол менга берасиз ёки ҳаётим билан онт ичаманки, пешонангизга ўқ узаман.

Бу бўлак одам бўлганда эди, унинг ўз ниятини амалга оширишига миледи гумон қилган бўларди, лекин у Атосни биларди; шунга қарамасдан у қилт этмай турaverди.

– Мулоҳаза учун сизга бир нафас бераман, – гапини давом эттирди у.

Унинг афти буришиб кетганидан миледи ҳозир ўқ отилишини фаҳмлади. У қўлини шартта кўксига олиб

бориб, корсажи остидан қофозни олди-да, уни Атосга узатди:

– Олинг-да, қуриб кетинг!

Атос қофозни олгач, пистолетни ёнига солиб қўйди, бу ўша қофозлигига қаноат ҳосил қилмоқ учун чироқ ёнига борди-да, уни очиб ўқиди:

«Ушбуни қўрсатгувчи амалга оширган иш менинг фармойишимга биноан давлат баҳт-саодати йўлида қилинди.

3 декабрь 1627 йил.

Ришелье».

– Энди бўлса, – ридосига бурканган ва шляпасини кийган қўйи деди Атос, – энди тишларингни сууриб олганимдан кейин қўлингдан келса тишливер, ёсуман!

У хонадан чиқиб кетди-да, ҳатто орқасига ўгирилиб ҳам қўймади.

Харобат эшиги тагида у яна бир отни жиловидан ушлаб турган икки кишини қўрди.

– Жаноблар, – дея уларга юзланди Атос, – маълумингиздек, жаноб кардинал вақтни зое кеткизмасдан бу аёлни Ла Пуант фортига элтиб қўйишни ва у кемага ўтиргунча унинг ёнидан қимирламасликни буюрди.

Унинг сўзлари бу одамлар олган фармойишлар билан тўла мувофиқ келгани сабабли улар фармойиши ни ижро этмоққа шай турганлари маъносида таъзим қилдилар.

Атосга келганда, у енгил сакраб отга минди-да, жон-жаҳди билан елиб кетди, лекин йўлдан бориш ўрнига отини зўр бериб ниқтаган ва қулоқ солиш учун ҳар-ҳар замонда тўхтаган қўйи тиккасига дала-дан от қўйди.

Шу тўхташларнинг бирида у йўлдаги от дупур-дупурини эшитиб қолди. Бу кардинал билан унинг соқчилари деб ишонган Атос яна сал нарироққача от чоптириб борди-да, қароргоҳга йигирма қадамлар қолганда йўлга чиқиб турди.

- Келаётган ким? – суворийларни күргач сўради у.
- Бу бизнинг мард мушкетёrimiz шекилли? – деди кардинал.
- Ҳа, зоти олийлари, – жавоб берди Атос, – ўшанинг ўзи.
- Жаноб Атос бизни шундай яхши қўриқлаганингиз учун менинг ташаккуримни қабул этинг. Мана келиб ҳам олдик, жаноблар. Чап заставага қараб бора-веринглар, пароли: «Қирол ва Рे».

Шу гапни айтгач, кардинал бош ирғаб уч оғайни билан ҳўшлашибди-да, яроғбардор ҳамроҳлигида ўнгга бурилди, чунки қароргоҳда тунаб қолмоқчи эди.

– Гап бундай, – кардинал эшитмагудай масофага бориб қолгандан кейин бир овоздан гапиришиди Портос ва Арамис, – у талаб этган қофозга кардинал имзо қўйиб берди!

– Биламан, – бамайлихотир гапирди Атос. – Мана у қофоз.

Қоровулларга паролни айтганларини ҳисобга олмаганда, уч дўст то ўз турар жойига етгунча ортиқ бир оғиз ҳам сўзлашмадилар.

Лекин улар унинг соҳиби қоровуликдан бўшаганда зудлик билан мушкетёрлар турар жойига етиб келишини илтимос қилияптилар, деб Планшега тайнингани Мушкетонни юбордилар.

Миледига келганда, у худди Атос ўйлагандек, харобот эшиги тагида ўзига мунтазир одамларни топиб, ҳеч бир эътироғсиз улар кетидан тушди. Рост, унда бир зумга изига қайтиш ва кардинал ҳузурига бориб унга ҳамма гапни айтиб бериш истаги туғилди, лекин унинг сирни очиб ташлаши Атоснинг фош этишини эргаштириб келган бўларди; айтайлик, у бир замон мени Атос осиб қўйган дерди, лекин унда Атос унинг тамғаланганинги айтган бўларди. У индамай қўя қолиш, маҳфий жўнаб кетиш, ўзига хос эпчилик билан зиммасига олган мушкул топшириқни адо этиш, сўнгра эса ҳаммаси бир ёқли бўлиб, кардиналнинг

қүнгли түлгандан кейин унинг ҳузурига бориб, ўзи учун интиқом олишига ёрдам қилишини талаб этиш маъқупроқ, деган мулоҳазага бориб қолди.

Хуллас, бутун тунни эгарда ўтказиб, у саҳар соат еттида Ла Пуант фортига етиб келди, соат тўққизда эса кардинал имзо чеккан капер гувоҳнома билан таъминланган ва гўёки Баёнага сузуб кетмоққа шай турган кема лангарини қўтариб, Англия соҳиллари томон йўл олди.

XVI

Сен-Жерве бастиони

Дўстлари ҳузурига ташриф буюриб д'Артанъян уларнинг ҳаммасини бир хонада жам топди: Атос алланима ҳақида бош қотирмоқда; Портос мўйловлари ни бурамоқда; Арамис мовий баҳмал муқовали қўркам дуо тўпламидан ибодат қилмоқда эди.

– Азбаройи шифо, жаноблар! – деди д'Артанъян. – Умид қиласманки, менга эътиборга лойиқ бирор зарур гапингиз бордир, огоҳ этиб қўяй, акс ҳолда шу бугунги тундан кейин – бастионни босиб яксон қилганимдан сўнг, мени дам олгани қўймай, келишга мажбур этганларингизни кечирмайман. Минг аттанг, жаноблар, ўша ерда бўлмадингизлар-да! Ишлар хўп қайна-ди-да!

– Биз бўлак жойга тушиб қолдик, у ерлар ҳам совуқ бўлмади, – мўйлабларини муқом билан бир тарзда қа-йириб туриб деди Портос.

– Тсс! – қистирди Атос.

– Э-ҳа! – мушкетёрнинг нега қовоғини уйиб олганини фаҳмлаб деди д'Артанъян. – Сизларда бир янги гап борга ўхшаб қолди.

– Арамис, сиз тунов «Касофат»нинг калвенистлар қовоқхонасида тамадди қилгандингиз, шекипли? – сўради Атос.

– Ҳа.

- У ер қалай экан?
- Мен-ку дуруст овқатланмадим: рўза куни эди, у ердаги овқатлар нуқул ёвғон экан.
- Ана холос! – ҳайрон бўлди Атос. – Денгиз гаванида турганга балиқ қаҳат бўлибди-да?
- Улар кардинал барпо қилаётган тўғон бор балиқни очиқ денгизга қуваяпти, дейишяпти, – яна ўзининг тавфиқли машғулотига киришиб изоҳ берди Арамис.
- Э, мен сиздан буни сўраганим йўқ, Арамис! Мен сиздан у ерда ўзингизни бемалол ҳис қилдингизми, сизни битта-яримтаси безовта қилгани йўқми, деб сўрадим.

– Шилқим хўрандалар у ерда кам эди, шекилли... Ҳа, дарҳақиқат, сиз сўзламоқчи гаплар учун «Касофат» бизга мос келади.

– Бўлмаса юринглар «Касофат»га, – гапни якунлади Атос, – бу ердаги деворлар худди қофозга ўхшайди.

Ўз дўстининг юриш-туришларига ўрганиб қолган, унинг биргина сўзи, ишораси ёки имосидан вазиятнинг жиддийлигини дарров уқадиган д'Артанъян Атосни қўлтиғидан олди-да, ортиқ ҳеч нимани суриштирмасдан у билан ташқарига чиқди. Портос билан Арамис дўстона гурунглашган кўйи уларга эргашдилар.

Йўл-йўлакай улар Гримони учратиб қолдилар. Атос унга ўзлари билан юришни имо қилди; Гримо одатига кўра индамай итоат қилди; бояқиши шу дарражага етган эдикни, гапиришни деярли эсидан чиқариб юбора-ёзганди.

Дўстлар тамаддихонага келишди. Эрталаб соат етти бўлиб тонг ёриша бошлаган эди. Улар нонушта буюртирилдилар-да, хўжайнининг таъкидлашича, уларни ҳеч ким безовта қилолмайдиган залга кирдилар.

Таассуфки, махфий кенгаш учун вақт нобоп танланган эди: боягина саҳар бонги урилган бўлиб, талай кишилар уйқусини тарқатиш ва тонготар рутубатидан исиниб олиш истагида йўл-йўлакай бир стакан шароб ичиб ўтгани тамаддихонага оралаб турадилар. Дра-

гунлар, швейцариялыктар, гвардиячилар ва отлиқ лашкарлар ҳадеб алмашиниб турардиларки, бу нарса сохиб учун жуда күл келарди, лекин түрт улфатнинг ниятларига мутлақо мувофиқ әмас эди. Шу боисдан улар ўз жанговар ўртоқларининг саломлари, қадаҳлари-ю, ҳазил-мутойибаларига жуда тунд жавоб қиласылар.

– Бас, жаноблар! – деди Атос. – Бунақада бу ерда биз бирортаси билан айтишиб ҳам қолишимиз мүмкін, ҳозир эса бунинг мавриди әмас. Д'Артаньян, бизга шу тунни қандай кечирганингизни гапириб беринг, кейин эса биз ўзимизни көзөздөңдер.

– Дарҳақиқат, – құлидаги бир қадаҳ ароқни шошмасдан симириб, кайф қиласылған бир кавалерист гапга арапашди чайқалған ҳолатда, – дарҳақиқат, сизлар бугун тунда зовурларда бўлгансизлар, жаноб гвардиячилар назаримда парошелчилар билан ҳисоб-китобни тўғрилаган ҳам чиқарсизлар-а?

Д'Артаньян чақирилмаган ҳамсұхбатга жавоб қилаими-йўқми деб сўрагандай Атосга қараб қўйди.

– Нима, жаноб де Бюзини лутф айлаб сенга мурожаат қиласылғанини эшийтмаяпсанми? – сўради Атос. – Бу жаноблари иш қандай кечганини билишни истаганларидан кейин бугун кечаси нималар рўй берганини сўзлаб бер.

– Сислар пастионни посиб олтингисми? – деб сўради пиво кружкасидан ром ичиб ўтирган швейцариялик.

– Ҳа, тақсир, – таъзим қилиб жавоб берди д'Артаньян, – биз шу шарафга ноил бўлдик. Эҳтимол, ўзингиз эшифтандирсиз, биз ҳатто унинг бир муюлиши остига бир бочка мильтиқ дори кўмиб қўйдик, дори портплаганда эса бинойидай раҳна ҳосил бўлди, терилган фиштларнинг қолганлари ҳам омонат бўлиб қолди. Бастион ахир янги әмас-ку!

– Бу қайси бастион? – сўради қовуриш учун олиб келган фозни қовурғасидан шамширга қадаб ушлаб турган драгун.

– Сен-Жерве бастиони, – жавоб берди д'Артаньян,
– унинг панасида ларошелликлар бизнинг ер қазув-
чиликлизни безовта қилиб қўйишиди.

– Иш роса қайнагандир-а?

– Ҳа, нимасини айтасиз! Биз беш кишини бой бер-
дик, ларошелликлар эса тўққизта ё ўнтасини.

– Асбафойи шифо! – дея хитоб қилди немис тилида
кетвортган сўкишлар мавжудлигига қарамасдан фран-
цузча сўкиниш одатини ўзлаштириб олган швейцари-
ялик.

– Аммо, балким улар, бастионни эпақага келтириш
учун бугун ер қазиш командасини юборишар?

– Ҳа, балким, – тасдиқлади д'Артаньян.

– Жаноблар, гаров бойлашаман! – эълон қилди
Атос.

– Ҳа-ҳа, кароф! – гапни илиб кетди швейцариялик.

– Қандай гаров? – қизиқсинди отлиқ аскар.

– Сабр қилинг, – илтимос қилди драгун ва остида
лаҳча чўғсақлангувчи иккита қаттакон темир уч оёққа
ўз шамширини сихга ўхшатиб қўйди, – мен иштирок
этишни истайман. Ҳой, шўринг қурғур саройбон, бу
қимматбаҳо фознинг бир қатра ҳам мойини исроф қил-
маслик учун дарров тагига това келтириб қўйинг.

– У ҳақ, – деди швейцариялик, – фос мойи мураппо
пилан шута масали пўлати.

– Ана шундай! – енгилгина уф тортди драгун. – Энди
эса гаровимизга ўтамиз. Қулогимиз сизда, жаноб Атос.

– Ҳа, қандай гаров экан ўзи? – суриштириб қолди
отлиқ аскар.

– Гап бундай, жаноб де Бюзини, мен сиз билан гар-
лов бойлашаманки, – гап очди Атос, – уч ўртоғим –
Портос, Арамис ва д'Артаньян жаноблар ва мен Сен-
Жерве бастионида нонушта қиласиз ҳамда душман
бизни у ердан чиқариб ташлашга қанчалик уринма-
син, биз у ерда роппа-роса бир соат бўламиз.

Портос билан Арамис кўз уриштириб олдилар: гап
қаёқдалигига уларнинг ақли ета бошлаган эди.

– Инсоф қил, – шивирлади д'Артанъян Атоснинг қулоғига, – бизни у ерда ўлдириб қўйишади-ку, ахир!

– Агар биз у ерга бормасак, бизни ўлдириши тайин, – жавоб берди Атос.

– Худо ҳаққи, жаноблар, мана бу қойилмақом гаров бўпти! – дея ўзини курси суюнчиғига ташлаб ва мўйлабларини бураб-бураб гапира кетди Портос.

– Ҳа, мен ҳам уни қабул этаман, – деди де Бюзини. – Нима гаровга қўйилишини шартлашиб олиш қолди, холос.

– Сизлар тўрт кишилиз, жаноблар, бизлар ҳам тўрт кишимиз. Саккиз кишилик зиёфат, ҳар кимнинг таъбига кўра, – таклиф этди Атос. – Бунга нима дейсизлар?

– Жуда соз! – деди де Бюзени.

– Жуда яхши! – таъкидлади драгун.

– Майли! – кўнди швейцариялик.

– Бу саҳнанинг бошдан-охири унсиз роль ўйнаган тўртинчи иштирокчи маъқул маъносида бош иргаб қўйди.

– Нонуштангиз тайёр, жаноблар, – ахборот берди соҳиб.

– Келтиринг-да бўлмаса! – фармойиш қилди Атос.

Соҳиб итоат этди. Атос Гримони чақириб олиб, унга кунжақда ётган катта саватни кўрсатди-да, гўё келтирилган қовурмани дастрўмолларга ўраётгандай имоишора қилди.

Гrimo табиат қўйнидаги нонушта хусусида гап кетаётганини дарров тушуниб, саватни олди-да, унга таомларни жойлади, сўнг эса ёнига шишаларни қўйиб, саватни қўлига илиб олди.

– Сизлар ўзи қаерда нонушта қилмоқчи бўляпсизлар? – сўради соҳиб.

– Барибир эмасми? – жавоб берди Атос. – Сизга нонушта ҳақини тўлаб қўйсалар бўлди-да!

Сўнг Атос виқорли бир ҳаракат билан столга икки пистол ташлади.

– Қайтимини беришни буюрасизми, жаноби офицер? – сұради соҳиб.

– Йўқ. Икки шиша шампан қўшиб қўйсанг бўлади, қолганлари дастрўмоллар учун.

Иш саройбон дастлаб ўйлагандек даромадли бўлиб чиқмади, у нонуштанинг тўрт иштирокчисига шампан ўрнига икки шиша анжуй шаробини қистириб юбориб, қусуридан чиқди.

– Жаноб де Бюзини, – деди Атос, – соатингизни меннига тўғрилаб олишни маъқул қўрасизми ёки менга ўзингизни кида қараб тўғрилаб олишни буюрасизми?

– Жуда яхши, муҳтарам афандим! – чўнтағидан олмослар билан нақшланган кетворган соатни олган кўйи жавоб берди отлиқ аскар. – Етти ярим.

– Соат етти-ю ўттиз беш дақиқа, – деди Атос, – менниг соатим сизницидан беш дақиқа олдин юраётганини билиб турамиз, муҳтарам афандим.

Хароботдаги оғзи очилиб қолган одамларга таъзим бажо келтириб, тўрт йигит қаёққалигини ўзи ҳам билмай, саватни қўтариб кетгувчи Гримо ҳамроҳлигига – у гап қайтармасдан Атосга бўйсунишга шу қадар одатланиб кетган эдики, буни сўраб кўриш унинг хаёлига ҳам келмасди, Сен-Жерве бастионига равона бўлдилар.

Тўрт биродар қароргоҳ бўйлаб кетаркан, оғиз очмасдан бордилар; бунинг устига гаров бойлангани қулогига етиб, дўстларимизнинг бу аҳволдан қандай қилиб қутулиб кетишларини кўриш истагидаги ҳангоматалаб кишилар улар кетидан изма-из эргашиб борардилар.

Лекин улар қароргоҳ истеҳкомлари чизигидан ўтиб далага бориб қолганлари ҳамон, шу пайтгача камоли ғофиллиқда юрган д’Артанъян изоҳлар сўраш фурсати келди деб қарор қилди.

– Энди бўлса, муҳтарам Атос, – гап бошлади у, – сиздан ўтинаман, менга қаёққа кетаётганимизни айтинг.

– Кўриб турибсизки, – жавоб берди Атос, – биз бастионга кетяпмиз.

– Хүш, у ерда биз нима қиласыз.
– Үзингизга маълумки, бу ерда нонушта қиласыз.
– Бўлмаса, нега биз «Касофат»да нонушта қилиб қўя
қолмадик?

– Шунинг учунки, биз мұхим нарсалар хусусида гаплашиб олмоғимиз керак, бу қовоқхонада эса ҳадеб кеплаётган, кетаётган, таъзим қилаётган, ўз гаплари билан жонга тегаётган хира одамлар дастидан беш дақиқа ҳам сұхбатлашишнинг иложи йўқ... Ҳар қалай, бу ерга, – дея бастионни кўрсатиб гапини давом этирди Атос, – ҳеч ким бизга ҳалал бергани келмайди.

– Менимча, биз бирор хилват жой топсак бўларди, қум тепалар орасида, денгиз бўйида... – ўзининг чексиз жасорати билан жуда соз, табиий бир тарзда ўй-фунашиб кетган тадбиркорлигини намоён этиб сўз ташлаб қўиди д’Артанъян.

– ...У ерда биз тўртовлон гаплашиб туришимизни ҳамма қўриб қолсин-да, чорак соат ўтар-ўтмас кардиналнинг жосуслари бизнинг кенгашаётганимизни унга етказсин.

– Ҳа, – гапни илиб олди Арамис. – Атос ҳақ: «*Animad vertuntur in desertus*»⁵³.

– Чўл-пўлга бориб олсан чакки бўлмасди, – гап қистирди Портос, – лекин бутун гап уни қандай қилиб топишда.

– Шундай бир яланглик йўқки, унда бошинг устидан зор учига ўтмасин, сувдан балиқ бош кўтармасин, қуён инидан сакраб чиқмасин. Менга эса қушлар ҳам, балиқлар ҳам, қуёнлар ҳам – ҳаммаси кардинал жосуси бўлиб қолгандай туюляпти. Ундан кўра, бошлаб қўйган сафаримизни давом эттираверганимиз дуруст, дарвоҷе, ундан энди ўзимизни иснодга қолдирмасдан чекинолмаймиз ҳам. Биз гаров бойлашдик, унинг олдиндан ўюштирилган бўлиши мумкин эмас эди, менинг

⁵³ Чўлда уларни қўриб қоладилар (*лот.*).

ишончим комилки, ҳеч ким унинг асл сабаблари таги-
га етолмайди. Гаровимизни ютмоқ учун биз бастион-
да бир соат чидаб турамиз. Ё бизга ҳужум қилишади,
ёки бу нарса рўй бермайди. Мабодо бизга ҳужум
қилишишмаса, гаплашиб олмоқ учун вақт етиб ортади:
ҳеч ким гапимизни эшитиб ҳам қолмайди: мен кафил-
манки, бу бастион деворларининг қулоқлари йўқ. Бор-
ди-ю, бизга ҳужум қилиб қолсалар, биз барибир иш-
ларимиз юзасидан гаплашиб олишнинг эвини топа-
миз, яна бунинг устига ўзларимизни шарафларга бур-
каймиз. Ўзингиз кўриб турибсиз, қанақасига олманг,
ҳаммаси бизнинг фойдамизга бўлиб чиқяпти.

– Ҳа, – рози бўлди д’Артанъян, – лекин ўқдан қочиб
қутулиб бўпмиз.

– Э, азизим, – эътироz қилди Атос, – сиз жуда яхши
биласиз: энг хатарли ўқлар ғаним отадиганлари эмас.

– Лекин назаримда, – гапга аралашди Портос, – бу
хил сафарга ҳеч бўлмаганде мушкетларимизни олиб
келсанак бўларди.

– Сиз калтафаҳмсиз, дўстим Портос: ўзимизни бе-
фойда юк билан уринтиришимизнинг нима ҳожати
бор!

– Мен ғаним билан баҳамти турган пайтимда менга
дуруст мушкет ва ўн-ўн бешта ўқ билан дори халта ор-
тиқчалик қилмайди.

– Д’Артанъяннинг гапларини эшитмадингизми,
ахир?

– Хўш, д’Артанъян нималар деди?

– У айтдики, тунги ҳужум пайти тўққиз-ўн фран-
цуз-у, худди шунча парошелликлар ўлдирилди, деди.

– Хўш, у ёғи?

– Уларни қоқлаб кетишга улгурмаганлар, шундай
эмасми? Ахир у пайтда ҳамманинг муҳимроқ ташвиш-
лари бўлган.

– Хўш, нима қипти?

– Гап шуки, биз у ерда уларнинг мушкетларини,
дори халтаю ўқларини топамиз ҳамда тўрт мушкетёр-у

ўн бештача ўқ ўрнига ихтиёrimизда ўн бешга яқин милицек ва юзта фамланган ўқ бўлади.

– О, Атос, сен чинданам улуф инсонсан! – хитоб қилди Арамис.

Портос бу фикрга қўшилаётгани маъносида бошини эгди.

Сиёқидан ёлғиз д'Артаньянни Атоснинг важ-карсонлари ишонтирмади.

Гrimо, чамаси, йигитнинг ҳадикларига шерик эди: ҳамма бастион сари юришда давом этаётганини кўриб, бунга аввал унинг ақли бовар қилмаган эди, у ўз соҳибининг баридан тортди.

«Биз қаёққа кетяпмиз», – сўради унинг илтижоли имоси.

Атос унга бастионни кўрсатди.

«Лекин бизни у ерда ўлдириб қўйишади-ку», – ҳамон ўша имо-ишоралар типида давом этарди унсиз Гrimо.

Атос кўзларини кўкка қадаб, қўлларини самога кўтарди.

Гrimо саватни ерга қўйди-да, бошини «йўқ» маъносида чайқаб ўтириб олди.

Атос белбоғига қистирилган пистолетини олиб, яхши ўқланганми-йўқми кўриб қўйгач, тепкисини кўтарди-да, оғзини Гримонинг қулоғига тутди. Grimo дарров сапчиб оёққа турди. Атос имо билан саватни олишни ва олға юришни буюрди.

Гrimо итоат этди.

Бу бир дақиқалик имо-ишора можаросидан Гримонинг ютган бирдан-бир нарсаси унинг арергарддан авангардга ўтиб олгани бўлди.

Бастионга чиқиб олиб, тўрт оғайнини ўгирилиб қаралдилар.

Қароргоҳ заставаси олдига уч юздан зиёд ҳар турдаги пашкарлар йигилиб турар, булар ҳаммасидан сал нарироқда эса жаноб де Бюзини, драгун, швейцария-

лик ва гаровнинг тўртинчи иштирокчисини илғаб олиш мумкин эди.

Атос шляпасини ечиб қиличнинг учига қўндирида, уни ҳавода ўйнатиб қўйди.

Томошибинлар унинг қутловига таъзимлар билан ва бу одоб ифодасига тўрт довюрагимиз қулоқлари гача етиб борган қаттиқ «ура» садолари билан жавоб бердилар.

Шундан сўнг тўрт қадрдан Гримо аллақачон лип этиб қўздан йўқолган бастионда ғойиб бўлдилар.

XVI

Мушкетёрлар кенгаши

Ҳаммаси худди Атос тахмин қилгандай бўлиб чиқди; бастионда ўн икки чоғли ўлдирилган француз ва парошелликлардан бўлак ҳеч ким йўқ экан.

– Жаноблар, – деди сафар қўмондонлигини ўз гарданига олган Атос, – Гримо дастурхон ёзгунча ишни шундан бошлаймизки, милтиқлар билан ўқ-дориларни териб чиқамиз. Устига-устак уларни йигиб юриб беғалва гаплашсак ҳам бўлаверади: бу жаноблар, – ўлдирилганларга ишора қилиб илова қилди у, – бизни эшитмайдилар.

– Ундан қўра уларни зовурга ағанатиб юборсак яхши эмасми? – таклиф этди Портос. – Лекин, албатта уларнинг чўнтаклари қуруқлигига қаноат ҳосил қилмасдан илгари эмас.

– Ҳа, – деб қўйди Атос, – энди бу ёғи Гримонинг иши.

– Унда Гримо уларни бир тинтиб кўрсин-да, деворлардан ошириб ташласин, – деди д'Артанъян.

– Зинҳор, – эътиroz билдириди Атос. – Улар бизга асқотиб қолиши мумкин.

– Бу мурдалар бизга асқотиб қолиши мумкинми? – таажжубланди Портос. – Сен ақлдан оза бошлабсан, муҳтарам дўстим!

– «Енгил-елпи ҳукм чиқарманг», – дейди инжил ва жаноб кардинал, – жавоб берди Атос, – милтиқлар нечта, жаноблар?

– Ўн иккита, – жавоб берди Арамис.

– Гамланган ўқлар қанча?

– Юзтacha.

– Бизга даркор бор нарса шу. Милтиқларни ўқлаб олайлик.

Тўрт оғайни ишга киришиб кетди.

Гrimo имo-ишора билан нонуштанинг тайёрлиги-ни маълум қилганда улар охирги милтиқни ўқлаб бўлган эдилар.

Атос маъқуллагувчи ишора билан жавоб қилди-да, унга соқчи минорани кўрсатди. Гrimонинг фаҳмлашича у ўша ерда пойлоқчилик қилиши зарур эди.

Гrimo посбонликда туриб зерикиб қолмаслиги учун эса Атос битта нон, иккита котлет ва бир шиша шароб ола кетишга ижозат берди.

– Энди дастурхонга қарайлик! – таклиф этди Атос.

Тўрт оғайни турклар ёки тикувчилар сингари ерга чордана қуриб ўтириб олишди.

– Қани, энди, бизни эшишиб қолишадими, деб қўрқишимизга ҳожат қолмагандан кейин, – деди д'Артанъян, – бизга сирингни ошкор этарсан деб умид қиласман.

– Чамамда, жаноблар, мен сизларга ҳам томоша, ҳам шараф келтираман, – сўз очди Атос, – мен сизларни кўнгилли сайр қилишга мажбур этдим. Мана сизларга мазали нонушта, ана у ёқда эса ўзингиз ҳам шинаклардан бир қараб боқсангиз бўлади, бизни тентаклар ёки қаҳрамонлар – нодонларнинг бир-бирига жуда ўхшаш икки тури, деб санагувчи томошабинлардан беш юзтаси.

– Хўш, сиринг-чи? – сўради д'Артанъян.

– Менинг сирим шундан иборатки, – жавоб берди Атос, – кеча кечқурун мен миледини қўрдим.

Д'Артанъян шу дамда стаканни оғзига олиб келаётган эди, лекин миледи тилга олинганда унинг қўли би-

рам қаттиқ қалтираб кетдики, унинг шаробни чайқалтириб тўкиб юбормаслик учун стаканни ерга қўйиб қўйишига тўғри келди.

- Сен ўзингни...
- Тсс! – унинг гапини кесди Атос. – Бу жаноблар сен сингари менинг оилавий ишларимдан воқиф эмасликларини хаёлдан чиқараётисан, муҳтарам дўстим. Хуллас, мен миледини кўрдим.
- Бироқ қаерда? – сўради д'Артанъян.
- Шу ердан тахминан икки перлар нарида. «Қизил Каптархона» меҳмонхонасида.
- У ҳолда менинг ҳолим хароб, – деди д'Артанъян.
- Йўқ, ҳали бутунлай эмас, – эътиroz қилди Атос, – нега деганда, миледи аллақачон Франция соҳилларини тарқ этиб бўлди, эҳтимол.
- Д'Артанъян енгил тортиб энтикиб қўйди.
- Бу миледи деганингиз ким ўзи, ахир? – қизиқиб қолди Портос.
- Дилбар аёл, – жавоб берди Атос ва қўпикланган шаробдан ҳўплаб кўрди. – Оббо саройбон қурғур-эй! – хитоб қилди у. – Қўлимизга шампан ўрнига анжуй шаробини тутқазиб бизни лақиплатиб бўлади деб хаёл қилияпти!... Ҳа, – гапини давом эттириди у, – дилбар аёл, у дўстимиз д'Артанъянга иноят қўрсатган, лекин бу унга хунук қилиқ қилган, у эса қасос олишга уринган: бир ой муқаддам унинг ёнига қотиллар юборган, бир ҳафта бурун уни заҳарлаб кўрган, кеча эса кардиналдан унинг бошини сўраб олган.
- Астағфурулло! Кардиналдан менинг бошимни сўраб олдими? – қўрқувдан қути учиб деди д'Артанъян.
- Бу гап чин ҳақиқат, – тасдиқлади Портос, – мен ўзим, ўз қулоғим билан эшитдим.
- Мен ҳам, – гап қистирди Арамис.
- Ундей бўлса қурашни давом эттириб ўтириш беҳуда, – саросимада қўлларини шалвиратиб гапирди д'Артанъян, – ундан кўра мен манглайимга ўқ узаманда, ҳаммасига бир йўла чек қўяман.

– Бу тентакчиликни қилиш қочиб кетмайды, – гап ташлади Атос, – фақатгина шуни қайта тузатиб бўлмайди.

– Лекин бундай қудратли душманларим бўлгандан кейин бошқа чорам йўқ, – эътиroz билдириди д'Артаньян. – Авваламбор Менглик нотаниш киши, сўнгра мен уч қилич зарби билан сийлаган де Вард, сўнгра сирини иттифоқо фош этиб қўйганим – милемди ва, провардида, қасдини олишига мен тўғаноқ бўлган кардинал.

– Улар шунча қўпчиликми? Атиги тўрт киши! – деди Атос. – Биз ҳам ахир тўрт кишимиз. Демак, яккама якка. Азбаройи шифо! Гримо бераётган ишораларга қараганда ҳозир анча-мунча одам билан ҳисоблашишга тўғри келади... Нима бўлди, Гримо? Вазиятнинг жиддиятини эътиборга олиб гапиришингизга ижозат бераман, лекин илтимос, камсухан бўлинг! Нимани кўряпсиз?

– Отрядни.

– Неча киши?

– Йигирмата.

– Улар ким экан?

– Ер қазиш командасидан ўн олти киши ва тўртта аскар.

– Бу ердан неча қадамда?

– Беш юзча.

– Яхши, биз ҳали товуқни еб тугатишга ва сенинг саломатлигинг учун бир стакандан шароб ичиб юборишига улгурнимиз, д'Артаньян.

– Сенинг саломатлигинг учун! – унга жўр бўлишди Портос билан Арамис.

– Хўп майли, менинг саломатлигим учун! Бироқ тилакларингиз ҳозир менга кор қилмаса керак, деб ўйлайман.

– Кўнглингни кенг қил! – деди Атос. – Муҳаммаднинг издошлари айтгандай, оплоҳу акбар, келажак ҳам унинг қўлида.

Ўз стаканини бўшатиб ва уни ёнига қўйиб Атос эри-ниб қўзғалди-да, қўлига илинган биринчи милтиқни олиб шинакка яқинлашди.

Портос, Арамис ва д'Артанъян унга таассуб қилдилар. Гримо бўлса тўрт оғани орқасига ўтиб, милтиқларни қайта ўқлаб туришга фармойиш олди.

Бир дақиқа кечгач, отряд кўринди. У бастион билан шаҳар ўртасидаги алоқа йўли хизматини ўтагувчи энсиз зовурни ёқалаб келмоқда эди.

– Азбаройи шифо! Чўкич, темир кураг-у белкураклар билан қуролланган йигирма шаҳарликни деб овора бўлишимиз шартмиди! – луқма ташлади Атос. – Уларнинг даф бўлиши учун Гримо бир ишора қиласа кифоя эди, ишончим комилки, улар бизни ўз ҳолимизга қўйган бўлардилар.

– Шубҳам бор, – деди д'Артанъян, – улар бизга қараб жуда астойдип келишяпти. Бунинг устига шаҳарликларга бригадир ва мушкетлар билан қуролланган тўрт аскар ҳамроҳ бўлиб келяпти.

– Уларнинг бунчалик дадиллигининг боиси шуки, ҳали-бери улар бизни кўрганлари йўқ, – эътироф қилди Атос.

– Эътироф қиламан, худо ҳаққи мен бу шўрлик шаҳарликларга отишдан ҳазар қиламан, – луқма ташлади Арамис.

– Шаккокларга раҳм қиладиган руҳоний руҳоний эмас! – деб қўйди Портос.

– Зотан, Арамис ҳақ, – кўнди Атос, – мен ҳозир бориб уларни огоҳ этиб қўяй.

– Қандай жин чалди сизни! – дея уни тўхтатишга уринди д'Артанъян. – Сизни отиб ташлашади, дўстим!

Аммо Атос бу огоҳлантиришга сира парво қилмади, у деворга солинган раҳнага тирмашиб чиқди. Бир қўлида милтиқни, бошқасида эса шляпасини ушлаб, унинг ногаҳон пайдо бўлганидан ҳайрон бўлиб бастиондан эллик қадамлар нарида тўхтаб қолган лашкар ва ер қазувчиларга мурожаат этди

ҳамда тавозе билан таъзим қилиб, уларни қутлаган күйи деди:

– Жаноблар, мен билан бир-иккита дўстларим ҳозир шу бастионда нонушта қилмоқдамиз! Ўзингиздан қолар гап йўқ, нонушта пайтида безовта қилиниш нақадар кўнгилсиз нарса. Шу боисдан сизлардан илтимос, агар шу ерда бўлишингиз мутлақо зарур бўлса, биз нонуштамизни тугатгунимизгача сабр қила турсангиз ёки кейин бошқа бир келсангиз... ёки бўлмаса ақлни йифиб олиб, исёнчиларни тарқ этиб, бизнинг ёнимизга француз қироли саломатлиги учун шароб ичгани қадам ранжида қилсангиз жуда соз бўлади.

– Эҳтиёт бўл, Атос! – бақирди д’Артанъян. – Кўрмаяпсанми ахир, улар сени нишонга олишяпти?

– Кўриб турибман, кўриб турибман, – жавоб берди Атос, – лекин бу мешчанлар отишга жуда нўноқ, менга тегизишиб бўпти.

Дарҳақиқат, худди шу дамда тўрт ўқ янгради, лекин ўқлар Атосга тегмасдан унинг теварагидаги тошларга урилиб чилпарчин бўлиб кетди.

Шу замон жавобан тўрт ўқ гумбурлади; улар ҳужумкорлар ўқларидан тайинлироқ йўналган эди: уч лашкар шартта жон бериб йиқилди, ер қазувчилардан бири эса шикастланди.

– Гримо, бўлак мушкет! – рахнадан тушмасдан буюрди Атос.

Гримо шу заҳоти итоат қилди. Атоснинг уч дўсти милтиқларни қайтадан ўқлаб олдилар. Биринчи навбат ўқлардан кейин иккинчи навбати узилди: бригадир билан икки ер қазувчи турган жойида ўлдирилди, қолганлари эса жуфтакни ростлаб қолдилар.

– Олға, жаноблар, хуружга! – команда берди Атос.

Тўрт оғайни ўзларини форт деворлари ташқарисига уришди, жанг майдонигача чопиб бордилар, тўрт мушкет билан бригадирнинг найзасини териб олдилар-да, шаҳарга етгунча қочоқлар тўхтамасликларига кўнгиллари тўқ бўлиб, бастионга қайтиб келдилар.

– Гримо, милтиқларни қайта ўқлаб қўйинг, – фармойиш берди Атос. – Биз бўлсак, жаноблар, яна овқатга қараймиз-да, суҳбатимизни давом эттирамиз Ни-мада тўхтаб эдик?

– Буниси яхши эсимда турибди, – деди миледи қайга бориши кераклигидан қаттиқ хавотирга тушиб қолган д'Артанян, – сен миледи Франция соҳилларини тарқ этди деб эдинг.

– У Англияга жўнаб кетди, уқтириди Атос.

– Қандай ниятда?

– Бэкингемни ўзи ўлдириш ёки ёнига қотил юбориш ниятида.

Д'Артанъян таажжуб ва қаҳр билан нидо қилди.

– Қандай разолат! – ҳайқирди у.

– Бу ёғи мени унча ташвишлантирмайди! – деди Атос. – Энди Гримо, милтиқларни бир ёқли қилганин-гиздан кейин, – гапида давом этди у. – Бригадирнинг найзасини олиб, унга дастрўмолини танфинг-да бас-тионимизнинг минорасига санчиб қўйинг, тоинки бу исёнчи парошелликлар қиролнинг жасур ва содиқ лашкарларига иши тушганини кўриб-билиб қўйсин-лар.

Гримо сўз қайтармасдан итоат қилди. Бир зум ўтгач, тўрт дўстимиз бошлари узра оқ байроқ ҳилпи-ради. Бунга жавобан гулдурос қарсаклар олқиши янг-ради: кўтартмада қароргоҳнинг ярми тўпланиб турган эди.

– Ие! – яна тилга кирди д'Артанъян. – Агар у Бэкингемни ўлдириб қўйса ёки ёнига уни ўлдиргани одам юборса, бу сени ҳеч бир ташвишга солмайдими? Ахир герсог – бизнинг дўстимиз-ку!

– Герсог – инглиз, герсог бизга қарши жанг қиласп-ти. У герсогни нима қилса ҳам майли, бу мана шу бўшиша сингари парвойимга ҳам келмайди.

Атос шаробнинг сўнгги қатрасини ҳам қолдирмас-дан ўз стаканига қуйиб олиб, шишани узоқ кунжакка улоқтириб ташлади.

– Йўқ, тўхтаб тур, – деди д'Артанъян, – мен Бэкингемни ўз ҳолига ташлаб қўймайман! У бизга ажойиб отларни туҳфа қилган.

– Ажойиб эгарларни айтмайсизми, – сўз қистирди шу тобда ридосида унинг эгаридан қолган заррин уқалар товланиб турган Портос.

– Ҳам бунинг устига худо гуноҳкор банданинг ўлимини эмас, инсофга келишини хоҳлайди.

– Омин, – яқунлади Атос, – сизларга мақбул бўлса бу нарсага кейин қайтамиз. Ўша дақиқада эса мен ҳаммадан ҳам қўра – сен, д'Артанъян мени тушунарсан деб ишончим комил – бу аёлнинг қўлидан у кардиналдан тилаб олган ва унинг воситасида бемалол сендан, эҳтимолки, бизларнинг ҳаммамиздан ҳам қутулишга чоғланган ўзига хос очиқ ёрлиқни тортиб олиш ғамида эдим.

– Нима бало у азройил-пазроилми ўзи! – қовурмани тўғраётган Арамисга ликобчасини узатган қўйи аччиқланди Портос.

– Ўша ёрлиқ-чи, – сўради д'Артанъян, – ўша ёрлиқ унинг қўлида қолдими?

– Йўқ, у менга ўтиб қолди, лекин у қўлимга осонликча тушди демайман.

– Қимматли Атос, – кўнгли бузилиб гапирди д'Артанъян. – Мен жоним учун сиздан неча бор қарздор бўлганимнинг ҳисобини йўқотиб қўйдим.

– Сен бизни унинг ёнига кириш учун ташлаб кетган экансан-да? – сўради Арамис.

– Балли.

– Ўша кардинал берган қофоз ҳам сендами? – суриширишда давом этарди д'Артанъян.

– Мана у, – жавоб берди Атос ва ридоси чўнтагидан қимматбаҳо қофозни чиқарди

Д'Артанъян ўзининг қалт-қалт титраётганини яширишга ҳам уринмасдан титроқ қўли билан қофозни ёзди-да, ўқиб чиқди:

«Ушбуни кўрсатгувчи амалга оширган иш менинг амрим билан давлат баҳт-саодати йўлида қилинди.

3 декабрь 1627 йил.

Ришелье».

– Ҳа, дарҳақиқат, деди Арамис, бу барча исми-расмiga мувофиқ гуноҳлардан фориғ этиш деган гап.

– Бу қофозни йиртиб ташламоқ керак, – деди ўзининг ўлим ҳукмномасини ўқигандай бўлиб кетган д'Артанъян.

– Ўйқ, аксинча, уни кўз қорачиғидай асрамоқ керак, – эътиroz қилди Атос, – бошимдан олтин сочганда ҳам, мен бу қофозни бермасман.

– Энди миледи нима қиларкин? – сўради йигит.

– У кардиналга ёзib юборса керак, – парвойи фалак бир йўсинда жавоб берди Атос, – Атос номли бирланати мушкетёр зўрлик билан мендан ҳимоя варакасини тортиб опди деб. Худди шу мактубида у ўша мушкетёрнинг икки оғайниси – Портос ва Арамисдан ҳам қутулиб олишни кардиналга маслаҳат беради. Булар ўша мудом ўзининг йўлида тўғаноқ бўлиб тургувчи кишиларлиги кардиналнинг эсига тушиб кетади-ю, бир кун қарабсизки, у д'Артанъянни ҳибсга олишни буюради, у ёлғиз зерикиб қолмаслиги учун эса унга улфат қилиб Бастилияга бизни жўнатади.

– Ҳазилингни қара-ю, муҳтарам дўстим, – луқма ташлади Портос.

– Асло ҳазил эмас бу, – эътиroz билдириди Атос.

– Биласанми, – деди Портос, – ахир, ўша паънати миледининг бўйинини узиб ташлаш бор жиноятлари – биз потинча ўқиётган дуоларни французча айтишдан иборат шўринг қурғур гугенотларни ўлдиришдан камроқ гуноҳ бўлади.

– Бу хусусда аббатимиз нима деркин? – хотиржам қизиқсинди Атос.

– Менми, мен Портоснинг фикрига қўшиламан, – жавоб берди Арамис.

– Мен-ку, шундоқ ҳам! – деди д'Артанъян.

– Хайриятки, у энди описда, – гапида давом этди Портос. – Эътироф қиласман, бу ерда у менга кўп малол келган бўларди.

– У Англияда бўлса ҳам худди Францияда сингари мени барибир ғаш қиласверади, – деди Атос.

– У мени қаерда бўлмасин таъқиб этаверади, – хулоса чиқарди д'Артанъян.

– У сенинг қўлингга тушиб қолган экан нега уни йўқ қилиб қўя қолмадинг, бўғиб ташламадинг, нега осиб қўймадинг? – сўради Портос. – Ахир ўниклар изингдан эргашмайди-ку.

– Шундай денг Портос? – маъноси ёлғиз д'Артанъянга аён тунд табассум билан сўради Атос.

– Миямга зўр фикр келиб қолди! – деди д'Артанъян.

– Гапиринг, – дейишди мушкетёрлар.

– Қуролланинг! – бақирди Гримо.

Йигитлар сапчиб туриб милтиқларига ёпишдилар.

Бу дафъа кичикроқ отряд, йигирма ёки йигирма беш киши яқинлашиб келмоқда, лекин энди булар ер қазувчилар эмас, балки гарнizon пашкарлари эдилар.

– Қароргоҳга қайтиб кетсакмикан? – таклиф этди Портос. – Назаримда, кучлар тенг эмас.

– Уч сабабга қўра бунинг иложи йўқ, – жавоб берди Атос, – биринчиси шуки, биз нонуштани тугатганимизча йўқ; иккинчиси биз ҳали муҳим ишлар хусусида гаплашиб олмоғимиз даркор; учинчи сабаб эса белгиланган соатгача яна ўн дақиқа вақт бор.

– Бироқ жангнинг режасини тузиб олмоқ зарур, – луқма ташлади Арамис.

– Бу жуда жўн, – деди Атос, – душман ўқ етгудек ерга келган замон ўт очамиз: агар у бостириб келаверса, биз тагин отамиз-да, то милтиқларда ўқ қолмагунча шу тариқа давом эттираверамиз. Мабодо, омон қолганлари ҳужумга жазм қиласалар биз тажовузкорларнинг зовурга тушишига йўл қўймиз-да, бир мўъжиза билан илиниб турган девор бўлагини уларнинг бошлиарига ағдариб юборамиз.

– Офарин! – қичқириб юборди Портос. – Сен аслида лашкарбоши бўлиш учун яратилгансан, Атос, гарчи кардинал ўзини ҳарбий даҳо деб гумон қилиб юрган бўлса ҳам сенинг олдингда у ип эшолмайди.

– Жаноблар, илтимос, икки киши бир нишонга отманглар, – огоҳлантириб қўйди Атос. – Ҳар ким ўз рақибини аниқ мўлжалга олсин.

– Мен ўзимникини нишонга олдим, – овоз берди д'Артанъян.

– Мен бўлсам ўзимникини, – деди Портос.

– Мен ҳам, – садо берди Арамис.

– Ўт очинг!

Тўрт ўқ қўшилиб бирдай узилди-ю, тўрт лашкар йиқилди.

Шу замон ноғоралар чалинди ҳамда отряд бесаранжом одимлаб хужумга ўтди.

Ҳамон ўшандай бехато ўқлар бири-бирини қувиб узилиб турди. Лекин парошелликлар гўё дўстларимизнинг сон жиҳатидан заифлигини билгандай, энди сочилган ҳолда олға силжишда давом этардилар.

Уч ўқдан яна икки киши йиқилди, лекин барибир омон қолганлар қадамини бўшаштирмасдилар.

Бастионгача ўн икки ёки ўн беш киши чопиб борди; уларни сўнгги навбат ўқлар қарши олди, лекин уларни бу ўқлар тўхтата олмади, улар ўзларини зовурга отдилар-да, энди рахнага тирмашиб чиқмоқча ҳозирлик кўра бошладилар.

– Қани, дўстлар, – деди Атос, – бир зарб билан уларни бир ёқлик қиласайлик. Деворга! Деворга!

Тўрт оғайни ҳамда уларга кўмаклашгувчи Гримомилтиқ қўндоқлари билан деворнинг каттакон бўлагини жойидан силжитишга киришдилар. У худди шамол қўзғатгансимон қийшайди-ю, заминидан қўчиб, қулоқни кар қилгудай гумбур-гумбур билан зовурга қулади. Даҳшатли дод-фарёд кўтарилди, еру кўкни чанг тўзон қоплади-ю, ҳаммаси барҳам топди.

– Нима бало барини битта қўймай эзиб ташладикми? – сўради Атос.

– Ҳа, жин урсин, ҳаммасини шекилли, – тасдиқлади д'Артанъян.

– Йўқ, – эътиroz қилди Портос, – ҳў ана икки ё учтаси тамом мажруҳ бўлиб қочиб кетишапти.

Зотан, бу баҳтиқароларнинг уч ёки тўрттаси ифлос, қонга беланган ҳолда шаҳар алоқа йўлидан тирақайлаб қочмоқда эди. Юборилган отряднинг қолган-кутганининг ҳаммаси шу эди.

Атос соатига кўз ташлаб қўйди.

– Жаноблар, – деди у, – бу ерга келганимизга бир соат бўлиб қолипти, энди гаровда ютдик. Лекин устаси фаранг қиморбоз бўлмоқ керак, устига-устак ҳали д'Артанъян фикрини бизга айтиб улгурганича йўқ.

Сўнг мушкетёр ўзига хос совуққонлик билан нонуштани тугатгани ўтириб олди.

– Менинг фикримнimi? – қайтариб сўради д'Артанъян.

– Ҳа, миямга бир боп фикр келиб қолди, деб эдингиз, – жавоб берди Атос.

– Э-ҳа эсимга тушди: мен иккинчи марта Англияга жўнайман-да, Бэкингем ҳузурига ташриф буюраман.

– Сиз буни қилмайсиз, д'Артанъян, – совуқ эътиroz билдириди Атос.

– Нега? Ахир мен у ерда бир марта бўлганман.

– Ҳа, лекин у кезлар бизда уруш бўлмаган, у кезлар Бэкингем бизнинг душманимиз эмас, иттифоқчимиз эди. Сиз қилмоқчи бўлаётган ишни хиёнат деб санайдилар.

Д'Артанъян бу баҳонада жуда жон борлигини тушунди-ю, индамай қўя қолди.

– Менинг миямга ҳам дурустгина фикр келди чоғи, – эълон қилди Портос.

– Эшитайлик, Портос нима ўйлаб топди экан! – таклиф этди Арамис.

– Мен жаноб де Тревилдан бирор важ билан – сизлар түқиб бермасангиз, мен бунақа нарсаларга йўқман, жавоб сўрайман. Миледи мени танимайди, мен ҳам унда шубҳа туғдирмасдан унинг ёнига бир амаллаб кираман. Дўндиқчани топиб олганимдан кейин эса мен уни бўғиб ўлдираман.

– Ҳа майли, ўзи ҳам Портоснинг таклифини қабул этишга рози бўлишимга сал-пал қолди, холос, – деди Атос.

– Бе, аёлни ўлдирамиш! – норози бўлди Арамис. – Йўқ, мана менда чиндан тўғри фикр пайдо бўлди.

– Гапиринг, Арамис, сиз нима ўйлаб топдингиз! – деди ёш мушкетёрга ҳурмати жуда баланд бўлган Атос.

– Қироличани огоҳ этмоқ позим.

– Ҳа-я, дарҳақиқат! – хитоб қилишди Портос билан д'Артанъян.

Сўнггиси эса қўшимча қилди:

– Менимча, биз тўғри чорани топдик.

– Қироличани огоҳ этмоқ! – такрорлади Атос. – Хўш бунинг иложи бўлармикин? Сарой қошида бизнинг алоқаларимиз борми ўзи? Бирпасда бутун қароргоҳга тарқалмайдиган қилиб биз битта-яримтасини Парижга жўната олармилик? Бу ердан Парижнинг ораси бир юз қирқ пе келади. Мактубимиз Анжергача етиб улгурмасдан бизни аллақачон қамоқقا солиб бўлишади!

– Мактубни ишончли йўл билан ҳазрат олияларига етказиб беришга келганда, – қизариб сўз бошлади Арамис, – буни мен ўз зиммамга оламан. Мен Турда бир эпчил хонимни танийман...

Атоснинг чехрасидаги табассумга қўзи тушиб Арамис жимиб қолди.

– Ана, холос! Сиз бу таклифга қаршимисиз, Атос? – таажжубланди д'Артанъян.

– Мен уни буткул рад этмайман-у, – жавоб берди Атос, – лекин фақат Арамисга унинг қароргоҳини тарқ этолмаслигини айтиб қўймоқчи эдим, ўзимиздан бўлак ҳеч

кимсага эса ишониб бўлмайди: чопаримиз жўнаб кетгандан икки соат ўтгандан кейин кардиналнинг жамики капутсинлари, жамики жосуслари, жамики югурдаклари бизнинг мактубимизни ёддан билиб олишади-да, сизни ҳам, эпчил хонимингизни ҳам ҳибсга олишади.

– Яна шуниси ҳам борки, – луқма қистирди Портос, – қиролича Бэкингемни қутқарип қолади, лекин бизни қутқармайди.

– Жаноблар, Портоснинг гаплари мантиқдан холи эмас, – маъқуллади д’Артаньян.

– Ие! Шаҳарда нималар бўляпти ўзи? – сўради Атос.

– Жар соляптилар.

Дўстлар қулоқ солишди: чиндан ҳам ноғора садолари эшитилмоқда эди.

– Мана кўрасизлар, улар устимизга бутун бир полкни юборишади, – деб қўйди Атос.

– Бутун бир полкка бас келмоқчи бўлманг тағин? – сўради Портос.

– Нега энди бас қелмас эқанман? – жавоб берди Атос. – Руҳим кўтаринки, яна бир ўн-ўн беш шиша фамлаб олишга фаҳмимиз етганда борми, мен бутун бошли армияга ҳам бас қелган бўлардим.

– Худо ҳаққи, ноғора садолари яқинлашиб келяпти, – огоҳ этди д’Артаньян.

– Келса келавермайдими, – жавоб берди Атос, – бу ердан шаҳар нақ чорак соатлик йўл. Бинобарин, шаҳардан бу ергача ҳам шунча вақт даркор. Бу вақт бирор қарорга келмоқ учун бизга етиб ортади. Агар бу ердан кетиб қолсак, бўлак ҳеч қаерда сухбат учун бундай қулай жойни тополмаймиз. Биласизми, жаноблар, айни шу тобда миямга ажойиб фикр келиб турибди.

– Гапиринг, ахир!

– Аввал Гримога тегишли йўл-йўриқлар беришга ижозат этинг.

Атос қўл ҳаракати билан қаролини чақириб олдида, бастионда ётган мурдаларга ишора қилган кўйи буюрди:

– Гримо, бу жанобларни олиб деворга суюб қўйинг, бошларига шляпаларини кийгизинг-да, қўлларига мушкетларини солиб қўйинг.

– О, улуғ зот! – хитоб қилди д'Артанъян. – Сени тушуниб турибман.

– Тушуниб турибсизми? – қайта сўради Портос.

– Сен-чи, Гримо тушуняпсанми? – сўради Атос.

Гримо тасдиқловчи ишора қилди.

– Бор талаб этилган нарса шу, – яқунлади Атос, – менинг фикримга қайтайлик.

– Аммо мен бунинг моҳиятини жуда билгим бор, – ўз гапида турища давом этди Портос.

– Бунинг ҳожати йўқ.

– Ҳа, ҳа, Атосни тинглайлик! – деб бирга гапирдилар д'Артанъян билан Арамис.

– Ўша миледининг, ўша аёлнинг, ўша касофат нусханинг, ўша шайтоннинг қайнофаси бор дегандай бўлиб эдингиз, д'Артанъян.

– Ҳа, мен уни яхши танийман, менинг фикримча, унинг келинига хуши йўқроқ.

– Буниси чакки эмас, – деди Атос, – агар уни кўрага кўзи бўлмаганда эди, ундан ҳам яхши бўларди.

– У ҳолда шароит муддаомизга жуда қўл келади.

– Бироқ Гримонинг нима қилаётганини жуда тушунгим келяпти, – деб такрорлади Портос.

– Жим туринг, Портос! – уни тўхтатди Арамис.

– Унинг қайнофасининг номи нима эди?

– Лорд Винтер.

– У ҳозир қаерда?

– Уруш хусусида миш-мишлар тарқаган замон у Лондонга қайтиб кетган.

– Бизга худди ана шундай одам керак-да, – гапида давом этди Атос. – Ана шу кишини огоҳ этиб қўймоқ керак. Биз, келини фалончини ўлдириш пайида юрганини билдириб қўямиз-да, уни назардан қочирмасликни илтимос қиласиз. Лондонда авлиё Магдалина етимхонаси ёки тавба қилгучи бузуқлар уйи қабилида би-

пор ахлоқ тузатиш муассасаси мавжуддир деган умиддаман. У келинини ўша ерга гумдон қилишни буюра-ди, ана унда биз бамайлихотир юришимиз мүмкін бўлади.

– Ҳа, – қўнди д'Артанъян, – у ердан чиқиб олгунча.

– Гапнинг очиғи, менга даъволаринг меъёридан ошиб кетяпти, д'Артанъян, – деб қўйди Атос, – мен ўзимнинг ақлим етган ҳамма гапни тўкиб солдим. Ихтиёrimda бўлак ҳеч нима йўқ, билиб қўйинг.

– Мен бўлсам, – деб ўз фикрини ифода этди Арамис, – қироличани ҳам, Лорд Винтерни ҳам огоҳ этсак, мақсадга мувофиқ бўлади дейман.

– Ҳа, лекин Тур билан Лондонга мактубларни кимдан юборамиз?

– Мен Базенга кафилман, – деди Арамис.

– Мен бўлсам Планшега, – маълум қилди д'Артанъян.

– Дарҳақиқат, – гапни илиб кетди Портос, – бизлар қароргоҳни тарқ этолмагандা ҳам, хизматкорларимизга бу нарса ман этилмаган.

– Тўппа-тўғри, – маъқуллади Арамис. – Биз шу бугуноқ мактубларни ёзамиз, улар биздан пулни олгач жўнаб кетишади.

– Уларга пул берамиз? – қайта сўради Атос. – Ҳали пулим бор денг?

Тўрт оғайни кўз уриштириб олишди, уларнинг эндинга ёришган чеҳралари яна қоронгилашиб кетди.

– Қаранглар! – бақирди д'Артанъян. – Мен қора ва қизил нуқталарни кўряпман... ана улар силжиб келяпти. Сиз бўлсангиз полк деб ўтирибсиз, Атос! Ахир, бу бутун бошли армия-ку!

– Ҳа, сиз ҳақсиз, ана улар! – деди Атос. – Бу муғом-бирларни қаранглар-а? Ими-жимида келишяпти, ноғора ҳам, карнай ҳам чалишмаяпти... Ҳа, Гримо сен эплаб бўлдингми?

Гримо тасдиқловчи ишора қилди-да, ўзи девор бўйлаб энг манзарали тахлитда жойлаштириб чиққан

үн икки чоғли мурдани күрсатди: бир хиллари милтиқ-ни елкага олиб туришар, бошқа бирорлари нишонга олар, баъзилари эса қўлида яланғоч қилични тутиб турарди.

– Қойил! – маъқуллади Атос. – Тасаввурингга балли!

– Лекин барибир, – яна гап бошлади Портос, – мен бунинг моҳиятини жуда билгим бор.

– Келинглар, аввал бу ердан жўнаб қолайлик, – таклиф этди д’Артанъян, – кейин эса тушуниб олаверасан.

– Бир зум шошманг, жаноблар, бир зум! Гримо дастурхонни йигиштириб олсин.

– Ўхў! – деди Арамис. – Қора ва қизил нуқталар анча катталашиб қолди, мен ҳам д’Артанъяннинг фикрига қўшиламан: назаримда, вақтни зое кетказишнинг ҳожати йўқ, тезроқ қароргоҳга қайтмоқ керак.

– Ҳа, чекинишга менинг ҳам энди ҳеч қаршилигим йўқ, – деди Атос, – биз бир соатга гаров бойлашган эдик, бу ерда бир ярим соат бўлдик. Энди ҳеч ким қилдан қийиқ ахтармайди. Юринглар, жаноблар, юринглар.

Гримо савату нонушта сарқитлари билан физиллаб аллақачон олдинга тушиб бўлганди.

Тўрт оғайнин унинг орқасидан чиқиб, энди ўн қадамлар юрганда, тўсатдан Атос хитоб қилиб қолди:

– Э, азбаройи шифо, биз ўзи нима қиласпмиз жаноблар!

– Сен бирор нарсани унутиб қолдирибсанми? – сўради Арамис.

– Байроқ-чи, азбаройи шифо! Байроқни, гарчи у шунчаки даструмоп бўлганда ҳам ёвга қолдириб ке-тиш ярамайди.

Атос бастионга отилди, ҳавозага чиқди-да, байроқни ечиб олди, лекин ларошелликлар ўқ тегарли масофага келиб қолганлари сабабли гўё азбаройи эрмак учун ўзини ўққа тутиб бераётган одамга ўт очдилар.

Бироқ Атос худди сөхрланғандай эди: улар унинг ёнверидан чийиллаб учиб ўтарди-ю, лекин бирортаси унга тегмасди.

Атос шаҳар мудофаачилариға орқа ўғирди-да, қароргоҳ, мудофаачиларини қутлаган қўйи байроқни силкитиб қўйди. Икки тарафдан ҳам қаттиқ гулу кўтарилид: бир тарафдан қаҳру ғазаб фифонлари, иккинчи тарафда завқу шавқ суронлари.

Биринчи навбат ўқлар кетидан иккинчиси узилди-ю, уч ўқ дастрўмолни тешиб ўтиб, уни чинакам байроққа айлантириб қўйди.

Бутун қароргоҳ:

– Тушинг! Тушинг! – дея бақиради.

Атос пастга тушди; юракларига фулгула тушиб илҳақ бўлиб турган ўртоқлари унинг зоҳир бўлишини зўр қувонч билан қарши олдилар.

– Юринг, Атос, юринг, – дея уни қистарди д'Артаньян, – қадамни тезлаштирайлик, тезлаштирайлик! Энди қайдан пул олишдан бўлак ҳамма нарсага ақлимиз етган пайтда бизни ўлдириб қўйсалар аҳмоқона гап бўлади.

Лекин Атос ўртоқларининг панд-насиҳатларига қарамай, улуғвор одим ташлаб борища давом этарди. Барча қистовлари беҳудалигини кўргач, улар ҳам у билан баравар оёқ ола бошладилар.

Гrimo ва унинг савати улардан анча ўзиб кетган, аллақачон ўқ етмас жойга бориб олган эди.

Бир дақиқа ўтгач, шиддатли отишма эшитилди.

– Бу нимаси? Улар кимга отишяпти? – эсанкираиди Портос. – Мен жавоб ўқларнинг чийиллашини эшитмаяпман, ҳеч кимни кўрмаяпман ҳам.

– Улар бизнинг мурдаларимизга отишяпти, – изоҳ берди Атос.

– Аммо бизнинг мурдаларимиз уларга жавоб қилишмайди.

– Баракалло. Шунда улар пистирма қўйишган деб хаёл қипадилар-да, кенгаша бошлайдилар, элчи юбо-

радилар, ахири-оқибат гапнинг тагига тушуниб етганларида эса улар бизга ўқни тегизишолмайдилар. Мана нима сабабдан шошилишимизга, биқинимизда санчиқ орттиришимизга ҳожат йўқ.

- Ҳа, энди тушуняпман! – қойил қолди Портос.
- Худога шукур! – елкасини қисган кўйи деб қўйди Атос.

Французлар тўрт оғайнининг бир маромда одим ташлаб қайтиб келишини кўриб, завқу шавқ билан бақиришарди.

Яна ўқлар гумбурлай бошлади, лекин бу гал ўқлар дўстларимиз теварагида, йўлнинг чекка-чеккаларида ётган харсангларга келиб урилиб парчаланаарди, уларнинг қулоқлари остида мудҳиш чийилларди. Ларошелликлар ниҳоят бастионни қўлга олган эдилар.

– Зап нўноқ мергандар-да! – деди Атос. – Улардан нечтасини узала қилдик? Ўн иккитами?

- Ўн бешта денг.
- Нечтасини бостириб юбордик?
- Саккиз ё ўнтасини.
- Бунинг ҳаммаси эвазига бирор жойимиз тирналмас! Йўқ, нима десангиз денг... қўлингиздаги нима, д'Артанъян? Қон эмасми ишқилиб?
- Арзимаган нарса, – жавоб берди д'Артанъян.
- Дайди ўқми?
- Ҳатто ўқ ҳам эмас.
- Бўлмаса нима?

Атос д'Артанъянни худди ўз ўғлидай севишини биз айтиб ўтган эдик: бу тунд, қаттиққўл киши гоҳи маҳаллар йигитга нисбатан чин оталарча ғамхўрлик қиласарди.

– Шилиниб кетди, – тушунтириди д'Артанъян, – де-вор қўлимни қисиб қолди, узукнинг қўзи эса этимни шилиб кетди.

– Мана, олмос тақиб юришнинг оқибати, муҳтарам афандим! – истеҳзоли тарзда гапирди Атос.

– Ҳа-я, дарвоқе, узукда олмос бор-ку! – қичқириб юборди Портос. – Нега энди биз пулимиз йўқ деб ногияпмиз, азбаройи шифо?

– Ҳа, рост! – гапни илиб кетди Арамис.

– Офарин, Портос! Бу, ҳақиқатан қутлуғ фикр!

– Албатта, – Атоснинг мақтовидан ифтихор қилиб деди Портос, – олмос бўлгандан кейин уни сотса бўлади-да.

– Лекин бу қироличанинг түхфаси-ку, – эътиroz билдирди д'Артанъян.

– Уни ишга солишга қайтанга асос бу, – мулоҳаза қилди Атос. – Қироличанинг түхфаси Бэкингемни, унинг маҳбубини халос этиши ниҳоятда адолатдан бўлади, бизни – унинг дўстларини сақлаб қолиши эса ниҳоятда савоб иш бўлади, шу важдан ҳам биз уни сотиб юборамиз. Бу борада аббатимиз нима дейди? Портоснинг фикрини сўраб ўтирумайман, у бизга маълум.

– Чамамда, – қизариб гапира кетди Арамис, – модомики, бу узук маъшуқадан олинмаган экан ва, бинобарин, мұхаббат рамзи эмас экан, д'Артанъян уни сотса бўлади.

– Мұхтарам дўстим, сиз тажассум ақоид каби гапрасиз. Хуллас, сизнинг фикрингизча...

– ... Олмосни сотмоқ керак.

– Ҳўп яхши! – хушнудлик билан рози бўлди д'Артанъян. – Олмосни сотамиз, садқаи ортиқча гап бунга.

Отишма давом этар, лекин дўстларимиз аллақачон ўқ етмас масофада боришар, парошелликлар фақат номус кучи ўқ узмоқда эдилар.

– Рости гап, бу фикр Портоснинг миясига айни мавридида чалиниб қолди: мана келиб ҳам олдик. Хуллас, жаноблар бу ишнинг ҳаммаси хусусида ортиқ пом-мим дейилмасин. Бизга қараб турибдилар, бизга пешвоз келяптилар ҳамда бизга тантанали қабул уюштирадилар.

Ҳақиқатан ҳам, биз айтиб ўтганимиздек, бутун қароргоҳ ҳаяжонга келган эди: икки мингдан зиёд

одам бамисоли спектаклдаги сингари түрт оғайнининг омон-эсон тугаган мардана қилигини томоша қилган эдилар; унинг жангга ундағувчи асп сабабини ҳеч ким пайқамасди, албатта.

Қароргоҳни олқишилар сурони тутиб кетганди:

– Яшасин гвардиячилар! Яшасин мушкетёрлар!

Жаноб де Бюзини Атоснинг ёнига биринчи бўлиб келди-да, унинг қўлини қисиб гаров ютқизилганлигини тан олди. Де Бюзини кетидан драгун билан швейцариялик келиб қутлашди, улардан кейин эса қароргоҳдаги барча ўртоқлари ҳам табриклишади. Олқишилар, қўл қисишилар, қучоқлашишлар-у парошелликлар устидан бошланган ҳазил-мазахларнинг ниҳояси йўқ эди. Шунаقا тўс-тўполон бўлиб кетдик, кардинал исён бошланди деб гумон қилиб, қароргоҳда нима рўй берганидан хабар олгани ўз гвардияси капитани Ла Удинерни юборди.

Вакилга воқеани бошдан-оёқ энг ҳаяжонли ибораларда сўзлаб бердилар.

– Хўш, нима гап? – Ла Удинер қайтиб келгандан кейин сўради кардинал.

– Гап шуки, зоти олийлари, уч мушкетёр билан бир гвардиячи жаноб де Бюзини билан Сен-Жерве бастионида нонушта қиласиз деб гаров бойлашипти ва шу нонушта устида ёвга басма-бас келишипти, ҳам бир дунё парошелликларни ер тишлатишитти.

– Ўша уч мушкетёрнинг номларини билдингизми?

– Ҳа, зоти олийлари.

– Айтинг-чи?

– Булар Атос, Портос ва Арамис жаноблар.

«Ўша уч довюрак!» – ўзича деди кардинал.

– Гвардиячи-чи?

– Жаноб д'Артаньян.

– Яна ўша навқирон муғомбир! Бу тўрт оғайнининг менинг хизматимга ўтиши шарт.

Кечкурун жаноб де Тревиль билан суҳбатлашаркан, кардинал бутун қароргоҳда дув-дув гап бўлмиш эрта-

лабки қаҳрамонликни тилга олди. Бу саргузашт ҳикоясини иштирокчиларнинг ўз оғзидан эшигтан жанобде Тревиль уни падари бузрукворга бутун тафсилотлари билан дастрўмол эпизодини ҳам фаромуш қилмай қайтадан сўзлаб берди.

– Жуда яхши, жаноб де Тревиль! – деди кардинал. – Бу тўрт баҳодир бир-бирини шу қадар яхши қўргандан кейин адолат юзасидан биргаликда хизмат ўтамофи позим.

Ўша оқшомдаёқ жаноб де Тревиль бу хушхабарни уч мушкетёр билан д'Артанъянга маълум қилди-да, шу пайтнинг ўзида тўрталасини ҳам ўзиникига келаси кунга нонуштага таклиф этди.

Д'Артанъяннинг қувончи ичига сифмасди. Маълумки, мушкетёр бўлиш унинг бутун ҳаётининг орзу-армони эди.

Унинг уч дўсти ҳам жуда қувониб кетди.

– Худо ҳаққи, фикринг қойилмақом экан, – деди д'Артанъян Атосга, – сен ҳақ бўлиб чиқдинг: биз у ерда шон-шараф топдик, ҳам ўзимиз учун жуда аҳамиятли сұхбатни бошладикки...

– ...уни энди биз ҳеч кимнинг кўнглига шубҳа солмасдан давом эттиришимиз мумкин: ахир худо хоҳласа, ҳозирдан эътиборан биз кардиналчилар деб таниламиш-да.

Ўша оқшомдаёқ д'Артанъян ўз эҳтиромини ифода этмоқ ҳамда кардинал кўрсатган иноятни маълум қилмоқ учун жаноб Дезессара ҳузурига равона бўлди.

Д'Артанъянни жуда севгувчи Дезессара бундан хабар топгач, унга ўз хизматларини таклиф қилди: бошқа полкка ўтиш жуда катта уст-бош ва аслаҳа-анжом харажатлари билан боғлиқ эди.

Д'Артанъян унинг ёрдамидан бош тортди, лекин фанимат фурсатдан фойдаланиб, Дезессерадан у олмосни баҳолашни илтимос қилди ва пулга чақишини сўраб, унга узукни бериб қўйди.

Келаси куни эрталаб соат саккизда Дезессаранинг қароли д'Артаньян ҳузурига ташриф буюрди-да, унга ичида етти минг ливр пули бор бир халта олтин топшириди.

Бу қиролича олмос узугининг баҳоси эди.

XVIII

Оилавий иш

Атос муносиб ном топди: оилавий иш. Оилавий иш кардинал измида эмас эди; оилавий ишнинг ҳеч кимга дахли йўқ эди; оилавий иш билан ҳамманинг кўз ўнгида шуғулланмоқ мумкин эди.

Демак, Атос ном топди: оилавий иш.

Арамис йўлини топди: қаролларни юбормоқ.

Портос воситасини топди: олмосни сотмоқ.

Одатда, ҳар тўрталаси ичида энг топқири бўлмиш ёлғиз д'Артаньянгина ҳеч нима ўйлаб топмади, лекин сирасини айтганда, миледи номининг ўзи унинг барча ўй-хаёлларини карахт қилиб қўйган эди.

Йўғ-эй, биз янглишиб кетдик: у олмосга харидор топди.

Жаноб де Тревилникидаги нонуштада фараҳли файз ҳукм суради. Д'Артаньян аллақачон янги уст-бошда ташриф буюрган эди: унинг бўйи тахминан Арамис билан тенг, китобхонлар хотирлашича, ношири достонига жуда саховат билан ҳақ тўлаганлиги важҳидан ўзига ҳамма нарсани икки сидра миқдорда буюрган Арамис эса бош-оёқ саруполарининг бирини ўз дўстига инъом қилган эди.

Башарти хаёли уфқида қора булут сингари кетмай турган миледи бўлмагандা эди, д'Артаньян ўзини роҳату фарофатнинг чўққисида ҳис қилган бўларди.

Бу нонуштадан сўнг дўстлар кечқурун Атоснидаги тўпланиб, у ерда қўзланган ишни ниҳоясига етказишга келишиб олдилар.

Д'Артаньян кун бўйи қароргоҳ кўчаларида ўзининг мушкетёрлик сарполарини кўз-кўз қилиб айланиб юрди.

Оқшом тайин соатда тўрт оғайнин учрашдилар; яна уч нарсани ҳал қилиб олмоқ керак эди:

Миледининг оғасига нима ёзишни;

Турдаги эпчил хонимга нима ёзишни;

Ҳамда хизматкорлардан қай бирига мактубларни элтиб беришни топширишни.

Ҳар ким ўзиникини таклиф этарди: Атос қачонки соҳиби изн берса, шундагина оғзини очгувчи Гримонинг камтарлигини қайд қиласади; Портос қадди-басти забардаст бўлган росмана бўйли тўрт кишини бемалол дўйпослаб бериши мумкин Мушкетон кучининг таърифини келтиради; Базеннинг уддабуронлигидан кўнгли тўқ Арамис ўз номзоди шаънига дабдабали олқишлилар ёғдиради; Планшенинг мардлигига батамом ишонган д'Артаньян эса унинг нозик булон ишидаги хатти-ҳаракатини пеш қиласади.

Бу тўрт фазилат биринчиликни олиш учун ўзаро узоқ талашди, шу муносабат билан ёрқин нутқлар сўзланди, уларни биз ҳаддан ташқари узун туюлар деган андиша билан келтириб ўтирумаймиз.

– Таассуфки, – луқма солди Атос, – вакилимиз шу сифатларнинг ҳар тўрттасини ўзида жо қилмоғи даркор.

– Лекин бундай хизматкорни қандай топиб бўларди?

– Унақасини топиб бўлмайди, – тасдиқлади Атос, – ўзимдан қиёс. Шу боисдан эса Гримони олинг.

– Йўқ. Мушкетонни.

– Ундан кўра Базенни.

– Менимча эса Планшени. У мард ва чаққон: мана сизларга тўрт сифатдан иккитаси.

– Жаноблар, – гап бошлади Арамис, – биз билиб олишимиз зарур энг асосий нарса – бу асло тўрт хизматкоримиздан қай бири камтарроқ, қучлироқ, уdda-

буронроқ ва мардроқлиги эмас; энг асосийси – уларнинг қай бири ҳаммасидан пулга ўчлиги.

– Гоят Оқипона мупоҳаза, – деди Атос, – одамларнинг фазилатларини эмас, уларнинг қусурларини ҳисобга олмоқ керак. Жаноб аббат сиз улуғ маслаҳатгўй экансиз!

– Турган гап, асосий нарса шу, – гапини давом эттириди Арамис. – Бизга топшириқларимизнинг ишончли ижрочилари нафақат муваффақиятга эришмоқ, балки яна муваффақиятсизликка учрамаслик учун ҳам зарур. Ахир, иш ўнгидан келмаган тақдирда боши билан жавоб берадиган хизматкор эмас...

– Секинроқ гапиринг, Арамис! – уни тўхтатди Атос.

– Сиз ҳақсиз... Хизматкор эмас, балки соҳиб, ҳатто-ки соҳиблар! Хизматкорларимиз бизга шу дараҷада содикмики, токи азбаройи бизни деб жонини таҳлика остида қолдирса? Йўқ.

– Худо ҳақи, мен Планше учун кафилман ҳисоб, – эътироуз қилди д'Артаньян.

– Ана энди жон дўстим, унинг беминнат садоқатига мўмайгина пул қўшинг, – бу унинг рўзгорини ҳарна тарьминлайди, ана шунда сиз унинг учун икки карра кафолат берсангиз бўлади.

– Лекин, барибир сизга панд беришади, – деди гап нарсалар хусусида кетганда, ҳаётга ишонч билан боқувчи, гап одамлар хусусида кетганда кайфияти тушиб кетадиган Атос, – улар пулни олиш учун истаган нарсангизни ваъда қилишаверади, йўлда эса қўрқув уларнинг ҳаракатига монелик қиласи. Уларни тутиб олишгач, исканжага олишади. Бу чорасиз ҳолатда эса улар ҳамма нарсага иқрор бўлишади. Биз болалар эмасмиз ахир, азбаройи шифо! Англияга етиб олмоқ учун, – Атос овозини пасайтириди, – кардиналнинг жосуслари-ю, гумашталари бўлиб гиж-гижлаб турган бутун Францияни босиб ўтмоқ позим. Кемага ўтирмоқ учун рухсатномага эга бўлмоқ позим. Лондонга йўл топмоқ учун эса инглизча га-

пиришнинг уддасидан чиқмоқ керак. Назаримда бу жуда мушкул иш.

– Йўғ-э, асло, – эътиroz билдирид ўзларининг режалари амалга оширилишини жуда истагувчи д'Артаньян, – менимча, бу жуда осон. Энди, албатта, агар порд Винтерга ҳар қандай даҳшатни, кардиналнинг бутун расвогарчиликларини...

– Секинроқ! – огоҳлантириди Атос.

– ...бутун фитналар-у, давлат сирларининг таърифини келтириб ёзилса, – дея Атоснинг маслаҳатига кириб нимтовушда гапида давом этди д'Артаньян, – турган гап, бизнинг ҳаммамизни тириклай чархпалакка тортадилар. Лекин, азбаройи худо, шуни хотирдан чиқармангки, Атос, биз унга ўзингиз айтганингиздек оиласи иш юзасидан ёзамиз, биз унга ёлғиз шу мақсадда ёзамизки, миледи Лондонга боргандан у бизга зиён етказиш имконидан уни маҳрум этсин. Мен унга тахминан мана шу мазмундаги мактуб ёзаман...

– Қулоқ солайлик, – ҳалитдан ўз чеҳрасига танқидий ифода бериб деди Арамис.

– «Мұхтарам афандим ва ҳурматли дўстим...»

– Ана холос, инглизга «ҳурматли дўстим» деб ёзилса! – унинг гапини кесди Атос. – Нима ҳам дердик, боши дуруст! Баракалло, д'Артаньян! Шу мурожаатнинг ўзи учун сизни чархпалакка тортиш қаёқда, тилка-пора қилишар.

– Хўп яхши, сиз ҳақсиз деяйлик. Мен жўнгина қилиб: «Мұхтарам афандим» – деб ёзаман қўяман.

– Сиз ҳатто «милорд» деб ёзишингиз ҳам мумкин, – деб луқма ташлади ҳамиша қабул этилган одоб қоидаларига риоя этишни зарурий деб ҳисоблагувчи Атос.

– «Милорд, Люксембург орқасидаги кичик тақир ер ёдингиздами?»

– Жуда яхши! Энди яна Люксембург ҳам денг! Буни она-қироличага шама деб санайдилар. Зап топибсизда! – мийифида қулиб қўйди Атос.

– Хўп яхши, шунчаки: «Милорд, сизнинг ҳаётингизданни сақлаб қолишган ўша кичик тақир жой ёдингиздами?...» – деб ёзамиз.

– Жон д'Артанъян, сиз доим худо урган ёзувчи бўласиз, – деди Атос. – «Ҳаётингизни сақлаб қолишган» эмиш! Бе! Бу ношоён гап! Бу хил яхшиликларни орномусли одамга миннат қилмайдилар. Савоб ишни идаҳо қилиш – ҳақорат қилиш демакдир.

– Оҳ, дўстим, феълингиз ёмон-да! – арз қилди д'Артанъян. – Агар сизнинг назоратингиз остида ёзиш поэм бўлса, мен қатъяян бош тортаман.

– Яхши қиласиз ҳам. Мушкет билан қиличингизни ишлатаверинг, азизим, бу икки машғулотда сиз катта маҳорат кўрсатасиз, қаламни эса жаноб аббатга қўйиб беринг, бу нарса унинг соҳаси.

– Дарҳақиқат, қаламни Арамисга қўйиб беринг, – маъқуллади Портос, – у ҳатто лотин диссертацияларини ёзади-ку, ахир.

– Хўп яхши, розиман! – таслим бўлди д'Артанъян. Бизга шу мактубни ёзиб беринг, Арамис. Бироқ авлиёларнинг авлиёси бўлмиш падаримиз – папани ўртага солиб ўтинаманки, эҳтиёт бўлиб ёзинг. Мен ҳам сиздан ғализ жумлалар қидираман, сизни огоҳлантириб қўяй.

– Бажонудил розиман, – шоирларга хос соддадиллик билан, билагонлик қилиб жавоб берди Арамис, – лекин мени ҳамма жиҳатлари билан танишириб қўйинг. Мен, рости гап, милорднинг келини ёмон шум деб кўп эшигданман, унинг кардинал билан сухбатини эшитиб, ўзим ҳам бунга ишонч ҳосил қипдим.

– Секинроғ-эй, азбаройи шифо! – гапни бўлди Атос.

– ... Лекин тафсилотлари менга номаълум, – гапини тутатди Арамис.

Д'Артанъян билан Атос бирмунча вақт индамай бирбирига қараб қолишиди. Нихоят, Атос фикрларини жамлаб ва ранги одатдагидан кўра оқариб, бош ир-

ғаш билан розилик билдириди-ю, д'Артанъян ўзига гапиришга изн берилганини фаҳмлади.

– Мана, нима хусусда ёзмоқ керак, – сўз бошлади у.
– «Милорд, сизнинг келинингиз – жинояткор аёл, у сизнинг мулкингизни мерос қилиб олиш пайида ёнингизга қотил юборишга уринган. Лекин сизнинг акангизга тегишига унинг ҳаққи йўқ эди, негаки у Францияда турмуш қурган эди ҳамда...»

Д'Артанъян худди мувофиқ сўз қидираётгандай бўлиб тутилиб қолди-да, Атосга кўз ташлади.

– «... ҳамда эри уни ҳайдаб юборган», – гап қистирди Атос.

– «... боиси у тамғаланган эди», – гапида давом этди д'Артанъян.

– Бўлмаган гап! – деди Портос. – У ўз қайнофаси ёнига қотил юборишга уринганми?

– Ҳа.

– У турмуш қурган эдими? – қайтадан сўради Арамис.

– Ҳа.

– Эри унинг кифтидаги нилуфар тусидаги тамғани кўриб қолганмиди? – сўради Портос.

– Ҳа.

Бу учта «ҳа» Атос томонидан айтилган бўлиб, ҳар бири илгаригисидан тундроқ чиқарди.

– Унинг ўша тамғасини ўзи ким кўрган? – суриштирди Арамис.

– Д'Артанъян билан мен ёки, тўғрироғи, тадрижий тартибга амал қилинса, мен билан д'Артанъян, – жавоб берди Атос.

– Бу расво мавжудотнинг эри-чи, ҳали ҳаётми? – сўради Арамис.

– У ҳали ҳаёт.

– Сиз бунга аминмисиз?

– Ҳа, аминман.

Бир нафасга зўрма-зўраки сукунат чўқди, унинг асносида оғайниларнинг ҳар бири ҳозирги гаплар қолдирган таассуротлар билан бўлиб қолди.

– Бу гал, – биринчи бўлиб тилга кирди Атос, – д’Артаньян бизга мактубнинг ажойиб хомаки нусхасини қоралаб берди, номамизни худди шу гаплардан бошламоқ лозим.

– Азбаройи шифо, сиз ҳақсиз Атос! – деди Арамис. – Бундай мактубни тўқиши – жуда нозик масала. Жаноб канцлернинг ўзи бу қадар маънодор мактубни тузишда қийналиб қолган бўларди, гарчи жаноб канцлер протоколларни қуийиб ташлайди. Хўп майли! Жим турда туринглар, мен ёзай.

Арамис патни олди, бир оз ўйланиб турди, бежирим аёл ҳуснихати билан тўққиз-үн сатр ёзиб чиқдида, сўнгра шошмасдан паст овоз билан, гўё ҳар сўзни салмоқлаб қўраётгандай қилиб, қўйидагиларни ўқиб берди:

«Милорд, сизга ушбу сатрларни ёзгувчи киши Ада қўчасидаги кичик тақир жойда сиз билан қиличлашиш шарафига ноил бўлган эди. Шундан сўнг кўп маротаба ўша кишини дўстим деб аташни раво қўрганингиз сабабли у ҳам яхши маслаҳат билан ўз дўстлигини сизга исбот этмоқни ўз бурчи деб билади. Икки дафъа сиз ўзингизга меросхўр деб ҳисоблаганингиз яқин қариндошингизнинг қурбони бўлаётдингиз, негаки унинг аллақачон Францияда эрга чиққани ўлароқ, Англияда никоҳдан ўтганидан сиз бехабарсиз. Лекин учинчи дафъа, яъни ҳозир сиз ҳалок бўлишингиз мумкин. Қариндошингиз шу бугун тунда Ларошелдан Англияга жўнаб кетди. Унинг келишига кўз-қулоқ бўлиб туринг, зеро унинг дилидаги ниятлари жуда даҳшатли. Агар унинг қўлидан нималар келишини муқаррар билмоқни истасангиз, ўтмишини унинг чап кифтидан ўқиб қўринг».

– Мана буниси жуда зўр! – маъқуллади Атос. – Сиз давлат котиби сингари ёзасиз, азизим Арамис. Энди порд Винтер, бу огоҳномани опса бўлди. У қаттиқ назорат таъсис қиласди, борди-ю, мактуб кардиналнинг қўлига тушиб қолган тақдирда ҳам бизга зиён қилма-

ган бўларди. Лекин юборажак хизматкоримиз Шател родан нарига ўтмай, кейин эса бизни Лондонга бориб келдим деб ишонтириб туриши мумкин. Шу боисдан пулнинг ярмини у жавобни келтиргандан сўнг беришини ваъда этиб, ярмини мактубга қўшиб берамиз. Олмос ёнингиздами? – дея д'Артанъянга юзланди Атос.

– Ёнимда ундан дурустроқ нарса бор – менда пул бор.

Д'Артанъян столга халтани чиқариб ташлади.

Олтин жарангидан Арамис кўзларини кўтарди. Портос бир сесканиб тушди, Атос эса пинагини ҳам бузмади.

– Бу халтачадаги пул қанча? – сўради у.

– Ўн икки франкли луидорлар билан етти минг ливр.

– Етти минг ливр-а! – қичқириб юборди Портос. –

Шу расво олмос узукча етти минг ливр турадими?

– Чамаси шундай, – деди Атос, стол устидаги пулдан кўз узмай. – Дўстимиз д'Артанъян уларга ўз пулларини қўшган деб гумон қилишга майлим йўқ.

– Лекин ҳамма нарсаларни муҳокама қилиб олдиг-у, қиролича хусусида ўйламаяпмиз, жаноблар, – ўз фикрига қайтди д'Артанъян, – унинг қалбининг арзандаси Бэкингемнинг саломатлигига оз-моз парво қилайлик. Шу арзимаган хизматимизни ундан дариф тутсак бўлмайди.

– Ҳаққи рост гап, – кўнди Атос, – лекин бу ёғи Арамиснинг соҳаси.

– Хўш, мендан нима талаб этилади? – қизариб овоз берди Арамис.

– Энг жўн бир нарса: ўша Турда истиқомат қилгувчи эпчил хонимга мактуб битиш.

Арамис яна патни қўлига олди, яна озгина ўйланда-да, дарҳол ўз оғайнилари ҳукмига ҳавола этган қуийдаги сатрларни ёзиб ташлади:

– «Азиз бўла!..»

– Эҳа-а, ўша эпчил хоним қариндошингиз экан-да?
– гап қистирди Атос.

- Холаваччам бўлади, – деди Арамис.
 - Майли, холавачча бўлса бўла қолсин!
- Арамис сўзида давом этди:
- «Азиз бўла!

Падари бузрукворимиз жаноб кардинал илоё қиролликнинг душманлари юзини қора қилиб, Франция баҳтига уни худо асрасин, Ларошелнинг исёнкор шаккокларини бир ёқли қилиб бўлди ҳисоб. Уларга мадад бергани келаётган инглиз флоти қатъага ҳатто яқин ҳам йўлолмаса ажаб эмас. Бирор муҳим воқеа жаноб Бэкингемнинг Англиядан жўнаб кетишига халал берса керак, деб ишонч билдиришга журъат қила-ман. Падари бузруквор ўтмишнинг, ҳозирги куннинг ва эҳтимол келажакнинг энг атоқли арбобицир. Faшига тегса борми, у қуёшни ҳам доғда қолдирган бўларди. Бу қувончли янгиликларни синглингизга маълум қилиб қўйинг, азиз бўла. Тушимда ўша лаънати инглиз ўлиб қолганмиш. Ханжар ебми, заҳар ичибми, эсимда йўқ, – бир нарсани ишонч билан айтишим мумкинки, тушимда у ўлганмиш, ўзингиз биласиз тушларим ҳеч вақт менга панд бермаган. Ишончингиз ко-мил бўлсинким, тез орада дийдоримни қўрасиз».

– Жуда зўр! – хитоб қипди Атос. – Сиз шоирларнинг султонисиз, азизим Арамис! Сиз апокалипсис сингари сўз юритасиз, ҳақиқатни худди инжилдагидай ҳикматли қилиб гапирасиз. Энди шу мактубга адресни ёзиб қўйиш қолди холос.

– Буниси жуда осон, – деди Арамис.
У такалпуф билан мактубни буклади-да, устига ёзиб қўйди:

«Турдаги чевар қиз Мишонга».

Уч оғайни купа-купа кўз уриштириб опдилар: уларнинг ҳийласидан натижага чиқмаган эди.

– Энди тушуняпсизки, жаноблар, – гапира кетди Арамис, – биргина Базен бу мактубни Турга етказиши мумкин: менинг холаваччам ёлғиз Базенни танийди ҳамда ёлғиз унга ишонади, ўзга ҳар кимса ишни пача-

ва қипади. Устига-устак Базен саводли ва ориятли, Базен тарихни билади, жаноблар, у Сикст Бешинчи папа бўлишдан илгари чўчқабоқар бўлганини билади. Базенниг мен билан бирга диний рутба қабул қилиш нияти борлиги сабабли эса ўзи ҳам папа бўлиш ёки поақал кардинал бўлишдан умидини узгани йўқ. Ўзингиздан қолар гап йўқ, мўлжални бу қадар юқори олган киши ўзини тутқизиб ўтирмайди, борди-ю қўлга тушганда ҳам азоб-уқубатларга рози бўлса бўладики, лекин ҳеч нимани бўйнига олмайди.

– Яхши, яхши, – рози бўлди д'Артанъян, – мен сиз учун бажонудил Базенни қўллаб-қувватлайман, лекин менга Планшени қўйиб беринг. Миледи бир қур уни дўпослашни буюрган, уйидан ҳам ҳайдаб чиқарган, Планшенинг эса хотираси яхши, мен сизларга кафилманки, мабодо қасдини олишга имконият тугилиб қолгудай бўлса, у бундай ҳузурдан кечгандан кўра ўлимига рози бўлади. Агар Турдаги ишлар сизга тегишли бўлса, Лондондаги ишлар шахсан менга тааллуқли. Шу важдан эса Лондонга ҳам мен билан бориб келган ва «London, sir, if you please»⁵⁴ ва «My master lord d'Artagnan»⁵⁵ деган гапларни мутлақо тўғри айта биладиган Планшени танлашингизни илтимос қиласман. Хотирингизни жам қилингки, бундай билимлар билан у ёқча ҳам, бу ёққа ҳам йўлни у жуда яхши топади.

– Ундей бўлса, Планшега жўнар пайти етти юз ливр, қайтганда ҳам етти юз ливр берайлик, Базенга эса – жўнаётганда уч юз ливр, қайтиб келганда уч юз ливр, – таклиф этди Атос, – бу давлатимизни беш минг ливргача камитиб қўяди. Ҳар қайсимиз ўзимизга минг ливрдан оламиз-да, кўнглимизга келган йўсинда ишлатамиз, қолган мингини эса қўзда тутилмаган харажатлар ва умумий эҳтиёжлар учун аббатга сақлашни топ-

⁵⁴ Марҳамат қилиб, менга Лондон йўлни кўрсатиб қўйсангиз, сер (*инглизча*).

⁵⁵ Менинг соҳибим порд д'Артанъян (*инглизча*).

шириб, эҳтиёт шарт олиб қўямиз. Шунга розимисизлар?

– Муҳтарам Атос, – деди Арамис, – сиз худди Нестор сингари фикр юритасиз, ҳаммага маълумки, у энг улуг юонон донишманди бўлган.

– Хуллас, масала ҳал: Планше билан Базен жўнаб кетишиади, – якун ясади Атос, – очиини айтсам, мен Гrimонинг ёнимда қолишидан хурсандман: у менинг муомаламга ўрганиб қолган, мен ҳам уни қадрлайман. Кечаги кун уни анчагина уринтириб қўйган бўлсан керак, бу саёҳат эса уни тамом ҳолдан тойдирган бўларди.

Оғайнилар Планшени чақиришди-да, унга зарур йўлйўриқларни бердилар; у аллақачон аввало тайин шухратдан гапириб, кейин пул ваъда қилиб, ана шундан кейингина хавф-хатарнинг учини чиқарган д'Артанъян томонидан огоҳ этилган эди.

– Мен мактубни енгимнинг қатида олиб кетаман, – деди Планше, – агар мени тутиб олишса, уни ютиб юбораман.

– Лекин унда сен топшириқни адo этолмайсан, – эътиroz билдириди д'Артанъян.

– Менга бугун кечқурун мактубнинг нусхасини беринглар, эртага у ёдимда бўлади.

Д'Артанъян гўё: «Хўш қалай? Мен сизларга тўғри айтибманми?» – демоқчидай жўраларига қараб қўйди.

– Билиб қўй, – Планшега юзланиб гапини давом эттириди у, – порд Винтер ҳузурига етиб олишингга саккиз кун ҳамда қайтиб келишингга саккиз кун, жами ўн олти кун муҳлат берилляпти. Агар жўнаб кетганингдан кейин ўн олтинчи куни кеч соат саккизда етиб келмасанг, ҳатто саккиздан беш дақиқа ўтганда келганингда ҳам қолган пулни олмайсан.

– Ундан бўлса менга соат олиб беринг, тақсир, – илтимос қилди Планше.

– Мана буни ола қол, – ўзига хос бегамлик билан саховат қилиб ўз соатини бериб юбораркан гапирди

Атос, – бир азаматлик қип. Ёдингда тут, оғзингга қараб гапирмасанг, тилингдан илиниб қолсанг ёки у ер-бу ерда ўрапашиб қолсанг, сенинг садоқатингдан азбаройи күнгли түқлигидан сен учун бизга кафолат бериб қўйган соҳибингни жувонмарг қиласан. Яна ёдингда бўлсинки: агар сенинг айбинг билан д’Артанъяннинг бошига бирор кулфат тушса, қорнингни ёриб ташлагани мен сени ҳар қаердан топиб оламан.

– Вой, тақсир-эй! – шубҳалардан ранжиб ва бунинг устига мушкетёрнинг вазмин алфозидан чўчиб кетиб деди Планше.

– Мен бўлсам, – ҳайбат билан қўзларини ола-кула қилиб гапирди Портос, – тириклай терингни шилиб оламан!

– Вой, тақсир-эй!

– Мен бўлсам, – ўзининг беозор ширали овози билан деди Арамис, – сени ваҳшийлар услубида секин ёниб турган оловда ёқиб юбораман, буни дилингга тушиб ол!

– Оҳ, тақсир!

Шу замон Планше йифлаб юборди: бу дўқ-пўписалар соглан қўрқувданмиди ёки тўрт оғайнининг бирбирига меҳру оқибатини кўриб, кўнгли бузилиб кетганиданмиди, буни биз айттолмаймиз.

Д’Артанъян унинг қўлинин қисиб, қучоқлади.

– Биласанми, Планше, – деди у, – жаноблар сенга бу гапларнинг ҳаммасини менга меҳрибонлигидан гапирмоқдалар, лекин аслида улар сени яхши кўришади.

– Оҳ, тақсир, ё мен топшириқни адо этаман ёки мени тилка-пора қилиб ташласинлар! – қичқирди Планше. – Лекин ҳатто мени тилка-тилка қилганларида ҳам ишончингиз комил бўлсинки, битта бўллагим ҳам ҳеч нимани фош қилмайди.

Тун давомида мактубни ёдлаб олишга улгuriши учун, Планше янаги куни саҳар соат саккизда йўлга чиқади деб қарор қилинди. Бу ишда у роппа-роса ўн

икки соат ютди, негаки у ўн олтинчи қуни кеч соат саккизда қайтиб келиши шарт эди.

Эрталаб у отга минаётган чоғда күнглида герсог Бэкингемга ихлоси баланд бўлган д'Артанъян Планшени четга олиб чиқди.

– Қулоқ сол, – деди у унга, – мактубни лорд Винтерга топширганингдан кейин у киши ўқиб чиққач, унга яна: «Зоти олийлари, лорд Бэкингемни эҳтиёт қилинг: уни ўлдирмоқчилар», – деб айтиб қўйгин. Лекин билсанми, Планше бу шу қадар муҳим, шу қадар жиддий гапки, бу сирни сенга ишониб айтишимни ҳатто дўстларимга ҳам эътироф қилмадим ҳамда мени капитан қиламиз деб ваъда беришганда ҳам бу нарсани мактубда ёзмаган бўлардим.

– Хотиржам бўлинг, тақсир, мана кўрасиз, менга ҳар жиҳатдан таянса бўлади.

Йўлнинг ичкарисига почта отларида кетиш учун қароргоҳдан йигирма ле нарида қолдириб кетиши поzym ажойиб отга миниб, Планше уни чоптириб кетди: гарчи мушкетёрларнинг уч ваъдаси эсига тушганда юраги ачишиб турса-да, барибир у аъло кайфиятда эди.

Базен келаси саҳар Турга жўнаб кетди; зиммасига юкланган топшириқнинг ижроси учун унга саккиз кун муҳлат берилган эди.

Вакиллари йўғида – бутун шу вақт асносида тўрт оғайни, турган гап, ҳар қачонгидан ҳушёр тортиб, кўз-қулоқ бўлиб юришди.

Улар уззуқун теварак-атрофда нима гаплар бўлаёт-ганини пойлашар, кардиналнинг хатти-ҳаракатларини кузатишар ва Ришелье ҳузурига битта-яримта чопар келган-келмаганинг тагига етмоқ пайида юришарди. Уларни ногаҳон хизмат мажбуриятларини ўтамоққа чорлаб қолганларида, уларни титроқ босган кезлар кўп бўларди. Устига-устак уларнинг ўз шахсий бехатарлигини ҳам таъмин этишларига тўғри келарди: миледи одамга бир қур намоён бўлгач, кейин ортиқ тинч уйқу бермайдиган бир арвоҳ эди.

Саккизинчи күн деганда эрталаб ҳар дамгидек бардам ва одатика оғзи қулоғида Базен түрт оғайни ноңушта қилиб ўтирган пайтда «Касофат» қовоқхонаси-га кириб борди-да, шартлашилгандек деди:

– Жаноб Арамис, мана холаваччангизнинг жавоби.

Оғайнилар қувониб кўз уриштириб олдилар: ишнинг ярми бажарилган эди; рост, бу ярми сал осонроғи бўлиб, камроқ вақтни талаб этарди.

Беихтиёр қизариб Арамис имло хатолар билан бесў-нақай ёзилган мактубни олди.

– Астағфурулло! – кулиб хитоб қилди у. – Умидларим пучга чиқадиган бўлди: бояқиш Мишон ҳеч қачон жаноб де Вуатюрдай ёзишни ўргана олмайди!

– Пешора Мишон теганингиз нимаси? – дея сўради мактуб келган дақиқада тўрт оғайни билан гурунглабишиб ўтирган швейцариялик.

– Э тавба, ҳеч нима ҳисоб, – жавоб берди Арамис, – бир жонон чевар қиз, мен уни жуда севганман, ҳамда эсадаликка бир-икки сатр ёзиб беришни илтимос қилганиман.

– Аспаройи шифо, агар у хутти ҳарфларитеқ йўғон хоним бўлса, пахтинкиз очилкан экан, пиротар! – деди швейцариялик.

Арамис хатни кўздан кечирди-да, уни Атосга узатди.

– Унинг нималар ёзганини бир ўқиб кўринг-а, Атос, – таклиф этди у.

Атос бу номага кўз югуртиб чиқди-да, туғилиши мумкин шубҳаларни тарқатиш истагида овоз чиқариб ўқиб берди:

«*Азиз бўла, опам билан мен тушларнинг таъбирини яхши биламиз ва улардан ёмон қўрқамиз, лекин умид қиласманки, сизники хусусида, тушларга ишонмана – тушлар ёлғон, дейиш мумкин. Алвидо, омон бўлинг, ора-сира ўзингиздан дарак бериб туринг.*

Аглай Мишон».

– У ўзи қандай туш тўғрисида ёзибди? – деб сўради мактуб ўқилаётган пайтда келиб қолган драгун.

– Ҳа, қантай туш түқрисита? – гапни илди швейца-риялик.

– Э, тавба, шунчаки: мен күрган ва унга ҳикоя қилиб берган туш түғрисида-да, – жавоб берди Арамис.

– Ҳа, тафпа, тушни ҳикоя қилип периш осон нарса, лекин мен ҳеш қашон туш күрмайман.

– Жуда баҳтли экансиз, – столдан туаркан луқма ташлади Атос, – бу гап менинг оғзимдан ҳам чиқса кош-ки эди.

– Ҳеш қашон! – Атосдай одам ақалпи шу борада унга ҳаваси келаётганидан боши осмонга етиб так-рорлади швейцариялик. – Ҳеч қашон! Ҳеш қашон!

Атоснинг қўзғалганини кўриб, д'Артанъян ҳам ўрнидан турди-да, қўлтиғидан олиб, у билан бирга чиқди.

Портос билан Арамис драгун ва швейцарияликнинг қўйол ҳазилларига жавоб қайтаргани қолишиди.

Базен бўлса бориб похол ўрин-тўшакка ётиб опди ва тасаввури швейцарияликка қараганда ҳийла жонли бўлгани сабабли у тушида гўё Арамис папа бўлиб, уни кардинал мартабасига кўтараётгандарини кўрди.

Бироқ айтиб ўтганимиздек, ўзининг омон-эсон қайтиши билан Базен тўрт оғайнинг ором бермаётган хавотирларнинг бир ҳиссасини тарқатди, холос. Мунтазирлик қунлари узоқ кечади, буни айниқса бир кеча-кундуз қирқ саккиз соат бўлиб қолди деб гаров бойлашишга тайёр д'Артанъян сезмоқда эди. У денгиздаги саёҳатнинг ноилож секинлигини фаромуш этар ва миледининг қудратини муболага қиласарди. У ўзига азроил бўлиб туюлган бу аёлни унинг ўзицек файритабиий иттифоқчиларга шерик қиласарди; қилча шарпадан у ўзини ҳибсга олгани келишган, ўзи ва дўстлари билан бақамти қилмоқ учун Планшени қайтариб келтиришган, деб хаёл қиласарди. Булар етмагандай, унинг муносиб пикардияликка бўлган ишончи кун сайин камайиб бораарди. Унинг ҳадиклари чунонам зўрайиб кетдики, Портос билан Арамисга ҳам юқди. Ёлғиз Атосгина худди ўзининг теварагида зар-

рача хатар изғиб юрмагандай ва нарсаларнинг қундалик тартибини ҳеч нима бузмагандай вазминлиги-ча қолган эди.

Ўн олтинчи кун деганда бу ҳаяжон д'Артанъян билан унинг дўстларини шу даражада исканжага оддик, улар бир жойда қарор топмай Планше қайтиши кутилган йўлда шарпалар сингари тентираб юрардилар.

– Бир аёл сизларни шунчалик даҳшатга сола олгандан кейин, рости гап, сизлар эркак эмас, гўдак экансизлар! – деярди уларга Атос. – Хўш, бизга ўзи нима хавф соляпти? Қамоққа тушиб қолишими? Аммо бизни у ердан чиқариб олишади! Ахир Бонасе хонимни чиқариб олишди-ку. Бошдан жудо бўлишми? Лекин биз худонинг берган куни зовурларда ўзимизни энг қувноқ алфозда кўпроқ хатарларга тутиб юрамиз, зеро тўп ўқи оёғимизни дабдала қилиши мумкин, мен эса аминманки, оёқни кесгувчи жарроҳ бошни олгувчи жаллоддан ортиқроқ азоб беради. Бемалол кутаверинглар: икки соадан сўнг, тўрт соатдан сўнг, энг кеч деганда, олти соатдан сўнг Планше шу ерда бўлади. У ҳозир бўлишни ваъда қилган, мен ҳам Планшенинг ваъдаларига ишонаман – у менга дурустгина йигит кўринади.

– Борди-ю, у келмай қолса-чи? – сўради д'Артанъян.

– Хўш, борди-ю, келмай қолса, демак, у бирор сабабга қўра ҳаяллаб қолган, вассалом. У отдан йиқилиб тушган бўлиши мумкин, кўприқдан қулаб кетган бўлиши мумкин, тез юришдан ўпкасини шамоллатиб қўйган бўлиши мумкин. Э жаноблар, жамики тасодифларни эътиборга олмоқ лозим. Ҳаёт – бу майдачуидагарду ҳасратлардан тузилган бир тасбеҳ, файласуф одам уни кулиб туриб ўгираверарди. Менга ўхашаш файласуф бўлинглар, жаноблар, стол ёнига ўтиринглар-да, келинглар, бир ичайлик – менга истиқбол ҳеч қачон бир қадаҳ шамбертен орқасидан қарагани сингари ёрқин тусда кўринмайди.

– Ҳаққи рост гап, – жавоб берди д'Артанъян, – лекин ҳар гал янги шиша очаётганда у миледининг ертўласидан бўлмасин тағин, деб ҳадиксирайвериш жонимга тегди.

– Сиз жуда ҳам инжиқлик қиласиз, – деди Атос, – у бирам гўзал аёлки!..

– Одамлар тамфа қўйган аёл! – дея Портос қовушмаган асқия қилди-да, одатича хахолаб кулиб юборди.

Атос сесканиб тушди, худди терни артиб ташлаётгандай қўли билан манглайнин сидирди-да, яширишга қурби етмаган асабий ҳаракат билан ўрнидан қўзғалди.

Бу ўртада қун ҳам ўтиб кетди. Кеч одатдагидан се-кинроқ кира бошлади, лекин ахирин харобот хўрандалар билан гавжум бўлди. Олмосни сотишдан ўз улушкини олган Атос «Касофат»дан чиқмай қўйган эди. Жаноб де Бюзини, айтганча, у дўстларимизни қойилмақом зиёфат билан сийлади, унга жуда муносиб шерик чиқиб қолди. Хуллас, соат еттига занг урганда улар икковлон одатича соққа ўйнаб ўтирган эдилар, қўриқчи постларни кучайтиришга отланган соқчиларнинг ёнгинасидан ўтиб кетгани эшитилиб турарди; соат етти яrimда шомга бонг урилди.

– Хароб бўлдик! – деди д'Артанъян Атосга.

– Сиз пулларимиз хароб бўлди демоқчи бўляпсизми? – чўнтағидан тўрт пистол олиб ва уларни столга ташлаб, хотиржам сўради Атос. – Энди, жаноблар, – давом этди, – шомга бонг уряптилар, бориб ухлайлик.

Атос д'Артанъяннинг ҳамроҳлигига хароботдан чиқди. Уларнинг орқасида Арамис Портос билан қўлтиклиши бораарди. Арамис аллақандай шеърларни минифирлар, Портос бўлса жон-жаҳди билан мўйлабини бураб қўярди.

Қўйқис қоронғидан кўриниши д'Артанъянга танишдек туолган бир қора сурилиб чиқди-да, унинг қулоғига сингиб кетган овоз билан деди:

– Ридонгизни келтирдим, тақсир, бугунги оқшом салқын бўлиб турибди. – Планше! – қувончи ичига сифмай бақириб юборди д'Артанъян.

– Планше! – жўр бўлишди Портос билан Арамис.

– Ҳа, албатта, Планше, – деди Атос. – Бунинг нимаси ажабланарли? У соат саккизда қайтишни ваъда қилган эди, айни саккизга занг урилаяпти. Балли, Планше, лафзи ҳалол одам экансиз! Борди-ю, бир вақт келиб соҳибингизни тарк этсангиз, мен сизни ўз хизматимга оламан.

– Йўғ-эй, ҳеч қачон! – эътиroz билдириди Планше. – Мен ҳеч қачон жаноб д'Артанъянни тарк этмайман.

Худди шу дақиқада д'Артанъян қўлига Планше мактубни солиб қўйганини сезди.

Д'Артанъяннинг ўзи унинг жўнар пайти қилганидек Планшени жудаям қучоқлаб олгиси бор эди-ю, лекин қўчанинг қоқ ўртасида хизматкорга нисбатан туйғуларнинг бу хил ифодаси ўтган-кетгандарнинг бирортасига деб чўчиди ва шу боисдан шаштини қайтарди.

– Хат менда, – маълум қилди у Атос ҳамда бошқа қолган дўстларига.

– Яхши, – деди Атос, – уйга борамиз-да, ўқиб кўрамиз.

Хат д'Артанъяннинг қўлини гўё қўйдиради, у қадамини жадаллаштирмоқчи бўлиб эди, лекин Атос уни қўлтиқлаб олди ва йигитнинг ноилож ўз дўсти билан баравар юришига тўғри келди.

Ниҳоят улар чодирга киришди-да, чироқни ёқишиди. Оғайниларни фафлатда қолдириб ҳеч ким бостириб келиб қолмаслиги учун Планше кираверишда туриб олди, д'Артанъян эса ниғорон бўлиб кутилган мактубни очди.

У соф британ ҳуснихати билан ёзилган ярим сатрни қамраган бўлиб фоятда пўнда эди:

«Thank you be easy».

Маъноси: «Ташаккур сизга, хотиржам бўлинг».

Атос мактубни д'Артанъян қўлидан олгач, уни чироққа тутиб ёқди-да, то кулга айлангунча қўлида тутиб турди.

Сўнгра Планшени ёнига чақириб олиб, унга деди:

– Энди, муҳтарам Планше, етти юз ливрингни талаб қиласверишинг мумкин, лекин бу хил хатга сендан кўп журъат талаб этилмаган.

– Бироқ бу нарса уни омон-эсон етказмоқ учун ҳар турли ҳийла-найранглар ишлатишинг тўсиқ бўлмади, – жавоб берди Планше.

– Қани, саргузаштларингни бизга сўзлаб берчи! – таклиф қилди д'Артанъян.

– Бунинг ҳикояси узун, тақсир.

– Сен ҳақсан, Планше, – деди Атос, – устига-устак шомга бонг уриб бўлишди, мабодо чироқ бошқаларникидан узоқроқ ёниқ турса, буни пайқаб қолишади.

– Майли, шундай бўла қолсин, ётиб ухлайлик, – кўнди д'Артанъян, – бемалол ухлайвер, Планше!

– Ўлай агар, тақсир, ўн олти кун ичида биринчи марта бехавотир ухлайман.

– Мен ҳам! – деди д'Артанъян.

– Мен ҳам! – деди Портос.

– Мен ҳам! – деб қолди Арамис.

– Сизга ҳақиқатни очиб қўя қолай: мен ҳам, – иқрор бўлди Атос.

XIX

Шум қисмат

Бу орада миледи фазабдан ўзини тутолмай, кемага ортилган қутурган йўлбарсдай палуба бўйлаб ўзини ҳар ёнга уриб типирчиларди; д'Артанъян уни ҳақорат қиласган, Атос унга пўписа қиласган бўлса-ю, интиқом олмасдан жўнаб кетаётганлиги унга алам қиласарди. Бу фикр бора-бора уни шу даражада ўртай бошладики, у ўзи йўлиқиши мумкин хавф-хатарларни писанд қилмай, соҳилга тушириб қўйинг, деб капитанга ёлвора

бошлади. Лекин француз ва инглиз кемалари ўртаси-даги ўзининг мушкул аҳволидан – қаламушу қушлар ўртасига тушиб қолган кўршапалак аҳволидан тезроқ чиқиб кетишга кўзи тўрт капитан Англия соҳилларига етиб олмоққа интиқар ва ўзи аёл нози деб ҳисобла-гувчи нарсага итоат қилишдан узил-кесил бош торти-ди. Дарвоқе, кардинал унинг алоҳида назоратга ҳаво-ла этган йўловчисига, у денгиз ва французлар изн бер-ган тақдирда бретон портларидан бирида – Лориандами ёки Брестдами тушириб қўйишни ваъда қилди. Лекин қарши шамол эсмоқда, денгиз довулли эди, ҳадеб дам у, дам бу томонга чап беришга тўғри келар-ди. Шарантадан чиққандан кейин тўққиз кун ўтгач, бе-худуд алам ва ҳасратдан бўзарган миледи йироқлар-да финистернинг мовий соҳилларини кўриб қолди.

Франциянинг бу гўшасидан кардинал ёнига етиб бориш учун унга кам деганда уч кун кераклигини у ҳисоблаб чиқди; тушиб олишга яна бир кунни қўшинг, – бу тўрт кунни ташкил этади; бу тўрт кунни ўтиб кет-ган тўққиз қунга қўшинг – зое кетган ўн уч кун чиқади! Шу аснода Англияда қанчадан-қанча муҳим воқеалар кечиши мумкин – ўн уч кун-а! У агар қайтиб борса, кардиналнинг қаҳри келади ва, бинобарин, унинг би-рор кимсага қарши даъвосидан қўра, ўзгаларнинг унинг устидан қилган арзларини эшитишга кўпроқ рағбат қиласди, деган муроҳазага бориб қолди. Шу бо-исдан, кема Лориан билан Брест ёнидан ўтиб кетаёт-ган пайтда капитандан ўзини тушириб қўйишга ортиқ қистамади, у ҳам ўз навбатида атайин унга буни эс-латмади. Хуллас, миледи йўлида давом этаверди ва худди Планше Портсмутда кемага ўтираётган куни падари бузрукворнинг вакиласи ҳам тантана билан шу портга қадам қўйди.

Бутун шаҳар файриоддий ҳаяжонда: тўртта эндиги на қуриб битказилган каттакон кемаларни сувга ту-ширмоқда эдилар; тўлқин тўсар устида бошдан-оёқ симу зарларга қўмилган, одатига қўра ҳамма ёғига

олмос-у қимматбаҳо тошлар қадаб ташланган Бәкингем оқ патлари елкаларигача осилиб тушиб турган шляпада қарийб ўзи сингари ёрқин майят қуршовида турарди.

Англия оламда қүёш борлигини хотирлагувчи ўша ноёб, ажойиб қиши кунларидан бири эди. Сүниб бора-ётган, лекин ҳамон шукухли офтоб осмонга ҳам, денгизга ҳам ўтли тасмалари билан ол ранг бериб, дераза ойналарида ёнғин яллигисимон йилтираб турган сўнгги олтин шуълаларини минорлар-у қадимий иморатларга ташлаб ботиб бормоқда эди.

Миледи соҳилга яқинлашган сайин тобора тароватлироқ ва муаттарроқ денгиз ҳавосини ютар, ўзи нестнобуд қилишга мутасадди этилган бу ҳайбатли тадорикларни, ёлғиз ўзи аёл боши билан бир-икки халта олтин билан тор-мор этиб ташлаши шарт бу армиянинг бутун қудратини мушоҳада қиласар – хаёлан ўзини суряликлар қароргоҳига суқилиб кирган ва бир қўл имоси билан худди тутун сингари тарқаб, йўқ бўлаҗак саноқсиз лашкарлар, маҳодалар, отлару қуролларни кўрган Юдиф билан қиёсларди.

Кема рейдда⁵⁶ тўхтади. Лекин у лангар ташлаган маҳал унинг ёнига жуда соз қуролланган катер келди-да, ўзини қўриқчи кема деб танитиб қайиқ туширди, қайиқ кема нарвонига қараб йўл опди; унда офицер, боцман ва саккиз нафар эшкакчи ўтиради. Офицер кемага чиқди, у ерда у ҳарбий уст-бошига яраша иззатхурмат билан қарши олинди.

Офицер капитан билан бир неча дақиқа сўзлашиб турди, ўқиб чиқиши учун унга аллақандай қофозларни берди, ундан сўнг капитаннинг фармойиши билан кеманинг бутун командаси ва йўловчилар палубага чорландилар.

⁵⁶ Рейд – портга кираверишда кемалар туриш учун қулай жой.

Улар саф тортиб турғанларидан сўнг офицер ба-
ланд овозда кема қаердан чиққани, қай томон йўл тут-
гани, қаерларда тўхтаб ўтганини суриштириди, унинг
барча саволларига капитан иккиланмасдан, қийнал-
масдан жавоб берди. Кейин офицер палубада ҳозир
бўлганларнинг ҳаммасини бир-бир кўздан кечира бош-
лади ва миледигача етгач, унга жуда синчиклаб қараб
қўйди-ю, лекин лом-мим демади.

Сўнгра яна капитан ёнига борди, унга яна аллани-
ма деди-да, гўё унинг мажбуриятларини ўз зиммасига
олгандай экипаж дарҳол бажо келтирган аллақандай
маневрга команда берди. Олти тўпининг оғзи билан
таҳдид солиб, ўзи-ла ёнма-ён сузиб кетаётган катер
ҳамроҳлигида кема юриб кетди, қайиқ эса кеманинг
қуйруқ тарафида эргашиб борар ва у билан таққосла-
ганда билинар-билинмас нуқта бўлиб кўринарди.

Тасаввур қилиш осонки, офицер ўзига зеҳн солгун-
ча миледи ҳам унга еб қўйгудек қараб турарди. Лекин
одамларнинг дилини ўқишга уста бу оташнигоҳ аёл
ўзининг бор заковатига қарамасдан бу гал бирам ҳис-
сиз башарага йўлиқкан, унинг синчков назари ҳеч ни-
манинг тагига етолмасди. Унинг қаршисида тўхтаб,
афт-ангорини синчковлик ва диққат-эътибор билан
инدامай ўрганаётган офицерга йигирма-йигирма олти
ёшлар бериш мумкин эди; унинг юзи рангпар, кўзла-
ри мовий, сал-пал чўқик эди; текис бичимдаги бежи-
рим оғзи қаттиқ қимтилган эди; жуда тутиб чиққан
ияги омий, британ намунасида қўрслик деб таъби-
лангувчи ироданинг қаттиқлигидан далолат берарди;
шоирлар, хаёлпастлар ёки аскарларники сингари
сал қиядан келган манглайнини худди юзининг бутун
пастки қисмини тутиб кетган соқоли сингари чирой-
ли тўқ-қўнғир рангли калта сийрак соchlари зўрға ёпиб
турарди.

Кема билан унга ҳамроҳ катер кўрфазга кириб бор-
ганда қоронғи тушиб бўлган эди. Тун зулмати бамисо-
ли ёғингарчиллик олдидан ойни ўраб олгувчи тутунга

ўхшаб мачтадаги сигнал фонарларини ва тўлқин тўсардаги чироқларни қоплаган тумандан янада қуюқ кўринарди. Ҳаво нам ва совуқ эди.

Миледи, бу дадил ва бардошли аёл ўзини беихтиёр титроқ босганини ҳис қилди.

Офицер – миледининг анжомларини ўзига қўрсатиб қўйишни буориб, унинг юкини қайиққа элтиб қўйишга фармойиш берди ҳамда булар ўрнига қўйилгач, уни ўша ерга тушишга таклиф этиб, қўлинини узатди.

Миледи унга бир кўз ташлади-да, тараддуудда тўхтаб қолди.

– Сиз кимсиз, муҳтарам афандим? – сўради у. – Бу қадар мулозаматингизнинг боиси нима, нега менга алоҳида эътибор қиляпсиз?

– Сиз буни менинг уст-бошимдан пайқаб олишининг мумкин, хоним: мен инглиз флотининг офицериман, – жавоб берди йигит.

– Аммо, наинки расм-русуми шундай бўлса? Наинки, инглиз флотининг офицерлари Буюк Британиянинг бирор кўрфазига келгувчи ватандошларининг ихтиёрига ўзларини ҳавола қилиб турсалар ва мулозаматлари ҳатто уларнинг то соҳилга етказиб қўйишгacha бориб тақалса?

– Ҳа, миледи, лекин бу нарса мулозаматдан эмас, балки эҳтиёткорликдан қилинади: уруш вақтида хорижийларни улар учун ажратилган маҳсус меҳмонхонага олиб боришади, улар борасида энг аниқ маълумотлар тўпланмагунча улар ўша ерда туриб туришади.

Бу сўзлар бекаму кўст одоб билан ва энг хотиржам бир тарзда айтилди. Бироқ улар миледини ишонтирмади.

– Лекин мен хорижий эмасман, муҳтарам афандим, – деб Портсмутдан то Манчестргача қайсиadir пайтда янграган энг соф инглиз тилида гапирди у, – менинг номим леди Кларик ҳамда бу чора...

– Бу чора – барча учун баравар, миледи, ўзингизнинг истисно этилишингизни беҳуда қистаганингиз қолади.

– Ундан бўлса, ортингиздан юраман, муҳтарам афандим.

Офицернинг қўлига таяниб, у пастида қайиқ кутиб турган нарвондан туша бошлади; офицер унинг кетидан тушди. Қайиқ қўйруғига кенг ридо тўшаб қўйилган эди; офицер унга миледини ўтқазди-да, ўзи ёнида ўтириди.

– Эшинглар, – буюрди у денгизчиларга.

Саккиз эшкак бир йўла сувга ботди, уларнинг зарбалари бир зарб бўлиб, ҳаракатлари бир ҳаракат бўлиб қўшилди-ю, қайиқ сув юзидан нақ учиб кетди.

Беш дақиқадан сўнг қайиқ бориб қирғоққа тақалди.

Офицер қирғоққа сакраб чиқди-да, миледига қўлини таклиф этди.

Уларга извош мунтазир эди.

– Бу извош бизгами? – сўради миледи.

– Ҳа, хоним, – жавоб қилди офицер.

– Мехмонхона шунчалик олис денг?

– Шаҳарнинг нариги чеккасида.

– Кетдик, – деди миледи ва ҳеч иккиланмасдан извошга чиқди.

Офицер, мусофири нинг анжомлари извош орқасига яхшилаб боғланишига кўз-қулоқ бўлиб турди-да, бу ишлар қилингач, миледининг ёнидан жой олиб эшикчани тарақлатиб ёпди.

Извошли фармойишларни кутмасдан ва ҳатто қаёққа боришни сўрамасдан отларга қамчи босди, извош шаҳар кўчаларидан физиллаб учиб кетди.

Бундай ғалати манзират миледини қаттиқ ўйга толдириб қўйди. Ёш офицернинг суҳбатга аралашишга сира майл билдири маётганига ишонч ҳосил қилгач, у извош кунжагига суюнди-да, миясига келаётган ҳартурли тахминларни хаёлидан ўтказа бошлади.

Лекин чорак соат кечгач, шунча узоқ юраётганларидан таажжубда, уни қай тарафга олиб кетаётганларини күриш истагида у извош деразасига энгашди. Иморатлар ортиқ күринмас, дарахтлар қоронғида бир-бирини қувлагувчи катта-катта қора шарпалар бўлиб туюларди.

Миледи сесканиб кетди.

– Биз ахир, шаҳардан чиқиб кетдик-ку, – деди у.

Ёш офицер индамай қўя қолди.

– Агар мени қаёққа олиб кетаётганингизни айтмасангиз, мен у ёғига бормайман. Сизни огоҳ этиб қўяй, муҳтарам афандим!

Унинг пўписаси ҳам бежавоб қолди.

– Ҳо, буниси қуюшқондан ортиқ! – бақириб юборди миледи. – Ёрдам беринг! Ёрдам!

Унинг фарёдига ҳеч ким садо бермади, извош эса ҳамон йўлдан шитоб ғилдираб бормоқда эди, офицер эса ҳайкалга айланганидай эди гўё.

Миледи, ўзига баъзи ҳолларда хос бўлган ва жуда камдан-кам, керакли таъсирини ўтказмай қолгувчи ўша ёвуз важоҳати билан қараб қўйди; унинг кўзлари ғазабдан қоронғида чақнаб кетарди.

Ёш йигит аввалгидек пинагини бузмай ўтираверди.

Миледи эшикни очишга, ундан ўзини ташлашга уриниб кўрди.

– Эҳтиёт бўлинг, хоним, – совуқёнлик билан гапирди йигит, – жонингизга жабр қилиб қўясиз.

Миледи яна ноилож ўтирди, ғазабдан унинг нафаси бўғиларди.

Офицер эгилиб унга қараб қўйди: боягина бирам гўзал бу чеҳранинг қаҳру ғазабдан бужмайиб кетгани ва қарийиб бадбуруш бўлиб қолганини кўриб, у таажжубда қолгандай эди. Агарда ўзининг кўнглига қўл солишга имкон берса, хароб бўлишини шум аёл фаҳмлади; у ўзининг рухсорига ювош ифода берди-да, аянч товуш билан гап бошлади:

– Худо ҳаққи, айтинг-чи, менга қўрсатилаётган бу зўравонликни мен кимдан кўришим керак – сизданми, сизнинг ҳукуматингизданми ёки биттга-яримта душманданми?

– Сизга зўравонлик қилинаётгани йўқ, хоним, сизнинг бошингизга тушган нарса эҳтиёт чораси, холос, уни биз Англияга келгувчи барча мусофиirlарга татбиқ этишга мажбур боляпмиз?

– Демак, сиз мени танимайсизми?

– Мен сизни умримда биринчи бор кўриб турибман.

– Вижданан айтинг-чи, мени ёмон қўргудек бирор сабабингиз йўқми?

– Ҳеч қандай, сизга онт ичаман.

Ёш йигитнинг овози бирам хотиржам, бирам соvuққон, ҳаттоқи юмшоқ эшитилдики, миледининг кўнгли таскин топди.

Бир соатча юрилгандан сўнг извош бутун салмоғи билан қаққайиб турган, бежирим тикланган холи қалъага қараб кетган текис йўлнинг провардидаги темир панжара олдида тўхтади. Извош филдираклари майда кумдан филдираб кетди; миледининг қулоғига қудратли бир гулу келди-ю, у бунинг чайқалиб қояли қирғоққа урилгувчи денгиз шовқинингини фаҳмлади.

Извош икки пештоқ остидан ўтиб кетди ва, ниҳоят, тўртбурчак қоронғи ҳовлида тўхтади. Извошнинг эшиги шу замон очилди; ёш йигит осонгина иргиб тушди-да, миледига қўлини узатди, у йигитга суюнди-ю, бир нав хотиржам чиқди.

– Ҳар қалай, – теварак-атрофга аланглаб олгач, нигоҳини ёш офицерга қўчириб ва унга энг фусункор табассумини ато қилиб оғиз очди миледи, – мен асираман. Лекин, ишончим комилки бу узоққа бормайди, – дея илова қилиб қўйди у, – менинг вижданом ва сизнинг сулукатингиз шунга кафолат бўлиб хизмат қиласди.

Бу мақтovли хушомадга ҳеч нима демасдан офицер белбоғи остидан ҳарбий кемалардаги боцманлар иш-

латадиган қабилидаги күмүш ҳүштакни олдида, уни уч карра ҳар гал бўлак мақомга солиб чалди. Хизматкорлар ҳозир бўлиб, жиққа терга ботган отларни ечишиди ва извонни омборхонага киритиб қўйишди.

Офицер миледини ҳамон ўша тавозе ҳамда сиполик билан уйга таклиф этди. Миледи чехрасида табасумини ўзгартирмай унинг қўлтиғидан олди-да, у билан ичкарисида гумбазсимон шифтли, фақат тўриси ёритилган даҳлизга айланма тош зинапояга элтгувчи пастаккина эшиқдан кирди. Зинадан чиқиб миледи билан офицер вазндор эшик олдида тўхтадилар: ёш йигит қалитни қулфга солди, эшик қийинлик билан ошиқ-мошиқларида салмоқли айланди-да, миледига қўзланган хонага йўл очди.

Асира бир кўз ташлашда бўлманинг бутун икир-чикирларигача разм солиб бўлди.

Унинг жиҳозлари қамоққа ҳам, эркин одам бошпасиға ҳам бир меъёрда яроқли, бироқ деразалардаги панжаралар ва эшиқдаги ташқи тамба бу – қамоқ деган фикрга солиб қўярди.

Ҳар қалай энг оғир синовларда чиниқchan бу аёлни бир зумга маънавий қуввати тарқ этди; у ўзини қреслога ташлаб, қўлларини қовуштирги-да, хонага ҳакам кириб келиб, ўзини сўроққа тутишини безиллаб кута бошлади.

Лекин сандиқ ва қутиларни олиб кириб, уларни кунжакка жойлаштирган ва унсиз чиқиб кетган биринкита денгиз пиёда аскари демаса ҳеч ким кирмади.

Офицер ҳамон ўша муттасип хотиржамлиги билан сўз қотмасдан қўл ҳаракати-ю, ҳүштак билан фармойиши берган қўйи аскарларни бошқармоқда эди. Бу киши билан унинг измидаги одамлар учун тип мавжуд эмас ёки ортиқчалик қилиб қолган деган хаёлга бориши мумкин эди.

Ниҳоят, миледи чидаб тура олмади-да, сукунатни бузди.

– Худо ҳаққи, муҳтарам афандим, изоҳлаб беринг, буларнинг ҳаммасининг маъноси нима? – сўради у. – Менинг таажжубларимни бартараф этинг! Мен ақлим бовар қиласиган ҳар қандай хавф-хатарга, фаҳмим етадиган ҳар қандай фалокатга бардош бермоқ учун кифоя қилгудек матонатга эгаман. Мен қаердаман, ким сифатида мен бу ердаман? Агар эрким ўзимда бўлса, бу темир панжаралар ва эшиклар нечун? Агар мен банди бўлсам, жиноятим нима?

– Сиз ўзингизга атаб ажратилган хонадасиз, хоним. Мен денгиз бўйида сизга пешвоз чиқишга ва сизни шу ерга, қалъага келтиришга фармойиш олганман. Назаримда, мен бу фармойишни аскар кишининг бор субути ва шу билан бирга дворян кишининг бор сулукати билан адо этдим. Зиммамга юкланган сиз хусусингиздаги ташвишлар поақал ҳозирги пайтда шу билан соқит бўлди, қолганлари ўзга шахсга алоқадор.

– Хўш, ўша ўзга шахс ўзи ким? – сўради миледи. – Менга унинг номини айтишингиз мумкинми?

Шу дақиқа зинадан шпораларнинг қаттиқ жарангни эшитилди ва аллакимларнинг товушлари келди, сўнгра ҳаммаси тинди-ю, эшик сари яқинлашиб келгувчи кишининг оёқ шарпалари эшитилиб турди, холос.

– Мана ўша ўзга шахс, хоним, – деди офицер, эшикдан нари кетиб, илтифотли бир қиёфада қотиб қолганича.

Эшик ланг очилди-ю, бўсағада бир киши пайдо бўлди.

У шляпасиз, ёнида қиличи бор эди, қўулларида дастрўмолини асабий ғижимларди.

Миледи бу нимқоронғилиқда турган қоматни танигандай бўлиб кетди; у кресло суюнчиғига тирагиб олди-да, ўз тахминларига қаноат ҳосил қилмоқчи бўлиб олдинга интилди.

Нотаниш киши аста-секин яқин кела бошлади ва у чироқдан таралгувчи нур оқимиға кира боргани са-

йин миледи беихтиёр кресло ичига тобора кўпроқ чўкиб борарди.

Ўзиди ортиқ сира шак-шубҳа қолмагач, у тамом эсанкираб, қичқириб юборди:

– Қандай! Лорд Винтер? Сизми?

– Ҳа, дилбар хоним! – ярим тавозели, ярим истехзоли таъзим бажо келтириб жавоб берди лорд Винтер. – Худди ўзимман.

– Бундан чиқди бу қалъя...

– Меники.

– Бу хона-чи?

– Сизники.

– Ҳали мен сизнинг асирангиз эканман-да?

– Қарийб.

– Бироқ, бу разилона зўравонлик-ку!

– Баландпарвоз сўзларни қўйинг, ўтирайлик-да, ака-сингилга ўхшаб бир бафуржа суҳбатлашайлик.

У эшик томонга ўгирилиб қаради ва ёш офицернинг кейинги фармойишларга мунтазирлигини қўриб, деди:

– Яхши, сизга ташаккур! Энди эса, жаноб Фельтон, бизни холи қолдиринг.

XX

Ака-сингил суҳбати

Лорд Винтер эшикни қулфлаб, дарчаларни беркитиб ва ўз курсисини келинининг креслоси ёнига сургунча миледи чуқур ўйга толиб, ҳар турли тахминларни хаёлидан ўтказарди ва, ниҳоят, ўзининг кимнинг қўлига тушганлигини англай олмай турган чофида ҳатто ўйига ҳам кепмаган бу ўзига қарши қаратилган маҳфий режани тушуниб олди.

Миледи ўз қайнағаси билан танишлиги асносида у – асл дворян, учига чиққан товламачи, устаси фаранг қиморбоз, аёллар кетидан судралиб юришни ёқтиради, лекин фитна олиб бориш уқуви йўқроқ деган хуласа чиқарди. Ахир қандай қилиб миледининг кели-

шидан хабар топиши ва уни тутиб олиши мумкин? Уни қулф остида олиб ўтиришининг боиси нима?

Тўғри, Атос гап орасида бир-икки сўз айтган бўлиб, ундан миледи, ўзининг кардинал билан суҳбатини бегоналар эшитиб қолган, деган қарорга келган эди. Лекин Атоснинг шу қадар шитоб ва дадил муқобил чоралар кўришнинг уддасидан чиқишига миледининг ҳаргиз кўзи етмасди.

Миледи кўпроқ ўзининг Англиядаги эски қилмишлари юзага чиқиб қолдимиликан деб хавфсирарди. Бэкингем икки олмос шокилани унинг қирқиб олганини фаҳмлаб қолган бўлиши ва ўша хиёнати учун ундан қасос олиши мумкин эди; лекин аёл кишига нисбатан зўравонлик қилиш, хусусан, агар уни ўзи рашк таъсарида ҳаракат қилган деб ҳисоблаган тақдирда, Бэкингемнинг қўлидан келмасди.

Бу тахмин миледига эҳтимолга энг яқин бўлиб туюлди: у келажакнинг олдини олиш эмас, балки ўтмиш учун ўзидан қасос олиш истагидалар, деб хаёл қилди.

Нима бўлганда ҳам у ҳақиқий доно душманнинг қўлига эмас, балки ўз қайнағасининг қўлига тушганига қувонарди ва ундан осонгина қутулиб кетишга умид боғларди.

– Ҳа, гаплашиб олайлик, муҳтарам оға, – деди миледи, лорд Винтер нечоғли писмиқлик қилмасин, ўзининг келгуси хатти-ҳаракати учун зарур ҳамма нарсани шу суҳбатдан билиб олишни чўтлаб хийла қувноқ алфозда.

– Хуллас, сиз, – гап бошлади лорд Винтер. – Англияга қадам босмаганим бўлсин, деб менга кўп бора билдирган қарорингизда хилоф равишда барибир Англияга қайтиб келибсиз-да?

Миледи саволга савол билан жавоб қилди:

– Энг аввало менга изоҳлаб беринг, қандай қилиб сиз устимдан шундай қаттиқ назорат ўрната олдингизки, нафақат менинг ташрифимдан, балки, қай кун ва қай соатда, қай гаванга келишимдан ҳам олдиндан воқиф эдингиз?

Лорд Винтер келинининг суҳбат усулини кўриб, энг дурусти шу бўлса керак деган тахмин билан худди ми-леди тутган йўлни танлади.

– Аввал сиз Англияга нега қадам ранжида қилганингизни гапириб беринг, муҳтарама синглим? – эътиroz билдириди у.

– Мен сиз билан дийдор кўришгани келдим, – бу жавоби билан қайнағасининг кўнглидаги д’Артанъяннинг мактуби туғдирган шубҳаларни беихтиёр кучайтириб юбораётганидан бехабар ва бу фириб билан ўз ҳам-суҳбатининг илтифотини қозониш илинжида жавоб берди миледи.

– Шундай денг, мен билан дийдор кўришганими? – қовоғи солиниб қайта сўради лорд Винтер.

– Ҳа, албатта, сиз билан дийдор кўришгани. Бунинг нимаси ажабланарли?

– Бундан чиқди сизни Англияга ёлғиз мен билан дийдор кўришиш истаги келтирибди-да, ҳеч қандай бошқа мақсадингиз йўқмиди?

– Йўқ.

– Бундан чиқди ёлғиз мени деб сиз Ламаншдан сузидек ўтишдек оворагарчиликни бўйнингизга олибсиз-да?

– Ёлғиз сизни деб.

– Азбаройи шифо! Ана оқибат-у, мана оқибат, синглим!

– Мен сизнинг энг яқин қариндошингиз эмасманми, ахир? – товушида сел қилгувчи соддаликни ифодалаб сўради миледи.

– Ҳам ҳатто менинг бирдан-бир меросхўрим ҳам-а, шундай эмасми? – миледига тик қараб ўз навбатида сўради лорд Винтер.

Ўзининг бор иродасига қарамасдан миледи беихтиёр қалтираб кетди ва шу сўзларни айта туриб лорд Винтер қўлини келини кифтига қўйганлиги сабабли бу титроқ унинг диққатидан четда қолмади.

Зарба ҳақиқатан ҳам мўлжалга бориб тегди-ю, жон-жонидан ўтиб кетди.

Миледи дастлаб ўзини Кетти сотган, деб ўйлади, сўнгра эса миледи эҳтиётсизлик қилиб канизи олдида фош қилиб қўйган унга нисбатан таъмагирли ва шу боисдан фаразли муносабатни баронга Кетти айтиб берган деган фикр келди; у яна қайнағасининг ҳаётини сақлаб қолгандан кейин ўзининг д'Артанъянга қилган қаҳрли ва эҳтиётсиз ҳамласини эсга олди.

– Мен тушуммай турибман, милорд, – деб фурсат ютмоқ ва ўз рақибининг ичидаги гапини айтишга мажбур этмоқ учун ўсмоқчилади у, – сиз нима демоқчи бўляпсиз? Гапингизнинг тагида гап бор бўлмасин яна?

– Албатта, йўқ, – ясама қўнгилчанлик билан деди лорд Винтер. – Сизда мени бир қўриб кетиш истаги туғилади ҳамда сиз Англияга келасиз. Мен бу истакдан хабар топиб қоламан ёки гапнинг очиғи қўнглим сезади, тунда келишнинг барча дилсиёҳликларидан ва тушишнинг барча мушкулларидан сизни фориф этгани офицерларимдан бирини истиқболингизга юбораман. Мен яна унинг ихтиёрига извош бериб қўяман ҳамда у шу ерга – мен қатнаб турадиган, мен сизга хона ҳозирлашни буюрган, мен нозири бўлмиш шу қалъага сизни ўзларининг икки томонлама дийдор кўришиш истагини қондирсингар деб келтириб қўяди. Буларнинг ҳаммаси сизнинг менга айтган гапларингиздан ҳам бадтар ажабланарли бўлиб туюляптими ҳали сизга?

– Йўқ, мен фақат сизнинг менинг келишим борасида огоҳ этилганингизни ажабланарли деб топяпман.

– Э, бунисининг изоҳи жуда жўн, муҳтарама синглим: портга киришга рухсат олиш учун кемангизнинг капитани рейдга туришдан олдин кема журнали ҳамда команда аъзолари билан йўловчиларнинг рўйхатини кичикроқ қайиқ орқали илгарироқ юборганини пайқамадингизми, ахир? Мен порт бошлиғиман, ўша рўйхатни менга келтириб беришди ҳамда мен ундан сизнинг номингизни ўқиб қолдим. Юрагим менга ҳозир тилингиз тасдиқлаб берган нарсаларни айтди: нима-

ни деб сиз эндилиқда күп мушқул бўлиб қолган денгиздан ошиш, хавф-хатарларга ўзингизни дучор қилганингизни тушуниб олдим-да, сизга пешвоз ўз катеримни юбордим. Қолганлари сизга маълум.

Миледи лорд Винтернинг ёлғон гапираётганини фаҳмлади ҳамда бу уни баттар қўрқитиб юборди.

– Муҳтарам оға, – тилга кирди у яна, – бугун кечқурун гаванга кираётганимизда тўлқинтўсар устида кўрганим милорд Бэкингем эмасмиди?

– Ҳа, ўша. Ҳа-а, тушуниб турибман! Уни кўриб қолиб сиз ҳаяжонга тушгансиз: сиз унинг хаёли, афтидан, ҳаммани ташвишга солиб қўйган мамлакатдан келгансиз, унинг уруш тадориклари дўстингиз кардинални жуда овора қилиб қўйганидан ҳам хабарим бор.

– Менинг дўстим кардинални?! – қичқириб юборди миледи бу жиҳатдан ҳам лорд Винтер сиёқидан яхши огоҳлигига амин бўлиб деди.

– У киши сизнинг дўстингиз эмасми, ахир? – парвойи фалак бир тарзда сўради барон. – Агар янгишган бўлсан узр: менга шундай туюлар эди. Лекин милорд герсогга кейин қайтармиз, ҳозир эса ўша суҳбатимиз кирган ўта таъсирли йўналишдан чекинмайлик. Гапингизга қараганда, мени бир кўриб ўтай деб келибсиз-да?

– Ҳа.

– Илож қанча, мен сизга ҳаммаси хоҳишингизга мувофиқ, ташкил этилган ҳамда биз ҳар кун кўришиб турамиз, деб жавоб қилдим.

– Нима энди, мен шу ерда умрбод қолиб кетишм керакми? – даҳшат араплаш сўради миледи.

– Эҳтимол, бу ердаги баъзи нарсалар сизга малол келаётгандир, синглим! Нима камчилик бўлса талаб қиласверинг, мен ҳаммасини муҳайё қилишга уринаман.

– Менда на чўрилар, на қароллар бор...

– Буларнинг ҳаммаси сизда бўлади, хоним. Менга айтинг-чи, биринчи эрингиз даврида рўзғорингиз қан-

дай эди, гарчи мен атиги қайнана бўлсам-да, ҳаммаси-ни ўша мақомга солиб бераман.

– Биринчи эрим даврида? – лорд Винтерга паришон кўзларини бақрайтириб деди миледи.

– Ҳа, француз эрингиз даврида, мен ўз акам хусусида гапирмаяпман... Дарвоҷе, мабодо буни фаромуш қилган бўлсангиз, у ҳали барҳаётлиги важҳидан мен унга ёзиб юборишим мумкин, у киши зарур маълумотларни менга хабар қиласди.

Миледининг манглайидан совуқ тер чиқиб кетди.

– Сиз ҳазил қиляпсиз! – овози бўғилиб гапирди у.

– Нима, мен ҳазилкашга ўхшайманми? – ўрнидан турган ва бир қадам тисарилган кўйи сўради барон.

– Ёки очиғи мени ҳақорат қиляпсиз, – бармоқлари ни кресло суюнчигига жон ҳолатда қадаб ва қўзгалиб қўйиб давом этди миледи.

– Сизни ҳақорат қиляпманми? – ижирғаниб кулимсиради лорд Винтер. – Наинки бунинг иложи бор деб ўйласангиз, хоним?

– Мухтарам афандим, сиз ё мастсиз, ё ақлдан озгансиз, – деди миледи, – йўқолинг бу ердан ва менга хизмат қилиш учун бирорта аёл юборинг.

– Аёллар маҳмадона бўлади, синглим! Мен сизга оқсоқ ўрнини боса олмайманми? Шу зайл оилавий сирларимизнинг ҳаммаси ошкор бўлмайди.

– Имонсиз! – ғазаби қайнаб қичқирди миледи ва қўлларини қовуштириб, лекин ҳар тугил биттасини қилич сопига қўйиб шай турган баронга ташланди.

– Ие! – деди у. – Мен одамларни ўлдириш одатингиз борлигини биламан, лекин огоҳ этаман, мен сизга қарши бўлса ҳам ўзимни ҳимоя қила оламан.

– О, нимасини айтасиз, – деди миледи, – аёл нарсага қўл қўтаришдан сиз ор қилмассиз.

– Ҳа, балким. Бунинг устига бирор дастак топиб қоларман: менинг қўлим, чамамда, сизга қўтарилгувчи биринчи эрқак қўли бўлмас.

Лорд Винтер айбловчи оҳиста ишора билан деярли қўлини тегизиб, миледининг чап кифтини кўрсатди.

Миледи ириплашга ўхшаш бўғиқ нола қилди-да, худди сакрашга чоғланган қоплон сингари хонанинг энг ичкари кунжагига тисарилди.

– Кўнглингиз тусаганича ириплайверинг, – деди босиқлик билан лорд Винтер, – лекин тишлашга урина кўрманг! Зеро, огоҳ этиб қўйай, сиз учун бунинг оқибати ёмон бўлади: бу ерда мерос ҳуқуқларини аниқлаб бергувчи прокурорлар йўқ, дарвеш валламатлар йўқки, мен тутқун этган гўзал хоним касофатига мени муборазага чақирсалар, лекин шай турган ҳакамларим бор, зарур келиб қолган тақдирда улар беҳаёлиги, бошида тирик эри туриб, менинг акам лорд Винтернинг қўйинига кириб олишгача бориб етган аёлнинг жазосини беришади ҳамда огоҳ этаманки, бу ҳакамлар сизнинг бир кифтингизни иккинчисига ўхшатиб қўяжак жаллодлар қўлига топширадилар.

Миледининг кўзлари ғазабдан бирам чақнаб кетдик, лорд Винтер гарчи эркак киши бўлса-да ҳамда қуролсиз аёл қаршисида қуролланган ҳолда турган бўлса-да, кўнглида ваҳима қўзғалганини ҳис қилди. Лекин барибир у энди ғазаби авж олиб гапиришда давом этарди:

– Ҳа, тушуниб турибман, акамнинг меросидан кеинин менинг мол-мулкимга ҳам ворис бўлиб олсангиз жон дердингиз. Лекин олдиндан билиб қўйинг: мени ўлдиришингиз мумкин, ёнимга қотил юборишишингиз мумкин – мен бу ҳолни кўзда тутиб эҳтиёт чораларини кўриб қўйдим: мулкимдаги нарсалардан бирор пенниси сизнинг қўлингизга ўтмайди. Пулингиз миллионга яқин бўлса-ю, давлатингиз етмайдими, ахир? Мудом ёвузлик қиласавериб, қониқмаган бўлсангиз ҳам бу ҳалокатли йўлингизда тўхташ пайти келмадимикан? О, гапимга ишонинг, агарда акам хотираси мен учун муқаддас бўлмагандан эди, мен сизни бирорта давлат

қамоқхонасида чиритиб юборган ёки оломонга эрмак қилиб Тайбернга⁵⁷ жүнатиб юборган бўлардим. Мен тек юраман, лекин сиз ҳам ҳисбдан нолимасдан бардош беришга мажбурсиз. Ўн беш-йигирма кунлардан кейин мен армия билан Ларошелга жўнаб кетаман, лекин жўнашим арафасида сизга кема келади, у менинг кўз ўнгимда жўнаб, сизни жанубий мустамлакаларимизга элтиб қўяди. Мен ёнингизга одам тайинлаб қўяман ва хотиржам бўлингки, Англияга ёки қитъага қайтишга дастлабки уринишингиздаёқ у манглайнингиздан дарча очиб қўяди.

Миледи зеҳн қўйиб, диққат билан тинглаганидан унинг чақноқ кўзларининг қорачиғлари кенгайиб кетган эди.

– Ҳа, энди сиз шу қалъада кун кечирасиз, – дея давом этарди лорд Винтер. – Унинг деворлари қалин, эшиклари жуда вазмин, деразадаги панжаралари пухта: бунинг устига деразангиз денгизнинг нақ устигинида жойлашган. Экипажимдаги менга садоқати чексиз одамлар шу хона тагида посбонлик қилишмоқда ҳамда ҳовлига элтгувчи барча йўлларни қўриқлашмоқда. Борди-ю, сиз у ерга чиқиб олганингизда ҳам яна учта темир панжаралардан ўтиб олишингизга тўғри келган бўларди. Қатъий фармойиш берилган: қочишига уринишдан далолат бергувчи бирор қадам, бирор ҳаракат, бирор сўз зоҳир этсангиз кифоя – сизга қараб отадилар. Башарти, сизни ўлдириб қўйсалар, ишона-манки, адолатли инглиз ҳакам аҳли оворагарчиликдан халос қилганим учун мендан миннатдор бўлади... афtingизда аввалги хотиржамлик ва манманлик аломати пайдо бўлди-ку! Сиз ўзингизча мулоҳаза қиласип-сиз: «Ўн беш-йигирма кун... Ҳечқиси йўқ, менинг ақдим топқир, у пайтга бориб бирор нарса ўйлаб топарман!

⁵⁷ Тайберн – эски Лондондаги очиқ жазо амалга ошириладиган гузар.

Мен ўлгудек ақплиман, битта-яримта құрбон топарман. Үн беш кундан кейин мен бу ерда бўлмайман»... – дейпиз сиз ўзингиз... Майли, бир уриниб қўринг!

Миледи, порд Винтер фикрларини пайқаб қолганини кўриб руҳиятининг ўз чеҳрасига ҳасратли ғам ифодасидан бўлак бирор маъно бериши мумкин бўлган заррача қўзғалишини ҳам босишга уриниб, тирноқларини кафтларига санчганча ўтиради.

Порд Винтер давом этарди:

– Мен йўғимда бу ерда бошлиқ бўлиб қолажак офицерни кўриб қўйдингиз ва, бинобарин, уни таниб олдингиз. У ўзингиз қаноат ҳосип қилганингиздек фармойишларни ижро этишни билади: Портсмутдан бу ерга келишда сиз, албатта мен сизни биламан-ку, уни гапга аралаштиришга уриниб қўргансиз. Хўш, нима дейсиз? Мармар ҳайкал ундан камсуханроқ ва поқайдроқ бўлиши мумкинми? Сиз ўз фусунларингиз ҳукмни кўпларда синаб қўргансиз ва таассуфки, муттасил муваффақият билан. Уни шу одамда ҳам бир синаб қўринг-а ва, азбаройи шифо, ўйларингиз устидан чиқсангиз, сиз азроилнинг ўзисиз деб кафил бўлишга тайёрман!

Порд Винтер эшик тагига борди-да, уни кескин ҳарарат билан очди.

– Ҳузуримга жаноб Фельтон чақирилсинг? – фармойиш берди у ва миледига мурожаат этиб деди: – Ҳозир мен уни сизга танишитираман.

Бу икки зот ўртасида оғир сукунат ҳукм суреб қолди; сўнгра чўккан сукунат ичида хона томон яқинлашиб келгувчи оҳиста ва бир маромдаги қадамлар эшитилди. Ҳадемай даҳлизнинг нимқоронфисида одам қомати кўзга чалинди ҳамда биз танишиб бўлган ёш лейтенант барон буйруқларини кутиб, бўсағада тўхтади.

– Киринг, азизим Джон, – гап бошлади Лорд Винтер, – киринг-да, эшикни ёпиб қўйинг.

Офицер кирди.

– Энди эса, – гапида давом этди барон, – мана бу аёлга қаранг. У ёш, у гүзап, у барча фоний фусунларга моликдир. Хўш! Бу атиги йигирма беш яшар дўзахи шунча жиноятлар қилиб қўйганки, бундай саноққа сиз ҳакамларимизнинг бир йиллик архивини титиб ҳам ета олмайсиз. Овози у фойдасига мойил этади, хусни эса қурбон учун хўраклик қиласди, тани у ваъда этган нарсани тўлайди – бу жиҳатдан унга тан бермоқ кепрак. У сизни ром қилишга, балки ҳатто ўлдиришга уриниб кўради. Мен сизни муҳтожлиқдан чиқариб олдим, мен сизга лейтенантлик рутбасини бердим, мен бир қур сизнинг ҳаётингизни сақлаб қолдим – қандай шароитдалиги эсингизда. Мен нафақат ҳомий, балки дўст ҳам бўламан, нафақат валинеъмат, балки ота ҳам бўламан. Бу аёл менинг ҳаётимга суиқасд этгани Англияга қайтиб келди. Мен бу илонни қўлимда ушлаб турибман, мана энди сизни чақириб олиб илтимос қиляпман: дўстгинам, Фельтон, Джон бўтам, мени эҳтиёт қип, хусусан эса ўзинг бу аёлдан ҳазар қип. Уни лойиқ жазо учун сақлаб қолишга имонинг ҳаққи қасам ич. Джон Фельтон, мен сенинг сўзингга ишонаман! Джон Фельтон, мен сенинг виждонингга ишонаман!

– Милорд, – миледига ташлаган назарига ўз қалбидан топа олган бор нафратини жо этиб жавоб берди ёш офицер, – милорд, сизга қасам ичиб айтаманки, ҳаммаси кўнглингиздагидек бўлади.

Миледи ожиза бир қурбон сиёқида бу нигоҳга чидаш берди; унинг гўзал юзида чизилгандан итоатлироқ ва беозорроқ ифодани тасаввурга сифдиришнинг иложи йўқ эди. Лорд Винтер бундан бир дақиқа бурун ўзи олишишга чоғланган арслонни унинг сиймосида базур таниди.

– У бу хонадан чиқмаслиги шарт, эшитяпсизми, Джон? – гапини давом эттиарди лорд Винтер. – У ҳеч ким билан мухобараада бўлмаслиги шарт, уни сўзлашиш шарафига ноил этсангиз, сиздан бўлак ҳеч ким билан гаплашмаслиги шарт.

- Мен қасам ичдим, милорд, шу кифоя.
- Энди бўлса, хоним олло-таоло билан муроса қилишга ҳаракат қилинг, зеро инсон ҳукми бошингизга тушди.

Миледи бўйинини эгиб, мулзам туриб қолди.

Лорд Винтер қўл имоси билан Фельтонни ортидан юришга таклиф қилди-да, хонадан чиқиб кетди. Фельтон унинг изидан чиқди-ю, эшикни қулфлади.

Бир зум ўтгач, даҳлизда белида ойболта, қўлида мушкет билан эшик тагида қоровуллиқда тургувчи денгиз пиёда аскарининг вазмин қадамлари эшитилди.

Миледи, ўзини калит тешигидан кузатишяпти, деган хаёлда бир-икки дақиқа ўша ҳолатида қолди, кеин у секин бошини кўтарди-ю, юзига қайтадан ваҳимали таҳлика ва қаршилик ифодаси югурди. У эшик ёнига чопиб борди-да, қулоқ солиб турди, сўнгра дезага қараб қўйди, ундан нари кетиб, каттакон креслога чўкиб, ўйга толди.

XXI Офицер

Бу ўртада кардинал Англиядан бирор хабар кутар, лекин кўнгисиз ва таҳдидли хабарлардан бўлак ҳеч қандай дарак келмасди.

Гарчи Ларошел ҳалқада қисилиб қолган, гарчи қамал муваффақияти кўрилган тадбирлар шарофати, хусусан эса қайиқларнинг қамалдаги шаҳарга киришига тўсқинлик қилиб турган тўғон шарофати билан муқаррар туюлса-да, шунга қарамасдан, Людовик XIII билан Анна Австрийскаяни уриштиришга ортиқ ҳожат қолмаган эди, лекин герсог Ангулемский билан айтишиб қолган жаноб де Бассомперни яраштириши позим бўлган кардиналнинг кайфини бузиб, қирол лашкарларини зўр иснодга қолдириб, қамал ҳали яна кўп чўзилиши эҳтимоли бор эди.

Қиролнинг укасига келганда, у қамални бошлаб берди, холос, уни тугатиш ғамини эса кардиналга ташлаб қўйди.

Шаҳар ўз мерининг фавқулодда саботини юзхотир қилмасдан таслим бўлмоқчи эди ва шу боисдан ғапаён кўтаришга уриниб қўрди, лекин мер исёнчиларни осишига буюрди. Бу қатл энг қизиққон бошларни ҳам совутди-ю, улар ундан кўра очлиқдан супайиб қолган маъқул деб аҳд қилдилар: уларга бу хил ҳалокат дордаги ажалдан анча давомли ва анча бетайинроқ бўлиб туюларди.

Қамал этгувчилар ҳар замонда парошелликлар Бэкингем ҳузурига жўнатган чопарларни ёки Бэкингем парошелликлар ёнига юборган жосусларни тутиб олардилар. У ҳолда ҳам, бу ҳолда ҳам ҳукм қисқа бўлиб, кардинал «Осипсин», – деган биргина сўзни айтар эди. Қатлни томоша қилишга қиролни таклиф этардилар. Қирол истар-истамас юриб келар ва маросимни батафсил қўриш учун қулай жойга туриб оларди. Бу нарса унинг зерикишига ва ҳар дақиқа Парижга қайтиши мавзусида сўз юритишга монелик қилмаса-да, лекин барибир бу нарса ҳарна унинг кўнглини очар, кўпроқ бардош билан аламини ичига ютишга мажбур этардики, хуллас, чопарлару жосуслар бўлмаган ҳолда падари бузруквор ўзининг бор топқирлигидан қатъи назар жуда мушкуп аҳволда қолган бўларди.

Бироқ вақт ўтиб борар, парошелликлар эса бўш келмасдилар. Ҳужумкорлар қўлга туширган сўнгги чопар Бэкингемга мактуб олиб кетмоқда эди. Рост, мактубда шаҳар ниҳоятда ночор аҳволга тушиб қолгани маълум қилинарди, лекин унинг охирида: «Агар сизнинг кўмагингиз икки ҳафта ичида етиб келмаса, биз таслим бўламиз», – деган гап йўқ, балки шунчаки: «Агар сизнинг кўмагингиз икки ҳафта ичида етиб келмаса, то у етиб келар пайтга бориб биз ҳаммамиз очлигимиздан ўлиб кетамиз» – дейилган эди.

Хуллас, ларошелликлар ёлғиз Бэкингемга умид боғламоқда эдилар. Бэкингем уларнинг нажот фариштаси эди. Борди-ю, Бэкингемга умид боғлашга ҳожат қолмагани уларга аниқ маълум бўлиб қолганда эди, улар умидларига қўшиб матонатини ҳам бой бериб қўйиши турган гап эди.

Шу боисдан кардинал Англиядан Бэкингемнинг Ларошелга етиб келмаслиги хусусида хабарларни тоқати тоқ бўлиб кутарди.

Шаҳарни бир забт билан биратӯла босиб олиш масаласи қирол кенгашларида тез-тез муҳокама қилиниб турарди, лекин уни ҳамиша рад этардилар: биринчидан, Ларошел мустаҳкам кўринар, иккинчидан эса кардинал ўзи нималар деб юрганда ҳам французларнинг французларга қарши жанг қилишига тўғри кела-диган бу хил хунрезлик сиёсатда олтмиш йил орқага чекиниш бўлишига жуда яхши фаҳми етарди, кардинал эса, ҳозир таъбир қилишларича, ўз замонаси учун илфор киши бўлганди. Дарҳақиқат, Ларошелни тор-мор келтириш ва таслим бўлишга қўнгандан қўра ўлимига рози уч ёки тўрт минг гугенотларни ўлдириш 1628 йилнинг ўзида 1572 йилнинг Варфоломеев тунинга ҳаддан ташқари ўхшаб кетган бўларди ҳамда оқибат натижада ашаддий католик сифатида қиролнинг ўзи ҳам ҳаргиз ҳазар қилмаётган бу ноилож чора қўйидаги Ларошелни очлиқдан ўзгача йўл билан кўлга киритиб бўлмайди, деган дастакни рўкач қилгувчи қамалчи генераллар томонидан мудом рад этилиб келинарди.

Кардинал ўзининг даҳшатли вакиласи солаётган юрагидаги беихтиёр ғулғулани фориф қилолмасди: у ҳам ҳали илон, ҳали арслон бўлиб туюлгувчи бу аёлнинг ғалати хусусиятларини пайқаб қолган эди. Унга вакиласи хиёнат қилмадимиликан? Ўлиб қолмадимикин? Нима бўлганда ҳам кардинал уни етарли даражада яхши ўрганиб олган ҳамда билардики, у ўзининг манфаати учун ёки ўзига қарши ҳаракат қилиб юрибди-

ми, унга дўст ёки душманми бундан қатъи назар фагат агар бунга уни катта ғовлар мажбур қилиб қўйган бўлса, у бекор юрмаяпти. Бироқ бундай ғовлар қайдан ҳам пайдо бўлсин? Кардинал мана шунинг тагига етолмай доғда эди.

Дарвоқе, у миледига қаттиқ ишонарди, бунга асос ҳам йўқ эмас эди: бу аёлнинг ўтмиши фақат ўзининг алвон ридосигина ёпиб қолиши мумкин даҳшатли нарсаларни пинҳон тутишига унинг фаҳми етиб турарди ҳамда у ё бу сабабга кўра бу аёл унга содиқлигини сезиб турарди, зеро, ўзига таҳдид солаётган хавф-хатарга қарши ёлғиз кардиналдан паноҳ ва мадад топа олиши мумкин.

Хуллас, у урушни танҳо ўзи олиб боришга ва четдан мададни – баҳтли тасодифни кутганилариdek кутишга жазм қилди. У Парошеп аҳолисини очиқдан нобуд қилиши лозим машҳур тўғонни барпо этишда давом этарди. Шу нарса илинжида шунча даҳшатли фалокатларни ва шунча қаҳрамонона эзгуликларни ўз ичида жо этган баҳтиқора шаҳарни томоша қилган кўйи у ўзи Робеспернинг ўтмишдоши бўлгани каби ўзига ўтмишдош бўлмиш Людовик XI нинг сўзларини хотирга олди. Тристан⁵⁸ нинг ҳомийсининг қоидасини хотирга олди: «Хукмронлик қилмоқ учун бўлиб ташла».

Парижни қамал қилишда Генрих IV шаҳар деворларидан ошириб нон ва бошқа егулик озуқалар ташлашни буюрган эди; кардинал эса сардорларининг ҳатти-ҳаракатлари нақадар ноҳақ, худбин ва шафқатсизлигини парошепликларга уқтириб, шахсан ўзи битган мактубларни ташлаб туришга фармойиш берди. Бу сардорларда нон сероб бўлса ҳам, лекин улар аҳолига улашиб бермас эдилар; улар амал қилган қоида (уларнинг ҳам ўз қонун-қоидаси бўлган) шу эди-

⁵⁸ Тристан – Людовик XI даврининг давлат арбоби (XV аср).

ки – аёллар, чоллар ва ёш болалар ўлиб кетса фарқи йўқ, шаҳар деворларини мудофаа қилиш бурчи бўлмиш эркаклар соғлом ва бақувват қолсалар бас. Тўғри, у пайтга бориб бу қоида ҳали оммавий равишида татбиқ қилинмаганди, лекин аҳолининг унга қарши туришга ожизлиги оқибатидами, уларнинг фидойилиги оқибатидами у назариядан амалга ўтиб бўлган эди; кардиналнинг хуфия мактублари унинг шаксизлигига, ишончга путур етказди, мактублар эркакларга ўлимга маҳкум ёш болалар, аёллар ва мўйсафидлар, уларнинг ўғиллари, хотинлари ва оталари бўлишини, умумий офатни ҳамма кўрган тақдирдагина адопатлироқ бўлишини ҳамда у ҳолда бошга тушган умумий купфат аҳолини яқдил қарорларга олиб келажагини эслатиб турарди.

Бу хуфия мактублар худди уларни битган киши кутган таъсирини ўтказди: талай фуқароларни қирол армияси билан бир томонлама музокараларга бош қўшишга мойил қилди.

Лекин сўнг кардинал ўзи синовдан ўтказган воситанинг самараларини кўрган ва уни ишга соганидан қувониб турган бир пайтда Ларошел фуқароларидан бири қирол лашкарлари чизифидан ўтишнинг уддасидан чиқиб – ёлғиз худо билади, ўз навбатида кардиналнинг сергак назорати остида бўлган Бассомпер, Шомберг ва герсог Ангuleмскийларнинг эс-хушини у қандай қилиб ўғирлади экан, Ларошел фуқароларидан бирини айтяпмиз, шаҳарга тўппа-тўғри Портсмутдан кириб борди-да, у ерда нари борса бир ҳафтадан кейин сузиб кетишга шай турган ҳайбатли флотни кўрганини маълум қилди. Устига-устак: Бэкингем шаҳар ҳокимини Францияга қарши улуғ иттифоқ ниҳоят тузилажагидан ҳамда инглиз, империя ва испан қўшинлари Францияга бир йўла бостириб киражагидан воқиф этган эди. Бу мактуб шаҳарнинг жамики майдонларида оммавий равишида ўқилган, унинг нусхалари чорраҳаларда осиб ташланган ҳамда ҳаттоқи ўша

қирол армияси билан музокаралар бошлаганлар ҳам бу қадар тантанавор ваъда этилган мадад келгунча кута туришга қарор қилиб, уни узиб қўйган эди.

Бу ногаҳоний ҳол Ришелъеда илгариги хавотирларни қўзғатди-да, уни беихтиёр яна қўзларини денгизнинг нариги томонига тикишга ундаdi.

Бу орада ўзининг ягона ва чинакам раҳнамоси ташвишларидан узоқда бўлган қирол армияси шод-хуррам кун кечирмоқда эди. Егулик озуқа ҳам, пул ҳам қароргоҳда мўл-кўл эди; барча қисмлар бир-бирлари билан шўхлик ва турли эрмакларда рақобат қиласардилар. Жосусларни тутиб олиб уларни осмоқ, тўғонга ва денгизга қалтис сафарлар ўюштиromoқ, энг бемулоҳаза хуружлар қўзғамоқ ва уларни совуққонлик билан ижро этмоқ – мана армияни банд этган, очлик ва уқубатли мунтазирлик азобидаги парошепликлар туғул уларни сабр-тўзим билан безор қилгувчи кардинал учун ҳам узоқ кечган кунлар уларни андармон этган ишлар.

Кардинал бир оддий отлиқ сингари нуқул от миниб юргани-юрган бўлиб, ўзи Франциянинг ҳамма тарафидан чақиртириб олган муҳандислар томонидан ўзининг бевосита раҳбарлиги остида барпо этилгувчи, унинг назарида ёмон сусткашлик билан тикланаётган истеҳкомларга ўйчан назар ташларди. Агар кезиб юрган пайтлари де Тревиль полкининг битта-яримта мушкетёрига дуч келиб қолгудай бўлса, у гоҳида унга яқинроқ йўлар, диққат билан разм солар ва бизнинг тўрт дўстимизнинг бирортасини ундан таниб олмагач, ўзининг зукко назарини ва теран идрокини бўлак нарсаларга қаратарди.

Кунлардан бир кун шаҳар билан музокаралардан ортиқ умид қилмасдан ҳамда Англиядан ҳамон ҳеч хатхабар олмасдан ўлгудай хуноб бўлиб, кардинал ёлғиз Каюзак ва Па Удинер ҳамроҳлигида бирон-бир мақсадсиз, фақат бир оз айланиб келмоқ учун уйдан чиқди. У қумроқ соҳил бўйлаб сўнгсиз орзу-хаёлларга фарқ

бўлиб, поёни йўқ океанни томоша қилиб борарди. У шошмасдан адирга ўрлаб, нарироқда, иҳота қорасида бу мавсумда аҳёнда-аҳёнда мўралагувчи қуёш нурларида исиниб ётган теварагида эса бўш шишалар сочилиган етти кишига қўзи тушди. Бу одамларнинг тўрттасидан бири боягина олган мактубни эшитишга тарааддулланиб турган бизнинг мушкетёrimiz эди. Бу мактуб чунонам муҳим эдикни, улар шу мактубни деб ноғорага терилган карта ва соққаларга қарамай қўйишишганди.

Қолган учтаси похолга ўроғлик каттакон колиур шароби шишасининг оғзидан сақичини кўчириш билан овора эди: булар йигитларимизнинг хизматкорлари эдилар.

Кардиналнинг, айтиб ўтганимиздек, авзойи бузук эди, шу кайфиятида эса ҳеч нима унинг тундлигини ўзгаларнинг вақтичоғлигичалик ошиrolмасди. Устига-устак унинг қизиқ феъли бор эди: у мудом бошқаларнинг хурсандчилигига сабаб айни ўзини қайфуга солиб турган нарса деб хаёл қиласади. Каюзак билан Па Удинбергга тўхташни ишора қилиб, кардинал отдан тушди-да, қадам товушларини ўчиргувчи қум ва ўзини пана қилиб тургувчи иҳота туфайли ўзига ғоят қизиқарли туюлаётган суҳбатдан бир-икки оғиз гап эшитиб қоларман, деган умидда шубҳали улфатлар сари йўналди. У иҳотадан ўн қадам берида пайдо бўлиб, гасконликнинг талаффузини таниди, бундан ҳам илгарироқ, буларнинг мушкетёларлигини кўриб қолгани сабабли эса у қолган учтаси ўша ажралмас ошналар деб аталмишлар, яъни Атос, Портос ва Арамисларлигига ортиқ шубҳа қилмади.

Бу кашфиётдан унинг уларнинг суҳбатини эшитиб олиш истаги нақадар кучайиб кетганини тасаввур қилмоқ осон; унинг кўзлари ғалати тусга кирди-ю, у мушук юриш қилиб, иҳота ёнига писиб борди. Лекин ҳеч бир аниқ маъноси йўқ бир-иккита мубҳам товушларни илғагунча бўлмай, тўсатдан баланд қўпол хитоб

уни сескантириб юборди ва мушкетёрларнинг диққатини унга жалб қилди.

– Офицер! – бақирди Гримо.

– Оғзингизни очдингиз шекилли, ярамас! – тирсакларига суянган ва Гримога ғазабдан чақнаб кетган нигоҳини қадаган кўйи деди Атос.

Гримо ортиқ бир сўз ҳам қўшмади, фақат қўлини бигиз қилиб, бу ишора билан кардинал ва унинг маиятининг келганидан дарак бериб, ихота тарафга узатди, холос.

Бир сапчиб мушкетёрлар тикка турдиларда, эҳтиром билан таъзим қилдилар.

Кардиналнинг сиёқидан, жон-пони чиқиб кетган эди.

– Жаноб мушкетёрлар ўзларини пойлашни буюряптилар чоғи! – гап ташлади у. – Қуруқлиқдан инглизлар келмаяптими ишқилиб? Ёким мушкетёрлар ўзларини катта офицер деб гумон қиласптиларми?

– Зоти олийлари, – деб Атос жавоб берди, негаки умумий саросима ичидаги фақат у ўзини ҳеч қачон тарк этмайдиган ўша асл кибор сиполигию совуққонлигиги ни сақлаб қолган эди, – зоти олийлари, мушкетёрлар хизмат ўтамаган ёки хизмати тугаган пайтлари ичишади ва соқقا ўйнашади, улар ҳам ўзларининг хизматкорлари учун жуда юқори мартабали офицердирлар!

– Хизматкорлармиш! – тўнғиллади кардинал. – Бирор киши ўтиб кетаётганидан ўз соҳибларини огоҳ этиш буюрилган хизматкорлар хизматкор эмас, соқчи бўладилар.

– Падари бузрукворимиз, бироқ ўзингиз кўриб турибсиз, агар биз бу эҳтиёт чорасини кўрмаганимизда сизга ўз эҳтиромимизни билдириш ва бизга қилган иноятингиз учун, ҳаммамизни бирга қўшиб қўйганингиз учун ташакқурларимизни изҳор этиш фурсатини бой бериб қўйган бўлармидик. Д'Артанъян, – гапини давом эттириди Атос, – сиз боягина зоти олийларига

фурсатини топиб, миннатдорчилгингизни билдириш истагингиз хусусида гапириб эдингиз: фурсати келди, ундан истифода қилиб қолинг.

Бу гап таҳликали дамларда Атосни ажратиб тургувчи вазмини совуққонлик билан ҳамда гоҳи дақиқалар уни туғма қироллардан ҳам шукухлироқ қилиб юборгувчи ўта тавозе билан айтилди.

Д'Артанъян яқин йўлаб, бир-иккита ташакқурли сўзларни ғўлдиради, лекин бирпасда кардиналнинг хомуш нигоҳи остида гапи оғзида қолиб кетди.

– Барибир, жаноблар, – дея тилга кирди Ришеље афтидан, Атоснинг луқмаси унинг дастлабки ниятидан ҳаргиз айнитолмаганди. – Барибир жаноблар, оддий аскарларнинг ёлғиз имтиёзли қисмда хизмат ўташ афзалигига моликлиги важҳидан ўзларини кибор мансабдорлар қилиб кўрсатиб юришларини ёқтирамайман: улар ҳамма қатори интизомга риоя қилмоқлари шарт.

Атос, кардинал гапини охиригача гапириб олишига қўйиб берди-да, маъқул маъносида таъзим қилгач, жавоб қилди:

– Биз ҳеч нима билан интизомни бузмадик, деб умид қиласман, зоти олийлари. Биз шу тобда хизмат ўтаётганимиз йўқ ҳамда ўз вақтимизни ўз майлимизча ўтказишимиз мумкин деб ўйлабмиз. Мабодо, сиз, падари бузруквор бирор маҳсус фармойиш бериб бизни баҳтиёр этишни мақбул кўрсангиз, биз итоат этишга тайёрмиз. Ўзингиз кўриб турибсиз, зоти олийлари, – бу сўроқ тоқатини тоқ қила бошлаганлиги сабабли қовоғини солиб давом этарди мушкетёр, – биз салгина хавфу хатарга ҳам шай турмоқ учун ўзимиз билан яроғларимизни ҳам ола келганмиз.

У кардиналга устида карта ва соққалар ётган ноғора олдида чорпоя қилиб тикланган тўрт мушкетга ишора қилди.

– Кўнглингиз тўқ бўлсин, падари бузруквор, агар сизни шундай кам сонли майят билан яқин йўлашин-

гизни гумон қила олганимизда эди, – қүшимча қилди д'Артаньян, – биз истиқболингизга чиққан бўлардик.

Кардинал мўйлаб ва лабларини тишлиб турарди.

– Биласизларми, қуролланган ва хизматкорлар томонидан қўриқланган ҳолда шутобдагидек жамулжам бўлган пайтларда кимга ўхшайсизлар? – сўради кардинал. – Сизлар тўрт ифвогарга ўхшайсизлар.

– Мутлақо тўғри, зоти олийлари, – тасдиқлади Атос, – сиз падари бузруквор ўзингиз бир кун эрталаб қаноат ҳосил қилганингиздек, биз чиндан ҳам ифво қилияпмиз, фақат парошелликларга қарши.

– Э, жаноб сиёsatчилар, – ўз навбатида қовогини уйиб эътиroz билдириди кардинал, – сизларнинг мияларингизда, ўша мени кўриб яшириб қўйган мактуб сингари уларни ҳам ўқиши осон бўлганда эди, анчамунча сир-асрорнинг ечими топилиб қоларди.

Атоснинг юзлари қизариб, кардинал сари бир қадам босди.

– Биздан ҳақиқатан шубҳангиз бор, бизни сўроққа ҳам тутяпсиз, деган ўйга бормоқ мумкин, зоти олийлари. Агар шундай бўлса, падари бузруквор, путф айлаб изоҳ берсинлар, биз ҳам поақал нима йўл тутишини билиб оламиз.

– Хўш, бу ҳақиқатда ҳам сўроқ бўлса-чи? – эътиroz билдириди кардинал. – Манман деган одамларнинг бошига ҳам сўроқ тушган, жавоб ҳам беришган, жаноб мушкетёр.

– Мен падари бузрукворга бизни сўроқ қилсангиз ихтиёрингиз деб айтганимнинг боиси ҳам шу-да, биз жавоб беришга тайёрмиз.

– Сиз ўқиётган, сўнгра эса яшириб қўйганингиз қандай мактуб, жаноб Арамис?

– Аёл кишидан бу мактуб, зоти олийлари.

– О, мен тушунаман, – деди кардинал, – бу йўриғдаги мактублар хусусида оғиз очмаган маъқул. Бироқ уларни пирга қўрсатса бўлади, менинг маълумингиздек, диний рутбам бор, ахир.

– Зоти олийлари, – шу йўсин гапираётгани ҳолда бошини хавф остига қўяётгани учун янада даҳшатлироқ сиполик билан гап бошлади Атос, – бу мактуб аёл кишидан, лекин унга на Марион Делорм, на д’Егилон хоним имзо чеккан.

Кардиналнинг ранги бўздай оқарди-ю, кўзлари бемон ўтдан чақнаб кетди. У гўё Каюзак билан Ла Удинерга фармойиш бермоқчидай ўғирилди. Атос бу ҳаракатни илғаб қолди ва ўзларини ҳибсга олдириб ўтиришга сира рағбати йўқ уч дўстининг кўзлари қадалиб турган мушкетлар томон бир қадам ташлади. Кардинал тарафда уни ўзи ҳам қўшилиб уч киши, мушкетёрлар эса хизматкорлари билан бирга етти киши эдилар. Кардинал Атос билан унинг ўртоқлари ҳақиқатан ҳам алланима хусусида пинҳона тил бириткираётгандарни важҳидан ўйин янада қайта тенгсиз бўлади, деган мулоҳазага бориб қолди-да, ўзи ҳамиша шай тутгувчи кутилмаган бурилишларнинг бирига мурожаат этди: унинг бор-йўқ ғазаби табассумда эриди-кетди.

– Майли, бас, бас! – деди у. – Сизлар мард йигитларсиз: кун ёруғида мағрур, тун зулматида содик. Бирорларни жуда ўринлатиб эҳтиёт қилганингдан кейин ўзингни ҳам авайлашнинг ёмони йўқ. Жаноблар, ўша сизлар мени «Қизил кантархона» йўлида қўриқлаган тун ҳаргиз ёдимдан чиққани йўқ. Агар ўша мен ҳозир кетажак йўлда менга бирор ҳавф-хатар таҳдид солганда эди, менга ҳамроҳ бўлиб боришингизни сизлардан ўтинган бўлардим, лекин ҳеч қандай хатарнинг дараги йўқлиги сабабли шу ерда қолаверинг, шишаларингизни, ўйинингизни ва мактубингизни давом эттираверинг. Хуш қолинг, жаноблар!

Каюзак келтирган отга миниб, кардинал улар билан қўй силкиб хўшлашди-да, елдек учиб кетди.

Тўрт йигит то у ғойиб бўлгунча, чурқ этмасдан турган жойида қотиб, ундан кўз узмай турди.

Сўнгра улар кўз уришириб олишди.

Ҳаммасининг ҳафсаласи пир: дўстона хайр-маъзурга қарамасдан кардинал тутақиб кетганини улар тушиби турадилар.

Ёлғиз Атосгина ўзининг истиғноли, нуфузли табасуми билан жилмайиб туради. Кардинал уларни эшитолмайдиган, кўролмайдиган масофага йироқлашганидан кейин бирор кимсадан аламини олгиси келиб, жиғибийрон бўлиб турган Портос бақирди:

– Бу каллаварам Гримо кеч ўзига келди!

Гримо ўзини оқламоқчи бўлиб оғиз жуфтлаган эди ҳамки, Атос бармоғини кўтариб қўйди-ю, Гримонинг дами ичиди қолди.

– Сиз мактубни берган бўлармидингиз, Арамис? – сўради д'Артанъян.

– Мен бундай қарорга келиб тургандим, – ўзининг энг майин хуш товуши билан жавоб берди Арамис, – агар у талаб қилиб қолганда мен бир қўлим билан мактубни топширардим, бошқаси билан эса кардиналга қиличимни санчган бўлардим.

– Мен ҳам шундай деб тургандим, – деди Атос, – сухбатга арапашганимнинг боиси мана шу. Рости гап, бу одам эркак кишилар билан шу йўсин гаплашиб, жуда эҳтиётсизлик қиласи. Уни фақат аёллар-у, гўдаклар билан муомала қилиб юрган деб ўйлаш мумкин.

– Мұхтарам Атос, мен сизга қойилман, лекин пироварди-оқибат биз барибир ҳақ эмасмиз, – эътиroz билдири д'Артанъян.

– Қанақасига ҳақ эмасмиз! – дея аччиқланди Атос. – Биз нафас олаётган ҳаво кимга қарайди? Биз нигоҳларимизни қаратгувчи океан-чи? Биз ётган қум-чи? Сизнинг маъшуқангизнинг мактуби кимга тегишли? Нахотки кардиналга бўлса? Виждоним ҳаққи онт ичаманки, бу одам бутун жаҳон менинг измимда деб хаёл қилиб юрибди. Сиз унинг қошида туриб гарангсиб, кайфингиз учиб алланималар деб ғўлдирардингиз... Кўзингизга аллақачон Бастилия кўриняпти-ю, улкан Медуза сизни тошга айлантироққа шай турипти, де-

ган фикрга бориш мумкин эди. Хўш, айтингчи, ошиқ бўлиш – ифво қилиш деган гапми, ахир? Сиз кардинал қамоқхонага гумдан қилган аёлга ошиқсиз ҳамда уни кардинал қўлидан қутқариб олмоқчисиз. Сиз падари бузруквор билан ўйин олиб бормоқдасиз, бу мактуб – сизниг кузирингиз. Карталарингизни рақибга кўрсашиб на ҳожат? – Бу – одатдан эмас. Буни у топиб ола-версин, бош устига! Биз унинг ўйинини топяпмиз-ку, ахир!

– Дарҳақиқат, – маъқуллади д'Артанъян, – ҳамма гапларингиз мутлақо тўғри.

– Ундаи бўлса, ўтган нарсалар тўғрисида оғиз очил масин, Арамис ҳам бўласининг мактубини кардинал узуб қўйган жойидан ўқишида давом этаверсин.

Арамис чўнтағидан мактубни олгач, уч дўсти унга яқинроқ сурилди, хизматкорлар эса яна шиша атрофида уймаланишиб қолишиди.

– Сиз бир ё икки сатрини ўқидингиз, холос, – пуқма ташлади д'Артанъян, – бошидан бошлай қолинг.

– Бажону дип, – жавоб берди Арамис.

«Муҳтарам бўла, мен Стенага жўнаб кетишга журъат қиласман, шекилли, опам ўша ердаги маҳаллий кармелиткалар монастирига ёшгина чўри қизимизни жойлаштириб қўйган. Бояқиши тақдирига тан берди, ўз жонига жабр қиласдан бўлак жойда яшай олмаслигини у билади. Бироқ оилавий ишларимиз кўнглимиздагидек юришиб кетса, у бошига лаънат тошини ёғдириб ўзи қўмсаётган одамлар бағрига қайтади, шекилли, устига-устак уни доимо ўйлайди, буни ўзи ҳам билади. Ҳозирча эса у унча бебаҳт эмас: унинг бирдан бир истаги маҳбубидан мактуб олмоқ. Мен бухил ашёнинг монастир панжараларидан ўтиб кетиши осон эмаслигини биламан, лекин муҳтарам бўла, сизга исбот этганимдек мен анойилардан эмасман, бу юмушга бел боғлайман. Опам ўзи ҳақидаги садоқатли хайрли хотираларингиз учун сизга миннатдорчиллик билдиради. Бир пайт у жуда хавотирда эди, лекин энди

*тағин бирор көр-хол бўлмасин деб у ерга ўз маҳрами-
ни жўнатгач, кўнгли бирмунча таскин топди.*

*Хайр муҳтарам бўла, ўзингиз ҳақингизда иложи бо-
рича тез-тез, яъни ҳар замон бизга хат-хабар юбориш
имкони туғилган пайтда ёзиб туринг. Сизни ғойибона
ўпид,*

Мари Мишон».

– О, бирам миннатдорман сиздан, Арамис! – бақи-
риб юборди д'Артанъян. – Азизим Констанция! Ахий-
ри мен унинг дарагини топдим-а! У тирик, монастир
девори ичида, хавф-хатар хорижида, у Стенеда! Сиз-
нингча, Атос бу қаерда экан?

– Лотарингияда, Элзас чегарасидан бир-икки пе ич-
карида. Қамал тугаши билан биз у томонларга бир бо-
риб келсак бўлади.

– Бу ёғи оз қолди деб умид қилмоқ керак, – гап қис-
тирди Портос, – бугун эрталаб бир жосусни осишли,
у парошелликлар этикларининг кўнини еб кун кўряп-
ти, деб сўроқ берди. Агар кўнни еб тугатгач, тагчарми-
га ўтишади деб фараз қилинса, бундан кейин улар-
нинг куни нимага қолишини мен биламан... бир-би-
рини ямлаб ютиш қолади, холос.

– Бечора нодонлар! – у маҳаллар ҳозирги сингари
машҳур бўлмаса-да, лекин ҳозиргисидан қолишади-
ган жойи кам бир стакан ажойиб бордос шаробини
бўшатган кўйи деб қўйди Атос. – Бечора нодонлар!
Гўёки католик мазҳаби барча динлар ичида энг қулай
ва энг маъқули эмасдай!.. Лекин, ҳар қалай, – шароб-
ни ичиб бўлгач томоқ қириб қўйиб хуроса чиқарди у,
– улар барака топсинлар... Бироқ, азбаройи шифо, бу
нима қилганингиз, Арамис? – давом этди у. – Сиз бу
мактубни чўнтағингизга яширяпсиз-ку?

– Ҳа, – уни қувватлади д'Артанъян, – Атос ҳақ; уни
куйдириб юбормоқ керак. Дарвоқе, ким билсин, кар-
динал куқунни ҳам тилга киргизиш қудратига молик-
дир.

– Молик бўлса бордир-да, – деди Атос.

– Хўш, сиз ўзи бу мактубни нима қилмоқчисиз? – сўради Портос.

– Бу ёқقا келинг, Гримо, – буюрди Атос.

Гримо ўрнидан турди-да, итоат қилди.

– Беижозат гапга тушганингизнинг жазосига, дўстим, сиз мана шу бир парча қофозни еб юборасиз. Сўнгра бизга қилажак яхшилигингизнинг мукофотига сиз мана шу бир стакан шаробни ичиб қўясиз. Аввал, мана, сизга мактуб, уни яхшилаб чайнаб юборинг.

Гримо илжайиб қўйди ҳамда Атос лим-лим тўлдирган стаканга кўзларини қадаган ҳолда қофозни чайнаб ютиб юборди.

– Баракалпо! Қандингни ур, Гримо! – дея уни мақтаб қўйди Атос. – Энди эса стаканни олинг. Яхши, ташаккур айтмасангиз ҳам бўлаверади.

Гримо унини чиқармай бир стакан бордос шаробини ютиб юборди, лекин унинг самога тикилган кўзлари бу хуш машғулот асносида гарчи гунг бўлса ҳам жуда ифодали тип билан гапириб туради.

– Хўш энди, – деди Атос, – фақат мабодо кардиналнинг миясига Гримонинг қорнини ёриш фикри келиб қолмаса, биз ўзимизни ҳарна хотиржам тутиб юрсанк бўлаверади.

Бу оради падари бузруквор ўзининг ғамгин сайрини давом эттироқда ва мўйлаблари ортидан тўнфилемоқда эди:

– Бу тўрт оғайнининг менинг хизматимга ўтиши мутлақо зарур.

XXII

Тутқунликнинг биринчи куни

Франция соҳилларига назар ташлагач, бир зумга кўздан йўқотган миледимизга қайтайлик.

Биз уни тубсиз хомуш мулоҳазаларга, дарвозаси тагида деярли ҳар қандай умидаларини узиб тўхтаб қолган, жаҳаннамга ботган ҳолда қандай тарк этган

бўлсак, худди ана шундай ноилож аҳволда топамиз: у илк бор иккиланяпти, илк бор ваҳимага тушиб турибди.

Икки дафъа иқбол унга бевафолик қилди, икки дафъа ниятларини билиб қолиб унга хиёнат қилдилар, иккала ҳолда ҳам унинг муваффақиятсизлигининг сабабчиси, олло-таоло томонидан юборилган бўлса керакми, ёвуз руҳ бўлди: д'Артанъян уни – бу енгиб бўлмас ёвуз кучни енгди.

Унинг муҳаббатини хўрлади, унинг фурурини поймол қилди, унинг иззатталаб ниятларига панд берди, мана энди унинг баҳтига зомин бўлиб турибди, эркига тажовуз қиласпти ва ҳаттоқи жонига таҳдид соляпти. Булар етмагандай, у унинг паналаб юрган ниқоби ва уни шунчалар қудратли қилиб турган ҳимоя пардасининг бир бурчини кўтариб қўйди.

Д'Артанъян Бэкингемдан – уни эса ўзи илгарипари севган жамики нарсаларни ёмон кўрганидек кўрарга кўзи йўқ – қироличага тажовуз қилиб Ришелье бошига солаётган тўфон балосини нари қилди. У бирпасга умуман шу тоифа аёлларнинг эҳтироси сингари тишиқсиз йўлбарс ҳирси билан д'Артанъян ўзини де Вард деб танидди. Д'Артанъянга унинг даҳшатли сири маълум, у бўлса бу сирни кимки билиб қолса, ўша ҳаёти билан товон тўлайди, деб қасам ичиб қўйган. Ва, ниҳоят, ҳимоя ёрлиғи олиш насиб қилганда ҳамда унинг воситасида душмандан ўч олишга чоғланиб турганда эса бу ҳимоя ёрлиғини унинг қўлидан юлқиб олишди. Яна ўша д'Артанъяннинг ўзгинаси уни тутқунликда ушлаб турибди ва бирорта нахс босган Ботанибейга, Ҳинд океаннинг бирорта жирканч Тайбернига жўнатиб юборади.

Шак-шубҳа йўқ, буларнинг ҳаммаси д'Артанъяннинг шарофати билан унинг бошига тушди, бўлак ким уни шунчалар шарманда қила оларди! Ўзи бирин-кетин ифшо этган шу даҳшатли сирларнинг ҳаммасини порд Винтерга ёлғиз ўша маълум қилиши мумкин эди. Унинг

қайноғасини д'Артанъян танийди ва унга ёлғиз ўша ёзған бўлиши керак.

Миледининг ичида қанчалар нафрат жўш уриб ётибди!

У ўтли нигоҳини ҳувиллаб ётган хонанинг ичкари-сига тикиб, қимир этмай ўтирибди; туриб-туриб нафа-сига қўшилиб қўксидан бўғиқ фарёдлар отилиб чиқа-ди-да, кўтарилиб, пишқириб, мангув ва ночор алам сингари ўкириб устида кеккайиб турган шу хомуш қаср барпо этилган қояларга урилиб, парчаланиб ётган тўлқинларнинг шов-шувига жўр бўлади.

Шиддатли ғазаб яллиғидан ёришган унинг идро-ки Бонасе хонимга қарши, Бэкингемга қарши, ай-ниқса эса д'Артанъянга қарши қандай ажойиб, ис-тиқбол уфқига сингиб бораётган қасос режалари-ни топиб ётибди. Ҳа, лекин қасос олмоқ учун эркин бўлмоқ лозим, тутқунликда туриб қасос олиб бўлмайди. Эркин бўлиб олмоқ учун эса деворни ўпирмоқ, панжарани аррапаломоқ, полни қўчирмоқ лозим. Бу хил хуружларни сабр-тўзимли бақувват эркак киши ниҳоясига етказиши мумкин, лекин аёл нарса, яна безгаксимон ҳаяжон босган ҳолида му-ваффақиятсизликка маҳкумдир. Устига-устак бу нар-саларнинг ҳаммаси учун фурсатга – ойлар, йиллар-га эга бўлмоқ керак, унинг бўлса... унинг олдида ўзи-нинг ҳайбатли оғаси ва миражаби, айтмоқчи ўн ёки ўн икки кун вақти бор.

Лекин барибир, у эркак киши бўлганда эди, бир ури-ниб кўрган бўларди, омади келиб қолса ажаб эмас эди. Нега фалак матонатли қалбни мўртгина нозик ниҳол танга жойлаб, бундай хато қилди экан!

Хуллас, тутқунликнинг дастлабки дақиқалари даҳ-шатли эди: миледи асабий қаҳру ғазаб жазавасини боса олмасди, аёл ожизлиги табиатга сийлов берди. Лекин аста-секин у телбаларча ғазаб тутқаноғини жиловлаб олди, унинг бутун танасини ларзага сола-ётган асабий титроқ тинди, у купча бўлиб ётди-да,

ҳордиқ чиқаргувчи тинкаси қуриган илон каби күч йиға бошлади.

– Бўлди бас, бас-э! Мен ақлдан озибманки бунча жаҳлим чиқади, – назарида ўзини ҳам сўроқлаётгандай оташ нигоҳини акс эттирган қўзгуга ўзини солиб деди у, – шайтонга ҳай бермоқ керак: жазава заифлик аломати. Бунинг устига бу восита ҳеч қачон қўлимдан келмаган. Балким аёлларга муомала қилгандা кучни ишга солсан, менга баҳт кулиб боққан, мен ғалаба қилишим ҳам мумкин бўлармиди. Лекин мен эркаклар билан кураш олиб бормоқдаман ҳамда улар учун мен ҳаммаси бўлиб атиги ожиза аёлман. Аёл қуроли билан кураша қолайлик: менинг қудратим – менинг ожизлигимда.

Сўнг гўё ўзининг сермаъно ва серҳаракат рухсо-рига қандай ўзгаришлар бериши мумкинлигига қаноат ҳосип қилмоқчидаи, миледи афтини буришириб юборгувчи fazabdan тортиб то энг беозор, энг назоқатли ва энг жозибали табассумгача бўлган барча ифодаларга галма-гал киришга мажбур қилди. Сўнгра юзининг латофатини оширмоқ учун унинг моҳир қўплари сочларининг турмагини ўзгартира бошлади. Ниҳоят ўзидан тамоман кўнгли тўлиб, у шивирлади:

– Ҳали ҳеч нима қўлдан кетгани йўқ, мен ҳамон боягидай гўзалман.

Кеч соат саккизлар эди. Миледининг кўзи хонада турган каравотга тушди; бирмунча ҳордиқ нафақат мия билан фикрларни, балки ранг-рўйни ҳам жойига келтиради деб ўйлаб қолди. Кечки тамадди ҳақида айтилган гаплар унинг қулоғига чалинган эди. Унинг бу хонада турганига бир соатдан ошиб қолди ва ҳамаси ҳадемай таом келтиришлари лозим.

Асира вақтни зое кетқазишни истамасди ва шу бу-гуноқ, кечқурун ўзини қўриқлаш топширилган одамларнинг феъл-атворларини ўрганишга киришиб, бир ўсмоқчилаб қўришга қарор қилди.

Эшик тагида нур күринди; у қамоқ назоратчилари келганидан дарап берарди. Эндигина ўрнидан турган миледи шоша-пиша яна креслога ўрнашиб олди; унинг боши орқага ташланган, чиройли соchlари елкаларига ёйилган, фижим тўрлар остида кўкраги сал очилиб қолган, бир қўл сийнада, бошқаси эса шалвираб креслодан осилиб турарди.

Лўкидонлар тарақлади, эшик ошиқ-мошиқларида фичиллади-ю, оёқ шарпалари хонада эшитилди.

– Столни у ерга қўйинг, – деди кимдир.

Миледи Фельтоннинг овозини таниб олди.

Фармойиш бажо келтирилди.

– Шам келтиринг-да посбонни алмаштиринг, – давом этарди Фельтон.

Бу бир шахснинг ўзига икки марта берилган фармойиш миледини ўзини қўриқлагувчи кишилар, яъни аскарлар қарашиб турганига ишонтириди.

Бунинг устига Фельтоннинг фармойишлари у ўз қўл остидаги кишиларни бенуқсон итоатда тутишидан да-полат бергувчи унсиз бир шитоблик билан ижро этиларди.

Ниҳоят миледига ҳали бирор марта ҳам кўз ташла-маган Фельтон у томон ўгирилди.

– Э-э! У ухлаяпти, – деди Фельтон, – яхши, уйғонганда тамадди қилиб олади.

Фельтон эшик томон бир-икки қадам босди.

– Йўғе-эй, жаноб лейтенант, – дея Фельтонни тўхтатди миледи ёнига борган, саботи сардоричалик бўлмаган аскар, – бу аёл ухлаётгани йўқ.

– Қанақаси... ухлаётгани йўқ? – сўради Фельтон. – Хўш, у нима қипляпти?

– У беҳуш. Ранги жуда ўчган ҳам қанча қулоқ солмайин нафасини эшитмаяпман.

– Сиз ҳақсиз, – турган жойидан миледига бир қараб қўйиб ва унга бир қадам ҳам яқин келмай деди Фельтон. – Асирасининг беҳушланганини лорд Винтерга

хабар қилинг. Бу ҳол күзда тутилмаган, мен нима йўл тутишни билмайман!

Аскар ўз офицерининг фармойишини бажо келтириш учун чиқиб кетди. Фельтон тасодифан эшик олдида турган креслога ўтириди-да, лом-мим демасдан, қимир этмасдан кута бошлади. Миледи аёллар томонидан пухта ўрганилган улуф санъат – кўзни очмаган кўйи узун-узун киприклари остидан боқиш санъатини эгаллаган эди. У ўзига орқа ўгириб ўтирган Фельтонни кўрди: кўзини узмасдан ўн дақиқача унга қараб турди ҳамда бутун шу вақт асносида совуққон посбон бирор марта қайрилиб қўймади.

У ҳозир лорд Винтернинг келишини эслади-да, унинг ҳозирлиги ўз мирғазабига янги куч баҳш этишига фаҳми етди. Унинг биринчи тажрибаси ўнгидан келмади, у бунга ҳали қўлида талай чоралари мавжуд аёл сингари тан бериб қўя қолди, бошини кўтарди ва аста энтикиб қўйди.

Бу хўрсинишни эшитган Фельтон ниҳоят қайрилиб қаради.

– Ие, ана уйғониб ҳам қолдингиз хоним! – деди у. – Хўп, демак бу ерда ортиқ ишим қолмади. Бирор нарса зарур бўлиб қолса, қўнғироқ қилинг.

– Вой, худоё тавба-эй, бирам ёмон бўлдимки! – деб ўзи жувонмарг қилишга қасд қилган жамики кишиларнинг ҳаммасини ҳушини олгувчи қадим сеҳгарлариникисимон ширали овози билан шивирлади миледи.

У креслода қаддини ростлаб, ўзининг илгариги ҳолатидан ҳам жозибалироқ ва bemalopроқ бир тарзда ўтириб олди.

Фельтон ўрнидан турди.

– Сизга кунига уч маҳал емиш келтириб туришади, хоним, – деди у, – эрталаб соат ўнда, сўнгра кундуз соат бирда ҳамда кечқурун соат саккизда. Мабодо бу тартиб сизга маъқул келмаса, мен сизга таклиф этгандарим ўрнига сиз ўзингизнинг соатларингизни белги-

лашингиз мумкин, биз ҳам сизнинг раъйингизга қараб иш тутамиз.

– Лекин наҳотки шундай катта қоронғи хонада мен ҳамиша ёлғиз ўтирсам? сўради миледи.

– Шу атрофда истиқомат қилгувчи бир аёл чақирилган. Эртага у қасрга ташриф буюради ҳамда хузурингизда бўлишини хоҳлаган пайтингизда у ёнингизга кириб туради.

– Ташаккур сизга, – бўйин эгиб жавоб берди асира.

Фельтон хиёл таъзим қилди-да, эшик сари юрди. Айни у бўсағадан ҳатламоққа тарааддулданиб турган дақиқада миледининг беҳушлигини хабар қилиш учун юборилган аскарни эргаштириб даҳлизда лорд Винтер пайдо бўлди. У қўлида бурунаки туз солинган шиша ушлаб турарди.

– Хўш, нима гап? Бу ерда нималар бўляпти? – асиранинг аллақачон турганини, Фельтоннинг эса кетишга чоғланганини кўриб, кесатиб сўради у. – Бундан чиқди мархума тирилиб бўлипти-да? Азбаройи шифо, Фельтон, бўтам, сени фўр деб санаб комедиянинг биринчи пардасини намойиш қилаётганларини тушунмадингми ҳали, унинг ҳаммасини охиригача қўриш роҳатига биз шаксиз ноил бўламиз!

– Мен худди шундай деб ўйлаб эдим, милорд, – жавоб берди Фельтон. – Лекин ҳар қалай асира аёл бўлгани важҳидан унинг учун бўлмаса-да, ўз иззат-нафси учун ҳар бир сулукатли киши аёлга кўрсатиш шарт илтифотни кўрсатмоқчи эдим.

Миледи ларзага келди. Фельтоннинг сўзлари унинг қонини музлатмоқда эди.

– Хуллас, – қупа-қупа гапга тушди лорд Винтер, – бу усталик билан ёйиб ташланган чиройли сочлар, бу оппоқ бадан-у хумор қарашлар сени ҳали мафтун қипмадими, тош юрак?

– Йўқ, милорд, – деб поқайд жавоб берди йигит, – гапимга ишонинг, мени йўлдан оздирмоқ учун аёл ҳий-

лалари-ю, аёллар таманносидан ортиқроқ бир нима даркор.

– Ундаи бўлса, жасур лейтенантим, қўйиб берайлик миледи бўлак восита ахтариб кўрсин, ўзимиз эса бо-риб кечки тамаддимизни қилайлик. О, хотиржам бўл унинг ҳунари мўл, комедиянинг иккинчи пардаси биринчисидан кейин кўп пайсалга солинмайди.

Шу сўзлар билан лорд Винтер Фельтонни қўлтиқ-лаб олди-да, кула-кула уни бошлаб кетди.

– О, сенга даркор нарсани мен топаман, – тишлари орасидан шивирлади миледи, – кўнглингни тўқ қила-вер, шўринг қурғур ношуд роҳиб, энди тухумдан чиқ-қан бадбаҳт аскар! Сен ўзи ҳарбий сарупода эмас, жуб-бада юрсанг бўларди!

– Дарвоқе, – бўсағада тўхтаб деди лорд Винтер, – эҳтиёт бўлинг, бу муваффақиятсизлик иштаҳангизни бўгиб қўймасин: жўжа билан балиқдан тотиб қўринг. Виждоним ҳаққи онт ичаманки, мен уни заҳарлашни буюрмаганман. Мен ўзимнинг ошпазимдан мамнунманд ҳамда у менинг кетимдан мерос пойламаётгани сабабли унга бўлган ишончим тўла ва чексиз. Хуш қолинг, муҳтарама синглим! Сизнинг яна беҳушлангунингиз-ча!

Буниси миледининг бардошидан ортиқ эди; у жон ҳолатда креслони қўллари билан чанглаб қолди, тишларини фижирлатди ҳамда лорд Винтер билан Фельтон ортидан ёпилаётган эшикнинг ҳаракатини қўзлари билан кузатиб турди. Танҳо қолганда эса уни яна ҳасрат қамраб олди. У столга қаради ва ялтираб турган пичоққа қўзи тушиб, стол сари отилди-ю, пичоққа маҳкам ёпишди; лекин қаттиқ панд еб қолди: пичоқнинг тифи эгилувчан қумушдан бўлиб учи тўмтоқ эди.

Зич ёпилмаган эшик орқасида қаттиқ қаҳқаҳа янгради-да, эшик яна очилди.

– Ха-ха! – хитоб қилди лорд Винтер. – Ха-ха-ха! Кўряпсанми, жон Фельтон, кўряпсанми, мен сенга

нимадеб эдим: бу пичоқ сенга аталган эди, у сени ўлдириб қўйган бўларди. Биласанми, бу унинг зийнатларидан бири: у ёки бу йўл билан ўзига ҳалал бераётган одамлардан қутулиш. Борди-ю, сенинг гапингга кирганимда, унга ўткир пўлат пичоқ беришга йўл қўйганимда борми, Фельтоннинг куни битарди: у сени сўйиб қўйган бўларди, сендан кейин эса бизларнинг ҳаммамизни. Бир қарагин-а, Джон, у пичоқни ишлатишга қандай уста.

Ҳақиқатан ҳам миледи жон ҳолатда қисилган қўлида бу ҳужум қуролини ҳали ушлаб турарди, лекин бу ёмон ҳақорат унинг қўлини бўшатишга мажбур қилди, унинг кучини ва ҳатто иродасини олиб қўйди.

Пичоқ полга тушиб кетди.

– Сиз ҳақсиз, милорд, – миледининг юрак-юрагидан ўтиб кетган чуқур нафрат оҳанги билан гапирди Фельтон, – сиз ҳақсиз, мен янглишган эканман.

Икковлон яна чиқиб кетишиди.

Бу дафъа миледи биринчи галгидан қўпроқ диққат билан қулоқ тутиб турди ҳамда улар йироқлашмагунча ва қадам товушлари даҳлиз ичкарисида тинмагунча пойлаб турди.

– Мен хароб бўлдим! – шивирлади у. – Худди бронза ёки гранит ҳайкал каби менинг ҳийлаларим кор қилмайдиган одамлар ҳукмидаман. Улар мени ёддан билишади ҳамда менинг ҳеч қандай қуролим уларга ўтмайди. Лекин барибир бу ишларнинг ҳаммаси улар қарор қилгандай барҳам топишига йўл қўймаслик керак.

Ҳақиқатан ҳам миледининг сўнгги мулоҳазаси ҳамда унинг ғайришуурый равишда яна умидворликка қайтиши кўрсатиб турганидек на ваҳима, на тушкунлик бу мустаҳкам қалбни узоқ банд этмасди. Миледи стол ёнига ўтириб ҳар турли таомлардан татиб кўрди ва пича испан шаробидан ичди-да, ўзининг бутун қатъияти қайтиб келганини ҳис этди.

Ётиш олдидан у ўз ҳамсуҳбатларининг сўzlари, хатти-ҳаракатлари, имо-ишоралари, заррача ҳаракати ва

ҳатто уларнинг суқутини ҳам ҳаммасини ҳар томонлама таҳлил қилиб, муроҳаза қилиб, шарҳлаб ҳамда ўрганиб бўлди; бу моҳирона ва пухта тадқиқотларнинг натижаси шу бўлдик, унинг икки жафокоридан Фельтоннинг ҳар қалай қўнгли бўшроқ деган ишонч туғилди. Хусусан, бир жумла ҳадеб асиранинг хотирасига қайта-қайта келарди: «Борди-ю, сенинг гапингга кирганимда...» – деб айтди Фельтонга лорд Винтер.

Модомики лорд Винтер унинг гапига кирмаптими, демак, Фельтон миледини ёқлаб гапирибди.

«Бинобарин бу одамда менга нисбатан раҳм-шафқатнинг ақалли хира учқуни бор, – таъкидларди миледи, – бу учқундан мен унинг ичини повуллатиб, олов қалайман. Хўш, лорд Винтер бўлса мени билади, у мендан қўрқади ҳам, башарти бир кун келиб унинг қўлидан қутулиб кетиш насиб қиласа, мендан нима умид қилиши мумкинлигига унинг ақли етади, шу боисдан уни таслим қилишга уринишнинг ўзи беҳуда гап... Мана Фельтон – бутунлай бошқа гап – у гул йигит, қўнгли пок, тавфиқли ҳам қўринади, уни йўлдан урса бўлади».

Сўнг миледи ётди-ю дудоқларида табассум билан уйқуга кетди: уни уйқуда ётганда қўриб қолган киши бу ёшгина қиз-у, тушига қутилажак байрамда унга оро бергувчи гулчамбар киряпти, деган хаёлга бориши мумкин эди.

XXIII

Тутқунликнинг иккинчи куни

Миледининг тушига д'Артаньяннинг ахийри унинг қўлига тушгани ва ўзи унинг қатл маросимида иштирок этаётгани кириб ҳамда лабларидаги бу ширин табассумга жаллод ойболтаси остидан сачраб чиққан ирганч қон туси сабаб бўлган эди.

У илк бор пайдо бўлган илинждан аллаланган банди сингари ухларди.

Эрталаб унинг хонасига киргандарида у ҳали ўринда эди. Фельтон даҳлизда қолди; у ўзи кечаги кун айтган ва боягина етиб келган аёлни бошлаб келган эди. Бу аёл хонага кирди-да, миледининг ёнига йўлаб ўз хизматларини таклиф этди.

Миледи асли жуда рангпар эди ҳамда ранг-рўйи уни биринчи бор қўриб турган одамга панд бериши мумкин эди.

– Мени безгак тутяпти, – деди у, – шу узун тун бўйи бир зум ҳам кўзим илинмади, мен ёмон азобда қолдим. Бу ерда кеча қилган муомалаларидан кўра яхшироқ одамга ўхшаб манзират қиласизми-йўқми менга? Дарвоқе: бор-йўқ ўтингчим – ўрнимдан қўзгалмасликка ижозат берсалар бўлди.

– Табиб чақирсан нима дейсиз? – сўради аёл.

Фельтон чурқ этмасдан бу суҳбатни тинглаб турарди.

Миледи ўз атрофида одам қанча кўп бўлса, раҳми ни келтириши мумкин кишилар сони ҳам шунча кўпаяди, порд Винтернинг назорати ҳам шунча кучаяди, деган андишага бориб қолди; ҳам бунинг устига табиб унинг касалини сохта деб эълон қилиши мумкин, миледи эса биринчи ўйинни ютқазиб қўйгач, иккинчисини ҳам ютқазишини истамасди.

– Табибга одам юборишми? – деб айтди у. – Нечун? Бу жаноблар менинг касалимни майнавозлик деб эълон қилдилар. Бугун ҳам шубҳасиз ўша гап бўларди: ахир, кечаги қундан бери улар табибни ҳам огоҳ этишга улгурганлар.

– Унданай бўлса, – дея гапга арапашди тоқати тоқ бўлган Фельтон, – ўзингиз айтинг, хоним, қандай даволанмоқчисиз?

– Вой тавба-эй, қандайлигини мен билармишманми? Мен тобим йўқлигини ҳис қиласпман, вассалом. Менга нима берсалар ҳам майли, менга барибир.

– Боринг, бу ерга порд Винтерни таклиф этинг, – буюорди бу туганмас шикоятлардан зерикиб кетган Фельтон.

– Йўқ, йўғ-эй! – қичқириб юборди миледи. – Йўқ, уни чақирманг, ёлвораман сизга. Мен ўзимни яхши ҳис қиляпман, менга ҳеч ниманинг кераги йўқ, уни чақирмасангиз бўлди!

Бу хитобга у шунча ҳарорат, шунча ўтинч жо қилдики, Фельтон беихтиёр бўсағадан ҳатлаб ўтиб биринки қадам босди.

«У ҳузуримга кирди», – кўнглидан кечирди миледи.

– Бироқ, хоним, – деди Фельтон, – агар чиндан тобингиз бўлмаса биз табибга одам юборамиз, борди-ю, бизни лақиплатадиган бўлсангиз, илож қанча ўзингизга қийин, лекин ҳеч бўлмагандан ўзимиздан гинамиз қолмайди-ку.

Миледи ҳеч нима деб жавоб қилмади ва мўъжаз бoshини болишга тиқиб, кўз ёши қила бошлади.

Фельтон ўзининг одатдаги бепарволиги билан бир нафас унга қараб турди; сўнгра дарднинг чўзилиб кетиш хавфи борлигини кўриб чиқиб кетди. Аёл унинг изидан чиқди. Лорд Винтердан дарак йўқ эди:

«Ақлим ета бошлиётганга ўхшайди!» – беҳудуд қувонч билан ўзича гапирди миледи ва ўзини кузатиб турганлар бўлишини эҳтимол қилиб уларнинг ҳаммасидан бу ички мамнуният ҳовуруни яширмоқ учун қўрпага бурканиб олди.

Икки соат ўтди.

«Энди касалликнинг тугаш пайти келди, – қарор қилди миледи, – ўрнимиздан турайлик-да, шу бугуноқ бирор нарсага эришишга ҳаракат қилайлик. Менинг фақат ўн куним бор, уларнинг иккинчиси ҳам бугун кечқурун тугайди».

Эрталаб миледининг хонасига киришганда унга ноңушта келтирдилар; тез орада дастурхонни йифиштиргани келишларига ҳамда шунда миледи яна Фельтонни фаҳм этди.

Миледи янгишмади: Фельтон тағин ташриф буюрди ва миледи овқатга қўл тегиздими-йўқми, бунга заррача парво қилмасдан одатда тузатилган ҳолда кел-

тирилгувчи столни хонадан олиб чиқиб кетмоққа фармойиш берди.

Аскарлар чиқиб кетаётганида Фельтон уларни олдинга ўтказиб юборди-да, ўзи хонада ҳаяллаб қолди; унинг қўлида китоб бор эди. Соҳибжамол, рангпар маъсума бўлиб камин ёнидаги креслога ёнбошлаган миледи бу ҳолатида машаққатли ўлимини кутаётган мўътабар ҳур қиз эди бамисоли.

Фельтон унинг ёнига борди.

– Лорд Винтер – у худди сиз сингари католик, хоним, сизга ўз черковингиз расм-руsumларини фош қилиш ва унинг ибодатларига қатнаш имкониятидан маҳрумлигингиз сизга малол келиши мумкин деб ўйлаб қолди. Шу боисдан кунда ўз дуоларингизни ўқиб туришингизга у киши розилик билдириди. Уларни шу китобдан топасиз.

Фельтоннинг миледи ёнидаги столчага китобни қай алфозда қўйганини, «Ўз дуоларингиз» сўзларини қай йўсинда гапирганини ҳамда уларга қандай истиғноли табассумини илова қилганини кўриб, миледи бошини кўтарди-да офицерга кўпроқ эътибор билан термилди.

У шу пайт унинг соchlарининг сипо оройишидан, устбошларининг меъёрдан ортиқ соддалигидан унинг мармардай силлиқ, лекин шунингдек, жиiddий маънодан холи манглайдан, унинг сиймосида у ўша ўзи қирол Яков саройида каби Варфоломеев туни хотирасидан ҳам тап тортмасдан гоҳи пайлар паноҳ ахтариб борган француз қироли саройида ҳам ўзи учратиб юрган ўша сўхтаси совуқ пуританларнинг бирини таниб қолди. Унга поп этиб, фақат доҳиёна кишиларга хос табаддул онларида, уларнинг тақдирни уларнинг ҳаёти ҳал бўлаётган тангдақиқаларда бўладиган ногаҳон илҳом келди.

Бу иккита – «ўз дуоларингиз» деган сўз ва Фельтонга ташланган юзаки назар миледига у шу тобда айтажак сўзларнинг бутун аҳамиятини миледига бирдан ойдинлаштириб берди.

Ўзига хос ўткир зеҳн шарофати билан ўша сўзлар бирпасда унинг миясига келди.

– Менми? – ўзи ёш офицер товушида пайқаган истиғнога ҳамоҳанг истеҳзо билан деди у. – Мен, тақсир... менинг дуоларим? Лорд Винтер бу ахлоқсиз католик, менинг у билан бир мазҳабда эмаслигимни жуда яхши билади. У менга қўймоқчи бўлаётган тузоқ бу.

– Хўш, сиз қай мазҳабдасиз, хоним? – ўзини идора қилиш уқувига қарамасдан таажжубини тўла яширишни эплаёлмай сўради Фельтон.

– Мен уни, – ясама шавқ билан деди миледи, – ўз эътиқодим жабрини хўп тортиб бўлган куни айтаман.

Фельтоннинг нигоҳи миледига шу биргина жумласи билан у ўз уринишларида нақадар илгари сурилиб олганини ошкор этди.

Бироқ ёш офицер бир сўз ҳам қотмади, қилт этган ҳаракат ҳам қилмади, ёлғиз нигоҳигина фасоҳат билан гапириб турарди, холос.

– Мен душманларим қўлидаман! – ўша ўзи пуританларда кўриб қолган кўтаринки руҳда гапини давом эттирди миледи. – Ўзимни тангрига топшириб қўйгандман! Тангрим мени ё омон қолдиради, ё унинг ўйлида ҳалок бўламан. Менинг жавобим шу, уни лорд Винтерга етказишингизни мен илтимос қиласман. Бу китобни эса, – дея дуолар китобига бармоғи билан ишора қилиб, лекин гўё тегиб кетса ҳаром бўлиб қолишдан қўрққандай, унга қўл урмасдан қўшимча қилди у, – қайтариб олиб кетишингиз ҳамда уни ўзингиз истифода қилишингиз мумкин, сиз, шак-шубҳа йўқки, лорд Винтерга икки карра шериксиз, зеро, зулм борасида шерик, шаккоклик борасида ҳам шерикдир.

Фельтон ҳеч нима деб жавоб бермади, китобни ўша ўзи намоён қилган ижирғаниш туйфуси билан олдида, ўйга чўмид йироқлашди.

Кеч соат бешларда лорд Винтер келди. Миледининг бутун кун бўйи ўзининг кейинги хатти-ҳаракатини пухталаб ўйлаб олмоқ учун етиб ортгудай вақти бор эди.

У қайнағасини ўзини батамом тутиб олган аёл сингари қабул қилди.

– Чамаси, – миледининг қаршисидағи креслога ёзи-либ ўтириб олиб ва оёқларини камин олдидағи гиламга бемалол узатиб юбориб, гап бошлади барон, – чамаси, сал муртадлик қилиб қўйибмизми?

– Бу билан нима демоқчи бўляпсиз, муҳтарам афандим?

– Мен айтмоқчиманки, ўша сиз билан сўнгги дафъа кўришганимдан бери маслагингизни алмаштириб юборибсиз. Учинчи – протестант эрга теккан бўлманг тағин?

– Гапингизга изоҳ беринг, милорд, – нуфузли бир тарзда гапирди асира, – сизга маълум қилиб қўяйки, сўзларингизни эшитяпман-у, лекин маънисига етмаяпман.

– Хўп, демак, сиз бутунлай динсиз экансиз, бу менга ҳатто қўпроқ манзур, – кесатиб эътиroz билдирид лорд Винтер.

– Албатта, сизнинг қонун-қоидаларингизга шу қўпроқ мос келади, – совуққина гап ташлади миледи.

– Э, сизга эътироф қилсам, бунисини менга мутлақо фарқи ийк!

– Борди-ю, сиз ҳатто ўзингизнинг эътиқод масала-ларига поқайдлигинингизни тан олмаганингизда ҳам ишратпарастлигингиз ва ўзбошимчалигингиз сизни фош этиб қўйган бўларди.

– Ҳим... ишратпарастликни гапириб қолдингизми, Мессалини хоним, леди Макбет! Ё мен тузук-қуруқ эшитолмадим, ё азбаройи шифо, сиз безбетларнинг ноёб хилидансиз!

– Бу гапларингизнинг боиси шуки, бизни тинглаб турганларини биласиз, – совуққина гапирди миледи, – ҳамда ўз назоратчи ва жаллодларингизни менга қарши ўчакишириб қўймоқчисиз.

– Назоратчиларними? Жаллодларними?.. Ана холос, хоним! Сизнинг авжингиз баланд-ку, кечаги комедия

буғун трагедияга айланиб боряпти. Дарвоқе, бир ҳафтадан сүнг қаерда бўлишингиз лозим бўлса, ўша ерда бўласиз ҳамда мен ниятимга етаман.

– Шармандали ният! Бетавфиқ ният! – ўз ҳакамини бетидан олаётган бир қурбон талвасасида гапирди миледи.

– Худо ҳаққи назаримда бу бузук ақлдан озяпти! – деди порд Винтер ва ўрнидан турди. – Хўп, етар, бир ўзингизни босиб олинг-чи, пуритан хоним ёки мен сизни қамоққа солишни буюраман. Онт ичишга тайёрман, бу миянгизни айнитаётган менинг испан шаробим бўлса керак. Дарвоқе, хавотирланманг: бундай кайфнинг хавфи йўқ ҳамда фалокатли оқибатларга олиб бормайди.

Порд Винтер у даврда ҳатто олий жамият кишиларига ҳам юқсан расмни қилиб сўкина-сўкина чиқиб кетди.

Фельтон ҳақиқатан ҳам эшик орқасида бутун суҳбатни оқизмай-томизмай тинглаб турарди.

Миледи буни фаҳмлади.

– Ҳа, жўна, жўна тезроқ! – қайнағасининг изидан шивирлади миледи. – Сен учун фалокатли оқибатлар ҳаяллаб қолмайди, лекин сен нодон буни фақат уларга чап беришнинг иложи қолмагандан кейин пайқайсан!

Яна жимжит бўлиб қолди. Орадан икки соат ўтди. Аскарлар кечки овқат қелтиришди-да миледининг дуо ўқиётганини, унинг иккинчи эрининг хизматкори ашаддий пуритан ўргатиб қўйган дуоларни айтиб баланд овоз билан ибодат қилаётганини кўрдилар. У худди жазава тутгандай ўзининг ён-верида кечаётган нарсаларга ҳатто эътибор ҳам қилмасди. Фельтон унга халал бермасликни ишора қилди ва ҳамма нарса тахт қилингандан сўнг аскарлар билан бирга шовқинсиз чиқиб кетди.

Миледи ўзини дарчадан кузатишлари мумкинлигини биларди, у шу боисдан ўз дуоларини охиригача

ўқиди-ю, унга эшиги тагида юрган соқчининг юришлари үзгачароқ эшитилди ва гўё у қулоқ солаётгандай туюлиб кетди.

Бу кеч унга ортиқ ҳеч нима даркор ҳам эмас эди, у ўрнидан туриб стол ёнига ўтириди-да, бир оз овқатланган бўлди-ю, фақат сувдан ичди.

Бир соатдан сўнг аскарлар столни олиб чиқиб кетгани келишди, лекин миледи бу гал уларга Фелтон ҳамроҳ эмаслигини пайқади.

Бундан чиқди у миледини бот-бот кўриб туришдан чўчиб қолган эди.

Миледи деворга ўгирилиб олди-да, қулимсираб қўйди: бу табассум шундай бир тантанани ифода қилиб турардики, уни фош қилиб қўйиши мумкин эди.

У яна ярим соат кутди. Кўхна қасрда сукунат ҳукм сурар, фақат қирғоққа урилиб ётган тўлқинларнинг азалий шовқинидан океаннинг поёнсиз нафаси эшитилиб турарди. Ўзининг соф ва ширали қўнфироқдек овози билан у пуританларнинг севимли псалмининг биринчи бандини қўйлай кетди:

*Кулфатларга йўллайсан, тангри,
Синамоқ-чун иродамизни.
Сўнг самовий баҳт ато этгунг
Ким бардошда тобласа ўзни.*

Бу шеърлар такомилидан жуда йироқ эди, лекин маълумки, пуританлар поэтик маҳоратлари билан мақтана олмасдилар.

Миледи кўйларди ва қулоқ соларди. Соқчи унинг эшиги тагида таққа тўхтаб қолди: бундан миледи ўзининг хониши қандай таъсир қилгани тўғрисида хулоса чиқариб олмоғи мумкин эди.

У таърифдан ташқари ҳарорат ва иштиёқ билан кўйлашда давом этарди; унинг назарида товушлар пештоқлар остида йироқларга таралаётгандай ва сехру жоду сингари мирғазабларининг юрагини сел қила-

ётгандай эди. Бироқ ашаддий католиклиги бегумон соқчи бу жодуни ўзидан қоқиб ташлади-да, эшик оша бақириб берди:

– Жим бўлсангиз-чи, хоним! Сизнинг ашулангиз худди мотам қуий сингари юракни сиқиб юборди, агар гарнizonда туриш роҳатидан ташқари бу хил нарсаларни ҳам эшлишига тўғри келса, бунга сира тоқат қилиб бўлмайди.

– Жим! – жеркиб буюрди аллаким, миледи эса Фельтоннинг овозини таниди. – Нега ўзингизга дахли йўқ ишга суқиляпсиз, сурбет? Сизга бу аёлнинг куйлашига ҳалал бериш буюрилганми, ахир? Йўқ, сизга уни қўриқлаш топширилган, агар у қочишни хаёл қилса, уни отиш тайинланган. Уни қўриқланг; агар у қочиб кетмоқчи бўлса, ўлдиринг, лекин сизга берилган фармойишдан чекинманг.

Худди чақмоқ чақини мисол таърифга сифмайдиган оний қувонч ифодаси миледининг чехрасини ёришириб юборди-ю, ўзи бир сўзини ҳам қочирмаган бу суҳбатни гўё эшишмагандай, асира шу замон ўз овозига товушнинг бор фазлу камолини, унга иблис ато этган бутун жозибани ва бутун дипрабо нафосатни жо қилиб куйлаб кетди:

*Тоқат қанча бўлса-да душвор,
Тутқунлиг-у, занжирабандлиқда,
Навқирон қалб, дуо сеҳри бор –
Ситамларга юзма-юз, якка.*

Миледининг фавқулодда баркамол ва жўшқин эҳтирос билан суфорилган овози псалмнинг қўпопроқ, қовушмаган шеърларига шундай сеҳрли қудрат ва шундай фасоҳат бахш этардики, бундайини энг ҳовлиқма пуританлар ҳам ўз оғаларининг хонишларида камдан-кам топардилар. Улар ўз тасаввурининг бутун ҳовури билан қўшиқларига пардоз берсалар-да, Фельтон гўё пахча чўғ пеҷдаги уч яҳудий ўсмирни овутаёт-

ган малакнинг хонишини эшитаётгандай бўлмоқда эди.

Миледи давом этарди:

*Масъуд кунлар яқиндир, тангри,
Ишончимиз эмас омонат.
У чоқ сабот алдаса ҳамки,
Ўлим, шараф тожи этмас хиёнат.*

Мафтунгар фусун соҳибаси бутун қалбини жойлашга ҳаракат қилган бу шеър ёш офицер қўнглидаги саросимани поёнига етказди; у эшикни шартта очди-да, миледи қаршисида ранги ўчган, лекин кўзлари доимгидек бежо, ёниб турган ҳолда намоён бўлди.

– Нега сиз бундай куйлайсиз, – дея гапирди у, – яна бундай овоз билан?

– Кечирасиз, – мулойим жавоб берди миледи, – менинг хонишларим бу хонадонда ўринсизлиги хаёлимдан кўтарилибди. Мен сизнинг имонингизга тил теккизган бўлишим мумкин, лекин сизга қасамёд қилиб айтаманки, мен буни қасдан қилганим йўқ. Балким катта бўлса ҳам ихтиёrsиз гуноҳимдан ўтинг.

Шу дақиқада миледи бирам гўзал эдики, ундаги соҳта тавфиқли ҳаяжон унинг юзига бирам илоҳий истара бериб турардики, унинг жамолидан кўзлари қамашган Фельтонга боягина ўзи хонишини эшитган хаёлий фариштани кўриб тургандай туюлиб кетди.

– Ҳа, ҳа, – жавоб берди у, – ҳа, сиз қалъада истиқомат қилгувчиларни хижолат қилиб қўяётирсиз, ҳаяжонга солаётирсиз.

Шўрлик мажнун ўз сўзларининг пойма-пойлигини ўзи пайқамасди, миледи эса бу орада унинг қалбининг туб-тубларига назар солишга уринарди.

– Мен ортиқ куйламайман, – товушига қўлидан келган энг беозор ифода бериб, қадди-бастига қўлидан келган энг итоаткор тус бериб, кўзларини ерга тиккан кўйи деди миледи.

– Йўқ, йўқ, хоним, – эътиroz қилди Фельтон, – факат секинроқ куйланг, айниқса тунлари.

У шу сўзлар билан асирага нисбатан совуққонлигини узоқ сақлаб туришга ўзининг қурби етмаслигиги сезиб, хона ташқарисига отилди.

– Яхши қилдингиз, жаноб лейтенант! – деди аскар.
– Унинг хониши кўнглингни алғов-далғов қилиб ташлайди. Дарвоҳе, бунга тез кўнишиб қоларкансан – унинг овози бирам ажойиб!

XXIV

Тутқунликнинг учинчи куни

Фельтон ташриф буюрди, лекин оддинда яна бир қадам босиш турарди: уни тутиб қолиш ёки тўғрироғи шунга эришмоқ керак эдикни, токи унинг ўзи қолишни ихтиёр этсин, миледи эса бунга қандай восил бўлишни ҳам жуда мужмал тасаввур қиласарди.

Бундан кўпроқ нарсаларга етишмоқ лозим эди: у билан гаплашиш имконига эга бўлмоқ учун уни тилга киришга мажбур этмоқ зарур эди – ўзининг энг катта жодулари инсон тилидан тортиб то фаришталарча хонишгача бўлган барча оҳангларга жуда усталик билан киргувчи ўз товушида пинҳонлигини миледи жуда яхши биларди.

Бироқ бу фусунларнинг ҳаммасига қарамасдан миледи мубаффақиятсизликка учраши мумкин эди, зоро Фельтон зарра тасодифга қарши огоҳ этиб қўйилган эди. Шу боисдан у ўзининг юриш-туриши, ўзининг ҳар бир каломи, ўзининг энг расмана қараши-ю, ишораси ва ҳаттоқи, хўрсиниш деб шарҳланиши мумкин нафасига ҳам зеҳн сола бошлади. Хуллас, янги одатдан ташқари ролни эндиғина беришган моҳир актёр қилганидек у ҳамма нарсани ўргана бошлади.

Унинг порд Винтерга оид хатти-ҳаракатининг алоҳида мушқул томони йўқ эди, шу боисдан у буни арафада ўйлаб, пухталаб қўйган ва қайнағаси борлигида

камгап бўлишга ва ҳар замонда атайн менсимасдан унинг жигига тегишга ва бирор истиғноли сўз билан ўз итоаткорлигига қарши уни пўписа ҳамда зўравонлик қилишга қистаб, ўзининг қадр-қимматини туширмасликка аҳд қилди.

Фельтон буларнинг ҳаммасини шоҳиди бўлади; у балким лом-мим демас, лекин ҳаммасини кўриб туради.

Эрта билан Фельтон одатдаги соатда ташриф букурди, лекин унинг нонушта тадорикларини бошқариб турган вақт асносида миледи унга сўз қотмади. Аммо чиқиб кетишга чоғланган дақиқада миледига гапирмоқчи бўлаётгандай туюлди ва миледи кўнглида ярқ этиб умид учқуни пайдо бўлди. Бироқ унинг лаблари қимирилади-ю, садо чиқармади: у ўзига зўрлик қилиб оғзидан чиқиб кетишига сал қолган сўзларни ичига ютди-да, ундан йироклашди.

Пешинларда порд Винтер келди.

Анча дуруст қиш куни эди, ёритиб турса ҳам лекин иситмайдиган Англияning нурсиз қўёши тифи панжара орасидан миледи қамоғига шуъла ташларди.

У деразадан қараб турар ва ўзини эшикнинг очилганини эшитмаганга солиб қўя қолди.

– Ана, холос, – мийифида кулиб қўйди порд Винтер, – биз аввал комедия, сўнгра трагедия кўрсатиб берганимиздан кейин энди тушкунликка берилиб кетибмиз.

Асира ҳеч нима жавоб қилмади.

– Ҳа, ҳа, тушуниб турибман, – гапида давом этди порд Винтер. – Сизнинг бу соҳилда, эркинликда юргингиз бор эди, шу денгизнинг зумрад тўлқинларини ишончли кемада ёриб боргингиз бор эди, менга сувда ёки қуруқлиқда ўша ўзингиз устаси фаранг бўлмиш пистирмаларингиздан бирини қўйгингиз бор эди. Сабр қилинг! Сал сабр қила туринг! Тўрт кундан сўнг қирғоқ сизга қўлингиз етадиган бўлиб қолади, денгиз сиз учун очиқ бўлади, ҳатто ўзингиз истаганингиздан ҳам ортиқроқ очиқ бўлади, зеро, тўрт кундан кейин Англия сиздан қутулиб қолади.

Миледи қўлларини қовуштириб олди-да, чиройли кўзларини самога тикиб, овоз ва ҳаракатларида киройи мутелик билан гапирди:

– Худоё худовандо! Мен афу этганимдек бу одамнинг гуноҳини ўзинг кечир!

– Ҳа, дуойингни ўқийвер, лаънати! – бақирди барон.

– Сенинг ибодатларинг шу билан янада мурувватлики, сен, бунга қасамёд қипаман, сени минбаъд афу этмайдиган одамнинг қўлидасан!

У чиқди.

У хонадан чиқиб кетаётган онда бироннинг синчков қўзлари қия очиқ эшиқдан мўралади ва миледи унга кўзи тушишини истамасдан ўзини дарров четга олган Фельтонни кўриб қолди.

Шунда у мук тушди-да, баралла ибодат қила бошлади.

– Парвардигори олам! О, худойим! – дерди у. – Қандай муқаддас иш учун азият чекаётганимни биласан, менга азоб-уқубатларга бардош бериш учун қуч-куват бер...

Эшик оҳиста очилди. Соҳибжамол муножотгўй ўзини эшикнинг фийчиллаганини эшитмаганга солди-ю, овози нолон бўлиб давом этаверди:

– Парвардигори олам, э парвардигор! Наинки шу одамнинг мудҳиш ниятларига етишинираво кўрсанг!..

Шундан кейингина у ўзини Фельтоннинг оёқ шарпаларини пайқаганга солиб, бирпасда сапчиб ўрнидан турди-да, гўё у тиз чўкиб турган ва ибодат қилаётган дақиқада ҳузурига кириб қолишганидан изза бўлгандай қизариб кетди.

– Мен ибодат қилаётгандарга ҳалал беришни ёқтирамайман, хоним, – жиддий гапирди Фельтон, – шу боисдан эса мен сиздан ўтиниб сўрайман – мени деб хавотир тортманг.

– Нега сиз мени ибодат қилаётган эди деб ўйлаяпсиз?

– кўз ёшлардан бўғилган товуш билан сўради миледи. – Сиз янгишяпсиз, мен ибодат қилаётганим йўқ эди.

– Ажабо, хоним, – ҳамон ўша жиддият билан, лекин энди хийла юмшаб жавоб берди Фельтон, – мени банданинг ҳаллоҳ қаршисида юзтубан бўлиб ётишига тўсқинлик қилишга ўзини ҳақли ҳисоблайди деб ўйлайсизми ҳали? Худо асрасин! Бунинг устига гуноҳкорларга тавба қилмоқ жоиздир. Жиноят қандай бўлмасин, ҳаллоҳ пойига бош урган жиноятчи менинг учун муқаддасдир.

– Гуноҳкорман, мен гуноҳкорман-а! – ҳатто маҳшарда ҳам фариштанинг эс-ҳушини олиб қўйгудай табасум билан гапирди миледи. – Парвардигор, сен билсан шундайми-йўқми! Мени маҳкум деб айтинг, бу рост гап, лекин ўзингизга маълумки, худойи таоло жафокашларни яхши кўради ва баъзи ҳолда бегуноҳларнинг ҳукм этилишини раво кўради.

– Сиз жиноятчимисиз ёки жафокашмисиз – у ҳолда ҳам, бу ҳолда ҳам ибодат қилмоғингиз позим, мен ўзим сизнинг ҳаққингизга дуо ўқийман.

– О, сиз авлиёсиз! – қичқириб юборди миледи ва унинг пойига йиқилди. – Қулоқ беринг, сиздан ортиқ сир тутолмайман, мен курашга дош беришим керак бўлган ва эътиқодимни рўйи рост тан олишим зарур бўлиб қолган дақиқада кучим етмай қолмасайди, деб қўрқаман. Жонидан тўйган бир муштипарнинг илтижоларига қулоқ беринг, ахир! Сизни фафлатга солмоқдалар, лекин гап бунда эмас – мен сиздан биргина марҳаматингизни ўтинаман, агар уни мендан дариф тутмасангиз, мен сизни у дунё-ю бу дунё дуо қилиб юраман!

– Менинг бошлиғим билан гаплашиб кўринг, хоним, – жавоб берди Фельтон, – минг шукурки, менга на афу этиш, на жазо бериш ҳуқуқи берилмаган, бу масъулиятни худо ўша мендан юқорироқ кўрган кишисига юкланган.

– Йўқ, сизга, ёлғиз сизга! Менинг ҳалокатимга, менинг шармисорлигимга бош қўшгандан кўра гапларимга қулоқ согганингиз маъқул.

– Шу иснодни орттирган бўлсангиз, хоним, шу шармисорлик балосига йўлиқкан бўлсангиз, худога солиб қўйиб унга чидаш бермоқ зарур.

– Нималар деяпсиз? Вой, сиз мени тушунмаяпсиз! Сиз шармисорлик деганимда мени бирор жазо, қамоқ ёки ўлимни назарда тутяпти деб ўйлаяпсиз? Кошки шундай бўлса эди! Мен учун ўлим ёки қамоқ ҳам гапми!

– Мен сизни тушунмай қолдим, хоним.

– Ёки тушунмай қолганга соляпсиз ўзингизни, – шубҳали табассум билан сўз қотди асира.

– Йўқ, хоним, аскарлик ор-номусим, христианлик имоним билан қасамёд қиласман, ишонинг.

– Айтинг-чи, лорд Винтернинг менга оид ниятлари сизга маълум эмасми?

– Йўқ, маълум эмас.

– Бўлиши мумкин эмас, ахир сиз унинг маҳрамисизку!

– Мен ҳеч қачон ёлғон сўзламайман, хоним.

– Уф, у ўз ниятларини сир тутмайди ҳисоб, уларни пайқаб олмоқ мушкул иш эмас.

– Мен ҳеч нарсани пайқаб олишга уринмайман, хоним, мен ўзимга ишониб айтишларини кутаман, лорд Винтер эса сизнинг ҳузурингизда айтган гапидан бўлак ортиқ ҳеч нимани менга ишониб айтмаган.

– Бундан чиқди сиз унинг шериги эмас экансиз-да?

– товушида бениҳоя самимият билан деди миледи. – Бундан чиқди менга жамики ер юзидағи жазолар олдида ип эшолмайдиган шармандагарчилик ҳозирлаб юрганидан бехабар экансиз-да?

– Сиз янгишмоқдасиз, хоним, – қизариб эътиroz қилди Фельтон. – Лорд Винтернинг қўлидан бундай ёвузлик келмайди.

«Жуда соз! – кўнглидан кечирди миледи. – Ҳали гап нима хусусида кетаётганини билмасдан туриб, у буни ёвузлик деб атаяпти».

У овозини чиқариб давом эта бошлади:

- Разил одамнинг қўлидан ҳар бало келади.
- Сиз кимни разил одам деяпсиз? – сўради Фельтон.
- Англияда шундай деб атаса бўладиган бўлак одам ҳам борми ҳали?
- Сиз айтაётганингиз Джордж Виллерсми?.. – деб Фельтон қайта сўради-ю, бирдан қўзлари порлаб кетди.
- ...маъжусийлар ва шаккоклар герсог Бэкингем де-йишадиган кишини айтаяпман, – гапни тугатди миледи, – кимни гапираётганимни шунчалар узоқ уқтиришим керак бўладиган Англияда бирор инглиз топила-ди деб, ўйламаган эдим.

– Бошида худо бор-ку! – деди Фельтон, – у ўзи лойик бўлган жазодан қочиб қутула олмайди.

Фельтон ҳатто католиклар ҳам тъмагир, хунрез ва ахлоқсиз деб атагувчи, пуританлар эса нақ иблиснинг ўзи деб юргувчи герсогга нисбатан барча инглизлар-нинг нафратланиш ҳиссини ифодаламоқда эди, холос.

– Ё парвардигор! Ё тангрим! – хитоб қилди миледи.
– Мен сенга шу одамнинг жазосини бер деб тавалло қилганимда, ўзинг биласанки, мен шахсий қасдим бор-лигидан бундай қилмайман, балки бутун бошли ҳалқ-нинг халос бўлишини тилайман!

– Сиз уни танийсизми ҳали? – сўради Фельтон.
«Ахийри у менга савол билан мурожаат қиляпти-я!»
– дея шундай салмоқли натижага шу қадар тез эриш-ганидан қувончи ичига сифмай кўнглида қайд қилиб қўйди миледи.

– Мен уни танимайманми-я! Эҳа! Бахтсизлигимга!
Пешанамнинг шўрига!

Миледи гўё теран дарду алам тутқаноғида сингари қўлларини бука бошлади. Фельтон, афтидан, саботи ўзини тарқ этаётганини сезиб қолди шекилли, эшик сари бир-икки қадам ташлади; ундан қўзини узмай турган асира сапчиб турди-да, унинг изидан отилиб тўхтатди.

– Жаноб Фельтон, худо хайрингизни берсин, шафқат қилинг, менинг ўтингчимга қулоқ беринг! – ялинди у. – Машъум эҳтиёткорлик юзасидан барон тортиб олган пичоқни беринг, йўқса уни нимага ишлатишимни биларди-да... О, гапларимни охиригача эшигинг! Бир нафасга пичоқни қайтариб беринг, менга қилган марҳаматингиз, раҳм-шафқатингиз бўлсин бу! Қаранг, мен оёқларингиз остидаман! Гапимга ишонинг, менинг сизга ёмонлигим йўқ. Ё раббий! Сизни ёмон кўриш... сизни, ўзим учратган биттаю битта одил, кўнгилчан, ҳамдард кишини-я! Сизни, ўз халоскоримни бўлса ажаб эмас!.. Бир нафасга холос, биргина нафасга! Ҳамда мен сизга уни эшик дарчасидан қайтариб бераман. Атиги бир нафасга холос, шу билан сиз менинг номусимни сақлаб қолган бўласиз!

– Сиз ўзингизни ҳаётдан жудо қилмоқчи бўляпсизми? – даҳшат ичида ўз қўлларини асира қўлларидан бўшатиб олишни фаромуш этиб деди Фельтон.

– Мен ўзимни фош қилиб қўйдим! – шивирлади милемди ва гўё ҳолдан тойғандай полга чўқди. – Мен ўзимни фош қилиб қўйдим! Энди у ҳаммасини билади... Ё раббий, мен хароб бўлдим!

Фельтон қимир этмасдан ва нима қарорга келишга ҳайрон бўлиб турарди.

«У ҳали иккиланяпти, – хаёлидан ўтказди милемди, – мен етарли даражада табиий бўла олмадим».

Улар даҳлиздан бирорвинг келаётганини эшитиб қолдилар. Милемди подр Винтернинг қадамларини таниди; Фельтон ҳам бу қадам товушини таниди-ю, эшик сари бир қадам босди.

Милемди унга томон отилди.

– Бир оғиз ҳам гапирманг, – деди у овози бўғилиб, – сизга айтган ҳамма гапларимдан бир оғизини бу одамга айтманг, йўқса мен хароб бўлдим, яна бу сиз, сиз...

Қадамлар яқинлашиб келмоқда эди. Товушларини эшитиб қолишларидан қўрқиб, улар жимиб қопди ва чексиз даҳшат ишораси билан чиройли қўлини Фель-

тоннинг лабларига босди. Фельтон мулойимлик билан унинг қўлини суреб қўйди, у эса нарироқ кетдида, креслога йиқилди.

Лорд Винтер тўхтамасдан эшик ёнидан ўтиб кетди, унинг оёқ шарпалари эса йироқлашди.

Фельтон баттол гезарид бир-икки дақиқа зўр бериб тинглаб турди, сўнгра қадам садолари тингандан кеъин уйқудан уйғонган киши сингари уҳ тортди-да, хона хорижига отилди.

– Ҳа-а! – ўз навбатида қулоқ солиб қўриб ҳамда Фельтоннинг қадамлари лорд Винтер кетган томоннинг қарши томонидан келаётганига ишонч ҳосил қилгач деди миледи, – ниҳоят меники бўлдинг-а!

Сўнгра унинг руҳсори яна қоронгилашиб кетди.

«Агар у баронга айтиб қўйса, – хаёлидан ўтказди у, – мен хароб бўлдим: барон менинг ўзимни ўлдирмаслигимни билади, унинг олдида қўлимга пичоқни тутқизиб қўяди ҳамда Фельтон бу даҳшатли ҳасратнинг соҳталигига амин бўлади.

У кўзгуга қараб қўйди: ҳеч қачон у шунчалик соҳибжамол бўлмаган эди.

– Йўғ-эй! – жилмайиб деди у. – Албатта, у унга ҳеч нима демайди.

Шомда кечки овқат келтирилган пайтда лорд Винтер ташриф буюрди.

– Муҳтарам афандим, – унга юзланди миледи, – сизнинг пойқадамларингиз асоратимнинг муқаррар шартини ташкил қиласими ҳали? Мени азоб-уқубатлардан халос қилолмайсизми, сизнинг ташрифингиз мени азоб-уқубатга дучор қиляпти.

– Қандай азоб-уқубатга, муҳтарама синглим! – деди лорд Винтер. – Ахир, бугун бундай шафқатсиз гаплар чиқиб турган келишган оғзингиз билан кўнгилни бузиб ўзингиз эълон қилдингиз-ку: Англияга ёлғиз менинг дийдоримни кўриш роҳатидан баҳраманд бўлмоқ учун келганингизни. Сўзларингизга қараганда, бу роҳатдан бенасиблик сизни шу кўйга солганки, азбаройи шуни

деб ҳар нарсага; денгиз хасталигига, довулга, асоратга рози бўлгансиз! Хўш, мана, мен қаршингиздаман, кўнглингиз тўлсин. Устига-устак бу гал менинг зиёратимниң аниқ муддаоси бор.

Миледи сесканиб тушди: у Фелътон ўзини фош қилиб қўйган деб ўйлади: шунчалар кучли ва энг зид ҳаяжонларни бошидан кечирган бу аёлнинг юраги умри бино бўлиб ҳеч қачон бунчалар ҳапқириб урмаган бўлса керак.

У карахт ўтиради. Лорд Винтер креслони яқинроқ сурди-да, миледининг ёнига ўтири, кейин чўнтағидан аллақандай қофозни чиқариб, уни эзмаланиб очди.

– Бир қаранг! – гап бошлади у. – Мен сизга шу ҳужжатни қўрсатмоқчи эдим, уни мен ўзим туздим ва келгувсида у сизга ўзига хос гувоҳнома бўлиб хизмат қиласди, негаки, мен сизнинг ҳаётингизни сақлаб қолишга розиман.

У нигоҳини миледидан қофозга қўчирди-да, овозини чиқариб ўқиб берди:

– «... га айни қаергалиги бўш қолдирилган, – ўзининг гапини ўзи бўлди Винтер. – Агар сиз битта-яримта бўлак жойни афзал қўрсангиз, уни менга қўрсатинг, унинг ораси Лондондан камида минг мил бўлса бас, мен илтимосингизни ўринлатаман». Хуллас, бошқатдан ўқийман: «... га Франция қироллиги суди томонидан тамғаланган, лекин жазодан сўнг озод этилган Шарлотта Баксон номли аёлни элтиб қўйиш хусусида фармон; у шу жойда ҳеч қачон ундан уч милдан нарига узоқлашмаган ҳолда истиқомат қиласди. Борди-ю, қочишига уринган тақдирда ўлим жазосига тортилажак. Бошпана ва озиқ-овқат ҳақига кунига беш шиллингдан пул ажратилади».

– Бу фармоннинг менга дахли йўқ, – совуқ жавоб берди миледи, – унда қўйилган ном менини эмас.

– Номми! У сизда бор эмишми?

– Мен сизнинг акангиз номидаман.

– Сиз янгишмоқдасиз: менинг акам сизнинг иккинчи эрингиз бўлган, биринчи эрингиз эса ҳали барҳаёт. Унинг номини айтинг, мен ҳам уни Шарлотта Баксон номи ўрнига тиркаб қўяман. Истамайсизми? Йўқми? Жимсиз-а? Яхши. Сиз маҳбуслик рўйхатига Шарлотта Баксон номи билан қайд этиласиз.

Миледи сукут сақлашда давом этар, лекин бу дафъа мулоҳазали муғомбирлиқдан эмас, балки даҳшатдан: у фармон дарҳол ижро этилади, деб хаёл қилди. У ўзининг жўнатилишини лорд Винтер тезлаштирган деб ўйлади; шу бугуноқ оқшом ўзининг жўнаб кетиши кутилади деб ўйлади. Бир зумга гўё ҳамма нарса барбод бўлгандай туюлиб эди ҳамки, тўсатдан фармонга имзо чекилмаганига унинг кўзи тушиб қолди.

Бу кашфиёт қувончи шу қадар зўр эдик, уни миледи яшириб турга олмади.

– Ҳа, ҳа, – деди унинг нима қўйга тушганини пайқаган лорд Винтер, – ҳа, сиз имзони ахтаряпсиз-да, ўзингизга ўзингиз айтаяпсиз: «Бу фармоннинг имзоси бўлмаганидан кейин ҳали ҳаммаси бой берилмаган; фақат мени бир қўрқитиб қўйиш учун уни менга кўрсатаяптилар». Сиз янгишмоқдасиз, эртага бу фармон лорд Бэкингемга жўнатилади, индинга у шахсан унинг қўли қўйилган ва муҳри босилган ҳолда қайтиб келади, яна йигирма тўрт соат ўтгач эса, сизга кафолат бераман, у ижро этилади. Хуш қолинг, хоним, сизга маълум қилмоқчи бўлган бор гапим шу.

– Мен бўлсам сизга бу ҳокимиётни суистеъмол қилиш билан бу уйдирма ном остидаги бадарға разолатдир, деб жавоб бераман, муҳтарам афандим.

– Сизга ўзингизнинг ҳақиқий номингиз билан осилиб ўлиш афзалми, миледи? Инглиз қонунлари никоҳга зид жиноятларни шафқатсиз жазолашидан хабарингиз бор-ку, ахир. Очиқчасига гаплашиб опайлик: гарчи менинг номим ёки тўғриси акамнинг номи бу расво воқеага араплашиб қолган бўлса-да, мен сиздан узил-кесил қутулиб олганимга камоли

ишонч ҳосил қилиш учун ошкора жанжалдан той-майман.

Миледи ҳеч нима жавоб қилмади, лекин ранги худди мурданики сингари ўчиб кетди.

– Ана, сизнинг олис сафарни афзал кўришингизни кўриб турибман. Жуда яхши, хоним. Қадимги бир мақол: саёҳатлар ёш-ялангларнинг онгини оширади, деб таъкидлайди. Худо ҳаққи, пироварди оқибат сиз ҳақсиз! Ҳаёт – яхши нарса. Уни мендан тортиб олмаслигингиз фамида юрганимнинг боиси ҳам шу-да. Демак, беш шиллинг борасида келишиб олишимиз қолди, холос. Мен сал ҳасисроқ кўринишим мумкин, шундай эмасми? Бу соқчиларингизни сиз сотиб олмаслигингиз ташвишини қилаётганим билан изоҳланади. Дарвоқе, ҳали уларнинг кўнглини овлаш учун барча сехру жодуларингиз ёнингизда қолади. Мабодо Фельтон борасида омадингиз келмагани бу хил уринишларга майлингизни қолдирмаган бўлса, уларни ишга солаверинг.

«Фельтон мени фош қилмабди! – кўнглидан ўтказди миледи. – Ундай бўлса, ҳали ҳеч нима бой берилмаган».

– Энди эса хайр, хоним. Эртага чопаримнинг жўнаб кетганини сизга айтгани келаман.

Лорд Винтер ўрнидан турди, истеҳзо билан таъзим қилди-да, чиқиб кетди.

Миледи енгил тортиб хўрсишиб қўйди: олдинда унинг яна тўрт куни бор эди; Фельтонни тамомила йўлдан оздириш учун унга тўрт кун кифоя қиласарди.

Лекин лорд Винтер фармонга имзо чектириш учун Бэкингем ҳузурига худди Фельтонни жўнатиб юборса-чи, деган даҳшатли фикр кўнглига келди; бу ҳолда Фельтон унинг қўлидан чиқиб кетади, тўла муваффақият учун эса асирага ўз жодуларининг таъсири узилмагани зарур эди.

Ҳар қалай, айтиб ўтганимиздек, бир жиҳат миледига тасалли бермоқдайди: Фельтон уни фош этмаган.

Асира порд Винтернинг дағдағалари құзғатған ҳаяжонини билдиргиси йүқ әди, шу сабаб у стол ёнигә үтириб тамадди қилиб олди.

Кейин кечагидек у тиз чўқди ва овоз чиқариб ибодат қипди. Кечаги кундаги сингари аскар қулоқ солған кўйи юришидан тўхтаб қолди.

Ҳадемай у соқчиникидан енгилроқ одимларни илғади; улар даҳлиз тўридан яқинлашиб келиб, унинг эшиги тагида тўхтаб қолди.

«Бу ўша», – хаёлидан ўтказди миледи.

У ўша Фельтонни саросимали аҳволга солиб қўйган гимнини куйлаб юборди.

Лекин унинг кучли тиниқ овози ҳар қачонгидан кўп оҳангдор ва дипрабо янграса-да, эшик очилмади. Миледи эшик дарчасига зимдан назар ташлади-да, у қуюқ панжара орасидан ёш йигитнинг чақноқ қўзларини кўраётгандай бўлиб кетди; лекин бу аслида шундай бўлдими ёки унга шундай туюлдими, у билмай қолаверди: бу дафъа хонага кирмасликка унинг қурби етди.

Бироқ миледи куйлашдан тўхтагандан кейин бирикки зум ўтгач у бироннинг чуқур нафасини эшитаётгандай бўлди; сўнгра эшик тагига яқинлашган ўша қадамлар шошмасдан ва гўё истар-истамас йироқлашди.

XXV

Тутқунликнинг тўртинчи куни

Келаси куни Фельтон миледи ёнига кириб унинг креслода турганини ва батис рўмолчалардан энсиз тасмалар йиртиб, учма-уч қилиб боғлаб эшилган арқони қўлида ушлаб турганини кўрди. Фельтон очаётган эшик фийчилаганида миледи креслодан енгил сакраб тушди-да, қўлида ушлаб турган ҳалиги арқонни орқасига яширмоқчи бўлди.

Ёш йигит одатдагидан рангпарроқ кўринарди, унинг бедорликдан қизариб кетган қўзлари тунни бе-саранжом ўтказганидан дарак берарди.

Бироқ унинг афт-ангорига қараб у энг собит совуқ-қонлик билан қуролланиб олган дейиш мумкин эди.

У шошмасдан креслога ўтириб олган миледи ёнига борди ва бехосданми ёки, эҳтимол, атайинми қўрина-диган қилиб қодирган ажал келтирувчи чилвирилнинг учини кўтариб совуққина сўради:

– Бу нима, хоним?

– Буми? Ҳеч нима, – дея усталик билан ўзининг табассумига мотамсаро ифода бериб жавоб қилди миледи. – Зерикиш – маҳбусларнинг ашаддий душмани. Мен зерикиб кетдим ва шу арқонни эшиб, ўзимни овутдим.

Фельтон ёнида миледининг креслоси турган деворга нигоҳини қаратди-ю унинг боши устида деворга қоқилган ва кўйлак ёки қурол осишга хизмат қилгувчи зарҳал илмоқни кўрди.

У сесканиб кетди ва асира буни пайқаб қолди: гарчи унинг қўзлари пастига қаратилган бўлса-да, ҳеч нима улардан қочиб қутула олмасди.

– Нима қилаётувдингиз креслода туриб? – сўради Фельтон.

– Бу билан нима ишингиз бор?

– Лекин мен билмоқни истайман, – гапида туриб одди Фельтон.

– Қўйинг, суриштирмай қўя қолинг. Сиз биласизки, бизларга – асл христианларга ёлғон сўзлаш ман этилган.

– Майли, унда нима қилганингизни ёки тўғрирофи нима қилмоқчи бўлиб турганингизни мен ўзим айтаман: сиз қўнглингизга тугиб юрган ҳалокатли ниятингизни амалга оширмоқчи эдингиз. Хотирга олинг, хоним, агар тангри бўхтонни ман этган бўлса, у ўз жонига қасд қилишни янада қатъиyroқ ман этиб қўйган.

– Бандаларининг бири ноҳақдан-ноҳақ қувфинга дучор қилинаётганини унинг куни ё ўз жонига қасд қилишни ва ё шармандаликтин танлашга қолганини парвардигор кўриб тургандан кейин, гапимга ишо-

нинг, унинг ўзи жонига қасд қилганини худо кечира-ди, – чуқур ишонч билан гапирди миледи, – ахир, бу ҳолда ўзини ўлдириш – машаққатли ўлим бўлади.

– Сиз ё муболага қияпсиз, ё гапни чала қолдира-япсиз. Бор гапни айтинг, хоним, изоҳлаб беринг, аз-баройи худо.

– Мусибатларимни сизга сўзлаб берай-да, сиз уларни уйдирма гаплар деб ҳисобланг, ўзимнинг ниятла-римни сиз билан ўртоқлашай-да, сиз уларни менинг таъқибчимга чақиб қўйинг, йўқ муҳтарам афандим! Бу-нинг устига сизга бир баҳти қаро маҳкум хотиннинг ҳаёти ёки ўлими нима бўпти? Ахир сиз фақат менинг таним учун жавобгарсиз, шундай эмасми? Жасадни топширсангиз бас – уни менлигимни таниб олсалар сиздан ортиқ ҳеч нима сўрамайдилар. Ҳатто қўшалоқ мукофот ҳам олиб қолсангиз ажаб эмас.

– Менми, хоним, менми? – қичқириб юборди Фель-тон. – Ҳаётим эвазига мукофот олишга рози бўлади деб мендан гумон қила оласизми ҳали? Оғзингизга қараб гапиринг!

– Йўлимни тўсманг, Фельтон, тўсманг! – руҳланиб деди миледи. – Ҳар бир аскар обрў талаб бўлмоғи ке-рак, тўғрими? Сиз лейтенантсиз, менинг тобутим ке-тидан эса капитан рутбасида борасиз.

– Мен ўзи нима қилдимки, худою бандалар олдида шундай масъулиятни менинг гарданимга юкламоқда-сиз? – деди унинг сўзларидан ларзага келган Фельтон.

– Бир-икки кун ўтгач, сиз бу қасрни тарк этасиз, хоним, сизнинг ҳаёtingиз ортиқ менинг муҳофазамда бўлмайди, ана ўшанда... – хўрсишиб илова қилди у, – ўшанда ихтиёрингиз – уни нима қилсангиз қилаверинг.

– Демак, – гўё муқаддас қаҳрини ортиқ тийиб туришга қурби етмагандай қичқириб юборди миледи, – сиз, художўй бир киши, сиз ҳамма авлиё деб юрадиган киши фақат бир нарсани – менинг ажалимда сизни айбламасликларини, сизни у ҳаргиз беҳаловат қилмас-лигини истар экансиз-да?

– Мен сизнинг ҳаётингизни асрарим керак, хоним, мен буни уддасидан чиқаман ҳам.

– Лекин қандай мажбуриятни бажараётганингизни тушунасизми-йўқми ўзи? Қилаётган ишингиз, ҳатто мен гуноҳкор бўлган тақдирда ҳам ёвузлик бўлурди; хўш, мен бегуноҳ бўлсам-чи, ўз хатти-ҳаракатларин-гизни сиз нима деб атайсиз, парвардигор уни нима деб атайди?

– Мен аскарман, хоним, олган фармойишларимни ижро этяпман.

– Сиз парвардигор маҳшар қунида қўр-қўрона итоат қилган жалподларни-ю порок қозиларни фарқига бориб ўтиради деб ўйлайсизми? Сиз менинг танимни ўлдиришимни истамайсиз-у, шу билан бирга эса менинг руҳимга зомин бўлишни истаган киши ихтиёри-нинг ижрокиси бўлиб олмоқдасиз!

– Такрор айтаман, – деди иккилана бошлаган Фельтон, – сизга ҳеч қандай хатар таҳдид солаётгани йўқ, мен лорд Винтер учун худди ўзим учун бўлганидек жавоб бераман.

– Девона! – деди миледи, – донишмандларнинг до-нишманди, худога энг хуш кишилар ўзлари учун ка-фолат беришга журъат қилсалар-у, ўзга киши учун ка-фил бўлиб ўтирса аянч телбадир. Кимки ожиз мушти-пар нарсага зулм ўтказиш учун энг кучли ва масъуд киши тарафга ўтиб олса девонадир.

– Бўлиши мумкин эмас, хоним, бўлиши мумкин эмас! – деб ним товушда гапирди бу баҳонанинг ҳақлигини кўнглида сезиб турган Фельтон. – Сиз банди экансиз, мен орқали озодликка чиқолмайсиз, сиз ҳаёт экансиз, ҳаётингиздан мен орқали жудо бўлолмайсиз.

– Ҳа, – деди миледи, – лекин мен ўзим учун ҳаётдан ҳам қимматли бўлган нарсадан жудо бўламан: ному-симдан жудо бўламан! Сизни бўлса Фельтон худою бандалар олдида номусим ва шармисорлигимга масъ-уп қилиб қўяман.

Фельтон нечоғлик поқайд бўлмасин ёки шундай кўринишга нечоғлик уринмасин бу дафъа ўзи аллақачонлар берила бошлаган хуфия таъсирга дош беролмай қолди: гўё бекам-кўст малак сингари бирам гўзал, покиза бу аёлни кўриб туриш, уни дам кўз ёши тўкаётган, дам дўқ қилаётган ҳолда кўриб туриш, бир пайтда ҳам унинг жамоли сеҳрини ҳам унинг ҳасратининг ром қилгувчи қудратини ҳис қилиш – булар ҳаммаси бир хаёлпараст учун ҳаддан ташқари кўп эди, асабий эътиқод жазаваларидан ғовлаб кетган мия учун оғирлик қилар эди, худога бўлган жўшқин муҳаббатдан ва инсонларга нисбатан аччиқ нафратдан жизғанак бўлган қалб учун меъёридан ортиқ кўп эди.

Миледи бу хижолатни илғаб олди, файришуурӣ ра-вишда ёш мутаассибининг қонида жўш ураётган бу қарама-қарши эҳтирослар алангасини туйиб олди; фанимнинг чекинишга шайлигини кўриб, ғалаба наърасини тортиб унинг устига бостириб боргувчи моҳир лашкарбоши мисол у қадимий парилар сингари гўзал, христиан ҳурлари сингари мутаассир бўлиб ўрнидан турди; бўйинлари очилиб, соchlари ёйилиб кетди, нигоҳи ўша ёш пуританнинг туйгуларига васваса солиб бўлган оташдан пориллаб кетди; ийманиб бир қўли билан қўйлагини қўксида тутган, бошқасини олға чўзган кўйи у йигит сари қадам ташлади-да, ўша ўзи гоҳи пайтларда эҳтиросли ва ваҳимали оҳанг бера билган майнин овози билан куйлай бошлади:

*Қурбонликка илҳақ Баал жағлари,
Жафокашни шерга иргитинг шитоб,
Сиздан тангри қасос олажак ҳали!..
Мен унга зиндандан айладим хитоб.*

Бу аломат мурожаатдан Фельтон бехос қотиб қолди.

– Кимсиз, кимсиз? – тавалло билан кафтларини жуфтлаштириб деди у. – Фалакнинг вакиласимисиз,

дўзахнинг чокаримисиз, фаришта ёки азроилмисиз, номингиз Элоа ёки Астартами?

– Сен мени танимадингми ахир, Фельтон? Мен фаришта ҳам, азроил ҳам эмасман – мен замин қизиман ҳамда мен эътиқод бўйича сенга сингил бўламан, васалом.

– Ҳа, ҳа! Мен ҳали иккиланган эдим, энди ишоняпман.

– Сен ишонаяпсан, аслида бўлса сен, ўша порд Винтер деб атапмиш Велиалдан тарқаган нусханинг шеригисан! Сен ишоняпсан, аслида сен мени Англия душмани, парвардигор душмани – мени душманларим қўлига ташлаб қўймоқдасан! Сен ишоняпсан, аслида эса сен мени оламни ўз куфрию фаҳшига тўлғазиб ҳаром қилиб юборган кимсага – басирлар Бэкингем деб, диндорлар эса антихрист деб атагувчи разил Сарданапалга мени хоинона тутиб бермоқдасан!

– Мен сизни Бэкингемга хоинона тутиб беряпманми? Мен-а? Нималар деяпсиз ўзи?

– Кўзи борлар кўрмайди! – қичқирди миледи. – Қулоғи борлар – кар!

– Ҳа, ҳа! – деди Фельтон ва сўнгги шубҳани тубдан юлиб ташламоқчидай жиққа терга ботган манглайини қўли билан артиб қўйди. – Ҳа, тушларимда менга башорат қилгувчи овозни танияпман. Ҳа, ҳар туни менга намоён бўлиб, уйқу не билмайдиган руҳимга: «Яксон қип, Англияни халос қип, сен ўзингни халос қип, зеро, сен худо ғазабини қайтармасдан ўлиб кетасан!» – дея баралла гапиргувчи малакнинг истарасини танияпман. Гапиринг, гапиринг, – деди Фельтон, – сизни мен энди тушуняпман!

Миледининг қўзларида худди чақмоқ чақинисимон оний ваҳшатли қувонч чақнаб кетди.

Бу машъум қувонч шуъласи қанчалар оний бўлмасин, Фельтон уни илғаб қолди ва гўё у бу аёл юраги қаърини ёритиб бергандай ларзага келди.

Фельтон бирдан миледи жодуларига оид порд Винтернинг огоҳлантирганларини ва ўзини шайдо қилишига унинг дастлабки уринишларини эслади; у бир қадам тисарилди-да, ундан кўзини узмаган ҳолда бошини хам қилди: бу ғалати мавжудотдан сеҳрлангандай у миледидан кўзини узолмасди.

Миледи унинг тараддудининг маъносини тўғри талқин қилиб олиш учун кифоя қиларли даражада зийрак эди. Унинг сиртқи ҳаяжони замирида пинҳон оғирвазминлиги уни бир зум ҳам тарк этмасди.

Фельтон тилга кирмасдан ва бу билан суҳбатни ўша кўтаринки руҳда давом эттиришга мажбур қилмасдан туриб, бу бағоят мушқул гап бўларди, гўё аёллик заифлиги устун келгандай қўлларини шалвиратиб ташлади.

– Йўқ, – деди у, – Ветилуяни Олоферндан ҳолос қилаjak Юдиф бўлиш менга йўл бўлсин. Олло таолонинг шамшири менинг қўлим учун ўта оғирлик қипади. Қўйинг, шармандалилкка чап бермоқ учун ўлиб қўя қолай, қўйинг, машаққатли ажалдан нажот топа қолай! Мен сиздан на жиноятчиларга ўхшаб озодлик, на маҷусийларга ўхшаб қасос тилайман. Мени ўз холимга қўйинг, ўлиб қўя қолай, вассалом. Мен сизга ёлвораман, тиз чўкиб сизга тавалло қипаман: мени ўз холимга қўйинг, ўлиб қўя қолай ҳамда менинг сўнгги нафасим ҳам ҳолоскоримни олқайди.

Бу беозор илтижоли овозни эшитиб, бу журъатсиз ҳазин нигоҳни кўриб Фельтон яна унинг ёнига борди.

Бора-бора фусунгар яна унинг қаршисида – ўз майлига қараб ҳали рўкач қилгувчи, ҳали яшириб қўйгувчи хусн, маъсумалик, кўз ёшлари хусусан эса барча эҳтиросларнинг хилқати бўлмиш сирли шаҳватнинг бедаво латофати вужудга келтиргувчи ўша сеҳрли либосда намоён бўла бошлади.

– Ҳайҳот! – деди Фельтон. – Ўзингизнинг қурбонлигинизни исбот этсангиз, менинг сизга раҳмим келиши мумкин, ҳолос. Лекин порд Винтер сизга оғир айб-

ларни даъво қилмоқда. Сиз христиансиз, сиз эътиқод бўйича менга сингип бўласиз. Мен, ҳеч қачон ўз валинеъматимдан ўзга ҳеч кимни севмаган, умрида сотқину нокаслардан бўлак ҳеч кимга йўлиқмаган – мен сизга майлим борлигини ҳис қилиб турибман. Лекин сиз бирам гўзалсиз хоним, бирам ифратли кўринасиз! Лорд Винтер сизни шунчалар таъкиб этаётган эканми, сиз аллақандай қонунга хилоф ишлар қилиб қўйган бўлсангиз керак.

– Кўзи борлар – кўр, – таърифга сифмайдиган фусса арапаш овоз билан такрорлади миледи, – қулоғи борлар – эшифтмайди, кар.

– Ундай бўлса гапира қолинг! – деди ёш офицер.

– Шармисор бўлганимни айтайми сизга! – хижолатдан ранги ўзгариб сўради миледи. – Ахир, кўпинча бир кишининг жинояти бошқа бирорвнинг номусини ерга уради-ку... Мен аёл нарса шармисор бўлганимни сизга – эркак кишига айтайми! О!.. – жоду кўзларига қўлларини ибо билан пана қилиб гапида давом этди у, – О, минбаъд, минбаъд, буни сизга айтар аҳволда бўлмасман!

– Менга, оғангизга-я? – сўради Фельтон.

Миледи унга шундай бир авзо билан термилиб қолдики, буни ёш офицер иккиланиш деб қабул қилди; аслида эса бу миледи унга зеҳн солаётгани ва уни ром қилмоқчи бўлаётганини кўрсатарди, холос.

Фельтон ёлворувчи бир қиёфада қўлларини қовуштириди.

– Хўп, яхши, – деди миледи, – мен оғамга ишонганим бўлсин, бир қарорга келаман.

Шу нафас лорд Винтернинг оёқ товушлари эшитилиб қолди, лекин бу дафъа миледининг жоҳил қайнағаси кечагидаги сингари эшик ёнидан ўтиб кетиш билан чекланиб қолмади, балки тўхтади-да, соқчи билан бир-икки оғиз гап ташлашди: сўнгра эшик очили-ю, у бўсағада зоҳир бўлди.

Бу эшик орқасидаги қисқа сұхбат асносида Фельтон сапчиб ўзини четта олган ҳамда порд Винтер кириб келганды у асирадан бир-икки қадам нарида турарди.

Барон шошмасдан кириб келди ва асира билан ёш йигиттә синовчан назар солди.

– Негадир анчадан бері шу ердасиз, Джон, – деди у, – бу аёл сизга ўз жиноятларини гапириб бераётган бўлмасин тағин? У ҳолда сұхбатингиз шунча чўзилиб кетганига ҳайрон бўлмайман.

Фельтон сесканиб тушди, миледи ҳам агар гангиб қолган пуритангә ўзи ёрдамга келмаса ҳоли хароб бўлишини фаҳмлади.

– Э-ҳа, а, сиз асира қўлимдан чиқиб кетмасайди, деб қўрқяпсиз-да! – гап бошлади у. – Муҳтарам нозирингиздан сўраб қўринг-чи, мен ундан қандай марҳаматни тилаб турганимни.

– Сиз марҳамат сўраб тургандингизми? – шубҳаланиб сўради барон.

– Ҳа, милорд, – тасдиқлади изза бўлган йигит.

– Хўш, қандай марҳаматни? – сўради порд Винтер.

– У бир зумдан кейин эшик туйнугидан қайтариб бераман деб ваъда қилиб мендан пичоқ сўраб турган эди, – жавоб берди Фельтон.

– Нима, бу ерда бу хоним сўймоқчи бўлаётган битта-яримтаси яшириниб турибдими? – ўзининг истеҳзоли, нафратли оҳангига сўради порд Винтер.

– Бу ерда мен турибман, – жавоб берди миледи.

– Мен сизга танлаб олинг деб Америка ёки Тайбернни ихтиёрингизга ҳавола қилиб қўйибман, – луқма ташлади порд Винтер. – Тайбернни танланг миледи: гапимга ишонинг, арқон пичоқдан пухтароқ.

Фельтон ўзи хонага кириб келган дамда миледи қўлида арқон ушлаб турганини хотирлаб бўзариб кетди-ю, бир қадам олдинга юрди.

– Сиз ҳақсиз, – деди миледи, – мен бу ҳақда ўйлаб кўрган эдим. – Сўнг овози бўғилиб қўшиб қўйди: – Ва яна ўйлаб кўраман.

Фельтон аъзойи баданидан титроқ ўтганини сезди; афтидан бу ҳаракат порд Винтернинг назаридан қочмади.

– Бунга ишонма, Джон, – деди у. – Джон, дўстим, мен сенга ишонганман, эҳтиёт бўл, сени мен огоҳлантирган эдим! Дарвоқе, дадил бўл, бўтам: уч кундан кейин биз бу маҳлуқдан қутулиб қоламиз, мен уни юбораётган жойда у ҳеч кимга зиён етказа олмайди.

– Эшиятсанми! – барон худога мурожаат қиляпти деб ўиласин деб қаттиқ фарёд қилди миледи, Фельтон бўлса унинг ўзига мурожаат қилаётганини фаҳмлади.

Фельтон бошини ҳам қипди-да, ўйланиб қолди.

Барон офицерни қўлтиғидан олди ва хонани тарк этмагунларигача ҳадеб елка оша миледига қараган ва ундан кўзини узмаган кўйи у билан эшик сари юрди.

«Ҳали мен ўз ишимни ўзим кўзлаган даражада юриштиромбман, – унинг ортидан эшик ёпилгандан сўнг ўйлади асира. – Винтер ўзининг одатдаги овсарлигидан айниб, мисслиз эҳтиёткорлик кўрсатаяпти. Интиқом дарди дегани шу-да! Инсон табиатини у нақадар такомиллаштириб юборади-я! Хўш, Фельтончи... Фельтон иккиланяпти! Оҳ, у ўша паънати д’Артаньян сингари одам эмас-да. Пуритан иффатли қизларга ошиқ, яна бунинг устига тоат-ибодатга қўл қовуштирганча ошиқ. Мушкетёр бўлса аёлларни севади ҳамда уларни оғушига олиб севади».

Бироқ миледи Фельтоннинг қайтишига бетоқат бўлиб кўз тутарди: у билан шу куни яна юз кўришишига у шубҳа қилмасди. Ниҳоят биз тавсиф этган кўринишдан кейин бир соат ўтгач, у эшик тагидаги оҳиста суҳбатни эшишиб қолди, ҳадемай эшик очилди-да, унинг қархисида Фельтон ҳозир бўлди.

Ёш йигит эшикни қия қолдириб тез хонага кирди да, миледига дамини чиқармай туришни ишора қилди; унинг юзи қаттиқ ҳадикдан далолат берарди.

– Мендан нима истайсиз? – сўради миледи.

– Қулоқ солинг, – секин гапирди Фельтон, – менинг ҳузурингизга келганим ҳамма учун сир бўлиб қолиши ва сұхбатимизни ҳеч ким эшишиб қолмаслиги учун мен соқчини йўқотдим. Барон ҳозир даҳшатга солгувчи во-кеани сўзлаб берди менга.

Миледи ўзининг мўмин қурбон табассуми билан ил-жайиб, бошини чайқаб қўйди.

– Ё сиз азроисиз, – гапида давом этди Фельтон, – ё барон менинг валинеъматим, менинг отам – ёвуз бир маҳлуқ. Мен сизни таниганимга бор-йўғи тўрт кун бўлди, уни эса мана икки йилдан бери севаман. Шу боисдан сизларни ораларингизда иккиланиб қоли-шим узрли менга. Менинг сўзларимдан чўчиманг, сиз ҳақиқатни гапираётганингизда мен қаноат ҳосил қил-моғим зарур. Бугун ярим кечадан кейин мен ёнингиз-га келаман шунда сиз мени ишонтирасиз.

– Йўқ, Фельтон, йўқ, оғам, – жавоб берди у, – фи-дойилигингиз ҳаддан ташқари улкан, унинг сизга қим-матга тушишига ақлим етади. Йўқ, мен хазон бўлдим, ўзингизни менга қўшиб жувонмарг қилманг. Менинг ўлимим ҳаётимдан маънолироқ бўлади, жасаднинг су-кути эса тутқуннинг сўзларидан кўра сизни яхшироқ ишонтиради.

– Жим бўлинг, хоним! – деди Фельтон. – Менга бу гапни гапирманг! Ўз жонимга қасд қилмайман деб сиз менга ваъда беришингиз, чин сўз беришингиз, ўзин-гиз учун табаррук жамики нарсаларни ўртага солиб қасамёд қилишингиз учун келдим мен.

– Мен ваъда беришни истамайман, – жавоб берди миледи, – ҳеч ким қасамни мен сингари қадрламайди, мабодо мен ваъда бериб қўйсам, ваъдамнинг устидан чиқишига мажбур бўлиб қоламан.

– Унда ҳеч бўлмаганда то биз яна дийдор кўриш-гунча жонингизга суюқасд қилмай мушоҳада этиб ту-ришга ваъда беринг. Борди-ю, мен билан юз кўриш-гандан кейин ҳам илгаригидек ўз ниятингизда туриб олсангиз, унда илож йўқ, нима қилсангиз ихтиёрин-

гиз, мен эса сиз сўраган қуролингизни қўлингизга тут-қазаман.

– Майли, азбаройи сизни деб, мен мусоада қиласман.

– Қасамёд қилинг.

– Худомизни ўртага солиб қасамёд қиласман.

Кўнглингиз тўлдими?

– Яхши, тунгача хайр!

У хонадан отилиб чиқди-да, эшикни қулфлаб, қўли-да аскар наизаси билан гўё постда соқчини ўрнини босиб тургандай даҳлизда кута бошлади.

Аскар қайтиб келгандан кейин, Фельтон қуролини унга қайтариб берди.

Эшик туйнугига йўлаб миледи Фельтоннинг жон-жаҳди билан чўқиниб олганини ва шодлиги ичига сиф-май даҳлиздан юриб кетганини кўриб қолди.

У лабларида заҳарханда табассум билан, ўзи ҳозиргина ўртага солган, лекин ўзи ҳеч билмаган ху-донинг номини тилида такрорлаб жойига қайтиб борди.

– Менинг худойимми? – деди у. – Телба мутаассиб! Менинг худойим – бу мен ва кимки менга қасосимни олишга қўмаклашса ўшадир.

XXVI

Тутқунликнинг бешинчи куни

Бу ўртада миледи аллақачон ярим-ёрти ғалабани тантана қилмоқда ва эришилган муваффақият унинг кучига куч қўшмоқда эди.

У шу тобга довур қилиб келгандай, сеҳру жодуларга лаққа тушадиган ва сертакаллуф сарой тарбияси унинг тўрига дарров солиб қўядиган кишилар устидан ғалаба қозониш қийин эмасди; миледи чунонам гўзал эдики, эркакларни таслим қилиш йўлида вужуд томонидан қаршиликка йўлиқмасди, чунонам уддабу-рон эдики, руҳ томонидан солинаётган ғовларни бемалол енгиб ўтарди.

Лекин бу дафъа унинг ўз-ўзига азоб бериш одати туфайли одамови, писмиқ, тўпори бўлиб кетган феъл билан кураш тушишига тўғри келди. Дин ва қаттиқ диний интизом Фельтонни расмана мафтун воситалари таъсиридан холи қилиб қўйганди. Бу ҳовлиқма мияда кенг кўламли режалар, исёнкор ниятлар бирам қалашиб ётардики, унда шаҳвоний иштиёқ вужудга келтиргувчи, тасодифий ишққа, ўша бекорчиликдан униб, маънавий бузуқлик орқасидан ўсгувчи ишқида жой қолмаган эди. Миледи рахна солди: ўзининг сохта фазилатлари билан ўзига нисбатан қаттиқ ғаразда бўлган одамнинг ўзи ҳақидаги фикрларини зил кетказди, ўзининг жамоли билан эса тавфиқли ва маънавий пок кишининг қалбини ва ҳис-туйғуларини ром қилди. Мана, ниҳоят табиат ва дин ўрганиш учун унга тақдим қила оладиганки энг қайсар мавжудот устидағи бу тажрибада ҳанузгача унинг ўзи ҳам ғофил келган ўз куч ва уқувларини кенг кўламда ишга солиб юборди.

Лекин шунга қарамасдан бу оқшом асносида кўп марта ўзидан, ўз толеидан ҳам ихлоси қайтиб кетди; рост, у худони чорлагани йўқ, лекин ёвуз жинлар мададидан бу инсон ҳаётини муфассал бошқаргувчи ва араб эртагида баён қилинишича, битта анор донасидан вайрон бўлган бутун жаҳонни қайта бунёд этгувчи бу қудратли кучдан кўнгли тўқ эди.

Миледи Фельтоннинг келишига яхшилаб ҳозирлик кўрди ва бу мулоқот чоғидаги ўзининг хатти-ҳаракатини пухта ўйлаб олди. У фақат икки кун вақти қолаётгани ва фармонга Бэкингем имзо қўйган замон (Бэкингем бўлса яна шу боисдан имзо чекишда ўйлаб ўтирмайдики, фармонда уйдирма ном қўйилган ва, бинобарин, гап қай аёл хусусида кетаётганидан у бехабар бўлади), такрор айтамизки, бу фармонга имзо қўйилган замон барон уни ошиғич жўнатиб юборади. Ўша олий жамият ҳашаматидан ҳуснига ҳусн қўшилгувчи, расм-русл овози билан мадҳ этилгувчи ва ки-

бор насабнинг сеҳрли нурларида товлангувчи юрт наздида ор-номусли деб довруғи кетган аёлларга қараганда сургунга ҳукм этилган аёлларнинг мафтун этиш воситалари қудрати камроқ бўлишини ҳам у биларди. Хор қилгувчи, иснодга қоддиргувчи жазога ҳукм этилиш аёлни ҳусни жамолидан маҳрум қилмайди, лекин қайтадан қудратга етишиш йўлида енгиб бўлмас фов бўлади. Ҳамма чинакам салоҳиятли кишилар сингари у қандай шарт-шароит ўзининг мижозига, ўзининг табиий сифатларига қўпроқ мос келишини жуда яхши тушунарди. Қашшоқлик уни бездирадар, хўрлик унинг нуфузидан учдан икки қисмини олиб қўярди. Миледи фақат маликалар ичидагина малика эди; ҳукмронлик қилмоқ учун унга қониққан фахр туйфуси даркор эди. Пастарин мавжудотларга ҳокимлик қилмоқ унинг учун ҳузур тугул ҳатто хўрлик эди.

Унинг сургундан қайтиб келиши турган гап, бунга у бир нафас ҳам гумон қилмасди, лекин бу сургун қанча вақт давом этиши мумкин? Миледи сингари фаол ҳокимиятга ўч тийнат учун киши савлат тўкиб юқори турмаган кунлар машъум кунлар бўлиб туюларди; хўш, одам пастга қараб думалаб кетаётган кунларни аташ учун қандай сўз топиб бўлади! Бир йил, икки йил, уч йилни бой бериш – бир умрни бой бериш деган гап; д'Артанъян ўз дўстлари билан аллақачон қиролича қўлидан хизматига яраша тухфани шодмон ва масъуд бўлиб олаётган пайтда қайтиб кетиш – буларнинг ҳаммаси шундай үқубатли хаёллар эдики, миледи сингари аёлнинг уларга бардош бериши мушкул эди. Дарвоқе, унинг кўнглида кўтарилаётган ғалаён унинг кучига куч қўшмоқда, агарда унинг жисмоний имкониятлари ақлийлари билан поақал бир зум баслаша олганида борми, ўз зиндонининг деворларини яксон қилиб ташлашга унинг қурби етган бўларди.

Буларнинг ҳаммасидан ташқари кардинал хусусидаги хаёллар уни азобга солмоқда эди. Шубҳаланувчан бетоқат кардинал – унинг нафақат ҳозирги кунда-

ги бирдан-бир умиди, бирдан-бир таянчи ва бирдан-бир панохи, балки яна унинг келгусидаги баҳти ва қасосининг асосий қуроли бўлмиш кардиналчи унинг бедарак кетганига нима изоҳ бериши мумкин, нима хаёлларга бориши мумкин? Миледи уни биларди, билардики саёҳатдан қуруқ қайтгач, у ҳибсга тушганини баҳона қилиши беҳуда ҳам тортган азоб-уқубатлари-нинг таърифини келтириш беҳуда эди; жавоб ўрнида у ўзининг иқтидори, шу билан тафаккури ҳам қудратли скептикнинг истеҳзоли хотиржамлиги билан дерди: «Қўлга тушмаслик керак эди!»

Шундай пайтларда миледи ўзининг бор ғайратини даъват қипар, ўзи тушиб қолган дўзах қаҳрига тушиб турган ягона нур шуъласи бўлмиш Фельтоннинг но-мини хаёлан такрорлагани-такрорлаган эди; ҳамда ўз кучини синаб кўриш истагида ҳалқаларини ҳали бураб, ҳали бўшатиб қўраётган илон каби у ўзининг топ-қир тасаввурининг саноқсиз иланг-биланглари билан Фельтонни ҳалитдан чулғаб олмоқда эди.

Бу орада вақт ўтиб борар, соатлар бирин-сирин қўнфироқни йўл-йўлакай уйғотиб тургандай туюлар, мис тилнинг ҳар зарбаси эса асиранинг қалбида акс-садо берарди. Соат тўққизда ўз одатича лорд Винтер келди, дераза билан панжара чивиқларига разм солди, попни, девор, камин ва эшикларни текшириб чиқди ва бу узоқ астойдил кўрик асносида на у, на миледи оғиз очмадилар.

Шубҳасиз, иккалови ҳам беҳуда сўзлар-у, бенатижа ғазабга вақтни искроф қиммоқ учун вазият ҳаддан ташқари жиддийлашиб кетганини тушунардилар.

– Йўқ, йўқ, – миледи ҳузуридан кета туриб деди барон, – бу кеча қочишни уддасидан чиқолмайсиз ҳали!

Соат ўнда соқчи қўйгани Фельтон келди, миледи ҳам уни юришидан таниб олди. У энди маъшуқа ўз ошиғининг рафторини пайқаб олгани каби бунинг фарқига бориб қолган эди, ҳолбуки бу ландовур мутаассибдан миледи нафратланар, уни кўрарга кўзи йўқ эди.

Тайинланган вақт ҳали бўлмаганидан Фельтон ҳам кирмади.

Икки соат ўтгач, ярим кечага занг урилганда соқчи-ни алмаштиридилар.

Бу дафъа фурсат етди, миледи ҳам муштоқ бўлиб кута бошлади.

Янги соқчи даҳлизни кезиб юра бошлади.

Ўн дақиқадан сўнг Фельтон келди.

Миледи ҳушёр тортиб турди.

– Қулоқ сол, – деди йигит соқчига, – ҳеч бир баҳона билан шу эшикнинг ёнидан силжима. Хабаринг борку, ахир ўтган туни постини бирпасга тарк этгани учун милорд бир аскарнинг таъзирини берди, ҳолбуки у йўғида шу қисқагина вақт ичида мен унинг ўрнида қоровуллик қилиб тургандим.

– Ҳа, бундан хабарим бор, – жавоб берди аскар.

– Сенга жуда ҳафсала билан назорат қилиб туришни буюраман. Мен бўлсан, – илова қилди Фельтон, – кираманда, бу аёлнинг хонасини яна бир марта кўздан кечириб чиқаман: унинг шум нияти – ўзини ўлдириш нияти борми деб қўрқаман, унга қўз-қулоқ бўлиб туриш амр этилган менга.

– Жуда яхши, – шивирлади миледи, – ана жиддий пуритан ёлғон ҳам сўзлай бошлади.

Аскар мийигида кулиб қўйди, холос:

– Азбаройи шифо, бундай топшириқдан зорланма-сангиз ҳам бўлади, жаноб лейтенант, хусусан агар милорд сизни унинг тӯшагига кириб чиқишга мутасадди қилган бўлса.

Фельтон қизариб кетди; ўзига ҳар қандай вазиятда, унга бу хил ҳазилни эп кўргани учун аскарга у жиддий танбех берган бўларди, лекин оғзидан бирор сұхан чиқаришга журъат қилиши учун у виждонини ҳали йўқотмаган эди.

– Агар чақирсам, – деди у, – кир. Худди шунингдек, агар битта-яримтаси келиб қолса, мени чақир.

– Бош устига жаноб лейтенант, – жавоб берди аскар. Фельтон миледи ёнига кирди. Миледи ўрнидан турди.

– Бу сизмисиз! – деди у.

– Мен келаман деб сизга ваъда бериб эдим, мана келдим.

– Сиз менга яна бошқа нарсани ҳам ваъда қилиб эдингиз.

– Хўш, нимани! Ё раббий! – деб қўйди йигит ва ўзини тута билиш уқувига қарамасдан унинг тиззапари қалтираб, манглайидан тер чиқиб кетди.

– Сиз пичноқ келтириб, суҳбатимиздан кейин уни қолдириб кетишга ваъда бергансиз.

– Бу ҳақда оғиз очманг, хоним! Шундай аҳвол йўқки нечоғлик даҳшатли бўлса-да, у худонинг бир бандасига ўзини жондан жудо қилиш ҳуқуқини берса. Мен ўйлаб кўрдим ва шу хулосага келдимки, мен ўз бўйнимга бундай гуноҳни зинҳорба-зинҳор олмаслигим керак.

– Ҳо-а, сиз ўйлаб кўрдингизми! – истиғноли табасум билан креслога ўтиаркан деди асира. – Мен ҳам ўйлаб кўрдим ва мен ҳам бир хулосага келдим.

– Қандай?

– Лафзи йўқ одамга айтадиган гапим йўқ деб.

– Ё раббий! – шивирлади Фельтон.

– Сиз чиқиб кетаверишингиз мумкин, мен ҳеч қандай гапни айтмайман.

– Мана пичноқ! – деб ваъдасига мувофиқ ўзи келтирган, лекин асирага топширишга ботинмай турган қуролни чўнтағидан чиқара туриб гапирди Фельтон.

– Беринг-чи, уни бир кўрай-чи?

– Нега?

– Номусим билан қасамёд қиламанки, мен уни шу заҳоти қайтариб бераман. Сиз уни мана бу столга қўясиз-да, ўзингиз у билан менинг ўртамда турасиз.

Фельтон қуролни миледига узатди; у тифни диққат билан кўздан кечирди-да, учини бармоғи учига тегизиб кўрди.

– Яхши, – деди у пичноқни ёш офицерга қайтарар-кан, – бу қаттиқ аъло пўлатдан... Сиз содик дўст экан-сиз Фельтон.

Фельтон пичноқни опди-да, келишилгандек уни стол-га қўйиб қўйди.

Миледи Фельтонни нигоҳи билан кузатиб турди-да, қаноат ҳосил қилиб бош иргаб қўйди.

– Энди, – деди у, – гапларимга қулоқ солинг.

Бу таклиф ортиқча эди: ёш офицер унинг қошида турар ва нигорон бўлиб унинг сўзларини кутарди.

– Фельтон... – деб тантанавор ва ҳазин гап бошлади миледи. – Фельтон, бир кўз олдингизга келтириング, сизнинг синглингиз, отангизнинг қизи сизга деди: мен ҳали ёш ва пешанамнинг шўрига ҳаддан ортиқ гўзал бўлган чоғимда мени алдаб тузоққа илинтиридилар, лекин мен дош бердим... Менга қарши фисқу фасод ва зулмларини қўпайтириб юбордилар – мен дош бердим. Мен эътиқод қўйған мазҳабни, мен топингувчи худони таҳқирлай бошладилар, нега десангиз мен худони ва ўша ўзимнинг эътиқодимни ёрдамга чорлардим, лекин шунда ҳам мен дош бердим. Шундан сўнг менинг шаънимга ҳақоратлар ёғдира бошладилар ва руҳимни сўндиришнинг иложини қиполмаганлари сабабли танимни то абад ҳаром қилиш пайига тушдилар. Оқибат...

Миледи тўхтаб қолди ва лабларига аччиқ табассум илинди.

– Оқибат, – унинг кетидан тақрорлади Фельтон, – хўш, улар нима қилдилар оқибат?

– Оқибат бир кун кечқурун ҳамон енгишнинг иложи бўлмаётган матонатимни букишга қарор қилдилар... Хуллас, бир кун кечқурун менга ўткир ухлатувчи дори қўшилган сув бердилар. Мен кечки тамаддимни тугатар-тугамас бора-бора аллақандай ғалати жунжикиб бораётганимни сезиб қолдим. Гарчи қўнглимда ҳеч гап бўлмаса-да, мени элас-элас қўрқув босарди-ю, мен уйқуни енгишга уринардим. Мен

ўрнимдан туриб ўзимни деразадан отмоқчи, ёрдамга чақирмоқчи бўлдим-у, лекин оёқларим менга итоат қилмай қўйди. Шифт худди менинг бошимга қараб пастлаётгандай ва бутун вазни билан мени эзаётгандай туюлиб кетди. Мен қўлларимни узатдим, гапиришга ҳаракат қилиб кўрдим, лекин аллақандай мубҳам товушларни чиқарардим. Мен енгиб бўлмас даражада карахт бўлиб борардим ва ҳозир йиқилишимни сезиб креслога ёпишиб олдим, лекин ҳадемай менинг дармони қуриган қўлларимга бу таянч кампик қилиб қолди-да, мен бир тиззамга, кейин эса иккаласига йиқилиб тушдим. Дуо ўқимоқчи бўлгандим, тилим калимага келмади. Шак-шубҳасиз парвардигор мени кўрмасди ва эшигасди, мен ўлимдек оғир уйқуга таслим бўлиб полга қулаб тушдим.

Бу уйқу вақтида нелар кечгани хусусида ва у қанча вақт чўзилгани хусусида менда бирон-бир хотира қолмади. Шоҳона жиҳозланган, нур шифтдаги тўйнуқдан тушиб турган аллақандай юмалоқ хонада ўрин тўшакда ётган ҳолда уйғонганим эсимда, холос. Устига-устак унда бирорта ҳам эшик йўқдай туюлади. Бу ҳашаматли зиндан деган хаёлга бориш мумкин эди.

Ўзимнинг қаердалигимга анчагача ақлим етмай, сизга боягина сўзлаб берган тафсилотларнинг маънисини англамай турдим: менинг миям мен тарқатиш иложини қила олмаётган бу уйқунинг оғир зулматини қочиролмай гаранг эди. Мен ўзимни элас-элас извошда кетаётгандай ҳис қиласи ва тинка-мадоримни қутириб ташлаган аллақандай даҳшатли туш кўраётгандай эдим. Лекин буларнинг ҳаммаси шундай узуқ-юлук, шундай мужмал намоён бўлардики, гўёки бу воқеаларнинг ичида мен эмас, ўзга бир кимса юргандай, лекин жисмимнинг иккиланиши туфайли барибир менинг ҳаётимга ўралашиб кетганди.

Бирмунча вақт ўзим тушиб қолган аҳвол менга шударажада ғалати бўлиб туюлиб турдики, худди буларнинг ҳаммасини тушимда кўраётгандай эдим... Ган-

дираклаб ўрнимдан турдим. Менинг уст-бошларим ёнимдаги стулда ётар, лекин қандай ечинганим, қандай ётганим эсимда йўқ эди. Шунда оз-оздан ҳақиқат ўзининг бор даҳшатлари билан менга аён бўла бошлари ҳамда мен ўзимнинг уйимда эмаслигимга фаҳмим етди. Хонага тушиб турган қуёш нурларидан чиқарган хуласамга қараганда кун ботишига яқин қолган, мен бўлсам ўтган кечқурун уйқуга кетган эдим – демак, менинг уйқум қарийб бир кеча-кундуз ҳамаси давом этган эди! Бу узоқ уйқу пайтида нималар содир бўлмаган?

Мен дармоним етганча тез кийиниб олдим. Менинг ҳаракатларимнинг ҳамаси суст ва ланж бўлиб, ухлаттувчи дорининг таъсири ҳамон тарқалмаётганлигидан далолат берарди. Бу хона жиҳозларига қараганда аёл кишини қабул қилишга мўлжалланган ҳамда таннозларнинг таннози ҳам хонага назар солиб ўзининг барча истаги қўзда тутилганига ишонч ҳосил қилган бўларди.

Мен бу ҳашаматли қамоққа беркилиб қолган биринчи асира эмаслигимга шак-шубҳа йўқ эди, лекин ўзингизнинг ақлингиз етади, Фельтон, бу зиндоннинг бутун дабдабаси қўзимга ташлангани сайин мени тобора қўрқув қамраб бормоқда эди. Ҳа, бу чинакам зиндон эди, зеро ундан чиқишга бекор овора бўлдим. Мен эшик топишга ҳаракат қилиб деворларни текшириб чиқдим, лекин уларнинг ҳамаси тақиплатганда оғир товуш чиқарди.

Мен бирор тешик жой қидириб, хонани йигирма мартача айланиб чиққандирман, ҳеч қандай чиқиш жойи йўқ бўлиб чиқди. Даҳшат ва ҷарчоқдан эзилиб креслога йиқилдим. Мен ўтирган жойимдан қимирлашга қўрқардим: назаримда ҳамма тарафда мени хавфхатар пойлаб тургандай, бир қадам боссам борми, мен унга йўлиқадигандай эдим. Гарчи кечаги кундан бери туз тотмаган бўлсам-да, қўрқув очлик ҳиссини бўғиб қўйган эди.

Ташқаридан мен вақтни аниқлаб олгудай, қылт эт-ган товуш келмасди. Мен фақат кеч соат олти-еттилар бўлса керакдир деб тахмин қиласдим: бу октябрнинг охирлари бўлиб, аллақачон қоронғи тушиб бўлган эди.

Тўсатдан эшик фийчиллаб кетди-ю, мен сесканиб тушдим. Шифтнинг ойнаванд туйнуги устида чўғдай соққа шаклида ёниқ чироқ кўринди. У хонани чарофон қилиб юборди. Мен ҳам қутим ўчиб, бир-икки қадам нарида бир одам турганини кўриб қолдим.

Кечки тамаддига икки кишини кўзлаб тузалган дастурхон гўё сеҳр билан хонанинг ўртасида пайдо бўлди.

Бу ўша мени бир йилдан бери таъқиб этиб юрган, менинг номусимга тегишга қасам ичган одамнинг ўзгинаси эди, унинг дастлабки сўзлариданоқ мен ўтган кеча у ўз ниятига етганини тушундим...

– Номард! – шивирлади Фельтон.

– Албатта, номард-да! – ёш офицернинг бутун вужуди қулоққа айланиб бу аломат воқеани қандай ҳамдардлик билан тинглаб ўтирганини кўриб деди миледи. – Албатта номард-да! У буни уйқусида енгса бўлди, ҳаммаси ҳал бўлади деб ўйлаган эди. У бўлар иш бўлгандан кейин ўз шармисорлигини тан олмай иложи йўқ, деган илинжда келган эди. У менинг муҳаббатим эвазига ўзининг давлатини тақдим этгани келган эди.

Мен аёл қалби сифдира олиши мумкин бўлган бутун нафратни, бутун қаҳру ғазабни бу одамга тўкиб солдим. У бу хил таъналарга ўрганиб кетган шекилли: менинг гапларимни қўлларини қовуштириб, илжайиб, пинагини бузмасдан тинглади; сўнгра гапини тугатди деб ўйлаб, менга яқин кела бошлади. Мен ўзимни столга отиб пичоқни олдим-да, уни қўксимга тирадим.

«Яна бир қадам боссангиз, – дедим мен, – сиз нафақат номусимни, лекин жонимнинг ҳам уволига қоласиз!»

Менинг кўз қарашим, овозим ва бутун қадди-қоматим энг ахлоқсиз одамларни қониқтирадиган ўша чинакам самимиятга тўла бўлса керакми, у тўхтаб қолди.

«Сизнинг жонингизними? – қайта сўради у. – Йўғ-эй! Сиз ўта кетган оғатижон маъшуқасиз, токи мен васлингизга восип бўлиш баҳтидан атиги бир марта баҳра олиб, сизни шу тариқа йўқотишга розилик берсам. Хуш қолинг, гўзалим! Мен кута тураман ва кайфи-ятингиз дурустроқ бўлган пайти сиздан хабар оламан».

Шу гапни айтиб у ҳуштак чалди. Хонани ёритгувчи повуллаб турган соқقا шифт узра янада баландроқ қўтарилидди-ю, фойиб бўлди. Мен яна зулматда қолдим. Бир зум ўтгач эса очилгувчи ҳамда яна ёпилгувчи эшикнинг ўша фийчиллаши такрорланди, повуллаган соқقا пастга тушди ҳамда мен яна танҳо қолдим.

Бу дақиқа даҳшатли эди. Башарти, ўзимнинг мусибатим борасида бўлса ҳам, энди бу шубҳалар тарқаб кетди ҳамда мен даҳшатли ҳақиқатдан воқиф бўлдим: мен ўзим нафақат ёмон кўрган, лекин ўзим нафратланган одам қўлида, ҳеч нарсадан тоймайдиган ва аллақачон қўлидан нималар келишини менга машъум тарзда исботлаб бўлган одамнинг қўлида эдим...

– Лекин ўша одам ким эди? – сўради Фельтон.

– Мен тунни стулда ўтириб сал шовқиндан ҳам чўчиб ўтказдим, негаки ярим кечаларда чироқ ўчди-ю, мен яна зулматда қолдим. Лекин тун менинг таъқибчимнинг янги хуружларисиз ўтиб кетди. Кун ёришгач, стол фойиб бўлди, фақат пичоқ ҳамон менинг қўлимда қисилган ҳолда эди.

Бирдан-бир умидим шу пичоқда эди.

Менинг чарчоқдан тинка-мадорим қолмаганди, кўзларим уйқусизлиқдан ўт бўлиб ёнар эди, бир нафас мизғиб олишга журъят қилолмасдим. Кун ёруғи мени тинчитди, мен болиш тагига яшириб қўйган нажотбахш пичоғимни қўйиб юбормасдан ўзимни каравотга ташладим.

Ўйғонганимда яна тузоғлик стол қелтирилган эди.

Бу гап ўзимнинг бутун қўрқувларимга, дилгирлигимга қарамасдан ўлгудек оч қолганимни ҳис қилдим: менинг туз тотмаганимга икки кун бўлиб қолган эди. Мен

нондан, мевалардан оз-моз еган бўлдим. Сўнгра ичган сувимга ухлатувчи дори қўшилгани эсимга тушиб, мен столдагисига қўл тегизмадим-да, стаканимни бет-қўл ювиш жойида девор ичига ўрнатилган мармар фавворадан тўлғазиб оддим.

Бу эҳтиёт чорасига қарамасдан мен дастлаб жуда ёмон ҳадиксираб турдим, лекин бу гал менинг хавотирларим асоссиз эди: кун ўтиб кетди, мен ўзим чўчиб турган нарсага ўхшаш ҳеч нимани сезмадим. Менинг шубҳаланганим қўзга чалинмай қолсин, деб тадбиркорлик билан графиндаги сувни ярмигача тўкиб қўйдим.

Кеч кирди, у билан эса қоронғи ҳам тушди. Бироқ менинг қўзларим унга ўргана бошлаган эди; мен столнинг пастга тушиб кетганини ва чорак соатдан сўнг менга тортилган кечки таом билан кўтарилиганини қўриб турдим, бир дақиқа ўтгач эса ўша чироқнинг ўзи пайдо бўлди-ю, хонани нурга кўмди.

Мен ухлатувчи дори қўшиб бўлмайдиган нарсалардан бошқа ҳеч нима емасликка қарор қилдим. Иккита тухум билан бир оз мева менинг кечки овқатимни ташкип қилди. Сўнгра мен ўзимнинг роҳатбахш фавворадан бир стакан сув қўйиб ичиб оддим.

Дастлабки қултумларданоқ сувнинг таъми эрталабки сингари эмасдек туюлди. Дарров кўнглимда шубҳа қўзғалди-ю, мен у ёғини ичиб ўтирмадим, лекин ярим стаканчасини ичиб бўлган эдим.

Мен ҳазар қилиб қолган-қутган сувни сочиб ташладим-да, совуқ терга ботиб оқибатини кута бошладим.

Шак-шубҳасиз аллақандай қўринмас шоҳид менинг фавворадан сув олганимни қўриб қолган ва совуқконларча илгаридан ҳал этилган ҳамда шафқатсизларча амалга оширилаётган менинг ҳалокатимга муқаррар етишмоқ учун соддадиллигимдан истифода қилган эди.

Ярим соат ҳам ўтмасдан, худди ўша биринчи галдаги аломатлар пайдо бўлди. Лекин бу сафар ҳаммаси

бўлиб ярим стакан ичганим сабабли узоқроқ қурашганимдан кўзим илинмади, балки мени теварак атрофда кечайтган нарсаларни идрок этишдан маҳрум қилимаган, лекин ўзимни ҳимоя қилиш ёки қочиб кетишлаёқатини олиб қўйган аллақандай мудроқ элитди.

Мен қўлимда қолган ягона мудофаа воситаси – нажотбахш пичофимни болиш тагидан оламан деб судралиб каравотгача етиб олишга уринардим, лекин аранг бош томонига етдим-у, жон ҳолатда каравотнинг оёғига тирмашганимча тиз чўкиб қолдим. Шунда фаҳмладимки, хароб бўлибман...

Фельтоннинг ранги оқариб кетди ҳамда унинг бутун аъзойи-баданини титроқ парзага келтирди.

– Ҳаммадан даҳшатлisisи шу эдики, – гўё ўша даҳшатли дақиқадаги оғир хавотирни ҳануз бошидан ке-чираётгандай овози ўзгариб давом этди миледи, – бу гал ўзимга таҳдид солаётган хатарни мен яққоп англаб турардим: таъкидлаб айтаман, ухлаб қолган бўлсам ҳам эс-хушим жойида эди, шу сабабдан ҳам ҳаммасини кўриб ва эшитиб ётардим. Рост, ҳаммаси гўё тушдаги каби кечарди, лекин бутун даҳшати шунда эди.

Мен чироқнинг юқорига кўтарилаётгани, ўзимнинг бора-бора зулматга чўкаётганимни кўриб турдим. Сўнгра мен эшикнинг яхши таниш бўлиб қолган фийчиллашини эшитдим, гарчи эшик атиги икки мартагига очилган эди, холос.

Мен файришуурый равишда ёнимга бирор яқинлашиб келаётганини ҳис қилдим. Американинг дашту биёбонларида адашиб қолган баҳти қора одам илоннинг яқинлашаётганини шу тариқа билиб турари дейишиди.

Мен ўз гунглигимни енгиб, додлашга уринардим. Ироданинг ақлга сифмас зўр шарофати билан ўрнимдан қўзғалдим ҳам, лекин шу замон яна йиқилиш учун... менинг таъқибчимнинг қучофига йиқилиш учун...

– Айтсангиз-чи, менга, ўша одам ким эди? – сўраб қолди ёш офицер.

Миледи ўз ҳикоясининг барча тафсилотларида тўхталиш билан Фельтонга қанча азоб берадиганини бир қарашда кўрди, лекин миледи уни битта ҳам қийноқдан халос қилмоқ истагида эмас эди. Ништарини унинг қалбига нақадар чуқур санчиб олса унинг миледи учун интиқом олишига ишонч шу қадар кўп бўлади. Шу важдан у гўё унинг нидосини эшитмагандай ёки унга жавоб бериш фурсати келмади деган мулоҳазага боргандай гапини давом эттираверди:

– Фақат бу гал абллаҳнинг иши иродасиз, ҳиссиз жасад тимсолига тушмаган эди. Сизга айтиб эдим: ўзимнинг жисмоний ва маънавий уқувларимни так-таслим қўлга олишга қурбим етмагани ҳолда, мен ҳар қалай ўзимга таҳдид солгувчи хатар сезгисини сақлаб қолган эдим. Мен жоним борича олишдим ва афтидан қаттиқ қаршилик кўрсатдим, негаки қулогимда унинг хитоби турибди;

«Бу ярамас пуританлар-эй! Уларнинг ўз жаллодларини тинкасини қуритишини билардим, лекин ўз ўйнашларига шундай ёмон қаршилик кўрсатишади, деб ўйламагандим».

Эвоҳ, жон ҳолатдаги бу қаршилик кўп чўзиломасди. Мен ҳолдан толаётганимни ҳис қилдим ҳамда бу гал номард менинг уйқумдан эмас, беҳушлигимдан фойдаланди...

Фельтон бир оғиз гапирмасдан фақатгина бўғиқ оҳ чекиб тингларди; унинг мармар манглайидан дув-дув совуқ тер оқарди, қўли ҳам талвасада кўксига босилган эди.

– Ҳушимга келганимдан кейин қилган биринчи ҳаракатим ўзим олдин судралиб етолмаган болиш остидаги пичноқни пайпаслаб кўриш бўлди: у менинг ҳимоямга хизмат қилолмаган бўлса-да, ҳеч бўлмаганда ўзимни ҳалоллаб олишимга қўл келиб қолиши мумкин эди.

Лекин бу пичноқни қўлимга олганимдан кейин, Фельтон, миямга даҳшатли фикр келиб қолди. Мен бор гап-

ни айтаман деб қасам ичдим, ҳамма гапни айтаман ҳам. Мен сизга ҳақиқатни ошкор қиласман деб вайда қилдим, уни ошкор қиласман, бу билан ўзимни хароб қипсам ҳам майли.

– Миянгизга ўзингиз учун бу одамдан қасос олиш фикри келдими? – сўради Фельтон.

– Эвоҳ, ҳа! – жавоб берди миледи. – Биласман бундай фикр христианга муносаб эмас. Шак-шубҳасиз мени руҳимизнинг ўша азалий душмани, ўша шайтон васвасага солган. Ишқилиб, эътироф қиласман сизга, Фельтон, – ўзини жиноятда айبلاغувчи аёл оҳангидагапини давом эттириди миледи, – бу фикр кўнглимга бир келди-ю, ҳеч миямдан нари бўлмади. Шу гуноҳ фикрим учун мен шу тобда таъзиримни еб ўтирибманда.

– Давом этинг, давом этинг! – ўтинарди Фельтон. – Қандай қилиб сиз қасосингизни олганингизни билишга муштоқман.

– Мен илож борича тезроқ қасдимни олишга аҳд қилдим, унинг янаги тун келишига менинг ишончим комил эди. Кундузлари мен қўрқадиган ҳеч нарса йўқ эди.

Шунинг учун нонушта вақти бўлганда мен ўйланиб ўтирмасдан еб-ичавердим: мен кечки тамадди маҳали ўзимни тановул қилганга солиб, лекин ҳеч нимага қўл урмасликка қарор қилдим ва кечқурун очликни сезмаслик учун эрталаб ўзимни тўқлаб олишим зарур эди.

Мен нонуштадан фақат бир стакан сувни яшириб қўйдим, негаки икки кеча-кундуз егулик-ичкиликсиз қолиб кетганимда мен ҳаммадан ҳам ташналиқдан қийналган эдим.

Кун давомида кўнглимда кечганд гапларнинг ҳаммаси қилган аҳдимни янада мустаҳкамлади. Мен кузатаётганларига шубҳа қилмаган ҳолда мен авзойим пин-ҳона ўйларимни ошкор этиб қўймаслигига интилардим, бир-икки марта ҳатто ўзимнинг кулимсираётганимни пайқаб қолдим. Фельтон, қандай ўй-хаёлларим-

га кулимсираганимни сизга эътироф қилишга юрагим дов бермайди, сиз мендан ҳазар қилиб қолардингиз...

– Давом этинг, давом этинг! – ёлворарди Фельтон. – Кўриб турибсиз, қулоғим сизда – бунинг ҳаммаси нима билан тугаганини тезроқ билмоқчиман.

– Кеч кирди, ҳамма нарса жорий этилган тартиб билан ўтиб бораради. Одатларига қўра менга қоронфида кечки таом келтирдилар, сўнгра чироқ ёнди, мен ҳам стол ёнига ўтирдим.

Мен мевалардан едим, ўзимни графиндан сув қуяётганга солдим, лекин ўша нонуштадан қолдирганимни ичдим, холос. Айтганча бу айирбош бирам усталик билан қипинган эдики, менинг жосусларим, борди-ю, улар бўлган тақдирда ҳеч шубҳага бормаган бўлардилар.

Кечки тамаддидан кейин мен ўзимни худди ўтган кундаги сингари довдираб қолганга солдим, лекин бу гал гўё чарчаб ҳолдан тойган ёки хавф-хатарга кўнишиб қолган бўлиб, мен каравотгача судралиб бордимда, кўйлагимни ечиб ташлаб, ётдим.

Мен болиш остидаги пичоқни пайпаслаб топдим ва ўзимни ухлаганга солиб бармоқларим билан унинг сочини жон-жаҳдим билан қисиб опдим.

Ҳеч қандай янги гапдан дарак бермай, икки соат ўтиб кетди-ю, ўлай агар ҳатто кечаги қун бунга ҳаргиз ақлим бовар қилмаган бўларди – мен у келмай қоладими деб қўрқардим.

Ниҳоят, чироқнинг аста-секин кўтарилганини ҳамда шифт тепасида унинг кўздан йўқолганини кўрдим. Хона зулматга қўмилди, бирмунча зўр билан бу зими斯顿га нигоҳим сингди.

Ўн дақиқа кечди. Қилча товуш қулоғимга чалинмас, ўз қалбимнинг уришини эшитардим, холос.

Мен ўша одам келсайди деб худодан типардим.

Ниҳоят, бирам таниш очилган ва қайта ёпилган эшикнинг менга шунчалар таниш садоси келди-да, гарчи қалин гилам тўшалган бўлса-да, аллакимнинг оёқ

товушлари остида пол қисирлагани эшитилди. Қоронғида менинг түшагим томон яқынлашиб келгувчи аллақандай қора құзимга чалинди...

– Тезроқ, тезроқ! – қистарди Фельтон. – Күрмаяпсизми ахир, ҳар сүзингиз құрғошин қуйғандек үртапты мени.

– Шунда, – давом этди миледи, – мен бор кучимни түпладим, үзимга-үзим қасос ёки адопат соати келди дердим, мен үзимга янги Юдиф деб қарамоқда эдим. Мен дадил бўлиб олдим, қўлимдаги пичоқни маҳкам қисдим ҳамда у ёнимга келганда ва қоронғида тимирскиланиб ўз қурбонига қўлини чўзганда алам ва қайфу фарёди билан унинг кўксига урдим.

Номард, у ҳаммасини олдиндан билиб турган экан: унинг кўкраги совут билан муҳофаза қилинган экан, пичоқ ҳам унга текканда тўмтоқ бўлиб қолди.

«Аҳа, шунақами! – қўлимдан тутиб ҳамда менга шундай расво хизмат қилган пичоқни қўлимдан юлқиб олиб бақирди у. – Менинг ҳаётимга суюқасд қиласидиган бўлдингизми, жонона пуритан қиз? Нафрат катфи гапми, бу очиқдан-очиқ нонқўрлик-ку! Хўп, қани ўзингизни босинг тасаддуқ... Мен сизни аллақачон юшаган деб юрибман. Мен аёлни зўрлаб ушлаб турадиган золимлардан эмасман. Сиз мени севмайсиз, мен үзимнинг ўзбилармонлигимни қилиб бунга ишонмаган эдим. Бунга энди амин бўлдим, эртага сиз эркинлиқда бўласиз».

Менинг истагим битта эди – мени ўлдириб қўя қолсайди, дердим.

«Эҳтиёт бўлинг, – дедим унга мен, – менинг озодлигим бошингизга иснод балосини солади».

«Очиқроқ гапиринг, менинг дилбар сивиллам»⁵⁹.

«Яхши. Шу ердан чиққаним замон мен ҳаммасини айтиб бераман – менга зўрлик қилганингизни, мени

⁵⁹ Сивиллалар – қадим Грециядаги афсонавий фолбинлар.

асоратда ушлаб турганингизни айтиб бераман. Мен шундай қабоҳатларга макон бўлган бу сарой тўғрисида жар соламан. Сизнинг мартабангиз баланд, милорд, лекин зир титранг: тепангизда – қирол, қиролнинг тепасида эса худо бор!»

Таъқибчим нечоғлик вазминлик қилмасин, қаҳрли ҳаракатини босолмади. Унинг юзига разм сола олмадим, лекин устида менинг қўлим турган қўли қалтираб кетганини сездим.

«У ҳолда сиз бу ердан чиқмайсиз!»

«Жуда яхши! Менинг қийноқ жойим менга қабр бўлиб қўя қолади. Жуда соз! Мен шу ерда жон бераман, шунда сиз айблагувчи арвоҳ тирик жон дўқ-пўписаларидан даҳшатлироқлигини қўриб қўясиз».

«Сизда қурол-пурол қолдирмайдилар».

«Менда биттаси бор, уни дарду алам мардликдан камчилиги йўқ ҳар бандага таянсин деб бериб қўйипти: мен ўзимни очликдан нобуд қиласман».

«Менга қаранг, бундай урушдан қўра яраш яхшимасми? – таклиф қилди номард. – Мен сизга эркингизни ошиғич қайтариб бераман, сизни фазлу камолнинг тажассуми деб эълон қиласман ва сизни Англия Лукрецияси деб овоза қиласман».

«Мен бўлсанм сизни унинг Сексти деб эълон қиласман, мен сизни худо олдида фош қилганимдек, одамлар олдида фош қилиб таштайман, борди-ю, Лукреция сингари айномамни қон билан тасдиқлаш лозим бўлса, мен буни қиласман».

«Оббо, шунақами ҳали! – кесатиб гапирди душманим. – Унда бошқа гап. Худо ҳаққи, пироварди оқибат бу ердаги тирикчилигингиз яхши ўтяпти, ҳеч нимадан камчилигингиз йўқ, борди-ю, ўзингизни очликдан нобуд қилганингизда ҳам уволи ўзингизга бўлади».

У сўзининг устидан чиқди. Бир кун ўтди, яна тун ўтди ва мен уни қўрмадим. Лекин мен ҳам сўзимда турдим ва ҳеч нима емадим-ичмадим. Мен унга маълум қилиб

қўйганимдек, ўзимни очлиқдан нобуд қилишга жазм этдим.

Мен бутун кунни ва бутун кечани тоат-ибодатда ўтказдим: ўзимни ўлдириб қўйсам худо мени кечирар, деб умид қилардим.

Эртаси куни эшик очилди. Мен попда супайиб ётардим, куч-кувватим мени тарқ этмоқда эди.

Эшикнинг фийчиллашини эшитгач, мен қўлимга таяниб сал қўтарилдим.

«Хўш, қалай, сал юмшадингизми-йўқми? – деб сўраган овоз қулоғимга бирам совуқ эшитилдики, уни танимасдан иложим йўқ эди. – Биргина жим юриш ваъдасининг ўзи бадалига озодликни сотиб олишга розисизми-йўқми? Қулоқ солинг, мен қўнгилчан одамман, – қўшиб қўйди у, – ва гарчи пуританларни хуш кўрмасам-да, уларга тан бераман, пуритан қизларига ҳам, айниқса, хушрўйларига. Қани, хоч устида бир қасам ичиб юборинг-чи, сиздан ортиқ ҳеч нима талаб қилмайман».

«Хоч устида қасам ичайми? – ўрнимдан қўзғалиб дедим мен: бу манфур овоз товушидан кучга тўлиб кетдим. – Хоч устида! Ҳеч қандай ваъдалар, ҳеч қандай тазиқлар, ҳеч қандай қийноқлар оғзимни юмолмайди деб қасамёд қиламан!.. Хоч устида қасам ичармишман!.. Сизни қотил деб, номус ўғриси деб, муттаҳам деб ҳамма ерда фош қилавераман!.. Хоч устида-я!.. Бир кун келиб бу ердан чиқиш насиб бўлса, бутун одамзоддан сиздан қасос олишини тавалло қиламан!»

«Эҳтиёт бўлинг! – деб мен унда ҳали ҳеч эшитмаган таҳдидли бир тарзда гапирди у. – Менда бир нақд чора борки, уни мен фақат ноилож қолганда ишга соламан – сизнинг оғзингизни юмиш ёки зўр келганда одамларнинг сизнинг бирор оғиз гапингизга ҳам ишонишига йўл қўймаслик».

Мен қолган-қутган кучимни тўпладим-да, унинг дўқига жавобан хаҳолаб кулиб юбордим.

У англадики, келгусида бизнинг орамизда ҳаёт-мамот жанги кетади.

«Менга қаранг, сизга муроҳаза учун шу кечанинг қолганини ва эртанги кунни бераман, – таклиф этди у. – Агар жим юришни ваъда қиссангиз сизни давлат, иззат-хурмат ва ҳатто обрў-эътибор кутади; агар бундай даъво қилаверсангиз, сизни сазойи қиламан».

«Сиз-а! – сўрадим мен. – Сиз-а!»

«Бир умрлик ўчмас иснодга қолдираман!»

«Сиз-а!..» – такрорлардим мен.

– О, гапимга ишонинг, Фельтон, мен уни ақлдан озган деб ҳисобламоқда эдим!

«Ҳа, мен!» – жавоб берди у.

«Оҳ, мени холи қолдиринг, – дедим унга мен, – агар кўзингизда бошимни деворга уриб ёришимни истамасангиз даф бўлинг!»

«Яхши, – деди у, – ихтиёрингиз. Келаси оқшомгача».

«Келаси оқшомгача!» – полга йиқилиб жон аччиғида гиламни тишлаган кўйи жавоб бердим мен...

Фельтон креслога тиралиб олган эди, миледи ҳам иблисона қувонч билан у ҳикояни охиригача тинглаши учун қурби етиши даргумонлигини қўриб турарди.

XXVII

Классик трагедиянинг синалган усули

Асносида миледи ўзини тинглаб ўтирган ёш йигитга зимдан разм соглан бир дақиқалик сукунатдан кеийин гапини давом эттириди:

– Қарийб уч кун мен ҳеч нима емадим-ичмадим ҳам. Мен жуда қаттиқ азобда қолган эдим: гоҳида пешанами аллақандай булут босиб келарди-да, кўзларимни тўсиб қўярди – бу алаҳлай бошлаганим эди.

Кеч кирди. Мен шундай ҳолдан тойган эдимки, ҳар дақиқа ҳушимдан кетиб туардим ва ҳар ўзимдан кет-

ганимда жон беряпман, деган хаёлда худога шукур қиласадим.

Бир шундай беҳуш пайтимда мен эшик очилганини эшитиб қолдим. Қўрққанимдан мен ўзимга келдим.

У ҳузуримга юзига ниқоб тутилган бир кишини эргаштириб кириб келди; унинг ўзи ҳам ниқобда эди, лекин мен унинг қадам товушларини танидим, унинг овозини танидим, инсоният шўрига унга дўзах ато қилган шукуҳли келбатини танидим.

«Хўш қалай, – деб сўради у мендан, – мен талаб қилиган ваъданি беришга розимисиз?»

«Ўзингиз айтдингиз-ку, пуританларнинг лафзи ҳалол деб. Мен сўз берганман – сиз ҳам уни эшитгансиз – бу дунёда сизни бандалар ҳукмига, у дунёда эса худо ҳукмига топшираман деганман».

«Демак, ўжарлик қилиб турибсизми?»

«Мени эшитиб турган худо олдида қасамёд қилиб айтаманки, мен сизнинг жиноятингиз шоҳидлигига бутун оламни даъват этаман, қачонки бир қасоскор топмагунимча чорлайвераман».

«Сиз фоҳиша аёлсиз, – гулдираган овоз билан маълум қилди у, – ҳамда шу хил аёлларга бериладиган жазога тортиласиз! Ўзингиз додингизни айтаётган олам назарида тамғаланган ҳолингизда ўша оламга ўзингизнинг жиноятчи ҳам, телба ҳам эмаслигингизни исботлаб кўринг-чи!»

Кейин у ниқобли кишига юзланди.

«Ишингни қилавер жаллод!» – амр қилди у.

– О! Унинг номи! Номи! – сўради Фельтон. – Менга унинг номини айтинг!

– Шундай қилиб, менинг нола-аффонларимга қарамасдан, менинг қаршилигимга қарамасдан – ажалдан бадтарроқ бир фалокат тушганига менинг ақлим ета бошлаган эди, – жаллод мени тутиб олиб, полга ийқитди-да, қўли билан босиб турди. Менинг фарёдлардан нафасим қисиларди, ҳушимдан кетай-кетай деб қолган эдим, илтижоларимга парво қилмаётган худо-

га муножот қиласардим... тұсатдан мен оғриқ ва уятдан жоним борича додлаб юбордим – чүеда тобланган те-мир, жаллоднинг темири менинг кифтимга қадалган әди...

Фельтон тақдид солиб нидо қилиб қўйди.

– Қаранг, – деди миледи ва қиролича алфозида сав-лат тўкиб ўрнидан турди, – қаранг, Фельтон, золим зул-мининг қурбони бўлган ёш бегуноҳ қиз учун қандай янги жафони ўйлаб топганлар. Одамлар қалбини билишни ўрганинг ва келгусида шундай бемулоҳаза, уларнинг ноҳақ қасосининг қуролига айланиб юрманг.

Миледи кўйлагини шартта очиб ташлади-да, кўкра-гини ёпиб турган батисни йиртиб юборди ва ясама fazab, ҳам уятдан қизариб ёш йигитга бу чиройли кифтни булғаб турган ўчмас нишонни кўрсатди.

– Лекин мен бу ерда нилуфарни кўряпман! – ҳай-рон бўлди Фельтон.

– Бутун тубанлик ҳам шунда-да! – жавоб берди ми-леди. – Бу инглиз тамфаси бўлганда борми!.. Мени бу жазога қандай ҳакам тортганини исбот қилиш лозим бўларди, мен ҳам давлатнинг барча ҳакамликларига арз қиссан бўларди. Француз тамфаси бўлса... О, мен у билан пухта тамғаланган эдим!

Бу Фельтон учун ҳаддан ортиқ әди.

Миледининг мудҳиш изҳори дилидан дами ичига тушиб, ранги ўчиб, караҳт бўлиб ўзи апоҳида улуғвор-лик деб қабул қилган беҳаёлик билан ўз баданини кўрсатган бу аёлнинг мислсиз жамолидан кўзлари қамашиб, у христианларнинг золимлари бўлмиш им-ператорлар қонхўр омиларга эрмак қилиб топширган табаррук, пок жафокашлар қошида турган илк хри-стианларга ўхшаб унинг пойига тиз чўқди. Унинг учун тамфа мавжудлигини йўқотди, ёлғиз ҳусн қолди, холос.

– Кечиринг! Кечиринг! – нидо қиласарди Фельтон. – О, мени кечиринг!

Миледи унинг кўзларидан, севаман, севаман деган қарашни ўқиди!

– Кечирайми – нимани? – сўради у.
– Сизни таъқиб этгувчиларга қўшилиб кетганим
учун мени кечиринг.

Миледи унга қўлини узатди.

– Шунчалар гўзал, шунчалар ёш! – унинг қўллари-
дан бўса олиб хитоб қилди Фельтон.

Миледи унга ҳатто қулни қирол қилгувчи нигоҳла-
ридан бирини сийлов қилди.

Фельтон пуритан эди – у бу аёлнинг қўлини қўйиб
юборди-да, унинг оёқларини ўпа кетди.

Энди Фельтон уни севмасди – унга сифинарди.

Бу руҳий шавқ они ўтиб кетганда, миледининг у бир
нафас ҳам йўқотмаган вазминлиги қайтиб келгандай
туюлди шекипли, Фельтон ўзини бадтар зор этиш учун-
гина ҳафсала билан унинг қўзидан асралгувчи муҳаб-
бат ганжиналарини ҳаё пардаси яна яшириб қўйга-
нини қўргандан кейин у деди:

– Энди менинг сиздан фақат бир нарсани сўраб оли-
шим қолди, холос: сизнинг ҳақиқий жаллодингизнинг
номи нима? Назаримда фақат биттаси жаллод бўлган,
бошқаси унинг қўлидаги қурол бўлган, холос.

– Нечук, оғагинам, – деди миледи, – сенга ҳали унинг
номини ҳам айтиб беришим борми! Ўзингни-чи, фа-
росатинг етмадими?

– Қандай, – сўради Фельтон, – бу ўшами?.. Яна ўша!..
Ҳамон ўша... Қандай! Ҳақиқий айбдор...

– Ҳақиқий айбдор – Англиянинг бузғунчиси, ҳақиқий
диндорлар таъқибчиси, шунча аёллар номусининг
разил ўғриси, ким ўз ишратпараст қалбининг қўйига
кириб, шунча инглизларнинг қонини тўкмоқ ниятида
бўлса, ким бугун протестантларга ҳомийлик қилиб
эрта уларга хиёнат қилса, ўша...

– Бэкингем! Бу Бэкингем денг! – дарғазаб бўлиб сўра-
ди Фельтон.

Миледи гўё қалбида бу ном қўзғаган расво хотиротга
бардош беришга ўзининг қурби етмагандан юзини
қўллари билан тўсиб олди.

– Бэкингем – шу фариштадек вужуднинг жаллоди!
– нидо қиларди Фельтон. – Сен ҳам унинг бошида монга-
мадироқни гумбирлатмадингми, парвардигор! Сен ҳам ҳаммамизнинг бошимизга бало қилиб уни нажиб,
обрўли, иқтидорли бўлиб қолишига йўл қўйдингми!

– Кимки ўз баҳридан ўзи ўтиб турса, ундан худо ҳам юз ўғирар экан? – деди миледи.

– Бундан чиқди у ўзини ғариблар йўлиқадиган жа-
зога мубтало қилмоқчидир! – ҳаяжони тобора ошиб
давом этди Фельтон. – Инсон қасоси фалак ҳукмидан
олдинроқ бошига тушишини истар!

– Одамлар ундан қўрқишади ҳам унга шафқат қили-
шади.

– Э, мен ундан қўрқмайман, унга шафқат ҳам қил-
майман! – эътиroz қилди Фельтон.

Миледи кўнгли иблисона қувончга тўлиб кетаётга-
нини сезди.

– Лекин қай йўсинда менинг валийнеъматим, ме-
нинг падарим лорд Винтер бу нарсаларнинг ҳаммаси-
га алоқадор бўлиб чиқмоқда? – сўради Фельтон.

– Қулоқ солинг, Фельтон, ахир пасткаш ва разил
одамлар қатори оламда олижаноб ва олиҳиммат тий-
натлар ҳам бор. Менинг бир қайлиғим бор эди, мен
севган, у менга ҳам қўнгил берган киши эди... сиз син-
гари шер юрак, Фельтон, худди сизга ўхшаган одам.
Мен унинг хузурига бордим-да, унга ҳамма гапни айт-
тиб бердим. У мени танирди ва бир зум ҳам иккила-
ниб турмади. Бу бир кибор мансабдор ҳар жиҳатдан
Бэкингемга teng киши эди. У ҳеч нима демади, қили-
чини тақди, ридосига бурканди ва Бэкингем саройига
равона бўлди...

– Ҳа, ҳа, тушуниб турибман, – пуқма ташлади Фель-
тон, – гарчи бу хил одамларга ишинг тушганда қилич
эмас ханжар қўл келади.

– Бэкингем бир кун аввал ўша маҳаллар ҳали шаҳ-
зода Уелский бўлмиш қирол Карл I га Инфантанинг
қўлини сўрагани фавқулодда элчи бўлиб Испанияга

жүнаб кетган эди. Менинг қайлиғим қуруқ қайтди. «Менга қаранг, – деди у менга, – бу одам кетиб қолибди, мен ҳам ҳали-бери қасос олмайман. У келгунча аҳд қылғанимиздек, никоңдан ўтиб туралып, сұнgra эса Лорд Винтерга ишонаверинг, у ўзининг ҳам, хотинининг ҳам номусини сақлағ қолишининг үддасидан чиқади».

– Лорд Винтерга! – қичқириб юборди Фельтон.

– Ҳа, лорд Винтерга, – тасдиқлади миледи. – Энди ҳаммаси сизга аён бўлгандир, шундай эмасми? Бэкингем бир йил атрофида хорижда бўлди. У қайтишидан бир ҳафта илгари лорд Винтер мени ёлғиз меросхўр қилиб қолдириб, тўсатдан вафот этди. Бу зарбани ким берган? Бу ёлғиз худога маълум, мен ҳеч кимни айбламайман...

– О, тубанлик ҳам шунчалик бўладими! Шунчалик бўладими! – даҳшатга келди Фельтон.

– Лорд Винтер ўз укасига ҳеч нима демасдан вафот этди. Даҳшатли сир момақалдироқ сингари айборнинг бошини емагунча ҳаммадан пинҳон қолиши кепрак эди. Сизнинг валинеъматингиз учун акасининг бисотисиз бир ёш қизга уйланиб олгани қайфули ҳол эди. Мен фаҳмладимки, ўзининг мерос олиш илинжида панд еган одамни мадад беради деб умидвор бўлишимнинг ҳожати йўқ. Мен қолган умримни ўша ерда ўтказишга қатъий қарор қилиб Францияга кетиб қолдим. Лекин менинг бутун мулким Англияда. Уруш туфайли икки давлат ўртасидаги алоқа узилиб қолди, мен риёзат чека бошладим ҳамда гоҳ-гоҳ бу ерга қайтиб келишимга тўғри келиб қолди. Олти кун муқаддам мен Портсмутга тушдим.

– У ёғи-чи? – сўради Фельтон.

– У ёғими? Бэкингем менинг қайтганим тўғрисида хабар топиб қолган шекилли, усиз ҳам менга қарши фаразда юрган лорд Винтер билан менинг хусусимда гапни бир жойга қўйганда, унга келинининг тамғаланган жиноятчи фоҳиша аёллигини айтган. Менинг эрим

ўлиб кетган, токи мени ёқлаб у ўзининг софдил олижаноб овозини кўтарса. Лорд Винтер ўзига айтилган гапларнинг ҳаммасига лаққа тушган, яна бажонидил ишонгандик, бундан у манфаатдор. У мени ҳисбсга олиш учун шу ерга келтиришни ва сиз қўриқлашингизни буюрган. Қолгани сизга маълум: индинга у мени бадарға қилияпти, сургунга жўнатяпти, индинга у мени бир умрга назардан қолганлар ичига киритиб қўяяпти. О, гапимга ишонинг, шум ният жуда пухта ўйланган! Тўр усталик билан тўқилган, менинг ор-номусим барбод бўлади! Ўзингиз кўриб турибсиз, Фельтон, ўлмай иложим йўқ. Фельтон, менга пичоқни беринг!

Шу сўзлар билан миледи гўё бор кучи тамом бўлгандай, ҳолсизланиб муҳаббату фазаб ва ўзи шу тобгача бехабар келган нашъада сархуш ёш офицер пинжига сўқилди: йигит завқланиб уни суяб қолди-да, бу келишган, ўймоқдек даҳан нафасидан зириллаб, бу кўтарилиб турган сийнанинг тегишидан ҳуши учеб уни бағрига босди.

– Йўқ, йўқ! – хитоб қилди у. – Йўқ, сен ғуборлардан холи бўлиб иззат-хурматда яшайсан, сен ўз душманларинг устидан тантана қилмоқ учун яшайсан!

Миледи айни пайтда нигоҳи билан уни ўзига жалб этган қўйи уни астагина итариб юборди; лекин Фельтон уни қайтадан оғушига олди, кўзлари эса маъбудага боққандай илтижо билан жавдираф турарди.

– Оҳ, ажал! Ажал! – ўз товушига нозли оҳанг бериб ва кўзларини юмиб деди у. – Оҳ, шарманда бўлиб юргандан қўра ўлиб кетган маъқул! Фельтон, жонажон оғам, дўстим, сенга ёлвораман!

– Йўқ! – хитоб қилди Фельтон. – Йўқ, сен яшайсан, қасосингни олиб яшайсан!

– Фельтон, мен атрофимдаги одамларнинг ҳаммасига оғат келтираман! Мени тарқ эт, Фельтон! Қўйиб бер, ўлиб қўя қолай!

– Ундан бўлса бирга ўламиз! – асиранинг дудогидан бўса олиб хитоб қилди Фельтон.

Эшик устма-уст тарақтай бошлади. Бу гал милемди Фельтонни чинакамига итариб юборди.

– Эшитяпсанми! – деди у. – Бизни эшитиб қолишиди, бу ерга келишяпти! Ҳаммаси тамом, биз ҳалок бўлдик!

– Йўқ, – эътиroz қилди Фельтон, – тақиллатадётган соқчи. У кузатувчи келяпти деб мени огоҳ этяпти.

– Ундаи бўлса югуринг эшикнинг оддига, уни ўзингиз очинг.

Фельтон итоат қилди – бу аёл унинг бутун фикру хаёлини, бутун қалбини қўлга олиб бўлган эди.

У эшикни очди-ю, соқчи патрулга қўмондонлик қилгувчи сержантга юзма-юз келиб қолди.

– Нима бўлди? – сўради ёш лейтенант.

– Ёрдамга чақирганингизни эшитиб қолгудай бўлсам, эшикни очишни буюриб эдингиз менга, лекин калитни қолдириш эсингиздан чиқипти. – Мен додлаганингизни эшитиб қолдим, лекин сўзларини англамадим. Эшикни очмоқчи бўлиб эдим у ичкаридан берк экан, шунда мен сержантни чақирдим...

– Ҳузурингизда ҳозирман, – садо берди сержант.

Фельтон ўсал бўлиб довдираб, лом-мим демасдан турарди.

Милемди диққатни ўзига тортиши кераклигини тушунди – у чопиб стол ёнига бориб, унга Фельтон қўйган пичноқни олди-да, бақириб берди:

– Хўш, менинг ўлишимга тўсқинлик қилишга нима ҳаққингиз бор?

– Ё раббий! – унинг қўлида пичноқ ялтираганини кўриб хитоб қилди Фельтон.

Шу маҳал даҳлизда аччиқ қаҳқаҳа янгради.

Шовқин жалб этган барон ёнида қилич ва эгнида халат билан бўсағада пайдо бўлди.

– Ҳа-а... – чўзиб қўйди у. – Мана трагедиянинг охирги пардасига ҳам етиб олдик! Кўрдингизми, Фельтон, худди мен сизга каромат қилиб берганимдек, драма барча паплаларидан бир-бир ўтди. Лекин хотирингиз жам бўлсин, қон тўкилмайди.

Агар Фельтонга ўз жасоратининг ошиғич ва қўрқинчли исботини бермаса, хароб бўлишини миледи тушунди.

– Сиз янглишяпсиз, милорд, қон тўкилади ва бу қонни тўкилишига ким мажбур қилган бўлса, илоё ўшаларнинг бошига тўкилсин!

Фельтон қичқириб юборди-да, миледи томон отилди, у кечикди – миледи ханжарни ўзига уриб бўлган эди.

Лекин баҳтли тасодиф шарофати билан, сирасини айтганда – миледининг чаққонлиги шарофати билан ханжар ўз йўлида ўша аср аёлларининг қўксини соўват мисол ҳимоя қилиб турган корсетнинг пўлат тасмасига дуч келган эди. Пичноқ сирғалиб кетган-у тери билан қовурға ўртасидан қиясига санчилган

Лекин шунга қарамасдан миледининг кўйлаги шу заҳоти қонга беланди.

Миледи чалқанчасига йиқилган ва сиёқидан ҳушдан кетган эди.

Фельтон пичноқни суғуриб олди.

– Қаранг, милорд, – тунд гапирди у, – мана, мен қўриқлаган, ўзини ҳаётдан жудо қилган аёл.

– Хотирингизни жам қилинг, Фельтон, у ўлгани йўқ, – эътиroz қилди порд Винтер, – бундай азроиллар осонликча жон бермайдилар... Хавотирланманг, ме-никига жўнанг-да, ўша ерда кутиб туринг мени.

– Бироқ милорд...

– Жўнанг, мен сизга амр қиляпман.

Фельтон ўз бошлиғига итоат қилди, лекин хонадан чиқа туриб пичноқни кўкрагига яшириб қўйди.

Порд Винтерга келганда, у фақат миледига қарашиб турган аёлни чақириш билан чекланди, аёл кўрингач, ҳамон беҳуш ётган асирани унинг парваришига ҳавола қилди-да, миледи билан холи қолдирди.

Лекин жароҳат унинг тахминларига хилоф равишида оғир бўлиб чиқиши эҳтимоллиги сабабли у дарҳол табибга чопар юборди.

XXVIII

Қочиш

Худди лорд Винтер тахмин қилганидек, миледининг жароҳати хавфли эмас эди: миледи барон чақиртирган, уни шоша-пиша ечинтира бошлаган аёл билан ёлғиз қолиши биланоқ кўзини очди.

Бироқ ўзини дармонсиз ва хастага солмоқ керак эдики, миледи сингари масхарабоз учун бу нарса мушкул эмас эди; шўрлик оқсоч асира томонидан алданди-қолди ва унинг қистовларига ҳам қарамасдан ўжарлик қилиб, тун бўйи унинг тўшаги олдида ўтириб чиқишга қарор қилди.

Лекин бу аёлнинг борлиги миледининг ўз хаёлларига ғарқ бўлишига халал бермасди.

Шак-шубҳасиз, Фельтон унинг сўзларининг чинлигига амин бўлди, Фельтон унга жону тани билан содиқ эди: энди агарда унга фаришта намоён бўлса-ю, миледига айб тақай бошласа эди, у ўз руҳиятининг ҳозирги аҳволида ўша фариштани иблис вакили деб қабул қиласади чоғи.

Бу фикрдан миледи жилмайиб қўяр, негаки ҳозирдан эътиборан Фельтон унинг ягона илинжи, ягона нажот воситаси эди.

Лекин лорд Винтер ундан шубҳаланиб қолиши мумкин эди, ахир энди Фельтонни ўзининг устидан назорат ўрнатиши мумкин эди.

Эрталаб соат тўртларда табиб келди, лекин миледининг яраси битишга улгурган ҳамда табиб на унинг йўналишини, на чуқурлигини белгилай олди, фақатгина томир тепишидан беморнинг аҳволи таҳлика туғдирмаслигини аниқлади.

Эрталаб миледи ўзини парвариш қилгувчи аёлни унинг тун бўйи ухламагани ва дамини олишга муҳтоҷлиги баҳонасида жўнатиб юборди.

У нонушта олиб келишганда Фельтон келади деб умидвор эди, лекин Фельтон қадам босмади.

Наинки унинг ҳадиклари тўғри чиққан бўлса? Наинки бароннинг шубҳаси остида қолган Фельтон ҳал қилигувчи дақиқада ёрдамга келмаса? Унинг бор-йўғи бир куни қолган эди: лорд Винтер унга жўнаш муддати йигирма тўртинчи кунга тайин этилганини айтган эди, йигирма иккинчи куннинг тонги эса отиб бўлди.

Ҳар қалай миледи ҳарна тоқат қилиб пешингача кўз тикиди.

Гарчи у эрталаб туз тотмаган бўлса-да, пешинликни одатдаги вақтда келтиридилар, у ҳам даҳшат ичида ўзини қўриқлагувчи аскарларнинг уст-боши бўлаклигини кўриб қолди. Шунда у юрак бетлаб Фельтон қани деб сўраб кўрди. Унга Фельтон бир соат бурун отга миниб жўнаб кетганини жавоб қилдилар.

У барон ҳалиям қалъадами-йўқми деб суриштириб кўрди. Аскар тасдиқлаб жавоб берди ва мабодо асира ўзи билан гаплашишни ихтиёр этса, хабар қилишни буюрганини қўшиб қўйди.

Миледи ўзининг ҳозир ҳаддан ташқари заифлиги ва бирдан-бир истаги танҳо қолишилгигини айтди.

Аскар пешинликни столга қўйди-да, чиқиб кетди.

Фельтонни четлатганлар, денгиз пиёда аскарларини алмаштирганлар – демак, Фельтонга ортиқ ишонмай қўйишган.

Бу асирага берилган сўнгги зарба эди.

Хонада ёлғиз қолгач, миледи ўрнидан турди: уни оғир ярадор санасинлар учун эҳтиёткорлик қилиб эрталабдан бери ётган тўшаги паҳча чўф манқал каби уни куйдирмоқда эди. У эшикка кўз ташлади – туйнукка тахта қоқиб ташланган эди. Барон бирор иблисона йўл билан бу тешик орқали у соқчиларни йўлдан уриб қўймасин деб қўрқкан бўлса ажаб эмас.

Миледи қувонганидан жилмайиб қўйди: ниҳоят у қуатишиларидан чўчимасдан ўзини изтиробга солаётган ҳисларга эрк бериши мумкин бўлди-я. Газаб тутқаноғида у қафасга қамалган йўлбарс сингари хона бўйлаб ўзини ҳар ён ура бошлади. Пичоқ қўлида қолганида

борми, бу дафъа у ўзини эмас, баронни ўлдиришга бел боғлаши турган гап эди.

Соат олтида лорд Винтер келди; у тиш-тирноғигача қуролланиб олган эди. Миледи атиги эси пасть сарой кавалери деб хаёл қилиб юрган бу киши ажойиб миражаб бўлиб қолган: у ҳамма нарсани олдиндан билиб тургандай, ҳамма нарсага фаросати етадигандай, ҳамма нарсанинг олдини олаётгандай туюларди.

Миледига ташланган бир назар унинг кўнглидаги гапни аён этди.

– Шундай бўла қолсин, – деди у, – лекин бугун сиз мени ҳали ўлдиrolмайсиз: қўлингизда энди қуроп йўқ, ҳам бунинг устига мен ҳушёрман. Сиз бояқиш Фельтонни йўлдан ура бошладингиз, у сизнинг иблисона таъсирингизга берила бошлади, лекин мен уни қутқариб қолмоқчиман, у сизни бўлак кўрмайди, ҳаммаси тамом. Пащ-лушларингизни йифишириб қўйинг, эртага йўлга чиқасиз. Мен сизнинг жўнашингизни дастлаб йигирма тўртинчи кунга тайинлаган эдим, лекин кейин нечоғлик тез амалласа, иш шунчалик тайинроқ бўлади деб ўйлаб қолдим. Эртага тушда Бэкингем имзо қўйган бадарғангиз хусусидаги фармон қўлимда бўлади. Агар кемага ўтирмасдан туриб сиз бирор кимсага поақал бир сўз қотсангиз, сержантим манглайнингизга ўқ узади – унга шундай амр қилинганд. Агар кемада сиз капитаннинг рухсатисиз бирор кимсага поақал бир сўз қотсангиз капитан сизни денгизга улоқтириб ташлашни буюради – унга шу фармойиш берилган. Хайр. Сизга бутун хабар қилмоқчи бўлган бор гапим шу. Сизни эртага кўраман – сиз билан хайр-маъзур қилгани келаман.

Шу сўзлар билан барон йироқлашди.

Миледи шу сиёsatли ваъзни лабларида нафрратли табассум, кўнглида беҳудуд қаҳр билан тинглади.

Кечки таом келтирдилар. Миледи ўзининг овқатдан еб, бақувват бўлиб олиши позимлигини сезди: бу туни нималар содир бўлиши мумкинлиги номаълум эди, муд-

ҳиши ва суронли бу тун аллақачон сурилиб келмоқда эди; осмон бўйлаб оғир-оғир булутлар кезиб юраги, яшиннинг олис чақмоқлари эса довулдан дарак берарди.

Довул кечқурун соат ўнларда бошланди. Миледи ўз кўнглида ҳукм сургувчи саросимага табиатнинг шериклигини кўриб турганидан хушнуд эди; момақалдироқ унинг қалбидаги қаҳру ғазаби сингари гумбурларди; унинг назарида шиддатли шамол шохларини қайириб, баргларини учирив дарахтларга урилгани каби унинг юзига тегиб сийпалётгандай эди; у бўрон сингари увларди, овози эса гўё ўзидек оҳ чекиб зорпанаётган табиатнинг қудратли овозига жўр бўларди.

Тўсатдан миледи дераза тақиллаганини эшишиб қолди-ю, яшиннинг хира шуъласида панжара орқасида одам изини кўрди.

У чопиб дераза ёнига борди-да, уни очиб юборди.

– Фельтон! – дея қичқириб юборди у. – Мен қутупдим!

– Ҳа, – садо берди Фельтон, – лекин секинроқ гапи-ринг! Мен ҳали панжаранинг симларини арраламоғим керак. Фақат эҳтиёт бўлинг, сизни улар эшик туйнугидан кўриб қолишмасин.

– Мана сизга худо биз томондалигининг исботи, Фельтон, – деди миледи, – улар туйнукка тахта қоқиб ташлашибди.

– Буниси дуруст, парвардигор уларни ақлдан оздиребди! – жавоб берди Фельтон.

– Мен нима қилишим керак? – сўради миледи.

– Ҳеч нима, мутлақо ҳеч нима, деразани ёпиб қўйсан-гиз бўлади. Жойингизга ётинг ёки ҳеч бўлмаса ечин-масдан ёнбошлаб туринг. Қачон тугатсан, тақиллатаман. Лекин сиз менга эргашишга қодирмисиз?

– О, албатта!

– Жароҳатингиз-чи?

– Менга азоб бериб турибди, лекин юришимга ха-лал бермайди.

– Биринчи ишорамга шай туринг.

Миледи деразани беркитиб, чироқни ўчирди, унга Фельтон маслаҳат берганидай ётди-да, кўрпанинг ичига кириб кетди. Бўроннинг гувиллаши ичида у панжара устидан юрган арранинг чийиллашини эшитиб ётар ва ҳар чақмоқ чаққанида дераза ойналари орқасида-ги Фельтоннинг қорасини илғаб қоларди.

Бутун бир соат у зўрға нафас олиб совуқ терга ботганча даҳлиздаги сал шовқиндан юраги орқасига тортиб кетаётганини ҳис қилиб ётди.

Ииллар каби чўзилиб кетадиган соатлар бўлади.

Бир соатдан кейин Фельтон яна деразани тақиплатди.

Миледи ўрнидан сапчиб турди-да, уни очиб юборди. Панжаранинг икки сими арралаб ташланган-у, бир одам сиққудай тешик ҳосил бўлган эди.

– Тайёрмисиз? – сўради Фельтон.

– Ҳа. Ўзим билан бирор нарса олишим керакми-йўқми?

– Агар олтинингиз бўлса олинг.

– Ҳа, хайриятки, ёнимдаги олтинни ўзимга қолди-ришган.

– Яна яхши, мен ўзимнинг бор пулимни кема ёллашга сарф қилиб бўлдим.

– Олинг, – Фельтонга олтин танга тўла халтани тутқазиб деди миледи.

Фельтон халтани опди-да, уни пастга, девор тагига ташлади.

– Энди бўлса, – деди у, – тушиш вақти бўлди.

– Яхши.

Миледи креслога чиқди-да, деразадан бош чиқарди. У офицернинг жарлик тепасида арқон нарвонда осилиб турганини кўрди.

Шундагина уни даҳшат қамради ва аёллигини унинг эсига солди.

Бу оғзини очиб турган ўпқон уни қўрқитмоқда эди.

– Мен шундан чўчиган эдим-да, – деди Фельтон.

– Ҳечқиси йўқ... Ҳечқиси йўқ... – деди миледи. – Мен кўзимни юмиб тушаман.

– Сиз менга ишонасизми? – сўради Фельтон.

– Сўраб ўтирганингизни қаранг!

– Менга қўлларингизни узатинг. Уларни бирлаштиринг, чўзинг. Мана бундай.

Фельтон миледининг қўл панжаларини ўзининг рўмолчаси билан, рўмолча устидан эса арқон билан боғлаб қўйди.

– Нима қиласиз? – таажжуб билан сўради миледи.

– Қўлларингизни менинг бўйнимга солинг-да, ҳеч нимадан қўрқманг.

– Мени деб сиз мувозанатни йўқотасиз ва иккимиз ҳам йиқилиб майиб бўламиз.

– Ташвишланманг, мен денгизчиман.

Бир сония ҳам ғанимат эди; миледи қўллари билан Фельтоннинг бўйнидан қучоқлаб олди-да, унинг кўмагида деразадан ошиб ўтди.

Фельтон оҳиста поғонадан-поғонага туша бошлади. Икки кишининг вазнига қарамасдан нарвон шиддатли шамол зўридан ҳавода тебранарди.

Бирдан Фельтон тўхтаб қолди.

– Нима бўлди? – сўради миледи.

– Секинроқ! – деди Фельтон. – Мен бирорвнинг қадам товушларини эшитяпман.

– Бизни кўриб қолишди!

Бир-икки сония улар жим қолиб, тинглаб турдилар.

– Йўқ, – тилга кирди ниҳоят Фельтон, – ҳеч бало йўқ.

– Лекин кимнинг қадам товушлари бу?

– Бу дозор бўлиб қасрни айланиб юрган соқчилар.

– Хўш, улар қаердан ўтиб кетиши керак?

– Нақ бизнинг тагимиздан.

– Улар бизни пайқаб қолишади.

– Йўқ, агар чақмоқ чақиб қолмаса.

– Улар нарвон учига тегиб кетишади.

– Хайриятки, ергача у олти фут етмай турибди.

– Ана улар, ё раббий!

– Жим туринг!

Улар ердан йигирма фут баландда қимир этмасдан нафаслари ичига тушиб осилиб туришарди, айни шу пайти эса кула-кула сұхбатлашиб аскарлар ўтиб борардилар.

Қочоқлар учун дағшатли дақиқа келди.

Патрул ўтиб кетди. Фақат йироқлашаётган қадам шарпаси-ю, олисда сўниб бораётган овозлар эши-тилиб турарди.

– Энди биз халос бўлдик, – деди Фельтон.

Миледи бир энтикиб олди-да, ҳушидан кетди.

Фельтон яна осилиб туша бошлади. Нарвоннинг пастки учига етиб олиб ва ортиқ оёқ учун таянч сезмасдан у зиналарга қўллари билан тирмашиб туша бошлади; ниҳоят сўнгисига илашиб туриб, унда осилиб қолди ва оёқлари ерга тегди. У эгилиб олтин тўла халтани ердан олиб тишига қистирди.

Кейин миледини қўлларига кўтариб, патрул йироқлашган тарафга қарама-қарши томонга жадал юриб кетди. Ҳадемай у дозор йўлидан четга бурилиб, қояларни оралаб пастга тушди ва то қирвоққача етиб олгач, ҳуштак чалди.

Унга жавобан худди шундай ҳуштак эшитилди ва беш дақиқа ўтгач, денгизда тўрт нафар эшкакчиси билан қайиқ кўринди.

Қайиқ иложи борича яқин сузив келди: бу ернинг саёзлиги унинг қирвоққа тақалиб келишига тўсқинлик қилди. Фельтон ўзининг бебаҳо юкини ҳеч кимга ишонмай, бели бўйи сувга кирди.

Хайриятки, бўрон тина бошлаган эди. Бироқ денгиз ҳали пишқириб ётарди; жимит қайиқни тўлқинлар худди ёнгоқ пўчоги сингари юқорига ирғитиб ўйнарди.

– Кемага! – буюрди Фельтон. – Эшкакни чаққонроқ эшинглар!

Тўрт бирдай денгизчи эшкак эшиб кетди, лекин денгиз бирам қаттиқ тўлқинланар эдикни, эшкаклар сувни базур ёరарди.

Лекин шунга қарамасдан қочоқлар қасрдан узоқлашиб борардилар, энг муҳими эса шу эди.

Тун қоп-қоронғи келди ва қайиқдан соҳил қарийб кўзга илинмас, соҳилдан-ку қайиқни асло кўриб бўлмас эди.

Денгизда аллақандай қора нуқта чайқалиб турарди.

Бу кема эди.

Тўрт денгизчи жонини жабборга бериб эшкак эшарди. Фельтон аввал миледининг қўлларини боғлаб турган чилвирни, кейин эса рўмолчани ҳам ечиб ташлади.

Унинг қўлларини бўшатиб қўйгач, у ҳовучига денгиз сувидан олди-да, миледининг юзига сепди.

Миледи бир хўрсиниб, кўзларини очди.

– Мен қаердаман? – сўради у.

– Сиз ҳалос бўлдингиз! – жавоб берди ёш офицер.

– Вой! Мен ҳалос бўлдимми! – хитоб қипди у. – Ҳа, ана осмон, мана денгиз! Мен нафас олаётган ҳаво – эрк ҳавоси... Уф!.. Сизга ташаккур, Фельтон, ташаккур!

Йигит уни бағрига босди.

– Лекин қўлларимга нима бўлди? – ҳайрон қолди миледи. – Уни худди исканжага олишгандай!

Миледи қўлларини кўтарди: дарҳақиқат унинг панжалари увишиб, кўкариб кетган эди.

– Ҳайҳот! – бу чиройли қўлларга термилиб ва меҳр билан бошини чайқаб хўрсиниб қўйди Фельтон.

– Эҳ, бу арзимаган нарса, арзимаган нарса! – хитоб қипди миледи. – Энди эсимга тушди.

Миледи алланимани қидиргандай ён-верига кўз югуртириб қўйди.

– У шу ерда, – уни тинчитди Фельтон ва оёқлари билан олтин солингган халтани унинг ёнига суриб қўйди.

Улар кема ёнига сузуб боришли. Кемадаги навбатчи посбон қайиқда ўтирганларни чақирди – қайиқдан жавоб қилишди.

- Бу қандай кема? – сурыштирди миледи.
- Сиз учун ёллаган кемам.
- У мени қаерга элтиб қўяди?
- Истаган жойингизга, мени Портсмутда тушириб қўйса, бас.
- Сиз Портсмутда нима қилмоқчисиз? – сўради миледи.
 - Лорд Винтернинг фармойишларини бажо келтирмоқчиман, – хунук илжайиб гапирди Фельтон.
 - Қандай фармойишларини?
 - Ажабо, ақлингиз етмаяптими?
 - Йўқ. Илтимос, очикроқ гапиринг.
 - Менга ишонмай қўйиб у, сизни ўзи қўриқлашга қарор қилди, мени бўлса, сизнинг сургунингиз хусусидаги фармонни Бэкингемнинг қўлини қўйдиргани олиб боришга жўнатиб юборди.
 - Лекин у сизга ишонмаса, қандай қилиб ўша фармонни етказишни сизга топшириди.
 - Нима олиб кетаётганимни мен билишим шартмиди?
 - Бу гап тўғри. Портсмутга жўнаб кетяпман денг?
 - Мен шошилишим зарур: эртага, йигирма учинчи куни Бэкингем флот билан сузиб кетиб қолади.
 - У эртага жўнаб кетяптими? Қаерга?
 - Ларошелга.
 - У бормаслиги шарт! – ўзининг одатдаги вазминлигини йўқотиб қичқириб юборди миледи.
 - Хотиржам бўлинг, – жавоб берди Фельтон, – у жўнаб кетмайди.
- Миледи қувончдан қалтираб кетди – у ёш йигитнинг юрак қаъридаги ўйларини уқиб олди, у ерда Бэкингемнинг ажали ёзилган эди.
- Фельтон, сен худди Иуда Маккавей сингари улуғсан! Агар сен ўлсанг, мен ҳам сен билан бирга жон бераман, сенга айтадиган бор гапим шу.
- Секинроқ! – унга эслатди Фельтон. – Биз етиб қолдик.

Дархақиқат, қайиқ аллақачон кемага яқын бориб қолған эди.

Фельтон нарвондан бириңчи бўлиб чиқди-да, миледига қўлини узатди, денгизчилар эса уни суяб туришиди, негаки денгиз ҳали бесаранжом эди.

Бир дақиқа ўтгач, улар палубада туришарди.

– Капитан, – деди Фельтон, – мана мен сизга айтган ва соғу саломат Францияга етказиб қўйилиши лозим бўлган хоним.

– Минг пистол эвазига, – жавоб берди капитан.

– Беш юзини сизга бериб қўйганман.

– Тўппа-тўғри.

– Мана қолған беш юзи ҳам, – олтин тўла халтага қўл уриб гапга арапашди миледи.

– Йўқ, – эътиroz билдири капитан, – мен ҳеч қачон лафзимдан қайтмайман, мен шу ёш йигитга сўз бериб қўйганман: қолған беш юзи менга Булонга етиб олгандан кейин берилса бас.

– У ерга етиб оламиزمи ўзи?

– Соғу саломат, – тасдиқлади капитан. – Бу худди менинг отим Жек Бутлер бўлгани каби ҳақ гап.

– Гап бундай: агар сиз сўзингизнинг устидан чиқсангиз, мен сизга беш юз эмас, минг пистол бераман.

– Яшасин дилбар хоним! – қичқириб юборди капитан. – Кошкни эди худо сиз зоти олиялари сингари йўловчилардан менга қўпроқ бериб турса!

– Ҳозирча эса, – деди Фельтон, – бизни кўрфазга элтиб қўйинг... эсингиздами, мени элтиб қўясиз, деб келишганимиз-чи.

Жавоб ўрнида капитан зарур томонга йўл олишни буюорди ва саҳар соат еттиларда кичик кема Фельтон кўрсатган қўлтиқда лангар ташлади.

Йўл-йўлакай Фельтон миледига ўзининг Англияга жўнаб кетиш ўрнига шу кемани ёллагани, қайтиб келгани, тобора юқорига кўтарилгани сайин тошлар орасидаги ёриқларга темир ҳалқалар тиқиб, сўнгра улар-

га оёқ қўйиб деворга тирмашиб чиққани ва дераза панжарасига етиб олгач, арқон нарвонни боғлаб қўйганларининг ҳаммасини сўзлаб берди. Қолганлари милемдига маълум эди.

Милемди Фельтоннинг ниятини мустаҳкамлашга уринарди. Лекин унинг дастлаб айтган сўзлариданоқ милемди фаҳмладики, ёш мутаассибни рафбатлантириш тугул шахтидан қайтариш зарур экан.

Улар, милемди эрталаб соат ўнгача Фельтонни кутиб туради деб шартлашиб олишди, борди-ю, соат ўнда у қайтиб келмаса, милемди йўлга чиқаверади.

У пайтда борди-ю Фельтон озодлиқда қолса, улар Францияда Бетюндаги кармелиткалар монастирида учрашадилар.

XXIX

Портсмутда 1628 йил 23 августда нелар содир бўлган

Фельтон милемди билан унинг қўлини ўпиб, худди сайдига кета туриб акаси синглиси билан хўшлашганидай хайрлашди.

Сиртидан у ҳамишагидек хотиржам қўринар, факат кўзлари файриоддий безгаксимон бир ўт билан чақнаб турарди. Унинг юзи одатдагидан рангпарроқ, лаблари қаттиқ қимтилган, гаплари эса ичида қўпираётган тунд ҳисларни фош этиб қисқа-қисқа ва кескин жарангларди.

Ўзини кемадан соҳилга олиб кетаётган қайиқдалигида унинг икки кўзи палубада унга қараб турган милемдига қадалган эди. Уларнинг иккалови ҳам энди таъқибдан деярли чўчимасдилар: милемди хонасига ҳеч қачон соат тўққиздан илгари кирмасди, қасрдан Лондонгача эса йўл уч соатлик эди.

Фельтон қирғоққа тушди, адирдан қоя чўққисига чиқиб олиб, милемдини охирги марта қутлади-ю, шаҳар томон юз тутди.

Йўл нишоб кетган ва Фельтон юз қадамча юрганда унга кеманинг мачтаси қўриниб турарди, холос.

У тахминан ярим мил нарида минора ва иморатла-ри тонг туманига бурканиб, унинг қаршисида қад кўта-риб турган Портсмут сари ошиқарди.

Портсмутнинг у ёғида денгизни кемалар босиб кет-ган эди; уларнинг мачталари қишинафасидан ялан-фочланган теракзор сингари шамолда тебраниб ту-рарди.

Олға қараб жадал одимларкан Фельтон Яков I ва Карл I нинг арзандаси бўлмиш Бэкингемга қарши бар-ча қалбаки ёки ҳақиқий айбларни – ўзида икки йил-лик мулоҳазалар ва пуританлар даврасида узоқ муд-дат бўлиш натижасида жамланиб қолган айбларни бир-бир хаёлидан ўтказарди.

Фельтон бу министрнинг шов-шувига сабаб бўлган ошкор ва таъбир жойиз бўлса европа жиноятлари-ни, унга миледи тақаётган хусусий ва ҳеч кимга но-маълум жиноятларини қиёслар экан, Бэкингем сий-мосида муроса қилиб юрган икки одамдан ўша ҳаёти оммадан пинҳон бўлиб келганининг гуноҳи кўпроқ деб топарди. Гап шундаки, ҳатто чумоли билан тақ-қослаганда ҳам аслида кўзга зўрға илашгувчи чанг зар-ралари катталашибириб кўрсатгувчи ойна орқали қўрқинчли маҳлуқлар бўлиб кўринганидай, Фельтон-нинг гаройиб, ногаҳон ва жўшқин севгиси унга леди Винтернинг паст ва уйдирма даъволарини муболага-ли ўлчовларда тасвир этарди.

Тез юриш уни бадтар авжига миндирап эди, ўша ерда, унинг ортида даҳшатли қасос хавфи остида ўзи севган ёки тўғрироғи ўзи муқаддас деб билиб топин-ган аёл қолаётгани хусусидаги ўй, боягина бошидан кечирган ҳаяжон, сезилаётган чарчоқ – буларнинг ҳаммаси уни бағоят кўтаринки руҳий аҳволга солмоқ-да эди.

У Портсмутга эрталаб соат саккизларда кириб бор-ди. Бутун шаҳар аҳолиси оёққа турган эди; кўча-кўйлар-

да, күрфазда ноғоралар чалинмоқда эди; жұнаб кета-
ётган аскарлар денгиз сари боришарди.

Фельтон бошдан-оёқ chanг ва терга ботиб адмирал-
тействога етиб борди; унинг одатда рангпар юзи
иссиқ ва ғазабдан қизарып кетген эди.

Соқчи уни үтказиши истамади, лекин Фельтон
қоровуллар саркорини чақирди ва чұнтагидан үзиге
әлтиб бериш буюрилған фармонаңчиқарып, маълум
қилди:

— Лорд Винтердан қисталанғ топшириқ.

Қоровуллик саркори зоти олийларининг энг қалин
дүстларидан эканлигини ва ундан ҳаммага маълум
лорд Винтернинг номини әшитгач, бунинг устига яна
денгиз офицери усти-бошида бўлған Фельтонни үтка-
зив юборишга буйруқ берди.

Фельтон гизиллаб саройга кириб кетди.

У даҳлизга кириб бораётган пайтда у ерга афтидан
chanг ёғилған етиб келған заҳоти гуппа йиқилған оти-
ни қолдирған бир киши ҳарсиллаб кириб келди.

Фельтон билан номаълум киши герсогнинг тўла
ишончини истифода қилгувчи маҳрам Патрикка ба-
равар мурожаат қилдилар.

Фельтон ўзининг барон Винтер томонидан юборил-
ганини айтди; у киши ким томонидан юборилганини
айтишдан бош тортди ва ёлғиз герсогга ўзини тани-
тиши мумкинligини баён этди. Уларнинг ҳар бири би-
ринчи бўлиб ўтиб кетиш талабида туриб олган эди.

Лорд Винтерни герсог билан хизмат юмушлари ҳам,
дўстона робиталар ҳам боғлаб турганидан бохабар
Патрик унинг номидан келған кишини аъло кўрди.
Нариги чопарнинг кутиб туришига тўғри келди ва
унинг ишини пайсалга solaётган Патрикка ичидан лаъ-
нат ўқиётгани кўриниб турарди.

Маҳрам Фельтон билан бирга шаҳзода Субиз
бошчилигидаги Ларошел аҳли вакиллари қабулга мун-
тазир туришган катта залдан ўтди-да, уни Бэкингем
боягина ваннахонадан чиқиб, доимгилик зўр ҳафса-

ла билан ясан-тусанини тугатаётган хона эшиги олдига бошлаб борди.

– Лейтенант Фельтон, – ахборот берди Патрик, – лорд Винтернинг топшириғига мувофиқ ташриф буюрган.

– Лорд Винтернинг топшириғига мувофиқми? – такрорлади Бэкингем. – Уни киритиб юборинг.

Фельтон кириб келди. Бу пайтда Бэкингем шоҳона зарбоф чопонни диванга улоқтириб, ҳаммаёғига дур қадаб ташланган кўйк баҳмал камзулини кияётган эди.

– Не важдан бароннинг ўзи келмади? – сўради Бэкингем. – Унга бугун эрталаб кўз тутдим.

– У киши, – деб жавоб берди Фельтон, – бу шарафга ноил бўлолмаслигидан фоят афсусдалигини сиз зоти олийларига етказишни менга топширди, негаки қасрда у кишининг ўзи посбонлик қилиб туришига тўғри келиб қолди.

– Ҳа, ҳа, хабарим бор. Унинг қўлида асира бор.

– Ана шу асира хусусида сиз зоти олийлари билан гаплашиб олмоқчи эдим.

– Хўш, гапиринг.

– Сизга айтишим зарур бўлган гапни сиздан бўлак ҳеч ким эшитмаслиги шарт, милорд.

– Бизни холи қолдиринг, Патрик, – амр этди Бэкингем, – лекин яқин орада туринг, қўнғироқ қилишим билан дарров келасиз. Мен сизни ҳозир чақираман.

Патрик чиқиб кетди.

– Биз ёлғизмиз тақсир, – деди Бэкингем. – Гапиринг.

– Милорд, барон Винтер сизга бундан бир-икки кун муқаддам Шарлотта Баксон номли бир ёш жувоннинг сургунига оид фармонга имзо чекишини ўтиниб сизга ёзган эди.

– Ҳа, тақсир, мен ҳам ўша фармонни ўзингиз олиб келинг ёки бериб юборинг, мен унга имзо қўйиб бераман дегандим.

– Мана у, милорд.

– Беринг.

Герсог Фельтоннинг қўлидан қофозни олиб, унга наридан-бери кўз югуртиб чиқди. Бу ўша лорд Винтер хабар қилган фармоннинг ўзилигига амин бўлгач, уни столга қўйди ва ўз имзосини чекишга чоғланиб патни қўлига олди.

– Афу этгайсиз, милорд, – герсогни тўхтатиб туриб деди Фельтон, – лекин Шарлотта Баксон бу ёш жувоннинг ҳақиқий исми эмаслиги сиз зоти олийларига маълумми?

– Ҳа, тақсир, бу менга маълум, – жавоб берди герсог ва патни сиёҳга ботириб олди.

– Демак, зоти олийлари унинг ҳақиқий исмини биларканлар-да?

– Ҳа, уни биламан.

Герсог патни қофозга олиб борди. Фельтоннинг ранги ўчиб кетди.

– Унинг ҳақиқий исмини била туриб, сиз барибир қўл қўяверасизми, зоти олийлари?

– Албатта, сира ўйланиб ҳам турмайман.

– Ақлим бовар қилмайдики, – борган сари қўпол ва кескинроқ қилиб гапида давом этди Фельтон, – гапледи Винтер хусусида кетаётгани сиз зоти олийларига маълум бўлса...

– Менга бу жуда яхши маълум, лекин мен буни сиз қаёқдан билишингиз мумкин деб ҳайронман?

– Ҳали виждонингиз чидаб бу фармонга қўл қўяверасизми, зоти олийлари?

Бэкингем йигитга такаббурона қараб қўйди:

– Бироқ, тақсир, сиз менга ажабтовур саволларни таклиф қилаётисиз, мен ҳам жавоб бериб сизга жуда риоя қилаётиман.

– Жавоб беринг, зоти олийлари, – деди Фельтон, – вазият балким сиз хаёл қилаётганингиздан анча жиддийроқдир.

Бэкингем йигит лорд Винтернинг топшириғи билан келган ҳолда албатта унинг номидан гапиряпти деб қарор қилди-да, юмшади.

– Виждоним чидаң, – таъкидлади у, – мен сингари баронга ҳам леди Винтернинг жуда катта жиноятчилиги ва унинг жазосини сургун билан чегараламоқ қарийб унинг гуноҳидан ўтиш билан бараварлиги маълум.

Герсог патни қоғозга тегизди.

– Сиз бу фармонга имзо чекмайсиз, милорд! – герсог томонга бир қадам ташлаб хитоб қилди Фельтон.

– Мен бу фармонга имзо чекмайманми? – таажжубланди Бэкингем. – Нега экан?

– Негаки сиз ўз юрагингизга бир қулоқ солиб кўрасизда, миледига инсоф қиласиз.

– Инсоф унинг Тайбернга жўнатилишини тақозо қилган бўлурди. Миледи – беномус аёл.

– Зоти ойилари, миледи – фаришта, сиз буни яхши биласиз, мен ҳам унинг озод этишни илтимос қиламан.

– Сиз ўзи ақлдан озибсизми дейман! Мен билан бу тарзда гаплашишга қандай журъат қилдингиз?

– Мени афу этгайсиз, милорд, мен ўзим эплаганча гапиряпман, мен ўзимни босишга ҳаракат қиласман. Бироқ нима қилмоқчи бўлаётганингизни бир ўйлаб кўринг; милорд, ҳаддингиздан ошаверманг!

– Нима?.. Илоё парвардигор кечирсан мени! – қичқириб юборди Бэкингем. – У менга сиёsat қилаётганга ўхшаб қолди!

– Йўқ, милорд, мен ҳали сиздан илтимос қилиб турибман ва айтаяпманки: паймонангиз тўлиши учун бир қатра кифоя қиласди, битта арзимаган гуноҳ бутун жиноятларига қарамасдан парвардигор асраб келган кишининг бошига бало бўлиши мумкин.

– Жаноб Фельтон, марҳамат қилиб бу ердан чиқиб кетинг ва зудлик билан қамоққа жўнанг, – амр қилди Бэкингем.

– Марҳамат қилиб гапимни охиригача тингланг, милорд. Сиз бу ёш қизни алдаб қўлга туширгансиз, сиз уни ёмон хўрлагансиз, унинг номусини тўккансиз. Унга

қилган ёмонлигингизни ювиб ташланг, қўйиб беринг у бехавотир жўнаб кетсин, мен ҳам сиздан бўлак ҳеч нима талаб қилмайман.

– Ҳеч нима талаб қилмайсиз? – Фельтонга оғзи очи-либ қараб қолиб ва ҳар сўзига урғу бериб гапирди Бэ-кингем.

– Милорд, – ўзи гапиргани сайин тобора руҳланиб гапида давом этди Фельтон. – Эҳтиёт бўлинг, милорд, бедодликларингиз бутун Англиянинг жонига тегди. Сиз қирол ҳокимиятини қарийб босиб олиб, уни суи-истеъмол қилдингиз. Милорд, сиздан одамлар ҳам, худо ҳам безор! Кейинчалик жазонгизни худо берар, мен бўлсан бугун адабингизни бераман.

– Буниси энди қуюшқондан ортиқ! – бақирди Бэкин-гем ва эшик сари қадам босди.

Фельтон унинг йўлини тўсади.

– Ҳокисорона ўтинаман сиздан, леди Винтерни озод этиш ҳақидаги фармонга қўл қўйиб беринг. Хотирга олинг, сиз бадном қилган аёл бу.

– Қани туёғингизни шиқиллатинг, тақсир! Ёким мен посбонларни чақираман-да, сизни кишангага солиб қўйишни буюраман.

– Сиз ҳеч кимни чақирмайсиз, – қумуш нақшли стол устида турган қўнфироқ билан герсогнинг ўртасига туриб олиб деди Фельтон, – эҳтиёт бўлинг, милорд, сиз энди худонинг қўлидасиз.

– Иблиснинг қўлида, шундай демоқчисиз-да! – қўшни хонадаги одамларнинг диққатини жалб қилмоқ учун овозини қўтариб, лекин ҳали дангал ёрдамга чақир-масдан қичқирди Бэкингем.

– Қўл қўйинг, милорд, леди Винтернинг озод этиш ҳақидаги фармонга қўл қўйинг! – деб герсогга қофоз узатиб гапида туриб олди Фельтон.

– Менга гапингизни ўтказмоқчи бўляпсизми? Сиз мени калака қилипсиз-ку!.. Ҳой, Патрик!

– Қўл қўйинг, милорд!

– Минбаъд!

– Минбаъд денг?

– Ким бор? – қичқирди герсог ва қиличиға ёпишди.

Лекин Фельтон уни яланғочлашга фурсат бермади: у миледи ўзига урган пичноқни яланғочлади-да, бир сап-чиб герсогга ташланди.

Шу пайт кабинетта Патрик кириб келди-да, деди:

– Милорд, Франциядан мактуб!

– Францияданми? – оламдаги жамики нарсаны ха-ёлдан чиқарыб ва ёлғиз бу мактуб кимданлиги ҳақида ўйлаб хитоб қилди Бэкингем.

Фельтон шу дамдан фойдаланди-ю, унинг биқини-га пичноқни нақ сопигача санчиб қўйди.

– Ҳаҳ, сотқин! – қичқирди Бэкингем. – Бошимни единг-а!

– Қотиллик!.. – бўкириб юборди Патрик.

Фельтон яшириниш пайида атрофга аланглаб опди-да, эшикнинг очиқ турганини кўриб Ларошел вакиллари кутиб турган қўшни залга отилди, ундан физиллаб чопиб ўтди-да, ўзини зинапояга урди, лекин биринчи зинадаёқ у порд Винтерга тўқишиб кетди. Фельтоннинг ўлимтик ранги-рўйини, унинг ола-зарак кўзларини қўл ва юзидағи қон доғларини кўриб, порд Винтер унинг гирибонидан тутди-да, ҳай-қирди:

– Мен буни билган эдим! Мен фаҳмлаб қолдим, лекин, ҳайҳот, бир зум кеч фаҳмладим! О мен, бадбаҳт! Бадбаҳт!..

Фельтон сира қаршилик қилмади. Лорд Винтер бу-юрган посбонлар кейинги фармойишларга мунтазирлиқда Фельтонни денгиз тарафга чиққан чоғроқ равонга элтиб қўйишиди, ўзи бўлса Бэкингем қабине-тига ошиқди.

Герсогнинг бақириғига ва Патрикнинг чақириғига кенг даҳлизда Фельтонга йўлиққан киши югуриб қабинетта кирди.

Герсог диванда ётар ва талвасада жароҳатини ғижимларди.

– Ла Порт, – сўниб бораётган овоз билан сўради герсог, – Ла Порт, сен унинг ҳузуриданми?

– Ҳа, зоти олийлари, – деб жавоб берди Анна Австрийскаянинг содиқ хизматкори, – лекин кеч келибман, шекилли.

– Секинроқ Ла Порт, бизни эшитиб қолишлари мумкин... Патрик, ҳеч кимни киргизманг... Уф, у менга айтириб юборган гапларни билмай кетаман энди! Ё раббий, мен жон беряпман!

Шу пайт герсог ҳушидан кетди.

Бу орада лорд Винтер, Ларошел вакиллари, экспедицион аскарларнинг сардорлари ва Бэкингем майятидинг офицерлари ёпирилиб хонага киришди; ҳар ёқдан алам, фарёдлари эшитиларди. Саройни нопафонлар-у ҳасратли фарёдларга тўлғазиб юборган қайгули хабар кўп ўтмай унинг хорижига тошиб чиқди-да, шаҳар бўйлаб тарқалди.

Тўп садоси фавқулодда бир муҳим гап ўтганидан дарак берди.

Лорд Винтер ўзининг сочларини юлмоқда эди.

– Бир зум кеч фаҳмласам-а! – нидо қиласарди у. – Бир зум кеч! Ё раббий, ё раббий, қандай кулфат!

Дарҳақиқат, эрталаб соат еттида қаср деразаларининг бири тагида арқон нарвон осилиб турганини унга хабар қилишди. У шу заҳоти миледининг хонасига отилиб кирди-да, хонанинг бўшлигини, деразанинг очиқлигини, панжара симларининг аррапанганини кўрди; у д'Артаньян ўз чопаридан оғзаки айтириб юборган огоҳномани эслади-ю, герсог учун қўрқиб ларзага келди-да, юрганича таблага отиди, от эгарлаб беришгунча қараб турмасдан биринчи дуч келганига сакраб минди-да, жон борича елиб адмиралтействога келди, ҳовлида ўзини ерга отиб, зинада югуриб чиқди-ю, айтиб ўтганимиздек, юқори поғонада Фельтон билан тўқнашиб кетди.

Бироқ герсог ҳали тирик эди: у ҳушига келиб, қўзларини очди ва уни қуршаб турган кишиларнинг ҳаммаси қалбида умид пайдо бўлди.

– Жаноблар, – деди у, – мени Ла Порт ва Патрик билан холи қолдириинглар... Э, бу сизмисиз Винтер! Сиз бугун эрталаб ҳузуримга аллақандай телбани юборган экансиз. Қаранг, у мени нима қилиб қўйди!

– О, милорд! – қичқириб юборди барон. – Мен тоабад таскин тополмайман!

– Ҳам хато қиласан, жон Винтер, – унга қўлини узатиб эътиroz билдириди герсог. – Мен орқасидан бошқа бирор умри бўйи аза тутишига арзийдиган бирор одамни билмайман... Лекин бизни холи қолдир, сендан илтимос қиламан.

Барон ўкириб йифлаганича чиқиб кетди.

Хонада фақат ярадор герсог, Ла Порт ва Патрик қолишиди.

Герсогнинг маиятидагилар табибни ахтаришар ва уни тез орада топиша олмасди.

– Сиз яшайсиз, милорд, яшайсиз! – диван олдида тиз чўкиб ҳадеб таъкидларди Анна Австрийскаянинг содик хизматкори.

– У менга нима деб ёзибди? – заиф овоз билан сўради Бэкингем: қонга беланган ҳолда у ўша ўзи севган кимса ҳақида сўзлаш учун шафқатсиз оғриқни енгмоқда эди, – у менга нима деб ёзибди? Менга унинг мактубини ўқиб бер.

– Нималар деяпсиз, милорд! – қўрқиб кетди Ла Порт.

– Итоат қил, Ла Порт. Кўрмаяпсанми ахир вақт фанимат бўлиб қолди.

Ла Порт мухрни синдириди ва пергаментни герсогнинг кўзларига тутди, лекин Бэкингем ёзувни ажратиб олишга беҳуда уринарди.

– Ўқисангчи, – амр қилди у, – ўқи, мен кўрмай қолдим. Ўқи! Ахир, ҳадемай мен эшитмай қолишим ва унинг менга нима ёзганини билмай ўлиб кетишими мумкин.

Ла Порт ортиқ эътиroz қилмай, хатни ўқиб берди:
«Милорд!

Сизни таниганимдан буён азбаройи сизни деб ва сиз ҳақингизга тортган барча азоб-уқубатларим ҳаққи

тавалло қиласман – агар менинг осойишталигимни аясангиз, ўзингизнинг Францияга қарши кенг құламали қуролланишингизни бас қилинг ва урушга чек қуийинг. Ахир, дин – унинг юзаки сабаби холос деб рүйин рост гапирмоқдалар, хуфиёна эса унинг асл сабаби – сизнинг менга бўлган муҳаббатингиз деб таъкидламоқдалар. Бу уруш нафақат Франция ва Англияга фалокат келтиради, лекин сизга ҳам баҳтсизлик келтирадики, милорд, бу мени изтиробда қолдиради.

Хавф-хатар остида қолган ва сизнинг сиймонгизда душманни қўришга мажбур бўлмайдиган дақиқадан бошлаб, мен учун қимматбаҳо бўлиб қолажак ҳаётингизни эҳтиёт қилинг. Лутфан

Анна».

Бэкингем ҳаммасини охиригача эшишиб олмоқ учун қолган бор кучини тўплади. Сўнгра мактуб ўқиб бўлинган пайтда у овозидан ҳафсаласи пир бўлгани сезилиб сўради:

– Наинки, менга оғзаки айтадиган ҳеч гапингиз бўлмаса, Ла Порт?

– Ҳа, бўлмасам-чи, зоти олийлари! Қиролича сизга эҳтиёт бўлишингизни айтиб қўйишини топширди: сизни ўлдириш пайида юрганларидан у кишини огоҳ этишган.

– Ҳаммаси шуми? Ҳаммаси-я? – бетоқат бўлиб сўради Бэкингем.

– У яна сизни аввалгидек севишини айтиб қўйишимни топширди.

– Оҳ!.. Худога шукур! – хитоб қилди Бэкингем. – Демак, менинг ўлимим унинг учун бефарқ бўлмайди!

Патрик кўз ёши тўка бошлади.

– Патрик, – деди герсог, – менга олмос шокипалар турган қутичани келтириб беринг.

Патрик уни олиб қелди ҳамда Ла Порт қироличага тегишли қутичани таниди.

– Энди унинг вензели дур билан тикилган оқ атлас халтачани келтиринг.

Патрик бу фармойишни ҳам бажо келтирди.

– Олинг, Ла Порт, – деди Бэкингем, – мана, мен қўлидан олган, унинг лутфи қарамининг бирдан-бир нишоналари: бу қутича ва шу икки мактуб. Уларни ҳазрат олияларига мендан сўнгги хотира сифатида бериб қўйинг... – У қўзлари билан ўзининг атрофида бирор қимматбаҳо нарса қидириб қўрди, – уларга қўшиб қўясиз...

У яна қўзлари билан алланимани қидира бошлади, лекин унинг яқин ажалдан хира тортган қўзлари Фельтоннинг қўлидан тушиб қолган ва тифига ёйилган қипқизил қон ҳалиям қотмаган пичоқни илғаб олди, холос.

– ... шу пичоқни ҳам қўшиб олинг, – Ла Портнинг қўтини қисиб гапини тугатди герсог.

У яна Ла Портга ортиқ гапира олмаслигини имоишора билан қўрсатган қўйи халтачани қутичанинг тагига қўйишни ва у ерга пичоқни солишини эплади.

Сўнгра ўзи бу гал енгишга қурби етмаган ажал талвасасида типирчилаб, дивандан паркетга юмалаб тушиб кетди.

Патрик қаттиқ бақириб юборди.

Бэкингем сўнгги марта жилмайиб қўймоқчи бўлганди, лекин ажал унинг фикрини таққа тўхтатиб қўйди-ю, у унинг манглайида сўнгги муҳаббат бўсаси сингари асар қолдирди.

Шу дақиқа ҳовлиқиб герсогнинг табиби келиб қолди; у аллақачон адмираллик кемасида бўлиб, унинг учун у ерга одам юборишга тўғри келганди.

У герсогнинг олдига бориб, унинг қўтини бир оз ушлаб турди-да, сўнг астагина ўз жойига қўйиб қўйди.

– Ҳаммаси беҳуда, – деди у, – герсог қазо қилди.

– Қазо қилди, қазо қилди! – додлаб юборди Патрик.

Унинг фарёдига бутун оломон хонага ёпирилиб кирди ва ҳаммаёқни ҳасрату надомат, аччиқ таажжуб ва саросима тутиб кетди.

Лорд Винтер Бэкингемнинг жони чиққанини кўрган замон посбонлар ҳамон сарой равонида қўриқлаб туришган Фельтонга ташланди.

– Аблаҳ! – деди у афтидан, уни бутунлай тарк этмаган совуққонлиги ва хотиржамлиги Бэкингемнинг вафотидан кейин қайтиб келган йигиттга. – Аблаҳ! Нима қилиб қўйдинг!

– Мен ўзимнинг қасосимни олдим, – жавоб берди Фельтон.

– Ўзининг эмиш! – такрорлади барон. – Ундан кўра мен ўша лаънати аёлнинг қуроли бўлиб хизмат қилдим дея қол. Лекин қасамёд қилиб айтаманки, буниси унинг охирги ёвуз иши бўлади!

– Нима демоқчи бўлаётганингизни мен тушунмай турибман, – хотиржам жавоб берди Фельтон, – кимни гапираётганингизни ҳам билмайман, милорд. Мен герсог Бэкингемни шунинг учун ўлдирдимки, у сизнинг мени капитан даражасига кўтариш борасидаги илтиносингизни рад қилган эди. Мен уни адолатсизлиги учун жазоладим, вассалом!

Винтер ҳангуманг бўлиб, Фельтонни боғлаётган аскарларга қараб турар ва бу тариқа ҳиссизликка ҳайрон қоларди.

Фельтоннинг осойишта чеҳрасини биргина фикр қоронғилаштириб турарди. Тиқ этган товуш қулоғига чалингандада содда пуританга ўзини унинг оғушига отишга, айбини бўйнига олишга ва у билан бирга ҳалок бўлишга келган миледининг қадам товуши ва овози эшитилаётгандай бўларди.

Бирдан у сесканиб кетди ва икки қўзини ўзи турган равондан қўриниб турган бепоён денгиздаги аллақандай бир нуқтага қадади.

Денгизчининг бургут қараши Франция соҳиллари томон сузиб кетаётган кема елканини илғаб олдики, бошқа одам бўлганда шундай оралиқдан уни тўлқинлар узра чайқалиб турган балиқчи қуш деб қабул қилинган бўларди.

У оқаріб кетиб, ёрилиб кетишига сал қолған юрагини чангаплаб қолди-да, миледининг бутун хиёнати-ни фаҳмлади.

– Сўнгги марҳаматингизни дариф тутмаслигингизни сўрайман, милорд! – деб баронга юзланди у.

– Нимани? – сўради лорд Винтер.

– Айтинг-чи, соат неча бўлди?

Барон соатини чиқарди.

– Ўн дақиқаси кам тўққиз, – жавоб берди у.

Миледи ўзининг жўнашини бир ярим соатга тезлаштирган эди; машъум воқеадан дарак бергувчи замбарак садосини эшигтан замон у лангарни қўтаришга буюрди.

Кема мусаффо осмон остида соҳилдан узоқ масофада сузиб бораради.

– Худонинг айтгани шу экан, – мутаассибининг итоати билан деди Фельтон, бироқ палубасида ўзи учун жонини фидо қилиши позим бўлиб турган аёлнинг оппоқ шарпаси қўринаётган митти кемадан қўзини узолмасди.

Лорд Винтер Фельтоннинг нигоҳини кузатиб туриб, синовчан қўзларини унинг изтиробли юзига қўчирди-да, ҳаммасини пайқаб олди.

– Аввал сен ўзинг жазога тортиласан, абраҳ, – деди у ҳадеб денгизга термилган кўйи, ўзини олиб кетгувчи аскарларга итоат билан бўйин этган Фельтонга, – лекин ўзим жони-дилимдан севган акам хотираси билан қасамёд қиласманки, шеригинг қочиб қутуполмайди.

Фельтон бошини хам қилди-да, чурқ этмади.

Лорд Винтер эса югуриб зинадан тушди ва қўрфазга ошиқди.

XXX

Франция

Инглиз қироли Шарль I Бэкингемнинг вафотидан воқиғ бўлганда унинг дастлабки ва энг катта хавотири бу

дахшатли хабар парошелликларнинг руҳий бардамлигидан маҳрум қилиб қўймасайди деган бўлди. Шу боисдан Ришелье ўз ёдномаларида баён этгандай, у иложи борича узоқ вақт улардан буни яшириш пайида бўлди. У ўз давлатининг барча кўрфазларини беркитишга ва Бэкингем шайлаган, унинг вафотидан сўнг жўнашига қиролнинг ўзи бош-қош бўлиб туришга бел боғлаган армия сузуб кетмасдан туриб, бирорта ҳам кема очиқ денгизга чиқмаслигига пухта риоя қилишни амр этди.

У бу қатафоннинг жиддиятини шу даражага етказдики, ҳатто ўзига хайр-маъзур қилиб бўлган Дания элчиларини ва Карл I томонидан Қўшма Нидерландларга қайтариб берилган ост-хинд кемаларини Флиссингенга элтиши лозим голланд элчисини Англияда ушлаб қолган эди.

Лекин у бу фармонни бериш ғамини қайгули воқеадан беш соат кейин, яъни кундуз соат иккода егани важҳидан икки кема кўрфаздан чиқиб кетишга улгурди. Бири, биз билганимиздек, аллақачон нималар рўй берганига фаҳми етган ва адмираллик кемаси мачтаси устида қора байроқ кўтарилгандан кейин ўз тахминларига ишончи янада ортган миледини олиб кетмоқда эди. Иккинчи кемага келганда унда ким бўлгани ва унинг қай йўсинда жўнаб кетганини биз кейин ҳикоя қиласиз.

Дарвоқе, бу орада Парошел остонасидағи қароргоҳда янги ҳеч гап ўтмади; фақат ҳар вақтдагидек зерикиб юрган Қирол қароргоҳда бўлак жойлардан кўра ҳам кўпроқ сиқилиб, авлиё Людовик кунини ўtkазиб келгани ими-жимида Сен-Жерменга жўнаб кетишга қарор қилди-ю, кардиналдан ҳаммаси бўлиб йигирма мушкетёрдан иборат соқчилар тўдасини шайлаб беришни сўради. Қиролнинг дилгирлигини гоҳи маҳаллар яхши тушунгувчи кардинал жуда катта мамнуният билан 15 сентябрга қайтиб келишни ваъда қилиб турган ўзининг виқорли ёрдамчисига бу ҳордиқни тақдим қилди.

Падари бузруквор томонидан огох этилган жаңоб де Тревиль йўлга отланди ва дўстларининг ўзига номаълум сабабга кўра Парижга қайтишга жуда катта хоҳиши ва ҳатто қисталанг эҳтиёжи борлигини билган ҳолда уларни рўйхатга қўшиб қўйди, албатта.

Тўртала ёш йигитлар бу янгилик хусусида жаноб де Тревилдан чорак соат кейин хабар топдилар, негаки у биринчи бўлиб уларга маълум қилди. Д’Артаньян ўзининг мушкетёрликка ўтишига изн бериб кардинал кўрсатган марҳаматнинг қадрига ниҳоят энди етди. Агар шу жиҳат бўлмагандага д’Артаньяннинг қароргоҳда қолиб кетишига тўғри келар, унинг дўстлари эса усиз жўнаб кетган бўлардилар.

Уларни Парижга қайтмоқча Бетюн монастирида ашаддий душмани миледи билан мулоқот пайти Бонасе хонимга таҳдид солгувчи хатар ундаётганлигини гапириб ўтиришнинг ҳам ҳожати йўқ. Шу боисдан айтиб ўтганимиздек, Арамис ўша нуфузли таниш-билишлари бўлган турлик чеварнинг ўзига Бонасе хоним учун монастирдан чиқиб, Лотарингия ёки Белгияга жўнашга қироличадан рухсатнома сўраб кўринг деб зудлик билан ёзиб юборди. Жавоб қўп маҳтал қипмади ва тўқиз-үн кундан сўнг Арамис қуидаги мактубни олди:

«Мұҳтарам бўла!

Мана, сизга Бетюн монастиридан, фикрингизча, ҳавоси зарар қилаётган ёшгина чўримизни чиқариб олишга рухсатнома. Менинг опам катта мамнуният билан сизга ўз рухсатномасини йўллайди, негаки, у бу ажойиб қизни яхши кўради ва эҳтиёж туғилган чоғда келгусида ҳам оқибат қилиш умидида.

Сизни ўлиб қоламан Анна».

Бу мактубга қуидаги ибораларда битилган рухсатнома илова қилинганди эди:

«Бетюн монастири нозираси менинг тавсияномага биноан монастирга тушган ва менинг шафоатимда

бўлган жувонни шу мактубни топширгувчи шахс ихтиёрига қўшиб юбормоғи лозим.

Лувр, 10 август 1628 йил.

Мари Мишон».

Арамиснинг қироличани опа деб атагувчи бу чевар билан бўлган қариндошлиқ муносабатлари ёш йигитларнинг шўх асқияларига қандай хўрак бўлиб берганини тасаввур қилиш мумкин. Лекин Арамис бир-икки дафъа Портоснинг қўпопроқ ҳазилларига жавобан қип-қизариб олиб, келгусида бу мавзуга қайтмасликларини дўстларидан илтимос қилиди ва шу борада ақалли бир сўз айтсалар шу йўриғдаги ишларда бўласининг воситачилигига ортиқ таянмай қўйишини эълон қилди.

Шу боисдан тўрт мушкетёр гап-сўзларида Мари Мишон тилга олинмай қўйди ҳам бунинг устига улар нијатларига етган: Бетюндаги монастирдан Бонасе хонимни чиқаришга рухсат олган эдилар. Рост, улар Ларошел остонасидан қароргоҳда, бошқача қилиб айтганда – Франциянинг нариги чеккасида турган пайтда бу рухсатномадан наф кам эди. Шу важдан эса д'Артаньян ўзининг жўнаб кетиши не сабабдан зарур бўлиб қолганини жаноб де Тревилга очиқ эътироф этиб ундан жавоб сўрашга ҳозирланиб турганда тўсатдан жаноб де Тревиль унга ва уч дўстига қиролнинг йигирма мушкетёрдан иборат соқчилар тўдаси билан Парижга жўнаб кетаётгани ва улар соқчилар жумла-сига тайинланганлигини айтиб қолди.

Жўралар жуда қувониб кетдилар. Улар хизматкорларни юқ билан илгари жўнатиб юбордилар-да, эрталаб эса ўзлари ҳам йўлга чиқишиди.

Кардинал ҳазрат олийларини Сюжердан Мозегача кузатиб қўйди ва ўша ерда қирол ва унинг министри ўзаро дўстона мулозаматлар билан хўшлашдилар.

Парижга йигирма учинчи куни этиб бориш истагида қирол мумкин қадар тезроқ олға суриларди. Бироқ у бир кўнгил очиш илинжида бир замонлар герсог де

Люин ишқибоз қилиб қўйган ўзининг севимли эрмаги почин овига аҳён-аҳёнда тўхтаб қоларди. Шундай ҳол бўлган кезларда йигирма нафар мушкетёрдан ўн олтитаси бундай вақтхушликка жуда қувонишар, қолган тўрттаси, хусусан, д'Артанъян эса оламдаги жамики нарсага лаънат ўқирди; унинг мудом қулоғи шанғиллагани-шанғиллаган, бунга Портос қуидаги йўсинда изоҳ берарди:

– Менга жуда бир кибор хоним айтганидек, бунинг маъноси шуки, сизни бирор жойда йўқлаяптилар.

Ниҳоят, йигирма учинчига ўтар кечаси соқчилар Париждан ўтиб бориб манзилга етишди. Қирол жаноб де Тревилга ташаккур айтди ва соқчиларга тўрт кунтўрт кундан галма-гал жавоб бериб туришга изн берди, лекин баҳтиёрларнинг ҳеч бири Бастилияга ҳисб қилиниш хавфи остида исловот жойларида қорасини кўрсатмасликларини шарт қилиб қўйди.

Пайқаб олиш осонки, дастлабки тўрт жавоб бизнинг тўрт дўстимизга берилди; бунинг устига Атос жаноб де Тревилдан тўрт кун ўрнига олти кун сўраб олди, унга икки тунни ҳам қўйди. – Улар йигирма тўртинчи куни кеч соат бешда жўнаб кетишли, жаноб де Тревиль бўлса илтифот қилиб рухсатномага йигирма бешинчи кунни қайд қилиб берди.

– Э тавба, менимча арзимаган нарсаларни деб биз ўзимизни кўп овора қилиб қўяяпмиз! – деди ҳеч қачон ҳеч нимадан иккапланмаслиги маълум д'Артанъян. – Икки кунда икки-уч отнинг силласини қуритиш – бу менга писанд эмас, ёнимда пулим бор – мен Бетюнгача етиб оламан, нозирага қироличанинг мактубини тутқазаман-да, дилбаримни Лотарингияга ҳам эмас, Бельгияга ҳам эмас, Парижга олиб келаман, бу ерда у, хусусан, кардинал Ларошел остонасида турган аснода энг яхши беркитилган бўлади. Биз юришдан қайтганимиздан кейин эса унда биз қироличадан – қисман унинг бўласининг валинеъматлигини истифода қилиб, қисман қилган яхшиликларимиз бадалига – не истасак ҳам-

масини ундириб оламиз. Шу ерда қолаверинглар, бекорга қучингизни исроф қилманглар! Шундай жүн иқдомга мен билан Планше бемалол кифоя қиласиз.

Бунга Атос пинагини бузмай жавоб берди:

– Бизнинг ёнимизда ҳам пулимиз бор – мен узук пулдан олган ўз ҳиссамни ҳали ичиб бўлганим йўқ, Портос билан Арамис бўла ҳали ҳаммасини еб бўлганлари йўқ. Шундай экан биз бемалол битта тугул тўрттасининг силласини қуритсанак бўлаверади. Лекин фаромуш этмангки, д'Артанъян, – деб у бирам тўниқ овоз билан илова қилиб қўйдики, йигит беихтиёр сесканиб кетди, – фаромуш этмангки, Бетюн – бу ўша кардиналнинг қадами етганки жойга касофати тегадиган аёл билан мулоқот тайин этган шаҳарининг ўзгинаси. Мабодо фақат тўрт эркак кишига ишингиз тушганда эди д'Артанъян, мен сизнинг ёлғиз ўзингизни қўйиб юборган бўлардим. Сиз бу аёл билан иш қўрасиз – келинглар, тўртовлон борайлик-чи, шояд худодан бўлиб бизнинг ҳаммамиз ва тўрт бирдай хизматкор бас қелиб қолсан!

– Сиз мени қўрқитмоқдасиз, Атос! – қичқириб юборди д'Артанъян. – Сиз ўзи нимадан чўчийсиз, азбаройишифо?

– Ҳамма нарсадан! – жавоб берди Атос.

Д'Артанъян юзлари худди Атоснинг чехрасидай чукур хавотирни ифодалаб турган ўз дўстларига диққат билан термилди; оғиз очмасдан улар отларига шигов беришди-да, йўлига равона бўлишди.

Иигирма бешинчи куни кечки пайт улар Appasга кириб боргандарида ва шу меҳмонхонадан бир стакан шароб ичиб олмоқ учун д'Артанъян «Олтин Мола»нинг ёнида отдан тушганда аллақандай суворий ўз отини алмаштирган почта қўрасидан чиқди-да, бардам тулпорини чоптириб Париж йўлидан елдек учиб кетди.

У дарвозадан кўчага чиқаётган дақиқада шамол туриб эгнидаги уни буркаб турган ридосини очиб таш-

лади, гарчи бу гаплар августда ўтган бўлса ҳам шляпаси учиб кетишига сал қолди, лекин йўловчи уни ўз вақтида ушлаб қолди-ю, чаққонлик билан қўзларигача бостириб олди.

Бу одамга зеҳн солиб қараб турган д'Артанъяннинг ранги қув ўчиб кетиб, стаканни қўлидан тушириб юборди.

– Сизга нима бўлди, тақсир? – ташвишга тушиб қолди Планше. – Ҳой жаноблар, ёрдамга келинглар, менинг соҳибимнинг ҳоли чатоқ!

Уч дўст югуриб келишди-ю, ҳушдан кетиш д'Артанъяннинг хаёлига ҳам келмагани ва унинг оти томон ташланганини кўрдилар. Улар унинг йўлини тўсишли.

– Оёғингни қўлга олиб қаёққа учиб кетяпсан, азбаройи шифо! – деди Атос.

– Бу ўша! – қичқирди д'Артанъян. – Бу ўша! Қўйинглар, мен унга етиб олай!

– «Ўша» деганинг ким ўзи? – сўради Атос.

– Ўша, ҳалиги одам!

– Қайси одам?

– Ҳалиги лаънати одам – менинг ёвуз офатим қачон бирор фалокат таҳдид солиб турган бўлса, ҳар гал пешанамдан чиқиб туради! Ҳалиги, ўша шум аёлни илк бор учратганимда унга ҳамроҳ бўлиб юрган, дўстимиз Атосни муборазага чақирганимда мен ахтарган, Бонасе хонимни ўғирлаб кетишган қуни эрталаб мен кўриб қолган киши! Мен уни пайқаб қолдим, бу ўша! Мен уни танидим!

– Азбаройи шифо... – ўйчан гапирди Атос.

– Отларга, жаноблар, отларга! Унинг изидан от қўйайлик, унга биз етиб оламиз.

– Азизим, шуни эътиборга олингки, – уни ушлаб қолди Арамис, – у биз юз тутган йўлнинг қарши тарафига кетяпти; унинг оти бардам, бизникилар эса ҳориб қолди ва бинобарин биз ҳатто унга етиш умидисиз отларимизнинг силласини қуритганимиз қолади. Эркакни қўйиб турайлик, д'Артанъян, аёлни қутқарайлик.

– Ҳой, тақсир! – дарвозадан чопиб чиқиб, ва номаълум киши орқасидан югуриб бақирди отбоқар. – Ҳой тақсир! Мана шляпангиздан тушиб қолган қофоз, мана... Ҳой, тақсир! Ҳой!

– Дўстим, – уни тўхтатди д'Артанъян, – шу қофозча учун ярим пистол берайми?

– Марҳамат қилинг, тақсир бажонидил! Мана у!

Отбоқар ўнг келиб қолган бу битимдан шод бўлиб, почта саройига кириб кетди... д'Артанъян бўлса қофоз варағини ёзди.

– Унда нима экан? – сўрашди уни ўраб олган дўстпари.

– Атиги битта сўз! – жавоб берди д'Артанъян.

– Ҳа, – тасдиқлади Арамис, – лекин бу сўз – шаҳар ёки қишлоқнинг номи.

– «Армантер», – ўқиди Портос. – Армантер... Бунақа жойини эшитган эмасман.

– Ҳамда бу шаҳар ёки қишлоқнинг номи унинг қўли билан ёзилган! – луқма ташлади Атос.

– Ундай бўлса бу қофозчани яхшилаб беркитиб қўяйлик, шояд охирги пистолимни бекорга бериб юбормаган бўлсам, – якунлади д'Артанъян. – Отларга, дўстлар, отларга!

Тўрт ўртоқ Бетюн йўлидан от чоптириб кетишиди.

XXXI

Бетюн кармелиткалар монастири

Улкан жиноятчилар пешанасига маълум ҳаёт йўли битилган бўлиб, то уларнинг ёвуз қилмишларидан безор бўлган тақдир тақозоси билан уларнинг қонунга хилоф осойишталигига хотима ясалди демагунча улар бу йўлда барча тўсиқларни енгаверадилар ва барча хатарлардан қутулиб кетаверадилар.

Миледи ҳам шундай бўлди: у икки давлатнинг қўриқчи кемалари орасидан кўзни шамғалат қилиб осонги на ўтиб кетди ва ҳеч бир саргузаштсиз Бетюнга етиб келди.

Портсмутда тушаркан, миледи инглизман, французларнинг таъқиблари Ларошелни тарк этишга мажбур қилиб қўйди, деб таъкидлаган эди; икки қунлик денгиз саёҳатидан сўнг Булонда тушгач, у ўзини Францияга бўлган адовати орқасидан Портсмутда инглизлар зулм ўтказган французман деб танидти.

Миледи бунинг устига энг ишончли паспортга; ҳусн, салобат ва пистолларни ўнгу сўлга сочганда саховатга молик эди. Порт бошлиғи бўлмиш чолнинг илтифоти ва назокатли қилиқлари шарофати билан одатдаги расмиятлардан қутулиб олиб, у почта орқали тубандаги мазмунда мактуб юбориш учун қанча вақт талаб этилса, Булонда шунча вақт бўлди, холос:

«Падари бузрукворимиз, монсенёр кардинал де Ришельега, Ларошел остонасидаги қароргоҳга.

Хотиржам бўлишингиз мумкин, падари бузруквор: герсог Бэкингем зоти олийлари Францияга бормайдилар.

Булон, 25 август оқшоми. Миледи.

R. C. Сиз падари бузрукворнинг истагингизга мувофиқ, мен Бетюн кармелиткалар монастирига йўл олмоқдаман, у ерда фармойишларингизга мунтазир бўламан».

Дарҳақиқат ўша оқшомдаёқ миледи йўлга равона бўлди. Тун бўйи йўл босди; у тунаш учун меҳмонхонада тўхтади, саҳар соат бешда яна йўлга чиқди-да, уч соат ўтгач Бетюнга келди.

У кармелиткалар монастири қаердалигини суриштириб билди ва шу замон у ерга ташриф буюрди.

Нозира унга пешвоз чиқди. Миледи кардиналнинг фармонини кўрсатди; аббатиса мусофирига хона ажратишни ва нонушта узатишни буюрди.

Ўтмиш миледининг хотирасидан ўчиб бўлди: ўз нигоҳини бутқул истиқболга қаратар экан, опдинда у бу қонли ишга сира номини аралаштирмасдан ўзи боплаб хизматини қилиб берган кардиналнинг улуғ марҳаматларини кўтарди, холос.

Уни жизғанак қилаётган янгидан-янги эҳтирослар унинг ҳаётини ўша гоҳ ложувардни, гоҳ алангани, гоҳ бўроннинг зим-зиё зулматини акс эттириб осмонда сузib юрган ва ерда фақат вайроналиг-у, ажал изларини қолдириб кетадиган булутларга ўхшатиб қўйган эди.

Нонуштадан сўнг аббатиса унинг ҳузурига зиёрат қилиб келди, монастирда эрмаклар кам бўлиб, қўнгилчан нозири ўзининг янги меҳмони билан танишишга муштоқ эди.

Миледи аббатисага ёқиб қолишни истардики, бу нарса ёрқин идрок ва жозибали қадди-бастга молик бу аёл учун мушқул иш эмасди; у хушмуомала бўлишга ҳаракат қипди ва мароқли суҳбати ҳамда унинг вуҷуди-вужудига сингиб кетган малоҳати билан соддадил нозирани ром қилиб қўйди.

Аббатиса кибор насабли аёл эди ва қиролликнинг олис гўшалари кам ҳолларда ётадиган бўсағасида фано ташвишлари тақقا тингувчи монастир деворларидан ундан ҳам ноёб ҳолларда ошиб ўтадиган сарой ҳангомаларини жуда яхши кўрарди.

Миледи бўлса, ўзи ичиди беш ёки олти йил давомида муқим яшаган барча сарой фитналаридан жуда яхши хабардор эди; шу боисдан француз саройининг қиролнинг муболағали художўйлиги билан тинчгина муроса қилиб келаётган енгил табиати ҳақидаги ҳикоялари билан соддадил аббатисанинг кўнглини оча бошлади; сарой қошидаги номлари аббатисага яхши маълум хоним ва мансабдорларнинг расво саргузашлари билан таништириди, қиролича билан Бэкингемнинг муҳаббатига сал-пал тип тегизиб ўтди ва суҳбатдошининг оғзини очиш учун бир дунё ҳар турли нарсаларни жавраб ташлади.

Лекин аббатиса бир оғиз жавоб қилмасдан тингларди-ю, қулимсирарди, холос. Шунга қарамасдан шу қабилидаги ҳикоялар унга нашъя қилаётганини кўриб, миледи шу руҳда давом этаверди-ю, лекин суҳбатни кардиналга кўчирди.

Шу ерда у жуда танг ахволга тушиб қолди: у аббатисанинг роялчи ё кардиналчилигини билмасди, шу сабабдан эса ўртароқда туришга ҳаракат қиласади; лекин аббатиса бадтар ҳушёр бўлиб олди ва ҳар гал мусофири хоним падари бузруквор номини тилга олганда бошини қўйи солиб оларди, холос.

Миледи монастирда зерикиб қоламан деган хаёлга бора бошлади; шу боисдан ўзини қандай тутишни бир йўла аниқлаб олмоқ учун қалтис қадамга журъат қилиди. Соддадил аббатисанинг оғир-босиқлиги қай даражага етишини бир кўриб қўйиш истагида у аввал маҷозий қилиб, сўнгра эса рўй-рост кардинал тўғрисида фийбат бошлади ва министрнинг д'Егилон хоним, Марион Делорм ва бўлак таннозлар билан ишқий робиталарини ҳикоя қилишга тутинди.

Аббатиса астойдил тинглашга киришди, секин-секин жонланиб, жилмая бошлади.

«Яхши, – кўнглидан кечирди миледи, – у мазасига тушуниб қолди. Гарчанд кардиналчи бўлса ҳам, ҳарҳолда фидойилик зоҳир этмаяпти».

Миледи кардиналнинг ўз душманларини таъқибга дучор қилишларига ўтди.

Аббатиса на маъқуллагани, на қоралаганини билдирамасдан чўқиниб олди, холос.

Бу миледини роҳиба кардиналчидан кўра роялчимиликан деган фикрида мустаҳкамлади. Миледи тобора бўёқларни қуюқлаштириб ҳикояларини давом этаверди.

– Мен бу нарсаларнинг ҳаммасининг ҳеч фарқига бормайман, – деди ниҳоят аббатиса, – лекин биз саройдан, барча фоний ишлардан нечоғлик йироқ бўлмайлик, сиз ҳикоя қилаётган нарсаларнинг жуда қайгули мисоллари бизда мавжуд. Бизнинг мўмин қулларимиздан бири кардиналдан кўп жабр тортган: кардинал ундан қасос олган ва уни таъқиб этган.

– Мўмин қулларингиздан бирими? – такрорлади миледи. – Ё тавба-эй, бояқиш аёл, менинг унга раҳмим келади!

– Сиз ҳақсиз, ҳам у таассуфга арзийди. У нималарни бошидан кечирмаган дейсиз: қамоқни ҳам, ҳар турли дүйкүпписаларни ҳам, шафқатсиз мумалани ҳам... Даравоқе, – илова қилди аббатиса, – балким жаноб кардиналнинг қўлида шундай йўл тутиш учун жуда кескин асослари бўлгандир, гарчи у сиртидан фариштанинг ўзи бўлса ҳам лекин ҳамма вақт ҳам одамлар тўғрисида афт-ангорига қараб ҳукм чиқариб бўлмайди.

«Яхши! – қўнглидан кечирди миледи. – Ким билади, эҳтимол бу ерда мен бирор гапни кавлаб топарман, омадим келипти!»

У ўз чеҳрасига энг самимий бир ифода югуртиришга ҳаракат қилди-да, деди:

– Ҳа, аттанг, буни биламан. Кўплар одамнинг рухсорига ишонмоқ керак дейишади. Лекин тангрининг энг гўзал маҳлуқига ишонмай, нимага ҳам ишонардинг! Мен балким умрим бўйи панд еб юрсан керак, лекин чеҳраси менга манзур бўлган аёлга ҳамиша ишонаман.

– Демак, сиз бу ёш жувоннинг ҳеч айби йўқ деб ўйлашга тамойилмисиз? – сўради аббатиса.

– Жаноб кардинал нуқул жиноятларнигина таъқиб этмайди, – жавоб берди миледи, – эзгу фазилатлар борки, уларни кардинал баъзи ёвуз қилмишлардан ҳам кўра қаттиқ таъқиб этади.

– Сизга ўз таажжубимни ифода этишга ижозат беринг, хоним! – деди аббатиса.

– Хўш, не важдан? – ўзини гўлликка солиб сўради миледи.

– Шундай гапларни айттаётганингиз важҳидан.

– Менинг гапларимдан нима қизиқ нарса топдингиз? – қулимсираб сўради миледи.

– Сизни кардинал бу ерга жўнатган экан, демак, сиз у кишининг дўсти бўласиз, ҳолбуки...

– Ҳолбуки, мен унинг шаънига ёмон гаплар қиляпман, – нозиранинг фикрини поёнига етказиб, гапни илиб кетди миледи.

– Ҳар тугил у киши шаънига яхши гап айтганингиз йўқ.

– Бунинг боиси, мен унинг дўсти эмас, қурбони эканлигим, – хўрсиниб қўйди миледи.

– Бироқ бу мактуб орқали у киши сизни менинг фамхўрлигимга ҳавола қилган...

– ...У мен учун то кардинал ўз югурдақларидан бирига мени бу ердан чиқариб юборишни буюрмагунча қамоқдаги сингари шу ерда туришимга фармондир.

– Лекин не сабабдан сиз қочиб кетмадингиз?

– Қаёққа? Наинки сизнингча ер юзида шундай жой борки, агар у ерга малол келмай кардинал қўл чўзса-ю, мени тополмаса? Мен эркак киши бўлганимда эди, бунинг иложи бўларди, лекин аёл... аёлнинг қўлидан нима келарди!.. Хўш, сизникида истиқомат қилигувчи мўмин қўл-чи, қочиб кетишга уринганмиди, ахир?

– Йўқ, уринмаган? Лекин у – бошқа гап. Менинг фикримча, уни Францияда бир одамга муҳаббати тутиб турибди.

– Агар у севса, – уф тортиб деди миледи, – демак, унчалик баҳтсиз эмас экан.

– Хуллас, – миледига тобора қизиқиши ортиб, тикилиб гапира кетди аббатиса, – мен қаршимда яна битта бечора қувғин аёлни қўриб турибман экан-да?

– Эсиз, ҳа! – тасдиқлади миледи.

Аббатисанинг кўзларида гўё миясида янги бир фикр туғилган каби хавотир акс этди.

– Сиз муқаддас динимизнинг душмани эмасмисиз?
– тутила-тутила сўради у.

– Менми? – сўради миледи. – Мен – протестантми?!
Йўқ, бизни эшитиб турган худони шоҳид қилиб туриб айтаманки, аксинча, мен ашаддий католикман!

– Ундей эса, ўзингизни босинг, хоним, – жилмайиб деди аббатиса, – сиз турган хона сиз учун мудҳиш қамоқ бўлмайди, тутқунлигингизни ўзингиз ҳам севиб қолишингиз учун биз ҳеч нарсани аямаймиз. Бу ҳам майли: сиз бу ерда бирор сарой фитнаси оқибатида

бўлса керакми қувфинга учраган ёш аёлни кўрасиз. У дилбар ва хушмуомала.

– Унинг номи нима?

– Бир жуда юқори мартабали хоним уни менинг оталиғимга Кетти номи билан топширган. Мен унинг хақиқий номини билишга ҳаракат қилганим йўқ.

– Кетти? – қичқириб юборди миледи. – Қандай, сизнинг бунга ишончингиз комилми?

– Ўзини шундай деб атаганигами? Ҳа, хоним. Сизчи, уни танийсизми?

Миледи мийифида кулиб қўйди – унинг миясига, балки бу собиқ канизимдир, деган фикр келди. Ёш қиз хусусидаги хотира миледининг кўнглидаги ғазаб түйғусини қўзғатди, интиқом хумори унинг афтини буриштириб юборди; лекин қарийб шу замон унинг чеҳраси бу иккюзламачи аёл бир зумгина йўқотган осоиишта ва хайриҳоҳ ифодасига қайтди.

– Хўш, мени ҳалитдан жуда меҳрим тушиб қолган ўша ёш хонимни қачон кўрсан бўлади? – сўради миледи.

– Бугун кечқурун, – жавоб берди аббатиса, – ҳатто мақбул кўрсангиз кундузи. Лекин ўзингиз айтганингиздек, сиз тўрт кун йўлда бўлгансиз, бугун сиз эрталаб соат бешда тургансиз ва дам олмоқчи бўлсангиз керак. Ётиб бир мизғиб олинг, пешинда биз сизни уйғомазим.

Ўзининг фитналарга ўч қалбини орзиқтириб юборган янги саргузашт дарагини эшитиб, ҳовлиқиб кетган миледи уйқусиз ҳам қаноат қилса бўларди, лекин шунга қарамасдан у нозиранинг маслаҳатига амал қилди; сўнгги икки ҳафта мобайнида шунчалар ҳар турли ҳаяжонларни бошидан кечирган эдики, гарчи унинг метин тани толиқишига бардош бера олса ҳам руҳи оромга муҳтож эди.

У аббатиса билан хўшлашди-да, Кеттининг номи беихтиёр қўзғатиб қўйған қасос хусусидаги хуш хаёллар билан овуниб ётди. У ўз иқдомини муваффақиятли

ижро этган тақдирда унга ҳаракат эркини бериб қўйиш хусусидаги кардиналнинг қарийб узил-кесил ваъдасини эслади. У муваффақиятга эришди ва шундай экан, д'Артанъян унинг ихтиёрида!

Фақат бир нарса – эри граф де Ла Фер хусусидаги хотиралар миледини изтиробга солмоқда эди. Уни дунёдан ўтган ёки Францияни тарқ этган деб юрган эди, кутилмаганда эса уни Атос сиймосида – д'Артанъяннинг энг яхши дўсти сиймосида таниб қолди.

Лекин у агар д'Артанъяннинг дўсти бўлса, қироличанинг падари бузруквор режаларини бузиб юборишига ёрдам берган унинг барча кирдикорларида унга кўмаклашган чиқади, агар у д'Артанъяннинг дўсти бўлса, демак, у кардиналнинг душмани ҳамда ўзи қўяжак ва умид қилмоқ керакки, ёш мушкетёрни ичида бўғиб қўяжак қасос тўрига уни алдаб туширишнинг уддасидан чиқади.

Бу умидларнинг ҳаммаси қувончли хаёлларга соларди, бу хаёллар элитиб, миледи ҳадемай ухлаб қолди.

Уни тўшаги ёнида жаранглаган ёқимли овоз уйғотиб юборди. У кўзларини очди-ю, аббатисани сочлари сарғиш, ранг-рўйи тароватли, ўзига хайриҳоҳ бир қизиқиши билан боқиб турган ёш жувон ҳамроҳлигига қўрди.

Ёш жувоннинг рухсори унга мутлақо нотаниш эди. Уларнинг иккиси ҳам одатдаги салом-аликларни айтган қўйи бир-бирларини зеҳн солиб кўздан кечирадилар: иккиси ҳам жуда гўзал, лекин мутлақо бошқабошқа ҳуснда. Бироқ миледи табассум билан ўз-ўзича бу ёш жувонга қараганда ўзининг анча басавлатлиги ва қиликлари ҳам анча киборлигини қайд қилиб қўйди. Рост, ёш жувоннинг қаддини чулғаб турган роҳибалик қўйлаги бу хил мусобақа учун қўл келмасди.

Аббатиса уларни таништириб қўйди: бу расмиятни адо қилиб бўлиб у йироқлашди, негаки нозиралик мажбуриятлари уни ибодатхонага чорларди, ёш жувонлар ҳам холи қолишиди.

Роҳиба, миледининг жойида ётганини кўриб аббатиса кетидан чиқиб кетмоқчи бўлди, лекин миледи уни ушлаб қолди.

– Қандай, хоним, – гап очди у, – сизни кўриб-кўрмасдан туриб, мени ўз дийдорингиздан бенасиб қилмоқчи бўляпсизми? Сизга эътироф қиласман, мен бу ерда истиқомат қиласканман, сиздан сал илинжим бор.

– Йўқ, хоним, – жавоб берди роҳиба, – мен бемаврид келиб қолдимми, деб шунчаки қўрқиб кетдим: сиз ухлаётган эдингиз, сиз толиққансиз...

– Ҳўш, нима қипти? – эътиroz қилди миледи. – Уй-куда ётганларнинг истаги нима бўларди? Яхши уйғониш! Буни сиз нисор этдингиз, энди ижозат беринг, мен ундан тўла-тўкис роҳат қилиб қолай.

Миледи ёш жувоннинг қўлидан ушлаб, уни каравот ёнида турган креслога тортди.

Роҳиба ўтириди.

– Шўрим қурсин, ҳеч омадим йўқ! – деди у. – Мана ярим йилдирки, қўнгил очиш нималигини билмай шу ерда яшаб келяпман. Энди сиз келиб қолдингиз, сизнинг ҳозирлигингиз менга файзли давра ваъда этяпти, мана энди ҳали-замон монастирни тарқ этиб қолишим эҳтимолдан холи эмас.

– Қандай! – таажжубланиб қолди миледи. – Сиз яқин орада монастирдан чиқасизми?

– Ишқилиб, умид қилиб турибман, – қувончини яширишга ҳам уринмасдан жавоб берди роҳиба.

– Сизнинг кардиналдан жуда кўп зулм кўрганингиз ҳақида баъзи гапларни эшигтан эдим. Мабодо шундай бўлса, бизнинг ўзаро меҳр-оқибатимиз учун бу яна бир баҳона.

– Бундан чиқди волида-нозира тўғри гапни айтиб-дилар-да: сиз худди мен сингари ўша ёвуз руҳонийнинг қурбони экансиз-да?

– Секинроқ! – тўхтатди миледи ёш жувонни. – Ҳатто шу ерда ҳам унинг шаънига бундай гапларни қилмайлик. Менинг барча фалокатларимнинг боиси ўзим дўст

деб билган ва менга хиёнат қилган аёл олдида ҳозир сизга ўхшаб гапириб қўйганим. Сиз ҳам хиёнат қурбонимисиз?

– Йўқ, – жавоб берди роҳиба, – мен садоқатимнинг, бир аёлга бўлган садоқатимнинг қурбониман, уни мен севардим, уни деб жонимдан ҳам кечган бўлардим, келгусида ҳам кечишга тайёрман.

– У сизни мусибатда тарқ этдими? Ўзи доим шундай бўлади.

– Мен шу қадар инсофсиз эдимки, шу ўйда юрган эдим, лекин бир-икки кун муқаддам аксига амин бўлдим ва бунинг учун парвардигорга шукур: у мени унугиб юборди деб ўйлаш мен учун оғир эди... Лекин сиз-чи, хоним, сиз озодсиз шекилли, мабодо қочмоқчи бўлсангиз бу фақат сизнинг истагингизга боғлиқ.

– Хўш, қаёққа ҳам борардим, пулим бўлмаса, дўсту биродарим бўлмаса, илгари ҳеч йўлим тушмаган ноатаниш ўлкаларда бўлсан.

– Оҳ, дўстларга келганда, сиз қаёққа борманг – ҳар жойда улар сиз билан бўлади! – хитоб қилди роҳиба.

– Сиз бирам раҳмдил кўринасиз, яна бирам гўзалсиз!

– Бу менинг ёлғиз ва қувгинди бўлишимга монелик қилмайди, – ўз табассумига маъсум ифода бериб эътироуз қилди миледи.

– Гапимга ишонинг, – гапира кетди роҳиба, – тақдирдан ноумид бўлмаслик керак: ҳамиша шундай дам келадики, бизнинг бир маротаба қилиб қўйган яхшилигимиз худо олдида бизнинг шафемиз бўлиб қолади. Ҳамда мен нечоғлик ожиз бўлмай, мен нечоғлик ғариб бўлмай, мени учратиб қолганингиз сизнинг баҳтингиз бўлса ажаб эмас. Бу ердан чиқиб олсан менинг ёнимни олиб, кейин сизни ҳам ёқлаб чиқиши мумкин нуғузли таниш-билишларим топилиб қолади.

– Мен ёлғизман десам, бу юқори мансабда турган танишларим йўқ, деган гап эмас, – деб ўзи тўғрисидаги гаплари билан роҳибани очиқ сўзлашга ундаш илинжида давом этди миледи. – Лекин бу танишларнинг ўзлари

кардиналдан безиллаб туришади, қироличанинг ўзи ҳам ваҳимали министрга қарши ҳеч кимни қувватлашга ботинолмай туради. Ҳазрати олиялари ўзининг юмшоқ қўнглига қарамасдан талай ҳолларда ўша ўзига яхшилик қилганларни падари бузруквор қаҳрига қурбон қилишга мажбур бўлганининг исботлари бор менда.

– Гапимга ишонинг, хоним, қиролича ўзини уларнинг баҳридан ўтганга солиши мумкин, лекин сиртидан қараб ҳукм чиқармаслик керак: улар қанчалик кўп сур-сур қилинсалар, қиролича улар ҳақида шунчалик кўп қайфуради ва кўпинча улар ҳаммадан кам кутган дақиқада унинг иноятли эътиборидан бенасиб қолмаганликларига ишонч ҳосил қиласидилар.

– Эсиз! – хўрсиниб қўйди миледи. – Мен бу гапга ишонаман, қиролича бирам раҳмдил ахир.

– Вой, у кишининг шаънига шу гапни айтганингиздан кейин, сиз, демак, бизнинг соҳибжамол ва олиҳиммат қироличамизни таниркансиз-да! – кўнгли яйраб гапирди роҳиба.

– Яъни мен шахсан таниш бўлиш шарафига ноил эмасман, – ўзининг жуда меъёрдан ошиб кетганини пайқаб жавоб берди миледи, – лекин мен талайгина унинг қалин дўстлари билан танишман: мен жаноб Пютанжни биламан, Англияда жаноб Дюжарни билардим, жаноб де Тревилни танийман...

– Жаноб де Тревилни-я! – қичқириб юборди роҳиба.

– Сиз жаноб де Тревиль билан танишмисиз?

– Ҳа, бўлмасам-чи, ҳатто жуда яхши танишман.

– Қирол мушкетёrlари капитани билан-а?

– Ҳа, қирол мушкетёrlари капитани билан.

– У ҳолда кўрасиз, тезда, жуда тезда биз сиз билан яқин таниш, қарийб дўст бўлиб кетамиз! Жаноб де Тревиль билан таниш бўлсангиз, эҳтимол унинг уйида бўлиб тургандирсиз?

– Ҳа, тез-тез, – таъкидлади миледи. Бу йўлга бош суқиб ва ўзининг бўхтонлари жуда ўнг келаётганини қўриб, охиригача унга риоя қилишга жазм қилди.

– Сиз балки уницида мушкетёрлардан битта-яримтасини ҳам учратган чиқарсиз?

– У одатда ўзиникида кимларни қабул қылса, ҳам-масини, – энди бу суҳбатга чинакамига қизиқиб қолиб жавоб берди миледи.

– Ўша ўзингиз билганилардан битта-яримтасини номини айтинг, мана кўрасиз – улар менинг дўстим бўлиб чиқади.

– Ҳўш, масалан... – саросимада гап бошлади миледи, – мен жаноб де Сувинини биламан, жаноб де Куртиvronни, жаноб де Ферюссакни...

Роҳиба миледининг гапини бўлмай тинглаб турдида, кейин унинг жимиб қолганини кўриб сўради:

– Атос исмли кавалерни-чи, танимайсизми?

Миледининг ранги ўзи ётган рўйжо матосидек оқариб кетди ва унинг ўзини тута билиш қобилияти нақадар зўр бўлмасин, у суҳбатдошининг қўлига ёпишиб ва унга еб қўйгудек тикилиб беихтиёр қичқириб юборди.

– Нима гап? Сизга нима бўлди? – сўради бояқиш. – Вой шўрим, сизни таҳқир қиласиган бирор гап айтиб қўймадимми?

– Йўқ, лекин бу ном мени лол қолдирди, негаки мен ҳам бу кавалерни билардим ҳамда у киши билан яхши таниш одамни учратиб қолиш менга ғалати туюлди чоғи.

– Ҳа, яхши, жуда яхши! Нафақат у киши билан, лекин унинг дўстлари жаноб Портос ва жаноб Арамислар билан ҳам.

– Ростдан-а? Уларни ҳам мен биламан! – қўрқувдан жунжикиб кетаётганини сезиб хитоб қилди миледи.

– Хўп, агар уларни танисангиз, уларнинг ажойиб ва довюрак кишиларлиги сизга, албатта, маълум. Сизга мадад даркор бўлса, нега ўшаларга мурожаат қилмадингиз?

– Гап шундаки... – тутилиб жавоб берди миледи, – уларнинг ҳеч бири билан мен дўстлик ришталари би-

лан боғланган эмасман. Мен уларни фақат дўстлари жаноб д'Артанъян ҳикояларидан биламан.

– Сиз жаноб д'Артанъянни биласизми? – ўз навбатида миледининг қўлига ёпишиб ва унга кўзларини тикиб сўради роҳиба.

Миледи кўзларидаги ғалати ифодани пайқаб, у сўради:

– Кечирасиз, хоним, у билан сиз қандай муносабатдасиз?

– У... – хижолат бўлиб қопди миледи, – у менинг дўстим.

– Сиз мени алдаяпсиз, хоним, – деди роҳиба, – сиз унинг маъшуқаси бўлгансиз!

– Д'Артанъяннинг маъшуқаси бўлган – сиз! – хитоб қилди жавобан миледи.

– Менми? – деди роҳиба.

– Ҳа, сиз. Сизни мен энди танидим: сиз Бонасе хонимсиз.

Ёш жувон таажжуб ва қўрқув ичида ўзини орқага ташлади.

– Тонманг! Жавоб беринг менга! – гапида давом этарди миледи.

– Нима қипти! Ҳа, хоним! – деди роҳиба. – Демак, биз рақибалар эканмиз-да?

Миледининг юзи шундай қаҳрли ўт билан повиллаб кетдики, ҳар қандай ўзга вазиятда Бонасе хоним қўрққанидан жуфтакни ростлаб қолган бўларди, лекин шу дақиқада рашк домида эди.

– Иқрор бўлсангиз-чи, хоним, – унда бор деб гумон қилиб бўлмайдиган сабот билан гапира кетди у, – сиз унинг маъшуқасимисиз? Ёки, эҳтимол, илгари маъшуқа бўлгандирсиз?

– Йўғ-эй! – ўзининг ҳақдигига шак-шубҳа қолдирмайдиган бир тарзда хитоб қилди миледи, – ҳеч қачон! Ҳеч қачон!

– Сизга ишонаман, – деди Бонасе хоним, – лекин нега бундай қичқириб юбордингиз?

– Қандай, ақлингиз етмаяптыми? – деб жүрттага ҳайрон бўлди хижолатдан ўнгланиб, ўзини тамоман қўлга олган миледи.

– Мен тушуна оламан? Мен ҳеч нимани билмайман.

– Жаноб д'Артанъян менга бир дўст сифатида ўз юрак сирларини ишониб айтиб турганига ақлингиз етмаяптыми?

– Ростдан-а?

– Ҳамма гап маълум: сизни Сен-Клудага уйдан ўғирлаб кетишгани, унинг ҳасрати, унинг дўстларининг ҳасрати ва уларнинг беҳуда қидирувларидан менинг боҳабарлигимни тушунмаяпсиз. Энди бирдан, иттифоқо, сизни учратганимда таажжубланмай бўладими? Ахир, биз сиз тўғрингизда тез-тез гаплашиб турганмиз, ахир у сизни бутун қалби билан севади ва сизни фойибона яхши кўришга мени ҳам мажбур қилган. Оҳ, жоним Констанция, ахири сизни топиб олдим-а, ахири дийдорингизни кўриб турибман-а!

Миледи Бонасе хонимга қўлини узатди, унинг гапларидан қаноат ҳосил қилган Бонасе хоним эса бундан бир дақиқа бурун ўзига рақиба деб ҳисоблаган бу аёл сиймосида самимий ва садоқатли дўстни кўриб турарди.

– О, мени кечиринг! Кечиринг! – хитоб қилди у ва миледининг елкасига бошини қўйди. – Мен уни бирам севаманки!

Иккала аёл бир зум бир-бирларини ўз оғушида ушлаб туришди. Борди-ю, миледининг қучи унинг нафратига тенг бўлганда эди, Бонасе хоним, албатта, миледининг оғушида ажалини топган бўларди. Лекин уни бўғиб ташлашга қодирмаслиги боисидан миледи унга жилмайиб қўйди-да, хитоб қилди:

– Айланай сиздан, паризодим, бўйларингизга қоқиндиқ бўлай, сизни кўриб турганимдан нақадар баҳтиёрман-а! Келинг бир дийдорингизга тўйиб олай!

Бу гапларни гапиаркан икки кўзи билан уни еб қўйгудек бўларди:

– Ҳа, ҳа, албатта, бу сиз! Мен сизни нозир унинг менга айтган гапларидан таниб олаяпман, жуда яхши танияпман!

Шўрлик ёш жувон бу ёрқин пешана, бу жоду кўзларда пинҳона шум ниятларни пайқамасди ҳам, улардан фақатгина раҳму шафқатни ўқимоқда эди, холос.

– Демак, у ҳасратларини сизга айтган бўлса, менинг қанча-қанча азиятлар тортганим сизга маълум эканда, – деди Бонасе хоним. – Лекин уни деб азоб чекиш – ҳам роҳат, ҳам фарофат!

Миледи бехос такрорлаб юборди:

– Ҳа, роҳат-фарофат.

У бўлак нарса тўғрисида хаёл сурмоқда эди.

– Ҳам бунинг устига менинг азоб-уқубатларим ҳадемай барҳам ейди, – давом этарди Бонасе хоним, – эртага ёки эҳтимол бугун кечқурун мен уни яна кўраман ҳамда ҳазин ўтмиш унут бўлиб кетади.

– Бугун кечқурун? Эртага? – қайта сўради бу сўзлар хаёлини чалғитган миледи. – Сиз бу билан нима де-моқчи бўляпсиз? Сиз ундан бирор хабар кутяпсизми?

– Мен унинг ўзини кутяпман.

– Унинг ўзини? Д'Артаньян шу ерда бўладими?

– Ҳа.

– Бунинг иложи йўқ! У кардинал билан бирга Ларошел қамалида. У фақат шаҳар забт этилгандан ке-йин келади.

– Сиз шундай деб ўйлајпсизми? Лекин менинг д'Артаньянним учун – бу ўқтам ва софдил кавалер учун иложи йўқ нарса борми ўзи дунёда!

– Сўзларингизга бовар қилолмайман.

– Ўзингиз ўқиб кўринг бўлмаса! – азбаройи кибрли қувончи мўллигидан таклиф қилди жувон ва миледи-га мактуб узатди.

«Де Шеврез хонимнинг қўли! – ўзича қайд этиб қўйди миледи. – Ҳа-ҳа, уларнинг бу қароргоҳ билан робита-си борлигини билиб турган эдим-а!»

Миледи харислик билан қўйидаги сатрларни ўқиб чиқди:

«Азиз бўтам, шай туринг. Бизнинг дўстимиз яқин орада сизни зиёрат қиласди ва фақат азбаройи бехатарлигингиз учун яшириниб туришингизга тўғри келган қамоқдан халос қилиш мақсадида сизни зиёрат қиласди. Жўнашга тадорик кўриб қўйинг ва зинҳор бизнинг кўмагимиздан умидингизни узманг.

Бизнинг барно гасконлигимиз яқинда ўзини ҳамишагидек мард ва садоқатли одам сифатида намоён қилди, огоҳнома учун унга фалон жойда сиздан жуда миннатдорлар деб айтиб қўйинг».

– Ҳа, ҳа, – деди миледи, – мактубда ҳаммаси аниқравшан айтилган. Огоҳнома дегани сизга маълумми?

– Йўқ. Лекин фаҳмим етиб турибди, у кардиналнинг қандайдир янги кирдикори ҳақида қироличани огоҳ этиб қўйган бўлиши керак.

– Ҳа, шундай бўлиб чиқар! – мактубни Бонасе хонимга қайтариб бериб ва хаёл ичида бошини эгиб деди миледи.

Шу чоғ от туёқларининг дупур-дупури эшитилди.

– Вой! – қичқириб юборди Бонасе хоним дераза томон отилиб. – Ўша бўлмасин тағин!

Миледи таажжубдан донг қотиб тўшагидан туролмай қолаверди: унинг бошига бир йўла шунча тасодифлар ёғилиб келган эдики, у умрида биринчи бор гангиб қолди.

– Ўша! Ўша! – шивирлади у. – Наинки ўша бўлса?

У қотиб қолган нигоҳини шифтга тикиб ётаверди.

– Эсизгина, йўқ, – хўрсишиб қўйди Бонасе хоним.– бу аллақандай бегона киши, бироқ у биз томон келяпти шекилли... Ҳа, у юришини секинлатяпти... дарвоза тагида тўхтаяпти... қўнғироқ қипляпти...

Миледи сакраб ўрнидан туриб кетди.

– Унинг ўша эмаслигига ишончингиз комилми?

– Ҳа, комил.

– Сиз балки тузук-қуруқ қарамагандирсиз?

– Оҳ, мен унинг шляпасининг патини, ридосининг учини кўрсам бас, уни дарров таниб оламан!

Миледи кийинишда давом этарди.

– Барибир. Сиз бу одам шу ерга келяпти деяпсизми?

– Ҳа, у кириб бўлди.

– Бу ё сизнинг, ё менинг олдимга.

– Вой тавба-ей, авзоингиз бирам бузуқки!

– Ҳа, тан оламан, мен сиз сингари лақма эмасман, мен ҳамма нарсадан чўчийман.

– Секинроқ! – уни тўхтатди Бонасе хоним. – Бу ёқقا келишяпти!

Дарҳақиқат, эшик очилди-ю, нозира кириб келди.

– Ҳа, мен, – ўзининг вазминлигини қайтариб олишга уриниб жавоб берди миледи, – мени ким сўрайпти?

– Аллақандай киши, номини айтишни истамаяпти-ю, лекин кардиналнинг фармойиши билан келдим деяпти.

– Мени қўрмоқчи бўляптими?

– У Булондан келган хонимни қўрмоқчи бўляпти.

– У ҳолда марҳамат қилиб уни шу ерга таклиф этинг, хоним.

– Вой шўрим,вой шўрим-ей! – даҳшатга келди Бонасе хоним. – У бирор ёмон хабар келтирган бўлмасин тағин?

– Шундайми деб қўрқаман.

– Мен сизни бу номаълум киши билан холи қолдирман, лекин у кетган заҳоти агар ижозат берсангиз мен ёнингизга қайтаман.

– Албатта, илтимос қиласман.

Нозира билан Бонасе хоним чиқиб кетишиди.

Миледи ёлғиз қолди-ю, кўзларини эшикка қадади; бир нафас ўтгач, зинапояда шпорларнинг акс-садо бергувчи жарангги эшишилди, сўнгра қадамлар яқин келиб, эшик очилди ва бўсағада бир одам пайдо бўлди.

Миледи қувонч билан қичқириб юборди: бу киши кардиналга жону тани билан содиқ граф де Рошфор эди.

XXXII

Иблизларнинг икки хили

– Ҳа-а! – деб баб-баравар хитоб қилишди миледи ва Рошфор. – Бу сизмисиз!

– Ҳа, менман.

– Қаёқлардан? – сўради миледи.

– Ларошел ёнидан. Сиз-чи?

– Англиядан.

– Бэкингем-чи?

– Қазо қилган ёки хавфли жароҳатланган. Мен ундан ҳеч нима ундиrolмай қуп-қуруқ жўнаб кетаётганимда бир мутаассиб уни ўлдириб қўйди.

– Ҳа-а! – кулди Рошфор. – Бахтли тасодифни қаранг! У падари бузрукворни жуда хурсанд қиласди. Уни воқиға этдингизми?

– Мен унга Булондан ёзиб юбордим. Лекин қай йўсин сиз бу ердасиз?

– Падари бузруквор хавотирда ва мени сизни ахтариб топишга жўнатди.

– Мен кечагина келдим.

– Кечадан бери нима қилдингиз?

– Вақтни зое кетказмадим.

– О, мен бунга шубҳа қилмайман.

– Биласизми, мен бу ерда кимни учратиб қолдим?

– Йўқ.

– Топиб олинг.

– Қандай топа оламан?

– Ўша қиролича қамоқдан озод қилиб юборган ёш жувонни.

– Ҳалиги хумпар д'Артанъяннинг маъшуқасиними?

– Ҳа, туар жойи кардиналга номаълум бўлган Бонасе хонимни.

– Мана яна битта бахтли тасодиф наригисига қўшалоқ бўлибди, – луқма ташлади Рошфор, – ишқилиб кардиналнинг омади келган!

– Бу аёл билан рўбарў келиб қолганимда, – гапида давом этди миледи, – ҳайрон қолганимни бир тасаввур қўлсангиз эди.

– У сизни биладими?

– Йўқ!

– Демак, сиз унинг учун бегона экансиз-да?

Миледи илжайиб қўйди.

– Мен унинг энг яхши дўстиман!

– Виждоним билан онт ичаманки, бундай мўъжизалар фақат сизнинг қўлингиздан келади, азиз графиня!

– Менга унинг дўсти бўлиб қолиш насиб қилгани менинг баҳтим, шевале биласизми, бу ерда нимадир бўляпти?

– Йўқ.

– Эрта ё индин қироличанинг фармони билан уни йўқлаб келишади.

– Шундай денг! Хўш, кимлар экан?

– Д’Артаньян ва унинг дўстлари.

– Рости гап пироварди-оқибат улар ўзларини Бастилияга солмаганимизга қўймайди, шекипли.

– Не сабабдан улар шу пайтга довур эркин юришипти?

– Илож қанча! Жаноб кардиналнининг шу кишиларга нисбатан аллақандай мен учун мавҳум кўнгил бўшлиги бор.

– Ростдан-а?

– Ҳа.

– Хўп, унга қуидагиларни айтиб қўйинг, Рошфор: бизнинг «Қизил Каптархона» меҳмонхонасидағи суҳбатимизни ўша тўрт биродар эшишиб қолганини унга айтинг: жўнаб кетганидан кейин уларнинг биттаси менинг ёнимга кирди-да, зўрлик билан менга кардинал берган ҳимоя ёрлигини мендан тортиб олганини унга айтинг; улар порд Винтерни менинг Англияга боришим ҳақида огоҳ этиб қўйғанларини айтинг; шокилалар ишида тўфоноқ бўлишганидай бу дафъа ҳам мен-

га берилган топшириқни адо қилишимга халал беришларига сал қолганини айтинг; бу түрт кишидан фақат иккитаси: д'Артаньян билан Атосдан хавфсираш кераклигини айтинг: учинчиси Арамис де Шеврэз хонимнинг жазмани эканини айтинг; уни тирик қолдирмоқ керак, унинг сир-асорори бизга маълум ҳамда у бизга асқотиб қолиши мумкин; тўртинчиси Портосга келганда у тентак, олифта ва анқов, унга садқайи диққат-эътибор.

– Лекин тўртови ҳам энди Ларошел қамалида бўлсалар керак?

– Мен ўзим ҳам шу ўйда эдим, лекин Бонасе хонимнинг коннетабл рафиқасидан олган ва эҳтиётсизлик қилиб менга кўрсатиб қўйган мактуби, мени ҳар тўртласи ҳам аксинча ҳозир йўлда ва уни ўғирлаб кетгани бу ерга ташриф буюришади деб тахмин қилишга мажбур этяпти.

– Азбаройи шифо! Нима қилмоқ керак?

– Сизга кардинал менга оид нима фармойиш берди?

– Сизнинг ёзма ёки оғзаки маълумотларингизни олиш ва почта отларида қайтиш, қачонки у қилган ишларингизнинг ҳаммасидан воқиғ бўлиб олса, бу ёғига нима йўл тутишингизни ҳал қиласди.

– Мен шу ерда қолиб туришим зарур эканми?

– Шу ерда ёки шу яқин атрофда.

– Сиз мени ўзингиз билан олиб кета олмайсизми?

– Йўқ, менга аниқ фармойиш берилган. Сизни қарорроҳ канорасида таниб қолишлари мумкин, сизнинг у ерда бўлишингиз эса падари бузрукворга доғ тегизиб қўйиши мумкин.

– На чора, менинг шу ерда ёки яқин атрофдаги бирор жойда кутиб туришимга тўғри келади.

– Фақат кардинал хабарини қаерда кутишингизни ҳозирдан айтиб қўйинг, токи мен сизни қаердан тошишимни билиб турай.

– Менга қаранг, мен бу ерда қола олмасам керак.

– Нега?

– Сиз ҳали замон бу ерга менинг душманларим келиб қолиши мүмкінліги хотирдан чиқараётірсиз.

– Бу рост гап. Лекин у ҳолда бу ёш хоним падари бузруквор қўлидан чиқиб кетади-да.

– Йўғ-эй! – ёлғиз ўзигагина хос табассум билан жавоб берди миледи. – Сиз менинг унинг энг яқин дўсти эканимни фаромуш қилаётірсиз.

– Ҳа, бу гап рост. Хуллас, мен бу аёл борасида кардиналга айтаманки...

– ... қўнглини тўқ тутса бўлаверади.

– Бор гап шумиди?

– Бунинг маъносини у тушуниб олади.

– Унинг фаҳми етади. Хўш, мен энди нима қиласман?

– Зудлик билан изингизга қайтасиз. Наздимда кардиналга етказажак хабарларингиз шошилишга арзиди.

– Менинг извошим Лилега кириб боришимда синиб кетди.

– Жуда соз!

– Жуда соз деганингиз нимаси?

– Шуки, сизнинг извошингиз менга керак.

– Хўш, мен-чи, у ҳолда қандай қилиб етиб оламан?

– Отда. Жонингиз борича от қўйинг.

– Сизга бундай дейиш осон! Хўп, менга-чи, бир юз саксон лелик йўлни босиб ўтиш қандоқ бўларкин?

– Ҳеч гап эмас.

– Хўп майли, у ёфи-чи?

– У ёфи: Липедан ўтишингизда извошни менга юборрасиз-да, хизматкорингизга менинг ихтиёrimда бўлишини тайинлайсиз.

– Яхши.

– Сизда, албатта, кардиналнинг бирор фармойиши бордир?

– Менда, ўз билгимча ҳаракат қиласмоққа ёзма ваколат бор.

– Сиз уни нозирага кўрсатинг-да, бугун ё эрта менга одам келиши ва сизнинг номингиздан ташриф буоражак шахс билан бирга кетишим амр этилганини унга айтиб қўйинг.

– Жуда яхши.

– Нозира билан сухбатда мен ҳақимда қўрс гапиришни эсадан чиқарманг.

– Буниси нечун?

– Мен – кардиналнинг қурбониман. Мен бу жинни Бонасени ишонтиришим зарур.

– Мутлақо одилона гап! Энди бўлса, малол келмаса содир бўлган нарсалар хусусида маълумот ёзиб берсангиз.

– Нима рўй берганини сизга айтиб бердим-ку, ахир. Хотирангиз яхши, айтган гапларнинг ҳаммасини такорролаб олинг, қоғоз эса йўқолиб қолиши мумкин.

– Сиз ҳақсиз, фақат чор атрофда беҳуда изғиб юрмаслик учун, кейин сизни қайдан топишни билиб олсам бўлгани.

– Тўғри. Сабр қилинг-а...

– Сизга харита берайми?

– О, мен бу жойларни жуда яхши биламан!

– Сиз-а? Бу ерларда қачон бўлгансиз?

– Мен шу ерларда тарбияланганман.

– Шундай денг?

– Кўриб турибсизки, гоҳи маҳаллар сизнинг фалон жойда тарбия топганингиз ҳам бирор нарсага асқотиб қолиши мумкин.

– Хуллас, сиз мени қаерда кутасиз?

– Бир дақиқа ўйлаб олай... Ҳа, мана қаерда: Армантерда.

– Армантер, бу нима дегани ўзи?

– Лис дарёсидаги кичикроқ шаҳар. Дарёдан ўтиб опсам бас, мен бегона давлатга тушиб қоламан.

– Жуда соз! Лекин сиз, албатта, хавф-хатар туғилган ҳолдагина ўтиб кетасиз.

– Албатта.

- Агар бундай нарса содир бўлиб қолса, сизнинг қаердалигинги зни мен қандай биламан?
- Қаролингиз сизга керак эмасми?
- Йўқ.
- Унга ишонса бўладими?
- Батамом. У синалган одам.
- Уни менга беринг. Уни ҳеч ким танимайди, мен ўзим қаердан жўнаб кетсам, ўша ерда уни қолдириб кетаман ҳамда у сизни мен турган жойга кузатиб қўяди.
- Демак, мени Армантерда кутаман деяпсизми?
- Ҳа, Армантерда.
- Менга бу номни бир парча қоғозга ёзиб беринг, бўлмаса эсимдан чиқариб қўяманми деб қўрқаман. Шаҳар номида иснодга қолдиргувчи ҳеч нима йўқдир ахир, шундай эмасми?
- Ким билади... Хўп майли, мен ўзимнинг покиза номимга доғ туширишга тайёрман! – рози бўлди миледи ва бир варақ қоғозга ёзиб берди.
- Яхши, – деди Рошфор, варақни миледи қўлидан олиб, уни тахлади ва шляпасининг астари ичига тиқиб қўйди. – Дарвоқе, хотирингизни жам қилинг: борди-ю, бу қоғозни йўқотиб қўйганимда ҳам мен болалар сингари йўл тутаман: йўл бўйи шу номни такрорлайвераман. Хўп, бўлди шекилли?
- Назаримда бўлди.
- Яхшилаб эслаб олайлик: Бэкингем ўлдирилган ёки оғир жароҳатланган... сизнинг кардинал билан суҳбатингиз тўрт мушкетёр томонидан эшитилиб қолинган... порд Винтер сизнинг Портсмутга боришингиз тўғрисида огоҳ этилган... д'Артаньян билан Атосни Бастилияга... Арамис Шевроз хонимнинг хуштори... Портос – олифта... Бонасе хоним топилган... сизга мумкин қадар тезроқ извош юбориш... менинг қаролими ни сизнинг ихтиёрингизга ҳавола қилиш... сизни кардиналнинг қурбони қилиб кўрсатиш, токи нозиранинг кўнглида ҳеч шак-шубҳа туғилмасин... Армантер Лис бўйида. Шундайми?

– Рости гап, зап хотирангиз бор-да, муҳтарам шевале: дарвоқе, яна бир гапни қўшимча қилиб олинг.

– Хўш нимани?

– Мен ажойиб ўрмонни кўриб қолдим, у монастир боғига туташ шекипли. Менинг шу ўрмонда сайд қилишинга ижозат борлигини нозирага айтиб қўйинг. Ким билади, орқа эшиқдан чиқиб кетиш зарур келиб қолса, ажаб эмас.

– Сиз ҳамма нарсанинг ғамини еб қўйибсиз!

– Сиз бўлсангиз яна бир нарсани эсдан чиқардингиз...

– Хўш, яна нимани?

– Пул-муп керакми деб мендан сўрашни.

– Ҳа, рост. Сизга қанча берай?

– Ёнингизда чиққан бор олтинни.

– Ёнимда беш юз пистолча бор.

– Менда ҳам шунча. Минг пистолга эга бўла туриб, ҳар қандай шароитдан қутулиб кетиш мумкин. Чўнта-гингизда борини тўкинг.

– Марҳамат қилинг.

– Яхши. Қачон жўнаяпсиз?

– Бир соатдан кейин. Мен наридан бери нонушта қилиб оламан бу орада эса бирон одам почта отига бориб келади.

– Жуда яхши! Алвидо, шевале!

– Алвидо, графиня!

– Менинг эҳтиромимни кардиналга изҳор қилиб қўйинг.

– Сиз бўлсангиз – менинг эҳтиромимни иблисга.

Миледи билан Рошфор бир-бирига табассумларини ҳадя қилиб ажралишди.

Бир соат ўтгач, Рошфор елдек учиб орқага қайтиб кетди; беш соатдан кейин у Аррасдан ўтди.

Д'Артаньяннинг уни қандай таниб қолгани ва бу мулоқот тўрт мушкетёрнинг кўнглига хавотир солиб, уларнинг йўлини янада шошилинч давом эттиришга унdagани китобхонларимизга маълум.

XXXIII

Сўнгги қатра

Рошфор чиқиб кетган замон Бонасе хоним хонага қайтиб келди-ю, миледининг қувониб, қулимсираб ўтирганини кўрди.

– Мана энди сиз чўчиб турган нарса содир бўлди, – гап очди ёш жувон, – бугун кечқурун ёки эртага кардинал сизга одам юборади.

– Буни сизга ким айтди, бўтам? – сўради миледи.

– Мен бу ҳақда чопарнинг ўз оғзидан эшиитдим.

– Яқинроқ келинг-да, менинг ёнимга ўтиринг, – таклиф қилди миледи.

– Марҳамат.

– Сабр қилинг, бизни битта-яримтаси эшитиб қолмасин, бир қараб боқай.

– Бу эҳтиёт чоралари нечун?

– Ҳозир билиб оласиз.

Миледи ўрнидан туриб, эшик олдига борди-да уни очиб, даҳлизга бош суқиб қаради, кейин яна Бонасе хоним билан ёнма-ён ўрнашиб олди.

– Бундан чиқди, у ўз ролини дуруст ижро этибди-да?

– Ким у?

– Ўша нозирага ўзини кардиналнинг вакили деб танитган одам.

– Ие, ҳали у роль ўйнаган эдими?

– Ҳа, бўтам.

– Демак, бу одам ҳалиги...

– Бу одам, – овозини пасайтириб деди миледи, – менинг оғам.

– Сизнинг оғангизми? – сўради Бонасе хоним.

– Бу сирни ёлғиз сиз биласиз, бўтам. Агар сиз кимга бўлса-да, уни ишониб айтиб қўйсангиз мен хароб бўлдим, балким сиз ҳам.

– Вой, шўрим!

– Менга қаранг, мана нималар бўлиб ўтган. Зарур келиб қолса, зўрлик билан мени халос қилгани шо-

шилинч мададга келаётган акам кардинал менинг ёнимга юборган чопарни учратиб қолган ва унинг изидан жўнаган. Ҳувиллаган хилват жойга етиб олиб, у қиличини сугурган-у, чопарга пўписа қилиб, ўзи олиб кетаётган қоғозларни ўзига беришини талаб қилган. Чопар ўзини ҳимоя қилмоқчи бўлган пайтда оғам уни ўлдириб қўйган.

– Вой! – ларзага келди Бонасе хоним.

– Бу бирдан-бир чора эди, тушунинг! Кейин оғам куч билан эмас, ҳийла билан иш кўришга аҳд қилган: у қоғозларни олиб, бу ерга кардиналнинг чопари ниқоби остида келган ва бир-икки соатдан кейин падари бузруквор амри билан менга извони келиши керак.

– Тушуниб турибман: бу извони сизга оғангиз юборади.

– Тўппа-тўғри. Лекин бу ҳали ҳаммаси эмас: сиз де Шеврез хонимдан мактуб олдим деб гумон қилаётган мактуб...

– Хўш?

– ... қалбаки мактуб.

– Қанақасига?

– Ҳа, қалбаки: бу одам келганда сизни қаршилик кўрсатмасин деб қўйилган тузоқ.

– Лекин д'Артанъян келади-ку, ахир!

–Faflatни бас қилинг: д'Артанъян билан унинг дўстлари Ларошел қамалида.

– Буни сиз қаёқдан биласиз?

– Менинг оғам кардиналнинг мушкетёрлик либосини кийинган вакилларини учратган. Сизни дарвоза-хонага чақиришган бўлишарди, сиз дўстларим билан муомала қиляпман деб ўйлардингиз, – сизни ўғирлаб кетиб, қайтариб Парижга элтиб қўйишарди.

– Ё раббий, боши-кети йўқ бу жиноятлардан бошим гангиб қолди! Сезиб турибман, агар шу туришда кетаверса, – кафтини манглайига босиб гапирди Бонасе хоним, – мен ақлдан озаман!

– Тўхтаб туринг!

– Нима гап?

– Мен отнинг дупур-дупурини эшитяпман... Бу менинг оғам, жўнаб кетяпти. Мен у билан яна бир марта хайрлашмоқчиман, юринг.

Миледи деразани очди ва қўл ҳаракати билан Бонасе хонимни ёнига чақириб олди. Ёш жувон қепди.

Рошфор дераза тагида елдек учиб борарди.

– Хайр оға! – деди миледи.

Чавандоз бошини кўтариб, икки аёлга кўзи тушгач, от қўйиб кета туриб миледига дўстона қўл силтаб қўйди.

– Ажойиб Жорж! – ўз руҳсорига мулойим ва маъюс ифода бериб деди у ва деразани ёпиб қўйди.

У аввалги жойига ўтириб олди-да, ўзини чуқур мулоҳазаларга гарқ бўлганга солди.

– Кечирасиз, хоним, хаёлларингизни бўлиб қўйишга ижозат беринг! – унга мурожаат қилди Бонасе хоним. – Менга нима маслаҳат берасиз? Шўрим қурсин! Сизнинг турмуш масалаларида мендан кўра тажрибангиз қўп, нима қилай, менга ўргатиб қўйинг.

– Энг аввало, – жавоб берди миледи, – мен янглишаётган бўлишим ва д'Артанъян билан унинг дўстлари чинданам сизга ёрдамга келиб қолишлари мумкин.

– Оҳ, бу бирам яхши бўлардики, бунга ҳатто ақлим ҳам бовар қилмайди! – хитоб қилди Бонасе хоним. – Бундай баҳт менга насиб қилмас!

– У ҳолда, ўзингизнинг ақлингиз етади, бу муддат масаласи, ким биринчи келади деган ўзига хос бир мусобақа. Агар бизнинг дўстларимиз бўлса – сиз омон қоласиз, агар кардиналнинг югурдаклари бўлса – сиз нобуд бўласиз.

– О, албатта, нобуд бўлишим тайин! Нима қилмоқ керак.

– Жуда оддий ва тамоман бир чораси бор чофи...

– Қандай, айтинг?

– Атрофдаги бирор жойда беркиниб қутиш, ёнингизга келадиган одамларнинг кимлигини аввал билиб олиш зарур.

– Лекин қаерда қутса бўлади?

– Энди бунисини ўйлаб топиш осон. Мен ўзим бу ердан бир-икки пе нарида тұхтаб, ёнимга оғам келма-гунча ўша ерда яшириниб юраман. Бундай қипамиз: мен сизни ўзим билан бирға олиб кетаман, биз яши-риниб оламиз ва биргалиқда кутамиз.

– Лекин мени бу ердан чиқармайдилар, мен бу ерда асира ақволидаман.

– Бу ерда мени кардинал фармойишига биноан кет-япти деб ўлашади ва менга әргашишга сизде майл йүқ, деб ишонишади.

– Хүш?

– Шундай қилиб извош узатипади, сиз мен билан хўшлашасиз, сиз мени яна бир марта қучоқлаш иста-гида зинага чиқасиз. Оғамнинг менга юборажак хиз-маткори ҳамма нарса хусусида огоҳ этилган бўлади, у почтачига ишора қиласиди-ю, биз отларни елдириб учиб кетамиз.

– Лекин д'Артанъян-чи? Д'Артанъян келиб қолсачи?

– Биз бундан хабар топамиз.

– Қай тарзда?

– Бундан осон нарса бўлмайди! Биз оғамнинг хиз-маткорини Бетюнга қайтариб жўнатиб юборамиз, так-рор айтаманки, биз унга так-таслим ишонсак бўлаве-ради. У уст-бошини алмаштириб монастир қаршиси-да жойлашиб олади. Агар кардиналнинг элчилари кел-са, у жойидан қимирламайди, агар д'Артанъян билан унинг дўстлари келиб қолишиша, уларни бизнинг ёни-мизга кузатиб қўяди.

– Уларни у танирмиди?

– Албатта танийди-да! Ахир, у д'Артанъянни менинг уйимда бир неча марта кўрган.

– Ҳа, ҳа, сиз ҳақсиз... Демак, ҳаммаси эпақага кел-япти, ҳаммаси жуда яхши амалляяпти, лекин узоққа кетмайлик.

– Нари борганда етти-саккиз лега. Биз нақ чегара опидидаги хилват жойда тўхтаймиз-да, дастлабки ғул-ғуладаноқ Франциядан жўнаб қоламиз.

- У пайтга довур нима қилмоқ керак?
- Кутмоқ керак.
- Агар улар келмаса-чи?
- Оғамнинг извоши эртароқ келади.
- Лекин сизга келишган пайтда мен сиз билан бўлмасам-чи, масалан, мен бу маҳалда тушки ёки кечки тамадди қилаётган бўлсам-чи?
- Бир нарса қилинг!
- Нима?
- Раҳмдил нозирага тушки ва кечки тамаддиларни мен билан бирга қилишга изожат сўранг, токи биз бир-бirimizdan иложи борича кам ажралайлик.
- У ижозат берармикан?
- Нега энди бермасин?
- Жуда яхши! Шу зайл биз бир зум ҳам ажралмаймиз.
- Унинг ҳузурига боринг-да, ундан шу нарсани илтимос қилиб кўринг. Менинг бошим алланечук оғирлашиб турибди, мен бориб боғда бир айланиб келай.
- Боринг. Хўш, мен сизни қаердан топиб оламан?
- Шу ердан, бир соатдан кейин.
- Шу ердан, бир соатдан кейин... Оҳ, ташаккур сизга, сиз бирам кўнгилчан экансизки!
- Сизга ҳамдард бўлмай иложим қанча! Ҳатто агар сиз ўзингизча, шу қадар гўзал ва дилбар бўлмаганингизда ҳам, сиз менинг энг яхши дўстларимдан бирининг маъшуқасисиз-ку, ахир!
- О, д’Артанъяним, у сиздан хўп миннатдор бўладида.
- Умид қиласман. Мана энди бўлди, биз ҳамма нарсани келишиб олдик, юринг пастга.
- Сиз боққа кетяпсизми?
- Ҳа.
- Шу даҳлиздан кесиб ўтинг-да, кичкина зинапоядан тушинг, у сизни тўппа-тўғри боққа олиб чиқиб кўяди.
- Жуда яхши! Ташаккур сизга.

Ёш жувонлар хуш табассумларини бир-бирига ҳадя қилип ажралишди.

Миледи рост гапирган эди, у чинданам бошида аллақаңдай оғирлик ҳис қилмоқда: ҳали-бери тарқоқ нијатлар унинг миясида чувалашиб ётарди. Ўз хаёллари ни тартибга келтирмоқ учун унинг холи қолиши поэм зим эди. Бундан кейинги воқеаларни у мужмал тасаввур қилас ва ўзининг мавҳум ниятларини маълум шаклга солмоқ ҳамда ҳаракат режасини тузиб олмоқ учун унга суқунат ва осойишталик даркор эди.

Энг аввало Бонасе хонимни мумкин қадар тезроқ ўғирлаб кетиш, ишончли жойда уни беркитиб қўйиш ва зарур келиб қолса уни у ерда гаров тариқасида тутиб туриш лозим. Ўзи қанча шиддат билан бўлса, душманлари ҳам худди шунча сабру матонат билан олиб бораётган бу аёвсиз курашнинг оқибатидан миледи ҳайиқа бошлаган эди.

Устига-устак бир хил одамлар ҳавонинг айнишини сезиб тургандарицек, бу хотиманинг яқин қолганини ва муқаррар даҳшатли бўлажагини унинг қўнгли сезиб турарди.

Хуллас, унинг айтиб ўтганимиздек, асосий нарса Бонасе хонимни қўлга киритиш эди. Бонасе хоним д'Артанъяннинг жони эди; унинг ҳаёти, севикли аёлнинг ҳаёти д'Артанъян учун жонидан ҳам азизроқ эди. Борди-ю, иқбол панд бериб, миледи муваффақиятсизликка учраган тақдирда эса гаров тариқасида Бонасе хонимга эга бўла туриб, у музокаралар бошлиши мумкин эди ва шубҳасиз манфаатли шарт-шароитга эришган бўларди. Бу муаммони у ҳал қилиб қўйди: Бонасе хоним соддадиллик билан унга ҳамроҳ бўлиб боришига тайёр эди; мабодо улар иккиси ҳам Армантерда беркиниб олишса, миледининг д'Артанъян Бетюнга келмаган деб Бонасе хонимни ишонтириши осон эди. Узоги билан ярим ойдан кейин Рошфор қайтиб келади; бу ярим ой ичида эса миледи тўрт дўстдан қай тарзда қасдини олишни ўйлаб топади. Худога минг қатла

шукурки, у зерикиб қолмайди – феъли уники сингари аёл учун шароит яратиб бера оладиган энг хуш истироҳат: ўз қасоси режасини такомилига етказиши кутарди.

Мулоҳаза қилган қўйи миледи боққа зеҳн солар ва унинг тузилишини ёдда қолдиришга ҳаракат қиласарди. У бир йўла ҳам ғалабани, ҳам мағлубиятни кўзда тутгувчи ва жангнинг оқимига қараб ҳам олға боришга, ҳам чекинишга шайлангувчи моҳир саркарда сингари ҳаракат қилмоқда эди.

Бир соатдан кейин у ўзини кимдир меҳрибон овоз билан чақираётганини эшилди.

Бу Бонасе хоним эди. Кўнгилчан нозира албатта тўла розилик берган бўлиб, даставвал ёш жувонлар бирга кечки тамадди қилгани кетишиди.

Улар ҳовлига кириб борганларида қулоқларига яқинлашиб келаётган извошнинг тарақ-турӯқи келди.

Миледи тинглаб кўрди.

– Эшиятпизми? – сўради у.

– Ҳа, дарвоза тагида извош тўхтади.

– Бу ўша, бизга оғам юборган извошнинг ўзгинаси.

– Вой, шўрим!

– Бас, энди дадил бўлинг.

Миледи янгишмаган эди: монастир дарвозаси олдиди қўнғироқ чалинди.

– Боринг ўз хонангизга, – деди у Бонасе хонимга, – ўзингиз билан олиб кетишини истаган унча-бунча қимматбаҳо нарсаларингиз бордир.

– Менда унинг мактублари бор, – жавоб берди Бонасе хоним.

– Уларни йиғишириб олинг-да, ёнимга келинг, биз бирпасда кечки тамаддимизни қилиб оламиз. Балким тун бўйи йўл босишимизга тўғри келиб қолар, куч ғамлаб олишимиз керак.

– Ё раббий! – кўкрагини чанглаб гапирди Бонасе хоним. – Юрагим бирам ўйнаб кетяптики, юра олмаяпман...

– Дадил бўлинг деяпман сизга, дадил бўлинг! Бир ўйлаб қаранг, чорак соатдан кейин биз қутулиб кетамиз. Ҳамда ёдингизда бўлсин: нимаики қилсангиз ўшани деб қиласиз.

– О, албатта, ҳаммаси уни деб! Сиз бир оғиз гап билан мени бардам қилиб юбордингиз. Бораверинг, мен ёнингизга кираман.

Миледи шоша-пиша ўз хонасига чиқди-да, у ердан Рошфорнинг хизматкорини топиб, унга зарур йўл-йўриқлар берди.

У миледини дарвоза олдида кутиши лозим эди; борди-ю, тўсатдан мушкетёрлар пайдо бўлиб қолганда извош бу ердан елдек қочиши ва монастирни айланиб ўтиб ўрмоннинг нариги ёғида жойлашган кичикроқ қишлоққа йўл олиши ҳамда у ерда миледини кутиши лозим эди. Бу ҳолда у боғ оралаб ўтган ва қишлоққа яёв етиб олган бўларди; миледининг бу ўлкаларни жуда яхши билишини биз айтиб ўтган эдик.

Мабодо мушкетёрлар кўринмаса, ҳаммаси шартлашилгандай кечиши лозим эди: Бонасе хоним миледи билан яна бир марта хайрлашиш баҳонасида зинага чиқади ва уни миледи извошига солиб кетади.

Бонасе хоним кирди. Унда туғилиши мумкин барча шубҳаларни тарқатиш истагида миледи унинг олдида ўз фармойишларининг иккинчи қисмини хизматкорга қайта уқтириди.

Миледи хизматкорга извошга оид бир-иккита савол берди. Унга почтачи бошқарадиган уч от қўшилганлиги аниқланди; Рошфорнинг хизматкори извошга форейтор сифатида ҳамроҳ бўлиб бориши лозим эди.

Миледи Бонасе хонимда шубҳа қўзғалиши мумкин деб бекор ҳадиксираган эди: бояқиш ўзга бир аёлда шунчалик макр бўлади деб гумон қилиш учун ҳаддан ортиқ оққўнгил эди; бунинг устига у нозирадан эшитган графикя Винтернинг номи унга мутлақо нотаниш эди ва аллақандай бир аёлнинг ўз бошига тушган фа-

локатларга шундай фаол ва мудҳиш иштироки борлигидан у ҳатто бехабар эди.

– Кўриб турибсизки, ҳаммаси таҳт, – хизматкор чиқиб кетгандан кейин деди миледи. – Нозира ҳеч нимани пайқамаяпти ва менга кардиналнинг фармойишига биноан келишган деб ўйлаяпти. Бу одам сўнгги топшириқларни бергани кетди. Бир оз тамадди қилиб, бир қултум шароб ичиб олинг-да, жўнайлик.

– Ҳа, – сусткашлик билан тақрорлади Бонасе хоним, – жўнайлик.

Миледи имо билан уни стол ёнига ўтиришга таклиф этди, унга бир рюмка испан шаробидан қўйиб бериб, никобчасига жўжанинг тўшини солиб қўйди.

– Қаранг-а, йўлимизнинг очиқ келганини! – луқма ташлади у. – Мана, қоронғи ҳам тушиб келяпти; тонготарда биз бошпанамизга етиб борамиз, бизнинг қаердалигимизни ҳеч ким пайқамайди ҳам... Етар бас, бўшашманг, бирор нарса тановул қилиб олинг.

Бонасе хоним бир-икки луқмани ғайри ихтиёрий равишида ютиб юборди-да, шаробдан татиб кўрди.

– Ичиб юбора қолинг, ичиб юборинг, мендан ибрат олинг, – оғзига ўз рюмкасини олиб бораркан уни авварди миледи.

Лекин айни рюмкани лабига тегизмоқчи бўлиб турган дақиқада унинг қўли ҳавода муаллақ туриб қолди: у чопиб келаётган отларнинг олисдаги дупур-дупури ни эшитиб қолган эди; дупур-дупур тобора яқинлашиб қариyb шу замон отнинг кишинағани эшитилди.

Момақалдироқ ногоҳ үйфотиб, кўраётган ажойиб тушишимизни узиб қўйгани сингари бу шовқин миледини мувозанат ҳолатидан чиқариб ташлади. У оқарид кетди-ю, деразага отилди. Бонасе хоним эса аъзойи бадани қалтираб ўрнидан турди-да, йиқилиб кетмаслик учун стулга суюниб қолди.

Ҳали ҳеч нима кўринмас, фақат оғишмай яқинлашиб келаётган шитоб дукур-дукур эшитиларди, холос.

– Вой шўрим-эй, бу қандай шовқин? – сўради Бонасе хоним.

– Ё дўстларимиз, ё бизнинг душманларимиз келяпти, – ўзига хос мудҳиш совуққонлик билан жавоб берди миледи, – ўша ерда туринг, буларнинг кимлигини мен ҳозир сизга айтаман.

Бонасе хоним дами ичига тушиб, мармар ҳайкал сингари турган жойида қотиб қолди.

Дукур-дукур ҳамон зўрайиб келар, отлар энди, афтидан монастирдан юз эллик қадамдан йироқ эмас эди; агар улар ҳалиям кўзга илашмаса, бу уларнинг йўлнинг бурилиш жойида келаётганлигидан, холос. Бироқ дукур-дукур энди бирам яққол эшитилардики, тақаларнинг узук-узук тақир-туқуридан отларнинг қанча эканлигини билиб олиш мумкин эди.

Миледи зўр бериб олисларга тикиларди: келаётганларни кўриб олиш учун кун ҳали етарли даражада ёруғ эди.

Бирдан у йўл муюлишида заррин ҳошияли шляпалар ялтираб кетганини ва шамолда патлар ҳилпираЙ бошлиганини кўрди. У аввал иккита, кейин бешта ва провардида саккиз суворийни санади; уларнинг бири икки от бўйи олдинга отилиб чиқди.

Миледи бўғиқ нола қилиб юборди: олдинда елиб келаётган суворий сиймосида у д'Артанъянни таниб қолди.

– Ё раббий, ё раббий! – нидо қилди Бонасе хоним.

– Нималар бўляпти у ерда!

– Булар кардинал гавардиячиларининг уст-бошлиари, бир зум ҳам пайсалга солиш мумкин эмас! – бақирди миледи. – Қочайлик, қочайлик!

– Ҳа, ҳа, қочайлик! – тақрорлади Бонасе хоним, лекин қўрқув турган жойига михлаб қўйғандай силжи-ёлмасди.

Суворийлар отларини дераза тагидан чоптириб ўтиб кетганлари эшитилиб турарди.

– Юринг! Юрсангиз-чи! – жувонни қўлидан ушлаб олиб ва уни судраб кетмоқчи бўлиб хитоб қиласарди ми-леди. – Боф ичидан қочиб кетишга улгурамиз, менда қалит бор... Шошайлик! Яна беш дақиқадан кейин кеч бўлади.

Бонасе хоним юришга уриниб кўриб икки қадам ташлади – унинг тиззалири букилиб кетди-ю, йиқилиб тушди.

Миледи уни қўтариб олиб кетишга уриниб кўрди, лекин кучи етмади.

Шу дамда жўнаб кетаётган извошнинг тақир-туқури эшитилди, мушкетёларни кўриб почтачи отларни шаҳд билан чоптириб кетди. Сўнгра уч тўрт ўқнинг узилгани эшитилди.

– Охирги марта сўраяпман: кетишга ниятингиз борми-йўқми? – бақириб берди миледи.

– Ё тавба, тавба! Кўриб турибсиз, кучим менга панд беряпти, мен бутунлай юра олмаяпман. Ёлғиз ўзингиз қочинг!

– Ёлғиз ўзим қочайми? Сизни бу ерда қолдириб кетайми? Йўқ, йўқ, ҳеч қачон! – қичқириб юборди миледи.

Бирдан у тўхтаб қолди, кўзлари хунук ёлқиндан чақнаб кетди, у чопиб стол ёнига борди-да, танг қоларли тезлик билан узугининг гардишини ечиб уни Бонасе хонимнинг рюмкасига бўшатди.

Ундан шаробга қизғиши қатра тушиб дарров эриб кетди.

Кейин у дадилланиб рюмкани олди-да, деди:

– Ичинг, бу шароб сизга қувват беради! Ичинг!

Миледи рюмкани жувоннинг лабларига тутди, у ўйламай-нетмай ичиб юборди.

«Оҳ, бунаقا қасос оламан демагандим! – иблисона бир табассум билан рюмкани столга қўя туриб ўзича деди миледи. – Лекин иложи бор нарсани қилишга тўғри келяпти».

У хонадан отилиб чиқиб кетди.

Бонасе хоним уни нигоҳи билан құзатиб қолди-ю, лекин унга әргаша олмади; ўша тушида бирор қувлаб ўзининг қочишга беҳуда уринаётганини кораётган кишилар ҳис қиладиган ахволга тушиб қолған эди у.

Бир-икки дақиқа ўтди – дарвозанинг жон ҳолатда тақиғлагани эшитипди; Бонасе хоним ҳар дақиқа милендининг қайтиб келишига илҳақ бўлар, лекин миледи кўринмасди.

Жувоннинг қизиб кетган манглайи қўрққанидан бўлса керак, ҳадеб совуқ терга ботарди. Ниҳоят у очи-лаётган панжараларнинг шарақлаганини эшитди зинапарда этиклар дупурлаб, шпорлар жаранглаб кетди, борган сари яқинроқдан гангир-гунгур овозлар кела бошлади ва бу тўс-тўполон ичидаги ўзининг номи қулоғига чалингандай бўлди. Бирдан у қувонч билан қийқириб эшик томон отилди; у д'Артанъяннинг овозини таниб қолди.

– Д'Артанъян! Д'Артанъян! – қичқирди у. – Бу сизмисиз? Бу ёққа, бу ёққа!

– Констанция! Констанция, қаердасиз! – жавоб қиласарди йигит. – Ё раббий!

Худди шу он ҳужра эшиги очилди ёки тўғрироғи ташки вазн зўридан сурилди-ю, хонага бир неча киши югуриб кириб келди. Бонасе хоним ортиқ қимир этишига қурби етмай, креслога ўтириб қолди.

Д'Артанъян қўлидаги ҳали тутаб ётган пистолетни улоқтириб ташлади-да, маъшуқаси олдида тиз чўқди. Атос пистолетини белбоғига қистириб қўйди, қиличларини яланғочлаб ушлаб туришган Портос билан Арамис уларни қинларига солиб қўйишиди.

– О, д'Артанъян, менинг севгилим! Ахири келдинг-а, мени алдаб кетмадинг-а!.. Ҳа, бу сенсан...

– Ҳа, ҳа, Констанция, биз яна биргамиз!

– Сени келмайди деб у мени қанча ишонтирумасин, мен барибир ичимда умид қилиб турган эдим ва қочишини истамадим. Оҳ, қандай яхши қилдим-а, мен нақадар баҳтиёрман-а!

У деган сўздан креслода тинч ўтирган Атос қўққис туриб кетди.

– У? У ким? – сўради д’Артанъян.

– Менинг дугонам, ўша мен билан иноқлигидан таъқибчиликаримдан мени беркитиб қўймоқчи бўлган, ўша сизларни кардиналнинг гвардиячилари деб ўйлаб боягина шу ердан қочиб кетган аёлнинг ўзи-да.

– Сизнинг дугонангизми? – қичқириб юборди д’Артанъян ҳамда унинг юзи маъшуқасининг рангидан ҳам баттар оқариб кетди. – Қандай дугонани гапиряпсиз?

– Извоши дарвоза тагида турганни, ўзини сизнинг дўсти деб атаётган ва сиз д’Артанъян унга ҳамма гапни айтиб берган аёлни.

– Унинг номи, номи нима? – суриштиарди д’Артанъян. – Ё раббий, наҳотки сиз унинг номини билмасан-гиз?

– Ҳалиги, уни менинг олдимда атаб эдилар... Сабр қилинг... ғалати-я... Уф, тавба, менинг бошим айланиб кетяпти... қўзларим тиняпти...

– Ёнимга келинг дўстларим, ёрдам беринг! – ҳай-қирди д’Артанъян. – Унинг қўллари музлаб кетяпти, унинг ҳоли танг... Ё раббий, у ҳушидан кетяпти!

Портос жони борича бақириб ёрдамга чақиргунча Арамис стол томон отилди, лекин Атоснинг афти қандай мудҳиш тусга кирганини кўриб тўхтаб қолди: у даҳшатдан қотиб қолган қўзларини рюмкаларнинг бирига тикиб стол олдида турап ва ёмон шубҳадан азобла-наётгандай туюларди.

– Йўқ, йўғ-эй, бўлиши мумкин эмас! – таъкидларди у. – Парвардигор бундай жиноятга йўл қўймайди!

– Сув, сув! – бақириарди д’Артанъян. – Сув!

– Шўринг қурфур! Шўринг қурфур! – хирилдоқ овоз билан шивирларди Атос.

Д’Артанъяннинг бўсаларидан сал тетик тортган Бонасе хоним қўзларини очди.

– У ўзига келяпти! – хитоб қилди йигит. – Худога шукур!

– Хоним, – тилга кирди Атос, – хоним, айтинг, азбаройи худо, бу бўш рюмка кимники?

– Меники, тақсир... – сўниб бораётган овоз билан жавоб берди ёш жувон.

– Рюмкадаги шаробни-чи, сизга ким қўйиб берди?
– Ўша.

– Ўша деганингиз ким бўлди ўзи?

– Ҳа-а, эсладим! – деди Бонасе хоним. – Графиня Винтер.

Тўрт дўст ҳаммаси баравар бақириб юбориши, лекин Атоснинг наъраси қолганлариникини босиб кетди.

Бонасе хонимнинг юзи мурдасимон оқариб кетди, қаттиқ оғриқ уни ҳолдан тойдирди-ю, у ҳансираганича Портос билан Арамиснинг қўлига йиқилди.

Д'Артанъян таърифга сифмайдиган бир хавотир билан Атоснинг қўлидан ушлаб олди.

– Наинки сен гумон қиласанки... – унинг овози йиғига айланди.

– Мен ҳамма нарсани гумон қиласман, – жавоб берди Атос ва беихтиёр хўрсинишини босишга уриниб лабларини қонагудай тишлаб олди.

– Д'Артанъян, д'Артанъян, – шивирлади Бонасе хоним, – қаердасан? Мени ташлаб кетма, кўриб турибсан – мен жон беряпман!

Безиллаб ҳамон Атоснинг қўлини ушлаб турган д'Артанъян уни қўйиб юборди-ю, Бонасе хонимга отди ўзини.

Унинг гўзал рухсори буришиб кетган, бақрайиб қолган қўзлари ҳар қандай маъносини йўқотган, ажал талвасаси аъзойи-баданини парзага солар, пешанасидан тер қўйилмоқда эди.

– Худо ҳаққи югуринглар, бирортасини чақиринглар... Портос, Арамис, ёрдам сўранглар!

– Фойдаси йўқ, – деди Атос, – фойдаси йўқ, у қўшган заҳарга даво топиб бўлмайди.

– Ҳа, ҳа, ёрдам беринг! – шивирлади Бонасе хоним.
– Ёрдам беринг!

Сўнгра қолган-қутган кучини тўплаб, у йигитнинг бошини иккала қўлига олди. Гўё шу нигоҳ билан бутун юрагини бўшатаётгандай унга жавдираб қараб қўйди-да, аламли бир фарёд билан лабларини унинг лабларига босди.

– Констанция! Констанция! – бақирди д’Артанъян.

Бонасе хонимнинг даханидан нафаси чиқиб, д’Артанъяннинг оғзига тегди – унинг соғ ва севгувчи руҳи самога учиб кетган эди.

Д’Артанъян бағрига мурдани босмоқда эди.

Йигит қичқириб юборди ва худди маъшуқаси сингари ранги ўчган ва совуган ҳолда унинг ёнига йиқилиди.

Портоснинг кўзидан ёш келди, Атос муштуми билан фалакка таҳдид солиб қўйди, Арамис эса чўқиниб олди.

Шу чоғ эшиқда қарийб шу хонадагиларнинг ҳаммаси сингари рангпар бир номаълум киши қўринди; ўз теварагига кўз ташлаб, у жонсиз Бонасе хонимни ва беҳуш д’Артанъянни кўрди.

У жуда катта фожиаларга эш бўлиб келгувчи ўша карахтирик онида келиб қолди.

– Мен янглишмабман, – деди у, – мана жаноб д’Артанъян, сизлар бўлсангиз унинг дўстлари: Атос, Портос ва Арамас жанобларсиз.

Ҳар учаласи ўзларини номма-ном атаган номаълум кишига таажжуб билан қараб қолган эдилар: уларнинг ҳаммасига ҳам унинг истараси иссиқ қўринарди.

– Жаноблар, – гапида давом этди янги келган киши, – сизлар ҳам худди мен сингари бир аёлни ахтариб юрибсизлар, – хунук илжайиб қўйди у, – у шу ерда бўлганга ўхшайди, зеро мен мурдани кўриб турибман.

Уч дўст аввалгидек унсиз эдилар; бу одамнинг овози уларга таниш туюлар, лекин уни қай шароитда эшигтганларини хотирлаёлмасдилар.

– Жаноблар, – яна тилга кирди номаълум киши, – сизлардан жони учун, балким, икки карра қарздор

одамни таниб олишни истамаётганингиз важҳидан ўз номимни айтишимга тўғри келяпти. Мен – ўша аёлнинг қайнафаси порд Винтерман.

Уч дўст оғзи очилиб қичқириб юборишди.

Атос ўрнидан тўрди-да, порд Винтерга қўлини узатди.

– Қадамингизга ҳасанот, милорд, – деди у, – бир ёқадан бош чиқариб, ҳаракат қиласмиш.

– Мен Портсмутдан ундан кейин беш соат ҳаяллаб жўнадим, – деб ҳикоя қила бошлади порд Винтер, – ундан уч соат ҳаяллаб Буронга келдим. Сент-Омерада атиги йигирма дақиқа кечикиб айрилишиб кетдик ва ниҳоят, Липеда унинг изини йўқотиб қўйдим. Мен таваккал қилиб ҳаммадан сўраб суриштириб кетаётган эдим, бирдан от солиб ёнимдан сизлар ўтиб кетдингиз. Мен жаноб д'Артанъянни таниб қолдим. Мен сизларни чақирдим, лекин сизлар жавоб бермадингиз; мен сизларнинг изингиздан тушмоқчи бўлгандим, лекин отимнинг силласи қуриб қолган эди, сизларники сингари чопиб бора олмасди. Бироқ қанча зўр берманг, сизлар барибир жуда кеч келибсиз, шекилли.

– Кўриб турибсиз, – порд Винтерга жонсиз Бонасе хонимни ва Портос билан Арамис ўзига келтиришга уриниб овора бўлаётган д'Артанъянни қўрсатиб деди Атос.

– Уларнинг иккаласи ҳам ўлдими? – пинагини бузмай сўради порд Винтер.

– Хайриятки, йўқ, – жавоб берди Атос. – Жаноб д'Артанъян беҳуш холос.

– Ҳа-а, яна яхши! – деди порд Винтер.

Дарҳақиқат, шу нафас д'Артанъян қўзларини очди.

У Портос билан Арамиснинг қўлларидан юлқиниб чиқди-да, телба сингари ўзини маъшуқаси жасадига отди.

Атос ўрнидан туриб, ўз дўсти ёнига секин ва тантанавор юриб бориб, уни қучди ва д'Артанъян ҳўнграб йиғлаб юборганда унга ўзининг олижаноб таъсирли овози билан деди:

– Дўстим, эркак бўл: ўлганларга аёллар кўз ёши тўкишади, эркаклар улар учун қасос оладилар.

– Ҳа! – деди д'Артанъян. – Ҳа! Унинг учун қасос олгани мен ортингдан қаерга десанг боришга тайёрман!

Атос ўзининг баҳтиқаро дўстига қасос илинжи индирган дармондан фойдаланди ва Портос билан Арамисга нозирани айтиб келишга ишора қилди.

Икковлон воқеаларнинг бунча тифизлигидан гангигиб қолган, ҳаяжонга тушган ҳопда унга даҳлизда дуч келишди. Нозира бир нечта роҳибаларни чақирди-да, улар барча монастир удумларига хилоф равишда беш эркак ҳозир жойга тушиб қолиши.

– Хоним, – д'Артанъянни қўлтиқлаб олган кўйи нозирага мурожаат қилди Атос, – бу шўрлик аёлнинг танини сизнинг тавфиқли эътиборларингизга ҳавола қиласмиш. Фалақда фаришта бўлишдан илгари у ер юзида фаришта бўлиб ўтди. Уни монастирингиз роҳибаси сифатида дафн этинг, мавриди билан биз унинг қабрида дуо ўқигани келамиз.

Д'Артанъян бошини Атоснинг қўксига яшириб ҳўнграб юборди.

– Йифлайвер, – деди Атос, – йифлайвер, сенинг қалбинг муҳаббат ва ҳаёт ишқи, ёшлик билан лиммо-лим! Кошки эди мен ҳам сендеқ йифлаёлсам!

У дўстини падар сингари паноҳига олиб, бир руҳоний сингари унга тасалли бериб ва ўзи кўп мусибат чеккан инсон улуғворлигини намоён этиб олиб чиқиб кетди.

Бешовлон ҳам отларини тизгинидан етаклаб олган хизматкорлари ҳамроҳлигига олисда кўзга чалиниб турган Бетюн шаҳрига йўл олишди ва йўлда биринчи дуч келган меҳмонхонада тўхташди.

– Нима сабабдан биз бу аёлни қувмаяпмиз? – сўради д'Артанъян.

– Қувишни қўя турайлик, – жавоб берди Атос, – аввал баъзи бир чораларни қўриб қўймоқ даркор.

– У қўлнимиздан чиқиб кетади! – ташвишга тушиб қолди йигит. – У қўлнимиздан чиқиб кетади, Атос, ҳамда бунга сен сабабчи бўласан!

– Мен унинг учун жавобгарман, – жавоб берди Атос.

Д'Артанъяннинг дўстига бўлган ишончи шу даражада эдики, у бошини қўйи солди-да, ортиқ гап қайтармасдан меҳмонхонага кирди.

Портос билан Арамис Атоснинг бундай ишончининг боисини тушуммай кўз уришириб олдилар.

Лорд Винтер Атос бу гапни дўстининг дардини енгиллаштириш учун айтаяпти деб ўйлади.

– Энди, жаноблар, ҳар биримиз ўз хонамизга борайлик, – меҳмонхонада бешта бўш хона борлигига қаноат ҳосил қилгач таклиф қилди Атос, – тўйиб-тўйиб йифлаб, ухлаб қолиши учун д'Артанъяннинг танҳо қолмоги зарур.

– Бироқ хаёлимда, – луқма ташлади лорд Винтер, – графиняга қарши бирор чора кўриш позим бўлганда ҳам бу менинг ишим: графиня менинг келиним бўлади.

– Менинг ҳам, – деди Атос, – у менинг рафиқам бўлади.

Д'Артанъян жилмайиб қўйди: шундай сирни очгандан кейин ўз қасосидан унинг қўнгли тўқлигини тушуни у. Портос билан Арамис ранги ўчиб бир-бирига қараб қўшишди. Лорд Винтер Атосни ақлдан озган деб қарор қилди.

– Демак, ҳар қайсингиз ўз хонангизга боринг, – такрорлади Атос, – ҳамда ҳаракат қилишни менга қўйиб беринг. Ўзингиз қўриб турибсизки, бу менинг ишим, негаки, мен унинг эриман. Фақат агар йўқотиб қўймаган бўлсангиз, д'Артанъян, ҳалиги одамнинг шляпасидан тушиб қолган ва қишлоқнинг номи ёзилган қофозни менга бериб қўйинг.

– Ҳа-а, тушуниб турибман! – хитоб қилди д'Артанъян. – Бу ном унинг қўли билан ёзилган.

– Ўзинг қўриб турибсан, – деди Атос, – осмону фалакда худо бор ҳали!

XXXIV

Қизил ридолик одам

Атоснинг алами унинг заковатининг ёрқин жиҳатларини янада кучайтириб юборгувчи пинҳона фусса билан алмашинди.

Ўзи бериб қўйган ваъда ва ўз зиммасига олган масъулият хусусидаги хаёллар билан банд бўлиб, у ўз хонасига энг пировардида кетди, меҳмонхона соҳибидан бу вилоятнинг харитасини топиб беришни сўради, унга туширилган чизиқларни ўрганиб чиқди, унинг устида энгашди-да, Бетюндан Армантерга бошқа-бошқа тўрт йўл элтишини аниқлаб олди ва хизматкорларни ҳузурига чақиришни буюрди.

Планше, Гримо, Мушкетон ва Базенлар Атос ҳузурига келишди ва ундан равшан, аниқ, пухта фармоийишлар ошиди.

Улар ҳар бири ўз йўлидан тонготарда Армантерга жўнамоғи зарур эди. Планше тўрталасининг ҳаммаси ичиди энг уддабурони сифатида тўрт дўст ўқ узган ва китобхонларнинг хотираларида бўлса, Рошфорнинг хизматкори ҳамроҳ бўлган извош кетган йўлдан бориши зарур эди.

Атос хизматкорларни энг аввало шу важдан ишга солдики, ўзи ва ўз дўстлари қўлидаги хизмати асносида уларнинг ҳар бирида у хийла аҳамиятли фазилатларни пайқаган эди. Бундан кейин, ўтган-кетганларни сўроққа тутгувчи хизматкорлар ўз соҳибларидан камроқ шубҳа уйғотади ва ўзлари мурожаат қилган кишиларда кўпроқ хайриҳоҳлик учратадилар. Ва ниҳоят, миледи соҳибларни биларди-ю, лекин хизматкорларини билмасди. Хизматкорлар эса аксинча, уни жуда яхши танирдилар.

Тўрт хизматкор келаси куннинг соат ўн бирида тайин жойда йиғилиши зарур эди. Агар миледи беркингтан жойни фош этиш уларга насиб қиласа, учтаси уни қўриқлаб қолади, тўртинчиси бўлса Атосга хабар

қилмоқ, тўрт ёру биродарга қузатувчи бўлиб хизмат қилмоқ учун Бетюнга қайтиб келади.

Бу фармойишларни қулогига қўйиб олиб хизматкорлар йироқлашишди.

Атос ступдан туриб қиличини белига тақди, ридосига ўралиб олди-да, меҳмонхонадан чиқди. Кеч соат ўнлар эди. Маълумки, кеч соат ўнда вилоят шаҳарининг кўчалари камқатнов бўлади, бироқ Атос ўзи савол билан мурожаат этгудай бирор одамни очиқ-ойдин қидирмоқда эди. Ниҳоят, у бемаҳалда қолган бир йўловчига дуч келиб, унинг ёнига борди ва бир-икки оғиз гап қотди. У мурожаат қилган киши қути учиб орқага тисарипди, лекин ҳар қалай мушкетёрнинг сўзларига жавобан бир тарафга қўли билан ишора қилди. Атос у одамга ўзини қузатиб қўйиши эвазига яrim пистол таклиф қилди, лекин йўловчи бош тортди.

Атос йўловчи қўлинини бигиз қилиб кўрсатган кўчадан ичкарироққа кириб борди, лекин чорраҳага етгач, афтидан, нари ёғига қай тарафга юришга қийналаб яна тўхтаб қолди. Лекин чорраҳада унинг битта яримта одамни учратиб қолиши тайинроқ бўлгани сабабли у ўша ерда тураверди. Дарҳақиқат, кўп ўтмай тунги қоровул ўтиб қолди. Атос йўловчига бир қур берган ўша саволининг ўзи билан мурожаат қилди, қоровул ҳам худди у каби қўрқиб кетди, у ҳам Атосни қузатиб қўйишдан бош тортди ва қўли билан йўлни кўрсатиб қўйди.

Атос кўрсатилган тарафга кетди ва шаҳар теварагидаги шаҳарнинг ўзи билан ўртоқлари кириб келган тарафига қарама-қарши чеккасидаги жойга етиб олди. Бу ерда у, афтидан, яна мушқул аҳволга тушиб қолди ва учинчи дафъя тўхтаб қолди.

Хайриятки, бир гадой ўтиб кетаётган бўлиб, у эҳсон сўрагани Атоснинг ёнига келди. Атос ўзи йўл тутган жойга гадой қузатиб қўйиши учун бир экю таклиф қилди. Гадой аввал тарафдудланиб турди, лекин қорон-

ғида йилтираб турган кумуш тангани кўриб бир қарорга келди-ю, Атоснинг олдига тушиб юриб кетди.

Бир кўчанинг муюлишигача етиб, у Атосга узоқдан алоҳида кўриниб турган кичикроқ холи ва фариб иморатни кўрсатиб қўйди. Атос у томон یўл олди, ўз ҳақини олиб бўлган гадой эса оёғини қўлга олиб нари қочиб қолди.

Деворларнинг тўқ-қизил бўёғи манзарасида эшикни илғаб олгунча Атоснинг уйни бир айланиб чиқишига тўғри келди; дарчалар тирқишидан нурнинг бирор шуъласи ташқарига чиқмас, бу уйда тирик жон бор деб гумон қилишга имкон бергудай тиқ этган товуш эшитилмас эди: у қабр сингари қоронғи ва унсиз эди.

Атос уч сидра тақиллатди, лекин ҳеч ким унга жавоб қилимади. Бироқ учинчисидан кейин ичкаридан яқинлашиб келаётган қадамлар товуши эшитилди; ниҳоят эшик қия очилди-ю, рангпар юзли қора соч, қора соқол дароз одам кўринди.

Атос билан номаълум киши бир оғиз гаплашишди, шундан кейин дароз одам мушкетёрга кириш мумкин деган ишора қилди. Атос бу рухсатдан дарров фойдаланди-ю, унинг ортидан эшик ёпилди.

Атос қидира-қидира шу қадар хилватга келиб қолган ва шу қадар машаққат билан топган одами Атосни кабинетига бошлаб кирди, шундан илгари у бу ерда скелетнинг шалдираб ётган суюкларини сим билан маҳкамлаётган эди. Бутун асоси йиғиб бўлинган, фаткат бош суюги ҳали столда алоҳида ётарди.

Хонанинг қолган барча жиҳозлари унинг соҳиби тиббий илмлар билан машғуллигини кўрсатиб турарди: зотлари ёзилган патталари кўзга ташланиб турган банкаларда турли илонлар; катта-катта қора ёғоч ракмаларга солинган қуритилган калтакесаклар зумрад мисол товланарди; хушбўй ва, афтидан, бехабар одамларга номаълум хусусиятларга молик ёввойи ўт-ўланларнинг боғламлари шифтга илиб қўйилган ва хонанинг бурчак-бурчакларидан осилиб турарди.

Оила ва хизматкорларнинг йўқлиги кўзга ташланарди: дароз одам бу уйда сўкқабош истиқомат қиласади.

Атос биз тавсиф этган нарсаларнинг ҳаммасига со-вукқон ва лоқайд назар солиб чиқди ҳамда ўзи йўқлаб келган кишининг таклифига биноан унинг ёнидан жой олди.

Сўнгра у ўз ташрифининг сабабини ва ўзи сўраб мурожаат қилаётган хизматни унга уқтириди. Лекин Атос ўз илтимосини баён қиласар-қилмас, номаълум киши даҳшат ичида тисланди-да, бош тортди. Шунда Атос икки энлик хат ёзилган, имзо ва муҳр билан тасдиқланган қофозни чўнтағидан олиб, уни нафрат ҳазарини билдиришга ўта шошган кимсага кўрсатди. Дароз одам бу икки сатрни ўқиган, имзони кўрган ва муҳрни таниган замон ўзининг ортиқ эътирози йўқлиги ва итоат этишга тайёрлиги маъносида дарҳол таъзим қилди.

Атосга шу керак эди, холос. У ўрнидан туриб хўшлашди, ташқарига чиқиб ўзи келган йўлдан орқага қайтди, меҳмонхонага келиб, ўз хонасини қулфлаб олди.

Саҳарда унинг ҳузурига д'Артанъян кирди ва нима қилмоқ керак, деб сўради.

Бир-икки дақиқа ўтгач, монастир нозираси қўмиш маросими тушда бўлишини мушкетёrlарга хабар қилди. Заҳарлаган аёлга келганда у борасида ҳеч қандай маълумот йўқ эди; фақат уни боғ орқали қочган деб тахмин қиласадилар: у ерда қумда унинг изларини топишган ҳамда боғ дарчаси қулф бўлиб чиқсан, капити эса фойиб бўлган эди.

Тайин соатда порд Винтер билан тўрт оғайни монастирга ташриф буюрдилар; у ерда барча қўнғироқлар жаранглаб, бутхонанинг эшиклари очиқ турар, лекин клирос панжараси ёпиқлигича қолганди. Клирос ўртасида ёвузлик қурбонининг роҳиби либосига чулғанганд жасади солинган тобут турарди. Клироснинг икки тарафида монастирдан тўппа-тўғри кирип-

гувчи панжара орқасида ҳаммаси жам бўлиб кармелиткалар турарди; улар ўша ерда туриб мотам куйини тинглашар ва фано одамларини кўрмаган ва ўзлари ҳам уларга кўриниш бермаган ҳолда ўз хонишларини руҳонийларнинг муножотларига жўр этардилар.

Бутхона эшиги ёнига бориб д'Артанъян матонати яна ўзини тарк этаётганини ҳис қилди; у кўзлари билан Атосни ахтарганича орқасига ўгирилди, лекин Атос фойиб бўлган эди.

Ўз зиммасига олган қасос масаласига вафо қилиб, Атос ўзини боқقا кузатиб қўйишни буюрди; у ерда қадами текканки жойда орқасидан қонли из солиб кетгувчи бу аёлнинг қум устидан чўзилиб кетган енгил оёқ изларидан бориб, у ўрмон чеккасига чиқадиган дарчагача етди ва уни очишни буюриб ўрмонга кириб кетди.

Бу ерда унинг барча тахминлари тасдиқланди: извони бурилган йўл ўрмонни айланиб ўтар эди. Атос бирмунча вақт шу йўлдан қўзларини ерга қадаб борди; у ҳар замонда ё извоншга ҳамроҳ отдаги одамга, ё отларнинг бирига етказилган жароҳатдан далолат бергувчи майдароқ қон доғларини илғаб қолар эди. Монастирдан тахминан чорак ле нарида, Фестюбердан эллик қадамча берида каттароқ доғ қўзга ташланар, унинг теварагидаги ерни ҳам отлар тепалаб ташлаган эди. Ўрмон билан шу фош этгувчи жой ўртасидаги туёқлар кавлаб ташлаган жойдан сал нарироқда худди боғдаги ўша майда одимлар изи чўзилиб кетган эди; афтидан, извони бу ерда тўхтаб турган.

Шу жойда милемди ўрмондан чиқиб извоншга минган.

Ўзининг барча тахминларини тасдиқлагувчи бу кашфиётдан мамнун бўлиб, Атос меҳмонхонага қайтди ва у ерда бетоқат бўлиб ўзига кўз тутаётган Планшени топди.

Ҳаммаси худди Атос гумон қилгандек бўлиб чиқди.

Йўлдан юриб бориб Планше худди Атос сингари қонли доғларни қўриб қолган ва отлар тўхтаган жой-

ни топган; лекин ўша ердан Атос орқага бурилган, Планше эса ичкари кетган ва Фестюбер қишлоғидаги харобатда қўниб ва шароб ичиб ўтириб, у ҳатто ҳеч кимдан суриштирмасдан ҳам кеча кеч соат саккиз яримларда почта извошида саёҳат қилиб юрган хонимга ҳамроҳ бир ярадор киши тўхташга мажбур бўлгани, негаки, ортиқ юролмаганини билиб олган. Йўловчилар бу жароҳатни гўё ўрмонда извошни тўхтатган қароқчиларнинг ҳужуми билан изоҳлаганлар. Ярадор қишлоқда қолган, аёл эса отларни алмаштириб олиб йўлида давом этган.

Планше шу извошнинг почтасини ахтаришга киришди ва уни топди. Почтачи хонимни Фромелгача элтиб қўйган, Фромелдан эса у Армантерга кетган эди. Планше қишлоқ йўлидан тиккасига кесиб борди ва саҳар соат еттида Армантерга етиб олди.

У ерда почта бекати қошида биттагина меҳмонхона бор экан. Планше у ерга жойсиз қолиб хизмат қидириб юрган хизматкор бўлиб кириб борди. У меҳмонхона хизматчиси билан ўн дақиқа ҳам гаплашмасдан аллақандай аёл ҳеч ким томонидан кузатилмай кеча кеч соат ўн бирда келганини, бир хонани банд қилиб, меҳмонхона назоратчисини ҳузурига чақиртиргани ва унга бирор муддат Армантер атрофида яшаш истаги борлигини айтганларини билиб олди.

Планше ўзига зарур ҳамма нарсани билиб олди. У мулоқот учун тайинланган жойга югуриб кетди, у ерда шартпашилгандек қолган уч хизматкор билан учрашибди ва меҳмонхонанинг барча чиқиш эшикларини пойлаб туришни уларга топшириб, Атос ҳузурига ошиқди.

Атоснинг дўстлари қўмиш маросимидан қайтиб, унинг хонасига кириб борганларида Планше ҳали ўзи тўплаган маълумотларни унга ахборот бериб турган эди.

Ҳамманинг юзи, ҳатто ювош Арамиснинг ҳам юзи тўйниқ ва хомуш эди.

– Нима қилмоқ керак? – сўради д’Артаньян.

– Кутиш, – жавоб берди Атос.

Кеч соат саккизда Атос отларни эгарлашни ҳамда порд Винтер билан ўз дўстларига йўл тараддудини кўришларини айтиб қўйишни буюрди. Ҳаш-паш дегунча бешовлон ҳам тахт бўлди. Уларнинг ҳар бири ўз қуролини кўздан кечириб, эпақага келтириб олди. Атос пастга энг сўнггида тушди. Д’Артаньян аллақачон отида ўтирас ва жўнаб кетишга қўзи тўрт эди.

– Бир оз сабр қилинг, – деди Атос, – ичимиизда бир одам кам.

Тўрт бирдай суворий таажжуб ичида атрофга аланглаб қараб қўйдилар; уларнинг ҳар бири ўз хаёлида кимлигини топиб олишга бехуда уринарди.

Бу ўртада Планше Атоснинг отини етаклаб келди; мушкетёр енгил сакраб отга минди.

– Мени кутиб туринглар, мен тезда кепаман, – деди у ва отини чоптириб кетди.

Чорак соатдан кейин у чинданам узун қизил ридога бурканган, юзига ниқоб тутган одамни эргаштириб қайтиб келди.

Лорд Винтер билан уч мушкетёр бир-бирига савол назарини ташлашди. Уларнинг бирортаси ҳам бошқасига маълумот бера олмасди: бу одамнинг кимлиги ҳеч кимга маълум эмас эди. Лекин хаёлан улар бу Атосдан чиққан экан, шундай бўлиши керакдир, деган фикрга келиб қўйишли.

Соат тўққизда Планше раҳбарлигидаги кичик тўда худди извош ўтган йўлнинг ўзидан равона бўлди.

Ўз хаёлларига ғарқ бўлиб – дард-алам каби ғамгин, қасос каби ваҳимали бўлиб индамай кетаётган бу олти киши қайфули манзара касб этган эди.

XXXV

Суд

Тун қоронғи ва суронли эди, оғир-оғир булутлар юлдузларни түсіб осмон бүйлаб изғиб юрарди; ой фактат ярим кечада чиқиши керак эди.

Гоҳида осмоннинг бир чеккасида чақнаётган чақмоқ ёғдусида опис-олисларга қараб кетган хилват йўл оқариб кўриниб қоларди-ю, сўнгра эса борлиқ яна зулматга чўмар эди.

Атос ҳадеб кичик отряддан ўзиб кетиб қолаётган д'Артанъянни ҳар дақиқа чақириб олар, лекин зум ўтгач, д'Артанъян физиллаб яна олдинга ўтиб кетар эди; унинг фикри-ёдида бир нарса бор эди, холос: олға униш – у учиб бормоқда эди.

Суворийлар сукут ичидаги ярадор хизматкор қолган Фестюбер қишлоғидан ўтиб кетишиди, кейин Ришбург ўрмонини четлаб ўтдилар. Эрлийега етганда тўрда аввалгидек йўл кўрсатиб бораётган Планше чапга бурилди.

Бир-икки марта дам порд Винтер, дам Портос, дам Арамис қизип ридолик киши билан гап очишга уриниб кўрдилар, лекин у берилаётган саволларга унсиз таъзим билан жавоб қиласарди. Сайёхлар номаълум кишининг сукути бесабаб эмаслигини фаҳмладиларда, уни гапга аралаштиrmай қўйдилар.

Бу ўртада ҳаво айниб бораар, чақмоқ чақинлари бирбирини қувиб келар, момақалдироқ гумбуzlар ва бўрон даракчиси бўлмиш шамол суворийларнинг сочларини-ю, шляпалари патларини тўзғитарди.

Тўда отларини йўрттириб кетди.

Улар Фромелдан ўтиб олганларидан кейин кўп ўтмай ҳаво айниди. Суворийлар ридоларига бурканиб олишди; уларнинг уч лелик йўли қолган бўлиб, уни шаррос ёмғир остида босиб ўтишди.

Д'Артанъян шляпасини ечиб, плашчини очиб юборди: у пов-пов ёнаётган пешанасини, безгаксимон тит-

роқдан ларзага келаётган гавдасини ҳузур қилиб жалага тутарди.

Тұда Госкални ортда қолдириб, почта бекатига яқынлашиб қолғанда дараҳт тагида ёмғирдан пана бўлиб турған бир одам қоронғида ўзи бирлашиб қўринаётган танадан ажрапиб йўлнинг ўртасига чиқди ва бармоғини лабларига босди.

Атос Гримони таниди.

– Нима бўлди? – сўради д'Артанъян. – Наинки у Армантердан кетиб қолган бўлса?

Гrimo тасдиқлаб бошини иргаб қўйди. Д'Артанъян тишларини фижирлатиб қўйди.

– Жим бўл, д'Артанъян! – буюрди Atos. – Ҳаммасини мен гарданимга олганман, Гримони сўроқ қилишни менга қўйиб бер.

– У қаерда? – сўради Atos.

Гrimo қўлинини Лис дарёси тарафга узатди.

– Бу ердан олисми? – сўради Atos.

Гrimo ўз соҳибига букилган қўрсаткич бармоғини қўрсатди.

– Ёлғизми? – сўради Atos.

Гrimo тасдиқловчи ишора қилди.

– Жаноблар, – деди Atos, – шу ердан ярим пе нарида дарё тарафда, у ёлғиз.

– Яхши, – садо берди д'Артанъян, – бизни бошла Grimo.

Гrimo даладан юриб кетди, тұда унга эргашди.

Эллик қадамлардан кейин суворийлар ариқقا дуч келдилар ва уни саёз еридан кечиб ўтдилар. Чақмоқ яллиғида улар бир зум ёришган Ангемгем қишлоғини кўриб қолишли.

– Ўша ердами, Grimo? – сўради Atos.

Гrimo бошини иргаб қўйди.

– Секинроқ, жаноблар! – деди Atos.

Отряд йўлида давом этарди.

Яна чақмоқ чақди; Grimo қўлинини узатди ва иланг билан илон изи чизиқнинг қўкиш нурида суворийлар

паромдан юз қадам нарида дарё бўйида танҳо турган кулбани илғадилар.

Бир деразаси ёруғ эди.

– Биз муддао олдидамиз, – деди Атос.

Шу нафас зовурда ётган аллақандай одам сапчиб оёққа турди. Бу Мушкетон эди. У бармоғи билан ўқтабиб, ёруғ деразани ишора қилди-да, деди:

– У ўша ерда.

– Базен-чи? – сўради Атос.

– Мен деразани пойлаб ётибман, у бўлса эшикни қўриқлаб турибди.

– Яхши, – мақтаб қўйди Атос, – сизлар ҳаммангиз садоқатли хизматкорларсиз.

Атос сакраб отдан тушди, тизгинни Гримога берди ва қолган ҳаммага уйни айланиб ўтиб, эшик тагига келишини ишора қилиб, ўзи дераза сари йўналди.

Уй бир-икки фут баландниқдаги яшил ихота билан қўршалган эди. Атос ундан ҳатлаб ўтди-да, дераза ёнига борди: у дарчасиз, лекин ярмигача етиб турган дарпардалари зич суриб қўйилган эди.

Атос тош дўнгликка чиқди ва дарпардалар оша хонага мўралади.

Чироқ нурида у қорамтири мантиляга ўралиб олган аёлни қўрди; у сўниб бораётган ўзоқ олдида курсида ўтирап ва тирсакларини пачоқ столга тираб оппоқ, гўё фил суюгидан йўнилгандай қўллари билан бошини чанглаб олганди.

Унинг рухсорини тузукроқ қўриб бўлмасди: лекин Атоснинг лабларида қаҳрли табассум пайдо бўлди: у янгишмаган, ҳа, бу ўша, ахтариб юрган аёлнинг ўзгинаси эди.

Ногаҳон от кишинади. Миледи бошини кўтарди, Атоснинг ойнага ёпишган рангпар юзини қўрди-ю, додлаб юборди.

Атос унинг ўзини таниганини тушунди ва деразани қўли-ю, тиззаси билан итарди; дераза сурилди, ойнапари чил-чил бўлиб сочилиб кетди.

Атос иргиб хонага кирди ва қасос шарпасидай ми-
леди қаршисида ҳозир бўлди.

Миледи эшик томон отилиб, уни очиб юборди –
бўсағада Атосдан ҳам бадтар ранги ўчган ва ҳайбатли
д'Артанъян турарди.

Миледи дод солиб, ўзини орқага ташлади. Д'Артанъ-
ян унинг ҳали қочиб кетиш имкони бор деб ўйлаб ва
яна уларнинг қўлидан чиқиб кетишидан қўрқиб, ёни-
дан пистолетини чиқарди, лекин Атос қўлини қўтар-
ди.

– Қуролни жойига қўйинг, д'Артанъян, – деди у, – бу
аёлни ўлдириш эмас, суд қилмоқ керак. Бир оз мушо-
ҳада қилинг, д'Артанъян, кўнглингиз жойига тушади.

Д'Артанъян итоат этди: Атоснинг овози тантанавор,
имо-ишоралари парвардигорнинг ўзи юборган ҳакам-
ники эди гўё. Д'Артанъян кетидан Портос, Арамис, порд
Винтер ва қизил ридолик киши кириб келишди.

Хизматкорлар эшик ва деразаларни қўриқлаб ту-
ришди.

Миледи стулга чўқди-да, бу мудҳиш манзарани аф-
сун қилаётгандай қўлларини ёйди; қайнағасини кўриб,
у даҳшатли фарёд қўтарди.

– Сизларга нима керак? – қичқирди миледи.

– Бизга, – жавоб берди Атос, – аввал графиня де Ле
Фер, кейин эса леди Винтер, баронесса Шеффилд
бўлган Шарлотта Баксон керак.

– Бу мен, бу мен! – даҳшатдан эсанкираб ғўлдиради
миледи. – Мендан нима истайсизлар?

– Биз сизни қилган жиноятларингиз учун суд қил-
моқчимиз, – деди Атос, – ўзингизни ҳимоя қилсангиз
ихтиёрингиз, қўлингиздан келса, ўзингизни оқланг.
Жаноб д'Артанъян, биринчи сиз айблайсиз.

Д'Артанъян олдинга чиқди.

– Худо ва баңдалар олдида, – сўз бошлади у, – бу аёл-
ни мен кеча кечқурун қазо қилган Констанция Бона-
сени заҳарлашда айблайман.

У Портос билан Арамис томонга ўгирилди.

– Биз бунга гувоҳлик берамиз, – деб баравар гапирди иккала мушкетёр.

Д'Артаньян сўзида давом этди:

– Худо ва бандалар олдида мен бу аёлни шаробга заҳар солиб, менинг ўзимни заҳарпашга қасд қилишда айблайман, шаробни у менга Виллеруадан дўстлар туҳфаси деб ишонтириш истагида хат билан қўшиб юборган. Худо мени сақлаб қолди, лекин менинг ўрнимга Бризмон номли бошқа одам ўлиб кетди.

– Биз бунга гувоҳлик берамиз, – деди Портос билан Арамис.

– Худо ва бандалар олдида бу аёлни мени граф де Вардни ўлдиришга ундашда айблайман ва бу айбнинг чинлигига гувоҳлик бера олгувчи ҳеч ким йўқлиги сабабли мен ўзим бунга гувоҳлик бераман. Мен тугатдим.

Д'Артаньян Портос ва Арамис билан бирга хонанинг нариги чеккасига ўтиб турди.

– Сизнинг навбатингиз, милорд! – деди Атос.

Барон олдинга чиқди.

– Худо ва бандалар олдида, – гап бошлади у, – бу аёлни унинг гижгижлаши оқибатида герсог Бэкингем ўлдирилганлигига айблайман.

– Герсог Бэкингем ўлдирилганми? – бир овоздан хитоб қилди шу ердагиларнинг ҳаммаси.

– Ҳа, – деди барон, – ўлдирилди! Сизларнинг огохлантиргувчи мактубингизни олгач, мен бу аёлни ҳибсга олишни буюрдим ва уни қўриқлашни менга энг содик ва фидойи бир одамимга топширдим. Бу уни йўлдан урди, қўлига ханжар тутқазди. Герсогни ўлдиришга уни кўндириди ва айни шу тобда бу манжалақининг жинояти учун Фельтон боши билан тўлаган бўлса керак.

Ҳукм этувчилар бу ўзларига ҳали номаълум ёвузликлар фош этилганда беихтиёр ларзага келишди.

– Ҳали бу ҳаммаси эмас, – сўзида давом этди лорд Винтер, – сизни ўзининг меросхўри қилиб кетган акам

атиги уч соат касал бўлиб, одамнинг бутун баданига қўқимтири доғлар тошадиган ғалати дарддан вафот этди. Синглим, эрингиз нимадан қазо қилди?

– Қандай даҳшат! – қичқириб юборди Портос билан Арамис.

– Бэкингемнинг қотили, Фельтоннинг қотили, менинг акамнинг қотили, мен адолат талаб қиласман ва маълум қиласманки, унга етиша олмасам уни ўзим бажо келтираман.

Лорд Винтер четга чиқди-да, д'Артанъян билан ёнмаён турди.

Миледи бошини қўлларига тираб азбаройи қўрқа-ниданчувалашиб кетган фикрларини йифиб олишга уринарди.

– Энди навбат менга, – деди Атос ва илонни қўриб қолган арслон қалтираганидай титраб кетди, – навбат менга. Мен бу аёлга у ҳали жуда ёш қиз бўлган пайтпари бутун оиласминг раъйига қарши уйланиб қўйган эдим. Мен унга давлат бердим, мен унга ўз номимни бердим ва бир кун бу аёлнинг тамфаланганигини қўриб қолдим: унинг чап кифтига нилуфар шаклидаги тамфа босилган.

– О, – хитоб қилди миледи ва ўрнидан туриб кетди, – кафилманки, менинг устимдан бу разил ҳукмни чиқарган суд топилмас. Кафилманки, уни бажо қилган кимса топилмас.

– Унингизни ўчиринг! – деди аллакимнинг товуши.
– Бунга мен жавоб бераман!

Қизил ридолик киши олдинга чиқди.

– Бу ким, бу ким? – қўрқувдан нафаси ичига тушиб бақириб юборди миледи; унинг соchlари ёйилиб, ўлимтиқ юзи устида бамисоли жони бордай тебрана бошлиди.

Ҳамманинг қўзи шу кишига қадалди; Атосдан бўлак ҳеч ким уни танимасди. Атоснинг ўзи ҳам худди қолганлар сингари таажжуб билан қай йўсинда шу дамда хотимаси ясалмоқда бўлган бу мудҳиш драмага бу одам

апоқадор бўлиб чиқиб қолганидан ҳангу манг бўлиб унга қараб турарди.

Салмоқли тантанали қадам билан миледининг ёнига, фақат ўртада стол ажратиб турган масофага яқинлашиб, номаълум киши юзидан ниқобни олиб ташлади.

Миледи лоқайд совуқ хотиржамлигини сақлаб турган қора соч ва чакка соқол билан ўралган рангпар юзга тобора даҳшати ортиб бирмунча вақт тикилиб турди, кейин бирдан девор томонга сапчиб тушди.

– Йўқ, йўқ! – оғзидан чиқиб кетди унинг. – Йўқ! Бу дўзах шарпаси! Бу у эмас!.. Ёрдам беринг! Ёрдам беринг! – овози хириллаб фифон қилди у ва қўллари билан суриб ташлаб, ичида бекинмоқчидай ўгирилди.

– Кимсиз ўзи? – хитоб қилишди бу кўринишининг барча шоҳидлари.

– Бу аёлдан сўраб кўринг, – деди қизил ридолик одам, – ўзингиз қўриб турибсиз, у мени таниди.

– Липлик жаллоди, липлик жаллод! – қўрқувдан эси оғиб ва йиқилиб кетмаслик учун қўллари билан деворга тирмашиб бақириб-чақиради миледи.

Ҳамма чекинди ва қизил ридолик киши хонанинг ўртасида ёлғиз қолди.

– О, шафқат қилинг, шафқат қилинг, мени афу этинг!
– тиз чўкиб ёлворарди касофат хотин.

Номаълум киши сукунат чўккунича кутиб турди.

– Мен сизга айтдим-ку, у мени таниди деб! – деди у.
– Ҳа, мен Липп шаҳрининг жаллодиман ва мана менинг тарихим.

Ҳамма бесаранжом сабрсизлик билан унинг оғзи ни пойлаб, бу одамга кўз узмасдан қараб турарди.

– Бу ёш жувон бир маҳаллар худди шундай гўзал ёш қиз бўлган эди. У бенедиктинкалар тамплемар монастирининг роҳибаси эди. Соддадил ва жуда диндор ёш руҳоний шу монастир ибодатхонасида хизмат ўтарди. Бу уни йўлдан оздиришни дилига тугди, бунинг

уддасидан чиқди ҳам: бу авлиёни йўлдан уриши мумкин эди.

У қабул қилган роҳиблик қасамлари мұқаддас ва бузилмас эди. Уларнинг алоқалари узоқ чўзилиши мумкин эмас эди, эртами-кечми уларнинг бошини ейиши керак эди. Ёш роҳиба ўз хушторини авраб, ўша ўлкаларни тарқ этишга кўндиради, лекин у ердан кетмоқ учун, икки кишилашиб беркинмоқ учун улар тинч тирикчилик қилгудай жойга Франциянинг уларни ҳеч бир жон танимайдиган бошқа чеккасига кўчиб ўтиш учун пул зарур эди, лекин на унисида, на бунисида у йўқ эди. Руҳоний табаррук идишларни ўғирлаб сотган, лекин ошиқ-маъшуқлар бирга жўнаб кетишга чоғланиб турган дақиқада уларни тутиб олганлар.

Бу ҳафта ўтгач, у қамоқ назоратчисининг ўғлини йўлдан уриб, қочиб кетган. Руҳоний кишан билан ўн йил қамоқ ва тамға жазосига ҳукм қилинган. Мен бу аёл таъкидлаётганидай Лилл шаҳри жаллоди эдим. Айборнини тамғалаш менинг мажбуриятим эди, айбор эса менинг укам эди, жаноблар!

Шунда мен уни жувонмарг қилган, унга шериқдан ортиқ бўлган, зеро, уни жиноятга шу унданаган эди, бу аёл ҳеч бўлмаганда унинг жазосини баҳам кўради, деб қасам ичиб қўйдим. Мен унинг қаерда яшириниб юрганини фаҳмлаб турар эдим, уни излаб топдим, ушлаб олдим ва бояглаб чирмадим, худди ўзимнинг укамга босгандай тамғани босдим.

Мен Лиллга қайтиб келганимдан кейин эртасига укамга қамоқдан қочиб кетиш насиб қилган. Мени қўмак беришда айблаб то қочоқ ўзини ҳукумат қўлига топширмагунча қамоқ жазосига ҳукм қилдилар: укам бу ҳукмдан бехабар эди. У яна бу аёл билан топишиб кетган, улар бирга Беррига қочишган ва укам бир амаллаб у ердан кичикроқ қавм олган. Бу аёл ўзини унинг синглиси деб танитган.

Қавм ибодатхонаси бир мансабдор тасарруфида жойлашган бўлиб, у бу сохта сингилни қўриб, уни се-

вib қолган, шу даражада севиб қолганки, унга ўз ра-
фиқаси бўлишни таклиф этган. Шунда жувонмарг
қилиши зарур кишини деб у ўзи жувонмарг қилиб
бўлган кишини тарқ этган-да, графиня де Ла Фер бўлиб
олган...

Ҳамма нигоҳини ҳақиқий исми граф де Ла Фер
бўлмиш Атосга кўчирди, Атос ҳам бош иргаб жаллод-
нинг ҳамма гаплари тўғрилигини тасдиқлади.

– Шунда, – давом этарди жаллод, – менинг бечора
укам фифони фалакка чиқиб, бу аёл номусидан ҳам,
бахтидан ҳам маҳрум қилган ҳаётдан кечиб қўя қолиши-
га қасд қилиб Лилла қайтиб келган. Мени унинг ўрни-
га қамоқда ётганимдан хабар топиб, у ўз ихтиёри билан
келиб ўша оқшомдаёқ зиндан мўриси табақасига
ўзини-ўзи осган.

Дарвоқе, тан бермоқ керак, мени ҳукм қилган
ҳокимлар сўзининг устидан чиқиши. Ўз-ўзини ўлдир-
ган кишининг шахси аниқланган замон менга озод-
ликни қайтариб беришди.

Мана, мен уни айблайдиган жиноят, мана нима учун
у тамғаланган!

– Жаноб д'Артанъян, – сўз бошлади Атос, – сиз бу
аёл учун қандай жазо талаб қиласиз?

– Ўлим жазосини, – жавоб берди д'Артанъян.

– Милорд Винтер, сиз бу аёл учун қандай жазони
талаб қиласиз?

– Ўлим жазосини, – жавоб берди порд Винтер.

– Жаноб Портос ва жаноб Арамис, сизлар, бу аёл-
нинг ҳукм этувчилари, сизлар уни қандай жазога ҳукм
қиласизлар?

– Ўлим жазосига, – бўғиқ овоз билан жавоб берди
иккала мушкетёр.

Миледи жон ҳолатда фарёд кўтарди, ўз ҳакамлари
сари бир-икки қадам судралиб борди.

Атос қўлини кўтарди.

– Шарлотта Баксон, графиня де Ла Фер, леди Вин-
тер, – гапирди у, – сизнинг ёвуз қилмишларингиз ер

юзидағи баңдаларни ва фалакдаги худонинг сабр ко-
сасини тұлдириб юборди. Бирор дуони билсангиз үқиб
олинг, зеро, сиз ҳукм этилгансиз ва ўласиз.

Үзіда заррача умид қолдирмайдыган бу сўзларни
эшитиб миледи ўрнидан турди-да, қаддини ростлади ва
бир нима демоқчи бўлди-ю, унинг дармони етмади; у
пайқадики, шум қисмат одамни домига тортгани каби
иқтидорли ва қатъий қўл унинг сочларидан чанглаб
узил-кесил судраб кетмоқда. У қаршилик қилишга ҳатто
уриниб ҳам қўймади ва кулбадан чиқди.

Лорд Винтер, д'Артаньян, Атос, Портос ва Арамис
унинг ортидан чиқиши. Хизматкорлар ўз соҳиблари-
га эргашдилар. Ҳувиллаб қолган, деразапари синиб
кетган, эшиклари ланг очиқ, хонадаги столда тутаб
ётган чироқ ҳазин ёнишини тугатмоқда эди.

XXXVI

Қатп

Ярим кеча эди, момақалдироқнинг сўнгги яллигла-
ридан қизил тортган кемтик ой Армантер шаҳри ор-
қасидан чиқмоқда эди ва унинг хира нурида уйларнинг
қора чизиқлари, жимжимадор қўнфироқхонанинг пой-
девори яққол қўриниб турарди. Одиндада Лис ўзининг
эритилган чўян оқими мисол сувларини оқизиб борар,
дарёning нариги томонида эса дараҳтларнинг қора
шоҳ-шаббалари кўзга ташланар, улар мудҳиш тунга
фира-шира тусини бериб турган катта-катта жигарранг
булутлар билан тўсиқ бесаранжом осмондан ажралиб
турарди. Чапда қанотлари ҳаракатсиз ташландиқ тे-
гирмон қаққайиб тураг, унинг харобаларидан дам-
бадам бойқушнинг бир маромдаги чинқироқ овози
эшитиларди. Йўлнинг ўнгу сўлида қайғули намойиш
кетаётган текисликда бу шум соатда чўккалаб ўтириб
олиб одамларнинг йўлини пойлаётган бадбуруш мит-
ти одамлар бўлиб туюлаётган пастак бақувват дараҳт-
лар онда-сонда қоронфиликдан сурилиб чиқарди.

Аҳён-аҳёнда энли чақмоқ осмоннинг бир чеккаси-ни нурафшон қилиб юборар, дараҳтларнинг қора шарпалари устидан илон изи солар ва баҳайбат эгри қилич сингари осмон билан сувни иккига бўлиб ташларди. Дим ҳавода қилт этган шамол сезилмас эди. Сўлғин суқунат табиат устида ҳукмрон, ер яқинда ўтган ёмғирдан нам ва сирпанчиқ, тароват олган ўт-ўланларнинг хушбўй иси янада кучли тараларди.

Гrimo билан Mушкетон миледининг қўлларидан тутиб олға судраб боришаради; жалпод уларнинг орқасидан: лорд Винтер, д'Артаньян, Атос, Портос ва Арамис эса жаллоднинг кетидан борарадилар. Планше ва Базен намойишнинг охирида эдилар.

Хизматкорлар миледини дарё лабига етаклардилар. Унинг оғзидан садо чиқмас, лекин у нигоҳини кимга қадаса, кўзлари ҳар бирига галма-гал тавалло қилиб тагига етиб бўлмайдиган ўзига хос бир фасоҳат билан сўзларди.

Ўзи бошқалардан бир-икки одим илгари чиқиб қолганидан фойдаланиб, у хизматкорларга деди:

– Агар қочишимга ёрдам қиссангиз ҳар бирингизга минг пистопдан ваъда қиласман. Лекин борди-ю, мени соҳибларингиз қўлларига топшириб юборсангиз билиб қўйинг: шу яқин орада менинг қасоскорларим бор, улар менинг ҳаётим учун жуда қиммат товоң тўлашга сизларни мажбур қиласдилар.

Гrimo иккиланаради. Mушкетон бутун вужуди билан қалт-қалт титрарди.

Миледининг овозини эшишиб қолган Атос дарров яқин борди; лорд Винтер ундан намуна олди.

– Бу хизматкорларни йўқотинг, – таклиф этди у, – уларга у алланима деган, уларга энди ишониб бўлмайди.

Атос Планше билан Базенни чақириб олди ва улар Гrimo билан Mушкетоннинг ўрнини олишди.

Ҳамма дарё бўйига келганда жалпод миледининг олдига борди-да, унинг қўл-оёғини боғлади. Шунда у сукутни бузди-да, нидо қилди:

– Сизлар олчоқларсиз, сизлар аянч қотилларисиз! Бир аёлни ўлдирмоқ учун ўн киши бўлиб йифилиб олиб-сиз. Қараб туринглар! Агар менга мададга келмасалар ҳам мен учун қасос оладилар!

– Сиз аёл эмас, – совуқ гапирди Атос, – сиз одам эмас – сиз дўзахдан қутулиб чиққан азроилсиз ва биз сизни у ерга қайтишга мажбур қиламиш!

– О, саховатли жаноблар, – деди миледи, – шуни назарда тутингларки, кимки менинг бошимдаги бир тола сочимга қўл теккизса, у ўз навбатида қотил бўла-ди!

– Жаллод ўлдириши ва бу билан қотил бўлмай қо-лиши мумкин, хоним, – энли шамширига уриб-уриб эътиroz билдириди қизил ридолик киши, – у охирги ҳакамдир, вассалом. Қўшнимиз немислар айтганидек – nachrechter.

Шу сўзларни айта туриб у миледини боғлаётгани са-бабли миледи ёввойиларча бўкириб юборди, тун су-кунатида бу бежо ва совуқ янграб ўрмон ичкарисида тинди.

– Лекин агар мен айбдор бўлсан, агар менга сиз тўнкаётган жиноятларни қилган бўлсан, – ирилларди миледи, – мени судга олиб боринг. Ахир сизлар ҳакам эмассизки, мени суд қилсанглар, менга ҳукм чиқар-санглар!

– Мен сизга Тайбернни таклиф этгандим, – деди порд Винтер, – нега бўлмаса рад қилдингиз?

– Чунки менинг ўлгим келмайди! – хитоб қилди ми-леди, жаллод қўлидан чиқиб кетишга уриниб. – Чунки мен ўлиб кетмоқ учун ҳаддан ташқари ёшман.

– Сиз Бетюнда заҳарлаган аёл сиздан ҳам ёш эди, хоним, бироқ у ўлиб кетди, – деди д'Артанъян.

– Мен монастирга кираман, мен роҳиба бўлиб ола-ман... – давом этарди миледи.

– Сиз монастирда бўлгансиз, – эътиroz билдириди жаллод, – ҳамда у ердан менинг укамнинг бошини ега-ни кетдингиз.

Миледи даҳшат ичида қичқириб юборди-да, тиз чўкиб қолди.

Жаллод уни сал кўтарди-да, қайин ёнига олиб бормоқчи бўлди.

– О, ё раббий! – бақириб юборди у. – Ё раббий! Наники мен чўктириб юборсангиз?

Бу фифонлар одамнинг юрак-бағрини шу даражада эзид юборар эдики, шу тобгача миледининг энг ашаддий таъқибсичи бўлган д'Артанъян яқинроқ турган тўнкага чўқди, бошини эгди-да, қупоқларини кафтлари билан беркитиб олди; лекин бундан қатъи назар, у барibir миледининг нола-афғонларини ва пўписаларини эшишаверди.

Д'Артанъян ҳаммадан ёши эди ва у тоқат қиполмади:

– Мен бу мудҳиш манзарага қараб туролмайман! Мен бу аёлнинг шу зайл ўлиб кетишига йўл қўя олмайман!

Миледи унинг сўзларини эшишиб қолди ва унда йилт этиб умид учқуни пайдо бўлди.

– Д'Артанъян! Д'Артанъян! – бақирди у. – Хотирга ол, мен сени севганман!

Йигит ўрнидан туриб, унга томон бир қадам босди.

Лекин Атос унинг йўлини тўсди.

– Яна бир қадам боссангиз д'Артанъян, – деди у, – биз қиличларимизни чалиштирамиз.

Д'Артанъян мук тушди-ю, дуо ўқий бошлади.

– Қани, жаллод, ишингни қил, – деди Атос.

– Бажонидил, зоти олийлари, – деди жаллод, – зоро, мен мўмин католикман ва бу аёлга нисбатан ўз бурчимни бажаришим билан ҳақ иш қилаётганимга ишончим комил.

– Яхши.

Атос миледининг ёнига борди.

– Сизнинг, – деди у, – менга қилган барча ёмонлигингизни афу этдим. Мен сиз абгор қилган ҳаётимни афу этдим, ерга букилган номусимни, хўрланган муҳаббатимни ва сиз етказган ҳасрату надоматдан бир

умрга вайрон бўлган кўнглимни афу этдим. Рози бўлиб кетинг!

Лорд Винтер ҳам унинг ёнига борди.

– Мен сизга, – деди у, – акамнинг заҳарланганини ва герсог Бэкингем зоти олийларининг ўлимини афу этдим, бечора Фельтоннинг ўлимини афу этдим, менинг ҳайтимга қилган суюқасдларингизни афу этдим. Рози бўлиб кетинг!

– Мен бўлсам, – деди д'Артаньян, – дворянга номуносиб алдов билан қаҳрингизни келтирганим учун мени кечиришингизни илтимос қиласман, хоним. Мен ўзим баҳтиқаро маъшуқамнинг ўлимини ва сизнинг беомон қасосингизни афу этаман, мен сизни афу этаман-да, сизнинг қисматингизга йифлайман. Рози бўлиб кетинг!

– *J am loste*⁶⁰ – инглизчалаб шивирлади миледи. – *J must die!*⁶¹

Ва ҳечкимнинг ёрдамисиз ўрнидан турди ҳамда ўз теварагидаги ҳамма нарсага ўша гўё алланга олгандай ёнгувчи ўткир назарини солиб кўрди.

У ҳеч нимани кўрмади.

У қулоқ солди, лекин ҳеч нимани илғамади.

Ёнида унинг душманларидан ўзга ҳеч ким йўқ эди.

– Мен қаерда ўласман? – сўради у.

– Нариги қирғоқда, – жавоб берди жаллод.

У миледини қайиқقا солди ва ўзи ҳам ичига оёғини қўйганда, Атос унга бир халта олтин узатди.

– Олинг, – деди у, – мана сизга ҳукмнинг ижроси учун ҳақ. Бизнинг ҳакамлар сингари иш тутаётганимизни ҳамма қўриб қўйсин.

– Яхши, – жавоб берди жаллод, – энди бўлса бу аёл ҳам билиб қўйсинки, мен ҳунаримни эмас, бурчимни адо этяпман.

⁶⁰ Мен хароб бўлдим (*инглизча*).

⁶¹ Менинг ўлмоғим керак! (*инглизча*)

У олтинни дарёга улоқтириб ташлади.

Қайиқ қирғоқдан ажралиб, жиноятчи билан жаллодни олиб кетган күйи Лиснинг чап қирғогига сузиб кетди. Бошқа ҳамма ўнг қирғоқда қолиб тиз чўқди.

Қайиқ сув узра осилиб турган оқиши булутнинг нурида паром учун тортилган дор ёқалаб секин сирғалиб бораради. Унинг нариги қирғоққа бориб урилгани кўриниб туаради; жаллод билан миледининг қоралари жигарранг булутлар манзарасида яққол кўринарди.

Ўтиш пайти миледи оёқларини боғлаб турган чилвирни бўшатишни эплади, қайиқ қирғоққа етганда миледи енгил ҳаракат билан ерга сакради-да, қочиб қолди.

Лекин ер нам эди; қияликка чиққач, миледи сирпашиб кетди-да, чўккалаб йиқилди.

Хурофий бир фикр уни донг қотириб қўйди; у фалак ёрдамини дариф тутяпти деб қарор қилди-ю, қандай йиқилган бўлса, худди ўша ҳолда бошини хам қилиб ва қўлларини қовуштириб қотиб қолди.

Шунда нариги қирғоқда турганлар жаллоднинг иккала қўлини оҳиста кўтарганини кўрдилар; ой нурида унинг энли шамширининг тифи ялтираб кетди-ю, қўллар пастга интилди: шамширнинг чийиллагани ва қурбоннинг ноласи эшитилди, сўнгра бошсиз қолган тана зарб зўридан қулаб тушди.

Жаллод ўзининг қизил ридосини ечиб, уни ерга ёзди ва унга танани қўйди, бошни ўша ернинг ўзида қолдирив, ридони учма-уч қилиб боғлаб елкасига ортмоқлади-да, яна қайиққа кирди.

Лиснинг ўртасига чиқиб олиб, у қайиқни тўхтатди ва ўз юкини дарё устида кўтариб туриб баланд овоз билан қичқирди:

– Илоё, худонинг айтгани бўлсин!

У жасадни дарров қўмиб кетган сувлар қарига туширди.

Уч кун ўтгач мушкетёрлар Парижга қайтиб келдилар; улар ўзларининг жавоб муддатини ўтказиб юбор-

мадилар ва ўша оқшомдаёқ, жаноб де Тревилни зиё-
рат қилдилар.

– Хүш, жаноблар, – улардан сұрағы мард капитан, –
росаям яхши яйрадингизми?

– Нихоятда! ўзи ва дўстлари учун жавоб берди Атос.

ХОТИМА

Келаси ойнинг олтинчи куни қирол кардиналга бе-риб қўйган ваъдани бажо келтириб, Бэкингемнинг қазо қилгани ҳақидаги ҳамманинг қупофига етган хабардан тамом эсанкираб пойтахтдан чиқди.

Гарчанд қиролича ўзи севган кишига хавф-хатар таҳдид солиб турганидан огоҳ этилган бўлса-да, шунга қарамасдан унинг ўлимини маълум қилганларида ишонишни истамай турди; у ҳатто эҳтиётсизлик қилиб хитоб қилди:

– Бу нотўғри! У яқиндагина менга мактуб юборган.

Лекин эртаси куни шум хабарга ҳар қалай ишонишига тўғри келди: ҳамма йўлга отланганлар каби қирол Калр I нинг фармонига мувофиқ Англияда тўхтатилган Ла Порт Бэкингем қироличага юборган сўнгги ажал олди тухфани олиб келди.

Қиролнинг қувончи жуда зўр эди, буни яширишга у уринмасди ҳам ва ҳатто қиролича ҳузурида унга эрк берарди. Людовик XIII барча иродаси бўш одамлар сингари олий ҳиммати билан фарқ қилас мас эди.

Лекин кўп ўтмай, қирол яна зерикадиган ва қовоғини соладиган бўлиб қолди: унинг манглайи узоқ муддатга ёришадиганлардан эмас эди; у қароргоҳга қайтиб боргач, яна аросатга тушиб қолажагини сезиб турарди. Лекин барибир у ўша ерга қайтиб кетмоқда эди.

Кардинал унинг учун сеҳрловчи илон-у, унинг ўзи шохдан шохга сакраб, лекин илондан қочиб қутулоп-майдиган қушча эди.

Шу боисдан Ларошелга қайтиш ғамгин бўлди. Хусусан, бизнинг тўрт дўстимиз ўз ўртоқларини ҳайрон

қилардилар: улар ҳаммаси бошларини солинтириб хомуш тикилганча ёнма-ён боришарди. Фақат Атос дамбадам улуғсифат манглайнин күтариб қўяр, кўзларида ўт чақнаб кетар, лабларига дардли табассум қўнар, сўнгра эса ўз ўртоқларига ўхшаб ўй-хаёлларига ғарқ бўларди.

Бирор шаҳарга етиб боргач, қиролни тунаш учун унга ажратилган бинога қузатиб қўйиб, дарҳол ўз хоналарига йўналардилар ёки тупканинг тагидаги бир қовоқхонага кетиб қолардилар. У ерда бироқ улар соққа ўйнамасдилар, ичмасдилар, фақат битта-яримтаси қулоқ солмаяптими деб аланглаб олиб, шивиршивир гаплашардилар, холос.

Бир кун қирол ов қилиш истагида тўхтаб, тўрут оғайни бўлса ўз одатига кўра қатнов йўлдаги харобатга равона бўлганларида Ларошепдан жони борича от қўйиб келаётган аллақандай одам бир стакан шароб ичмоқчи бўлиб, отини шу харобот эшиги тагида тўхтатди, стол ёнида тўрут мушкетёр ўтирган хонага бош суқиб қаради-да, бақирди:

– Ҳой, жаноб д'Артанъян! Шу ерда мен сизни кўряпманми?

Д'Артанъян бошини кўтарди-ю, қувонч билан нидоқилди. Бу ўша у ўз арвоҳим деб юрган кишининг ўзгинаси эди, бу Менгдаги, Гўрковлар кўчасидаги ва Аррасдаги номаълум киши эди.

Д'Артанъян қиличини юлқиб олди-да, эшик томон отилди.

Лекин бу дафъа номаълум киши жуфтакни ростлаб қолмади, балки отдан сакраб тушиб д'Артанъянга пешвоз юрди.

– Ҳа-а, ахири сизни топиб олдим-а, муҳтарам афандим! – деди йигит. – Бу гал сиз мендан қутулиб бўпсиз!

– Менинг ниятим ҳаргиз бу эмас, бу гал мен ўзим сизни қидирган эдим. Қирол номи билан мен сизни ҳибсга оламан. Қиличинизни менга топширишингизни талаб қиласман, муҳтарам афандим. Қаршилик

қилишни хаёлингизга келтирманг: сизни огоҳ этиб қўйяй, гап сизнинг ҳаётингиз хусусида кетяпти.

– Сиз ўзи ким бўласиз? – қиличини тушириб, лекин ҳали уни топширмасдан сўради д'Артанъян.

– Мен – шевале де Рошформан! – жавоб берди но маълум киши. – Жаноб Кардинал де Ришельевинг от боқари бўламан. Мен сизни падари бузруквор ҳузурига элтиб қўйиш хусусида фармойиш опдим.

– Биз падари бузруквор ҳузурига қайтиб кетяпмиз, жаноб шевале, – гапга арапашди Атос ва яқинроқ келди, – ва сиз жаноб д'Артанъяннинг тўппа-тўғри Ларошелга йўл опаман деган сўзига ишонасиз, албатта.

– Мен уни соқчилар қўлига топширишим шарт, улар д'Артанъянни қароргоҳга олиб кетадилар.

– Биз унга соқчи бўлиб хизмат қиласиз, муҳтарам афандим, сизга дворянлик сўзимни бераман. Лекин сизга ўзимнинг сўзимни ҳам бераманки – қовоғини солиб қўшиб қўйди Атос, – жаноб д'Артанъян бизсиз кетмайди.

Шевале де Рошфор ўгирилиб қаради ва Портос ҳамда Арамиснинг ўзи билан эшик ўртасида туриб олганларини кўрди; у ўзининг так-таслим шу тўрт киши ихтиёридалигини фаҳмлади.

– Жаноблар, – юзланди уларга у, – агар жаноб д'Артанъян қиличини менга топширишга рози бўлса ва сизлар сингари сўз берса, мен сизларнинг жаноб д'Артанъянни кардинал боргоҳига элтиб қўямиз, деган ваъдангиз билан қаноатланаман.

– Сизга сўз бераман, муҳтарам афандим, – деди д'Артанъян, – мана қиличим ҳам сизга.

– Бу менга қайтага қўл келади, – илова қилди Рошфор, – мен йўлимда давом этишим лозим.

– Агар миледи билан учрашиш учун бўлса – совуқ пуқма ташлади Атос, бунинг ҳожати йўқ; сиз уни энди кўрмайсиз.

– Унга нима бўлди? – дарров сўради Рошфор.

– Қароргоҳга қайтаверинг, ҳамма гапни ўша ерда биласиз.

Рошфор бир зум ўйланиб қолди, сўнгра эса кардинал қиролга мүқобил келиши лозим Сюржердан ораси бир қунлик йўлда турганлари сабабли у Атоснинг маслаҳатига амал қилишга ва мушкетёрлар билан бирга қайтишга қарор қилди. Устига-устак Рошфорнинг қайтиши унга шу афзаликни берардики, маҳбусни унинг ўзи назорат қилиши мумкин бўларди.

Ҳамма яна йўлга равона бўлди.

Эртаси куни пешин соат учда улар Сюржерга етиб келдилар. Кардинал у ерда Людовик XIII га мунтазир эди. Министр билан қирол бир талай мулозаматли гапларни бир-бирига ҳадя этдилар ва Франциянинг унга қарши бутун Европани оёққа турғизувчи собит душманидан халос қилган баҳтли тасодиф билан бир-бирини қутладилар. Шундан сўнг Рошфор томонидан д'Артанъяннинг ҳибсга олингандиги хусусида огоҳ этилган ва уни тезроқ кўрмоқчи бўлган кардинал қирол билан хайр-маъзур қилди-да, уни келаси куни барпо этилган янги тўғонни кўздан кечиришга таклиф этди.

Кечқурун Тош қўпrik опидаги ўзининг даргоҳига қайтиб келгач, кардинал ўзи истиқомат қилгувчи уй эшиги тагида қуролланган мушкетёрларни кўрди.

Бу дафъа куч ўз томонида бўлгани сабабли у мушкетёрларга сиёsat билан қараб қўйди ва қўл ҳаракати билан ҳам, нигоҳи билан ҳам д'Артанъянга орқасидан юришни буюрди.

Д'Артанъян итоат қилди.

– Биз сени кутиб турамиз, д'Артанъян, – кардинал эшитсин учун атай қаттиқ гапирди Атос.

Падари бузруквор қошларини чимириб тўхтаб қолди, лекин лом-мим демасдан уйга кириб кетди.

Д'Артанъян кардинал кетидан изма-из кирди, эшик орқасида эса унинг дўстлари посбонликда қолишиди.

Кардинал түппа-түгри ўзига кабинет бўлиб хизмат қилгувчи хонага йўл олди-да, Рошфорга ёш мушкетёрни олиб киришни имо қилди.

Рошфор унинг фармойишини бажо келтирди-ю, йироқлашди.

Д'Артанъян кардинал билан танҳо қолди; бу Ришелье билан иккинчи мулоқот бўлиб, д'Артанъян ўзи кейинчалик иқрор бўлганидек сўнгги мулоқот деб қаттиқ ишонган эди.

Ришелье каминга суяниб тураверди; хонадаги стол уни д'Артанъяндан ажратиб турарди.

– Мұхтарам афандим, – гап бошлади кардинал, – сиз менинг фармойишимга биноан ҳибсга олингансиз.

– Менга буни айтишди, зоти олийлари.

– Нима учун, сиз биласизми?

– Ўйқ, зоти олийлари. Ахир, мен ҳибсга олинишим мумкин бўлган бирдан-бир нарса сиз падари бузрукворга ҳали маълум эмас.

Ришелье йигитга тикилиб қараб қўйди:

– Шундай денг! Бунинг маъноси нима?

– Агар зоти олийлари, олдин қайси жиноятлар менинг бўйнимга қўйилаётганини айтишни мақбул кўрсалар, мен сўнгра ҳақиқатда қилган ишларимни сўзлаб бераман.

– Сизнинг бўйнингизга шундай жиноятлар қўйилляпти, булар учун сиздан киборроқ одамларнинг бошлари кетган, мұхтарам афандим! – жавоб берди Ришелье.

– Қандай жиноятлар экан, зоти олийлари? – кардинални лол қолдирган хотиржамлик билан сўради д'Артанъян.

– Сизни давлат душманлари билан мұхобара қилишда айбламоқдалар, сизни давлат сирларини ўғирлашда айбламоқдалар, сизни ўз лашкарбошингиз режаларининг белига тепганингизда айбламоқдалар.

– Хўш, бу айбларни ким менинг бўйнимга қўяяпти, зоти олийлари? – бу миледининг ишилигига фаҳми етиб

деди д'Артаньян. – Давлат адолати томонидан тамғаланган аёл, Францияда бир кишига ҳамда Англияда бошқасига эрга теккан аёл, ўзининг иккинчи эрини заҳарлаб ўлдирган, мени ҳам заҳарлашга қасд қилган аёл!

– Нималар деяпсиз, муҳтарам афандим! – таажжуб билан хитоб қилди кардинал. – Сиз қайси аёлни гапиряпсиз?

– Леди Винтерни, – жавоб берди д'Артаньян, – ҳа, леди Винтерни ўз ишончингизга ноил қилганингизда унинг жиноятларининг ҳаммаси сиз падари бузрукворга маълум бўлмаган чофи.

– Агар леди Винтер сиз гапираётган жиноятларни қилган бўлса, муҳтарам афандим, у жазога тортила-жак.

– У жазога тортилиб бўлди, зоти олийлари.

– Хўш, уни ким жазога тортди?

– Биз.

– У қамоқдами?

– У қазо қилди.

– Қазо қилди? – қулоқларига ишонмасдан такрорлади кардинал. – Қазо қилди? Шундай дедингизми?

– У мени ўлдиришга уч марта уриниб кўрди, буни мен кечирдим, лекин у мен севган аёлни заҳарлаб ўлдириди. Шунда дўстларим билан мен уни тутиб олдик, суд қилдик ва ўлимга ҳукм этдик.

Д'Артаньян Бетюн кармелиткалар монастирида Бонасе хонимнинг заҳарланиши, хилват күлбадаги суд, Лис бўйидаги қатни сўзлаб берди.

Кардиналнинг аъзойи-баданидан титроқ югуриб ўтди, унинг ларзага келиши камдан-кам учрайдиган ҳол эди.

Лекин бирдан гўё қандайдир пинҳон фикр таъсирида кардиналнинг шу тобгача тўниқ чеҳраси астасекин ёришди ва пировардида мутлақо осойишта ифодага кирди.

– Демак, – ўз сўзларининг заҳрига зид мулойим овоз билан гап бошлади у, – жазо беришга мутасадди

бўлмай, барибир жазо бераверадиган шахслар қотил бўлишини ўйлаб ўтирмасдан сизлар ҳакамларнинг ҳукуқларини ўзлаштириб олгансиз.

– Зоти олийлари, Сизга онт ичиб айтаманки, кўнглимда ўзимни сизнинг олдингизда оқлаш нияти бир зум ҳам бўлмаган. Сиз падари бузрукворга мени қандай жазога тортиш мақбул бўлса, ўша жазони олишга тайёрман. Мен ҳаётни ҳаддан ташқари кам қадрлайман, наинки ўлимдан қўрқсам.

– Ҳа, биламан, сиз жасур одамсиз, – деди кардинал қарийб меҳрибон овоз билан. – Шу важдан сизга ҳалитдан айтиб қўйсам бўлаверади, сизни суд қиласдилар ва ҳатто жазога ҳам ҳукм қиласдилар.

– Бошқа одам бўлганда сиз падари бузрукворга авф этишингиз чўнтағимда турибди, деб жавоб бериши мумкин эди, мен бўлсан сизга фақат амр қилинг, зоти олийлари, мен ҳаммасига тайёрман деб айтаман.

– Сизнинг авфингиз? – ҳайрон бўлди Ришелье.

– Ҳа, зоти олийлари, – жавоб берди д'Артанъян.

– Хўш, унга ким имзо қўйган Қиролми?

Кардинал бу сўзларни алоҳида бир нафрат аралаш айтди.

– Йўқ, сиз падари бузруквор.

– Менми? Сиз, нима, ақлдан озганимисиз?

– Сиз, албатта, ўз қўлингизни танийсиз, зоти олийлари.

Д'Артанъян, Атос миледидан тортиб олиб ҳимоя ва рақаси бўлиб хизмат қипсин учун д'Артанъянга берган қимматбаҳо қофозни падари бузрукворга узатди.

Кардинал қофозни олди ва шошмасдан ҳар сўзига ургу бериб ўқиди:

«Ушбуни қўрсатувчи амалга оширган иш, менинг фармойишим ва давлат баҳт-саодати йўлида қилинди.

5 август 1628 йил.

Ришелье».

Бу икки сатрни ўқиб бўлиб, кардинал чуқур ўйга толиб қолди-ю, лекин д'Артанъянга қофозни қайтариб бермади.

«У мени қандай ўлим билан қатл қилишни мулоҳаза қилмоқда, – хаёлан қарор қипди д'Артанъян, – лекин онт ичаманки, дворяннинг қандай ўлишини кўриб қўяди!»

Ёш мушкетёр аъло кайфиятда бўлиб, ўзга дунёга қаҳрамонона ўтиб кетишга ҳозирлик қўрарди.

Ришелье ўлпаниб қофозни қўлида ўрар, яна очиб қарапди. Ниҳоят у ўзининг бургут нигоҳини д'Артанъяннинг доно, очик ва ўткам юзига тикиб, бошини кўтарди, кўз ёшлар асарини ҳали сақлаб турган бу чехрада д'Артанъяннинг сўнгги ой ичида тортган барча азоб-уқубатларини ўқиди ва бор-йўғи йигирма бир ёшга кирган бу йигитнинг истиқболи нақадар порлоқлиги ҳамда унинг файрати, ақду фаросати ва шижоатидан донишманд ҳукмрон нақадар муваффақиятли истифода қилиши мумкинлигини, учинчи ёки тўртинчи марта хаёлига келтириб қўрди.

Бошқа томондан қараганда, миледининг жиноятлари, қудрати ва дўзахи даҳоси уни бир неча бор даҳшатга солган эди. У ўзининг хавфли шеригидан абадул-абад қутулиб олганини ўйлаганида, у аллақандай хуфия қувонч ҳис қиласарди.

Кардинал д'Артанъян очиқкўнгиллик қилиб қайтариб берган қофозни шошмасдан йиртиб ташлади.

«Мен ҳалок бўлдим!» – кўнглидан кечирди д'Артанъян.

У гўё:

«Парвардигор, илоё айтганинг бўлсин!» – деяётгандай кардинал қошида бошини эгди.

Кардинал стол ёнига борди ва ўтирган қўйи учдан икки қисми тўлғазиб қўйилган юпқа қофозга бир-икки сатр ёзди; сўнгра ўз муҳрини босди.

«Бу менинг ҳукмим, – ўзича қарор қилиб қўйди д'Артанъян, – кардинал мени зерикарли Бастилия балосидан ва ҳакамларнинг текшир-текшир оворагарчилик-

ларидан қутқарыб қоляпти. Бу ҳам бўлса унинг тантилиги».

– Олинг! – деди йигитга кардинал. – Мен сиздан битта очиқ қофозни олдим, ўрнига бошқасини беряпман. Бу номада ном қўйилмаган, уни ўзингиз ёзиб қўйинг.

Д'Артанъян юраги бетламай қофозни олди-да, унга кўз ташлади.

Бу уни мушкетёрлар лейтенанти лавозимиға қўтариш хусусидаги фармон эди.

Д'Артанъян кардиналнинг пойига йиқилди.

– Зоти олийлари, – деди у, – менинг ҳаётим сизнинг қўлингизда, шу тобдан эътиборан уни истифода қила-веринг. Лекин менга кўрсатган марҳаматингизга лойиқ эмасман: кўрсатган хизматлари кўпроқ ва мендан кўра муносиброқ уч дўстим бор...

– Сиз ажойиб одамсиз, д'Артанъян, – унинг гапини бўлди кардинал ва бу саркаш тийнатни таслим қилишни уддалаганидан қўнгли тўлиб, унинг кифтига дўстона уриб-уриб қўйди. – Бу номани қўнглингизга келган тарзда истифода қилинг. Фақат ёдингизда бўлсин, гарчи унга ном ёзилмаган бўлса-да, мен уни сизга беряпман.

– Мен буни ҳеч қачон унумтмайман, – жавоб берди д'Артанъян, – сиз, падари бузруквор, бунга амин бўлишингиз мумкин.

Кардинал ўтирилди-да, қаттиқ гапирди:

– Рошфор!

Чамаси эшик орқасида турган кавалер шу заҳоти кириб келди.

– Рошфор, – деди кардинал, – қаршингизда жаноб д'Артанъян, турибди. Мен уни ўз дўстларим сафига қабул қилдим, шу боисдан эса иккалангиз бир ўпишинглар-да, агар бошларингиздан умидингиз бўлса, бамаъни юринглар.

Рошфор билан д'Артанъян лабларини сал-пал тегизиб ўпишишди; кардинал шу ернинг ўзида турар ва ҳушёр бўлиб улардан кўзини узмасди.

Улар хонадан бирга чиқиши.

– Биз ҳали күришамиз, шундай эмасми, муҳтарам афандим?

– Сиз истаган маҳал, – тасдиқлади д'Артаньян.

– Тасодиф пайсалга солмай келиб қолади, – жавоб берди Рошфор.

– Нима гап? – эшикни очиб сўради Ришелье.

Йигитлар шу замон бир-бирига илжайиб, қўл қисиши ва падари бузрукворга таъзим бажо келтирипдилар.

– Тоқатимиз тоқ бўла бошлаган эди, – деди Атос.

– Мана мен ҳам, дўстларим! – жавоб берди д'Артаньян. – Мен озод бўлиш тугул, марҳаматга ҳам чалиниб қолдим.

– Бизга сўзлаб берасизми?

– Шу бугуноқ кечқурун.

Дарҳақиқат, ўша оқшомдаёқ д'Артаньян Атос ҳузурига йўл олди ва уни Атос ҳар кеч канда қилмай берилб кетгувчи машғулот – бир шиша испан шароби устидаги топди.

Д'Артаньян ўзи билан кардинал ўртасида ўтган ҳамма гапларни унга айтиб берди ва чўнтағидан номани олиб деди:

– Олинг, уни муҳтарам Атос, у сизнинг ҳаққингиз.

Атос ўзининг меҳрибон ва жозибали табассуми билан жилмайиб қўйди.

– Дўстим, Атос учун бу – ҳаддан ташқари кўп, граф де Ла Фер учун эса ҳаддан ташқари оз, – жавоб берди у. – Бу номани ўзингизга қолдиринг, у сизники. Минг афсуски, у сизга жуда қимматга тушди.

Д'Артаньян Атоснинг ҳузуридан чиқиб, Портоснинг хонасига кирди.

У уни қўзгу олдида топди; шоҳона серҳашам камзулни елкасига ташлаб Портос ўзига ҳавас билан боқарди.

– Э-ҳа, бу сизмисиз, муҳтарам дўстим! – қутлади у д'Артаньянни. – Назарингизда қалай, бу либос менга ярашиптими?

– Бундан зиёда бўлмайди, – жавоб берди д'Артанъян, – лекин мен сизга яна ҳам ярашадиган бошқа либосни таклиф қилиб келдим.

– Хўш, қандайини?

– Мушкетёрлар лейтенанти сарпосини.

Д'Артанъян Портосга ўзининг кардинал билан мулоқоти тўғрисида сўзлаб берди ва чўнтағидан номани чиқариб деди:

– Олинг, муҳтарам дўстим, унга номингизни қўйингда, менга яхши сардор бўлинг.

Портос номага кўз ташлади-ю, д'Артанъянни таажжубга солиб, уни қайтариб берди.

– Ҳа, бу менга жуда манзур бўларди, – деди у, – лекин бу марҳаматдан узоқ фойдаланиш менга насиб қилмаган бўларди. Бизнинг Бетон сафаримиз пайтида герсогинямнинг эри қазо қилган, шу боисдан эса марҳумнинг сандиғи қўлимга кираман деб турипти, мен ҳам, муҳтарам дўстим, бевага уйланиб оламан. Кўряпсизми, мен тўй либосимни ўлчаб турган эдим. Лейтенантлик унвонини ўзингизга қолдиринг, дўстим, қолдиринг.

У номани д'Артанъянга қайтариб берди.

Йигит Арамис хузурига кетди.

У уни аналой оддида топди; Арамис очиқ дуолар китоби устида бошини қути солиб, тиз чўкиб турарди.

Д'Артанъян унга ўзининг кардинал билан бўлган мулоқотини сўзлаб берди ва учинчи марта чўнтағидан номани чиқариб деди:

– Сиз – бизнинг дўстимиз, бизнинг чароғбонимиз, бизнинг кўринмас ҳомийимиз, шу номани қабул этинг. Сизнинг донишмандлигинги бизни муттасил омадга етаклаган, маслаҳатларингиз билан унга ҳар кимдан кўпроқ сазовор бўлдингиз.

– Ҳайҳот, муҳтарам дўстим! – хўрсиниб қўйди Арамис. – Бизнинг сўнгги саргузаштларимиз фоний ҳаётдан ва ҳарбий унвондан менинг тамоман қўнглимни қолдириди. Бу гал мен узил-кесил қарорга келдим:

қамал тугагач, мен лазаристлар қардошлигига кираман. Бу номани ўзингизга қолдиринг, д'Артанъян: ҳарбий хизмат сизга жуда ҳам мос келади, сиз жасур ва тадбирли сардор бўласиз.

Д'Артанъян қўзларида миннатдорлик ёшлари ва нигоҳида қувонч билан Атос ҳузурига қайтди ва аввал гидек уни стол ёнидан топди; Атос шаробнинг сўнгги стаканини чироқ нурига солиб қўздан кечирмоқда эди.

– Мана энди улар ҳам рад қилишди! – деди д'Артанъян.

– Бунинг боиси шуки, жон дўстим, ҳеч ким унга сизчилик муносаб эмас.

У патни олди, д'Артанъяннинг номини ёзиб қўйдида, унга номани узатди.

– Демак, менинг энди дўстларим бўлмайди, – деди йигит, – ва минг афсуски, аччиқ хотиралардан бўлак ҳеч нима қолмади!

У бошини қўйи солди ва йирик-йирик икки қатра ёш унинг юзларидан думалаб тушди.

– Сиз ёшсиз, – жавоб берди Атос, – аччиқ хотиралингиз ҳам хушнудларига алмашишга улгуратди ҳали!

ЭПИЛОГ

Ларошел инглиз флоти ва лашкарларининг Бэкингем ваъда этган мададини олмагани ҳолда бир йиллик қамалдан сўнг таслим бўлди. 1628 йил 28 октябрда таслим бўлиш ҳақидаги варақага имзо чекилди.

Қирол Парижга ўша йили 23 декабрда кирди. У худди французлар устидан эмас, балки душман устидан ғалаба қилгандай унга тантанали учрашув уюштиридилар. У Сен-Жак чеккасида барпо қилинган гул ва яшил ўсимликлар билан ўралган арклар ичидан кириб борди.

Д'Артаньян ўзига инъом қилинган лейтенантлик унвонини қабул қилди. Портос хизматни тарқ этди ва келаси йили Кокнар хонимга уйланди: армон қилинган сандиқдан саккиз юз минг ливр пул чиқди.

Мушкетон кетворган ўқалик либосларда олифтагарчилик қила бошлади ва ўзи умри бўйи орзу қилган нарсага восил бўлди: зарҳалланган извошнинг супасида юра бошлади.

Арамис Лотарингияга сафар қилгач, тўсатдан ғойиб бўлди, ўзи ёру биродарларига ҳам ёзмай қўйди. Кеянчалик ўзининг бир-иккита хушторига айтиб қўйган де Шеврез хоним орқали маълум бўлди, у Нансидағи монастирлардан бирида роҳибликни қабул қилган.

Базен монастир қошида қолган.

Атос Туренга бориб келгач, Русилонда озроқ мерос қолдириш баҳонасида у ҳам хизматни тарқ этмагунча – то 1631 йилгacha д'Артаньяннинг қўли остида мушкетёр бўлиб хизмат қилди.

Гrimo Atosga қўшилиб кетди.

Д'Артаньян Рошфор билан уч марта мубораза қилди ва учала дафъа ҳам уни шикастлади.

– Тұртингчи сафар мен сизни ўлдирсам керак, – турғизиб қүйиш учун Рошфорга қўлини чўзиб деди у.

– У ҳолда биз шу билан барҳам бериб қўя қолсак, сиз учун ҳам, мен учун ҳам яхшироқ бўлади, – жавоб берди ярадор. – Азбаройи шифо, мен сизга ўзингиз ўйлагандан ортиқроқ хайриҳоҳман! Ахир, ўша биринчи мuloқотдан кейиноқ сизнинг бошингизни олдирсам бўларди: кардиналга бир оғиз айтсан кифоя қиларди.

Улар ўпишишди, лекин бу гал сидқидилдан ва ҳеч бир ғаразсиз ўпишишди.

Планше Рошфорнинг воситачилигида гвардия сержантини унвонини олди.

Жаноб Бонасе рафиқасининг ҳоли нима кечганидан бехабар ва у ҳақда сира қайғурмай тинч кун кечиради. Кунлардан бир кун у эҳтиётсизлик қилиб ўзини кардиналнинг эсига солиб қўйди, кардинал ўзи ҳозирдан эътиборан жаноб Бонасе ҳеч нимага зориқмаслигининг фамини еяжагини унга жавоб қилиб юбориши ни буюрди.

Дарҳақиқат, эртаси куни у кеч соат еттида Луврга равона бўлиш ниятида уйдан чиқиб кетиб Гўрковлар қўчасига ҳеч қайтиб келмади; афтидан, яхши воқиф одамларнинг фикрига қараганда, у қасрларнинг бирида падари бузруквор ҳимматидан ризқи рўз ва бошпана олган эди.

Тамом.

МУНДАРИЖА

БИРИНЧИ ҚИСМ

МУАЛЛИФ СҮЗБОШИСИ	4
I. Ота-д'Артанъян жанобларининг уч армугони	7
II. Жаноб де Тревилнинг қабулхонаси.....	27
III. Қабул	40
IV. Атоснинг кифти, Портоснинг тасмаси ва Арамиснинг рўймолчаси	54
V. Қирол мушкетёрлари ва жаноб кардинал гвардиячилари	64
VI. Қирол Людовик XIII ҳазрат олийлари	77
VII. Мушкетёrlар ўз уйида	100
VIII. Сарой фитнаси	111
IX. Д'Артанъяннинг табиати равшанлашмоқда	122
X. Ўн еттинчи асрдаги қопқон	132
XI. Фитна бошлиланмоқда	143
XII. Жорж Виллерс, Герсог Бэкингемский.....	165
XIII. Жаноб Бонасе	175
XIV. Менглик номаълум киши	186
XV. Ҳарбийлар ва ҳакамлар	198
XVI. Канцлер Сегенинг ўз одатича чалгани қўнғироқ тополмай қолгани ҳақида	208
XVII. Эр хотин Бонаселар	222
XVIII. Хуштор ва эр	238
XIX. Ширкат режаси	247
XX. Саёҳат	258
XXI. Графиня Винтер	273
XXII. Мерлезон балети	285
XXIII. Висол	293
XXIV. Шийпон	306
XXV. Портос	318
XXVI. Арамиснинг диссертацияси	341
XXVII. Атоснинг рафиқаси	361
XXVIII. Қайтиш	386
XXIX. Аслаҳа-анжомлар излаш	404
XXX. Миледи	414

ИККИНЧИ ҚИСМ

I. Инглизлар ва французлар	426
II. Прокурорникода зиёфат	435
III. Каниз ва соҳиба	447
IV. Бунда Арамис ва Портоснинг асллаҳа-анжоми хусусида сўз юритилади	459
V. Тунда мушукларнинг тузи бир хил бўлади	470
VI. Қасос иштиёқи	479
VII. Миледининг сир-асрори	489
VIII. Атоснинг сира овора бўлмасдан ўз аслаҳа-анжомини топиб олгани	497
IX. Шарпа	509
X. Ҳайбатли кўланка	521
XI. Ларошел қамали	531
XII. Анжуй шароби	547
XIII. «Қизил капитархона» майхонаси	557
XIV. Печ мўриларининг фойдаси хусусида	567
XV. Эр-хотин можароси	578
XVI. Сен-Жерве бастиони	585
XVII. Мушкетёrlар кенгаши	594
XVIII. Оиласвий иш	616
XIX. Шум қисмат	634
XX. Ака-сингил суҳбати	644
XXI. Офицер	654
XXII. Тутқунликнинг биринчи куни	668
XXIII. Тутқунликнинг иккинчи куни	677
XXIV. Тутқунликнинг учинчи куни	687
XXV. Тутқунликнинг тўртинчи куни	698
XXVI. Тутқунликнинг бешинчи куни	709
XXVII. Классик трагедиянинг синаалган усули	728
XXVIII. Қочиш	737
XXIX. Портсмутда 1628 йил 23 августда нелар содир бўлган	747
XXX. Франция	760
XXXI. Бетюон кармелиткалар монастири	767
XXXII. Иблисларнинг икки хили	784
XXXIII. Сўнгги қатра	791
XXXIV. Қизил ридолик одам	809
XXXV. Суд	816
XXXVI. Қатал	825
ХОТИМА	832
ЭПИЛОГ	844

Адабий-бадиий нашр

АЛЕКСАНДР ДЮМА

УЧ МУШКЕТЁР

Мұхаррір
Зокиржон ЗАМОНОВ

Бадиий мұхаррір
Үйғун СОЛИХОВ

Мусаҳҳих
Билолбек ЖУМАЕВ

Компьютерда саҳифаловчи
Феруза БОТИРОВА

Босишига 31.08.2012 й.да рухсат этилди. Бичими 84x108 1\32.

Босма тобоги 26,5. Шартли босма тобоги 44,52.

Гарнитура «Benguiat Cyr+Uzb». Офсет қоғоз.

Адади 3000 нұсха. Буюртма № 229.

Баҳоси келишилган нархда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.

Лицензия рақами: АI № 198. 2011 йил 28.08 да берилған.

«Ёшпар матбуоти» босмахонасида босилди.

100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол күчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими – 278-36-89; Маркетинг бўлими – 128-78-43

факс – 273-00-14; web-сайтимиз: www.yangiasr.uz

интернет-дўкон: www.yangidavr.uz e-mail: info@yangiasr.uz